إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

تفسير

عَمَّ يَتَسَآءَلُونَ

من تصنيفات العالم المحقق والفاضل المدقق مولنا الحاج
القاری محمد ظریف الکاشغری المتخلص بالظریف

نفعنا الله بتفسيره الى يوم المعاد

پبلشر

ختن اتباعیدین تجار اولوالافتخار زمره سے دین خادم ودین وملت ومعارف
وصنعت غفورجان حاجی ولد محمد موسیٰ بائی مرغنیانی سعی وہمتی ایله طبع ونشر
قیلندی جناب حق طابع وناشرینے اوزمرادی ایله کامیاب ایتسون

سنه ١٣٥٦ھ

طبع بمطابع علي بن علي

ثابدو الجبلية
Abdulcelil Turan
www.kurweb

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

تفسیر

عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ

من تصنیفات العالم المحقق والفاضل المدقق مولنا الحاج
القاری محمد ظریف الکاشغری المتخلص بالظریف

نفعنا الله بتفسیرہ الی یوم المعاد

پبلشر
ختن اتباعیدین تجار اولوالافتخار ذمرہ سے دین خادم ودین وملت معارف
وصنعت غفورجان حاجی ولد محمد موسیٰ بائی مرغینانی سعی وہمتی ایلہ طبع ونشر
قیلندی جناب حق طابع وناشرینے اوزمرادی ایلہ کامیاب ایتسون

سنہ ۱۳۵۶ھ

وقف لله تعالى
طبع بمطابع علي بن علي
الدوحة ـ قطر
شهر شوال ١٤٠٧ هـ الموافق
شهر يونيو ١٩٨٧ م

طبع من هذه الطبعة ٢٠٠٠ نسخة

تقديم

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على أشرف المرسلين سيدنا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين .

وبعد ... ،

فإني أتشرف بأن أقدم لكاتب هذا التفسير ، وهو المجاهد المفسر القارئ محمد ظريف القشغاري المولود في مدينة طشقند عام ١٨٧٢ م . وهو من شعب الأوزبك ، تلقى تعليمه في مدينة بخارى ، وبعد إتمام التحصيل هاجر إلى كشغار ، وهناك بدأ في كتابة تفسير للقرآن الكريم بلغة الأوزبك . وقد أتم تفسير القرآن الكريم كاملا ، ولم يطبع منه سوى جزء عم ، وكان ذلك في عام ١٣٥٦ هـ ـ ١٩٣٧ م بمدينة قاشغار . أما الجزء المخطوط والذي لم يطبع ، فهو موجود الآن في مدينة عولجا بتركستان الشرقية ، ولعل الله يسبب الأسباب ويقيّض لهذه المخطوطة من ينقذها من الضياع والإهمال بطباعتها ونشرها بين شعب الأوزبك المسلم .

وقد أقام القارئ محمد ظريف في مدينة عولجا منذ عام ١٩٤٤ م وتوفى عام ١٩٥٩ م غفر الله له وجعل هذا التفسير له نوراً ، ولشعب الأوزبك المسلم تبليغاً وهداية . والأوزبك هم من الشعوب التركية التي تنتشر في تركستان الغربية وأفغانستان ، ولغتهم المستعملة هي إحدى اللغات التركية الشرقية وتسمى « جغتاي » وتعتبر اللغة العاشرة بين اللغات الإسلامية بالنسبة لعدد المتحدثين بها ويبلغ عددهم نحو ١٧ مليونا ينتشرون في تركستان وأفغانستان . وقد صوّرت هذه الطبعة بطريقة الأوفست بمدينة الدوحة عاصمة دولة قطر ، وذلك من طبعة كاشغار ، وطبعت بمطابع علي بن علي ، في شهر المحرم عام ١٤٠٨ للهجرة ـ ١٩٨٧ للميلاد ، وتم طباعة ٢٠٠٠ نسخة لتوزيعها في سبيل الله . وقد وَضَعْت في نهاية هذا التفسير قائمة بالتفاسير باللغات التركية المختلفة ، الشرقية والوسطى والشمالية والجنوبية ، وهذه القائمة لا تشتمل على تفاسير وترجمات اللغة التركية العديدة المستعملة في الأناضول والجمهورية التركية . والمقصود من قائمة التفاسير المذكورة هو حصر هذه التفاسير ، وأغلبها مهدد بالضياع لندرته وأغلبها موجود في أواسط آسيا في روسيا والصين ، وذلك تمهيداً لإعادة طبعها حفاظاً عليها ونشرها بين أهلها إن تيسر لنا الحصول على نسخ منها .

والله أسأل أن يجعل هذا العمل خالصا لوجهه الكريم وخدمة لكتابه العزيز وأن يثيب المحسنين الذين أنفقوا على اخراج هذه الطبعة .

وإن التفاسير المختلفة باللغات العديدة التي طبعت في هذا البلد الطيب والتي وزّعت على الأمصار في سبيل الله ، تعد علامة على الطريق لحفظ هذا التراث الإسلامي المعرّض للضياع ، ولعل الله يأذن بقيام « المجمع العالمي للقرآن الكريم » ليقوم بهذا الواجب بصورة أشمل وعلى مستوى العالم الإسلامي كله . فالقرآن الكريم يحتاج إلى مؤسسة عالمية تعتني بنشر معانيه بكافة اللغات وذلك طاعة لأمر الله سبحانه وتعالى بالتبليغ والبيان .

ئابدۇلجېلىل تۇران كۇتۇبخانىسى
مكتبة عبدالجليل توران
Abdulcelil Turan Kütüphanesi
www.uyghurweb.net

* قال تعالى في كتابه العزيز :

« وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ » . (النحل ٤٤)

وقال تعالى :

« وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلاَّ لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ » .
(النحل ٦٤)

وقال تعالى :

« يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ وَإِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ » .
(المائدة ٦٧)

والبلاغ والبيان واجبان على المسلمين إلى يوم الدين وهما عماد الدعوة إلى رسالة الله سبحانه وتعالى إلى البشر كافة . وقد بلغنا الأمين عليه الصلاة والسلام ما أنزل إليه من وحي فأدى الأمانة وبلغ الرسالة ووضحها بفعله وقوله فكانت السنة الغراء لتفسّر وتوضح للبشر كافة .

قال تعالى :

« وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلاَّ كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيراً وَنَذِيراً » . (سبأ ٢٨)

وقال تعالى :

« قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا » . (الأعراف ١٥٨)

والبشر من عرب وغيرهم من الأمم يتكلمون بألسنة مختلفة وهذه آية من آيات الله عز وجل .

قال تعالى :

« وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُم وَأَلْوَانِكُمْ » (الروم ٢٢)

ولو شاء الله لجعل الناس أمة واحدة ولكنها إرادة اللهِ وحكمته البالغة . فخلق الناس ألوانا مختلفة وشعوبًا وقبائل لها ألسنة متباينة ، لذا فإن المؤسسة القرآنية التي تعتني بنشر معاني القرآن الكريم باللغات المختلفة للبشر كافة هي ضرورة من ضرورات التبليغ .

على أن يكون من أهداف هذه المؤسسة القرآنية العالمية .

١ ـ حصر الترجمات والتفاسير القرآنية بشتى لغات العالم .

٢ ـ جمع نماذج من آلاف الترجمات لتكوين مكتبة تساعد الباحثين والمحققين والمفسّرين باللغات المختلفة .

٣ ـ عمل دليل لهذه الترجمات يبين الجيد منها ويحذر من الفاسد .

٤ ـ اختيار بعض الترجمات الجيدة في كل لغة وطبعها وتوزيعها على أهلها وذلك حسب أولويات مدروسة علميا .

٥ ـ تكوين لجان مختلفة لكل لغة تقوم على تفسير معاني القرآن الكريم بهذه اللغات .

٦ ـ الوقوف في وجه كل من يعتدي على كتاب الله بالتحريف أو تغيير معانيه .

لذا فإن من أهم الأمور أن تكون لهذه المؤسسة القرآنية الشخصية الإسلامية العالمية الاعتبارية والتي يمكنها أن تقف أمام المُزيّفين ممن غمروا الأسواق بتحريفاتهم .

٧ ـ ومما يتمم عمل هذه المؤسسة القرآنية هو نشر اللغة العربية وتعليمها للمسلمين في شتى الأصقاع والأمصار وكتابة اللغات الإسلامية المختلفة بالحرف القرآني كاللغات التركية والإندونيسية والماليزية والصومالية والسواحلية والبنغالية والألبانية والتركستانية وغيرها من لغات المسلمين التي ابتعدت عن الحرف القرآني بعد أن كانت تَشْرُف بذلك الحرف ، وحُرمت منه تغريباً وإبعاداً لشعوبها عن كتاب الله العزيز ، فمن واجبات هذه المؤسسة القرآنية العالمية إعادة مجد الحرف العربي القرآني الشريف وتصبح «ن» و «ق» و «ص» هي الحروف التي تكتب بها لغات المسلمين كافة .

وأناشد هنا مؤتمر العالم الاسلامي أن تكون له منظمة عالمية للقرآن الكريم كالمنظمات المختلفة التي انبثقت عنه في شتى المجالات ما عدا القرآن الكريم . فهناك أجهزة تابعة للمؤتمر مثل مركز الأبحاث للتاريخ والفنون والثقافة الإسلامية ، واللجنة الدولية للحفاظ على التراث الحضاري الإسلامي والمؤسسة الإسلامية للعلوم والتكنولوجيا والتنمية ، والوكالة الإسلامية للأنباء ، ومنظمة إذاعات الدول الإسلامية ، والمنظمة الإسلامية للتربية والعلوم والثقافة ، والاتحاد الرياضي للتضامن الإسلامي وغيرها من المؤسسات والمنظمات التي تبلغ ما يقرب من الستة عشر منظمة ولجنة ومركزاً .

ولعل الله سبحانه وتعالى يعيننا على أن يكون لكتابه الكريم مؤسسة عالمية تُدافع عنه وتكون مناراً إسلاميا لتبيينه وتبليغه إلى أهل الأرض جميعًا .

و« تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا » . (الفرقان ١)

الفقير إلى الله تعالى

حسن عبدالحميد المعايرجي

الدوحة في صفر الخير ١٤٠٨

ئابدۇلجىلىل تۇران كۇتۇبخانىسى
مكتبة عبدالجليل توران
Abdulcelil Turan Kütüphanesi
www.uyghurweb.net

سجل « بيبليوجرافى » بتفاسير القرآن الكريم باللغات التركية الآسيوية

١ ـ ابن أسد الله الحميدى (شيخ الإسلام) ـ قرآن ـ الإتقان فى ترجمة القرآن ـ قرآن تفسيرى قازان تيلينده ، جزآن ـ قازان ١٩٠٧ ـ ١٩١١ . جـ١ ـ ٥٢٠ ص ـ جـ٢ ـ ٥١٤ ص . بالحرف العربى ـ تاتارى قازان لغات تركية غربية .

٢ ـ ابن أسد الله الحميدى (شيخ الإسلام) قرآن ـ الإتقان فى ترجمة القرآن ـ قرآن تفسيرى قازان تيلينده فى جزءين ـ قازان ١٩١١ ـ ١٩١٤ . الطبعة الثانية جـ١ ـ ٥٢٠ ص ـ جـ٢ ـ ٥٢٤ ص ـ بالحرف العربى تاتارى قازان ـ تركية غربية .

٣ ـ ابن أسد الله الحميدى (شيخ الإسلام) قرآن ـ الإتقان فى ترجمة القرآن ـ قرآن تفسيرى قازان تيلينده فى جزءين ـ استانبول ١٩٨٤ . الطبعة الثالثة ـ الناشر ـ الشيخ خليفه التاى جـ١ ـ ٥٢٠ ص جـ٢ ـ ٥٢٤ ص بالحرف العربى ـ تاتارى قازان ـ لغات تركية غربية .

٤ ـ ابن أسد الله الحميدى (شيخ الإسلام) قرآن ـ الاتقان فى ترجمة القرآن ـ قرآن تفسيرى قازان تيلينده فى جزءين ـ الدوحة ـ قطر ١٩٨٥ . الطبعة الرابعة ـ الناشر خليفة بن خالد السويدى جـ١ ـ ٥٢٠ ص جـ٢ ـ ٤٢٤ ص ـ بالحرف العربى ـ تاتارى قازان ـ لغات تركية غربية .

٥ ـ محمود بن السيد نادر الطرازى ـ قرآن كريم مترجم ومحشى باللغة التركستانية ـ كراتشى ١٣٩٥ هـ . (٧٠٤ ص) قياس ٤ْ حرف عربى ـ ايغور ـ لغات تركية شرقية .

٦ ـ محمود بن السيد نادر الطرازى ـ قرآن كريم مترجم ومحشى باللغة التركستانية ـ الدوحة ـ قطر ١٩٨٠ ـ الناشر خليفة بن خالد السويدى (٧٠٤ ص) قياس ٤ْ حرف عربى ـ ايغور ـ لغات تركية شرقية .

٧ ـ محمد حسن الثقفى ـ كتاب البيان فى تفسير القرآن ـ جزآن ـ تفليس ١٩٠٨ جـ١ ـ ٤٩٢ ص جـ٢ ـ ٥٣٨ ص ـ بالحرف العربى ـ أذربيجان ـ لغات تركية جنوبية .

٨ ـ كتاب كشف الحقائق ـ تفسيرى قرآن شريف ترك أذربيجان ديليندا . فى ٣ أجزاء . إخراج مير محمد كريم ميرزا فارو العلوى . باكو ١٩٠٧ ـ ١٩٠٨ جـ١ ـ ٧٤٥ ص جـ٢ ـ ٧٩١ ص جـ٣ ـ ٩٥٩ ص حرف عربى ـ أذربيجان ـ لغات تركية جنوبية .

٩ ـ لمجهول ـ قرآن ـ كلامى شريف تفسيرى ـ تفسيرى فوائد ـ جزآن ، قازان ١٨٩٩ ـ ١٩٠٠ جـ١ ـ ٣٧٨ ص جـ٢ ـ ٤٨٠ ص بالحرف العربى ـ تاتارى قازان ـ لغات تركية غربية .

١٠ ـ لمجهول ـ قرآن تحصيل البيان فى تفسير القرآن ـ قازان تيلينده ، إخراج محمد صادق بن شاه أحمد الائمانقولى القازانى ، قازان ١٩١٠ . (٧٤٨ ص) ـ حرف عربى ـ تاتارى قازان ـ لغات تركية غربية .

١١ ـ لمجهول ، قرآن تفسيرى فوائد ، ٤ أجزاء ، قازان (بدون تاريخ) جـ١ ـ ٢٥٢ ص ، جـ٢ ـ ٤٦٤ ص ، جـ٣ ـ ٣٦١ ص ، جـ٤ ـ ٣١٦ ص ـ حرف عربى ـ تاتارى قازان لغات تركية غربية .

١٢ ـ هافتيك ـ كتاب شرف المآب هافتيك تفسيرى تركى تيلينده ، تاج الدين أفندى تصنيفات اندان سدرة المنتهى إسملى ، الطبعة الثانية قازان ١٨٩٨ ـ ١٩٠٤ (٣٩٩ ص) حرف عربى ـ تاتارى قازان ـ لغات تركية غربية .

١٣ ـ ابن أسد الله الحميدى (شيخ الإسلام) ، قرآن تفسيرى ، قازان ١٩٠٧ (٤٦٠ ص) حرف عربى ـ تاتارى قازان ـ لغات تركية غربية .

١٤ ـ ابن أسد الله الحميدى (شيخ الإسلام) ، قرآن تفسيرى ، طوكيو ١٩٥٠ . حرف عربى ـ تركى قازانى ـ لغات تركية غربية .

١٥ ـ قرآن ـ سورة الكهف ، قازان ١٨٨٠ . (٩٥ ص) ـ حرف عربى ـ تاتارى قازان ـ لغات تركية غربية .

١٦ ـ نعمان بن أمير بن عثمان (ملا) ، تفسيرى نعمانى ـ أوهر نبورج ١٩٠٧ . (٤٧٤ ص) قياس ٤ْ ـ حرف عربى ـ تاتارى قازان ـ لغات تركية غربية .

١٧ ـ نعمان بن أمير بن عثمان (ملا) ، تفسيرى نعمانى ـ تفسيرى قرآن كريم ، قازان ١٩١١ . (٣٩٠ ص) قياس ٤ْ ـ حرف عربى ـ تاتارى قازان ـ لغات تركية غربية .
(فسّر المؤلف نصف القرآن الكريم وتوفى قبل إتمامه) .

١٨ ـ نعمان بن أمير بن عثمان (ملا ، تفسيرى نعمانى ـ كلام شريف ، إخراج عماد الدين جمال الدين ، هلسنكى ١٩٥٩ . (٣٩٠ ص) قياس ٤ْ ـ حرف عربى تاتارى قازان ـ لغات تركية غربية .

١٩ ـ لمجهول ، دعائى (انعام) ، طبعة ثانية ، قازان ١٢٩٧ ـ ١٢٩٩ هـ الموافق ١٨٧٩ ـ ١٨٨١ م (١٣٦ ص) ، ويشتمل على السور رقم ١ ، ٢ ، ٣٦ ، ٤٨ ، ٥٥ ، ٥٦ ، ٦٧ ، ٧٨ ، ١٠٥ ، ١١٤ ـ حرف عربى ـ تاتارى قازان ـ لغات تركية غربية .

٢٠ ـ لمجهول ، هافتيك ، هذا تفسير هافتيك من تفسير التبيان ، قازان ١٨٩٥ . (٢٣٢ ص) حرف عربى ـ تاتارى قازان ـ لغات تركية غربية .

٢١ ـ لمجهول ، كتاب شرف مآب هافتيك تفسيرى تركى تيلينده ، قازان ١٩٠٥ . (١٩٩ ص) حرف عربى ـ تاتارى قازان ـ لغات تركية غربية .

٢٢ ـ لمجهول ، هافتيك تفسيرى عاشق تركى (قازان) تيلينده ، طبعة ثانية ، قازان ١٩٠٣ ـ ١٩٠٧ . (٢٠٤ ص) ـ حرف عربى ـ تاتارى قازان ـ لغات تركية غربية .

٢٣ ـ لمجهول ، هافتيك ـ تفسيرى هافتيك ، مولانا محمد جمال الدين تفسيرى اندان ، طبعة ثانية ، قازان ١٨٨٥ ـ ١٩٠٠ . (٢٣٨ ص) ـ حرف عربى ـ تاتارى قازان ـ لغات تركية غربية .

٢٤ ـ لمجهول ، هافتيك تفسيرى بيان ـ هافتيك يانجى تفسيرى هافتيكا تفسيرى بيان قازان ١٨٩٧ . (٢١٤ ص) ـ حرف عربى ـ تاتارى قازان ـ لغات تركية غربية .

٢٥ ـ لمجهول ، قرآن تحليللرى ، قازان ١٧٩٧ . (١٦ ص) ـ حرف عربى ـ تاتارى قازان ـ لغات تركية غربية .

٢٦ ـ لمجهول ، سورة من القرآن ، قازان ١٨٩٣ ، ١٨٩٥ ، ١٨٩٨ ، ١٩٠٣ ، ١٩٠٤ ، ١٩٠٥ ، ١٩٠٧ (٣٥ ص) ـ حرف عربى ـ تاتارى قازان ـ لغات تركية غربية .

٢٧ ـ لمجهول ، يس شريف تفسيرى ، قازان ١٨٩٥ ، ١٨٩٨ ، ١٨٩٩ ، ١٩٠٣ . (٤٨ ص) حرف عربى ـ تاتارى قازان ـ لغات تركية غربية .

٢٨ ـ لمجهول ـ يس تفسيرى يانا ترتيب دا ياسينى شريف معنى سى ، قازان ١٩٠٧ (٤٠ ص) ـ حرف عربى ـ تاتارى قازان ـ لغات تركية غربية .

هذا ماوصل إلى علمى من تفاسير تلك الأصقاع ، ولعل هناك تفاسير أخرى لم تصلنا أخبارها ، علينا الاجتهاد فى رصدها والمحافظة عليها فهى جهود ثمينة يصعب تكرارها ، والله أعلم .

الفقير إلى الله تعالى

حسن عبدالمجيد المعايرجى

الدوحة ـ فى جمادى الثانية ١٤٠٧ هـ

سورۂ نبأ مکدہ نازل بولمیش آیت لاری قرق کلمہ لاری بریوز اوتوز حرف لاری آلتہ یوز توقسان دور

تابدولجبلل تورآن کوتوبخانسی
مکتبة عبدالجليل توران
Abdülcelil Turan Kütüphanesi
www.uyghurweb.net

بسم الله الرحمن الرحيم

عَمَّ يَتَسَآءَلُونَ ۝ مشرک لرنیہ توغریسیدن سوراشادور لر یعنی بعضی لری بعضی لری دن سوال
قیلشادور لر عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ ۝ الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ ۝ انداغ اولوغ
خبر دن سوراشادور لر کہ اول مشرک لر اول خبر عظیم توغریسیدہ اختلاف قیلغوچیدور لر، مفسر لر نبأ عظیم بارہ سیدہ برنیچہ احتمال لرنے
بیان قیلیب دور لر، بعضی لر نبأ عظیم دن مراد رسول اللہ نینگ نبوتے، وبعضی لار مراد قرآن عظیم، وبعضی لر بعث وقیامت
دیب دور لر، وبو احتمال لردن ہر بری نینگ تائیدیدہ سلف لردن اثر لر وارد بولوب دور، حفاظ ثقات لر اول اثر لرنے
کتاب لریدہ اخراج قیلیب دور لر، (بو توغریدہ وارد بولغان اثر لرنینگ بعضی سی نے کشف البیان دہ کلتور دوم
خواہلاکان کیشیے الکام اجت قیلور) فقیر نینگ فہمیدہ اوشبو اولوغ خبر دن مراد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نینگ مکہ مشرک
لریغہ من سیز لارنے عذاب الٰہی دن قورقوتغوچی پیغمبر دور من دیب اولر لرنے توحید غہ دعوۃ وبعث ویوم آخر ایلہ
انذار ایلاب وحی الٰہی نے تبلیغ ایتکید ور رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مبعوث بولوب خلق نے آشکارا توحید غہ
دعوۃ قیلیب قیامت کونے برلہ انذار ایتمک غہ باشلاغاچ، مشرک لر اول حضرت نینگ نبوتے توغریسیدہ بر
بر لری دن سوراشکالی توردی لر کہ محمد نینگ بو دعوا سے توغریسی دہ فکر لرینگیز قیداغ، محمد نینگ من اللہ تعالیٰ طرفیدن
دین حق نے تعلیم قیلماق اوچون ایبار یلگان رسول من دیب قیلغان بو دعوا سے حق مو وہم اللہ بیر شریکی یوق
دیمکے وقیامت بولا دور دیب انده گی عذاب وعقاب لر ایلہ قورقوتمکی بنجوک دیب، بعضی لری بعضی لریدن
سوراشور ایدی لر، اوشبو توغریدہ اللہ تعالیٰ بو آیت نے توشوروب دور، نبأ عظیم دن مراد رسول اللہ نینگ نبوتے
یعنی توحید غہ دعوت ایلاب یوم الآخر ایلہ انذار ایتمکے دیگیمیز، صاد سورہ سیدہ اللہ سبحانہ بوایش لرنے نبأ عظیم دیمک نہ
امر قیلغانے اوچون دور، چنانچہ مذکور سورہ دہ آیتا دور قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنذِرٌ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ
رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ قُلْ هُوَ نَبَأٌ عَظِيمٌ أَنتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ
مَا كَانَ لِيَ مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَإِ الْأَعْلَىٰ إِذْ يَخْتَصِمُونَ اے محمد مکہ مشرک لریغہ دیگیل کہ انچق من سیز لرنے قورقوتغوچی
دور من، اللہ تعالیٰ نینگ عذابی برلہ سیز لرنے قورقوتامن، وہم عبادت غہ مستحق ہیچ بر معبود یوقتور مگر اصلا شریک ونظیری
یوق برگینہ بولغان وہم امور دہ غالب بولغان اللہ غینہ دور، اول اللہ آسمان وزمین لرنینگ وہم ایکی سے نینگ راسیدہ
کے ئرسہ لرنینگ پروردگاریدور کہ ہمہ غہ غالب بولغوچی وگناہ لرنے یار لاقاغوچیدور، ای محمد مشرک لرغہ دیگیل کہ عذنینگ
سیز لرکہ اول خبر برگان نرسہ لر (یعنی اللہ تعالیٰ نینگ عذابیدن سیز لرنے قورقوتغوچی پیغمبر دور من آسمان وزمین

لرنے واولرنینک آراسیدہ کے بارزسہ لرنینک پروردگاری بولغان عزیز غفار اللہ واحد قہاردن باشقہ مستحق عبادت بولغان معبود یوقتور دیمکیم) اولوغ خبردور، سیز مشرک لرواول اولوغ خبردن یوزاویورگوچیدور سیز لر اول خبرغہ ایشانمای سیز لر، حالبوکہ من انے اوزطرفیم دن آیتامین بلکہ اللہ تعالیٰ نینک منکادیگیل دیب وحی قیلماقے ایلہ آیتامن کورمایسیز موکہ اکرمن پیغمبر بولماساسام منکاوحی کلماسہ یوقاریقی عالم دلکی کروہ لرا حوالینی بیلمکغہ نینک ہیچ برعلیم بولماس ایدی اول وقتدہ کہ اول فرشتہ لربرلری برلہ بحث لاشور لر، فرشتہ لرنینک بربرلری ایلہ بحث لاشمک لرینی بیلمکیم اللہ تعالیٰ نینک وحی برلہ دور بوایسہ نینگ پیغمبر لیکیم غہ دلیل ورد یب، منابو آیات کریمہ مضمونیغہ کورہ نباعظیم جناب رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم نینک بویدن عبارت بولوب دور، دبوتوغریدہ وارد بولغان اثر بودورکیم حسن البصری دن روایت قیلیب دور لر دیمیش کہ اول ہنگام کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مبعوث بولدی، مشرک لراوزآرالریدہ بربرلریدن (اول حضرت نینک نبوتے بارا سیدہ) سورہ اشماق غہ باشلادی لر، پس عم یتساءلون عن النبأ العظیم نازل بولدی۔ امام رازی رحمہ اللہ آیتادورنباعظیم دن مراد سیدنا محمد صلی اللہ علیہ وسلم نینک نبوتے دور، مونینک وجہی نے مونداغ بیان قیلمیش لرکہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مبعوث بولغاچ مشرک لراوزارالریدہ نیمہ ایش پیدا بولدی دیب بربرلری دن سورہ اشمکغہ باشلادی لر، پس اللہ تعالیٰ عم یتساءلون نازل قیلدی، چونکہ مشرک لراللہ سبحانہ محمد علیہ الصلوٰۃ والسلام نی ارسال قیلماقیدن عجب لاندی لر، چنانچہ اللہ تعالیٰ اول معنے دن خبر بیریب آیتادور، بَلْ عَجِبُوْٓا اَنْ جَآءَهُمْ مُّنْذِرٌ مِّنْهُمْ فَقَالَ الْكٰفِرُوْنَ هٰذَا شَيْءٌ عَجِيْبٌ (بلکہ مکہ مشرک لری اوزجنس لریدن اوزلری غہ عذاب اخروی واستقام الٰہی ایلہ قورقوتغوچی برپیغمبر کلگانیغہ عجب لاندے لر، یعنے ہیچ عجب ایماس برامرن عجب لاندی لر، پس کافرلر دیدیلر بوایش یعنے محمد نینک بیزنینک آرامیزدن پیغمبر لیک غہ اختیار قیلینماقے عجب نرسہ دور، ویہ جناب رسول اللہ نینک اولرغہ اللہ سبحانہ نینک برلیکینی خبر بریب اولرنے توحیدغہ دعوت قیلماقی دن عجب لاندے لر، چنانچہ دیدی لر اَجَعَلَ الْاٰلِهَةَ اِلٰهًا وَّاحِدًا اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ (اول محمد بیزنینک کوب معبود لریمیزنے باطل قیلیب برگینہ معبود غہ عبادت قیلماق غہ امر قیلور موتحقیق اینینک بوایشی بے شبہ عجیب برایش دور) پس اللہ تعالیٰ اولرنینک بعضی سے بعضے سیدن سوال قیلماقی نے بر سبیل تعجب حکایہ ایلاب عَمَّ يَتَسَآءَلُوْنَ دیدی، انتہیٰ۔

ابن جریر طبری عَمَّ يَتَسَآءَلُوْنَ تفسیری دہ دیب دور، اللہ تعالیٰ آیتادورای محمد قریش جماعہ سیدن اللہ سبحانہ غہ شرک کلتورکان، ورسولیغہ منکر بولغان گروہ لرقیسی نرسہ دن سوراشادور لر، پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم غہ بوسوز نینک آیتیلماکی نینک وجہی بوکہ نقل قیلادور لرکہ قریش قومی حضرت رسول اللہ اولرنے دعوۃ قیلغان نرسہ لربارا سیدہ چنانچہ اوزی نینک پیغمبر لیکے غہ اقرار قیلماق لری، وخداطرفیدن کلتورگان شریعتی نے تصدیق قیلماق لری، وبعث وجزاغہ ایمان کلتورماک لری، کبے نرسہ لرتوغریسیدہ بحث ومجادلہ قیلیشورایدی لر، پس اللہ سبحانہ پیغمبر یغہ دیدی کہ، اول قوم نیمہ توغریسیدہ سوراشادور لربحث لاشادور لردیب، سونکرہ ابن جریر بوتوغریغہ استشہاد ایلاب یوقاری دہ حسن بصری دن روایت قیلینغان اثرنے ذکر قیلادور۔

امام رازی تفسیر یدہ النبأ العظیم دن مراد قرآن کریم دور دیگان قول نے تضعیف ایلاب اینینک ضعیف

لیغنے غہ برنیچہ دلیل لرکلتور وب دور سونکرہ نبأ عظیم دن مراد قیامت بولمک لیکی اقرب احتمال دور والکار برنیچہ وجہ لر دلالت قیلادور دیب بو تو غریغہ اوچ وجہ بیان قیلیب دور بولر نینک بارچہ سے کشف البیان دہ مسطور دور۔ و آیۂ کریمہ نینک تحقیق الفاظ لری ہم مذکور تفسیر دہ بیان قیلینغان ایستاکان کیشیلر انکا مراجعت قیلسون۔

سونکرہ اللہ سبحانہ مشرک لرنے اول نبأ عظیم غہ انکار قیلماق لرینی وہم اول اولوغ خبر حقیدہ اختلاف و شک قیلماق لرینی رد قیلیب آیتادور کَلَّا سَيَعْلَمُونَ ۝ مشرک لر اول نبأ عظیم غہ انکار اتیمک دن و اول نبأ عظیم حقیدہ شک قیلماق دن یانسون لر تیز دور کہ بو اولوغ خبر نینک حقیقتے نے حق لیغنے نے اول مشرک لر بیلور لر ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ۝ سونکرہ اول مشرک لر مذکور انکار و شک لریدن یانسون لر تیز دور کہ اول لر اول اولوغ خبر نینک حق لیغینے، و اوزلری نینک انکار و شک لری نینک باطل لیغنی نے بیلور لر۔

مفسر ردیب دور لر کہ کلا سیعلمون نے تکرار قیلماق تاکید و تشدید دہ مبالغہ اوچون دور ثانے دہ ثُمَّ نے زیادہ قیلماق وعید ثانی دہ تشدید و مبالغہ زیادہ لیغنے غہ دلالت اوچون دور بعضے لر ردیب دور کہ اولغی وعید حالت نزع دہ اول نبأ عظیم نینک حق لیغینے بیلور لر دیمک دور وعید ثانی قیامت دہ بو اولوغ خبر نینک راست لیغنی نے بیلور لر دیمک دور و بعضی لر ردیب دور کہ وعید اول قبردن تیرگوزولغان چاغدہ بو اولوغ خبر راستلیغی نے بیلور لر دیمک دور وعید ثانی ہنگام جزادہ قیلینغان اعمال لرینی کورہ انسان لر مجازاۃ قیلینور لر دیکان خبر عظیم نینک حق لیغنے نے بیلور لر دیمک دور۔ بو آیت لر محمد صلی اللہ علیہ وسلم نے تکذیب قیلغوچی لرغہ خداطر فیدن وعید دور۔

امام فخر الدین رازی آیتادور سونکرہ بیلگیل کہ اللہ سبحانہ اول ہنگام کہ مشرک لرنینک بعث و حشر غہ قیلغان انکار لرینی حکایہ قیلدی وحشر نینک درست لیکی غہ دلیل کلتورمکنے ارادہ ایتی انکا دلیل اقامت قیلماق اوچون اللہ سبحانہ اوزی نینک جمیع ممکنات غہ قادر و جمیع معلومات غہ عالم ایکانلیکے نے بیان قیلماق تو غریسیدہ برمقدمہ تقدیم قیلدی سوندا غ قیلماق اینک اوچون دور کہ ہر قچان اوشبو ایکی اصل (یعنے اللہ سبحانہ نینک جمیع ممکنات غہ قادر و ہمہ معلومات غہ عالم ایکانے) ثابت بولسہ بعث نینک ممکن غہ قائل بولمک ثابت بولادور اللہ سبحانہ بو ایکی اصل نے ثابت قیلغان یعنے دہ ہیچ شبہہ یوقتور بو وجہ ایلہ کہ احکام و اتقان طریدہ واقع بولغان اشیاء مخلوقہ لریدن برنیچہ نوع نے مشاہدہ قیلغان بو اشیا لار حدوث جہتیدن بے شبہہ صانع نینک قدرتیغہ دلالت قیلغان دیک احکام و اتقان اوزرہ یراتیلمک جہتیدن صانع تعالی نینک علمیغہ دلالت قیلادور لر منا اوشبو سورہ دہ متعرض استدلال دہ ذکر قیلینغان اشیاء مخلوقہ بدیع ایلہ اللہ سبحانہ نینک قادر و عالم لیغنے ثابت بولدی بس بو ایکی اصل ثابت بولغاچ و ہم احسام مخلوقہ نینک حالات اجزاء نے قبول قیلماق دہ متساوی ایکانے ثبوت پذیر ایرکانے پوشیدہ بولماغاچ ہیچ برشکدہ شبہہ میز اللہ سبحانہ نینک بود نیانے ہمہ کواکب سماوی و زمینی ایلہ خراب ایتمکدہ و آخرت عالمی نے ایلہ قیلماق غہ قادر ایکانے ثابت بولادور بس نظم جلیل الہی نینک کیفیتے اوشبو معنے غہ غیبہ اشارت دور و بیلگیل کہ اللہ سبحانہ و تعالی دہ عجائب مخلوقاتیدن برنیچہ نرسہ بے بیان قیلدی اولر نینک اولی قولہ تعالی اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ مِهٰدًا ۝ آیا بیز

جمیع اشیاغہ قادر لیغمیز دلیل لری دن، وخلق غہ بولغان رحمت وانعامیمیز علامت لریدن، قلیب یونے بنی آدم وحیوانات لرباسیب بورمک لری اوچون جماد (توشک) قیلمادوق مو، یعنے زمین نے یایلیغان بساط دیک قیلدوق تاکہ اول سیز خلق لرغہ جای تقلب وقرارگاہ اولسون دیمک اوچون۔

مفسر لرجماد نے فراش وبساط معنے سیدہ دیب دورلر، درحقیقت قرآن کریم نینک آیت لری بعضی سینے بعضے سے تفسیر قیلادور، چنانچہ قرآن کریم دہ زمین نے بندہ لرنینک منفعت ومصلحت لری اوچون اللہ سبحانہ یایلیغان بساط خالیدہ قیلمانے بارسیدہ کلکان آیت لرسورۂ بقرہ دہ الَّذِیْ جَعَلَ لَکُمُ الْاَرْضَ فِرَاشًا۔ یعنی ای انسان لر سیزنیکیز انداغ ذات دورکہ سیز لرنینک منفعت لرینکیز اوچون یرنے فراش قیلدی، ویہ سورۂ ذاریات دہ وَالْاَرْضَ فَرَشْنٰهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُوْنَ وزمین نے یایدوق پس نہ اوبدان یایغوچی لردورمیز، سورۂ نوح دہ وَاللّٰهُ جَعَلَ لَکُمُ الْاَرْضَ بِسَاطًا واللہ سبحانہ سیز انسان لرنینک منفعت لرینکیز اوچون یرنے بساط قیلدی یعنی یایدی، سورۂ طٰہٰ دہ الَّذِیْ جَعَلَ لَکُمُ الْاَرْضَ مَهْدًا۔ اللہ تعالیٰ انداغ ذات دورکہ سیز انسان لرنینک منفعتینکیز اوچون یرنے یایلیغان قلدی (مہد ممہود یعنی سیدہ دور) منابو آیت لردلالتے ایلہ مہادًا نینک فراش وبساط معنے سیدہ بولمکے درست دور واللہ اعلم۔

قاضی بیضاوی علیہ الرحمۃ آیتا دوراوشبو قولِ الٰہی انسان لرغہ تذکیر دور، کمالِ قدرتِ صانع غہ دلالت قیلادور غان عجائبِ صنع لری بعضے سے بیلیان کہ اولرنے انسان لردائما معاینہ قیلماق دہ دورلر، تاکہ انسان لربو عجائبِ صنع لر خلقتی ایلہ بعث نینک صحتی غہ استدلال قیلغای لر۔ . . . . اھ۔ گویا آیتو لادورکہ علمی حکمتی وقدرتے اوشبو مشاہدہ غہ تیکان ذاتِ قدرت آیات برفعل نے ہیچ برفائدہ سیز عبث قیلماق نیچوک درست اولور، حالبوکہ مشرک ومنکر لرنینک بعث وجزاغہ انکار قیلماق لری، اللہ سبحانہ نینک ہمہ قیلغان فعلیدہ عبث ایش قیلماق لیغے نے استلزام قیلادور، آیا اول منیف العقل سفیہ الرأی بولغان منکر لر، اللہ سبحانہ جنابِ تقدس مآبی نینک قیلغان ایشی نینک فائدہ سیز عبث ایماس لیکینے بیلمک اوچون، اول اللہ سبحانہ نینک کمال قدرتیغہ ووفور علمی غہ وحکمتی غہ دلالت قیلادورغان اوشبو اشیا لرغہ عبرت نظری ایلہ قرامایدور لرمو، واللہ سبحانہ اوزی نینک عجائبِ مخلوقاتے دن یہ بریسی سناب دیب دورکہ وَالْجِبَالَ اَوْتَادًا ۝ وتاغ لرنے یرنینک قازوق لری قیلمادوق مو، تا اول تاغ لرایلہ یرمحکم قرار لانیب مہاد لیغے کامل بولسون دیمک اوچون، تاغ لرنینک یراستیدہ ظہوری قازوق لرظہوری دیک بولغان لیق دن، تاغ لرنینک یرنے توخت امای سیلکینماق دن ساقلاماق لری قازوق لرنینک دیوارلرنے وبنالرنے سیلکینما قدن ساقلاغان لرغہ اوخشاغان جہتدن کویا تاغ لرقازوق لردیک بولمیش لر، اگر فرضًا یرنینک وستیدہ تاغ لربولماسایدی، یرنینک ایکیدہ کے قوزغالتا دورغان مادہ لرسبے ایلہ یرتینمای تیپرانیب تورارایدی، اگر دیسہ لرکہ آیا اللہ سبحانہ نینک قدرتے وارادہ سے یرنے تاغ نینک وجودی سیز ثابت وبرقرار قیلماق غہ کافی ایماس مودور، آیتامیزکہ آری اللہ سبحانہ نینک قدرتے تاغ سیز موریرنے ثابت قیلماق غہ کافی دور، اما مسبّب الاسباب جلّ شانہ ہرایش نے برسبب غہ مربوط قیلیب دور، بوہم اول صانع قدیر نینک کمال قدرتیدن دور، وہم تاغ نینک وجودیدہ موندن اوزگہ منافع ومصالح تولادور، مَوْرِدِی دہ ذکر قیلامز (سورۂ غاشیہ غہ مراجعت

قیلینسون) ۔ واللہ سبحانہ اوزی نینگ عجائب صنعیدن ینہ بریسی سناب آیتادور وَخَلَقْنٰكُمْ اَزْوَاجًا ۙ وہم سیز لرنینگ انفسکیز دن جفت قیلیب یراتدوق یعنی سیز لرنینگ انس والفت آلماقینگیز و معیشت بابیدہ بربرینگیز غہ معاونت کورکوزماکینگیز و نسلینگیز باقی بولمکی اوچون سیز لرنے ایرو خاتون لرقیلیب یراتدوق پس انسان لرغہ موندا غ اولوغ نعمت لرنے عطا قیلغان اللہ سبحانہ انسان لرنے توحید غہ دعوۃ قیلغوچی وراہ راستغہ کورساتکوچی پیغمبرلیارہ مای بنی آدم نے حیوان دیک مُهْمَل و مُعَطَّل قویا دورمو حکمت ربانیہ سیغہ موندا غ قیلماق منافی و خلاف دور وَّجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ۙ وہم سیز لرنینگ قوای حیوانیہ لرینگیز غہ راحت یتکوزماک دانکا یتوشکان سست لوق وہاردوق نے کیتکوزماک اوچون اویقولرینگیز نے احساس وحرکت دن قطع قیلدوق یاکہ اویقولر لرینگیز نے برنوعی اولوم قیلدوق چونکہ قول اہی مضمونیچہ اولوم ایکی نوع دور بری اویقو دور اللہ سبحانہ نینگ اویقوسی خلق انیمکے ایلہ منت قیلماقے انینگ اوچوندور کہ حاجت مقداری او خلائک انسان غہ اولوغ نعمت دور از بسکہ اویقو قوۃ لردن کسالت و کلالت نے کیتکوزوب اعضا غہ و قوا غہ راحت یتکوزور اگر اویقو اولوم واویغانما غلیق بعث یعنے قبردن تیرگوزولمک غہ اوخشہ بولماسہ ایدی اویقودہ قوۃ لرنے تجدید قیلماق بولماس ایدی ۔

مُفَسِّر لرسبات معنے سے دہ برنیچہ احتمال لرنے بیان قیلیب دور لر چنانچہ بعضے لرسُبات راحت معنے سیدہ دیمیش لر مونکا کورہ آیت نینگ معنے سے اویقو لرینگیز نے سیز لراوچون راحت قیلدوق دیمک اولور و بعضے لرسُبات نوم خفیف (یینگیل اویقو) دور اندا غ خفیف کہ انے دفع اتیمک و قطع ایلامک ممکن بولادور دیمیش لر مونکا کورہ آیت نینگ معنے سے اویقو لرینگیز نے استراحت بعدندہ دفع اتیمک ممکن بولادور غان ینگیل اویقو قیلدوق انے سیز لارغہ مُسْتَوْلِی بولادور غان غَشْی یعنے بیہوش لیق قیلمادوق دیمک اولور چونکہ غشی امراض شدیدہ دن دور و بعضے لردیب دور کہ سُبات قطع معنے سے دہ کلور آیت کریمہ دہ کی سُباتًا دن بو معنی مراد بولغان دہ آیت نینگ معنی سیدہ ایکی وجہ محتمل دور بری بو کہ احتمال کہ معنی آیت سیز لرنینگ اویقو لرینگیز نے دائمی قیلمای استراحت بعدندہ زایل بولادور غان قیلدوق دیمک دور چونکہ حاجت قدری اویقوا نسان غہ اینگ نفع لیک نرسہ دور اما اویقو نینگ دوامی وکثرتے اینگ ضرر لیک نرسہ دور اویقو نینگ انسان لرغہ دائمی بولمای منقطع بولمک لیگے نعمت عظیمہ بولغان جہتدن اللہ تعالی انے معرض انعام دہ ذکر قیلیب دور ایکنجی وجہ بو کہ انسان ہر گاہ حرکت و سعی دن یتوشکان زحمت ایلہ ہارگان چاغدہ او خلاسہ اول اویقوا ندن اول زحمت وہاردوق نے زایل قیلادور اوشول ازالہ سبت آتالغان بولادور ابن قُتَیْبَہ نینگ سباتا معنے سیدہ ای راحۃً دیکمیدن مراد اوشبو دور یو قسہ سُبات راحت نینگ اسم دور دیمک غرض ایماس دور بلکہ مقصود بو کیم اویقو ہار دوق نے قطع قیلیب زایل قیلادور اندن سونگ راحت حاصل بولادور یعنے انسان غہ اویقودہ راحت یتادور دیمک ایماس دور بلکہ اویقو انسان غہ یتوشکان کلفت نے کیتکوزمک ایلہ باعث راحت دور دیمک دور و بعضے لرسبات اولوم معنی سے دہ دیمیش لر مونکا کورہ آیت نینگ معنے سے وسیز لرینگیز نے اویقو لرینگیز نے اولوم قیلدوق دیمک دور

امام فخر الدین رازی دیب دور کہ بو قول مینگ نزدیکدہ ضعیف دور چونکہ بو آیت لردہ ذکر قیلینغان نرسہ لر صانع

حکیم نینک اولوغ نعمت لریدین دور موندا غ بولغاچ اولوغ نعمت لرنینک تعدادی آشنا سیدہ موت نے ذکر اتیمک لایق ایماس دور دیب، بعضے لر مونکا جواب بیریب آتیب دورکہ اوشبو مقام دہ ذکر قیلماق مناسب بولما غان موت دن مراد موت حقیقی دور کہ اول روح نینک ظاہر و باطن بدن دن تصرفی اوزولوب بالکلیہ بدن دن منقطع اولمک لیکیدور بو آیت دا کی سُباتا دن مراد موت حقیقی ایماس، بلکہ بو آیت تشبیہ بلیغ قبیلیدن دور یعنے سیز لرنینک اویقولرینکیز نے برنوعی اولوم غہ اوخشہ قیلدوق دیک دور سباتا دا کے تنوین نوعیت اوچون دور یعنے سیز لرنینک اویقولرینکیز نے برنوعی اولوم غہ اوخشہ قیلدوق کہ اندہ روح نینک تابشی ظاہر بدن بدن باشقہ جای دن اوزولمایدور دیمک اولور نوم ایلہ موت اورتاسیدہ احکام حیات منقطع بولما غلیقدہ مشارکت تامہ بار دور، بو اعتبار ایلہ اَلنَّوْمُ اَخُ الْمَوْتِ دیمیش لر حالبوکہ مفسر لردن برنیچہ سے بو معنی نے مقام غہ لایق دیب دور لر، وَجَعَلْنَا الَّیْلَ لِبَاسًا ۙ وہم کیچہ نے بیز (سیز لار اوچون لباس) یعنے پردہ قیلدوق چونکہ آدمی لرنے لباس یاشورگان دیک کیچہ ہم قرانغولوغی برلہ خلق نے یاشورادور، وہم لباس انسان نے ایسیغ دن وسوق دن وعورتے کہ بیگانہ لر قراماق دن، ساقلاغان دیک کیچہ ہم دشمن دن وضرر لیق حیوان دن کیشینے ساقلایدور، وہم لباس ایلہ انسان نینک جمالی وقوتی کامل بولغان دیک کیچہ دہ واقع بولغان اویقو سبب ایلہ انسان نینک جمالی وطراوۃ اعضای وقوای حسیہ وحرکیہ سے زیادہ بولادور، نوم دن سونگ کیچہ نے ذکر اتیمک دہ بو معنی غہ اشارت بار دور یعنے اے انسان لر سیز لرنینک اویقولرینکیز غہ محل بولغان کیچہ نے سیز لار اوچون پردہ قیلدوق کہ اینک قرا یعنے سیز لار نے یاپادور اندا غ کہ لباس لابسینی اوراب یاپادور، موندا غ قیلما قیمیز سیز لر کوندوزدہ قیلغان تصرفات لرنیکیز دن فراغ تاپیب ندہ آرام آلغای سیز لر دیمک اوچون دور، بو آیت کریمہ دہ اللہ سبحانہ کیچہ نے اولوم مشابہ سیدہ قیلینغان اویقو غہ محل قیلیب دور، اندا غ کہ کوندوز نے حیاۃ دن عبارت بولغان بیدار لیق غہ محل قیلیب دور، چنانچہ دیب دور وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا ۙ وہم بیز (سیز لار اوچون) کوندوز نے تیریک لیک وقتی قیلدوق، یعنے کوندوز نے وقت عیش یعنے تیریک لیک زمانے قیلدوق کہ اندہ اولوم نینک برادری بولغان اویقولرینکیز دن تورغوزالا سیز لر اللہ سبحانہ اویقو سے نے اولوم قیلغانیدیک اویغا غلیق نے تیریکلیک قیلمیش کوندوز اول تیریکلیک نینک وقتی دور۔

معاش مصدر میمی دور، یا اسم زمان دور، مصدر میمی بولغان تقدیر دہ مضاف تقدیر قیلینیب وقت معاش دیمکدور، اسم زمان بولغاندہ معنے سے تیریکلیک زمانے دیگچہ وقتی دیگان بولور، ابن جریر طبری آیتا دور آیت نینک معنی سے دکوندوز نے سیز لار اوچون روشن قیلدوق تاکہ اندہ معاش تینکیز اوچون ہر طرف غہ ساچیلمک دہ بولغای سیز، ودنیا لرینکیز مصالحی اوچون اندہ تصرف دہ بولغای سیز، کوندوز اللہ سبحانہ نینک بندہ لری اندہ معاش طلبی دہ تصرف قیلماق غہ سبب بولغان جہتدن اینے معاش آتاب دور۔ اللہ

مفتی ابو السعود آفندی آیت کریمہ تفسیر یدہ آیتا دور، دکوندوز نے تیریکلیک زمانے قیلدوق کہ اندہ اولوم نینک ادی

سے شیخ محمد عبدہ رحمہ اللہ تفسیر جزء عم دہ آتیب دور والسبع الشداد الطرائق السبع، وهي ما فيها الكواكب السبعة السيارة المشهورة، وخصها بالذكر لظهورها، ومعرفة العامة لها، ولانها قد بنى ما هو اعظم منها، وهو ما وراءها من عوالم السموات، ووصفها بالشداد لانها محكمة متينة، لا يؤثر فيها مرور الزمان۔ اھ ۱۲ منہ

بولغان اولیقولرینکیزدن قوزغالاسیزلر، چنانچہ بو معنے اللہ تعالیٰ نینگ قولی وَهُوَ الَّذِیْ جَعَلَ لَكُمُ الَّیْلَ لِبَاسًا وَّالنَّوْمَ سُبَاتًا وَّجَعَلَ النَّهَارَ نُشُوْرًا ده وارو بولوب دور (یعنے واول اللہ اندائغ ذاتِ قدیر دورکہ سیزلرا وچون کیچہ نے لباس قیلدی، واولیقو نے تن لرینکیزا وچون راحت قیلدی، وکوندوزنے قوزغالماق زمانے قیلدی) کیچہ نینگ لباس بولیک لیکینے کیچہ ده دشمن دن قاچماق نے، ویا دشمن غہ شبیخون اورمک نے تصدا ایتکان کیشینے کیچہ نینگ یاشورکیدن عبارت دور دیمک نینگ بو مقام غہ هیچ برمناسبتے یوقتور، وشونکا اوخشہ نہارنے معاش وحوائج تحصیلی غہ حرکت قیلماق زمانی دیمک هم مناسبت سیزدور اھ۔

(کیچہ وکوندوزنے مقدر قیلماق داکی حکمت وفوائد لردن بعضے سے واندہ بندہ لرغہ مترتب بولغان منافع لردن اندکی، سورۂ والشمس ده ذکر قیلینیدے) وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا ۝ وهم بیز سیزلارنینگ باش لرینکیزا وستیده یتی عدد قوی ومحکم بنالارنے یاسادوق۔ همه مفسرین متقدم لرسبع شداد نے یتی قات آسمان دیب دورلر، اول بنالارنے شداد دیمک اولرنینگ یراتیلماقی قوی وبناسے محکم تجیشتی کہ حد سیزلر مان لرنینگ اوتماکلیکے، وعدد سیز عصرلرنینگ کیچمکلیکی ایلہ الکاهیچ برفطور وانشقاق یول تاپماکان دیمک دور۔ اما بو عصر ده کے مفسرلرنینگ بعضے سے بو آیت تفسیر یده دیمیش یعنے سیزلرنینگ اوستینگیزده سیر قیلادور غان یتی یولدوزنے یاسادوق، بو یتی یولدوزنے خاصلاب ذکر قیلماقی بو سبعہ سیارہ نینگ غایتده ظهوری دهر کیمسہ غہ اولرنینگ معلوم ایکانے اوچون دور۔ اھ

آیتا منکہ مفسر مذکور جناب لری نینگ بوسوزی یاورو پانینگ متاخرین حکماء لری نینگ نظریہ لرغہ کوره بولسہ کرک دیب اویلایمن، چونکہ اولر یوقاریدہ کے فضاء واسع ده صانع مدبر قدرتے ایلہ یراتیلغان یتی قات آسمان نینگ وجودی غہ، واولرنینگ بعضے سے کواکب ثوابت وسیارات ایلہ بزالغان لیغی غہ قایل ایماس دورلر، اولر یتی قات آسمان دن مراد قویاش اطرافیدہ دور قیلادور غان یتی سیارہ لردور دیرلر، شونینگ اوچون اوشبو عصر لرکی تاتارعلماء لری نینگ ضیالیک لریدن بعضے سے قرآن کریم ده سبع سموات بارسیده وارد بولغان آیت لرنے یاورو پاحکماء لری قولیغہ تطبیق قیلماق غہ سعی قیلادور، واول جملہ دن وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا تفسیر یده آیتادور (سیزلرنینگ اوستینگیزده قتیغ ومحکم بولغان یتی جرم لرنے بنا ایتدوک) بونظم الٰہی دن قویاش اطرافیدا کے یتی سیارہ لرا ولاً محکم قتیغ حال ده بولمای، لیکین اللہ تعالیٰ نینگ یدِ قدرتے ایلہ تکامل قانون لریغہ بناءً قتیغ ومحکم حال غہ کلتوروب توزولگانے آز گینہ عرب لغتینی بیلکان کیشیلرگا آپیق معلوم دور، جناب حق قرآن کریم ده متعدد موضع لرده یرنے ذکر ایتکانے دیمک اینینگ یانیده یتی سیارہ لرنے هم ذکر ایتادور، چنانچہ بقرہ سورہ سیده زمین داکے اثر لرنے بیان قیلغان اشاده فَسَوّٰىهُنَّ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ دیب یتی سیارہ نے هم بیان ایتادور (یعنے پس اللہ تعالیٰ یوقاری جرم لرنے یتی قیلیب تقدیر وتسویہ ایتی توزودی) وسورۂ ملک ده یرده حیات وحیات دن مقصد نہ ایرکانینی بیان دن صونکره خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ طِبَاقًا دیب یتی سیارہ نے بیان ایتادور، یعنے یوقاری یتی جرم لرنے بری سینی ایکنجی سے غہ موافق اتیب یراتتی، دیب سیارہ لرنینگ یتی ایکانینی تصریح قیلادور، سونکره مذکوره سوره نینگ بشنجی آیتی ده وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا دیب اول

یتی سیارہ لرنے سماءِ دنیا دیب آتاب دورٔ یعنے اوشبو منظومۂ شمسیۂ غہ السماء الدنیا دیب اسم بیریب دورٔ قرآن کریم نظرندہ قویاش اطرافیدہ بولغان سیارہ لرہر قیوسے اوزلرینہ خاص مدار لریدہ حرکت قیلادورلرٔ مونکا دلیل قولہ تعالیٰ وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ آیت کریمہ سیدور (تحقیق سیز نینگ اوستینگیزدہ مدار لریدہ آیلانیب یول لریدہ یورگاچی یتی یوقاری جرم لرنے یراتدوق) بو آیت دہ یردہ یاشاگان بیز انسان لرنینگ باش اوستیمیزدہ قویاش چورہ سیدہ اوز مدار لریدہ یورگوچی سماء اسمی برلہ اسم لانگان یتی سیارہ لرایکانے آچیق بیان قیلینیب دورٔ تفسیر قیلماق غہ ہم حاجت یوقتورٔ فَوْقَكُمْ دیب اضافہ ایتمکی بزگہ یقین بولغان سماءِ دنیا بولمکی غہ شاہد دورٔ قرآن کریم دہ سیارہ لرنے اللہ عزوجل نینگ قدرۃ وعظمتی نے آنکلاتمک غہ، وانسان لرنینگ عقل لرینی ایشلاتمک غہ، باعث ومدار بولغان جہتدن بیان اتیب دورٔ۔

یوقسہ سیارہ لرنے یتی غہ حصرٔ یاکہ اسم لرینی سناماق اوچون بیان قیلماب دورٔ یعنی قرآن کریم سماءِ دنیا آتالغان سیارہ لرنے فَسَوّٰهُنَّ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ، سَبْعَ سَمٰوٰتٍ طِبَاقًا، سَبْعًا شِدَادًا، سَبْعَ طَرَائِقَ، نظم جلیل لری ایلہ یتی دیب بیان قیلسہ ہم اولرنینگ اسم لرینی سناب کورگوزماب دورٔ مونینگ سببے بارچہ غہ معلوم دورٔ چونکہ قرآن کتاب الٰہی دورٔ انسان لرغہ سعادت قانون لرینی تعلیم قیلادورغان برکتاب ہدایت انتساب دورٔ بالذات فلکیات دن بحث قیلماق اوچون کلکان علم ہئیت مجموعہ سے ایماسدورٔ فلکیات بارا سیدہ سوز قیلماقے عظمۃ الٰہیہ وقدرۃ ربانیہ نے بیان اتیمک اوچون دورٔ۔ اھ۔ منا بعض ضیالیک ہم عصر لرمیز ینینگ سوز لری بو دورٔ

وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَّهَّاجًا ۝ وہم بیز (سیز خلق لرنینگ منفعتینگیز اوچون) یاریلاب درخشان بولغان چراغ نے یراتدوق کہ اول شمس تابان دورٔ بو آیت دہ کے جعل انشاء وابداع معنے سیدہ دورٔ یعنے ہیچ نمونہ ومثالی بولماغان چراغ تابان نے بیز پیدا قیلدوق دیمک دورٔ وَہَّاجًا لغت دہ اوت نینگ روشنا لیغے نے وحرارتینی آیتورلرٔ بو معنی غہ کورہ اللہ سبحانہ قویاش نینگ بو ایکی وصف دہ اینگ مرتبۂ کمال دہ ایکانینے بیان قیلغان بولادورٔ یعنے روشنالیق دہ اقصای غایت دہ بولوب یاریلاب تورغانٔ وقزیق لیق دہ نہایتِ کمال دہ بولغانٔ قویاش نے یراتدوق دیدورٔ اگرچہ مفسرلردن۔ بعضے لری وَہَّاجًا غہ غایت دہ ضیالیکٔ وبعضے لری نہایت دہ حرارت لیک دیب معنی برسہ لرمو لیکن خورشید دہ نور وحرارت جمع بولغان جہتدن وَہَّاجًا دن بو ایکی معنی نینگ قیسی بری بلکہ ہر ایکی سی ارادہ قیلینسہ مومقصود غہ مطابق اولورٔ غرض قویاش نینگ خواہ نور وخواہ حرارت برلہ بندہ لرغہ وجمیع مخلوق غہ فائدہ لیک قیلیب یراتکانینے بیلدورمکٔ وانینگ ایلہ منت قیلماق دورٔ درحقیقت مخلوقاتِ ارضیہ لرو وجودیہ مترتب بولغان فوائد ومنافعٔ وحیات ایکاسے بولغان مخلوق لرمصالح معاشی آسمان وقویاش فوائد وتأثیری ایلہ وجود پذیر دورٔ صانع حکیم تعالیٰ وتقدس موندا غ منبع منافع بولغان اشیا لری ایلہ بندہ لریغہ امتنان ایلاسہ لایق واحق دورٔ وقویاش دن سراج دیب عبارت کلتورمک سماء نے یراتمک نے بناء لفظی ایلہ عبارت کلتورمکی غہ کورہ دورچونکہ بناء غہ سراج لازم ومناسب دورٔ۔

وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا ۝ وہم بیز (سیز مخلوق لرا وچون) یامغور یاغدور غوچی

بولوت لردن کوب توکولغوچی سوئے توشور دوک، مُعْصِرات لغت ده یامغور لیک بولوت لرنے آیتور لر واولر بولوت دن یاغقان یامغور لرنے عَصْر دیر لر بو معنے لغوی غه کوره آیت نینک معنے سے (یامغور لیک یعنی یامغور توکمک غه مستعد بولوت دن کثرت ایله توکولغوچی سوئے توشور دوک) دیکان بولور، صحیح معنے بودور، اما مفسر لرسلف دن روایت قیلینغان اثر لرغه بناءً مُعْصِرات نے گاها سحاب غه وگاها ریاح غه تفسیر قیلیب دور لر، مُعْصِرات نے بولوت دیب تفسیر قیلغان ده اَعْصَرَتْ فعلی نینک همزه سی نے حَیْنونتة اوچون دیب معصرات نے یامغور توکمک هنگامی غه یقین بولغان بولوت لردیب دور لر، معصرات نے ریاح دیب تفسیر قیلغانده مراد اندن بولوت لر توزغایدورغان ریاح دیب دور لر، یتیمة الدهر صاحبی ابو منصور ثعالبی فقه اللغه ده ریاح دن جمع لفظی ایله ذکر بولغان لرنی ذکر قیلغان فصل ده المعصرات التی تأتی بالامطار دیدور، درحقیقت ریاح نینک سحاب نے توزغاماغلیقی الله تعالیٰ نینک کلامیده کلیب دور، چنانچه آیتا دور اَللّٰهُ الَّذِیْ یُرْسِلُ الرِّیَاحَ فَتُثِیْرُ سَحَابًا (الله انداغ ذات دورکه یل لرنے یبارادور، پس اول یل لربولوت نے توزغایدور) یل لر اگرچه سوئے توشورمک غه مبدأ قریب بولماسه مؤلیکن یامغور سویے نینک مبدائی بولغان سحاب نینک تکوّنے غه سبب بولغان جهتدن، انزالِ ماءغه مبدأ قیلینغان بولادور، چونکه یل لار ایسمک ایله بولوت لرپیدا بولوب ایچاک لری یامغور سویے ایله تولادور، پس بو اعتبار ایله ریاح نے انزالِ ماءغه مبدأ قیلینیب درست اولور، ثَجَّاجًا نے بعضے لرکثرت ایله توکولغوچی دیب دور، بعضے لرنے درپئے توکولغوچی دیب دور، ابن جریر بو معنی نے اختیار ایتیب دور، وهرایکی معنے اثر لروه سلف دن روایت قیلینیب دور، خلاصهٔ کلام ماءً ثَجَّاجًا کلام بلاغت نظامی بولوت دن توشکان یامغور نینک قطره لری متتابع بولمک سببے ایله یا غیشے تولابولوب خلایق اوچون نفعی اولوغ بولمک لیکدن عبارت دور، والله اعلم۔

سونکره الله سبحانه معصِرات دن ماءِ ثجاج نے توشورمکی نینک غایتی نے بیان قیلیب دیدورکه لِنُخْرِجَ بِهٖ حَبًّا وَّنَبَاتًا ۙ وَّجَنّٰتٍ اَلْفَافًا ۝ (بولوت دن تولایاغماق ایله یئ درپئ توکولغوچی یامغور نے توشور یکمیز انینک اوچون دورکه) تااول یامغور ایله (انسان لرسیدورغان بغدای وآرپه وقوناق کبی) دانه لرنے (وهم حیوان لرقوت قیلادورغان) هرقسم گیاه لرنے، وهم بعضی سے بعضی سیغه اورالیشغان هرنوع درخت لیکه باغ لرنے اوندورگایمیز، یعنے انسان لرغذا قیلماقی اوچون قسم قسم جوبات نے، وحیوانات لرنینک قوتے اوچون نوع گیاه لرنے، وتلذذ وتفکّه لری اوچون درخت لری بربریغه اورالیب کیریشکان میوه دار باغ لرنے زمین دن چیقارمق اوچون بولوت لردن کثرت ایله قویولغوچی یامغور لرنے، توشوردوک دیمک دور، اَلْفَافًا درخت لری توللیغدن بربریغه اورالیشقان دیمک دور۔ بیلمک لرکه یوقاریده ذکر قیلینغان افعال آلیه لردهٔ یعنی زمین نے مهاد وتاغ لرنے اَوْتاد وانسان لرنے جفت جفت وایقولغے راحت، وکیچه نے لباس وکوندوزنے معاش اتیمک ده، ویتی سماء نے قتیح بناء قیلماق ده، سراج وهاج بولغان خورشید تابان نے پیدا ایلامک ده ویردن

سے شیخ محمد عبده رحمه الله دیب دور والمعصرات السحائب والغیوم اذا اعصرت، ای جاء وقت ان تعصر الماء فیسقط منها المطر، والثجاج المنصب بکثرة، الله اعلم

جوبات ونباتات وگوناگون باغ لرنے ظہور غہ کلتورمک اوچون بولوت دن یامغور نے توشورمک دہ بعث نینک صحتی غہ وانینک حقیتی غہ دلالت بارورلر اوچ وجہ دن اولغی وجہ اللہ سبحانہ نینک قدرۃ کاملہ سے اعتباری برلہ چونکہ اوشبو افعال بدیعہ بے مثال نے یوق دن پیدا قیلماق غہ قادر بولغان ذات متعالی صفات البتہ خلق نے اولگان دن صونگ قایتا دن اعادہ قیلماق غہ قادر وتوانا راق دورلر ایکنجی وجہ اللہ سبحانہ نینک علمی وحکمتی اعتباری برلہ چونکہ اوشبو مصنوعات بدیعہ نے خلق غہ عائد بولادورغان مقاصد جلیلہ ومنافع جمیلہ غہ مشتمل برطرز عجیب دہ ابداع قیلغان ذات بیچون بازاول مصنوعات نے بالکلیہ فانی قیلماغلیق والکابر عاقبت باقیہ قیلماس لیق محال واول صانع حکیم نینک علمی وحکمتے غہ خلاف بولمک ایلہ عقل وحکمت دن یراق برخیال دورلر اوچونجی وجہ اوشبو افعال مصنوعہ لرنینک اوزی نینک اعتباری برلہ چونکہ اریقودن کیین اولغانماغلیق اولگاندن کیین کوردن تیرگوزولمک نمونہ سی دورکہ خلق اتے ہرکونے مشاہدہ قیلماق دہ دورلر زمین میتہ دن دانہ ونبات لرنے چیقارماق ہم شونلکا اوخشہ دور کہ خلق اتے ہرزمان معاینہ قیلماقدہ دورلر گویا بو آیت لرنے توشورمک ایلہ اللہ سبحانہ طرفیدن آیتولادورکہ ای انسان لار آیا بعث نینک حقیتی غہ نوع نوع دلالت لربیلہ یول کورگزادورغان وبعث غہ ایمان ایتمک نے واجب قیلادورغان اوشبو افعال آفاقیہ وانفسیہ لرنے بیز قیلمادوق موپس نیچون انینک توغریسیدہ انکار ایتمک ایلہ باطل اعتقاد ایکرہ چوماسیزلر وانینک بارسیدہ استہزاء ایلہ بربرلرینکیزدن سورا شاسیزلر کذافی تفسیر العلامۃ ابی السعود افندی رحمہ اللہ منا بو سورۂ کریمہ دہ اللہ سبحانہ اوز مصنوعات عجیبہ سیدن بولغان توقوز افعال بدیعہ نے ذکر قیلیب بولرنینک وجودی ایلہ اوزی نینک بارلیغے نے وبرلیکینی وہرایش غہ قادر ایکانینی واول جملہ دن خلق نے فنا بولغان لری دن سونگکرہ بازتیرگوزوب مجازاۃ ایلامک غہ قادر ایکانینی بیلدورادورو بوشیالری نینک وجودی ایلہ مذکور معنے لرغہ یول تاپمک بارسے دہ فکر قیلماق غہ ترغیب قیلادورو قرآن کریم نینک ارشادی غہ نظرا اعتبار ایلہ باقساک شونکا اوخشہ سورۂ لرده کائنات دہ کے مصنوعات عجیبہ لرایلہ اللہ تعالی نینک وجودی غہ وحدانیتے غہ وقدرت دہ کامل ایکانیغہ وبعث وجزا ممکن لیکیغہ وانینک بولمکے حق لیغی غہ استدلال قیلماق غہ باشلایدورو فی الواقع اہل اسلام نظر یدہ البصرۃ تدل علی البعیر مضمونیچہ کائنات مصنوعہ نینک ہرجزوی صانع مدبر حکیم نینک وجودیغہ وحدانیتی غہ وانینک علم وقدرت وسائر صفات عالیدہ کمال اوزرہ ایرکانیغہ بے شبہ دلیل دورلر کائنات بارسیدہ بیز اہل اسلام نینک نظر یمیز واعتقاد یمیز بو دورو آما حاضر کے زمان دا کے آورو پا وامیریکہ فلاسفہ سے نینک کائنات حقیندہ کے خیالات لری بالکلیہ باشقہ دورو اولر اجرام سماویہ واجسام ارضیہ نباتات وحیوانات حقیندہ علوم طبیعیہ تفتیش لری واسطہ سے بلہ قدماء لریدن باشقہ برمسلک نے اختیار ایتمیش لرزمان فیلسوف لری نینک رائی بنگی کشفیات وتجربہ لری نتیجہ سیدہ شونکا قرار لامیش کہ بو عالم خواہ سماوی خواہ ارضی اولسون ایکی اصل دن وجود پذیر دورو یعنی عالم کائنات نینک اصلی ایکی نرسہ دورو مادہ وقوۃ بو ایکی نرسہ ازل دن بربرلریغہ متلازم بولمیش لرایکی سے بربریدن ہیچ وقت اصلا جدا بولماس لر مادہ دن مراد اوشبو فضادہ تولوب تورغان اثیر دورو مادہ نہایت دہ بسیط اولغان حالتیدہ اثیر تعبیر قیلینادورو اوشبو مادہ نینک حرکتی نے قوۃ تسمیہ قیلیب دورلر مادہ دا کی حرکت اوزاوزیدن پیدا بولمیش انکا خارجی برمحرک یوقدورو نعوذ باللہ اثیر اوزیدہ ہیچ برادراک وقصد اولماس دن خاص ہرکیفیت دہ اجتماع قیلیب

سدیمی مادہ یعنے کیچیک کیچیک مرکب ذرات پیدا بولمیش سونکرہ جاذبۂ عمومیہ قانونی ایلہ بربری ایلہ اجتماع ایلاب اخیراً برکرہ پیدا بولمیش بوکرہ طبیعت قانونیغہ موافق اوزمحوری دہ دور قیلیب ایکنجے برطبیعت قانونیغہ موافق مشتعل بولمیش ومونداں اوشبو شمس موجود بولوب مونینک دوری نینک مقتضاسے غہ موافق باشقہ کواکب اندن جدا بولمیش سونکرہ ہربری برکرہ اولوب اوزمحوریدہ دور قیلماق غہ باشلامیش پس اوشبو بیزبنی آدم نینک سکونت قیلماق دہ بولغان کرۂ زمینمیز شول شمس دن آیریلیکان کوکب لرنینک بری اولوب گردش قیلماق غہ باشلامیش برمدت دن صونکرہ انینک سطح ظاہری سی سادہ ماتقہ باشلاب حاضرگے طبقات الارض متشکل اولمیش سونکرہ مختلف مادہ دلکے التمیش دن زیادہ عنصر لرنینک بربرلغہ التحاقی ایلہ کیمیاوی تأثیر ایلہ اول نباتات سونکرہ حیوانات سونکرہ انسان پیدا اولمیش دور الخ - بواوہام باطلہ غہ ذاہب بولغان مدعی ذکادن سورار میزکہ مادہ اگر قدیم بولوب حرکت لری دن اوشبو کائنات تشکل بولغان ایرسہ مادہ دا شعور حس ونہ ارادہ بولماسہ پس میز مدعی ذکاوت لردیکان دیک قاعدۂ انتظام ایلہ حرکت نیمہ دن ظہور غہ کلدی کائنات وہ نہایت دہ انتظام وکمال حکمت موجود اچون عقل حقیقت بین اینک کامل برمنتظم ومربی وحکیم بر مدبری بار لیغینے تسلیم قیلماس میز لرنینک زعمینکیز غہ کورہ بالفرض مادہ قدیم بولسہ البتہ اینک بسیط لیق حالتے دہ اوزقول لرینکیز غہ کورہ بر صورت صاحبی اولمکی لازم دور سونکرہ اول صورت اوزگاریب باشقہ برصورت غہ علم جزا کیریب کائنات متکون بولغان ایسہ البتہ مادہ قدیم اولماس چونکہ ظاہر دورکہ تبدیل وتغییر یول تافغان نرسہ قدیم ایماس دور طبیعیون لراوزلری اقرار قیلا دورکہ بیزلر کائنات دا کے تمام حقائق نے بیلماسمیز دنیادہ عقل جایز سنایدور غان نرسہ لرنے بزلرالحال احاطہ قیلمادوق دنیادہ کوب حقیقت لربار بیزلر نینک بیلکانیمیز بیزگا مجہول قالغان نرسہ لرغہ نسبۃً دینگیزدن برقطرہ دوردیب پس بوگروہ نینک اوزاقرارلری غہ بناءً اللہ سبحانہ نینک وجودی بولرغہ مخفی قالغان نرسہ لردن ایکاینده شبہ یوقتور برکون کیلوران شاء اللہ تمام عالم بشریت بتون حق غہ وحقیقت غہ قایل اولور محض گمان ضعیف ودہم سخیف نے حقیقت بیلمک عقل سلیم نزدیدہ مقبول ایماس دور ومن اللہ التوفیق

امام رازی رحمہ اللہ آیتادور بیلگیل کہ اللہ سبحانہ وتعالیٰ سناغان اوشبو تو قوزافعال اوزلری نینک ذات وصفات لریدلکے حدوث لریغہ وممکن لیک لریغہ نظراً برقادر ومختار وجودی غہ دلالت قیلادور اوزلری نینک برتیلیشلیک احکام واتقان غہ نظراً اوزلرینی مراتنوچی فاعل حقیقی عالم ایکانیغہ دلالت قیلادور سونکرہ کورگزادور لرکہ البتہ اول فاعل قدیم نینک علمی وقدرتی نینک واجب بولمک لیکے لازم دور زیراکہ اگر علم وقدرتی جائز بولماسہ لرشبہ یوق کہ اول فاعل قدیم نینہ برفاعل دیگرغہ محتاج بولمک ایلہ تسلسل لازم کیلادور بوایش محال دور فاعل قدیم نینک علم دقدرتے واجب بولغاچ اول ایکی سے نینک معلوم ومقدور اولمک لیکے روا بولغان ہربرنرسہ کا تعلق تاپکی مواجب بولور اگر انداغ بولماسہ برمخصص غہ محتاج بولور وبوایش محال دور موندا غ عوالمندن کیمین پس واجب بولدیکہ اول فاعل قدیم جمیع ممکنات غہ قادر وجمیع معلومات غہ عالم بولغای واجسام ایسہ اولرنینک بارچہ سے جسمیت دہ متساوی ایرکانے بے شبہ ثابت دور بس ہرنرسہ کہ اجسام نینک بری غہ بولمکی روا بولسہ اینک بینہ بربرلغہ مواول نرسہ نینک بولمک لیکے روا اولور پس قیداغ کہ اجسام سفلیہ غہ انشقاق وانفطار وظلمت وتوشک

روا اولادور، شونکا اوخشه اوشبو ایش لرہمہ اجسام غه یتوشمک مو واجب دور، کائنات نینک امکان تحتی غه داخل ایکانلغے والله سبحانه نینک قدرة وعلمی نینک ہمہ ممکنات غه عام ایکانلغے، ومونداں باشقه بر عالم نے ایجاد ایلامک غه کوچی یتماکلیکی موشبه سیز ثابت دور، وبو امر ثابت بولغاچ قیامت نینک قائم بولمکی عقلاً ممکن دور دیمک ہم ثابت بولمک لیکے مقرر دور۔ اهـ۔

اوشبو آیات کریمه لر مضمونینی انصاف وحقانیت ایله تیکشاریب بیلیب الله سبحانه نینک اوشبو اوصاف لرده کمال قدرتے نی دیده ثابت بولغان صاحب بصیرت تأمل قیلغوچی غه قیامت نینک ممکن بولمک لیکیده ہیچ بر شک باقی قالمایدور، حالبوکه بو امر ممکن نینک واقع اولمکیدان الله سبحانه اوزی خبر بریب دور پس جزم قیلماق واجب دور که خزان یتیب یتیشه میده بولغان زمین دن یا منثور بولغان ایله سبزه اوندورمک ده ہمہ خلق موت سببی ایله تفرق بولوب کیتکاندن کیین اولرنے قبردن تیرگوزوب محشر غه ایلتماق نینک ممکن ایکانیغه آشکار دلیل بار دور پس شونینک اوچون اوشبو بیانات غه مرتب قیلیب دیب دور که إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتًا[1] تحقیق خلق نینک آرا سینے عمل لرسببی ایله آجراتادور غان کون، یعنے قیامت کونے الله تعالی نینک علمیده وتقدیر ازلی اولین وآخرین نے بعث قیلادور غان میعاد، واولرنینک اعمال لریغه کوره ثواب وعقاب بیرادور غان وقت معین بولدی یعنے قیامت کونے ہیئت قصورت واخلاق واعمال اعتباری ایله سعداء واشقیا لرآرا سے آیریلادور غان مرکون دور۔

شیخ زاده آیتاادور الله سبحانه بعث نینک صحیتغه وانینک ممکن ایکانیغه دلالت قیلادور غان دلائل لرنے تفصیل قیلغاندن سونک انینک آرقاسیده ان یوم الفصل نے ذکر قیلیب بیلدوردیکه یوم الفصل برحدی دور که اوشبو نظام محسوس کائنات اولیجاغده منتہی بولوب توگایدور، وآخرت احوالی اول چلغده باشلانادور۔ اهـ۔

يَوْمَ يُنفَخُ فِي الصُّورِ یعنے برکونیدا کی صور غه دوم اور ولورا خلایق نینک قبردن قوپاریلماقے اوچون اسرافیل علیه السلام صور غه دم اورور) شیخ محمد عبده دن منقول دوردیکه، صور غه دمیده قیلماق الله سبحانه نینک آدم لرنے تیرلیک برله قبرلریدن قیامت کونے قوپارماقی غه تمثیل دور، بزمؤمن لرگه واجب بولغان نرسه نفخ صور با آنده ایمان کلتورماکلیگ، وانینک حقیقی نیمه ایکانیلکی نے بیلمک واجب ایماس دور، واول صور نینک کیفیتے دن بحث ایتمک مؤمن غه روا ایرماس بحث ایش دور۔ اهـ۔

مفسر لر صور بارسیده ایکی قول بیان قیلیب دور لر بری بوکه صور صورت نینک جمعی دور بصر بصرة نینک جمعی بولغانیدیک بو قول غه کوره نفخ صور اجساد اموات غه ارواح لرنے دمیده قیلماق دن عبارت دور، دیگرے بوکه نفخ صور اسرافیل علیه السلام نینک صور غه دمیده قیلماقیدن عبارت دور، مراد بو نفخه دن نفخه ثانیه دور، یعنے بعث اوچون دمیده قیلغان ایکنجے نفخه دور که انینک برله ارواح خلائق اجسادیغه تیپ خلائق غه حیات لیق یتیشور۔

فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا[2] پس سیز لر اول صور غه دمیده قیلغان چاغده اصلا درنگ قیلماای قبرلریکیزدن توروب

---

[1] شیخ محمد عبده رحمه الله دیب دور که کان میقاتا ای ینتهی الیه الناس فیجتمعون فیه لیری کل عاقبة عمله وکان کذلک ای قضاء الله وقدره اهـ منه۔

[2] شیخ محمد عبده رحمه الله دیدور نفخ نے یوم الفصل دن بدل یا النکا عطف بیان دیب دور۔ اهـ منه۔

فوج فوج جماعہ جماعہ بولغان حال دہ موقف غہ کیلاسیز لر وَفُتِحَتِ السَّمَآءُ فَكَانَتْ اَبْوَابًا ۝ واول کون آسمان لر آچیلور بس آسمان لر ایشیک لر بولور یعنی اول کون آسمان دا کے فرشتہ لر توشمک لری اوچون آسمان لر گویا تماما اچیلگان ایشیک لر بور وبعضے لر فتح نینک معنے سینے سمانے مکانے دن زایل قیلماق ایلہ تمام آچماق و ابواب طرق ومسالک معنی سے دہ دیب آیت نینک معنے سے نے آسمان لر اوز مکانیدن زایل قیلیب آچیلادور وانینک اورنے طریق ویوراد ور غان یول لر بولادور بحیثیتی کہ اول یول لرنے ہیچ برنرسہ توسمایدور دیب تاویل قیلادور لر

وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا ۝ داول کوندہ قاغ لر ہوادہ عبار دیک یورتولور پس اول تاغ لر کوزغہ کورونگان سراب دیک بولور جبال نے قیامت کونیدہ سراب غہ تشبیہ قیلماق نینک وجہی بوکہ سراب نے یراق دن کورگان کشی انے سو دیب گمان قیلادور پس اول سراب نے کورگان مکان غہ کلگاندہ ہیچ برنرسہ نے تاپمایدور شونگا اوخشہ تاغ لر ہم کورگوچی نینک کوزلیغہ گویا تاغ دیک کورونادور نفس الامردہ اول تاغ لر آجز الری ساچیلیب متفرق بولغان وتیتولگان رنگ برنگ یونگ لر دیک بولغان جہتدن حقیقت لری یوقتور

امام رازی رحمہ اللہ آیتیادور بیلگیل کہ اللہ تعالیٰ اوز کتاب کریمی نینک نیچہ موضعیدہ تاغ لر احوال لرینی وجوہ مختلفہ ایلہ ذکر قیلیب دور وبو وجہ لر بارچہ سی نینک میانہ سے نے جمع قیلماق ممکن دور بو طریقہ دہ کہ تاغ لر احوالی نینک اوّلی اندکاک یعنی زلزلہ سببے ایلہ بربریغہ اورولوب پارہ پارہ بولمکیدور وبو معنے اللہ تعالیٰ نینک قولی وَحُمِلَتِ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَّاحِدَةً آیتیدہ کلیب دور (یعنی پس وقتیکہ صور غہ برنفخہ ایلدم قیلینہ یعنے نفخہ اولیٰ واقع اولسہ واللہ سبحانہ نینک قدرۃ کاملہ سے ایلہ زمین وتاغ لر مکان لری دن کوتاریلسہ لر پس زمین وتاغ لر بربر لریغہ دگہ واحدہ ایلہ اورولسہ لر تاغ لر احوالی نینک ایکنجی سے تاغ لر نینک برنگ برنگ بویالگان یونگ لرنینک تیتولوب توزولغانیدیک حالت دہ بولمکیدور چنانچہ بو معنے اللہ تعالیٰ نینک قولی وَتَكُوْنُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوْشِ وَيَوْمَ تَكُوْنُ السَّمَآءُ كَالْمُهْلِ وَتَكُوْنُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ دہ کلیب دور (وتاغ لر رنگارنگ بویالگان تیتولگان یونگ دیک بولور قیامت کونے دہ آسمان ایرتیلیغان مس دیک وتاغ لر رنگارنگ بویالگان یونگ دیک بولور تاغ لر احوالی نینک اوچونجی سی تاغ لر نینک غبار دیک بولمکیدور وبو حال تاغ لر نینک عہن منفوش دیک بولغاندن کیین توزوب غبار اولوب ہوا غہ توز وماکیدن عبارت دور قولہ تعالیٰ اِذَا رُجَّتِ الْاَرْضُ

لہ شیخ محمد عبدہ رحمہ اللہ جناب لری ایتیب دور ای انہ یتغیر فی ذلک الیوم نظام الکون فلا تبقی ارض علی انہا تقل ولا سماء علی انہا تظل بل تکون السماء بالنسبۃ الی الارواح صفحۃ الابواب بل تکون ابوابا فلا یبقی علو ولا سفل ولا یکون مانع یمنع الارواح من السیر حیث تشاء والاخرۃ عالم اخر غیر عالم الدنیا التی نحن فیہا فنؤمن بما ورد بہ الخبر فی وصفہ ولا نبحث عن حقائقہ ما دام الوارد غیر محال ولا شک ان امتناع السماء علینا انما ہو لطبیعۃ اجسامنا فی ہذہ الحیاۃ الدنیا اما النشأۃ الاخری فقد تکون علی غیر ذلک فتکون السماء بالنسبۃ الینا ابوابا ندخل من ایہا شئنا باذن اللہ وقد یکون معنی تفتح السماء ما عنی بقولہ اذا السماء انشقت اذا السماء انفطرت یوم تشقق السماء بالغمام ای انہ یقع الاضطراب فی نظام الکواکب فیذہب التماسک بینہا ولا یکون فیما یسمی سماء الا مسالک وابواب لا یلتقی فیہا شئ بشئ وذلک ہو خراب الکون العلوی کما یخرب الکون السفلی اھ ۱۲ منہ

رَجًّا وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًّا دہ بوحال ذکر قیلینیب دور (یعنے وقتیکہ بر تفتیح حرکت ایلہ زلزلہ قیلدور ولسہ، وتاغ لر تمام تیتولماق ایلہ تیتولسہ، پس اول تاغ لر ہر بالغہ ساچیلگان غبار دیک اولسہ لر، تاغ لر احوالی نینک تورتینجی سی تاغ لر نینک شمال غہ اوچورولمکیدور، چونکہ تاغ لر یوقاری ذکر قیلینغان احوال لر یوز کلتور مک ایلہ مکان لری ون جدا بولماي اوز جایلری دہ برقرار اولوب تحت لریدہ کے زمین آچیلماي تورادور، پس اللہ تعالے نینک اوی ایلہ شمال نے اولر غہ بیاریب اولرنے اورنے دن اوچورتوب ہوا غہ اورلاتادور، اللہ سبحانہ نینک قولے فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا لَا تَرَىٰ فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا دن مراد بودور (یعنے پس ای محمد اولر غہ دیگیل کہ ربیم اول تاغ لرنے کول دیک قیلیب شمال غہ اوچورتور، پس یر یوزینی تیب تیکیز قیلیب قویور، اول یردہ ہیچ برچوقورلرنے ونہ ایگیز راق دہ بہ نے کورماس سن) تاغ لر احوالی نینک یشنجی سے شمال اولرنے زمین یوزی ون کوتاریب ہوا غہ غبار دیک اوچورمکیدور، اول تاغ لر غہ براق دن قراب کورکان کیشے انے غایت کثیف لیقیدن اجسام جامدہ گمان قیلادور حالبوکہ حقیقت دہ اول یورگوچی دور لیکین انینک یورمکی شمال انے یورگوزمکی ایلہ بولور، اللہ سبحانہ نینک قولے وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ دن مراد بودور (وتاغ لرنے کوراسن اول حالدہ کہ اولرنے اورون لریدہ ثابت وبرقرار گمان قیلاسن حالبوکہ اول تاغ لر ہوادہ بولوت یورگاندیک یورادور) (ایتا منکہ بوآیت تفسیری دہ مفسر لر کلامی بودور، بوآیت کریمہ مضمونینے اولر نفخہ وقتیدہ بولادور دیدورلر، امامتأخر یوآیت ایلہ زمین نینک کرہ اولوب حرکت ایتمکینہ استشہاد قیلادورلر، بوبارہ دا تفصیل ایستاگان کیشی شہاب الدین مرجانی نینک مقدمۃ وفیۃ الاسلاف کتابینغہ مراجعت قیلسون) سونکرہ اللہ سبحانہ زمین غہ تیتوشکان اول حرکت نے اوزی نینک قہر وتسخیری ایلہ وقوع غہ کلماکی نے بیان قیلیب ایتادور، وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً (یعنے واول کون نے یاد قیل کیم اندہ بر قدرت قہاریہ میز ایلہ تاغ لرنے جای لری دن قوزغاتیب ہوادہ سیر قیلدورامیز، ویرنے ظاہر وآچیق کوراسن، یر نینک اوستیدہ تاغ دشونلکا اوخشہ نرسہ لر بوکاس) تاغ لر احوالی نینک التینجی سے تاغ لر نینک سراب دیک بولمکیدور، اوشبو سورۂ شریفہ دہ گے آیت کریمہ تاغ لر نینک اوشبو احوال دوبولمکی دن خبر برادور، اھ ابوالسعود افندی آیتادور تاغ لر نینک زلزلہ گا کلیب پارہ پارہ بولمکی اگرچہ نفخۂ اولی دہ واقع بولسہ مولیکین اول تاغ لرنے سیر قیلدورماق ویریوزی نے تیب توزقیلماق انچہ نفخۂ ثانیہ دن سونک بولادور، اندا غ کہ اللہ تعالیٰ نینک قولی وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا لَا تَرَىٰ فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ بومعنی دن خبر برادور دیب۔ اھ۔

اللہ سبحانہ بوسورۂ کریمہ نینک اولیدن باشلاب قیامت کونے نینک واقع اولمکیغہ انکار قیلغوچی لرغہ تہدید قیلیب، سونکرہ بندہ لرغہ قیلغان انعام لرینی بوہم پیغمبر لرنے مبعوث ایلامکغہ قادر ایکانینی، وقیامت نے برپا ایلامک غہ کوچی یتاکی نینک دلیل لرینی بوہم پیغمبر برلہ دشمن لرآراسینے فصل قیلادور غان بریوم الفصل بولمکی نے وہم قیامت نینک تورقوزغ وشدائدلرینی، وقیامت نینک حالی دنیا نینک حالی دیک ایماسلیغینی ذکر قیلیب، سونکرہ قیامت نے تکذیب قیلغوچی لرنے واولرنینک قیامت کونیدہ کوراد ورغان جزالری نے ذکر قیلماق غہ شروع ایلاب دیدیکہ إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا لِلطَّاغِينَ مَآبًا تحقیق جہنم رصدگاہ بولدی، یعنے اللہ تعالے

نینک عکیدہ وقضا سیدہ جہنم زبانیۂ نارہ کفار بدکردار نے عذاب قیلماق اوچون کوتوب تورادور غان مکان بولدے نافرمان لیق دہ حددن تجاوز قیلغان تبہ کار لراوچون قایتادور غان جای بولدی بویردہ اشقیا لرذکر ینی سُعَدا لرذکر نیغہ مُقدّم قیلماق اوشبو سورہ دہ کلام تہدید غہ بنا قیلینغانے اوچون دور۔

سونکرہ اللہ تعالیٰ اول طاغی لرنینک جہنم دہ مُدّت استقرار لری قنچہ ایکانیدن خبر بریب آیتادور لٰبِثِيْنَ فِيْهَآ اَحْقَابًا ۝ اول طاغی لراول جہنم دہ اوزون زمان لرا قامت قیلیب تورغوچی بولغان حال دہ، لٰبِثِيْنَ لغت دہ برمکان دن آیریلمای اقامت قیلیب تورمک دور اَحْقَاب حُقُب نینک جمعی دور حُقُب لغت دہ سکسن یل یا اندن زیادہ نے آیتورلر و مطلق دہر و زمان معنے سیدہ کلور، قاموس دہ آیتادور کہ حِقْبَۃ بالکسر زمان دن مُدّت غیر محدود دور کہ اینینک وقتی یوقتور۔ اھ

پس موندا غ بولغاچ اَحْقَاب نے ذکر قیلماق دہ اول احقاب لرزمان جہتیدن متناہی بولمکینہ دلالت قیلادور غان نرسہ یوقتور یعنے اَحْقَاب جمع قِلّہ وزنیدہ ذکر قیلینمرو تناہی زمان غہ دلالت قیلمایدور، چونکہ اصل حُقُب ترادف وتتابع دن مأخوذ بولمک ایلہ اِحقابا اینینک معنی سی دہر و متتابعۃ کہ ہر قنچان برحقب کیچیہ اینینک آرقاسیدن بینہ برحقب کلور تا ابد حقب دن سونک حقب کیلور طاغی لرجہنم دہ احقاب غیر متناہیہ قالور لراندن چیقماس لردیکان بولور آری فرض قیلدوق کہ احقابا اینینک مفہومی مخالف لردیکان دیک تناہی لُبث نے افادہ بیرادور غان بولسون لیکین قولہ تعالیٰ يُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّخْرُجُوْا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخٰرِجِيْنَ مِنْهَا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيْمٌ آیت کریمہ سے اینینک منطوق اشقیا لرنینک دوزخ دن چیقماس لیق لریغہ دلالت قیلادور، ہیچ شک یوق کہ منطوق مفہوم اوزرہ راجح دور پس احقابا اینینک مفہوم قبیلیدن بولغان دلالتی منطوق آیۃ مذکورہ نینک خلود کفار غہ دلالت قیلماقیغہ مُعارِض بولالمایدور پس بوآیت کریمہ مفہومی نے دلیل قیلماق ایلہ کفّار رتبہ کار لرنینک عذاب ناردن خلاصی غہ وخروجی غہ قائل بولمک عَبَث دور احقابا دن تابید مرادایکانیغہ دلالت قیلادور غان اثر لرصحابہ وتابعین دن متعدد وارد اولوب دور جامع البیان ودُرّ منثور دہ مذکور ومسطور دور۔

لَا يَذُوْقُوْنَ فِيْهَا بَرْدًا وَّلَا شَرَابًا ۝ اِلَّا حَمِيْمًا وَّغَسَّاقًا ۝ اول طاغی لرجہنم دہ مدتِ غیر متناہیہ قالادور لر اذاغ حال دہ بولمک ایلہ کہ اول لراول جہنم دہ اوزلریدن دوزخ نینک حرارتینی دفع قیلادور غان برار سالقون راحت لے، ونہ تشنہ لیک نے کیتکوزادور غان برار ایچملیک نرسہ نے تاتوماس لر مگر حرارتی نینک قتیغ لیغی نہایتی ذیتو شکان قاینا ق سو نے، ودوزخی لرنینک تن لری دن آققان زرداب نے تاتورلر قولہ بردًا نے تنکیر ایلہ کاتورمک دوزخی لراوزلریدن حرارت نار نے کیتکوزوب راحت یتیکوزادور غان برَبردِ منفعت بخش لے تاتومایدور لردیمک اوچون دور، والّا جہنم اہلی دوزخ دہ زمہریر بردی لے تاتیدور لر، قتادہ دیمیش کہ عرب دیاریدہ حرارت قتیغ بولغان جہتدن راحت وآسائش دن بَرد بیلہ کنایہ قیلیب دور، حتّا کہ عرب لربرکیمسہ غہ دعای خیر قیلسہ لربَرَدَ اللہُ عَیْشَکَ دیرلر یعنے اللہ تعالیٰ سینینک تیرمک لیکینک نے سوغوق لوق دہ قیلسون، بوسوزلری انسان نینک حرارت دہ سوغوق برلہ راحت تاپمک لیکی اعتباری ایلہ اللہ عیشینک نے راحت وآسایش دہ قیلسون دیمک دن کنایہ دور۔

امام رازی رحمہ اللہ آیتا دورکہ قولہ بَرْدًا دہ ایکی وجہ بار دور، برنجیسی وجہ بوکہ بَرْد دن مراد معروف سوغوق دور، یعنے طاغی لردوزخدہ قتیغ حرارت دہ بولوب ہیچگاہ اوزلرینہ راحت یتکوزاد ورغان سوغوق شمال نے، یا اوت نینک حرارت وتالبشیدن قوتقوزادورغاں سالقون برارسایہ نے تاپمای دورلر، وہم تشنہ لیک لرینی ساکن قیلادور غان، وباطن لریدن سوزش در دوالمی نے پست لاتادورغان، برارشراب نے تاتیمایدورلر، حاصل کہ اولر برارسو غوق ہوانے وسوغوق سونے تاپمایدورلردیمک دور۔ ایکنجی وجہ بوکہ بَرْد دن مراد بوجایدہ (نوم) اویقودور، بوقول امام کسائی واخفش وفراء وقطرب وعتبی قول لریدور، فراء دیمیش کہ نوم نے بَرْدًا تاماق اینینک اویچون دورکہ اویقوانسان نے سوغوق غہ تونکدوراد ور، تشنہ بولغان کیشے اوخلاسہ اویقو سببے ایلہ تونگوب تشنہ لیکی ساکن بولادور، بیلگیل کہ اوّلغی وجہ اولی دور، چونکہ ہرقحپان لفظ نے حقیقتِ مشہورہ غہ حمل قیلماق ممکن بولسہ انے مجازِ نادرِ غریب غہ حمل قیلماق دہ ہیچ معنی یوقتور۔ اھ۔

سونکرہ امام رازی ایکنجی وجہ غہ قائل بولغان لرنینک دلیل لرینی واولرغہ بیریلگان جواب لرنے ذکر قیلادور، کشف البیان دہ مذکور دور۔

قولہ غسّاقا توغریسی دہ مفسّر لربرنیچہ وجہ لربیان قیلیب دورلر، بعضی لرانے جہنم اہلی نینک کوزلری وتن لریدن آقغان یاش ویرینک وزرداب غہ اوخشہ پلید رطوبت لردور دیب دور، وبعضی لردیب دورکہ غسّاق زمہریر آتالغان سوغوق نرسہ دورکہ غایتِ سوغوق لوقیدن الکا طاقت کلتورگالی بولماس، وبعضے لرغسّاق ساسیغ نرسہ دوردیمیش لر، چونکہ حدیث دہ وارد بولوب دورکہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دیمیش لر، اگر دوزخ دہ گی غسّاق دن بر قادغہ دنیا غہ تومکولسہ ایدی، ہرآینہ دنیا اہلی ہمہ سے ساسیغ لیق دہ قالورایدی لر، وبعضی لردیمیش کہ غسّاق دوزخ ایچرہ نفرت قیلینادورغان برنوع قرامکروہ الطبیعۃ سودور، بومعنے لرنینک بارچہ سی سلف لردن اثر لردہ رواۃ قیلنیب دور۔

آیتا منکہ بومعنی لرنینک بارچہ سینے غسّاق تفسیری دہ جمع قیلماق ممکن دور، بوطرزایلہ کہ اللہ سبحانہ طاغی لراوچون جہنم دہ وعید بیورغان غسّاق دہ اوشبو وصف لربارچہ سے جمع بولغان ایرسہ عجب ایماس، یعنے غسّاق اصل دہ دوزخی لرنینک پلیدتن لریدن آقغان یرینک وزرداب بولوب، اندہ غایت دہ بدبوی لوق بیلان برگہ نہایت دہ سوغوق لوق جمع کلگان بولغای، مونینک اوزاسیغہ رنگی نفت چاہی دن چیقغان قرالای دیک قرابولغای، بواحتمال بعیدایماس دور، بلکہ غسّاق معنی سی توغریسیدہ لغت لردہ وردایت لردہ وارد بولغان معانی محتملہ لرنے برمادّہ غہ توفیق قیلماق دور، واللہ اعلم۔

بوآیت بارسیدکے اوزکہ تحقیق لروستنتا توغرا سے دکی احتمالات لرکشف البیان دہ تفصیل ایلہ مُبَیّن دور۔ بیلگیل کہ اللہ سبحانہ کفار تبہ کار لرنینک دارالبوار ایچرہ چیکادورغان عذاب وعقوبت لرین انواعی نے شرح قیلغاچ، اول عقوبت لرنینک اول کافر لرنینک قیلغان کردارید بدلریغہ موافق جزا ایکانینی بیان قیلیب دیدور کہ جَزَآءً وِّفَاقًا اوّل طاغی لردنیادہ قیلغان عمل لریغہ موافق بولغان جزا برلہ جزا بیریلدی لر، جزاء مذکور ایلہ طاغی کفرآیین لرنینک عمل لری نینک موافق اولمک لیکی نینک وجہی بودور کہ اول مردود لربہ معاصی

سہ نقط یعنے زیادتی

نینک اولوغی بولغان کفرنے پیشہ قیلدی لر لاجرم جہنم دہ ابدًا معذّب اولمک دیک عقابِ عظیم ایلہ جزالاندی لر اول شقی لرنینک کردارِ بدلری گناہ لرنینک اینگ اولوغی بولغان شرک بولغان اوچون جزالری موہمۂ جزالرنینک اعظمی بولغان تعذیب بالنار اولمیش یعنی اللہ تعالیٰ ابتادور کہ اول طاغی لرغہ جہنم دہ موندا غ قتیغ عقوبت قیلما قیمیز اولرنینک دنیادہ اینگ قتیغ گناہ وچونک معصیت نے ارتکاب ایتمک لری سببی دن دور عقاب ذنب موافق دور کہ

اگر آیتو لسہ کہ اللہ تعالیٰ بو آیت کریمہ دہ کفّار غہ قیامت کونے بیرالادور غان عقوبت شدیدہ لرنے اول طاغی لرنینک دنیادہ قیلغان اعمال لری غہ موافق وکفر وقبائح لریغہ مطابق جزا دیب دور بو آیت لردہ آیتو لگانیدیک اینگ قتیغ وغیر متناہی مؤبّد بولغان عذاب وعقوبت لر طاغی لرنینک دنیادہ آز گینہ زمان قیلغان کفر و شرک وطغیان لریغہ نچوک موافق بولادور وہم اہل سنت وجماعت لرقول لریغہ کورہ کفر ہر قیچان اللہ سبحانہ نینک خلقی وایجادی ایلہ واقع بولادور غان ایسہ پس نیچوک کافر لرنینک قیلغان عمل لریغہ موندا غ جزالرنے موافق دیب آیتیب بولادور دیب آیتامیز کہ بیز مؤمن لر بو سوال جوابیدہ یَفْعَلُ اللّٰہُ مَا یَشَاءُ وَیَحْکُمُ مَا یُرِیْدُ دیمک ایلہ کلام الٰہی دہ وارد بولغان نص غہ اتباع ایلاب انے تصدیق قیلماق گینہ بیز نینک وظیفہ میز دور نص قرآنے نی عقل قیاسیغہ سالیب فلسفہ سی لنے کاولاک بیز نینک ایشیمیز ایماس دور دیرمیز مونکا قناعت قیلمالغان لرگا آیتامیز کہ بو آیت لردہ آیتو لگان جزا نینک اول طاغی لرنینک اعمالیغہ موافق بولمکی بووجہ ایلہ دور کہ بالفرض اول طاغی لر دنیادن کیتمای ابدالآباد تورمک اولرغہ ممکن بولسہ ایدی اول تمر دپیشہ لر کفر ومعاصی غہ متمرّک اولمک دن اوزولمک لنے اصلا ایستامایے ہمیشہ الی الابد کفر ومعاصی لریغہ انہماک ایتمک لری دہ مستمر ومسلک باطل لریدہ اصرار ایلہ مستقر بولور ایدی لر چنانچہ بو معنی نینک کلامی دہ وارد بولوب دور اللہ سبحانہ آیتا دور وَلَوْ تَرٰٓی اِذْ وُقِفُوْا عَلَی النَّارِ فَقَالُوْا یٰلَیْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُکَذِّبَ بِاٰیٰتِ رَبِّنَا وَنَکُوْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِیْنَ ○ بَلْ بَدَا لَہُمْ مَا کَانُوْا یُخْفُوْنَ مِنْ قَبْلُ وَلَوْ رُدُّوْا لَعَادُوْا لِمَا نُہُوْا عَنْہُ وَاِنَّہُمْ لَکٰذِبُوْنَ ○ (واگر کافر لرنینک حالی نے کور سانک ہر آینہ اولوغ قور قونچ لیک بر حال نے کور اسن وقتیکہ جہنم اوزرہ توختاتیلا دور لر پس آیتا دولر کاشکی بیز لر دنیاغہ قایتا ریلساق ایدی اگر دنیاغہ قایتا ریلساق پروردگار یمیز نینک آیاتینی انکار قیلماس ایدیک ومؤمن لر جملہ سیدن بولور ایدوک بلکہ اولرغہ دنیادہ ایدگاری قیلغان مخفی قبائح لری ظاہر اولور واگر اولر دنیاغہ قایتا ریلسہ لر البتہ نہی قیلینغان کفر ومعاصی لریغہ عَوْد قیلور ایدی لر وبے شبہ اول کافر لر البتہ یالغانچی دور لر اول قیلغان وعدہ لریغہ وفا قیلمای دور لر) منا بو قول الٰہی تصریحیغہ کورہ کافر لر اگرچہ دوزخ دن چیقا ریلیب دنیاغہ قایتا ریلگان صورت دہ ہم کفرہ مستمر بولمک لیک لری مقرّر ایسہ پس بو سورۂ کریمہ دہ ذکر قیلینغان عذاب لر اولرنینک اعمال سیئۂ سیغہ موافق بریلگان جزا بولادور چنانچہ بیز نینک بو جوابیمیز تأیید یدہ سعد الدین التفتی

سہ حضرت شیخ محیی الدین قدس سرہ دیب دور کہ مشرک لار نینک دنیادہ کے تسع لاری چنانچہ یک لاریدن دایچک لاریدن ہر قسمہ وہر جرعہ سی وہر نفس لاری وہر بر لحظ ولمحہ لاری حرکات وسکنات لاری علیحدہ علیحدہ قتیغ گناہ دن یعنی شرک دن مخصوص بولہ دور زیرا کہ کفر حالیدہ کے اجوالات ہمہ سی کفر دہ ربو نکہ قرا غاندہ ہر بر گناہ غہ عذاب کورگاندہ عذاب ابدی غہ دائمًا مستحق وسزاوار اولماقے یراق ایمس دور ۱۲ منہ

ایتیب دور، بیلگیل کہ کفار تبہ کار لرنینتی کفر دہ استمرار ایتمک بولغاچ اولرغہ بیر یلا دور غان عذاب نینک شدید وغیر متناہی بولمک لیکے، واولرنینک جہنم دہ معذب بولغان حال دہ احقاب غیر متناہیہ قالماق لری، اعمال بد لرغہ موافق جزا دور، اولرنینک نیت وہمت لری کفر دہ استمرار ایتمک بولغانلیغی غہ قولہ تعالیٰ اِنَّهُمْ كَانُوْا لَا يَرْجُوْنَ حِسَابًا دہ اشارت بار دور، چونکہ اینتک معنی سے کفار تبہ کار لرنفس غہ راحت بیرادور غان وسینہ غہ آسائش یتیکوزادور غان تصدیق نے اختیار ایتمای اینینک عندی بولغان کفرنے اختیار ایتی لر بوجہت دن مؤمن لرغہ سبب راحت وموجب آسائش بولادور غان شراب جنت ونسیم بہشتی بریلیدہ حمیم وغساق ایلہ جزا لاندی لر دیمک دور انتہیٰ۔

بیلگیل کہ اللہ سبحانہ کفار طغیان شعار لرنینک کورادور غان جزا لرے کردار شناعت مدار لری غہ موافق ایکانینی بیان قیلغاچ، اول جزا، شدید غہ اول قوم بدکردار لرنینک مستحق اولمک لیک لری نینک علتی نے، واولرنینک جرائم شنیعہ لری نینک انواعی نے شرح ایلاب دیدور اِنَّهُمْ كَانُوْا لَا يَرْجُوْنَ حِسَابًا ۙ وَّكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا كِذَّابًا ۚ تحقیق اول آدغونلوق قیلغان لر دنیا دہ قیلغان عمل لری مقابلیدہ آخرت دہ محاسبہ اولونمک دن قورقماس بولدی لر، یاکہ آخرت دہ محاسبہ اولونمک نے کوزتوتمادی لر، وہم بیز نینک آیت لریمیز نے نہایت دہ افراط ایلہ تکذیب قیلدیلر شونینک اوچون کفر دہ وانواع معاصی دہ بے باکانہ مُصِرّ ومستمر اولمک دہ بولمک سببی ایلہ کردار لرغہ موافق جزا کورمک دہ بولور لر، قولہ تعالیٰ اِنَّهُمْ كَانُوْا لَا يَرْجُوْنَ حِسَابًا اول کفار تباہی اختیار لرنینک قوۃ عملیہ سے نینک فساد یقیدن پیدا بولغان اعمال قبیحہ لری نینک بیانے دور، بوجہ ایلہ کہ بعث وحساب دن قورقماغان کیشے ہوای نفس عنانینی قویوب بربیٔ نفسی خواہش قیلغان ہمۂ منکرات نے ارتکاب ایتمک دن نار تینمای دور، وطاعت وعبادت دن برار نرسہ غہ رغبت قیلمای دور، چونکہ انسان نینک فعل خیرات غہ رغبت قیلماقی، ومحظورات نے ترک اینمک غہ خواہش کورساتمکی انجق آخرت دہ اینینک ایلہ منفعت دار اولمک امیدی ایلہ بولادور، پس قیامت دہ محاسبہ اولونمک غہ انکار قیلغان کیشی اعمال حسنہ دن برار نرسہ غہ اقدام قیلماق نے خواہلاماغان دیک منکرات نینک ہیچ برنوعی نے ترک ایتمای بارچہ سینے عمل غہ کلتورمک دن موہیچ باک تومادور، پس اللہ سبحانہ تینک قولی اِنَّهُمْ كَانُوْا لَا يَرْجُوْنَ حِسَابًا نینک مضمونے دہ بو معنی غہ تنبیہ بار دور کہ اول گروہ طاغی لرنینک قوۃ نظریہ لری نینک بوزوق لوقی نینک بیانیدور، یعنی اللہ سبحانہ بیان قیلیب دیدور کہ اول طغیان پیشہ لر دراہت باہیدہ کوتہ نظر لیق لری دن ناشی بیز نینک آیات بینات تمیز نے، یعنے ہادی لر تنزیل لری برلہ بیان قیلینغان حجت ودلیل لر تمیز نے ہیچ تفکر وتدبر ایلماتی غا یت دہ افراط تکذیب ایلہ یلغان غہ نسبت بردی لر وبوسبب ایلہ کفر دہ اصرار ایلاب انواع معاصی نے ارتکاب ایلادی لر، پس بوجہتدن عمل لرغہ موافق بولغان جزا اینگ تیغ عقوبت ایلہ معاقب بولور لر یعنی ہیچ شک یوقکہ ہر کیشی کہ اینینک قوۃ نظریہ وعملیہ سے بوزوق بولسہ واعتقاد صحیح وعمل صالح دن یراق توشسہ اول کیشی غایت ردائت ونہایت فسادہ بولادور، پس انداغ کیمسہ قیلغان عمل بد لرغہ موافق جزا برلہ معاقب ولمک غہ مستحق دور، چونکہ اگرچہ اول بدکار نینک دنیادہ عمری متناہی بولسہ موآحال شقاوت مآلی بوزوق لوق دہ غیر متناہی اولغاچ، اول شقی نینک جہنم دہ ابدًا عذاب غیر متناہی ایلہ معذب بولمک لیکی، اینینک عالی غہ موافق دور، ازبسکہ اول شقی غہ بیر یلگان

جزا یعنے عذابِ شدید اللہ سبحانہ نینک اندن زیادہ عذاب قیلماق غہ قادر ایکانیغہ کورہ مراتبِ عذاب حیثیتی دن متناہی بولسہ مو، اما بحسب مدت اول غیر متناہی دور، اینینک اوچونکہ اول ابدی دور، پس مطلقاً غیر متناہی بولسہ مو، اما بحسب مدت اول غیر متناہی دور، اینینک اوچونکہ اول ابدی دور، پس مطلقاً غیر متناہی لیق دہ اول عذاب ایلہ اوشول مُعذَّب بولغان شقی لرنینک حالی بر برلغہ موافق دور۔ بیلمک کرک کہ نفسِ ناطقۂ انسانیہ نینک ایکی قوہ سی بار دور، قوۂ نظریہ و قوۂ عملیہ، یعنی ہادی لرنینک تیل لری برلہ بیان قیلینغان حق نرسہ لرنے تفکر و اعتبار ایلاب حق لیغی نے تا بنیب تصدیق اتیمک، واول تصدیق و معرفت موجبنچہ اولرنے عمل غہ کلتورمک دور، بویردہ اللہ سبحانہ اول طاغی لرنینک حالی نے اوشبو ہر ایکی قوّہ دہ بوزوق ایکانینی بیان قیلدی، انہم کانوا لا یرجون حسابًا بیلان اول طاغی لرنینک قوۂ عملیہ دہ حال لری بوزوق لوقی لے بیان قیلدی، یعنی اولرنینک جمیع قبائح و منکرات غہ اقدام قیلماق دہ، و طاعات و خیرات دن ہیچ بر نرسہ غہ راغب ایماس لیکدہ ایکانیلیک لرینی بیلدوردی وکذبوا بآیاتنا کذابًا قولی برلہ اولرنینک قوۂ نظریہ دہ حال لری بوزوق لوقی لے بیان قیلدی۔ یعنی اولرنینک حق غہ از تہ دل منکر، و باطل غہ دایما مُصِرّ ایکانیلیک لرینی بیلدوردی، گویا اللہ تعالیٰ تنبیہ قیلا دور کہ اول طغیان کار لر ایمان لیق دا و بوزوق لوق دہ اول مرتبہ غہ یتکان ایدی لرکہ اندن زیادہ ایمان لیق و بوزوق لوق دنیادہ موجود اولمکی عقلاً مستحیل دور، اول گروہِ شقاوت پژوہ نینک احوالِ شقاوت مآل لری شوندا غ بولغاچ، اول بیان قیلغان عقوبتِ عظیمہ اولرنینک افعالی غہ اینگ لائق و نہایت دہ مناسب و مرتب، پس اوشبو بیان ایلہ قولہ کریم الٰہی جَزَاءً وِفَاقًا نینک درست لیغی ثابت اولور، وینہ قولہ تعالیٰ وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَّابًا دلالت قیلا دور کہ اول طاغی لر توحید نبوت و معاد و شرائع و قرآن بارسیدہ اللہ سبحانہ بیان قیلغان جمیع دلائل لرغہ انکار قیلماق دہ بولمیش لر، بو لیسہ اول قوم طغیان پیشہ لرنینک قوۂ نظریہ لری اینگ یمان حال دہ و بوزوق اطوار دہ ایکانیغہ، واولرنینک راہ راست دن یراق بولمک دہ غایت و کمال دہ ایکانیغہ دلیل دور کذا فی التفسیر الکبیر۔

بیلگیل کہ اللہ سبحانہ اول کفارِ شقاوت مدار لرنینک حال لری نینک بوزوق لوقی قوۂ عملیہ و قوۂ نظریہ ہر ایکی سیدہ اقصی الغایات و اعظم النہایات غہ یتکانیلیکی نے بیان قیلغاچ، اول احوال لرنینک کمیت و کیفیتی نینک تفصیلاتے اوزی غہ معلوم ایکانیتی، و عقاب و جزا دن طاغی مذکور لر مستحق بولغان نینک مقداری اوزی نینک علمیدہ معلوم ایکانینی بیان قیلیب دیدیکہ۔ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا وہر ہر نرسہ نے بیز ضبط قیلدوق، انداغ ضبط و سقلامق ایلہ کہ قوّت دہ و ثابت بولمک لیکدہ اول ضبط گویا کتابت ایلہ قیلینغان علم منزلہ سیدہ دور، یا کہ ہر ہر نرسہ نے بیز ضبط و احصا قیلدوق اول نرسہ لوح محفوظ دہ یا اعمال لرکاتب لری نینک صحیفہ لریدہ یازیلگان بولغان حال دہ، پس بندہ لرنینک زیادہ قیلغان کردار لری دن ہیچ بر نرسہ بیز نینک علمی میزان دن غائب ایماس دور، بو جملہ سبب ایلہ مُسَبَّب نینک آر سیدہ ہر ایکیے طرف نینک تاکیدی اوچون وارد بولغان معترضہ دور، یعنے اہل جہنم بولغان طاغی لرنینک معاصی و قبائح لری مضبوط و احصا قیلینغان لیغی غہ دلالت قیلغانے دیک اول اعمال قبیحہ سببے ایلہ استحقاق قیلینغان عذاب نینک موبقدر استحقاق متفرع اولمکیغہ، والبتہ اینینک بولمکیغہ دلیل دور، گویا اللہ تعالیٰ آیتا دور کہ اول طاغی لر کفر و قبائح دن فلان و فلان ایش لرنے قیلدی لر، حال بوکہ بیز علم قدیم میز ایلہ

جمیع کلیات وجزئیات غہ عالم دورمیز، شونینگ اوچون عاصی لرنینگ جزاسی نے عمل لرلیغہ موافق ضبط واحصا ایلہ کتابت قیلدوق دیب، یعنے اولرنینگ کفر وتکذیب لرینی جزا برمک اوچون مضبوط ومحفوظ قیلغان دیگ، اول قوم نینگ کفر وتکذیب لرینی موضبط واحصا قیلغان میز۔

فَذُوقُوا فَلَن نَّزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا ○ پس اے مستحق جہنم بولغان طاغی لرقیلغان عمل لرینگیز نینگ جزاسی نی تاتونگ، پس بیز سیزلرغہ البتہ عذاب اوستیغہ عذاب دن باشقہ نرسہ نے زیادہ قیلماسمیز، فَذُوقُوا دا کے فاء جزائیہ دور، یعنے کافرلرنینگ عذاب جہنم نے تاتومک برلہ امر قیلینماق لرلیغہ سبب، اولرنینگ روز حساب غہ منکر اولمک لیگ لری، وآیات اللہ نے تکذیب قیلماق لری دور۔ بو آیت کریمہ نینگ مضمونے کفار طغیان شعار لرنینگ جہنم دہ معذب بولمک لیگ ہ حال لری غایت دہ قتیغ بولمکی غہ دلالت قیلادور، شونینگ اوچون حدیث دہ ما أنزلت علی اہل النار آیۃ قط اشد منہا فذوقوا فلن نزیدکم إلا عذابا وارد بولوب دور، یعنے دوزخ اہلی غہ ہرگز فذوقوا فلن نزیدکم إلا عذابا آیتی دن قتیغ راق برآیت نازل قیلینماب دور، یعنے دوزخ اہلی حقیدہ نازل بولغان آیت لرنینگ اینگ قتیغی بو آیت دور، مونینگ اینگ قتیع ایکانے اینگ اوچون دور کہ بو آیت کریمہ مضمونے دہ دوزخدن چیقماق دن امید اوزولماق بار، وہم ہر قچان کفار جہنمی لرعذاب دن خلاص بولمک نے ایتاب استغاثہ قیلسہ لرا ولغی دن قتیغ راق عذاب اولرغہ یتکوزولمکی مفہوم اولادور۔

اگر آیتو لسہ کہ بو آیت کریمہ اللہ تعالیٰ کافرلرغہ ابدًا عذاب نے زیادہ قیلماقیغہ دلالت قیلادور، پس اگر اول زیادۃ عذاب کافرلرنینگ استحقاقیدن زیادہ عذاب ایسہ اولرغہ ظلم قیلینغان بولادور، بو ایسہ اللہ سبحانہ نینگ جناب قدسیتمآبی غہ جایز ایماس دور، واگر اول زیادۃ اولرنینگ اعمالی نینگ استحقاقیدہ ایسہ، اول امردہ اول عذاب زاید نے اولرغہ چیکدورماک ایلے ترک اتیمک احسان دور، کریم تعالیٰ اوز حقی نے ساقط ایلاب احسان قیلغاندن کیین باز اول حقی نے استرداد ایلاب انکار رجوع اتیمک نچوک لائق اولور، جواب بو دورکہ اول زیادۃ اولرنینگ اعمالیغہ مستحق قیلینغان جزادور، انینگ زیادہ اولمک لیکے احتمال کہ دائما اول عذاب اوزولمای بولوب تورک ایلہ انینگ آغیر لیغی ومشقتی دن عبارت دور، یعنے مؤثر ایماس ومستمر بولسہ انینگ اثری نے احساس ایتمک زیادہ بولادور عذاب، انینگ دوامی غہ کورہ انینگ ایلامی زیادہ بولادور۔ یا احتمال کہ اول جہنمی کافرلر کفر وتکذیب والکارلری نے، ورسول مختار واصحاب اخیار غہ انا فانا جفا وآزار لرینی ارتدورب تمرد وسرکش لیک لری حینًا بعد حین زیادہ بولمک لیکے حیثیتی ایلہ چنانچہ قولہ تعالیٰ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ بو معنی غہ دال دور اول شقی لرنینگ زیادۃ عذاب غہ مستحق بولغانلیغی اوچون، اللہ سبحانہ اولرغہ عذاب نے زیادہ قیلور، پس ہیچ ظلم بولماس واللہ اعلم بما اراد۔

تشیخ اکبر قدس سرہ فتوحات دہ ایتادور، اللہ سبحانہ نینگ کرمی جملہ سیدان دور کہ اہل نار نے اعمال لرلیغہ کورہ مخصوص مکان وعقوبت محلی غہ تو شورادوز واما قولہ تعالیٰ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بو ایسہ بر طائفہ مخصوصہ غہ بولورکہ اولر خلق نے یول دن آزدورغوچی پیشوالر دورلر، چنانچہ اللہ تعالیٰ آیتادور، وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا مَّعَ أَثْقَالِهِمْ (والبتہ اول گمراہ قیلغوچی لرا وزلری نینگ گناہ لرینی، واوزلری غہ تابع بولغان لرنینگ گناہ لرینی اوزگناہ لری غہ قوشوب کوتارورلر) وبولرانداغ کافرلردورکہ بندہ لرنے یول دن آزدورورلر وضلالت غہ باعث بولغان شبہ لرنے اول

سادہ دل خلق لرغہ تاشلایدورلر پس اول ضلالت آورشبہ لر سببے ایلہ اوزلریورا ہِ حق دن آزیب گمراہ اولورلر و خلق نے موگمراہ قیلورلر واولر خلق غہ آیتورلر کہ بیزنینگ مسلکیمیز غہ تابع بولونگ اگر بیزگہ تبعیت قیلسانگیز بیز سزنینگ خطا لرنگیزنے کوتارورمز اللہ تعالیٰ آیتادور وَمَا هُمْ بِحَامِلِينَ مِنْ خَطَايَاهُمْ مِنْ شَيْءٍ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ○ یعنی حالبوکہ اول آزدورغوچی لراوزلریغہ تابع بولغان لرنینگ خطالری دن ہیچ برنرسہ نے کوتارگوچی ایماس دورلر بے شبہ اولر اول سوزلریدہ البتہ کاذب دورلر بلکہ اول مُضِلّ لراوزلری نینگ گناہ لرینی وگمراہ قیلغان کیشے لرنینگ گناہ لرنی کوتارورلر تابع لرنینگ گناہ لری نے اوزگناہ لری برلہ برگہ کوتارورلر باوجود اولرنینگ کوتارمک لری ایلہ تابع لرگناہ لریدن اصلابرارنرسہ کم بولماس پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم آیتیب دور مَنْ سَنَّ سُنَّةً سَيِّئَةً فَلَهُ وِزْرُهَا وَوِزْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا دُونَ أَنْ يَنْقُصَ ذَلِكَ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْئًا۔ (یعنے کیم کہ ہریمان طریقہ نے آیین قیلسہ پس اول کیشے گہ خاص دورانینگ گناہی واول طریقہ غہ عمل قیلغوچی لرنینگ گناہ لری لیکین اول کیشی نینگ حامل خطایا بولمکی اول تابع لرنینگ گناہ لریدن ہیچ برنرسہ نے کم قیلماس) اللہ تعالیٰ نینگ قولی دہ وارد بولغان ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا اوشبو معنی دہ دور پس اللہ سبحانہ نینگ قولی زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ اوشبو ذکر قیلینغان مُضِلّ لرحق لریدہ آیتیلیب دوردیب۔ اھ۔

سونکرہ بیگیل کہ اللہ سبحانہ اشقیا لرنینگ احوال خسران مآل لرینی واولرنینگ وعید لرینی بیان قیلغانڈن کیین عَقِبیدہ سعداء لرنینگ احوال سعادت اشتمال لرینی واولرنینگ وعدینی شرح اتیمک غہ شروع ایلاب دیدی کہ إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ○ حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا ○ وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا ○ تحقیق متقی لرغہ (یعنی دن قورقغوچی وکفردن واہل کفرنینگ سائر قبائحی دن ساقلانغوچی لرغہ) دور طلب لرینہ یتاکلیک وسیرگاہ یعنی نوع نوع میوہ لیک درخت لرایلہ تولگان باغ لر واوزوم لر وہم ہمسی یاش دہ برابر بولغان ایچاک لری ینگی تولوب یتوشکان قیزلر وہم شراب لرایلہ توشقوزولغان جام وپیالہ لر مفازًا خوف وخطردن سلامت بولوب خیر وماموللغہ یتمک دیمک دور یا ایسہ خوف وخطردن نجات تاپیب خیرغہ یتادورغان جای دیمک دور کہ مراد جنت دور۔ حدائق باغ لروبوستان لردیمک دور حدیقہ دیب چورہ سے دیوارایلہ احاطہ قیلینغان انواع میوہ لیک درخت لرغہ مشتمل بولغان باغ نے آیتورلر حدائق دہ کے میوہ لرجملہ سیدن اعناب نے خاصۃً ذکر اتیلکی عنب نینگ سائر فواکہ اوزرہ زیادۃِ فضیلتی جہتی دن دیب دورلر کواعب کاعب نینگ جمعی دور یعنے پستان لری مُدَوَّر اولوب کعب دیک ینگی ظہور قیلغان قیزلر دیمک دور۔ اَتْرَابًا تِرْب نینگ جمعیدور ہمہ لری نینگ سال لری تینگ دیمک دور متقین لرغہ وعدہ قیلینغان اجر وثواب لرایکیرہ کواعبِ تراب نے یعنے پستانلری ینگی ظہور قیلغان ہمسال قیزلرنے ذکر اتیمک انینگ اوچوندورکہ دنیا عالمی نینگ نظامی ومعیشتی بولرنینگ وجودی ایلہ بولغانڈیک آخرت نینگ لطافتی ہم تنعّم جسمانی جہتیدن اولرنینگ وجودی ایلہ دور جنت قیزلرینی کواعبِ اتراب دیب وصف قیلماق دن مراد بوکیم اولر حسن ولطائف دہ ومصاحبت ومعاشرت ایلامک غہ صلاحیت دہ خاتون لوق کمالی نینگ تمامیغہ یتکان لر بخشیتی کہ معاشرت لرینہ طبع راغب بولماس لیک درجہ دا کے یاش صغیرہ ایماس دورلر ومصحبت لریدن آرزوی طبع یوزاوگوروب نفرت قیلماق مرتبہ سیدا کے چونک مواایماس دورلر بلکہ شبابت رونقی تروتازہ لیق دہ وحسن وجمال

لری حسن نینک حدّی دن متغیر بولماغان دیمک دور، یعنی بارچہ لری شانزدہ سالہ دورلر، زوج لری نینک نصف سالیدہ، چونکہ صحیح حدیث مضمونیچہ جنت ایچرہ اہل جنت اوتوز باش دہ یا اوتوز اوچ یاش دہ بولورلر، زوج لری شبابت قوتے نینک مرتبۂ ازدیادی دہ بولغاندہ، جنت قیزلری نینک حسن وجمالی نینک اینگ تروتازہ و زیبالیق چاغی بولغان اون آلتہ یاش دہ بولمک لری مناسب دور، نساء جنت نے موزوج لری ایلہ ہمسال دیمک دن اولرلنے کواعب دیب وصف اتیمک اباقیلادور واللہ اعلم۔

وَكَأْسًا دِهَاقًا بارسیدہ متعدد اثرلر وارد بولوب دور، اول اثرلردہ وارد بولغان معنی لرنے جمع قیلغاندہ کأسًا دہاقًا نینک معنی سی متقین لرا وچون جنّت دہ شراب ایلہ تولدورولغان، وئی درپئ سولوب تورولغان، شرابے غایت دہ صاف وبے نہایت کوب ہر قانچہ ایچیلسہ توگومایدورغان جام شراب لربار دور دیمک اولور واللہ اعلم۔

لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّابًا ﴿۳۵﴾ اول متقی لرا اول جنت دہ فائدہ سیز باطل برسوزنے ایشتماس لر، وہم بری نینک سوزینی یئہ بری یلغان غہ نسبت برمک نی ایشتیتماس لر چونکہ اولر بارچہ لری اخوان الصفا وارباب وفادورلر، بخلاف اہل دنیا کہ اکثر لری اخوان الکدورۃ والاذی واقران الغدر والجفا دورلر، قولہ لَا يَسْمَعُونَ الخ، قبلی داکے وكأسًا دهاقًا مضمونیدن ناشی بولغان سوال جوابیدہ وارد بولغان ایسہ ہم محتمل دور، گویا وكأسًا دهاقًا مضمونیني تینکلاغان کیسہ نینک کونکلی غہ خطور قیلا دورکہ دنیا اہلی شراب مجلسی دہ بیہودہ باطل سوزلرنے قیلیب مدہوش لوق ایلہ بربرینی تکذیب قیلیب قول وفعل دہ لغوغہ چومک دہ بولورلر جنت اہلی مجلسیدہ ہم شوندای بیہوشانہ قول وفعل لرظہور غہ کیلورموکین دیب، اوشبو سوالِ متوہم جوابیدہ اللہ تعالیٰ آیتیت دور جنت اہلی اول دارالسرور دہ کأسِ دہاق نوش اتیب مجلس قیلغان حال دہ عقل لری متغیر بولوب لغو وبیہودہ سوز قیلمای دورلر، ہیچ برلرینی تکذیب قیلمایدورلر، حاصل بوکہ خاطرلریغہ غبارِ کدورت نے قوندورادورغان کلام باطل فاسدنے ایشتمایدورلر یعنے متقی لرغہ جنت دہ نصیب قیلینغان نعمت لردنیا نعمتِ فانیہ لریدیک کدورت وحسد وحقد آلائش ری ایلہ تکدّرہ ایماس دور، اوّل نعمتِ باقیہ لرد شمن لرزحمتی دن خالی وحسود ومعاند لرکلامِ فاسد لری نے واقوال کاذبۂ باطلہ لرینی ایشتیمک دن پاک دور، واللہ اعلم بمااراد۔

اللہ سبحانہ جنت اہلی غہ اول دارِ کرامت دہ عطا قیلغان نعمت لری نی تعداد قیلغاندن سونگ آیتادہ جَزَاءً مِّن رَّبِّكَ عَطَاءً حِسَابًا ﴿۳۶﴾ ای محمد ربینگ اول متقی لرغہ اوشبو ثواب لرایلہ مکافات بردی، انداغ مکافاتِ عظیمی کہ اول مکافات ربینگ نینک اوز طرفِ کریمی دن بولغان وعدہ الٰہی مقتضاسے بیلان بولمیش دور، ربینگ بوجزای جزیل نے کافی بولغان عطا وتفضّل جہتی دن اولرغہ بیردی، چونکہ اینگ جنابِ عظمت مآبی غہ ہیچ برنرسہ واجب ایماس دور، عطاء برلہ جزاء مفہوم جہتی دن باشقہ باشقہ بولہ لرموناً بالذات بیرورلر، چونکہ اللہ سبحانہ طرفیدن عطاء وتفضّل دور، زیراکہ اللہ سبحانہ جنابیغہ ہیچ نرسہ واجب ایماس دور، پس بوثواب لرنے طاعت مقابلہ سی دہ جناب الٰہی دن وعدہ قیلینغان لیغی غہ مبنی جزا آتاب اللہ سبحانہ جنابیغہ ہیچ نرسہ اجب ایماس لیکی حیثیتی دن عطا آتادی دیسیلسہ جمع متنافیین لازم کلمایدور۔

موعظہ ای مؤمن لر باقینگ کہ شرع وعقل تعیین قیلغان حدون کرداری دہ واطواریدہ تجاوز

قیلغان طاغی لرغہ اللہ سبحانہ وعید بیورغان عذاب ونکال لرنے ذکر قیلغان دن سونگ اولرنینگ مقابلیدہ بولغان متقی لرغہ یعنے افعال واخلاق دہ شرع وعقل تعیین قیلغان حد دن تجاوز اتیمک دن پرہیز قیلغان سُعَدا لرغہ وعدہ قیلغان ثواب وعطا لرینی ذکر ایتی طاغی لرغہ مآب بولغان نار جہنم دن متقی لرغہ نجات بیریب حدائق واَعناب وکواعبِ اَتراب نے عطا قیلماقینی ذکر ایتی طاغی لرغہ حمیم وغسّاق نے وعید قیلغان دہ متقی لرغہ کأس دہاق نے آمادہ قیلغانینی بیان قیلدی پس سیز لرغہ لازم ولابد دورکہ طاغی لرنینگ یمان افعال وبوزوق اخلاق لری دن اجتناب ایلاب متقی لردن بولمق غہ واولرغہ وعدہ قیلینغان ثواب وعطا غہ یتمک غہ اجتہاد قیلغای سیز لر واعمال واخلاق دہ شرعِ وعقل مستحسن کورگوزگان معروف دن تجاوز اتیمک دن پرہیز ایلاگای سیز لر سونکہ اللہ سبحانہ اوز نفس مقدسہ سینی مدح اتیب آیتا دور رَبِّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمٰنِ ای محمد سینگ ربینگ آسمان لرنینگ ویرینگ واول آسمان وزمین اورتاسیدا کے نرسہ لرنینگ ربّی دور رحمتی ہمہ اشیا غہ شامل دور یعنے متقی لرا وچون اوز جناب کریمی دن بولغان اول عطاءِ کافی وجزاءِ وافی نے وعدہ قیلغان ربینگ ہمہ اشیا نینگ خالقی ومالکی ومُربّی سیدور جمیع موجودات غہ اوز حکمتی مقتضا سی چہ واولرنینگ استعدادی اندازہ سیچہ جود وخیر نے افاضہ قیلغوچیدور لَا يَمْلِكُوْنَ مِنْهُ خِطَابًا اول آسمان وزمین اہلی لری اللہ سبحانہ نینگ جنابیدن بے اذن انکا برار سوز قیلماق غہ مالک بولالماس لر یعنے اللہ سبحانہ نینگ نہ ثوابیغہ ونہ عذابیغہ اعتراض قیلالماس لر یعنی سموات وارض اہلی کہ ملائکہ اونس وجن دن عبارت دور لر اول حاکم علی الاطلاق عزشأنہ روزِ حساب دہ بندہ لری میانہ سیدہ حکم قیلیب بعضی غہ ثواب وبعضی غہ عذاب برلہ امر قیلغانندہ رب العزّۃ جنابی غہ برسبیل اعتراض برار کلام وخطاب قیلماق غہ مالک بولالماس لر چونکہ ماسوی اللہ بارچہ سے اللہ سبحانہ نینگ مملوکی دور مملوک اوز مالکی نینگ قیلغان حکمی بار اسیدہ برزرسہ دیمک غہ مستحق اولمای دور لر ازبسکہ اول مالکِ حقیقی عظمت وکبریا بیدہ مُتفرّد وملکی دہ امر ونہی وخطاب اِجرا ایلامک دہ متوحّد دور پس اینگ قیلغان امر ونہی وخطابی بار اسیدہ چون وچرا دیمک غہ ہیچ کیمسہ نینگ استحقاقی یوقتور چونکہ اول نیمہ کہ قیلسہ عینِ حکمت ومصلحت اوزرہ قیلادور وجمیع اشیا دن غنی دور پس مخلوقات دن احدی انکا اعتراض قیلماق غہ مالک بولالمایدور مراد بو آیت دن سموات وارض اہلی نینگ بے اذنِ الٰہی ثواب نینگ زیادتی یا عذاب نینگ نقصانی بار اسیدہ رب العزۃ جنابی غہ خطاب قیلماق غہ مالک ایماس لیگینے اینگ بلیغ وجہ ومؤکد طرزدہ بیان قیلماق دور گویا اللہ سبحانہ آیتا دورکہ یو قاریدہ ذکر قیلینغان طاغی لرغہ وعید بیورولغان عذاب لر ومتقی لرغہ وعدہ قیلینغان ثواب لر بار اسیدہ آسمان وزمین اہل لری بارے تعالی جنابیغہ برار خطابی قیلماق غہ قادر ایماس دور لر بو تقریر ایلہ بو آیتِ کریمہ نینگ یو قاریدا کے وعیدِ کفار ووعدِ متقین ابرار بار اسیدا کی آیت لرغہ ارتباطی ظاہر بولادور بو آیت کریمہ مضمونیدن شفاعت غہ مأذون اولماس لیق لازم کلمایدور اللہ سبحانہ بندہ لری میانہ سیدہ حکم قیلغان حالدہ مخلوقات دن احدی اینگ جنابی غہ خطاب قیلماق غہ قادر بولمایدور دیمک نینگ معنی سے اللہ سبحانہ نینگ اشناء حکمیدہ اینگ قیلغان حکمی نینگ بعضی سی نے تغییر برمکنے قصدا تیب اَحَدی فضولیًّا خطاب قیلماق غہ قادر بولمائی دور دیمک دور اما اذنِ الٰہی ایلہ سوز قیلغان شفیع حکم ربّانی نے تغیر اتیمکنے قصدا ایلاب فضولیًّا سوز قیلغوچی ایماس دور لر پس

پس بو آیتِ کریمہ مضمونی اذنِ الٰہی برلہ شفاعت قیلماق غہ منافی ایماس دور یَوْمَ یَقُوْمُ الرُّوْحُ وَ الْمَلٰٓئِكَةُ صَفًّا ۙ لَا یَتَكَلَّمُوْنَ اِلَّا مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَقَالَ صَوَابًا ۝ (اول آسمان وزمین اہلی دن احدی رب العزۃ جنابی غہ برار کلمہ سوز قیلماق غہ مالک بولالمای دور) انداغ برکون دہ کہ روح وملائکہ اول روز شدت اندوز نینگ ہیبتی دن برار کلمہ سوز قیلماغان حال دہ صف بولوب تیزیلیب تورادورلر مگر خطاب قیلماق غہ مالک بولادور برکیشی کہ رحمٰن تعالےٰ انکا سوز قیلماق غہ اذن بیرورُ واول مأذون قولِ صواب لے یعنی راست ودرست سوز لے آیتورُ یوم حشر دہ روح وملائکہ نینگ صف چیکیب آیاغ اوزرہ تورمک لرینی ذکر ایتمک پروردگارِ عظیم نینگ عظمتِ سلطانینی وکبریاء وجلالی نے اظہار ایتمک، دیوم البعث نینگ غایت دہ قورقونچلیق برکون ایکانینی اشعار ایلامک اوچون دورُ حاصل معنی شوندا غ ہیبت محلی وہول ودہشت زمانی بولغان کون دہ مخلوقات دن احدی ربُّ العزۃ غہ خطاب قیلماق غہ مالک بولمایدورُ مگر بر شفیع مقرب الحضرت خطاب غہ مالک بولادور کہ رحمٰن تعالیٰ وتقدس اول مقرّب درگاہ غہ شفاعت بارہ سیدہ سوز قیلماق غہ اذن برادورُ واول شفیع مأذون قولِ صواب لے یعنے راست ودرست سوز لے آیتادور دیمک دورُ اول شفیع مأذون دن مراد شافع شفاعت عظمیٰ بولغان جنابِ حبیبِ اکرم صلی اللہ علیہ وسلم دور دیساک یراق ایماس دورُ بلکہ واللہ اعلم بو اقربِ احتمال دورُ شفاعتِ کبریٰ حدیثی نے محدّث لر روایاتِ متعددہ وطُرقِ مختلفہ ایلہ صحیح بخاری ومسلم وسائر حدیث کتاب لریدہ ذکر قیلیب دورلرُ چنانچہ بخاری ومسلم روایت قیلیب دورلر حُذیفہ وابو ہریرہ رضی اللہ عنہما آیتیب دورلرُ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دیدی کہ قیامت کونے اللہ سبحانہ جمیع خلایق نے محشر غہ یغادورُ پس مؤمن لر حشرگاہ دہ تورادورلرُ تا آنکہ جنت اولر غہ زینت وآرائش ایلہ یز الیب یقین قیلینغادور (خلایق محشر دہ دہشت ایلہ اوزون توروب طاقت لری طاق اولوب) آدم علیہ السلام قاشیغہ کلورلرُ وآیتورلرای آتا بیز لر غہ برکشایش بولمک توغریسیدہ شفاعت خواہ بولونگ، آدم علیہ السلام آیتورای بلہ لریم سیز لر نینگ جنت دن چیقارلیماقینگیز غہ سبب بولغان نرسہ آتا نکیز نینگ خطا سے ایماسمودورُ من بوایش غہ جرأت قیلالماس من ابراہیم خلیل اللہ غہ بارینگ لر (آدم لر حضرت ابراہیم خلیل اللہ قاشیغہ کلیب التجا قیلورلر) حضرت ابراہیم آیتورمن بوایش نینگ عہدہ سیدن چیقالماس من، من لسانم نچہ قات پردہ لر نینگ آرقہ سی دن خلیل دورمنُ اللہ سبحانہ نینگ کلامی غہ بیواسطہ مشرف بولغان موسیٰ علیہ السلام غہ بارینگ لرُ پس آدم لر موسیٰ علیہ السلام غہ کیلورلر موسیٰ علیہ السلام آیتورمن بوایش نینگ ایکاسی ایماسدورمنُ اللہ تعالیٰ نینگ کلمہ سی وروحی بولغان عیسیٰ علیہ السلام غہ بارینگ لرُ پس آدم لر عیسیٰ علیہ السلام عہ کلورلرُ عیسیٰ علیہ السلام آیتورمن بوایش سے قیلالماسمنُ پس آدم لر محمد صلی اللہ علیہ وسلم قاشیغہ کیلورلرُ پس محمد صلی اللہ علیہ وسلم اذن سوراب ایاغ اوزرہ تورادورُ واول حضرت غہ اذن بریلادور۔ الحدیث۔

وبعضی لر دیب دور کہ آیتِ کریمہ نینگ معنی سے اولر ہیچ برکیمسہ بارہ سیدہ شفاعت قیلماق اوچون سوز قیلماق غہ مالک بولماس لرکہ ہر کیمسہ حقیدہ سوز قیلادورلر کہ رحمٰن تعالیٰ اولی کیمسہ اوچون شفاعت قیلماق غہ اولر غہ اذن برورُ واول شخص قولِ صواب لے آیتورکہ اول توحید ورسالت غہ تصدیق ورسول اللہ کلتورکان جمیع نرسہ لرنینگ حق یعنی غہ اقرار ایلامک دن عبارت دورُ۔

(بو آیاتِ کریمہ بارہ سیدا کے تحقیق لر کشف البیان دہ مذکور دور)

سونکرہ اللہ سبحانہ درجاتِ ثواب وعقاب دہ مکلّف لرنینک احوالینی بیان قیلغاندن کین، وہم قیامت کونے نینک عظمت وہیبتی لے ذکر ایتکاندن کین، دیدی کہ ذٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ ج اول وصف قیلینغان کون البتہ متحقق وثابت واقع بولغوچی کوندور یعنی اول روزِ دہشت اندوزکہ اندہ روح وملائکہ غایتِ خوف وخضوع ایلہ صف بولغان حال دہ بیون لرینی ایکیب تورا دور لر اول حق دور، البتہ بولغوچی دور، انینک بولمکیغہ انکار ایتیک ہیچ برلوغ ایلہ روا ایماس دور فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ مَآبًا ○ پس موندغ ایسہ (یعنے ذکر قیلینغان شدّت لیغ کون انکار قیلماق روا ایماس مرتبہ دہ متحقق وثابت ایسہ) پس اول کون نینک اہوال وشدّتی دن نجات ایستاگان کیشی ایمان وطاعت برلہ پروردگاری نینک ثوابی غہ قایتماق نی اتخاذ قیلور،

موعظہ ای مسلمان لر بو آیت کریمہ نینک مضمونی نے برفکر قیلینک کہ اللہ سبحانہ نیمہ دیدور، اللہ سبحانہ اوز کلامِ قدیمی نینک آیت لریدن بولغان بو سورہ دا قیامت کونے نینک البتہ واقع اولمکی غہ دلیل لر کلتوروب، واندہ بولا دور غان عقاب وثواب لرنے بیان قیلغان کیین بو آیت دہ آیتا دورکہ اول وصف قیلینغان قیامت کونے البتہ حق دور، یعنے اول ثابت ومتحقق دور، انینک ثبوت وتحقیقی دہ ہیچ برشک وشبہ قیلماق روا ایماس دور، پس اول کون دہ اوزی غہ نجات ایستاگان کیشی ایمان وعمل صالح برلہ پروردگاری غہ رجوع قیلماق نے اوزی غہ پیشہ قیلا دور دیب،

پس ای مسلمان لر اول کون نینک قبیح لیغی دن نجات تاپماق اوچون اخلاص قلب برلہ عمل صالح وخیرات قیلماق غہ اجتہاد قیلینک لر، اول کون نے حق دیب ایمان کلتورگان کیشی البتہ ایمان وطاعت واعمال صالحہ برلہ اول کون اوچون استعداد قیلماق غہ واول کون دہ سبب نجات بولا دور غان ایش لرنے تقدیم ایلاگ غہ سعی قیلا دور، افعال واقوال واخلاق دہ حسنہ وحمیدہ آتالغان نرسہ لرنے پیشہ قیلا دور، اعتقادیات وعملیاتی نے سوائق سنتہ سنیہ قیلماق نے لازم بیلا دور، اللہ سبحانہ نینک وجودی غہ ووحدانیتی غہ اقرار قیلغان، ورسول اللہ نینک نبوّتی غہ ایشانیب اول حضرت کلتورگان نرسہ لرنے تصدیق ایتکان، وقیامت کونینی واندہ بولا دور غان حساب وجزا غہ ایمان کلتورگان، مؤمن بندہ افعال واخلاق دہ تابع سنّت پیغمبر بولوب کفرہ ومشرک لرنینک افعال واخلاقی بولغان قبائح ورذائل دن ازتہ دل مجتنب بولا دور، وخلق وفعل لردہ اجنبی لرغبط قیلغودیک سیرت وہیئت دہ بولوش نے لازم بیلا دور، لیکن افسوس کہ بو زمان لردہ مسلمان لیق اسمیدہ بولغان اکثر آدم لردن اینگ ایمان افعال لردن اینگ بوزوق اخلاق لر صادر اولوب تورمکلیکی نے کورامیز آیا اولرنینک اوشبو آیات قرآنیہ دہ ذکر قیلینغان قیامت کونے نینک حق لیغی غہ ایشانچ لری یوق مودور، قیامت کونے نینک حق لیغی غہ ایشانگان، واندہ بولا دور غان ثواب وعقاب لرنے حق وثابت دیب اعتقاد قیلغان مسلمان کیشی دن موندغ ایمان فعل لردن بوزوق خلق لر صادر اولمکی روا مودور، خدا نینک بریلکی غہ وقیامت کونے نینک حق لیغی غہ ایمانسیز باردیب دعوا قیلغوچی تولا مسلمان لرنینک احوالی غہ باقساق، خدانہ وقیامت کونی غہ اصلا ایمانی یوق کافر لرنینک احوالی دن اول دعوائے اسلامیت دہ بولغان لرنینک

احوال لری اینگ خراب وبوزوق لوق دہ دور کرۂ زمین نینگ قیسی برقطریغہ نظر اعتبا سالینسہ اندہ کافر لر احوالی دن مسلمان لر احوال لری من حیث الاخلاق یمانراق وبوزوق راق دور شریعت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والتحیۃ وہ کبائر سنالغان ایش لرنینگ تولاسی خواہ افعال جہتی دن وخواہ اخلاق جہتیدن مسلمانلر دن صادر اولمک دہ خصوصاً کفرہ لر انسانیت مقتضاسیچہ اخلاق لری نے ہر جہت دن اوبدان قیلماق غہ سعی ایتمک دہ بولغان دہ مسلمان لر اولرنینگ اخلاق بدلرینی اوزلریغہ شعار قیلماق دہ دور لر کفرہ لر بحکم انسانیت اتحاد وفاق یولینی توتوب بربرلری غہ تعاون وتناصر قیلماق دہ بولغان حال دہ مسلمان لر خیانت ونفاق یولینی توتوب بربرلریغہ تخاذل وتغادر شیوہ سی نے کورساتمک دہ دور لر سبحان اللہ قرآن غہ تصدیق وقیامت غہ ایمانی بار انسان لرنینگ تولکان یول لری موندا غ بولور مو اِنْ ہِیَ اِلَّا سُنَّۃُ الْجَاہِلِیَّۃِ لَا طَرِیْقُ الْمُحَمَّدِیَّۃِ۔

ای مسلمان لر کوزینگیز آلدیدن پردۂ غفلت نے الیب وقولاقینگیز دن جہالت پنبہ سینے چیقاریب آیات الہیہ مواعظی نے اخلاص ایلہ تینگلاب مضمونینی تفکر قیلینگ قرآن کریم غہ چین ایمانینگیز بولسہ اندہ ذکر قیلینغان اخلاق وآداب ایلہ متخلق ومتأدب اولمک غہ جہد کورگوزونگ وقرآن دہ خبر بیریلگان قیامت کونے اوچون استعداد ایتمک غہ اجتہاد ایلانگ نیچون امر الٰہی بیونچہ قرآن کریم اخبارے غہ عمل قیلماقدہ تہاون ایتاسیز حال بوکہ پادشاہ مجازی دن بیری فلان آی نینگ فلان کونیدہ منینگ امریم بیلان فلان ایش بولا دور اول کون اوچون طیارلیغ قیلینگ لر دیب یارلیغ قیلسہ البتہ اول پادشاہ نینگ حکمی نے توتوب انینگ یارلیغی نے راست بیلیب اول وعدہ قیلغان کون اوچون استعداد قیلماق غہ کوشش قیلاسیز آیا سیز مسلمان لرنینگ نزدینگیزدہ مالک الملک حقیقی بولغان اللہ رب العالمین نینگ اوز کلام مقدسیدہ ذلک الیوم الحق دیب بیرگان یارلیغی بر پادشاہ مجازی حکمی چیقو دور بو مودور چین ایمان وبو مودور راست تصدیق پروردگار ابیز مسلمان لرنے راست یولغہ ہدایت قیل وصراط مستقیم دن چیقارمہ آمین۔

سونگرہ اللہ سبحانہ انسان لرنے قیامت کونے نینگ دہشتی دن قورقوتمک نے زیادہ تاکید ایلہ دیب دور

إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا ۝ يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا ۝ ای انسان لر تحقیق بیز سیز لرنے قورقوتمدوق کلمکی یقین بولغان عذاب برلہ اول عذاب برقورقونچ لوق کون دہ کیلورکہ اندہ خواہ ایر وخواہ خاتون بولسون اوزی نینگ ایکی قولی ایلگاری سیبارگان نرسہ غہ قرابدور یعنے دنیادہ عمل غہ کلتوروب اوزی دن ایلگاری سیبارگان اعمالی غہ نظر قیلا دور یعنے نیمہ کرقیلغان عملی بار ایسہ دفتر اعمالیدہ انے کورا دور وحق غہ انکار قیلغوچی کافر اول کونے غایت خوف وحسرت دن کاشکے من تفراق بولسام ایدی دیدور انذار لغت دہ برآدم غہ برمادہ نے اعلام وابلاغ ایتمک ایلہ انے تخویف وتحذیر ایلامک دور یعنے اول مادہ نینگ قورقونچ لوق ایکانینی اخبار واعلام ایتمک ایلہ انے قورقوتوب آگاہ لاندورمک دور کہ تبشیر نذیر مقابلے دور۔ یعنے اللہ تعالیٰ آیتا دور بوسورہ دا ذکر قیلینغان قیامت کونے واندہ بولا دورغان احوال لر حقیقدہ وارد بولغان آیات لر ایلہ ای انسان لر سیز لرغہ اعلام ایلاب کلمکی یقین بولغان عذاب برلہ سیز لرنے قورقوتامن قیامت کونے نینگ

کلمکی دہ شک بولمای متحقق الوقوع متحتم بولغان جہت دن عذاب آخرت نے قریب دیب دیدی چونکہ ہر برکیلادیغان نرسہ قریب دیدی خصوصًا اللہ سبحانہ نسبت ایلہ اول قریب وممکن دیدی۔

مفسر لر نینک تفسیری دہ مفسر لر بر نیچہ وجہ لر ذکر قیلیب دیدی لر اظہر بو کیم مرء مؤمن وکافر غہ عام دیدی زیرا کہ ہمہ انسان لر محاسبۂ اعمال کونیدہ اوز اعمال لرینی خواہ یخشی وخواہ یمان صحیفۂ اعمال دہ تپولگان کورادی لر کہ بو دنیادہ نیکو کار لر عمل لرینی تقدیم قیلغان صالح لرغہ اولکونے ثواب عظیم نے کوز تو تمک لیک ایلہ اولوغ خوش حال لیق وبو دنیادہ فجار لر عمل لرینی تقدیم قیلغان بدکردار لرغہ اول کونے عقاب جحیم خوفی ایلہ حسرت وبد احوال لیق دیدی۔

مفسر لر ویقول الکافر یالیتنی کنت ترابا تفسیری دہ بر نیچہ وجہ لر بیان قیلیب دیدی لر بر نچی وجہ کافر اول کون نینک دہشتی دن ای کاش دنیادہ تفراق بولسام ایدی یعنے اصلا یر اتیلمغان ومکلف بولمغان بولسام ایدی دیدی۔ اکثر مفسر لر بو وجہ نی اختیار اتیب دیدی لر۔ ایکنچی وجہ ای کاش من اوشبو کون حساب قیلینماق اوچون مبعوث بولمای تفراق لیق حال دہ باقی قالسام ایدی دیدی۔ اوچونچی وجہ بہایم لر محشور بولوب محاسبہ وقصاص دن سونگ امر الٰہی ایلہ تفراق اولوب کتکان نے کوروب اولر نینک حالینی دہ بولمک نے آرزو ایلاب ای کاش من موبہایم کبی تفراق بولسایمی وعذاب الدن رہا لیق دہ اولسام ایدی دیدی۔ ابن جریر طبری بو وجہ نے اختیار اتیب اونے بر نیچہ اثر لر ایلہ تأیید قیلیب دیدی۔ تورتینچی وجہ بعضی صوفیہ لر سوزی غہ کورہ ای کاش طاعۃ العدہ دہ تفراق دیک متواضع بولسام ایدی متکبر ومتمرد بولمایسام ایدی دیدی۔ بشنچی وجہ کافر دن مراد ابلیس دیدی ابلیس آدم اولادی نینک ثوابینی ودرجاتی نے کورگاچ ابتدا اوزی حقیر کورگان نرسہ دیک بولمک نے آرزو ایلاب کاشکی من تفراق بولسام ایدی وآدم غہ نسبتیم بولسہ ایدی دیدی۔ واللہ اعلم بمرادہ واسرار کتابہ۔ تمّ۔

سورۃ النازعات مکیۃ آیت لری قرق بش کلمہ لری بر یوز تمیش اوچ حرف لری توقوز یوز الیمگ اوچ دیدی

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

وَالنّٰزِعٰتِ غَرْقًا ۝ کافر لر نینک جان لرینی قتیغ لیق بیلہ سوغوروب تارتقوچی اولوم فرشتہ لری برلہ قسم قیلامن۔ وَالنّٰشِطٰتِ نَشْطًا ۝ ومؤمن لر نینک ارواحی نے یومشاق لیق ایلہ چیقارغوچی اولوم فرشتہ لری برلہ قسم قیلامن۔ یاکہ بر برج دن یینہ بر برج غہ انتقال قیلغوچی یولدوز لر برلہ قسم قیلامن۔ وَالسّٰبِحٰتِ سَبْحًا ۝ وجان لرنے قبض قیلماق دہ سودہ یوزگانریک یوزگوچی فرشتہ لر برلہ قسم

ست شیخ محمد عبدہ رحمہ اللہ اوشبو بلیش کلمات قسمیہ نے کوراکب غہ تفسیر قیلیب دیدی ۱۲ منہ

قیلامن، یعنے مؤمن لرنینک جان لرینی آلمک دہ بیح برالم وشدت یتکوزمای رفق وملایمت ایلہ چیقارغوچی فرشتہ لربرلہ قسم قیلامن، یاکہ اللہ تعالیٰ نینک امرلیغہ شتاب قیلماق دہ یوزوب یورگوچی، یعنے یربرلہ آسمان آراسیدہ سرعت ایلہ اوچغوچی فرشتہ لربرلہ قسم قیلامن، یاکہ تیز سیر قیلماق ایلہ سیر قیلغوچی یولدوزلربرلہ قسم قیلامن فَالسّٰبِقٰتِ سَبْقًا پس کافرلرنینک جان لرینی جہنم غہ ومؤمن لرنینک ارواح لرینی جنت غہ تیز لیک برلہ آلیب اوچغوچی فرشتہ لربرلہ قسم قیلامن، یاکہ سیرہ دہ بعضی سی بعضے سے غہ سبقت قیلغوچی یولدوز لربرلہ قسم قیلامن، فَالْمُدَبِّرٰتِ اَمْرًا پس برامر عظیم نے تدبیر قیلغوچی، یعنے انسان لرجن لر ارواحی غہ بولغان ثواب وعذاب ایشینی تدبیر قیلغوچی فرشتہ لربرلہ قسم قیلامن، یاکہ مطلقا عالم سفلی غہ متعلق ایش لرنے تدبیر قیلغوچی فرشتہ لربرلہ قسم قیلامن، یاکہ سیر وحرکت لری ایلہ عالم سفلی ایش لری غہ سبب بولغوچی یولدوزلربرلہ قسم قیلامن،

بوآیات کریمہ بارہ سیدہ مفسرین کرام تولا وجوہ واحتمال لربیان قیلیب دورلر، واولربیان قیلغان وجوہ و احتمال لرہربری سلف دن روایت قیلینغان اثرلرایچرہ کلیب دور، بعضے لربوقسم لرنے ملائکہ موت صفت لری، وبعضے لریولدوزلرصفت لری، وبعضے لرنفوس فاضلہ انسانیہ صفت لری، وبعضے لرغازی لرصفت لری، وبعضی لرغازی لرآطلری نینک صفت لری، وبعضی لرمطلقا ملائکہ لرصفت لری، وبعضی لراولغی ایکی آیت ملائکہ موت صفت لری وقالغان اوچ آیت لرملائکہ طوائفی دن بنہ برطائفہ لری نینک صفت لری دورلر، (بوجہ واحتمال لربارچہ سے کشف البیان دہ بتفصیل ذکر قیلینمدی) ابن جریر طبری بوکلمات خمس تفسیری دہ وارد بولغان اثرلرنے واحتمال لرنے ذکر قیلغاندن کیین ہربرکلمہ حقیدہ اوزنزدیدہ صواب کورولگان قول بوکلمات لرنے براحتمال غہ تخصیص قیلماس لیق ایکانینی بیان قیلادور، چنانچہ آیتادور اہل تاویل نازعات وناشطات وسابحات وسابقات توغریسیدہ اختلاف قیلیب دورلر، وہربرلری برنوع وجہ وتاویل بیان قیلیب دورلر، مینک نزدیم دہ بوتوغریدلکے قول صواب بودور کہ اللہ سبحانہ نازعات برلہ قسم قیلیب دور، ولہ لفظ جمع برلہ کلتوروب دور، برنرسہ غہ لنے خاص قیلماب دور، پس ہربرنازعہ غرقا اللہ سبحانہ نینک قسمی غہ داخل دور، خواہ اول ملک بولسون خواہ موت خواہ نجم خواہ قوس خواہ مونداوزگہ نرسہ لر، وانیچنین ناشطات برلہ قیلغان قسمی غہ ہربرناشطہ بولغان نرسہ داخل دور، وانیچنین سابحات برلہ قیلغان قسمی غہ ہربرسابحہ داخل دور، وانیچنین سابقات برلہ قیلغان قسمی غہ ہربرسابقہ داخل دور، اما قولہ فالمدبرات امرا دن مراد اللہ سبحانہ جنابیدن بیورولغان ایش لرنے تدبیر قیلغوچی ملائکہ لردور، اہل تاویل لرہم شوندارغ دیدورلر، انتہی مختصرا (یعنے ابن جریر طبری سوزی توگادی اختصار برلہ) فالمدبرات امرا دن مراد یوقاری یازیلگان تفسیر غہ کورہ آلینگان جان لرغہ عائد ایش لرنے تدبیر قیلغوچی ملائکہ موت بولغاندہ، اول قبض قیلینغان جان لرغہ آمادہ قیلینغان آلام ولذات نے ادراک قیلماق غہ اول جان لرنے مہیا قیلغوچی فرشتہ لردیمک دور، چونکہ جنت ونار دہ ثواب وعقاب ایش لرینی تدبیر ایتمک خزنہ جنت ونار نینک وظائفی دن دور، قبض ارواح غہ مؤکل بولغان ملائکہ وظائفی دن ایماس دور، آیخق اولرنینک وظیفہ لری اول ارواح لرنے ثواب وعقاب مہیا قیلینغان مکان غہ ایلتیب

تا فشور مک دور شونینک اوچون بیضاوی علیہ الرحمہ فَالْمُدَبِّرٰتِ اَمْرًا عقابہا و ثوابہا بیان یہتیتور ما لا ادراک ما اعد لہا من الآلام و اللذات دیب مذکور معنی غہ اشارت قیلادور۔

علامہ ابن القیم الجوزی رحمہ اللہ آیتادور اوشبوبش کلمات لر ملائکہ لرنینک صفت لری دور حق سبحانہ وتعالیٰ اوشبو فعل لرنے قیلغوچی (یعنے نزع و نشط و سبح و سبق و تدبیر ایلہ موصوف) فرشتہ لر برلہ قسم قیلیب دور چونکہ ملائکہ اللہ سبحانہ نینک ربوبیتی غہ دلالت قیلادور غان دلائل لرنینک اولوغی دور بو بارہ دا ابن القیم تفصیل و تطویل ایلہ سوز قیلادور و بعض احتمال لرنے بر نیچہ وجہ لر ایلہ رد قیلادور ابن القیم نینک کلامیدن اوشبو قسم قیلینغان کلمات ملائکہ نینک صفت لری اولکی مرتبہ ایکانے بیلینیادور امامذکور صفت لر ایلہ قسم قیلینغان ملائکہ لر بارچہ سے بنی آدم وجن لر ارواحی نے قبض قیلماق غہ مؤکل قیلینغان فرشتہ لر بولمای بلکہ نازعات و ناشطات ملائکہ تقابض الارواح یولوب والسابحات واینینک مابعدیدا کے صفت لر اوزگہ اصناف ملائکہ نینک صفت لری ایکانے مستفاد اولادور۔

ابن القیم فالمدبرات امرا تو غریسی رہ آیتادور (واما قولہ تعالیٰ فَالْمُدَبِّرٰتِ اَمْرًا پس مفسر لر اجماع قیلیب دور لرکہ اولر ملائکہ دور لر مقاتل آتیب دور کہ مُدَبِّرٰت جبرائیل و میکائیل و عزرائیل و اسرافیل علیہم السلام دور لرکہ اولر اللہ تعالیٰ نینک زمین اہلی بارسیدا کے امری نے تدبیر قیلادور لر مقسمات امرادن بولر مراد دور لر عبدالرحمن بن سابا ط آیتادور جبرئیل ریاح و جنود غہ مؤکل دور میکائیل یامغور و نباتات غہ مؤکل دور ملک الموت جان لرنے قبض قیلماق غہ مؤکل دور اسرافیل اللہ تعالیٰ نینک امرینی بولر غہ توشورادور۔

ابن عباس رضی اللہ عنہما آیتیب دور مُدَبِّرٰتِ اَمْرًا نداغ فرشتہ لر دور کہ اللہ سبحانہ اولرنے برمونچہ امر لر غہ مؤکل قیلیب اول امر لرنے اولر غہ تانو توب دور وانکا عمل قیلماق نے واول امر لر غہ واقف اولمک نے اولر غہ بیلدوروب دور اول ملائکہ لرنینک بعضے سینی بنی آدم نے محافظ قیلماق غہ مؤکل قیلیب دور و بعضی سے نی اولرنینک قیلغان عمل لرینی بیتومک غہ و بعضی سی خسف و مسخ و ریاح و سحاب و یامغور و نبات غہ مؤکل دور لر اھ۔ واللہ سبحانہ خبر بریب دور کہ رحم غہ برملک نے ورزیا غہ برملک نے مؤکل قیلیمش دجنت غہ مؤکل فرشتہ لر بار دور کہ اولر بہشت نینک عمارتی غہ و اسباب لری دقچہ لری و گل و درخت اوتکوزنک و فرش و نمارق و سریر لرینی ایشلاتمک غہ مؤکل دور لر و دوزخ غہ مؤکل فرشتہ لر بار دور کہ اولر دوزخ نینک ایچدا کی برسہ لرنے عمل غہ کلتورمک غہ والنے قیز دورمک غہ و موندن باشقہ ایش لر غہ مؤکل دور لر خلاصہ کلام دنیا و ما فیہا غہ وجنت و دوزخ و اہلوم و احکام بر زخ بارچہ سی اوچون اللہ سبحانہ فرشتہ لرنے مؤکل قیلیب دور کہ اولر اللہ سبحانہ نینک مشیتی مقتضاسی برلہ بولغان ایش لرنے تدبیر قیلور لر شونینک اوچون ملائکہ غہ ایمان کلتورمک ارکان ایمان نینک بری بولوب دور کہ ایمان تمام بولمای دور مگر انینک برلہ و اما بعضے لر مُدَبِّرٰت لرنے نجوم دیب دور لر اول قول اہل اسلام نینک قولی دن ایکاس دور اللہ سبحانہ نجوم لرنے اوز خلقی دن بیچ برزسہ نے تدبیر قیلغوچی قیلماب دور بلکہ اول نجوم مُدَبَّرہ مُسَخَّرہ دور چنانچہ اللہ سبحانہ دیب دور والشمس والقمر والنجوم مسخرات بامرہ پس عالم علوی و سفلی امری غہ مُدَبِّر اللہ سبحانہ تینک اوزی غینہ واینینک امری ایلہ ملائکہ لری

مُدبّر دور لر) انتہی یعنی ابن القیم الجوزی نینگ سوزی تو گادی ؛ امام رازی اقسام مذکورہ احتمال کہ نجوم نینگ صفات لریدور دیب ذکر قیلغان وجہی دہ آیتادور (واما قولہ فالمدبرات امرا پس مونده ایکی وجہ بار دور برنجی وجہ بوکہ اول کواکب لرنینگ سیر و حرکت لری سببی ایلہ وقت لر بعضی سی بعضی سیدن متمیز بولادور پس بو سبب ایلہ عبارت لرنینگ وقت لری ظاہر و مویدا بولادور چنانچہ اللہ سبحانہ آتیب دور فسبحان اللہ حین تمسون وحین تصبحون ۝ وله الحمد ویہ آیتیب دور یسئلونک عن الاہلۃ ط قل ہی مواقیت للناس والحج ط ویہ آیتیب دور ولتعلموا عدد السنین والحساب ط وہم شمس نینگ حرکتی سببی ایلہ تورت فصل مختلف بولادور وتورت فصل نینگ اختلافی سببی ایلہ معاش بارسیدہ انسان لر احوالی مومختلف بولادور پس سونینگ اوچون اوشبو تدبیر لرکہ اکب غہ اضافہ قیلینیب دور ایکنجی بوکہ دلیل برلہ ہر بر جسم نینگ محدث ایکانی ثابت بولغاچ اوشبو کواکب لرنینگ موجد ثابت لیغی واوزلرینی پیدا قیلغوچی بر موجد غہ وخلق ایتکوچی بر صانع عہ محتاج ایکانے بی شبہ ثابت دور سونکرہ اگر بیز فرض قیلساق کہ اول صانع عالم بو کواکب لر وجودیدہ اوشبو عالم امکان احوالی غہ تاثیر قیلادور غان قوۃ لرنے ودیعت قویمیش دیب پس بو فرض البتہ دین غہ طعن اورادور اگرچہ بیز لر اوشبو قوہ لرنینگ ثبوتی غہ قائل بولماساک مو لیکین بیز ایتامیز کہ اللہ سبحانہ نینگ عادت الہیہ سے مونداغ جاری اولوب دور کہ کواکب لرنینگ احوال مخصوصہ سیدن ہر بر بینی اوشبو عالم دہ پیدا بولغوچی حادث مخصوص حدوثی غہ سبب قیلیب دور چنانچہ یمک نے تویمک غہ وایچمک نے قانمک غہ واوت نے توتمک نے کویمک غہ سبب قیلیب دور بو مذہب غہ قائل بولمک البتہ ہیچ بر وجہ ایلہ اسلام غہ ضرر قیلمای دور واللہ اعلم بحقیقۃ الحال انتہی ؛

سونکرہ امام رازی اوشبو کلمات خمس بارسیدلکے احتمال لردن برنجی سی نے نیچہ وجہ لر بیلان ذکر قیلغاندن کیین آیتادور وغینگ نزدیدہ بو بارہ دابر باشقہ وجہ بار واول وجہ بو دور کہ مالائکہ لرنینگ صفات سلبیہ و صفات اضافیہ لری بار دور اما سلبیہ صفات لری پس اولر شہوت وغضب واخلاق ذمیمہ دن وموت وہرم وسقم دن دہم اعضاء واخلاط وارکان دن مرکب اولو نمک دن پاک دور لر بلکہ اولر بلکہ اولر اوشبو احوال لرنینگ بارچہ سیدن پاک قیلینغان جواہر روحانیہ دور لر پس اللہ تعالیٰ نینگ قولی والنازعات غرقا اول فرشتہ لرنینگ اوشبو احوال لردن من جمیع الوجوہ نزع کلی برلہ منزوع بولمک لیک لریغہ اشارت دور ایعنی اوصاف بشریہ دن واخلاق ذمیمہ دن شہوۃ وغضب وموت وہرم وسقم دن نزع کلی ایلہ نفس لری تارتیلغان ذوات کرام بیلہ قسم قیلامن دیمک دور واما قولہ والناشطات نشطا اشارت دور بو معنی غہ کہ اولر نینگ اوشبو احوال نقیصہ دن چیقاق لری بنی البشر حقیدہ اولغان دیمک تکلف ومشقت بیلہ ایماس دور بلکہ اولر اوزلاریت لری مقتضاسی چہ اوشبو احوال دن چیقغان وبو صفت لردن منزہ بولغان لر پس اوشبو ایکی کلہ اول فرشتہ لرنینگ احوال سلبیہ لری نینگ تعریفی غہ اشارت دور واما فرشتہ لرنینگ صفات اضافیہ لری اول ایکی قسم دور برنجی قسم اولر نینگ قوۃ عاقلہ لری نینگ شرحی دور یعنی اللہ سبحانہ نینگ ملک وملکوتی نینگ معرفتی دہ واللہ سبحانہ نینگ نور جلالی غہ مطلع اولمک دہ اولر نینگ

کیفیتِ احوال لرینی شرح ایتادور، بو مقام ده اولرنے ایکی وصف برله وصف ایتیب دور، اوّلغی وصف قوله تعالیٰ وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا دور، ملائکه لراوّل فطرت لریدن باشلاب الله سبحانه نینک بحارِ جلالی ده یوزادورلر اولرنینک یوزمک لری نینک هیچ نهایتی یوقتور، چونکه الله سبحانه نینک عظمتی نینک وعلوّ صمدیتی نینک وتورِ جلالی وکبریاسی نینک اصلا نهایتی یوقتور، پس اولراوشبو سباحت ده همیشه بولورلر، ایکنجی وصف قوله تعالےٰ فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا دور، بو وصف اولرنینک اوشبو سباحت داکے مرتبه لرینه اشارت دور، زیراکه قیداغ که بهایم معرفتی نینک مراتبی معارفِ بشر مراتبی غه نسبةً ناقص ومعارف بشر مراتبی ملائکه مراتبی غه نسبةً ناقص دور، شونکا اوشته اول ملائکه لرنینک بعضی سی نینک معارفی بعضِ ملائکه لرنینک معارفی غه نسبةً متفاوت دور، پس الله سبحانه نینک قولی فالسّابقات سبقًا دن مراد بودور، پس اوشبو کلمه دن اولرنینک قوهٔ عاقله لری نینک شرحی مراد دور، واما قوله فَالْمُدَبِّرَاتِ اَمْرًا اول فرشته لرنینک قوهٔ عامله لری نینک حالینی شرح ایتمک غه اشارت دور، بو طریقه واکیم عالم سفلی نینک احوالی دن هر بر حال اول ملائکه لردن بری نینک تدبیری غه مفوض دور، انداغ فرشته عالی قدر لرکه اولر عالمِ علوی نینک عُمّاری وبقاع سموات نینک سُکّانی دورلر، اوشبو وجهی کهمن بیان قیلدیم احتمالِ ظاهر دور، والله اعلم بمراده من کلامه، انتهیٰ.

آیتا منکه امام رازی رحمه الله نینکِ اوشبو کلماتِ خمس بارا سیده دیگان وجهی نهایت ده مُوجّه دور، درحقیقت اقسامِ مذکوره اوشبو صفت لرایله وصف قیلنغان سُکّانِ عالمِ علوی حقیده بولمکی تنزیل کریم شأنیغه لایق بروجه دور، قسم مقسم به نینک شانی نینک اولوغلوقی غه دلالت قیلادور غان بولغاچ، اوشبو قسم لرصفاتِ بشریه دن مُنَزّه بولغان عالم علوی ساکن لری نینک حقیده بولمکی بسی شایان ومناسب دور، اگرچه الله سبحانه اوز مخلوقاتی دن خواهلاگان مخلوقی ایله قسم قیلسه انینک عین حکمت بولغان مشیّتِ الٰهیه سے مقتضا سیدور بوجه غه مذکوره آیت کریمه نینک معنی سی موندا غ بولور، نفس لاری صفاتِ بشریه دن واخلاقِ ذمیمه دن نزع کلی ایله نزع قیلینغان سکّانِ عالمِ علوی بولمیش جواهرِ روحانیه لربیلان قسم قیلامن، واحوالِ موصوفه دن اوز ماهیت لری مقتضا سیچه تکلف سیز رفق برله نفس لرینی خارج قیلغان، وصفاتِ مزبوره دن قوتولغان، ذواتِ کرام بیلان قسم قیلامن، والله سبحانه نینک جلال وکبریاسے نینک محیطی دوسباح آسا یوزگوچی، یاکه امر ربانی غه مبادرت ایلامک ده شتاب قیلغوچی طائرِ قدسی لربیلان قسم قیلامن، پس مراتبِ معرفت ده بربرلری دن غایت ده سبقت قیلغوچی، یاکه امرالٰهی غه شتاب قیلماق ده سبقت کورگوزگوچی فرشته لربیلان قسم قیلامن، پس مُدبّرِ حقیقی نینک اذنی برله عالمِ علوی وسفلی ایشلری نی تدبیر قیلغوچی ملأ اعلیٰ بیلان قسم قیلامن، آیاتِ کریمه نینک تفسیری بارا سیده امام رازی نزدیده مرجح بولغان احتمال غه مذکوره قیلینغان ترجمه بودور، اما بعضی لر مُقسَم علیه لَتُبْعَثُنَّ بولوب مابعدی قیامت نینک ذکری ده بولغانی غه مذکوره قسم لرنینک بارچه سے ملائکة الموت غه صفت بولمانی مناسب کورو بدورلر، یعنے بوسورا دا قیامت احوالی نے ذکرایتمک جواب قسم نینک لتبعثن بولمکی بالنازعات نینک ملائکه موت صفتی بولوشی نے استدعا قیلادور، چونکه موت بنده لرنینک قابل اجر وجزا بولمک لری غه مذکوره بعث غه دائی دور، تا آنکه وجوده ظلم وجودِ مستمر بولماغای، الله سبحانه اوز کلامیده

وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ دیب دور، گویا اللہ تعالیٰ تنبیہ قیلادور کہ بندہ لرنینگ اجل لری انتہاسی غہ تیکان وہ ملائکہ موت اولرنینگ ارواحی نے قبض قیلماق اوچون توشادور، واولرنینگ کافر ومؤمن لری نینگ جان لرینی قبض ایتادور، سونکرہ الیش بعث غہ منجر بولادور، پس موندا غ بولغاچ اولوم نینگ کلماکی غہ اقرار قیلغان کیشے نینگ شانی بعث غہ اقرار قیلماق بولغای۔

آیتا منکہ اوشبو کلمات خمس بارا سیدہ ذکر قیلینغان وجہ لرنینگ بارچہ سی معانی محتملہ لرنینگ بیانے دور، چونکہ بوبارہ دارسول اللہ دن صراحۃً برنفس بولماغان دن سونگ اقسام مذکورہ دن مراد اوشبو دیب جزم قیلغالی بولمایدور، چنانچہ امام رازی بوبارہ داکے بارچہ وجہ لرنے بیان قیلغاندین سونگ آیتادور، (بیلکیل کہ مفسر لردن نقل قیلینغان اوشبو وجہ لر رسول اللہ دن نصًّا نقل قیلینغان نرسہ لرایماس دور کہ بولرغہ برار نرسہ نے زیادہ قیلماق روا اولمایدور غان مرتبہ دہ اولغای، بلکہ مفسر لرنینگ بو وجہ لرنے ذکر ایتمکلری کلمات قسمیہ لرنینگ لفظ لری بو وجہ لرغہ محتمل بولغانلیغ اوچون غینہ دور، پس بیز بوبارہ دامراد اللہ بو دور دیب آیتا آلمایمیز، بلکہ احتمال مراد اللہ اوشبو بولغای دیب غینہ آیتامیز، اما جزم قیلماق غہ ہیچ بریول یو قتور، انتہی) مناشو نینگ اوچون حسب لغات عربیہ قسم لرنینگ الفاظی تحمل قیلادور غان ہمہ احتمال لرنے مفسر لرذکر قیلیب دور لر، مذکور احتمال لردن یکی سینی بیز آیریب ذکر اتیب مناسب وشایستہ مقام ایکانلیک لرینی بیان قیلدوق، ایمدی بینہ آیتامیز کہ کلمات قسمیہ بارا سیدہ ذکر قیلینغان احتمال لردن بیری مذکور کلمات خمسہ نینگ صفات نجوم بولکی ایمدی، انے اگرچہ بعض لرردّ وتضعیف قیلسہ لرمواول احتمال ہم مناسب کورونادور، چونکہ تأمل قیلغان اولوالابصار غہ آشکارا اولادور کہ کواکب لرنینگ وجودی دہ نہ قدر حکمت، وفوائد لرودیعت قویولمیش، پس اولرنینگ صانع حکیم تعالیٰ وجودی غہ وقدرتیغہ دلالت قیلادور غان دلائل وحجت لرنینگ اقوی واظہری ایکانی اظہر من الشمس دور، اول مصنوعات بدیعہ لرنینگ وجودی دہ ودیعت قویولغان حکمت واسرار لرزمان تمدن ترقی قیلغانچہ ظاہر اولمک دہ دور، شونینگ اوچون اللہ سبحانہ قرآن کریم دہ متعدد موضع لرده نجوم وسماء برلہ قسم قیلیب دور، بیلمک کرک کہ ملائکہ لرنینگ وجودی واولردن صادر اولمک دہ بولغان فعل لرسمعیات جملہ سیدن دور، کواکب نینگ وجودی واولرنینگ سیر وحرکتی دن عالم سفلی دہ بولوب تورگان تأثیر لرایسہ محسوسات دن دور، پس سمعیات غہ چندانی ایشانمای منکر بعث وجزا بولغان مباحث ظاہرین لرادوچون محسوسات دن بولغان، وانکار قیلماق غہ مجال تاپیلمایدور غان اشیاء عجیبہ بیلان قسم قیلماق مناسب دور، پس اوشبو صفات لرایلہ وصف قیلینغان نجوم برلہ قسم قیلماق مابعد داکی آیت لرنینگ سیاقی غہ مناسب کورونادور، یعنے کلمات قسمیہ نینگ مآلی ای منکر بعث بولغان معاندلر سزلر نوکون کوزنیمز الدیدہ محسوس ومشاہد اولمک دہ بولغان اجرام سماویہ نی کہ اولرنینگ سیر وحرکت لری ایلہ عالم سفلی غہ گوناگون تأثیر وفوائد لریتمک دہ دور، شوندا غ مصنوعات بدیعہ نے خلق ایتمک غہ قادر بولغان، خالق تعالیٰ بندہ لرینی محاسبہ ومجازاۃ ایتمک اوچون بعث نے برپا قیلماق غہ قادر بولمایدورمو، قیداغ کہ بو اشیاء عجیبہ لرصانع قدیر نینگ صنعی ایکانیغہ اقرار قیلاسیز، انچنین اول صانع قدیر نینگ قدرت ومشیتی ایلہ قیامت نینگ بولمکی غہ ہم اقرار قیلینگ، انے بعید کورمانگ دیکان بولور،

اللہ سبحانہ بوذکر قیلینغان کلمات لرایلہ قیامت نینگ بولوشی غہ قسم قیلدی، اللہ سبحانہ قرآن عظیم دہ زمان لرمکان لرو باشقہ کوب نرسہ لربرلہ قسم قیلیب دور، اللہ سبحانہ کلامی دہ اوز مخلوقاتی دن اوزی خواہلاگان مخلوقی برلہ قسم قیلیب دور، اما بندہ لرغہ موندارغ نرسہ لربرلہ قسم قیلماق روا ایماس دور، اللہ سبحانہ نینگ قرآن دہ قسم قیلغان نرسہ لری نیچہ قسم دور، اول قسم قیلغان نرسہ لر یاکہ وجودی غہ آدم لرنینگ بعضی سی انکار قیلغان نرسہ بولوب اللہ سبحانہ اول نرسہ نینگ بولوشی نے اول منکر لرنینگ کونکل لریدہ قرار لاندورمک اوچون اول نرسہ برلہ قسم قیلیب دور، یاکہ اول قسم قیلینغان نرسہ عبرت آلورغہ وحکمت بلمعی بولمک لیغی ایلہ تقدیر اینگ غہ شایان نرسہ بولوب آدم لرانے فوائد دن خالی وقہمل سناغان جہت دن اللہ سبحانہ اول نرسہ نینگ محل عبرت ومنبع حکمت ایکانینے آدم لرنینگ کونکل لریدہ جایگیر قیلماق اوچون اول نرسہ برلہ قسم قیلیب دور، یاکہ آدم لرو ہم غہ تابع اولمک ایلہ، یاخطا وہم غہ توشمک ایلہ کونکل لریدہ بوزوق اعتقاد اورناشسہ اولر نینگ اعتقاد باطل لرینی بوزوب حق نے اظہار اینگ اوچون قسم قیلیب دور، وہکذا مثلاً اللہ سبحانہ قرآن کریم دہ قیامت برلہ قسم قیلیب دور، قیامت غہ منکر بولغان آدم لرنینگ کونکل لریغہ قیامت نینگ شأنی نینگ اولوغلوقینی، واینگ ہیچ شک وشبہ سیز قائم بولمکی نے، واندن قاچماق ممکن بولماغان یغینی، ویخشی یوق ویمان یوق اول کونده آشکارا اولمک لیکینی قرار لاندورمک اوچون، وشونکا اوخشہ اللہ سبحانہ قرآن عظیم برلہ قسم قیلیب دور قرآن مجید نینگ حق لیغی نے انسان لرغہ بیلدورمک، واینگ اللہ سبحانہ نینگ کلامی بولوب اندہ اصلا شک یوق لیغی نے کونکل لردہ قرار لاندورمک، وہم اول کلام قدیم نینگ شأن عالی سی نے تعظیم قیلماق اوچون، چونکہ قرآن کریم جمیع انسان لرا وچون ہدایت وایکی دنیا منافعی غہ رہبر دور، وشونکا اوخشہ اکثر انسان لریولدوزلرماڈی برنرسہ دیب انے تحقیر ایلاب حکمت وفوائد دن انے قہمل سناغان یولدوزلرنینگ وجودی دہ ودیعت قویلغان فوائد وحکمت لرانے دیولدوزلر سببے ایلہ وجود غہ کلمک دہ بولغان منافع نے بیلماگان لر، وبعضے انسان لرغایت دہ افراط غہ کتیب یولدوزلرغہ عبادت قیلماق دہ بولغان لرینی اللہ تعالیٰ یولدوزلرنے وجودی دہ منافع دہ فوائد وحکمت لربار لیغی نے بیلدورمک اوچون، وہم یولدوزلرنی معبود لوق صفتی یوق اولر اشیاء مصنوعہ ایکان لیک لرینی کونکل لردہ قرار لاندورمک اوچون، یولدوزلر برلہ قسم قیلیب دور، قرآن کریم دہ واقع بولغان قسم لرغہ تدبر ایلہ باقسانگ، اللہ سبحانہ مخلوقاتی دن اوزی نینگ ربوبیتی غہ وقدرتیغہ ووحدانیتی غہ دلالت قیلادورغان آیت لرغہ متضمن بولغان مخلوقی برلہ قسم قیلیب دور، ومقسم بہ بولغان نرسہ نشانۂ قدرت بولمک دہ قبچہ کہ اولوغراق، ودلالت ربوبیت دہ مبالغ راق، بولسہ اللہ سبحانہ اینگ برلہ تولاراق قسم قیلیب دور، شونینگ اوچون قرآن کریمدہ ہمہ نرسہ دن تولاراق سماء ونجوم وشمس وقمر برلہ قسم قیلیب دور، ونجوم برلہ قیلغان قسمی نے اولوغ سناب،

فَلَآ أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ وَإِنَّهُۥ لَقَسَمٌ لَّوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ دیب دور۔ درحقیقت سماء دا کی کواکب غہ، دا ولرنینک دَورانی غہ، وطلوع وغروبی غہ، وشمس وقمر غہ، وا ولرنینک مشارق ومغاربی نینک اختلافی غہ، وا ولر دائم تینمای حرکت ده بولوب حرکت لری ده ہیچ بر فتور سیز وسیر لری ده تغیّر سیز بولمک لری غہ، بلکہ حساب مقدّر بیلان انولرلیغہ مرتّب قیلینغان منازل ده بے زیاده ونقصان جاری بولوب تورمک لری غہ، وسماء دا کی کوکب لرنینک تولالیغی غہ، اولرنینک رنگ لری ومقدارلری نینک مختلف ایکانیکی غہ، تفکر واعتبار نظری ایلہ قراغان کیشے البتہ اولرنینک ہر بری آیاتِ قدرۃ الٰہیہ ایکانیغہ اعتراف ایتمک ایلہ، اولرنی یراتغوچی صانع تعالیٰ نینک وحدانیتی غہ وقدرتیغہ ہیچ تردّد سیز اقرار قیلمای چارہ تاپماس، شونینک اوچون قرآن کریم نینک اکثر سورہ لریده اجرام سماویہ نینک ذکری نے قیلیب دور، یا اولر برلہ قسم قیلماق برلہ یا اولرغہ نظر اعتبار ایلامک غہ چرلامک ایلہ۔ یا اولرنینک وجودی ایلہ صانع تعالیٰ نینک وجودی غہ استدلال ایلامک غہ بنده لرنی ارشاد قیلماق برلہ، یا اولرنینک خلق وایجادی ایلہ قیامت وبعث ومعاد غہ استدلال ایتمک برلہ، یا اولرنینک خلقتِ عجیبہ سے وا ولرنینک خلقتی دا کے فوائد وحکمت ایلہ صانع تعالےٰ نینک ربوبیتی ووحدانیتی غہ دلیل کلتورمک برلہ، خلاصہ کلام کواکب سماء دن ہیچ بر کوکبی یوق کہ مکرانے خلق ایتمک ده پروردگار تعالیٰ نینک تولا حکمت لری بار دور،

مناسبیان قیلینغان معنے لرجہتی دن اوشبو سورہ ده مقسَم بہ بولغان صفت لرنجوم سماء صفت لری بولوب قسم کواکب برلہ قیلینغان دیگان احتمال موجود دیمیسہ سزادور، اللہ سبحانہ نینک نجوم نے خلق ایتمکیده حکمت وفوائد مالانہایہ لربولمکینغہ کوره، کواکب لرعالمِ سفلی ده وجود پذیر اولمک ده بولغان بعض امور غہ سبب بولغان جہت دن اولرنے مدبّرات دیمک جائزدور، چنانچہ یوقاریده امام رازی نینک کلامی ده اوتتی، اولرنینک امور کونیہ نینک بعضی سی غہ سبب اولمک لری امر الٰہی برلہ بولغان حیثیت ایلہ، اولرنے مجازاً مدبّرات دیمک ده دین جہتیدن، ہیچ برمحظور یوقتور، کلام عرب ده مجاز طریقہ سیده فعل لرنے اسناد ایتمک شایع دور،

مفسرین کرام جواب قسم بارا سیده برنیچہ قول لر ذکر قیلیب دورلر۔ اکثر لری ہمہ قول دن جواب قسم لَتُبْعَثُنَّ محذوف دیگان قول نے اختیار ایتیب تقدیر کلام والنازعات لَتُبْعَثُنَّ يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ دیب دورلر، ومونداغ تقدیر قیلماق غہ کلام نینک سیاقی دلالت قیلادور، یعنے قولہ تعالیٰ ءَإِذَا كُنَّا عِظَامًا نَّخِرَةً جواب قسم لَتُبْعَثُنَّ بولمکی لنے استدعا قیلادور، دلالتِ کلام برلہ جواب دن مستغنی بولونغان جہت دن انینک ذکری ترک قیلینیب دوردیدورلر،

سونگره اقسام مذکوره دن کیین اللہ سبحانہ امر معاد نے تقریر ایلاب آیتادور۔ يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ۝ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ ۝ بونرسہ لربیان قسم قیلیب آیتا من کہ اے انسان لر

ه شیخ محمد عبده اتیب دور ونسبة التدبیر الیها لانها اسباب یستفیده منها والمدبر الحکیم هو الله جل شانه۔ ۱۲ منه

البتہ قبر دن تورغوزولا سینلر) برقونج لوق کون دہ کیم اول کون دہ اجرام ساکنہ یعنے سکونت اوزرہ تورلغان زمین وتاغ لر اوستیدا کے ہمہ نرسہ لر برلہ قتیغ تیتراب حرکت قیلورلر اول تیبراغوچی تاغ ویرلر غہ آسمان واندہ کے کواکب لر تابع اولور یعنے آسمان یار یلیب کوکب لر توکولور۔ یاکہ اجرام ساکنہ لر نے یعنے زمین نے اوستیدا کے تاغ لر وبناولری برلہ قتیغ زلزلہ غہ کلتورادور سبب زلزلہ بولغوچی نفخۂ اولیٰ اول نفخۂ اولی غہ تابع بولادور انینک آرقہ سیدن کلگوچی نفخۂ ثانیہ۔ راجفہ ورادفہ بارسیدہ مفسر لر بنجہ قول لر بیان قیلیب دور لر واول لرنینک دیگان قول لری سلف دن منقول اولمیش اثر لردہ وارد اولغان قول لردور آیتا من کہ اصح بوکہ راجفہ نفخۂ اولی رادفہ نفخۂ ثانیہ دور چونکہ کتب لغت دن اوقیانوس دہ آیتادور (رجفہ زلزلہ معنے سیدہ دور عرب کلامیدہ کلگان اَنذَرتُهُم الرَّجفَةُ ای الزلزلۃ دیمک دور) اللہ سبحانہ نینک قولی یوم ترجف الراجفۃ تتبعہا الرادفۃ کریمہ سیدہ واقع بولغان راجفہ دن مراد نفخۂ صور اول دور کہ انینک ایلہ جملہ مخلوقات منظر صدمۂ ممات اولور ورادفہ دن مراد نفخۂ ثانیہ دور کہ انینک ایلہ جمیع اموات حائز بلغۂ حیات اولورلر ابن جریر طبری علی بن طلحہ طریقی ایلہ ابن عباس رضی اللہ عنہما دن روایت قیلیب دور ابن عباس جناب لری دیمیش کہ راجفہ نفخۂ اولی رادفہ نفخۂ ثانیہ دور محدث لر تفسیر بارا سیدہ ابن عباس دن روایت قیلینغان طریق نینک اینگ اصحی علی بن طلحہ طریقی دیب دور لر بخاری رحمہ اللہ تفسیر بابیدہ انکا اعتماد قیلادور بس بوبارہ دا ابن عباس دن انینک طریقی ایلہ روایت قیلینغان تفسیر غہ بناءً راجفہ دن مراد نفخۂ اولے ورادفہ دن مراد نفخۂ ثانیہ دیمک اصح اقوال دور حال بوکہ بوقول حسن بصری دن وقتادہ دن وابو صالح دن وابو معاذ دن ہم روایت قیلینیب دور چنانچہ حسن بصری دن روایت قیلیب دور لر بعضے لر حسن بصری دن بوآیت کریمہ نینک معنے سے نے سورمیش لر اول دیمیش کہ راجفہ ورادفہ ایکی نفخہ دور لر اما اولغی نفخہ پس (اللہ سبحانہ نینک اذنی برلہ) ہمہ تیریک لر نے اولتورادور واما نفخۂ ثانیہ پس (اللہ سبحانہ نینک اذنی برلہ) ہمہ اولوک لر نے تیرگوزادور سونکہ حسن بصری قولہ تعالیٰ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَن شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنظُرُونَ نے اوقوميش نفخۂ اولی نے راجفہ آتامک یا بوجہتدن دور کہ اول سبب رجفہ دور یعنے اجرام ساکنہ نینک اضطرابیغہ وزلزلہ سیغہ سبب دور یعنے نفخۂ اولی حادث اولمکی سببی ایلہ اجرام ساکنہ اضطراب غہ کیلور راجفہ نے نفخۂ اولی غہ اسناد بریمک طریقہ سی غہ کورہ دور ویا بوجہت دن دور کہ نفخۂ اولی نینک صوت ہائلی راجفہ دور یعنے ہول وشدۃ لیک مہیبۂ عظیمہ دور کہ اول تمام اجرام ساکنہ نے زلزلہ غہ کلتورور (بوبارہ دا کی موندن اوزگہ تحقیق لر کشف البیان دہ مذکور دور)۔

قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ ۝ أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ ۝ تولا کونکل لر اول نفخان واقع بولغان کوندہ تورقونج دن قتیغ تیتراگوچی دور اول کونکل لرنینک ایگالری نینک کوزلری اول کون

سہ شیخ محمد عبدہ رحمہ اللہ اتیب دور الراجفۃ الارض بمن علیہا والرادفۃ السماء وما فیہا تردفہا ای تتبعہا فتنشق و تنتشر کما کبہا ۱۲ منہ۔

دہ ہیبت مبیم سببی ایلہ توبان باقیب تورغوچی دور۔ واجفہ نینک تفسیرے دہ مفسّرلرنینک عباراتی تولائ اما بارچہ سے نینک معنی سی بردور کہ خائفہ دیمک دور۔ ابن جریر علی بن طلحہ طریقی ایلہ عبداللہ بن عباس دن روایت قیلیب دور دیمیش کہ واجفہ خائفۃ دیمک دور، وَجُف وَجِیف وُجُوف برنرسہ نینک تیبراب مضطرب اولمکے دور، یورک اوینامانی معنے سیدہ، البتہ یورک نینک اضطراب ایلہ اوینامکی خوف وفزع دن وجود کلور۔

امام رازی آیتادور کہ قلوب واجفۃ دیب تخصیص ایلاب لام استغراق ایلہ معرّف قیلماس لیق اینینک اوچون دور کہ دلیل برلہ ثابت بولوب دور کہ اہل ایمان غہ اول کون دہ خوف یوقتور، بلکہ مراد کفار بدکار لرنینک قلب پلیدلری دور، بو معنی نے تأکید قیلادور غان نرسہ لردن بری بو دور کہ اللہ سبحانہ اول کفرہ لرنینک قولی نے حکایہ قیلیب دیدی کہ یَقُوْلُوْنَ ءَاِنَّا لَمَرْدُوْدُوْنَ فِی الْحَافِرَۃِ، بو ایسہ کفار نینک کلامی دور، مؤمنین نینک کلامی ایماس دور۔ انتہیٰ۔ یعنی کافرلرنینک کونکل لری اول کون بو دنیادہ قیلغان سوءِ اعمال وقبیح افعال لری جہتی دن شدیدۃ الاضطراب دور، واول خوف وہیبت ایلہ تیترا گان کونکل لرا صحابی نینک کوز لری دنیادہ اللہ دن اعراض قیلغان لیق لری، وماسوی اللہ غہ میل واقبال ایلا گانیک لری سبب دن تذلیل وبیچارہ لیق ایلہ توبان قراغوچی دور لر، اول خاسر لراول کون دہ بولادور غان قور قونچ لیق ایش لردن قیداغ برامر عظیم اوزلری غہ توشورا یکین دیب ترقّب دہ بولورلر۔

سونکرہ اللہ سبحانہ بوجای دہ بعث وقیامت غہ منکر بولغان لرنینک قولی دن اوچ قول نے ذکر قیلیب دور، اولرنینک برینچی قول لری یَقُوْلُوْنَ ءَاِنَّا لَمَرْدُوْدُوْنَ فِی الْحَافِرَۃِ ۝ (یعنی اول منکر بعث وقیامت بولغان کافرلر غہ سیز لراولگاندن سونک مبعوث بولاسیز دیب ہر قچان آیتولسہ) اولر آیتادور لر آیابیز لراولغی حالی میز غہ تیریک لیک غہ البتہ قایتاریلغوچی دور میز مو، یعنی اولگاندن سونک ینہ اولغی تیریک لیک حالیمیز غہ قایتاراایب محاسبہ قیلینا میز مو۔ ابن جریر علی بن طلحہ طریقی ایلہ ابن عباس حضرت لریدن روایت قیلیب دور دیمیش کہ اَلْحَافِرَۃِ الحیاۃ دیمک دور۔ بخاری رحمہ اللہ دیب دور کہ ابن عباس جناب لری دیمیش کہ الحافرۃ اولغی امر میز غہ حیات غہ دیمک دور دیب۔

اول منکر بعث بولغان کافرلرنینک اینچی قول لری ءَاِذَا کُنَّا عِظَامًا نَّخِرَۃً ۝ آیابیز لر چریگان سونکاک لر بولغان چاغ دہ حیات لیق غہ قایتاریلور میز مو یعنے حیات لیق اثری نے قبول اینمک دن نہایت دہ یراق برحال دہ بولغانیمیز دہ ینہ حیاۃ لیق غہ غایتاریلیب بعث قیلنور میز مو اول کافرلر ردّ حیات غہ منافی بولغان برحالت غہ زعم لریچہ ردّ حیاۃ نے نسبت برمک ایلہ ردّ حیات نے انکار واینے نفی اینمک نے مؤکد قیلورلر، موندا غ برحالت غہ یتوشکان دہ ردّ حیاۃ اینمک مستبعد دور دیمک نے ایستارلر گمان قیلورلر کہ بدن نینک فساد غہ دوچار اولمکی واجزا لری نینک ہرساری متفرق بولمک لیکی حقیقۃً انسان دیملگان نرسہ نینک دوچار فساد اولمکی نے لازم توتار دیب، حالبوکہ موندا غ ایماس دور،

لہ شیخ محمد عبدہٗ ایتیب دور الحافرۃ الحالۃ الاولی ای الحیاۃ بعد الموت نظنوہا حیاتہم الاولی ۱۲۔ منہ

کہ والنخرۃ البالیۃ الجوفاء التی تمر فیہا الریاح ۱۲ محمد عبدہ منہ۔

اگر بر سبیل مسامحہ تسلیم قیلدوق کہ انسان اوشبو ہیکل مخصوص جسمانی دن عبارت دور، اما اعادۂ معدوم ممتنع ایکانینی تسلیم قیلما سمیز، چونکہ اللہ سبحانہ جمیع جزئیات غہ عالم و ہمہ ممکنات غہ قادر دور، پس اول خلاقِ قدیر اول اجزاءِ عنصریہ نینک عینی نے جمع قیلیب انکا حیاۃ نے اعادہ قیلماق غہ قادر دور، زیراکہ اول اجزاءِ عنصریہ اگرچہ خلق نینک علمی دہ متمیز بولماسہ موخالق عالم عز شأنہ نینک علمی دہ بے شبہ متمیز دور، سوت بیلہ سوغہ اوخشہ کہ اول ایکی سے ہر چند بر بریغہ آرالاشقان بولسہ مو اللہ تعالیٰ نینک علمی دہ اینیک بری بیرہ بریدن آجرالغان دور، انسان نینک عقلی مونے ادراک ایلامک دن بے شبہ قاصر دور۔

سونگرہ اللہ سبحانہ اول منکر بعث بولغان کافر لرنینک اوچونچی قول لرینی حکایہ قیلا دور، قَالُوْا تِلْكَ اِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ ۝ اول منکر بعث بولغان کافر لر ایتدی لر، اوشبو اولغے حال غہ قایتا رولماق اگر راست بولسہ دیب ازتیر گوزولوب محشور بولا دورغان ایسا ک، پس اول رَجْعَتْ زیان لیق قایتا ریلماق دور، یعنی اگر اولگاندن سونگ تیریلمک راست بولسہ بیز لرغہ ہیچ برفائدہ یوقتور، بلکہ بیز لرغہ اندن ضرر و زیان دن باشقہ حاصل کلماس، اول بیز لرنینک عذاب قیلینما قیمیز غہ سبب اولور، چونکہ بیز لرانے تکذیب قیلدوق مشرک لر بوسوز نے استہزاء طریقے بیلہ آیتور لر، اول کافر لرنینک بوسوز لرینی استہزاء غہ حمل ایتمک اینیک اوچون دور کہ اولرا صلا واقع بولماید ور دیب قطعًا نفی قیلغان بعث ایشینی اگر بولسہ دیب مشکوک محتمل الوقوع صورتے دہ کورساتتی لر، بوایسہ استہزاء دن اوزگہ ایماس دور۔

اللہ سبحانہ اول منکر بعث بولغان مشرک لرنینک اوشبو قول لری جوابی دہ آیتا دور، فَاِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَّاحِدَةٌ ۝ (یعنی ای مشرک لر اولغی حالتینکیز غہ قایتا ریلماقینکیز نے قیمین ایش دیب اویلاماکیز اللہ نینک قدرتے نزدیدہ اول آسان ایش دور) پس انچق اول رَجْعَةٌ یعنے قیامت بر صَیحہ دور یعنے بر فریاد بر لہ حاصل بولا دور، اسرافیل صور نے ایکنجی بر بار نفخ قیلماق ایلہ ہمۂ خلایق تیریلیب قبر دن قوپار لر۔

فَاِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ ۝ پس اوشبو بر فریاد واقع بولغان ہمان اوق اول آدم لر زمین دہ ستیدہ غایت دہ ہموار آق یردہ بولور لر۔ ساہرۃ نینک معنی سے بار سیدہ مفسر لر تولا قول لر بیان قیلیب دور لر، زمین، زمین نینک اوستے، توز مکان، شام دہ بر زمین، بیت المقدس یانیدہ بر تاغ، جہنم، حق تعالیٰ قیامت دہ حشر مخلوقات اوچون تجدید قیلا دور غان بر زمین بیضا، وا صلا انسان و حیوان آیاغ باسماگان بر زمین ہموار دیب دور لر، بوبارہ دا وارد بولغان اثر لر کشف البیان دہ مسطور دور۔

هَلْ اَتٰىكَ حَدِيْثُ مُوْسٰى ۝ اے محمد آیا سنگا موسی نینک خبری کلما دی مو یعنے موسی نینک فرعون لے دین غہ دعوت قیلغانے، و اینیک بوبارہ دا فرعون دن یتوشکان آزار و جفا لر غہ تحمل قیلغانی، سونگرہ کفر و عناد دہ ہمشہ بولغان فرعون غہ تیگشکان انتقام الغی نینک خبری تحقیق سنگا کیلدی، اول خبر سینک دل صفوت منز لینک غہ تسلی و دشمن لرینک بولغان مشرک لرا دیون تہدید دور۔

سے شیخ محمد عبدہ رحمہ اللہ آیتیب دور الکرۃ الواحدۃ من الکرای الرجوع والخاسرۃ التی یخسر راکبہا ولا یربحون اہ منہ۔

امام رازی رحمہ اللہ آیتا دور بیلگیل کہ بو قصہ بیلان بو قاری سیدا کی آیت لر اور تا سیدا کی مناسبت نینک وجہی ایکی جہت دن دور اولغی وجہ بو کہ اللہ سبحانہ بو قاریدہ کفار بدکردار لرنینک شیوۂ نامرضیہ لرینی حکایہ قیلدی ودیدی کہ اول شقی لر بعث غہ انکار قیلماق دہ اصرار کور گوزمک دہ لر حتاکہ اول انکار دہ استہزا حدیغہ تیپ تلک اِذًا کَرَّۃٌ خَاسِرَۃٌ دیمک دہ دور لر دیب اول عناد کیش لرنینک بو فعل بدلری رسول اللہ جنابی غہ آغیر کلیب مبارک دل وحی منزلی نے ریش قیلور ایدی پس اللہ تعالیٰ موسیٰ علیہ السلام نینک قصہ سینے ذکر قیلدی واول نبی کریم موسیٰ کلیم نینک فرعون لعین نے راہ حق غہ دعوت قیلماق دا تو لامشقت لرنے تحمل قیلغانینے بیان قیلدی تاکہ بو قصہ ورودی رسول اللہ جنابیغہ برتسلیہ بولغای ایکنجی وجہ بو کہ فرعون ہر جہتدن مکہ مشرک لریدن اقوی وجمعی اکثر وشوکتی اَوفر ایدی پس اول لعین اللہ تعالیٰ نینک رسول کریمی موسیٰ علیہ السلام غہ تمرّد کور کوزگاچ اللہ تعالےٰ لے نکال دنیا وآخرت ایلہ توتتی شونکا اوخشہ مکہ مشرک لری ہم ای محمد سنکا تمرّد کور گوزمک لریدہ اصرار قیلسہ لر اللہ عزیز ذو انتقام بولرنے ہم تو تا دور دعذاب ونکال غہ گرفتار قیلا دور دیمک دور۔ انتہیٰ۔

یعنی بو قصہ نے نازل قیلماق رسول اللہ جنابیغہ تسلّی ومنکر بعث وقیامت بولغان مشرک لرغہ تہدید اوچون دور

اِذْ نَادٰىهُ رَبُّهٗ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ۝ ای محمد یاوئیل اول وقت نے کہ موسیٰ نینک پروردگاری انکا ندا قیلدی مبارک وپاک قیلینغان طُوًی نام لیک وادی دہ وادی تاغ لر وتیپہ لرارالیق لریدہ بولغان آچیق یرنے آیتور لر کہ دَرّہ تعبیر اولونور مُقدّس مبارک پاک قیلینغان دیمک دور طُوًی نام لیک دَرّہ نے مقدّس آتا لک یا آینک ارض مقدّسہ حدود دیدہ بولکی اوچون دور یا کہ اللہ سبحانہ کلیمی ایلہ مکالمہ قیلغان حین دہ اول وادی نے اول حال غہ مناسبتے ولیاقتی یوق نرسہ لردن پاک قیلماقی ایلہ مقدّس آتا لمیش دور طُوًی بار اسیدہ مفسّر لر بر نیچہ وجہ لر بیان قیلیب دور لر صحیح بو کیم طُوًی شام اولکہ سیدہ بر وادی نینک اسمی دور واول وادی طور تاغی نینک ایتاکی دور طور السینہ جبل مبارک مشہور دور کہ اللہ سبحانہ کتاب کریمی دہ اینک ایلہ قسم ایلاب وَالطُّوْرِ وَكِتٰبٍ مَّسْطُوْرٍ وَطُوْرِ سِيْنِيْنَ دیب دور طُوًی نینک طور تاغی نینک جانبیدہ ایکانیغہ قولہ تعالیٰ وَنَادَيْنٰهُ مِنْ جَانِبِ الطُّوْرِ الْاَيْمَنِ دلیل دور

اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهٗ طَغٰى ۝ (طور تاغی نینک ایتاکیدہ بولغان طُوًی نام لیق مقدّس دَرّہ دا موسیٰ غہ ربّی ندا قیلدی ودیدی کہ) اے موسیٰ فرعون طغیان غبل چونکہ اول فرعون حددن تجاوز قیلدی یعنی اوزی نینک رعیتہ سی بنی اسرائیل غہ جبر وظلم کور گوزدی وہم تکبر لے پیشہ قیلیب کفر لے لازم تو توب حق یول دن آزدی حتاکہ الوہیت دعواسی نے قیلماق غہ باشلادی طغیان لغت دہ برنرسہ حدو مقداری دن اوتوب کیتمک دور کہ آزمق وآزغونلوق ایلہ تعبیر قیلنور لر وکافر کفریدہ تولا آزغونلوق ایلامک معنی سیدہ دور فرعون ونمرود علیہما اللعنہ نینک آزغونلوق لرینی اوخشہ وہم ظلم ومعاصی دہ افراط ایلامک معنی سیدہ دور مفسّر لر بو یردہ طغیٰ نینک تفسیریدہ بعضی لری فرعون لعین جناب رب العالمین غہ تکبّر کور سا تیب کفر پیشہ ہ نمرود سینی تو تتی دیب دور لر وبعضی لری فرعون شقی بنی اسرائیل غہ جبر وظلم قیلیب اولر نے اذلال

وتحقیر ایلہ قل اورنیدہ ایشلاتتی دیب دورلر۔

۔ آمام رازی علیہ الرحمۃ آیتا دورٔ اولیٰ ابوکیم طغی ہر ایکی وجہ عموماً حمل قیلینغاے، یعنی اول فرعون لعین کفرنے آیین ایلامک ایلہ خالق تعالیٰ غہ طغیان کورگوزدی، وخلق غہ کبر وتجبر قیلیب اولرنے بندہ وارخوار لیق ایلہ ایشلاتمک ایلہ خلق غہ طغیان قیلدی دیمک دورٔ چونکہ کمالِ عبودیت حق غہ عائد ایش لردہ صدق برلہ وخلق غہ حُسن خُلق ایلہ بولغاندیک کمالِ طغیان موخالق وخلق ہر ایکی سیغہ سوء معاملہ قیلماق برلہ بولادورٔ انتہیٰ۔

بیلگیل کیم اللہ سبحانہ موسیٰ علیہ السلام نے فرعون غہ مبعوث قیلغاندن کین انکا ایکی کلام نے تلقین قیلدی، تاموسی علیہ السلام اول کلام لربرلہ فرعون غہ خطاب قیلغای، اول ایکی کلام دن اولغی سے فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَىٰ أَنْ تَزَكَّىٰ ۝ پس ای موسی (فرعون قاشیغہ بارکاندن کین) انکا دیگیل کہ آیا کفر وطغیان چرکیدن پاک بولمک لیک غہ سنینک رغبت وتوجہینک بارمو؟ تزکّی معنی سیدن مراد نہ ایرکانیدہ مفسّر لربرنیچہ وجہ لرذکر قیلیب دورلر، آمام رازی آیتیب دورٔ اوشبو کلمۂ تزکّی موسی علیہ السلام فرعون نے دعوت قیلماق غہ طرفِ الٰہی دن مأمور بولغان ایش لرنینک بارچہ سیغہ جامع دورٔ چونکہ موندن مراد ای فرعون آیا سنینک انداغ فعل لرنے قیلماق غہ رغبت ومیلینک بارمو کہ اول فعل لرنے قیلماق ایلہ سن بارچہ ناشایستہ ونالایق نرسہ لردن پاک بولغای سن دیمک دورٔ وبو معنی توحید وشرایع غہ متصل جمیع نرسہ لرغہ جامع دور دیب۔ انتہیٰ۔

ابن جریر طبری روایت قیلیب دورٔ ابن زید دیب دورکہ الیٰ اَنْ تَزَكّٰى نینک معنی سی الیٰ ان تُسْلِم یعنے ای فرعون اسلام کلتورمک غہ میلینک بارمو دیمک دورٔ چونکہ قرآن دہ وارد بولغان تزکّی نینک ہمہ سے اسلام دورٔ چنانچہ قولہ تعالیٰ وَذٰلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَزَكّٰى مَنْ اَسْلَمَ دیگان بولور، وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكّٰى یُسْلِم دیگان بولور، وَمَا عَلَيْكَ اَلَّا يَزَّكّٰى اَنْ لَا يُسْلِم دیگان بولور، عکرمہ دیب دورکہ الیٰ اَنْ تَزَكّٰى نینک معنے سی لا الٰہ الا اللہ دیمک لیک غہ میلینک بارمو دیمک دورٔ۔

ابن جُریج دیب دورکہ الیٰ اَنْ تزکی نینک معنے سی الیٰ ان تخلص دیمک دور دیب۔

آیتا منکہ اوشبو روایت قیلینغان اثر لرمیانہ سیدہ مُشافاۃ یوقتور، چونکہ اسلام غہ داخل اولمک کلمۂ لا الٰہ الا اللہ نے تیل برلہ آیتمک، ودل برلہ لے تصدیق اتیمک ایلہ اولور، کلمۂ لا الٰہ الا اللہ قائلی نے دنیا وآخرت نینک عذاب ونکالی دن خلاص قیلور، لا الٰہ الا اللہ توحید وشرائع غہ وہمۂ اعمالِ دینیہ غہ متضمن وجامع برکلمہ دورٔ تزکّی نے اوشبو کلمہ نے آیتمک لیک غہ تفسیر قیلماق یوقاری دہ امام رازی دن نقل قیلینغان معانی لطیفہ غہ ہم شامل دورٔ زیرا کہ کلمۂ لا الٰہ الا اللہ نے تیل برلہ آیتیب دل برلہ لے تصدیق آیتمک اصول دین وفروع شرائع بارچہ سینی قبول قیلماق وتصدیق ایلامک نے لازم توتادورٔ دینِ حق نینک جمع اصولی وفروعی اول کلمۂ مبارکہ جامعہ نینک شعبہ لریدن دورٔ پس الیٰ ان تزکّی تفسیر یدہ (ای فرعون سنے داخلِ حیزِ اسلام قیلیب کفر وطغیان

آلایشی دن پاک ایتادورغان اقوال وافعال واخلاق دہ ہمہ ناشایستہ نرسہ لردن سنی صاف ومُبرّا قیلادورغان، ودنیا وآخرت عذاب، ونکالیدن سنی خلاص ایلایدورغان برکلمۂ جامعہ لے ایتمک غہ رغبتینک بارمو) دیمیسہ یوقاریدہ ذکر قیلینغان اثرلردہ روایت قیلغان ہمہ تفسیرغہ حاوی وشامل اولور۔

اول ایکی کلام نینک ایکنجی سی وَاَهْدِيَكَ اِلٰى رَبِّكَ فَتَخْشٰى ۝ وہم ای فرعون آیا میل ورغبتینک بارمودور بوایش غہ کیم، مَن سنے پروردگارینک نے تانوماق غہ ہدایت وارشاد قیلغایمن، اگرسن منینک ارشاد اتیمکیم نے قبول ایلاب ربینک نے تانوسانگ، ربینک نینک عذابیدن قورقاسن، ویخشی عمل لرنے قیلاسن، زیرا کہ اللہدن قورقماق اللہ نے تانومک اندازہ سے بیلان گینہ بولادور، درحقیقت اللہ سبحانہ نینک صمدیت وجلالی نے بیلکان، وانینک قہار وعزیز ذو انتقام ایکانینی تصدیق ایتکان، وہرایش غہ قادر وفعّال لمایریدایکانینی تانوغان کیشی کوزآچیب یومک قدرزمانی اندن غافل، وقہری دن ایمن بولامایدور، حکماً لرنینک بعضی سیدن منقول دورکہ آیتیب دور، اِعْرِفُوا اللّٰہَ فَمَنْ عَرَفَہٗ لَمْ یَقْدِرْ اَنْ یَعْصِیَہٗ طَرْفَۃَ عَیْنٍ، یعنی اللہ تعالےٰ نے تانوکنیز، پس کیمکہ اللہ نے تانوسہ اول کیشی کوزکیرپیکی تبرامکی قدرزمانی اللہ غہ نافرمان لیق قیلماق غہ قادر بولمایدور اللہ سبحانہ نینک کلامی انمایخشی اللہ من عبادہِ العلماءُ بوقول نے تأیید قیلادور، یعنی اللہ نینک بندہ لری جملہ سیدن اللہ نینک افعال وصفاتیغہ عالم بولغان کیشیلر گینہ اول دن قورقادور بوآیت کریمہ داکی نکتہ لرچنانچہ اوصافِ نقیضہ دن تزکی، تحلی، واخلاق فاضلہ اکتسابی تحلی بولغان جہتدن وَاَہْدِیَکَ نے تزکی غہ عطف قیلیب دور، اعتقاد بابیدہ مکلف غہ واجب بولغان نرسہ لرنینک اوّلی معرفۃ اللہ بولغان جہتدن معرفۃ اللہ غہ ہدایت نے خشیۃ غہ مقدم ایلاب دور، سونگرہ جوامع خیرات غہ منشأ وجمیع سعادت غہ مبنیٰ بولغان خشیۃ نے ہدایت معرفۃ اللہ غہ غایت ایتیب دور، زیراکہ اللہ سبحانہ دن قورقغان کیشی خیرات غہ مبادرت قیلادور، خوف الٰہی دن غافل وایمن بولغان کیمسہ معاصی ومنکرات نے قیلماق غہ جرأت کورگوزادور۔ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم دیمیش رمَنْ خَافَ اَدْلَجَ وَمَنْ اَدْلَجَ بَلَغَ الْمَنْزِلَ یعنے کیم کہ خوف لیق بولسہ کیچہ دہ توروب یول یورادور، وکیچہ دہ یول یورغان کیشی منزل غہ یتادور، سونگرہ اللہ سبحانہ موسیٰ علیہ السلام غہ فرعون غہ سوز قیلماق دہ ابتداءً عرض معنی سیدہ بولغان تفہام برلہ خطاب قیلماق لیق غہ امر قیلدے، تاسوز قیلماق لیقدہ مہربان لیق شیوہ سے نے توتماق ایدہ اول شقی نے راہ حق غہ دعوت قیلغای، والے کبر وتمرّد اوجی دن مدارا برلہ توشورمک یولینی

ہ یعنے یول کورسا تمک نے ۱۲۔

توتغای، وبو قول الٰہی سورۂ طٰہٰ دا کی فَقُوْلَا لَهٗ قَوْلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهٗ يَتَذَكَّرُ اَوْ يَخْشٰى آیۂ کریمہ نینک مضمونیغہ نوعی تفصیل دور، یعنی سورۂ طٰہٰ دا کی فقولا لہ قولاً لینا کریمہ سی نینک مضمونے مجمل بولوب برنیچہ وجہ لرغہ احتمالی بار ایدی، بو آیت دہ بیورولغان امر الٰہی اول قول لیّن نینک محتملاتی دن بر صورتِ جزئیہ دور، پس بو وجہ ایلہ بو آیتِ کریمہ قولہ تعالیٰ فقولا لہ قولاً لینا غہ تفصیل منزلہ سیدہ دور، بو آیت نینک قولِ لیّن بولمک لیکی نینک وجہی بوکہ، موسیٰ علیہ السلام فرعونِ بدفرجام غہ ابتدا خطاب قیلغاندہ سینیک اوز شأنینک غہ نالائق نرسہ لردن پاک بولمک لیکنہ میل ورغبتینک بار مودیب سوزنے عرض طریقہ سیدہ باشلادی، امر والزام ایلہ سوز قیلمادے وہم اول تمرد آیین نینک وجودِ پلیدی دا کے جہل وشرک دن، وخلاق ورزاق بولغان پروردگار تعالیٰ نینک نعمتی غہ کفران کور گوزمک کبی نرسہ لردن، واول شقی نینک گمراہ لیق وطغیان غہ تمام چومغان لیق لری دن برار نرسہ لنے صراحۃً ذکر ایتمادی، منا بو وجہ ایلہ انے قولِ لیّن دیلادور، ومونینک بعض تفصیل غہ مشتمل ایکانے ظاہر دور، بو قولِ الٰہی دلالت قیلادور کیم اللہ سبحانہ نینک معرفتی غہ وطاعتی غہ دعوۃ قیلماق دہ رفق وملایمت شیوہ سی نے توتوب، یومشاق سوز قیلما غلیق طریقی غہ سلوک ایتمک لازم دوز، ویریک لیک وقتیغ لیق ایلہ معاملہ قیلماق دن یراق بولمک لابدّی دور، شونینک اوچون سید المرسلین صلی اللہ علیہ وسلم افندیمیز جنابی غہ پروردگار تعالےٰ خطاب قیلیب دور کہ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيْظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوْا مِنْ حَوْلِكَ، واگرای محمد بتلی اچیغ وکونکلی قتیغ بولسانگ ایدی البتہ آدم لر سینینگ اطرافینکدن قاچار ایدی لر۔ وہم بو آیت دلالت قیلادور کہ بریک لیک وقتیغ لیق برلہ آدم لرغہ معاملہ قیلغوچی لر، وتعصّب دہ مبالغہ کور گوزگوچی لر، گویا اللہ سبحانہ وتعالیٰ نینک انبیا ورُسل لرلیغہ امر قیلغان بویرو غی نینک ضدّی دہ دور لر۔

موعظہ۔ اے مؤمن لر بو آیتِ کریمہ نینک مضمونینی سمع اعتبار ایلہ تینکلاب، اوز احوالینکیزنے مونلکا برتطبیق قیلیب کورونگ کہ، آیا اوز ہمنوعینکیز میانہ سی دہ اجرا قیلماق دہ بولغان محاورات ومعاملات بارا سیدا کے احوالینکیز بو آیت مضمونیغہ مطابق مودور، اگر مطابق ایماس ایسہ زینہار اللہ سبحانہ پیغمبر لرلیغہ امر قیلغان بویرو غیغہ ضدّ معاملہ دہ بولمک دن پرہیز قیلیب، آدم لر بیلہ محاورہ ومعاملہ ایلامک دہ خشونت وغلظت کور گوزمک دن اجتناب قیلینگ، ویومشاق سوز لیق، ومہربان لیق طریقینی لازم توتونگ، کورا سیز موالله سبحانہ اوزی نینک دشمنی بولغان فرعون غہ رسولِ کریمی موسیٰ علیہ السلام نے بیار گاندہ انگا یومشاق سوز قیلغیل دیب امر قیلادور، پس سیز لر پنجوک اوز برادرِ دینی لرینگیز غہ سوزدہ وسائر معاملہ دہ خشونت وغلظت قیلماق دن روا کورا سیز لر، رسول اللہ نینک تَخَلَّقُوْا بِاَخْلَاقِ اللّٰهِ حدیثی مضمونیچہ بو قولِ کریم الٰہی مضمونیغہ اتباع ایلامک نے لازم بیلمک ضروری دور۔

فَاَرٰىهُ الْاٰيَةَ الْكُبْرٰى ۝ (موسیٰ علیہ السلام فرعون قاشیغہ بارد ی، واکا

امر الٰہی نے یتکوزدی، فرعون بوبارہ دادلیل طلب قیلغاچ، موسی علیہ السلام فرعون غہ اولوغ معجزہ کورساتتی، یعنے فرعون شقاوت انجام موسی علیہ السلام نینک سوز برلہ دلیل کلتورکی غہ قناعت قیلماغاچ موسی علیہ السلام عصانے اژدہا قیلیب معجزہ کورساتتی، وہم قولینی ینکی دن چیقاریب آفتاب دیک روشن قیلیب کورگوزدی، بوآیت کریمہ تفسیری دہ کوراسیز کہ برنیچہ جملۂ مقدرہ لرنے تحریر قیلدوق، وجہی بو کہ حضرت موسی علیہ السلام فرعون قاشیغہ باریب مذکور امر الٰہی نے تبلیغ قیلغان ہمان، ہیچ برماجری میانہ لریدہ جاری اولمای تبلیغ عقیبدہ گینہ انکا معجزہ کورساتمادی، بلکہ موسی علیہ السلام ایلہ فرعون میانہ سیدہ برمونچہ محاورات و ماجرالر اوتکاندن سونک، معجزہ کورساتمک غہ ایش توشتی، بوقصہ قرآن کریم دہ باشقہ سورہ لردہ تفصیل ایلہ ذکر قیلینغان، پس سورۂ اعراف وسورۂ شعرا غہ رجوع قیلینسہ مقصود جلوہ گر اولور، چنانچہ فرعون حضرت موسی نینک کلتورگان دلائل قولیہ سیدن عاجز بولوب، سجن برلہ تہدید قیلغان دہ، حضرت موسی اگر آشکارا دلیل کلتورسام مومنی سجن غہ حکم قیلور مسن دیب آرالریدہ گفت وکلام اوتوب معجزہ اظہار قیلغانینی بیان قیلیب آیتا دور، قَالَ لَئِنِ اتَّخَذْتَ إِلٰهًا غَيْرِي لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ ○ قَالَ أَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَيْءٍ مُبِينٍ ○ قَالَ فَأْتِ بِهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ○ فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ ○ وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ ○ یعنے فرعون موسی علیہ السلام غہ دیدی کہ اگر سن مندن باشقہ برآلہ نے توتسانگ، البتہ من سنے زندان غہ حبس قیلینغان لرجملہ سیدن قیلورمن، موسی علیہ السلام آیتی اگر من پیغمبر لیکیم غہ آچیق روشن دلیل لر کلتورسام ہم منکا اول ایش نے قیلورمسن، فرعون آیتی اگر سن راست پیغمبر بولسانگ پیغمبر لیکینک غہ دلیلینک نے کلتور، پس موسی علیہ السلام عصاسے نے یرگا تاشلادی، پس بناگاہ اول عصا آشکارا اژدہا بولدی، وہم قولینی قولتوغی آستیندن چیقاردی، پس بناگاہ اول قول آفتاب نوری دیک روشن بولدی، نظر قیلغوچی لرغہ،

مناآیات قرآنیہ اخباری ایلہ موسی علیہ السلام نینک معجزہ کورساتمکی بو طرزدہ بولغان، شونینک اوچون اللہ سبحانہ بوجمل مقدرہ لردن خبر برادورغان فاء فصیحہ بیلان ایرادِ کلام ایلاب فَأَرَاهُ دیب دورلر،

فَأَرَاهُ دیب معجزہ نے کورساتمک نے موسی علیہ السلام غہ نسبت برمک ظاہر غہ نظر قیلمان ایلہ دور، حقیقت دہ اِرَاءَۃ اللہ سبحانہ جنابی غہ عائد دور، چنانچہ اللہ سبحانہ سورۂ طٰہٰ دہ وَلَقَدْ أَرَيْنَاهُ آيَاتِنَا دیب ارائتِ آیات نے نون عظمت غہ نسبت برادورلر،

آیۃ کبری بارا سیدہ مفسرلر برنیچہ وجہ لربیان قیلیب دورلر، بعضی لرآیت کبری دن مراد عصانے اژدہا قیلماق دیب دورلر، وبعضی لرید بیضا کورگوزمک دیب دورلر، وبعضی لرہر ایکی سے مراد دیب دورلر، چنانچہ امام رازی رحمہ اللہ آیتا دور آیۃ کبری بارا سیدہ

اوچ قول غہ اختلاف قیلیب دورلر، اوّلغی قول مقاتل وکلبی دیب دورکہ اول ید بیضا دور، چونکہ اللہ سبحانہ سورۂ طٰہٰ دہ حضرت موسی غہ خطاب قیلیب دورکہ وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَىٰ جَنَاحِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ آيَةً أُخْرَىٰ لِنُرِيَكَ مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَى یعنے اونگ قولونگ نے صول قولتو غینک آستی غہ سوقغیل، قولونگ عیب سیز یعنی برص عیبی دن پاک آفتاب روشنالیغی دیک کوزنے چاقیلدور اندور غان درخشان برخارقِ عادت بولوب چیقادٔ معجزۂ دیگر بولغان حال دہ، بوایش نے قیلماق لیقیمیز اولوغ علامت لرمیز دن بعضی سینی سنکا کورساتما کیمیز اوچوندور، ایکنجی قول عطا دیب دورکہ آیت کبری دن مراد عصا نینک اژدہا لیق غہ اویرولمگ لیکی دور، چونکہ ید بیضا دا کے معجزہ برنگ نینک ینہ برنگ غہ اویرولمکیدن باشقہ ایماس دور، بومعنی الیسہ عصادہ ہم باردور، چونکہ عصا لیق دن یلان لیق غہ اویرولگانده انینک اوّلغی رنگی متغیر بولدی، پس ید بیضا دا کی تمام اعجاز عصا نینک جثہ لیق غہ اویرولمکی بیلان حاصل بولدی، سونکرہ عصادہ موندن باشقہ زیادہ خارقہ لر ہم حاصل دور، چنانچہ عصا جرم جمادی بولوب تور وغلوق اندہ حیاۃ حصول غہ کلمکے، وانینک اجزاء واجسامی نینک بارگانچہ زیادت غہ یوز قویماق، واولوغ قدرت برلہ قتیغ قوت اندہ حاصل اولمک لیکی، وساحرلرتاشلاغان اشیاء کثیرہ لرنے دم تارتیب یولوب اول نرسہ لرانینک ایچیدہ غایب وفنا بولمک لیکی، سونکرہ حیات وقدرت نینک اندن زایل بولمک لیکی، وانکا حاصل بولغان جسمی نینک یوغانلیغی واجزاسی نینک زیادہ لیغی قاغہ یوز قویماق لیغی، وحیّہ لیق حالیدا کی رنگ وشکل لرنینک زایل بولمک لیکی کبی نرسہ لرکہ بووجہ لرنینک ہربری فی نفسہ معجزۂ مستقلہ دور پس بیلدوق کہ آیت کبری دن مراد عصادور، اوچونچی قول مجاہد دیب دورکہ آیۃ کبری دن مراد ید بیضا وعصا نینک مجموعی دور، وجہی بوکیم سائر آیات قرآنیہ دلالت قیلادورکیم موسی علیہ السلام فرعون غہ کورساتقان معجزات نینک اوّلی عصادور، سونکرہ ید بیضا نے انینک ارقہ سیدن کورساتیب دور، پس واجب بولدیکہ آیۃ کبری دن مراد عصا ویدبیضا ہرایکی سے بولغای انتہی۔

آیتا منکہ مجاہدنن روایت قیلینغان اوچونچی قول سورۂ طٰہٰ دا کی آیت کریمہ دلالتی ایلہ وہم بوتوغریدہ مأثور بولغان اثرلرشہادتی ایلہ ترجیح غہ الیق والنسب دور، چنانچہ فریابی وعبد بن حمید وابن جریر وابن المنذر روایت قیلیب دورلر مجاہد دیمیش کہ آیت کبری عصا ویدور، عبد الرزاق وعبد بن حمید روایت قیلیب دورلرکہ قتادہ دیمیش کہ آیۃ کبری عصا ویدور، عبد بن حمید وابن المنذر حسن بصری دن ہم شبو قول نینک مثلی نے روایت قیلیب دورلر، تنویر المقیاس دہ ہم الآیۃ الکبری العلامۃ العظمی الید والعصا دیب دور۔

ابن جریر طبری آیتا دور قولہ فاراہ الایۃ الکبری یعنی اللہ تعالی آیتا دور، پس موسی فرعون غہ آیۃ کبری نے کورساتتی، یعنے اوزی نینک اللہ سبحانہ ارسال قیلغان رسول اللہ ایکانیغہ

دلالت قیلا دور غان اولوغ دلیل نے کورساتتی، واول آیۃ کبری موسی علیہ السلام قولینی چقاریب نظر قیلغوچیلر غہ درخشان کورساتمکی، وعصا سے ثعبان مبین بولوب اویرولمکی دور، حسن بصری دن روایت قیلینیب دور کہ دیمیش، آیۃ کبری ید وعصا دور، ومجاہد دن روایت قیلینیب دور کہ دیمیش آیۃ کبرے عصا ویدِ دور، وقتادہ دن روایت قیلینیب دور کہ دیمیش آیۃ کبری موسی نینک ید وعصاسی دور، انتہیٰ۔

منا بواثر لر آیتِ کبری دن مرادِ عصا ویدِ بیضا ایکانیغہ دلالت قیلا دور، لیکن قاضی بیضاوی وغیرہ مفسّر لر آیۃ کبری دن مراد عصا نینک یلان لیق غہ اویرولمکی نے ترجیح قیلیب دور، چنانچہ بیضاوی دیب دور وہی قَلْبُ العَصَا حَیَّۃً فانہ کان المقدَّم والاصل۔ اھ۔

یعنی آیۃ کبری عصا نینک یلان صورتیغہ اویرولمکی دور، چونکہ حضرت موسیٰ نینک معجزہ لری نینک بارچہ سیدن بو معجزہ مقدّم، وبارچہ سے نینک اصلی بولدی، یعنے ہمہ دن ایلگاری موسیٰ علیہ السلام عصاسی نے اژدہا قیلیب کورساتیب بو معجزہ سائر معجزہ لرغہ داعی وباعث بولغان جہتدن اول ہمہ معجزات نینک اصلی بولدی دیدور۔ وانینک معجزہ کبری ایکانے نینک وجہی یوقاری دہ عطا دن نقل قیلینغان ایکنجی وجہ دہ ذکر قیلندی۔

ینہ قاضی بیضاوی رحمہ اللہ آیتا دور (یا مراد آیۃ کبریٰ دن حضرت موسیٰ نینک مجموع معجزاتی دور، چونکہ اول معجزات لر دلالۃ لری اعتباری ایلہ برآیت غہ اوخشہ دور لر دیب) یعنے اول معجزات لر جمیع سی حضرت موسی نینک دعوای رسالت قیلماق دہ صادق ایکانیغہ دلالت قیلا دور غان معجزہ بولمک لرغہ نظراً، یعنی اورتالریدا کی قدر مشترک اتحادی اعتباری ایلہ برآیت منزلہ سیدہ دور لر، دبولرنے کبری دیمک حضرت موسیٰ دن ایلگاری اوتکان پیغمبر لرغہ بریلگان معجزات لرغہ اضافہ قیلماق بیلان دور، لیکن ابوالسعود افندی بو احتمال نے ردّ قیلیب آیتا دور (وآیتِ کبری نے مجموع معجزاتِ موسیٰ علیہ السلام غہ حمل اتیمک غہ ہیچ مساغ یوقتور، چونکہ بو ایکی آیتِ مذکور دن اوزگہ حضرت موسیٰ نینک دستِ حق پرستیدن ظہور غہ کلگان تو قوز آیت لر اینجق حضرت موسیٰ سحرۂ فرعون غہ غالب بولغاندن کین یگرمہ یل ایچیدہ مہلت ایلہ اول حضرت نینک قولیدن ظہور غہ کلگان، چنانچہ سورۂ اعراف دہ مذکور دور، وہیچ شک یوقلیم اوشبو سورہ دا ذکر قیلینغان امر قصہ نینک اوّلی، وساحر لر امری الیسہ ہنوز مترقب بر ایش دور دیب، اھ۔

آیتا منکہ ابوالسعود افندی نینک سوزی صحیح، وبی شک قابل ترجیح دور، زیراکہ مابعد دا کی آیت لر سیاقی انینک سوزی نینک صحتی نے ترجیح وتقویہ قیلا دور لر، آیتِ کریمہ لر مضمونی افادہ بیرا دور کہ حضرت موسی وحیِ الٰہی ایلہ فرعون قاشیغہ کلدی، وانکا امرِ ربانی نے تبلیغ ایلادے، اول انکار ایلاب دعوا سے صحتیغہ اظہار حجت اتیمکی نے طلب قیلغاج، حضرت موسیٰ

انکا معجزۂ کبری عصا ویدِ بیضانی کورساتتی، فرعون لعین اول معجزۂ کبری نے کوروب، ہیچ فکر وتأمل قیلمای، حضرت موسی نے تکذیب قیلدی، ومعجزہ نے سحر آتادے، وبیورغان امرینی قبول قیلماق دن باش تارتی، سونکره یریوزیده اوزی خولاگانیچه بوزوق ایش لرنے قیلماق غه شتاب ایتکان حال ده موسی علیه السلام دعوت قیلغان نرسه لردن یوز اویردے، پس ساحرلرنے وعساکر ورعیه لرنے جمع قیلدی، واولرغه ندا قیلدی، و انا ربکم الاعلی قول باطلی نے دیدی،

مناآیاتِ کریمه مضمونیدن مستفاد بولغان بومعنی لرابو السعود افندے نینگ قولی صحیح ایکانی غه دلیل واضح دور،

فَكَذَّبَ وَعَصَىٰ ۝ پس فرعون اول آیتِ کبری نے کوروب عقبی دن بے فکر وتأمل حضرت موسیٰ نے تکذیب قیلدی، معجزۂ سینی سحر آتادی، وتمرّد برله الله سبحانه غه نافرمان لیق قیلدی، یعنے آیتِ کبری ظهور غه کلیب، رسالت امری نینگ صحتی نے، وطاعتِ پروردگار نینگ واجب لیغینی بیلگاندن سونگ، فرعون لعین تمرّد برله الله سبحانه غه اشد واقبح عصیان قیلدی، چونکه رب العالمین جلّ شانه نینگ وجودیغه بالکلیه انکار ایتمک غه جرأت قیلدی، پس وعصی نے کذّب غه عطف قیلماق افاده بردی که، فرعون دن صادر بولغان تکذیب، انداغ تکذیب دورکه، اول جناب رب العالمین جلّ شانه غه نافرمانلیق قیلماق غه سبب دور، بلکه عینِ نافرمانلیق دور، یعنے اول لعین اول تکذیب قیلغان کیشی شے موسیٰ کلیم نینگ تصدیقی واجب بولغان برذات ایکانینی کونگلی ده جزمی اعتقاد قیلیب توروب، تیلی برله انے تکذیب قیلدی، بوجهتدن انینگ تکذیبی نے عصیان دیلیب دور، واقع ده مطلق تکذیب نینگ معصیت بولمک یعنی لازم کلمایدور، انینگ اوچونکه احتمالی بارکه اول تکذیب صدقی متحقق بولمغان کیشی نے تکذیب ایتمک بولغای، تکذیب نینگ معصیت بولمکی الحق انینگ تمرّد وعنادون پیدا بولمک لیکی جهتی دن دور، بوطریقه دا کی مکذّب اول تکذیب قیلینغان کیشے نے اوزدعوا سیده صادق، وجانب الٰهی دن مصدّق ایکانلیغی نے اعتقاد قیلیب توروب انے تکذیب قیلغای، فرعون لعین نینگ موسی کلیم علیه السلام نے تکذیب قیلما غلیقی تمرّد وعنادون پیدا بولغان تکذیب دور، چونکه موسیٰ علیه السلام آیۂ کبری بولغان قلبِ عصا ویدِ بیضانے کورساتگان دن سونگ، اول شقی قاشیده موسیٰ علیه السلام نینگ جانبِ الٰهی دن مرسل ایکانے متحقق بولدے، زیراکه اول گمراه کونگلی برله جزمی اعتقاد قیلدی که، موسیٰ علیه السلام نینگ دستِ حق پرستیدن ظهور غه کلگان معجزه برآیۂ باهرۂ کبری دورکه، بشر انکا معارضه ایلامک ممتنع دور، واول الله سبحانه نینگ فعلی دورکه انے موسی علیه السلام قولیده دعوائے رسالت ده تصدیقی اوچون خلق ایتیب دور، اما اول لعین نینگ ساحرلرنے جمع قیلیب، اولرغه موسیٰ ساحر دور انکا سحر بیلان معارضه قیلینگ

تا آنکہ آدم لرغہ اینیک ساحرلیغی یا دعوای رسالت دہ کاذب لیغی ظاہر اولسون دیمکی، اول لعین نینک باطل بیلان تعلل اتیمکی، وموسیٰ علیہ السلام نینک محاسنی لنے دفع قیلماق نے ایستاکی، وآدم لرغہ موسیٰ علیہ السلام نینک ایشی نے تلبیس ایلاکی اوچوندور، یوقسہ اول کوکلی برلہ موسیٰ علیہ السلام نینک کورکونرگان معجزہ سیغہ ہیچ برمعارضہ ممکن بولماس لیغینی اعتقادِ جزمی قیلورایدی، ثُمَّ اَدْبَرَ یَسْعٰی ۝ سنونکہ فرعون موسیٰ علیہ السلام دعوۃ قیلغان طاعۃ پرورگاردن، والدہ نینک توحیدی وخشیتی دن یوزادیوردی، اللہ تعالیٰ نینک معصیتی دہ وسخطی غہ موجب بولغان نرسہ لردہ عمل قیلماق غہ شتاب اتیکان حالدہ، یاکہ فرعون عصائے موسیٰ نینک اژدہا بولغانینی کوروب قورقوب یوگورمک دہ شتاب قیلغان حالدہ مجلس دن یوزادیوردی دیمکدور۔

فَحَشَرَ فَنَادٰی ۝ پس فرعون ہمہ ساحرلرنے وعساکر داعوان لرینی یغدی، پس اول غہ ندا قیلدی، ہمۂ قومی جمع بولغان مجمع دہ بنفسہ ندا قیلدی، یا منادی واسطہ سے برلہ ندا قیلدی فَقَالَ اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰی ۝ پس فرعون قومیغہ دیدی کہ من سیز لرنینک اولوغ بینکز دورمن، مندن باشقہ سیز لرنینک ہیچ ربینکیز یوقتور، یعنی سیز لرنینک ایش لرنیکیز غہ ایگا بولغوچی لرنینک بارچہ سی نینک اوستیدہ من دورمن، منینک بارچہ دن اعلیٰ ایکانیمدہ شک یوقتور دیدی، اوزینی اعلیٰ بیلہ وصف ایتمکی تحت ولایتی داکی ملک وامرا لرغہ نسبۃً اوزی نینک فضیلتی نے اظہار ایلاک اوچون دور، فرعون علوّیت نے ادّعا قیلغاچ بوکلام مقابلہ سیدہ حضرت موسیٰ غہ جانب الٰہی دن ندا قیلینندی کہ اِنَّكَ اَنْتَ الْاَعْلٰی، یعنے چونکہ ای موسیٰ سن البتہ ساحر لرغہ غالب دورسن، حضرت موسیٰ نینک معجزہ ایلہ فرعون نینک ساحر لریغہ غالب اولمک لیکی فرعون نینک اوزیغہ غالب اولمک لیکیدور، حاصل بوکہ فرعون اوشبو قولی برلہ اوزی نینک آسمان وزمین وتاغ لرونباتات وحیوانات نے خلق ایتکان خدا ایکانلیکی بنے ارادہ قیلمادی، چونکہ بومعنی نینک فسادی ہرکیم غہ بالضرورۃ معلوم دور، ومرتبہ شک، قیلغان کیمسہ مجنون دور، اگر فرعون مجنون بولسہ ایدی البتہ اللہ سبحانہ طرفیدن الکا پیغمبر یبارمک جایز بولماس ایدی، بلکہ اول فرعون صانع وحشر ونشر غہ منکر بولغان دہری ایدی، و آیتورایدی کہ عالم نینک ہیچ الٰہی یوقتور تاکیم اول سیز لرغہ امر ونہی قیلغای، یاکہ سیز لرغہ اول رسول یبارگای، بلکہ سیز لرنے تربیہ قیلغوچی وسیز لرغہ احسان قیلغوچی مندورمن اوزگہ کیشی ایماس دور دیب۔

بعض علما آتیب دورکہ اول لعین عصای موسیٰ نینک حیۃ غہ اویرہ لگانینی کوروب اوزی نینک رسوالیغی ظاہر اولغاچ الکا لایق بولایدی کہ بوسوز غہ آغیز آچماغای، چونکہ خوار لیق وعاجز لیق ظاہر بولوب توروب اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰی دیمک، الکا نچوک لایق بولور، پس بوآیت

دلالت قیلا دور کہ فرعون اول ہنکام دہ نیمہ سوز اتیکانینی بیلمایدور غان معتوہ غہ اوخشہ بولغان ایدی دیب،

بیلگیل کہ اللہ سبحانہ فرعون لعین نینگ افعال و اقوالی نے حکایہ قیلغاچ، اینگ سونگیدن اینگ اعمالینغہ یاراشور انکا قیلغان معاملہ سینی ذکر قیلیب آیتا دور، فَاَخَذَهُ اللّٰهُ نَكَالَ الْاٰخِرَةِ وَالْاُوْلٰى ۝ پس توتے اللہ تعالیٰ اول فرعون نے دنیا و آخرت عذابی برلہ کیتے اللہ سبحانہ فرعون نے اول قیلغان نافرمانلیقی سببی برلہ دنیا و آخرت دہ توتی، انداغ عقوبت قیلماق برلہ کیم اول عقوبت نے کورگان، و آنکلاغان لر عبرت آلیب خوف دہ بولوب اول عذاب غہ مؤدے بولا دور غان یمان الیش لردن اوزلرینی توسارلر، دنیا داکی عقوبت اول لعین نے قوم و اتباعی برلہ بحر احمر دہ اغراق اتیمکی، و آخرت داکی عذاب نار جہنم دہ انے قومی برلہ اغراق ایلاکی دور، عرب لغتی دہ نکل بہ تنکیلا دیگان سوز یعنی فلان بدکار لرنے گناہینغہ کورہ انداغ عذاب قیلدی کہ اول عقوبت اول بدکار لرنے ایکنجی اول فعل بدغہ عود قیلماق دن اوزینی تارتمک غہ باعث، و اوزگہ آدم لرنے اول گناہ غہ اوخشہ برگناہ نے قیلماق دن تارتینمک غہ حامل بولدی دیمک دور، چونکہ اول بدکار اول یمان کردار سببی ایلہ معاقب بولغاچ البتہ اینگ حالیدن عبرت الغان کیشیلر اول کیشی نینگ احوالی عبرت اولور، پس اینگ ارتکاب قیلغان گناہینی اول معتبر لر ارتکاب اتیمک دن تارتینور لر، (نکال نینگ تحقیقی و آخرت و اولی بارسیدا کی مفسر لر نینگ کلام لری کشف البیان دہ تفصیل ایلہ ذکر قیلینمدی)۔

آیتا منکلہ بو آیت کریمہ فرعون لعین نینگ کافر لیق ایلہ دنیا دن کیتکانینغہ، و حالت غرق دہ آیتکان ایمانی قبول بولمانغانلیغی غہ دلالت قیلا دور، بعض کتاب لردہ اینگ ایمانی مقبول اولوب عالم دن پاک لیق برلہ کیتکانینی شیخ اکبر محیی الدین عربی قدس سرہ دن نقل قیلا دور لر، منینگ اعتقادیم بوکہ شیخ اکبر قدس سرہ الاطہر دن فرعون لعین نینگ ایمانی مقبول ایمش بارا سیدہ نقل قیلینغان سوز اصلی یوق بیکار و بیہودہ بر سوز دور، حضرت شیخ اکبر جناب لری عاشا کہ خلاف قرآن بولغان موندا غ بر کلام باطل غہ آغیز اچغان بولغای، حضرت شیخ نینگ نصوص الحکم کبی بعض مصنفاتیدہ بو بار دا بالفرض بر ار سوز یا زیلگان بولسہ شبہ یوق کہ اول سوز یہود لر طرفیدن مدسوس دور، چونکہ اعداء دین لر طرفیدن اعلام دین لرینگ بعضے سیخہ شوندا غ دسیسہ لر وقوع غہ کلگان، عجب کہ اہل اسلام ایچرہ مقتدای ملت بولغان بعض ارباب علم و فضل لر موندا غ باطل بر سوز نینگ اصلی بار دیب گمان قیلماق ایلہ تأویل و توجیہی بارسیدہ اوزلرینی مشقت غہ سالیب کلفت جیکمیش لر، و بعضی لر بو سوز نے حضرت شیخ مباحثہ طریقی دہ دیگان دیب اعتذار دہ بولغان لر، بو توجیہ و اعتذار لر پار چیسے اَبْرَدُ من یخ و اَعَزُّ من سَراب دور، چونکہ قرآن کریم دہ فرعون علیہ اللعنۃ نینگ گرفتار شقاوت ابدی اولوب ہرایکی عالم نینگ

عذاب وعقوبتی غہ دوچار بولغانی صراحۃً بیان قیلینیب دور، حضرت شیخ دائما تلاوتِ قرآن غہ اشتغال کورگوزوب، اول کتابِ سماوی نینگ معنی سیدن کما ینبغی واقف بولوب توروب، نچوک موندا غ مخالفِ نصِّ قرآن بولغان سوزنے تقریر وتحریر قیلادور، حضرت شیخ نینگ بوسوزنے دیمکی بطریقِ مباحثہ بولغان دیب توجیہ قیلغوچی علمارمینگ نزدیکدہ حضرت شیخ غہ افترا قیلماق ایلہ اول جناب نے سوءِ ادب غہ نسبت برمک حدیغہ جرأت کورگوزادورلر، حضرت شیخ قرآنِ کریم دہ سورۂ قصص دہ قولہ تعالے واستکبر ہو وجنودہ فی الارض بغیر الحق وظنوا انہم الینا لا یرجعون ○ فاخذناہ وجنودہ فنبذناہم فی الیم فانظر کیف کان عاقبۃ الظالمین ○ وجعلناہم ائمۃً یدعون الی النار ویوم القیامہ لا ینصرون ○ واتبعناہم فی ہذہ الدنیا لعنۃً ویوم القیامۃ ہم من المقبوحین ○ آیت لرینی، وہم اوشبو سورۂ کریمہ داکی فاخذہ اللہ نکال الآخرۃ والاولی آیتی نے اوقوب اینینگ کلامِ الٰہی ایکانینی تصدیق قیلیب توروب، پس اینینگ ضدیدہ بولغان موندا غ بیہودہ باطل سوز غہ بطریقِ مباحثہ بولسہ موآخیز آجیب اوزینی اہلِ اسلام ایچرہ مبغوض ومطعون، وقولینی متروک ایمک غہ نچوک راضی بولسون، حالبوکہ اول جناب اوزی فتوحاتِ مکیہ دہ ۶۲ نچی باب دہ ابداً دوزخدن چیقمایدورغان طائفہ لرذکری دہ آیتادور (وہٰؤُلَاءِ الْمُجْرِمُوْنَ اربع طوائف کلہا فی النار لا یخرجون منہا وہم المتکبرون علی اللہ کفرعون وامثالہ ممن ادعی الربوبیۃ لنفسہ ونفاہا عن اللہ تعالیٰ فقال یا ایہا الملأ ما علمت لکم من الٰہٍ غیری وقال انا ربکم الاعلی یرید انہ مافی السماء الٰہٌ غیری) اھ۔

فتوحاتِ مکیہ ایسہ حضرت شیخ نینگ آخر مؤلفاتیدور، حضرت شیخ وفاتی دن مقدار اوچ یل ایلکارے اینینگ تالیفی دن فارغ بولمیش، عبدالوہابِ شعرانی یواقیت دہ شوندا غ دیب دور، ابوبکر باقلانے دن نقل قیلیب دورکہ دیمیش قبول ایمانہ ہوالاقوی من حیث الاستدلال ولم یرد لنا نصٌّ صریحٌ انہ مات علی کفرہٖ۔ انتہیٰ۔

ایتامنکہ فرعون لعین نینگ کفر برلہ اولگانے دوزخ دہ مخلد بولمکی، وہم اول لعین قومی بلیہ دوزخ اہلی نینگ پیشواسی اولمکی توغریسیدہ قرآنِ کریم دہ متعدد سورہ لردہ نصِّ صریح وارد بولوب دور، چنانکہ بوبارہ داکی نصوصِ قرآنیہ یوقاریدہ ذکر قیلندی پس امامِ باقلانی اوشبو نصوصِ صریحۂ قرآنیہ دن باشقہ قیدارغ برنص نے ایستایدور، گمان قیلامن کہ فرعون شقی نینگ ایمانے مقبول دیگان قول باطل حضرت شیخ اکبر قدس سرہ الاطہر غہ افترا قیلینغان دیک، اوشبو قول موامامِ باقلانے غہ افترا بولسہ کرک، چونکہ علم دن اندک بہرہ سے بارکیشے فرعون قصہ سی توغریسیدہ قرآن دہ وارد بولغان آیت لردن اول شقی نینگ کفر برلہ اولگانے مفاد اولمایدور دیمک غہ جرأت قیلامایدور، زیراکہ اول کیمسہ فاخذہ اللہ نکال الآخرۃ والاولی نصِّ صریحی ہیچ برتأویل نے قبول قیلماس لیقی نے بیلادور، یقدم قومہ یوم القیمۃ فاوردہم النار وبئس الورد المورود قولِ

کریمی اینینک شقاوتی بارسیده نصِّ جلی ایکانیغه ایشانادور بس بوقدر نصوص قرآنیه نے اوقوب توروب امام باقلانے ولم یَرِدْ لنا نصٌّ صریح انّه مات علی کفرہٖ ویرمو البته نقل مذکور باقلانے جنابی غه افترادور جناب شیخ اکبر قدس سرہ الاطہر حقیده والدکه مینینک اعتقادیم بوکیم اول جناب نصوص صریحهٔ قرآنیه غه مخالف بولغان موندای سوزنے دیمک دن برے دور عمری ده بر بار قرآن نے اوقوب ابجیدای احکام وقصه وامثال وامر ونهی نے تدبر قیلغان کیشی بوسوزنے دیمایدور پس شیخ اکبر کبی عارف بالله نچوک موندای سوزنے دیدور بو مسئله ده حضرت شیخ غه نسبةً بو اعتقاده دور من وموندن اوزگا سوزنے باور قیلماسمن الله تعالےٰ حضرت شیخ حقیده بو اعتقادنی مینینک دیلیم غه سالیب اولجناب غه طعن وسوءِ ظن قیلماق دن منی ساقلاغای غه کوب سپاس وستایش قیلورمن الحمد لله علی ذلک حمدًا کثیرًا

سونکره الله سبحانه بو قصه نے ختم قیلیب دیدی که اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَنْ یَّخْشٰى ۝ تحقیق اوشبو حدیث ده یعنی موسیٰ علیه السلام برله فرعون بدفرجام قصه سیده الله تعالےٰ دن تورقغان کیشی اوچون البته عبرت یعنی تعجب قیلیب پند آلماق باردور

یعنے موسیٰ علیه السلام بیله فرعون ماجرالریدن عبرت آلیب الله سبحانه فرعون غه کردار بدی نینک جزاسی اوچون عذاب ورسوالیق بتکوزگانینی موسیٰ علیه السلام غه غلبه ونصرت روزی قیلغانینی تصدیق اتیب الله دن قورقغان کیشی البته الله سبحانه غه تمرّد برله نافرمانلیق قیلماق دن والله تعالےٰ نینک پیغمبرلرینی تکذیب ایلامک دن اجتناب قیلادور زیراکه اول بنده خالف الله تعالیٰ نینک امری برله فرعون غه توشکان عذاب اوزلیغه هم یتوشماک دن قورقادور والله تعالیٰ نینک بی شبه انبیاء ورُسل لرلیغه نصرت برمکی نے بیلادور بنابرین الله سبحانه شانی خدادن قورقماق بولغان کیشی اوچون بو قصه ده عبرت باردور دیدی بو قولِ الٰهی نینک مآلی پس ای معاندِ گرده لر ومحمدؐ نے تکذیب قیلغوچی ضلالت یڑوه لر بزنینک اوشبو ذکر قیلغان قصه میزدن عبرت حاصل قیلینگ یعنے متقربیلینگ کیم اگر سیز لر موفرعون غه وقومی غه اوخشه عقاب الٰهی نے واجب قیلادوغان افعال بدلرنے قیلماق ده اولرغه مشارکت ایتاسانگ لر البته اوزلرینگیز غه عذاب الٰهی توشمک ده هم اولرغه مشارک اولورسیز

حاصل بوکیم اُمَم سابقه قصه سیده کین کی انسان لرا وچون عبرت وموعظه لر باردور اوکان امت لردن بعضی سی سلطنت وشان وفرمانی غه وبعضی سی حشمت وارکانی غه وبعضے سے اموال وسامانے غه وهکذا ایشانیب حق نے قبول قیلماق دن باش تارتی لر وهادی لرغه تمرّد کور کوزدی لر عاقبت اول نافرمانلیق لری سببی ایله انتقام الٰهی غه دوچار اولوب گرفتار عذاب وزکال اولدی لر لیس کین کے امت لرغه لازم ولابدورکه اول قوم سابقین ارتکاب

ایتکان عصیان وتمرّد کبی یمانلیق لرنے ارتکاب ایتمک دن مجتنب بولغای لر وسلطنت وشان وداموال وسامان وجاہ ودولت واعوان غہ مغرور اولوب حق نے قبول ایتمک دن باش تارتماغای لرکین گی امتِ لرغہ ضرور دور کہ ایلگاریکی امت لرنینک احوالی دن ہربر امور دہ عبرت گیر بولغای لر مثلاً قیونرسہ اولرنینک نشو ونما وازدیادِ دولت لریغہ باعث بولوب قیداغ افعال اولرنینک جمع لرے تاروماردپریشان اولمک غہ ودولت وحیثیت لری زوال غہ اوچراب اوزلری صفحۂ جہاں دن محو اولمک غہ سبب بولوب دور بولرنے اعتبار ایلہ تفکر وتأمل ایلاگای لر اُمَمِ سابقہ احوالی دن ہرقیوکیمسہ غہ عبرت گیر اولمک حاصل اولمایدور مگر اول کیشیغہ حاصل اولور کہ اول کیشی اللہ سبحانہ نینک ہربرایش غہ دانا وتوانا ایکانیغہ ایشانیب اینینک عذابی دن قورقادور چنانچہ العاقل من وعظ بغیرہ دیمیش لر غیردن عبرت آلیب انتباہ حاصل قیلماق بارا سیدہ نہ یخشی آتیب دور لر۔ شعر۔

چوبرگشتہ بختی درافتد بہ بند ازونیکبختاں بگیرند پند
تو پیش از عقوبت درِ عفو کوب کہ سودی ندارد فغاں زیرچوب
برار ازگریبانِ غفلت سرت کہ فردا نمانند خجل دربرت

سونگرہ اللہ سبحانہ اوشبو قصہ نے ختم قیلغاچ بعث غہ منکر بولغان قوم غہ خطاب قیلیب آیتا دور ءَاَنْتُمْ اَشَدُّ خَلْقًا اَمِ السَّمَآءُ ط آیا یرا تیلمک حیثیتی دن سیز لرقین راق مودور یاکہ آسمان لرقین راق مو۔

بیلگیل کہ اللہ سبحانہ بوسورہ دا اوّلاً قیامت نینک قایم بولوشی غہ قسم قیلدی وقیامت نینک قورقونچ لوق مقدمہ لریغی وکفرا ہلی نینک اندہ خوار وزبون بولمک لیگینی بیان قیلدی سونگرہ اولرنینک خطا بیدن یوزاویروب بطریقِ غیبت اولردن صادر بولغان انکار بعث غہ متعلق مقالہ لرنے حکایہ قیلماق غہ التفات قیلدی سونگرہ اوزی نینک قولِ کریمی فَاِنَّمَا ہِیَ زَجْرَۃٌ وَّاحِدَۃٌ برلہ اولرغہ جواب بردے یعنی ای منکر لر قیامت نینک بولوشی نے قین چاغلامانک پس بدرستیکہ اول قیامت اللہ تعالیٰ نینک قدرتیغہ آسان وینگیل دور بر صیحہ بیلان غینہ حاصل بولادور دیدی الآن قیامت نینک قدرۃِ اللہ دہ آسان لیغی نینک بیانیغہ شروع ایلاب آیتا دور ءَاَنْتُمْ اَشَدُّ خَلْقًا اَمِ السَّمَآءُ اے منکر لر آیا سیز لرنینک جثّہ لرنیکیز نینک کیچیک یکی وجسم لرنیکیز تألیفی نینک ضعیف لیغی برلہ اولگاندن صونگ سیز لرنے ایکنجی بار یرا تمک قیین راق مودور یا آسمان لرنینک باوجود جرم لری نینک چونک اوقی وتألیف لری نینک قوی لیقی برلہ ہیچ برمادّہ سیز اولرنے یرا تمک قیین راق مودور بو استفہام تقریری جوابیدہ اول منکر لر آسمان لرنینک یرا تیلمکی قیین راق دور دیب اقرار قیلمای چارہ لری یوقتور پس اولرغہ آیتمک لازم بولادور کہ ای بے عقل لر سیز لرنینک نزدینکیزدہ یرا تیلمکی ہمہ دن دشوار بولغان نرسہ نے یرا تمک غہ قادر بولغان

ذات نچوک ایکنجی بار سیزلرنے یراتمک غہ وحشراتیک غہ قادر بولمایدور، حال بوکہ بوایش اولغی امرغہ نسبتہً اینگ آسان وایینگ ینگیل برامر دور، پس موندا غ بولغاچ سیزلرنے ایکنجی بار تیرکوزیک نینک اللہ سبحانہ غہ مقدور بولمکی اوّلی وآلیق ایکانے مقرّردور، پس بنچوک بوایش غہ انکار قیلا سیزلر بوایکی امر میانہ سیدا کی تفاوت یعنی بری نینک یینہ بری دن اصعب بولمکی انچق مخاطب لرغہ واولرنینک قدرتے وتقدیریغہ نسبت قیلماق برلہ دور، والاّ اللہ سبحانہ نینک قدرتیغہ نسبت برمک دہ ہرایکی امر برابر دور، ایکی سی نینک میانہ سیدہ اصلا تفاوت یوقتور۔

سونکرہ اللہ سبحانہ سماء نے یراتغانی نینک کیفیتی نہ اشارت قیلیب آیتادور، بَنٰىهَا ۝ رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوّٰىهَا ۝ اللہ تعالیٰ اول آسمان لرنے بنا قیلدی، یعنے اول آسمان لرنینک بلندلیکی نے تولا بلند کوتاردی پس اول آسمان لرنے تسویہ قیلدی (یعنے اولرنے ہیچ بر فطور ونقصان سیز تمام قیلیب ہر بریسی مناسب اورینغہ قویدی) سمک لغت دہ بلند قیلماق نے وسلف نے دہر نرسہ نینک یوقاری طرف غہ بولغان ارتفاعی نے وہم بویے وقامتی نے آیتورلر وسلف دن روایت قیلینغان اثرلردہ سمک بنا معنی سیدہ کلیب دور، اللہ سبحانہ اوز قولِ کریمی بنا ہا بیلان سماء نینک کیفیتِ یراتیلیشینے بیان قیلدی، سونکرہ کیفیتِ بنا نے تورت وجہ برلہ بیان قیلدی۔ اول ارتفاعی غہ متعلق نرسہ نے بیانِ قیلیب رَفَعَ سَمْكَهَا دیدی، یعنی آسمان لرنینک یوقاریلیغی نے یاکہ سقفی نے بلند کوتاردی، کیفیتِ بنا نینک ایکنجی وجہی نے بیان قیلیب فَسَوّٰىهَا دیدی، بو وجہ نینک تفسیری دہ اوچ احتمال روادور بریسنچی احتمال آسمانلرنے ہمہ عیب و نقصان دن سالم لیق دہ، ورنگ وسائر اوصاف دہ ہمہ سی اوخشاش بولمک دہ، اجزالرینی بربرینغہ معادِل قیلدی دیمک دور، ایکنجی احتمال بلندلیک وپستلیقدہ اجزالرینی مختلف قیلمای ہمہ سینی برابر قیلدی دیمک دور، یعنی سماء نینک اجزالری نینک بعضی سی بعضی سینغہ نسبتہً مرکز یقین رلیق بولمای، بلکہ مرکز غہ برابر اغلیق دہ جمیع اجزالرینی برابر قیلدی دیمک دور، بوایسہ سماء نینک کرہ لیکینغہ اشارت دور، علما لردیمیش لرکیم اجرامِ علویہ نینک بر فاعل مختار غہ مفتقر محدث لیکی ثابت بولغاچ، پس اولرنینک کرہ بولمکی دن دین غہ نیمہ ضرر بولادور، اوچونچی احتمال اجرامِ علویہ نینک کمال وزینتی بولغان کواکب ودوائر کبی نرسہ لرنے اندہ یراتمک ایلہ آسمان لرایشی نے اتقان ایلہ تمام قیلدی دیمکدور، عرب کلامی دہ تسویہ نے اتمام واصلاح معنی سیدہ استعمال ایلاملک شائع دور، اللہ سبحانہ کیفیتِ بنا نینک اوچنچی وجہی بارسیدہ دیدی کہ وَاَغْطَشَ لَيْلَهَا وینہ اللہ تعالیٰ اول آسمان لرنینک کیچہ سی نے قرانغو قیلدی، کیفیتِ بنا نینک تورتینچی وجہی دہ دیدی کہ وَاَخْرَجَ ضُحٰىهَا ۝ وینہ اللہ تعالےٰ اول آسمان لرنینک کوندوزینی ظاہر وآشکارا ایلادی۔

لیل ونہار نے سماء غہ اضافہ قیلمانی انینک اوچوندورکہ حرکتِ دورانِ فلک برلہ حادث

بولغان غروب وطلوع شمس سببی برلہ کیچہ وکوندوز پیدا بولادور، ضحیٰ شمس نینگ روشنالیغی دور کوندوزدن ضوءِ شمس برلہ عبارت کلتورمک محل نے اوزی غہ حلول قیلغان نرسہ نینگ اشرفی نینگ اسمی برلہ تسمیہ قیلماق دور، چونکہ کوندوز نینگ کیچہ اوزرہ بولغان فضیلتی الخ کوندوز نینگ شمس نینگ نوری وروشنالیغی غہ مشتمل بولغانے جہتیدن دور، نور وضوءِ شمس ایسہ نہار غہ حلول قیلغان نرسہ نینگ اشرفی دور، پس بوجہتدن نہار نے ضوءِ شمس ایلہ تسمیہ قیلیب دور، کذا فی حاشیۃ الشیخ زادہ۔

اللہ سبحانہ خلق سماء کیفیتی نے بیان قیلغاندن کین زمین نینگ کیفیتِ خلقی نے ہم انکا تابع قیلیب دیدی کہ وَالْاَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ دَحٰىهَا ۝ ومونداں کین (یعنی سماء نے بنا ایلاب اتینگ کیچہ وکوندوزینی ظاہر قیلغاندن صونگ) اللہ تعالیٰ یر نے انسان لر وحیوان لر نینگ سکونت وقراری غہ لایق وقابل ایلاب یایدی۔ دَحَاہَا اہل لغت وتفسیر اتفاقی ایلہ بَسَطَہَا معنی سیدہ دور، اما قولہ بَعْدَ ذٰلِكَ بارسیدہ اہل تفسیر بر نیچہ وجہ لر بیان قیلیب دور لر۔ بعضی لر بعد قبل معنی سیدہ دور، چنانچہ وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُوْرِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ دہ من قبل القرآن معنی سیدہ کلیب دور، وہم بذلی نینگ قولی ؎

حمدتُ الٰہی بعد عردۃ اذنجا حراشٌ وبعضُ الشراہون من بغض

دہ بعد قبل معنی سی دہ کلیب دور دیر لر۔ مونینگ ایلہ زمین نینگ آسمان دن ایلگاری خلق وبسط قیلینغانلیغی غہ ذاہب اولور لر۔ وآیتور لر کہ اللہ سبحانہ نینگ قولی ہُوَ الَّذِيْ خَلَقَ لَكُمْ مَّا فِي الْاَرْضِ جَمِيْعًا ثُمَّ اسْتَوٰٓى اِلَى السَّمَآءِ فَسَوّٰىهُنَّ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ، زمین نینگ آسمان دن ایلگاری یر اتیلیب قابل سکونت قیلینغان لیغی غہ دلالت قیلا دور دیب، وبعضی لر بعد مع معنی سیدہ دور، بعد ذلک مع ذلک دیمک دور، بو معنی قولہ تعالےٰ عُتُلٍّ بَعْدَ ذٰلِكَ زَنِيْمٍ دہ کلیب دور کہ معنی سے مع ذلک دیمک دور، وبعد نینگ مع معنے سی دہ کلمکی عرب لغتی دہ شایع دور دیر لر۔ بو قول سلف دن مأثور بولغان اثر لرده مجاہددن طُرُق متعددہ برلہ واعمش دن وسُدّی دن روایت قیلینیب دور، وبعضی لر دیب دور کہ بعد اوز معنی معروفی دہ دور کہ اول قبل نینگ ضدی دور، لیکن موندہ یعنی اللہ سبحانہ نیتہ آسمان نے بنا وتسویہ قیلیب اولر نینگ کیچہ سی نے قرانکغو وکوندوزینی روشن قیلغاندن کین زمین نے یایدی دیمک دہ، زمین نے خلقتِ سماءدن سونگ یر اتکان لیک نے ایجاب قیلا دور غان بیچ بر وجہ یو قدور، چونکہ کلام عرب دہ دَحٰى یایمک وچوزمک معنی سیدہ کیلا دور، آیت نینگ معنی سی ایسہ بولدی کر قیلینغان ایش لردن سونگ زمین نے نبات اونمک قابلیتہ قیلیب یایدی دیمک دور، خلق ایتی دیمک مفہوم اولمایدور، ابن عباس جناب لر یدن نقل قیلینیب دور کہ دیمیش، اللہ سبحانہ اول لازمین نے یر اتتی، واندہ جمیع حیوانات لرغہ لازم بولادور غان قوت کبی نرسہ لرنے تقدیر قیلدی، اما زمین نے بسیط قیلمادی، سونکہ سماء نے

خلق ایتمک گہ قصد ایتی، پس آسمان لرنے بنی قات قیلیب سویہ قیلدی، سونکرہ موندن کین زمین نے یایدی، پس اول زمین دن اینیک سولرینی وچراگاہ لرینی چقاردی، وتاغ لرینی اندہ ثابت و برقرار قیلیب اورناتتی دیب۔ ابن جریر طبری آیتا دورکہ ابن عباس دن نقل قیلینغان بوقول تنزیل حکیم دلالت قیلغان معنی غہ اشبہ دور، چونکہ اللہ جلّ ثناؤہ والارض بعد ذلک دحاہا دیب دور، ومعروف دورکہ بعد لفظی نینگ معنی سی قبل معنی سی نینگ خلافیدہ دور۔ اھ۔

یعنے بوقول غہ قایل بولغان لر بوذکر قیلینغان وجہ لرایلہ بوآیت ایلہ سورۂ حم السجدہ داکی آیت اورتاسیدا کے تناقض نے دفع قیلماق نے ایستایدورلر توضیحی بوکیم سورۂ فصلت داکی آیات کریمہ یعنے زمین واندہ کے اشیاء خلقتی نے بیان قیلغاندن سونگ ثم استوی الی السماء وہی دخان قول کریمی اشعار قیلادورکہ، زمین نینگ یراتیلکی سماء نینگ یراتیلکی دن ایلگاری واقع اولمیش، چنانکہ ابن عباس جناب لری بوقول غہ قایل بولمیش لر، بوسورۂ کریمہ داکے والارض بعد ذلک دحاہا قول کریمی زمین نینگ یراتیلکی سمانینگ یراتیلیشیدن کین واقع اولغانیغہ دلالت قیلادور، چنانچہ قتادہ وسدی بوقول غہ قایل بولمیش لر، ظاہر دہ قرآن کریم نینگ بوآیت لری بربرلریغہ منافی دورلر، پس بوتناقض جوابیدہ مفسر لرابن عباس جناب لریدن نقل قیلینغان روایت نے بیان قیلیب آیتادورلرکہ اولاً زمین نے یراتمیش، سونکرہ زمین نے یرانگاندن کین سمانے یراتمیش، سونکرہ سمانے یراتقاندن کین زمین نے یابیب بسط قیلمیش دیب، لیکن قاضی بیضاوی رحمۃ اللہ علیہ بوجواب نینگ ردّی غہ اشارت ایلاب سورۂ فصلت دہ کے ثم استوی الی السماء تفسیری دہ آیتادور (وظاہر بوکیم ثم لفظی زمین واسمان نینگ یراتیلکی آراسیدہ کی تفاوت اوچون دور، مدت وزمان داکی تراخی اوچون ایماس دور، چونکہ موندا غ بولغان دہ قولہ تعالےٰ والارض بعد ذلک دحاہا غہ تناقض لازم کلا دور، حالبوکہ زمین نے بسط ایتمک لیق زمین نینگ اوستینغہ تاغ لرنے خلق ایتمک دن مقدم بولغان) قاضی رحمہ اللہ نینگ جواب مذکور ردّی غہ اشارت قیلغان قولی (ودحوہا مقدم علی خلق الجبال من فوقہا) جملہ سیدور، مونینگ تقریری بوکیم ارض نے یایمک یوکک سمانے خلق ایتمک دن کین بولادور، حالبوکہ آیۂ کریمۂ ثم استوی الی السماء اشعاری غہ کورہ سماء نے یراتمک تاغ لرنے زمین اوستینغہ ثابت وبرقرار قیلماق دن، وزمین نینگ خیر وبرکاتینی تولا قیلماق دن، یعنے زمین دہ اشجار ونبات وحیوان لرنے وجود غہ کلتورمک دن، وزمین نینگ اقواتی نے تقدیر ایتمک دن متأخر دور، وہیچ پوشیدہ ایماس دورکہ بوامور لرنینگ متحقق اولمکی ممکن ایماسدور مگر زمین مدحوّہ ومنبسطہ بولغاندن کین، اما تاغ لرنے زمین اوزرہ ثابت قیلماغلیق نینگ بسطیدن کیں بولمکی امر ظاہر دور، واما زمین نینگ خیزی نے تولا قیلماق الیسہ، اول اشجار ونبات وحیوان لرنے زمین دہ یراتمک غہ تفسیر قیلینیب دور، بوایش لرنینگ وجودی زمین نینگ منبسط بولغانیدن سونگ بولمای، ہیچ ممکن ایماستور، وشونگا اوخشہ زمین دہ اقوات نے تقدیر ایتمک مو، زمین

نینک اقطار و اطرافی متمیز اولمک لیکینہ متفرع دور، وسمانینک یراتیلمکی بو احوالِ مذکورہ دن کین بولغانڈہ بو احوال لر زمین نینک بسطی دن کین بولغانلیغی ثابت بولغاچ دَحٰوارض نینک خلقِ سماوات دن کین بولمک لیکی محال اولور، چونکہ قولہ تعالیٰ ثم استوی الی السماء اقتضاسی چہ سماء نینک خلقی دن ایلگاری بولغان احوالِ مذکورہ غہ دَحٰوارض نینک متقدم اولمکی ضروری دور، یعنی سورۂ فصّلت دہ ذکر قیلینغان آیاتِ کریمہ مضمونیچہ، زمین اوستیدہ تاغ لرنے برقرار قیلماق، وزمین نینک خیرینی تولا قیلماق، یعنی انواعِ نبات وحیوانات نے اندہ یراتمک، وزمین اہلی نینک قوت لرینی اندہ تقدیر اتیمک، سماغے خلق ایتمک دن مقدّم دور، بو نرسہ لر ایسہ زمین مَدْحُوّ اولمای وجود پذیر اولمک ممکن ایماس دور، پس بنحوک دَحٰوارض خلقِ سماوات دن کین بولا دور، پس دَحٰوارض خلقِ سماوات دن متأخر اولمک روا بولماغاچ جوابِ مذکور جوابِ بولمک غہ شایان بولمایدور، جواب اولماغاچ تناقضِ مذکور نے دفع قیلا لمایدور، بلکہ وَالْاَرْضَ بَعْدَ ذٰلِکَ دَحٰاہا نے ظاہری اوزرہ باقی قویوب، بو آیت داکی ثم نے ہر ایکی یراتیلمک میانہ سیداکے تفاوت غہ دلالت اوچوندور دیمک مناسب دور، یعنی بحسب رُتبہ اَدْنیٰ دن اَعلیٰ غہ ترقی اوچون قیلماق کرک، زیراکہ قولہ تعالےٰ ءَاِنَّکُمْ لَتَکْفُرُوْنَ داکی خطاب معاندینِ متمردین غہ دور، معنے آیت ای معاندلر آیا سیز لر بہر آینہ کافر بولا سیز لر موندا غ بے نظیر ذاتِ قدیر نمہ کہ زمین نے ایکی کوندہ یراتتی، وموندا غ موندا غ ایش لرنے قیلدی، وموندن اولوغراق ایشی بو کیم حکمتہ الٰہیہ سے آسمانلرنے یراتمک نے استدعا قیلدی، حالبوکہ اول برشئ حقیر تو تون دیک ظلمانی ایدی دیمک دور، آیتا منکہ قاضی رحمہ اللہ نینک کلامی شرحی دن مفہوم اولا دور کہ قرآن کریم دہ آسمان وزمین خلقتی بار سیدہ ذکر قیلینغان آیت لردہ ثُمَّ وبَعْدَ کلمہ لری نے کلتورمک، آسمان وزمین خلقت لرے میانہ سی داکی مدت نینک تقدیم وتاخیری نی بیان قیلماق اوچون ایماس دور، یعنی آسمان وزمین نینک بری نینک بنہ بری دن ایلگاری یاکین یراتیلگانلیکی نے بیلدورمک اوچون ایماس دور، بلکہ منکرِ صانع ویا بعث ونشور بولغان کافر لرغہ دلیل وحجت کلتورمک دہ گاہا اَدْنیٰ دن اَعلیٰ غہ تَرَقّی ایتمک، وگاہا منکر لرغہ نسبتہً ابعد دلائل بولغان نرسہ نے ذکر ایتکان دن سونک اولرغہ نسبتہً اقرب دلائل بر لہ استدلال ایلامک اوچون دور، مثلاً سورۂ بقرہ داکی ہُوَالَّذِیْ خَلَقَ لَکُمْ مَّا فِی الْاَرْضِ جَمِیْعًا ثُمَّ اسْتَوٰی اِلَی السَّمَآءِ فَسَوّٰىہُنَّ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ قول کریمی داکی ثم کلمہ سیٔ زمین نینک یراتیلیشی آسمان نینک یراتیلیشیدین ایلگاری بولغانلیغی نینک بیانے اوچون بولماغان دیک، اوشبو سورۂ نازعات داکے وَالْاَرْضَ بَعْدَ ذٰلِکَ دَحٰاہا موزمین نینک خلقتی سماوات دن سونک بولغانلیغی نینک بیانی اوچون ایماس دور، بلکہ سورۂ بقرہ داکے آیتِ کریمہ عقلِ صواب آیین ارشادی بر لہ یورمای، ہوای نفس غہ تبعیّت ایلاب، جہل وغرور بر لہ اللہ ذو الجلال غہ کافر بولغان نادان لرنے کفردن زجر قیلماق دہ، اللہ عظیم الشان نینک قدرتِ عظمت آیاتی بولغان نرسہ لر بر لہ دلیل کلتوروب، اول اللہ قدیر نینک زمین واندہ کی جمیع نرسہ لرنے یراتمکی بر لہ دلیل کلتورکان، اول اللہ قدیر

نینک زمین واندہ کی جمیع نرسہ لرنے یراتمکی برلہ دلیل کلتورکان دن کین استدلال دہ اعلی غہ ترقی ایلاب خلقتِ سمابرلہ حجت کلتورمک اوچون دور، یعنی آیتا دورکہ ای کافرلر اللہ ذوالجلال قدیرغہ نچوک انکار قیلاسیز، اول اللہ انداغ ذاتِ قدیر دورکہ سیزلرنینک فائدہ لرینکیز اوچون یرداکی ہمہ نرسہ لرنے یراتتی، تاکہ سیزلرانے کوروب عبرت الیب بولرنے یراتغوچی البتہ برصانع باردیب اللہ نینک باریلیغی غہ دبرلیغی غہ اقرارقیلغای سیزلردیب، سونکرہ سیزلرغہ دلیل کورساتا دورکہ، اللہ تعالیٰ آسمان نے یراتماق غہ قصدایتی، پس انی یتی قیلیب بے فطوروںقصان تمام قیلدی، وبوسورہ داکی والارض بعدذٰلک دحاہا دن مراد منکربعث وحشر بولغان کافرلرغہ خلقتِ سمابرلہ حشرونشرنینک ممکن لیکینغہ دلیل کلتورگاندن سونک منافع بے شمارغہ مشتمل ایکانے منکرلرنزدیدہ اظہر بولغان، واولرنینک مصالحی نینک تعلقی انکا اکثر بولغان، نرسہ برلہ استدلال ایلامک دور، یعنی اللہ تعالیٰ آیتادور، ای منکربعث بولغان کافرلرسیزلرنینک قاشینکیزدہ سیزلرنے یراتماق دشوارراق مو، یاکہ آسمان لرنے یراتمک قین راق مو، البتہ آسمان لرنے یراتمک قین راق دیب بیلاسیز، ای بے عقل لرسیزنینک نزدینکیزدہ یراتیلکی ہمہ دن قین راق بولغان آسمان نے اللہ سبحانہ بنا قیلدی، وارتفاعی نے بلند کوتاردی، واولرنے ہیچ برعیب ونقصان سیزہرگز بینی اوزینغہ مناسب اورنیغہ قویدی، وکیچہ سینے قرانکغو وکوندوزینی روشن قیلدی، بونرسہ لرنے یراتمک غہ قادربولغان صانع قدیرسیزلرنے اولکانینکیزدن سونک تیرگوزمک غہ وحشرقیلماق غہ قادرایماس مودور۔ ای جاہل لرآگرعقل قاصرینکیزاجرامِ سماویہ نینک وجودیداکی آیاتِ قدرتِ نے تأمل قیلیب انینک ایلہ استدلال ایتمک غہ یتوشماسہ، موندن سونک سیزلرغہ عائد منافع بیشمار منبعی بولغان، آیاغینکیزآستیداکی زمین نینک خلقتی برلہ سیزلرغہ دلیل کلتورامن، کورمالیسیزموکہ سیزانسان لرنینک مصالحی غہ مخزن بولغان زمین نے، اللہ قدیر قدرتِ کاملہ سے ایلہ سکونت غہ لایق اتیب یایدی، واندن چشمہ ونہرلرجاری قیلدے، وسیزلرنینک فائدہ نکیزوچارپالرینکیز معیشتی اوچون مرعی لرپیدا قیلدی، وفوائدِ کثیرہ غہ منبع بولغان تاغ لرنے زمین اوستیدہ ثابت واستوار قیلیب اور ناتتی، آیا بوایش لرنے قیلماق غہ قدرتی تیکان خداوندِ قدیرسیزانسان لرنے اولکانینکیزدن سونک قبردن تیرگوزوب حشرقیلماق غہ قادربولمایدورمودیب۔ مناسبوسورہ داذکرقیلینغان آیت لردہ حشرونشر ممکن ایکانیغہ اجرام علویہ وآیاتِ سماویہ خلقتی ایلہ استدلال ایلاگاندن کین، دلائل جہتیدن انسان لرنظریفہ اقرب بولغان آیات سفلیہ خلقتی برلہ دلیل کلتوروب دور۔ بوآیت داکی بعد کلمہ سی بیان استدلال داکی بعدیت غہ محمول دور، یعنے اجرامِ علویہ خلقتی نے بیان قیلغاندن کین اجرامِ سفلیہ خلقتی نے ذکرقیلامن دیمک دور۔ انداغ کہ عرب وعجم تیل لریدہ موندا غ حمل قیلماق لرمعروف ومشہور دور، موندہ کے بعدیت وجودداکی بعدیت غہ محمول ایماس دور، پس موندا غ الیسہ قرآن کریمہ کی آیت لردن زمین وآسمان نینک خلقت دہ تقدیم وتاخیری صراحۃً مفہوم بولمای دور، بلکہ سورۂ انبیادہ ذکرقیلینغان آیۂ کریمہ افادہ سیغہ قرا غاندہ آسمان وزمین نینک اصل خلقت دہ مادّہ لری برلوب سونکرہ قدرت قولی برلہ بربرلری دن آیریلگان لر، چنانچہ آیۂ کریمہ اَوَلَمْ یَرَ الَّذِیْنَ کَفَرُوْٓا

اَنَّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ کَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنٰهُمَا دن بو معنی مفہوم اولادور، معنی آیت آیا کافر لر بیلمایدورلرمو آسمان وزمین لر بر بر لریغه یاپیشکان برماده ایدی لر، پس بیز اولرنی بر بریدن آیردوق، بو آیت کریمه مضمونیچه آسمان وزمین اصل خلقت ده بر بریغه یاپشیب برکیشکان برکره عظیمه بولمیش لر، سونکره حکمت الٰهیه ایله بر بری دن آیریلیش لر، آیریلگاندن سونک زمین ده تاغ وانهار ونبات وحیوان وجودغه کلدکان، وسماء یتی بولوب نجوم وکواکب ودوائر ایله تسویه قیلینغان، لیکن بوایش لر اوّل آسمان غه بولغان مو، یاکه زمین ده اظهار قیلینغان مو، نص قطعی بیله معلوم ایماس دورر. امّا حاضرگی زمان داکی یاورو پا فلاسفه لرے آیتادور لرکه، ابتداده کیچیک کیچیک ذرّات لر مرکّب اولوب برکره پیدا اولمیش، بوکره طبیعت قانونیغه موافق اوزر محوری ده دوران قیلیب مشتعل بولمیش، واندن اوشبو شمس موجود بولوب مونینک دورری نینک مقتضاسیغه کوره باشقه کواکب اندن جدا بولمیش، سونکره هر بری برکره اولوب اوز محوریده دوران قیلماق غه باشلامیش، پس اوشبو بیز بنی آدم سکونت قیلماق ده بولغان کره زمینمیز شول شمس دن آیریلگان کوکب لرنینک بری بولوب گردش قیلماق غه باشلامیش بر مدت دن سونکره انینک سطح ظاهری سی ساؤماق غه باشلاب حاضرگی طبقات الارض تشکّل اولمیش، سونکره مختلف ماده داکی عنصر لردن اوّل نباتات سونکره حیوانات سونکره انسان پیدا اولمیش دیب (چنانچه یوتوغریده برمونچه سوز لر سورهٔ نبأ ده ذکر قیلینمدی).

منایاورو پا فیلسوف لری نینک اجرام علویه وسفلیه بارسیدا کی نتائج نظریه لرے بودورر. بزنینک عصری علما لریمیزدن بولغان ضیاء الدین الکمالی نام فاضل قرآن کریم دن بو باره دا مفاد اولغان نظریه لرنے فیلسوف مذکور لرنظریه لریغه مطابق قیلماق نے ایستاب آیتادورر، قرآن کریم نظر نده سیاره لراوّلاً بر بریغه قوشولغان بر زور کره مجتمعه ایکانلر، سونکره قدرت قوتی ایله بری سی آرقه سیدن بری سی نوبت برله آیریلیب وجودغه کلدکان لر، قرآن کریم نینک بیانینغه قراغانده یریوقاری جرم دن آیریلیب وجودغه کلمیشدورر دیمک که یریوقاری جرم دن آیریلگان بر جزء دورر، مونکا دلیل سورهٔ انبیا داکی اوتوز وبخی آیت اَوَلَمْ یَرَ الَّذِیْنَ کَفَرُوْٓا اَنَّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ کَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنٰهُمَا قول کریمی دورر، بو آیت ده یرنینک جرم علوی دن آیریلگان بر جزء ایکانے آشکارا بیان قیلینیب دورر، یرنینک جرم علوی دن آیریلگان بر جزء ایکانے قرآن نینک صریح بیانی ایله ثابت بولغاچ، ایمدی شول جرم علوی بولغان کره عظیمه خاصه لرده وحال لرده نه رنگ ده بولسه، بر هم اول خاصه لرده مشترک اولمک لیکے طبیعی دورر، کانتارتقا نظمی یر وجرم عظیم علوی نینک هر ایکی سی یکو جود حال ده اثبات وجود اتیب دوران دائمی ده بولغان لیک لرینی آنکلاتادورر، بر هم علوی ادت حالیده بولمیش ایکان، یر هم اول دورده ادت حالیده بولمکی لازم اولادورر، اقتضاء نص بودورر، یر ده آتش دوری اوتکاندن سونک طبقه حاصل بولمک دوری کلمیش دورر، طبقه طبقه حاصل اولمکیغه سبب یرنینک جرم علوی دن یراق فضاده سوغوق هوا ده زمهریر ده حرکت ایتمک غه قوّه ایسه دورر، یر شول فضای یارده مدتی معلوم بولماغان زمان لر حرکت ایتمک لیکی دن یرنینک اوشبو ن قات لری ساووب بر ودت حاصل قیلیب دورر، عاقبت طبقه وقشر پیدا اولمک غه باشلامیش، یر غه قشر ظهور غه کلمک گه باشلاگاندن سونک، آهسته آهسته طبقه لر یاییلمک غه باشلامیش دورر، مونکا قرآن کریم ده دلیل لر کوب دور

(یعنی اللہ سبحانہ یرنے مہاد و فراش و بساط قیلغانلیغی بارا سیدہ کیلگان آیت لرکوب دور) دیمک کہ قرآن کریم مفاد نجہ یردہ انواع تبدّل و تکامل سایہ سیدہ طبقہ لرحاصل اولوب عالم انسان یاشامک غہ موافق دور غہ کلیب نیوشمیش دور الخ۔ انتہی۔

حدیث دہ ابن عباس رضی اللہ عنہما دن روایت قیلینیب دور دیمیش کہ اللہ سبحانہ خلق اینکان نرسہ نینک اوّلی بر جوہرۂ دور کہ طول و عرضی اون مینک ییل لیق مسیرہ ایچرہ مینگ ییل لیق مسیرہ بس اللہ تعالیٰ ہیبت برلہ انکا بر نظر قیلدی پس اول جوہرہ اول نظر دن ایریب اضطراب غہ کیلدی سونکرہ اول جوہرہ دن بر قاتوتون قوزغالدی دیو قاریغہ اورتادی وسو اوستیدہ کوپوک جمع بولدی واول کوپوک سونینک یوزیدہ باقی قیلدی پس اللہ تعالیٰ اندہ قور و غلوق سنے خلق اینتی واندن زمین نے پیدا قیلدی واما توتون پس یوقاری غہ اور لاب کوتاریدی پس اللہ تعالیٰ اول یوقاریغہ کوتاریلگان توتون دن آسمان لرنے یراتتی دیب۔

ایتا منکہ یوقاریدہ آیت کریمۂ کانتا رتقا ففتقناہما تفسیر سیدہ آیتولگان زمین و آسمان نینک مادۂ خلقت لری بولغان کرۂ عظیمہ وشبو حدیث دہ ذکر قیلینغان جوہرہ دن عبارت بولسہ موبعید ایماس دور جوحین دہ ضیا کمالی بیان قیلغان دیک زمین جرم علوی دن آجرالغان بر جزء بولماي بلکہ سما اندن آیریلیب یوقاری اور لاغان توتون دن بولغان بولادور اولی بوکیم موندغ بارہ دا قرآن و حدیث دن صریح بر دلیل و سند بولماغانده ظن و تخمین برلہ سوز قیلمای اینینک علمی نے اللہ سبحانہ غہ تفویض قیلماق دور چنانچہ امام رازی رحمہ اللہ آیتا دور بیلگیل کہ مونینک امثالی شئ لردہ کتب حدیث غہ رجوع اولی دور اھ۔

سونکرہ اللہ سبحانہ زمین نے نسبط قیلغانے نینک کیفیت بیانینی قیلیب آیتا دور وَأَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعَاهَا اللہ تعالیٰ اول زمین دن اینینک سوینی واوتلاتا دور غان نبات لرینی چقاردی یعنے اللہ تعالیٰ یردن چشمہ لرچیقارماق و نہر لرجاری قیلماق ایلہ زمین نینک سولرینی پیدا قیلدی وہم انسان لرغہ وحیوانات لرغہ رزق بولادور غان نبات لرنے اوندوردی ماءہا و مرعی نے زمین غہ اضافہ قیلماق وانکا نسبت اینمک اول ایکی سی نینک یردن ظہور غہ کلمک لیک لرلیغہ کورہ دور۔

اللہ سبحانہ قول کریمی ماءہا و مرعہا برلہ خلق غہ قوت و متاع بولمک اوچون یردن چیقغان نرسہ لر بارچہ سینغہ ارشاد قیلیب دور ہر قچان تامل قیلسانگ بیلاسن کہ انسان لرنینک دنیا دا وجودی برلہ لذت یاب اولوب خوش بولادورغان نرسہ لری نینک بارچہ سے نینک اصلی سو و نبات دور مرعی دن مراد بو یردہ انسان لرد چارپا یلریدور غان نرسہ لردور۔

وَالْجِبَالَ أَرْسَاهَا وہم تاغ لرنے اللہ تعالیٰ یرغہ ثابت قیلیب محکم اورناتتی یعنی زمین اوزی نینک ایچیدہ کی قوزغاتادور غان مادہ لرنینک قوزغاتماقی برلہ تنیمای حرکت دا نیب اوستیدا کی ساکن لرنینک آرام و معیشتی غہ خلل یتماسون دیب اندہ تاغ لرنے ثابت و برقرار قیلدی دیمک دور۔

لغت عرب دہ رسو و رسوّ ثابت و برقرار بولمک و ارساہ ثابت و برقرار قیلماق معنی سیدہ دور قرآن کریم دہ تولاحی دہ تلغ لرنے رواسی دیب آتاب دور معنی سی ایلہ ثابت و برقرار بولغوچی تاغ لر دیمک دور اوشبو آیت کریمہ دن مفہوم بولدیکہ ثابت و برقرار لیق اولرنینک ذوات لری اقتضا سیدن ایماس دور بلکہ اوزاللہ قاہر قدیر نینک ارساء ایلاکی برلہ

ثابت و برقرار دورلر اگر اللہ قدیر نینگ ثابت و محکم قیلماقی بولماسہ ایدی اول تاغ لر زمین نینگ ثابت و برقرار اولمکی غہ سبب بولمک بویان تورسون اوزلری موثابت بولماس ایدی لر۔

تاغ لرنینگ خلقتی داکی حکمت و منفعت لرشرحی سورۂ فاشیہ دہ قولہ تعالیٰ وَاِلَی الْجِبَالِ کَیْفَ نُصِبَتْ تفسیری مذکور دور)

مَتَاعًا لَّکُمْ وَلِاَنْعَامِکُمْ (اللہ سبحانہ اوشبو ایش لرنے قیلدی) سیز لرنینگ و چارپا حیوان لرنینگیز نینگ بہرہ مند اولمکی و فائدہ آلمکی اوچون، زیراکہ یوقاریدہ ذکر قیلینغان ایش لردہ یعنی یر ٹنگ سکونت غہ قابل اولوب یاللمکی دہ، واندن سوو اوتلاق نینگ چیقاریلمکی دہ، و تاغ لرنینگ ثابت و استوار قیلینماقیدہ بارفوائد و مصالح لر سیز لرغہ و حیوان لرنینگیز غہ عائد دور، اوشبوذکر قیلینغان اشیالرنے کمال اتقان و حکمت بالغہ برلہ قیلغان صانع قدیر سیز انسان لرنے خلق قیلماسمو سیز لربے وجود خالق اوزینگیز چہ عالم وجود غہ کیلکان بولاسیز مو سیز لرنے البتہ جمیع اشیانے یراتکان خالق تعالیٰ خلق اتیکان لیکیدہ ہیچ شک و شبہ یوق، سیز انسانلرنے اوزقدرتی برلہ عدم دن وجود غہ کلتورو ب حیات لینغینگیز اوچون ضروری بولغان نرسہ لرنے پیدا قیلغان خالق خبیر و بینہ اوستینگیز غہ آسمان رفیع نے قبہ دیک کوتاریب آیاغینگیز آستیغہ فائدہ و منفعتینگیز اوچون زمین نے بساط قیلغان صانع قدیر سیز لرنے اولگاینگیز دن کین قبر لرینگیز دن تیرگوزمک غہ قادر ایماس مودور، البتہ قادر دور۔

بیلگیل کیم اللہ سبحانہ نینگ آسمان و زمین نینگ کیفیت خلقت لرینی بیان قیلماقی ایکنچی بندہ لرانینگ ایلہ اللہ سبحانہ نینگ حشر و نشر غہ قادر ایکانیغہ استدلال قیلماق اوچون دور، پس بوامر نے تقدیر اتیب حشر و نشر نینگ عقلاً ممکن ایکانینی بیان قیلغاچ موندن سونگرہ حشر نینگ وقوعی دن خبر بریب آیتا دور۔ فَاِذَا جَآءَتِ الطَّآمَّةُ الْکُبْرٰی پس وقتیکہ ہمہ حادثہ و بلیہ لردن اوستون بولغان طاقت فرسا اولوغ حادثہ کلسہ، یعنے قیامت کونے واقع اولسہ،

طامہ لغت دہ اندا غ حادثہ طاقت سوز دورکہ انکا طاقت ایتمک غایتدہ دشوار دور، پس طامہ حادثہ طاقت فرسا ایکانے بحسب لغۃ آنگلاتورغلوق بازلرنے کبری برلہ وصف قیلماقی دن معلوم اولدی کہ اول یوز کلتورادورغان حادثہ عظیمہ و نازلہ ہائلہ غایۃ فظاعۃ و نہایۃ شدت دہ دور۔

ای مومن لر بحکم اخبار الٰہی اول واقعہ ہائلہ نینگ واقع اولمکی نے حق بیلیب انکا تصدیق لرنگیز بولسہ اول کون اوچون استعداد قیلماق تشبثی دہ بولونگ، واندا غ دہشت لیک برکون نینگ بے شبہ کلمکی نے یاد اینگیز دہ تو تونگ، ابن جریر طبری آیتا دور طامہ اندا غ داہیہ (یعنی نازلہ عظیمہ) دورکہ اول ہمہ قورقونچ لوق ایش لردن اوستون، واوزی نینگ قتیغ ہول و دہشتے ایلہ ہمہ داہیہ لرنے خاطر لردن فراموش قیلدورادور، اھ۔

طامہ دن مراد نیمہ ایکانے بارسیدہ مفسر لربرنیچہ وجہ لربیان بیان قیلیب دورلر، بعضی لرطامہ کبری دن مراد قیامت دور دیمیش لر، چنانچہ ابن جریر طبری روایت قیلیب دورابن عباس جناب لری دیمیش کیم طامہ کبری قیامت نینگ اسم لریدن دور، اللہ تعالیٰ اولوغلوق برلہ یاد قیلیب بندہ لرینی اندن حذر قیلدورو ب دور، اھ

و بعضی لرو یب دورکہ طامہ کبری نفخہ ثانیہ دور، و بعضی لرطامہ کبری جنت اہلی جنت غہ و دوزخ اہلی دوزخ غہ یبارالادورغان ساعت دہ دیمیش، و بعضی لرو یب دورکہ اللہ سبحانہ طامہ کبری نے اوزقول کریمی یَوْمَ یَتَذَکَّرُ الْاِنْسَانُ مَا سَعٰی وَبُرِّزَتِ الْجَحِیْمُ لِمَنْ یَّرٰی برلہ تفسیر قیلیب دور، پس طامہ کبری اوشبو ایش لرواقع بولادورغان وقت نینگ

اسمی دور یعنی طامۃ کبری برزمانیدور کہ اول زمان دہ انسان اوزی نینک دنیادہ قیلغان نہ نیکلیغ ایش لری بولسہ یا دیغہ کلتورادور وہر بر کور گوچی آدم غہ دوزخ ظاہر قیلینادور پس بوقول غہ کورہ احتمال بارکہ اول وقت انسان نامۂ اعمالینی اوقوب قیلغان اعمالینی یادیغہ کلتورادور غان وقت بولغای یا احتمالی بارکہ اول وقت جنت اہلی جنت غہ ودوزخ اہلی دوزخ غہ یبار یلادور غان ساعت بولغای۔ ایتا منکہ قیامت کونی نے ایسہ اوشبو ایش لرنینک بارچہ سے واقع اولادور غان بر روز دہشت اندوز دور پس طامۃ کبری دن مراد قیامت کونی بولمک لیکی مناسب کورانادور بوقول آلہی انسان لرنینک احوال معاشی نے قولہ متاعا لکم وبیلان بیان قیلغاندن کین اولرنینک احوال معادلرینی بیان قیلماق غہ شروع دور ولفظ متاعا حیاۃ دنیادن تمتع برآز مدت ایکانینی بیلدورادور یعنی گویا اللہ سبحانہ آیتادورای انسان لر اللہ قدیر نینک زمین نے یا میب اندن سوونبات لرنے چیقارماقی سیز لرنینک فائدہ نکیز وایام حیات دہ بر نیچہ کون لر اننینک ایلہ بہرہ منداولماقینکیز اوچون دور پس اوشبو اشیا لر بر لہ دنیادہ برآز مدت بہرہ مند بولگاندن سونک وقتیکہ ہمہ جوادثات دن اوستون بولغان اولوغ حادثہ کلسہ وکوزی بار ہر بر آدم غہ جہنم انواع عذابی بر لہ آشکارا قیلینسہ دنیادہ قیلغان عمل لرینکیز نینک جزاسی نی چیکمک اوچون اول کون سیز انسانلرایکی قسم بولورسیز پس طاغی لرنینک واہی جہنم وخائف لرنینک منزلی جنت اولور۔ سونکہ اللہ سبحانہ مذکور کون نے ایکی وصف بیلان ذکر قیلدی اولغی وصف قولہ تعالیٰ یَوْمَ یَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ مَا سَعٰی ۝ یعنی برکونی کہ انسان اول کون بودنیادہ قیلغان ہر قایدا غ عملی نے یادیغہ کلتورادور یعنی خواہ نیکوکار وخواہ بدکار آدم بولسون بودنیادہ خواہ بخشی لیق وخواہ یمان لیق ہر بچوک عمل کہ قیلغان ایسہ اولکوندہ لے صحیفۂ اعمالی دہ پتولغان کوروب قیلمشینے یادی غہ کلتورادور حاصلوکہ اوزدون زمان لراوتماگلیکی وتولا غفلت لرنینک مستولی بولمک لیکیدن انسان اول قیلغان عمل لرینی اونوتغان بولور چنانچہ اللہ سبحانہ کلامیدہ آیتادور یَوْمَ یَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا اَحْصَاهُ اللّٰهُ وَنَسُوْهُ یعنی کافر لرغہ خوار قیلغوچی عذاب بار دور اول کوندا کہ اللہ تعالیٰ اولرنینک بارچہ سی نے قبر لریدن تیرگوزور پس اولرنینک دنیادہ قیلغان عمل لری بر لہ اولرغہ خبر بیرور اللہ تعالیٰ اول عمل لرنے سناب ضبط ایتی واولراول عمل لرینی اونوتتی لر۔

ایکنجی وصفی قولہ تعالیٰ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيْمُ لِمَنْ يَّرٰى ۝ وہم اول کونے کوزی بار کورادور غان ہر کیشی غہ دوزخ آشکارا ظاہر قیلینور۔ امام رازی رحمہ اللہ آیتادور مونده ایکی وجہ بار دور برمی بوکہ بوجملہ دوزخ نینک آشکارا منکشف بولمک لیکی توغریسیدہ استعارہ دور یعنے دوزخ ہیچ احدی غہ مخفی ایرماس درجہ دہ آچیق آشکارا قیلینادور دیمک دور مونداں اول جہنم نے ہر احدی کورمک لازم کلمایدور (چونکہ بوآیت داکی اخبار جہنم نینک انجق ہر بر کورادور غان کیشیغہ مخفی بولماس لیق درجہ دہ آچیق ظاہر بولمک لیکیدن خبر بیرادور لے ہر بر آدم کورمک لیکی دن اخبار ایماس دور) ایکنجی وجہ بوکیم مراد مونداں بومعنی دور کہ اول جہنم آچیق آشکارا ظاہر قیلینادور تاکورادور غان ہر بر کیشیلے نے کورسون دیمک اوچون بووجہ افادہ قیلادور کہ جہنم نے خواہ مؤمن خواہ کافر بارچہ آدم لر کورادور لر اما اول جہنم کافر لرغہ مکان ومأوی ومؤمن لرغہ گذرگاہ دور وبوتاویل نے قولہ تعالیٰ وَاِنْ مِّنْكُمْ اِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلٰى رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِيْنَ اتَّقَوْا تاکید قیلادور یعنے سیز لردن ہیچ بر احدی یوق کہ مگر اول جہنم غہ کیرگوچی دور ہر بر آحدی نینک جہنم غہ

وار دا ولکی ربینک غہ واجب وثابت بولغان نرسہ دور سونکرہ اللہ دن قورقغان یا کفردن ساقلانغان لرنے جہنم دن قوتقارور میز اھ

قولہ مَنْ یَّرٰی داکی مَنْ لفظی دن عموم نے ارادہ قیلماق سورۂ شعرا داکی وَاُزْلِفَتِ الْجَنَّۃُ لِلْمُتَّقِیْنَ وَبُرِّزَتِ الْجَحِیْمُ لِلْغَاوِیْنَ غہ منافی ایماس دور۔ معنی آیت کفردن وگناہ دن ساقلانغو چیلر غہ جنت یقین قیلینور وگمراہ بولغان یمان لرغہ دوزخ آچیق ظاہر قیلینور بو ایکی آیت اورتاسیدہ منافات یوقلیغی نینک وجہی بوکیم دوزخ نینک ظاہر قیلینماقی الحق گمراہ لرغہ خاصۃً تہدید اوچون دور ومؤمن لرایہ دوزخ نینک کافرلرنینک مادی سے واولرنینک اقامت گاہی ایکانینی کورہ لر وہم مؤمن لر صراط دن اوتادور غان حال دہ اندن مرور قیلور لر۔

بعض اہل حال لر دیمیش کہ دوزخ نینک کورادور غان ہر ہر کیشیغہ ظاہر قیلینماقی احتمال کہ انے ہر کیسہ غہ مشاہدہ اولغودیک آچیق ظاہر قیلماق دن عبارت بولغای چونکہ دوزخ بدکار لرا عمالی نینک صورت لرید ورکہ قیامت کونے اللہ تعالیٰ انے صُوَرِ حقیقۃ ایلہ اظہار قیلا دور تا انینک ایلہ بدکار لرا عمال لریغہ موافق جزا کورگای لر ومومنینک دن ہر ہر کور گوچی اول دار العذاب نے کورماک لازم کلماید ور بلکہ اول دار العذاب نے اول اعمال قبیحہ لرا صحابی دن باشقہ کیشے کورماسہ موجایز دور انداغ کہ اعمال حسنہ جنتی نے اثینک اہلی دن اوزگہ کیشی کورماای دور۔ اھ

جحیم لغت دہ شرارہ سی بغایت زور وبلند آتش نے ایتور لر وہم انداغ اوت نے ایتور لرکہ بربری نینک اوستیغہ قاتلانیب قات قات بولوب یانا دور پس معنی آیت شرارہ سی بغایت زور وبلند بولغان آتش جہاں سوز محلی دار العذاب یا بربری نینک اوستیغہ قاتلانیب قات قات بولوب یانغان آتش دہشت اندوز مکانی بولغان دوزخ پرتب وتاب ہر ہر کورادور غان کیشیغہ آچیق آشکارا ظاہر قیلینا دور دیمک دور یا احتمال معنی آیت مواندا غ بولغایکیم پس ہر ہر جاندہ وبلیہ دن اوستون بولغان داہیۂ کبری کلسہ انداغ برکون دہ کہ ہمۂ خلق غہ قیلغان عمل لری اولکون کورساتیلا دور پس ہر ہر انسان دنیا دہ قیلغان سعی وعملی نے یادی غہ کلتورا دور واندا غ برکونده کہ جحیم اولکون ظاہر قیلینا دور دہر ہر کورگی بار آدم انے معاینہ کورادور پس[1] اوشول داہیہ کلکان وقت دہ انسان لر نینک قیلغان عمل لریغہ کورہ جزا لری بتکوز ولا دور۔ فَاَمَّا مَنْ طَغٰی ۙ وَاٰثَرَ الْحَیٰوۃَ الدُّنْیَا ۙ فَاِنَّ الْجَحِیْمَ ہِیَ الْمَاْوٰی ؕ پس اما کیشیکہ شریعت تعین قیلغان حدود دن اوتوب نافرمان لیق قیلسہ ودنیای فانی تیریک لیکی لذت لرینی آخرت ثوابی اوزرہ ترجیح[2] ابلاب اختیار قیلسہ پس بتحقیق جحیم معہود دور البتہ اول صفت لیک کیشی نینک مأوی سی یعنے انداغ کیشی نینک قاتیا دور غان دقرار آلا دور غان جایی جحیم دن باشقہ ایماس دور۔

بو آیت دہ قیسی بر انسان کہ انینک قوۃ نظریہ وقوۃ عملیہ سی نینک حال لری بورونق بولسہ اول کیشی غہ

[1] بوجملہ شرطا نینک جزاسی دور یعنے یوم یتذکر جملہ اذا نینک جزاسی اوجون بوجملہ تقدیر قیلینب دور۔ ۱۲ منہ

[2] یعنے آرتوق کورولب۔ سویہ ۱۲

جحیم دن اوزگہ ہادی یوقلیغی نے بیلدورادور۔
قولہ تعالیٰ طغیٰ قوۃ نظریہ حالی نینگ تباہ لیغی غہ اشارت دور چونکہ اللہ سبحانہ نی تانوغان کیشے اوزی نینگ حقیر لیغی نے تانویدور و اللہ سبحانہ نینگ قدرتی ہر حال دہ اوزلیغہ مستولی ایکانینی بے شبہ بیلادور پس ادل کیشیدہ طغیان و تکبر بولمایدور قولہ وَآثَرَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا قوۃ عملیہ حالی نینگ فسادی غہ اشارت دور ہر قچان کہ انسان بو ایکی ایش ایلہ موصوف اولسہ اول آدم بوزوق لوق دہ اقصی الغایات دہ بولادور شبہ یوق کہ بو صفت لیغ انسان ہر کافری دور کہ انینگ عقابی دائمی بولور شونینگ اوچون بعض مفسرلر بو آیت دن مراد نضر بن حارث بن علقمہ دور دیمیش لر بو مفسرلر قولیغہ کورہ اگرچہ بو آیت شقی مذکور دن بو طریقہ بعض منکرات لرصادر بولغان چاغ دہ انینگ شانیدہ نازل بولغان ایسہ ہم لیکن انینگ حقی غہ خاص ایماس دور بلکہ اوشبو حکم غہ موجب بولغان نرسہ طغیان و ایثار حیاۃ دنیا ایلہ موصوف اولمک لیک دور۔

سونکرہ اللہ سبحانہ سعدالرحالینی ذکر قیلیب آیتا دور وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى ۝ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوٰى ۝ واما کیشی کہ (طامۃ کبری واقع بولغان کونده) پروردگاری آلدیدہ حساب اوچون تورمک دن قورقسہ یا کہ اللہ تعالیٰ نینگ جلال و عظمتی دن قورقسہ و نفسنی نے خواہش باطلی دن توسوب آرزوی نفس غہ تابع اولمک دن اوزینی تارتسہ پس تحقیق جنت آخرت دہ انداغ کیشی نینگ قرار قیلادور غان منزلی دور یعنی انداغ کیشی غہ البتہ جنت دن باشقہ منزل یوقتور۔ بو آیت داکی خاف مقام ربہ یوقاریقی آیت داکی طغیٰ نینگ ضدی و نہی النفس عن الہوی قولہ وآثر الحیوۃ الدنیا نینگ ضدی دور یعنی سعدالرو صفیدہ آیتولگان اوشبو ایکی وصف یوقاریقی آیت دہ اہل جحیم حقی دہ آیتولگان ایکی وصف غہ ضد دور اہل نار نینگ وصفی بولغان اول ایکی صفت غہ جمیع قبائح و منکرات داخل بولغاندیک جمیع طاعات و حسنات بو ایکی وصف غہ داخل دور پس یوقاریقی ایکی وصف مذموم یعنے طغیان و ایثار حیاۃ دنیا ایلہ متصف بولغان کیشے قوۃ نظریہ و عملیہ سے فسادہ بولمک سببی ایلہ قیدارغ کہ اقصی الغایات فسادہ بولمیش ایدی شونکا اوخشہ بو ایکی وصف محمودہ ایلہ متصف بولغان کیشے موقوۃ نظریہ و عملیہ سی کامل بولمک سببی ایلہ غایات کمال دہ بولور مقام یا مصدر میمی دور قیام معنی سیدہ یا اسم مکان دور تورادور غان جای معنی سیدہ مقام مصدر معنی سیدہ بولغان دہ قیام رب نینگ معنی سے اللہ سبحانہ نینگ بندہ لرا وزرہ قایم و اولر نینگ اعمالی غہ مراقب ایکانی دن عبارت دور یوا حتمال غہ کورہ آیت نینگ معنی سی کیشی کہ پروردگاری نینگ بندہ لرا وزرہ قایم و اعمال لرغہ حافظ و مراقب ایکانیدن قورقسہ دیمک اولور شک یوق کیم اللہ سبحانہ نینگ بندہ لرا وزرہ قایم و اولر نینگ اعمالی غہ مراقب ایکانینی جزمی بیلکان کیشے البتہ اللہ تعالیٰ دن قورقادور پس انکا اطاعت دہ بولوب معصیت دن و ہوای نفس غہ تابع اولمک دن اجتناب قیلادور مقام اسم مکان معنی سیدہ بولغاندہ آیت نینگ معنی سے اللہ سبحانہ نینگ بندہ لرنے حساب و جزا اوچون قیامت کونے تورغوزادور غان مقامی دن قورقسہ دیمک اولور اوشبو ہر ایکی احتمال دہ مقام لفظاً رب غہ مضاف بولغاندیک معنیً ہم رب غہ مضاف دور سونکرہ مقام ہر ایکی احتمال اوزرہ معنی جیثیتی دن خالف غہ مضاف بولسہ مورو ادور معنی سی کیشیکہ پروردگاری آلدیدہ روز جزادہ اوزی

نینک تورادورغان جایدین قورقسہ یاکہ پروردگاری حضوریدہ حساب اوچون تورمکیدن قورقسہ دیکان بولور شایدکہ مقام نینک لفظاً رب غہ اضافتی تہویل وتفخیم اوچون دورٔ آنداغ کہ اَجَل حقیقت دہ بندہ لرنینک دورلیکن اللہ تعالیٰ قولیدہ اِنَّ اَجَلَ اللّٰہِ دیب اللہ غہ اضافہ قیلینیب دورٔ۔

ہَوٰی لغت دہ نفس نینک شہوات ولذات غہ بے داعیۂ شرع میلان قیلماقی دورٔ اوقیبانوس دہ آیتادورٔ ہَوٰی نفس نینک ارادہ وآرزوقیلغان نرسہ لرینی آیتورلرٔ لَا تَتَّبِعِ ہَوَی النَّفْسِ دیکان نینک معنی سے نفس نینک ارادہ وآرزوسی غہ تابع اولمہ دیمک دورٔ اللہ۔

وَنَہَی النَّفْسَ عَنِ الْہَوٰی نینک معنی سی جبلّتِ بشریّہ حکمی چہ نفس نے ارادہ وخواہشی غہ مایل اولمک دن یاندورسہ حیاۃِ دنیا نینک متاعی وزینتی غہ اعتبار قیلماسہ وانینک عاقبتی ناگوار ایکانینی بیلگان جہتدن دنیا نینک زینت وآرایشی غہ مغرور اولماسہ دیمک دورٔ حدیث دہ کلیب دورٔ اِنَّ اَخْوَفَ مَا اَخَافُ عَلٰی اُمَّتِیَ الْہَوٰی وَطُوْلُ الْاَمَلِ یعنی تحقیق اہتمم غہ ضرر لیک بولمکی دن منینک خوف قیلادورغان نرسہ لریم نینک اینک قورقونج لیک راقی ہَوٰی یعنے نفس نینک شہوات ولذات غہ میلان قیلماقی وہم آرزوی بیہودۂ درازدورٔ۔ اما ہَوٰی یعنی نفس نینک خواہشیغہ تابع اولمک انسان نے ع غہ بیون سونماق دن توسادورٔ وآرزوی درازآخرت نے اونوتدورادورٔ۔

بعض عارف لردیب دورکہ بوآیت کریمہ انداغ کیشی نینک شانی دہ دورکہ اول کیشی برمعصیت غہ قصد قیلادورٔ ولے قیلماق غہ اول کیشی نینک قدرتی تیادورٔ اما خدادن قورقوب نفسی غہ مخالفت ایلاب اول گناہ دن اوزینی تارتادورٔ نظم

گر نفسی نفس بفرمانِ تست — شبہ میاور کہ بہشت آنِ تست
نفس کشد ہر نفسی سوی پست — ہر کہ خلافش نفسی زد برست

نقل قیلادورلرکہ خلیفۂ زمان عبد الملک بن مروان اوززمانیدا کی امام وزاہد وقت ابو حازم رحمۃ اللہ علیہ دن سوردی کہ فردای قیامت دہ منینک حالیمنہ اولورسن ہاشم قیداغ بولوردیب ابو حازم دیدیکہ اگر قرآن اوقوسانک بوبارہ دا قرآن سنکا جواب بررٔ خلیفہ دیدی کہ قرآن دہ نہ یردہ آیتادورٔ ابو حازم دیدی کہ قولہ تعالیٰ فَاَمَّا مَنْ طَغٰی وَاٰثَرَ الْحَیٰوۃَ الدُّنْیَا فَاِنَّ الْجَحِیْمَ ہِیَ الْمَاْوٰی وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّہٖ وَنَہَی النَّفْسَ عَنِ الْہَوٰی فَاِنَّ الْجَنَّۃَ ہِیَ الْمَاْوٰی

یَسْـَٔلُوْنَکَ عَنِ السَّاعَۃِ اَیَّانَ مُرْسٰہَا اے محمد اول مشرک لرسندن آدم لر نینک قبر لریدن تورغوزولادورغان ساعتی دن یعنی قیامت دن سوال قیلادورلرٔ وقیامت نینک ظہوری وقایم بولمکی قچان بولادورٔ دیدورلرٔ امام رازی رحمہ اللہ آیتادورٔ بیلگیل کہ مشرک لر رسول اللہ دن قیامت نینک اثباتی نے دائے طامہ وصاخہ وقارعہ وحاقہ کبی اوصاف ہائلہ لرنی وصف قیلغان لرینی ایشیتورایدیلرٔ پس استہزاد طریقی ایلہ آیتورایدیلرکہ اول وصف قیلنغان قیامت نینک قیامی وظہوری قچان بولورٔ بو معاندلر نینک اَیَّانَ مُرْسٰہَا دیب سورامک کے احتمالی بارکہ اتباع لرینہ قیامت نینک اصلی یوق برنرسہ دیب ایہام ایلامک

اوچون دور، یا احتمال کہ قیامت غہ استعجال قیلماق لری جہتیدن دور، چنانچہ اللہ تعالیٰ نینگ قولی یَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِهَا مشرک لرنینگ قیامت غہ استعجال قیلماقی دن خبر بر ادور، سونگرہ قولہ تعالیٰ مُرْسٰهَا ده ایکی وجہ بار دور، اولغی وجہ ایان مرسٰها نینگ معنی سی متی اقامتها یعنے قیامت نینگ قایم بولمکی قچان دور دیمک دور، اولرنینگ موندن مراد لری اللہ تعالیٰ قیامت نے قچان تورغوزا دور، وقچان انے وجود غہ کلتورا دور، وقچان انے پیدا قیلا دور دیمک دور، ایکنجی وجہ قیامت نینگ منتہاسی واینینگ مستقری قچان دیمک دور، انداغ کہ کیمہ نینگ منتہی بولوب توختاتیلغان مستقری نے مرسی دییلا دور، انتہیٰ - سونگرہ اللہ سبحانہ اول مشرک لرنینگ سوال لرینغہ جواب رد بریب آیتا دور، فِيْمَ اَنْتَ مِنْ ذِكْرٰىهَا اے محمد سن قیامت نے اول مشرک لرغہ ذکر قیلماقدن وہم قیامت نینگ وقتی نے خبر بریکدن نیمہ نرسہ ده دور سن، قیامت نینگ وقتی نے بیلمک ده سن قیسی نرسہ ده سن کہ سندن قیامت نینگ وقتی نے بیان قیلماق نے سورای دور لر، یعنے سن قیامت نینگ وقتی نے اول رغہ بیان قیلماق دن ہیچ برنرسہ ده ایماس سن، قیامت نینگ قچان بولوشی نے بیلمک سنینگ ایشینگ ایماس دور، چونکہ اینینگ علی علام الغیوب نینگ اوزیغہ مخصوص دور، پس آدم لرانے سن دن سورا ماسون لر،

یاکہ معنی آیت ای محمد قیامت نے یاد قیلماق دن سن قیسی نرسہ ده دور سن، یعنی قیداغ شغل اہتمام ده دور سن دیمک دور، حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا دن روایت قیلینوب دور، دیب دور کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ہمیشہ قیامت نے یاد قیلور ایدی، حتی کہ اوشبو آیت نازل بولدی، بو روایت غہ قراغاندہ بو قول آلہی رسول اللہ نینگ قیامت نے تولا یاد قیلماقی دن تعجیب دور، گویا ایتیلیب دور کہ ای محمد اول مشرک لرسندن قیامت نینگ وقتی دن سوال قیلا دور لر، پس سن اولرنینگ جوابی غہ حریص لیغینگ دن ہمیشہ قیامت نے یاد قیلور سن، واندن سوال قیلماق دہ واینینگ شانیدن بحث وجستجو ایلامک دور سن، بو معنی ہم اثر لرده وارد بولوب دور، وبعضی لر آیتیب دور کہ قولہ تعالیٰ فِيْمَ کافر لرنینگ سوالی غہ انکار دور، وقولہ اَنْتَ مِنْ ذِكْرٰىهَا مُسْتَأْنَفٌ دور، معنی سی اول کافر لردن واقع اولغان اوشبو سوال نیمہ اوچون دور، ای محمد سن اول قیامت نینگ علامت لریدن بر علامت دور سن، چونکہ سنے انبیا لرنینگ خاتمی قیلیب ایرسال ایلامک قیامت نینگ یقین لیکی غہ دلیل اولمک غہ کافی دور، وقیامت اوچون استعداد تحصیلی غہ اہتمام کور کوزمک غہ سنینگ بعثتینگ کفایہ دور، پس قیامت نینگ وقتی دن اولرنینگ سوال قیلماق لری نینگ ہیچ معنی سی یوقدور، وبعضی لر آیتیب دور کہ قولہ فِيْمَ انت من ذکرہا کافر لرنینگ سوالی غہ متصل دور، یعنی کافر قیامت نینگ وقتینے سندن سوراید ور لر، وآیتا دور لر اول قیامت نینگ قایم بولمکی قچان دور، وای محمد سن قیسی نرسہ ده دور سن، اول قیامت نینگ وقتی نے بیز لرغہ بیان قیلماق دن اوزینگ نے تارتیب بز لرغہ اندن خبر بر ماس سن دیمک دور، واینینگ جوابیدہ اللہ تعالیٰ دیب دور اِلٰى رَبِّكَ مُنْتَهٰىهَا اے محمد اول قیامت نینگ علمی نینگ انتہاسی اینینگ غہ گینہ دور، اندن باشقہ کیشی قیامت نینگ قایم بولادور غان وقتی نے بیلماید ور، پس نیمہ اوچون اول کافر لر قیامت نینگ وقتینی سندن سوراید ور لر، عائشہ رضی اللہ عنہا آیتیب دور حضرت رسول اللہ خوابلادی کہ قیامت نینگ وقتی نے سندن سورا گای حقتعالیٰ بیوردی کہ سن قیامت نے بیلمک دن ہیچ برنرسہ ده ایماس سن، یعنے اینینگ علمی سنینگ حقینگ ایماس، زیہا ماندن سوال قیلغای سن، قیامت نینگ علمی نینگ منتہاسی

ربینک غہ گینہ دور، یعنی انی بیچ کیشینہ بیلدورمای دور، چونکہ انکا مطلع اولمک حضرت پروردگار ینک غہ خاص دور، اِنَّمَا اَنْتَ مُنْذِرُ مَنْ یَّخْشٰهَا انجق سن اول قیامت دن قورقادورغان کیشی لرنے گینہ انذار قیلغوچی دورسن یعنے سنینک وظیفہ نگ نیمہ غہ کہ مامور بولغان ایسانکلکا امتثال ایلامک دور، چنانچہ قیامت نینک یقین ایکانینی دانده بولا دورغان انواع احوال دہشت مآل نے بیان قیلماق دور اینک وقتی نے تعیین قیلماق ایماس دور، اینک اوچونکہ اینک وقتی نے تعیین قیلماق سنکا تافشور ولغان ایماس دور، بس اول مشرک لرسنینک وظائفینک دن بولمغان برایش نے نیمہ اوچون سندن سوراید ورلر، رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نینک انذاری ہمہ غہ عام بولوب تورغلوق انذار نے مَنْ یَّخْشٰی غہ تخصیص قیلماق اینک اوچون دورکہ انذار دن نفع آنغوچی انجق قیامت دن قورقادورغان کیشی لردور، یعنے رسول اللہ نینک انذاری قیامت نینک شدائدی دن قورقغان بندۂ مؤمن لرغہ گینہ تأثیر قیلا دور دیمک دور، چنانچہ ایتیب دور فَذَكِّرْ بِالْقُرْاٰنِ مَنْ یَّخَافُ وَعِیْدِ پس ای محمد سن قرآن برلہ منینک وعیدیم دن قورقغان کیشیلرنی وعظ قیل، چونکہ منینک عذابیم دن قورقغان کیشے قرآن برلہ تذکیر و وعظ قیلماق دن فائدہ منداولمای دور،

تسونکرہ اللہ سبحانہ رسول اللہ نینک مجرد قیامت وانینک شدائدی دن انذاراوچون مبعوث بولغانلیغی نے بیان قیلغاندن کین قیامت نینک شدائدینی بیان قیلیب دیدی کہ كَاَنَّهُمْ یَوْمَ یَرَوْنَهَا لَمْ یَلْبَثُوْٓا اِلَّا عَشِیَّةً اَوْ ضُحٰهَا گویا اول کافرلر اول قیامت نے کورگان کوندہ کمال قورقونج دن گمان قیلادورلر کہ) اولرجہانہ تورمادی لرمگر کوندوزنینک کیچ طرفیدہ یاکہ کوندوزنینک اوّلی طرفیدہ گینہ تورڈی لر، یعنے دنیادہ تمام برکون تورماگان یک اوزلرینی چاغلایدورلر گویا اللہ تعالیٰ آیتادورکہ کافرلر قیامت نینک تہجان بولوشی نے سوراب انکا استعجال قیلادورلر، اولر قیامت نینک شدائدی وقورقونج لیک احوال لرینی کورگان کون دہ غایت دہشت وفزع دن دنیادا کی تورکان مدت لرینی آزکورووب اوزلرینی دنیادہ برکون نینک کیچکی طرفیدہ یا اوّلی طرفیدہ تورگان چاغلایدورلر، دنیادہ کیچورکان زمان لرینی اول قیونولر آلدیدہ غایت دہ آزسنایدورلر، بو آیت کریمہ سورۂ احقاف دا کی كَاَنَّهُمْ یَوْمَ یَرَوْنَ مَا یُوْعَدُوْنَ لَمْ یَلْبَثُوْٓا اِلَّا سَاعَةً مِّنْ نَّهَارٍ مضمونیدہ دور، یعنی اللہ سبحانہ آیتادور، اول کافرلرادہ لرنیڈہ وعید قیلغان عذاب نے کورگان کون دہ یعنے قیامت کونیدہ گویا اوزلرینی دنیادہ بیرساعتی مقدارلی دن زیادہ تورماگان چاغلایدورلر، یعنی قیامت نینک قتیغ لیغی دن دنیا داکی اونکان زمان لرینی آزگینہ سنایدورلر،

عبد بن حمید و ابن المنذر روایت قیلیب دورلر اللہ سبحانہ نینک قولی كَاَنَّهُمْ یَوْمَ یَرَوْنَهَا الآیۃ بارہ سیدہ قتادہ دیمیش کہ اول گروہ آخرت داکی ایش لرنے معاینہ قیلغان دہ دنیا داکی کیچورکان زمان لرینی اولر نینک نفسی دہ غایت دہ آزوحقیر کورونادور۔ واللہ اعلم بمرادہ۔

سورۂ عبس مکہ دہ نازل بولمیش آیت لری قرق ایکی کلمہ لری یوز اوتوز اوچ حرف لری بش یوز اوتوز اوچ دور

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

عَبَسَ وَتَوَلّٰى ۙ اَنْ جَآءَهُ الْاَعْمٰى ؕ پیغمبر (علیہ السلام) چیرایدنے تورتی دیوز اویوز اویوردی انکا (ابن ام مکتوم) اعمی کلگانے اوچون؛

محدث لر و اہل سیر لر روایت قیلیب دورلر کہ بر وقتی قریش نینگ اکابرلریدن عتبہ و شیبہ و ابوجہل و اُمیہ بن خلف و ولید بن مغیرہ کبی لر رسول اللہ نینگ حضوریغہ کلکان ایدی؛ بو کیشیلر قریش نینگ چونگ لری بولغان بولرا اسلام غہ داخل بولسہ لر باشقہ آدم لرہم بولرغہ تبعیت ایلاب اسلام غہ داخل بولور لر دیگا توقع ایلہ رسول اللہ بو کیشی لرنے اسلام غہ دعوت قیلماق غہ اہتمام ایلہ مشغول ایدی؛ شو لوقت دہ عبد اللہ بن ام مکتوم رسول اللہ نینگ قاشیغہ کیردی؛ اعمی لیغی جہتی دن رسول اللہ نینگ براولوغ امر غہ مشغول الکانینی بیلمای یا رسول اللہ تعالیٰ سنکا بیلدورکان نرسہ لردن منکا تعلیم ایت دیب الحاح و مبالغہ قیلغالی تردی؛ رسول اللہ قریش اکابرلری نینگ ایمان غہ کلمک لری نے امید قیلیب اولتورغان لیقدن مجلس نے قطع قیلماق نے خواہلاماي یوزینی تورتی؛ یعنی کراہت اثری چہرۂ شریفی دہ ظاہر بولدی؛ و عبد اللہ دن یوزی نے اولوردی؛ پس بو بارہ دا اول حضرت غہ عتاب نما بو آیت لر نازل بولدی؛ بو آیت لر نزولیدن سونگ حضرت رسول اللہ ہر قچان عبد اللہ نے کورسہ مرحبا کیلگیل سن انداغ کیشی دیدرسن کہ سینگ اوچون رجم منکا عتاب قیلغان دیب ردای شریفی نے انکا سالیب بیریب انکا کوب حرمت کورساتوردی؛ عبد اللہ بن ام مکتوم حضرت خدیجہ رضی اللہ عنہا نینگ اناسے برلہ برتوغوشقان برادری نینگ اوغلی ایدی؛ عبد اللہ نینگ اناسی ام مکتوم نینگ اسمی عاتکہ؛ ام مکتوم انینگ کنیسہ سی دور؛ عبد اللہ بن ام مکتوم نے رسول اللہ غزاۃ لرغہ چقفان وقت دہ نیچہ بار مدینہ خلیفہ قیلغان لرد امام فخر الدین رازی رحمہ اللہ آیتا دور بو موضع دہ برنیچہ سوال لر بار؛ اولغی سوال بو کیم ابن ام مکتوم اعمی مستحق زجر و تادیب ایدی چونکہ اول اگرچہ اعمی یعنی جہتی دن رسول اللہ قاشیدا کی اکابر قریش نے کورماسہ مولیکن سمعی صحت اوزرہ بولمکی جہتیدن رسول اللہ نینگ قریش اولوغ لری برلہ بولوب تورغان مخاطبہ سینے ایشیتکان۔ پس رسالت مآب صلی اللہ علیہ وسلم نینگ قریش اولوغلرینی دعوت قیلماق غہ اتیکان شدۃ اہتمامی نے بیلیب توروب اولجناب نینگ سوزینی قطع ایتمک غہ اقدام ایلاکی؛ و رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نینگ عرضی نے اتمامی غہ تیگرمک غہ مانع اولوب اورتاغہ روز عرضی نے القا ایتکلی جناب رسالت مآب غہ ایذا ایلکانے محقق دوز یا بیچ نینگ یوق کہ رسول اللہ جنابیغہ ایذاء اولوغ معصیت دور؛ و ہم امر اہم امر مہم اوزرہ مقدم بولمکی وجہ شہ یوق؛ ابن ام مکتوم الیہ اسلام غہ داخل اولوب دین امری بارا سیدہ محتاج ایسیر لغان نرسہ لرینی

تعلیم آلغان، اما قریش اکابرلری هنوز اسلام غه کیلماکان کیشیلر، اولرنینگ داخل اسلام بولمکی جمعی عظیم نینگ اسلام دائره سیغه کیرمک لیکینه سبب اولدیب امید قیلینیب تورولگان برایش، بنابرین رسول الله اولرنے اسلام غه دعوت قیلماق غه استمرار کورکوزوب تقریر دلائل ایلامک، واولرغه الزام حجت ایتمک، اهمّ واایق ایدی، ویوکیشی لربرله بولغان سوزنے قطع ایتیب ابن ام مکتوم غه اقبال قیلماق نفع قلیل نے خیر عظیم اوزره تقدیم قیلماق بولغان جهتیدن انکا اعتنا ایتمک غه هیچ بروجه یوقتور، پس بوجه لرایله ثابت بولدی که زجروتأدیب غه مستحق ابن ام مکتوم دور، پس نچوک الله تعالی طرفیدن بوباره دارسول الله غه عتاب وارد اولدی، ایکنجی سوال بوکه رسول الله مجرد ابن مکتوم غه چهره سی نے تورتمک ایله الله تعالی اولجناب غه عتاب ایتمک خدا طرفیدن ابن ام مکتوم غه بولغان حرمت عظیم نے بیلدورادور، موندا غ بولغاچ انے نچوک اعمی اسمی ایله ذکر قیلادور، اعمی اسمی ایله انے یاد قیلماق بوتعظیم غه لایق ایماس دور، بلکه انسان نے بووصف ایله یاد قیلماق انینگ جدًّا تحقیری نے اقتضا قیلادور، اوچونچی سوال بوکه رسول الله اوزی مصلحت کورکان طریقه برله اصحابیغه معامله قیلماق ده الله سبحانه جانبی دن مأذون ایدی، واکثر احوال ده اصحابیغه آداب اورگاتیب اولرنے تولانرسه لردن زجرقیلو رایدی، چونکه رسول الله انسان لرغه محاسن آداب نے اورگاتیب اولرنے حسن اخلاق ایله ادب برمک اوچون غینه مبعوث بولغان، موندا غ بولغاچ ابن ام مکتوم قیلغان معامله سی هم تأدیب اصحاب بالرا سیده الله تعالی طرفیدن بیریلگان اذن غه داخل دور، پس نچوک بوباره دارسول الله غه عتاب واقع بولادور، منابو موضع غه تعلق تافغان سوال لربولردور اولغی سوال نینگ جوابی بوکیم آری رسول الله صلے الله علیه وسلم نینگ نظری قریش قومی نینگ اسلام غه داخل بولمکی نے کورتوتمک دن عبارت بولغان امر کلی غه ایدی، بوامر ایسه ظاهر ده برمرد اعمی نینگ سوالی غه فی الفور اجابت ایلامک دن اهمّ ایدی، ماما الله سبحانه اوشبوامر جزئی نے برجهت دن اول کلی دن اهمّ سنادی، واول جهته فقراوضعیف لرنینگ شکسته دل لرینی خوش قیلماق، وغنا اهلی وثروت اصحابی جانبی نے اهمال ایلامک دورشبهه یوق که منصب نبوت غه لایق واخلاص غه اقرب طریق بودور، رسول الله کورکوزگان حال نینگ ظاهری اغنیالرنے فقرالرا ورزه تقدیم قیلماق، وفقرالردل لری نینگ شکسته اولماقی دن پروا قیلماس لیق کبی نرسه لرنے ایهام قیلادور، بوایش البته زبده بندگان اخلاص آیین بولغان ذات شانیغه لایق ایماس دور، پس بوسبب دن اولجناب غه کلام الهی ده مونینگ نظیری نازل قیلینیب دورکه وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ یعنے مجلسینگ دن حیدا مایگیل، اندا غ آدم لرنے که اولر پروردگاری نینگ رضاسی نے ایستاگان حال ده ایرته ویکیچ رب لریغه عبادت قیلادورلر، وهم اوشبوا عمی غه نسبةً قیلینغان ارشاد وتعلیم نینگ فائده سرامر معلوم دورکه اول انینگ جهل واوزار چرکی دن پاک بولمکی، وعظ نبوی ایله فائده مند اولمکی دور، واول قوم غه نسبةً بولغان ارشاد وتعلیم

نینک فائدہ بخش اولمکی امر موہوم دور، چونکہ بو اعمی حضور نبوی غہ ارشاد و تعلیم نے طلب ایلاب کیلدی واول گروہ معاند لر استہزا و عناد نے پیشہ قیلغان حال دہ کلمیش ایدی لر، امر موہوم اوچون امر معلوم نے ترک اتیمک طریق احتیاط دن خارج دور، بو معنی غہ اشارت ایلاب دیدی کہ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّىٰ۔ ایکنجی سوال نینک جوابی بو کہ ابن ام مکتوم نے اعمی لفظی ایلہ ذکر قیلماق انینک شانینی تحقیر قیلماق اوچون ایماس دور، بلکہ انینک رأفت و رفق غہ احق ایکانیغہ اشعار ایلاک اوچون دور، گویا آتیو لغان بولادور کہ عبداللہ اعمی لیغی جہتیدن زیادۃ رفق و رأفت غہ مستحق دور، پس ای محمد خلق عظیم بیلان منصف بولغان سینینک شانینک غہ بوگ لایق بولادور کہ انکا عبس و تولی کورگوزسن، لبتہ ذوی الآداب قاشیدہ انسان نینک مبتلائے عمی بولمکی انکا مہربان لیق و شفقت کورگوزمکنے ایجاب قیلادور، تولی و عبوس نے روا قیلمایدور، اوچونچی سوال نینک جوابی بو کہ آری رسول اللہ اصحاب کرامت انتساب تأدیبی دہ مأذون دور، لیکن بو پیرایہ مظنۂ تہمت سنالادور غلے برایش بار کہ اول فقرا جانبی اوزرہ اغنیا جانبی نے تقدیم ایلاک ایہامی دور،

امام سہیلی آتیسی دور نظر قیلغیل کہ اللہ سبحانہ آیت نے لفظ غیبۃ برلہ نازل قیلیب عبس و تولی دیب دور، خطاب برلہ عبست و تولیت دیماب دور، سونکرہ مواجہۃ خطاب ایلاب وما يُدْرِيكَ دیب دور، چونکہ اللہ سبحانہ ہمہ اشیا غہ محیط بولغان علمی بیلان بیلادور کہ رسول اللہ نینک اعمی دن اغراض قیلماقی دن غرضی خیر غہ رغبت قیلماق دن اوزکہ برایش ایماس دور، و مشرک لر نینک اسلام غہ داخل بولمک لرینی امید اتیمک دن باشقہ برمقصودی یوقتور، زیراکہ ولید یا امیہ کبی رئیس کفرہ لر اسلام غہ کلمکی ایلہ تولا آدم لر نینک داخل اسلام بولمکی شبہہ سیزایدی، پس اللہ سبحانہ پیغمبر نینک ابتدا کلام قیلغاندہ سوزنے اندن اغراض قیلیب عتاب اتیکان کیشی غہ اوخشاب سوز قیلدی، سونکرہ وحشت دن کیں انس برمک جہتی دن خطاب برلہ مواجہہ ایلاب وَمَا يُدْرِيكَ دیدے اھ،

وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّىٰ ۝ ای محمد قیسی نرسہ سنکا اوشبو اعمی نینک حالینی بیلدورگے، انینک باطن امری و عاقبت حالی غہ قیسی نرسہ سنی مطلع و اگاہ قیلدی کہ اول اعمی دن یوزاویورادورسن یعنے ہیچ نرسہ سنے آگاہ قیلمای دور، محقق دور کہ اول اعمی سندن استفادہ و تعلیم قیلغان احکام دینیہ لرنے عمل غہ کلتورمک ایلہ بالکلیہ جہل و گناہ آلایشیدن پاک بولور،

أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنفَعَهُ الذِّكْرَىٰ ۝ یا کہ اول اعمی سنینک وعظینک ایلہ پند گیراولور، پس سینینک اوقوغان آیاتینک انکا فائدہ بیرور،

قولہ يَزَّكَّىٰ گناہ دن پاک بولمک غہ اشارت قولہ يَذَّكَّرُ عمل صالح و طاعت برمتجلی بولمک غہ اشارت دور، شونینک اوچون کلمۂ ترديد بولغان أَوْ داخل قیلیب دور، خلاصہ سے ای محمد اول اعمی سندن تعلم قیلغان نرسہ برلہ جہل و معصیت غہ اوخشہ نالایق نرسہ لردن پاک بولور یا انسانیت شائنے نینک مناسب و شایانی بولغان طاعت و عمل صالح غہ مشغول بولق قیلور دیکان

بولور،

اللہ تعالیٰ کلامیدہ واقع بولغان لَعَلَّ تحقق اوچون کلور، کلمۂ لعل نے کلتورمک دہ بو معنے غہ تنبیہ بارکیم، ہر قحان اول اعمی مُرجُوّ التزکی بولغان حال دہ کیلسہ ندن یوز اویورمک روا ابرماس دور، فکیف کہ انینک تزکی و تذکری محقق و مقطوع بولغان ہنکام اندن اعراض قیلیشغای، وسن تزکّی سیغہ تصدّی قیلغان قریش اکابرلری نینک تزکّی و تذکّرلری اصلا مرجو ایماس دور،

وہم بو کلام الٰہی دہ اشعار باربو معنی غہ کہ معلّم غہ لایق بوکیم تعلیم و افادہ دن مقصودی متعلم نینک اخلاق مذمومہ دن تزکیہ سی و مواعظِ آیات و احادیث ایلہ پند گیراولمکی بولغای، متعلم نینک ظاہری و صورتیغہ باقماغای، انداغ کہ عوامِ ظاہر بین لر صورت غہ قرایدورلر، و متعلم غہ ہم لایق بوکیم تعلم و استفادہ دن غرضی اوزی نے آرجاس ضلالت دن پاک قیلماق، و دلی نے آدناس جہالت دن صاف قیلماق بولغای، دنیای دنیہ نینک احکامی غرض بولماغای، أَمَّا مَنِ اسْتَغْنَىٰ فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّىٰ اما کیشے کہ ایمان دن، و قرآن دن، و سنینک نزدیک داکی علم و عرفان دن استغنا قیلدی، پس سن اول کیشی غہ یوز کلتوروب حریص لیق برلہ انینک ارشاد و ہدایتی غہ اہتمام کورکوزماسن، انینک ایمان کلتورماکیغہ کمال حریص لیقدن اعمی غہ تعلیم احکام ایلاک دن یوز اویوراسن، کرک کیم مالیغہ واتباعی غہ ایشانیب اللہ تعالیٰ نینک ہدایتی دن بی نیازلیق اظہار قیلغان مُدبِر لرغہ، و عقلِ عاقبت بین لرنی ہدایت تاپمک غہ صرف اہتمای کفر و ضلالت دہ قالماق غہ راضی بولغان کافر لرغہ، اہتمام برلہ اقبال قیلماغای سن، زیراکہ سن الحق اللہ طرفیدن وحی قیلیغان نرسہ لرنے بندہ لرغہ یتکوزکوچی نذیر مُبین دورسن، اولارنینک کفر و شرک ورطہ سیدہ قالماق لری برلہ سن مؤاخذ ایماس دورسن،

وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكَّىٰ و اول مالی سببی برلہ ہدایت دن بی نیازلیق کورکوزگان کافر ہدایت تاپیب پاک بولماغان لیقدہ سنکا نیمہ ضرر بار،

یعنی اول کافر مستغنی داخلِ اسلام بولوب اوزینی پاک قیلماق نے ایستامای کفر آلایشی ایلہ پلیدلیق دہ قالسہ سنکا ہیچ برضرر یوقتور، تا آنکہ انینک اسلامی غہ حریص لیق، برمسلمان ترسندہ دن اعراض ایتمک غہ سنی قوزغاغای،

وَأَمَّا مَنْ جَاءَكَ يَسْعَىٰ وَهُوَ يَخْشَىٰ فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّىٰ و اما برکیشیکہ ارشاد طلبی دہ شتاب قیلیب سنکا کیلادور، حالبوکہ اول کیشی اللہ تعالیٰ دن قورقادور، پس سن اول کیشی دن یوز اویوراسن، یعنے ای محمد سنینک کبی ذاتِ مکارم آیات غہ لایق مودور کہ مستغنی غہ تصدّی ایلاب، طالب ارشاد بولغان فقیر دن تلہی قیلغای سن، البتہ شبہہ یوق کہ حضورنیک غہ خواہشِ دل برلہ کلمای استغراء طریقی دہ کلکان مُدبِر لرنی ایمان و ہدایت دن استغنا قیلغان و انذار الٰہی دن قورقماغان کافر لرغہ اسلام غہ کلمک لیک لرنی طمع قیلیب اہتمام ایلہ اقبال قیلماق، و مجلس شریفنیک غہ ارشاد طلبی دہ شتاب ایلاب ذوقِ دل برلہ کلکان خدادن قورقغان مسلم فقیر دن یوز اویورمک، سنینک کبی ذاتِ معالی صفات غہ مناسب ایش ایماس دور،

ابن جریر روایت قیلیب دور ابن زید دیمیش کہ آیتور ایدی لرکہ اگر رسول اللہ اوزیغہ طرف الہی دن توشور ولغان وحی دن برار نرسہ نے یا شور ولغان وحی دن برار نرسہ نے یا شور سہ ایدی، البتہ اوز جنابیغہ عتاب مقامی دہ بولغان بو وحی نے یا شور ور ایدی دیب اہ، یعنی رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم وحی الہی دن ہیچ بر نرسہ نے بندہ لرغہ تیکوزماي یا شور دب قالماب دور، بلکہ یا ایہا الرسل بلغ ما انزل الیک من ربک امر شریفی غہ امتثال ایلاب جمیع مایوحی نے امت لرغہ تبلیغ ایتمیش، وہیچ بر نرسہ نے تیکورماي پوشیدہ تو تمایمش، بوالیش غہ سورۂ احزاب دہ زید قصہ سی حقیدہ وارد بولغان آیت لر دور، تحریم اولی دہ کے کلام لر شاہد دور، فنحن معاشر الامۃ المحمدیۃ نشہد یقینا ان محمدا صلی اللہ علیہ وسلم رسول اللہ ونبیہ، وحبیبہ وصفیہ، قد بلغ الرسالۃ، وادی الامانۃ، ونصح الامۃ، واقام الحجۃ، واوضح المحجۃ، وجاہد فی اللہ حق جہادہ، فصلوات اللہ وملائکتہ وجمیع خلقہ فی سمواتہ وارضہ علیہ وعلی آلہ واصحابہ اللہم ثبتنا علی ہذہ الشہادۃ، ولاترونا علی اعقابنا، ولاتزغ قلوبنا بعد اذ ہدیتنا، وہب لنا من لدنک رحمۃ انک انت الوہاب، آمین۔

اوشبو کلام الہی دن بو معنی مستفاد اولا دور کہ عزیز اولکیشی دور کہ اللہ سبحانہ انے ایمان وطاعت برلہ عزیز قیلیب دور، اگرچہ اول شخص خلق اورتاسیدہ فقیر وذلیل بولسہ مو، وذلیل اول کیشی دور کہ اللہ سبحانہ نے کفر ومعصیت برلہ خوار قلیب دور، اگرچہ اول کیمسہ آدم لرمیانہ سیدہ مالدار وعزت لیک بولسہ مو، روایت قیلمیش لرکہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بو سورہ نزول ایدن سونگرہ ہیچ بر فقیر غہ چہرہ سی نے تورتمایمش، وہیچ بر غنی غہ اقبال قیلمامیش، رسول اللہ نینگ مجلس شریفیدہ فقیر لر امیر لرمثل لیک ایمیش لر، یعنی اولرنے تمام حرمت ایلہ احترام قیلور ایمیش، بو کلام الہی دہ صغیر نے کبیر سببی ایلہ تادیب ایلامک بار دور، پس حامل شرع وعلم بولغان اعلام لر، ومتقلد حکم وامر بولغان حکام لر طالب ارشاد واستفادہ بولغان اصحاب خیر فقیر لرنے اوزلرغہ یقین قیلیب، حاجت لرینی انجاح ایلامک دہ، واولرنے خیر ودیانت دن عاری بولغان اغنیا لرادن زرہ تقدیم ایتمک دہ، اوشبو سورۂ واجناب رسالت مآب صلی اللہ علیہ وسلم مخاطب بولغان خطاب نینگ مثلی ایلہ مخاطب دور لر، بو آیات کریمہ مضمونیدن اولرنینگ عبرت گیر وپند پذیر اولمک لری واجب[1] دور، منادین مبین اسلام موندا غ عالیجناب بردین حریت آیین دور، قلیسی برادیان سابقہ دہ موندا غ بر مضمون حریت مشحون بار، پس اسلام نینگ طاعن لری انصاف نظری ایلہ باقسون لر، وانینگ حق لیغی غہ اعتراف ایتسون لر اگر انصاف دن طینت لریدہ ذرہ بولسہ یوسف نہانی نصارے نینگ متعصب روحانی لری طرفیدن دین مبین اسلام غہ قیلنغان اعتراض لرغہ جواب طرزیدہ تالیف قیلغان نجوم المہتدین نام کتابیدہ آیتنا

---

[1] علامۂ محقق محمد عبدہ حضرتلری آیتا دور اگر امت محمد صلی اللہ علیہ وسلم اوشبو تادیب الہی ایلہ متعظ اولوب انے عمل غہ کلتورسہ لر ایدی بوکون دنیا دا کے امت لرنینگ اینگ ارشدی بولور آبدی لرہذا ہم اللہ انتہی ۱۲ منہ

دور قولہ تعالیٰ عَبَسَ وَتَوَلّٰی اَنْ جَاءَہُ الْاَعْمٰی غہ قیلغان اعتراض لری جوابی وہ آیتا میز کہ بو خطاب نینگ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم جنابی غہ متوجہ ایکانینی تسلیم قیلمای میز، اہل تفسیر نینگ خطاب رسول اللہ غہ دیکان سوزلری اعتبار دن ساقط دور، چونکہ اول قول لر روایۃ آحاد دور بو مسئلہ دا روایۃ آحاد قبول قیلینمای دور سونگرہ اول روایت لرغہ برنچہ امر لر معارض دور، بر نجی بو کہ عَبَسَ دیب عبوس لوق ایلہ وصف قیلیب دور، بو ایسہ قرآن دہ ونہ خبر دہ رسول اللہ نینگ اعداءِ معاند لرغہ نسبۃً واقع اولغان صفاتیدن ایماس دور، چہ جائے آنکہ مؤمنین مسترشدین غہ نسبۃً بو صفت دہ بولغای، ایکنجی بو کہ اغنیا غہ تصدی وفقرا دن تلہی ایلہ وصف قیلیب دور، بو ایسہ رسول اللہ نینگ اخلاقیدن بولمک جایز ایماس دور، اوچنجی بو کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم غہ وَمَا عَلَیْکَ اَلَّا یَزَّکّٰی دیب خطاب قیلماق روا ایماس دور، چونکہ بو سوز رسول اللہ نینگ قومی نینگ ایمانی غہ حریص لیق نے ترک ایتمک غہ نوعی اغراء دور، بو ایسہ بندہ لرنینگ دعوۃ وارشادی اوچون مبعوث بولغان ذات غہ لایق بولمای دور، بالفرض تسلیم قیلدوق کہ خطاب رسول اللہ غہ دور، لیکن بو ایش لرنینگ گناہ بولمکی نے تسلیم قیلما سمیز، بیانے بو کیم اللہ تعالیٰ رسول اللہ نے حسن خلق ایلہ وصف اتیب وَاِنَّکَ لَعَلٰی خُلُقٍ عَظِیْمٍ دیہم وَلَوْ کُنْتَ فَظًّا غَلِیْظَ الْقَلْبِ وَمَا اَرْسَلْنَاکَ اِلَّا رَحْمَۃً لِّلْعَالَمِیْنَ دیب دور، پس رسول اللہ دن بعض اوقات نادرہ دہ اوشبو خلق حسن غہ مخالف نمانرسہ ظاہر بولغاچ اللہ تعالےٰ اولجناب غہ عتاب ایلاب انینگ غیر مرضی برالیش ایکانین اول جناب غہ بیلدورمیش پس بو امر ترک اولی بالبے دن بولا دور، اھ

بنہانی نینگ مفسر لرقولی نے رد قیلیب لانسلم دیکان شق اول داگی سوزلری آیۃ کریمہ داکی ضمیر لرمرجعی نے دمخاطب کیم ایکانینی آچیق بیان قیلمای حقیقت خفا پردہ سیدہ قالغان جہتدن قابل حجت ایماس، وما علیک الا یزکی قول کریمی بارا سیدہ دیکان دجہی قرآن کریم آیتی نصی ایلہ شایان ایماس دور، چنانچہ اللہ تعالیٰ فلعلک باخع نفسک علی آثارہم ان لم یؤمنوا بہذا الحدیث اسفا دیدورہ رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم نینگ مکارم اخلاق برلہ فضائل آداب نینگ اینگ عالی مرتبہ سے اہلہ متحلی اولمک لیکی نے ایستاکان ربّ کریم بو کیچک کینہ حادثہ گرچہ دین بارا سیدہ برامر مہم تو قعیدہ ظہور غہ کلسہ مو راضی اولمادی، ظاہراً عتاب نما آیت تو شوروب دیدی کہ اعمی کلکان وقت دہ پیغمبر چہرہ سی نے تورتی، ویوزینی اویوردی، مومنینگ وجہی بو کیم قرآن کریم افاداتی ایلہ وضیع انسان لرنے اینگ عالی برفضیلت غہ اعلا ایتکہ جی بر جملۂ حیات دور، وبو سورۂ شریفہ مضمونیدہ فقرا دن یوز اویوروب اشخاص اکابر غہ اہمیت برماس لیک اسلام نینگ آدابی دن ایکانینغہ تنبیہ قیلینیب دور، چونکہ اسلام دعوتی نینگ تعالیٰ سے فقیر وضعیف انسان لردن متشکل بولغان جماعۃ نینگ وجودی غہ وابستہ ایدی (انداغ کہ حدیث ہرقل دہ بو مضمون مصرح دور) انداغ جماعۂ ضعیف لرکہ دعوت اسلام نے مدافعہ ایلامک سایہ سیدہ نائل عزّ وسعادت اولمک لرغہ ارادۂ ربانیہ سبقت

ایتمیش، جناب رسول اللہ نینگ رسالتی نے مکہ اہالی سی نینگ ضعیف و بیچارہ لری ابتدأً قبول قیلماق دہ گے حکمت الٰہیہ بو دور، چونکہ بو ضعفاء مسلمین اوزلریدن قوت دہ و ثروت واعتبار دہ اینگ اولوغ بولغنہ کیشیلر عادۃً واقیلا لمایدور غہ برایش نے عنایت الٰہیہ ایلہ قیداغ وجود غہ کلتورا الغانلیق اوچون عالم غہ کورساتکوچی برمثالِ خارق العادہ ایدی لر، تاریخ نینگ بیزلرغہ کورساتکان و بیزلرنے ارشاد ایتکان حقیقت لری دن بری، دین اسلام نینگ حقیر بیچارہ ضعیف انسانلرنی مرتبۂ تعالے و حاکمیت غہ ترقی قیلدورکی، واول انظار عامہ دہ ضعیف و حقیر کورونکان انسانلرنے اخلاق عالیۂ انسانیہ نینگ اینگ بلند درجہ لرلیغہ، وعلم و عرفان نینگ اینگ عالی شاہقہ سی غہ اعلا ایلاکی بتون دنیا ظلمتِ کفر و جہالت ایلہ پُر بولغان چاغ لردہ ہدایت و دیانت انواری نے اولرنینگ واسطہ سے ایلہ بنی بشر اراسیغہ تبلیغ ایتدورکی، تعالیم اسلامیہ نینگ حقیت و حقانیتی غہ اینگ روشن دلیل وصادق گواہ دور، (بوزمان لردہ روسیہ ممالکِ وسیعہ سیدہ ظہور ایتمیش اشتراکیون فرقہ سے، اوزلری نینگ ضعیف و بیچارہ انسان لرطرفداری ایکانلیک لری نے اظہار ایلاب، گرچہ دل لریدہ اندن ذرّہ اثر بولماسہ موتیل لریدہ انے آیتیب اوزلری غہ انے شعار قیلماق ایلہ نظارِ عالم غہ اوزلرینی حق لیق طرف داری قیلیب کورساتمک دہ، وبوشیوہ ایلہ تولکان مسلکِ باطل لری نے حق لیق و عدالت اوزرہ ایکانلیکی نے ادعا ایلاب اینگ کرۂ زمین اوستیغہ انتشار ایتمکی نے کوزتومک دہ دورلر، اول بطلان پیشہ لرسوندن اول امدچ یریم عصر مقدم طرفِ الٰہی دن وحی قیلنغان قرآن نینگ پوک فقیر و مسکین انسان لرطرف داری ایکانلیکی غہ انصاف نظری ایلہ باقسون لر، وبو دین حق ضعیف و بیچارہ انسان لرنینگ حمایت و طرفدارلیغی بارا سیدہ قیداغ حکم لر تبلیغ ایتکانلیکی نے تدبّر قیلسون لر، دین اسلام نینگ ضعیف و فقیر غہ بولغان طرفدارلیغی عدالت و حقانیت اوزرہ بنا قیلنغان، بو فرقہ جافرقہ جائرہ نینگ تولکان یولی الیم ظلم و غضب و ناحق لیق اوزرہ بنا قیلینمیش دور، اگر بو فرقہ اوز مسلکینی تعالیم اسلامیہ غہ موافق عدالت و حقانیت اوزرہ، یعنے دین اسلام دہ بیورولغان حریّت اوزرہ اجرا قیلسہ لر ایدی، البتہ مسلک لری اوزلری امید قیلغاندیک جہانشمول بولمک لیکے محقق ایدی، لیکن اولرنینگ مسلک لری موندا غ بولماي ظلم و غضب و تمام ناحق لیق غہ اتبنا قیلنغان جہتدن، اولر ہر دیاردن مطرود، و ہر برحق پرست انسان نظری دہ مبغوض دورلر واگر مسلک لریدن یانماسہ لر عنقریب معروض زوال اولمک لری مقرر دور، سنۃ اللہ غہ نظر تأمل برلہ قراغان انسان اندہ شک قیلماي دور۔

بو سورۂ شریفہ دہ بیان قیلنغان اعمی نینگ حادثہ سے ظاہر دہ اہمیّت سیز برزسہ کبی کورلسہ مو، لیکن مونینگ باراسیدہ رسول اللہ جنابی غہ عتاب نما خطاب نازل اولمکی بو حادثہ غایت دہ مہمّ برمسئلہ نے حائز ایکانلیکی نے بیلدورادور، بر بیّنہ دین مقدس اسلام دہ حقانیت جوی خالص اہل ایمان اولمیش کیشی لرنینگ جانبی رعایہ قیلینماق خصوصًا انظار عامہ دہ حقیر سانلغان ضعیف

لرجانبی نے رعایہ قیلماق اہم امور ایکانینی ارادہ ایلامک،
ایکنجی رسول اللہ غہ طرف الٰہی دن وحی قیلنغان وحی قرآنی پیغمبر اکرم نینک اوزطرفیدن چیقارغان برکلام ایدی مو، یا ایسہ برمنبع خارجی دن تلقی قیلنغان بروحی ایدی مو، قیداغ برنرسہ ایکانینی قرآن آیت لری بارا سیدہ شبہہ قیلیغوچی غیردین لرغہ بیلدوردب، وحی الٰہی نینک ماہیتی نے اظہار ایتمک دور، بوا عمی بارا سیدہ رسول اکرم غہ وارداولمیش بوخطاب، وحی قرآنی انینک حضرت رسول اکرم نینک اثری ایماس لیکی غہ قطعی بردلیل کورساتمک دہ دور، برانسان اوزی دن باعث ندامت بولغودیک برایش صادراولسہ، شک یوقیلم انے عموم خلق غہ مشہوراولمکی نے ایستاماس، لیکن حضرت رسول اکرم اوزجنابیغہ عائد بولغان برحرکت صدوری نے ہیچ تردد سیز عموم غہ بیان اتمش، بوایسہ بے شبہہ آیات قرآنیہ نینک طرف حق دن وحی قیلنغان لیغی نے ارادہ ایتادور، آیات کریمہ نینک مضمونے رسول اکرم طرفیدن اعمی غہ نسبتہ کورگوزہ لکان حرکت نینک جناب الٰہی طرفیدن تصویب کورولما غانلیغی دور، لیکن رسول اللہ بوامرنے ہم امت غہ تبلیغ ایتی، زیراکہ رسول اللہ نینک حیاتی نینک اس الاساسی ارادہ الہیہ غہ محبت نام وصمیم قلب ایلہ انقیادایلامک دور، بوحادثہ وحی قرآنے نینک طرف الٰہی دن دیکان لیکینی کورساتمک دن تاشقاری رسول اکرم نینک ارادہ الہیہ غہ تسلیمیت تامہ سی نے ارادہ ایتادور،

انکلیزرود دیل بوحادثہ نے موضوع بحث ایلاب، پیغمبر یمیز نینک اعمی غہ نسبتہ کورگوزکان سوء معاملہ دن نادم بولغانلیغی نے بیان قیلادور، مونینک بوسوزی نینک باطل لیغی دہ ہیچ شبہہ بوقتور چونکہ پیغمبر یمیز اعمی غہ نسبتہ موجب ندامت بولغودیک ہیچ برسوء معاملہ دہ بولماب دور، انچق محتمل برامر بارا سیدہ قیلیب تورکان سوزینی کیسمک نے ایستاکان براعمی غہ دقت قیلماب دور، وانکا کونکلی آغاریغودیک برجواب برمای نہایت چہرہ سینی تورتوب اندن یوزاوبوزاویورمیش، بوایش موجب ندامت برمعاملہ ایماستور، بالفرض موجب ندامت برایش صادر بولغانده ہم، اعمی بے قیچتریب خاطرینی آلمک، حادثہ نے برطرف ایتمک غہ کافی ایدی، حاصل بوکیم حادثہ برفرد نینک فکر وقراری غہ طغان بولسہ، بوحرکت نے تشہیر ایتمک ہرحال دہ اول حرکت نے قیلغان فرد بولماس ایدی چونکہ برانسان قیلغان برحرکتی نے تصویب ایتماسہ ایتماس، اما اول حرکت نے عامہ غہ اظہار ینے ایستاماس، لیکن بوحادثہ دابوایش نے عموم طرفیدن لیل ونہار تکرار بولانا دورغان برشکل دہ تبلیغ ایتمک ہیچ برفرد نینک کاری ایماس دور، البتہ وحی الٰہی دن اوزگہ ایماس دور،

مانزیل کیلغ آیتادور، اسلام نینک کتاب سماوی سی قرآن دور، بوکتاب حضرت محمد نینک مدۃ نبوتے نے اثنا سیدہ تلقی قیلینغان وحی لرنینک مجموعیدور، قرآن نینک حضرت محمد طرفیدن وجود غہ کلتوریلکانینی، اکثر یاادعا قیلورلر، بونقطۂ نظر غہ کورہ حضرت محمد قرآن نے توراۃ انجیل دن آلمیش دور، اما مینک قناعتیم مونینک خلافیغہ دور، الہام عالمی دہ وحی اتالغان برنرسہ بارالیسہ، وحی

کامل بروجوغہ جائز ایسہ، قرآن نینگ برکتاب منزل ایکانے دہ شبہہ یوقتور، خریستیان لر حضرت محمد نینگ حق پیغمبر ایماس لیکینی، وقرآن نینگ انینگ اثری ایکانلیغی نے ادعا قیلادور لر حقیقت موندا غ ایسہ حضرت محمد نیمہ ادچون اوزینی مؤاخذہ قیلغان آیت لرنے آیتادور، ونیمہ اوچون اولرنے اوزاثریدہ باقی قالدورادور، اھ

بعض علما دیمیش کیم اللہ تعالی بو آیت کریمہ ایلہ فقیرلیق درجہ سینی عند اللہ اولوغ لوقینی، وفقرا ہلی نینگ تعظیم غہ لایق ایکانینی، ودنیا نینگ خدانینگ نزدیدہ قدری یوق شئ حقیر لیغی نے، واہل دنیا نینگ لایق تحقیر لیغی نے بیان قیلیب دور،

پس موندا غ بولغاچ فقیر لرجانبی نے رعایہ قیلماق غہ، واولرنینگ سینوق کونکل لرینے خوش ایتمک غہ، اہتمام ایلامک لازم دور، فقیر لرصحبتیدن استنکاف وعار قیلماس لیق سنۃ نبویہ دن دور، بخلاف صحبت اغنیا کہ اندہ ہیچ برفائدہ دنیویہ یوق دور اولرنینگ صحبتی دہ اوتکان ساعۃ عمضائع دور، بنابرین اللہ سبحانہ اوز پیغمبر نے فقیر لرصحبتی غہ ترغیب قیلیب آیتادور، وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ ای محمد نفسینگ نے جس ایت اندا غ ادم لر بر لہ کہ اولہ پروردگا لری نینگ رضا سینی ایستا کان حال دہ ایرتہ ویکیچ رب لرینی عبادت قیلادور لر،

ایتا ممکہ بو مضمون داگی آیت لر قرآن کریم دہ متعدد موضع لردہ بار، امابو زمانہ مزدہ بو صفت ایلہ متصف بولغان فقر الرنے یوردہ، اولرعنقا مثل لیک، نام لرے بار، اوزلری نا موجود، قیداغ کہ زمانہ مزاغنیا سیدہ حرص وبخل تولا لیقی دن شفقت وسخاوت یوق، بزنینگ زمانہ میز فقیر الریدہ مو عفت نفس وقناعت یوقتور، خدایا بیز اسلام اہلی نے اوزنینگ راہ راست غہ باشلاب دین مبین محمدی احکامی ایلہ عمل قیلماق نے بارچہ میز غہ نصیب ایتکای سن، آمین یارب العالمین،

كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ ۝ فَمَنْ شَاءَ ذَكَرَهُ ۝ حقا بدرستیکہ اول قرآن کریم نینگ آیت لری اولوغ موعظہ دور، کہ انینگ ایلہ پند گیر اولوب موجبنیچہ عمل قیلماق واجب دور، پس کیملہ کہ خواہلاسہ اول قرآن نے یادغہ آلور، یعنی انینگ ایلہ متعظ اولوب مضمونیغہ عمل قیلور،

بو آیت کریمہ نینگ ماقبلی غہ ارتباطی بو وجہ ایلہ دور کہ، اللہ سبحانہ صنادید قریش نینگ ایمان دن استغنا لرینی ذکر ایتکاچ، قرآن عظیم الشان نینگ شانی نے تعظیم ایلاب، انے وصف قیلدی کہ، قرآن انسان لرادچون اولوغ موعظہ وعبرت دور، قرآن نینگ شرفی وقدری نینگ بلندلیکی صنادید قریش انے قبول قیلماق بیلہ ایماس دور، تا آنکہ اولرنینگ قرآن نے قبول قیلماق لری بار اسیدہ حرص ایلہ مایل بیق قیلورسن بلکہ خلق نینگ شرفی قرآن نے قبول قیلماق، وانینگ ایلہ متعظ اولمک لیک ایلہ دور، پس کیملہ خواہلاسہ قرآن برلہ پند آلور، موندا غ بولغاچ پس قرآن لے قریش غہ تبلیغ ایتمک غہ اقتصار ایلا، واولرنینگ انے قبول قیلماق لری وایمان کلتورمک لری توغریسیدہ حرص وتمیل نے ترک ایت، زینہار استغنا پیشہ کفار لرکونکل لرینی خوش قیلماق اوچون قرآن غہ ایمان

کلتورگان کیشیلر دن یوز اویرمہ دیمکدور اللہ سبحانہ قرآن کریم نے وصف قیلیب دیدیکہ اول قرآن تذکرہ دور یعنے آیحق روشن برموعظہ دور اول درجہ دہ آشکار وظاہر کہ انے فہم ایتمک نے ارادہ قیلغان، وانینک ایلہ پند آلیب مضمونیغہ عمل قیلماق نے خواہلاگان کیشی البتہ قادر بولادور دیب، سونکرہ اینک وصیفہ دیدی کہ فِیْ صُحُفٍ مُّکَرَّمَةٍ مَّرْفُوْعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ ۢ بِاَیْدِیْ سَفَرَةٍ ۢ کِرَامٍ بَرَرَةٍ ۢ اول تذکرہ مثبت دور اندا غ صحیفہ لردا کہ خدا اینک نزدیدہ مکرم ومحترم و قدری بلند وخطا ونقصان دن پاک قیلینغان دورلر اول صحیفہ لرخدا اینک نزدیدہ مکرم واطاعت لیک بولغان کاتب لرقول لری برلہ مثبت بولغان دورلر عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہما دن مروی دورکہ دمیشیش سفرہ ملائکہ کاتب لردیمک دور اھ

اللہ سبحانہ اول سفرہ نے مدح اتیب ایکی وصف ایلہ ماقتاب دور اولغنی وصفی اولرنے کرام دیب صفت لایکی دور کرام کرامۃ دن مشتق بولسہ معنی سے اول ملائکہ کتبہ لرخدا اینک نزدیدقرب وشرف برلہ مکرم دورلردیمک اولور واکرکرام لؤم نینک ضدی بولغان کرم دن مشتق بولسہ معنی سی اول ملائکہ کتبہ کریم لر یعنے مؤمن لرغہ مہربان دورلرکہ مؤمن لرنینک کمالی غہ سعی قیلغوچی واولرا وچون استغفار ایتکوچی لردورلردیکان بولور

ایکنجی وصف اولرنے بَرَرَہ دیب وصف قیلیب دور معنے سے تقی ومطیع وصادق دیمک دور یعنی اولرا وزلری مواد دن مقدس وجوہرلری تعلقات دن منزہ بولغان جہتدن تقی دورلر واللہ تعالی نینک امرلرغہ ہمہ دم مطیع دورلر چنانچہ عرب کلامی دہ فلان بَرٌّ خالقہ دیمک خالقی نینک امری غہ اطاعت قیلادور دیکان بولور وبَرٌّ فی یمینہ دیمک صادق دور دیمک اولور (بو آیت کریمہ بارا سیدگی باشقہ تحقیق لرکشف البیان دہ مسطور دور)

بیلکیل کیم اللہ تعالی قریش چونک لری نینک فقیر مسلمانلرا وزرہ بولغان ترفع وتکبر لرلرغہ مشتمل قصہ نے ابتدا قیلغاچ مؤمن بندہ لرینی اولرنینک استغناسے دن عجب لاندوروب دیدی کہ قُتِلَ الْاِنْسَانُ مَآ اَکْفَرَهٗ ۢ لعنت قیلینسون انسان معہود نے عجب کفردہ افراط دہ بولغوچی دوراول، یاکہ قبیح ترسہ اول انسان نے کفرغہ حمل قیلادور

امام رازی آیتا دور قُتِلَ الْاِنْسَانُ کلام الہی سی انسان غہ غایت دہ بدو قبیح دعالرنینک اینگ یمانی ایلہ قیلینغان دعای بد دور چونکہ قتل دینا اینک شدۃ لری نینک غایتدہ قبیحی دور نعوذ باللہ مَآ اَکْفَرَهٗ انسان نینک کفران نعمت دہ غایت افراط دہ ایکانیدن تعجب دور مالی انسان کفران پیشہ انواع عقاب نینک اینگ قبیحی غہ مستحق بولسون چونکہ اینک کفری نے عجب قبیح دور یعنے اول انسان قبایح ومنکرات نینک اینگ اولوغی برلہ متصف دوردیمک دور

اگر آیتو نسہ کہ انسان کفر پیشہ غہ دعاء بد قیلماق انچق عاجز وانکا عجزا برمک غہ قادر ایماس کیشی نینک ایشی دور اللہ تعالے جنابے ہمہ اشیا غہ قدرتے بیتکوچی صانع قدیر دور پس اللہ تعالی

نینک جنابِ عظمت مآبی غہ بوینچوک لایق اولور، وہم برنرسہ دن تعجب قیلماق اول نرسہ نینک سببنے بیلما کان کیشیغہ عینہ مناسب دور، اللہ تعالی الیسہ علمی ہمۂ مکوّنات غہ شامل بولغان علیم حکیم دور، پس تعجب اینک جنابیغہ بوینچوک لایق بولور دیب،

بو سوال نینک جوابی بوکیم قُتِلَ الانسان کلامی عرب کلامی اسلوبیدہ وارد بولوب دور، چونکہ ہر قوم نینک لغتیدہ ایراد قیلینغان کلام اول قوم نینک اسلوب واصطلاحی دا کلتور ولادور، مثلاً عرب قومی برکیمسہ نینک قیلغان ایشی غہ انکار قیلیب اندن راضی بولماسہ قُتِلَ اللہ دیدور، مقصود موندن بوکیم اول کافرلار انواع عقاب نینک اینگ اولوغی غہ مستحق دورلر، چونکہ اولرانینگ قبائح بولغان کفرنے اوزلریغہ پیشہ قیلدی لردیمک دور، ما اَکْفَرَہٗ قول کریمی الیسہ اول کفران پیشہ لرنینک نظرلری آلدیدہ اللہ تعالی نینک الوہیّت ووحدانیتی نینک دلائل لری مشاہدہ قیلینب تورو ب، واللہ واحد قدیر نینک کمال قدرتے وجلائل نعمت واحسانی معانیہ لری بولوب تورو غلوق، صانع حکیم نینک معرفتی دن، وتوحیدی دن یوزاویورمک لری دن بندہ لرنے تعجب لاندورمک دور،

ومونینک ضمنیدہ دنیادہ اقبح قبائح ومنکرات بیلہ متصف بولغان کافرلرغہ اللہ تعالی نینک اولوغ سخطی بارلیغی غہ داول کفران کردارلرنینک نزدِ الٰہی دہ غایتدہ خوار وحقیر الیکانیغہ دلالت واشعار بار،

بیلگیل کیم اللہ سبحانہ قریش اولوغ لری نینک فقراءِ مسلمین اوزرہ کورگوزکان تکبر وترفع لریغہ، مشتمل قصہ بیانینی ابتدا قیلغاچ، بندۂ مؤمن لرنے اول گمراہ لرنینک کفر وتکبر لری دن عجب لاندورِی گویا آیتا دورکہ بوقوم نینک موندای غ تکبر وخودبین لیق لریغہ سبب نہ دور، باوجودِ آنکہ اولرنینک خلقت لری نینک خلقت لری نینک مادّہ سے نطفۂ قذرہ[۵۲] ومآل وجودلری جیفۂ عذرہ[۵۳] اولمک اوستیغہ بولرلوایکی حالت میانہ سیدہ جمّال عذرہ[۵۴] دورلر، پس بوصفتِ رذیلہ ایلہ متصف بولغان انسانلرغہ کبر وترفع ایلامک ہیچکاہ لایق ایماس ایکانلیکینی بیلدوروب، وہم اولرنینک عجب لرینی یوق اتمک غہ اینگ شایان بولغان علاج نے، وکفردن یانمک لریغہ باعث بولادورغان اقربِ دلائل لرنے اولرغہ بیان قیلادور، بارچہ دن یقین راق برہان بولغان خلقت لری نینک اوّلی نیمہ ایکانینی اولرنینک یادی غہ سالادور، چونکہ انسان نینک خلقتے صانع تعالی نینک وجودی غہ دلیل اولمک غہ اینگ یقین بردلیل بولغان دیمک، انینک ایلہ بعث غہ حشر ونشر غہ اقرار اتمک غہ ہم اینگ یقین طریق دور، بنابرین اللہ سبحانہ

---

[۵۲] مردار دپلید ۱۲ [۵۳] جیفہ میت نینک سایگان مردہ سی ۱۲ عذرہ بوز دلکان وفاسد اولکان ۱۲

[۵۴] عذرہ غائط ونجاست دور یعنی انسان نینک اول خلقتی مردار پلید آب منی دور وعاقبت احوالی قبردہ مردہ سی بوزدلوب سایب جیفہ اولمک دور ولوایکی سے میانہ سیداگی حالی الیسہ قورساقیدہ نجاست لرنے کوتاریب یورمک وگاہانے دفع اتمک اوچون نجاست خانہ دہ اولتورمک دور پس بو احوال ایکاسے بولغان انسان غہ کبر وخودبینلوق ایلامک یراشورمو یمک دور

اول گمراہ لرنینگ ترفع و تکبر لرینی ذم، و توتکان یول لرینی ترییف ایلاب آیتا دور، مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ ۝ اللہ تعالے اول انسان نے قیسے نرسہ دن براتتی مِنْ نُطْفَةٍ ط اول انسان نے منی سوبی دن یراتتی توضیح اللہ سبحانہ اوزی نینگ نعم متوالیہ و منن متوافرہ سیغہ انسان نینگ کفران ایلاکی نے آپ آچیق بیلدورمگ اوچون انسان غہ اوّلِ حدوثی دن منتہای عمری غچہ انعام قیلینغان نرسہ لرنے ذکر قیلا دور، بو آیت ایسہ انسان غہ اول انعام قیلینغان نعمت جلیلہ ذکری دور، یعنے گویا اللہ تعالی آیتا دور کہ انسان غہ بیز نینگ طرف ربانی میزدن عطا قیلینغان نعمتِ جلیلہ لر بیشمار دور، انسان غہ اوّلِ حدوثی دن باشلاب آخرِ عمری غچہ بریلگان نوع نوع نعمت و احسان لریمیز بار دورکہ، اولر نینگ حقی انسان لر بزگہ شکر اتیمک، و امر یمیز غہ انقیا دایلامک دور، نہ اینکہ موجبِ کفران و سببِ عناد بولغای، سونکرہ اوّل نعمت لردن انسان غہ اوّلِ حدوثی دہ عطا قیلنغان نعمتی نے ذکر قیلیب آیتا دور، آیا اوّل انسانِ کفر پیشہ و تکبر اندیشہ تفکر قیلا یدور موکہ، اللہ سبحانہ انے قیلسی نرسہ دن یراتمیش، اٰنینگ اصلِ خلقتی نے آبِ منی نینگ مادّہ پلیدی قیلیب انسان نے اول حقیر نرسہ دن یراتمیش، پس اصلِ خلقتے شوندای غہ برحقیر پلید نرسہ بولغان کیشیدہ تکبر و طغیان ایلامک پوک مناسب اولور، و شوندای غہ برمادّۂ پلید دن احسنِ تقویم صورۃِ بہیّہ سیدہ بولغان انسان نے پیدا قیلماق نعمتِ جلیلہ دور، پس اوشبو نعمتِ جلیلہ نے عطا قیلغان مُنعِم تعالی نینگ نعمتی غہ کفران ایلامک انسان غہ پوک لایق اولور،

سونکرہ اللہ تعالی انے بیان قیلیب دیدی کہ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ ۝ اللہ تعالے اول انسان نے یراتتی، پس انے اوزیغہ مناسب اعضا و اشکال غہ مہیا قیلدی، یعنی انسان نے نطفہ دن یراتتی، پس اٰنینگ خلقتی نے اعضا و اشکال و کمیت و کیفیت جہتیدن مقدار معلوم برلہ اندازہ قیلدی، و اٰنینگ اعضاسی دن ہر بر عضو اٰنینگ مصلحتی غہ لایق اندازہ اوزرہ کمیت و کیفیت برلہ تقدیر ایتتی، یا کہ اول انسان نے نطفہ دن یراتتی، پس اٰنینگ خلقتی اتمامیغہ یتکونچہ احوالی نے برنیچہ طور لردہ قیلدی، یعنے گاہا نطفہ سونکرہ علقہ سونکرہ مضغہ تا اول حال غچہ کہ انسان نینگ خلقتی تمام بولغونچہ انسان غہ آناسی نینگ رحمیدہ احوالِ متنوعہ لرکلدی و یمک دور، ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ ۝ سونکرہ اللہ تعالی یول نے آسان قیلدی قولہ تعالی السَّبِيلَ تاویلیدہ مفسّر لر برنیچہ قول لربیان قیلیب دور لر، تولاراق مفسّر لر رحم دن چیقماق یولی نے آسان قیلدی دیب تأویل قیلیب دور لر، بو قول ابن عباس، ابو صالح، سُدّی، و قتادہ، و عکرمہ، دن اثر لردہ روایت قیلیب دور، ابن جریر طبری رحمۃ اللہ بو آیت نینگ ماقبل و مابعدی نینگ سیاقی غہ باقیب بو آیت بارا سیدہ آیتو لگان تأویل لردن بو تأویل اٰنینگ نزدیمدہ اولی بصواب دیب دور، و درحقیقت جنین غہ آناسی نینگ قورساقی دن چیقماق حکامی یتوشکان دہ اذن اللہ برلہ رحم نینگ آغزی آچیلیب قورساقدا کی ہیئتی دن جنین غہ یوتکالمک نے الہام قیلماسہ، البتہ رحم دن مولود نینگ چیقماقی میسّر اولمایدور، جنین نینگ اندا غ

بر منفذ تنگ دن تیریک حال دہ چیقماقی عالم دا کی عجایب لرنینک عجیب راقی دور، بو ایسہ اللہ صانع حکیم نینک آسان قیلماقی ایلہ اولور، بو ایش نے قیلغوچی خداوند حکیم دن اوزگہ کیم دور۔

و بعضی لر السبیل دن مراد انسان غہ خیر و شر یول لرینی آسان قیلدی دیمک دور، دیب تاویل قیلیب دورلر، بو قول مجاہد دن طریق متعددہ ایلہ روایت قیلیب دور، مجاہد دیمیش کہ ثم السبیل یسرہ قول کریمی قولہ تعالی اِنَّا ہَدَیْنَاہُ السَّبِیْلَ اِمَّا شَاکِرًا وَّ اِمَّا کَفُوْرًا آیتی نینک نظری دور، (یعنی بز اول انسان غہ توغزی یول نے کورگوزدوک، یا اول انسان شکرانہ قیلغوچی مؤمن بولور یا کفران نعمت قیلغوچی کافر بولور) قاضی بیضاوی رحمہ اللہ آیتا دور، بو قول الہی دہ اوشبو معنی اخیر غہ کورہ بو معنی غہ ایما بار دورکہ، دنیا اوتیا دور غان یول دور، و مقصد ایسہ دنیا دن باشقہ برزسہ دور، بنا برین مونینک عقیبدہ قولہ ثم اماتہ فاقبرہ الخ آیت لرینی کلتوروب دور ا ھ۔

یعنے دیمک ایستایدورکہ السبیل نے خیر و شر یولی غہ تفسیر قیلنغاچ فہم قیلندیکہ مکلف بندہ تابو دنیا دہ بار اول ابن سبیل دور، انینک سلوک ایتکان سبیلی یا انے خیر غہ یتکوزادور دیا شر غہ، یعنی دار جزادہ یا ثواب غہ اولاندورادور یا عقاب غہ، بو دنیا جای قرار ایماس، دار قرار سرای آخرت دور، بعض لر دیب دورکہ السبیل نے معنی مذکور غہ حمل ایتمک نے بو آیت نینک مابعدی غہ حسن انتظامی تائید قیلادور۔

ثُمَّ اَمَاتَهٗ فَاَقْبَرَهٗ ۙ ثُمَّ اِذَا شَآءَ اَنْشَرَهٗ ؕ سونکرہ اللہ تعالی انسان فی اجل مسمّی سے یتکان چاغدہ اولتوردی، پس انے قبر غہ کومک غہ امر قیلدی، سونکرہ اللہ تعالی خواہلاگان وقت دہ انے قبر دن قوپارادور،

بیلگیل کہ اللہ سبحانہ بو آیت دہ موت نے انسان غہ انعام قیلغان نعمت لری جملہ سیدن سناب دور، چونکہ موت انسان نے نعم ابدی غہ یتکوزادور غان سبب لرنینک بری دور، حقیقتدہ دہ روح نینک بدن دن مفارقت قیلماقی بردار دن یینہ بردار غہ انتقال ایلامک دور، انداغ کہ، امیر المؤمنین حضرت علی کرم اللہ وجہہ دن نقل قیلینیب دورکہ آتیب دورلر، اَلدُّنْیَا دَارُ مَمَرٍّ، لَا دَارُ مَقَرٍّ فَاعْبُرُوْہَا وَلَا تَعْمُرُوْہَا، وَقَدْ خُلِقْتُمْ لِلْاَبَدِ، وَلٰکِنَّکُمْ تَنْتَقِلُوْنَ مِنْ دَارٍ اِلٰی دَارٍ، حَتّٰی یُسْتَقَرَّ بِکُمُ الْقَرَارُ، (دنیا اوتادوغان برسرای دور، نہ قرار آلادور غان جای، پس موندا غ ایسہ سرای دنیا دن عبور قیلینک لر، وانینک آباد یعنی نے کوزلاب کارخ و قصور قیلمانک لر و سیز لرلابذا و چون یراتیلمیش سیز لر، ولیکن سیز لر برسرای دن یینہ برسرای غہ کوچرولور سیز لر، تا دار القرار دہ قرار آلغونچہ) پس موت گرچہ ظاہر دہ فنا و اضمحلال بولسہ ہم، حقیقت دہ اول ولادۃ ثانیہ دور، علما لر بعضے سے دیب دورکہ انسان مادام کہ دنیا دہ بار بیضہ ایچیدا گے چوژہ مثابہ سیدہ دور، قیداغ کہ چوژہ نینک کمال غہ ایریشمکی بیضہ نینک پارہ بولمکی غہ و چوژہ نینک اندن چیقماقی غہ مربوط دور، شونکا اوخشہ انسان نینک ہم کمالی نینک شرطی اوزہیکلی دن

مفارقت ایتمکیدور، اکراوشبو موت بولماسہ ایدی انسان کمال غہ ایریشماس ایدی، پس بوحال
دہ موت انسان نینک کمالی اوچون ضروری برنعمت دور، غنی کشمیری آیتا دور نظم؛

ندارد رہ بگردون روح تاباشد نفس در تن ✽ رسائی نیست در پرواز مرغ رشتہ برپارا

موت حال وضیع دن حال رفیع غہ انتقال ایتمک غہ سبب بولغان جہتدن، اللہ تعالی
انے اوز کلامیدہ توفی وامساک آتاب دور، چنانچہ دیب دور، اَللّٰہُ یَتَوَفَّی الْاَنْفُسَ حِیْنَ مَوْتِہَا
وَالَّتِیْ لَمْ تَمُتْ فِیْ مَنَامِہَا فَیُمْسِکُ الَّتِیْ قَضٰی عَلَیْہَا الْمَوْتَ وَیُرْسِلُ الْاُخْرٰی اِلٰی اَجَلٍ مُّسَمًّی۔ یعنی اللہ تعالے
جان لرنے اولکان چاغلریدہ آلور، واولما کان جان لرنے اویقوسیدہ آلور، پس اول جانلرنے کہ انکا
اولوم تقدیر قیلیب دور عالم ارواح دہ سقلاب توتار، وایکنجی جانلرنے کہ انے اویقودہ آلیت دور تن
لریغہ یبارور، تا مقدّر قیلنغان اجلی بیتکان نچہ، اِنَّ فِیْ ذٰلِکَ لَاٰیٰتٍ لِّقَوْمٍ یَّتَفَکَّرُوْنَ؛ تحقیق اوشبو
ایش لردہ، یعنی جان لرنے الماقدہ مدتی بیتکان نے توتوب قالدوروب مدتے بتماکان نے اَجَلی
بیتکان نچہ تنی غہ قایتاریب یبارمک دہ، ہرآینہ اللہ تعالی نینک کمال قدرتیغہ علامت لر، وحشر وبعث
غہ دلیل ونشان لر، باردور، تفکر قیلادور غان قوم لرادوچون چونکہ اوخلائک اولک غہ، واولغانماق ینہ
یتریلمک کہ مثال دور، اولوم دہ شوندای منافع لربارلیغی جہتدن اللہ تعالی قرآن کریمدہ متعدد موضع
لردہ اولوم نعمتی برلہ انسان لرغہ منت قیلیب دور، چنانچہ آتیب دور اَلَّذِیْ خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَیٰوۃَ لِیَبْلُوَکُمْ اَیُّکُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا۔ آندای خدائی قدیر کہ اولوم نے وتیریک لیکنی خلق ایتی، تاکہ سیزلرنے آزمایش
قیلغای کہ سیزلرنینک قیسے بریڭیز عمل جہتیدن اوبدان راق دور، یعنے کیم نینک اخلاص وتقوا سے
زیادہ راق وعملی قریب بصواب دور، چونکہ اعمال نینک اَحْسَنی اینک اَصْوَبُ وَاَخْلَصی دور،
اَصْوَب اول عمل کہ موافق سنت بولغای، وَاَخْلَص اول کراللہ نینک رضاسی نے ایلتماک دن اوزکہ
نرسہ انکا راِلاشماغای، دہرقچان کہ عمل خالص بولسہ، وصواب بولماسہ مقبول بولمای دور، وشونکا اوخشہ
عمل صواب بولسہ وخالصًا لوجہ اللہ بولماسہ ہم مقبول بولمای دور، حدیث شریف دہ احسن عملًا نے
احسن عقلاً واورع عن محارم اللہ واسرع فی طاعۃ غہ تفسیر قیلمیش، یعنی قیسی بریڭ لرعقل دہ کامل
راق واللہ حرام قیلغان نرسہ لردن پرہیز وتقوی قیلغوچی راق، وطاعتِ آلہی دہ شتاب ایتکوچی
راق دور، اَحْسَنِ عَمَل نے اَحْسَنِ عقل غہ تفسیر ینیک وجہی بوکہ کیم کہ انینک عقلی تمام وکامل بولسہ اول
کیشی نینک خوفی اَشَدّ بولور، واولوم نے تولایادقیلور، وانکا اوبدان استعداد قیلماق غہ سعی قیلور، و
دنیا نینک زخارفیغہ کونکل برماس، بووجہ دن اولکیشی عمل جہتیدن احسن اولور، بوآیت شریفہ دہ
اللہ تعالے نینک موت نے حیاۃ غہ مقدم قیلغانی بومعنی غہ تنبیہ اوچون دور کیم، حیاۃ حقیقیہ غہ تیمک
کہ سبب موت دور، یا الیسہ مقصود بوآیت نے کلتورمک دن مکلّف بندہ لرنے حسن عمل غہ ترغیب
ایلامک دور وحیاۃ غہ نسبۃً موت بومقصود حصولی بارا سیدہ داعی راق دور، زیراکہ اولوم نے کوز
آلدیدہ توتمک معاصیدن باندورمک اوچون اینگ قوۃ لیق زاجر، واوبدان عمل غہ ترغیب ایلامک غہ

باعث بولادورغان داعی مؤثر دور، ویتہ اللہ تعالے انسان غہ انعام قیلغان نعمت لردن اولوم نے برنعمت سناب آیتادور، کَیْفَ تَکْفُرُوْنَ بِاللّٰہِ وَکُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْیَاکُمْ ثُمَّ یُمِیْتُکُمْ ثُمَّ یُحْیِیْکُمْ ثُمَّ اِلَیْہِ تُرْجَعُوْنَ۔ یعنی ای مشرک لر ذات واجب الوجود بولغان معبود برحق نینگ روزِ بعث ده سیز لرنے قبردن تیرکوزنگ غہ قادر ایکانیغہ بُرُک انکار قیلا سیز لر، حالبوکہ سیز لر اولوک ایدینگیز لر یعنے آتالرینگیز صلب لریده جان سیز نطفہ ایدینگیز لر، صانع قدیر فیض مرحمتی برلہ سیز لرنے تیرگوزدی، سونکره حیاتِ مستعار لرینگیز اجل مسمّٰی سیغہ یتکاندن کین سیز لرنے اولتورادور، سونکره باز حیاتِ ابدیّہ ایلہ سیز لرنے تیرگوزادور، سونکره انینگ درگاہی غہ یاندورالاسیز، بودنیا ده قیلغان کردار لرینگیز غہ براشور سیز لرنے محاسبہ قیلادور، پس بوقدر آیاتِ بینات عظیمہ ونعم بدیعۂ جسیمہ لرنے سیز لر غہ مقدّر قیلغان قادر خداوندِ یگانۂ قاہر غہ ایمان کلتورماي، کفر پیشہ ومخالفت اندیشہ بولماق لرینگیز تولا عجیب وغریب دور بوآیاتِ کریمہ لرده اللہ تعالی موت نے بنده لرغہ قیلغان انعامی جملہ سیدن سناب دور، اندا غکہ حیات نے سنا مِیش ایدی، بووجہ دن کہ حیاۃِ اخرویّہ برادلوغ نعمتِ سابغہ دور، واول نعمت غہ یتمک سبب موت دور، پس بوسبب ایلہ موت ہم نعمت دن سنالماق غہ لایق اولمیش، چونکہ برسیسی کہ اینینگ واسطہ سی ایلہ نعمت غہ ایریشیلسہ، اول سبب ہم نعمت دور، موت سعادۃِ کبری غہ وسیلہ بولغان جہتدن انبیا واولیا اندن خوف قیلماس ایدی لر، وموت منزلِ ادنی دن منزلِ اعلی غہ انتقال بولغان جہت دن انے دوست توتمک ده بولدی لر، انداغ تجرّد پیشہ لرکہ خداوند کریم نزدیده اوزلریغہ وعده قیلینغان ثواب، واجر بے حسنات غہ اعتماد کامل، ویقین تام لری بار دور، زیراکہ وعدۂ الٰہی غہ ثوق تامی بار مؤمن اُنکا مشتاق اولور، وتیز راق نعیم باقی غہ یتمک نے، وبوسرای کدورت آمیز فانی دن قوتولوب کیتمک نے آرزو قیلور، فقیہ منصور بومعنی ده دیب دور شعر ؎

قد قلتُ اِذْ مَدَحُوا الحیاۃَ فَاَسْرَفُوْا ❊ فی الموت الف فضیلۃٍ لا تُعْرَفُ
منہا امانُ لقائہٖ بلقائہٖ ❊ وفراقُ کلِّ معاشرٍ لا یُنْصِفُ

وابو احمد کاتب بوایکی بیت مضمونیده دیب دور شعر ؎

مَنْ کانَ یَرْجُوْ ان یعیشَ فانّنی ❊ اصبحتُ ارجوانَ اموتَ فاُعْتَقا
فی الموت الف فضیلۃ لو انّہا ❊ عُرِفت لکان سبیلُہ ان یُعْشَقا

اولوم نے ناخوش کورماي دورمکر بوایکی صنف کیشیلر، بری انداغ کیشی کہ اینینگ آخرۃ غہ ایمانی یوقتور، واینینگ اعتقادیده اوشبو دنیا واگی حیاۃ دن باشقہ برحیاۃ یوقتو، اول مشرکین شقاوت آیین لرغہ اوخشہ کہ اللہ سبحانہٗ اولرنینگ حالِ خسران مآل لرینی بیان قیلیب آیتادور، وَلَتَجِدَنَّہُمْ اَحْرَصَ النَّاسِ عَلٰی حَیٰوۃٍ وَمِنَ الَّذِیْنَ اَشْرَکُوْا یَوَدُّ اَحَدُہُمْ لَوْ یُعَمَّرُ اَلْفَ سَنَۃٍ وَمَا ہُوَ بِمُزَحْزِحِہٖ مِنَ الْعَذَابِ اَنْ یُّعَمَّرَ وہر آیینہ ای محمد اول یہودی لرنے اوزدن عمر کوررک غہ آدم لرینگ ہمہ سیدن حریص راق تاپاسن، ومشرک لردن ہم حریص راق، اول مشرک لردن ہر بری کاشکے

بینک یل عمر کور سام ایدی دیب آرزو قیلا دور، و اول مُعَمَّر بو لمک نے آرزو قیلغان مشرک نے عمر دراز کورمک لیکی عذاب الٰہی دن یراق قیلغوچی ایما ستور،

و بو طریق ضلالت تنمیق ده بولغان مُلحِدِین زندقه آئین لرنینک بعضے سی بو معنی ده بو نیکلیغ ہذیان سرایق قیلیش شعر ؎

خذ من الدنیا بحظٍّ ✤ قبل ان تُثقل عنها
فی دارٍ لیس باقٍ ✤ بعدها اطیب منها

و ایکنجی صنف انداغ کیشی که اینک آخرت غه ایمانی بار، دلیکن گناہی سببی ایله مؤاخذه اولمک دن قورقادور، اما مونداغ ایماس کیشیلر اولوم نے دوست توتادورلر، و انے آرزو قیلا دورلر، انداغکه صالح لرانے خوش کوروب دورلر، و انے آرزو قیلیب دورلر، و اندن ہیچ وقت خوف قیلمابدورلر، حتی که جناب اسد اللہ الغالب امیر المؤمنین سیدنا علی بن ابیطالب کرم اللہ وجہہ آیتمیش لر، وَاللہِ مَا اُبَالِیْ اَقَعْ عَلَی الْمَوْتِ اَوْ یَقَعُ الْمَوْتُ عَلَیَّ اللہ عه قسم کیم باک توتماس منکه من موت اوزره توشارمن یاکه موت مینک اوزریمغه توشار، و حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ خالدین الولید نے اہل ردّه قتالیغه یبارکان ده انکا دیدی که اِحْرِصْ عَلَی الْمَوْتِ تُوْہَبْ لَکَ الْحَیٰوۃُ یعنی اولوم غه حریص بولغیل تاکه سنکا حیاۃِ ابدیّه بخشش قیلنغای،

روایت قیلینیب دورکه پیغمبر خدا صلی اللہ علیه وسلم دیمیش لر، کیمکه اللہ تعالی نینک لقاسی نے دوست توتسه اللہ تعالی اول کیشی نینک لقاسی نے دوست توتار. بو حدیث مضمونیچه اولوم مؤمن نے لقاء اللہ غه واصل قیلور، پس مؤمن بنده یوک انے مکروه کورسوں، و دوستانِ حق موت نے کوز توتوب تورا رادی لر، و انی زلرینی گویا جس ده کورا رادی لر، و جس دن قوتولماق ایله بشارت کلتورکوچی غه انتظار چیکا رادی لر، بو معنی غه بناءً روایت قیلینیب دورکه دنیا مؤمن نینک زندانی، و کافر نینک بہشت و بوستانے دور، چنانچه اتیب دورلر نظم ؎

نسبتِ دنیا بزندان بس ہمیں کز قیدِ آن ✤ ہر کہ شد آزاد میلِ باز گردیدن نداشت

اللہ سبحانه یہود ملعنت تاروپودلرغه ردّ مقامی ده دیب دور، قُلْ اِنْ کَانَتْ لَکُمُ الدَّارُ الْاٰخِرَۃُ عِنْدَ اللہِ خَالِصَۃً مِّنْ دُوْنِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ کُنْتُمْ صٰدِقِیْنَ - ای محمد اول یہود شقاوت نمودلرغه ایتغیل، اگر دار آخرت یعنی جنت سیزلرنینک زعمینکز غه بناءً خالص سیزلرنینک سیزلردن اوزگه آدم لردن ہیچ بریغه نصیب اولمایدور غان بولسه پس اولوم نے آرزو قیلینگ لر، اگر بو قول دعوینکز ده صادق بولسانگ لر، زیراکه اہل جنت دن ایکانیغه جزمی اعتقادی بار کیشے انکا جان برله مشتاق بولکور، پس مونداغ ایسه اولوم جنت باب لریدن بر باب دورکه جنت غه اول باب دن کیرکان دن سونگ تیمک میسّر اولور، و اکر موت بولماسه جنت ہم بولماس،

اللہ سبحانه قرآن مجیده وَلَئِنْ مُّتُّمْ اَوْ قُتِلْتُمْ لَاِلَی اللہِ تُحْشَرُوْنَ - دیب دور، یعنی و اگر سیزلر

فراشینیکمزدہ اولسانیکز یا مقتول بولسانیکز البتہ اللہ تعالی درکاہیغہ گینہ حشر قیلینا سیزلر، بو معنی غہ تنبیہ قیلغان جہتدن کیم خداوندحی قیوم نزدیدن استفادہ قیلینا دورغان حیاۃ ابدیہ غہ یول اولوم بولماسہ حیاۃ ابدیہ غہ تیمک غہ یول یو قتور،

دینہ اللہ تعالی بو آیۃ مذکورہ نینک قایسی دہ دیب دور، وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ، مِمَّا يَجْمَعُونَ قسم بالدکہ واگر خدا نینک یولیدہ دین مبین حمایتی نے ایلتاب معرکہ کارزاردہ مقتول بولسانک لر، یا موتِ طبعی ایلہ وفات ایتسانک لر، ہر آینہ اول موتِ فی سبیل اللہ سببی ایلہ سیزلرنائل بولا دورغان مغفرت ورحمۃ الہی نخشیراق دور سیزلر جمع قیلغان دنیادن وانینک منافعی دن،

وکلمۂ مغفرۃ ورحمۃ نے تنکیر ایلہ کلتورگانے، بو معنی غہ اشعار اوچون دور کیم اللہ رحیم طرفیدن بولغان اندکی مغفرت ورحمۃ دنیا ومافیہادن نخشیراق دور، دینہ مغفرت دن سونک رحمۃ نے ذکر ایتمکی تکریرا وچون ایرماس، بلکہ مغفرت بندہ نینک سیاتی دن اوتمک، ورحمۃ بندہ غہ فضل وثواب احسان ایلاک دور، لَمَغْفِرَةٌ کلمہ سے عقاب پروردگاردن قورقوب عبادت قیلغان بندہ لرغہ اشارت وور، ورحمت ثواب طلبیدہ بندہ لیک قیلغان کیشی لرغہ اشارت دور، وکلمۂ لَإِلَى اللَّهِ تُحْشَرُونَ انداغ ذاتِ ملک صفات لرغہ اشارت دورکیم اولرنینک بندہ لیک لری خوفِ عقاب وطلب اجر وثواب اوچون ایماس دور، بلکہ پروردگار تعالی نینک الوہیتی مقتضاسی چہ اوزعبودیت لرین حقیقتی نے اظہار ایتمک اوچون دور،

دینہ اللہ تعالی آتیب دور، وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ - ای محمد خدا نینک یولیدہ دین مبین اسلام نصرتیدہ جہاد ایلاب میدانِ مقاتلہ دہ شہید اولغان اشخاص سعادت اختصاص لرنے اولوک گمان قیلمہ، بلکہ اولر تیریک دورلر، اللہ تعالی نزدیدہ رزق لانورلر، یعنے نعمت وراحت دہ دورلر، اللہ تعالی فضلی دن اولرغہ عطا قیلغان نرسہ لرلہ خورسند بولغان حالدہ (واول عطا قیلینغان نرسہ لراولرنینک شہادت شرفیغہ مشرف اولمک لیکی، وشہادت سببی ایلہ حیاۃ ابدیہ غہ یتوشمک لیک لرے، واللہ تعالے درگاہیغہ کرامت وانعام ایلہ تقرب حاصل قیلماق لری، ونعیم جنت دن بہرہ یاب اولمق، وشوذکا اوخشہ فضل وکرامت دن عبارت دور) وادزلری نینک آرقہ لریدہ اولرغہ یتوشمای دنیادہ قالغان مجاہد برادرلرینہ سویونچ خبرینی برمک نے خدادن سورای دورلر، بوطرزایلہ کیم اولرغہ ہیچ برخوف یوقتور ونہ اولر غمگین بولورلر،

خوف دیب مستقبل دہ یتوشادورغان حادثہ نے کوزتوتمک ایلہ یوزلانگان غم نے آیتورلر، حزن دیب ماضی دہ موجود منفعت لرفوت اولمکی جہتدن کیلگان غم نے آیتورلر، پس گویا شہید الدنیادہ

قالغان مجاہد برادرلرینہ بشارت بیریب آیتادورلرکہ، بویرده اولکاندن کین یولادورغان قورقونچ وقیامت احوالی سببی ایله توتوش دورغان هیچ برخوف یوقتور، ودنیا نعمتی ولذاتی فوت اولمک حیثیتی دن یتوشادورغان هیچ برغمکین لیس یوقتور، موندہ الله تعالی نینک نعمت و فضلے ایله تمام خوشلوق باردیب؛

عارف لردیب دورلرکہ اولوم سببی ایله انسان غه نقصان ایرلیشمایدور، بلکه اولوم انسان نینک کمالی دور (انداغکه یوقاری ده بیان قیلینمدی) انسان نینک اوشبو بنای حیاتی نے دیوان قیلماق، بازانے اشرف واکمل طرزایله اعاده قیلماق اوچون دور، زمین غه تریلگان دانه لرغه اوخشه کیم، اولرمیوه لیک درخت بولمک غه صلاحیت پیدا قیلمایدور، مگرجسم بشری مثابه سیده بولغان اوست لریداگے پوست لری پاره بولوب، مغزلری بوزولماغونچه، دشمنلکا اوخشه بغدادی نے جسم میز تریتی ونموّی اوچون غذا قیلادورغان بولساک، انے اوّل تیگورمن ده وجودینی یانجیب اوندقیلیب اول اوندنے خمیر قیلیب، سونکره تنورغه کیرگوزوب، نان پشوروب غذا قیلورمز، دشمنلکا اوخشه اورده زمین غه ساچیلسه، انینک بولادورغان حال ومآلی نے تصوّر قیلماغان کیمسه انے فساد سنمایدور، حال بوکه اول ایش انینک سبب کمالی دور؛

پس بوبیانات غه کوره اولوم ده بوقدر منافع لربولوب، اولوم حیاتِ حقیقیه غه تیمک غه سبب و راحتِ جاویدسرایيغه کریمک باب بولمک حیثیتی ایله خداوندمتعال طرفیدن بنده لرغه منت قیلماق غه لایق برنعمة عظیمه ایسه، ایمدی شوندای نعمت غنیمت بیلمای، مونینک سببی ایله حیاة حقیقیه غه تیمک نے خواهلامای حیاتِ جاویدنعمتِ مؤبّدون کیچیب، حیاة دنیا نینک فانی تیریک لیکینی غنیمت بیلیب، معرکۂ قتال دن، وصفِ کارزاردن، فرار اختیارایلاب، اهل واولادی دشمن لرقولیغه اسیر، ومملکتی دشمن دین لرپنجهٔ غاصبانه لری تحتیغه داخل اولوب، دین وملتی زبون اولمک غه راضی بولغان شئزول مسلمانلربعضی سے حقیغه نه دیمک مناسب اولور، اول قوم نه ینگلیغ انسان لردورکه، صانع تعالی وجودیغه بالکلیه منکر بولغان دهری لرمجردِ ملیت لری ووطن لری حفاظتیده دشمن لریغه جان دکونکل برله مقاومت ایلاب، جان لرینے نثار قیلماقده بولغان ده، اسلام اهلی قرآن وحدیث مضمونیچه اولوم سببِ حیاةِ جاویدو، وشهادت باعثِ راحتِ مؤبّدالکائنی بیلیب، وانکا ایمان کلتوروب تورو غلوق پنجروزهٔ حیاتِ فانی نے مغتنم چاغلاب، شهادت دن یوزاویوروب دشمن لرتحتِ امری ده محکوم و ذلیل اولمک نے ایستایدورلر، اکثر بلاد اسلام مسلمان لرینک بوکارِ شنیع نے اختیار ایتمک لری ایله غیردین لردستِ تغلّبی غه کیمپیش دور، مونینک سببی ایسه مسلمان لرینک شریعتِ مطهّره امرو نواهی سینه لایقیچه امتثال ایلاب قانونِ شریعت دائره سیده سلوک ایتماگان لیک لری ونفسِ خبیثه لرینی لذاتِ فانیهٔ دنیاغه مألوف ایلامک لری دور، چونکه انسان نینک نفسی هرقچان ناپاک وآلوده بولوب خبثِ نجاست غه راضی بولغان ویک متاع فانیهٔ دنیا غه راضی بولسه، یاکه عاقبت ده اول دنیای

فانیہ نینک نہ ایرکانینی بیلمایدور غان مغرورِ غافل بولسہ، اوشبو سرای فانی بے مدار دہ برنیچہ زمان لرباقی بولمک نے دوست تو توب، انے غنیمت بیلادور، واما اول تجرد پیشہ وتقوی اندیشہ لرکہ قولہ تعالی وَمَا هٰذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا اِلَّا لَهْوٌ وَّلَعِبٌ وَاِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ مضمونیچہ بود نیاے مکارۂ فانیہ عشوہ سیغہ کونکل برمای، مونینک عجوزۂ مکارۂ شوہر کُش ایکانینے چشم بصبرت لری ایلہ تانیب دورلر، بوزالِ بیوفا نینک دامی غہ ایلینیب دمونینک فریبی غہ آلدانمق ایلہ انکا کونکل بیریب عاقبت ہیچ برمقصودنے اندن حاصل قیلالمای، ناکام لیق دہ ہزار افسوس وارمان ایلہ کیتکان دنیا پرست لرنینک احوال حسرت مآل لریدن عبرت آلیب، موندہ توشۂ آخرت حاصل ایتمک نے غنیمت بیلیب اوتادورلر، نظم ح

بیدل نشاط دہر مآلش ندامت ست ✤ چون گل ازین چمن ہمہ تن ریش رفتہ ایم

ابوالحسن احمد بن مؤمل آیتادور شعر ح

تصوّرِ الدنیا بعین العجی ✤ لابالتی انت بہا تَنْظُرُ

الدہر بحرٌ فاتخذ زورقاً ✤ من عَمَلِ الخیر بہ تَعْبُرُ

اوتوم حیاۃِ حقیقیہ غہ تیمک گہ باب اولوب، اول بنی آدم نینک کمالی غہ سبب، ونعمتِ جاوید غہ واصل اولمکی غہ واسطہ اولغان جہتدن، اللہ تعالی اینک ایلہ بندہ لریغہ منت قیلیب دور دیدینک۔ بو آیتِ کریمہ لرایسہ قولہ تعالی قُتِلَ الْاِنْسَانُ مَا اَكْفَرَهٗ سیاقیدہ واقع اولمک لیکینہ کورہ کافر حقیدہ ایکانلیغی معلوم بولادور، اِماتہ نے بچوک کافر حقی دہ نعمت دیب بولادور، حالبوکہ اولوم کافر حقیدہ ہمہ بلا و محنت وعناء ونقمت نینک بابیدور دیب سوال وارد اولسہ، آیتامیزکہ اماتۃ نفس الامرد ہ انینک شأنے میت اوچون نعمت اولمک لیکدور، چونکہ اولوم میت نینک دنیاز ندانیدن خلاص اولوب عالمِ آخرت وسعت گاہیغہ تیمکی غہ واسطہ دور، واماتہ نینک کافر حقیدہ نقمت ومحنت اولمک لیکی، انجق اول پلید نینک اوزی نینک سوءِ اعتقادی وسیاتِ اعمالی دن گینہ ناشی دور،

فَاَقْبَرَهٗ پس اللہ سبحانہ بنی آدم نینک اکرام وحرمتی اوچون اولر نینک مردہ لرینی قبرغہ دفن ایتمک غہ ہیوردی دیمک دور، بو آیت کریمہ مضمونے شہادت بیرادور کہ بنی آدم نینک مردہ سینی قبرغہ دفن ایتمک، اولر نینک اکرامی جملہ سی دن دور، اگر ہر آیینہ دفن اموات انسان غہ اکرام قیلنغان خصائص لرجملہ سے دن بولماسہ ایدی، اللہ تعالی انے مَعْرَض امتنان دہ نعمت لرقطاریدہ سَنَاماس ایدی، چونکہ انسان نینک مردہ سی نے قبرغہ کومک غہ اکر اللہ تعالی بیورماسہ، واولر نینک مردہ سی ہم سائر حیوانات مُردہ سی کبی زمین اوستیغہ تاشلانسہ، البتہ اولر نینک مردہ سی دَرّندہ طیور وسباع

لہ اوشبو دنیای حقیرہ تیرکلیکے فائدہ سیز واویوں برلیش دن باشقہ ایماس دور وتحقیق دارِ آخرت البتہ حیاۃِ حقیقیہ سرایی دور اگر اولرمونے بیلسہ لرایدی البتہ جہیں حیاہ سرایے بولغان آخرۃ اوزرہ حقیر وفانے بولغان دنیانے اختیار قیلماس ایدیلر ۱۲ منہ

مخلب و منقار پنجہ سیدہ اوزولوب یرتیلیب پارہ پارہ یتیلمک دہ بولورایدے، بوایسہ کرمنا خلعتی نے حور برقیلغان انسان لرا وچون بے شک تحقیر واہانت دور اللہ سبحانہ انسان نینک مردہ سے نے موندا غ خوار و مہین اولمک دن صیانت ایلاب، اکرام جہتی دن اولرنے قبر غہ کومک غہ امر ایتتی پس بے شبہہ معلوم بولدی کہ غیر دین لردن برطائفہ نینک اوزمیت لری نینک لاشہ سینے ایت لرغہ وقوش لرغہ تاشلاب برمک لری، وبرطائفہ نینک اوزمیت لرینی کویدورو ب لاشہ سی نے خاکستر قیلماق لری محض وساوس شیطانیغہ آلدانیب، اوزہوای نفسانے لری خواہشیغہ تبعیت ایلامک ایلہ صادر اولمک دہ بولغان برفعل مذموم دور، واول فعل مذموم نینک منافی شرع ومخالف عقل ایکانے شبہہ دن وارستہ برامر دور، دین مبین اسلام نینک بنی آدم غہ دینی ودنیادی الیش لردہ آداب ومروت یول لرینی تعلیم ایلامک وسعادت وہدایت اصول لرینی تلقین ایتمک، اوچوں طرف الٰہی دن وارد اولغان قانون سعادت رہنمونے عقل سلیم نزدیدہ نہ قدر مرغوب، ونہ مرتبہ مستحسن ایرکانینی، انصاف دن نصیبی بارغیر دین لرتأمل واعتبار ایلہ برفکر قیلسون لر،

كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ ۝ اول کافر متکبر کفرآیین تکبّر وترفّعی دن، وانکار توحید وبعث ایلامکی دن یانسون، اول کفران شعار مدبر خودبین اللہ تعالی نینک انکا امر قیلغان نرسہ سینی ادا قیلمادی، اللہ سبحانہ نینک انکا قیلغان امری ایسہ، بحکم نص تنزیل تکبر وکفرنے ترک ایتمک ودلائل توحید غہ تأمّل، وعجائب مصنوعات غہ تدبر ایلاب، ایمان کلتورمک وبعث وحشرونشر غہ اقرار ایلامک ایدی، اول کافر متکبر ہنوز بوامرنے ادا قیلمادی دیمک دور، یاکہ معنی آیت ابن جریر طبری قولی غہ کورہ کلّا یعنی الیش اوشبو انسان کافر دیکاندیک ایماس دور کہ اول اوزی نینک نفسی واگے دمالی داکی حقّ اللہ نے بی شبہہ ادا قیلدیم دیب ادّعا قیلادور، لمّا یَقْضِ ما اَمَرَہٗ اول انسان کافر اوزیغہ پروردگاری فرض قیلغان فرائض نے ادا قیلمادی دیمک دور،

وبعضی لردیب دور کہ مراد آدم دن تابوغایت غچہ بولغان ہمہ آدمی امر پروردگار نے ادا قیلمادی دیمک دور، زیراکہ ہرگز ہیچ برآدمی اوامر الٰہی نے کماینبغی ادا قیلا لمایدور، وانینک حقوق اداسی نینک عہدہ سیدن چیقا لمایدور، چنانچہ بلبل شیراز نیراب دور نظم ؎

بندہ ہمان بہ کہ زتقصیر خویش ✣ عذر بدرگاہ خدا ے آورد
ورنہ سزاوار خداوندیش ✣ کس نتواند کہ بجاے آورد

بوقول غہ کورہ معنی آیت حقا کہ انسان بوآن غچہ اللہ تعالی امر قیلغان نرسہ لردن ہیچ نرسہ نے ادا قیلمادی دیمک دور،

بیگیل کہ عادۃ اللہ قرآن دہ موندا غ جاری بولوب دورکہ ہرقچان انفس دہ موجود دلائل نے ذکر ایتہ، انینک عقیبدہ آفاق دہ موجود دلائل نے ذکر قیلادور، پس بویردہ ہم اوشبو عادت اوزرہ اولاً دلائل انفسیہ نے ذکر ایتی، انینک ارقاسی دن دلائل آفاقیہ نے بیان قیلیب انسان نینک

محتاج بولا دورغان نرسہ لری برلہ ابتدا قیلدی، یعنی اللہ سبحانہ اولاً انسان لنے اندک برشئی حقیر دن خلق ایتکانینے بیان قیلیب ایتدی کہ، اول نعمتِ عظیمہ انسان غہ مبدأ حدوثی دہ اللہ تعالی نینک انعام قیلغان اوّلِ انعامی دور، سونکرہ انکا مترتب بولوب موجب شکر بولغان انعاماتے دن بعضی سینے بیان قیلدی، تا آنکہ مشرکین غفلت آیین لرنینک تکذیب و کفران لری غایت قباحت و نہایت شناعت دہ ایکانے آشکارا بولسون دیمک اوچون، مونینک سونگیدہ اللہ سبحانہ انسان غہ انعام قیلغان نعمِ خارجیہ لرے جملہ سیدن بعضی نے ذکر قیلا دور، واول انعام قیلنغان نعمِ خارجیہ غہ نظر قیلماق غہ وتأمل ایلامک غہ انسان نے بیوروب آیتا دور،

فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَىٰ طَعَامِهِ ۝ پس انسان نظر اعتبار ایلہ اوزی نینک تیریکلیکی غہ قوام بولغان طعامی غہ قراسون، کہ نبرا نینک ایشی لنے بنوک تدبیر قیلیب میز، ہیچ شک یوق کیم انسان نینک اقوای اسبابِ معاشے بولغان طعامی نینک وجودغہ کلمکے موضع اعتبار دور، چونکہ انسان نینک تناول قیلا دورغان طعامی غہ ایکی حالت بار، اولغی حالۃ طعام نینک وجودی دن مقدم لابد بولغان امور دور، واول حالۃ انداغ ایش لردور کہ اول طعام وجودِ خیزیغہ داخل بولغونچہ اول ایش لرنے ربیرا تیمک دن چارہ یوقتور،

ایکنجی حالۃ اول طعام وجودغہ کلکاندن سونک بولا دورغان امور دور، واول حالۃ متأخرہ انداغ ایش لردورکہ، بدن انسان دہ اول طعام برلہ انتفاع حاصل بولغونچہ اول ایش لردن چارہ یوقتور، اولغی نوع حسّ اوچون ظاہر راق وشبہہ دن یراق راق بولغانچ لاجرم اللہ سبحانہ انینک بیانی غہ اکتفا قیلیب دور، چونکہ دلائل قرآن لابدکہ کلّ خلق انینک ایلہ منفعت گیر بولا دورغان درجہ دہ بولغاسے، ولیس وشبہہ دن یراق بولغای، واللہ سبحانہ نینک قولی فلینظر الانسان الی طعامہ دن مراد انچق اوشبو دور،

بیلگیلیکیم۔ بنت انچق آسمان دن زمین غہ نازل بولوب توشکان قطر لردن حاصل بولا دور، پس سماء ایر کمک وزمین خاتون مثابہ سیدہ دور، یعنی انسان نینک ذاتے ایر کیشی نینک نطفہ سی خاتون نینک رحمیغہ توشمک سببے ایلہ بولغا ندیک، انسان نینک طعامی ہم انچق سماء دن زمین غہ سونینک توشکی ایلہ بولا دور، پس قطرہ لرنینک نزولی بیانینی ذکر ایتدودیدی کہ

أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ۝ بو ایش غہ قراسون کیم تحقیق بولوت دن سونے بیر قتیغ توکمک ایلہ توکتوک، قولہ صَبَبْنَا الماءَ دن مراد یا مغور دور، سونکرہ بو ایش غہ نظر تدبّر ایلہ قراغیل کہ اللہ سبحانہ اوشبو زمین داگے اولوغ سولر غہ مشتمل بولغان یا مغور نے بنوک پیدا قیلیب دور واول یا مغور سولری باوجود غایت آغیر لیق لری برلہ جوّ سماء دہ بنوک معلّق باقے قالا دور، و اول یا مغور لرنینک اسبابِ قریبہ و بعیدہ سینے تأمل قیلغیل، تاکہ اللہ تعالے نینک نوری وعدلی

وحکمتی نینک آثاری دن، وادشبو عالم داکی اوز خلقی نے تدبیر ایتمک داکے آثاری دن برار نرسہ سنکا لایح بولغای۔

ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ۝ سونکرہ بیز شقّ بدیع مناسب ایلہ زمین نے یاردوق امام رازی آتیا دور مراد زمین نے نبات برلہ یارماق دور، سونکرہ اللہ تعالی نباتات دن سکز نوعی نے ذکر قیلدی، اوّلی حَبّ دور والکا اشارت ایلاب دیدیکہ فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ۝ پس اینک عقبی دہ بیز اول زمین دہ (بغدای آرپہ وقوناق غہ اوخشہ) دانہ لرنے اوندور دوق، ایکنجی نوعی نے بیان قیلیب آتیا دور وَعِنَبًا واوزوم نے اوندور دوق، دانہ دن سونکرہ اوزوم نے ذکر قیلماقی اینک اوچون دور کیم اوزوم بروجہ دن غذا بروجہ دن فاکہہ دور،

وَقَضْبًا ۝ دہم اول زمین دہ اوروب تناول قیلا دور غان طعام نینک خروشی وابزاری بولغان سبزوات نے اوندور مک، یاکہ قطع قیلنب تناول قیلینا دور غان قوغون وترپوز وخیار وقیغان کبی زرسہ لرنے اوندور دوک،

وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ۝ وزیتون درختی نے وخرما درختی نے اوندور دوک،

وَحَدَائِقَ غُلْبًا ۝ ودرخت لری تولا، وبلند بالا، شاخ لری تولا۔ یغدن بربریغہ کیریشکان باغ لرنے اوندور دوق،

وَفَاكِهَةً وَأَبًّا ۝ دہم اول زمین دہ ہرتورلوک تروتازہ میوہ لرنے وچارپالرا وتلایدور غان اوتلاق لرنے اوندور دوق۔

اللہ سبحانہ النسان وحیوان لرغذاسی بولادور غان اشیاء مزبورہ لرنے ذکر قیلغاچ، آتیادور مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ ۝ سیز النسان لرنے وحیوان لرنیکز نے فائدہ لاندور مک اوچون امام رازی رحمۃ اللہ آتیا دور، بیلگیلی کیم اللہ تعالی اولنگام کہ اوشبو اشیا نے ذکر قیلدی حالبوکہ مولنے ذکر ایتمک دن مقصود اوچ ایش ایردی۔ برنجی اللہ تعالی نینک توحیدی غہ دلالت قیلادور غان دلیل لر، ایکنجی اللہ سبحانہ نینک معادغہ قادر ایکانیغہ دلالت قیلادور غان دلیل لر، اوچونجی مقصود بندلریغہ موندلغ اولوغ نعمت متنوّعہ لرنے احسان قیلغان خداغہ کفران نعمت برلہ مقابلہ ایلاب اینک طاعتیدن باش چیکمک نینک، وخلقی غہ تکبر کورگوزمک نینک بندہ لرغہ اصلا لایق ایماسلیکی نے بیلدور مک، موندن کین اوشبو مقصود لرنے تاکید قیلادور غان برکلام نے بیان قیلدی کہ، اول کلام مؤکّد قیامت قورقونج لری نینک شرحی دور، چونکہ النسان ہرقچان قیامت احوالی نے ایشتیسہ قورقادر، پس اول قورقونج انے دلائل مذکورہ لرنے تأمل قیلماق غہ، وتوحید ومعادغہ ایمان کلتورمک غہ، وکفردن یوزاولدورمک غہ داعی بولادور، دہم اول قورقونج انے آدم لرغہ تکبر قیلماق نے ترک ایتمک غہ، وہر برکیشیغہ تواضع اظہار

ایلامک عذاعی بولور، پس جمہ دن البد سبحانہ قیامت نے ذکر قیلیب ویدی کہ؛
فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاخَّةُ ۝ پس ہر قچان قلیغ آواز برلہ قولاق لرنے تنگ قیلغوچی اولوغ یعنے صیحۂ قیامت آتالغان نفخۂ ثانیہ کیلہ ہر کیشے اوز نفسی غہ مشغول بولور؛
مفسّر لر صاخّۃ تو غریسیدہ برنیچہ قول لر ذکر قیلیب دور لر، اما اثرده وارد بولغانے صاخّۃ قیامت اثر لریدن دور، چنانچہ بو معنی نے ابن جریر جامع البیان ده علی بن طلحہ طریقی ابن عباس دن روایت قیلیغان لیغی نے ذکر قیلیب دور سونکره اللہ تعالی اول کون نینگ لی نے بیان قیلیبا آیتا دور یَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ۝ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ ۝ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ ۝
اول الوغ حادثہ انداغ کون ده کیلور کہ انده کیشی اوزی نینگ برتوغوششقان برادر یدن، ه آنا سیدن، وآتا سیدن، وخاتو نیدن؛ واوغول لریدن قاچار یعنی قیامت کونی انداغ برتور قورنج لیق کون دور کہ انده انسان ہمیشہ موانست ومہربان لیق رعایہ سی نے مراعاۃ ایلامک ده بولوب تورگان برادر یدن قاچار ذمہ سیده حقوق کثیره سے بولغان آنا سیدن و اول قدر شفقت ومہربان لیقینی کورکان اتا سیدن عمر لر مونس روزگاری بولغان خاتو نیدن جانی دن عزیز کوروب تربیہ قیلغان ومعاونت ومدد دینی امید ایتکان اوغول لریدن قاچار یعنی انسان روز محشرده اوز حالی غہ کمال مشغول بولیدن ذکر قیلغان اقربالریغہ باقماي، اولردن یوز اویروب اولر برلہ مصاحبۃ قیلمایدور، وحال لرینی سورمایدور، انداغکہ دنیاده اول اقربالریغہ غمخوار لیق ایلاب انے اوزی غہ لازم بیلورایدی؛
مفسّر لر دیب دورکہ بو آیت ده انسان غہ اینگ محبوب راق لرنے ذکر ده تأخیر ایتمک مبالغہ اوچون دور دیب، چونکہ انسان نینگ مونس روزگاری بولغان خاتو نیغہ کونگلی نینگ تعلقی، وہم جگر پارہ سی بولغان اولادی غہ دلی نینگ میلانے آتا وانا سیغہ بولغان تعلق ومیلانے دن اشدّ وابلغ دور، یعنی اول روز محشر انداغ شدّۃ لیغ کون دورکہ انده انسان اوزی نینگ برادری دن بلکہ انا وآتا سیدن بلکہ خاتو نے دن بلکہ اوغول لریدن قاچادور دیمک دور، ملاحظہ قیلینگ کیم انسان وار دنیاده اوزیغہ یتوشکان حوادث ونوازل دن اول ذکر قیلنغان اقربالری نینگ پناہیغہ التجا کلتوروب اولرغہ سیغینورایدی اما آخرت ده قورقونج نینگ شدّتیدن اول دنیاده پناہ بولغان اقربالریدن قاچار عبداللہ بن طاہر الابہری آیتادور انسان قیامت کونے اوزیغہ توشکان محنت وشدائد وغم لرنے کینتکوزمک دن برادری وآنا سی وآتا سے وخاتو نے واوغول لری عاجز الکانینی آشکارا کوروب بیلگاچ، اولردن قاچادور، الرانسان غہ اول الیش اوشبو دنیاده ظاہر بولسہ ایدی البتہ ہمہ الیش غہ قادر ربّ عزیزی دن اوزگہ غہ اعتماد قیلماس ایدی، توکّل ساحۂ وسیعہ سیده متمکن بولوب تفویض سایہ سیده استراحت قیلورایدی دیب؛

سونکره الله تعالی انسان نینک قیامت کونی اقربالریدن قاچماغلینی نینک سببی نی بیان قیلیب دیدی که لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ۝ - اول آدم لردن هر بری نینک اوشول قیامت کونی ده بر کونیده اهتمام لیک شغلی بار دورکه، اول شغل انکا کفایه بولور، وباشقه کیشیغه یاری برمک دن انی اوزی نینک غمی مشغول قیلور،

مشایخ لر نینک بعضی سی دیب دورکه کیمکه بو کون اوز نفسیغه مشغول بولسه اول کیشی تانکلا اوز نفسی غه مشغول بولور، وکیمکه بو کون پروردگاری نینک امری غه مشغول بولسه اول کیشی تانکلا پروردگاری نینک ثواب ورضوانی غه مشغول بولور،

سونکره الله سبحانه قیامت احوالی نی تمام قورقونچ ودهشت ده بولوسی نی وصف قیلغاچ مکلّف لر نینک انده ایکی قسمی یعنی سعداء واشقیاء زمره سی بولمکی نی بیان قیلدی پس سعداء زمره سی نی وصف قیلیب آیتا دور،

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ ۝ ضَاحِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ ۝ برمونچه یوزلر (یعنی مؤمن لر نینک یوزلری) اوشول قورقونچ لوق کون ده صبح دیک روشن بولغوچی کولکوچی وسیونچ وخورسندلیک کورکوچی دور، فوز وسعادت غه ایریشمک نی بیلیب، یاکه آسان وجه ایله حساب دن فارغ بولغان جهتدن خندان، وهمهٔ خیر وکرامت برله بشارت تاپیب شادمان دور،

بعضی لر دیب دورکه کافر لرغه شماتت قیلغان جهتدن خندان، واوزی غه بولغان خیر وکرامت یوزاسیدن شادمان دور،

ابن جریر آیتا دور الله سبحانه اول یوزلرغه عطا قیلغان نعمت وکرامت عظمی لر جهتدن خندان امید قیلغان خیر وکرامت لرزیاده ده بولمکی جهتدن بشارت تاپیب شادمان دور دیدی،

وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ۝ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ۝ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ ۝

برمونچه یوزلر (یعنی کافر لر نینک یوزلری) اول قیامت کونیده اوستینی غبار قاپلاغان دور، اول یوزلرنی ظلمت وقرالیق اوراب آلادور، اول یوزلری غبارلر برله قاپلاغان وظلمت وقرالیق برله اورالگان گروه اولر دورلر کافر لر وفاجر لر، یعنی الله تعالی غه ایشانماکان ودین لری باطل سیده هیچ باک قیلمای گناه ومعصیت نی ارتکاب ایلاگان کیشیلر دور، اولر دنیاده خدا غه ایمان کلتورماگان ودین امرینی قیلمای شریعت حدودیدن چیقغان جهتدن الله تعالی قیامت کونی ظلمت وقرالیق برله غبار آلودلوق نی اولر نینک یوزلریده جمع قیلیب یوزده قرالیق اوزره غبار اوراب تاپلاب آلغان ده اندن وحشت لیک برمنظر بولقیور، چنانچه زنگی لر نینک یوزلری غبار آلود بولغان ده نه تکلیغ برشکل مایل ده بولمک لری کورولادور،

خلاصهٔ کلام الله سبحانه بو ایکی آیت ده بیوروب دورکه قیامت کونیده آدم لر ایکی فرقه

بولورلر، اہل کمال بولغان فرقہ لر یوزلریدہ انوارِ کمال لائح بولوب انواع مسرت وشادمانی ایلہ بشار تلنوب فرحناک، وبود نیادہ عقاب اللہ خوفیدن بیغلاگان لیک لری بَدَلیدہ اولکون خندان بولورلر،
واہل نقائص ایسہ یوزلری غبار آلود بولغان زنگی نینگ یوزی دیک غبار آلود لوق برلہ
توتون نیکلیغ قرا اولور، اللہ سبحانہ اولرنینگ یوزلریدہ ضلالت وکفرنینگ ظلمتی نے دفتر وفجور
غباری نے جمع قیلور، بنابرین اولنگ ہم الکفرۃ الفجرہ قولی برلہ اولرنینگ احوال شقاوت مآل
لریدن خبر بریب دور، احتمال کہ غبار دن مراد خواریق غباری وسواودن مراد غم واندوہ قرالیقی
بولغای کیم اول یوقاری مذکور بولغان مؤمنین وحدت گزین لرنینگ یوزلریدہ لائح بولغان اسفار
وستبشارنینگ مقابلی دور، اللہ تعالی جنابی غہ ہرایکی عالم دہ اول خسران پیشہ لرنینگ احوالینی
اوخشہ احوال دہ بولمک دن پناہ سورایمیز واللہ اعلم بمرادہ

سورۂ تکویر مکہ دہ نازل بولمیش، آیت لری یگرمہ توقوز، کلمہ لری یوز اوتوز توقوز، حرف لری بش یوز اوتوز اوچ دور،

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ۝ ۱ ہرقچان قویاش نینگ نوری کیتکوزولسہ یاقویاش فلکی دن
توشورولسہ، بیلگیل کیم اللہ سبحانہ یوقاریقی ایکی سورہ نینگ خاتمہ سیدہ طاہرہ وصاحبہ نے ذکر
قیلغانچ، اول ایکی سی نینگ ارقاسیدن قیامت امارت لریغہ وجزاکونے نینگ علامت لریغہ
مشتمل بولغان ایکی سورہ نے توشوردی، اماوشبو سورہ دااون ایکی نرسہ نے ذکر قیلدی، و
ویدی کہ اوشبواون ایکی نرسہ واقع بولغاندہ ہربرنفس اوزی نینگ قیامت کونے اوچون نیمہ حاضر
قیلغانینی بیلادور دیب اول اون ایکی نرسہ نینگ اوّلی تکویر شمس دور، تکویر معنی سیدہ
مفسرلرایکی وجہ بیان قیلیب دورلر بری قویاش نینگ نوری نے زائل قیلماق دور، چونکہ تکویر
برنرسہ نے مُدَوَّر قیلیب اورامک دور، عمامہ نے اوراگان دیک، اورالگان نرسہ نینگ کوزلرد نہان
بولمکی اصلا پوشیدہ ایماس دور، پس قویاش نینگ جرمی دن نورنے زائل قیلماق نے وشمس
جرمی نینگ کوزلردن نہان اولمکی نے تکویر برلہ عبارت کلتوروب دور،
ایکنجی سے یرغہ تاشلاماق معنے سے دہ بولغان تکویر دن مأخوذ اولوب قویاش فلکیدن
توشورولسہ دیمک دور،

ایکنجی علامت وَاِذَا النُّجُوْمُ انْكَدَرَتْ ۝ ۲ وہرقچان یولدوزلر سرعت برلہ توکولسہ،
اوچونجی عامت وَاِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ ۝ ۳ وہرقچان تاغلرجای لریدن قوزغاتیلسہ،

تورتنجی علامت وَاِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ ۵ لام دہر قچان حملی اون آی لیک بولوب بلہ توغوشی امید تمام ایلہ کوتوب تورغان بوغازتیوہ لر ہیچ اعتبار سیز تاشلانسہ عشار دیب حملی غہ مدۃ اون آی تولغان تیوہ لرنے آتیورلر تاسنہ تمام بولوب اول تیوہ توغقون چہ الٹے عشار آتارلر بوتیوہ عرب لرقاشی دہ غاینده قدرلیک ونہایتیده اعتبارلیق مال دور شونینک اوچون اللہ تعالی عشارلرنے خاصتہً ذکر قیلیب دور البتہ ہر عاقل غہ معلوم دورکہ ہرقچان آفتاب فلکی دن توشورولوب نوری کیتکوزدلسہ ویولدوزلرساچیلیب توکولسہ دیرسیلکینیب تاغ لرجای لریدن قوزغاتیلسہ موندغ چاغده احوال تمام دہشت واضطراب ایچرہ بولوب خوف عام بولور پس بودقت دہ فرضًا انسان حیاۃ دابولسہ احوال دہشت اشتمال نینک قبیح لیغی دن تمام مراسیمہ لیق دہ بولوب انسان نینک مال غہ محبتی بولمای جانینی کینہ خلاص قیلماق عنی غہ توشار عشار ہرچند انینک قاشیده قدرلیک اموال بولسہ موغایت فرع دن الٹے اہمال اتیمکی مقرر دور بعضی لرد یمیش کیم تعطیل عشار دن حقیقت مراد دور چونکہ بوآیت لردنیا نینک تمام بولمکی نینک ابتداسی بولغان حال لردن حکایت دور انسان وحیوان لرا ولوقت غچہ تیریک بولوب علامت مذکورہ دن بعضے سی نینک فرغی نے چیکیب موندن سونک ہلاک بولولر انداغ کہ وَاِذَا الْوُحُوْشُ حُشِرَتْ قول کریمی مونکا دلالت قیلا دور

قرطبی آتیب دورکہ تعطیل عشار مشقت نینک قبیح لیغی غہ تمثیل دور والّا اول چاندہ عشار مویوق تعطیل مویوقتور کویا اللہ سبحانہ یوقاری ذکر قیلنغان تکویر شمس وانکدار نجوم وتسییر جبال دن سونک آتیب دورکہ اوشبو حوادث نازلہ نینک قورقونچ ودہشتی اول مثابہ دابولا دورکہ اولچاغده بالفرض بولغان برکیمسہ انینک فرغی اول کیشی نینک قاشیده اینگ حرمت وقدرلیک بولغان نرسہ سیدن الٹے ذاہل ودنیجر قیلا دور چنانچہ اگر انینک نزدیده عشار بولسہ الٹے اعتبار سیز تاشلاب اہمال قیلا دوردیب

بشنجی علامت وَاِذَا الْوُحُوْشُ حُشِرَتْ ۵ لام دہر قچان وحشی لرجمع قیلنسہ امام رازی رحمۃ اللہ آیتا دور قوروق لوق دا کی عنبندہ لردن مانوس ایماس ہر برحیوان نے وحشی آتارلر جمعی وحوش دور حشرت ہرجانب دن جمع قیلینا دور دیمک دور

بوآیہ کریمہ مضمونیچہ اللہ تعالے وحشی لرنے ہم قویمای حشر قیلا دورغان ایسہ پس مکلّف بنده لرنے حشر ایتمای مہمل قویماق یوک روا اولور دیوقول الٰہی دلالت قیلا دورکہ اول روز رستخیز نینک ہول وفزعی اول مرتبہ غہ تیارکہ دنیا ده انسان دن بغایت نفرت ده بولوب بیان لرده پراگنده قاچیب یورادورغان وحشی لر موقف قیامت ده جمع بولا دور وحشی لرا صنافی ارا سیده بعضی سے بعضی سی غہ عداوۃ طبیعیہ ده بولوب تورد غلوق حتی بعضی سی بعضے سیغہ غذا بولغان جہتدن قبیح احترازده بولمک لیک ایلہ ہمہ وحشی لر برجای غہ جمع بولوب الفیاد تمام

برلہ تورادور، بوایش لرالیسہ اول روز شدۃ اندورنینگ ہَوْل وفزعی نینگ کمال شدّتے دن دور، انتہی؛

آیتا منکہ امام رازی وسائر مفسرلر کلامیدن وحشی لرنے قصاص اوچون حشر گاہغہ یغیادورد یمک مراد لینی بیلینا دور، حالبوکہ بوایش لرقیامت قایم بولوش دن ایلکاری واقع بولادورغان علامت لردور، چنانچہ ابن جریر طبری وابن ابی حاتم ابیّ بن کعب رضی اللہ عنہ دن روایت قیلغان اثرده تصریح قیلینیب دور،

ابیّ بن کعب آتیب دور قیامت نینگ آلدیدہ الته علامت بار، آدم لر بازارلریدہ ایش لریغہ تمام مشغول بولغان بروقت ده بناگاہ قویاش نینگ نوری کیتا دور، آدم لربویلہ حال ده تورکان چاغ ده بناگاہ یولدوزلرتوکولادوراولرشوندای حال برلہ تورگان ده تاغ لرزمین نینگ اوستیغہ یقیلیب توشادورپس زمین حرکت قیلیب اضطراب غہ کیلادور پس جن انس غہ وانس جن غہ پناہ آلیب بربریغہ سیغینا دور، یریوزیدلکے دابّہ لردوحشی لردقوش لرآلاشیب بربریغہ یاندا شیب اضطراب غہ کلورلر، بوحین ده جن انس غہ آیتادورکہ بزلربارایب سیزلرغہ برخبر کلتورگایمیز، پس جن لردینگیز طرفیغہ بارورلر، بناگاہ کورورلرکہ دینگیز اوت بولوب یا نیب تورادور، ابیّ رضی اللہ عنہ آیتادور، بوخلق موندای برحال ده تورغان ده بناگاہ زمین اینگ تیگی دن یوقاری سیغہ چہ بربار یاریلماق ایلہ یاریلادو، خلایق موندای حال ده تورکان چاغ ده بناگاہ اولرغہ شمال کلیب بارچہ سینے اولدورادور دیب؛

منابو اثرغہ نظراً آیت نینگ معنی سی وحشی لربربریغہ آرالاشیب جمع بولادوردیمک بوایش ایلیسہ قیامت نینگ آلدیدہ بولادورغان علامت لردن ایکانے اثرمذکورده بیان قیلینیب لیکن امام رازی نینگ سونگرہ دیگان سوزی بواثرمضمونینی جزم قیلیب انے دلیل قیلماق تنگیش لیک ایکانینی بیلدورمایدور، چنانچہ امام رازی آیتادور، بیلگیلیکہ اوشبو آلتی علامت نینگ دنیانے خراب قیلماق زمانی نینگ ابتدا سیدہ بولوشی ہم ممکن دور، وہم قیامت قایم بولغاندن سونگ واقع اولمکی ممکن دور، لفظِ آیت ده بوایکی احتمال نینگ بری غہ دلالت قیلادورغان نرسہ یوقتور اماقالغان آلتی علامت قیامت غہ مختص دوردیب، انتہی؛

آلتینجی علامت وَاِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ۝ دہرقچان دریالرتوشقاریلسہ یعنی یرزلزلہ

سحیح شیخ محمد عبدہ رحمہ اللہ ایتیب دورکہ وحوش نے حشر قیلماق یا اولرغہ خوف استیلا قیلیب اوواسیدن وتوشاکیدن چقماق لیغیدن وبربریدن نفرت ده وخوف ده بولمک لیکینے بلکہ انسان نینگ سطویتدن تورقماق ده بولکانلیکے نے اونوتوب بعضے سی بعضے برآزلا شیب حیران وسراسیمہ ایلہ ہمہ سی غہ بربریغہ یغیلماقیدن عبارت دوریا ایسہ حشر وحوش اولرنینگ موتیدن وہلاکیدن عبارت دوریعنے اول حوادث عظیمہ نینگ ہیبتی دن ہمہ وحوش ہلاک بولادورد یمک دورلبعضے لرحشر وحوش دن مراد حساب اوچون قیامت کونے اولرنے جمع قیلماق دوردیمیش لربوقول ضعیف لبعید دورچونکہ کلام الآن بعث دن ایلکاری بالفعل تخریب دنیاحوادثی بارایدہ دوربعث بارا سیدلکے کلام نینگ دلی ایسہ قولہ واذا النفوس زوجت دور،

بولوب تاغ لر یرا وستیدن قوپاریلسہ، دینگیز لرا راسیغہ ہم زلزلہ کیریب بعضے سی بعضی سے برلہ قوشولوب ہمہ سی برگینہ دینگیز بولور

یا کہ آیت نینگ معنے سی ہر قچان دینگیز لر قیز دورولسہ دیمک دور، چونکہ زلزلہ سببے ایلہ یریار یلگاچ یرنینگ ایچیدا کی اوت یرنینگ اوست طبقہ سی نے یاریب چیقیب ہمہ غہ تارقایدور، دینگیز سولری ہم قاینیاب بورغ بولوب یوقارے کوتاریلمک ایلہ دینگیز قالمای سوہمہ اوت بولوب غلیہ قالادور، یرنینگ ایچیدہ اوت بارلیغی تو عزیسیدہ رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم نینگ اِنَّ الْبَحْرَ عِظَاءُ جَہَنَّمَ قول شریفی شاہد دور، وہم اوت چیقادور غان یانار تاغ لر شاہد، وہم تاغ سیز یرلرنینگ قتیغ زلزلہ سببے ایلہ یاریلیب کیتمکی شاہد دور۔ ابن جریر طبرسی رحمۃ اللہ تعالی قولہ تعالے سُجِّرَتْ تفسیری دہ مأثور بولغان قول لرنے روایت قیلغاندن سونگ ایتادور بو قول لرنینگ صواب غہ یقین راقی دینگیز لر تولوب تاشیب بربریغہ قوشولوب آقسہ دیکان کیشے نینگ قولی دور، اندا غ کہ اللہ تعالی انے موضع دیگر دہ وصف قیلیب وَاِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ دیب دور، عرب لر تولغان نہر نے و تولغان مشک نے ماءِ مسجور دیرلر، انتہی۔

درحقیقت لغتدہ تسجیر تفجیر و زنیدہ سونے روان ایلامک معنی سیدہ کلیب دور سُجِّرَتْ الماءُ سونے روان قیلدیم دیمک دور، مسجور اندا غ دریابی دور کہ سوے اوزیدن اکثر بولغای یعنے تاشقون بولغای یقال بحرٌ مسجورٌ اذا کان ماؤہ اکثر منہ۔

یتینچی وَاِذَا النُّفُوْسُ زُوِّجَتْ ۝ دہر قچان جان لرتن لری برلہ جفت لاندورولسہ، یعنی جان لرتن لرغہ قاتیاریلسہ، یا ہر بر نفس اوزی نینگ شکلی برلہ خیردہ و شردہ اوز طبقہ سیدہ بولغان کیشیلر برلہ جفت قیلینہ، یعنی صالح صالح برلہ و فاجر فاجر برلہ جمع قیلینہ، یا ہر بر نفس اوز نامۂ اعمالی غہ یا علی غہ یقین قیلینہ، پس سرکش نفس لرا وز لری نینگ اعمالِ سیئہ لری برلہ جفت قیلینب مطمئنہ نفس لرا وز لری نینگ اعمال حسنہ لری برلہ جفت قیلینہ، یا مؤمن لر حور العین برلہ و کافر لر شیاطین برلہ ہمراہ قیلنہ دیمکدور۔

ابن جریر طبری بو آیت تأویلے بارا سیدہ وارد بولغان اثر لرنے بیان قیلغاندن سونگ آیتادور، بو تأویل لرنینگ صحت غہ یقین راقی حضرت عمر رضی اللہ عنہ دن روایت قیلنغان تأویل دورکہ ہر بر نفس اوزی نینگ امثال و قرناسی غہ یقین قیلینہ دور دیمک دور دیب،

سکرینچی وَاِذَا الْمَوْءٗدَۃُ سُئِلَتْ ۝۔ دہر قچان مؤدہ یعنے تیریک حالی چہ یرغہ کو مولغان قیز بلہ لر سورالسہ،

جاہلیت ایامی دہ عرب لر قیز بلہ لرینی تربیہ قیلماقنے اعیر کو روب یا کہ اولرنے یات کیشیلرغہ خاتون لوق غہ برکیش نے عار بیلیب، تیریک حالیچہ قبر غہ کومارا یدی لر پس عرب قومی نینگ قلب لری نینگ قتیغ لیغی غہ و طبع لری نینگ درشت لوقیغہ باق کیم

بے گناہ بریئہ قیر لرنے مجردِ خوفِ فقر یا عار سببی ایلہ تیریک لاکومارا ایمیش لر اودینِ اسلام نینک تعالیمِ انسانیت ورأفت پرورانہ سی نینک تأثیری غہ تماشا قیلغیل کیم اسلام دینی عرب خلقی نینک دلیغہ اورناملک ایلہ اول قسوۃ وغلظۃ نے رحمۃ ورأفت غہ تبدیل ایلاب، اوشبو عادتِ قبیحہ نے محو ایتمک ایلہ تمامۂ عالم انسانیت غہ نہ قدر اولوغ نعمت نے احسان ایلامیش پس عالم انسانیت اوزہ موندا غ اولوغ نعمت نے اعطا ایتمیش اسلام، نہ بیوک عدالت بخش بردین دور، بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ ۝ قیسی برگناہ سببی ایلہ اول اولدورولدے ویب،

مَوْءُدَة فی قتل ایتکان دائدن وائردن سوال قیلمای قیامت کونے موؤدہ دن سوال قیلماق، وائدی نے تبکیت ورؤس اشہادہ انے خجالت لیق ایلہ رسوا قیلماق اوچون دور وائد نینک جنایتی نے اظہار ایتمک دہ وانکا حجت الزام ایلامک دہ بوطریقہ اینگ قورقونچ لوق برطریق دور، ہر قچان موؤدہ غہ آیتولسہ دنیادہ انسان نے قتل ایتمک روا ایماس ایدی، مگر براولوغ گناہ سببی ایلہ روا اولورایدے، پس سنینک گناہینک نیمہ ایدی وقیسے برگناہ سببی ایلہ سن اولدورنک ویب، اول جوابیدہ البتہ منینک ہیچ گناہیم یوق ایدی، بے گناہ منی اولدوردی لر دیمک دن باشقہ سوز دیمایدور، پس وائد رسوا بولوب مبہوت لوق دہ قالادور، اندا غ کہ عیسے علیہ السلام نینک قومی نے تبکیت[1] قیلماق اوچون عیسے علیہ السلام غہ آیتورکہ أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ ای عیسے ایا آدم لرغہ سن منی وآنام نے خدادن باشقہ ایکی الہ اتخاذ قیلینک لرویب ایتینک موعیسے علیہ السلام مونینک جوابیدہ سبحانک مایکون لی أن اقول مالیس لی بحق ان کنت قلتہ فقد علمتہ تعلم ما فی نفسی ولا أعلم ما فی نفسک انک انت علام الغیوب، ما قلت لہم الا ما امرتنی بہ أن اعبدوا اللہ ربی وربکم ط دیگاچ، یعنی یارب سنی ہمہ نقائص دن پاک دیب اعتقاد قیلامن، منکا ہیچ مناسب ولایق ایماس سوزنے دیمک روا ایماس دورا اگر اندا غ سوزنے دیکان بولسام تحقیق سن انے بیلامن، سن منینک کونکلوم داگی نرسہ نے بیلاسن۔ ومن سنداگی نرسہ نے بیلامین تحقیق بے شبہہ سن سن ہمہ غیب لرنے بیلگوچی، من اولرغہ سن منکا امر قیلغان نرسہ دن باشقہ نے دیمادیم، منینکہ وسیز ینک ربینکیز بولغان معبود برحق غہ عبادت قیلینک دیدیم، دیکانے نصارے لرنینک تبکیت وتوبیخی دہ غایتدہ قیتغ بولور،

توقوزونچی وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ ۝۔ دہر قچان عمل دفترلری آچیلہ، یعنی

---

[1] تبکیب الفتدہ باشیغہ اور وسرزنش ایتمک دیرکیمہ غہ دلیل وبرہان ایلہ غلبہ اتیب انے افحام خوش ودمیتہ ایلامک واسکات ایلامک معنے سیدہ ۱۲ منہ۔

بندہ نینک دنیا دہ قیلغان ہر نہ عمل لرینی فرشتہ لر یتیا دور، بندہ اولگان وقت دہ اول دفتر لر اور الادور، قیامت کونی بیچ برانسان نینک اوز قیلغان عملیدہ شکی قالماسون دیمک اوچون وقت حساب دہ اول دفتر لر آچیلا دور، وہر برانسان غہ اوز دفتری بریلا دور، دنیا دہ قیلغان عملی نے اندہ ثابت و مکتوب کورا دور۔ مونکا اعتقاد قیلماق واجب دور، اما کیفیتی نے بیلمک دن بزلر نینک عقلیمیز قاصر دور،

اون بر نجی وَاِذَا السَّمَآءُ كُشِطَتْ ۝ وہر قچان عالم علوی نینک یوزینغہ نقاب بولوب تورغان سماء یعنی اجرام علویہ لر زائل قیلینب عالم علوی نینک یوزی آچیلسہ، و پردہ نینک ماورا سیدا گی جنت و عرش کبی نرسہ لر آشکارا بولسہ، دیمک کہ آخرت عالمی دہ دنیا دہ سماء آتالغان و پردہ بولغان نرسہ قالمایدور

کشط لغت دہ برنرسہ نینک یوزینی یا ایب تورغان پردہ نے یوزیدن برطرف قیلیب آچماق معنی سیدہ دور، یوزدن نقاب نے آلیب یوزنے آچماق کبی۔

اون ایکنجی وَاِذَا الْجَحِيْمُ سُعِّرَتْ ۝ وہر قچان (کافرلر اوچون) جہنم تولا قتیغ قیز دورلہ بیلماق کرک کیم کفر و ضلالت اہلی نے عذاب قیلماق اوچون آمادہ قیلنغان جحیم اسم لتق اوت نینک بار لیغی نے، واول جہنم نینک قیز دورولمکی نے اعتقاد قیلماق ہر بر بندہ غہ واجب دور، نینک قیز دورولمکی نینک کیفیتی نے اللہ تعالے نینک اوزی گینہ بیلا دور،

اون اوچنجی وَاِذَا الْجَنَّةُ اُزْلِفَتْ ۝ وہر قچان (شرک و معاصی دن پرہیز قیلغو چیلر اوچون) جنت یقین قیلنسہ، چنانچہ اللہ تعالی آیتیب دور، وَاُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِيْنَ۔ یعنی بہشت نے یقین قیلندی کفر و معاصی دن اوزینے سقلا غوچی لرا دوچون۔

آیتیب دولرکہ بو اون ایکی علامت دن آلتہ سی دنیا دہ ایکی نفخہ اور تا سیدہ بولور، اولر سورہ نینک اولی دین واذا البحار سُجِّرَتْ نچہ دور، مراد حشر و حوس دن قصاص اوچون اولرنے بعث ایتمک بولماق بلکہ اولرنے ہر یاندن جمع ایتمک معنی سی مراد بولغان تقدیر غہ کورہ۔

عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّآ اَحْضَرَتْ ۝ (او شبو علامت لر بولغان چاغدہ) ہر نفس اوزی نینک قیامت اوچون غصر قیلغان نرسہ سینے بیلا دور،

قولہ ما احضرت دن مراد نفس نینک خواہ خیر و خواہ شر دنیا دہ قیلغان عمل لری دور، عمل نینک حضوری دن مراد یا اولر نینک صحائف اعمال دہ مکتوب بولمک لیک لری دور، اندا غ کہ واذا الصحف نشرت اندن خبر برا دور، دیا اول اعمال لر نینک نفسی حاضر بولمک لیک دور،

لبید بن ربیعہ ایتیب دور و کل امرئ یوما سیعلم غیبہ اذا کشف عند الآکہ الحصائل حصائل دن مراد حسنات و سیآت دور۔

علمالر قول لریغه کوره که آتیلیب دورلر، اوشبو نشأۂ دنیویه ده صُوَرِ عرضیه وابولغان اعمال ظاهره، آخرت ده حسن ده وقبح ده اوزی غه مناسب صُوَرِ جوهریه ده برنوع کیفیات مخصوصه وهیآتِ معیّنه اوزره ظاهر بولا دور، حتی که ذنوب ومعاصی اول جای ده متجسّم اولوب صورة نار برله متصوّر اولا دور، ومونده هیچ برلُعْدیوق دور، آیا کورمایدورلرموکه عالمِ مثال ده عالم لبن صورتیده ظاهر بولور،

ابن عباس جناب لریدن روایت قیلینیب دورکه اعمالِ صالحه نی صورة حَسَنه ده واعمال سیئه نی صورةِ قبیحه ده کلتوروب میزان غه قویا دورلر دیب، پس حضورِ اعمال قیمی بر معنی بیلان که بولسه اول اعمال نینک احضاری نی نفس غه اسناد ایتمک لیک (باوجود آنکه اول اعمال امر خدا برله حاضر قیلینا دور، چنانچه قوله تعالی یَوْمَ تَجِدُ کُلُّ نفسٍ ما عَمِلَتْ من خیرٍ مُحْضَرًا اندن خبر برا دور) انینک اوچون دورکه اول اعمال نی دنیا ده اول نفس عمل غه کلتورگلنج گویا انی موقف غه اول نفس حضر قیلیب دور، اول نفس اعمالِ مُحْضَرَه سینی بیلمک لیکی نینک معنی سی بو دورکه، اول اعمال نی نفس حقیقةً باریحه مشاهده قیلور، پس اگر اول اعمال مُحْضَرَه صالحه بولسه انی دنیا ده مشاهده قیلماق ده بولغانیدن اوبدا نراق صورة دا مشاهده قیلور، چونکه طاعت برنوعِ مشقت دن خالی بولماس، اندا غکه حُفَّتِ الجنةُ بالمکاره وارد بولوب دور، واگر اول اعمال مُحْضَرَه سیئه بولسه انی دنیا ده مشاهده قیلماقده بولغانی نینک خلافیده مشاهده قیلور چونکه اول اعمالِ سیئه دنیا ده اول نفس غه زینت بریلکان وهوا سیغه موافق بولغان ایدی، چنانچه و حُفَّتِ النار بالشهوات وارد بولوب دور، الآن موقف ده اول هوا سیغه موافق بولغان اعمال نی دنیا ده کورکانی نینک خلافیده مشاهده قیلور،

موعظه- بو آیتِ کریمه مضمونیچه هر بر نفس بو دنیا ده قیلغان هر نوع عملی که بولسه قیامت کونی انی مشاهده قیلا دورغان بولسه، پس هر بر انسان غه واجب دورکه بو دنیا ده اوزعملی نی اصلاح ایلاکای، اعمالِ صالحه اکتساب ایتمک غه اجتهاد کورگوزوب اعمالِ سیئه نی ارتکاب قیلماقدن اجتناب ایتکای، اتیب دورلرکه قیامت کونیده هر بر نفس هر بر عمل خیر غه اولوغ کرامت وعطا وهر بر عمل شر غه نوعی ملامت وجزا بار الیکانینی کوروب اعمال خیر اوچون حسرت بیه دورکه نیمه اوچون اوبدان عمل لرنی کوب راق قیلماد یم دیب، ویمان عمل لریغه غمگین بولوب نیمه اوچون بوایش نی ارتکاب اتیب دورمن دیه دور، حالبوکه اول حسرت واندوه نینک اول چاغ ده هیچ فائده سی یوقتور نظم ؎

تو امروز فرصت غنیمت شمار ✤ که فردا ندامت نیاید بکار
بکوش ای توانا که فرمان بری ✤ که درنا توانی بسی غم خوری

حدیث ده وارد بولوب دورکه بندۂ مؤمن ایکی نوع قورقوچ ارا سیده دور، اولکان

عمری تو غریسی دہ اللہ تعالی الکا نیمہ لر قیلماقی نے بیلمایدور، وقالغان اجلی ایچیدہ اللہ تعالی الکا نیمہ حکم ایتکوچی ایکانینی بیلمایدور، پس کرک کیم بندہ اوز نفسی اوچون نفسی دن توسہ آلغای، ودنیا سیدن توشہ آلغای آخرتے اوچون ویاش لیغی دن توشہ آلغای قری لیغی دن ایلگاری وحیات لیغی دن توشہ آلغای اولومی دن ایلگاری، پس اللہ غہ قسم کہ اولکاندن سونگ باز دنیا غہ رجوع قیلماق یوق، ودنیادن سونگ بہشت یا دوزخدن اوزگا بار ادورغان یریو قتور۔

یعنی لر اتیب دورکہ اوشبو ذکر قیلنغان اُن ایکی احوال ممکن دورکہ قیامت صغری دہ یعنے حالۂ موت دہ روبرا دورغان احوال دن عبارت بولغای، انداغ کہ شمس نفس ناطقہ دن وانینگ تکویری نفس ناطقہ نینگ تعلقی حیاۃ دنیا دن اوزولکی دن عبارت دور، ونجوم نینگ تو کولکی انسان نینگ وجودیداگی قوتی لرنینگ ساقط بولکی، وتاریغ لرنینگ جائیدن قوزغاتیلکی اعضاء رئیسہ نینگ اوزالیشیدن عزل بولکی۔ وعشار نینگ اعتبار سیز مہمل تاشلانمکی بدن نینگ بیشی مہمل تاشلانمکی دن عبارت دور، وحشر وحوش اول حال دہ افعال بہیمیہ وسبعیہ نینگ نتایجی شخص دہ ظہور غہ کلکی دن عبارت دور تسجیر بحار اوہام باطلہ وامانی فارغہ تو کانک لیکیدن عبارت دور، چونکہ اوہام وامانی انداغ بحاری دورکہ موت اختیاری یا اضطراری دن باشقہ اینگ ہیچ ساحلی یوقتور، تزویج نفوس ہر ملکہ نینگ اوزی نینگ جنسی غہ یعنی ظلمت نینگ ظلمت غہ ونور نینگ نور غہ قوشولمکیدن عبارت دور، ومئودہ انسان نینگ وجودیداکی برقوہ دن عبارت دورکہ انسان اینے نیمہ اوچون یرا تیلغان بولہ اول نرسہ غہ صرف ایتمای ضائع قیلیت دور وسماء سماء ارواح دور، جحیم نینگ تسعیری وجنت نینگ یقین قیلنماقی حالت نزع دہ انسان غہ ہراکی مکان نینگ کورگوزولکی دن عبارت دور بو احوال لر واقع بولغان وقت دہ شبہہ یوق کہ انسان دنیا دہ نیمہ عمل لرنے قیلغانینی وآخرت اوچون قیداغ عمل لرینی آلیب باریشینی بیلا دور۔

سونکرہ اللہ سبحانہ بو آیت لر بر لہ دنیا فانے بولوشدن ایلگاری، واندن کیین قیامت قایم بولوشی نینگ ابتدا لریدہ بولا دورغان نرسہ لرنے بیان قیلغاندن سونگ قسم قیلدی کہ قرآن عظیم رسول کریم نینگ قولی دور دیب پس دیدی کہ

فَلَآ أُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ ۝ الْجَوَارِ الْكُنَّسِ ۝ پس قسم قیلامن آرقہ سی غہ

ملکہ نفس انسانیدہ راسخے برصفت دن عبارت دور توضیحی بو دورکہ نفس اوچون افعال دن بعض افعال سببی ایلہ برہیئت مخصوصہ حاصل اولور اول ہیئت نے کیفیت نفسانے دیر لر پس اول کیفیت سریع الزوال ایسہ انے حالت دیر لر اما تکرار سببی ایلہ نفس غہ ممارست حاصل واول کیفیت مرتسم اولوب عدیم الزوال یا بطئی الزوال اولسہ انے ملکہ دیر لر ۱۲ منہ

یا تعوچی لر برلہ کہ یورگوچی یا شور ونگوچی دورلر، اوشبو مقسم بہا بولغان نرسہ لر بارا سیدہ مفسر لر برنیچہ وجہ لر بیان قیلیب دورلر، بارچہ سی کشف البیان دہ ذکر قیلیندی، بو بارہ دا ذکر قیلغان۔ قول لردن برنینگ بقدر دانش انتخاب و ترجیح قیلغا نیمیز بو دور کہ اللہ سبحانہ بخوم لر برلہ قسم قیلیب دور، اولر نینگ طلوعی و سیری و غروبی اوچ احوالی دہ، اکثر لر بو قسم قیلغان بخوم دن مراد سیارات خمس دور، دیمیش لرکہ اولر زحل و مشتری و مریخ و زہرہ عطارد دور، منجم لرائے مشتہرہ آثار لر بو سیارہ لر نیز ین (شمس و قمر برلہ) برگہ اوزفلک لریدہ جاری بولا دور، علم ہیئت دہ معلوم ارتباط سبی ایلہ بولر نینگ خنوسی رجوعی دور، وکنوسی قویاش نینگ ضیا سی تحتی دہ پوشیدہ بولمک لیکی دور، بولر نینگ رجوعی استقامتی اون سونکرہ بولا دور، واستقامتی ایلہ بولر نینگ مغرب دن مشرق طرفیغہ بولغان حرکت خاصہ سیدور کہ بروج اثنا عشر نے پتے درپی کیرمک ایلہ بولور، یعنی حمل دن ثور غہ سونکرہ جوزا غہ و شونکا اوخشہ ترتیب اوزرہ جریان قیلور، پس اول سیارہ لر برقجان اوشبو ترکیب نینگ عکس برلہ آرقا سیغہ یا مناق غہ حرکت قیلسہ، حرکت یومیہ سی غہ اوخشاش اولر نے راجعہ دیر لر، پس رجوع اینینگ حرکت شرقیہ سیدن عبارت دور، چونکہ نجوم غہ ایکی حرکت بار حرکت بفعل حرکت بنفس۔ سیارۂ خمسہ نینگ خنوسی رجوع قیلغان حالتی دا کی حرکت بنفس دور، اللہ سبحانہ بو سیارات خمس ایلہ قسم قیلیب دور، اینینگ اوچونکہ بو خمسہ متحیرہ نینگ احوالی زیادہ عزیب، وبولر نینگ قویاش برلہ بولغان ارتباطی غایتدہ عجیب دور، انداغکہ علم ہیئت دہ بیان قیلیب دور۔

ایتا منکہ اللہ سبحانہ نینگ بو آیت دہ ذکر قیلغان قسمی مراد بخوم بولوب اولر نینگ رجوعی وسیری و غروبی نے اللہ تعالی اوز کلامیدہ ذکر قیلیب اولر برلہ قسم قیلغان ایسہ پس آسمان دا کی کواکب لرا حوالی نے بیان دور غان وا ولر نینگ اشکالی و حرکتے و رجوعی و استقامتی نے بیلدورا دور کان۔ ہیئت و بخوم علم لرینی اوقوب انکا واقف بولمک اسلام اولا دیغہ لازم لیک نرسہ لر جملہ سی دن دور، واول علم لرکتابینی مدرسہ لردہ کتب مقرروہ ضرہ سیغہ کیرگوزمک لابد دور، چونکہ اول علم دن واقف بولما غان دہ اللہ سبحانہ نینگ کواکب لر برلہ قسم قیلما قیدا گی فوائد و حکم معلوم بولما یدور۔

بو مقسم بہا دن مراد بخوم دیمکیمیز، وانے ترجیح اتمکیمیز اینینگ اوچوندورکہ سالک ارغہ سبب ہدایت وشیاطین غہ رجوم بولغان بخوم، ایلہ مقسم علیہ بولغان قرآن مجیدکہ اول ہمہ عالم اوچون ہدایت وکونکل لرغہ زینت وشیاطین شبہانی باطل قیلغوچی حجت قاطعہ دور، اینینگ ارا سیدہ اولوغ ارتباط بار دور

وَاللَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ ۝ وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ ۝ وقسم قیلا من کیچہ بیلان ہر قجان اینینگ قرالغوچی آرقہ سیغہ یانسہ، وقسم قیلا من صبح بیلان ہر قجان اول صبح دم اورسہ بو ایکی آیت بارا سیدا گے تحقیق لرا کشف البیان دہ مذکور دور،

مفسر لر دیب دور لرکہ عسعس اضدا دون دور، اقبل وادبر معنی لریدہ کلور، بیز بو یردہ ادبر معنی

سینی انتخاب و ترجیح قیلدوق بو وجہ دن کہ ابن جریر طبری عَسْعَسَ بارا سیداگی ایکی تاویل نے داول باب دہ وارو بولغان اثرلرنے ذکر قیلغاندن کین دیب دورکہ مینینگ نزدیم دہ بو ایکی تاویل نینگ صواب غہ یقین راقی عَسْعَسَ نینگ معنی سی اوبر دیکان کیشی نینگ قولے دور، سونکا دلیل قولہ تعالی والصبح اذا تَنَفَّسَ دور۔ چونکہ بو آیت دلالت قیلا دورکہ قسم کیچہ نینگ ادباری و نہار نینگ اقبالی غہ واقع بولوب دور، و عرب لر عسعس اللیل و سعسع اللیل دیرلر ہر قچان کیچہ ادبار ایلاب اندک گینہ قالسہ، انتہی

و علامۂ محقق ابن القیم اتیب دورکہ قسم کیچہ نینگ تو کامگ لیکے وکوندوز نینگ اقبال قیلماقی ایلہ بولکی ترجیح قیلنور، قولہ تعالی کلا والقمر واللیل اذ ادبر والصبح اذا اسفر بیلان منا اللہ تعالے یا قولیدہ لیل نینگ ادباری و صبح نینگ اسفاری برلہ قسم قیلیب دور، بو ایسہ اوشبو ایت داگی عسعسہ لیل و تنفس صبح نینگ نظیری دور، کیچہ نینگ ادباری و اینینگ عقبیدہ بلا فصل نہار نینگ اقبالی نشانۂ قدرہ بولمک دہ ابلغ دور، و قول معتمد اوشبو دور، واللہ اعلم انتہی۔

و ابن الانباری اضداد اللغۃ دہ اتیب دور، فراء دیمیش کہ اللہ تعالی نینگ قولے واللیل اذا عسعس دہ مفسرلر بو معنی غہ اجماع قیلیب دورلر کہ عسعس ادبر معنی سیدہ دور دیب انتہی۔

اللہ سبحانہ مقسم بہا نینگ بیانینی قیلغاندن کین ارقہ سیدن مقسم علیہ نینگ ذکرینی قیلیب ایتا دور اِنَّهٗ لَقَوْلُ رَسُوْلٍ كَرِيْمٍ ۙ تحقیق اول قرآن پروردگاری قاشیدہ حرمت لیک بر رسول نینگ سوزی دور، یعنے جبرئیل نینگ اللہ تعالی طرفیدن کلتورگان سوزی دور، چونکہ قرآن نے رسول اللہ غہ کلتورگان حامل وحی جبرئیل علیہ السلام دور ذِيْ قُوَّةٍ تعالے اول ایلچی اولوغ قوتہ ایکاس دور عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِيْنٍ ۙ عرش نینگ ایکاسے اللہ قاشیدہ اولوغ مرتبہ لیک دور، مُّطَاعٍ ثَمَّ ملائکہ مقربین ایچیدہ بوی سونلوغچی اَمِيْنٍ ۙ عالم الٰہی دہ وحی اسراری غہ امین دور بو سورہ داگی رسول کریم دن مراد جبرئیل علیہ السلام ایکانینی ہمہ مفسرلر اجماع قیلیب دورلر قرآن نینگ جبرئیل علیہ السلام نینگ سوزی بولمک لیکے اینینگ حقیقۃً کلام اللہ ایکانینی منافی ایماس دور، چونکہ جبرئیل علیہ السلام قرآن نے اللہ تعالی طرفیدن یتکوزوب محمد صلے اللہ علیہ وسلم غہ اتیب دور اللہ تعالی بو یردہ جبرئیل علیہ السلام نے رسول دیب وصف قیلماقی بو معنی غہ دلالت قیلا دور اینینگ اوچونکہ رسول دیب مُرسِل نینگ کلامینی یتکوزکان کیشینے آیتورلر، پس قرآن جبرئیل نینگ کلامیدور جبرئیل انے تبلیغ ایتکان حال دہ، و حقیقت دہ اینینگ ایلہ تکلم قیلغان اللہ نینگ کلامی دور، قرآن نے

لہ شیخ محمد عبدہ انہ دا کی ضمیر نے تمامۂ قرآن غہ راجع قیلماق دن یو قاری ذکر قیلنغان خبر غہ یعنے اذا الشمس کورت دن باشلاب آخر اخبار معاد غہ راجع قیلماق ظاہر راق دور دا ندن قرآن موضعنا فہم قیلینا دور گویا اللہ تعالی ایتا دور کہ اوشبو ایش لر بارچہ سے واقع بولغاندہ اوشبو ذکر قیلنغان احوال ظہور غہ کیلا دور دبو اندا غ برخبر دور کہ اندہ ہیچ برشک یوقتور پس اُن قسم قیلا من بو الشیا لر سیلہ گہ اول خبر رسول کریم نینگ سوزی دور دبدور ۱۲ منہ۔

جبرائیل علیہ السلام اللہ تعالے دن ایشیتکان، و محمد صلے اللہ علیہ وسلم انے جبرئیل دن ایشیتکان بو ایکی رسول تلکی و بشری غہ اول قرآن دن تبلیغ دن اوزگہ برنسبت یوقتور، اللہ سبحانہ اول رسول تلکی جبرئیل علیہ السلام نے اللہ صفت ایلہ وصف قیلیب دور، اوّلی رسول دیب وصف قیلیب دور، البتہ شک یوقلیم جبرئیل علیہ السلام اللہ تعالے طرفیدن پیغمبرلر علیہم السلام غہ ایلچی دور، ایکنجی کریم دیب وصف قیلیب دور یعنی پروردگاری قاشیدہ حرمت لیک دیب دور اولجناب نینگ ربّی قاشیدہ محترم لیغی بوکیم اللہ تعالی انے اوز وحیی غہ حامل ایلاب اوزی پیغمبرلری ارا سیغہ واسطہ قیلدی، بو ایسہ ہمہ منصب لرنینگ اولوغراقی، و مرتبہ لرنینگ شرافت لیک راقی، دور، و ینہ اول جناب نینگ کرمی جملہ سیدن دور کہ اولجناب عطیّہ لرنینگ افضلے و کرامت لرنینگ اقصی سے بولغان معرفت و ہدایت غہ تیمک وسیلہ دور، جبرئیل علیہ السلام نینگ کریم وصف قیلماق دہ رسول اللہ نینگ دشمنی بولغان معاندلرغہ ردّ و تعریض بار، بو طقعہ داگی محمد صلے اللہ علیہ وسلم غہ قرآن نے کلتورکان کیشے اول حضرت نینگ دشمن لری دیکانے دیک شیطان ایماس دور، زیراکہ شیطان خبیث دور، اوز قرینی نے اول خبیث قیلا دور، لیئم قبیح المنظر عدیم الخیر دور، باطنی ظاہریدن قبیح راق، وظاہری باطنی دن شنیع راق دور، و شیطاندہ ہیچ برخیر یوقتور، اول لعین کرم دن اینگ یراق نرسہ دور، اما محمد صلی اللہ علیہ غہ قرآن نے القاء قیلغان اوشبو رسول کریم دورکہ، اول جمیل المنظر خوش صورت کثیر الخیر دور، اوزی پاکیزہ دور، قرینی نے ہم پاک قیلور، پاک لرنینگ مُعلّی دور، زمین داکی ہمہ خیر کیم اول ہدایت و علم و معرفت و ایمان و برّ دن عبارت دور لر، بارچہ سے اینگ قولی ایلہ پروردگار تعالی جاری قیلغان نرسہ لر دور، بو ایسہ کرم صوری و معنوی نینگ غایتی دور،

اوچونچی بوکیم انے قوّۃ ایکاسی دیب وصف قیلدی، یعنی اول رسول مکلّف بولغان نرسہ سینی ادا قیلماق غہ قدرہ لیق، مأمور بولغان نرسہ سیدہ برار نیمرسہ دن عاجز و ضعیف بولمایدور دیب،

جبرئیل نے ذی قوۃ دیب وصف قیلماق دہ برنچہ امر غہ تنبیہ بار، برنجی بوکیم اول رسول قوّتی ایلہ شیاطین نے قرآن یقینچ کلمک دن و قرآن دن برار نرسہ نے المک دن، و انکا برار نرسہ نے زیادہ قیلماقدن، یا نقصان قیلماق، دن منع قیلا دور بلکہ شیاطین اول رسول نے کورکاندہ قاچا دور، انکا یقین کیلا لمایدور، ایکنجی امر بوکیم اول رسول ای مشرک لرسیز لرتکذیب قیلغان رسول بشری غہ دوست و قوۃ برگوچی و یاری بیکور گوچی دور، اندا غ کہ اللہ تعالی اتیب دور وَ اِنْ تُظَاهِرَا عَلَيْهِ

ف واگر سیز ایکینکیز اول پیغمبر ضروری غہ بربرینکیز غہ یاردم لاشسانگیز پس تحقیق اللہ تعالے اول پیغمبر نینگ مولی سے و ناصری دور و جبرئیل اینگ اوچونچی سیدور و مؤمن لرنینگ یخشی لری نینگ یاردمچی سی دور و بولردن سونگرہ فرشتہ لر اول پیغمبر قوت برگوچی دور ۱۲ منہ

فَإِنَّ اللّٰهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذٰلِكَ ظَهِيرٌ، وکیشیکہ اوشبو رسول قوی انینگ ولی سی بولسہ، والنصاری واعوانی ایرسہ، وہم معلمی بولسہ، پس بے شک اول کیسے مہدیٔ منصور دور، واللہ تعالی انینگ ہادی وناصری دور۔ اوچونچی امر بوکہ کیمکہ بو رسول بشری نے دشمن توتسہ تحقیق اول کیشی انینگ صاحبی دولی سے بولغان جبرئیل نے دشمن توتار، وکیمکہ صاحب قوۃ وشدۃ جبرئیل نے دشمن توتسہ، اول کیشی ہلاکت غہ معروض دور ویب، تورتینچی بوکیم انینگ حقیدہ عِندَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ دیب وصف قیلدی، یعنے عرش عظیم نینگ ایکاسی اللہ تعالی نزدیدہ اولوغ مرتبہ لیق وقدر لیق دیدی، اول رسول ملکی نینگ اللہ ذوالجلال قاشیدگی منزلتے جملہ سیدن بری بوکیم انینگ تامی نے اللہ تعالی اوز اسم شریفیدن ایکنچی تخلیب قرآن دہ کلتوردی چنانچہ سورۂ تحریم دہ ذکر قیلنغان آیت دہ اوشتی، وبو آیت داگی عندیت اللہ ذوالجلال قاشیدہ اوشبو رسول کریم نینگ بلند مرتبہ لیک اولوغ قدر لیق ایکابیندن کنایہ دور، یعنی اول رسول حضرت آلہی دہ ملائکۂ مقربین نینگ اللہ ذوالجلال غہ اینگ یقین راقی دور ویمک دور، بشینچی بوکیم انے ملائکہ لرایچیدہ اطاعت قیلنغوچی دیب وصف قیلدی، یعنے ملائکۂ مقربین اینگ خدا قاشیدا کی مرتبہ وقدر ینی بیلکان جہتدن انکا اطاعت قیلورلر دیمک دور، بو وصف دہ برنچہ معنی غہ اشارت بار دور بریسی بوکیم اول رسول کریم جزدی واعوانی نے ہر قچان اوزی نینگ صاحبی وخلیلی محمد صلے اللہ علیہ وسلم نینگ نصرتیغہ چرلاسہ اولرانکا اطاعت قیلادورلر، ایکنچی بوکیم ای مشرک لرسیز لر رسول بشری محمد نے تکذیب قیلاسیز، والنے وشن توتاسیز حالبوکہ انکا وحی کلتورکان رسول ملکی جبرئیل سماء دہ ملائکہ لرایچرہ مطاع دور، یقین دورکہ رسول بشری محمد ہم زمین دہ مطاع بولور، ہر انکی رسول اوز محلی وقومی ایچرہ مطاع دورلر، اوچونچی بوکیم موندہ جبرئیل علیہ السلام غہ تعظیم بار دور، بو وجہ برلہ کیم اول جبرئیل قومی ایچیدہ مُطاع بولغان پادشاہ لرمنزلہ سیدہ دورلر رسالت ایشی غہ اختیار قیلنمادی مگر شوندا غ ملک مطاع، آلتنچی بوکیم انے امین دیب وصف قیلدی، یعنے اول رسول کریم اللہ تعالے نینگ وحی غہ امین دور ویدی، جبرئیل علیہ السلام اللہ سبحانہ نینگ وحی غہ ورسالتی غہ امین دور، اللہ تعالے انے خیانت وزلل دن عصمت دہ قیلیب دور اللہ تعالے جبرئیل علیہ السلام نے امانت برلہ وصف قیلماقیدہ۔ جبرئیل علیہ السلام نینگ حامل بولغان وحی ورسالت نے سقلاق یعنی غہ مأمور بولغان وحی اوزرہ انے ادا قیلماق یعنی غہ اشارت بار دور۔

تنبیہ اللہ تعالے قرآن کریم نینگ حق یعنی نے قسم بیلان بیان قیلماق اثنا سیدہ دہ انے کلتورگوچی جبرئیل علیہ السلام نے بو اوصاف گزیدہ لرایلہ وصف قیلماقیدہ، قرآن کریم نینگ حقیقی برامرمہم ومحمد صلی اللہ علیہ وسلم نینگ رسالتی اہم امور دا ینگ شریف منشور ایکانیغہ استشارت وتنبیہ بار۔ بو طریقہ دا کہ گویا اللہ تعالی ایتادور، ای بندہ لرسیز لر نینگ برینگیز

ہر قچان رسالۃ یا ولایت یا وکالت یا موندن اوزگہ الیش لردن برار الیش غہ برکیشے نے یبارماق نے خواہلاسہ، ہیچ شبہہ یوق کیم اول الیش اوچون انے قیلماقغہ قوتی بار، وانے قیلماق دہ امانت صاحبی بولغان برآدم نے اختیار ایتا دور، اگر اول الیش وال کیشی نینک قاشیدہ اہم امور دن بولسہ انینک اوچون قوی۔ امین، معظم، اوزی نینک قاسی دہ قدر و منزلت لیک، وآدم لر ایچرہ سوزی غہ اطاعت قیلنا دور غان کیشی نے اختیار ایتیب یبارا دور شونلکا اوخشہ من ہم افضل کتب منزلہ بولغان قرآن مجید نینک تنزیلی، ومحمد صلی اللہ علیہ وسلم نینک رسالتے قاشیمدہ اعظم امور، واشرف شؤن دن بولغان اوچون انے تبلیغ ایتمک اوشبو صفات عالیہ برلہ موصوف بولغان رسولیم نے اختیار ایتیم پس اوشبو نازل قیلنغان قرآن عظیم نے حق، ومحمد رسول کریم نے راست پیغمبر بیلیب، امریغہ اطاعت، وسنتی غہ تبعیت، واوزینی تعظیم و حرمت قیلینک لردیب، درحقیقت نظر تدبر ایلہ قراغاندہ جبرئیل علیہ السلام نے اللہ تعالی نینک بویلہ وصف قیلماقے دہ مرسل نینک رسول نینک رسالت نینک ومرسل الیہ نینک شانی نینک اولو غلوقی غہ دلالت، بار بوجہتدن کہ اللہ تعالے اوزی نینک رسالتی اوچون کریم، قوی، اوز قاشیدہ مکین، ملأ اعلی دہ مطاع، حق امین لیق ایلہ امین، برذات نے اختیار ایتیب دور زیراکہ پادشاہ لر مہمات لریدہ اشراف صاحب مرتبہ وقدر عالی دن باشقہ کیشی نے ارسال قیلمایدور لر، پس شول صفت لر برلہ موصوف برایلچی کریم یبار یلکان مرسل الیہ نہ مرتبہ دہ شریف واول ایلچی واسطہ سی ایلہ تیکوزولکان رسالت نہ قدر عظیم دور، تذکر ایلاماق کرک،

قولہ ثم عند ذی العرش غہ اشارت دور، اگر ثم ما قبلی غہ متصل بولسہ معنے سے خدا نینک نزدیدہ جبرئیل ملائکہ مقربین ایچرہ مطاع دور، مقربین انینک امرینی توتا دور دور لر، وانینک رأیغہ رجوع قیلور دیکان بولور، واگر ثم مابعدی غہ متصل بولسہ معنے سے جبرئیل اللہ تعالی نینک قاشیدہ انینک وحیی وپیغمبر لرغہ یبارگان رسالتی غہ امین دور دیمک اولور،

سونکرہ اللہ سبحانہ مرسل الیہ نے یعنے پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم نے دشمن لری دیکان سوزن تنزیہ وتزکیہ ایلاب دیدیکہ وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ ۝ - ای قریش کافر لری سیز لرنینک صاحبینکیز محمد مجنون ایماس دور اندلغ کہ سیز لر ایتا دور سیز، قریش مشرک لری رسول اللہ قیامت خبر لرینی بیان قیلغاندن رسول اللہ نے مجنون دیرایدی لر، مشرک لرنینک اوشبو سوز لرینی ردایتمک اوچون اللہ تعالی قسم برلہ رسول اللہ دن جنون نے نفی ایتی۔

اللہ تعالی قریش غہ خطاب قیلیب رسول اللہ نے قریش نینک صاحبے عنوانے برلہ ذکر قیلیب وماصاحبکم دیمکیدہ اولرغہ تعریض بار دور بو معنی غہ تنبیہ قیلنغان جہتدن کہ قریش قومی رسول اللہ نینک تفاصیل احوالی دن خبردار اولمک دہ احاطہ لری بسیط وکامل، واوزلری عناد وافترا ایلہ نسبت برکان نرسہ دن رسول اللہ نینک بالکلیہ پاک ایکانلیکی غہ علم لری وسیع وشامل دور۔ چونکہ رسول

اللہ قریش نینک ایچیدہ توغولوب اوسکان، اوزون مدۃ لر اولر برلہ ارا راشیب آرالریدہ
تورگان، اولر رسول اللہ نینک عقلی نے تجربہ قیلیب، عقل بابیدہ خلایق اکملی ایکانینی بیلگان
لر، وافعال واقوال واخلاق توغریسیدہ انے زبدۂ جہان تاپیب، امین صادق دیب لقب
برکان لر، اولر امتحان وتجربہ لر نتیجہ سے ایلہ رسول اللہ نینک بے شبہہ جنون دن پاک ایکانلیکی
نے بیلا دور، عقل وفراست بابیدہ نظیری یوقلیغی دہ ہیچ شک قیلمایدورلر، اگرچہ تیل لری برلہ
انینک خلافیدہ سوز قیلسہ لر مواوزلری نینک بوبارہ دایلغان انکا اقرا قیلغان لریني بیلا دورلر
زمخشری کبی بعضی اعتزال آئین لر بوقول آلہی ایلہ جبرئیل علیہ السلام نینک رسول اللہ
دن فضیلت لیک ایکانیغہ استدلال قیلیب دورلر، بوجہتدن کہ اللہ تعالی جبرئیل علیہ السلام
نے آلتہ خصلت برلہ وصف قیلیب دورکہ انینک ہر بری جبرئیل علیہ السلام نینک کمال شرفیغہ روشنی
نینک اولوغلوقی غہ دلالت قیلا دور، ورسول اللہ نینک ذکری دہ مجرد نفی جنون ایتمک غہ اقتصار
قیلیب دور، وبوایکی ذکر اورتاسیدہ اولوغ تفاوت بار دور دیب،

تو نینک جوابیدہ ایتامیز کہ سیز معتزلہ لر نینک مقصود سینکیز غہ بوآیت نینک دلالت قیلماق
انچی سوق آیت دن مقصود اول رسول ملکی ورسول بشری ہر ایک سے نینک خصال شریفہ لری
تعدادی وخصال شریفہ سے زیادہ بولغان کیشی افضل وورديمک نینک بیانے بولغان دہ ممکن بولور
ایدی، حالبوکہ سوق آیت دن مقصود موندا غ ایماس دور، بلکہ مقصود بومعنی نے اثبات
قیلماق دورکیم، قرآن مجید خصوصًا قیامت نینک مقدمانے وانینک اہوالی غہ دلالت قیلا
دورغان جملہ لر بہ مصدر بولغان اوشبو سورہ وحی الہی دورکیم عرش نینک ایگاسی پروردگار
تعالی نزدیدہ مقرب فرشتہ انے الیب توشوب دورکافر نینک صاحب رسالت صلی اللہ
علیہ وسلم نینک حقیدہ اِنۡ ہُوَ اِلَّا بَشَرٌ یُّعَلِّمُہٗ ۫ اِنَّکَ لَمَجۡنُوۡنٌ دیکان سوز لریني نفی قیلماق اوچون، وہم قرآن
نے استماع ایتمک غہ واندہ ذکر قیلینغان نرسہ لر نینک بارچہ سینی تصدیق ایتمک غہ انسان لرنے
ترغیب ایلاک اوچون دور، وبومقصود اللہ تعالی برلہ صاحب رسالت صلی اللہ علیہ وسلم نینک
میانہ سیدہ واسطہ بولغان فرشتہ نے شرف وقربہ صفاتی ایلہ وصف قیلینما قینے استدعا
قیلا دور، وفرشتہ مقرب مذکور نینک صفات شریفہ مسطورہ ایلہ موصوف بولماقی، رسول بشری
دن انینک افضل بولماقینی استلزام قیلمایدور، بلکہ ظاہر بوکیم جبرئیل علیہ السلام نینک اوشبو صفات
برلہ، ومونلردن زیادہ راق مناقب شریفہ برلہ وصف قیلنماقی رسول اللہ نینک شرفیغہ دلالت قیلا دورغان
نرسہ لر نینک جملہ سیدن دور، بوجہتدن کہ جبرئیل علیہ السلام باوجود اوشبو مناقب شریفہ وفضائل
منیفہ ایلہ موصوف بولمک رتبہ سیغہ حائز بولوب تورووب، رسول محترم صلی اللہ علیہ وسلم غہ رسالت
یتکوزگوچی واسطہ دور، بس پروردگار ذی العرش ایلہ نبی مکرم صلے اللہ علیہ وسلم اورتاسیدہ
شوندا غ برملک مقرب نینک سفیر لیغی ثابت بولغاندن کیں، قیسی برتبہ اول نبی محترم مرتبہ

سیدن اُعلیٰ وقیسی برمنقبت اینینک مناقبِ جلیلہ سیدن اُولی دور؛

تسونکرہ اللہ تعالی رسولِ بشری محمد صلے اللہ علیہ وسلم نینک رسول ملکی جبرئیل علیہ السلام نے کورگانینی خبر بریب ایتادور وَلَقَدْ رَاٰهُ بِالْاُفُقِ الْمُبِيْنِ ۝ وہر آئینہ تحقیق صاحبینک محمد اول رسولِ کریم ذی قوۃ نے (جبرئیل نے) نینک آچیق روشن کنارہ اعلےٰ سیدہ یعنے قویاش طلوع قیلادورغان جہتی دہ کوردی؛

مفسر لراتفاق قیلیب دورلرکہ مراد افق دن بویردہ قویاش طلوع قیلادورغان جہتدور؛ اینینک اوچون کہ اللہ تعالی اُفق نے مبین ایلہ وصف قیلیب دور؛ معلوم دورکہ اشیانے آشکارا ایلہ اظہار قیلماق دہ افق غہ ہیچ مدخل یوقتور؛ انچق اول افق دن بو نتیجہ نینک ظہور غہ کلمکی افق برکوکبِ نیّر غہ مطلع اولمکی جہتی ایلہ اولورکیم؛ اول کوکب اوزی نینک ضیاسی ایلہ اشیاء ایلار؛ واول کوکب نیّر شمس؛

ابن القیم الجوزی رحمۃ اللہ آیتیب دور بو قول الہی بو معنی غہ متضمن دورکہ جبرئیل واقع دہ باربر فرشتۂ دورکہ اول عیان برلہ کورولادور وکوزانے ادراک قیلادور؛ متفلسفہ واولر نینک مقلدلری دیکاندیک اول عقلِ فعّال دن عبارت ایماس دور؛ وہم کوزبرلہ ادراک قیلینمایدورغان نرسہ لرنینک جملہ سیدن ایماس دور؛ متفلسفہ قاشیدہ جبرئیل ذہن لردہ موجود برخیال دور؛ عیان دہ موجود ایماس دور؛ اولرنینک بوسوزی اویلہ مذیان لرنینک بری دورکہ انینک برلہ اولرجمیع پیغمبرلرغہ؛ واولرنینک تابع لریغہ خلاف لیق یولینی توتتی لر؛ وانینک ایلہ ہمۂ ملت دن چیقتی لر؛ شونینک اوچون نبیّ مکرّم صلے اللہ علیہ وسلم نینک جبرئیل امین نے کورکانلیکی نے تقریر ایتمک مہمّ راق دور؛ اول نبیّ محترم نینک پروردگار تعالے نے کورکانلیکے نے تقریر ایلامک دن؛ چونکہ اول حضرت نینک جبرئیل علیہ السلام نے کورمک لیکی ایمان نینک انداغ اصلے دورکہ ایمان کامل بولمایدورمگر اول اصل برلہ یعنی انے اعتقاد ایلامک ایلہ کامل بولادور؛ وانکا انکار قیلغان کیشے قطعًا کافر بولادور؛ واول حضرت نینک جناب باری تعالی نے گورگان لیکی ایسہ؛ پس اینینک غایتی بودورکیم؛ اول نزاع لیق برمسئلہ دورکہ انکا انکار قیلغوچی نے بالاتفاق کافر دیب آیتولمایدور؛ غالبوکہ صحابہ دن برگروہی حضرت رسول اللہ باری تعالی نے کورماگان دیب تصریح قیلیب دور؛ عثمان بن سعید دارمی ہمۂ صحابہ نینک بو قول غہ اتفاق قیلغان لیقی نے حکایہ ایلاب دور؛ پس موندا غ ایسہ بیزلرسول اللہ نینک خدانے کورگانلیکے نے تقریر ایتمک دن اولحضرت نینک جبرئیل نے کورمک نے تقریر ایتمک غہ محتاج راق دور میز اگرچہ پروردگار تعالی نے کورماک لیک جبرئیل نے کورمک دن اولوغراق بولسہ مو؛ چونکہ نبوت نینک ثبوتے باری تعالی نے کورماک لیک غہ متوقف ایماس دور البتہ انتہی؛

تسونکرہ اللہ تعالے اول ایکی رسول نے یعنی رسول ملکی و رسول بشری نے؛ ہرایکی سی ے

مقصود رسالت غہ بولغان نرسہ دن۔ چنانچہ وحی نے کما کان تبلیغ ایتمای انے پاشورمک دن وانے تبدیل وتغییر ایتمک کبی موجب تہمۃ بولا دورغان ایش دن تنزیہ ایتدی، یعنی رسولین نینک بریني نطق طریقی برلہ، وبریني بطریق لزوم تنزیہ ایلاب دیدے کہ، وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ۝ اول صاحبینکیز محمد غیب غہ یعنی اللہ تعالے دن اوزلیغہ وحی قیلنغان نرسہ نے تیلوزمک دہ بخیل ایماس دور، وحی نے غیب اتامک اینک اوچون دورکہ اینک حقیقی نے وحی قیلنغان ذات دن بانشقہ ہیچ بربنی بشر فہم قیلمای دور، قولہ وما ہو داگی ضمیر دن مراد اتفاق مفسرین ایلہ محمد صلے اللہ علیہ وسلم دور، الغیب دن مراد قرآن دور،

وقولہ بضنین نے قراءت سبعہ نینک بعضی سے ضاد برلہ وبعضی سی ظاء برلہ اوقوب دورلر، ضاد برلہ ضنین بولسہ معنی سے محمد اوزلیغہ وحی قیلنغان قرآن لے آدم لرغہ تیکوزمک غہ واور گاتمک کہ بخیل ایماس دور، دیکان بولور، ظاء برلہ ظنین بولسہ معنے سر محمد غیب دن برکان خبری دہ متہم ایماس دور دیکان بولور،

ابو عبیدہ ایکی معنی نینک جہتی دن ظاء برلہ بولغان قراءت نے اختیار اتیب دور، برنچی معنی بوکیم، کافرلر رسول اللہ نے بخل غہ نسبت برماکان لر، اولرا بخل اتے غیب خبریدہ اتہام قیلغانلر، پس تہمت نے نفی ایتمک بخل نے نفی ایتمک دن اولی دور۔ ایکنچی معنے بوکیم علی الغیب دیدی اگر بخل مراد بولسہ البتہ بالغیب دیرایدی، چونکہ بخل علی برلہ متعدی بولماید ور باء برلہ متعدی بولا دور، فلان ضنین علی کذا دیلماید دو۔ بلکہ ضنین بکذا دیلا دور،

ابن القیم ایتا دور الہ سبحانہ نینک رسول ملکی نے امانت برلہ وصف قیلماتے بو قول نے ترجیح قیلا دور، پس جبرئیل علیہ السلام نے امین دیب وصف قیلغانی کبی رسول اللہ دن تہمت نے نفی اتیب دور، وہم اللہ سبحانہ نینک رسول اللہ غیب دن کلتورکان نرسہ لرنا رچہ سیدن اقسام کذب نے نفی قیلماقی بو قول نے ترجیح قیلا دور، زیراکہ اگر رسول کلتورکان غیب یلغان بولسہ پس اول کذب یا رسول خدا نینک اوزیدن بولور، یا انکا تعلیم برکان معلمی دن بولور، اگر رسول اللہ نینک اوزی دن بولسہ پس اول کذب نے یا اول قصد برلہ قیلغان بولور، یا بے قصد قیلغان بولور، اگر رسول اللہ اول کذب نے قصد برلہ قیلغان بولسہ اول رسول امین ایماس متہم دور۔ واگر اول کذب نے بی قصد قیلغان بولسہ اول مجنون دور، واگر اول کذب اینک معلمی دن بولغان ایسہ پس اینک معلمی شیطان رجیم دور، پس اللہ تعالی اوشبولر نینک بارچہ سینے اوزرسولی دن نفی اتیب دور، وقرآن کریم نینک سندینی اینک اولوغ تزکیہ ایلہ تزکیہ قیلیب دور، وبنا برین وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ دیب دور، اھ

ابن جریر طبری رحمۃ اللہ بو کلمہ بارا سیدائی ہر ایکی قراءت نے مؤاول توغریدہ دارد بولغان اثرلرنے ذکر قیلغاندن سونگ آیتا دور، مینینگ نزدیمدہ بو ایکی قراءت نینک

صواب غہ یقین راتی اول قراءت دورکہ مسلمان لرمصحف لری نینک خط لری الکا متفق دور، گرچہ قراءت لری اندہ مختلف بولسہ ہو، ومسلمان لرمصاحفی نینک خط لری متفق بولغان قراءت ضاد برلہ بولغان ضنین دور، چونکہ ہمہ مسلمان لرنینک مصاحفی دہ ضنین ضاد برلہ کتابت قیلینیب دور، پس مونداغ بولغاندن سونک ضنین نے ضاد برلہ اوقوغان کیشے لرنینک قراءتی اڈلی دور، وہم بوکلمہ بارا سیداگی ایکی تأویل نینک صوابغہ یقین راتی اول کیشی نینک تأویلی دورکہ ایتادور، محمد اللہ تعالے تعلیم قیلغان وحی غہ وتنزیلی غہ انے سیز لرغہ اورگاتمک دہ بخیل ایماس دور، بلکہ اول سیز لرنینک ایمانغہ کلماکلیکیز غہ وقرآن نے تعلیم الماقینکیز غہ حریص دور، اھ

ابن القیم الجوزی رحمۃ اللہ آیتادور، رسالت دن مقصود بولغان نرسہ انچق ایکی امر برلہ تمام بولادور، بری انے یاشور ماس لیق برلہ، وینہ بری انے بے زیادۃ ونقصان اوزوحی ایلہ اداقیلدق اوشبو ایکی قراءت ایکی آیت منزلہ سیدہ دور، اول ایکی قراءت نینک ضاد برلہ بولغانی رسول اللہ ﷺ بخل دن تنزیہ قیلادور، وظاء برلہ بولغانی رسول اللہ نے وحی بارا سیدہ تہمت دن تنزیہ قیلادور، وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَّجِيمٍ ۝ - وہم صاحبینکیز محمد تبلیغ اینکان اول قرآن اللہ نینک، رحمتی دن سورولگان شیطان نینک سوزی ایماس دور، ابن القیم الجوزی ایتادہ یعنے شیطان رجیم تعلیم قیلغان سوز ایماس دور، شیطان اول نبی معصوم غہ تعلیم برمک گا قادر بولماس دور، چنانچہ اللہ تعالی اتیمیب دور وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ وَمَا يَنبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ (یعنی مشرک لر دعوا قیلغاندیک قرآن نے شیطان لرآلیب توشمادی، وشیطان لرغہ اول الیش لایق ایماس دور، وہم شیطانلر قرآن نے آلیب توشمک غہ قادر بولمایدور) پس بوآیت لربرلہ اللہ تعالی شیطان لرنینک تعلیم قیلماقینی، وتعلیم غہ قدرۃ تاپمکی نے، نفی قیلدی، وہرکیشیکہ انینک شیطان لرومجنون لرومتہم لر احوالی غہ، وہم پیغمبر لراحوالیغہ اندک خبردار لیغی بولسہ، اول کیشی بیلادور، انداغ بیلمک لیک ایلہ کہ اول علم دہ شک ومجادلہ قیلنمای دور، بلکہ سائر ضروریات کبی علم ضروری ایلہ بیلادور اول ایکی احوال نینک بربریغہ منافی لیغی نے، وضدین نینک بربریغہ ضد لیغی دیک مضاد لیغی نے، بلکہ بوایکی امر میانہ سیداکی منافاۃ نینک ظہوری عقل قاشیدہ روشن راتی دور، کوزغہ کورونگان نورو ظلمۃ ارا سیداگی منافاۃ ظہوری دن ہم،

شونینک اوچون پیغمبر لردعوتی ایلہ شیاطین ارا سیداکی اوشبو روشن وآشکارا فرق ظاہر بولغاندن سونک، کفر نے اختیار قیلغان لرنے اللہ سبحانہ توبیخ ایلاب ایتادور فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ ۝ ای کافرلر قرآن کورساتکان یول نے تاشلاب نہ یرگا بارا سیز لر، حالبوکہ اوشبو شاہراہ اسلام سیز لرنے سعادت منزلی غہ یتکوزگوچی ایکانی غہ وظلالت قیلادورغان دلیل لرظاہر اولدی وحق لیق ہر طرف دن سیز لرنے اوراب آلدی،

ابو اسحق ایتادور، بوآیت نینک معنے سی من سیز لرغہ بیان قیلغان اوشبو طریقہ دن روشن

راق قیداغ بریول نے سلوک ایتا سیز لردیمک دور، ابن القیم الجوزی آیتا دور کہ بو کلام اینگ روشن وغایتدہ حسن بربیان دور کہ حق نے ایشتیکوچی غہ انے بیان قیلاسن، سونکرہ انکا ایتاسن کہ آیا بو سوز نینگ خلافیدہ نیمہ سوز ایتاسن، وبو یول نینگ خلافیدہ نہ یرغہ باراسن، چنانچہ اللہ تعالی اتیب دور فَبِاَیِّ حَدِیْثٍ بَعْدَہٗ یُؤْمِنُوْنَ - ودینہ اتیب دور فَبِاَیِّ حَدِیْثٍ بَعْدَ اللّٰہِ وَاٰیٰتِہٖ یُؤْمِنُوْنَ پس امر منحصر دور حق وباطل وہدی وضلال وہ (یعنے عالم داکی انسان لرامری موندن خارج ایماس دوریا) حق وہدایت دہ بولورلر، ویا باطل لیق وگمراہ لیق دہ بولورلر) پس ہرقچان ہدایت دن وحق دن یوزاویورسانگیز نہ یرغہ عدول قیلاسیز، ونہ یرغہ باراسیز دیمک دور، ومونینگ نظیری قولہ تعالی فہل عَسَیْتُمْ اِنْ تَوَلَّیْتُمْ اَنْ تُفْسِدُوْا فِی الْاَرْضِ وَتُقَطِّعُوْٓا اَرْحَامَکُمْ - یعنی اگر سیز لر قرآن غہ وپیغمبر غہ ایمان کلتورمک دن، وانینگ طاعتی دن یوزاویورسانگیز، پس زمین دہ سیز لرغہ فساد قیلماق دن، وشرک ومعاصی دن، ورحم نے قطع قیلماق دن، اوزگہ ایش یوقتور، ومونینگ نظیری قولہ تعالی بَلْ کَذَّبُوْا بِالْحَقِّ لَمَّا جَآءَہُمْ فَہُمْ فِیْ اَمْرٍ مَّرِیْجٍ (بلکہ مشرکین مکہ اوزلریغہ حق کلگان ہنگام دہ اول حق نے تکذیب قیلدی لر، پس اول کافرلر برامریدہ دورلرکہ اول امر آرالاشکان سرانجام سیز ایش دور) اول کافرلر حق نے ترک اتیب، حق دن عدول قیلغاچ اولرنینگ ایش لری قاریشیب نیمہ ایکانی بیلمای، اوزلریغہ حیرت یوزلاندے، پس نیمہ دیکانلری نے ونیمہ قیلغان لرینی بیلمایدور، بلکہ برنیمہ سوز اتیسہ لربے شبہہ باطل بولادور، وبرایش نے قیلسہ لر البتہ اول ایش لری ضلالچ اولوب اولرغہ نفع برمایدور۔

مناسوصل مقصود بولغان یول دن یوزاویورغان ہمہ کیشی نینگ شأنی اوشبو دور، ومونینگ نظیری قولہ تعالے فان لم یستجیبوا لک فاعلم انما یتبعون اہواءہم (پس اگر اولر سینگ اوشبو سوزونگ نے قبول قیلماسہ لر، پس ای محمد بیگیل کہ اول کافرلر فقط اوزہوای نفس لریغہ گینہ تابع بولورلر حالبوکہ اللہ تعالی بومعنے نے تمام کشف قیلب آچیب دور، اوزی نینگ اوشبو قولی داکہ اتیب دور، فذلکم اللّٰہ ربکم الحق فماذا بعد الحق الا الضلال فانی تصرفون - پس اوشبو ایش لرنے قیلغوچی اللہ دورکیم، اول سیز لرنینگ حق ربنگیز دور، پس ایمدی حق دن اوزگہ سی ضلالت گینہ دور، پس حق دن نہ یرگہ اوتوب کیتاسیز، انتہی - ابن القیم سوزی توگادی۔

سونکرہ اللہ تعالی قرآن نینگ نیمہ ایکانینی بیان قیلیب ایتادور اِنْ ہُوَ اِلَّا ذِکْرٌ لِّلْعٰلَمِیْنَ ۝ اول قرآن جمیع عالم اہلی غہ وعظ وتذکرہ دن اوزگہ ایماس دور، عالمین دن مراد عقل ولایتی برلہ انس وجن دور، چونکہ اولر وعظ وتذکیر غہ محتاج دورلر۔

سونکرہ اللہ تعالی قرآن کریم نے بعض خاص بندہ لرغہ ذکر خاص ایکانینی بیان قیلیب ایتادور لِمَنْ شَآءَ مِنْکُمْ اَنْ یَّسْتَقِیْمَ ۝ سیز انسان لردن حق لیق دہ، وتوغری یول دہ تورمک نے ایستاکان کیشیلر اوچون، اول قرآن وعظ وتذکرہ دور، یعنی اوزارادہ سی نے

جادۂ واضحہ دہ یورمک غہ، وشاہراہ حق وعدل دہ استقامت قیلماقغہ، توجہ قیلدورغان کیشی لر اول قرآن نینگ وعظ وتذکیری دن بہرہ مند وفائدہ اندوز بولورلر، آنا اوز نفسیغہ بوایش دن توسکان وحق وصواب یولی دن یوز اویورو ب ایگرویول دن باشقہ نے ارادہ قیلماغان، کیشی غہ بو ذکر نینگ تاثیری یوقتور، واندا غ مردہ دل لے بو وحی الہی نینگ تذکیر ووعظی اول ورطۂ غفلتیدن چیقارماس چونکہ داعی حق لرنینگ تذکیری دن پند آلیب، راہ راست طرفیغہ میل کورکوزمک، انسان نینگ خواہش دل برلہ توجی نے اول امر حق نے استماع وقبول ایتمک غہ توجیہ ایتدورمک غہ متوقف دور، وہیچ برشک یوقتورکیم ہر برمکلف ذمہ سیغہ واجب دورکہ فکر ینی حق یولیق نے ایتامک طرفیغہ توجہ قیلدورغای وعزمی نے خیر وسعادت کسب ایتمک ساری غہ شوق اتیکای۔

ابن القیم الجوزی رحمہ اللہ آیتادور، سونکرہ اللہ تعالے خبر بردی کہ، اول قران ہمہ عالم اوچون ذکر دوردیب، وموضع دیگر دہ قرآن نے متقی لر اوچون تذکرہ دیدی، وموضع دیگر دہ رسول اللہ وقومی اوچون ذکر دیدی، وموضع دیگر دہ مطلقا ذکر دیدی، وموضع دیگر دہ ذکر مبارک دیدے، وموضع دیگر دہ انے ذوالذکر دیب وصف قیلدی۔

بو بیانات لر قرآن کریم نینگ ذکر عام وذکر خاص وذکر الکاسی الکا نلیکینے بیلدورادور درحقیقت قرآن بے شبہہ بندہ لرنینگ معاشی ومعادی داگی مصالحی برلہ اولرنے تذکیر قیلادور، مبدأ ومعاد برلہ نے تذکیر قیلادور، پروردگار تعالی نینگ اسماء وصفاتی وافعالی، وبندہ ذمہ سیدا کی حقوقی برلہ تذکیر قیلادور، وخیر برلہ اولرنے تذکیر قیلادور، تا انے قصد اتیسون لردیمک اوچون، وشر برلہ تذکیر قیلادور، تا اندن اجتناب قیلسون لردیمک اوچون، وبندہ لرنینگ نفوسی، وانینگ احوالی وآفاتی، ونفس نینگ کمالیغہ باعث بولادوغان نرسہ لر برلہ اولرنے تذکیر قیلادور، واولرنینگ دشمن لری، ودشمن لری نینگ مرادی، اولردن نیمہ ایکانے، ونیمہ ایلہ دشمن کبدی دن احتراز ممکن بولمکی، وقیسی الشیک لر، ویول لردن دشمن نینگ اولرغہ یول تاپمکی برلہ تذکیر قیلادور، واللہ تعالی جنابیغہ اولرنینگ محتاج لیق لری، وانینگ درکاہیغہ عجز واضطرارایلہ التجا قیلماق لری، وہیچ برنفس اول صمد بے نیاز دن مستغنے ایماسلیک لری برلہ تذکیر قیلادور، واللہ سبحانہ نینگ بندہ لرغہ بولغان نعمت لری برلہ تذکیر قیلادور، واول نعمت لر برلہ اولرنے اول نعمت لردن اولوغراق نعم دیگر غہ چرلایدور، واللہ تعالے نینگ امر نہ عصیان قیلغان وپیغمبر لرنے تکذیب قیلغان لرغہ بولغان غذابینی، واولرنے قبیح توتوب انتقام آلغانینے بیان قیلادور، واللہ تعالے نینگ ثوابی وعقابے برلہ تذکیر قیلادور، شول وجہ لرجہتدن اللہ سبحانہ بندہ لریغہ اوزکتابی ایچیدا کی نرسہ لرنے یاد قیلماقنی بیورادور چنانچہ آیتادور خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (بیز سیز لرغہ برکان کتاب غہ اخلاص واجتہاد برلہ عمل قیلنگ لر واول کتاب ایچیدا کے حکم لرنے یاد اتینگ لر شاید کہ سیز لر کفر ومعاصی دن پرہیز قیلغای سیز لر) پس الیش مونداغ الیہ قرآن کریم نینگ اولاً اوزی نازل قیلنغان ذات ع

ذکر بولکی احق و اولی دور، سونکره اول ذاتِ رسالت مآب نینک قومی غه، سونکره جمیع عالم خلقی غه اما قرآن کریم نے متقی لرغه ذکر دیکی اینک اوچون دورکه اول قرآن نینک ذکری برله منفعت آلورلر، واما قرآن نینک ذوالذکر دیب وصف قیلنماقی اینک اوچون دورکه، اول قرآن ذکر غه مشتمل دور، پس قرآن ذکر نینک ایکاسی دور، وذکر قرآن دن نشر قیلینور، وذکر قرآن نینک ایچیده دور، اندغکه قرآن هدایت دور، وهدایت قرآن نینک ایچیده دور، قرآن شفا دور، وشفاء قرآن نینک ایچیده دور وقرآن رحمت دور، ورحمت قرآن نینک ایچیده دور،

قوله سبحانه لمن شاء منکم ان یستقیم للعالمین دن بدلِ بعض دور، بوقول الهی بدل ایکی عاملِ مقصود نے ذکر ایتمک قوتیده دیکان قول غه استدلال قیلنا دورغان دلیل لرآخنے دور، اینک اوچونکه قرآن نینک همهٔ عالم غه ذکر بولمک لیک جهتی اینک اهل استقامت اوچون ذکر بولغان جهتیدن باشقه دور، زیراکه قرآن صلاحیة وقوة برله عموم اوچون ذکر دور، حصولِ نفع برله اهل استقامت اوچون ذکر دور، انتهی

سونکره الله سبحانه مشیّت استقامت نینک مشیّة الله غه موقوف ایکانینے بیان قیلیب دیدی که وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ○ استقامت نے ای انسان لرخواهلاماس سیز مگر بارچه عالم نینک مالکی وتربیه قیلغوچی سی بولغان الله ذوالجلال سیز لرنینک استقامت نے خواهلاماقینکیز نے خواهلاگان وقت ده گینه خواهلارسیز۔

حاصل بنده لرده بولغان اراده صفتے الله تعالی نینک مخلوقی دور، انداغ که بنده لرنینک اوزی اول خالق یگانه نینک مخلوقیدور، یعنی الله حکیم بنده لروجودی ده اراده صفتی نے امانت قویدی اگرخواهلاسه انسان لردن اراده صفتی نے آلیب، اولرنے هم حیوان لرکبی اراده سیز قویاایدی ولیکن انسان لرنینک فطرتیده اراده صفتے نے نهاده قیلدی، تاآنکه اولرنینک امرونهی تکلیفی ایله مخاطب اولمک لیک لری، درست بولغای، بوآیتِ کریمه دن انسان لرنینک اراده لری الله حکیم نینک اراده سی غه تابع ایکانلیکی بیلیندی۔

ابن جریر طبری ایتا دور، بوآیت نینک نزولی غه سبب موندا غ ایرمیش کیم، سلیمان بن موسی دن متعدد روایت لرایله مروی دورکه اتیب دور، قوله تعالی لِمَنْ شَاءَ مِنكُمْ أَن يَسْتَقِيمَ آیتی نازل بولغاچ ابوجهل دیدیکه، بوایش بزنینک خواهشیمیز غه قویوب دور، اگرخواهلاساک استقامت قیلورمیز، خواهلاساک استقامت قیلماسمیز دیب، پس قوله تعالی وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ العالمین نازل بولدی دیب، انتهی۔

شیخ محمد عبده رحمه الله آتیب دور، قوله تعالی لمن شاء منکم ان یستقیم نینک مضمونیدن، انسان نینک اوزاراده سیده مستقل، اوزنفسی غه متسلط، واوزامری غه حاکم واراده سیده الله نینک حکم وقضا سیدن منقطع العلاقه ایکانلیکی نینک ایهامی بعض فهم لرغه یول تاپمک

احتمالے بولغاچ، اوشبو وہم نینگ دفعی اوچون وَمَا تَشَاۗءُوْنَ اِلَّآ اَنْ يَّشَاۗءَ اللّٰهُ رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ دیب دور، یعنی ای انسان سیز لرنینگ ارادہ لرنیگیز الحق اللہ نینگ مخلوقی دور، واول ارادہ صفتے نی سیز نینگ وجودینگیز غہ اماانت قویغان ذاتِ قدیر اول اللہ دور، واگر اول خواہلاسہ ارادہ صفتی نے سیز دن سلب اتیب سیز کر اصلا ارادۂ عاقل وجودیدہ نہادہ قیلمہ غان حیوانات جملہ سیدن، یا اندن اینگ پست قیلور ایدی، بحثیتی کہ سیز دہ ہیچ برارادہ صفتی بولماغای، محقق بیلینگ کہ اول اللہ ہمۂ عالم نے تربیہ قیلغوچی دور، ہمۂ اشیا غہ عالم وجودہ اسباب تمتع بولا دورغان نرسہ لرنے اعطا قیلغوچی اول دور، باوجود اول ہمۂ مخلوق لرا وزرہ حاکم قاہر اول دور، سیز انسان لرنینگ ارادہ لرینگیز حقیقت دہ رب العالمین نینگ ارادہ سیغہ مستند، واینگ امر وحکمی غہ خاضع دور، پس اگر اول ارادہ لرینگیز نے توجہ قیلغان طرفیدن اوزگا برجہتہ غہ تحویل ایتمک نے خواہلاسہ، البتہ اول ارادہ لرینگیز اول جہتہ غہ یوتکالا دور واگر بالکلیہ انے محو ایتمک نے ایستاسہ، البتہ لرینگز محو اولا دور، حکم وامر انگا خاص دور وہر برنرسہ غہ اول قادر دور، انتہی۔

سورۂ انفطار مکہ دہ نازل بولمیش، اون توقوز آیت دور،

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اِذَا السَّمَاۗءُ انْفَطَرَتْ ۝ ہرقچان آسمان لریار یلسہ، یعنے آسمان نینگ الان جاری بولوب تورگان نظامی یوزولسہ،

وَاِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ ۝ وہرقچان یولدوزلر ساچیلیب توکولسہ،

وَاِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ ۝ وہرقچان دریالر آقیتولسہ، یعنی زمین زلزلہ غہ کلیب یار یلمکی ایلہ دریالر میانہ سیدا کی اللہ تعالی برزخ قیلیب قویغان حاجز کوتاریلیب دریا بربریغہ آقیب ہمہ سی بردریا بولسہ، یاکہ دریالر نینگ سوبے آقیتلیب یوق بولوب اورنے قوروق بولسہ، حاصل بوکہ دریالر نینگ صورۃ اصلیہ سے وصفتی تغیر وتبدل تاپسہ دیمک دور۔

وَاِذَا الْقُبُوْرُ بُعْثِرَتْ ۝ وہرقچان گورلر نینگ تفراق لری آستے اوستی غہ اویرولوب اولوک لری تاشقاری چقاریلسہ،

عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ وَاَخَّرَتْ ۝ (اوشبو علامت لرواقع بولغانده) ہربرنفس اوزی نینگ یخشی ویمان عمل لری دن نیمہ نے ایلگارے یبارگانینی، ونیمہ نے

سلہ خواہ ارادہ وخواہ غیر سبب لرنے ۱۲ منہ

کیین قالدور غانیتی بیلور۔

بو آیت کریمہ نینگ تاویلی بار اسیدہ مفسر لر علماء سلف دن برنیچہ قول لر نے بیان قیلیب دور، اتیبب دور لر کہ ہر برنفس فرائض اللہ دن بیمہ نے ادا قیلیب اندہ تقصیر قیلما غانینی، و نیمہ عمل نے ترک اتیبب اندہ تقصیر کور گوزگانینی بیلا دور دیمک دور دیب، چونکہ ما قدّمت فعل نے (یعنی قیلماق نے) و ما اخّرت ترک نے (یعنی قیلماس لیقنی) تقاضا قیلا دور، پس بو قول غہ کورہ بر انسان بو دنیا دہ کبائر نے عمل غہ کلتورو ب عمل خیر نے ترک اتیسہ، انینگ ماوی سی دوزخ، و بر انسان عمل صالح نے قیلیب کبائر و معاصی نے ترک ایتسہ انینگ ماوی سی جنت دور،

امام رازی بو قول نے اصح دیب دور، ایکنچی قول بو کہ آیت کریمہ نینگ معنی سی، ہر برنفس اوزیغہ نفع قیلا دور غان عمل صالح دن یا ضرر تیکوزا دور غان کردار بدن قیامت کونے اوچون بیمہ عمل لر نے وجود غہ کلتورو ب اوزی ایلگاری یبارگانینی، و آرقاسیدہ آدم لر عمل قیلماق اوچون حسنہ و سیئہ طریقہ دن قیداغ بر طریقہ قالدور غانینی بیلا دور دیمک دور، بو قول ابن مسعود رضی اللہ عنہ دن روایت قیلینیب دور، چنانچہ اتیبب دور ما قدّمت وجود غہ کلتورو ب قیلغان عملی، و ما اخّرت اوزیدن کین قالدور غان طریقہ صالحہ سیدور کہ انسان لر انینگ بیلہ عمل قیلور لر اپس اول کیشی غہ اول طریقہ صالحہ غہ عمل قیلغان آدم لر نینگ اجر لری نینگ مثلی بولور، اولر نینگ اجر لریدن ہیچ نرسہ نقصان قیلینماس، یا بر طریقہ سیئہ دور کہ انینگ بیلہ آدم لر عمل قیلور، پس اول کیشی غہ انینگ بیلہ عمل قیلغان آدم لر نینگ وزر لری نینگ مثلی بولور، و اولر نینگ وزری دن ہیچ نرسہ نقصان قیلینماس و ابن عباس دن و عطاء دن موشوندا غ روایت لر کلیب دور، ابن جریر طبری بو قول نے اختیار قیلیب دور، و بعضے لر دیب دور کہ ما قدّمت عمری نینگ اولی دہ قیلغان عمل لری، و آخّرت آخر عمی دہ قیلغان عمل لاری دور، و بعضی لر دیب دور کہ جائز دور کہ ما قدّمت دن مراد انسان نشأۃ اخرویہ دہ اوزی غہ ذخیرہ بولمک اوچون اولوشی دن، ایلگاری صدقہ قیلغان مال لری بولغای، و آخّرت دن مراد اوزی دن کین ورثہ لر غہ قالدور غان مال لری بولغای، واللہ اعلم۔

ہر برنفس نینگ بو ایش لر نے بیلمک زمان حشر نینگ اولیدہ اجمال ایلہ حاصل بولور، چونکہ مطیع بندہ سعادۃ آثار ینی و عاصی بندہ شقاوت آثار ینی نے اول امر دہ کورا دور، و اما تفصیل ایلہ حاصل بولمکی نامۂ اعمال نے اوقوغان چاغدہ بولور دیمیش لر، و نفس نینگ بو لر نینگ بارچہ سی

(بقیہ حاشیہ صفحہ ۱۱۱)

سے شیخ محمد عبدہ رحمہ اللہ اتیبب دور باز بو سورۂ کریمہ دہ اللہ تعالے انسان لر نے یوم آخر اہوال دہشت مآلی بر لہ انذار ایلاب ایتا دور کہ اول کون وارفع بولغاندہ ہر برنفس اوزی نینگ دنیا دہ قیلغان ہر بچوک کردار ینی مشاہدہ قیلا دور و اول اعمالی دن ہیچ بر نرسہ اولکوندہ اندن پوشیدہ بولمایدور دیب چونکہ اول کون ہمہ اعمال حقیقتے ایلہ کورکوزہ

نے بیلیک لیکی اعمالی غہ کورہ مجازاۃ اولونمکیدن کنایہ دور، وبو کلام دن مقصود بعث وجزا امر ینی تقریر ایتمک، وانسان لرنے کفر ومعصیت دن یاندورمک، وایمان وطاعت غہ ترغیب ایلامک دور،

يَا أَيُّهَا الْإِنسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ۝ ای انسان کرم برله وصف قیلنغان، یعنی ذاتیده وصفاتیده همهٔ عیب ونقصان دن پاک وعالے بولغان ربینک غہ عاصی بولمک غہ نیمہ نرسہ سنے مغرور قیلدی، یعنی امر ایغہ مخالفت ایتمک غہ جرأت لیک ایتی، و عقابیدن لامین ایلادی، مفسر لر یا ایها الانسان بار اسیده ایکی قول بیان قیلیب دورلر، برنچی قول انسان دن مراد کافر دور، چونکہ مونینک سونگیده وارد بولغان قول الی کلا بل تکذبون بولمعنی غہ دلالت قیلادور، ابن عباس جناب لریدن عطاء روایت قیلیب دور دیمیش کہ بو آیت ولید بن مغیره حقیده نازل بولغان دیب، ابن المنذر عکرمہ دن روایت قیلیب دور دیمیش کہ یا ایها الانسان دن مراد أبی بن خلف دور، کلبی ومقاتل اتیب دورلر کہ ابوالاشد کلدة بن اسید حقی ده نازل بولمیش دیب، تنویر المقباس ده یعنی الکافر کلدة بن اسید دیب دور، ابن جریر طبری یا ایها الانسان الکافر دیب دور، باشقه قول لرنے ذکر ایتماب دور،

ایکنجی قول بوکیم یا ایها الانسان جمیع عاصی لرغہ شامل دور چونکہ سبب نینک خاص لیغی لفظ نینک عام لیغی غہ مانع بولمایدور، امام رازی بو قول نے اقرب بصواب دیب دور،

اولغی قول غہ کورہ آیت نینک معنی سنی ای کافر کفر لرنے پیشیه قیلمایقغہ وپیغمبر لرنے تکذیب ایتمک غہ، وحشر ونشر غہ انکار ایلامک غہ، قیسے نرسہ سنی چرلادی دیکان بولور، وایکنجی قول غہ کورہ معنی آیت ای بندۂ عاصی قیسی نرسہ سنی آلدادی، ومعاصی لرنے سنکا اوبدان کورساتتی وقیسی نرسہ پروردگار کریمینک عقابیدن سنی ایمین قیلدی، تا واجبات نے ترک ایلاب محرمات لرنے ارتکاب ایتینک دیکان بولور

مونده کریم صفتی نے ذکر ایتمک بار اسیده مفسر لر بر نیچه سوال وجواب لر بیان قیلیب دور لر

(بقیه حاشیه ص۱۱۰) لادور خیر لرنے صورۃ شرده کورمایدور وشر لرنے خیر شاکلی ده خیال قیلمایدور اندا غ کہ بو دنیا ده تولا نفس لرغہ شوندا غ واقع بولادور چونکہ دنیا ده انسان لرایله فعل خیر ارا سیده حائل بولادور غان نرسہ ایکی خیر ایماس نرسہ نے خیر اوزره ترجیح ایلاب انے آرتوق کورمک دور وانسان بر نرسہ نے بر نرسہ دن آرتوق کورمایدور مکر کہ انے اوزیغہ خیر دیب گمان قیلماق ایله آرتوق کورادور پس یمانلر غہ یمان لیق یخشی لیق صورتیده متمثل بولادور بو سبب دن انے فعل غہ کلتورادور لر یخشی لیق اولر نینک نفس لریده یمانلیق صورتیده ظاهر اولادور بو سبب دن انے ترک ایتادور لر لیکن اول کون همهٔ فعل لر حقیقته ایله آشکارا دولوب بصیرت لر آلدیدن پرده کوتارلیب ایش لر نینک حقیقتے ظاهر بولغانده اهل خیر لر اگرچه اول کون نینک قورقونچیدن نجات ده بولسه لر مواوزلری نینک تقصیر ایکانلیک لریغی تا توب دنیا ده قیلا ماگانلیکان عمل خیر لریغه افسوس قیلادور لر وجودغہ کلتورکان اعمال صالحه لری ثوابے ایله خورسند بولور لر وبعض اهل شر لر ندامت دن قول لریغی تا شیلاب عاقبت حال لری نینک یمان ایکانلیکے نے جزم ایتا لر وکاشکے

سوال بوکیم اللہ تعالی نینک کریم ایکانے معقول ومنقول دلیل لرغہ کورہ انسان انینک کرمی غہ مغرور بولمک لیک نے اقتضا قیلادور، پس بوچوک اللہ تعالے بوجایدہ مغرور بولمک غہ انکار وتوبیخ قیلادور

بوسوال غہ موندا غ جواب بریب دورلرکہ، اللہ سبحانہ نینک کرمی انکا مغرور بولمک لیک نے اقتضا قیلادور دیمک مسلّم ایماس بلکہ اللہ تعالی نینک کرمی انکا عصیان قیلماق دن، وامرلرغہ مخالفت ایلامک دن خوف وحذر دہ بولمک نے اقتضا قیلادور، بوجہتدن کہ اللہ کریم نینک کرمی عاصی لردن مؤاخذہ نعمی نے اوزنک دن اباقیلغان دیک، ظالم لردن مظلوم لرانتقامی نے آلماسی، واولرغہ جزابرمای، اہمال ایلامک دن ہم اباقیلادور، وشونکا اوخشہ مطیع وعاصی ودوست ودشمن نے برابرکورمک دن، واولرغہ ہرایکی عالمدہ برابر معاملہ کورگوزمک دن اباقیلادور، چونکہ کریم صفتی غہ ہم مشتمل دور، انینک اوچونکہ خلق غہ عطار قیلماق داعیہ حکمت غہ مبنی بولماسہ اول اسراف وتبذیر دور، کرم ایماس دور، پس حکمت برلہ صادر بولغان کرم عاصی غہ اگرچہ اہمال برسہ مواخذہ ایلاماس لیک نے، وظالم دن گرچہ مدتے دن سونگ بولسہ مومظلوم نینک انتقامی نے آلما غلیق نے، ویکوکارنے بدکاردن، وصالحنے فاجردن، اجراتمک اوچون مجازاۃ جہتیدن بندہ لارنے اعادہ قیلماق نے اقتضا قیلادور، پس موندا غ بولغاچ کرم مغرور لوق نے اقتضا قیلمایدور، بلکہ مخالفت کورکوزمک دن خوف وحذر دہ بولمک لیک نے ایجاب قیلادور،

حاصل بوکہ کریم صفتی نے ذکر ایتمک مغرور لوق دن منع ایلامک دہ مبالغہ اوچون دور، وہم شیطان نینک مغرور قیلماقی غہ سبب بولادوغان نرسہ غہ اشعارا وچون دور، چون کہ شیطان غرور انسان نے غرور غہ سالیب ایتادورکہ، ای انسان نفسینک خواہلان ایش نے قیلغیل ازیراکہ ربّینک کریم دور، برضعیف بندہ نے عقوبت قیلماقنی اینک کرمی مناسب کورمایدور، پاکہ عقوبت قیلماق غہ شتاب ایتمایدور، دیب، وہم کریم صفتی نے ذکر ایتمک بومعنی غہ دلالت اوچون دورکہ پروردگار کریم نینک کرمی نینک تولالیقی کرمی غہ مغرور بولوب معاصی غہ انہماک ایلامک نے اقتضا قیلمایدور، بلکہ طاعتی دہ جدّ واہتمام کورگوزمک نے استدعا قیلادور، ومغرور لوق دن، وخدمتی دہ سست لوق قیلماق دن، حیا ایتمک نے ایجاب قیلادور، گویا اللہ سبحانہ ایتادورکہ ای عاصی انسان ربّ کریمینک غہ نافرمان لیق قیلماق غہ پوچوک جرأت کورگوزاسن، حالبوکہ انینک کرمی مطیع وعاصی نے جزادہ برابر قیلمای دورونیمہ اوچون ربّ کریمینک کرمی نینک کثرتے ایلہ شیطان نینک مغرور غہ سالماقی غہ آلدانماسن، باآنکہ ربّینک نینک کرمی تولالیقی انینک کرمینہ شکر ایتمک حقنی ادا قیلماق اوچون طاعتی دہ جدّ واجتہاد ایلامک نے استدعا قیلادور دیب سونگرہ اللہ تعالی اوزذاتی پاکی نے ربوبیت وکرم برلہ وصف قیلغاندن کین ربوبیت وکرمی غہ کویا دلیل کلتوروب آیتادورکہ

الَّذِیْ خَلَقَكَ فَسَوّٰىكَ فَعَدَلَكَ ۝ فِیْۤ اَیِّ صُوْرَةٍ مَّا شَآءَ رَكَّبَكَ ۝

اندا غ ربّ کریمینک کہ سنے اول یوق دن بار قیلدی، پس سنینگ اعضالرینگ نے تمام لیغی

خلقت دہ نقصان دن سالم، دینیہ اوچون برایتلغان ایسہ اوزی نینگ منافعی غہ آمادہ دہ مہیّا قیلدی، یاکہ سینگ عقل دقدرۃ وسائر قوّہ لرینگ نے کامل قیلدی، پس جسد نیگ واکی اعضاء لرینگ نے بربریغہ برابر دمناسب زیبا قیلدی، یعنی اعضالرینگ نینگ بعضی سی نے بعضی سیغہ برابر قیلدی ادیلہ کہ اعضا لرینگ ہیچ تفاوت سیز معتدل بولدی، یاکہ پس سنی اوزگا حیوانات لر خلقتیدن اویوردی، یعنے سنی سائر حیوانات خلقتِ مکروہہ سیدن ادیوروب برخلقتِ حسنۂ بدیعہ ایلہ ممتاز ایتی، پس ربّ کریمینگ نینگ مشیتی اقتضا قیلغان قیدا رغ برصورۃِ عجیبہ دہ سنے ترکیب ایتی، یعنی ربینگ سنی ہمہ صورت لرنینگ عجب راقی دکامل راقی وآخرت دہ ابدی قالماق غہ دلالت قیلغوچی راقی بولغان صورت دہ یراتتی۔ بوقول الٰہی نینگ ربوبیت غہ دلالتی ظاہر دور چونکہ اوشبو ایش نے مخلوقی غہ قیلغان ذات البتہ ہمہ مخلوق نینگ ربّی ومالکی دور، دشونکا اوخشہ بوقول الٰہی نینگ کرم غہ دلالتی موظاہر دور، زیراکہ ہیچ شبہ یوق کہ اصل خلق وایجاد کرم وجود دور، انینگ اوچونکہ وجود کرم محض وانیچین تسویۂ اعضا وتعدیلِ بُنیہ موکرم دور، چونکہ اعضا نینگ سلامت لیغی، خلقتی نینگ کامل بولمکی ایلہ بربریغہ برابر اولمکی، خلقتی دہ نقصان دن سالم اولمکی بحثیتی کہ شخص انینگ ایلہ بَشر سویّ تمام الخَلق سلیم الاعضا بولا دور، اول کرم محض دور۔

تسویہ لغت دہ ایکی نرسہ نے بربریغہ برابر ایلامک، وبرنرسہ نے توغری دہموار ایلامک، و برشیٔ نے توغرلتمک معنی لریدہ دور، بومعنی غہ کورہ سوّاک نینگ معنی سی جَعلک سَوِیًّا یعنے سینگ بنیۂ جسد نیگ نے توغری وتوز قیلدی، بہیمہ حیوانلر نبیہ سے ینگلیغ ایگیلکان قیلمادی دیمک بولسہ احتمال موجود نینگ ضمنی دہ اعضا لرنے نقصان دن سالم ایلاب بربریغہ مناسب وخلقتی نے کامل قیلماق معنی سی ہم مندرج دور، گویا قولہ تعالیٰ لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِیْ اَحْسَنِ تَقْوِیْم نینگ نظیری اولور،

قولہ تعالےٰ فَعَدَلَکَ نے قرّاء کوفیون تخفیف ایلہ، مکہ ومدینہ وشام وبصرہ نینگ عامہ قاری تشدید ایلہ فعدّلک اوقوب دورلر تخفیف ایلہ بولغان فَعَدَلَکَ تفسیری دہ پس سینگ اعضا لرینگ نینگ بعضی سی نے بعضی سیغہ برابر قیلدی، حتی کہ اعضا لرینگ ہیچ برتفاوت سیز معتدل بولدی، یاکہ سنے اوزگہ حیوان لر خلقتیدن اویوردی، وحیوانات سائرہ خلقتیدن سنی برخلقتِ حسنۂ بدیعہ ایلہ ممتاز قیلدی دیب دورلر وتشدید برلہ اوقولغان فَعَدَّلَکَ تفسیری دہ پس سنی تناسب الاعضا قیلدی یعنے ایکی کوزونگ نے ایکی کوزونگ نے ایکی قولاقینگ نے وایکی قولونگ نے وایکیے ایاغینگ نے برابر قیلدی قولونگ وایاغینگ نینگ برینی اوزدن راق قیلمادی، وکوزونگ نینگ برینی چونگ راق قیلمادی۔ یاکہ اعضا لرینگ دن بعضیسے نے آق وبعضی سینے قرا قیلمادی یامونینگ دن بعضے سی نے قراو بعضے سی نے وبعضی سینے قزیل قیلمادی دیب دورلر۔ تشریح عالم لری آتیبب دورلر کہ اللہ تعالیٰ انسان نینگ اوشبو جثّہ سی نینگ ہرایکی جانبی نے برابر لیک ایلہ ترکیب قیلیب دور، حتی کہ ہرایکی جانبی میانہ سیدہ نہ استخوان لریدہ، ونہ شکل لریدہ، ونہ تیشوک لریدہ، ونہ رودہ لریدہ، ونہ تامور لریدہ ونہ جثّہ

نینک داخلیدہ کی وخارجی داکی پی لردہ، ہیچ برتفاوت یوقتور (ہرایکی جانب نینک بری داکی نرسہ یہ بری داکی نرسہ غہ مساوی دور)

عطا عبداللہ بن عباس جناب لریدن نقل قیلیب آتییب دورکہ، فعدلک نینک معنی سی پس سنی قایم معتدل زیباصورت قیلدی، چارپالرہیئتی دہ ایکیلغان قیلدی دیمک دور، ابو علی فارسی اتییب دور، فعدلک نینک معنے سی پس سنی خلقت دہ توغری قیلدی، واحسن تقویم دہ یراتتی واول اعتدال سیی ایلہ سنی عقل وقدرۃ وفکرنے قبول ایتمک غہ مستعد قیلدی وبوسبب ایلہ سنی جمیع حیوان ونبات اوزرہ مستولی ایلادی، واوشبو عالم اجامی دن ہیچ برنرسہ تیمایدورغان مرتبہ غہ سنے کمال ایلہ واصل قیلدی دیمک دور، وبعضے لرفعدلک نینک معنی سی پس سنینک اعضا لرینک نینک ہربرینی اوزی مستعد بولغان قوی غہ مہیا وآمادہ قیلدی، مثلاً قول نے توتمک غہ واولغ نے یورمک غہ، وتیل نے سوزلامک غہ، وکوز نے کورمک غہ، وقولاق نے ایشتمک غہ، وشولکاادخشہ نرسہ لرکبردیمکدور،

ابن جریر طبری بوایکی قرأت نینک منکا عجیب راقرتشدید برلہ اوقوغان لرقراءتی دوردیب دور، (سونینک وجھی کشف البیان دہ مسطور دور)

قفّال اتییب دورکہ عَدَلَ وعَدَّلَ ہرایکی سی برمعنی دہ بولغان ایکی لغت دورلر،

آماقولہ تعالیٰ فِیْ اَیِّ صُوْرَۃٍ مَّاشَاءَ رَکَّبَکَ تفسیری دہ برنیچہ وجہ لربیان قیلیب دورلر،

اولغی وجہ بوکیم اتییب دورلرکہ، ماشرطیہ رکبک جزامعنی سے پس صُوَر مختلفہ دن قیلسے برصورت دہ سنی ترکیب ایلامک نے خواہلاسہ اول صورت دہ سنی ترکیب ایتادور دیمکدور،

بووجہ غہ بناءً ابوصالح ومقاتل آتییب دورلرکہ، معنی آیت اگرخواہلاسہ انسان صورتیدن باشقہ ایت صورتی دہ، یاالیشک صورتیدہ، یاتونکوز صورتیدہ یامیمون صورتیدہ سنے ترکیب قیلادور دیمک دور،

ابن جریر طبری بومعنی نے اسمعیل دن وابوصالح دن وعکرمہ دن روایت قیلیب دور،

ایکنجی وجہ امزیدہ یعنی صلہ مؤکدہ، معنے آیت پس صُوَرِ مختلفہ دن ربتینک اوزی نینک مشیتی وحکمتی اقتضا قیلغان قیداغ برصورت واسنی ترکیب ایتی دیمک دور، بووجہ غہ کورہ آیت کریمہ دہ برنیچہ احتمال لرواردور، اولغی احتمال بوکیم صُوَرِ مختلفہ دن مراد آتا وانا نینک مشابہتی، یاآتا وانا نینک اقربالری نینک مشابہتی بولغای، معنی آیت پس ربتینک سنی اوشبو صورت لردن اوزی خواہلاگان قیداغ برصورتدہ ترکیب قیلدی دیمک دور، بومعنے نے ابن جریر طبری مجاہد دن روایت قیلیب دور مجاہد اتییب دورکہ فی ای صورۃ ماشاء رکبک یعنی اتانینک یاانانینک یاخال نینک یاعمک نینک صورتیدہ دیمک دور،

ایکنجی احتمال فراء وزجاج دن نقل قیلینغان وجہ دورکیم آتییب دورلرمراد صُوَرِ مختلفہ دن

اوزدن لوق، وقسقه لیق، خوب صورت لیغ و بدنما لیغ، ایر کلک لیق، وتیشی لیق کبی، اختلاف لر دورزو صانع قدیر تعالی نینگ وجودیغه بوحالت نینگ دلالتی غایتده ظاهر دور، چونکه نطفه متشابه الاجزا بر جسم دور اتا وانا نینگ طبعی نینگ تأثیری ایسه انکا تأثیر ایتمک ده برابر دور پس طبیعت سببی ایله تأثیر قیلغه چی مؤثر انداغ قابل متشابه نرسه ده برنوع تأثیر دن باشقه نے قیلا لمایدور، پس قابل متشابه ده آثار و صفات نینگ مختلف بولمک لیکی دلالت قیلدی که مدبر اول صانع مختار قادر دور،

تفاوت اتیب دور که خلقت ورنگ لرنینگ اختلافی مو، غنی لیق وفقیر لیق، تندرست لوق وبیمار لیق داکی احوال لرنینگ اختلافی غه اوخشه دور، پس قیدا غکه برجزم قیلا میز که بے شبهه الله تعالی بعض انسان نے بعض دن غنی لیق ده، یا فقیر لیقده، طول عمر ده، یا عمر نینگ کوتا لیقیده تمیز اتیب دور، اوزی نینگ حکمت بالغه سیغه کوره که اول حکمتی نینگ کنهی نے اوزیدن باشقه نینگ علمی احاطه قیلا لمای دور، شونکا اوخشه جزم قیلا مز که اول صانع حکیم نینگ بعضی نے بعضے دن خلقت ده والوان ده مختلف قیلما قرموالحق برحکمته بالغه سببی ایله دور، وبوایش انینگ اوچون دور که اختلاف سببی ایله محسن مسیئ دن، وقریب اجنبی دن امتیاز تاپا دور، سونکره تفاوت ایتا دور بیز لرایچ برشبهه یول تاپمایدورغان شهادت ایله شهادت برامیز که، الله سبحانه نینگ منظر لرو هیئت لرمیانه سی نے تفاوت ایتمکے البته برحکمتی اوچون دور که انده بنده لری نینگ صلاحی باردور، اگرچه بیز بنده لر اول صلاح نیمه ایکانلیغی نے بیلما میز،

ابن القیم الجوزی رحمة الله علیه مفتاح دارالسعاده نام کتابی ده انسان نینگ وجودی داگی ظاهری وباطنی اعضالر خلقتی ده بار فوائد وحکمت لربیانی اشتا سیده ایتا دور، پس حکمته بالغه (الیه اقتضا قیلدیکیه (انسان نینگ وجودیده برا تیلکان) اعضالرادشبو برا تیلکان عددی وشکلی وهیئتی اوزره قیلتغای، پس اگر زیاده بولسه لر یاکم بولسه لر البته خلقت ده نقصان بولا دور، شونینگ اوچون، نوع انسانی ده گاها الله سبحانه نینگ حکمتی غه دلالت قیلا دورغان بعض برخلقتی ده زائد ونقصان بولغان لرموجود بولا دور، الله سبحانه اکر خواهلاسه ایدی، خلقی نینگ بارچه سی نے شوندای (برتیکیز) قیلور ایدی، اما بعضی برلرینی خلقت ده زائد یاکم قیلماقی انجق کامل الخلقه بولغانلر اوزریغه انعام قیلنغان تمام نعمت نے بیلیب، واوزلری نینگ خلقت لریده محتاج بولمایدورغان زیاده بولمای، یا محتاج بولا دورغان نقصان لولمای، خلق سوی معتدل ایله خلق قیلنغان لیق لرینی ملاحظه ایلاب پروردگار لریغه حمد شکر نے زیاده قیلماق لری اولرغه اینگ ضرور ولایق ایکان لیغی نے بیلدورمک اوچون دور، دیو بیلگای لرکه بوایش طبیعت ایش دور (انداغ که طبیعیون زعم قیلا دورلر) بوایش انجق انداغ معبود برحق نینگ حقیقی نینگ صنعی دورکه اول هر نرسه نے یراتمک نے اتقان ایله قیلا دور، ومشیتیه اقتضا قیلغان نے یراتا دور، نوع انسانی نینگ صورت لری میانه سیده حاصل بولغان اوشبو فرق واختلاف تورلی طبیعت دن بولور، چون که نوع انسانی ده هربرفرد جزئی بربریغه متشابه بولغان ایکی آدم کورولمکی قلیل دورلرالبته عالم ده اینگ نادر نرسه لردن دور، بخلاف اصناف حیوان که اولرده بربری غه متشابه تاپیلا دو

انداغ کہ چارپالر، وحشی لر، قوش لر، دسائر دواب لرده کورولادور، چونکہ سن برتوپ کیبک نے، یا برقوشاق قومی نے، یا برتوده کلہ نے، یا برقطار تیوہ لرنے کوراسن کہ ہمہ سر ببر بلغیہ اوخشایدور، حتی کہ اولرنینک برینی دیگری دن آجراتالمای سن نگراوزدن تأمل قیلغاندن سونگ، یا برعلامتِ ظاہرہ برلہ آجراتاسن، ونوع انسانے نینک ایسہ صورت لری وخلقت لری مختلفہ دور، وا ولردن ایکی آدم برصفت ده وبرخلقت ده، بلکہ برآدازده وبرآہنگ ده جمع کلمک یقین بولمای دور، ومونداکی حکمت بودورکیم، انسان لراوزمیانہ لریده جاری بولادورغان معاملات جہتے دن عین وحلیہ وشمائل لری ایلہ تانوشماق غہ محتاج دورلر، پس اگراولرنینک صورت لریده اختلاف وفرق بولماسہ ایدی، البتہ احوال لری تباہ، ونظام لری پراگنده اولورایدی، وشاہدمشہود علیہ دن، وقرض دارقرضخواہ دن، وبایع مشتری دن بیلینماس وآجراتیلماس ایدی، وایرکیشی اختلاط جہتی دن اوزخاتونینی اوزگہ خاتونلر دن، وخاتون کیشی اوزایرینی اوزگہ ایرلردن تانویالماس ایدی، ومونده اولوغ فساد وخلل یوزکلتور مکی شبہہ سیز دور، پس انسان لرنینک میانہ سی نے عبارت یتوشالمایدورغان، ووصف ادراک ایتا لمایدورغان فرق لرایلہ اجراتغان، واولرنینک حلیہ وصورت لری میانہ سی نے تمیز ایتکان۔ ذات بدیع الصفات کیم دور، پس منکرصانع قدیر بولغان دہری دن سوراغیل کہ آیا اوشبوایش لرطبیعت نینک ایشی مو، آیاطبیعت دانوع انسان داکی اوشبو اختلاف وافتراق نے اقتضاقیلماق بارمودورحالبوکہ طبایع اربابی نینک بوسوزلری نہ یرده قالدیکہ ایتادور (طبیعت نینک فعلی متشابہ دور چونکہ طبیعت فی نفسہا دور، اول ارادہ ومشیت برلہ قیلمایدور، پس طبیعت نینک ایش لری مختلف بولمک ممکن ایماس دور) پس دہری لربوسوزایلہ اول سوزلراورتاسی نے بوک جمع قیلا آولرلر، فَاِنَّہَا لَا تَعْمَی الْاَبْصَارُ وَلٰکِنْ تَعْمَی الْقُلُوْبُ الَّتِیْ فِی الصُّدُوْرِ ونوع انسانی ده ایکی کیشی میانہ سی ده تشابہ گاہادا قع بولادورکیم، اول ایکی شخص نینک میانہ سیندے تمیز ایتمک یقین بولمایدور، پس اول ایکی سیغہ معاملہ قیلماق ده آدم لرغہ مؤنت آغیر بولادور، واول ایکی سیدن مستحق قیسی بری، وگناہ سببی ایلہ مؤاخذہ قیلینیا دور غانے دمنع علیہ الحق کیم ایکان یعنی نے، آجراتمک غہ قتیغ حاجت توشادور، ویوتشابہ تولاراق نوع انسانے غہ اسم لرده عارض بولادور، گواہ وحاکم لربوتوغریدن تولادشواریق، ویانکلیش یق لرغہ یولوقسہ لر، پس اگراوشبوتشابہ خلقت ده وصورت ده وضع قیلینسہ ایدی، گمانینک نہ اولورایدی، حیوان بہیمہ وطیر ودوحشی لرغہ اوشبوتشابہ ہیچ برضرر قیلمایدورغان بولغاچ اولرنینک جفتی نینک اراسیغہ فرق وتمیز توشورمک غہ حکمۃ الہیہ داعی اولماب دورپس ذاتیدہ وصفاتیدہ قدرتیدہ وحکمتی ده عالیشان دورہمہ تقدیرایتکوچیلہ نینک اَحْسَنِ بولغان اول معبودِ مطلق کہ حکمت بالغہ سی عالم کون ده موجود ہمہ نرسہ غہ وسیع دور، انتہی۔

سوئمکرہ الله سبحانہ انسان لرنے اول اغترارلردن زجرایلاب ایتادور کَلَّا بَلْ تُکَذِّبُوْنَ بِالدِّیْنِ ۝ ای انسان لرب کریمینکیز نینک کرمی غہ مغرور اولمک دن، ومغرورلوق ایلہ عصیان غہ

جرأت کورگوزمک دن، یا نینگ لر، جالبوکہ سیز لر مغرور لیق دن یا نماس سیز لر، بلکہ سوندن ادبوغراق گناہ جرأت گوزوب جزاء وحساب لے تکذیب قیلور سیز لر۔

قولہ تعالی کلا اکثر مفسر لر ردع دور دیمیش لر، پس انکا وقف قیلیب دور لر، ومعنی سیدہ برنیچہ وجہ بیان اتیب دور، اولغی وجہ بوکیم کلا اللہ تعالے نینگ کرمی غہ مغرور بولمک دن یا نینگ لر دیمکدور، اکثر مفسر لر بو وجہ نے اختیار قیلیب دور لر، چنانچہ قاضی بیضاوی ایت دور کلا اللہ تعالے نینگ کرمی غہ مغرور لوق دن ردع دور دیب، ایکنچی وجہ بوکیم کلا ای کافر ایش سیز لر دیکان دیگ ایماس دور کہ، بعث ونشور غہ انکار قیلور سیز دیمک دور، ابن جریر طبری بو وجہ نے اختیار اتیب دور قفال دیب دور کہ کلا یعنے ای مشرک لر ایش سیز لر دیگان دیک ایماس دور کہ بعث ونشور یوق دیر سیز، چونکہ بعث ونشور نینگ بولماس لیغی اللہ حکیم خلق نے بیہودہ ومہمل یرا تکان لیکی نے ایجاب قیلا دور، اللہ سبحانہ بیفائدہ عبث فعل نے قیلماق دن منزہ دور، سونکہ گویا اللہ سبحانہ ایتا دور کہ سیز لر اوشبو بیان برلہ فائدہ مند بولمک نے ایتاماس سیز، بلکہ سیز لر دین نے تکذیب قیلور سیز لر دیب،

قولہ بالدین تفسیری دہ مفسر لر ایکی وجہ بیان قیلیب دور لر، برنچی وجہ دین دن مراد اسلام ایکنچی وجہ دین دن مراد حساب دور دیمیش لر، ابن جریر طبری اوشبو وجہ ثانی اختیار اتیب دور وانینگ تأییدیدہ مجاہد دن وقتادہ دن نقل قیلینغان اثر لرنے کلتوروب دور،

آیتا منکہ بالدین نے اسلام غہ تفسیر قیلغاندہ بعث وجزا اسلام احکامی جملہ سیدن بولمک ایلہ معنی آیت عام راق بولمک لیکے ملحوظ اولسہ مو، بیربو آیت ترجمہ سیدہ دین جزا وحساب دیب ترجمہ قیلدوق اینگ اوچونکہ مابعد داکی آیت کریمہ، وان علیکم لحافظین الخ دین دن مراد جزا وحساب الیکا نلیکی نے تائید قیلا دور، چونکہ اللہ سبحانہ نینگ بندہ لرینگ اعمالینی احصا ایلاب پتیب تورغوچی فرشتہ لرنے مؤکل قیلماقے، بعث وجزا کو بندہ بندہ لرنے قیلغان عمل لرغہ کورہ مجازات ومحاسبہ ایلاکی اوچون دور، اگر جزا ومحاسبہ بولماسہ بندہ لرا وزرہ اوشبو ملائکہ مؤکل قیلماس ایدی، پس اللہ سبحانہ بندہ لرنے کفر وعصیان غہ اصرار ایلاماک دن وجزا وحساب غہ انکار قیلماق دن، یاندورماک اوچون آیتا دور کہ وَاِنَّ عَلَيْكُمْ لَحٰفِظِيْنَ ۝ كِرَامًا كَاتِبِيْنَ ۝ يَعْلَمُوْنَ مَا تَفْعَلُوْنَ ۝ حالبوکہ سیز لر نینگ اوستینگیزدہ سیز لرنے ساقلاغوچی اللہ تعالی نینگ قاشیدہ حرمت لیک سیز لرنینگ قیلغان عمل لرینگیز نینگ بارچہ سینے یازغوچی فرشتہ لر بار دور، اول فرشتہ لر سیز بندہ لرنیمہ کہ ایش قیلسانگیز لرانے بیلا دور لر،

ابوالسعود افندی ایتا دور، بوقول الہی بعث وجزا غہ منکر بولغان کافر لرنینگ تکذیبی نینگ باطل لیغی نے، واولر تکذیب قیلغان جزا نینگ تحقیقی نے افادہ بیرا دور، تقدیری ای کافر لر سیز لر جزانے تکذیب قیلا سیز، حالبونکہ سیز لرنینگ اوستینگیزدہ بزنینگ طرفیمیز دن مؤکل قیلینغان فرشتہ لر بار دور کہ عمل لرینگیزنے ضبط واحصا قیلغوچیدور لر، اول حافظ لر بزنینگ نزدیمیزدہ حرمتلیک لر، سیز لرنینگ

عمل لرنیکرنے پتیگوچی دورلر، وسیزلرنیمہ کہ عمل قیلمانکیز آزدتولا بارچہ سی نے بیلادورلر، وتقیرو قطمیری نے ضبط ایتادورلر، تاسیزلرادل عمل لرنیکزنینگ جزاسی نے کورگای سیزلردیمک دور انتہی۔

اللہ سبحانہ بوجای دہ عالم علوی گروہی دن بولغان فرشتہ لرنے برنیچہ صفت لرایلہ وصف قیلیب دور، اول مأمور اطاعت پیشہ لرمکلّف بندہ لرنینگ اعمالی نے سقلاغوچی بولغان جہتدن اولرنے حافظ دیب دور، اول عصمت قرین لرطاعتِ پروردگاردہ جدّ واہتمام کورگوزمک ایلہ پروردگارِ شکور نزدیدہ حرمت وقدرلیک بولغان جہتدن اولرنے کرام دیب وصف اتیب دور، بندۂ مکلف لرنینگ اعمالی نے پتیمک غہ مأمور اولوب اولرنینگ خیر وشر عمل لرینی پتکوچی بولغان جہتدن کاتبین دیب وصف قیلیب دور، بندہ لرنینگ قیلغان عمل لرینی پتیمک اوچون اولرنینگ ہر نہ قیلغان کردارلرینی بیلیب تورگان لیک لری اوچون یَعْلَمُوْنَ ما تَفْعَلُوْنَ قولہ برلہ وصف قیلیب دور، فرشتہ لرنے اوشبو صفت لرایلہ وصف اتیب اولوغلاماق جزاوحساب امرینی اولوغ کورسامک واول نینگ دہشت واہوالی نے اظہار اتیمک اوچون دور، وہم جزاوحساب ایشی خدانینگ نزدیدہ ہمہ ایش لرنینگ اولوغی دن ایکان لیغی غہ تنبیہ اوچون دور، اگر جزاوحساب امری خدانینگ نزدیدہ جلائل امور دن بولماسہ ایدی، محاسبہ قیلینما دورغان اعمال عباد نے ضبط واحصا ایلامک غہ مولاغ اولوغ فرشتہ لرنے مؤکل قیلماس ایدی۔

قولہ تعالی ما تَفْعَلُوْنَ اگرچہ افعالِ قلوب واعمالِ جوارح غہ عام بولسہ موا، لیکن اول افعال جوارح غہ خاص قیلغان عام دور چونکہ دل داگے مُغَیَّبات دن بولغان نرسہ نے اللہ علام الغیوب دن اوزگہ کیشی بیلمایدور، وعام نے تخصیص ایلامک تولا دور دشرائع دور، کشف الاسرار دہ ایتادور، فرشتہ لرنینگ مکلّف لرعمل لرینی بیلمک لیک لری ایکی وجہ اوزرہ دور، مکلف لرنینگ ظاہر دیگان سوزی یا حرکتِ جوارحی بولسہ فرشتہ لرانے ظاہری برلہ بیلیب اوزطرزی وجہتی ایلہ پتیادورلر، ومکلّف نینگ ضمیری دہ بولغان باطنی ایش لری بولسہ انینگ صالحی غہ خوشبویلوقمنے ویمانی غہ بدبوی لوق نے تاپادورلر، بوسبب وعلامت ایلہ بیلیب انے مجملاً عمل صالح وعمل سیئ دیب پتیادورلر۔ انتہی

بویرده ما تَفْعَلُوْنَ دیب فعل نے خاص ذکر اتیب قول نے ذکر قیلمانغانے انینگ اوچوندورکہ فعل قول دن تولاراق بولور، وہم قول دن ہم کاہا مراد فعل بولادور، پس قول فعل غہ داخل دور، عین المعانی دہ ایتیب دورکہ قولہ یَعْلَمُوْنَ دلالت قیلادورکہ فرشتہ لربندہ دن صادر بولغان سہو وخطانے وگناہ وعتاب یوق نرسہ لرنے پتیمایدولر، وشونگلاوخشہ استغفار قیلغان عمل لرنے موپتیمایدورلر، انینگ اوچون کہ تکتبون دیمادی۔ اھ

فضیل بن عیاض رحمۃ اللہ دن نقل قیلادورلرکہ اول جناب اوشبو آیت نے اوقوغان دہ ایتورامیش کہ بوآیت غافل لرغہ نہ عجب قتیغ آیت دور، چون کہ مونده عاصی لراوچون مذارو

تہویل و تشدید و مطیع لرا و چون لطف و تبشیر بار دور دیب،

منکر لرنینک بعضی سے کرام کاتبین نینک حاضر بولمک لیک لرینہ بر نیچہ وجہ جہتیدن طعن اتیب دور، اما اوّلغی طعن بو وجہ دن دور کہ اول حفظہ کاتب لرنینک منبہ لری اجسام لطیفہ دن مو یا اجسام غلیظہ دن مو؟ اگر اول لرنینک منبہ لری ہوا یا نسیم یا نار کبی اجسام لطیفہ دن مرکب بولسہ، لازم کیلا دور کہ اول لرنینک منبہ لرے تتبع شمال الیمال لیق یا قول یا ینگ تیکمک لیق ایلہ بو زو لوب کتبکای و اگر اول لرا جسام غلیظہ دن بولسہ لر، وصحف و اقلام لری ایلہ برکہ ہمیشہ بز لر سیلان بولا دور غان ایسہ لر، البتہ بیز لرا اول لرنے کورمک لیک واجب دور، چونکہ اگر اول لر دورا بولا دور کہ بز لرنینک حضور یمیز دہ تاغ لرو فیل لرو کارنای لر بولغای، و بز لرا اول لرنے کورماگا یمیز و ایشتیماگای میز، و بو ایش جہالات غہ داخل امر لردن دور دیب؛

بو وجہ نینک جوابے بو کیم ملائکہ اجسام لطیفہ قبیلیدن دور لر، پس ملائکہ نینک حاضر بولمک لیک لری رؤیت نے استلزام قیلمایدور، وجن لر ہم اجسام لطیفہ قبیلی دن دور لر، اول لرنے بز لر نینک نینک کورماس لیکمیز بارا سیدہ اللہ تعالی اتیب دور اِنَّہٗ یَرٰىکُمْ ہُوَ وَقَبِیْلُہٗ مِنْ حَیْثُ لَا تَرَوْنَہُمْ (تحقیق اول شیطان و اینینک عسکر لری سیز لرنے کورا دور برادر و نذن کیم سیز لر اول لرنے کورماس سیز لر) قیداغ کہ ہوا لطافتی جہتیدن کورولمایدور، شونکا اوخشہ اندن باشقہ لطافت اہلی موکور ولمایدور؛

اما اول منکر لرنینک ایکنچی طعن لری بو وجہ دن دور کہ اگر او شبو ضبط و کتابت فائدہ دن خالی برایش بولسہ پس اول عبث ایش دور، عبث ایش نے قیلماق اللہ تعالی جنابی غہ روا ایماس دور، و اگر اول ضبط و کتابت فائدہ او چون بولسہ، لابد کہ اول فائدہ بندہ او چون بولغای، چونکہ اللہ تعالی نفع و ضرر دن و نسیان و غلط یول تاپمک دن متعال دور، و سو نینک غایتی بو کیم او شبو کتابت نینک فائدہ سی قیامت کونے انینک آدم لرغہ حجت بولکی، و حجت اقامت ایلامک ایلہ اولرغہ تشدید قیلماق لیق دور لیکن بو جواب ضعیف دور، زیرا کہ اللہ سبحانہ نینک بندہ لرینہ ہیچ جور و ظلم قیلماس لیغنی بے شبہہ بیلگان مکلّف حقیدہ او شبو حجت نے اثبات ایتمک لیک غہ حاجت تو شمایدور، و سو نے بیلماکان کیشیگہ او شبو حجت نے اثبات ایتمک لیک نینک نفعی یو قتور، بو جہتدن کہ اول کیشی اللہ تعالے فرشتہ لرغہ انتراب بو ایش لرنے بیتکوزکان دیب بو کتابت نے ظلم غہ حمل قیلماقے احتمال دور دیب؛

بو وجہ نینک جوابے بو دور کیم اللہ سبحانہ او زبندہ لری برلہ قیلا دور غان پس لرینی انحق بندہ لرو نیادہ او زار الریدہ تعالی قیلغان ایش لرینہ کورہ جاری قیلا دور، زیرا کہ بو طریقہ نینک قاعدہ سیدہ مقصد نے تقریر و اثبات ایتمک لیکدہ ابلغ بولا دور، بندہ لرنینک حاکم نزدیدہ الزام حجت قیلماقدہ وثیقہ چیقاریب و شاہد عادل لرحضرا یلامک تعامل لری دور، شو نینک مثلی دہ قیامت کونے اللہ تعالے اول لرنے محاسبہ قیلماق دہ کرام کاتبین بندہ لرغہ شاہد عادل و تپولگان نامہ اول حجت بولور، و بندہ ہر قچان

بے شبہ بیلسہ کہ اللہ تعالی انینک ہمہ احوالینغہ دانا و مطلع دور، وفرشتہ لرانینک اعمالی نے ضبط اتیب نامہ غہ یتیا دور، وقیامت کونے رؤس اشہاد دہ اول نامہ انکا کورگوزولا دور، البتہ اول بندہ اوچون بولمر معاصی دن یاندور غوچی راق، ویمان لیقدن منع قیلغوچی راق بولبور، واللہ اعلم بحقیقۃ ذلک[1]

سونکرہ اللہ سبحانہ بندہ لرنینک اعمالی نے یتیگوچی کرام کاتبین نے وصف قیلغاندن کین حفظ وکتابت نینک نتیجہ سی نے وعمل قیلغوچی مکلف لرنے ذکر قیلیب ایتا دور اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِیْ نَعِیْمٍ ۝ وَاِنَّ الْفُجَّارَ لَفِیْ جَحِیْمٍ ۝ تحقیق بخششنے ایش لرنے قیلغوچی بندہ لر (یعنے خدا نینک امرنی تو توب انواع یخشی عمل نے قیلغوچی اہل ثواب لر) نعمت لرمحلی بولغان جنت دہ دور لر، و تحقیق یمان ایش لرنے قیلغوچی بندہ لر (یعنے خدا نینک امرلغہ مخالفت ایلاب باطل ایش لرنے قیلغوچی مستحق عقاب لر) عذاب وعقوبت محلی بولغان دوزخدہ دور لر،

ابرار برّ نینک جمعی دور، انداغ کہ فجار فاجر نینک جمعی دور، لغت دہ برّ فعل خیر دہ توسّع ایلامک، و وطاعت دہ توسّع کورگوزمک، وسوزدہ راست لیق نے پیشہ قیلماق، کثیر وفراوان احسان ایلامک، طاعت وانقیاد معنے لاریدہ ہم کلیب دور،

قولہ تعالی أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ داکی برّ نے، وحدیث شریف لَیْسَ مِنَ الْبِرِّ الصِّیَامُ فِی السَّفَرِ داکی برّ لے طاعت وعبادت غہ تفسیر قیلیب دور لر،

فجور لغت دہ یلغان سوزلامک وبراونے تکذیب ایلامک، وعصیان ومخالفت قیلماق، حق دن یوزاویورمک، معنی لریدہ ہم کلیب دور، لومعنی لغوی لرغہ کورہ آیت کریمہ لرنینک معنی سی (تحقیق پروردگاری نینک امرلغہ انقیاد وایلاب طاعتی دہ باریچہ سعی کورکوزگوچی، راست لیقنی پیشہ قیلغوچی احسان فراوان اتیکوچی انواع غہ جدّ واہتمام قیلغوچی) مکلف لرنعیم جنت دہ دور لر، وتحقیق پروردگارنی نینک امرلغہ مخالفت کورگوزوب عصیان قیلغوچی، حق دن یوزاویورگوچی، یلغان سوزنے پیشہ قیلغوچی

---

[1] شیخ محمد عبدہ رحمہ اللہ اتیب دور، امور غیبیہ جملہ سیدن بزمؤمن لرغہ تصدیقے واجب بولغان زمرہ نینک بری اللہ تعالے اوز کتابیدہ بزلرغہ خبر بركان اول خبر دورکہ کرام کاتبین آتالغان فرشتہ حفظ بزلرنینک اعمال حسنہ وسیئہ لرمیزنے یتیا دور لر، ولیکن بزمؤمن لرغہ اول فرشتہ لرنینک حقیقتی دن بحث قیلماق، واول قیدلرغ زمرہ دن یراتیلغان لر حفظ وکتابت دہ اولرنینک عمل لری نیمہ آیا اولرنینک قاشیدہ مونبر نینک نزدیمیز دہ معہود بولغان دیک کاغذ وقلم وسیاہ کبی زمرہ لردن بولور مو، یا اول حفظ لرقاشیدہ اعمال عباد سیز یلاردورغان روح لرمیدور، یا بزلرنینک قاشیمیزدہ معہود بولغان دیک حروف وصور بولہ رسم قیلینا دور، یا کہ اول لرارواح مجردہ لاولوب اعمال العباد اظہور قیلیب کاغذ دہ سیاہ باقی قالغان دیک اول اعمال متجلیہ لرنی ثابت وجشرغہ قدرلاولردہ باقی قالا دور صورتلرنی لرنینک بارچہ شبہ لیک غہ دلولرغہ تفتیش قیلماق غہ بزلرمکلف ایماس ودرمیز دایخی جزما اللہ تعالے نینک برکان خبری نینک راست لیقینہ ایمان کلتورمک غہ وانینک معنی سے بارا سیدا کے ایش لرنے اللہ غہ تفویض ایتمک غہ مکلف دور میز دیلرغہ اعتقادی واجب بولغان زمرہ دن بودورکیم بزلرنینک اعمالیمیز حفظ واحصا قیلینا دور، وانینک ہیچ بر تقدیر قلمیزی صنایع قیلینا ورینہ (منتہی ۱۲ منہ

روزِ جزا نے تکذیب قیلغوچی مکلف لردوزخ دہ دورلردیمک دور) ۱ نعیم دلکے تنوین تنکیر تفخیم اوچون بولغاندیک جحیم داکے تنوین موتہویل اوچون دور

يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدِّيْنِ ۝ اول فاجرلرجزا کونیدہ (یعنی قیامت کونیدہ) اول جیم نینک حرارتے نینک شدتیدن زحمت والم چیکا دورلر

اللہ سبحانہ فاجرلرنینک قیامت کونے دوزخ اوتے نینک شدۃ حرارتیدن دردوالم چیکیک لیک لریني بیان قیلغاچ اولرنینک اول دوزخدن چیقاریلمای اندہ مخلد قالماق لریني بیان قیلیب ایتادور

وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَآئِبِيْنَ ۝ واول فاجرلراول جحیم دن ہیچ برزمان غائب بولغوچی (یعنے آیریلغوچی)

---

۱ علامۂ محقق شیخ محمد عبدہ اتیب دور ابرارتبرنینک جمعیدور تبرالیسہ تبرایلہ موصوف بولغان کیمسہ نے ایتورلر تبرنے بعض لرصدق (راست لیق) وبعض لرتقوی دیمیش لر صدق وتقوی برّ بولمایدور تاندہ حسن معاملہ وآدم لرغہ خیر یتکوزمک بارا سیدہ طاقتے نے بذل ایتمک صفت لری بولماغوچہ پس ہرقچان برّ بو صفت لردن خالی بولسہ بربولمایدور وصاحبی اوشبو آیت دہ ذکر قیلنغان وعدکریم غہ داخل بولمایدور برّ نینک کیم ایکانیني اللہ تعالے اوزقول کریمی دہ تفصیل قیلیب اتیب دور لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوْا وُجُوْهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتٰبِ وَالنَّبِيّٖنَ وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ ذَوِي الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ وَالسَّآئِلِيْنَ وَفِي الرِّقَابِ ۚ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ ۚ وَالْمُوْفُوْنَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عٰهَدُوْا ۚ وَالصّٰبِرِيْنَ فِي الْبَاْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ وَحِيْنَ الْبَاْسِ ۗ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ صَدَقُوْا ۗ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُوْنَ (مثلو آیت دہ اللہ تعالے برّ نینک نیمہ دن عبارت ایکانیني وبرّ نینک کیم ایکانیکے نے بیان قیلیب دورپس برنے منحصر قیلیب دور بندۂ تصدیق قیلماق واجب بولغان بہ نرسہ لرنے تصدیق قیلماقدہ سونکرہ مال نے شرع کورسالکان جاغ لرغہ صرف ایتمک دہ ونماز نے محافظت قیلماقدہ سونکرہ زکاۃ نامی ایلہ مال نے صرف قیلماقدہ ومومنلرنینکین عہدگا وفا قیلماقنے ذکر اتیب دورکہ اول ایش فضائل لرنینک تولاسے نینک قوامی دور وانینک سونگیدن بیماریق وتفریق ومعیشت بارا سید یتوشکان تنگلیق ونفس وبدن غہ یتوشکان آلام وآزار غصہ کیسے نرسہ لرغہ صبر ایتمک وحق غہ دشمن لرطرفیدن بولغان سوء قصدنے دفع ایتمک اوچون حرب قیلماق غہ صبر ایلامک غہ ذکر قیلدے سونگرہ اولئک الذین صدقوا قولی ایلہ برّ نینک معنی سیدہ اخذ قیلنغان صدق غہ اشارت قیلدیکہ برّ وصدق اوشبو اوصاف وفعال مذکورہ لرجمع بولغان چاغدہ برّ وصدقی بولادور وشونکا دخشہ واولئک هم المتقون قول کریمی افادہ قیلادورکہ اوشبو اوصاف وفعال لرجمع بولغاندہ تقوی دیيلادور پس انسان برّ ونہ بارديیلمایدور تا اینمک سیدن ومالی دن آدم لرادوچون بربہرہ یتوشماسہ آخرموندغ ایلہ پس خشیۃ وخشوع دن خالی بریجہ رکعت نماز نافلہ ایلہ معنے سیدن غافل اولوب لفظے غہ اکتفا ایلاب غافلانہ ایتولغان تسبیح وتکبیر وتحمید لربلہ غیبت وآزار خلق دن اجتناب قیلماسلیق ایلہ تولغان نوافل روزہ لربلہ مقام ابرارغہ تیمکنے گان قیلغوچی اول گروہ کاہل خمول پیشہ لرمغرور اولماسون لرچونکہ اول گروہ غفلت مدارلردین قوم اسلام نینک حالی دن بالکلیہ غافل بولمک دین اسلام قائم بولادورموئیاتوشادورموکوتاریلادورموئیاپست لایدورہیچ برلری نینک پروالری یق اہل لری حرص وطمع برلہ آدم لرتوں لریداکے مال غہ کوزتیکمک واولارنینک نرسہ لرینے آلماق غہ اوزلرینی عامل سنمدلربلی مال کسب ایتمکدہ عامل دورلرنی لرسنت حق غہ تمسک ایتکوچ دورمزید برلرآری سنت باطل غہ متمسک دورلرپس موندغ گروہ نینک ابرارديیک مناسب الباس دورہلکہ اول فاجرلرنینک لباسیدور

ایماس دورلر ہمیشہ اندہ عذاب قیلیب غلبہ تورورلر۔

بعض مفسرلر دیب دورلر کہ مونینک معنے سی (حالبوکہ اول فاجرلر روز جزادہ دوزخ غہ کیریب، اوت نینک شدۃ حرارتیدن زحمت والم چیکیب آزردہ اولمکدن ایلگاری مو، اول دوزخ دن بالکلیۃ غائب بولغوچی بولمادی لر، بلکہ قبرلریدہ انینک ایسیغ شمالی دن عذاب چیکیب تورورایدی لر دیمک دور) چنانچہ پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم دیمیش القبر روضۃ من ریاض الجنۃ او حفرۃ من حفر النیران یعنے قبر جنت نینک گلزارلریدن برگلزار دور، یا دوزخ نینک اوت لوق چوقورلریدن برچوقور دور،

قولہ تعالی وان الفجار لفی جحیم دن مراد بعث وجزا غہ منکر بولغان کافرلر دور، چنانچہ فجار نینک لغت دہ بیان قیلینغان معنی لریدن آشکار دور، انینک لغت معنی لریدن بوماددہ غہ مناسبتے بارلرینی بیز یوقاریدہ ذکر قیلمدوق، فجار دن مراد کفار ایکانیلیکی نے قول الہی کلا بل تکذبون بالدین صراحۃً بیلدورادور، کلام اللہ دہ کافرلرنے فاجر دیب بیان قیلیب دور، چنانچہ اولئک ہم الکفرۃ الفجرۃ دیب دور، فجور کفر نینک لازمی بولغاچ ہر بر کافر فاجر دور، پس مسلمان لردن اصحاب کبائر بولغان فاجرلر نینک بو آیت کریمہ ایلہ دوزخدہ مخلد بولمک لریغہ استدلال قیلینمایدور، اندا غ کہ کبیرہ قیلغوچی لر نینک دوزخ دہ مخلد بولمکیغہ قابل بولغوچی لر آیتا دور، وشونکا اوخشہ قولہ تعالے وما ہم عنہا بغائبین موفجار دن مراد مخصوص کفار ایکانیغہ دلالت قیلادور، چونکہ اہل سنۃ اجماع قیلیب دورلر کہ کبیرہ قیلغوچی لر عمل قبیح لری نینک جزاسی نے تارتمک اوچون دوزخ غہ کیرسہ لر موانده ہمیشہ قالمایدورلر دیب،

وما ادرٰىك ما يوم الدين ۝ جزاکونے نینک ہول وفظاعت دہ قیداغ بر عجیب نرسہ ایکانیغنے سنکا کیم بیلدوردی، ثم ما ادرٰىك يوم الدين ۝ سونکرہ جزاکونے نینک نہ مرتبہ دہ قبیح قورقونچ لوق ایکانینی سنکا کیم بیلدوردی، تابوآن غچہ انینک نیمہ ایکانینی ہیچ براوسنکا بیلدورمادی، چونکہ خلق نینک دائرۂ درایتی دن انینک کنہی خارج دور، خلق قیسے برصورۃ اوزرہ کہ اول روز شدت بروزنے تصویر قیلسہ لر اول روز جزا اول صورت نینک فوتی دہ واضعافی دہ دور،

بو قول الہی مخاطب لرنے جزاکونے نینک ایشی دن عجب لاندورمک، وروز جزا شانینی اولوغ کورسا تمک اوچون دور، جملہ ثانیہ نے رتبہ دہ ترقی نے افادہ برگوچی ثم بیلہ تکرار قیلماق تاکید اوچون، وہم تخویف نے زیادہ ایلاک جہتی دن دور، واضحار مقامی دہ یوم الدین نے اظہار اتیمک اول روز جزا نینک ہول وفظاعتی نے تاکید ایلاک اوچون دور۔

مفسرلر اوشبو آیت واکے خطاب بارا سیدہ برنیچہ قول لربیان قیلیب دورلر، بعضی لربو قول الہی واکی خطاب ورایت صاحبی بولغان ہر بر مخاطب غہ متوجہ دور دیمیش لر، بعضی لر خطاب کافرغہ دورکہ زجر طریقہ سیدہ انکا متوجہ بولوب دور دیمیش اکثر مفسرلر خطاب رسول اللہ غہ دیمیش لر، اولجناب غہ روز جزا بارا سیدہ اوشبو خطاب نینک وارد بولمکی روز جزا توغریسی دہ اول جناب غہ وحی نازل بولوب وحی برلرانکا عالم بولوشیدن ایلگاری ایدے دیمیش لر،

ابن جریر طبری خطاب نے رسول اللہ غہ ویمیش لر، واتیب ویب دور کہ اللہ تعالی پیغمبری محمد صلی اللہ علیہ وسلم غہ ایتا دور، وما آدرنک مایوم الدین یعنے ای محمد یوم الدین نینک یعنی روز حساب مجازاۃ نینک نیمہ ایکانینی سنکا نیمہ بیلدوردے، اللہ تعالی بو قولی ایلہ روز جزا شانینی تعظیم ایتیب دور، بازاول کول نینک امرینی تعظیم قیلماق اوچون دیب دور، ثم ما آدرایک مایوم الدین[1] سونکرہ ای محمد روز مجازاۃ وحساب قیداغ نرسہ ایکان لیکینی نیمہ نرسہ سنکا بیلدوردی، سونکرہ اللہ تعالی اول کون نینک شانی دن بعضی سینے تفسیر ایلاب ایتا دور،

يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِّنَفْسٍ شَيْئًا ۖ وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِّلَّهِ ○ اول روز جزا انداغ برکون دورکہ ہیچ برنفس ینہ برنفس غہ یاردم برمک غہ وفائدہ یتکورمک غہ مالک بولمایدور، وہمہ ایش یعنی بندہ لرارا سیدہ حکم قیلماق اول کوندہ اللہ تعالی غہ خاص دور، بارچہ مخلوقاتی غہ حکم ایلامک اول حاکم علی الاطلاق نینک اوزی غہ غینہ خاص دور،

قولہ تعالی یوم لاتملک الآیۃ قیامت کونے نینک قتیغ قورقونچ لوق ایکانے نے واول کون نینک ایشی غایتدہ اولوغ ایکانیلکی نے تقریر قیلا دور، زیراکہ برکونی کہ اندہ حاضر بولغان کیشینہ ایمان وطاعت دن باشقہ ہیچ برنرسہ فائدہ برماسہ وہیچ برنفس ینہ برنفس دن برارضرر نے دفع قیلماق غہ ویا انکا برارسببی ایلہ فائدہ یتکوزمک غہ قادر بولماسہ پس ملک جبار تعالی غہ مخالفت ایتکان وانکا عصیان قیلغان کیشی نینک حالی اول کون نچوک بولور،

ابن جریر طبری رحمہ اللہ بو آیت کریمہ تفسیریدہ ایتا دور، اول کون انداغ کون دورکہ ہیچ برنفس ینہ برنفس دن ہیچ برنرسہ نے کفایہ قیلمایدور، یعنی انکا توشکان برارغم نے اندہ دفع قیلامایدور، یا برارفائدہ برلہ انکا نفع یتکوزامایدور، حالبوکہ دنیادہ انے حمایہ قیلورایدی، ودفع بلا بارا سیدہ انکا یوز کلتورگان دہ اول بلانے اندن دفع ایتارایدی، پس اول کون وہ اول ایش لرباطل بولور، انینک اوچون کہ ایش لرخاص اولورا اول کوندہ اول معبود مطلق غہ ہیچ برغالبی انکا غلبہ قیلامایدور، وہیچ برقاہری انے

[1] شیخ محمد عبدہ رحمہ اللہ خطانے انسان غہ دیب دور بو آیت کریمہ نے بولیہ تفسیر قیلیب دورکہ ای انسان اول جزا کونے نینک کنہ وحقیقتی نے سنکا بیلدورگان کیمدور، یعنی سن دن عجیب اوستینہ عجیب دورکہ انینک خبری دن ست لوق کورگوزورسن، گویاکہ سن اول کون نینک حقیقتی نے اوراک ایتیب انے چا غلاب بیلیب، پس اول کون اوزینک غہ یتوشا دور غان قورقونچ دن خلاص اولمک طریقتی نے اوبدان تونوب سن، اولکون نینک ہول وفزعی نے ہر قنچہ تصور قیلسانک اول سنینک تصورینک فوقیدہ دور، حقاکہ سن اول کون نینک حقیقتی دن ہیچ برنرسہ نے ادراک ایتیب دورسن، محقق ہیلگیل کیم اول کون انداغ بردہشت لیک کون دورکہ اندہ ہیچ برمحاباۃ ومواساۃ یوقتور وکیشی اوزی نینک تقدیم قیلغان عملیدن باشقہ ہیچ ایشانا دورغان نرسہ نے تاپمایدور دوست لری اندن قاچا دور وشفیع لری انے ترک ایتا دور واقربالری اندن بیزار اولا دور، انتہی ۱۲ منہ۔

مقہور ایتا لمایدور، اول کون ہمہ ملک لر بیکار اولوب بارچہ ریاست لر زوال تاپار، یعنی دنیا دہ ملک و مالک نام کوتارگان لر نینگ ایش لری باطل، وامیر ورئیس لقبی غہ افتخار ایتکان لر نینگ ریاست وامر کر زایل اولور، دیپادشاہ لیق وآمرلیق یلغوز ملکِ جبار تعالی غہ غینہ خاص اولور، شونینگ اوچون اللہ تعالے والامر یومئذ للہ دیب دور، یعنی جزا برمک وحکم سورمک خدا غہ غنیہ خاص دور، سائر خلق غہ اول کون ہیچ بر تصرف قیلماق یوقتور، پادشاہ حقیقی دن باشقہ کیشیغہ اول کون ہیچ بر امر و نہی یوقتور، انتہی۔

حاصل کلام اللہ سبحانہ اوشبو قولِ کریمی ایلہ قیامت احوالیدن خبر بریب دورکہ اولکون آدم لر ضعیف لیق وبیچارہ لیقدہ بولورلر، اولر غہ اموال واولاد واعوان وشفعاء لری نفع برماس انداغ کہ دنیا دہ فائدہ یتکور ور ایدی، بلکہ آدم لر غہ اولکون ایمان وطاعت واعمالِ برّ نفع برور وہیچ بر کیسہ اول کون سوز قیلماق غہ قادر بولماس، مگر اللہ تعالی نینگ اذنے وامری برلہ، زیرا کہ دنیا وآخرت وہ امر فے الحقیقۃ اول مالک حقیقی نینگ دور، وبو قول الٰہی دہ دعوی آربابی ومخالفت ہوی اصحابی اوچون تہدید بار، وہم اللہ ذو الجلال نینگ بطش وسطوتے نینگ اولوغلوقیغہ تنیہ بار دور پس بو دنیا دہ ملک واموالی غہ، وریاست واقبالی غہ ایشانیب، خود بین لیق ایلہ تجبر وتکبر پیشہ لیق قیلغان شخص لر، اوشبو قولِ اٰلٰہی غہ سمع اعتبار سالیب اول کون نے تذکر قیلسون لر، تمام بولدی سورۃ الانفطار تفسیری واللہ اعلم بمانی کتابہ

سورۃ تطفیف نینگ محلِ نزولی مختلف فیہ دور، آیت لری اوتوز التہ دور

بسم اللہ الرحمن الرحیم

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ ۝ نہ اولوغ حسرت دور و ہلاکت دور، ونہ قتیغ عذاب دور، اولچک وترازہ دہ خیانت قیلغوچیلر غہ،

ویلٌ کلمۂ عذاب دورکہ بربادلیق وہلاک وخسار معنی سیدہ دور، ویلٌ لہ دیمک ہلکٌ وعذابٌ لہ ایکان بولور، وہم ویل جہنم دہ بر وادے یا بر چاہ نینگ اسمی دور، یاکہ جہنم نینگ بربابی نینگ اسمی دور، تطفیف لغتدہ اولچک وترازودہ کم قیلماق دور، یعنی غلہ نے اولچاگان چاغدہ اولچک نینگ غزینچیگی تولدور وب اولچاماس لیق، وترازودہ تارتکان دہ ترازو نینگ عمودی نے برابر قیلمای، اندک کم تارتماق لیق دور، طفیف برآزگینہ نرسہ نے ایتورلر، کیل دہ یا وزن دہ برآز نقصان وخیانت قیلغوچی نے مطفف دیرلر، انداغ کہ اولچاوچی وترازوچی لر نینگ غایت دناءت ونہایت سفالت دن یا شورون موندا غ قباحت نے ارتکاب وآبِ لیمانہ لری دور، کیل ووزن دہ خیانت اینکوچی

لئیم سفلہ لرنے طفیف دن یعنی شئ حقیر دن مأخوذ بولغان مطفف لفظی ایلہ ذکر قیلماق اینک اوچون دورکہ اول سفالت پیشہ لرکیل دوزن ایشی دہ برآز کینہ نرسہ غہ خیانت قیلا دورلر، کوبراق نرسہ غہ خیانت قیلماق نے ایستاسہ لرکیل دوزن دہ اول آشکارا ولمک ایلہ اندن ممنوع اولورلر، آزکینہ نرسہ غہ خیانت نے اوزلریغہ روا کورکان جہتدن مطفف آتالیب دور، انسان نینک دنیا غہ حریص لیغی عہ، وحیاۃ دنیا متاعی نے آخرت نعمتی اوزرہ اختیار ایتمک لیکی غہ باقینک کہ کیل دوزن معاملہ سے دہ اول اینک احتیاج ایلہ قاشیغہ کلکان ممنوعی غہ خیانت ایتمک نے روا کوروب، غایت، لئیم لیق دن برآز نرسہ نے اگرچہ حرام محض بولسہ مواوزلیغہ فائدہ فہملامک ایلہ اوزینی مستحق ویل قیلادور وآی وجدان سیز انسان لرا حوالیغہ، انسان نینک یمانیدن یمانراق ہیچ برمخلوق بولماس بوسورۂ کریمہ نینک سبب نزولی بارا سیدہ ابن جریر طبری عکرمہ طریقی ایلہ ابن عباس رضی اللہ عنہما دن روایت قیلیب دور، ابن عباس جنابلری دیمیش کہ رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم مدینہ غہ قدم کلتورگان چاغ دہ مدینہ اہلی کیل معاملہ سیدہ ہم آدم لرنینک یمانراقی ایدی لر، پس اللہ تعالی ویلٌ للمطففین نے نازل قیلدی، پس اہل مدینہ کیل ایشینے اوبدان قیلا دورغان بولدی لرویب،

اگر بواثر صحیح بولسہ سورۂ شریفہ نینک نزولی مدینۂ مطہرہ دا واقع بولوب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سورۂ شریفہ نے نزولی ہنگامی دہ مدینہ اہلی غہ اوقوغان بولا دور ابن مردویہ[1] وبیہقی دلائل دہ ابن عباس جنابلریدن نقل قیلغان اثر بواحتمال نے تأیید قیلا دور، ابن عباس جنابلری دیمیش کہ مدینہ دہ اوّل نازل بولغان سورہ ویلٌ للمطففین دور، بواثر غہ بناءً مقاتل اتیب دورکہ اوشبو سورہ مدینہ دہ نازل بولغان سورہ لرنینک اوّلی دویب، وبعضی لرویب دورکہ بوسورہ مدینہ دہ نازل بولغان مگر موندن سکز آیت مکہ دہ نازل بولغان، واول مکی النزول آیت لران الذین اجرموا دن سورہ نینک آخریغچہ دور، وبعضی لربوسورہ نے مکہ دہ نازل بولغان دیب دورلر، چنانچہ نحاس وابن مردویہ روایت قیلیب دورلر، ابن عباس جناب لری دیمیش کیم سورۂ مطففین مکہ دہ نازل بولغان ابن مردویہ ابن زبیردن مواوشبو لفظ ومعنی دہ براثر روایت قیلیب دور۔ ابن الضریس روا تیدہ ابن عباس جناب لری دیمیش کہ مکہ دہ اینک اخیر نازل بولغان سورہ سورۂ مطففین دوردیب اگر بورروایت لرصحیح بولسہ سورۂ کریمہ نینک نزولی مکہ دہ واقع اولوب رسول اللہ مدینہ غہ کلگانده اہل مدینہ نینک کیل دوزن واکی حال لرینی کورکاچ اوزلیغہ خدا طرفیدن نازل قیلینغان سورۂ شریفہ نے اولرغہ اوقوغان بولا ورتوبرالمقیاس دہ اتیب دورکہ سورۂ مطففین رسول اللہ نینک مدینہ غہ ہجرت قیلا دورغان وقتیدہ اول حضرت غہ نازل بولدی، بس مدینہ دہ تمام بولدی، منابو بارہ واکی روایت لرنینک اختلافی غہ کورہ مفسر لرسورۂ تطفیف نے مختلف فیہا دیب دورلر،

اللہ سبحانہ اول وجدان سیز خائن لرنینک ذم غہ لایق، وویل برلہ دعا قیلماق غہ مستحق الکاتیلک لرینی ظاہر قیلا دورغان صفت قبیحہ لرینی بیان قیلیب ایتا دور الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ

[1] الحافظ ابو بکر احمد بن موسی ابن مردویہ الاصبہانی المتوفی سنہ ۴۱۰ھ

يَسْتَوْفُونَ ۝ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ۝ انداغ مطفّف لرکہ ہرقچان اولر آدم لردن آلادورغان حق لرینی اولچاسہ لر تمام تولدروب آلورلر، وہرقچان آدم لرغہ کیل برلہ اولچاب، یاترازو برلہ تارتیب برسہ لرکم قیلورلر،

اکتیال لغت دہ کیل برلہ اولچاب اوزحقی نے غیردن آلمکدور، انداغکہ اتزان غیردن اوزحقی نے ترازو برلہ تارتیب آلمک نے ایتورلر، اکتیال واتزان ہرایکی سی کیل ووزن برلہ اوزحقینی آلمک دہ استعمال قیلینغاندیک، کیل ووزن اولچک وترازو برلہ غیرنینک حقینی اولچاب وتارتیب برمک معنی سیدہ استعمال قیلینا دور، پس اوزحقینی آلوردہ وزن نے ذکرقیلمای غیرنینک حقی نے بیرورندہ وزن نے ذکرقیلماقی، انینک اوچون دورکہ آخذدہ (آلمک دہ) غالبامیزان بایع نینک قولیدہ بولادور، پس مشتری اندہ اعتبارغہ آلغودیک برارزیادہ برلہ تصرّف قیلماق غہ قادر بولمایدور چونکہ میزان نینک کفہ سی اندک اغیریق برلہ میل قیلادور، وآنچہ اول کیل برلہ اولچاب آلمک دہ تصرف غہ قادر بولادور، بوطریقہ برلہ کہ اولچک نے حرکت برمک برلہ، وقولی نے کوچ برلہ انکاقولیوب باسمک برلہ حیلہ قیلادور، پس شونینک اوچون اوزحقینی آلوردہ أَوِ اتَّزَنُوا دیمادی (باشقہ تحقیق لرکشف البیان دہ مسطوردور)

اللہ سبحانہ اول خیانت شعارکیّال ووزان لرنینک مذکور افعال شنیعہ لرلغہ انکار، وتطفیف فعل خبیثی غہ جرأت ایتمک لری کبی احوال قبیحہ لریدن تعجب لاندوروب آیتادور أَلَا يَظُنُّ أُولَٰئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ ۝ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ۝ تطفیف وصف قبیحی ایلہ موصوف بولغان اوشول وناءت پیشہ لرآیا اوزلری نینک براولوغ کون اوچون قبردن تیرگوزولمک لرینی گمان قیلمایدورلرمو؟

يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ۝ یعنی برکونیدہ کہ اول کوندہ آدم لرہمہ عالم نینک تربیہ قیلغوچی مالکی بولغان اللہ ذوالجلال ورگاہیدہ تمام خضوع وانکسارایلہ ایاق اوزرہ تورارلر،

آیت کریمہ نینک مفہومی بودورکہ اولچک وترازودہ خیانت قیلغوچی خباثت پیشہ لرگویا قیامت کونے نینک بولوشی نے، واول اولوغ قورقونچ لوق کوندہ اوزلری نینک قبردن مبعوث بولوب اللہ رب العالمین ورگاہی دہ محاسبہ وجزا اوچون خضوع وخشوع ایلہ ایاغ اوزرہ تورمک لرینی انکار قیلغوچی شخص لردورلر، زیراکہ قیامت کونے نینک بولوشی نے واول کون حضور پروردگاردہ محاسبہ اوچون تورولشی نے اعتقاد قیلغان، یاکہ کمانیغہ یول برگان کیشی نچوک موندارغ یمان ایش نے قیلماق غہ، ومخفی اوغورلوق برلہ برمحتاج کیمسہ نینک حقی نے یتمک غہ جرأت قیلادور، بوگردہ خیانت پیشہ لرنینک موندارغ بیباک لیق ایلہ اوزمنوعی لری نینک حقی نے کم برمک غہ اصرارقیلماق لری خصوصًا عاجز محتاج لرنینک حقیقہ خیانت ایتمک نے روا کورمک لری، بے شبہہ بیلدورادورکہ اولربعث وجزا غہ منکردورلر، بندہ نینک دنیادہ قیلغان عملی نینک نقیر وقطمیری نے قویمای مثقال ذرّہ غہ

قدر محاسبہ وجزا قیلغوچی جبار منتقم تعالی نینگ درگاہیدہ تانگلا حساب اوچون تورمک غہ اصلا ایشانمج
لری یوقتور، اللہ سبحانہ نینگ بوقول کریمیدہ یظنّ نے ذکر قیلما قیدہ، ویوم قیامت نے عظمت برلہ
یاد اتیمکی دہ، واول کون دہ آدم لرنینگ حضور عدالت ظہور الہی سیدہ آیاغ اوزرہ تورمشی نے ذکر
قیلما قیدہ، واوزینی رب العالمین صفتی ایلہ وصف قیلما قیدہ تطفیف فعل خبیثی دن زجرا تیمک، ولینگ
اولوغ گناہ ایکانلیکی نے بیلدورمک تو غریسیدہ مبالغہ لر بار دور، یظنّ نے ذکرا تیمک واکی مبالغہ
مبالغہ بوکیم آری فرض قیلدوق کہ اول تطفیف قیلغوچی پلید لرنینگ بعث ومحاسبہ غہ جزمی
اعتقادلری یوق ایکان، لا اقل اولرنینگ اول بعث ومحاسبہ بولوشی غہ گمان لری مویو قمودور
بعث ومحاسبہ کونے پروردگار عالم حضوریدہ تورمشی نے گمان قیلغان کیشے موندای فعل خبیث
غہ جرأت قیلمایدور دیمکدور، یوم قیامت نے عظمت برلہ یاد قیلماق واکی مبالغہ بوکیم اللہ تعالے
اولوغ دیب وصف قیلغان نرسہ نینگ غایت اولوغلوق دہ بولمکیدہ شک یوقتور، قیامت
کونے نینگ اولوغلوقی اندہ بولادورغان قورقونچ لوق احوال لرنینگ اولوغلوقی جہتیدن دور، اللہ
سبحانہ اوزینی رب العالمین صفتی ایلہ وصف قیلماق دہ کے مبالغہ بوکیم اللہ تعالی نینگ تربیہ
سی ومالکیتی ہمہ مخلوق غہ برابر دور، ہمہ عالم غہ مربّی ومالک بولغان ربّ قدیر، ہمہ عالم اینگ قبضۂ
قدرتیدہ مسخر بولغان حکیم خبیر نچوک مظلوم ضعیف نینگ انتقامی نے، وحقی نے ظالم قوی دن آلمای ضایع
قیلمادور، زیراکہ ربوبیت مقتضاسی بودور کیم مستحق لرنینگ حق لریدن ہیچ برحق نے ضایع قیلماندی
امام رازی ایتادور، اللہ سبحانہ نینگ قول کریمی یوم یقوم الناس رب العالمین ایکی نوع تہدید
بار، بری خلایق نینگ غایت خشوع ونہایۃ ذلّ وانکسار برلہ درگاہ الہی دہ تورمک لیک لری، ایکنجی اللہ
سبحانہ اوز ذات کریمی نے رب العالمین صفتے ایلہ وصف قیلماقی دور، سونگرہ بوجای دہ برسوال
بار دور، واول سوال بوکیم، گویا برقائلی سوراید ورکیم پروردگارا سنینگ جانبینگ غہ نچوک لایق بولا
دورکہ غایۃ عظمتینگ برلہ اوشبو محفل عظیم نے یعنی قیامت محفلی نے برحقیر نرسہ اوچون آمادہ قیلورسن دیب
گویا اللہ تعالے جواب بریب آیتا دورکہ، منینگ عظمت الہیہ م تمام بولمایدور مگر قدرت دہ اولوغلوقیم
وحکمت دہ اولوغلوقیم برلہ، قدرۃ داکی اولوغلوقیم منینگ ہمہ عالم غہ پروردگارلیکانیم برلہ ظاہر دور، لیکن حکمت
داکی اولوغلوقیم ظاہر بولمایدور مکر اوشبو مقدار طفیف نرسہ سببیے ایلہ ظلم قیلغان ظالم دن مظلوم نینگ
انتقامی نے آلیب برمک لیکیم برلہ، زیراکہ ظلم برلہ آلینغان اوشبو نرسہ ہرقانچہ حقیر وصغیر بولسہ مونینگ
انکا یوشکان علیم اعظم واتم دور، پس حکمت داکی اولوغلوقیم نے اظہار اتیمک اوچون قیامت محفلی غہ خلق اولین
وآخرین نے حاضر قیلامن واوشبو مقدار شئ طفیف اوچون مطفّف نے محاسبہ قیلامن دیب ایتی
بیلگیلی کیم ادلچک وترازوایشی اولوغ ایش دور، چونکہ ہمہ خلق نینگ معاملاتے نینگ مداری اولچک
وترازوایشی امر عظیم بولغان جہتدن خداوند عظیم حضرت شعیب پیغمبر قومی نے کیل نے عدل برلہ اولچا
ماگان اوچون عذاب غہ مستحق قیلیب دور، چنانچہ قرآن کریم دہ سعد وسورہ لردہ اول واقعہ دن خبر برادور

ترمذی ابن عباس رضی اللہ عنہ دن روایت قیلیب دور، رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم اصحاب کئیل ومیزان غہ دیمیش کہ انکم قد ولیتم امرین ہلکت فیہما الامم السابقۃ قبلکم یعنی تحقیق سیز اصحاب کئیل ومیزان لرایکی ایش غہ ایگا قیلیند نیگیز کہ اول ایکی ایش دہ یعنے اول ایکی ایش ننک توغریسیدہ سیزلردن ایلکاری اوتکان امت لر ہلاک بولغان دیب، بو حدیث دا کی امم سابقہ دن مراد حضرت شعیب پیغمبر نینگ قومی دور، حضرت شعیب پیغمبر قومی نے معبود یگانۂ حقیقی عبادتی غہ دعوۃ قیلغاندن کین غینہ اولچک وترازودہ کم قیلماقدن نہی قیلدی، واولچک وترازودہ عدالت برلہ ایش قیلماق غہ بیوردی، چنانچہ دیدیکہ یا قوم اعبدوا اللہ مالکم من الہ غیرہ ولا تنقصوا المکیال والمیزان دیمہ دیدی کہ ویا قوم اوفوا المکیال والمیزان بالقسط ولا تبخسوا الناس اشیاءہم حضرت شعیب پیغمبر قصہ سے قرآن دہ سورۂ اعراف دہ، وسورۂ ہود دہ، وسورۂ شعراء دہ، بتفصیل مذکور دور، بعض علما دیب دورکہ مطففف غہ اوشبو وعید شامل بولمایدور مگر وقتی کہ انینگ تطفیفے نصاب سرقہ غہ یتسہ دیب، لیکن اکثر علما تطفیف نینگ آزی وکوبے وعیدلے ایجاب قیلا دور دیب دورلر، وبعض علما بو بارہ داچنان مبالغہ قیلیب دورکہ حتی تطفیف غہ عزم قیلماقنے گناہ کبائر دن سناب دور، امام فخر الدین رازی اتیب دورکہ اصح قول بوکیم تطفیف خواہ آز بولسون خواہ کوب بولسون، مطفف اوشبو تطفیف نینگ تحتیغہ داخل دور، شیخ ابو القاسم قشیری رحمہ اللہ اتیب دورکہ مطففف اولچک وترازودہ تطفیف قیلغان کیشے غہ ایتو لغاندیک عیب نینگ اظہار واخفاسی دہ تطفیف قیلغان، وانصاف وانتصاف طلبیدہ تطفیف قیلغانلرنے مو، مطففف دیسیلر، اوز نفسیغہ خواہلاگان نرسہ لرنے مسلمان برادری اوچون خواہلاماگان کیشی انصاف سیز دور، آدم لرنینگ عیبی لرنے کوردب اوز عیبی لرنے کورماگان کیشی مو اوشبو جملہ دن دور، وآدم لردن اوز حقی نے طلب قیلیب آدم لرنینگ حقی نے کما ینبغی اوز نفسی اوچون طلب قیلغانیدیک برماگان کیشے موشول جملہ دن دور، حالبوکہ جوانمرد اندغ کیشید ورکہ آدم لرنینگ حق لرینی بردر اوزی اوچون ہیچ احدی دن برار حق نے طلب قیلماس، اھ

کاشانے اتیب دور بو قول کریم میزان حقیقی دہ یعنی عدل دہ تطفیف قیلماق غہ اشارت دور، دیمہ اول میزان حقیقی ایلہ تارتیلا دور غان اخلاق واعمال دہ تطفیف قیلماق غہ اشارت دور، اول کیشی لرکہ آدم لرادن زرہ اوز لرینی فضیلت لیک کوردب اوز کمالات لرینی اعتبار قیلغان چاغدہ کمالات لرینی تمام آلا دور لر یعنے فضائل علمیہ وعملیہ لرینی اظہار قیلماقدہ آدم لرحقوقی اوزرہ اوز حقوق لرینی عجب وتکبر ایلہ زیادہ چاغلایدورلر، وآدم لرنینگ کمالات لرینی اوز کمالات

کمالات لریغہ نسبتہً اعتبار قیلغاندہ انے کم قیلا دورلر، واستحقار ایتا دورلر، غایت رعونت نفس جہتی دن ہر ایکی حال دہ عدالت نے رعایہ قیلمایدورلر، موندا غ کیشیلر بے شبہہ مطفف نینک اوڈی دورلر، یعنے اوزی نینک علم وفضیلتی نے زیادہ مبالغہ ایلان مدح اتیب، اوزگہ لرنینک فضل وکمالاتینے آز کورساتیب مجلس لردہ خود آرالیق قیلغان لردورلر مطفف لر، ابو عثمان اتیب دور کیم بو آیت نینک حقیقتی مینینک زدیمدہ اولدورکہ کیشے آدم لرنینک کورو شیدہ عبادت نے اوبدان قیلا دور، وخلوت دہ عبادت نے یمان قیلا دور، یعنے خلوت دہ قیلغان عبادتے آدم لرنظریدہ قیلغاندیک آداب ورعایہ ایلہ بولمایدور،

بعضے لردیب دورکہ بو آیت دہ اشارت بار دور اللہ تعالے دن رحمت ورأفت نینک کمالینے طلب قیلغان حال دہ طاعت وعبادتی دہ تقصیر کورگوزغوچی لرغہ یعنی اندا غ کیشیلرغہ کہ اللہ تعالے دن اوزگہ رزق لری نینک اولچاکی نے بتمام آلادورلر، طاعت وعبادت اولچاکی نے نقصان وخسران برلہ اولچایدورلر بو ایسہ بے شبہہ خسرانِ مبین دور،

ابن جریر طبرے رحمہ اللہ روایت قیلیب دورکہ آتیب دور، شہادت برامن کہ ہر کیّال دوزّان دوزخ دہ دور، مونینک وجہی نے اندن سوردی لر، دیدیکہ اول گروہ دن ہیچ بری اوزی اوچون وزن قیلغاندیک، یا اوزی اوچون کیّل قیلغاندیک، البتہ اوزگہ آدم لرا وچون وزن یا کیّل قیلمادور حالبوکہ اللہ سبحانہ ویلٌ للمطففین دیب دوراھ،

صحیح بخاری دہ یوم یقوم الناس لرب العالمین تفسیریدہ ابن عمر رضی اللہ عنہما دن روایت قیلیب دور، ابن عمر جناب لری دیمیش کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دیدی کہ قیامت کونے آدم لرب العالمین درگاہیدہ تورارلر، حتی کہ اولرنینک بری اوزعرقی ایچرہ ایکی قولاقی نینک نصفی یخچہ کومولا دوردیب، ابن جریر طبری اوشبو اثرنے ابن عمر دن طُرقِ متعددہ ایلہ روایت قیلیب دور

اثرلرایچرہ ابو ہریرہ دن حذیفہ دن کعب دن وقتادہ دن روایت قیلیب دورکہ آدم لرقیامت کونے رب العالمین درگاہیدہ دنیا نینک کون لری دن اوچوز بیل مقداری ایاغ اوزرہ تورارلر، وہیچ برنرسہ غہ مأذون بولماس لر، ہیچ برکیسہ اولرغہ سوز قیلماس، اما مؤمن بندہ لرغہ اول مدۃ قیسقہ قیلینیب برفریضہ نمازی نینک وقتی مقداری دیک آسان قیلینو دیب،

موعظہ۔ ای مؤمن برادر لربا قینک کہ اللہ تعالی بو سورۂ کریمہ نے نازل قیلیب بیان لر اورتاسی دہ معاملات بارا سیدہ ہمہ نینک احتیاجی توشادورغان کیّل دوزن توعزیدہ قیداغ تشدید وتہدید لیک وعید قیلا دور، کیّال دوزّانِ خیانت پیشہ لرنے قیلغان تطفیف لری نینک کوب یمان ایش ایکانیدن قورقوتوب، زجرا تیمک اوچون اولرغہ نخوک تہدید قیلادور، کورا سیز مواولاً شینع ایش نے ارتکاب اینکورچیلرگہ ویلٌ دیدور، بوکلمہ ایسہ مستحق عقاب بولغانلرا تیولا دورغان کلمہ دور بوکلمہ ایلہ اول فعل شینع نے قیلغوچی لرنینک مذمتی دہ ابتدا قیلمقے اول لیم دناءت پیشہ لرنینک عذاب

وعقوبت غہ مستحق ایکانیلیک لریغہ اشعار دور۔ سونکرہ استفہام انکاری ایلہ الا یظن اولیک انہم مبعوثون لیوم عظیم دیدور، یعنی اوشول اولچک وترازودہ خیانت قیلغوچی جنایت کارلر اوزلری نینک براولوغ کون اوچون قبردن بی شبہہ تیرگوزولمک لرینی گمان قیلمایدورلرمو دیدور، سونکرہ اول کون نے اولوغلوق برلہ وصف ایتیب لیوم عظیم دیدور، البتہ اللہ تعالے عظیم دیب وصف قیلغان نرسہ نینک غایتدہ اولوغ نرسہ ایکانیدہ ہیچ شک یوقتور سونکرہ اول یوم عظیم نینک دہشتناک وقورقونچ لوق کون ایکان لیکنے بیلدورمک اوچون اول کون ہمۂ آدم لرحضور رب العالمین دہ تمام خضوع وانکسارایلہ تورمک لرینی بیان قیلیب یوم یقوم الناس لرب العلمین دیدور وخداوند عظیم اوز ذاتی کریمی نے رب العالمین صفتے ایلہ وصف ایلاب بندہ لرآراسی داکے حقوق دن ہیچ برنرسہ نے ضایع واہمال ایتماس لیکینغہ تنبیہ قیلادور حاصل کلام اللہ سبحانہ ایتادورکہ آیا اوشول گروہ مطفف لرینے تطفیف فعل قبیحی ایلہ موصوف بولغان وناءت پیشہ لر، اوزلری نینک براولوغ کون اوچون قبردن مبعوث بولمک لیک لری نے گمان قیلمایدورلرمو، یعنے انداغ برکونے کہ اندہ ہمہ آدم لرسراپا خضوع وانکسارایلہ تورارلرہمہ عالم نینک مالکی وہمہ نے تربیہ قیلغوچی وحق لرنے ضائع قیلمای مستحقیغہ یتکوزگوچی اللہ قدیر درگاہی دہ،

ای مؤمن لرتدبر قیلینک کہ اللہ سبحانہ آیا اول خیانت کار مطفف لرشوندا غ بر روز شدت اندوزدہ اوزلری نینک حساب اوچون مبعوث بولمک لرینی گمان قیلمایدورلرمو دیدور، مونینک مثلی ایسہ قیامت کونے نی محاسبہ وجزا اوچون مبعوث بولوشی نے جزمی اعتقاد قیلغان مؤمن بندہ نینک موندا غ یمان ایش لرنے قطعاً قیلماس لیکی محقق ومقرر، امابعث وحساب نے گمان قیلغان کیشے مو موندا غ یمان ایش نے ارتکاب ایتمک دن، وانکا جرأت کورگوزمک دن اوزینی تارتادور، پس بوگردہ خباثت پیشہ خیانت اندیشہ لرنینک فرض قیلدوق کہ قیامت کونے نے غہ واندہ بولادورغان حساب وجزا غہ جزمی اعتقادلری یوقتور، لااقل اولرقیامت کونے نینک کولمکی نے واندہ اوزلری نینک حساب وجزا اوچون قبردن مبعوث بولوب تورمکی نے گمان موقیلمایدورمو، بوبدکارلرنینک موندا غ امرشنیع غہ بے باکانہ جرأت ایتمک لری البتہ بعث وجزا غہ ہیچ اعتقادلری والیشانچ لری یوقلیغی دن ناشی دور، چونکہ قیامت بولوشی نے گمان قیلغان کیشے موندا غ قباحت لیک الیش غہ یعنے اولچک وترازودہ یاشورون خیانت ایلاب کیشے نینک حقینی اوغوب لاب یتمک غہ یوک جرأت قیلسون دیمک اولور، مثلا اللہ سبحانہ نینک انسان لرہدایتی اوچون جبرئیل امین واسطہ سی ایلہ رسول اکرمیمیز سیدنا محمد صلے اللہ علیہ وسلم غہ نازل قیلغان قول کریمی، یعنی بزمؤمن لراللہ تعالے نینک کلامی حق درست دیب ایمان کلتورگان قرآن عظیم الشان نینک آیات بینات یتدن بولغان آیت کریمہ نینک مضمونے بولدور، ایمدی بزمسلمان لرنہ یردہ کہ بوسہ اوزارامیزداکی اولچک وترازودبرلہ معاملہ قیلغوچی اشخاص لر یعنے قصاب وبقال ونانوای ودرودندہ وغلات ساتقوچی لرنینک اطواروافعال لریغہ باقیب، اولرنینک

کردار و معاملہ سی نے انصاف برلہ آیاتِ کریمہ مضمونے غہ اولچاب کورساک آیا اولر اوشبو سورہ داکی مستحق ویل بولغان مطففلردن باشقہ مودورلر، یاکہ بولر اول مستحق ہلاک و عذاب بولغوچی مطففین نینگ عینی مودورلر، بولر نینگ قیلغان کردار و معاملہ سی غہ باقغان کیشے البتہ اوشبو قولِ الٰہی دہ ذکر قیلینغان مطففلر اوشبو صورۃ اسلام اہلی زمرہ سیدن بولوب یورگان خبیث لرنینگ اوزی ایکانیدہ ہیچ برشبہہ یوقتور دیمای چارہ سی اولماس، چونکہ روندہ لرنینگ آلمک دہ برنوع جینگ وساتمک دہ اندن اوزگہ برنوع جینگ الیشلاتمک لرینی، و قصاب لرنینگ ترازولریداکی حیلہ لرینی، وایچکو گوشتے نے قوی گوشتی ویب صاتیب تورکان خیانت لرینی کورکان کیشی بچوک بوخیانت کارلرنے مطففلر دیماسون، اوشبو مسلمانلیق نامی دہ بولغان وجدان سیز منافق لرنینگ قیامت غہ چین الیشانچ لری بولسہ ایدی، البتہ موندای غہ کردار ناہموار غہ جرأت قیلماقدن اجتناب قیلور ایدی لر، لااقل قیامت نینگ بوتشی نے گمان قیلسہ لر ہم بوالیش دن اوزلرینی تارتارایدی لر اما بولپلید لر قیامت کونے نے خیال لریغہ ہم کلتورمایدورلر، بوخباثت شعار خیانت کارلر اگرچہ اوزلری نینگ انسان اولادی دن ایکانلیک لرینی کورساتیب ہمنوع لریغہ انسانیت شیوہ سینے اظہار ایتمک مرتبہ سیدہ بولمک لیکن الیتاماسہ لرمو، لیکن طرف الٰہی دن نازل بولغان قرآن کریم غہ ایمان کلتورگان مسلمان اہلی دن بولغان حیثیت دن، موندای غہ ایمان الیش دن اجتناب قیلماق لری واجب ایدی، اما بوخبیث لر قرآن غہ ایمان کلتورگان مسلمان لردن بولوب تورو غلوق قرآن کریم نینگ نہی و وعیدی دن ہیچ باک تو تمای موندای غہ قباحت الیش نے قیلماق غہ جرأت ایتمکدہ دورلر، یعنی کمال احتیاج ایلہ قاشلریغہ ایکی جینگ یاتورت جینگ اوندیاکہ ایکی سریاتورت سرگوشت آلمک اوچون کلگان طول خاتون و یتیم بلہ نینگ حقی غہ خیانت ایلاب جینگ دہ یاترازو دہ غدر قیلیب، اولر غہ کم برمک دہ والنے اوزلریغہ فائدہ فہلاکدہ دورلر، وااسفا کہ بودناءت پیشہ لر اسلام اہلی دن بولوب تورو ب موندای غہ وجدان سیز لیقنے اوزملتی غہ روا کوروب تورغان حال دہ، یاورو پانینگ خدا غہ ایمانی یوق قیامت غہ منکر کافرلری اوزانسانیت لرینی کورساتیب مونینگ عکسیچہ معاملہ قیلماق دہ دورلر، یعنے اولر مملکت لری نینگ شرقیدن غربی غہ سپارس الیتاکان کیشیغہ غلہ بیارسہ لر اولچاب بیارگان وزن لری الیشیچوت لری غہ برار مثال مخالفت قیلمایدور، بوکافرلر سپارش قیلغان مشتری نینگ غایت لیق حالیدہ انسانیت لرینی اظہار ایتمک اوچون وجنس غلہ بارا سیدہ خیانت نے روا کورمایدور، اما بوخائن منافق لر مسلمان نامی دہ بولوب تورو ب مشتری نینگ کوزآلدیدہ غدر و حیلہ ایلہ انکا خیانت قیلماق دہ ودرلر بز مسلمان لرنینگ وجدان سیز روندہ دیگور مینی لر یمیز غایت خیانت دن بغدای اوندی غہ قوناق اوندی نے وگورنج غہ آقوشاق نے آرالاشتورو ب سانکان حال دہ، اول انسانیت پیشہ کافرلر سپارس قیلغوچی نینگ سوزاگان اوندی یاگرنجی نینگ نومری نے باشقہ قیلیب بیارمایدورلر، مشتری نینگ سوراگانے نینگ عینی نے بریب بیارادورلر

مشتری تعیین قیلغان نومری تخلّف قیلما غاندیک قاف لرا وستیغہ یازیلگان وزن لرہم تارتیلگان چاغدہ کم چیقمای دور، بوکافرلر بادجودِ قیامت غہ بلکہ خداغہ منکر لیق لری ایلہ مجرد انسانیت پیشہ لیق جہتی دن موندا غ معاملہ قیلماق دہ لر، بنا برین اول طائفہ لرنہ یردہ کہ بولسہ لر مالکِ رقاب دور لر، مسلمانلر ایسہ قرآن غہ ایمان کلتوروب توروب انینک وعیدی دن قورقمای، آدم لرنینک حقی نے غدر برلہ اوغورلاماق دہ، خصوصًا اوزہم ملتی غہ خیانت نے روا کورمک دہ وبوشیوۂ مذمومہ سیی ایلہ انسانیت رتبہ سیدن ادزلری نینک محروم ایکانلیک لرینی اظہار ایلامک دہ بنا برین نہ یردہ بولسہ لر مقہور ودلیل لیق ایلہ یاشامکدہ دور لر۔

ای برادرِ دینی لر بیلینیک کہ کیل وو زن داکی تطفیف غلّات غہ مخصوص ایماس دور، بلکہ ترازو دہ تارتیلا دورغان فحشہ ویونک وقند وشکر وچای وشونکا اوخشہ نرسہ لرنینک بارچہ سینہ شامل دور، وزن قیلینا دورغان ہمہ نرسہ لردہ اوزی آلغان دہ زیادہ آلیب آدم لرغہ برگان دہ کم برگان مُطفّف دور، بے شبہہ اول کیشی بو وعید تحتی غہ داخل دور،

وینہ ای برادر لر معلوم مینکیز دورکہ بز مسلمان لرنینک یلغوز کیل وو زن داکی معاملہ لرمیز موندا غ بوزوق غینہ ایماس دور بلکہ سائر معاملاتیمیز موانسانیت شانیغہ لایق معاملہ لردن ایماس دور، مثلاً حرفہ کارلرمیز دن بافکارلرغہ خام دیا چکمن کبی امتعۂ منسوجہ سپارش قیلینسہ شک یوقکہ بیورولغان نینک خلافیدہ الیش قیلورلر، تو قوغان مال لری نینک گزی نے کم قیلغان دیک خام وچکمن لری نینک ارا سیدے قبت نے کورونا دورغان قبتی دیک تو قمایدور لر، بوالیش ہم اللہ تعالے نی قیلغان تطفیف جملہ سی دن دور، وشولکا اوخشہ تجارو دکان دارلرمیز مومتاع لری نینک عیبی نے مشتری دن یاشوروب تازہ مال نے کورساتیب سودا قیلغان چاغ دہ عیب ناک مال نے قوشوب برادر لر، بوالیش ہم تطفیف جملہ سیدن دور، بوالیش لرشریعتِ محمدیّہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والتحیّہ دہ حرام دور، باقینک کہ اسلام اہلی موندا غ دینًا ہم حرام بولغان نرسہ لرنے وجدان سیز لیق ایلہ ارتکاب ایتمک دہ بولغان جاہلدہ، نصاری کافرلری نینک تجارو فابریکانت لری تمام مونینک عکسے چہ معاملہ کورگوزمک دہ دور لر، مثلاً قیسی برجنس مال نے یادروپاغہ سپارش قیلینسہ اولرا اول تعیین قیلنغان مال نینک تومی غہ موافق ہیچ برخلاف قیلمای گزی نے برادیرشیک کم قیلمای بیارمک دہ دور لر، اگر بیاریلگان مال اندک عیب ناک بولسہ قیمتی نے کم ایتمک دہ دور لر، پس بوکافرلرنچون موندا غ معاملۂ انسانیت کارانہ قیلماق دہ لر مسلمان لرنیہ اوچون اندا غ معاملۂ غدّارانہ غہ ارتکاب ایلامک دہ لر، مینک فہیم دہ بو معاملہ لرنینک بارچہ سے یادروپالرنینک تربیہ لری نینک مکمل لیغی دن ومسلمان لرنینک احکام دینیّہ لریدن بیخبر اولمک ایلہ نربیہ لری نینک بوزوقلوغیدن دور، واللہ اعلم باحوال عبادِہٖ وہوالعلیم الحکیم۔

ای مسلمان قرداش لرا وشبو قرآن کریم بزنینک پیغمبریمیز محمد صلے اللہ علیہ وسلم غہ نازل

بولغان کلام الٰہی دور، وبز مؤمن لر اول کتاب کریم نے اللہ تعالی نینگ کلامی حق و راست تمام احکام و اخباری غہ ایشاندوق دیب ایمان کلتورگان مؤمن بندہ لر دور میز، قرآن کلتور مک ایسہ انینگ ایچیدہ بیورولغان اوامر غہ امتثال ایلاب، نواہی سیدن اجتناب اتیمک دن عبارت ایکانے بارچہ غہ معلوم برامر صریح دور، بز مسلمان لر قرآن غہ ایمان کلتور دوک دیب تمیز میز برلہ اقرار ایلاب قیلغان افعال و معاملہ میز دتولکان مسلکیمز تمام قرآن کریم نینگ خلافیچہ بولسہ، بزلر نے تحید اغ قرآن غہ ایمان کلتورگان مسلمان دیگالی بولا دور غیر دین لر اوزلری اتفاق آراء برلہ چقارغان قانون لری نینگ حکمی نے رعایہ ایلاب، معاملات دہ راعتیق برلہ ایش قیلیب تورگان دہ، بز مسلمان لر قانون الٰہی بولغان قرآن حکیم حکمی برلہ عمل قیلمای، ہمہ معاملاتیمیز غدر و خیانت و فساد اوزرہ بولسہ پس بیز لر قیداغ ہرایکی دنیا نینگ فلاح و سعادتی نے امید قیلور میز؟

ای برادر دینی لر انصاف برلہ تفکر ایلاب مونینگ برچارہ سی نے ایستاکیمیز ضروریات جملہ سے دن دور، خدایا فضل و عنایتینگ ایلہ بز مسلمان لر غہ کتاب کریمینگ مضمونیغہ عمل قیلماق غہ اوزونک توفیق و ہدایت کرامت ایلاآمین[1]

سونگرہ اللہ تعالے بیان قیلدی کہ مکلف بندہ لر یخشی و یمان عمل دن ہر بیمہ کہ قیلسہ لر خدا، نینگ نزدیدہ اول مکتوب دور دیب یوقاری دہ ذکر قیلنغان قول الٰہی اہل فجور و عیدی دہ ذکر قیلنغان

---

[1] علامہ محقق شیخ محمد عبدہ ایتادور او شبو انذار آنی اندک خیانت و حرام غہ راضی بولغوچی مطففلار حقیدہ وارد اولمیش، پس گمانینگ نیمہ دور اول گروہ لاحقیدا کہ آدم لار نینگ مال لرینی اولچک سیزدتراز و سیزیدور لار بلکہ اولار نینگ قول لریدا کے مال لارینی تارتیب آرینی تارتیب آلا دور لار، وکسب لاری نینگ ثمرہ سی نے زور لوق ایلہ آلیب اول بیچارہ لار نے اول ثمرۂ کسب ایلہ برخوردار اولمکدن محروم قیلا دور لار بوظالم خائن لار نینگ بو ایش لار نے قیلماق لاری یا اوزقوۃ و مکنۃ لاریغہ الیشانگان جہتدن یا حیلہ یول لارینی عملغہ کلتومک ایلہ دور، پس بوگروہ، لار آمار و زجزا تو غریدہ شک قیلغوچیلار دن سنا لام دوزچہ جای آنکہ بعث و جزا کونیغہ ئوقین لار دن یا گمان قیلغوچی لار دن بولغای لار ہیچ برشک یوقیم بوگروہ جاحد منکر لار زمرہ سی دن سنا لور لار اگرچہ تیل لاریدہ موحد مومن لار دن دور میز دیب زعم قیلا لار سو، روایت قیلیب دور لار کہ براعرابی عبدالملک بن مروان غہ دیمیش کہ ایا اللہ تعالے نینگ مطففلار حقیدہ دیگان کلامی نے ایشتیدینگ مو اعرابی نینگ بوسوزدن مرادی بوکیم مطففلار حقیدہ اللہ تعالے نینگ بوقدر تشدید و تہدید ایلہ وارد بولغان وعید لری ایشتیدینگ پس سنینگ اوز نفسینگ غہ گمانینگ نیمہ دور سن ایسانگ اوزونگ نینگ قوۃ و جبروتینگ نے او لوغ سنا اللہ عظیم نینگ قوہ و جبروتیدن غافل بولیق ایلہ آدم لار غہ تکبر و تجبر کور گوزوب قہر و قوۃ ایلہ آدم لار نینگ قول لاریدن مال لارینی تارتیب آلا دور سن مطففلار برآز مہب و خیانت غہ اکتفا قیلا دور، سن بولسانگ آز نے الک غہ اکتفا قیلماس سن دیبچارہ آدم لار نینگ مال لارینی تا بتمام آلماغونچہ راضی بولماس سن، بلکہ پس سنکا دیل بلکہ تمام دیل دور، آدم لار رب العالمین درگاہیدہ کمال خضوع و شکستہ لیق ایلہ حساب و جزا دچون تورا دور غان کونیدہ ۱۲

لیق دن فاجرلرنینک دفتر اعمالی نے ایلگاری ذکر قیلیب دیدی کہ كَلَّا إِنَّ كِتٰبَ الْفُجَّارِ لَفِي سِجِّينٍ ۝ حقا کہ تحقیق یمان عمل لرنے قیلغوچی لرنینک عمل لری یازیلگان دفتر دفتر البتہ سجین دہ دور،

قولہ تعالی کلّا بارا سیدہ مفسرلرایکی وجہ بیان قیلیب دور، بری بوکیم ابوحاتم کلّا حقا معنے سیدہ دیب دور، دیگری بوکیم کلّا ردع وتنبیہ اوچون دیب دورلر، چنانچہ ابن جریر طبری اتیب دور، قولہ کلّا یعنی ایش اول بدکار لرگمان قیلغان دیک ایماس دورکہ اولرا وزلری نینک مبعوث ومحاسبہ قیلنماق لرینی گمان قیلمایدورلر، ہیچ شبہہ یوقیم اولرنینک دنیادہ قیلغان اعمال قبیحہ لری یازیلگان دفتر البتہ سجین دہ دوراھ،

امام رازی ایتا دور کلّا یعنے ایش اول مطفف لراوزلرینہ لازم توتکان تطفیف وہم بعث وحساب یادی دن غافل بولمک لیک ایماس دور، کرک کیم اولر تطفیف فعل شنیعی دن وبعث وحساب دن غافل بولمک دن یانسونلر دیمکدور، اھ

الحمد سبحانہ نینک مطفف لرنینک حقیدہ موندا غ تہویل لیک وعید لرنے بیورغانلرنے دن کین انینک آرقاسیدہ اولرنے تطفیف فعل شنیعی دن ردع قیلیب، سونکرہ تحقیق وتاکید لرنے افادہ برادورغان إِنَّ ولام برلہ إِنَّ کتاب الفجّار لفی سجین دیمکی دن مستفاد اولادورکہ، تطفیف فعل خبیثی نے ارتکاب اتیکوچی خباثت شعار خیانت کردار لرفاجر دورلر، وبوالیش دن یانمای اندہ اصرار اتیمک لری روز جزا نے تکذیب ایلامک لری نینک علامتیدن دور بنابرین بوآیت دن کین بازویل یومئذ للمکذبین دیب دور، الحمد سبحانہ سورۂ انفطار دہ وان الفجّار لفی جحیم دیب اجمالاً ذکر قیلغان ایدی، بوسورہ دہ اول اجمال نے تفصیل ایلاب انواع تجوزدن اولچک دہ خیانت قیلماق نے، وانینک روز جزا نے تکذیب اتیمک نشانہ سی ایکانلیکی نے بیان قیلدی، پس ایش موندا غ ایسہ بوقبیحت عدمرتکب اولغان لرانتباہ حاصل اتیمک لری ضروری دور، سجین نینک معنی سیدہ مفسرلر بربنچہ وجہ لربیان داثر لرایراد اتیب دورلر، اکثر مفسرلر دیب دورلرکہ سجین زمین نینک اینگ توبانکی تینچی قبتی نینک نامی دورکہ اندہ کافرلرنینک ارواحی بولور، بوایسہ قتادہ ومجاہد وضحاک وابن زید نینک قولی دور، وابن عباس دن روایت قیلغان روایت لرنینک بری دور، وابوہریرہ دن روایت قیلیب دور مرفوعاً کہ سجین جہنم دہ برقدوق نینک نامی دور، وبعضی لردیب دورکہ سجین یمان عمل لرغہ دیوان بولغان کتاب جامع نینک اسمی دورکیم اندہ شیطان لرنینک عمل لری وانس وجن نینک کافرلری نینک قیلغان عمل لری دیوان قیلنور،

ابوعبیدہ وزجاج دیمیش لرکہ سجین فعّیل وزنیدہ حبس وتضییق معنی سی دہ بولغان سجن دن ماخوذ دور، اندا غ کہ ضیق فسق دن مشتق دور، یعنی الحمد سبحانہ فاجرلرنینک عمل لری یازیلگان دفترلرنے اول بدکار لرغہ استخفاف استہانہ ایلامک طریقی ایلہ پست لیق وحقیر لیق برلہ وصف قیلیب دور،

امام رازی ایتا دور اللہ سبحانہ اوز بندہ لری برلہ اجرا ایلامک دہ بولغان ایش لرنے ایتیق بندہ لرا وزارالری دہ چونک لری برلہ تعامل قیلغان ایش لریغہ کورہ جاری اتیب دور، جنت عالی لیق، ورد وپاکیزہ لیق، وروشنالیق، وکینکر ولیق، وفرشتہ مقرب لرحضوری ایلہ وصف قیلنیب دور، وسجّین توبان لیق وقرانغولیق وتاریق وشیاطین ملعونہ لرحضوری ایلہ وصف قیلنیب دور، ہیچ برشبہہ یوقیکیم عالی لیق وپاکیزہ لیق وکینکر ولیق وملائکۂ مقربین حضوری دن عبارت بولغان اوشبو اوصاف حسنہ نینک بارچہ سے کمال وعزّۃ صفت لریدن دور، وبو اوصاف حسنہ نینک ضدّی بولغان اوصاف قبیحہ لرنقصان وخوارلیق صفت لریدن، پس اللہ تعالی کافرلرنے، واولرنینک دفتر اعمال قبیحہ لری نے خوارلیق وحقیرلیق ایلہ وصف قیلماق نے ارادہ ایلاگاچ اولرنینک دفتر اعمال لرینی توبن لیق وقرانغولیق وشیاطین ملعون لرمحلّ حضوری بولغان موضع دہ دور دیدی، انداغ کہ ابرار لرنینک دفتر اعمالے نے عزت وکمال برلہ وصف قیلیب اولرنینک دفتر اعمالی نے علیین دہ ملائکۂ مقرب لرانکا شاہد بولا دور لرد ید ورا ھ

ایتا منکہ علیّین سماء سابعہ دہ ارواح مؤمنین صعود قیلا ورغان مکان نینک اسمی دور دیگان قول غہ کورہ سجین زمین نینک اینک توبانکی تبنچی قبتی نینک اسمی دیکان قول معنی آیت غہ مناسب کورونا دور، بنابرین اکثر مفسّر لربو قول نے احتیار اتیکان بولسہ لراحتمال، یعنی ابرار نینک دفتر اعمالی سماء سابعہ دہ بولغاندہ فجّار نینک دفتر اعمالی ارض نینک طبقۂ سابعۂ سفلی سی دہ بولمک مقابلۃ جہتی دن اتیق واولی ایکانے ظاہر دور، چنانچہ اوقیانوس دہ ایتا دور علیّون سماء سابعہ دہ برموضع اسمی دور کہ ارواح مؤمنین انکا صعود ایتار لر، مؤلف قاموس بصائر دہ بومعنی نے بیان قیلغاندن سونک ایتا دور، برقول غہ کورہ علیّون جنان نینک اشرف مواضعی نینک اسمی دور انداغ کہ سجّین نیران نینک اشرّ مواضعی نینک اسمی دور، انتہی،

اللہ سبحانہ سجین نینک امرینی غایتدہ ہولناک ایکانیغہ تنبیہ ایلاب آیتا دور، وَمَآ أَدْرٰىكَ مَا سِجِّيْنٌ ۝ واول سجین نینک قیداغ نرسہ ایکانینی یعنی انینک حقیقتی نے سنکا نیمہ بیلدوردی یعنے سجین اول درجہ دہ ہولناک دور کہ انکا ہیچ برکیمرسہ نینک درایتی یتوشماس دیمک دور،

سونکرہ اللہ تعالی کتاب نے بیان قیلیب آیتا دور كِتٰبٌ مَّرْقُوْمٌ ۝ اول بردفتری دور کیم کتابتی آچیق روشن دور، بحیثیتی کہ انکا نظر قیلغان ہرکیشے بے دقّت نظر وامعان توجّہ یازیلگان نرسہ غہ مطّلع بولور، یاکہ اول کتاب برعلامتی برلہ رقم قیلنغان دور کہ اول علامت اول کتاب ایکاسے نینک شقی لیغیغہ واصحاب نار دن ایکانیغہ دلالت قیلور،

مفسّر لرنینک بوبارہ داکے تحقیق لری کشف البیان دہ مذکور دور، اوشول تحقیق لرنینک نتیجہ سی بولغان خلاصۂ ترجمہ بوکیم تحقیق فاجر لرنینک اعمالی نینک دفتری البتہ سجین دور غان جامع دفتر ایچیدہ دور، واول اعمال شرور نینک دیوانی بولغان دفتر نینک حقیقتی نے ای محمد قیسی نرسہ سنکا بیلدوردی اول دیوان کتاب مرقوم دور، یعنی کتابتی آچیق روشن بتولغان دفتر اعمال سیئہ دور، یاکہ عمل بدی

اول دفتر ایچرہ یازیلگان لرنینگ شقی واصحاب جحیم ایکانلیکی غہ دلالت قیلادورغان علامت لرایلہ رقم قیلنغان دورر

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ○ نہ اولوغ حسرت ونہ تقتیغ عذاب دورا وشول کون ده یعنے ہمۂ آدم لرب العالمین درگاہی ده محاسبہ ومجازاۃ اوچون تورادورغان کونده، یاکہ اول دفتر مرقوم بریلا دورغان کونده، روز جزانے تکذیب قیلغوچی لرا وچون،

الَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ ○ اندانغ تکذیب قیلغوچیلر اوچون کہ اول حساب وجزا کونے نی تکذیب قیلورلر،

اللہ سبحانہ قول کریمی ویلٌ للمطففین دا کی وعید اوّلی نے جرم نینگ اولوغلوقی غہ اینگ روشن دلالت قیلادورغان، وجریمۂ مذکورہ غہ وانینگ غیریغہ عامراق عبارت برلہ اعادہ قیلیب دور، بیانی بوکیم قول کریمی اَلَا يَظُنُّ اُولٰٓئِكَ اَنَّهُمْ مَّبْعُوثُونَ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ برلہ بیان قیلدی کہ، اول عمل قبیح مذکورغہ اصرار ایلامک بعث وجزا نینگ بولوشی نے گمان قیلماس لیقغہ دلیل دور دیب، سونگرہ وعید نے لفظ مکذّبین بیلہ اعادہ قیلدی کہ اول لفظ گروہ مطففین وغیرلرغہ شامل دور، واول لفظ شامل بولغان مکذّبلر اندانغ مکذّب لردورکہ اولر روز جزانی تکذیب قیلورلر. خواہ تکذیب قیلماق لری اول روز جزا بارا سیده وارد بولغان خبرنے تکذیب قیلماق ایلہ بولسون، خواہ بولمسون برابر دور، روز انینگ وعیدی دن باک توتماس لیق مونفس ده یاشورولغان تکذیب دور، اگرچہ اقوال ده لنے اظہار قیلماسہ مو، وبیباک لیق نینگ اینگ اولوغ دلیلی جرائم ومعاصی غہ اصرار ایلامک وسیّات نے ارتکاب ایتمک غہ مداومت قیلماق دور، شول جہتدن اعتداء نی (حدود حق وعدل دن تجاوز قیلماق نے) وگناہ غہ تولا ارتکاب ایتمک نے تکذیب غہ مناط ایلاب وما يُكَذِّبُ بِهٖٓ اِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ اَثِيمٍ الخ دیب دور،

وَمَا يُكَذِّبُ بِهٖٓ اِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ اَثِيمٍ ○ اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيٰتُنَا قَالَ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ○ واول حساب وجزا کونے نے تکذیب قیلمایدور مگر ہر برحق یول دن تجاوز قیلغوچی وگناہ ومعصیت غہ تولا ارتکاب ایتکوچی آدم کہ ہر قچان اول مکذّب موصوف غہ بزنینگ آیت لریمیز او قولسہ، اول مکذّب موصوف بواوّلکی قوم لردن حکایہ قیلنغان افسانہ لردور دیدور،

امام رازی ایتادور آیت نینگ معنے سی بود ورکیم روز جزانے تکذیب قیلمایدور، مگر بوایکی صفت ایلہ موصوف بولغان کیشے، اوّلغی صفت انینگ معتدی بولمک لیکی دور، یعنی حق یول دن تجاوز قیلغوچی بولمک لیکیدور، ایکنجی صفت انینگ اثیم بولمک لیکیدور. یعنی گناہ ومعاصی غہ تولا ارتکاب ایتمک لیکیدور، ومن ایتامنکہ انسان نینگ ایکی قوّہ سے باردور قوّۂ نظریہ وقوّۂ عملیہ قوّۂ نظریہ نینگ کمالی صانع تعالی نینگ بریلگی سے وانینگ صفات کمال ایلہ موصوف ایکانلیکی نے تانوماق دور، اعتداء اوشبو قوّۂ نظریہ نے اہمال ایلامک دن عبارت دور، یعنی اللہ تعالی نے نالائق وصف برلہ وصف قیلماق وبعث وقیامت ممکن ایکانلیکی نے انکار ایتمک دور، قیامت نینگ ممکن ایکانلیکی غہ انکار ایتکوچی

مُکذِّب، یا بوجہتدن انکا انکار قیلور کہ اول علمی ہمۂ اشیاغہ محیط بولغان اللہ تعالےٰ نینگ علمی نے کلیّات وجزئیات غہ یعنی جمیع معلومات غہ تعلق تاپمکی نے بیلمایدور، یا کہ ہمۂ اشیاغہ قدرتی شامل بولغان اللہ قدیر نینگ قدرتِ تامّہ سے نینگ جمیع ممکنات غہ تعلق تاپمکی نے تدبّر قیلمای دور۔ (یعنے[1] اللہ تعالےٰ نینگ علمی وقدرتی نینگ ہمہ غہ محیط وشامل ایکانلیکی غہ دلالت قیلادورغان دلائل انفسیہ وآفاقیہ غہ قوّۂ نظریہ سی نے یوروتمای اہمال ایلاکان جہتدن روزِ جزانے تکذیب قیلادور) و قوّۂ عملیہ ایسہ خیرنے عمل غہ کلتورمک اوچون غینہ تانوماق دور، واثم (گناہ) اوشبو قوّہ نے اہمال ایلامک دن عبارت دور کیم اول شہوۃ وغضب غہ اتباع واشتغال ایلامک دور، بوقوّہ نے اہمال اینکوچی نے اثم دیرلر، انینگ اوچون کہ بوقوّہ نے اہمال ایلاب شہوۃ وغضب غہ اتباع وانہماک اینکان کیشے عبادت وطاعت قیلماق غہ فارغ بولالمایدور، تولا واقع اولور کہ اول ایش قیامت غہ ایمان کلتورمک دن مانع اولور، بوایکی صفتِ قبیحہ استیلاقیلغان کیشے لاجرم منکرِ نبوّت بولغان جہت دن ہر قچان انکا آیات اللہ تلاوت قیلینسہ اول کمالِ طغیان دن بواولغی قوم لرنینگ اخباری دن آلینغان افسانہ دیدور، یعنے قرآن کریم نینگ اللہ عظیم طرفیدن وحی قیلینغان لیغیغہ ایشانمای، بویول برلہ انکا طعن اور ادور، انتہیٰ۔ یعنے امام رازی نینگ کلامی توگادی بعضے تصرف وتوضیح برلہ۔

علامۂ نظام الدین قمی آیتادور، مُعتَدٍ یعنی قوّۂ نظریہ سی نے ایشلاتمک دہ حدِّ اعتدال دہ بولمای، یا طرفِ افراط غہ یاطرفِ تفریط غہ تجاوز قیلغوچی دور، طرف

---

[1] شیخ محمد عبدہ رحمۃ اللہ علیہ ایتیب دورپس ہرکشی کہ اوزی نینگ افعالیدہ واخلاقیدہ عدل قیلماق شیوہ سی غہ ئیل قیلماق نے شعار قیلغان ایسہ، واللہ تعالےٰ نینگ بندہ لارے اوچون شرع قیلغان شرایع وسننے دہ تعیین قیلغان حدودی دن اوتمای اندہ واقف اولسہ، اولکشے عدل وحق لیق حدودی دن تجاوز قیلمایدور، اول کشے غہ روز بعث وحسابدہ تصدیق اتیمک اینمک آسان ایش دور، وروز آخرغہ ایشانمک امتثالِ اوامر واجتنابِ نواہی ایلامک غہ اینگ برنجی مدد دور، اماّ حق دن تجاوز قیلغان، وانصاف دن کوز یومغان، وگناہ ومعصیت غہ ارتکاب اتیمک نے عادت قیلغان، لوم لارنینگ حقوقی نے ضایع قیلماق غہ اولارغہ ضرر تیکوزوب نظام وآسایش لاریغہ خلل یتکورمک غہ باعث ایش لارنے قیلماق غہ عادت تلانگان، کشے غہ آخرت بارا سیدا کے اخبارغہ ادغان وامتثال ایلامک قیین کور ولادور۔ چونکہ انداغ کیشے آخرت بارا سیدا کی اخبارلارنینگ دلیل لارینی تفکر قیلماق دن، وانینگ راست لیغی غہ قایم بولغان بینات لارنے

تدبّر ایلامک دن ابلقیلادور الخ اھ ۱۲ منہ

افراط غہ تجاوز قیلغانے ممکن نے مجال سَنَاب حساب وجزا کونے نے تکذیب اتیکیدور، طرفِ تفریط غہ تجاوز قیلغانے، کمالِ ابلہ لیق دن وغنی لیقدن محضِ استبعاد غہ قناعتِ ایلاب، اوزی نینک یراتیلشی نینک ابتداسی غہ نظر قیلمائے، دلائلِ بعث نے تفکر ایلامک دن اعراض قیلماقی دور۔

اَثِیْم یعنے قوایِ بدنیّہ سے نے اوز مواقعی دہ ایشلاتمای غیر مواقع دہ استعمال قیلغوچی بدکار دورکہ، اول ایشی الکاحق اورنیدہ باطل نے نتیجہ بریب آیات اللہ نے اساطیر الاوّلین دیب حکم قیلدے، واول بدکار نینک بوسوزیدہ بنوّت غہ انکار قیلماق ہم باردور۔ انتہیٰ۔

سونکرہ اوشبو صفاتِ مذمومہ برلہ متصف بولغان منکر بعث وجزا نینک توغریسیدہ مفسّر لراختلاف قیلیب دورلر۔ بعضے لردیب دورکہ مراد اندن برشخصِ معیّن دورکہ اول ولید بن مغیرہ دور، بعضے لرمراد اندن نضربن حارث دیب دور، ولید بن مغیرہ مراد دیگوچی لر حجت کلتوروب دورلر کیم سورۂ ن والقلم وَلَا تُطِعْ کُلَّ حَلَّافٍ مَّهِیْنٍ دن تاقولہ تعالےٰ اِذَا تُتْلٰی عَلَیْهِ اٰیٰتُنَا قَالَ اَسَاطِیْرُ الْاَوَّلِیْنَ غچہ بولغان صفات لر، ولید بن مغیرہ حقیدہ دور بوآیت لرہم انکا اوخشہ دور دیب، وبعضی لردیب دورکہ، بوآیت عام دور، اوشبو صفاتِ ردیئہ لر برلہ موصوف بولغان کیشیلر نینک بارچہ سی غہ شامل دور (ایتامنکہ حق بودور) اللہ سبحانہ اول معتدائیم بولغان منکر نے اول قول باطلی دن رَدْع[۵۱] قیلیب آیتادور، کَلَّا آیات اللہ نے انکار ایتیب اساطیر الاولین دیگوچی معتدائیم اول قول باطلی دن وتکذیبی دن یانسون، ایش اول خبیث منکر دیکانے دیک ایماس دور، بَلْ رَانَ عَلٰی قُلُوْبِهِمْ مَّا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ○ بلکہ اول مکذّب بدکار لرنینک عادت قیلغان یمان ایش لری، وبوزوق اخلاق لری، اولرنینک کونکل لری غہ زنگ بولوب اور ناغان، بنابریں بزنینک آیت لریمیز نینک حق لیغے نے کورمای انکا انکار قیلادورلر، یعنے قیلغان کفر ومعاصی لری سببلے دل لری قرائیب آیت لریمیز غہ ایشانمای تکذیب ایتادورلر۔

ابوالسعود افندی ایتادور، قولہ تعالیٰ بَلْ رَانَ عَلٰی قُلُوْبِهِمْ مَّا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ اول مکذّب لرنینک موندائغ کلمۂ کفریّہ قبیحہ لرنے دیمک لری غہ سبب بولغان نرسہ نینک بیانی دور یعنے بزنینک آیاتیمیز شانیدہ موندائغ مقالۂ باطلہ ایتولمک روابولادورغان آیت لرایماس دور، بلکہ اول مکذّب لرنینک کونکل لریغہ اوزلری نینک قیلغان کفر ومعاصی لری اورناب غالب بولوب دور، حتی کہ اول کفر ومعاصی لری نینک چرکی اولرنینک کونکل لریغہ آیینہ غہ اورناغان

---

[۵۱] ردع برکیمرسہ نے برنرسہ دن توسوب ارقہ سے غہ یاندورمک معنے سیدہ ۱۲ منہ۔

زنگ دیک بولوب اولرنینگ حق سے تانوماق لری غه حائل اولوب دور، چنانچه رسول الله صلے الله علیه وسلم ایتیب دورلر، بدرستیکه بنده هر بار برگناه سے قیلسه اینینگ کونکلیده برقه انکته پیدا بولا دور، تا انکه اینینگ کونکلی تمام قرایا دور دیب، اول مکذب لرشونینگ اوچون اول مقاله باطله سے ایتیب دورلر انتهی۔

(رَیْن[۲] بار اسیدا کی تحقیق لر رَین وغَین وغَیم وطبع وانقفال معنی لری کشف البیان ده مسطور دور)۔

كَلَّآ إِنَّهُمْ عَن رَّبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوبُونَ ۝ حقا که اول مکذب لر تحقیق همه آدم لر رب العالمین درگاهی ده حساب وجزا اوچون تورا دورغان کون ده پروردگار لری تعالے دن البته محجوب دورلر یعنی توسولغوچی دورلر۔

اینینگ اوچونکه اولرنینگ کسب ایتمک ده بولغان عمل لری کونکل لری نینگ آیینه سیغه زنگ اولوب اورناب حق سے کورمایدورغان تیره اقیلغاچ اول زنگ نینگ قرالیغی اولرنینگ قالب لریغه سرایت قیلغان جهتدن نورِ تجلی دن بهره مند اولمک غه اولرده محل قالمایش دور، زیراکه نور سے کورمک نورانی بولمک ایله بولور، اولرنینگ نفس[۳] لری غایتِ ظلمت ذاتیه ده وهم ملکاتِ رذیئه لریدن حاصل بولغان ظلمتِ عرضیه ده بولغان حیثیت دن اولر نور الله دن محجوب ورؤیة الله دن ممنوع بولورلر، مؤمنین اخلاص آیین لر خلاف فیده که اول فریقِ سعادت رفیق نور الله دن محجوب ورؤیة الله دن ممنوع اولماس لر، اینینگ اوچونکه اول گروهِ سعادت پژوه نینگ کسب ایتکان اعمالِ حسنه وعقائدِ صحیحه لری سببی ایله کونکل لری نینگ آیینه سے مصفا وصیقل ناک اولغاچ، اینینگ صفاء ونورانیتی اولرنینگ قالب لریغه سرایت قیلیب قلب وقالب لری ده انوارِ تجلی منعکس اولمک غه استعداد حاصل ایتمیش لر، وجه باقی وجودی کبے جمیع جهات دن وجوه، بلکه بالکلیه ابصار بولمکغه اویرولمیش لر۔

امام مالک رحمه الله دن اوشبو آیتِ شریفه بار اسیده سوال قیلمش لار، آیتیب دورکه الله سبحانه دشمن لرینی محجوب ایلاب رؤیتی دن منع قیلغاچ لابد که دوست لری غه تجلی قیلغای تا اولرشرفِ رؤیتی غه نائل اولغای لر، یعنے امام مالک اوشبو آیتِ شریفه ایله رؤیت مسئله غه

---

[۲] یعنی خال ۱۲

[۳] رَین وریون قلب سے گناه دن تصویر باسمق۔ غَین اورالمک وقایلامک غین علی قلبه غیناً ای تغشته الغشوة اوغطی علیه والبس اوغشی علیه اواحاط به الرین۔ غَیم بولوت کبے قرا پرده ۱۲ جمع مهرلامک ۱۲

[۴] یعنے اول کافرلار نینگ نفس لاری اصلی ده قرا بولغان جهتدن وهم نفس لاریده راسخ بولغان یمان صفت لار نتیجه سی دن پیدا بولغان قرالیق لار حیثیتی دن اولار نور الله دن محجوب دورلار ۱۲ منه

حجت کلتوروب دور، فی الحقیقہ امام مالک دیگاندیک دوست لربغہ ہم رؤیتی نے میسّر ایتمای، ہمۂ خلق نے رؤیتی دن محجوب قیلا دورغان بولسہ تخصیص نینک ہیچ فائدہ سے بولمای دور، ودوست ودشمن اورتاسیدہ فرق قالمای دور ؎

گویی بہ بہشت میہمانے ست ✤ بے دیدنِ میزبان چہ باشد
چون دشمن ودوست شد برابر ✤ پس فرق دران میان چہ باشد

امام شافعی رحمہ اللہ دن نقل قیلیب دور لر اتیب دور کہ اللہ سبحانہ نینک برگروہ نے سخطی ایلاب محجوب ایتمکی دلالت قیلا دور کہ برگروہِ دیگر نے رضاسی برلہ رؤیتی غہ مشرّف قیلغای، حاصلِ کلام بو آیت نے اہل سنت رؤیۃ اللہ غہ دلیل قیلیب دور لر، و اہلِ اعتزال انے تمثیل غہ حمل ایتیب دور لر، یعنے کفر وشرک اہلی نینک پروردگار دن محجوب بولمک لیکی، اولار نینک استخفاف[۵۱] واہانتی غہ تمثیل دور، چونکہ پادشاہ لر حضوری غہ اذن بریلمایدور، مگر اولر نینک نزدیدہ مکرّم بولغان آبروی لیق ذات لر غہ، وحضورِ ملوکانہ دن توسولمایدور مگر اولر نینک قاشیدہ بے قدر آبرو سیز کیشی لر۔

ابن جریر طبری رحمہ اللہ بو آیتِ کریمہ تفسیری دہ آیتیب دور، اول روز جزا غہ انکار قیلغوچی لر اوشول جزا کونے پروردگار لریدن محجوب دور لر، رب لربنی گورماس لر، ورب لری نینک کرامتی دن ہیچ برنرسہ نے کورماس لر، بو آیتِ کریمہ معنے سے بار اسیدہ اہلِ تأویل اختلاف قیلیب دور لر، بعضے لر دیب دور کہ انینک معنے سی پروردگار تعالےٰ نینک کرامتی دن محجوب دور لر دیمک دور، چنانچہ قتادہ دن روایت قیلیب دور لر دیمیش کیم كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ۔ هو لا ينظر اليهم ولا يزكيهم ولهم عذاب اليم۔ وبعضے لر دیب دور کہ، بلکہ بو آیت نینک معنی سی پروردگار تعالےٰ نینک رؤیتی دن محجوب دور لر دیمک دور، انداغ کہ بو معنی حسن بصری دن روایت قیلنیب دور، بو بارہ داکی قول لر نینک صواب غہ یقین راقی بو دور کہ اللہ تعالےٰ اول گروہِ مکذّب لر نے قیامت کونے رب لریدن محجوب دور لر دیب خبر بریب دور، مونده ہر ایکی احتمال مورد ادور، مراد پروردگار لری نینک کرامتی دن محجوب دور لر دیسہ مورد ا، ومراد مونینک ہمہ سیدن محجوب دور لر دیسہ ہم روا دور، آیتِ کریمہ مضمونے دہ محجوب لوق نے برمعنی غہ تخصیص قیلماق غہ ہیچ بر دلالت یوقتور، ونہ رسول اللہ دن روایت قیلنغان برار خبر ہم یوقتور، تا اول معنے مراد ایکان لیکی غہ حجت بولغای، پس موندا غ بولغاچ

[۵۱] استخفاف یتگیل سناماق وحقیر کورمک اہانت خوار لامق ۱۲۔

[۵۲] اللہ تعالےٰ قیامت کونے اول کافر لار غہ رحمت نظر ینی سالمایدور واولار نے گناہ دن پاک قیلمایدور واولار غہ دور ربجیتکوچی عذاب ۱۲

صواب بوکیم اول مُکذِّب لر پروردگار لری نینگ رؤیتی دن وہم کرامتی دن محجوب دور لر دیلکای، چونکہ خبر عام دور، انینگ خاص لیغی غہ ہیچ بر دلالت یوقتور، انتہیٰ۔

آیتا منکہ اہل سنت وجماعت اللہ تعالےٰ نے مؤمن لر قیامت کونے کورمک لیکیغہ اوشبو آیتِ کریمہ وشول مضمون دہ وارد بولغان آیت لر بر لہ دلیل کلتورا دور لر، ورؤیۃ پروردگار نے اعتقادات صرہ سیدہ ذکر ایتا دور لر، قولہ تعالےٰ لِلَّذِيْنَ اَحْسَنُوا الْحُسْنٰى وَزِيَادَةٌ تفسیری دہ حُسنیٰ دن مراد جنت وزیادۃ دن مراد رؤیۃ دیدور لر، بولر رؤیۃ دن مراد جنت دہ مؤمن لر غہ یومِ مزیدہ بولا دور غان تجلی دیب آیاتِ قرآنیہ نے انکا حمل ایتا دور لر، وبو بارہ دہ کتبِ احادیث دہ وارد بولغان حدیث لر نے ذکر قیلا دور لر۔

اگر مذکور علما لر دیگان دیک بو آیتِ کریمہ جنت داکی رؤیت دن کافر مکذِّب لر نینگ محروم لوقیغہ دلالت قیلا دور دیساک، اول حال دہ بو آیت نینگ مابعدی داکی آیتِ کریمہ مضمونے اندن ابا قیلا دور، چونکہ مابعد داکی قول الٰہی ثُمَّ اِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيْمِ مضمونیچہ، وہم یَوْمَئِذٍ کلمۂ قرآنیہ سے نینگ مفہومی چہ، آیات اللہ نے تکذیب قیلغان مذکور کافر بدکار لر موقف عرصات دہ رؤیۃ اللہ دن محجوب بولوب، سونکرہ دوزخ غہ کیرگوچی دور لر، چنانچہ بو آیت داکی یَوْمَئِذٍ نے مفسر لر یوم اذ یقوم الناس لرب العالمین للحساب والجزاء دیب تفسیر قیلیب دور لر، بو مذاغ ایسہ پس انے بخوک جنت داکے رؤیت غہ حمل قیلماق درست بولا دور، اگر ثُمَّ لَصَالُوا الْجَحِيْمِ داکی ثُمَّ نے تراخی[1] زمان غہ حمل ایتمای، تراخی اخبار غہ حمل ایتہ لر، وکلمۂ یَوْمَئِذٍ دن مطلق یوم آخرت نے ارادہ قیلہ لار، فی الجملہ اشکال دن وارستہ اولور۔

فقیر نینگ فہیم دہ مؤمن لر جنت غہ داخل بولغان کین، اولر غہ رؤیت باریغی ثابت مونده سوزیوق، چنانچہ آیاتِ قرآنیہ لر اشارتے، واحادیثِ شریفہ بشارتے ایلہ اہل سنت وجماعت انکا اجماع قیلیب دور لر، اما موقف دہ ہم مؤمنین وحدت گزین غہ بر تجلی خاص بار دور کہ مشرک لر اندن محروم دور لر، بو بیردہ ذکر قیلینغان عَنْ رَّبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوْبُوْنَ دن احتمال کہ اوشبو تجلی مراد بولغای، چنانچہ بخاری کتاب الرقاق دہ باب الصراط جسر جہنم دہ، وکتاب توحید دہ وبولار دن باشقہ مواضع متعددہ دا ابو سعید خدری وابو ہریرہ دن روایت قیلیب دور، خلاصہ سے بو دور کہ ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ ایتیب دور، بر مونچہ آدم لر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دن سوردی لر کہ، یا رسول اللہ آیا بز لر قیامت کونے ربمیز نے کورامیز مو یا رسول اللہ دیدیکہ آری کورا سیز لر، آیا سیز لر ہوا صاف بولوب بولوت بولماغان کون دہ توش وقتی دہ آفتاب نے کورمک لیک دہ شک قیلا سیز لر مو، ومشقت چیکا سیز لر، وآیا ہو امُصفّا بولوب

---

[1] تراخی ارقہ غہ تاریتلاق وتأخیر قیلماق معنی سیدہ دور ۱۲

بولوت یوق کیچہ دہ اول تورت کیچہ لیک بدرِ تابان نے کورمک لیک دہ، مشقت چیکاسیز لرمو، اول آدم لریوق دیدی لر، رسول اللہ دیدیکہ سیز لر قیامت کونے اللہ تعالیٰ نے کورمک لیک دہ مشقت چیکماس سیز لر، انداغ کیم آفتاب و بدر نے کورمک لیکدہ مشقت چیکماس سیز لر، ہر قچان قیامت کونے بولسہ، اللہ تعالےٰ ہمہ آدم لرنے محشر غہ جمع قیلادور، پس بر منادی ندا قیلادور کہ ہر امت اوزی نینک دنیادہ معبود اتخاذ قیلغان نرسہ سینہ تابع بولسون دیب، پس خدا نینک غیری بت لرغہ و تاش لرغہ عبادت قیلغان لربارچہ معبود لری برلہ جہنم غہ بیار یلور لر، تا آنکہ معبودِ یگانہ بر حق غہ بندہ لیق قیلغان مؤمن لرو فاجر لردن باشقہ ہیچ کیم قالمایدور، بو حال دہ اللہ تعالیٰ اولرغہ ایتادور سیز لر نیمہ غہ اقرب تور اسیز لر، کرک کیم ہر امت دنیادہ معبود اتخاذ قیلغان نرسہ سینہ تابع بولسون، اولر آیتادور، ای ربیمیز بز لر دنیادہ ایکانیمیز دہ مشرک لرغہ قوشولمای اولردن آجر الدوک، اولرغہ بغایت محتاج بولوب تورو غلوق اولر برلہ مصاحبت قیلمادوق، (حالبوکہ اول مشرک لرنینک مآل لری بز لرغہ نا معلوم ایدی) پس بوکون اولرنینک حالِ خسارت اشتمال لرینی معاینہ کوروب تورو ب بخوک اولرغہ تابع بولورمیز دیب) ابوہریرہ روایتیدہ پس اولر آیتادور لر، بویر برنینک مکانیمیز دور، تا ربیمیز بز کا کلگونچہ، پس ہر قچان ربیمیز کلسہ بز لرانے تانورمیز پس اللہ تعالےٰ اول بندہ لرتانو یدورغان صورت دہ اولرغہ کیلادور، پس آیتادور من سیز لر نینک ربینگز دور من، اولر ایتادور لر سن بزنینک ربیمز دور سن، پس انگا تابع بولور لر،

ابوسعید خدری روایتی دہ پس اللہ تعالےٰ ایتادور سیز لر ایلہ ربینگز میانہ سیدہ انے تانوتادور غان برنشانہ و علامت بارمو، اولر ایتادور لر ساق بار فَیُکْشَفُ عَنْ سَاقٍ پس ایش نینک حقیقتے آچیلادور، پس دنیادہ اللہ نینک رضاسے اوچون سجدہ قیلغان بندہ لرغہ اللہ تعالےٰ سجدہ قیلماق غہ اذن برادور، دنیادہ ریا و نفاق ایلہ سجدہ قیلغانلر نینک پشتے لرنے توز بر طبقہ قیلادور، ہر قچان سجدہ قیلماق نے ایتاسہ ارقاسے ایلہ یقالارادور، اندن کین جہنم اوزرہ صراط کو پروکی قورولادور، و شفاعت غہ اذن بریلادور، الحدیث،

منا بو حدیث دہ ذکر قیلنغان فَیَاْتِیْهُمُ اللّٰهُ دن، و اینچیس فَیُکْشَفُ عَنْ سَاقٍ دن تجلی الٰہی ارادہ قیلنمہ کافر لرشول تجلی دن محروم دور لردیمک مراد اولور، اگر موندہ گے ایتان رب و کشف ساق دن تجلی مراد ولماسہ اول حال دا عن ربہم نے عن کرامۃ ربہم دیمک، یاکہ ثُمَّ نے نراخی اخبار غہ، و یومئذٍ نے مطلق زمان آخرت غہ، و ہم عن ربہم نے دار المسرورہ دہ بولادور غان رؤیت غہ حمل ایتمک لازم بولادور، لیکن فقیر نینک اوشبو آیتِ کریمہ مفہومیدن، و حدیثِ مذکور مضمونیدن استنباط قیلغان فہم قاصرانہ م غہ کورہ موقف دہ ہم مؤمن لرغہ خاص بر رؤیت بار دور، بو آیتِ کریمہ شول رؤیت دن کفارِ بدکار لرنینک محروم لوغی نے بیلدورادور، و شونگا اوخشہ لَآ اُقْسِمُ بِیَوْمِ الْقِیٰمَةِ دا گے قولہ تعالےٰ وُجُوْهٌ یَّوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ اِلٰی رَبِّهَا نَاظِرَةٌ دن مستفاد

قیلنغان رؤیت موقفیر نینگ فہیم دہ موقف دہ بولادور غان رؤیت دن عبارت دور، اما جنت دہ بولادور غان رؤیت قولہ تعالیٰ وزیادۃٌ کبی بعضے آیاتِ قرآنیہ دن مستفاد اولمک ایلہ کتب حدیث دہ وارد بولغان احادیثِ صحیحہ لردہ صراحۃً بیان قیلینغان دور، واللہ اعلم بمرادہ۔

بوبارہ دابیان قیلینغان اوشبو سطر لرنے تحریر قیلغاندن کین برتقریب ایلہ سیرۃ الحلبیہ نے مطالعہ قیلماق اتفاق توشتے، اندہ معراج واقعہ سے نینگ آخری دہ ذکر قیلغان فکر قاصر ازم غہ بعضِ وجہ دن موافق بولغان اوشبو جملہ لرغہ مطالعہ م تصادف قیلدی، اول جملہ لربو دور۔

واما رؤیتہ عزوجل یوم القیامۃ فی الموقف فعامۃٌ لکل احد من الخلق الانس والجن من الرجال والنساء المؤمن والکافر والملائکۃ جبریل وغیرہ۔

واما رؤیتہ فی الجنۃ فقیل لاتراہ الملائکۃ وقیل یراہ منہم جبریل خاصۃ مرۃ واحدۃ، واختلف فی رؤیتہ النساء من ہذہ الامۃ لہ تعالیٰ، الخ۔

مناجلبی نینگ موقف دہ رؤیت باردیب تصریح قیلماقی فقیر نینگ حدیث بخاری دن استنباط قیلغان فہیم غہ تأیید قوی دور، لیکن اینگ موقف داکی رؤیت مؤمن وکافر بارچہ خلق غہ عام دیمکی غہ اشتراک ایتماس من۔ اولاً اوشبو آیتِ کریمہ مضمونیغہ کورہ کہ کافرلر اول کون رؤیتِ پروردگار دن محجوب دور لردیدور، ثانیاً حدیث شریف مذکور مضمونے چہ کہ اندہ خدا نینگ غیری غہ عبادت قیلغانلر دوزخ ساری حیدالگان دن کین مؤمن لرغہ تجلی خاص بولادور، حتی کہ مؤمن لر منافق لردن امتحانِ الٰہی ایلہ امتیاز تاپکان دن کین مظہر تجلی بولادور لر وسجدہ غہ باش قویادور لردیدور۔

عبداللہ بن مسعود حدیثی دہ بوزیادت بار کیم سونکرہ مؤمن لرغہ ندا قیلینا دور کہ، باش لر نیکیز نے کوتارینگ، واعمالینکیز غہ کورہ نور لرنیکیز نے آلینگ، بس اولردن بعضی سی غہ تاغ دیک، و بعضے سے غہ اندن توبان راق، وبعضے سینغہ خرما درختی دیک، وبعضے سے غہ اندن کیچیک راق نور بریلادور، حتی کہ اینگ آدناسی نینگ آیاغی نینگ باش بارماقی غہ نور عطا قیلینا دور، سونکرہ صراط سارے متوجہ بولادور لردیب۔

سونکرہ فتح الباری دہ کتاب الرقاق دہ حدیثِ مذکور شرحیدہ کور دوم طیبے اتیب دور، اوشبو حدیث مضمونے دن رؤیتہ نے اثبات ایلاب اینگ حقیقتی نے بیلمک نے اللہ تعالیٰ غہ تافشور غان کیشی نینگ قولی بے شبہ حق دور، وشونکا اوخشہ اوشبو حدیث داگی فَیَأْتِیہِمُ اللّٰہُ نے تجلی غہ تفسیر قیلغان کیشے نینگ قولی موبے شبہ حق دور، چونکہ بوحدیث نینگ اولی دہ ذکر قیلنغان قولِ نبوی بَلْ تُضَارُّونَ فی رؤیتہ الشمس والقمر بومعنے غہ دلالت قیلادور، وسالمیہ دن بعضے لری، وادلر نینگ عقیدہ سیدہ بولغان بعضے کیشی لربوحدیث برلہ بومعنی غہ استدلال قیلیب دور لرکہ، (منافق لرواہل کتاب نینگ بعض لری مؤمن لربیلہ برگہ اللہ تعالیٰ نے (موقف دہ) کورادور لردیب) بوقول غلط دور، چونکہ ابوسعید خدری دن روایت قیلنغان حدیث نینگ سیاقی دہ

کلیب دورکہ، مؤمن لر سجدہ دن باش لرینی کوتارگان دن کین اللہ تعالےٰ نے کورادورلر، وشولجین دہ اَنْتَ رَبُّنَا دیدورلردیب، وبوشرف منافق لرغہ واولربرلہ ذکر قیلنغان آدم لرغہ واقع بولمایدور، واما موقف دہ ہمہ مشترک بولادورغان رؤیۃ ایسہ اول ملک وغیرنینک صورتی نے کورمک دن عبارت دوردیب انتہیٰ۔

پس بوبیان ایلہ فقیرنینک استنباطیم صحیح اولمک ایلہ سیرۃ الجلیّہ داکی جملہ نینک منطوقی مضمون آیت غہ وحدیث شریف غہ مخالف ایکانے عیان اولدی، یعنی موقف داکے رؤیت جمیع خلق غہ عام ایماسلیغی آشکارا بولدی، مونینک ایلہ موقف دہ ہم رؤیۃ بولمکی ثابت اولغاچ، آیت کریمہ داکی یَوْمَئِذٍ نے یوم قیامت غہ یعنے حساب وجزا اوچون خلایق محشر دہ تورادورغان کون غہ تفسیر ایتیب، عَنْ رَبِّہِمْ نے عن رؤیۃ ربہم غہ تفسیر قیلماق نینک درست لیغی، واندن رؤیۃ موقف نے ارادہ قیلماق ہم اثبات قیلندی، الحمد للہ علی نعمۃ الفائہ الفہم الصواب۔

ثُمَّ اِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيْمِ ۝ سونکرہ اول مکذّب بدکارلر موقف دہ کرامتہ پروردگار دن محجوب بولغاندن کین قات قات یانیب تورغان اوت غہ کیرگوچی، وانینک شدۃ عذابی نے چیکغوچی دورلر۔

یعنی اول خسران مآل لر رؤیت اللہ نعمتی دن محروم بولمک لیک نینک اوستیغہ داخل جحیم اولوب عذاب جسمانے ایلہ معذّب اولورلر، تراخی رتبہ غہ دلالت قیلا دورغان ثُمَّ نے کلتورمک داخل جحیم اولوب انینک شدّت عذابی نے چیگمک، رحمۃ وکرامۃ دن ممنوع اولوب خوارلیق چیگمک دن قتیغ لیغی غہ اشارت اوچون دور، زیراکہ حجاب اگرچہ عذاب روحانی قبیلہ سیدن اولمک ایلہ عذاب جسمانے دن قتیغ بولسہ مو، لیکن ناردن مجرد نجات تاپمک عذاب روحانی دن آسان راق دور، چونکہ عذاب حسّی دہ ہرایکی عذاب نینک حاصل اولمک لیکی پوشیدہ ایماس دوردیمیش لر، ثُمَّ يُقَالُ هٰذَا الَّذِيْ كُنْتُمْ بِهٖ تُكَذِّبُوْنَ ۝ سونکرہ اول مکذّب لرغہ ایتولادور، اوشبو دور اول عذاب کہ دنیادہ انے یالغان دیرایدینگیز، یعنی بعث وجزا غہ انکار قیلغوچی کافرلر دوزخ گہ کیریب اوت نینک شدت سوزشی نے چیککاندن کین بعث وجزا نے تکذیب قیلغان لری اوچون اولرغہ توبیخ وسرزنش قیلیب، دوزخ نینک زبانیہ لری آیتورلرکہ، اوشبو دور اول وعید قیلنغان عذاب کہ سیزلر دنیادہ ایکانینگیز دہ انے یلغان دیر ایدینگیز، الآن انے معاینہ قیلدینگیز، پس ایمدی انے چیکینگ دیب۔

بیلگیل کہ اللہ سبحانہ مطففِ فاجرلرنینک مآل حال لری نے بیان قیلغاندن کین انینک سونگیدہ تطفیف دن پاک ومُبرّا ابرار لرنینک حال لرینی بیان قیلیب آیتادور۔

كَلَّآ اِنَّ كِتٰبَ الْاَبْرَارِ لَفِيْ عِلِّيِّيْنَ ۝ حقاکہ تحقیق یخشی عمل قیلغان بندہ لرنینک دفتر اعمال لری البتہ علیین دہ دور، برّ نینک نیمہ دن عبارت ایکانلیکی، وبرّ نینک

قیداغ وصف لرنی موصوف ذات ایکانیلکی سورۂ متقدمہ دہ ذکر قیلینیدی؛

وَمَا أَدْرَاكَ مَا عِلِّيُّونَ ۝ وعلیون نینک قیداغ نرسہ ایکانے نے ای محمد سنکا نیمہ نرسہ بیلدوردی؛

كِتَابٌ مَرْقُومٌ يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ ۝ اول علیون بر دیوانے دورکہ انے کورگان کیشیغہ اندہ یخشی لیق بارلیغی نے بیلدورادورغان علامت لربرلہ علامت قیلنغان دور؛ اول کتاب غہ قربت کرامۃ ایلہ اللہ غہ یقین بولغان فرشتہ لرگواہ لیق بیرورلر؛ یاکہ اول کتاب غہ حاضر بولوب انے ساقلارلر؛

ابن جریر طبری ایتادور؛ أبرار بر نینک جمعی دور؛ أبرار انداغ آدم لردورکہ اللہ تعالے نینک بیورغان فرض لرینی ادا قیلماق؛ وحرام قیلغان نرسہ لردین اجتناب اتیمک ایلہ اللہ تعالے غہ اطاعت قیلورلر؛ حسن بصری ایتورایمیش کہ أبرار انداغ آدم لردورکہ ہیچ بر نرسہ غہ آزار بارمس حتی ذرّہ نے ہم آغریتماس لردیب؛ انتہی؛

علیّون بارا سیدہ مفسّر لربر موئچہ قول لربیان قیلیب دورلر؛ ہمہ سی دن أرجحی بو دورکیم؛ علیّون ملائکہ وصلحاء مکلّفین نینک عمل لری دیوان قیلنغان دیوان جامع دور؛ انے علیّون دیمک یا جنت داکی عالی درجہ لرغہ کوتاریلمک غہ سبب بولمکی اوچون دور؛ یاکہ اول تکریم و تعظیم جہتیدن سماء سابعہ غہ مسکن کرّوبیون غہ کوتاریلگانے اوچون دور؛ علیّون نینک نیمہ ایکانے درایۃ خلق دائرہ سیدن خارج بولغان اوچون وما ادریک ما علیون دیب دور؛ سونکرہ انے اللہ تعالے اوزی بیان قیلیب کتاب مرقوم دیب دور؛ یعنے بر کتابی کیم اندہ عملی بتولغان کیشی نینک سعادتی غہ ونعیم دائمی غہ فائز اولمکیغہ دلالت قیلادورغان علامت لربرلہ نشان قیلینغان دور؛ اللہ تعالے نینک نزدیدہ قربت کرامۃ ایلہ مقرّب بولغان فرشتہ لر اول دیوان جامع غہ حاضر بولورلار؛ دیمکلیکی قیامت کونے رؤس اشہادہ اینک؛ ایچیدہ کی اعمال صالحہ غہ گواہ بولورلر؛[1]

---

[1] شیخ محمد عبدہ رحمہ اللہ ایتیب دور مجرم لار نینک اعمالی بتولادورغان سجین وابرار لار نینک اعمالی بتولادورغان علیّین حقیقی نے بیلمک اللہ غہ خاص نرسہ لاردن دور سجین وعلیّین فجار وابرار نینک اعمال لارینی اللہ تعالی اندہ ودلیہ قیلغان ایکی موجود نرسہ لاردور دیب اعتقاد قیلماق بزلارغہ واجب دور ولیکن اول ایکی سے نینک حقیقتیدن بحث قیلماق یعنے اولار کاغذ مویا الواح مویا معادن دیگردن مویا اجسام ایماس ارواح مو بولارنے بیلمک بزلارغہ ضرور ایماس دور ایمانیمیز نے کامل قیلماق اوچون اولاردن بحث قیلماق غہ ہیچ بر حاجت یوقتور واللہ تعالی انے اوز بندہ لارے دن فضل خاصی غہ مظہر قیلغان بندہ لاریغہ آشکار قیلیب بیلدورادور شونینک اوچون یشہدہ المقربون دیب دور کتاب ابرار بارا سیدہ بو صفت نے کلتور کی تابو صفت (باقی بر صـ ۱۴۶)

سونکره الله تعالیٰ ابرار نینک دفتر اعمالی نے بیان قیلغانن کین اول نیکوکار لرنینک محاسن احوالی نے بیان قیلیب ایتادور اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِیْ نَعِیْمٍ ۝ تحقیق نیکوکار لر نعمت لر محلّی بولغان جنت ده دور لر۔

سونکره الله تعالیٰ اول ابرار لر فایز بولغان نعیم نینک کیفیتیے نے اوچ ایش برله وصف قیلدی پس اولغی وصفیده دیدی عَلَى الْاَرَآئِكِ يَنْظُرُوْنَ ۝ انواع زینت لرایله بیز الیب پرده لر سالینغان آراسته تخت لر اوستیده اول ابرار لر جنت نینک تورلوک نعمت و زینت لرینی واندہ کونکل لری ایستاگان نرسه لرغه نظر قیلور لر واینچنیں دوزخده عذاب چیکمک ده بولغان دشمن لری حال لرینی هم نظر قیلور لر تخت لر اوستینه سالینغان پرده لر کمال لطافتی دن اولرنینک نظر لرینی توسماس۔

ایکنجی وصفی ده دیدی تَعْرِفُ فِیْ وُجُوْهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِیْمِ ۝ اول اهل نعیم بولغان ابرار لرنینک یوز لریده نعمت نینک بهجت و نورینی ومنعم لیق نینک فرحت و سروریني کوراسن یعنی هر قیجان جنت ده اولرنے کورسانک یوز لریده نعمت اهلی ایکانلیک لری نینک اثری نے کوروب اولرنینک تنعّم ده ایکان لیک لرینی بیلاسن یوز لریده منعّم لیک لرینه دلالت قیلا دور غان قرینه لر ضحک واستبشار کبی علامت لرنے کوروب اولرنینک تمام نعمت ده ایکانلیک لری غه علم حاصل قیلاسن چنانچه غنی لر وترفّه اهل لری یوز لریده کورولا دور۔

(بقیه حاشیه صفحه ۱۴۵) اول کتاب ابرار نینک امر محقق الثبوت ایکانلیکی غه دلالت قیلسون دیمک اوچون دور یعنی اول غایتده ثابت دور کیم قرب الٰهی دن اوزلار لرغه بو مرتبه دا کی ایش لار کشف قیلینغان ذات لار انے شهود عیان ایله معاینه قیلا دور لار کتاب ابرار غه شهود مقربین دن مقصود بو ذکر قیلینغان معنے بولغاچ والله اعلم اوشبو صفت نینک کتاب ابرار جانبی ده ذکر قیلینب کتاب فجّار جانبیده اینینک مثلی ذکر قیلنماس لیقی نینک سرّی موظاهر اولور زیرا که فجّار نینک ارواحی فجور چرکے ایله آلوده وپست بولغان جهتدن الله تعالیٰ اولار نینک کتابینه بنده مقرب لار نے شاهد قیلمایدور نفوس عالیه و عقول صافیه دن باشقه نرسه لرنی بولا لمایدور غان غیب غه مطلع اولمک اول اوصاف فجور برله آلوده بولغان ارواح پنوک حاصل بولور بعضے لار مقربون دن مراد ملائکه دیمیش لار بو قوله کوره کتاب ابرار نے بو صفة برله تخصیص قیلماق نینک سرّی ظاهر بولمایدور چونکه کتاب فجّار موکتاب ابرار غه اوخشه ملائکه غه مشهود دور ۱۲ منه

۱ ارائک اریکه نینک جمعیدور سفینه وزینده قاخخانه غه قورولغان سیریرنے ایتورلار مطلقا تکیه قیلا دورغان نرسه لرنے سریر منصه وفراش کبی یاکه اوچون قورولغان قبه لرنے یاکه درایچره ترتیب قیلینغان عالی تختلرنے ایتورلار واگراندہ اولماسه اولرنے حجله دیرلار راغب ایتادور که اریکه سریر نینک اوستیغه قورولغان حجله دور حجله بیت الزفاف دور جمعی حجل وحجال دور ۱۲ منه۔

۲ نضرة تازه لیق وترلیق نعمت وعیش وغنا ولیاقت ورونق ولطافت معنی سے ده دور ۱۲ منه۔

قولہ تعرف داگے خطاب خطاب دن نصیبی بار ہر بر کیمسہ غہ متوجہ دور، بو معنی غہ اشعار قیلغان جہتدن کہ اول ابرار لرنینک آثار نعمت واحکام بہجت دن بہرہ مند بولغان لیق لرینی بیلماق بعضی کیمسہ لرغہ مختص ایماس دور، بلکہ ہر بر کور گوچی اولرنینک یوزلری دن آثار نعمت نے معاینہ قیلا دور۔

اوچونچی وصفے دہ دیدی یُسْقَوْنَ مِنْ رَحِیْقٍ مَّخْتُوْمٍ ۝ خِتٰمُهٗ مِسْكٌ

اول ابرار لرجنت دہ ایچور ولا دور لر بر شراب صافی بیغش دن کہ، انینک سالینغان قچہ سے نینک آغزی مہر لانگان دور، وانینک آغزی داکی مہری ایفار دور، یاکہ بر شراب صاف دن کہ انینک آخری بار دور، آخری مسک دور، یعنے ایچکو چیلر نینک آغزیدن تو گانچی سیدہ ایفار ایسی کیلور، دنیا خمری نے ایچکان لرنینک آغزی دن یمان بوی کلگان دیک، اولرنینک آغزیدن یمان بوی کلماس، بلکہ اولرنینک آغزیدن بو شراب نے ایچکاندن کین بوی خوش کیلور۔

بو آیت کریمہ تفسیر یدہ مفسّر لر بر بنچہ وجہ لر بیان قیلیب دور لر، برنچی وجہ مختوم مہر لانگان معنے سی دہ دور، بو معنے مجاہد دن وابن زید دن منقول دور، قفّال ایتیب دور، ابرار لرغہ کمال تکریم دن اول رحیق نینک قچہ لریغہ مہر قیلنغان دور، اندا غکہ اکرام قیلیب ساقلانا دور غان نرسہ غہ ختم قیلماق عادتے جاری دور دیب،

امام رازی بو بارہ دا ذکر قیلینغان وجہ لردن اوشبو وجہ صواب غہ یقین راق دور دیب دور، ایکینچی وجہ مختوم نینک معنی سی ختم قیلنغوچی دیمکدور، خِتَامُہٗ آخِرُہٗ دیمک دور، یعنی اول رحیق نینک آخری ایفار نینک بویی بر لہ ختم قیلینور، بو معنی ابن عباس دن وقتادہ دن وضحاک دن منقول دور، ابو عبیدہ ومبرّد وزجّاج نینک قول لری دور، ابن جریر طبری بو بارہ داکی قول لردن برنینک نزدیمیزدہ صحت غہ یقین راقے بو قول دیب دور،

اوچونچے وجہ مختوم ممزوج معنی سیدہ (ارالاشقان) ختامہ انینک آرالاشقان نرسہ سی دیمک دور، بو معنی عبداللہ بن مسعود دن وعلقمہ دن ومسروق دن منقول دور، یعنے قوشولغان صاف شراب دن کہ انینک قوشولغان نرسہ سی ایفار دور دیکان بولور، (بو بارہ داکی مفسّر لرنینک سوز لری کشف البیان دہ مسطور دور) وَفِیْ ذٰلِكَ فَلْیَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُوْنَ ۝

قیز یقیب رغبت قیلغوچیلر، پس کرک کیم اوشبو رحیق غہ خاصّۃً رغبت قیلسون لر،

تنافس لغت دہ بر نفیس، یعنی مرغوب نرسہ غہ ایلگاری راق ظفر یاب اولوب کرم وتفرد حاصل قیلماق اوچون معارضہ ایلہ رغبت قیلیشماق معنی سیدہ دور، گویا اول مرغوب نرسہ نے قول غہ کلتور مک بار سیدہ بر بریدن سبقت قیلماق لے ایستاگان ایکی شخص نینک ہر بری اول نرسہ نے اوزی اوچون گینہ آلماق لے خواہلایدور، وغیرہ دن الے قیز غانا دور، پس معنی آیت مرغوب ونفیس نے قول غہ کلتور مک غہ قریقیب رغبت قیلغوچیلر کرک کیم اللہ تعالیٰ نینک طاعتی غہ شتاب قیلماق ایلہ

لہ شیخ محمد عبدہ مختوم تفسیر یدہ یوقاریقی ایکی وجہ نے بیان قیلیب دور لر ۱۲ منہ

اوشبو نعمتِ نفیسہ غہ رغبت قیلسونلر، یعنے عمل خیر قیلسون لرکیم، اول عمل خیر اوشبو رحیق مختوم نے ایچمک غہ سببِ استحقاق بولغای دیمک بولور۔

فلیتنافس داکی امر ظاہرًا تحضیض و ترغیب اوچون بولسہ مو، لیکن باطنًا ایمان وطاعت نینک واجب یعنی غہ کورہ وجوب اوچون دور دیمیش لر۔

اللہ سبحانہ نینک اول رحیقِ مختوم غہ ترغیب ایلاکی، انینک شأنے نینک عالی لیقی غہ دلیل دور، یعنے دنیا داکی سریع الزوال بولغان ناپایدار نعمت و ناگوار شراب لر رغبت قیلماق غہ لائق نرسہ ایماس دور دیمک غہ اشعار دور۔

وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ ۝ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ ۝ داول رحیق مختوم نینک ارالاشتورولغان نرسہ سے تسنیم دن دور، یعنے انداغ برچشمہ نینک سوی دن دور کہ انے مقرّب لرایچادور لر۔

تسنیم بارسیدہ برنیچہ وجہ لربیان قیلیب دور لر، برنچی وجہ تسنیم جنت دہ مُعَیَّن چشمہ نینک آتے دور، انے تسنیم دیمک یا بوجہت دن دور کہ اول جنت داگے شراب لرنینک اینک بلند و اعلاسی دور، یا بوجہت دن دور کہ اول شراب مقرب لرغہ یوقاری طرف لریدن کلور، انداغ کہ روایت قیلیب دور لر کہ تسنیم شرابے یوقاریدہ کوتاریلیب آتا دور وجنت اہلی نینک قچہ لرغہ یوقاری دن قویولور، اوقیانوس دہ ایتیب دور، تسنیم جنت دہ برسونینک اسمی دور کہ جنت نینک غرف وقصور لری اوستیدن جریان ایدرکہ، ہر برغہ اوچراب گذران ایدر، وبرقول دہ اول برچشمۂ دور کہ اہل جنت اوزرہ یوقاری دن توبان غہ جاری اولور۔ **تنبیہ** - بوآیت کریمہ مضمونیدن معلوم بولدیکہ بویردہ ذکر قیلنغان ابرار دن مراد سورۂ واقعہ دہ ذکر قیلینغان اصحاب یمین دور لار، سورۂ مذکورہ دہ اللہ تعالیٰ مکلف لار نی اوچ قسم قیلیب ایدی، مقرّبون واصحاب یمین واصحاب شمال، بوسورہ دہ اصحاب شمال بولغان مکذّب فجّار لرذکر قیلغاندن کیین ابرار لارنینک احوال سعادت مآل لارینی ذکر قیلدی، وصونکہ ذکر قیلدیکہ، تسنیم شرابی نے مقربون ایچادور لاردیب، بوسیاق ایلہ ابرار دن مراد اصحاب یمین ایکانلیکی معلوم بولدی، وہم تسنیم انہار جنت نینک افضلی وشراب بہشت نینک اعلاسی ایکانے مفہوم بولغاندیک، مقربون ہم جنت اہلی نینک افضلی ایکانی نے بیلدوک، چونکہ اصحاب یمین ایچادور غان رحیق مختوم غہ تسنیم شرابی دن قاتیشدور غان حالدہ مقرب لارتسنیم شرابی نینک صرف اوزینی ایچار لار، چنانچہ ابن عباس جنابلری دیمیش کیم جنت اہلی نینک شرابی نینک اشرفی تسنیم دور، چونکہ مقرّب لرانینک خالص اوزینی ایچادور لر واصحاب یمین غہ اول شراب رحیق مختوم غہ ارالاشتوروب بریلور دیب[1]، بعض عارف لردیب دور کہ جنت روحانیہ دہ تسنیم معرفۃ اللہ دن، ووجہ کرم غہ نظر قیلماق دن، ورحیق عالم موجودات مطالعہ سے

---

[1] اما الشیخ محمد عبدہ جزء عم غہ قیلغان تفسیر یدہ مقربون دن مراد ابرار دیب دور ونص عبارتے بو دور والمقربون ہم الابرار بینہم ذکرہم بہذا الوصف زیادۃ فی تکریمہم اھ ۱۲ منہ

ایلہ خوش بولمک لیک دور، پس مقرّب لر تسنیم دن اوزگہ نے ایچا یدورلر، یعنی وجہ کریم نینک مطالعہ سیدن باشقہ غہ مشغول بولمایدورلر، واصحاب یمین نینک شرابے آرالاشتورولغان بولور، گاہا اولر نینک نظری وجہ کریم نے مطالعہ قیلماق غہ بولور، وگاہا مخلوقاتِ الٰہیہ نینک تماشاسی غہ بولور، اھ۔

بیلگیلیکیم اللہ سبحانہ ابرار نینک آخرت داگی عزت وکرامتی نے وصف قیلغاچ، کیلیدن کفّار نینک دنیادہ اول نیکوکار لر برلہ قیلغان زشت معاملہ سی نے، واولر نے استہزاء ایلاب، اولردن کولگان لیک لرنی بیان قیلیب آیتادور، اِنَّ الَّذِیْنَ اَجْرَمُوْا کَانُوْا مِنَ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا یَضْحَکُوْنَ ۝ تحقیق اول کیشیلر کہ جرم[1] قیلدی لر (یعنی کفر نے اختیار ایتمک لیک نینک اوستیغہ مؤمن لر غہ ایمان لری جہتی دن ازار بردی لر) اولر دنیادہ ایکانلیک لری دہ مومن لردن کولور ایدیلر، یعنے اولر نے استہزاء ومسخرہ ایلاب انسان قطاری دہ کورماي تحقیر قیلور ایدی لر، انداغ کہ زمانہ مزنینک بعض نادان غافل مغرور اموال فانیہ لری مسکین وبینوا فقیر لر نے، ویا عیالمند بیچارہ کمبغل لر نے، مسخرہ واستہزاء ایلاب اولر نینک اطوار ومعیشتی دن کولور لر،

وَاِذَا مَرُّوْا بِهِمْ یَتَغَامَزُوْنَ ۝ وہر قچان اول مؤمن لر اول مشرک لر نینک آلدیدن اوتسہ لر، یاکہ اول منکر جاحد لر ہر قچان اول مؤمن مع حد لر نینک بری غہ مرور قیلسہ لر، اول مُدبر لر بر بر لریغہ کوز لری وقاش لری برلہ اشارت قیلشیب، اول مؤمن فقیر لر نے عیب ومسخرہ قیلشور ایدی لر، واولر نے غیبت قیلیب بر بر لریغہ ایتاشور ایدیلر کہ، اوشبو گروہ افتادہ لر غہ باقینک کہ اوزلری رنج ومشقت غہ سالور لر، آخرت داگی مثوبات نے کوز توتوب، لذّات ونعمات نے ترک ایتار لر، حالبوکہ بعث وجزا الیشی جزمی ایماس، وانینک بولوشے غایتدہ بعید دوردیب، وَاِذَا انْقَلَبُوْٓا اِلٰٓی اَهْلِهِمُ انْقَلَبُوْا فٰكِهِیْنَ ۝ وہر قچان اول مجرم لر مجلس لریدن توروب اوز اہل لریغہ یانسہ لر، مؤمن لر نینک احوالی نے حکایہ ایلاب تمسخر قیلماق ایلہ اہل لرینی کولدورگوچی بولغان حالدہ یانور لر، یاایسہ مؤمن لر نینک غیبتی ایلہ ذوق لانوب صفا لانگان حالدہ یانور لر،

وَاِذَا رَاَوْهُمْ قَالُوْٓا اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ لَضَآلُّوْنَ ۝ وہر قچان اول مجرم لر مؤمن لر نے کورسہ لر ایتور ایدی لر کہ، تحقیق اوشبو کیشیلر البتہ یولدن آزگان گمراہ لردور کیم آتا وبابالری نینک دین قدیمی نے تاشلاب دین جدید غہ داخل بولوب دور لردیب، یاکہ نسیہ ثواب طلبی دہ تنعّم نقد ولذت حاضر نے ترک ایتیب دور لر، حالبوکہ معلوم ایماس دورکہ آیا اولر کوز توتکان ثواب نینک وجودی باریا یوق دیب، آیتامن کہ زمانہ نینک مغرور دولت بولغان بعض اغنیا لری بیچارہ فقیر آدم لر نے کورسہ لر دنیادن بہرہ سے یوقلیغی نے انینک گمراہ لیقیدن ودنیا ایشیدہ مہارتی یوق لیغی دن کورور لر، خصوصًا علم طلبیدہ یورگان کیشیلر نے عیب ایتیب حقیر کورادور لر، واوزلری نینک ثروت وسامان وباغ وبوستان لریغہ بناتوبوب عجب وکبر برلہ معاملہ قیلادور لر۔

---

[1] اول معتدِ ایثم لار کہ نفس لاری یا نلیغ غہ عادت لانمیش وقولاق لاری دعوتِ حق نے ایشتمک دن کر بولمیش اہ منہ

امام رازی ایتیب دور علمالر بو آیۃ کریمہ اِنَّ الَّذِیْنَ اَجْرَمُوْا نینگ سبب نزولی بار اسیدہ ایکی وجہ بیان قیلیب دورلر، برینچی وجہ بوکیم مراد اوشبو مجرم لردن ابو جہل ولید بن مغیرہ عاص بن وائل سہمی کبی مشرکلر نینگ چونکلری دور کیم عمار و صہیب و بلال کبی فقراء مسلمین دن کولوب اولرنے استہزاء قیلور ایدیلر۔

ایکنجی وجہ بوکیم حضرت علی رضی اللہ عنہ برنچہ مسلمان لر بر لہ ہر جانب غہ کیتیب بارور ایدی، منافق لر اول مؤمن لرنے مسخرہ ایلاب کولدیلر، وکوزلری بر لہ بر بر لرینہ اشارت قیلدی لر، سونکرہ اول منافق لر اوز یاران لری نینگ مجلسیغہ یانگان دہ بزلر بوکون اصلع نے کوردوک دیب کولوشتی لر، پس بوتو غریدہ حضرت علی حضور نبوی غہ یتیب کلیشدن ایلگاری بو آیت لر نازل بولدی۔

سونکرہ اللہ سبحانہ اول مجرم لرنینگ بو معاملہ لرنے قیلماق غہ ہیچ حق لری یوقلیغی نے بیان قیلیب آیتا دور۔ وَمَآ اُرْسِلُوْا عَلَيْهِمْ حٰفِظِيْنَ ۝ حالبوکہ اول مجرم لر اول مؤمن لر اوستیغہ ناظر، واولرنینگ قیلغان ایش لرینی سناب ساقلاب تورغوچی قیلینیب بیار یلمادی لر، تاکہ اولر نینگ اعمال واحوالینی تفقد وتتبع ایتمکدہ بولغایلر، واولرنے عیب ایتیب گمراہ لیقغہ نسبت برگای لر، بلکہ اوز نفس لرینی اصلاح ایتمک غہ یعنے اللہ غہ ایمان کلتوروب انینگ طاعتی نے عمل غہ کلتورمک غہ عینہ مأمور دورلر۔

سونکرہ اللہ تعالیٰ آخرت دہ اوشبو معاملہ نینگ عکسی کفار غہ یوز کلتورمکی نے، یعنے مؤمن لر مشرک لردن کولمک لرینی، وبو دنیادہ مشرک لر مؤمن لرغہ قیلغان معاملۂ قبیحہ لری نینگ مکافاتے نے کورمک لرینی بیان ایلاب مؤمن لرغہ تسلیہ بریب آیتا دور، فَالْيَوْمَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُوْنَ ۝ (دنیادا گی وقت دہ کافر لر مؤمن لردن کولگان ایدیلر) پس اوشبو کون (قیامت کونے) مؤمن لر کافر لردن کولورلر، یعنی مؤمن لر کافر لرنینگ دنیادا گی عزت وکبردن، وتنعم وترفہ لریدن سونگ، اولرنے نوع نوع خواریق وعاجزلیق اوراب، وطرفہ طرفہ عذاب وعقوبت لر احاطہ ایلاب، مغلول وذلیل لیقدہ قالغان لیق لری نے کورگان چاغدہ کولورلر۔

عَلَى الْاَرَآئِكِ يَنْظُرُوْنَ ۝ اول حالدہ کہ اولر تورلوک زینت لر بر لہ آراستہ بولغان تخت لر اوستیدہ اول کافر لر حالینی نظر قیلادورلر، یعنی مؤمن لر جنت دہ آراستہ تخت لر اوزرہ کافر لرغہ قراب اولرنینگ انواع عذاب غہ گرفتار اولوب، برحال شدت اشتمال دہ ایکان لیک لرینی، اول دار الہوان دا کی رسوالیق لرینی کورو ب

---

۱ اضلع باشی نینگ آلدی طرفیدہ ساچی یوق آدم نے ایتورلار ۱۲ منہ ۲ شیخ محمد عبدہ قولہ وما ارسلوا الآیۃ نے الذین اجرموا نینگ کلامیدن دیب دور یعنی کافر لار اول داعی حق بولغان مؤمن صادق لار نے کافر لار اوزرہ رقیب بولمک اوچون واولار نے خیر غہ دعوت قیلماق اوچون ارسال قیلنمادی لار دیر لار ۱۲ منہ

۲ تنعم ناز ونعمت ورفاہ ومعیشت ایلہ خوشدل اولوب پرورش لانمک ۱۲ ۳ ترفہ نعمت وسعۃ عیش ایلہ دائما حضور و آسائش دہ بولمک ۱۲ ۴ یعنے دشمن لارینہ اللہ تعالیٰ نینگ برکان جزاسی غہ واولار نینگ خواریق ورسوالیق چیکمک لارینہ قرایدورلار ۱۲ ۵ ہوان خوار وذلیل لیق ورسوالیق معنی سی دہ دور ۱۲

کولادورلر چونکہ دنیادہ اوزلری نے ہمہ دن بے نیاز چاغلاب اکبر و پندار ایلہ نعیم فانیغہ مغرور اولوب نعیم باقی نے تکذیب قیلغان کافرلرنینگ مکان عذاب دہ عقوبت چیکیب وَیل وثبور ایلہ فریاد قیلغانلری نے وبربرلرینی بوتوغریدہ لعنت قیلیب دشنام قیلیشقان لرینی کوروب کولادورلر۔ سونکہ اللہ تعالیٰ طرفیدن مؤمن لرغہ آیتولادور هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ۝ آیاکافرلر قیلغان فعل بدلری نینگ مقابلیدہ تیکش لیک جزا بریلدی لرمو یعنی ای مؤمن لر کوردینگیز موکافرلر دنیادہ سیز لرنے استہزاء و مسخرہ قیلیب کولگانلیک لری نینگ بدلی دہ اللہ تعالیٰ اول کافرلرغہ نچوک تیکیش لیک جزا لرینی بردی دیدور۔ بوآیت کریمہ نینگ مضمونے دلالت قیلادورکہ مؤمن لرنینگ آخرت دہ کافرلرنینگ رسوایق لرینی کوروب کولمک لری اول بدکارلرنینگ مؤمن لردن دنیادہ کولگانلیک لری نینگ جزاسی دور خدانینگ دشمن لری دوستان حق نے خوار کوروب آزار برسہ لر برکونے کلورکہ اللہ تعالیٰ دوست لری نینگ انتقامی نے دشمن لریدن آلور وہم معلوم بولدیکہ ضحک و استہزاء و سخریہ وغمز کبائر جملہ سیدن دور انکا عادت لانگان لرمشرک مجرم لرنینگ عادتینی اوزلریغہ آیین قیلغان بولمک ایلہ اولرکبے انتقام آلینورلر پس مؤمن بندہ غہ لازم دورکہ موندا غ شیوۂ ذمیمہ دن اجتناب قیلغای لر خدانینگ امرینی توتگان عاجز بندہ لرینی ومبتلائے فقر و ضرورت بولغان فقرا اہل لرینی بے سروپا لیق لری ومعیشت بابیدہ یول بیلماس لیق لری جہتیدن مسخرہ ایلاب اولرنینگ احوالی دن کولماگای لر چونکہ برکونے کلورکہ اولرمشیت الٰہی ایلہ نائل دولت ونعمت اولوب اول استہزاء قیلغوچی لردن کولورلر واللہ اعلم۔

سورۂ انشقاق مکہ دہ نازل بولمیش آیت لری یگرمہ بش دور

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۝ اِذَا السَّمَآءُ انْشَقَّتْ ۝ قچان کہ آسمان یاریلسہ وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا واول آسمان پروردگاری نینگ امرینی ایشتیتگنی یعنی آسمان نینگ یاریلمکی غہ اللہ تعالیٰ نینگ ارادہ سے وقدرتے تعلق تاوکان چاغ دہ آسمان اطاعت لیک مأمور نینگ اوزی نینگ امر مطاعی دن توتوشکان امرغہ اطاعت وانقیاد قیلغانی دیک ربی نینگ قدرتی نینگ تأثیری غہ اذعان وانقیاد قیلسہ۔ وَحُقَّتْ ۝ واول آسمان پروردگاری نینگ امرینی ایشتیمک غہ داوزی غہ امر قیلنغان ایش غہ بولون سونوب اطاعت ایلامک غہ لایق قیلندی یعنی آسمان موسائر مصنوعات الٰہیہ کبی نفس خلقتی دہ وحد ذاتی دہ ربی نینگ امری غہ اطاعت وانقیاد اتیمک غہ لایق یراتیلگان زیراکہ آسمان موالله قدیر تعالیٰ نینگ مربوبے ومصنوعی بولغان جہت دن ربی نینگ امر لیغہ انقیاد قیلادور وقیدا غ حکم اتیسہ انکا بیون صوناد ور دیمک دور۔

وَاِذَا الْاَرْضُ مُدَّتْ ۝ وقچان کہ زمین سوزولسہ یعنی اوستیداگے تاغ لرودوبہ لرو بنالر قالمای تیپ توزقیلنسہ یاکہ خلایق نینگ حساب اوچون تورمک لری جہتی دن زیادہ قیلنسہ دیمکدور چونکہ حاکم

---

۱ شور ہلاک اولمک ویل وعذاب معنی سیدہ دور ۱۲ منہ۔ ۲ شیخ محمد عبدہ جناب لری قولہ ہل ثوب لغہ نظرون غہ متعلق قیلیب دور سونکہ جملۂ استینافیہ واستفہام تقریری اولمکی موجبائز بولور گویا اول مؤمن لارغہ خطاب دور یعنی ای مؤمن لار کوردونگیز موالله تعالیٰ کافرلارغہ اولارنینگ عمل لارلریغہ موافق نچوک جزا بردی دیب دور ۱۲ منہ ۳ ضحک آدم لاردن کولمک ۱۲ ۴ استہزاء آدم لارغہ

بدل ایلامک ایلہ مسخرہ قیلمق ۱۲ منہ ۵ غمز کوز یومک ۱۲ منہ ۶ سخریہ مسخرہ قیلمق

عبداللہ بن عمرو دن روایت قیلیب دور، آیتیب دور کہ قیامت کونے بولسہ یر ادیم نے یعنی چرم نے سوزگان دیک سوزرولادور، وخلایق حشر قیلینیادور، جابر دن روایت قیلینغان حدیث دہ آیتیب دور زمین چرم سوزرولغان دیک سوزرولادور، سونکرہ بنی آدم غہ ایکی قدمی نینک موضعی دن باشقہ یر بولمایدور دیب۔

وَاَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ واول زمین اوزی نینک ایچیدا کی نرسہ لرنے یعنی خزینہ و دفینہ و معادن نے واولوک لرنے تاشقاری چیقاریب تاشلاسہ وایچیدا کی نرسہ لردن تمام خالی بولسہ حتی کہ ایچیدہ ہیچ نرسہ قالماسہ اوشبو قول آلمی سورۂ زلزلت داکی وَاَخْرَجَتِ الْاَرْضُ اَثْقَالَهَا نینک نظیری دور یر نینک ایچیدا کنے نرسہ لرنینک تاشیغہ چیقاریلماقے حقیقۃً امر واخراج الٰہی ایلہ بولسہ موبو یردہ الغے یر نینک اوزیغہ اسناد قیلماق اسناد مجازی دور۔

وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ یر پروردگاری نینک امرینی تینکلاسہ وانکا بیون سولسہ ویر ربّی نینک امریغہ بیون سونماق غہ لایق قیلیندی اِذَا نینک جوابی محذوف دور بوسورۂ کریمہ نینک امثالی دہ قیامت علامت لری ذکر قیلینغان سورۂ تکویر وسورۂ انفطار دہ وارد بولغان جواب مخاطب لرغہ معلوم ایکانے جہتیدن جواب نینک ذکری غہ حاجت توشمای ترک اتیلیمش حاصلے اوشبو علامت لر وقوعغہ کلکان دہ انسان اوزی نینک تقدیم قیلغان خواہ یخشی وخواہ یمان عملی نے کورادور دیمک دور۔ صاحب کشّاف مخاطب نینک وہمی ہر بر نرسہ غہ ذاہب اولسون دیمک اوچون اِذَا نینک جوابی حذف قیلینیب دور بولیش تہویل بابیدہ اینک ابلغ دور دیمیش یعنی اوشبو علامت لر واقع بولغانده انداغ اَحوال دہشت مآل واَہوال شدّت اشتمال انسان غہ یوز کلتورادور کہ بیانی دن عبارت قاصر دور دیکان سوز مفہوم اولور (اِذَا نینک جوابی بابی دہ مفسّر لرموندن باشقہ کوب وجہ لرموبیان قیلیب دور لر بارچہ سے کشف البیانده مسطور دور) يَا اَيُّهَا الْاِنْسَانُ اِنَّكَ كَادِحٌ اِلٰى رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ تحقیق اے انسان سن جدوجہد بر لہ عمل قیلماق ایلہ پروردگارینک سارغہ سعی قیلغوچی دور سن پس البتہ ربینک غہ یولوقغوچی دور سن۔

بوآیت کریمہ تفسیر یدہ ابن جریر طبری ایتیب دور اللہ جلّ ذکرہٗ ایتادور ای الانسان تحقیق سن ربینک طرفیغہ عمل قیلماق ایلہ عمل قیلغوچی دور سن پس اول عملینک ایلہ ربینک غہ ملاقات بولغوچی دور سن عملینک خواہ خیر بولسون وخواہ شر بولسون اللہ تعالیٰ ایتادور پس کرک کیم قیلغان عملینک سنی ربینک نینک سخطی دن نجات برادور غان ورضا سیغہ تیکوزادور غان عمل لردن بولسون ربینک نینک سخطی غہ سبب دوچار ایتادور غان عمل لردن بولسون دیب سونکرہ طبرے بو معنی ابن عباس دن وقتادہ دن وابن زید دن منقول دور دیب بو بارہ داکی اثر لرنے ذکر قیلیب دور۔ انتہیٰ۔ امام رازی رحمہ اللہ بوآیت کریمہ تفسیر ی دہ آیتادور اما قولہ یا ایہا الانسان دہ ایکی قول بار اولغی قول بوکیم انذن مراد محمد صلی اللہ علیہ وسلم دور ومعنی کلام بو دور کیم ای محمد تحقیق سن اللہ تعالیٰ نینک رسالاتینی بندہ لرغہ یتکوزمک دہ وبندہ لرنے توغری یول غہ باشلامق دہ عمل قیلاسن وبو بارہ دا کفار دن یتکان آزار وضرر غہ تحمل قیلاسن پس سنکا بشارت دور کہ سن ربینک غہ بے شک ملاقات بولورسن وقیلغان عملینک نینک اجری اللہ تعالیٰ نینک قاشیدہ ضایع بولمایدور۔ ایکنچی قول ابن عباس آیتیب دور کہ الانسان دن مراد اُبَی بن خلف دور وانینک کدح اتیلکی دن مراد انینک جدّ واجتہاد ایلامائید ور دنیا نینک طلبی دہ ورسول اللہ غہ

آزار تیکوزمک دہ وکفرغہ اصرار قیلماق دہ۔ اقرب احتمال بوکہ الانسان جنس غہ محمول دور چونکہ بو احتمال نینگ فائدہ سے تولا دہم قولہ تعالیٰ فَاَمَّا مَنْ اُوْتِیَ کِتٰبَہٗ بِیَمِیْنِہٖ وَاَمَّا مَنْ اُوْتِیَ کِتٰبَہٗ وَرَآءَ ظَہْرِہٖ اول جنس نینگ ایکی نوعی منزلہ سیدہ دور نوع نینگ تمامی انچق جنس ایلہ بولادور انتہیٰ۔

روح البیان دہ ایتادور الانسان دن مراد مؤمن وکافر وعاصی غہ شامل بولغان جنس انساندور پس خطاب ہر برمکلف غہ بدل طریقی ایلہ عام دور بو طریقہ برلہ یعنے بدل طریقہ سی ایلہ ہر ہر مکلف غہ خطاب دیمک عموم غہ حمل اتیمکدن ابلغ دور چونکہ طریق مذکور ہر ہر مخاطب غہ بعینہ خطاب قیلماق غہ کورہ ہر مخاطب بلے یا ایہا الانسان ندا سے ایلہ تنصیص قیلماق مقامی دہ بولادور کویا کہ ای فلان وای فلان دیب آیتولغان بولادور دیب انتہیٰ۔

کَدْح لغتدہ ایمگاک چیکیب اوز نفسی اوچون سعی وکوشش ایلہ برایش نے قیلماق دور یُقال کَدَحَ فی العمل کَدْحًا اذا سعٰی وعَمِلَ لنفسہ خیرًا او شرًّا۔ قولہ اِلٰی رَبِّکَ غہ مضاف تقدیر قیلیب الی لقاء ربک دیب دور لر کہ مراد اندن اولوم دور وقولہ فملاقیہ دا کی ضمیر نے بعض لر رب غہ راجع قیلیب دور لر وبعضے لر کَدْح غہ راجع قیلیب دور لر کہ مراد اندن عمل دور پس بوبیان قیلنغان تحقیق لر غہ کورہ معنی آیت بو دور کہ ای انسان تحقیق سن اوز نفسینگ نے رنج ومشقت غہ سالیب ایمگاک چیکیب خواہ شر خواہ خیر ایش لر نے قیلغوچی دورسن تاربنیک نینگ درگاہی غہ یوز قویغونینگ غچہ یعنے حیاتینگ توگاگانچہ پس ربینگ غہ یولوقغوچیدورسن یعنی ربینگ نینگ حکمی غہ یولوقغوچی دورسن وانینگ حکمی دن سنگا ہیچ قاچادورغان یریوقتور یاکہ اول دنیادہ رنج ومشقت چیکیب قیلغان عملینگ غہ یولوقغوچی دورسن مالی یعنے تحقیق سنینگ دنیادہ عمل قیلماقدہ کورگوزگان سعی وکوششینگ حقیقت دہ آخرت دہ اول اعمالینگ نینگ جزاسی غہ یولوقماق غہ سعی قیلماق دور پس شک یوق کیم اول جزا غہ یولوقغوچی دورسن پس سنگا لابد ور کیم دنیادہ انداغ عمل لر غہ جدّ وسعی قیلغای سنگا سنے عقبی دہ اول عمل لر ہلاکت غہ توشورور اول یردا کی سوء معاملہ جہتی دن سنی خجالت ورسوالیق غہ دوچار قیلادور امام رازی ایتادور من آیتا من کہ اوشبو تفسیر دہ (یعنے کَدْح نے زمانِ موت غچہ دیمک دہ) برنکتۂ لطیفہ باردور واول نکتۂ لطیفہ بودور کیم اوشبو آیت تقاضا قیلادور کیم انسان اوشبو حیاۃِ دنیویہ دہ اول عمری دن باشلاب آخری غچہ رنج ومشقت وسعی وکوشش دن آیریلمایدور انتہاءِ غایت اوچون بولغان کلمۂ الیٰ کَدْح ومشقت نینگ اوشبو حیاۃِ فانیہ نینگ توگاگی ایلہ انتہا سیغہ تیمک لیکینہ دلالت قیلادور وہم اوشبو حیاۃِ دنیادن سونگ بولادور غان حاصل محض سعادت ورحمت ایکانلیکی نے بیلدور ادور بو ایش عقل نینگ قبول قیلماقیدن یراق ایماس دور چونکہ آخرت نینگ اوشبو دنیا غہ نسبتی دنیا نینگ انا نینگ رحمی غہ بولغان نسبتی منزلہ سیدہ دور پس قیداغ کہ جنین تا رحم دن جدا بولغونچہ مشقت چیکغوچی دور رحم دن جدا بولغاندن کین انینگ حالی ایلکاریکی حالی غہ نسبت قیلغان دہ مشقت دقرانکغولوق دن انکا خلاص لیق دور دیمک درست بولادور مونده موشوندا غ دلیسہ درست بولادور پس بیز مؤمن لر اولگاندن سونگ حالیمیز شوندا غ بولمک لیکی نے اللہ تعالیٰ نینگ فضلیدن امید قیلامز انتہیٰ۔

سونگکرہ امام رازی آیتادور قولہ تعالےٰ فملاقیہ دا کی ضمیر نے کَدْح غہ راجع قیلیب اندن مراد عمل دور دیسا ک عمل عَرَض دور عرض باقی قالمایدور غان نرسہ بولغان جہتدن انسان نینگ عملی غہ ملاقی بولمک لیکی

ممتنع دور، پس واجب بولدی کہ اندن مراد اول اعمال پتولغان نامہ سینغہ ملاقات بولغوچی دور دیگایمیز، وبو تاویل نے قولہ تعالیٰ فَاَمَّا مَنْ اُوْتِیَ کِتٰبَہٗ بِیَمِیْنِہٖ الآیۃ تاکید قیلا دور، انتہیٰ۔

فَاَمَّا مَنْ اُوْتِیَ کِتٰبَہٗ بِیَمِیْنِہٖ فَسَوْفَ یُحَاسَبُ حِسَابًا یَّسِیْرًا ۙ وَّیَنْقَلِبُ اِلٰٓی اَھْلِہٖ مَسْرُوْرًا ؕ پس اما اول کیشیکہ (قیامت کونیدہ) اینینک نامۂ اعمالی اونک قولیدن بریلور، پس تیز دور کیم اول کیشی ینگیل حساب قیلینمق برلہ حساب قیلینور، ومقام حساب دن اوزی نینک اہلی طرفیغہ خوش بولوب قایتور، یعنے حسابی نینک ینگیل بولغانیغہ وعذاب وعقوبت غہ دوچار اولمای ہیچ برمناقشہ واعتراض سیز آسان گینہ قوتولغانیغہ خورسند بولوب ہاؤُمُ اقْرَؤُا کِتٰبِیَہْ ندا سی نے قیلغان حال دہ سعادت طریقیدہ اوزی غہ رفیق بولغان مؤمن برادرلری قاشیغہ یانور، یاکہ جنت دہ اللہ تعالیٰ مؤمن بندہ لرغہ آمادہ قیلغان نرسہ لردن اوزی نینک اہلی بولغان حورِ عین غہ قایتور، وبندہ لرنے قیامت کونے اعمالی دن حساب قیلما غلیق غہ صیغۂ مفاعلہ بولغان محاسبہ لفظی نے اطلاق قیلماق اینینک اوچون دورکہ اول اللہ تعالیٰ طرفیدن بندہ نے گناہ لریغہ اقرار قیلدورماق، وبندہ طرفیدن قیلغان گناہی غہ اقرار قیلماق، ونامۂ اعمالی دہ یازیلگان نرسہ لرغہ تسلیم قیلما قدن عبارت دور، یعنے بندہ اوّلاً انکار ایلاب خدایا فلان معصیت نے قیلما دیم بلکہ فلاں طاعت نے قیلدیم دیدور، خدا ایتادور فلان معصیت نے قیلدینگ وقیلغان ہمۂ عمل لرینگ نامۂ اعمالینگ دہ یازیلیق دور دیب، مناخدا برلہ بندہ نینک میسانہ سیدا کی محاسبہ بودور۔

ابن جریر طبری فَسَوْفَ یُحَاسَبُ حِسَابًا یَّسِیْرًا تفسیر یدہ ایتادور، حساب یسیر بوطریقہ دورکہ اول بندہ نینک عمل لریغہ نظر قیلینور، پس اینینک سیاتے مغفرت قیلینور، وحسناتی غہ ثواب بریلور، بومعنی حدیثِ مأثورہ روایت قیلینیب دور، چنانچہ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا دن روایت قیلینیب دور، ایتیب دورکہ ایشتیم کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نماز دہ ایتور ایدی لر اَللّٰھُمَّ حَاسِبْنِیْ حِسَابًا یَّسِیْرًا سورہ دوم کہ یارسول اللہ حساب یسیر نہ دور، دیدیلر کہ حساب یسیر اول دور کہ بندہ نینک سیاتینہ قرایدور، پس اینے کیچادور، بدرستیکہ اول کونے حساب دہ مناقشہ قیلنغان کیشی ہلاک بولادور دیب، یعنے بندہ غہ عمل لری کورساتیلادور، واینینک عمل لرینی بوطاعت وبومعصیت دیب انکا بیلدورولادور، سونگرہ طاعت غہ ثواب بربلیب معصیت دن تجاوز قیلینا دور، حساب یسیر بودور، چونکہ حساب یسیر نصیب قیلینغان بندہ غہ شدۃ ومناقشہ یوقتور، نیمہ اوچون سونے قیلدینگ دیب عتاب قیلینمایدور، واندن عذر وحجت طلب ایتیلمایدور، قچان کہ اندن عذر وحجت طلب قیلینسہ اول عذر وحجت تاپالمای رسوا بولادور۔

صحیح بخاری دہ کتاب الرقاق دہ باب مَنْ نُوْقِشَ الْحِسَابَ عُذِّبَ دہ حضرت عائشہ دن روایت قیلیب دور، حضرت عائشہ دیب دور، رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دیدی لرکہ قیامت کونے ہیچ برکیمرسہ محاسبہ قیلنمایدور، مگرکہ اول کیمسہ ہلاک بولادور، (یعنے دوزخدہ عذاب قیلینادور) پس من ایتیم کہ یارسول اللہ، آیا اللہ تعالیٰ ایتمادیمو کہ فَاَمَّا مَنْ اُوْتِیَ کِتٰبَہٗ بِیَمِیْنِہٖ فَسَوْفَ یُحَاسَبُ حِسَابًا یَّسِیْرًا رسول اللہ دیدی لرکہ اول عرض دور، (یعنی بندہ نینک عملی نے اظہار ایتمکدور) پس بندہ غہ قیلغان تقصیری کورگوزولادور، سونگرہ اول التقصیر نے اندن کیچادور) وہیچ کیمسہ قیامت کونے حساب دہ مناقشہ قیلنمایدور مگرکہ اول عذاب قیلینور، بوحدیث نے بخاری

متعدد موضع لرده متعدد طُرق لرایله ذکر قیلیب دور، وابن جریر طبری هم بو حدیث نی روایات متعدده ایله تفسیر یده کلتوروب دور، حاصل سی بو که حدیث شریف دا کی مؤمن بنده نینگ عمل لری الله تعالیٰ نینگ جنابیغه عرض قیلینماقی بو معنی دن عبارت دور که، بنده نینگ قیلغان عمل لری موقف ده اظهار قیلینا دور، تا آنکه الله تعالیٰ بنده نینگ قیلغان ایش لرینے دنیاده ستر ایتیب، آخرتده اول ایش لرینی عفو قیلغانینی بنده بیلیب، الله کریم نینگ اوزی حقیده قیلغان احسانِ عظیمی نے تانوغای اول کونے حساب ده نقیر وقطمیر نی قویمای استقصا قیلینماقی مستحق عذاب ایکان لیک غه تارتا دور،

وَاَمَّا مَنْ اُوْتِیَ كِتٰبَهٗ وَرَآءَ ظَهْرِهٖ ۙ فَسَوْفَ یَدْعُوْا ثُبُوْرًا ۙ وَّیَصْلٰی سَعِیْرًا ؕ وَاَمَّا اول کیشی که اینگ نامهٔ اعمالی اینگ ارقه طرفیدن بریلور، پس تیز دور که اول کیشے اوزیغه دائمی هلاک لیق نے قیچقیرور، واثبوراه دیب فریاد قیلور، یعنی ای منینگ هلاکیم کیل دیر، وقبیح قیز دور لغان اوت غه کیریب اینگ سوزشی نینگ آلمی نے چیکور، اول کیشی نامهٔ اعمالی اونگ طرفیدن کلماگاچ اوزی نینگ اصحاب نارون ایکانلیکی نے بیلیب واثبوراه دیب فریاد قیلور، یعنی بورسوالیق نے کورگونچه کاشکے اولوب هلاک بولسام ایدی دیب هلاک لیق نے قیچقیرور، اول نامه سے ارقاسی دن کلکان شقاوت مآل نینگ واثبوراه دیب قیچقیرماکی بو سورهٔ کریمه ده دوزخه کیرلیشدین ایلگاری بولماکی ذکر قیلینیب دور، چنانچه سنوکیده کی ویصلی سعیرا بو معنی نے تصریح قیلا دور، حالبوکه سورهٔ فرقان دا کے آیهٔ کریمه وَاِذَآ اُلْقُوْا مِنْهَا مَكَانًا ضَیِّقًا مُّقَرَّنِیْنَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُوْرًا، دوزخی لرنینگ جهنم غه کیر گاندن کیین واثبوراه دیب فریاد قیلماق لریغه دلالت قیلا دور، (آیت مذکوره نینگ معنی سی دهر قحطان اول کافر لرقول لری بویان لریغه باغلانیب اول جهنم دن تار بر جای غه تاشلانه لر، شول جای ده اولر هلاکت نے اوزلریغه قیچقیرورلر) حقیقت ده اوشبو ایکی قول الهی اورتاسیده هیچ بر مخالفت ومعارضه یوقتور، اینگ اوچونکه بو ایکی آیت اورتاسی نے جمع قیلماق ممکن دور، بو طریقه دا کی دوزخی لرنینگ اول ده وآخرده واثبوراه دیب فریاد قیلورلر، بلکه دائما اولرنینگ حال لری واویلاه واثبوراه دیمک اولور، باآنکه واو نینگ مطلق جمع اوچون بولوب ترتیب اوچون ایماسلیکی ارباب علم وفضل غه مخفی ایماس دور،

اول شقاوت مآل اینگ نامه سے اینگ آرقه طرفیدن بریلماکی نینگ طریقه سی نے ابن جریر طبری بو طریقه ده بیان قیلیب دور که، اول کیشی نینگ اونگ قولی گردنیغه باغلانور، وچپ قولی آرقه طرفیغه قیلینور، (نعوذ بالله) پس چپ قولی برله آرقه طرفیدن نامه سینی آلور، شوبجهت دن الله تعالیٰ اول گروه نے گاهانامه لری چپ قول لریغه بریلا دور دیب وصفت قیلیب دور، وگاهاولرنینگ نامه لری آرقه طرف لریدن بریلا دور دیب، اهـ

پس شیخ المفسرین طبری رحمه الله اینگ بیانیغه قراغانده بو آیت کریمه برله الحاقه دا کی آیت اورتاسی دا هیچ بر منافاة ومخالفت بولمایدور، یاکه اهل فجور دن بعضے سے اینگ نامه سے شمالی دن وبعضی سی اینگ نامه سی آرقا طرفیدن بریلا دور غان بولسه مواحتمال، اندا غ که امام رازی رحمه الله اتیب دور[1]۔

---

[1] شیخ محمد عبده رحمه الله بو آیت کریمه لار تفسیر یده تفصیل ایله بر موبچه سوز قیلغانلاری سوزنگ اینا دور پس نامهٔ اعمال نے اونگ قول دن یا چپ دن یا ارقه دن بیرمک اول روز شدة پروزده اول بنده نینگ اوزی اعمالی غه مطلع بولغان حالتے غه تصویر وتمثیل دور

سونکرہ اللہ تعالیٰ مذکور شقاوت مآل غہ آخرت دہ مُنداغ خسارت لیک برحال روبرکی نینک علتی نے بیان قیلیب آیتادور

إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا ۝ تحقیق اول کیشے دنیادہ اوز اہل وعشیرت لری ایچیدہ مسرور (شادمان وخورسند) ایدی یعنی مال فانی وجاہِ ناپایداری غہ نازش قیلیب شادمان ونعمت بے بقاغہ مغرور اولوب مُنعِم تعالےٰ دن غافل ایدی اندا غ کہ حیاۃ دنیا غہ کونکل بریب سراپا مغرور لوق دہ عمر اوتکورگان فاجر لرنینک عادتِ خبیثہ لریدور کہ کونکل لرینی اصلا آخرت ایش لری خطور قیلمایدور۔ وعواقب نے ہرگز تفکر قیلمایدور لر۔ حاصل کہ کافر دنیادہ آخرت غمی دن فارغ بولور، وانینک کونکلیدہ آخرت غمیدن غفلت غہ سالادور غان مزمار بولور، شونینک اوچون اول آخرت دہ اوزولماس غم برلہ جزا بریلور، ومؤمن نینک کونکلی آخرت ایش لری دن غافل بولماس، اول ہرچند دنیادہ موجبِ سرور بولغان نعمت لرایچرہ بولسہ ہم انینک کونکلیدہ عاقبت نینک اندیشہ سے جہتی دن برنائحہ بولور، بنابرین مؤمن غہ عقبیٰ دہ سرورِ دائمی برلہ جزا بریلور۔

بو آیتِ کریمہ مضمونیدہ اشارت بار دور دنیا نینک خورسند لیکے آخرت دہ غمگین کلتور، وبو دنیادہ حزین بولوب آخرت ایشیدہ متفکر بولغان کیشی نینک حالے انینک عکسی برلہ بولور یعنے انداغ کیشی آخرت دہ سرورِ دائمی غہ اولاتور، منہی[1] غہ بولغان فرح (خوشلوق) اولدور کہ بَطَر وترفُّہ دن حاصل بولغای، اما قضا غہ راضی بولمک لیک دن، وبعض کمالات وفضائل نفسیہ حصولیدن یتوشکان فرح منہی ایماس دور، چنانچہ اللہ تعالیٰ آتیب دور،

قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا (تیغیل ای محمد اللہ نینک فضل ورحمتی برلہ پس مؤمنلر شول نازل قیلنغان قرآن برلہ والکا عمل قیلماق برلہ خورسند بولسون لر)۔

سونکرہ اللہ سبحانہ اول شقی نینک دنیادا کی سروری نینک وجہی نے بیان قیلیب ایتادور[2] إِنَّهُ ظَنَّ أَن لَّن يَحُورَ ۝ تحقیق اول شقی گمان قیلدی کہ قیامت قائم بولوب اول قیلغان اعمالی نینک جزاسے نے کورمک اوچون اللہ تعالیٰ نینک حکمی غہ وجزا ومحاسبہ غہ قایتمایدور، یعنے انینک دنیادہ اہل وعشیرتی ایچیدہ مسرور بولوب بے غم معیشت قیلماقی بعث ونشور انینک نزدیدہ محقق ایماس لیکے جہتدن دور۔

امام رازی یَحُورَ تفسیریدہ ایکی نوع معنے نے نقل قیلیب دور، برنجی أَن لَّن يَحُورَ أن لن یبعث دیمک دور،

(بقیہ حاشیہ ص۱۵۵) پس آدم لاردن بعضی سی غہ عملی آچیلسہ ونیمہ ایکانلیکے کورگوزولسہ اول کشے چہرہ سے بشاشت ایلہ آچیلیب خورسند لیک قیلور نامہ نے اونگ دن آلمک مؤمنلر عبارتدور وآدم لاردن بعضے سے نینک اعمالی اوزلیغہ کورکوزولگاندہ چہرہ سی نے تورتوب اول عمل لارنے کورکلدن یوزینی چیرویدور ارقہ سینے اویرودور کاشکی اول عمل لار آچیلماسہ ایدی دیب تمنی قیلور نامہ نے جب دن آلمک یا ارتہ طرف دن آلمک مؤمنلر عبارتدور بو بیان ایلہ ایکی آیت نینک اوزاسے متفرق اولور شمال ودراز ظہر اراسینی جمع قیلماق بارسینہ کتاب اللہ غہ لایق ایماس برمعنی نے اختراع اتیمک غہ حاجت یوقتور اندا غ کہ مفسر لاردن تولاسے بورَوش دہ جاری اولمیش لار انتہیٰ ۱۲ منہ

[1] بَطَر برکشے نینک نعمت ومالی فراوان بولمک ایلہ اینے تحمُّل قیلالماسلیک مست ومدہوش وحیران اولمک معنی سیدور کہ نو دولت لار نینک واقبال وسامان یمی دن مست بولغان غافل لار نینک شیوہ سی دور ۱۲ ترفُّہ دائما حضور وآسائش وعیش دہ بولمک دور ۱۲ منہ

[2] شیخ محمد عبدہ آیۂ کریمۂ انہ ظن ان لن یحور تفسیریدہ بو آیتدہ اوشبو معنی غہ شہادت بار دور کیم اعمالی دہ شہوات وہواءِ نفسانیہ سی غہ مسخر بولغان کیشیلار اوز لارینی محاسبۂ اعمال اوچون درگاہِ رب العالمین غہ قایتار یملک لارینی جزم قیلماق نزدیدہ اینے گمان قیلغوچی موایماس دور لار بلکہ اولار نینک نزدیدہ رجوع اول اعتقاد دور کیم اولار محاسبہ قیلنماس لار یا کہ اللہ تعالیٰ کتابِ کریمیدہ اخبار قیلغان وعدہ غہ خلاف لیق قیلور منابو مضمور اولار غہ ہر جرم ومعصیت نے ارتکاب اینکان چاغدہ یوم جزانے یاد اتیمک نے اونگدور غان پس بوگردہ لار اگرچہ اللہ غہ وانینک وعدہ ووعید غہ اعتقاد کلتور لیک لارینی زعم قیلسہ لار موا اول لاردہ اصلا تاثیری یوق بر سوزنے تیل لاردہ اتیادور لار والعیاذ باللہ دائما سوء عاقبت غہ مبتلا بولادور انتہیٰ ۱۲ منہ

ایکنجی قفّال دن نقل قیلیب دور کہ آیتیب دور، خور نینک معنی سی برکیسہ نینک اوّل دا کی احوالی نینک خلافیغہ رجوع قیلماقی دور، اوذنی معنی غہ کورہ معنے آیت اول کافر آخرت غہ قاتیماق نے یعنی مبعوث بولمک نے گمان قیلمایدور دیکان بولور، ایکنجی معنے غہ کورہ اول کافر اوزی نینک دنیا دا کی تنعّم وسرورایلہ بولغان احوالی نینک خلافیغہ قاتیماق نے گمان قیلمایدور دیگان بولور، اللہ سبحانہ اول کافر نینک اول گمانینی ردّ قیلیب ایتا دور بلی ثم آری اول کافر اوزینی تربیہ قیلغان ربّی نینک درگاہیغہ البتّہ قاتیتا دور، وقیلغان عملی غہ کورہ حساب قیلینیب جزا کورادور، ایش اول کافر گمان قیلغانیدیک ایماس دور، ایکنجی معنی غہ کورہ، آری البتہ اللہ قدیر اول کافر نینک دنیا دا کی سروری نے توگاتماس غم غہ وتنعّمی نے انتہاسے یوق زایل بولماس بلاغہ مُبدّل قیلور دیمک دور،

وانینک آخرت غہ قاتیتا ریلیب حساب وجزا قیلماقی غہ علت بیان قیلیب آیتا دور اِنَّ رَبَّهٗ كَانَ بِهٖ بَصِيْرًا ۝ تحقیق اول مبعوث بولمایمن دیب گمان قیلغوچی کیشنے نینک ربّی، انے وانینک قیلغان ایش لرینی ہمیشہ کورگوچی بولدی، یعنی اول کافر نے یوق دن بار قیلیب یراتقان، ونطفہ لیق حالی دن باشلاب تا آخر عمری غیچہ اینک حالی غہ کورہ انواع تربیہ برلہ تربیہ قیلغان، پروردگاری اینک دنیا دہ قیلغان جمیع عمل لرینی، ودنیا دن کیتکاندن کین آخرت دہ اینک مآلی نیمہ بولوشی نے کورگوچی وبیلگوچی دور، پس موندا غ بولغاچ البتّہ انے گوردن تورغوزوب حساب وجزا قیلمای، ہیچ چارہ یوقتور، چونکہ اول پروردگار حکیم نینک حکمتی دہ بندہ لرنے سوءِ اعمالیغہ کورہ معاقب قیلمای انے مہمل قویماق روا ایماس دور، قولہ تعالیٰ ان ربہ کان بہ بصیرًا دہ جمیع مکلف لرنے ہمہ معاصی دن زجر اتیمک بار دور۔

سونگرہ اللہ تعالیٰ بندہ لرنینک دنیا دہ خلقت دہ، ومعیشت دہ، وسائر احوال دہ، دائما برحال دن برحال غہ یوتکالیب تورگانیدیک، اولگاندن سونگ ہم تا دار القرار غہ بار غونچہ برحال دن برحال غہ یوتکالیب تورمکی غہ قسم قیلیب آیتا دور، فَلَآ اُقْسِمُ بِالشَّفَقِ ۝ وَالَّيْلِ وَمَا وَسَقَ ۝ وَالْقَمَرِ اِذَا اتَّسَقَ ۝ پس قسم قیلامن غروب شمس دن کین کنارۂ فلک دہ ظاہر بولغان شفق برلہ، وہم قسم قیلامن کیچہ برلہ، وکیچہ جمع ایتیب اوزا یکیغہ آلغان نرسہ لر برلہ، وہم آی برلہ قسم قیلامن قچان کہ اول آی تولوب کمالی غہ یتیب بدر بولسہ بیلگیلیکیم اللہ سبحانہ بویردہ اوچ نرسہ برلہ قسم قیلیب دور۔ اوّلی شفق برلہ، شفق شمس نینک غروبے دن سونگ افق دہ قالغان اثر باقی ایکانینی علامۃ اتفاق قیلیب دور، سونگرہ شفق دن مراد کنارۂ آسمان دہ پیدا بولغان قیزیل لیق ایکانینی دلیل جہتی دن ترجیح ایتیب دور لر، ایکنجی کیچہ برلہ وکیچہ

لہ شیخ محمد عبدہ رحمہ اللہ ایتیب دور بصر بر نرسہ نینک نشاۃ سی وغایہ سی سے تمام بیلمک دن عبارتدور دنوع انسانیغہ علم دہ واسرار کائنات ودقائق موجودات بار اسیدہ اشوہ فہم نے ارسال ایتمکدہ برحدِ معیّن دہ توختا مایدور غان عقل نے ہمہ قیلماقی ایدانے نہایتے یوق کمال غہ مستعد قیلیب یراتقان ذات حکیم تعالیٰ اول انسان نینک غایتی انسان نینک بہ استعدادی عطا قیلمغان واینک امدادی بر یلماگان سائر حیوانات غایتے کبی بولمک لیک اوجون انسان نے اوشبو نشاۃ رفیعہ ایلہ پیدا قیلمایدور بلکہ اول ذات حکیم نینک حکمتے اوشبو خلق عظیم توغرلیسیدہ مونے قضاء حکم قیلادہ رکیم اوشبو حیاۃ دن کین اینک اوجون برحیاۃ دیگرنے قیلغای کہ اندہ اول انسان نینک اعمالی ثمرہ برگای وانینک کمالی اندہ تمام بر یلگای واگر اول ذات حکیم انسان غہ عطا قیلغان اوشبو مواہب لارینی عطا قیلغان اوشبو مواہب لارینی عطا قیلیب سونگرہ انے محل ترک ایتسہ اول ایش البتہ بصر وحکمت دن خالی بلکہ عدل والصاف دن یراق بولمک لیکدہ شبہ یوقتور متابز نینک یوقیلغان تفسیر میز لیق کلام غہ اینک لایق تفسیر دور انتہی ۱۲ منہ

جمع قیلغان نرسہ لر برلہ قسم قیلیب دور، کیچہ جمع قیلیب ایچیغہ آلغان نرسہ لردن مراد کیچہ دہ اوز مکانیغہ پناہ آلا دور غان دواب وحشرات وہوام وسباع کبی نرسہ لر، وہم کیچہ دہ مکانیدن حرکت قیلیب قوزغالا دور غان مخلوق لر، وکیچہ دہ آسمان دہ ظاہر بولا دور غان نجوم لر دور، اوشبو اشیالر بارچہ سے کیچہ نینگ ایچیدہ جمع بولغان جہتدن آیت کریمدہ اوشبو اشیالر بارچہ سے غہ اشارت احتمالی بولغاچ گویا اللہ تعالیٰ جمیع مخلوقاتے برلہ قسم قیلغان بولا دور، زیرا کہ کیچہ نینگ قرانکغولیغی تاغ لر ودریالر ودرخت لر وحیوان لر ہمہ سینی اوراب اوزا ایچیغہ آلا دور، پس کیچہ بو اشیالر نینگ بارچہ سی نے جمع قیلدی دیمک بے شبہ درست اولور، اوچونچے بدر کامل بولغان آی برلہ قسم قیلیب دور اللہ سبحانہ نینگ بو نرسہ لر برلہ قسم قیلماقے اینینگ اوچون دور کہ بو اشیالر نینگ ہر بری دہ برحال دن یہ برحال غہ توغلمک لیک بار دور، پس قسم برلمش علیہ میانہ سیدہ مناسبت بار دور، یعنے اللہ تعالیٰ خلق نینگ احوالی تغیر وتحول دہ بولمک لیکینغہ انکا مناسبتے بار افلاک وعناصر دہ واقع بولغان تغیرات برلہ قسم قیلیب دور، چونکہ شبہ یوق کیم شفق اوزی دن ایلگاریدہ بولغان کوندوز نینگ روشنالیغی غہ، واوزیدن سونکرہ بولا دور غان کیچہ نینگ قرانکغولیغی غہ مخالف تغیر غہ معرض بولغان برحالت دور، وکیچہ ہم نوردن سونگ ظلمت حدوثی غہ دلالت قیلا دور غان برحالت متغیرہ دور، وہم اوزا ایچیغہ آلغان حیوانات لر نینگ احوالی بیدار لیقدن اویقو غہ، وانتشار وحرکت دن اجتماع وسکونت غہ، وسکون دن سونگ حرکت غہ، واختفادن ظہور غہ یوتکالمکی غہ دلالت قیلا دور، حاصل بو کیم اوشبو قسم قیلینغان اشیالر نینگ ہر بری اللہ تعالیٰ نینگ وجودی غہ وہر ایش غہ قادر ایکان لیکی غہ دلالت قیلا دور غان نشانہ قدرت دور لر، مثلاً شفق مذکور آیات قدرت دن ایکی آیت غہ متضمن دور، بری کوندوز نینگ ادباری وینہ بری کیچہ نینگ یوز کلتور مکی دور، چونکہ کیچہ وکوندوز نینگ بری ادبار قیلمہ یہ بری اینینگ اورنیغہ خلف بولا دور وعالم خلقی نینگ مصالحی اوچون ہر ایکی سے بر بری نینگ عقبیدن ظہور غہ کیلا دور، پس بو جہتدن کوندوز نینگ کیتمک لیکی برآیت، وکیچہ نینگ کلمک لیکی برآیت، وایکی سے نینگ بر بری نینگ عقبیدن بے درنگ ظاہر اولمکی برآیت، وبو ایکی سے نینگ اوزا سیغہ کیچہ نینگ اوزی برآیت، وکیچہ ایچیغہ جمع قیلغان نرسہ لر برآیت، منا کیچہ وکوندوز نینگ وجودی وادلر نینگ متضمن بولغان نرسہ لری ہر بری اللہ تعالیٰ نینگ وجودی غہ وقدرتیغہ دلالت قیلا دور غان آیت لر دور، وایچیدیں ہلال نینگ اوزی برآیت، وہر کیچہ اینینگ زیادۃ غہ یوز قویب نوری تولمک غہ باشلا مکی برآیت، سونگرہ اینینگ نقصان غہ یوز کلتور مکی برآیت دور، وبو علامت لار، وبو لار نینگ امثالی بولغان نشانہ صنع لار، بارچہ سی اللہ تعالیٰ نینگ ربوبیتی غہ دلالت قیلا دور غان علامت لار دور، کیچہ وکوندوز نینگ اقبال وادباری بندہ لار نینگ عبرت آلماقلاری اوچون اینگ اولوغ واینگ ظاہر آیت لار دین بولغانی اوچون، اللہ تعالیٰ لیل اقبال ایلاب نہار ادبار قیلغان وقت دا نماز مغرب ادا سے ایلہ بندہ لرغہ شوندا غ اولوغ علامت نے خلق اینگان رب لریني ذکر اینگک نے شروع ایلاب دور، اندا غ کہ لیل ادبار ایلاب نہار اقبال قیلغان وقت دہ نماز فجر ادا سے ایلہ مجود یگانہ لری بولغان رب قدیر لریني ذکر اینگک نے اولرغہ شروع قیلیب دور، چونکہ اوشبو ذکر قیلینغان ایکی وقت نینگ ہر بری یوز کلتور گان چاغ دہ اللہ تعالیٰ اوز مخلوقاتیدن مشیتی ربانیہ سے تعلق تاپگانے کے بیدا قیلیب خواہلاگانی منتشر قیلا دور، چنانچہ کیچہ اقبال قیلغان وقتدہ ارواح خبیثات

قوز غاب کوندوز اقبال قیلغان ده ارواح انسانیه نی قوز غایدور، پس اوشبو یا یلمک و قوز غالمک هر بری عالم غه اوز اثری نے پیدا قیلا دور، بنا برین الله تعالیٰ اوشبو ایکی وقت ده اوشبو ایکی نماز نے بنده لرینه فرض قیلیب دور، مومنینک اوز اسیغه اوشبو بر بر لغه متعاقب کلا دور غان نشانهٔ قدرت بولغان کیچه و کوندوز نینک اوزیده، واولر نینک بر بری دن اوز ولمکی، وینه بری نینک انکا متصل بولمک لیکیده، ایکی سے نینک حال لری بر بر لغه متضاد و مختلف دور، وبولر نینک حال لری شوندا غ بر بر لغه مختلف یوتکالمک ده بولغان ده حیوان لرهم بر حال دن بر حال غه انتقال قیلماق ده وبر حکم دن ینه بر حکم غه یوتکالمک ده بولور لر، بوایش لربار چه سی هر بر کیچه و کوندوز ده صانع قدیر نینک اوز بنده لرینه مبدأ و معاد کون لرینی کورساتمک لیکیغه دلیل و اشارت دور، گویا یو قاریده ذکر قیلینغان ایکی وقت هر کون جریان ایتمک ده بولغاچ، هر بر کون گویا مبدأ و معاد نینک ایکی کونی دور، هر بر کون حیوان ونبات غه مبدأ و معاد، وزمان عالم غه هم مبدأ و معاد دور، اندا غ که الله تعالیٰ ایتا دور اَوَلَمْ یَرَوْا کَیْفَ یُبْدِئُ اللّٰهُ الْخَلْقَ ثُمَّ یُعِیْدُهٗ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ یَسِیْرٌ۔ کذا قال ابن القیم الجوزی فی الاتقان۔ سونکره الله سبحانه مذکور نرسه لر بر له قیلغان قسمی آرقاسی دن مقسم علیه نے ذکر قیلیب دیدی که لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ ۝ البته ای انسان لر سیز لر بر حال دن سونگ بر باشقه حال غه یولوقورسیز لر۔

بوآیت کریمه بار سیده مفسر لر بر بیچه احتمال لر نے بیان قیلیب دور لر، اولر نینک بار چه سے کشف البیان ده بتفصیل مسطور دور، بز بو یرده مذکور مفسر لر تاویل لری نینک جمله سیدن اوشبو ترجمه ده تحریر قیلغان تاویل نے اختیار قیلدوق یعنے انسان نینک بر حال دن ینه بر حال غه دوچار اولمکی دیگان احتمال نے ترجیح قیلدوق، اینینک اوچون که یو قاری ده الله تعالیٰ انسان غه خطاب ایلاب دیدیکه، ای انسان سن بے شبه بو دنیا ده ایمگاک چیکیب خواه یخشی وخواه یمان عمل لر نے قیلغوچی دورسن، تاریتینک نینک درگاهی غه بار گونچه، پس ربینک نینک درگاهی غه بار غانینکده، اول ایمگاک چیکیب قیلغان عملینک جزاسے غه یولوقغوچی دورسن، سونکره دیدی که پس نامهٔ اعمالی اونک طرفیدن بر یگان کیشی نے تیز یتگیل حساب قیلینیب مقام حساب دن مسرور بولوب اهلی غه یانا دور، وانا نامهٔ اعمالی آرقاسیدن بر یگان کیشی نے اوزیده هلاکت نے ایستاب نار سوزان غه کیرا دور دیب، سونگره بعث وحشر نے تکذیب ایتکان وحساب وجزا الیشی نے استبعاد ایلاگان منکر لرغه تهدید شدید ایتمک، ومومن لرغه وعد اکید ایلاگ اوچون خبر ینی قسم بر له تاکید قیلدے، پس عالم ده تغیر و تنقل غه معرض، وعجائب صنع غه منشأ ومحل بولمک لیک ایله دلائل قدرة دن بولغان اشیا لر بر له قسم قیلیب گویا دیدی که، ای انسان لر اوشبو سوره اولی داکی حوادث لرو قوعغه کلیب، محاسبه ومجازاة اوچون قیامت محفلی قور ولغان ده، انسان لر دنیا ده قیلغان عمل لری نینک جزاسے غه یولوقماقے نے دانده بعض سعادت یار بنده لر نامه لرینی اونک طرفیدن آلیب، یتگیل حساب قیلینیب مسرور بولوب یا نماکینی، وبعض شقاوت شعار لر نامه لرینی ارقه لری دن الیب اوز لرینه هلاکت تیلاب داخل سعیر اولوب مقهور بولماکینے استبعاد قیلماک لر، من بو خبر تحقیقی ده بر حال دن بر حال غه یوتکالمک، وهر کون محل تغیر و تنقل اولمک ایله، مینینک قدرتیم غه دلالت قیلا دور غان، وسیز لرغه همیشه محسوس بولوب تورگان شفق بر له، وکیچه بر له وکیچه نینک ایچینه جمع قیلینغان نرسه لر بر له، وبدر کامل

ایلہ قسم قیلامن، بو معنی غہ کہ البتہ سیز انسان لر بر حال دن کین بر حال دیگر غہ یولو قورسیز لر، قیدا رغ کہ بو عالم اتا نینگ صلبی دن انا نینگ رحمیغہ یوتکالیب، اندہ نطفہ لیقدن علقہ لیق غہ مضغہ لیقغہ، اویرولوب انسانیق صورتیغہ کلیب، روح دمیدہ قیلینب مدۃ معلومہ رحم دہ تورگاندن سونگ، تا دار دنیا غہ چیقغونچہ بر حال دن یینہ بر حال غہ یوتکالمک دہ بولورسیز، دار دنیا غہ چیقغاندن کین، تا اجل مسمّی یتیب عالم فانیدن کیتکونچہ تور لوک تورلوک احوال و اطوار غہ یولوقورسیز، شولکا اوخشہ بو دار دنیا دن چیقغاندن کین برزخ و محشر دہ تا دار القرار دہ، یعنے جنت دہ یا نار دہ قرار آلغونچہ بر حال دن یینہ بر حال غہ یولوقورسیز لر دیمک دور، واللہ اعلم بمرادہ فی اسرار کتابہ

سونکرہ اللہ سبحانہ افلاک و عناصر دہ واقع اولمک دہ بولغان احوال متغیرہ بر لہ خلق نینگ احوالی نینگ تغیّر دہ بولمک یکی غہ قسم قیلیب، اجرام علویہ و سفلیہ نے بحسب مصالح خلق بر حال دن یینہ بر حال غہ، و بر صفت دن یینہ بر صفت غہ تغییر بر یمک غہ قادر ایکانے بر لہ، بعث و نشور غہ ہم قادر ایکانیغہ دلیل کلتورگان دن کین، عالم دہ بعث و قیامت نینگ صحتیغہ دلالت قیلادورغان بو قدر دلائل قاطعہ حسیہ و عقلیہ لر تورو ب انکا اعتبار نظری بر لہ قرامای و انی تفکر ایتمای قیامت نے تکذیب ایلاب قرآن غہ ایمان کلتورماگان قوم لرنینگ احوالی غہ انکار، و اولرنینگ بو ایش لرینی استبعاد ایلاب آیتادور فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝ وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ ۝ پس نیمہ بولدی اول کافرلرغہ کہ قیامت غہ ایمان کلتورماس لر، و ہر قچان اولرغہ قرآن او قولسہ انکا بیون سونماس لر، یعنی اللہ سبحانہ اول ضلالت پیشہ منکر لرنینگ ایشی نے بے شبہ انسانیت روشیدن بعید ایکانے غہ تنبیہ ایلاب دیدورکہ، عالم علوی دہ و سفلی دہ جاری اولمک دہ بولغان او شبو تغیّرات البتہ بر صانع مدبّر وجودی سیز بولمکی محال، و اول صانع مدبر بو ایش لرنے قیلماق غہ قادر بولغاچ، اول بے شبہ جمیع ممکنات غہ قادر، و جمیع معلومات غہ عالم دور، پس شک یوقکیم بعث و قیامت نے قیلماقغہ موقدرتی بیتادور دیب تفکر ایلاب بو قدر دلائل و حجت لر آشکارہ شبہ لر زایل بولوب تورو ب، پس اول گمراہ لرنیمہ او چون اللہ نینگ بر لیکیغہ و بعث و قیامت نینگ بولمک لیکیغہ ایمان کلتورمایدورلر، و او زلری اہل لسان و ارباب فصاحت و بلاغت اولمک ایلہ لابد کہ قرآن او قولغان چاغ دہ اینگ بلاغت و فصاحت و حکمت غہ محتوی بر کلام معجز نظام، و وحی الٰہی ایلہ تو شورولغان تبیان حکمت بیان ایکانینی جزم قیلغای لر، و اینگ ایلہ رسول کریم نینگ دعوائے نبوّت دہ راستلیقی نے بیلگای لر، و جمیع اوامر و نواہی دہ انکا اطاعت ایلاگای لر، پس اول مشرک لرغہ قیسے بر ایش مانع بولوب دورکہ، پیغمبر صادق امر الٰہی ایلہ اولرغہ قرآن نے او قوب تبلیغ اینکان چاغ دہ انکا خضوع و استکانت ایلہ باش ایگمایدورلر، و نیچون اینگ اوامر و نواہی و احکامی غہ بیون سونمایدورلر، دیمک دور، درحقیقت نظر تأمل بر لہ قراغاندہ قرآن کریم نزول قیلینب تورگان وقت دا کی مشرک لر یاغایتدہ جاہل، و حیاۃ دنیا غہ مغرور بولغان، و معنویات طرفیغہ نظر اعتبار لرینی سالمایدورغان، غافل مقلد صرف ایکان لر، اندافکہ زمانہ میز دا کی بعض دہریی کافر لرنینگ داب لری دور، یاکہ حق نے بیلیب تورسہ لر، و غایتہ عنادون بصر و بصیرت لرینی تجاہل پردہ سی بر لہ یاپیب، ہیچ بر حق نے کورماسلیک غہ و او یلاماس لیکیغہ او زلرینی سالغونچی تمرّد پیشہ معاندایکانلر، اندافکہ زمانہ میز دا کی بعض

متعصب معاند مسیونیر لرنینک روش تابجالری دور، موندا غ بولماسه البته اول سنگین دل لرهر برمعنی نے صریح وبلیغ بیان برله اداقیلغان قرآن نینک مضامین عالیه سینی فکر قیلماق لری لازم ایدی، قرآن الله تعالی نینک وحدانیتی نے، وانینک صفات متعالیه سے نے، وبعث وقیامت نینک بولمک لیکینی، وآلهٔ باطله لرنینک بطلانینی بیان قیلماقده، اکثریا عالم علوی وسفلی داکی محسوس ومعقول اشیالر برله دلیل ومثال کلتوروب برلسان فصیح بلیغ ایله، انے بیان قیلیب انسانلرنے تفکر وتدبر غه امر ایتادورکه، اول بیان نے تینگلاغان کیشی انینک شیرین لیغیدن وجذاب لیغی دن صمیمیت ایله انے استماع ایلاب، کمال مجذوبیت ایله معانی عالیه سینے تأمل وتدبر ایتمکغه راغب وشائق بولادور، البته اول مشرک لرانسان وهم ارباب بلاغت وبیان بولغانلرکین، انے تفکر وتدبر ایلامک لری واجب ایدی، لیکن اول شقی لرکمال کوردل لیق دن اندن اعراض قیلدی لر، حالبوکه زمانه میزداکی یاوروپانینک حقیقت جوی حقانے روش عالم وفیلسوف لری، عالم کون داکی مصنوعات الهیه ودلائل ربانیه غه نظر اعتبار لرینی سالیب، آثار کونیه دن مؤثر مکون معرفتینه یول تاپمک نوری کونکل لرغه تجلی ایلامک برله، صانع قدیر تعالی نینک وحدانیتی غه قائل بولمک ده دور لر، وهم بوعالم زندگانیده انسان لر ایچره دوران ایتمک ده بولغان معاملات دن، وجریان قیلماق ده بولغان امور لردن استدلال ایلاب بعث وقیامت نینک بولمکینه، وحساب وجزا نینک البته برپا قیلینماقی غه اقرار قیلماق ده دور لر، وهم قرآن کریم نینک معانی وکلمات اعجازیه سینے تدقیق ایلامک ایله انینک بے شبه کتاب سماوی ایکانینه قائل بولمک ده، وعبارات ومعانی داکی محاسن وکمالی نے تقدیر ایلاب مزایاسی نے اثر لریده بیان قیلیب نشر ایتمک ده دور لر،

چنانچه قرآن نینک متعصب منقدی ومترجمی جورج[1] سیل ایتمش، (شبه سیز قرآن عربچه نینک اینگ مکمل واینگ موثوق اثری دور، مسلمانلرنینک اعتقادی چه هیچ برانسان قلمی یوا عجاز کار اثرنے وجودغه کلتورالماس، قرآن بذاته معجزه دور، اندا غ معجزه که، اولوک لرنے تیرگوزمک دن هم تولا عالی دور، بوکتاب مقدس نینک اوزی منشأی نینک سماویتینی اثبات ایتمکغه کافی دور، محمد بومعجزه غه استناداً اوزی نینک پیغمبر لیکانے نے اعلان ایتمش، عربستان نینک چول وتاش لیق صحرالرینی آیدینلاشتورغان شاعر وخطیب لرغه میدان اوقوغان قرآن اوزی نینک برسوره سیغه نظیره کلتورمکنے ایستامش، برارکیشی بوتحدی غه مقابله قیلالماب دور، قرآن نینک لسانے بلیغ، وخارق العاده سیال دور، جناب حق نینک شأن وجلالی نے وصفات عظمتی نے افاده ایتکان آیت لرنینک اکثری مستثنا برمحاسن غه محتوی دور لر)۔

فرنسوز فیلسوف لریدن آلیکسی لوازون ایتمش (انسان لرهدایتی اوچون حضرت محمد غه وحی قیلنغان قرآن، حکمت ایله پر براثر تابان دور، محمد نینک حقیقی برپیغمبر لیکیده یعنی مقدرات عالم غه حاکم ذات کبریانینگ حق پیغمبری ایکانی ده شک وشبه یوقتور، حضرت محمد جهان غه برکتاب باقی قویمیش که اول برنادره بلاغت برمجلهٔ اخلاق، وبرکتاب مقدس دور، موندن باشقه محمد اندا غ عالی بررسول الهی دورکه، الله نینک اراده سینه توفیقاً اسلامیت دیک جهانشمول بردین نے تأسیس ایتمش، وانینگ تأسیسی ده الله نینک

[1] جورج سیل نینک وفاتی ۱۷۳۶ ده واقع اولمیش عربچه نے انگلیزه تحصیل ایتمش قرآن نے ترجمه ایتمش ۱۲ منه

عنایتی غہ نائل اولمیش ایدی، بالنتیجہ اینک دینیتی قبول ایتکان لرنینک عددی ۳۰۰ ملیون غہ بارمیش، ینگی فنی کشفیات یاکہ علم وعرفان نینک یاردمی ایلہ حل قیلینغان، یاکہ حلّی غہ تشبّث قیلینغان مسائل اراسیدہ برمسئلہ یوقتور کہ، اسلامیت نینک اساس لریغہ تعارض ایتسون، قرآنِ کریم وانینک تعالیمی ایلہ قوانین طبیعیہ اراسندہ تمام برآہنک کورولمک دہ دور، امابزنینک خریستانلرنینک حزیستان یعنی قوانین طبیعیہ غہ تمام مقابل ضد دور، اھ) انگلترہ مہتدی لریدن (اسلامیک راویو) نامیدلکی مجموعہ نینک باش محرری مارماردوق بیقتھول ایتمیش (اعجازی حضرت محمد طرفیدن بیان قیلینغان قرآن حقیقۃً برمعجزہ دور، دنیادہ قرآن غہ اوخشاغان باشقہ برکتاب یوقتور، وبوکتاب محیّر العقول دور، قرآن نینک تلقین ایتکان وحضرت محمدنینک تبلیغ ایلاکان اساساتی دن مکمّل براخلاق مجلّہ سے موجود بولورمو، اساساتِ قرآنیہ نینک مختلف مملکت لردہ انسان لرغہ بخشی لیق قیلغاندین کین اللہ غہ تقرّب ایتمک نے ایستاگان انسان لرنے جنابِ حق غہ ربط ایلاکی نے انکار ایتمک ممکن ایماس دور، خالق نینک حقوقی ایلہ مخلوقات نینک حقوقی الجق اسلامیت طرفیدن مکمّل برصورت دہ تانیتیلمیش دور، مونے یلغوز مسلمانلرایماس خریستیان لرہم موسوی لرہم اعتراف قیلورلر، اھ)

بوسویرت اسمیت دیمیش (حضرت محمد گرچہ اُمّی ایدی، لیکن جہان غہ برکتابِ مقدّس تبلیغ ایتدی کہ، اول کتاب تو غریلیقی، نزاہتی، بلاغتی، وحکمتی، جہتی دن بتون مسلمانلرنینک تعظیم وحرمتی نے جلب ایتمک دہ دور، حضرت محمد بوکتاب نینک دائمی وابدی برمعجزہ ایکانینے سوزلاب دور، فی الحقیقۃ حق بومرکز دہ دور)

دوقتور مورلیس آیتمیش (قرآن نہ دور، ہرتنقید نینک فوقیدہ برفصاحت وبلاغت معجزہ سیدور، قرآن کُتُبِ سماویہ نینک اینگ گوزلی دور، ادبیات ایلہ علاقہ دار بولغانلرا وچون قرآن برکتابِ ادب دور، فی الحقیقۃ قرآن نینک فصاحت وبلاغت ونزاہت اعتباری ایلہ ممتاز یتی مسلمانلرنے باشقہ بلاغت لرنے ایستامک دن واراستہ قیلماقدہ دور، قرآن ازلی عنایت ایلہ انسان غہ بخش ایتیلگان کُتُبِ سماویہ نینک اینگ اوبدائی دور، بنی البشر نینک رفاہی نقطۂ نظرندن قرآن نینک بیاناتے یونان فلسفہ سے نینک افاداتی دن تولابلند دور، ارض وسمانینک خالقی غہ حمد وشکران ایلہ پُر دور، قرآن نینک ہرکلمہ سے ہرشئی نے یراتکان، وہرشئی نے اوزی نینک قابلیتی غہ کورہ اوزمصالحیغہ سوق وارشاد ایتکان، ذاتاً کبریانینک عظمتی دہ مندمج دور، بیزانس خریستیان لرینی باطل اعتقادلرگریوہ سی دن انچ عربستان نینک حراتاغی دہ بلند کوتارلیگان صدا توتقازا آلمیش دور، الٰہی کلمے اینگ عالی مقام غہ کوتارگان صدا، بوصدا ایدی، لیکن روم لر بوصدانے تیکلامانغان ایدی لر، بوصدا انسان لرغہ اینگ پاک واینگ توغری دین نے تعلیم ایتار ایدی، انداغ عالی دین نے کہ اینگ حقیدہ (غوو فروی ہہ جنیس) کبی محقق برفاضل اوشبوسوزلرنے حقلغانے بولغان حالدہ ایتیب دور (بودین دہ مقدّس سوزلر، شایانِ تبرک اشیالر، اصنام وعزیزلر، یاکہ اللہ نینک انالری بارلیغہ غہ دائر خرافہ لر، یاکہ اعمالِ صالحہ دن مجرد ایمان نے مفید دیدورغان عقیدہ لر، یاکہ سکراتِ موت اثناسی دہ ندامت وتوبہ نینک برارفائدہ بریشینے انغادہ قیلا دورغان سوزلر، یاکہ غیرلرطرفیدن وقوع بولادورغان دعاونیازلرنینک گنہکارلرنے توتقوزماقیغہ دائر افادہ لر توقتور

ملہ بوسویرت اسمیت بوسوزلارنے حضرت محمد نینک حیاتے نام اثریدہ ایتیب دور۔ ۱۲ منہ ملہ دوقتور مورلیس بوسوزلارنے (نوپارل فرانسہ زردشتی) نامغرتہ دہ ایتیب دور ۱۲ منہ دوقتور مورلیس فرانسہ نینک اینگ مشہور مستشرق لریدن دور قرآن نے فرانسہ زبانینغہ ترجمہ قیلمیش۔
ملہ اندماج برنسہ نینک ایجینغہ کیریب اندہ لایقیچیرلاشمک معنی سیدہ دور یقال اندمج الشئ اذا دخل فی الشئ واستحکم فیہ۔ ۱۲

چونکہ موندا غ عقیدہ لر بولرنے قبول قیلغان لرنے زبون وگمراہ قیلور (اھ)

مسترد وینپورت[1] دیمیش (قرآن نینک عدد سیز خصوصیت لری ایچیدہ بالخاصہ ایکے نرسہ فوق العادہ مہم دور بریسی ذاتِ کبریانے افادہ اینکان آیت لرا ہنگیداگی علویت دور قرآن کریم بشر غہ نسبت بریلگان نقائص دن ہر قیسی سینے ذاتِ کبریا غہ اسناد ایتمک دن منزہ دور ایکنجی قرآن اولیدن اخیری غچہ غیر بلیغ غیر اخلاقے یا کہ تربیہ غہ مخالف ہر نجوک فکر وہر قیداغ جملہ وہر نجوک حکایہ دن منزہ دور حالبوکہ تمام بونقیصہ لر خریستیان لر نینک قول لریدا کی کتاب مقدس دہ مبندول دور) ۔ فرانسہ نینک اینک مشہور مستشرقلدی دن سیدیو دیمیش (قرآن ہر حرمت غہ لایق براثر دور قرآن انسانلر غہ اللہ نینک حقوقینی تانیتمیش مخلوقات نینک خالق دن نیمہ نے کوزتوتملی نے مخلوقات نینک خالقی الیہ بولا دور غان مناسباتینی اینک صریح طرزدہ تبلیغ ایتمیش دور قرآن اخلاق وفلسفہ نینک تمام اساس لر یغہ جامعدور فضیلت رذیلت خیر وشر اشیا نینک ماہیت حقیقیہ سے خلاصہ ہر موضوع قرآن دہ افادہ قیلینیب دور حکمت وفلسفہ نینک اساسی بولغان قاعدہ لر عدالت ومساواۃ نے بیلدوراد ورگان وباشقہ لر غہ یخشی لیق قیلماق نے وفضیلت لیک لولمکنے اورگاتا دور غان اساس لر بارچہ سے قرآندہ باردور قرآن انسان نے اقتصاد واعتدال غہ سوق ایتا دور ضلالت دن قوتقازا دور اخلاقی بوزوق لوق لر قرانغولیتی دن چیقارا دور تعالی اخلاق نورغیہ اولاندورا دور انسان نینک قصور لرینی خطالرینی اعتلا وکمال غہ قلب ایتا دور۔

مسلمانلیق نے وحشی بردین دیگوچی لر شعور دن محروم انسانلر دور چونکہ بولر قرآن نینک صریح براق آیت لری دن کونہ لرینی یوما دور لر وقرآن نینک نیچہ عصر لردن بیری خلق ایچرہ عادت بولوب کیگان رذائل لر نینک یخی نے یولوب تاشلاغانینی تدقیق قیلمای دور لر مثلاً عرب لرارا سیدہ قان توکمک عادتے شایع ایدی قان دعوی لری عائلہ دن عائلہ غہ ونسل دن نسل غہ انتقال ایتارا یدی بوعادت نینک بعضی اثر لری بوکونکی اوروپادہ (دوئللو) شکلندہ پایدار دور عرب لرارا سیدہ قیز بلہ لرینی تیریک کومک عادتے کبی نیچہ نیچہ رذیلت لر بارا یدی بولر نینک بارچہ سی نے قرآن نینک سطوتی امحا ایتمیش دور۔ اھ)

انگلیز چہ محیط المعارف دہ مسلمانلیق دن بحث اینکان اثنادہ دیمیش (رسول اسلام نینک سجیہ سی نے تنویہ اینکان قرآن آیت لری غایت درجہ مکمل ونہایت درجہ مؤثر دور بوقسم مسلمانلیق نینک اخلاقی قاعدہ لرینی افادہ ایتا دور لیکن بوقاعدہ بر ایکی سورہ غہ منحصر ایماس دور بوآیت لر مسلمانلیق نینک حشمت لیک بنیانی وہ آلتون برحصار کبی ایثلا نمیشدور انصاف سیزلیق یلغانچی لیق حرص اسراف زنا خیانۃ غیبت کبی یمان اخلاق لر قرآن طرفیدن اینک شدۃ لیق صورت دہ تقبیح ونہی اتیلمیش ورذیلت نینک تمام نیمہ لیغی تانوتولمیش دیگر طرف دن حسن نیت باشقہ لر غہ یخشی لیق قیلماق عفت حیا مسامحہ صبر وتحمل اقتصاد توغریلیق استقامت صلح پرورلیق حق پرست لیق ہر نرسہ دن زیادہ جناب حق غہ اعتماد وتوکل اللہ غہ اطاعت کبی اخلاق حمیدہ لر مسلمانلیق نظریہ حقیقی ایمان نینک اساس لری وحقیقی مؤمن نینک بشلیچہ صفت لری دیب کورساتیلمش دور اھ)

---

[1] وینپورت بوسوزلار نے حضرت محمد وقرآن کریم نام اثری دہ آتیب دور ۱۲ سنہ سیدیو نینک وفاتے ۱۸۳۲ع دہ واقع اولمیش

الگلترہ نینک مستشرقلریدن بولغان (ژوزیف داقرقارلائل[1]) دیمیش؛ (قرآن نے برکرہ دقت ایلہ اوقوسانگیز انینک خصوصیت لرینی اظہار اتیمک غہ باشلاگانینی کورا سیز؛ قرآن نینک گوزل لیکی باشقہ تمام ادبی اثرلرنینک گوزل لیک لریدن قابل تمیز دور؛ قرآن نینک باشلیچہ خصوصیت لریدن بری اینک اصلیتے دور؛ مینینک فکرو عتیم غہ کورہ قرآن سراپا صمیمیت وحقانیت ایلہ پُر دور؛ قرآن نینک باشقہ خصوصیت لری بوایکی صفت غہ مستند دور؛ حضرت محمد نینک جہان غہ تبلیغ اتیکان دعوتے حق وحقیقت دور؛ اھ)

آمریکالیک واشینغتون ایروینغ[2] دیمیش (قرآن اینگ عالی واینگ مفید واینگ صمیمی فکرلرغہ جامع دور) اھ

الگلترہ نینک اینگ متعصب پاپاس لریدن بولغان رُودویل دیمیش (قرآن بتون کائنات نے یراتغوچی آشکارو نہاں ہر برشئی نے بیلگوچی قادرِ مطلق صفتی ایلہ ذاتِ کبریانے تقدیس وتبجیل اتیکان جہتدن ہر برستایش غہ شایان دور؛ قرآن نینک واحد احد بولغان اللہ غہ ایمانی لاتیز لزل دور؛ قرآن اوزی نینک افادہ سے و جیز ومجمل اولمک ایلہ برابر اینگ چوقور حقیقت اینگ قوۃ تبلیغ وملہم حکمت لرنے تقریر قیلادور غان عبارت ایلہ تکلم قیلینیب دور؛ قرآن عربستان نینک بسیط بدوی لری نے اندراغ براستحالہ[3] غہ دوچار اتیمیش کہ؛ بولرنینک عادۃً مسحور بولگانلیک لرینی گمان قیلاسن؛ خریستیانلر نینک تلقی سیغہ کورہ قرآن نینک کتابِ مُنزل ایماس لیکے نے ادعا قیلادور غان بولسا قمو؛ لیکن قرآن بت پرست لیق نے محواتیب؛ اللہ نینک بر لیکی عقیدہ سی نے تاسیس[4]؛ وجن وپری وتاش لرغہ عبادت نے اِلغا[5] کیچیک بلہ لرنے تیریک تیریک کو ممکن کیے. وحشی عادت لرنے ازالہ تمام خرافہ لرنے استیصال[6]؛ وتعدد زوجات نے تحدید ایلامک ایلہ؛ تمام عرب لرا وچون الٰہی لطف ونعمت اولمیش دور اھ)

عربچہ وانگلیز لغت لرنینک محرری وقنور استینغاس دیمیش (قرآن انسانلر نینک یدِ استفادہ سی غہ توشکان اثر لرنینک اینگ اولوغی دور؛ قرآن دہ انسانیت عالمی نینک حیاتی وسجیہ سے اینگ واضح شکل دہ کورولمکدہ دور؛ قارلایل نینک (قرآن نینک علویتی اینگ جہانشمول حقیقتیدہ دور) دیکان سوزی شبہ سیز توغری سوز دور؛ قرآن عقائد واخلاق نینک انسان لرغہ ہدایت وحیاۃ دہ موفقیت تأمین قیلادور غان اساساتے نینک مکمل بر مجملہ سی دور؛ بتون بو اساسات نینک اُس الاساسی عالم نینک تمام مُقدرات ینے یدِ قدرتیدہ توتکان ذاتِ کبریا غہ ایمان دور؛ اللہ نینک بر لیکینہ ایمان اتیمک؛ حقیقتِ کبرا سے نے اعلان اتیکان دہ؛ قرآن نینک لسانی اقصای بلاغت واقصای نزاہت غہ تیا دور؛ سونکرہ قرآن اللہ نینک ارادہ سے غہ اطاعت نے؛ واللہ غہ عصیان اتیمک نینک نتیجہ لرینے ایضاح اتیکان چاغدہ؛ انسان لرنینک قوۂ مُخیلہ سینے ایلیکتیریق لایدور غان اینگ سیّال بر لسان قوللانادور؛ رسولِ کبریا غہ تسلی برمک؛ ولانے تشویق اتیمک؛ یاکہ خلق نے سایر پیغمبر لرنینک احوالی؛ وامم ماضیہ لرعاقبتی ایلہ تخویف اتیمک؛ ایجاب قیلغان زمانہ؛ قرآن نینک لسانی اینگ قطعی جدّیت نے اکتساب اتیمک دہ دور؛ مادام کہ قرآن نینک بر برلیغہ دشمن قبیلہ لرنے بربری ایلہ مجادلہ اتیمک دہ بولغان عنصر لرنے برملت مجتمعہ حالی غہ کلتور غانینی؛ واولرنے ایلکی فکر لریدن تولا عالی برخصلہ غہ ترقی قیلدور غانینی کورامیز؛ اولحال دہ بلاغتِ قرانیہ نینک مکمل بیغیغہ حکم

---

[1] قارلائل نینک وفاتی ۱۸۸۱ء دہ واقع اولمیش ۱۲ [2] ایروینغ آمریکالیک حضرت محمد نینک حیاتے حضرت محمد نینک خلیفہ لاری نام ایلکی اثر نینک صاحبی دور ۱۲ [3] استحالہ اولغی حالی دن باشقہ برحالی غہ یانمک دور ۱۲ [4] تاسیس یاسالادور غان اوی نینک حدود دینی روشن توختاتیب اُولینی سالماق دور ۱۲ [5] اِلغا باطل وبیکار قیلماق دور ۱۲ [6] استیصال یلدیزینی یولوب قورو

اتیمک لیکمیز واجب دور، چونکہ بو بلاغت وحشی قبیلہ لرنے مدنی برملت حالی غہ کلتور میش، دنیا نینک ایسکی تاریخیغہ ینگی برقوّہ علاوہ اتیمیش دور، زمان و مکان اعتباری ایلہ بربری دن یراق بولغاندیک فکری انکشاف اعتباری ایلہ ہم بربریدن تولا فرق لیق بولغان انسانلرغہ خارق العادہ برحسا سیّت الہام قیلغان قرآن مخالفتہ نے اخوّت واتحاد غہ قلب قیلغان قرآن، اینگ شایانِ حیرت وحرمت براثر تانیلماقغہ لایق دور، بشر نینک مقدّراتی ایلہ مشغول عالم لرا وچون قرآن شایانِ تتبّع اینگ مفید موضوع سانا لادور، اھ)

پروفسور ادوارمونتہ دیمیش (الدنینک بریلکی نے اینگ نزیہ، اینگ عالی، اینگ تقدیس کار، وقناعت بخش، برلسان ایلہ ہاشقہ برکتاب مُنزل روشن واعلا ادا قیلالماغان برافادہ برلہ تقریر قیلغان کتاب قرآن دور، بوقدر مکمّل واسرارانگیز ہرشئی دن بودرجہ یراق، ہرانسان نینک تدقیقیغہ بوقدر کشادہ بولغان بروین محقق انسان لرنے اوزلیغہ محبوب قیلادور غان اعجاز کار قدرت غہ حائز دور، اسلامیت نینک بوقدرت غہ حائز ایکانیدہ شبہ یوقتور، رسول اکرم نینک شعور وادراک تمثالی بولغان دماغی نینک ایمان نوری وکامل یقین ایلہ نُور لیغی محقق دور، رسول اسلام معاصر لری نے اوشبو ہیجان ایلہ آلا ولامیش، وبوصفت ایلہ تجہیز اتیمش ایدی، حضرت محمد آغاز اتیمک دہ بولغان اصلاحاتینی وحی ربانی دیب تقدیم اتیمیش دور، بوحی الٰہی برنوع الہام دور، محمد نینک دینی عقل قاعدہ لری الہاماتیغہ تماماً موافق دور، اہل اسلام نظریدہ اسلامیت نینک عقائد اساسیہ سے نینک خلاصہ سے بودور، (الدبر دور محمد اینگ پیغمبر بدور) فی الحقیقہ اسلامیت نینک اساس لرینی سکونت ایلہ وعمیق بر تأمل ایلہ تدقیق قیلغانیمیزدہ، بولرنینک الدنینک بریلکیغہ، ومحمد نینک رسالتی غہ، سونگرہ حشر ونشر غہ منتہی ایکانینی کوامیز، بالذات دین نینک اساس لری تانیلغان بوایکی عقیدہ بتون دیندار انساندہ چہ عقل ومنطق غہ مستند تلقّی اولونمک دہ، وبولر عقائد قرآنیہ نینک خلاصہ سے بولونمک دہ دور، قرآن نینک افادہ سیداکی سادہ لیک وبراقیّت اسلامیت نینک انتشار واعتلاسی نے بلاتوقف تمادی ایتدورگان سائق قوّۃ بولوب دور،

اسقوچیا مستشرق لندن ویلیام مویر[1] دیمیش (قرآن دہ الدنینک بریلکی نے اثبات، وہرکیشی نے انکا اطاعت، وعرض شکران غہ سَوق اوچون طبیعت دن تولا مثال لرکلتور ولوب دور، رذیلت دن اجتناب، وفضیلت نے اکتساب، ایلامک لزومی یخشی لیق لرغہ مقابل آخرت دہ احسان قیلینا دورغان مکافات لر، یمانلیق لرغہ قارشو کورولادورغان مجازاۃ لر، مخلوق لرنینک خالق غہ عبادتے، وبوعبادت لرنینک برگان اوبدان نتیجہ لری، بولر نینک بارچہسی قرآن دہ بلیغ ومؤثر صورت دہ افادہ قیلینیب دور، موندن باشقہ آخرت غہ ایمان عقیدہ سی ہم اینگ معقول دلیل لرایلہ اثبات ایتیلمش دور، اھ)

انگلترہ نینک مشہور رجال سیاسیہ سی دن ئیدموند بورق دیمیش (قرآن نے تدقیق اینگانچہ اینگ مکمّل لیکی غہ وعلوّیتی غہ آگاہ بولورمیز، اوّلاً انسان نے جذب اینگان قرآن، سونگرہ بلاغتی ایلہ انے حیرت غہ دوچار، سونگرہ اندہ تمام برمجذوبیّت پیدا اتیب انسان نے اوزلیغہ حرمت اتیمکغہ مجبور قیلور، بوطرز ایلہ ہرکیشی نے صمیمی متأثر ایلار، اسلامیّت ہرہرکشی غہ برابر حکمدار لردن تارتیب فقیرلرغہ قدر ہرکشی غہ یبا ریلکان، واینگ معقول

[1] مویر ۱۸۱۹ء دہ تو غولوب ۱۹۰۵ء دہ وفات بولمیش مویر اسلام دشمنی اولمک ایلہ مشہور دور ۱۲۔

اساس لرغہ بنا قیلینغان بردین دور، بو اساس لرنینگ بر نظیر ینے باشقہ بردہ تاپمک غہ امکان یوقتور، اھ)
مانویل کینغ دیمیش (اسلام نینگ کتاب سماوی سی قرآن دور، بو کتاب حضرت محمد نینگ مدۃ نبوتی اثنا سیدہ تلقی قیلینغان وحی لرنینگ مجموعیدور، قرآن اسلامیت نینگ اساساتِ اعتقادیہ سیدن باشقہ تولا اخلاقی تأمینات غہ وحیاتِ یومیہ غہ دائر تولا قاعدہ لرغہ محتوی دور، بو اعتبار ایلہ مسلمان لرخریستیانلردن فائقیت لے حائز دور لر، بو دین تمام انسانلرنے مساوی دیدور، وانسان نینگ روحی نے ذاتِ اجل واعلیٰ غہ تقرب ایتدورادور قرآن دہ خاتونلر ذکر قیلینغان دہ اولرنینگ حق لریدہ عبارات احترامیہ قوللانادور، والدین غہ یخشی لیق، ومحبت، زوجہ لرغہ شفقت، ومربوطیت قرآن دہ حرارت[1] واصرار ایلہ توصیہ قیلینادور، فی الحقیقہ مسلمانلرنینگ عالی اخلاق لری ہر بر تقدیر وتحسین غہ لائق دور، بو اخلاق عالیہ نینگ ناظمی کتاب اللہ نینگ اوامری دور۔
اللہ غہ تسلیم وانقیاد ایلامک نے تعلیم اینگوچی اسلامیت نینگ سالک لری توغری درست انصاف لیق، سوزلرغہ مربوط، وعدہ سیغہ وفالیق، بولمک کبی صفت لرایلہ متصف دور لر، اگر بو بارہ دا باشقہ چہ سوز قیلادور غان بولساق عقل ومنطق سوزیمیزنے جرح قیلور، قرآن نینگ حضرت محمد طرفیدن وجودغہ کلتورولگانلیکی نے اکثر یا ادعا قیلور لر، بو نقطہ نظر غہ کورہ حضرت محمد قرآن نے توراۃ وانجیل دن انتحال[2] ایتمیشدور، مینگ قنا علیم مونینگ خلافیدہ دور، اگر الہام عالیدہ وحی آتالغان برنرسہ بارالیسہ، ووحی بر دجود کامل غہ حائز الیسہ، قرآن نینگ کتاب منزل ایکانیدہ شبہ یوقتور، خریستیانلر حضرت محمد نینگ حق پیغمبر ایکا سلیغینے، وقرآن اینگ اثری ایکانلیغی نے ادعا قیلورلر، اگر حقیقت مونداغ ایسہ محمد اوزینی مؤاخذہ قیلادورغان آیت لرنے نیمہ اوچون قرآندہ کلتورادور، ونیمہ اوچون اول آیت لرنے اثریدہ باقی قویادور۔ اھ) انگلترہ نینگ اینگ مشہور مؤرخ لریدن ادوارد گیبون[3] دیمیش (قرآن نینگ نظریہ بسطوۃ لیک بر حکمدار ایلہ بیچارہ بر فقیر ارسیدہ فرق یوقتور، موندا غ اساس لرغہ مبنی اندا غ بر تشریع وجودغہ کلیب دور کہ دنیادہ اینگ ہیچ نظیری یوقتور، اسلامیت نینگ اساس لری تثلیث عقیدہ سینی، الہ نینگ تجسدینی، وحدت وجود عقیدہ سی نے ردایتمک دہ دور، بو متصوفانہ عقیدہ لرا وچ قوۃ لیغ الوہیت نینگ موجودلیغی نے، ومسیح نینگ اوغلی ایکانلیغی نے اوگرا تمکدہ دور، لیکن بو عقیدہ لرانجق متعصب خریستیانلرنے ایتاندورا آلادور، حالبوکہ قرآن مونداغ اختلاط لردن ابہام لردن آزادہ دور، قرآن اللہ نینگ برلیکینی اینگ قوت لیک دلیل دور، فیلسوفانہ بر دماغ قہ مالک بولغان بر موحد اسلامیت نینگ نقاطِ نظرینی قبول ایتمک دہ اصلا تردد ایتماس مسلمان لیق، بلکہ بوکون گی انکشافِ فکری میز نینگ ہیئت ورتبہ سیدن تولا عالی بردین دور اھ) پنجاب دا گی سیخ مذہبی نینگ مؤسسی بابا نانک دیمیش (زبور وتوراۃ وانجیل وبراہمہ نینگ کتبِ مقدسہ سے، وسائر کتبِ دینیہ نے تدقیق ایتکان بولساہم بلغوز قرآن نینگ شایانِ قبول وتسلیہ بخش بر کتاب ایکانینے کورامن، حقیقت حال دہ ایمان نینگ حقیقی کتابی فکر غہ اطمینان بیرادورغان انجق قرآن دور) آلمانیا نینگ السنۂ سامیہ عالم لریدن پروفسور نولدیکہ دیمیش (قرآن نینگ مکی سورہ لریدہ کی غرض انسانلرنے باطل الہہ لرغہ عبادت دن صرف نظر ایتدوروب ہمہ سینی حقیقی خالق غہ ارشاد ایتمک دور، قرآن بو بارہ دا منطقی دلائل دن زیادہ سلاح لری ینگ تہ سی دہ اجرای تأثیر ایتادورغان

---

[1] حرارت گرم لیک اظہار یرایش غہ دا غ اولساس لیق ایلہ التزام تام کورگوروب عزم وعقد قلب ایلاک دور ۱۲ منہ
[2] انتحال برآدم ینگ فرسہ سی نے بو مینگ دور دیب اوزغہ نسبت قیلیغ بریب ادعا ایلاک دور ۱۲ منہ
[3] گیبون ینگ وفاتی ۱۷۹۴ع دہ واقع بولوب دور ۱۲ منہ

اینک عالی بلاغت نے قولللانمقدہ دور بناءً علیہ برطرف دن ذاتِ کبریانے تقدیس وتنزیہ ایتیب اینک کائنات داگی لطف لرینی تعداد ایلامیش دیگر طرفدن بت پرست لیک نینک فتحی نے لشہیر قیلمیش خصوصًا توغری یولدہ یورگان لرینک نائل بولادورغان مکافات لری وایگری یول دہ آزگاندرنینک دوچار بولادورغان مجازاۃ لری تولاشایان دقت دور قرآن نینک بالخاصہ بوخصوصیتی اسلام نینک انتشار اولمکی نینک قوۃ لیق سبب لریدن سنالادور قرآن نینک اینک محتشم سورہ لری روز قیامت نینک یقین کلمکی دہ طبیعت نینک زلزلہ غہ کلماکی نے افادہ قیلادورغان آیت لردور بوآیت لرنے اوقوغان حال دہ انسان ارض نینک تارمار بولغانینی تاغ لرنینک فخته دیک ساچیلگانینی یولدوز لرنینک بربریغہ ارالاشقان حال دہ پارچہ لانیپ توکولگانینی کوزی برلہ کوروب تورگاندیک بولادور) ینہ آلمانیا فیلسوف لریدن ژوہان ژاقوب رائیس دیمیش (برآز عربچہ اوگرانگان بعض کیشی لرقرآن غہ استہزاء قیلماقغہ باشلایدورلر لیکن اگر بولر قرآن نینک فصیح وانسانلرنے ایلیکتیر یقلایدورغان تلاوتینی تینکلاغان بولسہ لر رسول اسلام نینک اصحابیغہ قرآن نے تبلیغ ایتکان چاغی داکی قوللانغان محیر العقول لسان نے ثیمہ ایکانینی طویسہ لر حضور الٰہی دہ سجدہ غہ آیتلور ایدی لر وبارچہ لری یارسول اللہ بزنینک قولیمیزدن توت وبزنے امتینک زمرہ سیغہ داخل اولمک شرفیدن محروم اتیمہ دیرایدی لر اھ) مناغیر دین عالم اوفیلسوف لریدن علم وتدقیق سایہ سی دہ حقیقت غہ یول تاپیب قرآن نینک حق لیغی غہ واسلام نینک فضائل ومزایاسی غہ اعتراف قیلغان لرنینک سوزلری بودور اہالیمیز غرت آلمک لری اوچون برآز نمونہ نے تحریر قیلدوق باقینگ بوذواتِ مذکورہ لراوزلری غیردین ولسان عرب دن بیگانہ بولوب توروب علم وتدقیق قوۃ وامدادی ایلہ لسان عرب غہ آشنا بولوب اینک اصطلاح وقوانینغہ واقف اولمک ایلہ قرآن کریم نینک بلاغت وفصاحتی واداء معنی دہ کورکوزگان اعجازیغہ تحسین ایتمک دہ وانینک بیان اعجاز نشانی آلیداسجدۂ تسلیم وتکریم اوچون ایگیلمک دہ دورلر اما قریش کافرلری اوزلری لسان بارا سیدہ ہمہ غرت نینک فصحاسے وبلاغت وبدائع لسان غہ تمام اہم سامیہ نینک عرفاسی بولوب توروب قرآن غہ ایمان وانینک عبارات واداء معانی بارسیدگی بلاغت ونزاہتی غہ سجدۂ انقیاد قیلمادیلر بوعجب کہ اوشبوذکر قیلنغان فیلسوف وعالم لرقرآن کریم نے اوزلری تلاوت ومعانی عالیہ سنی تدبر ایلامک ایلہ انینک عباراتے نینک فصیح لیغی نے واداء معنی دہ بلیغ لیغینی ومعانی عالیہ سے نینک شیرین لیغی نے صمیمی تقدیر قیلماق ایلہ کمال ذوق دن اینک بلاغتی آلیدہ سجدۂ تکریم بجاکلتورمکدہ دورلر قریش کافرلری نہ قدر تاش کونکل کافرلرایکان کہ قرآن کریم نے رسول اللہ تبلیغ ایتکان ہنگام دہ اولجناب نینک لسان اعجاز بیانیدن اینے آنکلاب کمال ذوق دن قلب قالب لری ایرب سوبولوب اوزلرینی سجدۂ تسلیم غہ آتمای بلکہ اول قرآن معجز نے اساطیر الاولین دیمک غہ جسارت کورگوزدی لر بنابرین صانع قدیر اول شقی لرنینک بوکردارناہموارینی استبعاد ایلاب فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ ویب دورلر بوقوم عناد پیشہ لرنینک بوایش لری اولرنینک قبیح تعصب باطل غہ غرق ایکانیک لریغہ وغایت عناد دن آفتاب یکلیغ ظاہر بولوب تورگان حقیقت دن کوزیومک دہ براکانیک لریغہ آشکارا دلیل دورپس دنیادہ اولردن معاند راق واولردن متمرد راق سنگین دل برقوم تعصب آیین بولماسکرک شوندای غ قوم قساوت شعار عناد کار لرایچیدہ دین اسلام نے تبلیغ ایتیب اوزمسلکیدہ ثبات اوزرہ توروب ہیچ برفتور سیز تبلیغ ودعوت امریغہ اقدام قیلغان جناب رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم نینک ثبات ومتانتی غہ وتحمل وتوکلی غہ وعزم ایتکان ایشی نینک انجام غہ تیکینیغہ

ایمانی قوی ایکانینغہ، ثنا ایتمای، وانے تقدیر ایلاماے چارہ یوقتور، بولرنینک بارچہ سے اول جناب نینک قیام کورگوزگان دعوتے امر حق ایلہ بولوب حق وراست ایکانلیکی غہ دلیل قاطع وبرہان ساطع دور، شونینک اوچون دوقتور ستینغاس محمد نینک توغریلیغی فعالیتی حقیقت نے تحری ایتمک دلکے صمیمیتے لاتیز لزل عزمی ہیچ بروقت ضعف وفتور یوزلانماگان ایمانی وہم اوزی نینک تبلیغی نے تینکلامک نے ایستاماگانلرغہ ازلے حقیقت نے تینکلاتمک یولیدا کی ثباتی بولرنینک بارچہ سی اول جسور وعزمکار پیغمبر نینک خاتم رسالت ایکانینغہ اینک قطعی واینک امین دلیل (ردور) دیدور، بوآیت کریمہ دا کی سجود دن مراد خضوع واستکانۃ دور، شیخ المفسرین ابن جریر طبری رحمہ اللہ بومعنی نے اختیار ایتیب دور، وبعض مفسرلر نفس سجود مراد ایتیب دورلر، امام اعظم رحمہ اللہ بوآیت ایلہ سجدۂ تلاوت نینک واجب لیغی غہ حجت کلتورو بدور، بَلِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا يُكَذِّبُوْنَ ۝ بلکہ حق نے یاپیب انکار قیلغان کشیلر، اول قرآن نے تکذیب قیلادورلر، شونینک اوچون اول قرآن اولرغہ تلاوت قیلنغان چاغدہ انکا انقیاد قیلمایدورلر، یعنی قرآن بیان قیلغان نرسہ لرغہ ایمان نے واجب قیلادورغان دلیل لر اگرچہ قویاش دیک جلی وظاہر اولسہ مو، اول کافرلر اول دلیل لرغہ انکار واولرنے تکذیب ایتارلر، اول معاند کافرلرنینک تکذیب لری یا اسلاف لری نینک آیین باطلی غہ تقلید جہتیدن دور، یا محض حسد وعناد اوچون دور، یاکہ آکرا اظہار ایمان ایتسہ لر مناصب ومنافع دنیویہ لری فوت اولمکدن قورقغان جہتدن دور۔ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُوْعُوْنَ ۝ واللہ تعالیٰ اول مشرک لرنینک کونکل لریدہ سقلاغان وجمع قیلغان کفر وحسد وبغی وتکذیب لرینی بیلگوچیدور، یاکہ اول کافرلرنینک صحیفۂ اعمال لریغہ جمع قیلغان یامان عمل لریغہ واول اعمال سیئہ مجازاتی اوچون اوزلریغہ ادخار ایتیکان عذاب گوناگون غہ دانادور،

فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيْمٍ ۝ پس اے محمد اول کافرلرغہ قتیغ رنجیتکوچی عذاب برلہ سیونج برگیل، یعنی اثری بشرہ لریدہ ظاہر بولا دورغان خبر نے اولرغہ دیگیل، اینینک اوچونکہ اولرنینک کونکل لریدہ بغیب سقلاغان نرسہ لرنے اللہ تعالیٰ نینک بیلگیلیکی اولرنینک مستحق عذاب بولمک لریغہ ختماً موجب دور،

اِلَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُوْنٍ ۝ لیکن اندا غ کیشیلر کہ راست ایمان کلتوردی لر واو بدان عمل لرنے قیلدی لر، اول کیشی لرغہ آخرت دہ ہیچ اوزولماس دائمی ثواب باردور،

ممنون بار اسیدہ اوچ احتمال بیان قیلیب دورلر، برنجی اوزولماس توگانماس اجر دیمک دور، ایکنجی منت قیلنمایدورغان ثواب دیمک دور، اوچونچی احتمال نقصان سیزبے کم وکاست ثواب دیمک دور، اولغی احتمال ظاہر راق دور، چونکہ بہشت دا کی ثواب توگانماس دائمی اجر دور، ایکنجی معنیدن شاید کہ مراد بولغای کہ مؤمنین شایستہ کردارلرغہ وعدہ قیلنغان اجر متحقق دور، اول اجر غہ مأجور مذکور لر وردگار لریغہ اطاعت ایلاب قیلغان عمل صالح لری سبے ایلہ مستحق بولغانلر، اگرچہ اول استحقاق پروردگار کریم نینک فضلی برلہ بولسہ مو، اندا غکہ عمل غہ قدرۃ واراکا ہدایت اللہ تعالیٰ نینک فضلی برلہ دور،

امام رازی رحمہ اللہ بو احتمال لرنے ذکر قیلغاندن کین ایتادور، (اولی بوکیم قولہ تعالیٰ غیر ممنون بو احتمال لارنینک ہمہ سی غہ حمل قیلنغای، اینینک اوچونکہ اوشبو احتمال لرنینک کلگے سی نینک حاصل بولمکی ثواب نینک شرطیدن دور، (یعنی ثواب دائمی بی منت کم وکاست سیزبولور) گویا اللہ تعالیٰ نینک مؤمن شایستہ کردارلرغہ قیلغان وعدہ سی او زولمایدورغان دائمی ثوابلرنینک خالص نقصان سیزبے کم وکاست دور، اھ)

لہ خضوع باش ایگمک وانقیاد ایلامک دور ۱۲۔

سورۂ بروج مکہ دہ نازل بولمیش آیت لری یگرمہ ایکی دور

بیلگیل کہ بو سورہ دن مقصود رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم غہ ومؤمن لرغہ کافر لرنینگ آزار وایذا سیدن تسلیہ بیرمک دور، وانینگ کیفیتی بو کیم سیز لرغہ بو کافر لردن تیگان ایذا لرغہ غمگین بولمانگ لر، ایلگاریکی امت لرایچرہ ہم شونداغ قوم لر بولغان، اصحاب اخدود وفرعون وثمود قومی غہ اوخشہ، دہمۂ کفار لرنینگ عادت لری دین حق نے تکذیب قیلماق دور، سونگرہ مونینگ عقبیدن دیدی کہ اللہ تعالیٰ نینگ علمی وقدرتے اولرنے احاطہ قیلغوچی دور دیب، سونگرہ اینینگ ارقہ سیدن دیدی کہ بو ایش لرلوح محفوظ دہ ثبت قیلینغان ایش لردور کہ اینینگ تغییر تاپمکے ممتنع دور دیب، بو سورۂ کریمہ نینگ ترتیبی بو دور۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوْجِ ۝۱ برج لرایگاسی بولغان آسمان بیلان قسم قیلامن، بروج برج نینگ جمعی دور برج دیب اکابر واشراف لرنزول قیلادورغان قصر لرنے ایتور لر، وبروج فلک سیارہ منازلی وثوابت لرمقرّی بولغان جہتدن قصور عالیہ غہ تشبیہ قیلینیب دور، بروج دن مراد نیمہ ایکانیدہ مفسّر لربرنیچہ قول لربیان قیلیب دور لر، بعضی لردیب دور کہ بو جای دہ بروج دن مراد اولوغ ستارہ لر دور کہ اولرنینگ کمال ظہوریدن بروج آتاب دور، وبعضی لردیب دور کہ بروجدن مراد قمر منازلی بولغان ستارہ لردور کہ یگرمہ سکز دور لر، وہر کیچہ قمر اولرنینگ بریدہ بولادور، سمانے منازل قمر برلہ وصف قیلماق اینینگ اوچون دور کہ قمر نینگ منزل بمنزل سیر قیلماقیدہ صانع قدیر نینگ قدرتیغہ دلالت قیلادورغان آثار عجیبہ لرہا ردور، وبعضی لردیب دور کہ بروج دن مراد مشہور اون ایکی بولدوز لردور کہ اولر، حمل ثور جوزا سرطان اسد سنبلہ میزان عقرب قوس جدی دلو حوت دور لر، بوبارہ داکی قول لرنینگ اشہری بو دور، سمانے بروج اثناعشر ایگاسی دیب وصف قیلمانے اینینگ اوچون دور کہ، اندہ عجایب حکمت لرموجود دور، زیرا آفتاب بو برج لردہ سیر قیلور، عالم سفلی نینگ مصالحی ومنافعی آفتاب نینگ سیر لریغہ وابستہ ایکانیدہ، ہیچ شک یوقتور، بوایسہ البتہ اینینگ برصانع حکیم نینگ مصنوعی ایکانیغہ اچیق دلیل دور، انسان لرایچرہ جزیان اتیمکدہ بولغان حساب شمسی نینگ مداری بو اون ایکی بولدوز حرکتی غہ مبنی دور، اندا غ کہ حساب قمری نینگ مداری قمر نینگ منازل مذکورہ سیدہ سیر اتیمکیغہ بنا قیلینور، فصول اربعہ مداری حساب شمسیغہ کورہ مختلف اولماس، پس اہل اسلام نینگ ایکی طریقہ حسابی بار دور، بری حساب شمسی کہ اینینگ ایلہ فصول اربعہ اوقاتے کم وزیادہ اولمای اختلاف سیز بیلینور، دیگری حساب قمری کہ اینینگ ایلہ بعض احکام دینیہ چنانچہ حج وروزہ وعید کبی شرعی عبادت، وعمل لرنینگ حساب ووقت لری معلوم قیلینور، پس موندا غ بولغاچ حساب قمری ایلہ بیلنا دورغان احکام دینیہ دن باشقہ امور دنیویہ حساب شمسی ایلہ معاملہ قیلنہ دین جہتی دن، ہیچ منع یوقتور۔

ابن القیم الجوزی رحمہ اللہ اتقان دہ ایتا دور، اللہ سبحانہ قسم قیلغان بروج دن مراد خواہ شمس وقمر نینگ منازلی بولسون، یا آسمان داکی نجوم لربارچہ سی بولسون، یا اول نجوم لرنینگ برنوعی بولسون، بولرہمہ سے

اللہ تعالیٰ نینک قدرۃ قاہرہ سی نینک دلائلی دن دورٗ وو حد اینتی نینک شواہدی دن، چونکہ اوشبو بروج لرنینک اوشبو متشابہ الاجزاء کرسی الشکل بولغان سماوہ صورت وشکل ومقدار لری مختلف بولغان حال دہ موندغ ادوار وحرکات متناسقہ منتقنہ ایلہ وجود پذیر اولمک لری برفاعل حقیقی ایجادی سیز مستحیل دورٗ واینچنین اولرنے ایجاد قیلغان فاعل مختار نینک قادر، عالم، مرید، حی، حکیم ایماس لیکے، واوزی یراتقان مخلوقی دن مباین بولمای مخلوق غہ اوخشاماغلیقی مستحیل دورٗ پس کرۂ سمانینک برجانبی جانب دیگری دن اوزون لوق، وقسقہ لیقدہ ونہ وضعدہ متمیز بولمای جوانبی نینک ہمہ سے برابر بولوب، بوعظمت ہائلہ ایلہ یچ برلشر نینک وہمی یتوشماس لیق درجہ دہ موندغ بلند وستون سیز یراتیلماقیغہ، وثوابت وسیارہ لرایلہ تزیین تاپماقیغہ، واندہ مرکوز بولغان بروج ومنازل سیارہ لرنینک نظام وترتیب وتنسیقی غہ فکر صحیح وتأمل حقیقت بین ایلہ تدبر ایلاکان صاف ذہن انسان رأی صواب نما ہدایتی برلہ جزماً ایشانادورکہ بومصنوعات کارخانۂ قدرت طبیعیون وملاحدہ سے نینک قواعد رکیکہ سی نے بیشک خراب قیلادورغان، وعالم غہ ربّ قادر عالم حکیم مدبّر اثبات قیلمایدورغان، فلاسفہ نینک اساس سست بنیانینے البتہ ویران ایتادورغان دلائل الٰہیہ جملہ سیدن دورٗ پس موندغ بولغاچ، بروج سماء خواہی نجوم بولسون، خواہی سیارہ لرمنازلی بولسون، اللہ سبحانہ نینک دلائل قدرتے نینک اعظمی دن دورٗ بنابریں اللہ سبحانہ سماء ذات البروج ایلہ قسم قیلیب دورٗ انتہیٰ۔

وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ ۝ وہم قسم قیلامن وعدہ قیلنغان کون بیلان یعنے قیامت کونے بیلان، یوم موعود دن مراد بندہ لرارسیدہ فصل قضا قیلینادورغان قیامت کونے ایکانینی ابن جریر طبری ابوہریرہ دن متعدد روایت لرایلہ مرفوعاً وموقوفاً، وحسن بصری دن وقتادہ دن وابن زید دن وابو مالک اشعری دن نقل قیلیب دورٗ قیامت کونے فصل قضا وحساب وجزا کونے بولوب اول کوندہ حاکم ومالک یلغوز اللہ متعال بولغان حیثیت دن اول کون نینک قدر وعظمتی غہ تنبیہ ایلاب، اللہ تعالےٰ اولکون برلہ قسم قیلیب دورٗ۔

ابن القیم الجوزی آتیب دورٗ سونکرہ اللہ تعالیٰ یوم موعود بیلان قسم قیلدیکہ اول قیامت کونے دورٗ قیامت کونے قرآن دہ مُقسَم وہم مقسَم علیہ بولوب دورٗ انداغ کہ قرآن کریم ہم مقسَم بہ وہم مقسَم علیہ بولوب دورٗ ویوم موعود بیلان قسم اول روز موعود نینک وقوعی غہ دلیل دورٗ واول کون نینک واقع اولمکی خدا طرفیدن بیاریلکان جمیع پیغمبر لرنینک انکا اتفاق ایتمک لری ایلہ مثبت دورٗ وہم اللہ تعالیٰ نینک بندہ لری غہ بیلدورگان حکمت وقدرتے نینک ہدایتی بے شبہ کورساتادورکہ خالق حکیم بندہ لرینی عبث خلق ایتکان ایماس دورٗ وبندہ لربو دنیادہ قیلغان انواع عمل لری حسبیچہ یا مثاب ویا معاقب بولنمای محتمل قویولماس البتہ بندہ لرغہ جزا وسزا کورادورغان بریوم موعود نظمکی دہ شبہ یوقتور دیب، وینہ موندن باشقہ آیات وبرہان لرکہ اللہ سبحانہ اول آیات وبرہان لرایلہ گاہا یوم موعود نینک ممکن ایکانیغہ، وگاہا انینک واقع اولمکی غہ، وگاہا اول یوم موعود نے کلمایدوردیب انکار قیلغان مشرک لرنینک انکاریدن اولے تنزیہ قیلماقغہ استدلال قیلادورٗ پس اللہ سبحانہ نینک یوم موعود برلہ قسم

قیلماقی اللہ غہ ایمان کلتورکان کیشی لرقا شیدہ سماء واندن باشقہ عیانًا مشاہدہ قیلینا دورغان موجودات ایلہ قسم ایلامک مشابہ سیدہ دورٔ انتہیٰ۔

وَشَاهِدٍ وَّمَشْهُوْدٍ ط وہم برحاضر بولغوچی وحاضر بولونغوچی بیلان قسم قیلامن۔

اوشبو مقسَم بہ بارسیدہ مفسر لرنینگ قول لری مضطرب دورٔ بعضی لرانے حضور معنی سیدہ بولغان شہودون دیب دورلرٔ وبعضی لرانے شہادت دن مشتق دیب دورلرٔ قفال اینگ حضور معنی سیدہ بولغان شہودون اولی دیب دورٔ امام رازی ایتا دورٔ مُقسَم بہ حضور معنی سی دہ بولغان شہودون بولغان دہ آیت کریمہ دہ برنیچہ احتمال تاویل بولغان وجہ لربار دورٔ اولغی وجہ بوکیم مشہود قیامت کونے وشاہد اول کون دہ حاضر بولغان جمع لردورٔ وبو قول ابن عباس دن وضحاک دن مروی دورٔ دیو احتمال اینگ صحیفہ برنیچہ وجہ لر دلالت قیلادورٔ اوّل بوکیم اوشبو قیامت محفل عظیمی غہ حاضر بولمک دن اولوغراق ہیچ برحضور یوقتورٔ چونکہ اللہ تعالیٰ انده ملائکہ وانبیاء وجن وانس نے یعنی اوّلین وآخرین نے بیغادورٔ ولفظ نے مسمای

لہ شیخ محمد عبدہ رحمہ اللہ اتیب دور یوم الموعود قیامت دورچونکہ اول کون اینگ کلمکی ایلہ اللہ تعالیٰ بزلارغہ وعدہ قیلدی وہنوز بزلار انکا یتو شمادوکہ وشاہد ہر برنرسہ کہ انینگ جسّی بار دور اول حس ایلہ اشیانے مشاہدہ قیلور ومشہود ہر برنرسہ کہ حس ایلہ اول مشاہدہ قیلینور انداغ معنی لفظ ننگ حقیقتے اوشبو دور اللہ سبحانہ اولاغیب وشہود غہ جامع بولغان نرسہ بیلہ قسم قیلیب دورکہ اول سماء ذات البروج دورچونکہ سماء نینگ کوکب لاری نینگ نوری مشہود روشنالیغ لارے مرئی طلوع وغروب لاریدہ حرکت لاری حسّ بصر ایلہ معروف دور سماء ایسہ عالم بالا نینگ اسمی دور وہر نرسہ کہ یو قاریدہ بولسہ سماء آتالور واندا کی بروج لارنے مشاہدہ قیلورسن لیکن اندہ سن حسّ بیلہ مشاہدہ قیلالمایدورغان غیب بارکیم اول کوکب لارنینگ حقیقتے واول کوکب لارنینگ وجودیدہ صانع قدیر نہادہ قیلغان قوۃ لاردور وہم اللہ سبحانہ عالم علوی دہ ساکن قیلغان فرشتہ وغیرلاردن مخلوق لادورکیم بزنینگ حواسّ تمیز اولارنے ادراک قیلالماس اگرچہ عقلیمیز اولاردن برارنرسہ نے اعتقاد قیلماق غہ یتو شہ موسو نکہ اللہ تعالیٰ غیب صرف بولغان نرسہ برلہ قسم قیلدیکہ اول یوم موعود دورچونکہ اللہ تعالیٰ اولکون اینگ تیز واقع بولماق یعنی دن واندہ بولادورغان بعث وحساب وعقاب وثواب حوادثے دن بزگہ خبر بردی ولیکن بزلار اینگ اول نرسہ لاردن ہیچ برنرسہ نے اوشبو حیاتیمیز دہ کورمکیمیز ممکن ایماستور۔ شونکہ اللہ تعالیٰ صرف شہادت بولغان نرسہ برلہ قسم قیلدیکہ اول شاہد یعنی صاحب حسّ ومشہود یعنے شئے محسوس دورپس گویاکہ اللہ تعالیٰ جمیع عوالم برلہ قسم قیلیب دورتاسنی اوشبو اشیا لار اینگ وجودیلا کے اولوغلوق وفخامت غہ التفات قیلدورغای تاکہ سن اول اشیا دن نظر حسّینگ دہ مشہود بولغان لری برلہ عبرت آلمیسن حسّینگ دن پوشیدہ بولغان لارنی درک ایتمکغہ طاقتینگ یے صرف اینکای سن استقبالدہ سنکا یوز کلتورادورغان نرسہ لارغہ مستعد بولغان سن حسّ بصریدین شاہد ومشہود تفسیر یدہ روایت قیلینیب دورکیم دکیش ہیچ برکون بولمایدورکہ مگراولکون ندا قیلادور تحقیق من بریوم جدید دورمن ای بندہ مینگ ایچیدہ ہر نہ کہ عمل قیلورسن من انکا شہید دورمن پس منی غنیمت بیلگیل اگر منینگ آفتابیم غروب قیلسہ تاقیامت نیچہ منی تاپماس سن ویب ۱۲۔ انتہیٰ منہ۔

اکملی غہ صرف ایتمک اولی دور، ایکنجی بوکیم اللہ تعالی یوم موعود بیلان قسم قیلدی، واندن مراد قیامت کونے دور، وانینگ عقیبدن شاہد ومشہود برلہ قسم قیلدی، وبو مناسبت ایلہ شاہددن مراد اوشول یوم موعودده حاضر بولادورغان جمیع خلق، ومشہوددن مراد اول کون ده بولادورغان عجایب بولغای، اوچونچی بوکیم اللہ تعالی قیامت کونینی مشہود لوق برلہ وصف قیلیب دور، چنانچہ اتیب دور فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا مِن مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ ○ وینہ اتیب دور، ذٰلِكَ يَوْمٌ مَّجْمُوعٌ لَّهُ النَّاسُ وَذٰلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُودٌ (وشول معنے غہ مناسبتی بارمودن باشقہ آیت لر)۔

واول ایکی کلمۂ شریفہ نے نکرہ کلتورمک یا شاہد ومشہود کثرتی ده (تو لا یقیده) اظہار مبالغہ ایتمک، ویا وصف ده ابہام ایلامک، یعنی اول شاہد ومشہود نینگ کُنہِ وصفی غہ یتوشمک ممکن ایماسلیکی غہ اشعار قیلماق اوچون دور، ایکنجی وجہ بوکیم مشہوددن مراد یوم جمعہ دور، بو قول ابن عمر وابن الزبیر قول لری دور، بو وجہ دن کہ جمعہ کونے مؤمن لرنماز اوچون، وذکر اللہ اوچون، حاضر بولادورغان کوندور، وبو کون نینگ مشہود آتالمک لیکیغہ ایکی خبر دلالت قیلادور، بریکنجی ابو درداء رضی اللہ عنہ روایت قیلغان حدیث دور کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دیمیش لر جمعہ کونے منکا تولادور ودانینگ لر، چونکہ جمعہ کونے یوم مشہود دور کیم ملائکہ لر انده حاضر بولور لر، ایکنجی ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ روایت قیلغان حدیث دور کہ رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم دیمیش لر جمعہ کونے فرشتہ لر مسجد نینگ ایشکی غہ حاضر بولور لر، وآدم لرنے بیتیب تورار لر، پس تچان امام خطبہ غہ چیقسہ پتولغان صحیفہ لرینی اوراب خطبہ نے ایشتیمک غہ مشغول بولور لر دیب، اوشبو خاصیت جمعہ کونے غینہ موجود بولغاچ اول کون بو معنی جہتیدن مشہود آتالسہ روا اولور، اوچونچی وجہ بوکیم مشہود عرفہ کونے غہ تفسیر قیلینیب شاہد اول کون غہ حاضر بولغان حاجی لرغہ تفسیر قیلینیب دور، اللہ تعالے اول مبارک کون نینگ تعظیمی، وحج امری نینگ اولوغلوقی جہتیدن اول کون برلہ وانده حاضر بولغان حجاج ایلہ قسم قیلیب دور، روایت قیلینیب دور کہ اللہ تعالی ملائکہ لرغہ (مباہات قیلیب) عرفہ کونیده آیتا دور، مینگ بنده لرمیغہ قرانگ لرکہ موی لری ژولیده غبار آلود بولوب ہر بریراق یرلردن منکا یعنے مینگ بیتیم غہ کلور لر، سیز لرنے گواہ قیلامن کہ تحقیق من اولرنے مغفرت قیلدیم دیب، وبے شبہ شیطان اول ایش لرنے کوروب فریاد قیلیب باشیغہ تفراق ساچا دور، ویوم عرفہ نے مشہود آتامک غہ دلیل قولہ تعالی يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِن كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ لِّيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ (آدم لر کلور سنگا پیاده وہر براور وق تیوه لر اوستیغہ راکب بولغان حال داکہ، اول تیوه لرہر بریراق یول دن کلور لر، تاکہ اول آدم لر اوز لری اوچون بولغان دنیوی واخروی منفعت لرغہ حاضر بولغای لر۔

تورتینچی وجہ بوکیم مشہوددن مراد یوم نحر بولغای، چونکہ اول دنیا داکی مشاہد نینگ اینگ اولوغی دور، زیراکہ شرق وغرب اہلی اول کون ده منی ده ومزدلفہ ده جمع بولور لر، اول کون مسلمان لرنینگ عیدی دور، واول کون ہر لر قسم قیلماق دن غرض حج امری نے تعظیم ایلامک دور۔

بشنجی وجہ بوکیم آیت کریمہ یوم جمعہ، ویوم عرفہ، ویوم نحر، بارچہ سے غہ حمل قیلینغای، چونکہ بولر نینگ

ہر بری اولوغ کون لردور، پس اللہ تعالیٰ بو ایام عظام لر برلہ قسم قیلیب دور، انداغکہ لیالی عشر و شفع و وتر برلہ قسم قیلیب دور، و شاید کہ آیتِ کریمہ عام دور، دنیا نینگ کونلر ندین ہر بر اولوغ کون غہ، و دنیا نینگ مقام لر ندین ہر بر مقام جلیل غہ، و ہم قیامت کونی غہ، زیرا کہ قیامت کونی یوم عظیم دور، انداغکہ اللہ تعالےٰ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ و ہم فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ دیب دور، و بو تاویل نینگ صحتیغہ شاہد و مشہود نینگ نکرہ کلتورولکانی دلیل دور۔ انتہی یعنے امام رازی نینگ سوزی تو گادی۔

بعضی لر دیب دور کہ شاہد دن مراد دینِ مبینِ اسلام نی اقامت و استوار اتمک، و خلق نی منہج ہدایت غہ باشلاب مرکزِ سعادت غہ یتکوزمک اوچون وجود عالمی غہ قدم کلتورو ب نبوّت و دعوت بارگاہی غہ حاضر بولغان نبیِ کریم محمد علیہ الصلوٰۃ والسلام، و مشہود دن مراد اول رسول مکرم نینگ وجودِ مسعودی دن منصّۂ ظہور دہ جلوہ گر بولغان عجائب و غرائب امر لر دور دیب۔

اما مقسم بہا بولغان شاہد و مشہود نی شہادت دن مشتق دیگو چیلر بو بارہ دا تو لا وجہ لر بیان قیلیب دور لر

برینجی وجہ چنانچہ دیب دور لر شاہد دن مراد اللہ جلّ جلالہ نینگ اوزی دور، انداغ کہ اتیب دور شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللَّهُ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ و مشہود دن مراد توحید، یا نبوّت دور، چونکہ اللہ تعالیٰ توحید غہ شہادت بریب شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ دیب دور، و نبوت غہ شہادت بریب قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ دیب دور، یا مراد مشہود دن ہمۂ خلق دور، زیرا کہ اللہ تعالیٰ ہمۂ خلق نینگ احوالی غہ مطلع دور، یا کہ مراد مومنینگ عکسی دور، کہ شاہد دن مراد خلق، و مشہود دن مراد خالق تعالیٰ دور، چونکہ جزئیاتِ عالم دن ہر بر جزئی صانع قدیر نینگ وجودیغہ شاہد دور، انداغ کہ بر شاعر اتیب دور، فيا عجبا كيف يعصى الاله - ام كيف يجحده الجاحد؟ ففي كل شيء له آية - تدل على انه واحد؟ اینجی وجہ شاہد دن مراد جناب رسول کبریا، و مشہود علیہ دن مراد سائر انبیا دور، انداغ کہ قولہ تعالیٰ فكيف اذا جئنا من كل امة بشهيد و جئنا بك على هؤلاء شهيدا بو معنی دن خبر بیرادور، یا کہ شاہد دن مراد نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم و مشہود علیہ اوشبو امتِ سعادت شیم دور، انداغ کہ قولہ تعالیٰ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا و قولہ تعالےٰ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا بو معنی غہ شاہد دور، یا کہ شاہد بو امتِ خیر بیت آیین، و مشہود علیہ سائر امم ماضین دور، چنانچہ اللہ تعالیٰ اتیب دور وكذلك جعلناكم امة وسطا لتكونوا شهداء على الناس ؕ

اوچونجی وجہ شاہد دن مراد ہر بر پیغمبر لر و مشہود علیہ اول پیغمبر نینگ امتی دور، اللہ تعالیٰ نینگ قولی۔ فكيف اذا جئنا من كل امة بشهيد ہر بر نبی نینگ اوز امتی غہ شاہد ایکانیغہ دلالت قیلا دور۔

تورتینجی وجہ شاہد دن مراد سقلاغوچی فرشتہ، و مشہود بندۂ مکلف دور، اللہ تعالیٰ نینگ قولی وجاءت كل نفس معها سائق و شهيد مضمونیچہ ہر نفس مشہود علیہ دور، چونکہ قیامت کونی حفظۂ اعمال بولغان فرشتہ لر نینگ قیلغان عمل لری غہ شاہد بولادور، بشنجی وجہ شاہد انسان نینگ جوارحی، و مشہود بندۂ مکلف دور،

قولہ تعالیٰ یَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ اَلْسِنَتُهُمْ وَاَيْدِيهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ مضمونے چہ قیامت کونے انسان نینک تیلے دقولی وایاغ لری اینک قیلغان عملی غہ گواہ لیق برادور۔

دبوبارہ دہ موندن باشقہ وجہ لرہم تولادور بزغایۃ تلخیص واختصار ایلہ شونچہ لیک بیان قیلدوق۔

ابن القیم الجوزی آیتادور سونکرہ اللہ تعالیٰ شاہد ومشہود برلہ قسم قیلدی، واول شاہد ومشہود نے معین قیلمادے نکرہ سیاقی ایلہ مطلق ذکر ایتی، وبو شاہد ومشہود بارسیدہ بیان قیلینغان معنے لرنینک تمام راقی شاہد ومشہود مُدرِک ومُدرَک عالم ومعلوم رائی ومَرئی دیمک دور، وایتنگ لایق معنی بودور، موندن اوزگہ بیان قیلینغان قول لر تمثیل طریقی ایلہ ذکر قیلینغان سوزلر دور، تخصیص طریقی ایلہ ایماس دور، اوشبو قسم قیلنغان اوچ نرسہ نینک میانہ سی دا کی ارتباط نینک وجہی نیمہ دور دیب سور السہ ایتامیز کہ بحمد اللہ اوشبو مقسم بہا بولغان اوچ نرسہ نینک بربریغہ غایت دہ ارتباطی بار دور، وبو اوچ نرسہ برلہ قیلغان قسم دنیا وآخرت دا کی موجود نرسہ لرنینک بارچہ سینہ متناول دور، وبو نرسہ لرنینک ہربیسے پروردگار تعالیٰ نینک ربوبیتی غہ وآلہیتی غہ دلالت قیلغوچی مستقل بربرہان قاطع ودلیل ساطع دور، بو طریقہ داکیم اللہ سبحانہ اوّلاً عالم علوی برلہ یعنی مکان لرنینک اعظم واوسعی بولغان سماء واندہ بار بروج لر ایلہ قسم قیلدی، سونکرہ زمان لرنینک اعظمی وقدر جہتیدن اجلّی بولغان یوم موعود برلہ قسم قیلدی، اول یوم عظیم اللہ سبحانہ نینک پادشاہ لیغے وامر ونہی وثواب وعقابے وکلام وخطابے ظاہر بولادورغان اولیا واعدالری جمع بولادورغان عظیم القدر برکون دور کیم اللہ سبحانہ اول کون دوست لری ودشمن لری ارا سیدہ علم وعدلی برلہ حکم قیلادور، سونکرہ اللہ تعالیٰ بو مذکور قسم لرنینک ہمہ سیدن عام راقی نرسہ برلہ قسم قیلدی کہ اول شاہد ومشہود دور، وبو قسم نینک بو سورہ داذکر قیلنغان اصحاب اخدود ذکری غہ مناسبتی تامہ سی بار دور، بو وجہ بیلان کہ اول کفّار عنود اصحاب اخدود اللہ ذوالجلال نینک دوست لرینی عذاب قیلدیلر حالبوکہ اول معاند لر اول دوستان حق غہ قیلغان افعال بدلری ایلہ اول مؤمن لر اوزرہ شاہد دور لر، وفرشتہ لرد پیغمبر لر اول کافر لرنینک اول کردار بدلریغہ شاہد دور لر، واول قوم شقاوت پیشہ لرنینک جوارح لری ہم اولرنینک ضریغہ اول یمان ایش لری شہادت بیرادور، (یعنی اول کفار سنگین دل لر شاہد، ومعذب بولغان مؤمن کامل لر مشہود، وہم انبیاء وملائکہ کرام لر شاہد، اول قوم شقاوت انجام مشہود، وایچنین اول گروہ بے سعادت لر جوارحی شاہد، واولر مشہود دور لر، مناسبت بو دور) چونکہ شاہد مُطّلِع ورقیب ومُخبِر معنی سی دہ ومشہود مُطّلَع علیہ ومُخبَر بہ ومشاہَد معنی سی دہ دور، پس موندا غ ایسہ عالم وجود دہ ظہور غہ گلگان مخلوقات نے شاہد لیق ومشہود لوق نوعی دہ ایکی نوع قیلیب یراتغان خلاق علیم نینک قدرۃ کاملہ تامہ ایگاسی ایکانیدہ ہیچ شک وشبہ یوقتور، اندا غ کیم اول قادر جلیل مخلوقات نے بزگہ کورولادورغان وکورولمایدورغان ایلاب، ایکی نوع یراتیب دور، چنانچہ کلام قدیمی دہ دیب دور فَلَآ اُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُوْنَ ۝ وَمَا لَا تُبْصِرُوْنَ ۝ وہم اول صانع قدیر بے عدیل امکنہ وازمنہ وانواع سے ایکی نوع قیلدی، ارض وسمائیل وتہار ذکر وانثی کبے، وبو تنویع و

اختلاف لر الله سبحانه نینک قدرۃ تامہ سے نینک دلیل لریدن دور، وشونکا اوخشه اول خدای قدیر خلق نے شاهد ومشهود ایلاب ایکی نوع قیلدی، ومونده باز بر سر بار دور، واول سر بوکیم مخلوقات ایچیده بعض نرسه لر بار دور که اول مشهود علیه دور، زیرا که عالم نینک نظامی تمام اولمای دور مگر مکوّنات نینک بعضی سے شاهد وبعضی سے مشهود اولمک ایله، پس مخلوق اوزی نینک غیر لغه نجوک شاهد ومطّلع ورقیب اولادور، وخالق تعالی اوز مخلوقاتے غه شاهد ومطّلع ورقیب بولمایدور، (یعنے مخلوق لر ایچره که شاهدلیق ومشهودلوق ملحوظ ایسه الصمد ذو الجلال نینک اوزینده لری اوزره شاهدلیغی وبنده لرنینک مشهودلوقی محقّق دور که انده هیچ شبه وتردد قیلماق جائز ایماس دور، پس بوسرّدن آشکارا اولدیکه الله سبحانه نینک شاهد ومشهود برله قسم قیلماقی اوزذات جلیل الصفاتی وجمیع مخلوقاتی برله قسم دور).

وینه بوقسم ضمنی ده الله سبحانه نینک ملائکه وانبیاء ورُسلی ایله قسم قیلماقی هم بار دور، زیرا که اول ذوات کرام بندگان خدای علّام اوزره شاهد دور لر، وبندگان خدا مشهود.

پس بوبیان دن عیان اولدیکه بوقسم هم مقسَم به ومقسَم علیه متحد بولغان باب دن بولادور، انداغ که الله تعالی یوم موعود برله قسم قیلدی، یوم موعود مقسَم به ومقسَم علیه دور، وینه یوم قیامت هم مشهود دور انداغکه الله تعالی آتیب دور ذٰلِکَ یَوْمٌ مَّجْمُوْعٌ لَّهُ النَّاسُ وَذٰلِکَ یَوْمٌ مَّشْهُوْدٌ ○ یعنی انده الله تعالے ملائکه والنس وجن وحوش لرنے حاضر قیلادور که بوشاهد ومشهود، الله تعالے نینک قدرۃ وعظمتی نینک نشانه لریدن دور، وینه الله تعالی نینک کلام قدیمی هم مشهود دور، انداغکه دیب دور وقرآن الفجر إنَّ قرآن الفجر کان مشهودًا یعنی نماز بامداد نینک قراءتے مشهود دور انده ملائکه لیل وملائکه نهار حاضر بولور لر، پس قیداغ که بومشهود دلائل قدرت نینک اولوغی دن دور، شونکا اوخشه شاهد لرهم اعظم دلائل قدرت دور، پس هر نرسه که شاهد ومشهودلوق اسمی انکا واقع ایسه اول نرسه اوشبوقسم غه داخل دور، موندا غ ایسه بوقسم قیلینغان شاهد ومشهود لرنے بعض انواع غه یا اعیان غه تخصیص قیلماق غه هیچ وجه یوق تور مگر تمثیل طریقی ایله، وینه ابرار نینک دفتر اعمالی علیّین ده مشهود دور، ومقربون شاهد دور لر، وجه احسن بودور که اوشبوقسم جواب دن مستغنے بولغای چونکه مقصود مقسَم به نینک پروردگار تعالی نینک آیات عظیمه سیدن ایکانیغه تنبیه دور، انتهی یعنے ابن القیم الجوزی نینک سوزی توگادی.

اوشبوقسم نینک جوابے ده مفسّر لر اختلاف قیلیب دور لر، اَلْخَفْشُ آتیب دور که جواب قسم قولہ قُتِلَ اَصْحٰبُ الْاُخْدُوْدِ دور، ولام انده مضمر دور، انداغ که والشمس وضحاها داکی جواب قسم بولغان قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَکّٰهَا دور، اصمار قبل من دور، تقدیری لَقَدْ اَفْلَحَ دور، زجّاج آتیب دور که جواب قسم اِنَّ بَطْشَ رَبِّکَ لَشَدِیْدٌ دور، وبوقول ابن مسعود وقتاده نینک قولی دور، یمیش لر، وبعضے لر دیب دور که جواب قسم قوله اِنَّ الَّذِیْنَ فَتَنُوْا دور، قسم برله جوابی اورتاسے داکی جمله لر معترضه دور، مفسرین متقدمین دن برجماعه جواب قسم محذوف دور دیمیش لر، صاحب کشاف اوشبوقول نے اختیار آتیب دور، ابن جریر طبری موجواب قسم محذوف دیکان قول نے صواب دیب دور، جواب محذوف نے بعض متقدمین اِنَّ الامر حقّ

فی الجزاء علی الاعمال دیمک دور دیمیش لر۔

صاحب کشاف دیمیش کہ جواب قسم قولہ قُتِلَ اَصْحٰبُ الْاُخْدُوْدِ دلالت قیلغان برمعنے دور، گویا ایتولا دور کہ اوشبو نرسہ لر بیلان قسم قیلامن کہ قریش کافرلری البتہ لعن وہلاکت غہ گرفتار قیلینغوچیدور لر اندا غ کہ اصحاب اخدود گرفتار لعنت قیلینیب ہلاک ایتیلدی لر، جواب قسم اوچون بو جملہ نے تقدیر ایتمک دہ نکتہ بودور کیم اوشبو سورۂ نینک وارد بولمکی قریش کافرلری نینک مؤمن لرغہ قیلغان عداوت وجفا لریغہ، وینکوزگان آزار وایذا لریغہ تحمل ایتمک غہ مؤمن لرنے ثبات لیق کورگوزمک غہ ترغیب، و اول جفا شعار کافرلرنینک عاقبت برکولنے وعدۂ پروردگار موجبنچہ مستحق لعنت ابدی وگرفتار سخط عظیم اولمک لرینی اخبار ایلامک دور، یعنے اول شقی معاند لردن ایلگاری اوتکان اصحاب اخدود کبی کفار طغیان پیشہ لر کردار بدلری سببے ایلہ سزاوار لعنت پروردگار وگرفتار عذاب نار قیلندی لر دیب صبر وثبات دہ ثابت واستوار اولمک غہ تیز یقتورمک دور۔

قُتِلَ اَصْحٰبُ الْاُخْدُوْدِ ۙ النَّارِ ذَاتِ الْوَقُوْدِ ۙ لعنت قیلیندی یرگہ قازیلغان چوقور لر ایگاسی، یعنے تولا اولوغ یا لقونلا نیب یانا دورغان اوت نینک ایگاسے، کافرلر کہ اول اوت غہ مؤمن لرنے تاشلاب یاندوردی لر۔

کلمہ النار الاخدود دن بدل اشتمال دور، ذات الوقود النار نینک صفتی دور، النار نے ذات الوقود دایلہ وصف ایتمک اینینک اولوغ اوت ایکانلیکی غہ، وشعلہ سے بلند اور لامک غہ باعث بولا دورغان نرسہ لرنینک تولا لیقی غہ اشعار اوچون دور، اخدود یرغہ اوزونلوقی غہ قازیلغان خندق نے ایتور لر، قولہ قُتِلَ اصحاب الاخدود جملہ سے نے بعضے مفسر لر دعائیہ، وبعضی لر خبریہ دیب دور لر، یعنے اصحاب اخدود لعنت قیلنسون وہلاک ایتیلسون دیمک دور، یا اصحاب اخدود ہلاک قیلندی دیمک دور، شیخ المفسرین ابن جریر طبری خبر ایکان لیکی نے صواب دیب دور، وتفسیر بیدہ آیتیب دور کہ، یعنی لعنت قیلندی مؤمنین ومؤمنات نے اخدود غہ یعنے یا لقونلا نیب یانیب تورگان اوت لیق خندق غہ تاشلاغان کافرلر، وبو تأویل نے صواب دیمکیم اینینک اوچون دور کہ اینینک علتی دہ ربیع آیتیب دور کہ اللہ تعالے خبر بردی کہ اول کافرلرغہ عذاب جہنم وہم عذاب حریق بار دور دیب، اگر اول شقی لر دنیا دہ کو یوب ہلاک بولماغان بولسہ لر قولہ تعالیٰ ولہم عذاب الحریق نینک مفہوم برمعنی سے بولمایدور، چونکہ عذاب جہنم عذاب حریق نینک اوزی دور، اللہ (اللہ تعالیٰ) اول کافرلرغہ عذاب جہنم وہم عذاب حریق بار دیب خبر بر گاچ، اولرغہ عذاب جہنم دن باشقہ بر عذاب حریق بار لیغی مفہوم اولا دور، واول عذاب حریق دنیا دہ اول ملعون لر مؤمن لرنے کو یدورمک اوچون یاندورغان اوت لریغہ اوزلری کو یوب ہلاک بولمکی دن عبارت دور، اللہ تعالیٰ بوحال دن خبر بریب قُتِلَ اَصْحٰبُ الْاُخْدُوْدِ دیب دور، آیتیا منکہ یو قاریدہ بیان قیلدوق کہ بو سورہ رسول اکرم غہ ومؤمنین سعادت شیم غہ تسلیہ اوچون وارد بولغان دیب، بو وجہ قُتِلَ اصحاب الاخدود نینک خبریہ ایکان لیکی نے تقاعنا قیلا دور، یعنے

رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم غہ تسلیہ بریب اللہ تعالیٰ ایتادور کہ اے محمد کافرلردن تیکان جفاغہ مؤمن لرتحمل قیلسون لر مؤمن لرا حوالی جمیع ازمنہ وہ کافرلرایلہ بومنوال دہ کیچک دہ بولغان اللہ عزیز ذوانتقام مؤمن بندہ لرنیغہ عناد کورگوزگان معاند کافرلردن زمانِ احیالی تیکان دہ انتقام آلادور من سنکا خبر برامن کہ مؤمن صاف اعتقادلرنے مجردِ ایمان صادق لری اوچون اولوغ یالقونلانیب یاتادورغان اوت بیلان توشقاریلغان خندق غہ تاشلاب یاندورغان اصحاب اخدود کافرلرہلاک قیلندی دیب۔ مساجلہ خبریہ بولغاندہ مفہوم مونداغ بولادور جملہ دعائیہ دیساک بوفائدہ مستفاد اولمایدور۔

بوکلام الٰہی ہربرعصروزمان داکی مؤمن لرغہ تسلیہ ووعدہ وکافرلرغہ تہدید ووعید دور گویا دیدور کہ ای مؤمن لرزمانہ نکیزداکے دشمن دین حق بولغان کافرلرتضییق جوری دن تنگدل اولوب یأس دہ بولمانگ لر ودین دہ صلابت وثبات اوزرہ بولونگ لر ایلگاری اوتکان مؤمن لربہم زمانہ لریداکی دینِ حق دشمنی بولغان کافرلردن تولاجبر وجفاکوردیلر اولرنینگ آزارلرنیغہ صبرقیلدی لر عاقبت اللہ عزیز ذوانتقام اولرنینگ دشمن لرینی ہلاک ایلاب انتقام آلدی اندا غ کہ اصحاب اخدود ہلاک قیلندی پس سیزلرمو صبروثبات دہ بولوب دینِ اسلام اوامر شرعیہ سینی اجراوادا ایلامک دہ بولسانگیز لر اللہ ذوالجلال سیزلرنینگ دشمن لرنیگیزدن موانتقام آلوردیب إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ (کلمۂ اذقتل غہ ظرف دور یعنی اول اصحابِ اخدودِ شقاوت تاروپودلغت قیلندی) وقتی کہ اول معاندلراول اوت اوزرہ (یعنے خندق نینگ چورہ سیدہ مؤمن لرنے اوت غہ تاشلاب) اولتورغوچی دور وَهُمْ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ واول مؤمن لرنے یاندورغوچی کافرجفاشعار لرمؤمنِ دین دار لرغہ قیلغان یمان کردارلری اوستیدہ حاضر تورووب تماشا قیلغوچی لردور یاکہ اول ظلم آیین لرمؤمن صاف یقین لرغہ قیلغان بدکاریق وجفاشعاریق لریدہ ہیچ برقصورایتماگان لیک لرنیغہ پادشاہ لری حضوریدہ بعضے سے بعضے سے اوچون کواہ[1] لیق برگوچی دور لر یاکہ اول جوریشہ لر مؤمنین دیانت اندیشہ لرغہ اول قیلغان عذاب وعقوبت لرنیغہ قیامت کونے شہادت برگوچی دور لر یعنے اوشبو قیلغان افعال خبیثہ لری بیلان اولرنینگ تیل لری وقول لری وایاغ لری شہادت بیرادور۔

تنبیہ ۔ بیلگیل کہ اللہ تعالیٰ اوشبوایکی آیت دہ اصحابِ اخدودِ شقاوت تاروپود لرنینگ حال لری غاتیدہ قباحت لیک وکونکل لری نہایتیدہ قساوت لیک ایکانلیکی نے وصف قیلیب دور بوطریقہ ایلہ کہ اول کفارِ بدکردار لرجہنم نیکلیغ شعلہ اوردب یانیب تورگان اوت برلہ تولغان خندق نینگ کناریدہ اولتورغوچی

[1] اوشبوایکنجی احتمال اول صورتدہ صحت پذیر اولادور کہ اولقوم شقاوت پیشہ نینگ پادشاہِ ستم دستگاہی اول معرکۂ دہشت اندوزدہ ہنگامۂ مؤمن سوزغہ اعوان وحشی ایلہ حاضر اولمای اوزی بارگاہی دہ تختِ جبروتیدہ اولتوروب اول کارِ ظلم انجام نے اجرا اتیمکدہ اعوان لارینی بیورغان بولسہ والا یعنی اگر اوزی اول جورنے مؤمن لارنیغہ اوزمباشرتے ایلہ اجرا ایلامکنے ارادہ ایلاب اخدہ دکنار یغہ حاضر بولغان بولسہ اول حال دہ معنی اول مراد ایکانے آشکار دور والعلم عند اللہ ۱۲ منہ

وخدانینک بندۂ پاک اعتقادلری ودوست لری مؤمن لرنے، اول دوزخ نمودار اوت غہ تیریک تیریک تاشلاب اول مظلوم مؤمن لراوزلریغہ یوزکلتورگان عذاب عظیم وجفای الیم وعقوبتِ شدید قتیغ لیقی دن بیطاقت بولوب چیلگان دڑوانین وآہ نے خصوصًا کمال دردمندلیک ایلہ کودک وعاجزہ خاتون لرنہادیدن چیقغان فریادوافغانِ جانکاہ نے کوروب وایشتیب توروب، اول کافرمؤمن سوزلرنینک تاش دن ہم قتیغ کونگل لریدہ نوعِ بشر دلیدہ بولادورغان رحم وشفقت دن ہیچ براثری ظہورغہ کلمای، رحم سیزلیق وبے فرداییق ایلہ اول ہنگامہ غہ قراب تماشا قیلغوچی دورلر اول اصحابِ اخدود قوم ظالم لری موندا غ رحم سیز وشفقت سیز کافرلردورديب، وہم بوآیت دہ مؤمن لرنینک دیندار لیق توغراسیدہ کے غیرت وصلابت لری، ودین لری نے تیز غائیب کورگوزگان فداکارلیق لری نینک بیانی غہ اشعار باردور، بوطریقہ دہ کہ اول دینِ حق لری یولی دہ جانبازلیق کورگوزوب، صیانتِ دین اوچون اوزلرینی آتشِ سوزان غہ حوالہ قیلغان مؤمنین حمیت شعار لرنینک جدّواصرارلری اول غایتدہ بولوب دورکہ، اصحابِ اخدودِ شقاوت نمود نینک پادشاہ امرا و اعیان لری مؤمن لرنے تاشلایدورغان خندقِ آتش نینک چورہ سی دہ حاضر بولوب مؤمن لربزنینک بویرہ حاضرایکانیمیزنی کورسہ لربزنینک حضورِ میزہیبتی کونگل لریغہ قورقونچ سالیب، امرمیزغہ مخالفت ایتمک دن تارتینیب امرمیزغہ اطاعت قیلورلردیب، امیدوطمع برحاضرتورگان دہ، اول مؤمنِ جانبازلراول شاہ وحشم واعیان وخدم لریغہ اصلاانظرِ اعتبار قیلمای، واولردن قیل اوچی چہ باک توتمای، دین لرینی ساقلاماق دہ اوزلرینی فداقیلیب ہیچ تارتینمای اوث غہ توشوب کویمک نے اختیارایتی لر، پس مؤمن لرنینک دین یولیدہ شوندا غ محشرہولناک بولغان معرکۂ عذاب دہ، اوزلرینی فرداسیز عقوبت گہ تافشورمک لری نہ قدر حیرت افزا عجیب ایسہ، اول کافرِ خونخوار لرنینک انسان فرزندی نفرت قیلادورغان شوندا غ موطنِ جگرسوزدہ افعالِ موحشہ لرنے کوروب بے فرواتماشا قیلماق لری عجیب راق، ونفرین ولعنت غہ سزاوار راق دور۔

آیتامنکہ بزنینک اوشبو زمانہ میزدہ ہم پرینجی متمدن دُوَل مُعظّمہ دن سنالادورغان بعضی برغیردین لرنینک امورِ سیاسیہ دہ تونکان رَوِش لریغہ، وقیلغان ایش لریغہ باقساق، اولرمورحم سیزلیق دہ، وشفقت دن اثری کونگل لریدہ، وشیمۂ انسانیت دن نمونۂ وجود لریدہ یوقلوق دہ، اوشبو اصحاب اخدود لعنت نمود لردن قالیشمایدورلر چونکہ بولرغصبِ اموال ونہبِ بلاد قصدیدہ، وبندگانِ خدانے استعبادایلاماک آملی دہ، نہ یردہ کہ سلاح وعُدّہ دن عاری، بے استطاعت واستعداد برقوم نے کورسہ لربہانہ، توزغاب اولرغہ ہجوم ایتیب قان توکمک دن اجتناب قیلماس لر، اژدرہای آہنین آغزی دن، وعقابِ آہن بال چنگالیدن، ناتوان خاتون لروکودک بلہ لربا شیغہ جہنم نمودار اوت لرنے یاغدوروب، اول بیچارہ بے گناہ لروجود لری نے کول ایلاب، خانمان وخاکستر لرینی کوک غہ ساوروب، عدم ساری یبارماک دن ہیچ باک توتماس لر، وملّت مظلومہ لرفریاد وآہ لریغہ وسوزِ جگرایلہ قیلغان نالۂ جانکاہ لریغہ، قولاق سالماس لر، بولرا وزقوّۃ لریغہ مغرورا ولوب، موندا غ سنگدل لیق ایلہ اجرایِ ظلم ایتمہ لربرکولنے اولورکیم اول عاجز وناتوان ملّت لرنے اورتاماک غہ ساچقان اوت لری، اوزجان لریغہ توتاشیب، اصحابِ اخدود نے عذابِ حریق کویدوروب خاکستر ایلاکان دیک، اولرنینک

موتخت رجحت وحشمت لرینی کویدوروب، نام ونشان لرینی صفحہ روزگاردن محو ونابود قیلماقی دہ شک یوقتور، سنۃ اللہ شوندای جاری بولوب دور، چنانچہ اللہ تعالیٰ کلام قدیمی دہ ایتیب دور، اَوَلَمْ یَسِیْرُوْا فِی الْاَرْضِ فَیَنْظُرُوْا کَیْفَ کَانَ عَاقِبَۃُ الَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِہِمْ کَانُوْا ہُمْ اَشَدَّ مِنْہُمْ قُوَّۃً وَّاٰثَارًا فِی الْاَرْضِ فَاَخَذَہُمُ اللّٰہُ بِذُنُوْبِہِمْ وَمَا کَانَ لَہُمْ مِنَ اللّٰہِ مِنْ وَّاقٍ (یعنی آیا اول مشرک لر یریوزیدہ سیر قیلمادیلرمو، پس عبرت نظری ایلہ قرامادی لرمو کہ، اوزلریدن ایلگاری اولکان قوم لرنینک عاقبتی پیغمبر لری نے تکذیب ایتکان وظلم وفساد قیلغان لری اوچون بچوک بولوب دور، حال بوکہ اول ایلگری اولکان قوم لر بو مشرک لردن قوۃ دہ آرتوغراق، ویریوزیدہ قالدورغان اثر لرجہتیدن کوبراق واوستاراق ایدی لر، پس اللہ تعالیٰ اول قوم نے کفر وفساد لری سببی ایلہ توتوب ہلاک قیلدی، حالبوکہ اولرغہ اللہ نینک عذابی دن اولر نے ساقلاب قالغوچی ہیچ کیشے بولمادے)۔

وَمَا نَقَمُوْا مِنْہُمْ اِلَّآ اَنْ یُّؤْمِنُوْا بِاللّٰہِ الْعَزِیْزِ الْحَمِیْدِ ۝ واول اصحاب اخدود اول مؤمنین عاقبت محمود نینک ہیچ برایش لرینی عیب قیلمادی لر، واولرنینک ہیچ برعمل لرینی یمان کورمادی لر، مگر اول مؤمن لرنینک جمیع مخلوقات اوزرہ غالب وقاہر وجمیع صفات کمال برلہ ستایش قیلماقغہ لایق، بولغان ذات واجب الوجود غہ ایمان کلتورمک لری نے غینہ عیب قیلیب دشمن توتتی لر، شونینک اوچون اولر نے اولوغ یالقون جیکیب یانیب تورغان نار اخدود غہ تاشلاب کویدوردی لر۔

اَلَّذِیْ لَہٗ مُلْکُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ط وَاللّٰہُ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ شَہِیْدٌ ۝ اول مؤمن لرایمان کلتورکان معبود برحق، انداغ ذات دورکہ آسمان وزمین نینک پادشاہ یغنی انکا خاص دور، واول اللہ ہر برنرسہ اوزرہ علم محیطی ایلہ حاضر وہر برنرسہ نے حاضر تی دیک بیلگوچی دانا دور، مؤمن لرنے اوت غہ تاشلاب کویدورگان اصحاب اخدود نینک افعال قبیحہ لری غہ موعالم دور، پس اولرغہ جزای بدلرینی تیکوزگوچی دور، علما لر اوشبو استثنا نے تاکید المدح بما یشبہ الذم قبیلی دن سناب انکا بو شعر نے مثال کلتوروب دورلر۔ شعر۔

ولا عیب فیہم غیر ان سیوفہم ✤ بہن فلولٌ من قراع الکتائب

یعنی اول ممدوح اولمیش کیمسہ لردہ ہیچ عیب یوقتور شوندن باشقہ کہ اولرنینک قیلیچ لری نینک دمیدہ میدان کارزاردہ عساکر بیشمار ایلہ مصادمہ ایلامک جہتی دن یتوشکان کسر لربار دور)

مناقیداغ کہ بوشعردہ مدح اتیلکان شجعان کارزار نینک سیوف قاطعہ لری نینک یوزیدہ مصادمہ جیوش عصبیت جوش دن یتوشکان، رخنہ وکسر اولرنینک محامد لری نینک اَعَزّی، ومفاخر لری نینک اَجَلّی دور، شونکا اوخشہ اللہ واجب الوجود عَزَّ شَانُہٗ غہ ایمان کلتورمک، مکلف لرنینک جمیع فضائل وشمائلی نینک اشرفی دور، پس تُف اول کفار عناد آیین لرنینک عقول غباوت شمول لرلرغہ کہ غایت غوایت ونہایت غباوت دن، انداغ منقبۃ سنیۃ سعادت بخش نے منقصۃ دنیۃ سباب مکروہ کورمیش لر، واویلہ صفر صفیہ ایلہ متصف بولغان مؤمن ایقان شعار لرنے، گناہکار بیلیب عذاب نار ایلہ عقوبت قیلمش لر،

فی الواقع اوّل مؤمنِ صدق آیین لرنینک فضیلتِ فاخرۂ ایمان برله متصف بولمک دن باشقه گناه لری یوق ایدی، حالبوکه مؤمن لرنینک اول وصفِ سعادت رهبر بیله متصف بولمک لری، اولرلنے اکرام وتعظیم ایلامک، وابتغاءً لمرضاة الله اولرغه محبت قیلماق، شیوه سی نے لازم توتمک لنے ایجاب ایتادور، اما اول عناد آیین کافرلر، کمال گمراه لیق دن اول پاک اعتقاد مؤمن لرغه مونینک ضدّیده معامله قیلدی لر، اکرام اورنیغه اهانة، تعظیم اورنیغه تحقیر، محبت اورنیغه دشمن لیق گوردی لر، وشدة عذاب برله جفا پیشه لیق ایلادی لر، خدا نینک دشمن لری نینک شأن وکردار لری، دائما دوستان حق غه شوندار غ دور، مؤمن لرغه محبت قیلماق واجب ایکان، دشمن لیق ایله عدوان گورگوزادورلر، ومؤمن لرلنے خدا اوچون اکرام وتعظیم ایلامک لازم ایکان، اهانة وتحقیر قیلادورلر، الله تعالی بو معنی نے قرآن کریمده اتیب دور قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَنْقِمُونَ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلُ وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ فَاسِقُونَ ـ اے محمد اهل کتاب غه دیگیل که بزمیزنینک ایشیمیز دن هیچ ایشی میز نے عیب اتیب یمان کورمای سیز مکر بزلرنینک الله واجب الوجود غه، وبزلرغه نازل قیلنغان قرآن غه، وقرآن دن ایلگاریکی نازل قیلنغان کتاب لرغه، ایمان کلتورمکیمیز نے غینه عیب لاب یمان کورا سیز حالبوکه تولا راقتینکیز فاسق لرد ورسیز، اوزلرنیکیز فاسق بولوب توروب بزلرنینک اشرف اعمال بولغان ایمانے میز نے عیب قیلا سیز، بزلر موسیز لرغه اوخشه فاسق بولیساق ایدوک عیب قیلماس ایدینگیز لر، لایق مدح وثنا، وصاحبی مستحق اکرام وتعظیم بولغان اشرف اعمال واخلاق لنے عیب اتیب یمان کورماکینگیز عصبیتِ جاهلیه باطلینگیز دن ناشی برایش دور، وهر عصر واکی مداهنه وریادن یراق عالم لرغه جاهل لرنینک معامله سے هم دایم بو منوال ایله کیچک ده دور، اهل شرک لرایام جاهلیّت دن قالمیش عادت قبیلب کلکان آئین باطل لرینی انتظام ایلامک، وآباد واجداد لریغه تقلید اتیب دین اموری دن دیب اعتقاد قیلیب یورگان تقالید باطله لریغه اتباع اتیمک ایله، مؤمنین موحّدین نے مجرد وحدانیت الٰهی غه ایمان کلتوروب یلغوز برگینه الله غه عبادت قیلماق لرینی عیب قیلیب یمان کورگان دیک، بعضی تحقیق دن غافل حاطب لیل بولغان مصنف لرنینک کتاب لریده یازیلگان اصل سیز باطل نقل غه اقتدا اتیب، هر بر خرافات نے دین دن دیب اعتقاد قیلغوچی بصیرت سیز لرموِلّة حنیفیّة سمحة زهراء غه دشمن دین لرطرفیدن تدسیس قیلنغان بدع وخرافات آلایشی دن دین حنیفِ اسلام نے صاف اتیب اهل اسلام غه اسلام نینک سلف صالحین دن مأثور کتاب وسنة دن مستنبط صاف اعتقاد وصاف اخلاق لری نے بیلدورمک غه تشبّث کورگوزگان محقق لرنے هر بر عصر وزمان ده محرّداو شبوتشبّث لرینی گینه عیب ییلیب دشمن توتمک ده، ودنیا ده اینک یمان کفر وبدْ مذهب لیق نه ایسه اولرنے انکا نسبت برمک ده دور لر، نعوذ بالله.

اوشبو آیت کریمه ایرادی دن مقصود اصحابِ اخدود شقاوت نمود لرنینک الله ذوالجلال نینک سخط و لعنتی غه مستحق بولمک لری نینک بیانیدور، چنانچه اندن بعضے سے یوقاریده ذکر قیلندی، بعضی سی بوکیم الله سبحانه بو آیت ده اوزینے عزیز وحمید صفتی ایله وصف قیلیب دور، عزیز یعنی غالب وقادری کرانینک عقابی دن قورقولادور، حمید یعنی جمیع مخلوقات نینک لسانِ قال یا زبانِ حال ایله ایتکان حمد

وثناسی غہ لایق ومستحق دور، زیراکہ ذرّاتِ کائنات ایچرہ ہر ذرّہ اوزصانع قدیری نے علم وقدرت وحکمت دہ کمال ایلہ ستایش قیلادور، واوزی غہ برگان نعمت ایجادی نینگ، واندن متفرع بولغان احسانِ جزیل لرنینگ مقابلیدہ صانعی غہ حمد وثنا ایتادور، اوشبو ایکی صفات عظمت آیات دن سونگ اللہ سبحانہ اوزینی ملک تام ایلہ وصف ایلاب دیدی کہ اَلَّذِیْ لَہٗ مُلْکُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ یعنے اللہ عزیز حمید انداغ ذات دورکہ آسمان وزمین نینگ پادشاہ لیغی انکا مخصوص دور، یعنی کہ آسمان وزمین داکی برار شئی نے تصرف قیلماق دہ اَحَدی انکا مُشارِک ایماس دور دیب، پس بو صفاتِ عظمت آیات ایلہ موصوف ذات البتہ شایان ومستحق دورکیم بندہ لرانکا غینہ ایمان کلتورگایلر، وانینگ ربّ العالمین ایکانینی تصدیق ایتکای لر، وخاص انکا غینہ عبادت قیلغایلر، پس شوندا غ خدای مستحان غہ ایمان کلتورکان، وخاص انکا غینہ بندہ لیق شیوہ سی نے پیشہ قیلغان کیشیلرنے عیب لاب یمان کورگان جاہل لر، وغادی لر، بے شبہ مستحق لعن وسزاوارِ سخط عظیم دورلر دیمک دور، ای اولی الالباب بو آیۂ کریمہ دہ ذکر قیلینغان صفات لرنینگ تقدیم وتأخیری بار اسیدہ کی نکتہ لرغہ ومونڈہ کی اشارت لرغہ برفکر یورو تونگ کہ، اللہ سبحانہ بو آیت دہ عزیز وحمید ایلہ وصف قیلنماقینے اوزی نینگ ملک تام ایلہ وصف قیلینماقی دن ایلگاری کلتوروب دور، بو جہت دن کہ اوّلغی صفتے یعنی عزیز اللہ تعالےٰ کمال قدرتینہ دلالت قیلادور، وایکنجی صفتی یعنے حمید کمال علمی غہ دلالت قیلادور، زیراکہ اشیا نینگ عواقبی غہ عالم بولماغان ذات نینگ قیلغان صنعیدہ افعالِ حمیدہ بولمک ممکن ایماستور، پس اشیادہ افعالِ حمیدہ لرظاہر قیلماقی ایلہ حمید صفتی برلہ موصوف بولمکی دلالت قیلادورکہ علمی تام دور، پس شک یوقتورکیم اللہ تعالیٰ نینگ ملکِ تام ایلہ مخصوص بولمکی کمالِ قدرت دہ وکمالِ علم دہ بولغان دہ غینہ بولور، یعنے اللہ سبحانہ نینگ جمیع موجودات نے یراتمکی، ومحضِ مشیتی ایلہ اولرنے ابقا وافنا ایلاکی، ہمہ سے قدرۃ وعلم صفتی ایلہ دور، پس ثابت بولدیکہ الحق اوشبو صفات برلہ موصوف بولغان واجب الوجود غینہ دور، ایمان کلتورمک غہ وعبادت قیلماق غہ لایق ومستحق وانینگ غیری البتہ مستحق ایماس دور، پس نچوک شوندا غ معبودِ برحق غہ ایمان کلتورمکنے اول کُفّارِ جُہّال لرگناہ وعیب دیب حکم قیلادورلر، بیگیل کیم اللہ تعالیٰ نینگ صفتی عزیزدہ اشارت باردور بو معنی غہ کہ اگر خواہلاسہ ایدی البتہ اول کافرلرنے تعذیب مؤمنین دن منع ایلاب اولرنینگ اوت لری نے اوچورمک غہ وازلری نے ہلاک ایتمک غہ قادر ایدی، وحمید صفتی دہ اشارت باردور بو معنی غہ کہ اللہ سبحانہ نینگ افعال نینگ عاقبتے معتبر دور، اول مالک الملک حقیقی اگرہمہ جبّارلرغہ مہلت برسہ مولکین اسنے مُہلَل ایتمایدور، چونکہ اول قادر حکیم اوشبو جفاچیکککان مؤمن لرغہ اولرنینگ اجر وثواب لرینی، واول آزار تیکوزگان کافرلرغہ اولرنینگ سزاوعقابینی البتہ تیکوزادور، لیکن اول اللہ حمید بو بارہ دا اولرغہ ثواب وعقاب تیکوزمک دہ تعجیل قیلمایدور، چون کہ اول فعّال لمایرید ہر ایشنی کہ قیلادور، اوز مشیّۃ الہیہ سی حسبیچہ، یا مصلحۃ خلق اوزرہ برسبیل تفضّل اجرا قیلادور، شول سبب دن بو آیت نینگ آخریدہ وَاللّٰہُ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ شَہِیْدٌ دیب دور، اوشبو قول الٰہی دہ وعدوہم وعید مندرج دور، یعنی اللہ تعالیٰ انداغ وسیع العلم دورکہ اینینگ علمی دن ہیچ ذرّۂ آسمان وزمین دہ مخفی قالمایدور، وعلمی ہر شئی نے احاطہ قیلماق ایلہ ہر کیشی نینگ قیلغان عملی غہ موافق

جزا بیرادور دیمک دور، پس بو قولِ کریم مطیع بندہ لرغہ وعدِ عظیم بولغان دیک، مجرم لرا وچون وعید شدید و تہدید اکید دور۔

اللہ سبحانہ اصحاب اخدود قصہ سی نے واولرنینک مؤمن لرغہ قیلغان عذاب وعقوبتی نے ذکر قیلغاچ، اینینک سونکیدن مؤمن لرغہ آزار بر گان لرا وچون آمادہ قیلغان عقابینے، واہلِ ایمان وارباب طاعۃ اوچون وعدہ بیورغان ثوابی نے ذکر قیلماق غہ شروع قیلدی، اولاً مؤمن لرغہ آزار بر گان لرغہ قیلغان وعیدی نے ذکر قیلیب دیدی کہ اِنَّ الَّذِیْنَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِیْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ ثُمَّ لَمْ یَتُوْبُوْا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِیْقِ تحقیق انداغ کیشیلر کہ مؤمنین ومؤمنات لنے آزار واذیت بیریب عذاب قیلدیلر، ودین حق دن یا لنسون دیب قبیح عقوبت ایلادی لر، سونکرہ اول بدکردار لرا اول بدکردار لرا اول گردار بدلریدن توبہ وندامت ایلاب درگاہِ الٰہی غہ یانمادی لر، پس آخرت دہ اول جفاشعار لرغہ دور جہنم نینک عقوبت وعذابی، واول بدکار لرغہ دور بر نوع کوید ورادور غان عذاب نینک قبیح عقابے۔ فتنہ ابتلا وامتحان وتعذیب واحراق معنی سی دہ کلیب دور، فَتَنُوا دیمک امتحنوا وعرضوا علی النار واَحرقوہم دیمک دور۔ ابن جریر طبری ابن عباس دن وحسن بصری دن وقتادہ دن وضحاک دن وعبدالرحمن ابزی دن روایت قیلیب دور، اولر فَتَنُوْا اینینک معنی سی اَحرقوا دور دیمیش لر، ومجاہد دن روایت قیلیب دور فَتَنُوْا اینینک معنی سی عَذّبوا دیب دور۔ اھ۔

زجاج ہم فتنوا اَحرقوا دیمک دور، وقولہ تعالیٰ یَوْمَ هُمْ عَلَی النَّارِ یُفْتَنُوْنَ ہم شول معنی دہ دیمیش، بو آیتِ کریمہ دہ بو معنی غہ اشارت بار دور کہ مؤمن لرغہ کیمکہ آزار وکلفت بیرسہ خواہ اول اصحاب اخدود بولسون، وخواہی اوگا ظالم عنود بولسون، بو وعیدِ شدید تحتی غہ داخل دور، مؤمن لرغہ کلفت سالغان اول جفاپیشہ لر آخرت دہ ایکی نوع عذاب ایلہ معذّب اولور لر، کفر لری سببی ایلہ عذابِ جہنم غہ گرفتار اولور لر، ودوستان پروردگار غہ قیلغان آزار، وکلفتِ بیشمار لری سببی ایلہ احراق دہ اَشدّ بولغان بر نوع عذاب الیم غہ سزاوار اولور لر۔

امام رازی ایتادور، اولی بو کیم بو آیت اصحابِ اخدود غہ خاص بولماي، بلکہ مؤمنین ومومنات غہ آزار بر گان ہمہ کیشیغہ عالم بولغای، چونکہ لفظ عام دور، وحکم ہم عام دور، پس انے تخصیص ایلامک ہیچ بر دلیل سیز ظاہر نے ترک اتیمک دور۔ بعض مفسّر لر دیمیش کہ اَلَّذِیْنَ فَتَنُوْا دن مراد خاص اصحابِ اخدود دور، یعنی اول کفار معہود اصحابِ اخدود کہ مؤمنین ومؤمنات لنے دین حق دن یا تعالیٰ اونا ماغان جہتدن اوت غہ تاشلاب یاندوردی لر، پس اولر غہ دور آخرت دہ عذابِ جہنم عقابی، واولر غہ دور بو دنیا دہ اخدود نارِ سوزانی ایلہ کویوب ہلاک بولمک غہ عذابے، چنانچہ ابن جریر طبری ربیع بن انس دن روایت قیلیب دور کہ دیمیش، اول گروہِ شقاوت پژوہ اصحاب اخدود اول ہنگام کہ مؤمن لرنے اوت غہ تاشلاب خندق کناری دہ تماشا قیلیب اولتور ور ایدیلر، ناگاہ خندق داکی اوت دن یالقون اور لاب اول مؤمن سوز جفاکردار لرغہ یاپیشتی، فی الفور پادشاہی واتباعی غہ توتاشتے بارچہ سی نے تمام کویدوروب کول قیلدی، پس مؤمن لرنے ہلاک اتیمک اوچون اونر قول لری برلہ یاندورگان اوت لری برلہ اونر لری کویوب ہلاک بولدیلر، واوت غہ تاشلانغان مؤمن لرنے اوت مساس قیلیشدن

ایلگری اللہ تعالیٰ اولرنینگ ارواح لرینی قبض ایتیب نجات ومفاز عالمی غہ یتکوردی، اللہ تعالیٰ نینگ قہری قتل اصحاب الاخدود بومعنی غہ دلالت قیلادور کہ اصحاب اخدود واوشول مؤمن لرنے عذاب قیلغان ہنگام دہ ملعون ابدی اولوب ہلاک اولمیش لر۔

پس ای عاجز وناتوان لیق جہتیدن رحم سیز ظلم زور آور لردستیدن جفاکورگان مومن صاف اعتقاد لر بشارت عظیم دور سیز غہ کہ، ہیچ برمناسبت سیز محض حقوق انسانیہ لرنیکیز نے محو وبرباد ایتمک اوچون، سیز گہ بے رحمانہ زورلوق وظلم کورساتیب شأن ونامو سینگیز نے پایمال ایلامک قصدی دہ بولغان ظالم لر بوآیت کریمہ سماویہ فحواسی چہ عاقبت اوزلری یاندورگان فتنہ وفساد آتش سوزانیغہ کویوب خاکستر لری برباد اولغوسیدور آمین۔

اللہ سبحانہ بوآیت کریمہ دہ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا قول شریفی ایلہ اوزی نینگ توّاب ورحیم صفتی دن خبر بیرادور، بوطرز ایلہ کہ اول کفّار عنود اصحاب اخدود غہ عذاب جہنم وعذاب حریق نینگ آمادہ قیلینماقی اولرنینگ اول افعال بدلریدن توبہ قیلماغان لیق لاری اوچون دور، اگر اول تبۂ کار لر مؤمن دین دار لرنے قینیاب اوت غہ تاشلاب قتیغ عذاب ایلہ ہلاک قیلغاندن سونگ قیلغان افعال حسرت مآل لریغہ ندامت ایلاب توبہ قیلسہ لرایدی، البتہ اللہ سبحانہ اولرنینگ انداغ گناہ عظیم لرینی کیچیب عذاب ایتماس ایدی دیب، منّا اللہ رحیم نینگ جود وکرمی بوغایت دہ دور، نقصان وقصور بیز تبۂ روزگار مغرور لردہ دورکہ افعال سیئہ لریمیزدن توبہ قیلیب پروردگار بندہ نواز درگاہی غہ التجا برلہ یاناماس میز، غفلت وبیہودہ لیق برلہ کیچکان ایام روزگار یمیز تدارکینی قیلماق نے فکر اتیماس میز، اگر برار ظالم بیز لرغہ ناحق آزار وجفا تیکورسہ، یا برار فاجر بے دیانت اشدّ طغیان ایلہ حدّ شرعی دن تجاوز کورگوزسہ، نیچون اللہ عزیز ذوانتقام اننینگ جزای بدی نے وسزای اعمال سیئہ سی نے شوآن دہ انگا کورگوزمایدور دیب تعجیل ایلہ زبان دراز لیق قیلامیز، اللہ توّاب رحیم نینگ کرمی نینگ کینگ ولیغی نے وحلمی نینگ اولوغ لیقی نے تفکر ایلامای کمال تنگدل لیق، ونہایت کم حوصلہ لیق دن، اوزیمیز غہ کسالت وناامید لیق ایشکی نے آچیب درِ شکایت نے باز قیلامیز، حالبوکہ اللہ سبحانہ نینگ بوآیت کریمہ دہ کلمۂ ثُمَّ نے کلتور مکی دہ بومعنی غہ اشعار بار دورکہ اول پروردگار جلیل معاند ومتمرد ظالم لرنے قہر اتینگ غہ تعجیل قیلمایدور، اگرچہ اولرنینگ مدّۃ بدکار لیق لری اوزون، واعمال شنیعہ لری قباحت دہ حدّدن فزون، بولسہ مو، بلکہ اول بدکار لراول جرم بیشمار لرادن تنکابیدن سونگ توبہ قیلسہ لر قبول، واوزلرینی دوست لری زمرہ سی غہ مشمول ایلایدور، حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ دیب دور، ای مومن لر بوجود وکرم بے نہایت غہ باقینگ کہ اول دشمن دین کافر لراللہ سبحانہ نینگ دوست لرینی آزار وکلفت ایلہ عذاب قیلادور واخدود آتشی غہ تاشلاب کویدورادور لر، بازشول حال دہ اللہ کریم اولرنے توبہ ساری چرلایدور دیب، درحقیقت پروردگار حلیم نینگ کرم عمیمی غہ باقینگ کہ دشمن لرینی توبہ وانابت ساری چرلایدور، وحالانکہ اولارانینگ دوست صدق آئین لرینی قینیاب اوت غہ سالیب اورتایدور لار، پس بندہ غہ لازم دورکہ اول ربّ رحیم نینگ مغفرت وعفوی دن ناامید بولماغای، اگرچہ انذن صادر بولغان تقصیر وزلّات

ہر نیمۂ کہ بولسہ زیرا کہ ہیچ بر عداوت اوشبو اصحابِ اخدود عنود لر نینک عداوتیدن قتیغ ایماسدور، وہیچ بر کافر نینگ کفری بو متمردِ بے رحم لرنینک کفری دن قبیح راق ایماس دور کیم، بو عدوِّ الدّ وعنودِ اشدّ لار یلغوز بر خدائے بے شریک غہ ایمان کلتورگان، وتنہا بر پروردگارِ برحق غہ عبادت قیلغان، مؤمنینِ صدق آئین لرغہ عداوت ایلاب اولرنے اوت غہ کویدورمیش لار، باوجود اینہمہ عداوتِ شدیدہ وکفرِ اقبح اکر اول شقی لار کفر و معاصی لاریدن توبہ قیلسہ لار ایدی، اللہ کریم توّاب اولارنے گرفتار عذاب ایتمای، اوزدوست لار یغہ الحاق ایتار ایدی، فرد۔

نقصان زماست ورنہ خداوند چارہ ساز ✦ بر روئے ما ہمیشہ درِ صلح کردہ باز

اللہ سبحانہ کفّار غہ آمادہ قیلغان عقاب نے ذکر ایتیکاندن کین مؤمن لارغہ وعدہ قیلغان ثواب نے بیان ایلاب دیدی کہ اِنَّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَهُمْ جَنّٰتٌ تَجْرِیْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِیْرُ تحقیق انداغ آدم لار کہ ایمان کلتودی لار، وعملِ صالح قیلدی لار، اول آدم لارغہ دور آخرتدہ بوستان لار کیم آستیدن سولار آقیب تورار، اوشول دار السرور غہ تیمک اولوغ سعادت دور، زیرا کہ دنیا ومافیہا نینک قاشیدہ حقیر وکیچیک دور، فوز لغت دہ شردن قوتولوب خیر غہ اولاشماق دور۔

سونگرہ اللہ سبحانہ اول کفار تبہ کارلار غہ قیلغان وعید نینی تاکید قیلیب دیدی کہ اِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِیْدٌ اے محمد تحقیق پروردگار نیک اللہِ ذوالجلال نینک مشرک لارنے عذاب برلہ توتماقی، البتہ قتیغ دور، کفارِ متمرد لارا نینک عذابیدن قوتولماس لار، بَطش لغتدہ قتیغ توتماق دور، بازانے شدید ایلہ وصف قیلماقی، اول بَطش نینک قتیغ لیقی مُضاعف ایکانینی افادہ بیرادور۔

سونگرہ اللہ تعالیٰ اوزی نینک بَطشی نینک قتیغ لیغی گہ ابداء واعادہ غہ قادر لیغنے برلہ دلیل کلتوروب دیدی کہ اِنَّهٗ هُوَ یُبْدِئُ وَیُعِیْدُ تحقیق اول اللہِ قدیر غنیہ خلق نے اوّل دہ یوقدن بار قیلادور، وفنا بولغان دن سونگ باز خلق نے حساب وجزا اوچون قیامت دہ اعادہ قیلادور، اوشبو ابداء واعادہ غہ اول قادرِ مطلق جلّ جلالہ دن باشقہ ہیچ احدی قادر ایماس دور، یاکہ اول اللہِ قدیر اوزی نینک بطشی نے یعنی قتیغ توتماقینی (قتیغ عذاب قیلماقی نے) دنیا دہ کافر لرغہ آشکارا قیلادور، وباز آخرت دہ اول قتیغ عذابینی اول کافر لارغہ اعادہ قیلادور دیمک دور۔

ابن جریر طبری بو ایکی تأویل نینک اوّلنی سی نے ضحاک دن، وابن زید دن، وایکنجی سی نے ابن عباس دن نقل قیلیب دور، سونگرہ دیب دور کہ اوشبو تأویل نینک مینینگ نزدیمدہ صواب غہ یقین راقی، وتنزیل الٰہی دلالت قیلغان معنی نینک ظاہر لیغہ اشبہ راقی، اول قول دور کیم، بیزانے ابن عباس دن نقل قیلدوق وآول معنی اللہ تعالیٰ عذابینی اہلِ کفر غہ ابداء واعادہ قیلادور دیمک دور، چنانچہ اللہ تعالیٰ فلهم عذاب جهنم ولهم عذاب الحریق دیب دور، دنیا دہ اولرغہ عذابِ حریق نے ابداء وآخرت دہ عذابِ جہنم نے اولارغہ اعادہ قیلادور دیمک دور، وبزنینک اوشبو تأویل نینک صواب غہ یقین راقی بولدور دیمکیمیز نینک اوچون دور کہ اللہ تعالیٰ بو قولِ کریمی نے

قولِ کریمی اِنَّ بَطْشَ رَبِّکَ لَشَدِیْدٌ نینک سونگیدن کلتور وب دورٔ گویا بو قولِ کریم اللہ تعالیٰ نینک شدۃِ بطشی نینک معنی سیدن بیان منزلہ سی دہ بولوب دورٔ بو آیت نینک ماقبل دہ ذکری اوتمکان ابداءِ خلق و اعادۂ خلق غہ بیان بولغاندین ماقبل دہ ذکری اوتکان شدۃِ بطش معنی سی غہ بیان بولمکی اشبہ دورٔ وہم بیزنینک بو قولیمیزنے قولہ تعالیٰ وہو الغفورُ الودودُ مومندن روشن راق وصحیح راق تائید قیلا دور) یعنی کفارِ بدکردار لارغہ بطشی شدید بولغان اول ذات گناہ دن توبہ قیلغان لرغہ مغفرت لیک و اولارغہ کرامت و احسان قیلغوچی دور دیمک دورٔ انتہی۔

سوتولاراق مفسر لارا و لغے تاویل نے اختیار ایتیب دور لارٔ پس ابداء و اعادہ قیلماقی قیسے تاویل برلہ کہ بولسہ ابداء و اعادہ غہ قدرتے تیکان اللہ قدیر نینک بطشی غایت دہ قتیغ بولمک لیکی مقرر دورٔ جبار و ظالم لارنینک بطشِ شدیدن خدر ایلاسون لارٔ اگرچہ اولارغہ امہال برسہ مولیکن برکونے کیلور کہ عذاب و انتقام ایلہ اولارنے قتیغ تو تارٔ امہال بریک لیکی اوزعلی غہ معلوم برحکمتِ بالغہ جہتیدن دورٔ نعوذ باللہ انتقام آلمق دن عاجز ایکانلیکے لیقی دن، یاکہ دہری ملحد لار دیکانلے دیک وجودی یوق لیغی دن دیب گمان قیلمارسون لارٔ اللہ سبحانہ باوجود بطشی نینک قتیغ لیقی ایلہ تائب لارنے مغفرت قیلغوچی، ومومن لارنے دوست تو تقوچی ایکانینی اخبار و دوست لاری حقیدہ قیلغان وعدی نینک تاکیدی نے اظہار ایلاب دیدی کہ وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ ۝ واول بطشِ شدید ایلہ موصوف اللہ قدیرٔ مومن تائب لارنینک گناہینی یارلقاغوچی اوزی نینک فرمانینی تو تکان بندہ لارنے دوست تو تغوچی دور۔

امام غزالی نینک قولیغہ کورہ غفور و غفار صیغۂ مبالغہ دن دورٔ ایکی سی نینک فرقی بو دورکیم غفور مغفرت نینک اتم و اکمل و اشمل لیغی غہ دلالت قیلورٔ و غفار مغفرت نینک کثرتی غہ دلالت قیلورٔ و ودود فعول وزنیدہ فاعل معنے سے دہ دورٔ شونینک اوچون بیضاوی رحمہ اللہ ائے المحبُّ لِمَنْ اَطَاعَ دیب تفسیر ایلامیش، یعنی اوزلیغہ اطاعت ایلاگان لارنے دوست تو تغوچی دورٔ محبت نینک اللہ تعالیٰ حقیغہ اطلاقی ارادۂ احسان و کرامت و انعام معنی سی دہ بولمکینہ کورہ دورٔ و بعضے لار دیب دورکہ وَدُود فعول وزنیدہ مفعول معنی سیدہ دورٔ حلوب محلوب معنی سی دہ بولغاندیک، یعنی بندۂ صالح لارنینک اللہ سبحانہ نینک فضل عمیمی نینک آثاری نے، وجلالت ذاتِ عظمت آیاتی نینک انواری نے ہر ذرۂ مکونات دہ نمودار و انواعِ برّ و احسان و سیحی نے انفس و آفاق دہ آشکار کورو ب، اول پروردگار کریم نے دوست تو تادور لارٔ۔

امام بخاری رحمہ اللہ صحیح دہ الودود الحبیب دیب دورٔ و تحقیق بو کیم و دور اسمی ہر ایکی معنی غہ دلالت قیلادورٔ یعنی اللہ تعالیٰ نینک مومن بندہ لارینی دوست تو تمکی غہ، وہم مومن لار طرفیدن دوست تو تولمکی غہ، پس الودود المحبُّ الحبیبُ معنی سیدہ دورکیم اللہ تعالیٰ اوزدوست لاری بولغان مومن لارنے دوست تو تقوچی، و مومن لار طرفیدن دوست تو تولغوچی دیمک دورٔ و حضرت شعیب پیغمبر علیہ السلام دیب دورٔ اِنَّ رَبِّی رَحِیمٌ وَدُودٌ اسم ودود نینک بو سورہ دہ اسم غفور غہ، و شعیب علیہ السلام قصہ سی دہ اسم رحیم غہ مقترن اولمکی دہ نہ عجب لطیفہ لار بار دیمیش لارٔ چونکہ محل انذار بولورکہ انسان اوزی یمان کوگان برکیمسہ نینک گناہینی

کیچادور، اما انے یخشی کورمایدور، وشونکا اوخشہ گاہا انسان اوزی یخشی کورمایدور غان کشے غہ ہم رحم قیلادور، اما پروردگار تعالے اوزی نینک درگاہی غہ توبہ برلہ التجا قیلغان بندہ لاری نینک گناہی نے کیچادور، واولارغہ مہربانلیق قیلادور، وینہ اولارنے دوست توتادور، انداغ کہ اِنَّ اللّٰہَ یُحِبُّ التَّوَّابِیْنَ دیب دور، یعنی تحقیق اللہ تعالیٰ توبہ قیلغوچی بندہ لارینے دوست توتادور دیدور، اگرچہ اندن صادر بولغان گنہ نہ نیکلیغ زلات بولسہ ہم، وینہ دیمیش لارکیم ودود رحیم معنی سی غہ قریب بولسہ مولیکن بحسب باعث رحیم دن ابلغ دور، زیراکہ رحیم نینک افعالی مرحوم ضعیف وجودینی استدعا قیلور، اما وَدُوْد نینک افعالی انے استدعا قیلمایدور، بلکہ ابتدا طرز یدہ انعام ایلامک مودت نینک نتائجی دن دور، مودّت نتیجہ سے بولغان انعام نینک صدوری مضطر و محتاج وجودیغہ موقوف ایماس دور، اللہ تعالیٰ نینک بندہ لاریغہ وُدّی اولارغہ انعام وکرامت نے ارادہ ایلامک دور،

ذُو الْعَرْشِ الْمَجِیْدُ ۝ عرش نینک ایگاسی دور کیم ذات وصفاتیدہ اولوغدور، یعنی مخلوقاتِ سفلیہ ومخترعاتِ علویہ قاہر ومسلّط بولغان تخت سلطنت نینک صاحبی دور، زیراکہ اول پروردگار عالم واجب الوجود تام القدرۃ والحکمۃ دور، المجید دال نینک رفعی ایلہ رب العالمین نینک صفتے دور، یعنی ذات عالیۃ الشانی شریف، افعالی جمیل، عطا ونوالی جزیل دیمک دور، مَجْد لغت عرب دہ انصافِ کمال، وافعال خیر نینک تولالیغی نے ایتورلار، یعنے شرفِ ذاتیغہ حسنِ فعالی مُقارن بولغان گیمسہ نے مجید دیرلار، باسم عظیم بحسب معنی گویا اسم جلیل واسم وہاب واسم کریم معنی سینغہ جامع دور دیمیش لار، وقُرّاءِ سبعہ دن امام حمزہ وکسائی المجید نے دال نینک کسری ایلہ العرش نینک صفتی قیایب اوقوب دورلار، بو قراءت غہ کورہ معنی موندا غ بولور کیم رفعت و عالی لیق وسعۃ وعظمت ایلہ وصف قیلینغان عرش نینک ایگاسی دور، ہرگاہ کہ اللہ ذو الجلال نینک عرشی مجید ایسہ اینک خالقی رب العرش العظیم صفتی ایلہ موصوف بولغان ذاتِ جلیل الصفات بطریق اولیٰ مجد غہ لایق واحق دور، فَعَّالٌ لِّمَا یُرِیْدُ ۝ اول اللہ ذو الجلال ہر نرسہ نے کہ خواہلاسہ قیلغوچی دور، ہیچ نرسہ اینک ارادہ سی نے وجود غہ کلتورمکینغہ مانع اولالماس، وارادہ قیلغان نرسہ سینی اتمامیغہ تیکورمک دن انے عاجز قیلالماس، وہیچ نرسہ اینک ارادہ سی دن تخلف ایتالماس،

فَعَّال نے صیغۂ مبالغہ ایلہ کلتورکی افعال ومراد اتے نینک تولالیغی غہ اشارت اوچون دور، ابن القیم الجوزی رحمہ اللہ اتقان دہ آیتادورکہ قولہ تعالیٰ فَعَّالٌ لِّمَا یُرِیْدُ برنچہ ایش لارغہ دلالت قیلادور، ہر نچی بو معنی غہ کہ اللہ سبحانہ ہر نرسہ قیلماسہ اوزی نینک ارادہ سی ومشیتی برلہ قیلادور، ایکنچی بو معنی غہ کہ اللہ سبحانہ ہمیشہ فعال لما یرید دور، چونکہ اللہ تعالیٰ بو صفتی نے اوزنفسیغہ مدح وثنا ایتادور غان مَعْرضدہ کلتوروب دور، وبو صفت اللہ سبحانہ نینک صفات کمالی دن دور، بس بو صفتِ کمال نینک ہیچ وقت دہ زایل اولمک لیکی روایاستور، واللہ تعالیٰ نینک صفاتِ کمالیدن بولغان نرسہ حادث موایاستور، اوچونچی بو معنی غہ دلالت قیلادورکہ اللہ تعالیٰ نیۂ نے کہ کہ ارادہ قیلماسہ انے قیلادور، اینک اوچونکہ مَا یُرِیْدُ دا کی ما موصولۂ عام دور، یعنی ہر قچان برنیمہ نے قیلماق نے ارادہ قیلماسہ قیلادور دیمک دور، بو معنے اللہ تعالیٰ نینک اوزی نینک فعلیغہ متعلق بولغان ارادہ سے توغرلیدہ دور، اما بندہ نینک فعلی غہ متعلق بولغان ارادہ سی نینک شائنے اوزگہ دور، پس اینک شائی بو دورکہ اگر

اللہ تعالیٰ بندہ نینک فعلی نے ارادہ قیلسہ ولیکن انکا اول فعل نے قیلماق غہ اوزی اعانۃ قیلماقنے، واول بندہ نے فاعل ایلامکنے ارادہ قیلماسہ، اول فعل موجود بولمایدور، واگر اللہ تعالیٰ بندہ نینک فعلی نے ارادہ قیلسہ حتی کہ اے اول فعل غہ فاعل قیلماق نے ارادہ قیلسہ اول فعل موجود بولادور، وقدریہ وجبریہ غہ اوشبو شئی دہ بولغان نرسہ بونکتہ دور کیم اولار بونکتہ دن غافل اولغان اوچون قدر مسئلہ سی دہ یول دن چقیبش لار، چونکہ بویردہ ایکی ارادہ بار دور، بری اول بندہ نینک برایش نے قیلماقینی ارادہ قیلماق، دیگری پروردگار تعالیٰ نینک اول بندہ نے فاعل قیلماقنی ارادہ قیلماق دور، بو ایکی ارادہ متلازمین ایماس دور، اگرچہ ارادۂ ثانیہ ارادۂ اولی نے لازم تو تسہ مولیکن ارادۂ اولی ثانیہ نے لازم تو تمایدور، پس اللہ تعالیٰ قچانکہ بندہ غہ اول فعل نے قیلماق غہ اوزی نینک اعانہ قیلماقینی، واسبابِ افعال نے انکا خلق ایتماکینی ارادہ قیلسہ، اول فعل نینک بولمکی نے ارادہ قیلیب دور، وگاہا اللہ تعالیٰ بندہ نینک فعلی نے ارادہ قیلادور، وانینک اوچون اسبابِ فعل نے خلق ایتمک نے ارادہ قیلمایدور۔ پس اول فعل وجود غہ کلمایدور، پس اکرای مخاطب اوشبو مسئلہ نے او قماق سنکا دشوار اولسہ، وسنکا نوعی اشکال کلتورسہ پس حدیثِ نبوی دہ وارد اولغان قولِ الٰہی غہ نظر قیلغیل کہ اللہ تعالیٰ قیامت کونے بندہ غہ ایتادور، سن اتانک نینک صلبی دہ ایکانینک دہ سندن اوشبو ایش دن آسانراق نے ارادہ قیلدیم، یعنی منکا ہیچ برنرسہ نے شریک قیلماس لیقنک نے الحدیث حالبوکہ اوشبو مراد واقع بولمادی، چونکہ اللہ تعالیٰ انکا اوزطرفیدن اعانہ ایتمکنے واول ایش اوچون انکا توفیق برمکنے ارادہ قیلمادی، تو تنبیہ بومعنی غہ دلالت قیلادورکہ اللہ سبحانہ نینک فعلی وارادہ سے متلازم دور لار، یعنی اللہ تعالیٰ نیمہ نے کہ قیلماق نے ارادہ ایتیب دورانے قیلیب دور، ونیمہ نے کہ قیلیب دور بے شبہ انے ارادہ ایتیب دور، مخلوق نینک خلافیدہ کہ اول قیلمایدورغان نرسہ نے ارادہ ایتادور، وگاہا ارادہ قیلماغان نرسہ نے قیلادور، پس عالمدہ فعّال لمایریدیلغوز اللہ تعالیٰ نینک اوزیدور، بشنجی بو معنی غہ دلالت قیلادورکہ بسببِ افعال اللہ تعالیٰ نینک ارادہ سے متعدّدہ دور، وہر برفعلی غہ خاص برارادہ سی بار دور، پس اللہ تعالیٰ نینک شانی ہمیشہ ارادہ قیلماق وارادہ اینکان فعلی نے قیلماق دور، انتہیٰ۔

اول ہنگام کہ اللہ تعالیٰ رسول اللہ جنابیغہ وہم مشرک لار جانبی دن آزار وکلفت چیککان مؤمن لار غہ تسلّی اوچون، اصحابِ اخدود قصہ سی نے بیان قیلیب، اول قصہ ایرادی ایلہ کفارِ قریش غہ وعید بوردی، سونکرہ اول تسلیہ وایعاد نے قوّت لاندروب دیدیکہ هَلْ اَتٰىكَ حَدِيْثُ الْجُنُوْدِ ۝ فِرْعَوْنَ وَ ثَمُوْدَ ۝ ای محمد آیا سنکا کلدی موپیغمبر لارینی تکذیب قیلغان جموع کافر لار خبری یعنے فرعون وثمود قوم لاری نینک قصہ سی، یعنے بی شبہ سن مذکور قوم لار نینک پیغمبر لارینی تکذیب قیلغان لارینی، واول سبب ایلہ اولار غہ یتوشکان عذابِ الٰہی قصہ سی نے بیز نینک وحی ایلا کمیز برلہ بیلدینک، پس بوقصہ لاردن حصّہ آلیب تسلّی دہ بولغیل، وعناد پیشہ قوم لار نینک تکذیبی نے صبر قیلغیل، ایلگاریکے اوتکان اقوام شقاوت انجام لار، قوّۃ کثرت دہ سنینک قومینک دن زیادہ ایدیلار، باوجود آنہمہ قوّت وکثرت پیغمبر لارینی تکذیب قیلغان گناہ لاری سبولو غیدن اللہ عزیز ذوانتقام اولار نے عذابِ مُہلک ایلہ تونتی، وبوجود لاری یلدیزینی یولوب دوحۂ حیات لارینی قورو تتی، سنکا اوخشد

ہر بر فساد و باطل لیق لارغہ انہماک ایلاگان لارنے عذاب ایلہ تو تار، پس اول لقوم غہ یتوشکان عذاب نینک مثلی ایلہ قومینک نے تحذیر ایلاگیں بَلِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فِيْ تَكْذِيْبٍ ۝ لا بلکہ ای محمدؐ سنینک قومینک دن بولغان کافر لار تولا قتیغ تکذیب دہ دور لار، بو آیت کریمہ قریش کافر لارینی کفار ماضیہ غہ مماثلت دِن اضراب، و بولار کفر و طغیان دہ اولاردن اشدّ، و تکذیب دعنا دہ اولاردن الدّ ایکانیدن بیان دور، و تکذیب لے نکرہ کلتورمک تعظیم اوچون دور، یعنے قریش نینک تکذیب بنوت اتیمک لاری غایت قتیغ لیق دہ و نہایت عناد دہ ایکانینے بیلدورمک دور، گویا اے محمدؐ سنینک قومینک نینک حالی اولکان اقوام ضلالت پیشہ لار حال لارے ایلہ مساوی ایما سدور، بلکہ بو عناد و آئین مشرکین قریش نینک حال لاری ایلگاری اولکان دشمنان حق نینک حال لاریدن عجیب راق دور، انینک اوچونکہ بو عناد کار لار، اولکان اقوام ضلالت شعار لار نینک احوال فلاکت مآل لاری قصہ سے لے ایشتیب، و اولار نینک آثار ہلاک لارینی برأی العین مشاہدہ قیلیب تو روب، باز اولار نینک تکذیبی دن قتیغ راق تکذیب دہ بولور لار دیمک دور۔

وَاللّٰهُ مِنْ وَّرَآئِهِمْ مُّحِيْطٌ ۝ واللہ سبحانہ نینک علم و قدرتے اولار نینک ہر طرفیدن احاطہ قیلغوچی دور، یعنے اللہ سبحانہ اولار نینک ہمہ ایش لارینی بیلگوچی، و اولار لے عذاب اتیمک غہ قدرتے یتگوچی دور، یعنے اول متمرد مشرک پیشہ لار، قہار تعالیٰ و تقدس نینک قہری آستیدہ مقہور و درلار، اندن اصلا قوتولالماس لار، و انینک قبضۂ قدرتیدن خلاص اولمک غہ مجال تاپماس لار۔

اللہ سبحانہ بو آیت کریمہ دہ اوزی نینک دشمن لاری نینک حالی دن خبر بیرادور، بو معنی بیلان کہ اول دشمنان خدا باوجود اللہ قدیر نینک قبضۂ قدرتیدہ مقہور اولمک ایلہ واللہ قدیر اولار نینک اطرافیدن احاطہ قیلغوچی بولغان حال دہ بحال تمرد دن اللہ تعالیٰ نینک توحیدی غہ و رسولی نینک رسالتی غہ انکار قیلماق دہ بولور لار، آیا اول گروہ شقاوت پژوہ لاردن ہم نادان، و سفیہ راق، ہیچ ہر بد بخت تمرد شعار، و عنود عداوت کردار، بار مودور کیم، اوز لارینی قبضۂ قدرتے دہ مقہور قیلغان، ہر وجہ و اعتبار ایلہ اولار غہ قدرۂ قاہرہ سے تیمک دہ بولغان، و علم و سیعی و قدرۂ تامہ سی ہر طرف لاریدن احاطہ ایتکان، قادر منتقم تعالیٰ غہ تمرد و عناد کور گوزوب فرمانبغہ سرکش لیک قیلور لار۔

بَلْ هُوَ قُرْاٰنٌ مَّجِيْدٌ ۝ فِيْ لَوْحٍ مَّحْفُوْظٍ ۝ بلکہ اول کافر عنادکیش لار تکذیب قیلغان نرسہ کتب منزلہ صادقہ ارسیدہ نظم و معنی دہ وحید بولغان عالی درجہ لیک شریف کثیر النفع، سراپا اعجاز قرآن مجید دور کہ لوح محفوظ دہ مکتوب یا محفوظ (سقلانغوچی دور) کفار پیشینہ عذاب رسیدہ لار تکذیب قیلغان نرسہ بو قوم اشرار تکذیب قیلغان آیات الہیہ گہی ایماس دور، بنابرین بو قوم فجار نینک تکذیبی اولکان قوم ہلاکت رسیدہ لار تکذیبی دن اشد دور۔

ابن القیم الجوزی رحمہ اللہ ایتادور، صونکرہ اللہ تعالیٰ اوز کلامینی مجد ایلہ وصف ایلاب (قرآن مجید) دیمیش، درحقیقت اللہ کلام دن اوشبو کلام قدیم مجد غہ احق دور، قیداغ کہ انینک متکلمی غہ غینہ تمام مجد خاص دور،

پس انینک متکلمی مجید دور، وکلامی مجید دور، وعرشی مجید دور، قریش کافرلاری نینک زعمیچه قرآن شعر وکهانت و سحر ایماس دور، بلکه رب مجید نینک کلام مجیدی دور، مجد ایله لغت ده سعة وکثرة خیر دور، قرآن کریم نینک کثرة خیری نے متکلمی دن اوزگه کیشی بیلا آلماس، پس بویله بولغاچ مجید وصفی غه قرآن احق دور، اکثر قراء محفوظ نے جزیرله قراءت قیلیب دور لار که لوح نینک صفتی اولور (لوح نینک محفوظ بولمکی تغییر وتبدیل وتحریف یول تاپمکی دن محفوظ دیمک دور، یاکه ملائکه مقربین دن باشقه خلق انکا مطلع اولمکیدن محفوظ دیمک دور[۱]

وسونده بو معنی غه اشارت بار دور که قرآن نینک نزولی غه یعنی قرآن نے الیب توشمک غه شیاطین نینک یول تاپمکی هیچ ممکن ایماس دور، چونکه قرآن مجید نینک محلی شیاطین انکا یتوشمک دن محفوظ دور، وقرآن مجید نینک اوزی ایسه شیاطین انکا برار نرسه نے زیاده قیلماق غه، یاکه اندن برار نرسه نے کم قیلماق غه، قادر بولمک دن محفوظ دور، چونکه الله تعالی قرآن کریم نینک محفوظ لیغی حقی ده اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهٗ لَحَافِظُوْنَ دیب دور، ومحل نینک محفوظ لیغی نے بو سوره ده ذکر قیلیب دور، پس الله تعالی قرآن مجید نینک محلی نے ساقلاب دور، واوزینی زیاده ونقصان وتبدیل دن ساقلاب دور، والفاظی نے تبدیل دن ساقلاغان دیمک معانے سی نے تحریف دن ساقلاب دور، وهم قرآن مجید نینک حروفی نے زیاده ونقصان دن، ومعانی سی نے تحریف وتغییر دن ساقلایدورغان محقق اعلام دین لار نے انکا قایم قیلیب دور، انتهی

الله سبحانه کلاسیده لوح محفوظ لے، وهم قرآن مجید نے لوح محفوظ ده قویلغان لیغی نے بیز لارغه خبر بیریب دور، اما لوح محفوظ نینک حقیقت وکیفیتی نے بیز لارغه بیلدورماب دور، داخبار وآثار هم بو باره ده وارد بولوب دور، پس انکا تصدیق اتیمک بیز لارغه واجب دور، وانینک کیفیت وحقیقتی نے بیلمک الله علام الغیوب نینک اوزی غه مخصوص دور، پس انینک کیفیتی نے بیلمک اعتقادات جمله سی دن ایماس دور،

اصحاب الاخدود قصه سی

روایت قیلینیش لارکه زمان سابق ده بر پادشاه بار ایمش، انینک زمانیده کاهن ومشعبد بر ساحر بار ایمش که پادشاه یتوق امورینی نینک بداری انینک رأی حیله آرسیغه منوط، واکثر تدابیر سیاسیه انینک فکر یجاسی غه مربوط بولمیش، وقتیکه اول ساحر نینک یاشی قری یتق هنگامی غه یتوشمیش، پادشاه نینک عرضی غه تیکوزوب دیمیش که من قریدیم، وقوالار یمه تمام ضعیف یتق یوز کلتوردی، صلاح بوکیم بر عقل لیک تیز فهم، یاش بله نے منکا تا فشورغای سن، تا من انکا سحر ونیرنجات لاریم نے ادرگا تیب اوزادرنوم ده انے خلف قیلغایمن، شاید که اول منکا اوخشه سیاسی ایش لارده رأی کور گوزگای، پس پادشاه انکا بر یاش بله نے یباردی، اول ساحر انکا تعلیم بریمک غه باشلادی، اتفاقا اول ساحر نینک مکانیغه بار ادورغان یول ده بر راهب بار ایدی، اول بله نینک گلاری بارماق ودکلمک اثناسی ده راهب صومعه سی غه توشتے، وراهب نینک تاثیریک وعظی اول بله نینک کونگلی غه تاثیر قیلیب، اول راهب صحبتیغه دل مایل بولدے کونگلی انکا تمام مایل بولغان جهتدن راهب قاشیدن کیتکوسی کلمای، اوزون اولتوروب قالور ایدی، بنابرین

---

[۱] قرآن کریم نینک شیطان یول تاپمک دن محفوظ ایکانے بارسیده برمونچه بیان لار سورۂ تکویر ده وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَّجِيْمٍ تفسیرنده

ساحر قاشیغہ کلمکی آوانیدن تاخیر تافغاچ، ساحر لرنے اورا ٹایدی، وخانہ اہل لاری ہم تاخیر قیلغانے اوچون اورا رایدیلار، پس اول غلام بوحال دن راہب غہ شکایت قیلدی، راہب دیدی کہ ساحر غہ خانہ اہلی منی تاخیر قیلدوردی دیب وجہ ایت، وخانہ اہلی غہ اولار عتاب قیلغانده ساحر منی تاخیر قیلدوردی دیب وجہ ایت، غلام بومنوال ایلہ برنیچہ زمان یوردی، برکون ساحر قاشیغہ کیتیب بارغانده یول نینک اوستیدہ یاتقان برزور یلان نے کوردی کہ، ہیبتی دن آدم لاریول دن اوتالمای تورادورلار، پس غلام قولی غہ برتاش نے آلدی، ودیدیکہ ای اللہ اگر بو راہب نینک توتکان یولی درگاہینکدہ اول ساحر نینک ایشی دن محبوب راق ایسہ پس مینک ایلگیم غہ برقوتے برگیل کہ بوتاش نے آتمانیم ایلہ بو یلان ہلاک بولسون دیب، اول تماش نے اول یلان غہ اتقان ہمان یلان اولدی، بوکرامت نے کوروب ساحر دن کونکلی ساووب، راہب نینک دینی نے حق بیلیب، راہب دینی ایلہ مشغول بولمک غہ، وعبادۃ اللہ غہ مشغول لوق قیلماق غہ یوز قویدی، پس غلام برمقامی غہ یتی کہ دعاسے ایلہ کور مادرزاد لارکوزلاری آچیلیب، برص لار شفایاب بولورایدی اللہ وہرنوع کسل لارسقایارایدی، اتفاقا پادشاہ نینک ہمنشین لاریدن بری کور بولدے پس بوغلام نینک شہرتینی آنکلاب تولاہدیہ لار آلیب غلام قاشیغہ کلدی، ودیدیکہ اگر منکا شفابرسانک بویردا کی کلتورکان نرسہ لاریم بارچہ سی سنکا ہدیہ دور، غلام دیدی کہ من ہیچ برکیمسہ غہ شفا برالماسمن، شفا برگوچی خاص اللہ تعالیٰ نینک اوزیدور، اگر سن اللہ تعالیٰ غہ ایمان کلتورسانک من پروردگاریم غہ یالبارب دعاقیلامن، ربیم سنکا شفابیرادور، پس اول کیشی اللہ غہ ایمان کلتوردی، اللہ تعالیٰ اولکیشیغہ شفابردی، سونکرہ اول کشی ساقایيب پادشاہ حضورلیغہ کلدی، اولغی مقامیغہ اولتوردی، پادشاہ سوردی کہ سنینک کوزینک غہ کیم بینالیق بیردی، اولکیشی دیدیکہ ربیم بردی، پادشاہ دیدیکہ سنینک مندن باشقہ ربینک بارمودور، اولکیشی دیدی کہ مینک ربیم وسنینک ربینک اللہ معبود برحق دور، پس پادشاہ اولکیشی نے توتوروب عذاب قیلما قغہ باشلادی، اولکیشی ناچارغایتہ اضطرارلردن غلام نے نشان بردی، پادشاہ نینک امری ایلہ غلام نے کلتوردی لار، پادشاہ غلام غہ دیدی کہ ای بلہ بے شبہ سنینک سحرینک اول غایت غہ تیمیش کہ کور مادرزاد وبرص لار نے ساقایتار ایمیش سن، ومونداغ مونداغ ایش لار نے قیلور ایمیش سن، غلام دیدیکہ من ہیچ احدی غہ شفابیرالماس من، شفانے خاص اللہ تعالیٰ نینک اوزی برادور، پس پادشاہ اول غلام نے موتوتوروب عذاب قیلما قغہ باشلادی، حتی کہ غلام راہب مذکور نے نشان بردی، پادشاہ نینک امری ایلہ راہب نے کلتوردی لار، پادشاہ انکا دیدیکہ ای راہب دینینک دن یانغیل، راہب اونامای ردّ قیلدی، پس پادشاہ ظالم امر قیلدی، راہب بیچارہ نینک باشیدن ارّہ قویوب ارہ لاب ایکی پارہ قیلدیلار، سونگرہ غلام نے کلتوروب دینینک دن یانغیل دیدی، اول اونامای ردقیلدی، پس پادشاہ انے اعوان لاریدن برنچہ سی غہ تافشوردی، ودیدیکہ مونے فلان تاغ قہ آلیب بارینک لار، وتاغ نینک اینک تیفہ سینہ آلیب چیقیب تکلیف ایتینک لار، اگر دینی دن یانسہ قویوب برینک لار، اگر یانغالی اونامای تاغ نینک قلّہ سی دن توبن غہ آتیب تاشلانک لار، پس اول جماعہ امر ملک ایلہ اول غلام نے اول تاغ معین غہ آلیب باردی لار، تاغ نینک اوستینغہ آلیب چیقتی لار،

پس اول غلام الدحی قیوم غہ دعا قیلدی کہ ای بار خدایا اوشبو قوم نینگ شرینی قیداغ بر سبب بیلان کہ خواہلاسانگ مندن دفع قیلغیل دیب، ناگاہ تاغ تیتراب زلزلہ غہ کلدی، واول جماعہ تاغ نینگ تیفہ سیدن توبان غہ یقلیب توشتی لار، غلام سلامت، ہیچ بر آسیب یتمای پادشاہ قاشی غہ کلدی، پادشاہ دیدیکہ یا نینگدا کے ہمراہ لارینگ نہ بولدیلار، دیدیکیم اللہ تعالیٰ اولارنینگ شرینی مندن دفع قیلدی، سونگرہ پادشاہ انے اعوان لاریدن بر جماعہ غہ بیردی، ودیدی کہ مونے آیب باریب قایق غہ سالینگ لار، دریا نینگ اورتاسیغہ تینگیزونگ لار، اگر دینی دن یا نسہ سلامت قویونگ لار، یانگالی اونا ماسہ دریا غہ آتیب تاشلانگ لار، پس اول جماعہ انے دریا غہ آیب باردی لار، قایق غہ سالدیلار، اول غلام درگاہ الٰہی غہ التجا کلتوروب دعا قیلدیکہ پروردگارا قیداغ سبب بیلان کہ خواہلاسانگ بوقوم نینگ شرّی نے مندن دفع قیلغیل دیب، پس توشکان کیمہ لاری دربار غہ دُمّ بولوب اول جماعہ نینگ ہمہ سے دریا نینگ قعر لغہ کیتی، واول غلام سلامت بے آسیب پادشاہ قاشی غہ کلدے، پادشاہ سوردی کہ یا نینگدا کی ہمراہ لارینگ نہ بولدی لار، غلام دیدی کہ اللہ تعالیٰ اولارنینگ شرینی مندن دفع قیلدی، سونگرہ اول غلام پادشاہ غہ دیدیکہ سن تامن دیگان نرسہ لارنے قیلماسانگ منی اولتورالماس سن، پادشاہ سوردی کہ اول نرسہ لار نہ دور، غلام دیدیکہ اگر منی اولتورمگ نے ایستاسانگ توز آچیق جر میدان غہ ہمہ آدم لارنے یغقیل، دمنی دار غہ آسغیل، سونگرہ صاف اقیم دن براوق نے آلغیل، واول اوق نے کمانینگ غہ قویوب اوشبو غلام نینگ ربّی نینگ نامی برلہ آتامن دیب اوق نے منگا آتغیل، پس پادشاہ غلام بیورغان ایش لارنے قیلیب انے اوزی نینگ اوتی برلہ آتتی، اوق انینگ پیشانہ سی غہ تیگدی، واول غلام اولدی، سونگرہ ہمہ آدم لار اٰمَنَّا بِرَبِّ الْغُلٰمِ اٰمَنَّا بِرَبِّ الْغُلٰمِ دیب ایمان ایتی لار، پس اول ہنگامہ دہ تورغان لاردن برنیچہ سی یوگوروب ماجرانے پادشاہ غہ خبر بردی لار، ودیدیلار کہ اے ملک سن حذر قیلغان ایش لار بلای ناگہانے نیکلیغ کلمک دہ بولدی، ہمہ آدم لار غلام نینگ ربّی غہ ایمان کلتوردی لار دیب، پس پادشاہِ ظالم امر قیلدی، یر غہ خندق قازیدی لار، وبے شمار اوتون لارنے یغیب انکا اوت یا قیب شعلہ ویا لقوینی آسمان غہ اور لاتدی لار، پس ظالم پادشاہ امر قیلدی کہ کیمکہ دینیدن یانغالی اونا ماسہ لارنے اوت غہ تاشلانگ لار دیب، پس اول رحم سیز جفاکار لار مؤمن دیندار لارنے ایامای اوت غہ تاشلاب کویدورمگ غہ باشلادی لار، تا اولہنگام غچہ کہ توچاغیدہ برایمیز ادور غان بلہ سے باربر خاتون بے کلتوردی لار، وانے اوت غہ تاشلامگ نے ارادہ قیلدی لار، اول خاتون اوت دن اوزینی آرقہ غہ تارتتی اوت کیرمگ دن ابا قیلدی، اول حال دہ توچاغیدا کی بلہ سی تیل غہ کلیب دیدی کہ ای انا صبر قیلغیل کہ سن حق لیق دہ دورسن۔

بعضے روایت دہ اول خاتون نینگ اوچ بلہ سے بار ایدی دیمیش لر، بری سوت ایما دور غان پادشاہِ ظالم اول مظلومہ دیدیکہ دینینگ دن یانغیل، اگر یانماسانگ سنی دبلہ لارینگ نے اوت غہ تاشلایمیز، اول مظلومہ اونا مای ردقیلدی، پس چونگ اوغلی نے اوت غہ تاشلادی، سونگرہ اول خاتون مظلومہ غہ دیدی کہ دینینگ دن یانغیل، اول مظلومہ اونا مادے، پس ایکنجے اوغلی نے اوت غہ تاشلادی، سونگرہ اول مظلومہ غہ

دینینک دن یا نغیل دیب الحاح قیلدی، اول مظلومہ اونا مادی، پس اول ایا دورغان کیچیک بلہ سی نے اوت غہ تاشلاماق اوچون آلدی، بو اشنادہ اول مظلومہ دین دن یا نما قغہ قصد ایتی، پس اول طفل تیل غہ کلیب دیدیکہ ای انادین حق دن یا نما غیل کہ بے شبہ سن حق لیق اوزرہ دورسن، وسنکا ہیچ باک وخوف یوقتور، پس اول ظالم شقی اول طفل نے اوت غہ تاشلادے، وآرقاسیدن انا سی نے ہم تاشلادی، بو قصہ نے محدث لار دن مسلم وترمذی وغیرہما صہیب حدیثی دن روایت ایلامک ایلہ کتاب لاریدہ کلتوروب دورلار، بخاری نینک شرحی فتح الباری سورۃ البروج تفسیری دہ ہمہ مخرج لار نے ذکر قیلیب دور، وابن جریر طبری موقصہ مذکورہ نے بطولہا صہیب روایتی ایلہ ذکر قیلیب دور، واکثر تفاسیر دہ اصحاب اخدود قصہ سی نے بار سیدہ بو قصہ نے ذکر قیلغان دن کین قیلی ورویی لفظ لاری ایلہ بازایکی قصہ نے بیان قیلیب دورلار، اول قصہ لار نینک بری بو کیم حضرت علی کرم اللہ وجہہ دن روایت قیلینیب دور کہ دیمیش، مجوس لار اہل کتاب ایدی لار، خمر اولار غہ حلال ایدی، پادشاہ لاریدن بری مست بولوب مدہوش لوق ایلہ اوزی نینک ہمشیرہ سی غہ ہمبستر بولدے، پس ہوشیار بولغاچ اول کردار بدلیغہ ندامت ایلاب اندن قوتولماق غہ واوزلیغہ تیکان غم وندامت لار دن نجات تاپمک غہ چارہ ایستادی، پس ہمشیرہ سے انکا دیدی کہ چیقیب ہمہ انسان لار نے یغیب خطبہ اوقوب دیگیل کہ اللہ تعالیٰ ہمشیرہ لار نکاحی نے حلال قیلدی، ایمدی ہمشیرہ لار نیکیز نے نکاح لاسانکیز بولا دور دیب، سونکرہ برمونچہ وقت دن کین یغ خطبہ اوقوب دیگیل کہ اللہ تعالیٰ ہمشیرہ لار نکاحینی حرام قیلدی دیب، مناوشبو فعل ندامت انجام دن قوتولماق نینک یولی بو دور، پس اول پادشاہ مجوس خلایق نے یغیب خطبہ اوقوب اللہ تعالیٰ ہمشیرہ لار نکاحی نے حلال قیلدی دیدی، خلایق بو سوزدن بیزار بیزار میز دیب قبول قیلمادی لار، پادشاہ ظالم ناچار بولوب ہمشیرہ سی غہ رجوع قیلدی، اول ظالمانہ دیدی کہ اولار نے مجبے برلہ اوروب زور لاسانک قبول قیلور لار، پادشاہ ظالم اندا غ قیلدی، خلایق تیاق نے اختیار ایتی لار، اما حرام ایش نے قیلماق نے اختیار ایتمادی لار، پس اول ظالمہ خلایق نینک اباواجدادی نے گورگاچ رأی کورساتتی کہ یر غہ خندق لار قازیب انکا اوت یاقیب یالقون اوروب تورگان اوت غہ اوشبو حکم غہ اونا ماغان لار نے تاشلا غیل دیب، پادشاہ ظالم بو ایش نے اجرا قیلماق غہ حکم بردی، شوندا غ قیلدیلار، اللہ تعالیٰ نینک کلامی قتل اصحاب الاخدود دن مراد بو ظالم بدکار لار دور دیب، ابن جریر طبری بو قصہ نے عبد الرحمن ابن ابزی طریقی ایلہ حضرت علی رضی اللہ عنہ دن روایت قیلیب دور،

ایکنچی قصہ بو کیم جزیرۃ العرب دن نجران نام موضع دہ ساکن قوم لار ارا سینہ برکیشی کلدی کہ نامی عبد اللہ بن تامر اوزی مرد صالح ایدی، حضرت عیسیٰ علیہ السلام نینک دین خالصی دہ ایدی، نجران اہلی نے اول دین غہ دعوت قیلدی، اول قوم اول مرد صالح نینک دعوتینی قبول ایلاب عیسیٰ علیہ السلام نینک دینی برلہ متدین بولدیلار، بو خبر نے آنکلاب یمن دہ حمیر جماعہ سینہ حکم فرما ادلمیش ذونواس نام یہودی حمیر اہلی دن عسکر یغیب نورغون قوشون برلہ نجران لار نینک اوستینہ کلدی، دین عیسوی نے ترک ایتیب یہود دینینہ کیرمک غہ اولار نے تکلیف ایتی، نجرانی لار قبول قیلمادی لار، ذونواس اولار نے دین عیسوی نے ترک ایتیب یہود دینینہ کیرمک یا ایسہ اوت غہ کویدورولمک غہ راضی اولمک ار سیدہ مخیر قیلدی، اولار دین نے ترک انمک غہ راضی اولمای

اوت غہ کویدور ولمک نے اختیار ایتی لار، پس ذونواس امر قیلدی یہودی لار یرغہ خندق کبی چوقور لار قازیدیلار، وانے شرارہ سے اور لاب تورغان اوت برلہ تولغازدی لار، عبداللہ بن تامر غہ تابع اولوب دین عیسوی نے قبول قیلغان لارنے اوت غہ تاشلاب عذاب برلہ ہلاک قیلدی لار، حتی کہ اولاردن اون ایکی مینک یا یگرمہ مینک نے کویدوردی لار، بعضی لار تمیش مینک دیمیش لار۔

منا بو قصہ لار نینک اختلاف لار یغہ قراب مونینک اصلی یوق کذب ومختلق ایکانیکے گمان قیلینما سون چونکہ مقاتل دن نقل قیلینیب دور کہ، احادید اورچ ایمیش، بری شام دہ کہ صاحبی انطیانوس رومی ایمش، ایکنجی سے عراق دہ کے صاحبی بخت نصر ایمیش اوچونجی نجران دا کی صاحبی ذونواس یہودی دور، اصہ،

فقیر نینک نزدیمدہ اقرب احتمال بو دور کیم بوسورہ دا کی اصحاب اخدود دن مراد ذونواس واتباعی بولغای انینک اوچونکہ اول ایش جزیرۃ العرب دہ بولغان واقعہ دور۔

اصحاب اخدود قصہ سینے آرکلاب، وانینک روایات مختلفہ ایلہ ایرادی نے کوروب موندا غ انسانیت قانونی غہ یاقیشماس ایش اولور مو، بالفرض واقع بولغان تقدیرده ہم متعدد ومشہور اوران لار دہ صدور اولمکی بعید دور دیب انکار قیلغوچی بعضی الحاد پیشہ ودہریت اندیشہ تاپیلسہ ہم احتمال، اندا غ الحاد اعتقاد کثیر العناد لار نینک جوابیدہ ایتامیز کہ موندا غ وحشیانہ وقوعات لار ہر عصر وزمانده ملوک ورؤساء وبطاریق لار وعلماء اغراض پرست لار نینک تشویق واغراسی ایلہ واقع اولمک دہ دور، چنانچہ عالم محقق اسلام فیلسوفی ابن رشد رحمہ اللہ نینک شاگرد لاری نینک شاگرد لارے نینک اجتہادلاری ایلہ علم وفلسفہ آوروپادہ خصوصًا فرنسہ وایطالیا جنوبیدہ ظہور ایتمکدہ اولغان چاغ لاردہ راہب تورکماندانینک طلب واغراسی ایلہ ہر محکمۂ تفتیش انشا قیلنمش، اول محکمہ اورلیغہ نام زد قیلنغان عمل نے اجراوادا ایلامک دہ حق قیام ایلہ قایم اولیش ۱۴۸۱ میلادی دن باشلاب ۱۴۹۹ غہ چہ اون سکز بیل مدت ایچیدہ علم وفلسفہ غہ اشتغال ومیلان کورگوزگان لاردن، اون ایکی مینک ایکے یوز یگرمہ ادم نے تیریک تیریک کویدورمک ایلہ، وآلتہ مینک سکز یوز آدم نے بعد التشہیر پارہ لاب اولدورمک ایلہ حکم اتیمش، وتوقسان تہ مینک یگرمہ اورچ کشی غہ عقوبات مختلفہ ایلہ جزا بریمیش، سونکرہ عبرتہ ایلہ یازیلگان ہمہ تورات نے کویدورمیش، مذکور محکمۂ تفتیش سنہ تاسیسے دن باشلاب تا ۱۸۰۸ غہ چہ اوچیوز قرق مینک کیشیغہ حکم قیلمیش، اولاردن ایکی یوز مینک جان نے تیریک لا اوت غہ کویدوروب ہلاک اتیتیب دور، تمدن دعواسیدہ بولغان یاوروپادہ ہم موندا غ انسانیت نفرتیغہ باعث وحشیانہ ایش لار واقع اولمیش، والآن ہم بولمک دہ دور، چنانچہ زور مترقی ومتمدن وآلات محرقہ ومخربہ تامہ غہ مالک یاوروپا دول معظمہ لاری نینک مستملکہ نے کو پاتیمک قصدی دہ بہانہ بر پا قیلیب عدد وعدون عاری بیخبر قوم لار اوزرہ ظلمًا ہجوم اتیمک لاری، وگناہ سیز اطفال ونسا، وبے سروپا مساکین وفقراء ومرضی لار یغہ اوتلار یاغدوروب اولار نے تیریک لاکویمک لار یغہ سبب اولمک لاری، ہارچہ سی شمول جملہ دن دور۔

اصحاب اخدود قصہ سے فی الجملہ قربیت زمان وعرب قومی غہ نسبۃً قربیت مکان حیثیتی ایلہ قریش قومیغہ معلوم لیغی جہتی دن اللہ تعالیٰ بوسورہ دہ اولار نینک قصہ سے نے بالتفصیل ذکر اتیمای، اولار نینک

بعضے افعالِ قبیحہ لارینی، واول افعالِ خبیثہ سببی ایلہ مستحقِ عذابِ گوناگون بولمک لارینی بیان قیلیب دور، تاکہ اندن مؤمن لارتسلی تاپیب کافرلارموندارغ افعالِ شنیعہ دن، ومؤمن لارغہ آزار برمک دن، مُنزجر بولسونلار دیمک اوچون، مثلاً برقوم نینگ قصۂ حالاتی وکیفیتِ امرارِ روزگاری مخاطب لارغہ معلوم ایسہ متکلم اول قوم نینگ احوالی ایلہ نہ برگروہی احوال وافعالی نہ تمثیل کلتورمک نے ارادہ ایتہ، اول قوم نینگ ترجمۂ حالینی تفصیلاً ذکر ایلاب مستمع لارذہنینغ اغلال، وحوصلہ سی نہ ملال، تیکورمای، اول قوم مُمثّل بہ نینگ نامینی، یاکینہ سی نے، یابعض الحواری نے ذکر ایتمک، وانکا اکتفا قیلماق، بلاغت اہلی نزدیدہ مرغوب ومستحسن رسم وقواعدون دور، قرآن کریم دہ موندارغ موضع لارتولادور، چنانچہ قولہ تعالیٰ کَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِہِمْ کَذَّبُوْا بِاٰیٰتِنَا فَاَخَذَہُمُ اللّٰہُ بِذُنُوْبِہِمْ وقولہ تعالیٰ فَاِنْ اَعْرَضُوْا فَقُلْ اَنْذَرْتُکُمْ صٰعِقَۃً مِّثْلَ صٰعِقَۃِ عَادٍ وَّثَمُوْدَ واشالہما آیت لارودور،

یوقاریدہ ذکر قیلدوق کہ اصحاب اخدود قصہ سینے بیان قیلماق مؤمن لارغہ تسلیہ اوچون دور دیب ایمدی بزمؤمن لارغہ بیلمک کرک دورکیم ایلگاری زمان دن تارتیب صادق مؤمن لارمُعاندکافرلارنینگ جور وجفا لارینی چیکیب ایکان لار، وایمان محبتی کونگل لارلیغہ اورناب ایقان گوہری سینہ لاری صدفیدہ جایگیر ادلغان جہتدن، کافرلارجَور وجفالارلیغہ چیداب ہرقنچہ اذیت لارچیکسہ لارہم تحمّل ایلاب جان ودل لاری مخزنیغہ جای لانغان ایمان گوہری نے کفارِ بدکردارغاصب لارلیغہ بریمک نے ایستامای بوتوغریدہ خانمان دن، بلکہ عزیز جان دن کیچیب ارہ تحتیدہ پارہ بولمک نے، واوت نہ کویوب قتیغ عذاب برلہ ہلاک اولمک نے ترجیح ایتمش لار، چنانچہ صحیح بخاری دہ رسول اللہ وا صحاب کرام غہ مشرک لاردن تیکان آزار بیانیدہ ایتادور، خبّاب اتیب دور پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم نینگ خدمتی غہ کلدیم کوردوم کہ اولجناب کعبہ نینگ سایہ سیدہ بُردۂ مشرفیغہ می نے وسادہ قیلیب یاتادور، حالبوکہ مشرک لاردن بزمؤمن لارقتیغ آزار وکلفت لارچیکگان ایدوک، پس دیدیم کہ یارسول اللہ آیا بزلارغہ مشرک لارنینگ جَور وجفاسی دن خلاص لیق اوچون دعاقیلماسمیز، پس رسول اللہ یوزی قیزارغان حال دہ تویوب اولتوردی، پس دیدیکیم قسم بخدا کہ سیزلاردن ایلگاری ہرآینہ اندارغ قوم لاراولتکان کہ اولارنینگ استخوان لارلیغہ تیکوزوب گوشت وپَی لارینی کافرلارتیمور تراغ برلہ تاراد بلار، بوایش لاراولارنے دین حق لاریدن یاندورمادی، وباش لاری نینگ یوقاری سیدن اڑہ تویوب اللہ لاب وجود لارینی ایکی پارہ قیلدی لار، بوایش لاراولارنے دینِ حق لاریدن یاندورمادی، الحدیث،

بلی مؤمن صادق ودعوای محبت دہ راسخ لارایشی موندارغ بولور، اندک اکراہ وتخویف ایلہ، یاتنفیذی موہوم تہدید وحکم تسجین ایلہ مُذبذب اولوب اعتقادلارلیغہ فتور، وایمان لارلیغہ قصور یول تاپماس لار، بزلار عبرت ایلہ پیرِ اصحاب، وتراجم اکابر اولی الالسباب، عطفِ نظر ایلاساک، موندارغ صداقت شعار لاراہل اسلام اراسی دہ تولاتومیش لار، اوائل اسلام دہ اوتکان اصحاب سعادت انتساب دن جناب عمار بن یاسر ومرادری عبداللہ واناسی سُمَیّہ وخبّاب بن الارت وحضرت بلال وام عُنَیس وشونکا اوخشہ اسلام نینگ محبت یک صادق اولاولار رضی اللہ عنہم اجمعین، دینِ حق بارہ سیدہ کفاردن تیکان طاقت دن

آرتوق اذیت وجفا کلفت ومشقت لارینہ تحمل اتیب اعتقاد لاریدہ ثابت وبرقرار تووری لار وایقان لارینہ ذرۂ فتور یوز لاندورمادی لار چنانچہ حضرت عمار نے کافرلار دینینک دن یانغیل دیب اوت بیلان عذاب قیلورسے ایدی عمار نینک ارقہ سے قیز دوروب باسیلغان اوت نینک تاثیری دن برض نما آقاریب قالیش ایدی وآنا یانئر الیسہ عذاب ایچیدہ وفات بولدی آنا سی سمیہ ایسہ ابو حذیفہ ابن مغیرہ نینک کنیزی ایدی ابوجہل لعین ابو حذیفہ دن انے صاتیب آلدی وانے دینی دن یانورمک اوچون قتیغ عذاب لارقیلدی اما سمیہ اول ملعون نینک سوزی نے ردّ قیلدی وعذاب نینک مشقتی غہ تحمل کورگوزدی سونگرہ اول ملعون غایت عداوت دن سمیہ نینک فرجی غہ حربہ برلہ اوروب ہلاک قیلدی اسلام دا کی اوّل شہید سمیہ دیب دورلار وابوجہل ملعون سمیہ وعمار غہ ایسینغ تابستان کونلاریدہ تیموردن یسالغان زرہ نے کیدوروب آفتاب دہ قویوب عذاب قیلورایدی آیۂ احسب الناس ان یترکوا ان یقولوا آمنا وہم لا یفتنون شول توغریدہ نازل بولمیش۔

وخبّاب بن الارت رضی اللہ عنہ تیمورچی ایدی جاہلیت ایامی دہ انے اوز قبیلہ سی دن اسیر قیلیب کلتورمیش ایدیلار ام انمار نام برخاتون انے صاتیب المیش ایدی خبّاب رضی اللہ عنہ اسلام غہ داخل بولغانندین کین اول خاتون انے عذاب قیلماق غہ باشلادی اوت دہ قیز دورولغان تیمورلار نے آلیب خبّاب رضی اللہ عنہ نینک باشیغہ قویارایدی خبّاب بو عذاب غہ طاقت قیلورایدی اما کونکلی دہ کے گوہر ایمان دن آیریلمکنے ایستاماس ایدی برکون حضرت پیغمبر نینک حضور سعادت ظہوری غہ بارغانندہ بو بلادن شکایت قیلدی حضرت رسول اللہ خدایا خبّاب غہ یاری برگیل دیب دعا قیلدیلار موندن سونگ خبّاب نینک میدہ سی غہ باش آغریق دردی عارض اولدی کمال درہ دون اول خاتون ایت دیک اولارایدی آدم لارانکا دیدی لارکہ باشینک نے داغلاسانگ ساقایادور دیب پس اول خاتون خبّاب غہ بیورارایدی خبّاب اوت داکی قزیق تیمورنے آلیب اننینک باشی غہ داغ قیلورایدی۔

واما بلال رضی اللہ عنہ اول اُمیّہ بن خلف نینک قلی ایدی اُمیّہ انے برکیچہ دکوندوز آرچ قویوب توش وقتی دہ کون تازہ قزیغاندہ قم نینک حرارتے غایتی غہ تیکان وقت دہ قزیق قم غہ آرقہ سی چہ یاتقوزوب عذاب قیلورایدی انداغ قزیق قم کہ اگر خام گوشت نے انکا قویسہ لار غایت ایسینغ لیقی دن درحال پشیب کباب بولورایدی سونگرہ اُمیّہ قُلْ لارینہ بیورورایدی بلال نینک سینہ سی غہ قزیغان چونک تاش لارنے آلیب قویارایدی لار سونگرہ اول یعنی حضرت بلال صاحب یقین غہ دیرایدی کہ دایم بونیکلیغ عذاب دہ بولاسن تاانگاچہ کہ اولاسن یا محمد نینک دینی دن یا نیب لات وعزّی غہ عبادت قیلاسن اما اول صدق شعار نینک کونکلیدہ کے ایمان حلاوتے مرارۂ عذاب غہ غالب کلگان جہتدن انداغ عذاب لارانکا راحت کورونوب اول لعین شقاوت قرین نینک سوزینی ردّ قیلورایدی وانداغ عذاب لاردن ہیچ فروا سے یوق ایدی آرسی خداوند کریم نینک کلام قدیمی غہ ایمان کلتوروب انده وعدہ قیلینغان اجر وثواب غہ ازتہ دل ایشانیب انے کوز تولکان ودوعید عقابی نے راست دیب اعتقاد اتیب اندن دایم حذر قیلماقدہ بولغان مومن کامل محبّت آئین لارنینک شعاری وروشی موندا غ بولور کشی نینک متدنیب وسست اعتقاد اولمک لیکی قرآن نم

تصدیقی ناقص لیق دن دور، وامّا امّ غنیس اوّل بنی زہرہ نینک کنیزی ایدی، اَسوَد بن عَبد یغوث انے عذاب قیلور ایدی، وانینک لطیفہ اسم لیک قرینی ہم اسلامی اوچون عذاب قیلور ایدی لار۔ وَبینہ زِنّیرہ نام بر صحابیّہ نے دین محمد دن یا نغیل دیب عذاب قیلور ایدی لار، عذاب نینک قبیح لیقیدن مذکورہ نینک کوزی کور بولدی، ابوجہل ملعون انکا دیدی کہ سن لات وعُزّی دن یوز اویورگان جہتدن اولار سنینک کوزنیکنی کور قیلدیلار، اول مؤمنہ دیدی کہ بیہودہ سوز قیلمہ لات وعُزّی، ہیچ بر نفع و ضرر غہ قادر بولمایدور، اوشبو منکا عارض بولغان دَرد بولسہ حکم یزدانے دور، وینینک ربّیم بازکوزوم نے بینا قیلماق غہ قادر دور دیب، اتفاقا اوشول کیچہ صبح وقتیدہ باقتی کہ اللہ تعالیٰ انینک دیدہ سینے بینا قیلیب دور، قریش کافرلاری مونے کوروب دیدی لار کہ بوایش ہم محمد نینک سحریدن دور دیب۔

خلاصۂ کلام اصحابِ عظام، وسلفِ کرام، دین توغرا سیدہ موندا غ محنت وابتلا لار کوروب دور لار، وہر قنچہ مشقت لار چیکسہ لار ہم ایمان لارینی محکم ساقلاب اعتقاد لاریدہ راسخ توروب دور لار، پس نرخلف لار غہ ہم لازم دور کہ مذکور سلف لاریمز غہ اقتدا قیلغایمیز، ودیانت باراسی دہ صلابت کور کوزوب ہر قنچہ مشقت وکلفت کورساک مو، وعدۂ الٰہی نے تصدیق قلب ایلہ کوز توتوب تحمّل ایلایمیز، خوفِ اذیّت وآزار وکلفتِ چند روزی اوچون، یا امیدِ جاہ ودولتِ فانی متناہی اوچون، دین گوہرِ گرانمایہ سے نے قولدن بریب آخرت داکی عذاب ونکال نامتناہی نے اختیار اتیکان اسلام اولادی نامیدا کی خذلان مآل لار نینک ایشی اصلی دہ ایمان نقشی کونکل لاری نینک لوحی غہ اورنا ماغان لیقیدن، وخداوندِ کریم نینک وعد ووعید لیغہ ازتہ دل تصدیق وایقان لارے یوقلیغی دن ناشی دور، خداوندِ ذوالجلال نینک وجودلیغہ، وبرلیکیغہ، وانینک یبارگان پیغمبر لاریغہ، وکتبِ مُنزَلہ لاریغہ، وآخرت کونے درگاہِ الٰہی دہ محشور اولمک غہ، چین کونکلی برلہ ایشانکان، وخداوندِ علیم نینک کتابِ قدیمیدہ بیان قیلینغان وعدۂ ثواب ووعید عقاب غہ صمیم قلب ایلہ تصدیق ویقینی کامل بولغان، مؤمنِ صادق لار نینک درخت ایمان لاری واعتقاد لارے دنیادہ ظالم لار جانبی دن، یا روزگار نینک ناسازکار لیقیدن، یتوشکان ہر نوع نکبت واذیّت، وہر گونہ عذاب وعقوبت صرصری ایلہ متزلزل اولمایدور، وجائیدن تبرامای اصلی راسخ وفرعی برقرار تورادور، چونکہ مؤمنِ کامل لار بیلا دور لار کہ دارُ السّلام غہ یتکونچہ آرادہ نیچہ عقبۂ مُدہشہ لار بار دور، جفا چیکمای راحت غہ یتکالی بولمایدور، تیکن سیز گل، ونیش سیز نوش میسّر بولمایدور، اندا غ کہ پیغمبر یمیز صلے اللہ علیہ وسلم دیمش لار حُفّتِ الجنّۃُ بالمکارہِ بو دنیادہ دین اوچون خدا یولیدہ مشقت وکلفت چیکمای جنتِ دارالرّاحۃ غہ یتمک نے مؤمن لار خیال قیلماسون لار دیگان مضمونده قرآنِ کریم نینک متعدّد آیت لاری بار دور، چنانچہ اللہ تعالیٰ اتیب دور اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّىٰ يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَىٰ نَصْرُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ۔ ای خداوندِ کریم نینک رضاسے اوچون خان ومانینی ترک اتیب محنت وشدّت وکربت غربت غہ مبتلا بولغان مہاجر لار، آیا سیز لار دن ایلگاری اوتکان خدا نینک دوست لار لاریغہ نیکان ابتلا لار ہنوز سیز لار غہ یتمای رایگان جنت غہ کیرمک نے گمان قیلا سیز لار مو، سیز لار دن ایلگاری اوتکان

اول دوستانِ حق غہ سخت یتق، ونامرادلیق، ودرویش لیق اذیت وشکستہ لیق، وہر نوع دلریش لیق یتکان واولارانکا یقین کامل قوتے ایلہ صبر وتحمل اینکان لار، واولارغہ یتکان حوادث وابتلا نینک تولالیقی دن، اولار زلزلہ غہ توشکان لار، حتی کہ اولار اوزلاریغہ یتوشکان شدائد نینک زورلیقیدن، وزمانِ ابتلا نینک اوزون لیقی دن تنگدل بولوب اولار نینک پیغمبرلاری، واول پیغمبر معینیتیدا کی مؤمن لار خدای مستعان نینک نصرتے بزلارغہ قچان بولور دیکان لار، اگاہ بولونک کیم مؤمن لارغہ خدای قدیر نینک نصرتی یقین دور۔

وبنیہ اللہ تعالیٰ اُحُدغزاتیدہ کفّار دن شکست یب مجروح ودلریش بولغان مؤمن لارغہ خطاب قیلیب دیب دورکہ اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذِيْنَ جَاهَدُوْا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصّٰبِرِيْنَ۔ اے مؤمن لار سیزلار جنت غہ کیرمکنے گمان قیلاسیز مو ہنوز اللہ تعالیٰ سیز لاردن اللہ نینک یولیدہ رضای الٰہی اوچون جہاد قیلغان صادق کشی لارنے، وہنوز اللہ نینک رسولی نینک امرلیغہ، یا ہجوم مصائب ووقوعِ نوائب غہ صبر قیلغان ایمانے کامل بندہ لیک لارنے اظہار قیلمای توروب، یعنی دینِ حق یولیدہ ہیچ مشقت چیکمای جنت غہ کیرمک نے خیال وارادہ قیلاسیز مو، جنت کہ دارِ راحت وسرور دور، انگابے محنت مجاہدہ تیمک قدرتِ بشر دن دور دور فرد

ببلی کو ستم خار تحمّل نکند ✤ بہتر آن ست کہ دیگر سخن گل نکند

اوائلِ اسلام دہ اوتکان ہنربرانِ دین، ودین اسلام نینک ترقی سے ونشری اوچون جان ومال لارینی فدا قیلغان اصحابِ جہاد آئینِ، غہ اللہ تعالیٰ کلام قدیمیدہ قیلغان خطاب لار بوالیسہ، پس بزتکاسُل پیشہ، تَرْدامن لار کہ دین یولیدہ ہیچ مجاہدہ قیلمای، وجدّوجہد توبہ سیدہ اوزیمیزنے گدازِ ایلاماي، عمر میز تمام تنبل لیق، وغفلت برلہ اوتوب آشکارا حرام ومُنکَر ایش لارنے کوروب توروب خوفِ اذیت وتکدیر باعث اولمکی ایلہ انکا سکوت ایلاب مداہنہ وریایولی نے توتوب کون کیچورمک دہ دور میز، بوحال ایلہ بازدارالسُّرورغہ رایگان داخل اولمک تمناسی دہ بولمکیمیز عجیب وغریب برایش دور، اول شیرانِ معرکۂ جہاد، وناصرانِ اسلام وناصحانِ عباد، بولغان سلفِ مقتدالار یمیز دینِ یولیدہ انفُس واموال لارینی ایاماي، وبندگانِ خدا غہ شفقت، ودیخیرخواہ لیق شیوۂ مرضیّہ سی نے قویماي توروب، اَمْ حَسِبْتُمْ خطابیغہ مخاطب بولسہ لار، بیزعصیان سرشت خَلَف لارکہ دین یولیدہ جان بویان تورسون برنان برمک برلارغہ جان برمک دن گران، وبندگانِ خدا غہ خیرخواہ لیق اورنیغہ بدخواہ لیق، اخلاق وافعالیمیز دن عیان، اولمک دہ دور، جہاد مشقت وتعبی غہ طاقت وتحمل قیلالماي، اول فرضِ دینی نے ترک اینمک وجبانت وحُبِّ حیات بولی غہ کیتمک، سببے ایلہ سطوت وناموسیمیز پایمال اجانب اولوب رذالت ایلہ یشامک دہ میز، ومحتاج ومساکین غہ تعاون وتناصُر اینمک نے ترک ایلاب انسان اولادینی مسلمان لیق رَوِشیدن نفرت لاندورمک دہ، واوامرِ شرع نے توتماي اجنبی لارقاشیدہ خوار وزبون لوق ایلہ عزت وآبروی میز کیتمک دہ، واوزاہالیِ اسلامیّہ میز ایلہ دایما بغض وشقاق، ونفاق وافتراق، طریقہ سیدہ معاملہ اینمکدہ دور میز، پس موندارغ احوالِ خذلان مآل ایلہ متصف بولوب تورغان بزمعاصی پیشہ لارنہ نیکلیغ خطاب غہ مخاطب اولمکیمیز لایق دور، تفکر قیلینک لارای دین قرینداش لار۔ خداوند کریم قرآن مجید داکی قصّہ لارنے بزمؤمن لارانڈن حصّہ آلیب عبرت حاصل قیلسون لار دیمک اوچون نازل قیلیب دور، موندارغ

بولغان سونگ بو سورۂ مبارکہ داکی اصحابِ اخدود قصہ سی دن آلادور غان عبرت وحصہ میز بو دور کہ دین اسلام یولیدہ قیداغ کلفت وتعب کہ یوز کلتور سہ اندن جرکانماکا یمیز وآزار وکلفت جبار لارنا گہان یوز لانسہ اینیک خوف واندیشہ سی ایلہ امورِ دینیہ میزدہ تکاسل وتقصیر لنے ہیچ وقت کونکلیمز جانبی غہ یوز لاندور اللہ سبحانہ نینگ وعدو وعیدیغہ یقین تام برلہ ایشانیب دنیادہ براولمک بار انسان یوزیل یشاسہ ہم برگان اولادور ودرگاہِ الٰہی دہ روزِ جزا محشور بولادور ودنیا نینگ اموال واملاک وسامانے ہمہ سی فانی واقبال وجاہی بالاخیر ہیچ ولابقادور دیگان اعتقادنے کونگل صحیفہ سی غہ کالنقش فی الحجر ایلاگایمیز۔ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ونجنا برحمتک من القوم الکافرین تمام بولدی سورۃ البروج نینگ تفسیری روز شنبہ ۲۷ ذی الحجہ سنہ ۱۳۴۳ھ کا شغر شہریدہ بندۂ ضعیف کثیر الزلل والخلل الفاری محمد ظریف قلیل العمل ترجمہ سی ایلہ۔

سورۃ الطارق مکہ دہ نازل اولمیش آیت لاری اون آلتے کلمات لاری تمیش بر حروف لاری ایکی یوز اوتوز توقوز دور

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ ۝ آسمان لار بیلہ قسم قیلامن ویکچہ دہ ظاہر بولغوچی نورانی یولدوز لار بیلہ قسم قیلامن راغب اصفہانی مفردات دہ دیدورکہ یکچہ دہ درخشان بولغان نجم دین طارق لفظی بیلہ عبارت کلتورماگلیک اول ستارہ لارنینگ ظہوری یکچہ غہ مختص بولغانے اوچون دور اصحابِ فنِ نجوم نزدیدہ طارق گاہ زہرہ غہ وگاہ مشتری غہ اطلاق قیلینور اللہ سبحانہ نینگ کتابِ کریم وقرآنِ عظیمی دہ سماء وشمس وقمر ونجوم ذکری نے تولا کلتورمکی اولارنینگ ہر برینگ اشکالی دہ وہم سیری وطلوعی وغروبی وکثرۃِ منافعی دہ احوالِ عجیبہ لاری بار یلغی اوچون دور سونگرہ اللہ سبحانہ بو مقام دہ سماء وطارق بیلان قسم قیلغان کیمن طارق دن مراد نیمہ ایکانے تفسیر وبیان سیز معلوم بولمایدور غان بولغاچ اندن مراد نیمہ ایکانینی بیان قیلماق غہ وطارق نینگ تفخیم شانینی واعلاء قدرینی اظہار اتیمک غہ توطئہ ایلاب دیدی کہ

وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ ۝ ای محمد طارق نینگ نیمہ ایکانینی سنگا قیسی نرسہ بیلدوردی یعنی اللہ دن باشقہ کیمسہ طارق نینگ حقیقتے نی سنگا بیلدورالماس ابلغ علمی ہمہ اشیانہ محیط اولان اللہ علیم انے سنگا بیلدورادور پس انے بیان ایلاب دیدیکہ النَّجْمُ الثَّاقِبُ ۝ یعنے اول طارق درخشان اولوب عالم غہ روشنایلیق سالغوچی وروشنایلیق لارے ایلہ قرانگولیق نے تیشیب نور لارینی ظاہر قیلغوچی نورانی یولدوز لاردور ثاقب اوت شعلہ سے دیک یا روب تورغان کوکب رخشان دیگان بولور اللہ سبحانہ الطارق نے اول مجملا ذکر قیلدی سونگرہ انے النجم الثاقب دیب بیان قیلدی برنرسہ نے

اوّل مجملاً کلتور وب سونکره انے تفصیل وتعیین ایلامک اول نرسه نینک شانی نینک اولوغلوقی غه اشارت دور علماءِ تفسیر النجم داکی حرفِ تعریف بارسیده اختلاف قیلیب دور لار بعضے لار انے استغراق اوچون دیمیش لار چونکه هر هر کوکب نینک اوت ویک تابش قیلیب تورگان نوری بار دور یعنے کیچه ده ظاهر بولغان نورانی یولدوز لار نینک بارچه سی برله قسم قیلامن دیمکدور وبعضی لار دیب دور که النجم داکی حرفِ تعریف عهدِ خارجی اوچون دور یعنے اندن مراد نجم معین دور دیمیش لار سونکره اول نجم معهود بارسیده اختلاف قیلیب دور لار عبد الرحمٰن بن زید دیب دور که اول نجم معهود ثریا دور چونکه عرب لار ثریا نے نجم آتایدور لار وفراء دیب دور که اول نجم معهود زحل دور زیراکه زحل نینک نوری یتی آسمان نینک سکی نے تیشیب اوتا دور وبعضی لار دیب دور که اول نجم معهود شیاطین نینک رجمی غه تعیین قیلینغان شهب لار دور چونکه اول شهاب لار ثاقب ایله وصف قیلنیب دور لار انداغ که الله تعالیٰ نینک قولی فَاَتْبَعَهٗ شِهَابٌ ثَاقِبٌ ده وارد بولوب دور علامه محقق ابن القیم الجوزی آیتا دور که الله سبحانه الطارق نے اوزی تفسیر قیلیب النجم الثاقب (یعنی ستاره که توری اوت شعله سیدیک رخشان بولغوچی) دیب دور وبو نجم دن مراد جنسِ نجم دور نجم معین ایماس دور النجم نے ثریا یا زحل دیب تعیین قیلغان لار اگر تمثیل نے اراده قیلسه لار درست اولور واگر النجم نے ثریا غه یا زحل غه تخصیص اتیمک نے اراده قیلسه لار انگا هیچ بر دلیل یوقتور احد آیتا منکه النجم الثاقب دن مراد نجم معیّن ایکانیده رسول الله صلی الله علیه وسلم دن سندِ صحیح ایله روایت قیلینغان حدیب بولماغان حال ده انے عمومیتی ده قالدورمک اولی دور مقصود جنسِ کوکب لار نینک الله سبحانه نینک قدرتیغه ووحدانیتی غه دلالت قیلا دور غان نشانه وعلامت لار جمله سی دن ایکانینی بیلدورمک دور یعنے الله سبحانه نینک آسمان لار وکوکب لار ایله قسم قیلماقیده انسانلار تنبیه قیلماق بار بو معنی غه که ای انسان لار آسمان نینک واندهکے نورانی ستاره لار نینک عجایب خلقتی غه واولار نینک حرکتے ودَوری وسَیری هیچ خلل طاری اولای برنظام بدیع اوزره بولمکیغه نظر قیلماق برله واولار نینک اوزمرکز مخصوصی ده نظام وترتیب اوزره سَیر قیلماقیدین مخلوقاتِ سفلیّه غه تیپیب تورغان فوائد لار غه تأمل ایلامک ایله نیچون بو مخلوقِ بدیع لار نینک صانعی نینک تحال قدرتے وحکمتِ بالغه سے غه اقرار قیلماس سیز محقق بیلینک که بو اشیاءِ عجیبه لار نے یراتغوچی البته برخالق قدیر وموجدِ حکیم خبیر بار اِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ اشیاءِ مذکوره ایله قسم قیلامن آیتا منکه هیچ بر نفس یوقتور مگر که اول نفس نینک اوستیده برحافظی بار کیم انینک کرداری نے وگفتاری نے ساقلایدور وقیلغان یخشی ویمان ایش لار ینی سناب تورادور بو آیتِ کریمه ده الله سبحانه هر بر نفس اوزره حافظ (ساقلاغوچی) بار دیب دور آتا اول حافظ نینک کیم الکاتبی ونفس نے نیمه دن ساقلاماقی نے بیان قیلماب دور شو نینک اوچون مفسر لار حافظ نینک تعیینی بارسیده اختلاف قیلیب دور لار بعض مفسر لار دیب دور که حافظ الله سبحانه نینک اوزی دور چنانچه الله تعالیٰ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ رَّقِيبًا دیب دور وبعضے لار دیب دور که حافظ دن مراد بنده لار نینک عمل لار ینی یازغوچی ملائکه دور انداغکه الله تعالیٰ کلامی ده مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ اِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ دیب دور یعنے بنده هیچ برسوزنے

سوز لاماس مگر اننیک قاشیدہ اول سوزلے یازورغہ حاضر بولغان برنگہبان باردور، وینہ اتیب دور
وَاِنَّ عَلَيْكُمْ لَحٰفِظِيْنَ كِرَامًا كَاتِبِيْنَ وبدرستیکہ سیز لار ننیک اوزرینگیزدہ البتہ نگہبان لاربار، اول نگہبان
فرشتہ لار اللہ تعالیٰ ننیک نزدیدہ حرمت لیک، وسیز لار ننیک یخشی ویمان عمل لار ینگیزلے یازغوچی
دور لار، وبعضے لار دیب دور کہ حافظ دن مراد انسان لے مکارہ وآفات دن ساقلاغوچی فرشتہ لار
دور، چنانچہ اللہ تعالیٰ آتیب دور لَهٗ مُعَقِّبٰتٌ مِّنْۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهٖ يَحْفَظُوْنَهٗ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ، ومفسر
لار ننیک قول لاری حافظ بار اسیدہ مختلف بولغاندیک، نفس دن مراد نیمہ ایکانے بار اسیدہ ہم مختلف
بولمیش، یعنی بحسب لغت مطلق روح ومطلق ذات ونفوس مکلفہ انسیہ وجنیہ معنی سیدہ اولمکیغہ کورہ،
ہر بری ننیک اوزیغہ مناسب معنی لار بیان قیلیب دور لار، کورمک نے ایشاگان لار کشف البیان غہ رجوع
قیلسون لار، آیتا منکہ اقرب احتمال، بلکہ اوجہ اقوال، اولکہ آیت کریمہ ننیک مابعدی فلینظر الانسان دلالتے
ایلہ مراد نفس دن نفس انسانیہ بولغای، چنانچہ قرآن کریم دہ نفس لفظی تولایرده نفس مکلفہ انسانیہ غہ
اطلاق قیلینمیش، انداغکہ دیب دور كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِيْنَةٌ، پس بووجہ غہ کورہ معنے آیت ہیچ برانسان
یوقتور مگر اننیک اوستیدہ برحافظ بار دور دیمک اولور، حافظ دن مراد اللہ تعالیٰ بولغان دہ، معنی سی اللہ تعالیٰ
البتہ ہر برنفس لے ساقلاغوچی، واحوالی لے رعایہ قیلغوچی، اقوال وافعالی غہ، وجمیع حرکات وسکنات و
اطوار یغہ رقیب، وہمہ اسرار یغہ مطلع، سونکرہ اعمالی غہ کورہ جزا برگوچی دیمک دور، بوآیت دن بومعنے مراد
بولغاندہ مقصود نفوس مکلفہ لے افعال ضارہ دن حذر قیلدورماق، واعمال نافعہ غہ رغبت ایتدورمک دور،
کرک کہ مؤمن مکلف لار اللہ تعالیٰ ننیک بندہ لار اوزرہ رقیب ونگہبان بولمک ایلہ بندہ لار ننیک ہمہ اسرار
نہانی غہ، وجمیع یخشی ویمانی غہ مطلع وآگاہ ایکانینی دائما درخاطر ایتیب، افعال نابایستہ واقوال ناشایستہ
دن پرہیز قیلماق دہ بولغای لار، حافظ دن مراد بندہ لار ننیک اعمالی نے پتومک غہ مؤکل قیلینغان فرشتہ
بولغان دہ، حافظ ننیک بحسب لغت برمعنی سے مؤکل ونگہبان بولغان مناسبتے ایلہ فرشتہ کاتب اعمال غہ
اطلاق قیلینغان بولادور، جمعی فتحات ایلہ حَفَظَہ کلور، اولار اندا غ ملائکہ کرام دور لار کہ بندہ لار ننیک عمل
لارینی ضبط واحصا قیلماق غہ مؤکل بولغان جہتدن ہمہ آن دہ انسان لار نہ نیکلیغ عمل قیلسہ لار ونہ طرزدہ
سوز قیلسہ لار، انے ضبط وقید ایتار لار، بس معنی آیت کریمہ اشیاء مذکورہ بیان قسم قیلامن کہ ہیچ برانسان
یوقتور مگر اننیک اوزاسیغہ بزننیک طرف دن مؤکل قیلینغان برفرشتہ نگہبان بارکہ اول بندہ ننیک
قیلغان جمیع اعمال لارینی، ودیگان ہمہ اقوال لاری لے ضبط واحصا قیلا دور دیمک اولور، مآلی ایسہ انسان
لر کردار وگفتار لاری ننیک جزاسی لے خواہی خیر وخواہی شر کورادور لار دیگان بولور، یعنے اللہ سبحانہ بوسورۂ
مبارکہ دہ سماء وطارق برلہ قسم قیلیب نفس انسانیہ ننیک حالی نے، وانکا طرف الٰہی سیدن بولغان اعتنا نے
وانینک احوالی غہ نگہبان قیلیب حفظۂ کرام لے مؤکل ایلاگانینی، بیلدورادور، گویا ایتا دور کہ ای بندہ
لار بیز بوعالم دہ انسان نے یراتیب انے بہایم دیک یاشاماق اوچون مہمل قویغان ایماس میز، بلکہ اننیک
احوالی غہ ہمیشہ مراقب اولوب، اول نہ نیکلیغ عمل قیلسہ انینک قیلغان عمل لاری ننیک قلیل وکثیر ونقیر و

قطمیری نے ضبط واحصا ایلامک غہ کرام کاتبین نے مؤکل قیلغان دورمیز، تا آنکہ قیامت کونے اول بندہ اوچون نامۂ منشور اولوب، اول نامہ مضمونے افادہ سینہ کورہ مجازاۃ قیلینا دور،

عبدالرزاق واین المنذر روایت قیلیب دور لار، قتادہ ایتیب دور کہ اِنْ کُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَیْهَا حَافِظٌ نینک معنی سے ہیچ بر نفس یوقتور کہ مگر اول نفس اوزرہ حافظ بار دور، حافظ دن مراد حفظہ دور کیم ای بنی آدم سنینک عملینک نے ورزقینکنی واجلینک نے سناب ساقلا یدور لار، پس ہر قچان کہ سن اول اشیاء مذکور نینک بارچہ سیدن حظ ونصیبنک نے تمام استیفا قیلسانک پروردگار طرفیغہ قبض قیلا نورسن، ایتا منکہ بو آیت کریمہ مضمونے کفار تمرد شعارغہ وعید، وجناب رسول مختارغہ تسلی بولمک مفہومی غہ متضمن دور، یعنی ای پیغمبر امین، اول کفار جفا آیین لار نینک تکذیب وایذا سی دن، وہذیان وافترا سی دن تنکدل بولمہ صبرایت، زیراکہ ہیچ نفس یوقتور کہ مگر انینک احوالی غہ نگہبان بولغوچی رقیب بار دور، پس اول شقاوت مدار لار نینک قیلغان جمیع کردار ودیگان ہمہ گفتار لارینی یازیب احصا ایلاب ساقلاغوچی مؤکل لار بار دور، عنقریب دنیای غدار دن دار البوار غہ یانیب مستحق بولغان عذاب ونکال ایلہ جزا بریلا دور لار، دیب گویا بو آیت نینک مضمونے اللہ سبحانہ نینک قولی فَلَا تَعْجَلْ لَهُمْ إِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَدًّا مضمونیغہ اوخشہ بولا دور، وبعضی لار دیب دور کہ اِنْ کُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَیْهَا حَافِظٌ نینک معنے سی، ہیچ بر نفس یوقتور مگر اول نفس اوزرہ انے حوادث ومہالک دن ساقلاغوچی بر حافظ بار دور، پس اول نفس غہ قضای الٰہی دہ مقدر قیلینغان نرسہ دن باشقہ، ہیچ بر حادثہ یتو شمایدور،

اللہ سبحانہ بو آیت شریفہ دہ مجملاً بیان قیلدی کہ ہر بر انسان اوزرہ مؤکل حافظ بار دیب، مونینک ایلہ انسان نینک سائر حیوانات وحشیہ دیک اوزباشی چہ مہمل قویولماق اوچون یراتیلغان ایماس لیکے نے، بلکہ انینک اعمالی وارزاقی وآجالی غہ نگہبان حافظ بار لیغی نے تنبیہ قیلدی، ومونینک ضمنی دہ انسان اوزی اوچون مقدر قیلینغان لوازمات حیات نے تمام استیفا قیلغان کین، اے پروردگاری اوز طرفیغہ قبض ایلاب برمدت برزخ دہ تو توب، سونگرہ انے تیرگوزوب محاسبہ ایلاب اعمالی غہ کورہ مجازاۃ قیلماقی نے بیلدوردی، پس حال موندا غ ایسہ انسان اوزی نینک مبدأ خلقتے غہ نظر اعتبار ایلہ فکر ینی یوروتوب، منی شوندا غ برپلید نطفہ بے قدر دن یراتمک غہ قادر بولغان خالق ذوالجلال، بعث وجزاغہ ہم قادر دور دیب مبدأ فطرتی ایلہ امر معاد صحتی غہ استدلال ایلامک ایلہ، روز جزادہ اوزلیغہ نفع بیرادورغان عمل لار اکتسابیغہ اجتہاد ایتسون، روز محاسبہ وجزادہ فائدہ برمای باعث خجالت بولا دورغان نرسہ لار نے حافظ اعمالی غہ اِملا قیلماس لیقغہ سعی ایتسون، دیب توصیہ ایلاب دیدی کہ فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ اگر بو بارادہ برار انسان نینک شکی بولسہ، پس کرک کہ انسان اوزی نینک نیمدن

یرا ایتلغانی نے نظرِ اعتبار ایلہ فکر قیلسون تا انکا روشن بولور کہ اصلاحیات دن بویلے تایماغان بر مادّۂ قذرہ دن انے یراتمک غہ قدرتے یتمگان ذاتِ قدرت آیات انے قبر دن تیرگوزماک غہ ومحاسبہ ایلامک غہ البتہ قادر دور، بلکہ عقل قیاسی غہ قراغان دہ قادر راق دور خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ ۙ يَّخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ۝ انسان یراتیلدی آتیلیب تو کولغان انداغ آبِ منی دن کہ اول آبِ منی آتا نینک آرقہ سے ایلہ آنا نینک سینہ سی دن ہر ایکی سی نینک وجودی دہ قرار بیربیگان آلتِ تناسل واسطہ سے ایلہ چیقادور، وآنا نینک رحمیدہ بربری ایلہ مخلوط وممتزج اولادور، بالا نینک اتا وآنا نینک صُلب وترائبی دن چیقغان ایکی نوع ماء ایلہ مخلوق ومتکوّن اولمکے ظاہر تور وخلوق تنوینِ وحدت ایلہ من ماءٍ دیمکی، اول ایکی ماء رحمِ مادر دہ جمع اولوب بربرلیغہ ارالاشیب برشئ حکمی دہ بولغاندن سونک تکوّنِ ولدغہ مادّہ بولغان جہتدن دور دیمیش لار، ماءِ ممتزج نے دافق وصفی ایلہ ایراد ایتمک مجموع نے اوزی نینک بعضے اجزاسے نینک وصفی ایلہ توصیف ایلامک قبیلیدن دور۔ (دفق نینک بحسب لغت معنی جہتی دن تحقیقی ودافق نینک اسنادی بار اسیدہ کے وجہ لار کشف البیان دہ مذکور دور) بو آیت دا کے صُلب دن مراد ایر نینک صلبی وترائب دن مراد خاتون نینک ترائبی دور، ترائب تریبہ نینک جمعی دور، تریبہ کوکراک دہ قلادہ تور ادور غان موضع دور، بالا آتا وآنا نینک ہر ایکی سی نینک مائیدن یراتیلا دور دیب دور لار، بو معنی وہم ترائب نینک معنی سے ابن عباس اعمش عبدالرحمٰن بن ابزی مجاہد عکرمہ عطیہ وابی عیاض دن ماثور دور۔ (بو اثر لار نے کورمک نے نحو اہل لاگان، وہم صلب وترائب دن مراد ایر نینک صُلب وترائبی دیکان کشی لار نینک وجہی نے واولار غہ رَدّ قیلغان لار نینک دلیل لار ینی وہم ملحد لار نینک بو آیت غہ قیلغان طعن واعتراض لار ینی واینک جوابی نے کورمک نے ایستاگان کشے کشف البیان غہ رجوع قیلسون) سونگرہ اللہ تعالیٰ مُستدل علیہ بولغان بعث ومعاد امر ینی بیان ایلاب دیدیکہ اِنَّهٗ عَلٰى رَجْعِهٖ لَقَادِرٌ ۝ تحقیق انسان نے اوّلِ امر دہ ماءِ دافق (یعنے شہوت ایلہ تو کولغان منی) دن یراتغان خالقِ کامل القدرۃ اول انسان نے اولگاندن سونک دوم بار خلق ایتمک غہ البتہ قادر دور۔

رَجع لغت دہ آرقہ غہ یاندور ماق نے آیتور لار کہ اولگاندن بویر دہ اولگاندن سونک اعادہ ایلامک دور، رَجعہ واکی ضمیر انسان غہ راجع دور، صحیح قول اوشبو دور، بو ضمیر بار اسیدہ کے تحقیقات نے کورمک نے ایستاگان لار کشف البیان غہ رجوع قیلسون يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ بر کونی دہ کہ ہمہ سرلار ظاہر قیلینا دور، یعنے ہیچ شبہ یوق کہ اول خالقِ قدیر قاہر ہمہ سرلار آشکارا قیلینغان، ویخشی عمل لاریمان عمل لاردن آیریلگان بر روزِ حسرت بُروز دہ اول

انسان نے قاینہ دن تیرگوز مک غہ البتہ قادر دور، تبلی نینک مالی آچیلا دور وآجرا تیلا دور دیمک دور، سرائر سریرہ نینک جمعی دور سرّ معنے سی دہ سرّ ایسہ مخفی وپنہان توتولا دور غان نرسہ لار دور، بو آیتدہ کے سریرہ دن مراد دل لار دہ پوشیدہ توتولغان نیت لار وعقیدہ لار ومخفی قیلینغان عمل لار دور،

ابن القیم الجوزی رحمہ اللہ آیتا دور سرائر دن مراد انداغ پوشیدہ عمل لار وعقیدہ لار دور کہ خدا بیلہ بندہ اورتاسی دہ سرّ توتولوب دور، وبندہ نینک ظاہری دہ وباطنی دہ خدا اوچون اول پوشیدہ قیلینیب دور، پس بندہ نینک دلیدا کی تصدیق سرائر جملہ سیدن دور، وشرائع الہیہ موسرائر دن دور، پس اول کونے اول سرّ لار آچیلا دور، حتی کہ اول شرائع وعمل لار نینک خیری شرّی دن، واداقیلینغانے ضایع قیلینغانیدن، وخدا اوچون بولغانے خدا اوچون بولماغانیدن، آیریلیب ظاہر بولادور عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہما دیب دور کہ قیامت کونے اللہ تعالیٰ ہمہ سرلارنے ظاہر وآشکارا قیلا دور، پس بعضی سرّ لار صاحب لاری نینک یوزلاریغہ زینت وزیب بولور، وبعضے سرّ لار صاحب لاری نینک یوزلاری غہ عار وعیب اولور، معنی آیت برکونے دا کہ سرّ لار آشکارا قیلینا دور اول سرّ لارنے اظہار قیلماق ایلہ، واول سرّ لار اقتضا قیلغان ثواب وعقاب ومدح وذمّ نے اظہار ایلامک برلہ،

سونگرہ اللہ تعالیٰ انسان نینک قیامت کونیدا کی حال شدۃ مالی دن خبر بریب ایتادور کہ فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ[1] وقتیکہ انسان اول روز حسرت اندوز دہ قبردن تیرگوزولوب محاسبۂ اعمال اوچون کلتورولسہ، ومخفی سرّ لار ملأ ناس حضوریدہ آشکارا اولغان ساعت غہ دوچار اولسہ، پس اول انسان اوچون عذاب اللہ نے دفع ایتمک غہ انینک نہ اوزطرفیدن، ہیچ برقوّت، ونہ خارج دن یاردم برگوچی برناصر یوقتور، شونداغ بو حال شدۃ اشتمال دہ بولور، بارچہ غہ معلوم دور کہ انسان ہرقچان دنیادہ بولسہ شدۃ تنگ لیقغہ توسسہ پس اول شدۃ نے اول یا اوز قوتی ایلہ دفع قیلور، یا انکا یاردم برگوچی برلہ نصرت دہندہ قوّتی ایلہ اندن قوتولور، اما قیامت کونے عذاب اللہ دن نجات تاپمک دہ یوایکی قوّۃ ہم انسان حقیدہ معدوم دور، اللہ تعالےٰ نینک قول کریمی لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ أَنْفُسِهِمْ وَلَا هُمْ مِنَّا يُصْحَبُونَ[2] بو آیہ شریفہ نینک نظیری دور، بس سبحانہ نینک آیاتی مضمونیچہ اول روز لہ مخلوقات بروز موداغ شدۃ لیک الیہ لری بندہ غہ لازم دور

---

[1] آیۃ کریمہ نینک معنے سی کافرلار نینک معبود قیلیب عبادت قیلماقدہ بولغان بت لاری اوزلرغہ یاردم بیرالماید ورلار (بلکہ) اولار عابد لاریغہ یاردم بیرالارلر، وہم اولار بیرنینک

عذاب بیمز دن امان بیرمکیان بولماس لار اہ منہ

کہ اول کون اوچون استعداد قیلماقغہ ہمیشہ اجتہاد دہ بولغای لار دیو دنیاے غدار دہ اوز قوۃ وکمنت لار یغہ ایشانیت مغرورانہ جور وتجبّر وطغیان نے شعار ایلاگان جفاکار لار دیا آرقہ لاریدا کی سویا نچیق لاری بولغان قوّۃ لار غہ یولانیب ہر طریقہ ظلم و عدوان نے ارتکاب ایتکان بدکردار لار شوندا غ ہیچ بر قوّۃ وناصر یوق شدّۃ لیق کون دہ خدای واحد قہار درگاہیغہ حاضر قیلینیب عذاب اللہ غہ دوچار ونکال وعقوبت غہ گرفتار اولمک لار نی یاد غہ کلتورسون لار واولکون دہ مبتلائے ندامت وحسرت اولمکدن اندیشہ قیلیب تدارک مافات وتوشہ وزاد استعداد ایلامک غہ جدّ وجہد کورگوزسون لار۔

مفسرین کرام بو آیات ربانیہ نینگ سبب نزولی نے وقیوکیمسہ حقیدہ وارد بولغانینی بیان قیلما بدور لار فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ کی حرف تعریف جنس اوچون موعہد اوچون موتصریح ایلاماب دور لار آما سیاق آیت کریمہ دن معلوم اولا دور کہ بعث ونشر غہ منکر اولان مشرک لار حقیدہ وارد اولغان بولغای تفسیر ابن عباس دیب مشہور اولغان تنویر مقباس نام تفسیر دہ الانسان دن مراد ابو طالب دیب دور فمالہ نینگ ضمیری نے فمالابی طالب دیب تفسیر قیلیب دور۔

اینا منکہ بو تفسیر آشکار اخطا دور چونکہ ابو طالب منکر بعث اولوب انینگ ردّی دہ آیت کا گلمکنے ثابت ایماس آری ابو طالب شہادتین غہ قایل اولوب ایمان ایتما دے اما ابو لہب ملعون دیک تمرد کورگوزوب پیغمبر علیہ الصلوٰۃ والسلام نینگ اخباری نے تکذیب ایلامک ایلہ معاندلار یولی غہ ہرگز کینمادی بلکہ جناب رسول اللہ امر الٰہی نے تبلیغ قیلغان چاغ لاردہ وامت لار نے دین حق غہ دعوت قیلماق غہ اجتہاد واہتمام ایلاگان چاغ لاردہ ابو طالب بتون قوّۃ عربیہ سی ونصرت حمیت ہاشمیہ سے ایلہ رسول اللہ غہ امداد ومعاونت دہ بولغی خصوصًا رسول اللہ نے حمایت قیلیب قریش قومی دن بالکلیّہ اوزولوب اوزلیغہ تابع بولغان بنی ہاشم ایلہ شعب دہ اوچ یل مدتیدہ چیکگان مشقت لاری وانکا قیلغان صبر وتحمّلی دیو باب دہ رسول اللہ غہ دلدارلیق وخاطر جوی لوق شیوہ سی دہ ہیچکاہ قصور قیلماغانی بتون امت اسلامیہ طرفیدن آلقیشلانمک غہ لایق برامر ایکانیندہ شبہ غہ اورون یوقتور نہ قیلماق کرک کہ قلم مشیّتہ انینگ کفر ایلہ یتیمای غہ سبقت قیلمیش بولماسہ انینگ قیلغان کرداری ودیگان اشعاری دین اسلام نے حق دراست بیلماکینہ آشکارا دلالت قیلادور انجق اول اوز قومی نینگ توبیخی غہ معروض اولماقدن عار ایتیب کلمۂ شہادت غہ قایل اولمادی پس نجوک بو آیت نے انینگ شأنے دہ نازل اولدی دیمک روا اولادور وہم مذکور تفسیر دہ علیٰ رجحہ دا کی ضمیر غہ علیٰ ردّ ذلک الماء الی الاحلیل دیگان قولی نینگ ضعیف یعنی کشف البیاندہ تفصیل ایلہ بیان قیلینغان وجہ لار ایلہ مبرہن دور سیاق

آیت دن فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ نینک منکر بعث ونشر بولغان مشرک لار شائیده نازل بو لمقی معلوم بولغان بهتدن روح البیان ده فلینظر الانسان تفسیری ده فلیتفکر الانسان، المرکب من الجهل والنسیان، المنکر للنشور والحشر والمیزان، دیب دور۔

وتفسیر حسینی ده پس کرک دور کیم نظر قیلسون آدمی یعنے بعث وحشر غه انکار قیلغوچی مشرک فکر قیلسون دیب تفسیر قیلا دور۔

اینا منکه قرآن کریم نینک بتون همهٔ انسان لار نے ایکی دنیا سعادتیغه ارشاد و هدایت قیلماق اوچون نازل قیلینغان لیق حکمتِ اعجاز منزلتی غه قراغان ده، الانسان دن مراد جنس انسان اولمک اقرب احتمال کورونا دور، آیهٔ متقدمه اِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ بو احتمال تأییدی غه شاهد دور، چونکه بو آیت دن مفهوم اولا دور که سماء و طارق ایله قسم قیلینیب تأکیدی غه اهتمام قیلینغان مقسم علیه، مطلقا نفس انسانیه نینک حالی و انے مهمل قویمای اوستیده نگهبان اولان حافظ بار لیغی دور، پس بو احتمال غه کوره فلینظر الانسان دن ولانا صر غچه بولغان آیت لار نینک مفهومی، پس کرک کیم انسان لار اصل خلقتی غه، ونجوک پست وپلید مادّه دن (یعنے آتا و آنا نینک صلب وترائبی دن چیقغان ماءِ دافق دن) یراتیلغانیغه باقیب، اوزی نینک ابتدای یراتیلیشینے تفکر قیلسون، اندن کین اینک ایله استدلال ایلاب بیلسون که برنجی دفعه ده انے برقطره سودن یراتیب عالم وجود غه کلتورگان خالق قدیر تعالے انے اینکنی دفعه تیر کوزوب حشرگاه غه کلتوروب کونکل لارده یاشورون سرّ لار آشکارا بولغان برشدت لیک کون ده، واولکون حاضر بولغان کیشے لار اوچون اندن خلاص اولمکغه هیچ برقوة ونا صریق بر دهشت لیک زمان ده، محاسبه ایلاب جزا بیرمک غه قادر دور، پس بو معنی لار نے تأمل ایلامک ایله مؤمن وحدت آیین لار نینک ایقان لار ے آرتیب، اول روز حسرت اندوز واحوال شدة اشتمال اوچون اعمال صالحه وخیر وحسنه لار آماده ایلاب ثواب نجات غه امیدوار اولسون، وایمان دن بیخبر مشرک لار بو معنے لار نے تفکر ایلاب، نشأة اولی ایله استدلال ایلاب بعث و روز جزا غه اقرار قیلسون، واول کون نینک اهوال وشدائدی نے ملاحظه قیلیب کفر وشرک دن یانسون، واگر تمام پردهٔ غفلت ایله دیدهٔ بصیرتے پوشیده بولغان جهتدن بعث و روز جزا غه اقرار قیلمای شرک ده اصرار قیلسه، تنبیه الهی نے ایشتیب توروب انکا اعتنا قیلماغان جهتدن روز جزاده اوزی نینک خسران مآل یغی غه حجت قطعی حاضر قیلسون دیمک اوچون دور **اے اخوان دینی لار** باتینک که الله تعالے کلام قدیمی ده قیامت کونے نے کونکل لارداکی پوشیده نیت واعتقاد لار آچیلا دور غان کون، دانده حاضر بولغان انسان اوچون اول کون نینک شدتینی دفع قیلماق اوچون، هیچ برقوة ذاتیه وخارجیه یوقتور، یعنے اولکون نینک دهشت ومحنتی دن

قوتولماق بارا سیده نه اینیک اوزی نینک قوتے، ونه انکا برار یاردم برگوچی یوقتور، دیب بیان قیلیب دور۔

پس ایمدی بو آیت کریمه نینک مضمونیغه قلب پاک، وایمان صحیح بیله فکر ونظر قیلینک، اکر اول دهشت لیک کون نینک کلماکیغه تصدیق قینکیز بولسه، دلینکیز نے حقد و نفاق دن پاک، وخیانت وشقاق دن صاف قیلماق غه اجتهاد ایلانگ۔

محقق بیلینک که بوکون مؤمن برادرلارینکیز غه دلینکیز کنجینه سیده ساقلاغان بدخواه لیق، وکینه لارینکیز سزی اولکون آچیلور، بوکون مؤمن برادرلارینکیز ایله ظاهراً نفاق ایله اوبدان ملاقات اتیب، دل لارینکیزده انکا یمان لیق تیکوزمک اوچون یا شورغان نیت فاسده، وسوء قصدینکیز اولکون آشکارا اولور، بوکون خلق اورتاسی ده اوزینکیز نینک عمل لارینکیزنے خدا اوچون قیلغان کورساتیب، دلینکیز دا کے نیت وقصدینکیز خالص بولماسه، اول نیت لارینکیز مواولکون فاش اولور، خلاصهٔ کلام همه سر لار اول کون آچیلور، انداغ بولغاندن سونک دلینکیزده هیچ برکیمسه غه یمان لیق وخیانت نے یا شورمانک، وبر هیچ برکیمسه نینک خواهی مالی وخواهی عرضی وخواه نفسی بار سیده برار بدخواه لیق فکرینی دلینکیز غه کلتورمانک، چه جاے آنکه همیشه انکا حقد وحسد وسوء قصد خیالی ایله دلینکیزنے خیره قیلغا یسینیز، بوکون دنیا اوچون علم و عبادت فروش لیق قیلغان ریاکر دارلارنینک احوال قلبیه سے هم، اولکون ظاهر اولور، بوکون ظاهرده صلاح وعفت پیشه لیق کورگوزوب باطن ده فسق وبے باک لیق قیلغان لارنینک الیشی هم، درهم ناسره نے محک کسادلیق غه توشورگان دیک اولکون فضیحت غه اویرولور۔

منا بو معنی لارنے ملاحظه ایلاک ایله، بو آیت کریمه مضمونینی دائما نصب العین اتیب خوف وخذر ده بولونک، ای مؤمن برادرلار بوزمان لارده خواه اعلام وخواه عوام اکثرے یوقاریده ذکر قیلینغان اخلاق نامناسب دن خالی ایماس درلار، آیا اول مؤمن لارنیمه اوچون بو آیت کریمه نینک مضمونلے نی خاطرلاریغه کلتورمایدورلار، وروز قیامت ده اول اسرار پوشیده لاری عند الاشهاد ظاهر اولوب شرمنده لیک چیکماک نے بخوک اندیشه قیلمایدورلار، وا اسفا قرآن کریم غه تابع میزدیب دعوا ایلاگانلار خالے غه که، انینک ارشادی ایله سلوک ایتمای تبعیت دعواسی نے قیلورلار۔

بو آیت کریمه دن روز قیامت ده هیچ برکیمسه اوچون شفاعت یوق لیغی مفهوم اولمایدور انداغکه الله تعالے دیب دور وَاتَّقُوا يَوْمًا لَّا تَجْزِي نَفْسٌ عَن نَّفْسٍ شَيْئًا، بلکه آیت کریمه نینک مفهومی قیامت کونے بولادور غان الیش لار بو دنیا دا کی الیش لارنینک خلافیده ایکانینی بیلدورمک، واول روز دهشت اندوزنینک قتیغ لیقی دن خبر برمک دور، انداغکه بو دنیا ده انسان لارغه نکبات دن برار عارضهٔ یتوشسه بعضی لار اوز قوة لاری ایله، وبعضی لار معین و

ناصر لار امدادی ایلہ، اول عارضہ دن نجات تاپا دور لار، اما روز قیامت مونینک خلافیدہ دور کہ ہیچ کیمسہ اول روز جگر سوز نینک اہوال و شدائد و فزعی دن نہ اوز قوتی ایلہ و نہ برار یاردمی دہندہ امدادی ایلہ قوتولا مایدور، مگر اللہ تعالےٰ نینک فضلی و انینک حقیدہ شفیع لار غہ اذن بیریب شفاعت لار ینی قبول ایلاماکی ایلہ قوتولا دور، اللہ تعالےٰ اول تور قورنچ لیق کون نینک حقیدہ قرآن کریم دہ مواضع متعددہ دہ انسان لار نے انذار و تخویف ایتمک اوچون مونکا اوخشہ آیات بینات لار تو شوروب دور، از انجملہ سورۂ طہ دہ دیب دور یَوْمَئِذٍ یَتَّبِعُونَ الدَّاعِیَ لَا عِوَجَ لَهُ وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمٰنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا ۝ یَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَرَضِیَ لَهُ قَوْلًا ۝ اوشول کون دہ (یعنے تاغ لار قوم دیک قیلنیب شمال غہ اوچورولوب یریوزیدہ ہیچ ایگیز و پست قالماسی ہموار و توز بولغان کون دہ) ہمہ انسان لار قبر لاریدن تورغان حال دہ محشر غہ قیچقیر غوچی اسرافیل علیہ السلام غہ تبعیت ایلاب محشر غہ یورور لار، اول اسرافیل علیہ السلام نینک ندا سینہ خلاف لیق قیلغوچی ہیچ بر نفس بولماس، یعنے انینک دعوتیغہ تبعیت کورساتماسلیک غہ ہیچ کیم قدرت تاپماس، ہمہ انکا انقیاد قیلور، و ہم اللہ سبحانہ نینک عظمت و ہیبت لاریدن بارچہ خلق نینک آواز لاری پست بولور، ہیچ کیمسہ بلند آواز قیلماق غہ جرأت ایتالماس، پس اولکونے خلق نینک محشر غہ بارور دہ یرغہ تویغان آیاغ لاری نینک آہستہ آواز بدن باشقہ نرسہ نے ایشتماس سن، اوشول قیامت کوندہ بر کیمسہ نینک بنہ بر کیمسہ غہ شفاعتی نفع و فائدہ برماس، مگر اول کیشی نینک شفاعتی فائدہ بیرور کیم اللہ تعالےٰ اول کیشیغہ شفاعت قیلماقغہ اذن بردی، و ہم اول کیشی نینک حضور الٰہی دہ قدر و منزلتے بار لیغی دن شفاعت بار اسیدہ انینک سوزیغہ اللہ تعالیٰ راضی بولدی،

منا بو آیت لار دہ اللہ تعالیٰ قیامت کونے نینک شدت لیک بر کون ایکانینی، و تا اللہ تعالےٰ جنابیدن اذن بولمای، ہیچ احدی شفاعت بار اسیدہ دم اور الماس لیقی نے بیلدور ادور، شونکا اوخشہ اوشبو سورہ دا کی فمالہ من قوۃ ولا ناصر قول کریمی ہم، قیامت کونے مؤمن لار اوچون شفاعت غہ اذن بیر بلیشدن ایلگاری ہم انسان لار نینک تمام دہشت و تور قورنچ دہ بولا دور غان احوال شدۃ اشتمالی دن خبر بیرادور، مونداق نفی شفاعت لازم کلمایدور، و ہم آیت کریمہ نینک مشرک لار حقیدہ دیب تخصیص قیلینماقی غہ موجب تو شمایدور، چنانچہ اللہ تعالےٰ سورۂ انفطار دہ یَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ ۝ یعنے اول روز جزا انداغ قورقونچ لوق قتیغ برکون دور کہ اول کوندہ ہیچ بر نفس بنہ بر نفس دن برار نرسہ نے دفع قیلماق غہ مالک بولالمایدور، و اوشول کون ہمہ حکم و فرمان اللہ تعالیٰ نینک یلغوز اوزیغہ خینہ مخصوص دور، خدادن امر بولمای ہیچ بر نفس بنہ بر نفس نے حمایہ قیلالمایدور، و ہیچ بر آدم بنہ بر اوغہ فائدہ و یاردم یتکوزہ

المایدور دیمک دور،

پس بو تقریر لارغه کوره مانحن فیه داکی آیت نینک معنے سی موندا غ بولور که (کونکل لارداکی اسرارِ پوشیده لار (یعنے بارچه نیت وعقیده لار) آچیلغان کوندہ همهٔ انسان لاراوچون اول کون نینک شدتینی دفع قیلغوچی هیچ برقوة ونه یاری بیرگوچی هیچ برناصر یوقتور، همه خلق شوندا غ برحالِ پراهوال ده بولور لار، مگر اول کون نینک شدتیدن قوتقازور فضلِ الهی ایله محل قبول غه یتکان اعمال خیر وبر وطاعت وپسندیده فعل لار، وهم اولکون نینک دهشتیدن قوتقازور الله تعالیٰ نینک اذنِ رحمت ضمانے ایله شفاعت خواه بولغان شفیع مرضی القول (لار) پس موندا غ ایسه هر مؤمن غه لازم دور که قوة وناصر فائده برمایدور غان اول روزِ حسرت اندوز شدة واحوالی دن قوتولمک اوچون اعمالِ خیر وبر وافعالِ حسنه تحصیل ایتمک غه سعی واهتمام کورگوزگای،

آے مؤمن لار اول کون نینک تقتیغ برکون ایکانینی دلینکیز کوزی نینک آلدیغه کلتوروب انے برأی العین کورگان دیک حق بیلینک، والله سبحانه قرآن ده آخرت امری توغریسیده هر نرسه نے که خبر بریب دور انے تصدیق قیلینک، قرآن ده وارد بولغان مونکا اوخشه آیت لارنے کفّار حقیده ایکان، بز مؤمن لار اندن یراق دور میز دیب تهاون کورگوزمک دن البته خوف وحذر ده بولونک، چونکه قرآن کریم ده ذکر قیلینغان امم ماضیه قصه لاری، وکفار حقیده وارد بولغان تخویف وانذار آیت لارینی توشورمک دن مقصود، بز مؤمن لارنینک اندن عبرت کیروب متعظ اولما قیمیز اوچون دور، حق وصواب بودور، یوقسه اولارنینک ذکری عبث اولمک لازم کیلادور، حاشاکه کلام الهی غه عبث یول تاپلغای۔

الله سبحانه توحید ومعادنینک راست لیقیغه دلیل کلتورگان دن سونک، قرآن کریم نینک حق بیله باطل آرا سینے آیرغوچی برراست سوز ایکانینی قسم بیله تأکید ایلاب دیدورکه وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ ۝ وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ ۝ ویا مؤرصاجی بولغان آسمان برله قسم قیلامن، وهم یا مؤرسبب برله کوکارگان هرقسم نباتات واشجار صاجی بولغان یر بیله قسم قیلامن،

مفسّر لارنینک بعضی سی دیدورکه آدمی لارنینک سماداں توقع قیلغان نرسه لاری نینک اینک فائده لیکے یا غمور بولمک ایله اولارنینک کونکلی نینک یردن ایستایدورغان نرسه سی نینک اینک مرغوب ولابدّی یردن چیقغان نباتات دور، بوجهتدن الله تعالیٰ بوایکی سے بیله قسم قیلیب دور دیب، ایتامن که الله تعالیٰ آیتِ متقدمه ده قسم بیلان مؤکد ایلاب، کیفیتِ خلقتِ انسان نے مبدأ ومعاد معرفتی غه دلیل قیلدی، ایمدی اوشبو قسم ده کیفیتِ خلقتِ نباتات نے بیان قیلدی، درحقیقت نوع انسان نینک وجود وخلقتی غه سبب آتا وآنا بولغان دیک، نباتات نینک وجود یغه باعث سماء وارض دور،

پس سماء ذاتِ رَجع آتا منزلہ سیدہ دور، وارض ذاتِ صدع آتا منزلہ سیدہ دور، و بو ہر ایکی سی اولوغ نعمت لاردن دور، زیرا کہ دنیا نینگ نعمت لاری آسمان دن پے در پے توشمک دہ بولغان یامغور لار وجودیغہ، وایچنیں یردن اونمک دہ بولغان نبات لار پیدا بولمکیغہ موقوف دور، و سائر نعمت لار بو ایکی نعمتِ عظیمہ وجودیغہ مترتب دور، اگر آسمان دن یامغور کلماسہ، ویردن نبات اونماسہ، سائر نعمت لار نعمت سنالمایدور، و بو قسم ایلہ قرآن مجید نینگ قول فصل یعنے حق بیلہ باطل آراسی نے آیرغوچی ایکانینے تاکید قیلدی، و دیدی کہ اِنَّهٗ لَقَوْلٌ فَصْلٌ ۙ وَّمَا هُوَ بِالْهَزْلِ ۙ تحقیق اول قرآن البتہ حق بیلہ باطل آراسینے آیرغوچی حق سوز دور، واول قرآن لغو و باطل سوز ایماس دور (یعنے قرآن مجید نینگ حق وزاست وجدایکانیدہ اصلا شبہ قیلماق روا ایماس دور، چونکہ اول قرآن غہ قطعًا وہم وگمانغہ اندک نسبتے بار نرسہ آرالاشقان ایماس دور) پس قرآن کریم نینگ تعظیم وتکریمی نے لایقیچہ رعایہ ایلاب انینگ آیاتِ بیناتی نے حجتِ قطعیہ وبراہین یقینیہ اعتقاد اتیمک ایلہ، اوامر وارشادی غہ تابع اولوب، ہدایت تاپمک انسان لار اوزرہ واجب دور۔

اللہ سبحانہ سورۂ کریمہ نینگ اوّلی داکی قسم بیلہ انسان نینگ مبدأ و معاد داکی حالی غہ قسم قیلغان ایدی، ایمدی اوشبو قسم بیلہ انسان نینگ منافع وفوائدی غہ منشأ و معدن بولغان آسمان وزمین ایلہ قرآن کریم نینگ حق وصدق ایکانیغہ قسم قیلدی، الغی قسم دہ سماء ذی وصف دن مجرد ذکر قیلدی، و بو قسم دہ سماء نے ذات الرجع بیلہ وصف قیلدی، وایچنیں ارض نے ہم ذات الصدع بیلہ وصف قیلدی، مونینگدہ انسان لار غہ آسمان وزمین دہ تولا منفعت لاریتگوزگان لیکی برلہ منت قیلماقیغہ اشارت بار، وہم آسمان وزمین خلقتی دہ واندہ کے عجائب وغرائب لاردہ خصوصًا آسمان دن توشکان یامغور سوے بیلہ زمین خشک انواع نباتات ایلہ گلیم ایرانی دیک رنگ برنگ اولمکیدہ اللہ سبحانہ نینگ علمِ تام وقدرۃِ کاملہ سے غہ دلالت بار، یعنے شوندا ع اشیاءِ بدیعہ لار نے یراتمک غہ قادر بولغان اللہ قدیر البتہ انسان نے اولگاندن سونگ قایتادن یراتمک غہ قدرتے یتادور، ومخلوقاتے نینگ ہمہ کار و باریني وقصد و اراینی بیلادور دیب خداوندِ علیم نینگ علم تام و قدرۃ کاملہ سیغہ انینگ ایلہ استدلال قیلادور لار۔

قولہ الرجع تفسیر یدہ اہل تفسیر انتلاف قیلیب دور لار زجاج دیمیش کہ رَجع مَطَر دور، امام رازی مطر نینگ رجع تسمیہ قیلینماقی بار اسی دہ اوچ وجہ بیان قیلیب دور، کشف البیان دہ شواہدِ مأثورہ سی ایلہ مذکور دور، اکثرِ تفاسیر دہ وحدیث لاردہ الرجع نے مطر دیب دور لار، چنانچہ عرب لار رَزَقَتِ السماءُ رجع السماءِ دیب مطر نے ارادہ قیلادور لار، بو جہت دن امام رازی

بو قول نے ترجیح قیلیب دور۔

قاضی بیضاوی علیہ الرحمہ تفسیر یدہ اکثر مواضع دہ حکما مذہبی غہ تبعیت قیلادور بو مقام دہ ہم مذہب حکما نے ترجیح قیلیب دیدور کہ والسماء ذات الرجع یعنے صاحب حرکت بولغان آسمان بیلہ قسم قیلامن، انداغ حرکت صاحبی کہ ہر بر دَور دہ رجوع قیلادو اول محل غہ کہ حرکتی نے اندن باشلایش ایدی۔ اھ۔

لغت کتاب لارنیغہ رجوع قیلساق رَجع لغت دہ نفع و فائدہ معنی سیدہ کلیب دور، چنانچہ عرب نینک لیس لہ منہ رجع دیمکی فلانیغہ فلان ایش دن ہیچ بر نفع و فائدہ یوقتور دیگان بولور دیمیش لار، بو مقام دہ رَجع نینک لغت معنی سینے استعمال قیلنہ ہم مناسب دور، زیرا کہ زمین غہ یتمک دہ بولغان منافع و فوائد لار آسمان دن ایکانیدہ ہیچ بر شبہ غہ محل یوقتور، گویا اللہ تعالے آیتا دور کہ زمین اہلی اوچون مقدر قیلینغان ہمہ منافع و فوائد غہ منشاء بولغان آسمان بیلہ قسم قیلامن، وہم اولار نینک ارزاق و مایحتاج لاریغہ معدن بولغان زمین بیلہ قسم قیلامن، درحقیقت بارچہ غہ معلوم دور کہ اوشبو عالم کون دہ عموماً حیوانات و مخلوقات ارضیہ نینک خصوصاً بشر خیلی نینک وجودی و بودی غہ ضروری بولغان فوائد و خیرات لار بو ایکی مخلوق کثیر الفوائد نینک فیض و برکاتی ایلہ ظہور غہ کلور، بو ایکی سی نینک فیض و برکاتے اولماسہ مخلوقات ارضیہ نینک ہیچ بر لیغہ وجود و بود و ذوقے تاتیماید ور، موندا غ بولغان دن سونک بو ایکی سی نینک وجودی مخلوقات اوچون نعمت الٰہیہ دن بر نعمت عظمیٰ ایکان لیکی، وہم اللہ سبحانہ نینک الوہیتی و وحدانیتی و قدرتیغہ اولار نینک ہر بری دلائل لار اعظمی ایکانیکی، اہل خبرت و اعتبار اوچون انکار قیلینماید ورغان بدیہیات جملہ سیدن دور۔

پس اللہ سبحانہ نینک قرآن کریم نینک قول فصل (یعنے باطل بیلہ حق آرا سینی آیرغوچی برآیتی سوز) ایکانینے تاکید و تحقیق قیلماق۔ تو غریسیدہ موندا غ اولوغ و ضروری نرسہ لار ایلہ قسم قیلغانینی نظر اعتبار ایلہ تأمل ایلاب، قرآن کریم نینک خدا نزدیدہ نہ قدر قدر و منزلتے بار لیغی نے، و انسان لار اوچون انینک نہ درجہ دہ تعظیم و احترام غہ شان ایکانینی ملاحظہ قیلماق لازم دور ای برادر دینی لار۔

قولہ الصدع نبات دور، نبات زمین نے یاریب چیقغان جہت دن مبالغہ اوچون صدع آتالیب دور۔

قولہ انہ دا کی ضمیر دہ مفسر لار ایکی وجہ بیان قیلیب دور لار بری بو کہ ضمیر قرآن غہ راجع دور، ایکنجی وجہ بو کہ ضمیر ماقبلی دہ ذکر قیلینغان قول غہ راجع دور، یعنے سیز لار نے صلب و ترائب دن چیقغان ماء دافق دن یراتمک غہ قدرتیم بتکان دیک، سز لار آچیلا دورغان کونده سیز لار نے قایتا دن تیرگوزماکہ البتہ قادر دورمن دیب قیلغان اخباریم بے شبہ قول فصل

وحق دیمکدور۔

امام رازی بو قول نے اولی دیب دور زیرا کہ ضمیر نینک یوقاریدذکر قیلینغان نرسہ غہ عود قیلماق اولی دور دیب وجہ ایتیب دور امام رازی دن اوزگہ مفسرلار بو بارہ دا ایکی قول بار دیماب دورلار بلکہ ضمیر نے قرآن غہ عینہ راجع قیلیب دورلار۔

طبری ایسہ ضمیر نے قول مذکور غہ توتوب ان ہذا القول دیب دور و موندن باشقہ وجہ نے ذکر قیلماب دور ایمدی انہ نینک ضمیری قرآن غہ راجع بولغان تقدیر دہ قسم ایلہ مقسم علیہ نینک اورتاسی دہ کے مناسبت بو بولور کیم واقع دہ آسمان دن یامغور توشوب یرغہ تاثیر ایلامک ایلہ یر یاریلیب انواع نباتات وآزہار اوتمکیغہ باعث بولور ایدی شولکا اوخشہ آسمان دن نازل قیلینغان کلام الٰہی مومن لار نینک دل لاریغہ تاثیر ایلاب انواع معرفت آزہاری و ایمان و ایقان سبزہ لاری اونمک غہ سبب دور وانہ دا کے ضمیر قول مذکور غہ راجع بولغان تقدیر دہ قسم ایلہ مقسم علیہ اورتاسیدا کی مناسبت بو بولور کہ بہار ایامی دہ سماد ن توشکان یامغور ایلہ زمین میتہ احیا قیلینیب زمین ایچیدن قسم قسم نبات لار ظہور قیلغان دیک یوم موعود ہنگامی کلکاج سماد ن نفخ اسرافیل یتوشمک ایلہ زمین نینک قورساقی یاریلیب ایچیدن حزب حزب اموات لار نبات آسا تیریلیب چیقماق دہ بولور لار۔

قول فصل دیب حق برلہ باطل آرا سینے آیرغوچی وحق نے باطل دن جدا قیلغوچی سوز نے ایتور لار فصل الخصومات دیب خصومت لار نے حکم برلہ قطع قیلماق نے ایتور لار۔

چنانچہ ابن جریر عبد اللہ بن عباس رض دن روایت قیلیب دور دیمیش کہ لغۃ فصل نینک معنی سی حکم دیمک دور وہم قول فصل معنی نے آچیب روشن بیان قیلماق دور کہ اجمال نینک ضدی دور پس قرآن کریم نینک قول فصل بولمکی اوشبو معنی لار نینک بارچہ سیغہ شامل دور وینہ باطل ایماس حق لیغی نے وہزل ایماس جدلیغی نے تضمن قیلا دور مصدر صیغہ سے ایلہ فصل دیمک قرآن کریم اوشبو معنے لار نینک بارچہ سی دہ گویا نفس فصل بولمکی اوچون دور۔

ہزل حقیقتے یوق باطل ولعب معنی سیدہ بولغان جہت دن فصل ایلہ ہزل میانہ سی نے مقابل قیلیب دور۔

فتح الرحمن دہ دیب دور کہ ہیچ بر مناسبت سیز اوز موضوعیدن باشقہ جای دہ استعمال قیلینغان نرسہ نے ہزل دیر لار جدا نینک ضدی دور جدا نداغ برسوز دور کہ متکلم نینک قصدی انینک ایلہ اوز سوزی نینک حقیقتے نی ایزدامک دور پس وما ہو بالہزل دیمک قرآن نینک ہیچ برسوزی دہ شائبۂ ہزل یوقتور بلکہ ہمہ سی جد محض دور دیمک دور۔

پس موندا غ کلام سعادت انجام نینک حقی اولکہ گمراہ لار انینک ایلہ ہدایت تاپقای لار و

متمرد تعصب پناہ لار انکا بویون سونغای لار۔
کشاف دہ ایتا دور کہ اول قرآن نینک کلی سے جد دور، اندہ ہیچ بریوز کورماگلیک، وطرف گیرلیک غہ عائد سوز یوقتور، اول قرآن کریم نے اللہ تعالے اوزی نینک اوشبو قول کریمی وما ہو بالہزل برلہ وصف قیلیب دور، پس اول قرآن عظیم نینک شأنیغہ لایق بولغان حق لاردن دور کہ اول قرآن عظیم مؤمن لار سینہ لاریدہ ہیبت لیک، وکونکل لاردہ حرمت لیک بولغای، وانے تلاوت قیلغوچی واستماع اینکوچی برار نہزل غہ عائد نرسہ غہ التفات قیلماق دن، ویا برار مزاحی غہ خاطر برمک دن اوزینی اوستون توتغای، وتمام ذہنی نے بو معنے غہ یوز لاندورگاے کہ جبار سموات انکا خطاب قیلادور، وانکا امر ونہی وعد وعید ایلہ بیورادور، حتاکہ اگر اوقوغوچی ویا ایشیتکوچی غہ خوف مستولی بولماسہ، وخشیت یوز کلتورماسہ، بس اینک اوناي ایسی بو بولمک کرک کہ قراءت واستماع نے جد ایلہ قیلغای، قراءت واستماع دہ نہزل غہ یوز کلتورماگای، چونکہ اللہ تعالے اوز کلامیدہ مشرک لار قرآن نے استماع قیلغان حال دہ کولوشوب لہو غہ میل قیلماق لارینی عیب وذم قیلیب دور، اھ۔
سونکرہ اللہ تعالی قرآن کریم نینک حق وراست لیکینی قسم ایلاب اینک حق لیغی نے اخبار قیلغان دن کیں قرآن کریم خبر برگان نرسہ لار نینک بعضی سی نے باطل قیلماق اوچون مشرک لار نینک کید قیلماق لارینی، واولار نینک کید لاری نینک جزاسی نے بیرکی نے بیلدورو ب پیغمبر خدا غہ تسلی بیریب ایتا دور۔ اِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا ۝ وَأَكِيدُ كَيْدًا ۝ یعنے تحقیق اول مکہ مشرک لاری قرآن نے باطل قیلماق دہ دلوری نے اوچورمک دہ اولوغ حیلہ ومکر لار قیلور لار، ومن ہم اولار غہ عذاب ایبارمک نے وانتقام آلمک نے تاخیر ایلامک ایلہ حیلہ برلہ مقابلہ قیلورمن یعنے اول کافر لار گمان قیلماغان حال دہ بیلدورماي ناگہانی عذابیم نے اولار اوزرہ توشورورمن، واول بدخواہ لار نینک حیلہ ومکر لاری نینک جزاسی نے اولار غہ بیتکورورمن۔
اللہ سبحانہ مشرک لار کیدی نینک جزاسی نے استدراج واہمال طریقی ایلہ بیلدورماي ناگہانی بیرگانینی کید آتامک، مشاکلہ بابی دن دور، چونکہ اول انتقام مشرک لار کیدی نینک مساویدہ، وانکا جزا واقع اولوب دور، برشئ نینک واقع بولغان جزاسی نے اول شئ نینک نامی برلہ برسبیل مشاکلہ تسمیہ قیلماق قرآن دہ تولادور، چنانچہ منافق لار نینک قولی اِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِءُونَ دن سونک اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ دیب دور، وینہ وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللّٰهُ، يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ، نَسُوا اللّٰهَ فَنَسِيَهُمْ دیب دور، اگر بولار نے مشاکلہ بابیدن دیبلماسہ کید واستہزا ومکر وخدعہ ونسیان کبے نرسہ لار نینک معنی حقیقی سی نے ارادہ قیلیب انے اللہ تعالی جنابیغہ اسناد ایتمک قطعاً روا اولمایدور۔

اللہ تعالیٰ نینگ قولی واکیدکیدًا نینگ معنی سی اول مشرک لارغہ استدراج ایلامک، و اولار، ہیچ براو یلاماغان چاغ دہ عین غفلت غہ چومگان حالت دہ بغتۃً اولاردن انتقام آلمق ایلہ کیدلاری نینگ جزاسی نے بیرامن دیمک دور۔ استدراج ایسہ بندۂ مجرم جرم و خطیئہ لے تولا قیلغانیچہ اللہ تعالےٰ انکا صحت ودولت واقبال مثل لیک نعمت واحسان اثر لارینی زیادہ قیلیب شکر وتوبہ واستغفار لے اونوتدورمک ایلہ معاذ اللہ غضب وعذابیغہ اول بندہ لے یقین قیلماقی دن عبارت دور، استدراج نینگ اثرِ عذاب اوزی آخرت دن ایلگاری بودنیا دہ ہم مشاہدہ اولونور، چنانچہ مکہ مشرک لاری حقیدہ مشاہدہ اولوندی، اکثر رؤساءِ مشرکین کردارِ بدلاری نینگ جزاسی لے ہجرت نینگ ایکنجی یلیدہ بدرغزاتیدہ مجاہدین اسلام نینگ دستِ حق پرست لاریدہ چیکتی لار، ومونداغ آثارِ استدراج بولغان واقعہ لار ہر قرن وزمان دہ واقع اولمک دہ دور، بیز نینگ بوعصر لاریمیز دہ موانداغ واقعہ لار کورولمک دہ دور، مثالی برینچہ زمان دن بری روسیہ دولتی نینگ حکومتِ مستبدّہ لارے زمانِ حکومت لاریدہ ملعون میسونیر لار اغواءِ شیطانی لاری ایلہ اول ظالم لار ملتِ اسلام نینگ محوی غہ وجہان صحیفہ سیدن قرآن کریم نینگ زایل بولمکیغہ جدّ وجہد کورگوزوب نوع نوع مکر ودسیسہ ورنگ برنگ کیدلار قیلمیش ایدی لار، اول ظالم لار زمانے دہ قرآن نینگ محو وزوالی اوچون قیلینغان تشبّث لار بارچہ غہ معلوم دور، اول سعی وتشبّث لار نتائجی دن اولمیش کہ بعضِ مملکت دا کی اسلام اولاد لاری علومِ دینیہ تعلّمی دن خصوصًا قرآن کریم نے تعلیم آلماق دن، وادی دہ ساقلاماق دن منع قیلندی، وبرینچہ قبائل اسلامیہ زور وجوَر ایلہ نصرانیت آتینی غہ کیرگوزولدی، واکثر ممالکِ اسلامیہ دہ حدودِ احکامِ شرعیہ زاکون پلاژینیہ سے دائرہ حدودی ایچرہ حصر قیلیندی، بوہمہ کیدلار مقابلیدہ اللہ تعالیٰ اول قوم ظالم لازغہ استدراج ایلہ معاملہ ایلاب اہمال بیردی تاآنکہ عزیز منتقم جبار تعالیٰ وتقدس آخرت عذابی دن ایلگاری بودنیا دہ ہیچ کوتماگان چاغدہ اوزقوتی نینگ دستے ایلہ بغتۃً اندن انتقام آلیب، اول ظالم حکومت لے اہل واولاد وخاندانی ایلہ ہلاکت غہ یتکوزوب، نام ونشانینی قویمادی، وبوباب دہ انکا مشاور ومعاون وطرفدار بولغان لار مونینچہ عصر لاردن بری دینِ حق دیب تدیّن ایلامک دہ بولغان دینِ نصرانیت لاریدن، وقرن لاردن بری کتاب سماوی دیب احترام واعتقاد اتیمکدہ بولغان انجیل لاریدن بالکلیہ بیزار اولوب، دین وکتاب لارینی مہجور ومتروک ایتی لار، مسلمان لار نے دین مقدس لاریدن آیرمک غہ مکر قیلغان میسونیر لار نینگ لک نصرانے لاری دین نصرانیت دن بیزیب دہریت غہ میلان ایتمک لاری برلہ جزالندی لار، ولایحیق المکر السیئ الا باہلہ آیتِ کریمہ سے بینگ سری موندا غ ظہور قیلور،

منابو تقریر قیلغان واقعہ ہمہ غہ معلوم وظاہر بولغان وقوعات دن دور، بس ایمدی بوکون دہ ہم

دینِ اسلام نے کرۂ زمین دن محو قیلماق غہ وقرآن نے یوق ایتمک گا، واہلِ اسلام نے قل لوق مرتبہ سیغہ توشوروب ایزمک گہ، وبالکلیہ وطن وآیین لاریدن بیزدورمک غہ سعی ایتیب، سوءِ قصد ایلہ کید قیلماق دہ بولغان بد افکار لار مویو قاریدہ ذکر قیلینغان حکومت مستبدہ دو چار اولغان احوال خسران مآل لاریدن عبرت آلسون لار، واولار یولوقغان ہلاکت وزوال غہ یولوقماق دن اندیشہ وحذر قیلسون لار، اگر شول نیتِ فاسدہ وکید ودسیسہ لاریدہ مُصِرّ بولسہ لار جزماً بیلسون لار کہ برکونے کلورکہ اللہ تعالےٰ اولار نینگ کید لاری نینگ جزاسی نے بغتتہً اولار غہ یتکورور، اولوقت دہ عذابِ الٰہی نہ مکان دن کلگانینے بیلمای قالورلار وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ خداوند کریم نینگ قول کریمی دور، مونینگ مضمونے واقع اولمکیدہ ہیچ شک وشبہ یوقتور، بوآیت کریمہ غہ اہل اسلام نینگ ایمانے قوی وایقانے صادق دور،

دینِ اسلام نے عالم دن محو قیلماقغہ کید قیلغوچی ای بد افکار لار دینِ اسلام نے یوق قیلماق اوچون ہرقنچہ مکروحیلہ لارنے قیلسانگیز موقرآن کریم نینگ اوشبو آیتی مضمونیچہ اول کیدنینگ نتیجہ سی عاقبت اوزینگیزنے نینگ عالم دن محوو برباد بولماقینگیز بولور، ای کید قیلغوچی لار مقرر بیلینگ ومحقق جزم قیلینگ کہ قرآن واسلام عالم دن محواولمایدور، تا قیامت غچہ باقی قالادور، چونکہ انے ساقلاغوچی ذات انے محمد علیہ الصلوٰۃ والسلام غہ جبریل امین واسطہ سی ایلہ نازل قیلغان پروردگار عالم نینگ اوزی دور، چنانچہ اول پروردگارِ عظیم قرآن کریم دہ ایتادور، إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ بوآیت کریمہ غہ اہل اسلام نینگ اعتقاد لاری تام، وتصدیق لاری قوی دور، قرآن نے ساقلاغوچی خداوند تعالےٰ نینگ اوزی بولغاچ انینگ زوال واضمحلالی غہ اگرچہ تمام اہل جہان سعی واجتہاد ایتسہ لار، موانکا ہیچ برشائبۂ خطر یوز لانماس، برار حرفینی تبدیل بیرمک غہ قادر بولالماس لار، قرآن کریم نینگ نزولی دن باشلاب تا بوقت نچہ ہیچ برزمان دہ انکا عناد ایلہ معارضہ قیلغوچی لار، وانینگ محویغہ چالیشغوچی لار اصلاکم بولمادی، اما انکا برار نقصانے یتکوزالمادی لار، بلکہ یل دن یل غہ ہر مملکت ودیار دہ انے حفظ قیلغوچی لار آرتمک دہ، وانینگ محوو زوالی غہ چالیشقان لار اوزلاری محوو مضمحل اولمک دہ دور، موندانغ بولغاندن کین کرۂ زمین دن قرآن نے محو قیلا میز دیب کید قیلغوچی معاند لار بیہودہ سعی چیکیب قرآن نے محو قیلامن دیب اعمار واموال لارینی بربادایتماسون لار، واوزلارینی بوتو غریدہ ہلاکت وزوال معرضیغہ توشورماسون لار، اگر سوز یمیز غہ باور قیلماسہ لار تواریخ ایام غہ

سلہ یعنی یمان مکروپلید کید وحیلہ یتوشوب احاطہ قیلمایدور مگر اول یمان مکر قیلغوچی کیشیلار اوزلرغہ یتوشوب اوراب آلادور دیمکدور ۱۲ منہ

نظر عبرت برله باقسون لار، واولکان لار نینک احوالی دن عبرت السونلار، قرآن نے محو قیلامیز دیب کید قیلغوچی لار هر قنچه کید وحیله ده ماهر بولسه لار مواولار نینک کیدی خدای قادر ذوالجلال نینک کیدی غه مقاومت قیلالمایدور، محدث عاجز ضعیف نینک کیدی، قدیم قادر قوی نینک کیدی غه نچوک مقاومت قیلا آلادور، اول خدائے عظیم قرآن کریم ده، وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ دیدور، معاند دین مقدس اسلام بولغان مشرک لار دین اسلام نے یوق قیلماق توغریسی ده هر قنچه کید قیلسه لار هم انکا هیچ برنقصان یتکوزالمای اول کید لاری نینک جزاسی نے تیز لیک ده عزیز جبار تعالے اولارغه چیکدورمکی نینک محقق لیکی نے بیلدوروب الله سبحانه اوز پیغمبر یغه تسلیه بریب آیتا دور فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ أَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا ۝ پس اے محمد اول معاند اسلام بولغان مشرک لارغه مهلت بیرگیل، واولارنی انتقام آلمک نے ایتامک ده شتاب ایتماگیل، برآزمدت اولارغه مهلت برگیل، زمان مهلت تمام بولغان همان من اوزوم اولار دن انتقام آلورمن۔

بوآیت ده دین اسلام نینک زوالی غه حیله قیلغوچی معاندلار اوچون وعید شدید بار، یعنی دین اسلام غه دشمن لیق قیلغوچی لارغه یتوشادورغان عذاب خواه بودنیاده بولسون خواه اولگاندن سونگ بولسون یتوشمکی محقق، وزمانے یقین دیمک دور۔

قوله أَمْهِلْهُمْ مَهِّلْ دن بدل دور، امر احمال نے تکرار کلتورمک زیاده تسکین اوچون بولغاندیمک صبر پیشه لیق ده ثبات کورگوزمک غه ترغیب دور۔

رُوَيْدًا رُوْد کلمه سی نینک مصغری دور، مَهِّل وتأنی معنے سی ده متروک لار نینک برایش توغریسیده تأنی قیلماق غه امر ایتکانده یوآشیچه دیگان سوزلاری رُوَيْد نینک معنی سی دور، بوآیت ده رُوَيْدًا نینک منعوتی محذوف دور، تقدیری اهمالًا رویدًا اولور، بوصورت ده رویدًا نینک معنے سی قیلًا اولور یا قریبًا اولور۔

ابن جریر روایت قیلیب دور ابن عباس رضی الله عنهما دیمیش که رویدًا قریبا دیمک دور، وهم قتاده دن روایت قیلیب دور دیمیش که رُوَيْد قلیل معنی سیده دور، بوتفسیر أثور لارغه کوره آیت نینک معنی سی اول مشرک لارغه آز مهلت ایله مهلت برگیل، یاکه یقین مهلت ایله مهلت برگیل دیمک دور، احمال غه امر قیلماق ده صیغهٔ امر نینک اولغی سیغه تکثیر غه دلالت قیلادورغان تفعیل دن کلتوروب اینک تاکیدی ده وارد بولغان ایکنجی صیغهٔ امر نے تکثیر غه احتمالی بوق افعال دن کلتورمک ده، وانے رویدًا ایله قید قیلماق ده جناب سید المرسلین رسول امین نینک خاطر مبارکیغه تسکین بیرمک، ودل الهام منزلی غه تسلی یتورمک اوچون بنه قدر دلداریق وخاطر پرورلیق لار رعایه قیلینغان لیقیغه اشارت بارلیغی فطانت اهلی غه مخفی ایماس دور۔

سونکره اهمال نینک قحان غچه ایکانے بارا سیده مفسر لارنینک قول لاری مختلف اولوب دور، بعضی لار اهمال غایتی نے بیان قیلماب دور لار، وبعضی لار اَمْهِلْهُمْ اِلٰی یَوْمِ بَدْرٍ دیب دور لار، چنانچه تنویر مقباس ده اَجِّلْهُمْ قَلِیْلًا اِلٰی یَوْمِ بَدْرٍ دیب دور، (یعنے اول کافر لارغه یوم بدر غچه مهلت برگیل) دیمک دور۔

ابن المنذر سُدّی دن روایت قیلیب دور، سُدّی فَمَهِّلِ الْکَافِرِیْنَ اَمْهِلْهُمْ رُوَیْدًا تفسیری ده اَمْهِلْهُمْ حتی اُمِرَ بالقتال دیب دور، (یعنی اول کافر لاردن انتقام آلمک غه شتاب قیلمه اولارغه اندک مهلت بیر تا اول وقت غچه که من سنی مشرک لار بیله مقاتله ایلامک غه امر قیلورمن) بوقول هم اولغی قول غه موافق دور، وبعضے لار امهلهم الی یوم القیامة دیب دور،

امام رازی ایتا دور که الی یوم القیامة دیگان لارنینک قولی اَوْلیٰ دور، چونکه بدر ده وسائر غزوات ده بولغان ایش لار کفار معاند لارنینک همه سیغه عامّه بولغان ایماس، آری بعضی لارسے مجاهدین اسلام نینک صمصام خون آشام لاری ایله درکهٔ سَقَر سفر لیغه یبار یلگان بولسه لار، بعضے لاری اوزگه اسباب عذاب بولغان نرسه لار ایله سفر جهنم غه بار رحلت نے باغلامیش لار، مونداغ بولغاچ اهمال مدتی نے الی یوم بدر یاکه حتی اُمِرَ بالقتال دیگان ده وعید همه معاند لارغه شامل بولمایدور، اما الی یوم القیامة دیگانده همه غه عام بولادور، ومونینک ضمنیده دنیاده اول معاند لارغه تیکان جزالار چنانچه بدر واوزگه غزوات لارده اولارغه یتوشکان نکال وعقوبت لارانینک جمله سی غه داخل اولمک ممتنع اولمایدور، بولارنینک بارچه سی اول قوم معاند لارا وچون زجر وتحذیر دور، وبولارغه زجر وتحذیر بولغان دیک مؤمن لارا وچون اتباع قرآن ایلامک ده اولارنینک یول لارین خلافی نے توتمک غه ترغیب دور انتهیٰ۔ **ایتامن** که رویدًا نے قلیلًا یا قریبا معنی سیده قیلماق ایله مهلت مدتی نے الی یوم القیامة دیمک عرب لارنینک کل ماهو آتٍ قریبٌ دیمک لارغه کوره قیامت نینک کلمالری محقق بولغان جهتدن انے قریب دیمک درست اولور، حالبوکه الله تعالیٰ اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ قولی ایله قیامت نینک یقین لیغنی دن خبر بیرب دور، یاکه مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِیَامَتُهٗ مضمونیچه انسان نینک دنیادا کی حیاتی هر قنچه اوزون عمر کورسه هم آز بولمک ایله قیامتی قریب دیگان بولور، پس هر انسان غه لازم دورکه روزگار حوادث ونکبت لاریدن درامان بولغان حال ده، روزگاری نینک صحت واقبال ایله اوتکیغه مغرور اولمای، وخدادن غافل اولمای دائم ناگهانی حوادث یتوشمک دن درگاه الٰهی غه التجاده بولغای۔

حافظ علیه الرحمه ایتا دور، بهلتی که سپهرت دهد زراه مرو، ترا که گفت که ایں زال ترک خستان کرد۔ پس خوش لوق اول سعادتمند غه که دنیاده طول امل لاریغی کوتاه قیلیب دور، والله قدیر تقدیر قیلغان عمر طویلی نے عبادت پروردگار وخیر وحسنات قیلماقده کیچورمک ایله اعمال صالحه تحصیل ایلاب زاد راه ایتیب دور، والله اعلم۔

سورۃ الاعلی مکہ ده نازل بولمیش، آیاتی اون توقوز کلمه لاری تمیش ایکی حرف لاری ایکی یوز سکسان تورت دور، صحیح بخاری ده براء بن عازب رضی الله عنه دن روایت قیلیب دور دیمیش که بیز مدینه اهلی غه مهاجرلار دن اوّل قدوم کلتورگان کیشی مُصْعَب بن عمیر و ابن ام مکتوم رضی الله عنهما ایدی لار، دآدوم لار غه قرآن تعلیم قیلور ایدی لار، سونکره بلال و سعد بن ابی وقاص و عمّار بن یاسر رضی الله عنهم کلدی لار سونکره عمر بن الخطاب رضی الله عنه یگرمه نفر یاران رسول الله بیلان کلدی سونکره پیغمبر صلے الله علیه وسلم قدم کلتوردی، مدینه اهلی نینگ هیچ بر نرسه غه رسول الله کلگانی غه خوش بولغاندیک خوش بولغان لار ینی کورمادیم، حتی که کنیز لار و یاش بالا لار تحقیق رسول الله کلدی دیب خوش یلیق دن جان لاری ایچ لار یغه پاتماس ایدی، حضرت رسول الله مدینه غه قدم تشریف کلتورگونچه من سوره سبّح اسم ربک الاعلی نے و مفصّل دن برمونچه سوره لار نے اوقوب حفظ قیلیش ایدیم، اه، و بو حدیث نینگ مقتضا سے سبّح اسم ربّک الاعلی سوره سی مکه ده نازل بولغان دیمک دور

بسم الله الرحمن الرحیم

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ۝۱ ای محمد همه دن اولوغ و بلند بولغان پروردگاریڭ نینگ اسمی نے ثنائی غه مناسب بولماغان نرسه لار دن تنزیه قیل، بو تفسیر غه کوره آیت کریمه دن مراد الله سبحانه نینگ اسمی نے تنزه و تقدیس ایلامک غه امر دور، یعنی ربینگ نینگ اسمی نے تعظیم و اجلال طریقه سیده بولماغان وجه برله یاد قیلماق دن تنزیه ایت دیمک دور چنانچه مکان ناپاک ده و دل غفلت ده بولغان چاغده، و اینچنین معنی و حقیقتی غه واقف بولمای اسم پروردگار نے یاد ایتمک دن تنزیه قیل دیمک دور، و بعضی لار دیب دور که اسم دن مراد صفت دور یعنی ربینگ نینگ صفتی نے تقدیس و تنزیه ایت دیمک دور، و بعضی لار دیب دور که لفظ اسم مسمی نینگ تعظیمی اوچون کلتورگان جمله مقحمه دور، مراد پروردگاریڭ نینگ ذاتینی تنزیه ایت دیمک دور، بو قول غه کوره آیت نینگ معنی سی ای محمد همه اشیا دن اعلی بولغان ربینگ الله جل جلاله نے ذاتیده و صفاتیده و افعالی ده و اسماسی ده و احکامی ده جناب یگه لایق ایماس هر بر صفات و معانی دن تنزیه قیل، و ذات الوهیت آیاتی نے همه نقائص دن مقدس بیل دیمک دور، امام احمد و ابو داؤد و ابن ماجه عقبة بن عامر جهنی دن روایت قیلیب دور لار دیمیش که اول هنگام که (سوره واقعه والکی) فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ نازل بولندی رسول الله بیز لار غه ارشاد لرنے رکوع لار ینگیز ده ایتا دور غان تسبیح قیلینگ دیب بیوردی لار، و اول هنگام که سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى نازل بولدی رسول الله مولے سجود لار ینگیز ده ایتا دور غان تسبیح قیلینگ دیب امر قیلدی لار، اه،

نماز ده سجده ده ایتولا دور غان سبحان ربی الاعلی نینگ معنی سی هیچ اشیا دن و ذره عالی ده

قاہر بولغان ربیم نے صفاتِ نقائص دن وشأنِ الوہیت غہ منافی اضافات دن کمالِ تنزیہ ایلہ تقدیس قیلامن دیمک دور، بعضے لار نزدیدہ تسبیح سباحت دن مأخوذ اولوب عبادتِ آلمی غہ سرعت قیلماق معنی سی دہ دور، بعدہ عبادات قولیہ وفعلیہ دہ عام قیلینمیش، بو قول غہ کورہ تسبیح مذکور نینک معنی سی باچہ اشیادن بلند واولوغ بولغان ربیم نینک امر شریفی غہ سرعت، وطاعت وعبادتی غہ سعی ومبادرت قیلامن دیگان بولور، عرب لار کلمۂ سبحان نے برزسہ دن تعجب مقامی دہ ایتورلار، سُبْحَانَ مِنْ کَذَا دیمک عَجَبًا مِنْہُ معنی سیدہ دور، اگر تعجب مقامی مقام استحسان بولسہ معنے بونرسہ نے خلق ایتکوچی صانع غہ اوشبو خلق بدیعی اوچون مخصوص تسبیح ایتامن دیمک دور، واگر مقامِ استحجان بولسہ بونرسہ دن جناب باری نینک ساحۂ کبریاسی نے تنزیہ ایتامن دیگان بولور،

اللہ سبحانہ نینک عُلُوّی نینک معنی سی اللہ رب العالمین ہمۂ واصف لار نینک وصفی وعارف علمی وذاکر لار نینک ذکری انینک ساحۂ کبریاسی نے احاطہ ایلاب دن اولوغ وبلند دور دیگان بولور پس بو معنی غہ کورہ اول اللہ جلیل نینک جلال کبریاسی بزمخلوق لار نینک معرفت وادراک لاریمیز دن اَعلی ونوع نوع حق لاری بزلار نینک طاعات وعمل لاریمیز دن اَعلیٰ دور، یاخود رب نے اعلی بیلہ وصف قیلماق اللہ سبحانہ نے جمیع نقائص دن تنزہ غہ مستحق ایکانیغہ تنبیہ اوچون دور، گویا اللہ جلیل ہمۂ اشیا اوزرہ ملکی وسلطانے وقدرتے ایلہ عالی دیگان بولور،

اللہ سبحانہ اوزذاتِ مقدسہ سینہ تسبیح ایتمک غہ امر قیلغاندہ اوزربوبیتی نے اعلی بیلہ وصف قیلیب ایدی، ایمدی ربوبیتی غہ وعلویتی غہ استدلال مقامی دہ اوزینی بوجملہ ایلہ وصف قیلیب دیدیکہ اَلَّذِیْ خَلَقَ فَسَوّٰی ۝ وَالَّذِیْ قَدَّرَ فَھَدٰی ۝ انداغ ربِّ اعلی دورکہ قدرۃ کاملہ سی ایلہ ہر برنرسہ نے خلق ایتی، وبارچہ سینے راست وتوغری متناسبۃ الاعضاء والاجزاء قرار بردی یعنے نظام کامل اوزرہ قیلدی، وتینہ انداغ رب اعلی دورکہ قدرت کاملہ سے ایلہ ہر برحیات صاحبی بولغان نرسہ اوچون مدتِ حیاتیدہ انینک شأن وحالی نے اصلاح قیلادورغان ہر برنرسہ نے تقدیر ایتی واول حیات صاحبی نے اول حالی نے اصلاح قیلادورغان ہر برنرسہ نے تقدیر ایتی، واول حیات صاحبی نے اول حالی نے اصلاح قیلادورغان نرسہ غہ ہدایت قیلدی،

اللہ سبحانہ نینک اوزی نینک رب اعلی ایکانیغہ دلیل مقامیدہ اوزینی خالق وہادی دیب وصف قیلماقی انینک اوچون دورکہ، اکابر انبیا بزدلاریدہ خلق وہدایت ایلہ استدلال ایلاک طریقۂ معتمدہ دور چنانچہ حضرت ابراہیم علیہ السلام اوزقومی نینک معبوداتِ باطلہ لار غہ عبادت قیلماقی لارینی سرزنش ومذمت قیلغان چاغدہ پروردگارِ جملہ عالم نے خلق وہدایت برلہ وصف قیلیب اَلَّذِیْ خَلَقَنِیْ فَھُوَ یَھْدِیْنِ دیدی یعنی اول رب العالمین انداغ ذات دورکہ منی یراتتی یعنی یوق دن بارقیلدی، پس اول منی ہدایت قیلادور وموسی علیہ السلام فرعون انکا مَنْ رَّبُّکُمَا یَا مُوْسٰی دیگاندہ جوابی دہ رَبُّنَا الَّذِیْ اَعْطٰی کُلَّ شَیْءٍ خَلْقَہٗ ثُمَّ ھَدٰی دیدی، یعنے بیز نینک پروردگاریمیز انداغ ذات دورکہ اوزی نینک مخلوقایتدن ہر برنرسہ

غہ اوزیغہ لایق صورت، و موافق شکل نے، وکیرک لیک اسباب لارینی عطا قیلدی، سونکرہ انے اول نرسہ لارایلہ فائدہ لانمک یولیغہ ہدایت قیلدی) بوطریقہ ایلہ استدلال ایلامک قرآن کریمدہ تولا واقع بولوب دور، انینک اوچونکہ بوطریقہ دہ عجائب وغرائب لار تولاراق، واول عجائب وغرائب لارنے انسان نینک مشاہدہ قیلماق، واولار غہ مطلع بولمکی کامل راق دور، شونینک اوچون استدلال ایلامک دہ خلق وہدایت انے ذکر اتمک مناسب قیلنمیش۔

قولہ تعالی خَلَقَ نینک مفعولی نے ذکر قیلماہ دی، یعنے یراتتی دیدی یراتیلغان نرسہ نینک نیمہ ایکانینے بیان قیلماہ دی، بنابرین مفسر لار نینک بعضی لاری خَلَقَ نینک مفعول محذوفے الناس دیب دور، وبعضی لاری بارچہ جان لیق نرسہ لار دیب دور، وبعضے لاری ہمہ غہ عام قیلیب جمیع مخلوقات دیب دور، اولغی قول غہ کورہ خَلَقَ نینک مفعولی الناس بولغاندہ قولہ فَسَوّٰی دہ اوچ نوع معنے محتمل اولور، خلاصہ معنی آیت بویلہ اولورکہ رب اعلی انداغ ذات دورکہ بیزنے یراتتی، وبیز انسان لارنے حسن صورت واعتدال قامت اوزرہ تسویہ قیلدی، وانے آلات واسباب تنوعہ واسطہ سے ایلہ جمیع حیوانات نینک افعال واعمالی نے ظہور غہ کلتورنک غہ مستعد قیلدی، وانے تکلیف شرعی واداء عبادت غہ قیام ایلامک غہ آمادہ قیلدی، ایکنجی قول غہ کورہ خَلَقَ نینک مفعولی بارچہ جان لیک نرسہ لار بولغان دہ آیت نینک معنی سی موندا غ بولورکہ (رب اعلی انداغ ذات دورکہ ہمہ حیوانات نے یراتتی، وہر بر حیوان غہ مدۃ حیاتیدہ معیشت بار اسیدہ کرک بولادورغان اعضا وآلات وحواس نے عطا قیلدی) اوچنجی قولغہ کورہ مفعول محذوف جمیع مخلوقات بولغاندہ آیت نینک معنی سے موندا غ بولورکہ، رب اعلی انداغ ذات دور کہ ہمہ اشیائے اوزارادہ سیغہ موافق یراتتی، واشیاء مخلوقہ سی نے احکام واتقان وصفی ایلہ موصوف وخلل ونقصان دن سالم ومبرا قیلدی، وہر بری نینک اوزیغہ لایق کمالی غہ سبب بولادورغان نرسہ لار غہ جامع، واسباب معاشی نے انتظام قیلادورغان مادہ لار غہ مستعد قیلدی۔

قولہ تعالی وَالَّذِیْ قَدَّرَ فَہَدٰی قَدَّرَ نینک مفعولی ہم خَلَقَ نینک مفعول محذوفی غہ مناسب بولغان معنی دہ تقدیر قیلنور، خلق نینک مفعول محذوفی الناس دیگان تقدیر غہ کورہ قَدَّرَ نینک مفعولی مؤنسان نینک شائیدا کے نرسہ لار دن بری بولغان دہ آیت نینک معنی سی بویلہ اولورکہ، اول ربّ اعلی انداغ ذات دورکہ انسان نینک وجودیغہ مترتب قیلینغان ذاتے وعارضی صفات لارنے چنانچہ حُسن وقبح علم وجہل ارزاق وآجال سعادت وشقاوت ہدایت وضلالت کبی نرسہ لارنے تقدیر قیلدی، فَہَدٰی پس انسان غہ خیر وشر وسعادت وشقاوت یول لارینی کورگوزدی، بوطریقہ بیلان کہ انسان غہ حواس وادراک عطا قیلدی، انسان نے اوزیغہ خوش کلگان نرسہ غہ اقدام قیلماق غہ دیمان کورولکان نرسہ دن اجتناب ایلامک غہ قادر قیلدی، یاکہ انسان نے کسب یولیغہ ہدایت قیلدی، یعنی کسب ایلہ رزق حاصل ایتمک طریقی نے انکا بیلدوردی، یاکہ انسان نے ایمان وتوحید غہ دعوت قیلدی، یاکہ اللہ تعالی اوزی نینک افعال عجیبہ سینے کورگوزمک ایلہ انسان نے اوزی نینک توحیدی غہ وجلال کبریا وفوت صمدیتی وفرد انیتی غہ

دلالت قیلدی دیمک دور، بوطریقہ بیلان کہ عالم داکی ہر بر انسان عالم داکی کمالِ اتقان ونہایت اتساق وانتظام اوزرہ بولغان افعالِ محکمہ منتظمہ نے کوروب، البتہ اول اشیاء بدیعہ للار صانع قدیم نینگ وجودی غہ وحدانیتی غہ دلالت قیلما قینی جزم ایتا دور، خلاصۂ کلام فہدی نے بعضی للار دین غہ تعلقی بار نرسہ للار غہ حمل قیلیب دور، و بعضے للار دنیا مصالحی غہ راجع نرسہ للار غہ حمل ایتیب دور، امام رازی ایتا دور کہ فہدی نے دین غہ تعلقی بار نرسہ للار غہ حمل ایتمک اقوی دور، انینگ اوچونکہ قولہ تعالی خلق فسوی و قدر احوال دنیا غہ راجع دور، سونینگ تحتیدہ انسان نینگ عقل و قوہ للارینی کامل قیلماق یینے ہم داخل دور، سونکرہ اللہ تعالی بوجملہ للار عقیدہ فہدی قولی نے کلتوردی بو ایسہ اول انسان نے شرع غہ تکلیف قیلدی، و دین غہ دلالت ایلادی دیمک دور دیب اھ

ایتامن کہ اعلی غہ صفت بولغان اوشبو ایکی جملہ غہ (اول رب اعلی انداغ ذات قدیر دور کہ انسان نے آنار حمی دہ یراتتی و اعضا و اجزا للارینی مناسب و کامل قیلد و انداغ ذات قدیر دور کہ انار حمیدہ مدۂ قراری نے تقدیر قیلدی یا کہ انار حمیدہ ایکان دہ عمری نے و اجلی نے و رزقی نے وسعادت و شقاوتی نے تقدیر قیلدی پس انار حمی دن یاروق جہان غہ چیقا دور غان یول نے انکا بیلدور دی) دیب ترجمہ قیلینسہ ہم واللہ اعلم روا اولمک احتمالی بار دور، چونکہ بو معنی للار آیات قرآنیہ نینگ بعضی سے دہ مذکور دور، قرآن کریم نینگ آیت للاری بعضی سی بعضی سی نے تفسیر قیلا دور، لیکن راغب اصفہانی مفردات دہ ایتا دور قدر و تقدیر بر نرسہ نینگ قیچہ ایکان لیکی نے بیان قیلماق دور تشدید ایلہ قدّرہ دیمک انکا قدرت عطا قیلماق ایلہ، دیگری حکمت الہیہ اقتضا سیغہ کورہ اشیا نے بر مقدار مخصوص و وجہ مخصوص اوزرہ یراتمک برلہ دور، انینگ وجہی بو کیم اللہ تعالی نینگ فعلی ایکی نوع دور، بر نوعی بو کیم اول نے بالفعل ایجاد قیلور، بالفعل ایجاد قیلماقی نینگ معنی سی بو کیم انے دفعۃً کمال اوزرہ ابداع قیلور بحیثیتی کہ مشیت آلیہ سے اول نرسہ نینگ فنا بولمکی غہ یا تبدیل تا پمکی غہ تعلق تا پکونچہ اول نرسہ غہ زیادہ و نقصان عارض اولماس سموات و اندہ کی نرسہ للار غہ اوخشہ، و اول اشیادن بعضی للار بولور کہ انینگ اصولی بالفعل موجود قیلینور و اجزا سی صلاحیت ایلہ وجود غہ کلتورولور، و اول اصلی بالفعل موجود بولغان نرسہ نے بروجی اوزرہ تقدیر قیلور کیم اول نرسہ نینگ وجودی دن تقدیر قیلتغان نرسہ دن باشقہ نرسہ اندن حاصل اولماس، مثلاً خرمانینگ اوروغی دن لفاح و زیتون کبی نرسہ للار و نمای خرما درختی نینگ اوروناکی نے تقدیر قیلنغانی غہ اوخشہ، و انسان نینگ منی سیدن سائر حیوان پیدا بولمای انسان پیدا بولمکی نے تقدیر قیلغان غہ اوخشہ، پس اللہ تعالی نینگ حکمی ایکی وجہ اوزرہ دور، بری اول قادر حکیم طرفیدن بو ایش موندا غ بولا دور یا بولمایدور دیب برسبیل وجوب یا برسبیل امکان حکیم قیلماق برلہ قولہ تعالی قد جعل اللہ لکل شئ قدرا بو معنی غہ حمل قیلینور، دیگری اول نرسہ غہ قدرت عطا قیلماق برلہ انتہی

مَنَا مفردات نینگ تقدیر بار اسی داکی اوشبو بیانا تیغہ کورہ آیت کریمہ نینگ معنی سے وہ موندا غ دیلیسہ مورد اول دور کہ انداغ ربّ اعلی دور کہ انسان نے یراتتی پس انینگ خلقیغ نے اوز حکمت الہیہ

سی اقتضا قیلغان طرز اوزرہ قیلدی، وامور زندگانی دہ انکا کرک بولادوغان اعضا وآلات وحواس نے بردی، وانداغ رب اعلی کہ انسان غہ اوز مصالحی غہ اقدام اتیمک ومضاری دن اجحام ایلامک غہ قدرۃ عطا قیلدی، پس انکا عقل وحواس واسطہ سیلہ ایلہ منافع ومکارہ یولی نے کورساتتی، وپیغمبرلار واسطہ سی ایلہ خیر وشر وسعادت وشقاوت یول لارینی کورساتتی، آما خلق نینک مفعول محذوفی بارچہ جان لیک نرسہ لار بولغان تقدیر دہ قدّر فہدی نینک معنی سی (اول رب اعلی انداغ ذات قدیر دور کہ قدرۃ تامہ سی ایلہ ہر بر حیات الیگا سی بولغان مخلوق غہ مدۃ حیاتیدہ انینک احوالی غہ مناسب ولایق بولغان ہر برنرسہ نے تقدیر قیلدی، پس اول ہر بر جان لیک مخلوق نے اوز مصالحی ومنافعی بار نرسہ غہ ہدایت قیلدی، واول نرسہ ایلہ فائدہ لانمک طریقی نے انکا بیلدوردی دیمک اولور) اہل اعتبار غہ معلوم دور کہ عالم کون دہ موجود ہر بر ذی روح بولغان مخلوق اللہ تعالی انکا عطا قیلغان شعور ایلہ اوز معیشت الیش لارینی اتمام غہ یتوادور، بر دہ وبحر دہ موجود حد وحصر دن تاشقاری حیوانات لار نینک ہر بر نوعی بلکہ ہر اشخاصی اوچون ہر امعیشت دہ قسم قسم مسلک لار قرار بریب دور کہ عقول بشر انکا یتوشمک دن عاجز دور، کورا سیز موکہ عسل آری سی عسل قویادور غان اوی نے ہیچ بر آلت واسباب سیز بلکہ مجرد الہام، الہی ایلہ انداغ مسدس الشکل بنا قیلادور کہ بشر موندا غ بناء مسدس نے قیلماق غہ پرگار ومسطر سیز قادر بولالمایدور، نحل بیوتی نے مسدس الشکل بنا قیلماقی نینک حکمتی، اول اوی لار نینک اینک محکم وبدیع یولمکی، ونحل لار جسمی غہ مناسب وعسل جمع بولمک غہ اینک لایق اولمکی دور، اگر نحل نینک بیوتی مسدس اولمای مربع ومثلث یا مدوج ومثمن اولسہ اورتاسیدہ بوش منفعت سیز زاویہ لار قالیشی شبہ سیز دور نحل غہ موحی الہام وہدایت قیلغوچی بے شک اول قادر مطلق جل جلالہ دور، وشونکا اوخشہ اورماکوچ اوز اوی نے بشر نینک مقدوری ایماس برطرز عجیب دہ قواعد ہندسیہ غہ موافق یاسایدور، بوہم پروردگار علیم نینک الہام وہدایتی ایلہ بولمائی دہ شبہہ یوقتور، خلاصۂ کلام خداوند کریم نینک بہائم وطیور وہوام ارض غہ وسائر حیوانات برّیہ وبحریہ غہ قیلغان الہاماتی نینک شرح وبیانی واصف لار وصفی احاطہ قیلالمایدور، یادور وپا نینک حیوانات علمی غہ متخصص بولغان حقیقت پرور عالم لاری نینک اوشبو معانی مذکورہ لار نے کتاب الحیوان دہ حیوانات برّیہ وبحریہ بارا سیدہ قیلینغان تحقیق واوصاف لار غہ مطابق واوز لاری تجربہ لرہ حاصل قیلغن استکشاف لار یغہ موافق تایمک حیثیتی ایلہ قرآن کریم نینک اوشبو آیت کریمہ سیدہ ذکر قیلینغان کلام صدق وحقیقت انتظام نینک حق یغی نے بیلیب قرآن کریم نینک کتاب سماوی وکلام پروردگار ایکانیغہ اقرار ایلامک لاری وجدان منصفانہ لاری دن کوز تو تولادور، واما خلق نینک مفعول محذوفی

ہمہ مخلوقات دیگوچی لار قولی غہ کورہ قدّر ننک معنی سی مخلوقات نینک ہر بری غہ ذاتیدہ وصفاتیدہ کرک لیک نرسہ لاری نے تقدیر قیلدی دیمک دور، انداغ کہ عالم خلق دن بولغان سموات وکواکب وعناصر ومعادن ونباتات وحیوان والنسان نینک ہر بری نے اوزی غہ مناسب جسم وجثہ وچونک لوق کبی مقدارِ مخصوص ایلہ مقدّر قیلدی، واولار نینک ہر بری نینک عالم دہ بقاسی نے برمدۃ معلومہ ایلہ تقدیر ایتی، ورنک لار وطعم لار وبوی لار کیفیت وو ضع لار حسن وقبح سعادت وشقاوت ہدایت وضلالت غہ اوخشہ صفت لار دن مقدار معلوم نے اوچون مقدّر ایلادی،

حاصلِ کلام بوجملۂ شریفہ نینک تفصیلی نے شرح ایتمک غہ مجلدات لار وفا قیلمایدور بلکہ اعلی علیین دن تارتیب اسفل سافلین غچہ بولغان عالم نینک کلی سی بو آیۂ شریفہ نینک تفسیری دیو جملۂ مبارکہ نینک تفصیلی دور، فَهَدٰى پس اول اشیاء مخلوقہ نینک ہر بری غہ زمان وجودی دہ اوزیغہ ضروری بولغان ایش لار غہ واوزیدن صادر بولادور غان فعل وصنع لار غہ طبعًا یا اختیارًا ایلول کورساتتے، واول اشیاء لار اوچون خلق وتقدیر قیلغان نرسہ لار نے اولار غہ آسان قیلدی اولار دہ میل لار خلق ایتمک والہام لار قیلماق ودلائل لار نصب ایلامک براہین وآیات لار تو شورمک ایلہ، اگر بوباب دہ نباتات وحیوانات احوالی نے تتبع قیلسانگ البتہ انداغ امورِ عجیبہ لار نے کوراسن کہ ہر بریدہ عقل لار حیرت ایچرہ بولادور، اکثر مفسرلار خَلَقَ نینک مفعولِ مخذوفی نے تعمیم اوچون بولماقی نے ترجیح اتیب دورلار، حیوانات والنسان عموم مخلوقات ایچرہ داخل بولغان جہتدن ہر بری نے علی حدہ ذکر قیلماقغہ تنزل قیلماب دورلار، اول مفسرین کرام جملہ سیدن قاضی بیضاوی معجز کلام تفسیری نینک ترجمہ سی بو دور (انداغ رب اعلی دورکہ ہمہ نرسہ نے یراتتی، پس ہر بر شئ نینک خلقتی نے تسویہ قیلدی، یعنے ہر بر نرسہ غہ اوزیغہ مناسب کمال غہ ایرشمکی غہ سبب بولغان، ومعاشی حصولی غہ باعث بولغان، سبب لار وواسطہ لار نے آمادہ قیلدی، وانداغ رب اعلے دورکہ جمیع اشیا نینک جنس لاری نے ونوع لاری نے وشخص لاری نے ومقدار لارینی وصفت لاری نی وفعل لارینی واجل لاری نے تقدیر ایتی، پس اول اشیا لار نینک ہر بری نے اوزی نینک افعالی طرفیغہ طبعًا یا اختیارًا ہدایت ایتی، اول اشیا لار دہ اول افعال مقدرہ لئے قیلماق غہ میل میل لار خلق ایتمک والہام لار قیلماق ودلائل لار نصب ایلایک وآیات لار تو شورمک ایلہ، اھ)

وَالَّذِيْٓ اَخْرَجَ الْمَرْعٰى ۝ فَجَعَلَهٗ غُثَآءً اَحْوٰى ۝ داندا غ رب اعلی کہ حیوان لار اوچون علف لار چیقاریب اوتلاق لار پیدا قیلدی (یعنے زمین دن چیقادور غان نباتات نینک ہر بر نوعی حیوانات جنسی دن بری غہ فائدہ بیرادور غان بولغان جہتدن جنس حیوانات اوچون زمین دن نوع نوع گیاہ لار اوندوردی) پس اول گیاہ لار اوسوب کمالی غہ تمیب تو م یشیل بولغاندن سونگ انے قوروق قرانگ دہ قیلدی، ابن جریر وابن ابی حاتم روایت قیلیب دورلار ابن عباس رضی اللہ عنہما دیمیش کہ غثاء نینک معنی سے ہشیم (یعنے قوروق اوت یا غایت قوروقلوغدن ریزہ بولغان اوت) واَحْوٰى نینک معنی سی متغیر دور اھ،

اَخوٰی لغت دہ قرارنک دیگان بولور اوتلاق ہرقچان سبزوترلیغی کتیبب قورومہ رنگی متغیر اولور، اولاً سارغاریب سونکرہ قرا اولور خواہ انینک قوروب قرایماقی آفتاب حرارتے نینک تأثیری ایلہ بولسون خواہ ہوانینک سوغوق لیغی عینک اثری ایلہ بولسون، فجعلہ غثاءً فاءِ تعقیبیہ برلہ کلتور مک دہ اوتلاق نینک سبزوترلیغی نینک مدتی قسقہ لیقی غہ اشارت باردور دیمیش، شونکا اوخشہ دنیای دنیہ نینک نعمت بے بقاسی نینک سبزوطراوتی موسریع الزوال دور،

محقق لار بو آیت کریمہ مضمونیدن فہم قیلیب دور لار کہ دنیای ناپایداردن تمتع ایستاگوچی غنی لار لارنینک اوتلاقی (یعنے تنعمات وآرایشی) اگرچہ اوّل امردہ تازہ وسیراب وخرم کورونسہ مو، اما اندک مدت دہ حوادثِ روزگار خریفی نینک بادِ خزانی ہبوب ایلامک ایلہ پژمردہ وبے طراوت لیق غہ اویرہ دلور، نظم ؎

اگرچہ خرّم وتازہ ست گلبن دنیا ؎ ولی بنکبت بادِ خزان نمی ارزد

پس آخرت سفرلیغہ بارماق نے جزما اعتقاد قیلغان مؤمن لار غہ لازم دور کہ حیاۃِ دنیا نینک آرایشی غہ فریفتہ بولماغای، وانکا تمام کونکل باغلاماق ایلہ خدادن وآخرت دن غافل اولماغای،

فقیر نینک فہم دہ غثاءً نینک معنی سی ہشیمًا بولمای، بلکہ الفاظ عربیہ دہ مستعمل اولمکدہ جاری بولغان غثیتِ الارض بالنبات معنی سیدن مأخوذ اولوب، زمین نینک نباتی تولا بولمک معنی سی دہ یورو تولسہ ربطِ معنی جہتیدن واللہ اعلم مقام غہ غایت دہ مناسب بولور ایدی، چنانچہ اوقیانوس دہ ایتادور (غثا عصا وزیدہ یرلوزیدہ نبات چوغالماق معنی سیدہ دور، یقال غثیتِ الارض بالنباتِ غثًا اذا کثر فیہا اھ)

بومعنی مراد بولغان دہ اَخوٰی غُثَاءً غہ صفت یا حال اولمک ایلہ معنی غہ طراوتے دیگرنے بیرادور اخوی غہ قرا معنے بیریب قوروغان گیاہ نینک قرالیغی بارا سیدہ وجہ لار بیان قیلماق اوچون تکلف چیکماک ہم لازم کلمایدور، واخوی عرب لغتی دہ مستعمل بولغان اوزمعنی سیدہ یورو تولغان بولور، چونکہ اخوی نینک معنی سی لغت دہ یشیل غہ مایل سیاہ دیمک دور، کلام عرب دہ نباتِ اخوی دیب سبزہ نینک غایتِ یشیل لیق دن قرا غہ مایل بولمکی نے دیرلار، انداغ کہ بعض قوۃ بلیغ زمین دہ اونگان بغدای لار غایتِ یشیل لیق دن قرارنک غہ مایل بولور، پس بو قول غہ کورہ آیت نینک معنی سی موندا غ بولور کہ (واندا غ رب اعلی دور کہ سیز انسان لارنینک دواب لارینگیز اوتلاماق اوچون زمین دن چراگاہ (اوتلاق) چیقاردی، پس اول اوتلاق نے قالین اوتلوق ایلاب، غایت تروتازہ لیقدن یشیل لیغی نے قرا غہ مایل قیلدی (یعنے تولا قالین اوت لوغ یشناگان علف زار قیلدی) مناآیت نینک معنی سی موندا غ بولغاندہ یوقاریقی ایکی جملہ غہ مناسبت ہم پیدا بولادور چونکہ یوقاریقی جملہ لار دہ اللہ تعالے انسان نے خلق اینکانینی، وانسان نینک صورت واعضاسی نے کامل ومناسب قیلغانینے وانسان نینک کمال ومعاشی غہ سبب وباعث بولادورغان نرسہ لارنے تقدیر قیلغانے نے، وانسان نے اور مصالح

ومنافی طرفیغہ ہدائیت ایلاگانینی بیان قیلغان ایدی، ایمدی بو آیت دہ انسان نینگ دوانی اوتلاتماق اوچون اوتلاق چیقار غانینی، وانینگ اوت لارینی تولا وقالین وتروتازہ وطراوت لیک ایلاگان لیکی نے بیان قیلادور، پس بو جملہ لارنینگ معنی جہتیدن بربرلاریغہ مناسبتہ تامہ سی رعایہ قیلینغان بولادور، یعنے اللہ تعالی انسان غہ مخصوص بولغان نرسہ لارنے ذکر قیلغاندن سونگ انینگ عقیبدہ انسان نینگ منفعتی اوچون یراتیلغان چارپا لارغہ مخصوص بولغان نرسہ لارنے ذکر قیلغان بولادور اگر تفسیر لاردہ ذکر قیلغانیچہ غثاءً نے قوروق خس وخاشاک قیلدی ویب معنی بیریلسہ، یوقاریقی جملہ لارغہ مناسبتے بیلنمایدور وہم بومعنی نینگ اوشبو جملۂ سابقہ لارمتضمن بولغان امتنان غہ ہیچ بربطی بولمایدور، آری یوقاریقی جملہ لاردہ انسان نینگ ابتدای خلقتی وشباب لیق ہنگامی ذکر قیلینیب عاقبت ارذل عمرغہ توشورولوب، جہان دن فانا قیلنغانے بیان قیلینغان بولسہ ایدی، غثاءً غہ تفسیر لاردہ بریلگان معنی لارنینگ فی الجملہ یوقاریقے جملہ لارغہ ربطی بولورایدی، حالبوکہ یوقاریقی جملہ لارمضمونیدہ بزذکر قیلغان ترجمہ دن اوزگہ ترجمہ ملحوظ اولمایدور، مگر تاویل بعید ایلہ، پس بومناسبت لارایلہ غثاءً نینگ معنی سی زمین نینگ گیاہی تولاوقالین بولمک معنے سی دہ بولمکی فقیر نزدیدہ مناسب کورونادور، واللہ العلم عنداللہ۔

سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰٓى ۙ اِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ ۭ اِنَّهٗ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفٰى ۭ

ای محمد تیز دورکیم سنے اوقوتورمیز یعنے جبرئیل امین بزنینگ امرمیز ایلہ قرآن نے سنگا اوقوتورمیز، پس سن قرآن دن ہیچ نرسہ نے اونوتماس سن، مگر برنرسہ نے کہ اللہ تعالی انے خواہلاب دور، حالبوکہ اللہ تعالی سنینگ وحی آلہی نے اونوتماس لیغینگ نے خواہلاب دور، پس احکام تبلیغیہ نینگ ہیچ بیری نے اصلا اونوتماس سن تحقیق اول سنگا قرآن نے اوقوتورمیز، واوقوغانینگنی اونوتمک دن سنے ساقلارمیز دیب وعدہ قیلغان اللہ تعالی آشکارا ایش لارنے ومخفی نرسہ لارنے بیلادور، یعنی ظاہر داکی قول وعمل لارنیگیز نے وباطن داکی نیت وقصد لارنیگیز نے اللہ تعالی بیلادور، جمیع احوالینگیز غہ اول علام الغیوب عالم دوردیر، ای دینی برادرلار ایمان والیقان منزلی بولغان دل لارنیگیز نینگ امعان وتبصری بیلہ بوقول آلہی نے برتدبر قیلینگ، اللہ علام الغیوب نینگ ظاہر وباطنیگیز الیشینی بیلیب تورکی نے ازتہ دل راست اعتقاد قیلینگ، ظاہری عمل لارنیگیز نے وباطنی قصد ونیت کارنیگیز نے دائمار است وتوغری ونفاق وریادن خالص قیلماق غہ اجتہاد دہ بولونگ۔

— قولہ تعالی سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰٓى تفسیری توغریسیدہ امام فخرالدین رازی برنیچہ وجہ لارنے بیان قیلیب دور، اندن مونده ایکی وجہ نے کلتورامیز برنجی وجہ تیز دورکیم سنگا قراءت نے الہام ایلامک ایلہ سنے قاری قرآن قیلامیز، سن بزنینگ الہام قراءت ایلامکیمیز ایلہ قرآن نے قراءت قیلاسن وانے اونوتماس سن، یعنے بوطریقہ ایلہ کہ جبرئیل امین قرآن مبین نے نیچہ مرہ لارسنگا قراءت قیلادور تاآنکہ سن انے حفظ قیلاسن، اندا غ راسخ حفظ ایلہ کہ سونگرہ انے اونوتماس سن، ایکنجی وجہ بوکہ تیز دورکیم

کوکرا کینک نے دحی آتی اسراری نے تلقی قیلماق اوچون آچیب کنکرو قیلامیز و خاطر نیک غہ قوۃ بیرامیز تا برمرہ اوقوماق ایلہ قرآن نے حفظ قیلاسن انداغ حفظی کہ سونکرہ انے اونوتماس سن دیمک دور، انتہی،

ای اہل دانش بو آیت کریمہ غہ تدبر ایلہ باقسانکیز بیلاسیز کہ بو آیت نینک مضمونی و اخباری جناب رسول اللہ دن وقوعہ کلگان ایکی نوع خوارق عادہ ظہوری نے بیلدورادور بر بنجی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نینک بو آیت کریمہ مضمونیغہ کورہ اوشبو کتاب عزیز نے بوقدر سورہ و آیات و احکام و قصص و امثال غہ مشتمل مطول اولمق ایلہ بے دراست و تکرار ازغیر کتابت و تذکار حفظ قیلماقی بر خارق العادہ ایش دور خصوصاً اول حضرت نینک اوزی علم و کتابت دن بیخبر اُمّی بولوب تورو ب اخبار ماضیہ و احوال معاد دن خبر بر کی معجزۂ ظاہرہ دور، ایکنجی بو سورہ مبارکہ مکہ دہ نازل بولغان آیت لار نینک اولی دن دور، اللہ تعالی خبر بریب دور کہ رسول اللہ نینک دست شریفیدہ تیز دور کہ خارق عادہ بولغان امر عجیب غریب نے ظاہر قیلادور، چنانچہ اول حضرت کتابت و قراءت نے اصلا بیلماگان امی بولوب تورو غلوق الہام ایلہ اول حضرت نے قراءت غہ قادر قیلادور، و اول حضرت جبرئیل امین نینک او قوتماقی ایلہ آیات آلیہ نے حفظ قیلادور بحیثیتی کہ اصلا اونوتمایدور، بو بارچہ سی مستقبل دہ واقع بولادور غان ایش لار بولمک ایلہ موندن خبر بر مک غیب دن خبر بر مک دور، واقع دہ بو ایش لار قرآن دہ خبر بریلگان دیک وقوع غہ کیلدی، پس بو امر موحضرت رسول اللہ نینک معجزاتی دن دور، مناقرآن کریم دہ بو طرز دہ غیب دن خبر بر گان امر لار وقوع غہ کلمک دہ بولوب، قرآن نینک حق لیغی، و انے تبلیغ ایتکوچی پیغمبر خدا نینک صدقی نے بیلدورگوچی آیت لار قرآن دہ تولادور، پس معاند لار قرآن کریم دیک بر کلام فصل غہ ایشانمقاسہ لار موندن اوزگہ قایداغ سوزگہ ایشانادور لار،

قولہ تعالی إِلَّا مَا شَاءَ اللَّہ بار اسیدہ امام فخر الدین رازی بو نیکلیغ نکتہ سنجلیق قیلیب دور کہ دیب دور کہ بو استثنا تو غریسیدہ ایکی احتمال بار، اولغی احتمال بو کہ حقیقت دہ استثناء حاصل الیاس بلکہ بو استثنا نے ذکر ایتمک نینک فائدہ سے بو کلمۂ مبارکہ نے ذکر ایتمک ایلہ تبرک ایلامک، و امت اسلامیہ غہ ہر امور دہ بو کلمہ نے دیمک نے اہم بیلمک نے تعلیم قیلماق دور، انداغکہ اللہ تعالی اتیہیدور ولا تقولن لشیء انی فاعل ذلک غدا الا أن یشاء اللہ یاکہ بو استثنا نے ذکر ایتمک دن مقصود اللہ تعالی رسولی اکرمی غہ وحی قیلینغان آیات متلوہ نے اونوتماس لیغی رسول اللہ نینک اوزقوتی جہتیدن ایماس بلکہ اللہ سبحانہ نینک فضل و احسانی دن ایکانینی بیلدورمک دور، یاکہ مقصود پیغمبر علیہ السلام نے جمیع مواضع دہ تثبت[1] و تیقظ[2] اوزرہ بولمکی غہ اشارت قیلماق دور ایکنجی احتمال الا ما شاء اللہ حقیقۃً استثنا دور ولیکن اول استثنا بار اسی دہ بر نیچہ وجہ لار جایز دور بر بنجی وجہ آیت نینک معنی سی مگر اللہ تعالی بالکلیہ اونوتدورمک نے خواہلاگان نرسہ نے اونوتورسن، بایں طریقہ کہ انینک تلاوتی نے منسوخ قیلور

---

[1] تثبت ثابت و برقرار بولمک ۱۲ [2] تیقظ آگاہ یقظہ بولمک ۱۲

ایکنجی وجہ مگر اونو تورسن اول نرسہ نے کہ اللہ تعالی انے اونو تماکینک نے خواہلاید ور، یعنی اونو تمک نادرًا عارض اولور، سونکرہ انے یادینک غہ کلتورسن نسیان کلی برلہ اونو تماس سن دیمک دور،

اینا من کہ بو آیت کریمہ بارا سیدہ ذکر قیلینغان برنجی احتمال یعنے نسیان نے بالکلیہ نفی اتیمک مراد بولمکی جناب رسول اللہ غہ اللہ سبحانہ طرفیدن وحی قیلینغان آیات قرآنیہ و تبلیغ احکام تو غریسیدہ دور، بیزلار ہمۂ مؤمن لار جزم و قطعی اعتقاد قیلامیز کہ حضرت رسول اللہ داوزلیغہ اللہ سبحانہ طرفیدن نازل قیلینغان قرآن کریم نینک ہیچ برآیت لاری نے فراموش قیلغان ایماس، وانچنین امت غہ تبلیغ اتیمک غہ مأمور بولغان بعضے بر احکام لار نے مواونو توب قالیب امت غہ تبلیغ اتیمای قالغان ایماس واحتمال ثانی دہ ذکر قیلینغان قلّہ و ندرت اوزرہ اول حضرت غہ نسیان نینک یول تاپمکی ایسہ بعض امور عبادت دہ امت لار نینک اول جناب غہ اقتدا قیلماق لاری، و بعض احکام دینیہ بارا سیدہ اول جناب نینک سیرۂ سریّہ سی غہ تبعیت ایلامک لاری اوچون دور، چنانچہ سجود سہو بارا سی دہ اول حضرت دن روایت قیلینغان حدیث دہ ثابت بولوب دور کہ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُکُمْ اَنْسٰی کَمَا تَنْسَوْنَ فَاِذَا نَسِیْتُ فَذَکِّرُوْنِیْ یعنی من سیزلار غہ اوخشہ بشر دن باشقہ ایماس دور من منکا مو نسیان وارد قیلینا دور، (یاکہ من ہم اونو تامن) اندغ کہ سیزلارا اونو تاسیزلار، پس ہر قچان کہ من اونو تسام پس منینک یادیم غہ سالینگیز لار و پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم نینک نمازدہ سہو قیلماقی اللہ سبحانہ نینک امت محمدیہ اوزرہ اتمام نعمتی، و اولار نینک دین لاری نے اکمال قیلماقی جملہ سی دن دور، تا امت لار اوزلارینغ شرع قیلینغان عبادت اموری دہ اول حضرت نینک فعلی غہ اقتدا قیلغایلار، امام مالک موطا دہ روایت قیلغان حدیث اِنَّمَا اُنْسَی اَوْ اُنَسّٰی لِاَسُنَّ منینک معنے سی اوشبو دور، موندغ امور تشریعی الیش لار دہ امت لار غہ تعلیم اوچون اللہ تعالے طرفیدن اول حضرت غہ نسیان وارد قیلینماقی ایلہ سہو عارض بولمکی دہ ہیچ دخل و حرج یوقتور، بیز امت لار تسلیم قیلامیز کہ رسول اللہ غہ اللہ تعالی طرفیدن وارد قیلینماقی ایلہ نادرًا نسیان عارض بولور ایدی، اما اول نسیان سببی ایلہ بولغان سہو غہ مترتب بولغان احکام شرعیہ لار قیامت پنجہ امت محمدیہ غہ یوز کلتورگان سہو الیش لار دہ جاری بولمک دہ دور، چنانچہ صحیحین دہ عبداللہ بن بحینہ دن روایت قیلینب دور کہ پیغمبر خدا صلے اللہ علیہ وسلم پیشین نینک ایکی رکعت اولی سی نے اوقوب قعدۂ اولی غہ اولتورماي قوپمیش، نمازی نے تمام قیلغاندن کین ایکی سجدہ قیلمیش، اندن سونکرہ سلام برمیش، منا جناب حضرت غہ عارض بولغان اوشبو سہو دن امت لار برقاعدۂ اتخاذ قیلدی لار کہ نماز نینک اجزاسی دن ارکان نماز دن بولغان برجزء نے برکیسہ سہوًا ترک ایتسہ سلام دن ایلگاری اینینک اوچون ایکی بار سجدہ قیلادور، وینہ برقاعدۂ دیگر اتخاذ قیلدی لار کہ ہر قچان اول جزء نے ترک ایتسہ حالبوکہ اول جزء ارکان نماز دن بولماسہ و رکنی دیگر غہ شروع قیلماسہ جزء متروک غہ قایتمایدور، چونکہ بعض روایت دہ وارد بولوب دور کہ جناب حضرت قعدۂ اولی نے ترک ایتیب رکعۃ ثالثہ غہ تورگان دہ صحابہ لار تسبیح ایتیب دور لار، حضرت رسول اللہ اولار غہ تورونگ لاب

اشارت قیلیب دور، حدیث کتاب لاریده جناب رسول الله نینگ نمازده سهو قیلغان مواضعی بش دیب ذکر قیلیب دورلار، بولار نینگ هر بری امتِ محمدیه غه اداءِ صلاة حالتیده یوز لانگان سهو ونسیان لارا دچون دستور تو تولوب دور، تاقیامت اوشبو دستور سعادت گنجورایله عمل قیلورلار منار رسول الله غه عارض بولغان سهو ونسیان لار بو قبیل دن دور، موندا غ نسیان نینگ جناب رسول الله غه عارض بولمکیده شانِ نبوی غه هیچ خلل وشائبهٔ نقص لازم کلمایدور چونکه اول حضرت غه یوز کلتورگان سهو امت نینگ سهو ونسیانی قبیلی دن ایماس دور، زیراکه اول حضرت غه حضورِ دائم ومقام جمع الجمع حاصل الکائنیده شبهه بو قتور،

محقق مشهور ابن الهمام رحمه الله مسایره ده ایتا دور، والاصح جواز السهو فی الافعال علیه قال صلی الله علیه وسلم انما انا بشر انسی کما تنسون فاذا نسیت فذکرونی وظاهر قوله صلی الله علیه وسلم انما انسی لأسن انه یورعلیه النسیان (ای من قبل الله تعالی) قیتصف به الا انه لا یقرّ علیه فیما هو امر دینی لکن ینبّه واما فیما طریقه الابلاغ فهم (ای الانبیاء) معصومون فیه من السهو والغلط، واما غیر ذلک فهم فیه کغیرهم من البشر فی جواز السهو والغلط اه

شارح مسایره کمال بن ابی شریف ایتا دور، هذا الذی علیه اکثر العلماء خلافاً لجماعة المتفقهة وطائفة من المتکلمین حیث منعوا السهو والنسیان والعلات والفترات جملةً فی حق النبی صلی الله علیه وسلم، انتهی،

اما قوله تعالی انه یعلم الجهر وما یخفی ماقبلی غه علت دور، بو باره دا مفسر لار بعض بر روایت لار نقل قیلیب دورلار، مذکور روایت لار نینگ اصلی بولسه مواحتمال چنانچه سورهٔ قیامه دا کی لا تحرک به لسانک لتعجل به آیتی اول مروی نینگ اصلی باریلغی نے تقاضا قیلا دور، اما فقیر نینگ فهیم ده سیاق آیت نینگ دلالتی ایله بو آیت نینگ ورودی غه سبب بو بولغای که آیات قرآنیه تتابع ایله نزول قیلماق ده بولغاچ جناب رسول الله عمریده اصلا قراءت وکتابت نے مماس قیلماغان بنی امی لیغی حیثیتی ایله، احتمال که بعض آیات قرآنیه منکا فراموش بولماغای ایدی دیکان اندیشه اول حضرت دل حقائق منزلی غه خطور قیلیب خوفناک بولغان بولسه، الله تعالی اول جناب غه تسلیه بیریب مبارک دلی نے تثبیت ایلاب خطور قیلغان اندیشه نے زایل قیلماق اوچون آیت سنقرئک نے توشورگان بولغای، یعنی ای محمد اوزنگ غه وحی قیلغان آیاتِ قرآنیه نینگ بعضی بر آیت لارنی اونوتمک خوفینی دلینگ دن کتکوز، نسیان دن اصلا خوف قیلما، سنینگ خوف قیلغان ایشنگ نے بز کفایه قیلورمیز تیز دور که سنکا قراءت نے الهام ایلاب سنے اوقوغوچی قیلورمیز، پس اصلا اونوتماس سن مگر مشیت الهی تعلق تاپکان نرسه بولور تحقیق اول سنکا قراءت نے الهام ایلاب سنی نسیان دن ساقلاغان ربِّ اعلیٰ ظاهر وباطن ایش لارنے بیلا دور، اولار نینگ جمله سے دن سنکا وحی قیلینیب اوقوتولغان آیات قرآنیه نے سنینگ اونوتماسلیغینگ نے هم بیلا دور، شونکا اوخشه حکمی موقت اولغان وحی لار نے نسخ ایلاب

صالح عباد و اتمام و اکمال امرین غه منوط بولغان لارینی ایدا باقی و محفوظ ایلایمک داکی سبّر لارنے
بم بیلا دور وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرَىٰ ۸ سوکوهم ای محمد بیز سنے امداغ بر شریعت غه موفق قیلامیز
کر اول شریعت انسانلار نینگ نفس لاری قبول قیلماق غه موافق و عقل لاری آنکلاماق غه یینگیل
دور، یعنے امداغ بر شریعت سهلهٔ سمحه نے سنکا عطا قیلامیز کر اول شریعتینگ ده هیچ بر وجه ایله اغیر
و مشقت لیک تکلیف لار بولماس ای صاحب بصیرت بولغان اهل دانش لار باقینگ کر الله
رب العالمین پیغمبر امین صلے الله علیه وسلم غه نازل قیلغان آیتی ده شریعت محمدیه نے آسان و یینگیل قیلدیم
دیدور، لیکن بعض متشدد لار شریعت ایش لارینی امت محمدیه اوچون تولا قیین قیلیب اسلام
اهلی نے سخت تکلف لار غه توشوریش لار، اولار نینگ بو ایش لاری یعنی دین امر لارینی امت لار غه
اغیر و مشقت لیک کورساتمک لاری دین و دنیا ایش لاریده مسلمان لار روز بروز کسالت کورگوزمک
ایله تدنی غه کیتمک لار یغه سبب اولمک ده دور، ای خدا موبنے اوراک ایتمک غه اهل اسلام غه
اوزونک برآگاه لیق کرامت ایلاگیل،

ابو السعود افندی بو آیت تفسیریده ایتا دور کر یعنے سنی موفق و آماده قیلامیز دایمی موفق
ایلایمک ایله یینگیل و آسان بر طریقه غه کر اول طریقه دین ابوابی نینگ همه بابی ده علم و تعلیم و اهتداو ایهتدا
جتهیدن اینگ یینگیل و اینگ آسان دور، پس بو تفسیر غه (حضرت رسول خدا دین، دنیا امور یده
خداوند تعالی طرفیدن نبوت برله مخصوص قیلنیب بنده لار نینگ هدایت و سعادتی اوچون مأمور
قیلینغان جمیع نرسه لار) داخل دور چنانچه رسول الله غه وحی نے تلقی قیلماق یولی نے آسان ایتمک
وطرف الهی دن الهام قیلینغان شریعت احکامی نینگ جمله سے نے احاطه ایلایمک یولی نے آسان
قیلماق، و هم جناب رسول الله تعلیم الهی ایله اوز نفس شریفه سی نے تکمیل قیلماق، و امت لار نے مرتبه
کمال غه یتکورمک یولینی آسان قیلماق، و شونکا اوخشه نرسه لار فذکّر داکی فاء اوشبو معنی
نے اظهار قیلا دور، انتهی،

وَنُيَسِّرُكَ نے نون عظمت ایله کلتورمک مُعْطِی نینگ او لوغلوقی عطا نینگ او لوغلوقی غه دلالت
قیلسون دیمک اوچون دور، یعنی ای محمد سندین اوزگه هیچ بر کیمسه غه آچما غان تیسیر و تسهیل ابوابی
نے سنکا آچامیز دیمک دور، الله رب العالمین نینگ جناب سرور کائنات غه قیلغان عطاسی بحر کی
بارچه عطا لار دن اولوغ بولماسون کیم اول سید کائنات آتاسی دانا سی یوق یتیم لیک ایله فَآوَىٰ وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ
آیاد و هم مضمونیچه اصلا هیچ بر نذیر نینگ انذار و تبلیغی تیماگان جُهّال بر قوم ایچره نشو و نما تاپماکان ایدی
سونکره الله تعالی اول جناب نے نبوت ایله مخصوص ایلاب همه افعالی ده و اقوالی ده بارچه عالم غه پیشوا
قیلدی، و جمیع خلایق نے دنیا و آخرت سعادتی غه ایریشتورمک اوچون اول جناب نے شریعت مقدسه
اسلامیه ساری هادی قیلدی، انداغ بر شریعت مقدسه عالیه الاساس کر امم اولین دن هیچ بری
اینگ مثلی غه هدایت قیلینغان ایماس دور، پس اول جناب رسالت مآب بو عطاے عظیم سببی ایله

سید المرسلین وخاتم النبیین بولور، پس قیسے عطا موندن اولوغ وقیسے تشریف موندن اشرف دور
فَذَكِّرْ إِنْ نَّفَعَتِ الذِّكْرَىٰ ۝ یعنی ای محمد بز نینک آسان قیلا قیمیز ایله هدی وهدایت منصبی غه تیپ کمال وتکمیل مرتبه سیغه جامع بولغانینک دن کین آدم لار غه قرآن بیله وعظ قیل اگر وعظ قیلماق فائده بیرسه، یعنی البته وعظ قیلماق فائده بیرادور تذکیر نینک فائده مندایکانیده شبهه بوقتور، چنانکه انینک فائده سی دن بری یا کفار لار سینینک وعظینک له تینکلامق ایله کفر له ترک اتیپ ایمان غه مشرف اولو، یا فجار لار معصیت نے ترک اتیپ طاعت وفعل خیر غه میلان قیلور، یا مؤمنین شایسته کردار لار طاعت واعمال خیر نے تولا قیلماق غه کوبراق اجتهاد کورگوزور آیات کریمه داکی شرط ادشبو معنی غه ترغیب قیلماق ایله تذکیر نینک منفعت بخش ایکانیغه تنبیه دور، مگر این که تذکیر قیلنغان بے سعادت لرنینک کونکلیغه شقاوت ختمی باسیلغان بولوب تذکیر نے قبول قیلماق غه غیر مستعد برمخذول شقاوت نشان ایسه تذکیر نفع برماس، اوشبو معنی غه اشارت ایلاب الله تعالی ان نفعت الذکری اجمالی له تفصیل قیلیب دیدی که۔

سَيَذَّكَّرُ مَن يَخْشَىٰ ۝ یقین دور که خداوند قورقغان کیشی سینینک تذکیرینک ایله پند پذیر ومنفعت گیر اولور، زیراکه اول شخص وعظ قیلنغان امر بارا سیده فکری نے یوروتوب حق لیغیغه واقف اولور، پس انکا ایمان کلتورمک ایله انینک قبول قیلور، ارباب دانش غه معلوم دور که تذکیر غالبا معاد ده کورولادور غان احوال لار ذکری بیله بولادور، امر معاد بارا سیده آدم لارا اوچ قسم بولادور، بعضی سے تذکیر ونذیر سیز موازعقل هدایت تلقینی ارشادی ایله الله سبحانه نینک وجودی غه وکمال قدرتینه وعلم وحکمتی غه معرفت حاصل قیلادور، واول معرفتے هدایتی ایله معاد نینک صحتی غه جزم قطعی ایشانادور، وقتیکه نذیر الهی نینک موعظه وتذکیری نے آنکلاسه کونکلی غه خشیت یوزلانادور، واول قورقونچ دانکار انینک حق سوزنے استماع ایلامک گه وانینک قبول قیلماق غه قوزغایدور، پس تذکیر دن نفع بردار بولادور آیت کریمه داکی قوله من یخشی بو ایکی قسم شخص لار غه شامل دور، اول معاند شقی خلائق ایکیم هوای نفس غه تابع اولمک ایله تذکیر دن یوزاویورادور، وعناد واصراره محکم تورادور، بے شبهه موندا غ کیشی نینک کونکلی غه خوف وخشیت یوزلانمایدور، پس اول کیمسه وعظ وتذکیر دن نفع المایدور، چونکه وعظ ونصیحت دن منفعت آلماق دل نینک خشیت ده بولکی غه مبنی دور، بوقسم غه تنبیه ایلاب الله تعالی دیب دور۔

وَيَتَجَنَّبُهَا الْأَشْقَى ۝ الَّذِي يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرَىٰ ۝ ای محمد سینینک آیات قرآنیه ایله قیلغان اول نصیحتینک نے قبول قیلماق دن یراق لیغ ایستار کافر لار نینک اینک

اشقی سی بولغان مردود (یعنی علم الدده شقاوت بیله معلوم بولغان مخذول) انداغ اشقی که آخرت ده اولوغ نارسوزان جهنم ایچره کیریب عذاب چیکادور، قوله تعالی اَلْاَشْقَی دن مراد یا جنس اشقی دور که اول کافر لاردور، یاکفار جمله سی دن عناد و تمرد بیله مشهور بولغان ولید بن مُغیره عتبة بن ربیعه و اُبَیّ ابن خَلَف لار غه اوخشه فرد معیّن دور دیمیش لار، قوله تعالی الکبری اسم تفصیل دور، اکبر نینگ تانیشی النار نے الکبری بیله وصف قیلماق ده ایکی احتمال بار، یا آخرت اوتی دنیا اوتے دن اولوغراق بولغان جهتدن دور، چنانچه حدیث ده وارد بولوب دور که نارکم هٰذِهِ جُزْءٌ مِنْ سَبْعِیْنَ جُزْءًا مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ وَقَدْ غُمِسَتْ فِیْ مَاءِ الْبَحْرِ مَرَّتَیْنِ لَیْدُ فِیْ مِنْهَا وَیُنْتَفَعَ بِهَا وَلَوْلَا ذٰلِکَ مَا دَوْنُتُمْ مِنْهَا یعنی سیز لار نینگ اوشبو دنیا داکی اوت لاریکیز جهنم اوتی نینگ یتمیش جزوی دن برجزو دور، حالبوکه اول اوت ایکی باره دریا نینگ سویی ایچره چوغدورولمیش دورتا انسان لار انکا یقین بولوب اندن انتفاع آلسون دیمک اوچون، اگر انداغ بولسا سه اول اوت غه یقین بولالماس ایدی نینگ لار، یاکه الکبری دن مراد طبقات دوزخ نینگ پست ترین طبقه سی دور، بو طبقه نینگ اوتے اوزگه طبقه لار غه بسته تیز و قیتیغ کویدور غوچی دور، چونکه دنیاده بولادورغان ذنوب و معاصی متفاوته و متفاضله بولغان دیک جهنم ده مودرکات متفاوته و نیران متفاضله بار دور، پس کفر ایله دنیادن کیتکان مردود همه عاصی لار نینگ اشقی سی بولغان جهتدن جهنم اوت لاری نینگ اولوغراقی ایچره کیرادور ثُمَّ لَا یَمُوْتُ فِیْهَا وَلَا یَحْیٰی ۝ سونگره اول اولوغ اوت غه کیرگان شقی گمراه اول اوت ایچیده اولمایدور، تاکه اولمک ایله اول اوت دن قوتولغای، ونه برمنفعت بخش حیات ایله تیریلمایدور، بو کلام عرب امثالی طرزیده وارد بولوب دورکه عرب لار قیتیغ بلاغه دوچار بولغان کیمسه حقیده لَا هُوَ حَیٌّ وَلَا هُوَ مَیِّتٌ دیرلار، یعنے اول بیچاره تیریک موایماس اولوک موایماس دور، حق سبحانه قرآن ده اهل دوزخ حقیده ایتادور، لَا یُقْضٰی عَلَیْهِمْ فَیَمُوْتُوْا وَلَا یُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا (یعنی اول اهل دوزخ بولغان کافر لارغه دوزخ ده ایکنجی مرتبه اولوم برله حکم قیلینمایدور تاکه اولوب راحت لانورایدی لار، واول کافر لاردن جهنم عذابیدن برار نرسه نے ینگیل هم قیلینمایدور)

موعظه - ای مؤمن لار قرآن کریم نینگ اوشبو آیت لاری نے عبرت سمعی برله تینگلاب معنی سی نی عقل و هوش و بصیرت برله تدبر ایلاب برملاحظه قیلینگ که خداوند جهان اوشبو آیات بینات ده نیمه دیب تنبیه قیلادور، که کوراسیز موکه، ای محمد قرآن نینگ آیت لاری برله امت لار نینگ غه وعظ و نصیحت قیل، الدرب العالمین غه ایمان کلتوروب انینگ عذاب و سخطی دن قورقغان کیشی لار البته سینگ وعظ و نصیحتنگ نے سمع قبول ایله آنکلاب انکا عمل قیلیب فائده لانور، اما آخرت ده اولوغ نارسوزان جهنم غه کیرادورغان شقاوت شعار کیشی لار نے سمع قبول ایله ایشیتمک دن اِبا ایلاب آیات قرآنیه تذکیری دن اجتناب قیلورویب، پس ایمدی سیز لار اگر راست مؤمن کامل بولوب خداوند عزیز قهار نینگ تخویف و انذاری دن قورقغوچی بولسانگ لار، قرآن کریم نینگ موعظه و نصیحت لاری غه عمل قیلماق نے واجب بیلینگ لار، و قرآن کریم اوامر و نواهی سی غه اعتنا ایلاماس لیق و مواعظ و تذکیری نے سمع قبول ایله

آنکلاماس لیق سببی برلہ نعوذ باللہ آخرت دہ نار سوزان جہنم غہ کیرادورغان شقاوت مندکبی اولمک دن احتراز قیلینک لار، چونکہ اللہ تعالی بو آیت دہ مواعظِ قرآنیہ دن پند آلمک نے ایستاماگان گمراہ لارنے الاشقی الذی یصلی النار الکبری دیب ذم ایلہ تخویف قیلیب دور، پس مؤمن لارنینک بو ذم و تخویف دن حذر ایلاب صیمم قلب ایلہ مواعظ قرآنیہ دن پند گیر بولمک لیک لاری اہم والزم دور، مؤمن لارنینک مواعظ قرآنیہ دن پند گیر اولمک لیک لاری نینگ علامتی اول بولورکہ ہمۂ اعمال و اخلاق لاری آداب قرآنیہ غہ موافق بولور، بوالیسہ اہل اسلام ہمۂ اموردہ انسانیت نینک لازمہ سی بولغان شیمۂ مرضیہ لار برلہ متصف، وعقبی دہ موجب توبیخ ونکال بولغان یمان ایلہ متجلی ایلامک لاری دن عبارت دور، ایمدی کرۂ زمین نینک ہر بر قطریدہ یشاگوچی مسلمان لاراوشبو سیذکر من یخشی آیتی نے قول لاری دہ میزان قیلیب تمسک ایلاب اوزلاری نینگ اعمال واخلاق لاری نے ادلچاب کورسون لارکہ آیا اولار نینک آیات قرآنیہ مواعظی دن پند گیر اولمک لاری نہ مرتبہ دہ دور،

سونگرہ اللہ تعالی آیات قرآنیہ نینک موعظہ وتذکیری نے سمع قبول برلہ تینگلاماسی اندن اعراض قیلغان، ودلائل قدرتِ صانع حکیم غہ تأمل ایلامک دن اوزینی تارتغان عنادپیشہ شقاوت سرنوشت وعیدی نے ذکری قیلغاندن کین انینک عقبیدہ تذکیر ونصائح نی سمع قبول ایلہ انکلاب اوزوجودی نے ونس شرک دن پاک قیلغان سعادت سرشت وعدی نی ذکر قیلیب دیدیکہ قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى ۝ تحقیق دنیا وآخرت سعادتیغہ یتوشتی کیشے کہ پیغمبر خدا طرفیدن بیان قیلینغان تذکر ونصائح برلہ متعظ وپند گیر اولمک برلہ اوزوجودی نے ہمہ یمان خلق لاردن خصوصا ذمیمہ لارنینک باشی بولغان کفردن وسائر معاصی دن پاک قیلدی،

مفسرلار تزکی غہ برنیچہ معنی لاربریب دورلار، امایو قاریقی آیت نینک مضمونی تزکی تفسیر یدہ کیم کہ آیات قرآنیہ نینک تذکیری نے سمع قبول برلہ آنکلاماسی اشقی اولمک غہ باعث بولادورغان فعل لاردن اوزی نے پاک قیلسہ دیمک نے تقویہ قیلادور لہذا آیت کریمہ ترجمہ سیدہ تحقیق ہمہ فوز فوزلوخ دن ومکروہات دن قوتولوب دنیا وآخرت دہ امید قیلغان خوشحال لیق غہ یتوشتے کشی کہ آیات آلیہ ودلائل ومواعظی برلہ متعظ اولوب، اوزوجودی نی شقاوت غہ باعث بولادورغان فعل لاردخلق لاردن پاک قیلدی، سیاق آیات شریفہ غہ مناسب بولوب محمل بعید غہ بارماغان بولورمیز،

وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهٖ فَصَلّٰى ۝ وہم پروردگار جلیلی نینک اسمی نے کونکلی دیتلی برلہ یاد قیلدی، پس پروردگاری نینک اولوغلوقی نے کونکلی دہ حاضر قیلیب سری برلہ ملاحظہ قیلغان حال دہ پروردگاری غہ التجاء وتضرع قیلدی، نمازدن مقصود خشوع بولغانلیقی اوچون خشوع دن نماز برلہ عبارت کلتوروب دور، چنانچہ امام فخرالدین رازی دیب دورکہ ابن عباس حضرت لاری دیمیش کہ، وہم معادی نے وپروردگاری آلدیدہ موقف قیامت دہ تورمکی نے یاد قیلدی، پس بوالیش لارنے کونکلی دہ حاضر قیلغان حال دہ پروردگاری اوچون اظہار خشوع ونیاز قیلدی، امام رازی ایتادور

کہ آیت کریمہ تفسیریدہ بیان قیلینغان تفسیرلار دن بو تفسیر متعین دور، بو وجہ دن کہ بندہ مکلف نینگ مراتب اعمالی اوچ دور، بر نجی مرتبہ بندہ کونگلی دن عقائد فاسدہ نے زایل قیلماق دور کہ قولہ تعالی قد افلح من تزکی دا کی تزکیہ دن مراد بو دور، ایکنجی مرتبہ اللہ تعالی نینگ ذاتی وصفاتی واسماسی نے تانوماق ایلہ معرفۃ اللہ نے استحضار ایلامک دور کہ قولہ تعالی وَذَکَرَ اسْمَ رَبِّہٖ دن مراد بو دور، اوچنجی مرتبہ اللہ تعالی نینگ خدمتی غہ اشتغال کورگوزمک دور کہ قولہ تعالی فَصَلّٰی دن مراد بو دور، چونکہ نماز تواضع وخشوع دن عبارت دور، پس کیمکہ انینگ ولی اللہ تعالی نینگ جلال وکبریاسی نے تانوق ایلہ نوریاب بولسہ البتہ اول کیشنے نینگ جوارح واعضاسی دہ اثر خضوع وخشوع ظاہر اولماسی چارہ یوقتور، اھ

بعض مفسرلار تزکی دن مراد نماز اوچون طہارت قیلماق، وذکر اسم ربہ دن مراد تکبیر تحریمہ فصلی دن مراد نماز معروف دور دیمیش، بو قول غہ کورہ آیت نینگ معنی سی تحقیق نجات غہ یتی کیشی کہ طہارت آلدی وپروردگاری نینگ اسمی نے یاد اتیب تکبیر تحریمہ دیدی پس نماز اوقودی دیمک دور۔ وامام اعظم ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ وذکر اسم ربہ دن مراد تکبیرۃ الاحرام دیب دور پس بو آیت ایلہ تکبیرۃ الاحرام نینگ واجب لیغی غہ حجت کلتوروب دور، بو وجہ ایلہ کہ تکبیرۃ الاحرام فلاح تعلیق قیلینغان نرسہ لاردن سنالمیش ہر نرسہ کہ باعث فلاح ایسہ اول نرسہ واجب دور، وہم بو آیت ایلہ تکبیرۃ الاحرام نینگ کان نماز دن ایماس لیکی غہ حجت کلتوروب دور، بو وجہ ایلہ کہ تکبیر تحریمہ غہ نماز فاء تعقیب ایلہ عطف قیلینیب دور وہم بو آیت ایلہ نماز نے افتتاح ایلامک، وانکا شروع قیلماق لفظ تکبیر غہ مختص ایماس، بلکہ اسماء اللہ دن ہر بر اسم ایلہ افتتاح ایتسہ جائز دور دیب حجت کلتوروب دور، پس امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ دن روایت قیلینغان بو قول غہ بناءً ہم تزکی نے تطہر للصلوۃ دیب تفسیر قیلماق نینگ مناسب لیغی بیلینیا دور،

بعض مفسرلار دیب دور کہ تزکی نینگ معنی سی صدقۂ فطر نے ادا قیلدی، وذکر اسم ربہ نینگ معنی سی عید کونے دہ تکبیر ایتی، فصلی نینگ معنی سی صلاۃ عید نے ادا قودی دیمک دور، بو قول احادیث مأثورۂ متعددۃ دا وارد بولوب دور، اول احادیث مأثورہ لار نے روایت قیلغوچی راوی لار نینگ اسم لاری واول حدیث لار نے کتاب لاریدہ ذکر قیلغان محدث لار نینگ نام لاری، وبو قول غہ مفسرلار دن ثعلبی نینگ قیلغان ایرادی، وانکا مفسر واحدی نینگ بیرگان جوابی، وبو آیت تو غریسیدہ ایتو لغان باشقہ قول لار کشف البیان دہ مذکور دور، خواہلا کان لار انگار جوع قیلسون لار، اما فقیر نینگ دہ آیات سابقہ نینگ سیاقی غہ کورہ آیت کریمہ تفسیری دہ بز نینگ قیلغان ترجمہ میز بو بارہ دا ذکر قیلینغان جمیع قول لار غہ شامل دور،

اللہ سبحانہ بو آیتدہ فلاح غہ باعث اعمال لار نے بیان قیلغاندن کین، اکثر انسان لار نینگ حیاۃ دنیا غہ کونگل برمک ایلہ فلاح غہ مؤدی عمل لار غہ اہتمام قیلماسلیق لار لیغہ تنبیہ ایلاب کلمۂ اضراب ایلہ دیدی درکہ بَلْ تُؤْثِرُوْنَ الْحَیٰوۃَ الدُّنْیَا بلکہ ای انسان لار سیز لار

دنیا تیریک لیکی نے آخرت اوزرہ اختیار قیلور سیز، اللہ سبحانہ بو آیت دہ ہمہ انسان لار غہ خطاب قیلیب ایتا دور کہ ای انسان لار سیز لار نینک ایکی دنیا دہ سعادت غہ ایریشب دشوار لیقینکیز دن قو تو لما قینکیز غہ باعث بولا دور غان نرسہ لار نے قرآن دہ بیان قیلدیم، سیز لار اول باعث فلاح بولغان عمل لار نے قیلماق نے اختیار قیلماس سیز، بلکہ سیز لار دنیا تیریک لیکی نے آخرت اوزرہ اختیار قیلور سیز، لذات عاجلۂ فانیہ نے سعادت آجلۂ باقیہ اوزرہ اختیار ایلاب انینک تحصیلی غہ اقصی الغایۃ سعی قیلور سیز بو آیت کریمہ دا کی خطاب ہمۂ انسان لار غہ عام بولغان تقدیر دہ حیاۃ دنیائی اختیار اتیمک دن مراد اولار نینک دنیا نینک متاع وزخارفیغہ کونگل قویوب انینک اقبالی غہ خوشنود اولمک لار سے، دآخرت امور ی دن غفلت دہ بولوب انگا استعداد ایلامک دن سست بولوق قیلماق لار ی دور چونکہ اکثر اوقات تو لا انسان لار جانب دنیا نے آخرت اوزرہ اختیار و ترجیح ایلاب دنیا اوچون تینمای سعی واجتہاد دہ بولور لار، بو احتمال غہ کورہ خطاب کفار لار غہ قتیغ توبیخ اوچون، و مسلمان لار حقیدہ عتاب تشدید ایلامک اوچون دور، ابن جریر طبری رحمہ اللہ بو آیت دا کی خطاب نینک ہمہ انسان لار غہ عام ایکانینہ ذاہب بولوب دور، و بو بارہ دا موندن اوزگہ وجہ نے دیماب دور چنانچہ دیب دور کہ قولہ تعالی بل تؤثرون الحیوۃ الدنیا اللہ تعالی انسان لار غہ خطاب قیلیب ایتا دور کہ ای انسان لار بلکہ سیز لار حیاۃ دنیا نینک زینتی نے آخرت اوزرہ اختیار قیلا سیز، قتادہ دن روایت قیلیب دور لار قتادہ بل تؤثرون الحیوۃ الدنیا تفسیر یدہ ایتیب دور، پس انسان لار عاجلہ نے (یعنے بو دنیائے فانیہ نے) اختیار ایتی لار مگر اللہ سبحانہ اوز عصمتی دہ ساقلاغان لار حیاۃ دنیا غہ آلدانمادی لار، عرفجۂ ثقفی دن روایت قیلیب دور لار دیمیش کہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ جناب لاری دن سورۂ سبح اسم ربک الاعلی نے قراءت قیلماق لینی نے استدعا قیلدیم، قراءت قیلدی، قولہ تعالی بل تؤثرون الحیوۃ الدنیا غہ یتکاندہ قراءت نے ترک ایتی، و یاران لار یغہ باقیب دیدی کہ سیز لار آخرت اوزرہ دنیا نی اختیار ایتدوک، پس قوم لار خاموش بولدی پس ابن مسعود دیدی کہ حیاۃ دنیا نے اختیار ایتدوک، چونکہ سیز لار دنیا نینک زینتی نے و خاتون لار ینی و طعامی نے و شرابی نے کوردوک، و آخرت ایسہ بیزدن یراق و پوشیدہ قیلینغان پس بو جہتدن عاجل نے اختیار ایلاب آجل نے ترک ایتدوک (یعنے کوزدن میز کورگان نقد غہ مغرور اولوب، کورمانگان نسیہ دن کو زلہ مدوق) اھ

و بعضے لار دیب دور کہ بو آیت دا کی خطاب مواعظ قرآنیہ نے سمع قبول برلہ آنکلاماق نے ایتماے تذکیر و انذار ایلہ خطاب قیلماق ذم دہ مبالغہ ایلامک اوچون دور، زیرا کہ غیبت دہ بولغان ذم دن مواجہۃ بولغان ذم مبالغہ لیغ راق دور، یا کہ خطاب نینک شقی لار غہ بولمکی قل لفظی نے اضمار قیلماق ایلہ دور، قل لفظی نے اضمار قیلماق **اول** شقی لار نینک اللہ سبحانہ نینک خطابی غہ مستحق بولماغان لیق لار یغہ اشارت ایلامک ایچہ اول شقاوت مآل لار نینک شائبینی تحقیر ایلامک اوچون دور، خطاب شقی لار غہ کورہ حیاۃ دنیا نی اختیار اتیمک دن مراد اولار نینک دنیا زخارفیغہ تمام کونگل بیریب انینک کثرۃ اقبالی غہ غایۃ خوش

بولمک لازم، وآخرت دن بالکلیه غافل اولوب انکا ایشانماس لیق لازی دور، چنانچه الله تعالی اولارنینک احوالی نے اوزی نینک اوشبو تولی ده اتیبیب دور، اِنَّ الَّذِیْنَ لَا یَرْجُوْنَ لِقَآءَنَا وَرَضُوْا بِالْحَیٰوةِ الدُّنْیَا وَاطْمَاَنُّوْا بِهَا الآیة، یعنی تحقیق اول کیمسه لار که بزنینک درگاهیمیزغه کلمک نے امید قیلمایدور لار (یعنی آخرت غه واول کون دا کی حساب وجزا غه ایشانمایدورلار) واوشبو دنیای دنیه نینک تیریک لیکیغه راضی بولدی لار (یعنے آخرت سعادتیغه ایرلشمک نے ایستامای اوشبو دنیا متاع فانی سی ایله کونکل لاری نینک خوش لیقی نے ایستادی لار) وهم اوشبو دنیا حیاتے برله اوزتن لاری آرام آلیب دل لاری قرار الدے) یعنی تمام مقصود لاری ومطلوب لاری اوشبو دنیا نینک لذاتِ فانیه سی ایله متمتع اولمک بولدی

وَالْاٰخِرَةُ خَیْرٌ وَّاَبْقٰی ۝ حالبوکه آخرت دنیا دن یخشی دور، وفانی بولماسی همیشه بولغوچی جای دور، هیچ بر عاقل کدورت محل ومنزلی بولغان فانی جای نے راحت ولذت مقامی بولغان باقی سرای اوزره، وفانی خیس نے باقی نفیس اوزره اختیار ایتماس، هرنرسه که خیر وابقی ایسه اول نرسه اختیار ایتیلمک غه مستحق دور، پس لازم دور که آخرت خیر وابقی بولغاچ دنیای کدر فانی اوزه اختیار قیلینغای، حالبوکه اکثر انسان لار دنیای دنیهٔ فانیه نے آخرتِ نفیسهٔ باقیه اوزره اختیار قیلادور، آخرت نینک دنیا دن یخشی لیغی نیچه وجه لار جهتیدن دور، برنجی آخرت سعادت جسمانیه وروحانیه هرایکی سینه شتمل دور، دنیا موندا غ ایماس دور، ایکنجی بوکیم دنیا نینک لذاتی آلام وکدورت ایله آرالاشمش دور، وآخرت نینک لذاتی موندا غ ایماس دور (یعنی آخرت نینک نعمت لاری مجرد لذت آلمک وشیرین لیق ایستامک اوچون تناول قیلینادور، دنیا لذاتی کبی جوع وعطش الی نے دفع ایتمک وغذا قیلماق ایله تناول قیلینمایدور) اوچونجی بوکیم دنیا فنا پذیر بے بقا دور، وآخرت باقی دور، البته همیشه باقی بولغان نرسه فانی بولا دور غان نرسه دن یخشی دور پس آخرت نینک نعمتی بالذات لذت بخش، ومضرت دشرور دن پاک هیچ منقطع اولمایدور غان ابدی بولغاچ، احق والزم دور که نعمتِ فانیهٔ دنیا اوزره ترجیح واختیار قیلینغای، منا ای مؤمن لار باقینک که الله تعالی کلامِ قدیمی ده انسان لار غه تقبیح وعتاب ایلاب دیدور که سیز لار مؤدیِ فلاح بولغان فعل لار نے قیلمای سیز بلکه متاع حیاة دنیا نے آخرت ثوابی اوزره ترجیح واختیار ایتا سیز، حالبوکه آخرت ثوابی خیر وابقی دور دیب،

ایمدی بو آیتِ کریمه نینک مضمونِ هدایت مشحونی نے برفکر صحیح ایله ملاحظه ایلاب کورونک که اوشبو قرآن کریم غه ایمان کلتورگان مؤمن لار نینک اکثر واغلبے حیاة دنیانی آخرت اوزره اختیار ایتمک ده لار مو، مؤمن لار نینک اکثر واغلبے حیاةِ دنیانی آخرت اوزره اختیار ایتمک ده لار مو، یا آخرت سعادتی نے حیاتِ دنیا غه ترجیح ایتمک ده لار مو، بوزمان لارده اکثر ممالک معموره داسکونت قیلماق ده بولغان مسلمان لار نینک احوالِ فلاکت اشتمال لاری غه باقساک، واولار نینک همه ملت دن توبن انسان لیق حقوقیدن محروم ایشانمک ده اولمک لارین سببی نے ملاحظه قیلساق، همه سی حیاة دنیانی آخرت اوزره اختیار ایتمک لاری

نینک نتیجہ سی اولمیش دور، اسلافِ کرام لارمیز، ونجوم اقتدا بولغان ائمۂ عظام لارمیز، اوزلاری نینک غایۂ آمال لاری آخرت سعادتینی حیاۃِ دنیا اوزرہ اختیار ایتمک بولغان جہتدن دینِ مقدسِ اسلام نینک انوار ساطعہ سی نے، ہم سامیہ لاری نینک حجج قاطعہ سی ایلہ، اکثر ربعِ مسکون غہ منتشر دتابان، ایلامیش ایدی لار، و آخرت سعادتی نے اختیار ایتمک ایلہ اخلاقِ برگزیدہ لاری حمیدہ، و افعال لاری مرضیہ بولوب، انسانیت شیمۂ سنیہ سی وجود لاریدہ برکمال ظہور قیلغان جہتدن، اوزگہ ملت لار نینک کونکل لاری اولار نینک اخلاق و افعال لاریغہ مفتون و راغب اولمکدہ بولمیش ایدی، اولار نینک احوال ہدایت اشتمال لاری دن بعضی برنمونہ نے کورمک نے یعنی اول ذواتِ عظام لار نینک آخرت سعادتی نے حیاۃِ دنیا اوزرہ قیسی طرز دہ اختیار ایتکان لیک لاری نے بیلمک نے خواہلاگان کشی نصرانی جرجی زیدان نینک التمدن الاسلامی نام کتابی نے کورسون، زمانِ خیریت نشان سابق دہ دینِ مبین اسلام نینک نشریدہ جان و مال لاری دن کیچیب فدالیق نے پیشہ قیلغان مقتدالار یمیز نینک آیاتِ قرآنیہ غہ عمل قیلماق لاری سایہ سیدہ دینِ مقدسیمیز کون بکون ترقی و رواج دہ، و عالم نینک ہر طرفی نے دینِ اسلام اوزی نینک انوارِ عدالت پاشی ایلہ یارو تمک دہ ایدی، افسوس کہ اولار دن کین گے خلف لار حیاۃ دنیانی آخرت اوزرہ اختیار ایتمک ایلہ دولتِ اسلام نینک ترقی سی غہ سکتہ بیریب، اہل اسلام ہر جای دہ تفرقہ و شقاق و تدنی غہ توشمک غہ سبب اولدی لار، چنانچہ اسلام نینک ملوک و اُمرالاری بحکمِ نفسانیت بربرلاری برلہ جنگ و جدال ایلاب، مسلمان لار قان لاری نینک ناحق تو کولمکی غہ باعث اولمک لاری، و حریصِ اموال اولمیش خائن وزیر لار دشمن لار غہ نہانی امداد بیریب اوز ملتِ اسلامیہ لاری نینک سقوطی غہ و خراب لیقی غہ ساعی اولمک لاری، و اُمرالار و قبائل شیخ لار سیم دزربعہ فریفتہ بولوب بعضِ مملکت لار نینک اسلام دولتی تحت حمایتی دن چقیب اسلام مملکت لاری پارچہ لانمکی غہ نسبت ایلامک لاری، و دشمن دین لار غہ ہر نوع امداد و معاونت کورساتمک لاری، و اسلام سپاہی لاری بعضِ موضع لاردہ عدد لاری مقابلِ دشمن عساکرِ متغلبہ سی غہ چندان زیادہ بولمک ایلہ ہیچ بر مقابلہ قیلمای، یا برآز جزئی مقابلہ دن سونک ہریان سرایمہ قاچماق لاری، بوایش لار بارچہ سی حیاۃِ دنیانی آخرت اوزرہ اختیار ایتمک دن وجود غہ کلگان امور رذیلہ لار دور، و شونکا اوخشہ نیچہ عصرون بری اتاباباسی مسلمان لیق ایلہ اوتوب کلگان بر موبچہ اسلام اولادی نینک دینِ اسلام نے بالکلیہ ترک ایتیب صانع تعالی نینک وجودی غہ منکر اولوب کا مونیست لیق نے اختیار ایتمک لاری مو، اوشبو حیاۃِ دنیا نے اختیار ایتمک لیک جہتدن دور، و شونکا اوخشہ اہل اسلام دن بعض براغراض پرست سفلہ لار نینک دعوای مسلمان لیق دہ بولوب تو روب، بلکہ روحانی لار جملہ سیدان بولغان بعضے برسفیہ لار نینک محضِ استحصال حطام دنیوی، یا مجرد نیل مناصب و جاہ، یا صیانت و ابقا مراتب و دستگاہ اوچون بیگانہ لار رضای خاطر لارین تاپمک بارا سی دہ گرچہ اوز دین و ملت لاری ضرری تو غریسیدہ بولسہ موسعایت امورِ رذیلہ سی غہ ارتکاب ایتمک لاری ہم ایثارِ حیاۃ دنیا ایلامک لاری جہتیدن دور،

خلاصۂ کلام اہل اسلام، نینک خواہ اعیان و اعلام، خواہ تجار و اھل حرف و سائر عوام، بارچہ سی نینک بربریغہ حطام دنیوی اکتسابی بارسی وہ حسد و حقد پیشہ قیلماتی، و تجارت اموریدہ بربریغہ حیلہ و خیانت سازیق کورگوزمکی، و حرفہ و صنایع وہ کذب و غدر ایشلاتمکی، و محض تحصیل بعض منافع دنیوی اوچون بربریغہ اخلاق وحشیانہ و معاملات سفیہانہ ایلہ معاملہ قیلشماقی ہمہ سی حیاۃ دنیانی آخرت اوزرہ اختیار ایتمک لاری جہتیدن دور، اگر اسلام نینک اکثری نینک کونکلی وہ آخرت راحتِ باقیہ سی نے حیاتِ دنیا اوزرہ اختیار ایتمک نینک میل و رغبتی بولسہ ایدی، البتہ اسلام اولادی نینک اکثری ایچرہ مندرج اخلاق سفساف لار، و انسانیت دن یراق یمان اوصاف لاریول تاپماس ایدی، اسلام اولادی بوکون اینک پست ترین کفرہ بولغان مجوس لار نظریدہ منفور، اوا ولار قاشیدہ دنیا داکی انسان لار نینک اینک بد اخلاقی دیب مشہور، بولماس ایدی لار، اسلام اولادی نینک اکثری نینک اخلاق و عادت لاری قرآن کریم وہ بیان قیلنغان اوامر و آداب غہ مقایسہ قیلنیب، تنقید ایتیلسہ اکثر اہل اسلام نینک (معاذ اللہ) قرآن کریم نینک احکامِ آلیہ سی غہ یا چین ایشانچ لاری یوق یغی، یا ایسہ اکثر مسلمین نینک قرآن احکامی دن مطلقا بیخبر لیق لاری بیلینیا دور، ای مسلمان لار بصیرت دیدہ سی نے آچیب غفلت دن بیدار اولمک لازم دور اہل اسلام نینک اکثری ہر مکان دہ تیرمک لیک نے غنیمت بیلیب، و دنیا نینک زخارف فانیہ سے غہ و نعیم کدورت آلودی غہ آلدانیب، آخرت عملی نے قیلماق دن غافل و متکاسل بولغان جہتدن مسلمان لار نینک احوالی ہر قطردہ زبون، و آبرو لاری سرنگون بولغان لیغی نے اعتبار غہ آلیب، ہرگز حیاۃ دنیا غہ فریفتہ بولماس لیق، و محض عزت و منفعتِ دنیوی اوچون تعصب دینی لارینی قول دن بیریب دین و ملت ضروریہ سعی و عمل قیلماس لیق، مسلمان لار ذمہ لاریغہ لازم بولغان واجبات دن دور، پس مسلمان لار نینک ہر امور دہ عمل آخرت نے عمل دنیا دن مقدم قیلماق، و مرجح بیلمک لاری اہم و الزم دور، مسلمان لار نینک ہر ایش دہ مقصد و غایہ لاری سعادتِ آخرت غہ نائل بولمک بولغان دہ، اسلافِ کرام و قدوۂ عظام لار نینک یول لاری غہ تبعیت قیلغان بولوب، اسلام نینک شوکتی نے اولغی پارلاق حالی غہ قایتارا آلور لار، چنانچہ حدیث شریف دہ کلیب دور کہ لَنْ یُصْلِحَ ہٰذِہِ الْاُمَّۃَ اِلَّا بِمَا صَلَحَ اَوَّلُہَا

اِنَّ هٰذَا لَفِي الصُّحُفِ الْاُوْلٰى ۝ تحقیق اوشبو سوز البتہ انبیاء سابقین غہ نازل قیلینغان صحیفہ لاردہ مذکور دور، یا لغوز قرآن مجیدہ غینہ ذکر قیلینغان ایماس دور،

صُحُفِ اِبْرٰهِيْمَ وَمُوْسٰى ۝ بلکہ ابراہیم علیہ السلام غہ کلگان صحیفہ لاردہ و ہم موسی پیغمبر غہ کلگان صحیفہ لاردہ یازیلگان دور،

ہذ نینک مشار الیہی بارا سیدہ مفسر لار اختلاف قیلیب دور لار، بعضی لار مشار الیہ بو سورۂ کریمہ نینک جمیع دیب دور لار، چونکہ بو سورۂ کریمہ مضمونے اللہ سبحانہ نینک وحدانیتی غہ، و جناب رسول اللہ نینک نبوتی غہ، و ہم اللہ سبحانہ غہ کافر بولغان لار بارا سیداکی وعید غہ، و اللہ تعالی نینک طاعتی اوچون قیلینغان وعد غہ مشتمل دور، و اکثر مفسر لار دیب دور کہ ہذا نینک مشار الیہی قولہ تعالے قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى دن والاخرۃ خیر و ابقی

یخہ تورت آیت دور، ابن جریر طبری تفسیری دہ بو بارہ داکی قول لار نینک صواب غہ ایتک یقین راق بو قول دور دیب اوشبو احتمال ثانی نے ترجیح ایتا دور۔ یعنے بو تورت آیت کریمہ نینک اگرچہ لفظی مذکور بولماسہ مومعنی سی انبیاء متقدمین نینک صحیفہ لاریدہ مذکور دور، چونکہ بو آیات کریمۂ مبارکہ دیانت امری نینک بارچہ سی غہ جامع دہمۂ کتب منزلۂ آلہیہ نینک خلاصہ سی دور، زیراکہ قولہ قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَکّٰی ہمہ نالایق نرسہ لار دن نفس نے پاک قیلماق غہ اشارت دور، یعنی عقائد فاسدہ واخلاق ذمیمہ دن انسان اوز نفسی نے پاکیزہ ایلامک دور بو ایسہ قوۂ نظریہ و عملیہ نے عمل غہ کلتورمک ایلہ اولور، وقولہ تعالی وَذَکَرَ اسْمَ رَبِّہٖ معرفۃ اللہ ایلہ روح نے کمال غہ یتکوزمک غہ اشارت دور، وقولہ فَصَلّٰی جوارح نے طاعت پروردگار ایلہ کامل ومزین ایلامک غہ اشارت دور، وقولہ تعالی بَلْ تُؤْثِرُوْنَ الْحَیٰوۃَ الدُّنْیَا دنیا نینک حظوظ عاجلہ سی نے آخرت نینک سعادت ابدیہ سی اوزرہ اختیار ایتمک دن زجر قیلماقغہ اشارت دور، وقولہ تعالی وَالْاٰخِرَۃُ خَیْرٌ وَّاَبْقٰی آخرت نے طلب ایتمک غہ واندکی راحت وثواب جزیل لار غہ میل کورساتمک غہ ترغیب قیلماقغہ اشارت دور، وبو ذکر قیلینغان امور لار اگرچہ انبیا لار شرایعی مختلف بولسہ لار مواصلا اختلاف یول تاپمایدورغان امر لار دور، شبو سبب دن اللہ تعالی اِنَّ ہٰذَا لَفِی الصُّحُفِ الْاُوْلٰی صُحُفِ ابراہیم وموسی دیب دور، باقینک قرآن کریم نینک بلاغت واعجازی غہ کہ اَقْصَر آیات قرآنیہ دن بولغان بو تورت گینہ آیاتی نینک مضمونی جمیع کتب منزلۂ آلہیہ دہ مذکور بولغان اوامر ونواہی ومواعظ وامثال بارچہ سی نینک خلاصہ سی اولمیش دور، ای مؤمن لار شوندای معجز بلاغت مشحون بولغان قرآن مبین غہ نیچون اہتمام واعتنا قیلمای ژیون لوق غہ توشورا دورغان سبب لار غہ یا پوشمک دہ سیز لار ہذا نینک مشار الیہ یا راسیدا کی اوزگہ وجہ واول باب دہ وارد بولغان اثر لار بعضی سے کشف البیان دہ مذکور دور)

امام احمد ومسلم وابو داود وترمذی ونسائی وابن ماجہ روایت قیلیب دور لار نعمان بن بشیر ومیمش کہ پیغمبر خدا صلے اللہ علیہ وسلم ایکی عیدہ وجمعہ دہ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّکَ الاعلی بیلہ ہل اتاک حدیث الغاشیہ نے قرأت قیلور ایدی لار، واگر یوم جمعہ عید غہ موافق کلیب قالسہ اول ایکی سورہ نے عید دہ ودہم جمعہ دہ قراءت قیلور ایدی لار، امام احمد وابن ماجہ وطبرانی سمرۃ بن جندب دن موشول مضمون دہ بر حدیث نے روایت قیلیب دور لار، بزار روایت قیلیب دور انس رضی اللہ عنہ ومیمش کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم پیشین دہ وعصر دہ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّکَ الاعلی

سے شیخ محمد عبدہ ایتا دور اللہ سبحانہ اوز پیغمبر کریمی محمد علیہ الصلات والسلام غہ وحی قیلغان احکام حقہ سی ابراہیم وموسی علیہما السلام نینک صحف لاریدہ ذکر قیلینغان وحی الہی نینک عینی ایکانلیکی نے اثبات ایلاب رسول کریمی غہ قیلینغان وحی نینک حق لیغنے تائید ایتمک نے ارادہ قیلیب دور چونکہ اللہ تعالی نینک انسان لار غہ فرض قیلغان دینی بیرو امری بیرو وعد و وعیدی بیرو دا بخش اینک صورت لاری مختلف ومظہر لاری متعدد وور پس ہر قیان کہ مخاطب لار بیچ بر شبہہ سیز ابراہیم وموسی علیہما السلام غہ ایمان کلتورمک دہ الیسہ لار پس اول لار غہ واجب دور کہ محمد صلے اللہ علیہ وسلم غہ موایمان کلتورگلی یلار چونکہ محمد صلے اللہ علیہ وسلم نینک طرف الہی دن کلتورگان نرسہ سی البتہ بی شبہہ اول انبیاء سابق لار نینک صحفی دہ کلگان نرسہ لار دن اوزگہ ایماس دور محمد علیہ الصلوۃ والسلام اول انبیا لار نینک شرایعی دن بے نشان بولوب کتکان لار بنی تیر کوزدیب اظہار قیلغوچی واحیا لار نینک کتاب لاریدہ

وہل اتاک حدیث الغاشیہ نے قرأت قیلور ایدلار وینہ بزّار روایت قیلیب دور عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہما دیمیش کہ پیغمبر صلے اللہ علیہ وسلم وتردہ سبح اسم ربک الاعلی وقل یا ایہا الکفرون وقل ہو اللہ احد نی قرأت قیلور ایدی لار، وبو سورہ نینگ قراءتی بار اسیدہ موندن اوزگہ حدیث لار ہم وار وبولوب دور، مونچہ لیک غہ اکتفا قیلیندی واللہ اعلم۔

سورۃ الغاشیہ مکیہ آیت لاری یگرمہ آلتی کلمات لاری توقسان ایکی حرف لاری اوچ یوز سکسان دور

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

هَلْ اَتٰىكَ حَدِيْثُ الْغَاشِيَةِ ۝ ای محمد آیا خلق نینگ بارچہ سی نے ہر جندن قورقونچ وشدۃ ایلہ اوراب آلغوچی قیامت کونے نینگ خبری سنکا کلدی مو، یعنی سن قیامت کونی نینگ واقع کون دہ بولا دور غان وقوعات لار قصہ سی نے ایشتتینگ مو، البتہ اول کون نینگ وقوعی واول کون دہ بولا دور غان ایش لار یز نینگ طرفیمیز دن سنکا خبر بریلدی، اہل تفسیر لار غاشیہ نینگ معنی سی بار اسی دہ ایکی تاویل نے ذکر قیلیب دور برنجی تاویل غاشیہ دن مراد قیامت دور دیدور لار بو قول ابن عباس رضی اللہ عنہما دن متعدد طرق ایلہ روایت قیلنیب دور، وقتادہ دن ہم شول قول نے روایت قیلیب دور لار قیامت نے غاشیہ تسمیہ قیلماق یا خود اول روز حسرت اندور نینگ جمیع اولین وآخرین نے محشر غہ یغیب ہمہ نے اوراب احاطہ ایلا کی اوچون دور، یا کہ خلق نے احوال وشدائد ایلہ چولغاب آلمکی اوچون دور، انداغ کہ اللہ تعالی اول روز جگر سوز حقیدہ دیب دور یَوْمَ يَغْشَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ وینہ دیب دور یوماً کان شرّہ مستطیراً اوہر نرسہ کہ برشی نے جمیع جہاتی ایلہ اوراب احاطہ قیلسہ غاشیہ لہ دیر لار، قیامت ہم اولین وآخرین نے جمیع جہالت دن احاطہ قیلا دور غان بولغانی اوچون غاشیہ آتا لمیش دور، سورۂ متقدمہ دہ سوز آخرت ذکری غہ منجر بولوب والآخرۃ خیر وابقی دیب ایدی، بو سورہ دہ آخرت نینگ بیان وشرحی نے قیلیب مکلف بندہ لار نینگ احوالی اندہ نہ کیفیت دہ بولمکی نے شرح ایتی، اول کون مؤمن وکافر وصالح وفاجر بارچہ سی نے اعمال لاری غہ کورہ مجازاۃ اولمک لاری اوچون یغیب، اوراب احاطہ قیلغان جہت دن غاشیہ آتا لمیش دور، ایکنجی تاویل غاشیہ دن مراد نار جہنم دیدور لار غاشیہ لغت دہ نار جہنم غہ ہم اطلاق قیلنیب دور، بو قول غہ کورہ الغاشیۃ قولہ تعالی وَتَغْشٰى وُجُوهَهُمُ النَّارُ قرینہ سی ایلہ صفت دور، یعنی اہل کفر نینگ یوز لاری نے چولغاغوچی، بلکہ اہل دوزخ نینگ تمام وجودی نے اوراب الغوچی، جہنم اوتی نینگ خبری سنکا کلدی مو دیمک دور، سورۂ متقدمہ واستغشیا لار غہ وعید قیلنغان النار الکبری نینگ ذکری اوتوب ایدی، بو سورہ دہ تخویف اوچون اول تار سوزان دن غاشیہ برلہ عبارت کلتوردی، واہل

نارنینک یوزلاری نے یالقون برلہ اوراب آلغانے اوچون غاشیہ آتالمیش دورٗ ابن جریر طبری رحمۃ اللہ ایتا دور بوتو غریدا کی قول صواب بو دورکہ اللہ سبحانہ پیغمبری غہ ہل اتاک حدیث الغاشیہ دیب خبر بریب دورٗ اما بنیر لارغہ خبر برماب دورکہ اول متکلم حکیم نینک مرادی غاشیہ دن غاشیۂ قیامت مو دورٗ یا غاشیۂ نار مو دورٗ حالبوکہ اول ہر ایکی سی مولغت عرب جہ بیچہ غاشیہ دورٗ قیامت ایسہ بلا واہوال وکربت لار ایلہ خلق نے اوراب آلغان جہتدن غاشیہ دورٗ نار جہنم ایسہ کافرلار نینک یوزلاری نے یالقون وشیارہ وتوتون لار ایلہ چولغاب آلغان حیثیت ایلہ غاشیہ آتالورٗ پس بوباب دہ اللہ سبحانہ غاشیہ نے عام قیلغان دیک انے بارچہ معنی غہ عام قیلماق دن اصح سوز یوقتورٗ اھ

مفتی ابوالسعود افندی رحمۃ اللہ ایتا دورکہ حق اولغی قول دورٗ چونکہ غاشیہ نینک حدیثی جملہ سی دن بو سورہ واایراد قیلینغان سوزلار جہنم نینک اوتی غہ وجہنم اہلی نینک ذکری غہ مخصص ایماس دورٗ بلکہ جنت اہلی احوالی غہ ہم ناطق دوراھ سونگرہ اللہ تعالی غاشیہ نینک حدیثی نے بیان ایلاب ویدورکہ

وُجُوْهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ ۝ عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ ۝ اول شدت لیک داہیہ خلق نے جمیع جہات دن اہوال وشدائدی ایلہ چولغاب آلغان کون وہ بعضی یوزلار (یعنے کفار تمرد مدار لار نینک یوزلاری) خوار ودلیل بولغوچی دورلارٗ اول یوزلاریا کہ اول یوزلار نینک ایگالاری عمل قیلغوچی و ہمیشہ رنج ومشقت تارتغوچی دورلارٗ شیخ الاسلام عزالدین بن عبدالسلام کتاب المجازدہ ایتا دور کل دن لفظ بعض ایلہ عبارت کلتورگان امثلہ لار دن بری قولہ تعالی وجوہ یومئذ خاشعۃ عاملۃ ناصبۃ بوآیت دہ اجسار دن وذوی الوجوہ دن وجوہ بیلہ عبارت کلتوروب دورٗ چونکہ عمل ونصب اجساد نینک صفت لاری دورٗ تقدیری ذوات دیمک دورٗ اھ

خاشعۃ ذلیلۃ دیمک دورٗ یعنے خوار لیق ورسوالیق غہ توشکوچی خشوع یعنی ذلیل لیق ورسوالیق نینک علامتی پوردہ ظاہر بولمکی تولاراق بولغان جہتدن انے وجہ غہ اسناد قیلیب دورٗ قیامت دہ خوار لیق ورسوالیق علامتی کفار جفاکردار لار نینک یوزلاریدہ ظاہر بولمکی نینک وجہی بوکیم انینک ضدی بولغان کبر وپندار نینک محلی اولار نینک باش ودماغ لاری دورٗ یعنی رأس ودماغ لاری دہ کبر وپندار مکان تولغان کفار متجبر شعار لار نینک یوزلاریدہ رسوالیق وخوار لیق علامتی تمام ظاہر بولور دیمک دورٗ

قولہ تعالی یومئذ خاشعۃ عاملۃ ناصبۃ نینک اعرابی بار اسی دہ مفسر لار بر نیچہ احتمال لار نے بیان قیلیب دورلارٗ بعضی لاریومئذ یوسوچ خبر غہ ظرف دیب دورلارٗ بوقول غہ کورہ وجوہ نینک خاشعہ عاملہ ناصبہ بولمکی تمامًا روز قیامت دہ وقوغہ کیلا دورٗ دیکان بولورٗ یعنے کفار شقاوت اختیار لار بو دنیا دہ اللہ رب العالمین نینک عبادتی وطاعتی دن تکبر قیلغان اوچون قیامت کونے خوار ورسوا بولغوچی ومشقت غہ سالا دور غان اعمال شاقہ لار نے قیلغوچی بولورلارٗ اندا غکہ جہنم ایچرہ پای وگردن لاری دا کی سلاسل واغلال نے ہر یان سودراب یورمک دوجہنم اوتی نینک ایچیغہ تیوہ لای غہ پاتقان کبی پاتماق دوجہنم نینک ایکیر دوبہ لار لغہ چیقیب پست چوقور لاریغہ توشمک ینکلیغ ایش لار نے قیلیب دائم رنج ومشقت دہ بولغوچی دورلارٗ بوقول غہ اوق

وجوہ نینک بواوچ نوع صفت لاری قیامت دہ وقوعہ کلمای احادیثِ ماثورہ دہ وارد بولوب دور، چنانچہ عبدالرزاق وابن جریر وابن المنذر وابن ابی حاتم روایت قیلیب دورلار قتادہ دیب دورکہ بل اتاک حدیث الغاشیہ قیامت نینک سوزی وجوہٌ یومئذٍ خاشعۃ خوار بولغوچی دور دوزخ دہ عاملۃٌ ناصبۃٌ یعنی دنیادہ طاعۃ اللہ دن تکبر قیلغان جہتدن اللہ تعالیٰ اولارنے دوزخ دہ اعمال شاقہ غہ ورنج ولتعب غہ سالور، الحدیث اھ

ابن جریر طبری تفسیریدہ بوقول نے اختیار قیلیب دورؤ موندن باشقہ احتمال نے ذکر ایتماب دور وبعضی لار دیب دورکہ آری خاشعۃ وجوہٌ نینک خبری بولمک ایلہ اول جہنی کافرلار نینک قیامت دہ بولادورغان صفتی دور، اما عاملۃٌ ناصبۃٌ وجوہٌ نینک خبری ایماس[1] بلکہ مبتدأ محذوف نینک خبری دورکہ اول مبتدا وخبر خاشعۃ داکی ضمیر مستتر دن حال موضعی دہ دور، تقدیری وہی عاملۃ ناصبۃ دیمک دور، بوایکی صفت وجوہٌ نینک دیبادا کی صفت لاری دور، بوقول مذکورہ آیت نینک معنی سی موندا غ بولورکہ اول کون دہ برموئچہ یوزلار دہ خوارلیق ورسوالیق علامتی ظاہر بولور، حالبوکہ اول ذلیل ورسوا یوزلار نینک اصحابی دنیادہ عمل قیلغوچی ودائم عمل ایلہ مشقت تارتقوچی بولغان لار، واول دنیادہ عمل وتعب ایلہ اولاردن صادر بولغان نرسہ لار خالص طاعۃ اللہ دہ بولماغان جہتدن، اول داہیۂ کبریٰ اہوال وشدائد ایلہ خلایق نے احاطہ قیلغان کون دہ اولار غرہیچ برفائدہ بیرمادی، یعنی بودنیادہ قیلغان عمل لاری دن نصیبہ لاری عمل قیلماق دہ چیککان مشقت لاری گنیہ دور، صحیح بخاری دہ ایتادورکہ ابن عباس جناب لاری عاملۃٌ ناصبۃٌ نصاری دور دیمیش لار عبدالرزاق وابن المنذر وحاکم ابوعمران جونی دن روایت قیلیب دورلار اول اتیب دورکہ امیر المؤمنین عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ بر راہب نینک دیری قاشیدن اوتوب انده توختادی، وراہب نے قیچقیرماق غہ امر قیلدی پس آدم لاردن بعضی سی راہب نے قیچقیریب دیدیکہ منا امیر المؤمنین سنکا انتظار چیکیب تورادور، پس راہب حقیقتی بناگاہ باشاق اول غایتِ مشقت وریاضت دن ولذاتِ دنیانی ترک ایتکان لیک دن برحال ترجم اشتمال غہ تیب دور، امیر المؤمنین بوکیمسہ نصرانی دور مو نینک اوچون یغلاماق غہ سبب بولدور، حضرت عمر ایتدی بیلدیم کہ بوکیشی نصرانی دور لیکن انکار جہنم کلدی، اللہ سبحانہ نینک قول کریمی عاملۃ ناصبۃ تصلیٰ نارا حامیۃ نے خاطریم آیینہ سی غہ کلتور دوم، دبوبیچارہ نینک بوقدر رنج واجتہاد چیکیب عاقبت نادہ بولمکی غہ اچیم کویدی، بواثرلار مضمونی بوکیم یہود ونصاری لار نینک اصحاب صوامع بولغان عابد

---

[1] شیخ محمد عبدہ جناب لاری مواد شیخ وجہ نے ترجیح اتیب دور قیامت کونیدہ وجوہ نے عاملۃ ناصبہ دیمک غہ حاجت یوقتور بلکہ عاملہ ناصبہ وجوہ نینک اوشبو دنیا داکی صفتہ دور عاملۃ ناصبۃ حالبطۃ اعمالہا منزلہ سیدہ دور بوسبب نے اختیار ایتمک نینک واجب لیعنی البتہ انینک بوسورہ نینک غیر یدا کی آیات لار غہ موافقتے جہتدن وہم اوشبو سورہ دہ اھل جنت بارا سیدہ دار دبولغان لسعیہا راضیۃ قول کریمی غہ تقابل جہتی دن دور دیمیش

۱۲ منہ

درمیان لاری نینک ہیچ براساس صحیحی دن اثر بولما غان دین لاری نینک قوانین ضلالت تلقینی غہ استناداً
روز وشب رنج چیکیب جد وجہد ایلہ قیلغان عبادتِ غیر خالصہ لاری نینک قیامت کونے اولارغہ ہیچ برنفعی
یوقتور، چونکہ طاعت وعبادت نینک منفعت بخش اولمکی اعتقادِ صاف واخلاص کامل غہ منوط دور، اول گروہ
لارنینک اعتقادلاری باطل، وحدانیت الٰہی غہ تصدیق لاری یوق عمل لاری افعال ناشایستہ لار ایلہ مخلوط
دور، بنابرین عبادت لاری نفع بخش اولماس، بلکہ سبب عذاب ونکال اولور، وشونکا اوخشہ نصاری مسیو
نیر لاری نینک اساس وسندی یوق دین لاری نے نشر ایلاب ترویج وترقی سی غہ جان ومال بذل قیلماق
ایلہ سعی واجتہاد کورگوزمک لاری نینک آخرت دہ اولارغہ عائد ہیچ برفائدہ سی یوقتور، بوتوغزیدہ اوشبو
عالم دہ چیککان رنج وتعب لاری بے شبہ ضایع دور، بلکہ آخرت دہ بوایش لاری باراسیدہ جزای
بدلارین کورمک لاری مقرر دور، اگر مسیونیر لار مونے بیلیا گان بولسہ لار ایمدی بیلسون لار کہ اولارنینک بوکون
دہ اتخاذ ایتمک دہ بولغان مسلک لاری باطل، وایکی عالم دہ نفع وسعادت ثمرہ سیدین خالی وعاطل دور
دین لاری نینک اساسی یوق لیغی نے اگر بیلیاسہ لار قرآن کریم نینک خاسئوا اہل الذکران کنتم لاتعلمون
ارشادی غہ مطابق اہل خبرت دہ ودانش دن اولے سوراسون لار، وزمان اہلی تینک تقلبی دن ودنیا
دہ بولوب تورگان قرینہ لاردن اولے استنباط ایلاسون لار، آیا اولارنینک اتخاذ ایتمیش دین لاری نینک
اساسی یوق لیغی غہ وعقل ونقل غہ مخالف وتمام خرافات ایلہ مملو ایکانی غہ بوزمان لاردہ مشاہدہ قیلینمک
دہ بولغان احوال لار کفایہ قیلمام دور، کہ نیچہ عصر لاردن بری آباؤاجداد لاری نصرانیت ایلہ مستدین
وانینک احکامی برلہ متقید اولوب ہمیشہ انینک رواج وترقی وانتشاری غہ سعی واجتہاد دہ بولغان روسیہ
قومِ نامحصوری نینک اکثر دانش ادعالاری نصرانیت دن بالکلیہ بیزیب دہریت مسلکی نے توتنی لار
ومونداق اوزگہ یاور وپامملکت لاری داکی نصرانی لارنینک اینک دانش لیک لاری دین اسمی دن بیزیب
دہری لیق غہ میلان ایتمک دہ دورلار، بوہمہ سی بوکون داکی نصرانیت آتالغان آیین ضلالت نینک
اصلا وقطعی بے اساس لیغی نینک والنسان نے قناعت لاندور اوورغان دلائل قاطعہ سی بوق لیغی نینک
وخرافات منبعی ایکانی نینک نتیجہ سی دور، ای کورباطن مسیونیر لار نیچون بومعنی نے استکشاف ایتمک غہ
اجتہاد کورساتمای سیز اکر قولینکیز دہ النسان لار نے قناعت لاندور غودیک حجج وبراہین لار نیکیز بولسہ نیچون
دہری لیق غہ فروکتیکان، والکامیل قیلماق دہ بولغان دینداش لارینکیز نے اتخاذ ایتمیش مسلک لاری دن
یاندورمک غہ سعی کورگوزمایسیز، باشقہ ایش دن بوایش سیزگہ اہم والزم وہم اسہل دور، حقیقت بوکیم قولینکیزدہ
انداغ برحجت ودلیل یوقتور، بوجہت دن جہانِ نصرانیت تماماً دہری بولسہ ہم سکوت نی لازم تومای چارہ لانکیز
یوقتور، بے شبہہ بیلینمک کہ دہریت غہ قارشو دلیل قوی وحجت قاطعۂ صفحہ سے ایلہ عالمدہ ہیچ بردین یوقتور
مگر دین مقدس اسلام، واجب تعالی نینک وجودی نے ووحدانیتی نے براہین قاطعہ وعقول بشر غہ مقبول
دلائل لار ایلہ قرآن دن اوزگہ کتاب اثباب ایتا آلمایدور مونینک ایلہ اوزینکیز نینک مسلکینکیز نینک بے اساس
لیغی نے بیلینمک، ومونداغ بے اساس دین نے غافل قوم لار ایچرہ نشر ایتمک داعیہ سی ایلہ بذل اموال

وصرف اعمار ایلامک برلہ خسر الدنیا والآخرۃ اولمک دن حذر قیلینگ، اگر فرضا دنیکیز ننینگ بے اساس لیغی نے بیلیب توروب بازلوباب دہ موندا غ جان کندہ لیک قیلماق غہ تشبث قیلا دورغان بولسانگیز بو ایشنیگیز انسانیت نامی غہ جنایت و دیانت باراسی دہ اولوغ خیانت دور، پس وای دنیا وآخرتدہ سیز لارنینگ حال لارینگیز غہ و سیز لاردیک جانی وخائن لارنینگ قول کذب لاریغہ ایشانیب مغرور ومفتون بیچارہ انسان لارنینگ حال لاریغہ فبئس ما تصنعون،

ایتامن کہ یوقاریدہ وجوہ غہ خبر بولغان اوچ صفت لارنینگ تفسیری دہ ایکی نوع احتمال ذکر قیلندی بر نجی احتمال اول صفت لارنینگ بارچہ سی آخرت دہ وقوعغہ کلماکی، ایکنجی احتمال بر نجی صفت آخرت دہ وقوغ غہ کلیب قالغان ایکی سی دنیا دہ واقع بولغان صفت لار بولمکی، وہم عاملۃ غہ اعمال عبادت وخیرنے قیلغوچی دیب تفسیر قیلیندی، ایمدی مذکور اوچ صفت دن اولغی سے واوچونچی سی نے آخرت دہ وقوع غہ کلگوچی، دایکنجی صفت نے دنیا دہ بولغوچی دور دیساک، و عاملۃ دن مراد اعمال معاصی غہ ارتکاب قیلغوچی دیب تفسیر قیلساق ہم گنجایشی بار دور، چونکہ ابن ابی حاتم عکرمہ دن قولہ تعالی عاملۃ ناصبۃ تفسیری دہ روایت قیلغان اثر بو قول نے تأیید قیلا دور، اندا غ کہ عکرمہ اتیب دور عاملۃ دنیا دہ معاصی ایلہ عمل قیلغوچی ناصبۃ قیامت دہ دوزخ ایچرہ دائم تعب دہ بولغوچی دور، بو قول غہ کورہ آیت کریمہ ننینگ معنے سی موندا غ بولا دور بعضی یوزلار اول قیامت کونیدہ خوار و ذلیل وبے مقدار بولغوچی دور، واول یوزلار ننینگ اصحابی دنیا خواہش نفس مقتضاسی چہ ہر قسم فسق وفجور عمل لارنے قیلغوچی دور، وقیامت کونے دوزخ دہ مقاساۃ عذاب ایلہ رنج ومشقت غہ توشکوچی دور، واللہ اعلم

اللہ سبحانہ اصحاب نار بولغان کفار ومنافق لارنے اوشبو صفات لار ایلہ وصف قیلغاندن کین اولارنینگ مکان عذاب لاری ننینگ، وطعام وشراب لاری ننینگ کیفیتی نے شرح قیلدی، مکان عذاب لارے بارا سیدہ دیدی کہ تَصْلٰى نَارًا حَامِيَةً ۝ وشراب لاری بارا سیدہ دیدیکہ تُسْقٰى مِنْ عَيْنٍ اٰنِيَةٍ ۝ اول یوزلارنینگ اصحابی قتیغ حرارت لیک اوت ننینگ ایچیغہ کیریب کومولورلار (تشنہ لیکدن سو نیلاگان لاریدہ) اول اہل نار بولغان کفار لار حرارتے درجۂ نہایت غہ تیکان چشمہ ننینگ سو یبدن سو غاریلورلار، تصلیٰ ننینگ تحقیقی و آننینگ لغت معنی سے واول بارہ دا کی اثرلار کشف البیان دہ ذکر قیلندی، قولہ حامیۃ حرارت دہ نہایتی غہ تیکان دیمک دور عین آنیہ اندا غ چشمہ کہ آننینگ سو یی تنینگ قیزیق لیغی حرارت ننینگ غایتی غہ تیکان دیمک دور، اللہ تعالی اہل نار ننینگ مکان وشرابلاری نے بیان قیلغاندن سونگ اولار ننینگ بیدورغان طعامی نے ذکر قیلیب دیدی کہ لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ اِلَّا مِنْ ضَرِيْعٍ ۝ لَّا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِيْ مِنْ جُوْعٍ ۝

اول جہنم اہلی اوچون قورساق لار آچیب طعام ایستاگان - چاغ دہ بیدورغان ہیچ بر طعامی یوقتور، مگر ضریع دن طعام بار دور کہ اول طعام یمکان کیمسہ ننینگ بدنیغہ قوۃ بیریب سیرو تمایدور، وہم انے آچلیق دن بے احتیاج ایتمایدور، موندا غ طعام غذا اوچون ایماس الجق اولار غہ عذاب اتیمک اوچون دور، اضریع

نینک لغۃً معنی سی وانینک تفسیری بار اسی دہ وارد بولغان اثرلار کشف البیان دہ مذکور دور) تولا راق اهل تفسیر نینک ذاهب بولغان قول لاری بودور کہ ضریع برنوع تیکان لیک نبات دور کہ سبزہ لیک حالی دہ اہل حجاز انے بشبرق ویرلار، وقورو غان چاغ دہ ضریع آتارلار، قورو غان دن سونک تیکان لاری تیز و محکم اولور چنانچہ بخاری روایت قیلغان قول ہم شبو معنے دہ دور، اللہ تعالی جہنم اہلی اوچون عادت دہ غیر مأکول و مہلک بولغان موندا غ برنرسہ نے طعام قیلمیش لیکن انینک حقیقتے بیز انسان لار غہ معلوم ایماس لیغی جہت دن دنیا دہ بیز لار غہ مألوف بولغان نرسہ لار برلہ اسنے بلیدور مک اوچون ضریع نے مثال طریقہ سی ایلہ ذکر ایتمیش، وجہنم نینک سائر عذاب لاری نینک حقیقی موشولکا اوخشہ دور، وجنت نینک انواع اقسام نعمت لاری نے مودنیا دہ بیز لار غہ مألوف اولمیش نرسہ لار برلہ خبر بر مکی مثال بابی دن دور، یوقہ جہنم نینک عذابی و جنت نینک نعمت لاری بیز انسان لار نینک خیالیمیز غہ کلیب، بیز لار ذکر ایتا دور غان نرسہ لار دن ایماس دور اللہ اعلم،

بو سورۂ کریمہ دہ اهل نار نینک طعامی نے ضریع دیمکی، سورۂ الحاقۃ دہ وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ دیمکی غہ، وہم سورۂ دخان دہ إِنَّ شَجَرَةَ الزَّقُّومِ طَعَامُ الْأَثِيمِ دیمکی غہ منافی ایماس دور، دایکی حصر نینک آرا سیدہ بیچ برمنافاۃ یوقدور، شاید کہ بو سورہ دا ذکر قیلغان نار حامیہ ایچرہ بریان بولغان کافرلار نینک طعامی ضریع و شراب عین آنیہ دن بولغای، وسورۃ الحاقہ دہ ذکر قیلینغان کافر بخیل لار نینک طعامی غسلین بولغای، وسورۂ دخان دہ ذکر قیلینغان کفار تبہ کار نینک طعامی شجرۂ زقوم بولغای چونکہ معاصی و فجور نینک تفاوتی غہ و اهل نار نینک مختلف لیغی غہ کورہ دوزخ نینک درکاتی موتفاوتہ دور، دوزخی لار دن بعضی سی نینک طعامی زقوم و بعضی سی نینک غسلین، و بعضے سی نینک ضریع دور، شولکا اوخشہ بعضی سے نینک شراب حمیم آنی و بعضے سی نینک شراب صدید دور، اندا غ کہ اللہ تعالی آیتیب دور لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ۔ سعدی مفتی دیمیش کہ اللہ تعالی نینک قدرۃ کاملہ سی وہ ممکن دور کہ اهل نار نینک بدن لاری دن آقغان غسلیں نے ضریع ہیئتے دہ قیلغای، پس اهل نار نینک طعامی اول غسلین بولغای کہ اول ضریع ہیئتی غہ اوپر ولمیش دور (پس بوجہ ایلہ ایکی حصر آرا سی دہ منافاۃ اولمایدور) اسمٰعیل حقی دیدور کہ منینک نزدیم دہ بودور کہ بر شخص نینک اعمال مختلفہ سی غہ کورہ ضریع و غسلین و زقوم بر شخص غہ نسبۃً طعام اولمک ممکن دور، چونکہ ہر بر عمل نینک اثر مخصوصی و جزاء متعینی بار دور پس حصر درست بولا دور، وبو بارہ دہ بیہ بروجہ بو کہ اوشبو اطعمۂ اهل نار ترتیب ایلہ بر شخص نینک طعامی اولمک ممکن دور، بو طریقہ دا کہ زقوم اولار غہ دوزخ غہ ورود قیلغان چاغ دہ برادور غان نزل بولغای و ضریع اندن سونک بیدور غان طعامی بولغای، وغسلین حمیم غہ اوخشہ ایچادور غان شرابی بولغای، والعلم عند اللہ، اھ،

بو بارہ دہ قاضی بیضاوی بیہ بروجہ بیان قیلیب ایتا دور، اوالمراد طعامهم مما یتحاماہ الابل ویتعافہ لضررہ وعدم نفعہ اھ، یا مراد اهل نار نینک کمال آچیغ لیغی وضروری جہتی دن تیوہ موتناول قیلمای مکروہ کوروب اندن سقلانا دور غان ضریع دن بولغان طعامی دور، یعنی بو آیت دا کی حصر کفار نینک مطلق طعامی توغرسیدہ ایمس

بلکہ طعام مفیدی تو غریسیدلکے حصر دور، بوایسہ اولار نینک موندن اوزگہ زقوم وغسلین کبی طعام لاری باریغی غہ منافی ایماس دور، دیمک نے ایتایدور، اما فقیر نینک فہیم دہ بو وجہ لار نینک بارچہ سی دن اَوّلغی بیان قیلغان وجہیز اولی بصواب دور، یعنے ہر بر سورۂ مذکورہ دہ ذکر قیلینغان حصر اول جای دہ ذکر قیلینغان اہل نار نینک حقیدہ دور دیمک اصوب، وقرآن کریم نینک بیان وتنسیقی غہ انسب دور، یعنی بو سورہ ذکر قیلینغان وجوہٌ خاشعۃ عاملۃ ناصبۃ اصحابی غہ ضریع دن باشقہ طعام یوقتور، وسورۂ الحاقہ دہ ذکر قیلینغان کافر نینک لارغہ غسلین دن باشقہ طعام یوقتور، وسورۂ دخان دہ ذکر قیلینغان تبہ کار نینک طعامی شجرۂ زقوم دور دیمک صواب غہ اقرب دور، سونکہ دوزخ دیک آتش جہاں سوز محلّی بولغان برمکان دہ گیاہ سیز ضریع نینک موجود اولمکی مستبعد ایماس دور، چونکہ انسان نینک بدنی باوجود لحم ودم اولماق لیغ ایلہ ابدالآباد دوزخ دہ باقی تورماق مستبعد بولما غاچ، اندہ ضریع نینک مَوجُودُ پذیر اولمکی مستبعد ایماس دور، یاکہ ضریع دن مراد کیاہِ سبزِ خاردار ایماس بلکہ ضریع مثال طریقہ سیدہ بیان قیلینغان نرسہ، ضریع نے تناول قیلغان حیوان سیمرو مای وجوع دن بے احتیاج بولمای عذاب دہ بولغان دیک، دوزخ اہلی موبر نرسہ لنے طعام اورنیدہ تناول قیلا دورلار کہ اول نرسہ اولار غہ غذا اولمای، واولار نے جوع دن قوتقوزمای، باعث عذاب اولور دیمک دور دیب آیتولسہ ہم روا دور، قولہ تعالی لَایُسْمِنُ وَلَایُغْنِیْ اللہ تعالی نینک قولی مِنْ ضَرِیْعٍ نینک صفتی بولمک جہتے ایلہ محلاً مجرور دور، اما معنی سی دہ ایکی وجہ محتمل دور برنچی احتمال بوکہ اہل نار نینک طعامی آدمی تناول قیلا دورغان طعام لار جنسیدن ایماس دور، چونکہ اولار نینک طعامی تیوہ تناول قیلمای نفرت قیلا دورغان برنوع تیکن لیک نبات دن دور، غذا دن حاصل بولا دورغان ایکی منفعت کہ بری آچلیق نے کیتکوزمک و دیگری بدن غہ قوۃ وسیمیز لیق بیتکوزمک دور، اول ایکی سی اول طعام دن منفی دور، حاصلے اہل نار نینک طعامی بولغان ضریع نینک، شائبی دنیا نینک طعامی نینک شائبہ اوخشہ سمرو تمک وطویغوزمک ایماس دیمک دور ایکنجی احتمال بوکہ آیت نینک معنی سے اہل نار غہ اصلا طعام یوقتور دیمک دور، چونکہ ضریع بہائم نینک ہم طعامی ایماستور، چہ جای آنکہ انسان نینک طعامی بولغای، زیراکہ طعام نینک خاصیتے بدن غہ قوۃ برمک واچلیق دن بے حاجت قیلماق دور، ضریع ایسہ بو ایکی فائدہ نے برمک دن یراق دور، مثلاً لیس لفلانٍ ظِلٌّ الا الشمس دیسانک مقصود ونک بوسوزدن تاکید برلہ سایہ نے نفی قیلماق دور، یوآیۂ کریمہ ہم اوشبو قبیلدن بولوب اہل نار دن مطلقا طعام نے نفی ایتمک دور دیلیسہ روا دور،

قولہ تعالی من جوع دا کی تنوین تنکیر تحقیر اوچون دور، یعنے برا ندک آچلیق دن بے احتیاج قیلمایدور دیمک دور، اللہ سبحانہ نینک نار نینک شرابی نینک ذکری نے اولار نینک طعامی نینک ذکری غہ مقدم قیلماقی اینینک اوچون دور کہ، اہل نار نینک نزدیدہ ایچا دورغان سوا ہم دور، چونکہ ہر قچان اوت نینک حرارتے اولار غہ اثر قیلسہ تشنہ لیک اولار غہ غلبہ قیلیب سوغہ احتیاج لاری تولایولور، وقتیکہ اوت نینک حرارتے وعین آنیہ دن ایچورلغان غایت دہ قزیق سو نینک حرارتے بو ایکی حرارت اولار نینک ایچ لاریغہ تأثیر قیلیب رودہ لاریدہ آلآنگہ علنگ اورولوب گویدورسہ اول چاغ دہ اولار برقالین نرسے ایچلاری غہ کیرگوزوب، انے تولدورمک غہ وایچ لاریدا کی شراب

نے اول سبب ایلہ تاشقاری چیقارماق غہ مضطر بولادورلار، اهل دوزخ غہ عارض بولادورغان جوع بو معنی عبارت دور، یو قسم اہل دوزخ نینگ برار بیدورغان نرسہ غہ شوق مند بولمک لاری، یاکہ بیگان چاغ دہ طعام ایلہ لذت لانمک لاری، وطعام یمک ایلہ آچلیق دن قوتولماق لاری، یاکہ استفادۂ قوۃ ایلامک لاری قطعًا یراق الیش دور، وشونکا اوخشہ اولار نینگ تشنہ لیک لارے مورودہ لاریغہ آلانگہ وحرارت سالغان اوت نے اوچرادورغان برسویوق نرسے ایچ لاریغہ کیرگوزمک غہ مضطر بولمک لاری دن عبارت دور، یو قسم اولار غہ نامزد بولغان شراب نے ایچمک ایلہ اولار غہ اندن برار لذتی یتمک ویا برار قوتی اندن استفادہ ایتمک، کبی الیش لار اصلا حاصل ایماس دور،

الله سبحانہ کفار تبہ کار لار وعیدی نے ذکر قیلغاندن کین مؤمنین ابرار لار احوال لارین شرح ایلاب اولًا اهل ثواب لار وصفی نے سونکرہ دار الثواب وصفی نے بیان قیلدی، اہل ثواب لار وصفی دہ دیدی کہ، وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاعِمَةٌ ۙ لِّسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ ۙ برمونچہ یوز لار بار دورکہ اوشول قیامت کونیدہ نورانی وتروتازہ یانعمت وکرامت اثری ظاہری وہویدا اولمک ایلہ شاد ومسرور دور، الله تعالی اولار غہ عطا قیلغان نعمت لارینی کوروب بو دنیادہ قیلغان سعی وعمل لاریدن خوش وراضی دور لار،

الله سبحانہ اہل جنت نے ایکی نرسہ بیلہ وصف قیلدی، بری ظاهری وبری باطنی، ظاہری وصفی ناعمۃ، قولی برلہ باطنی وصفی لسعیہا راضیۃ قولی برلہ امانا عمۃ، یانعومۃ دن مشتق دور کیم تروتازہ دیمک دور یاناعمۃ نینگ بناسی نسبت اوچون بو لوب ذات نعمۃ دیمک دور، نعمت وجہ حقیدہ حسن وبہجت دن عبارت دور، معنے سی چیرایلیق وطراوت لیق دیگان بولور، وامالسعیہا راضیۃ واکی لام جارہ یاراضیۃ غہ متعلق دور، یاتعلیل اوچون دور، اولغی احتمال غہ کورہ آیت نینگ معنی سی اول وجوہ ناعمہ اصحابی بولغان ابرار لار عاقبت حمیدہ لاری نے کوروب اعمال شایستہ لارین مکافاتی غہ یتکاچ دنیادہ خالصًا لله جدّ وسعی برلہ قیلغان عمل لاریدن خوش بولوب نہ اوبدان نرسہ ایکان اول سعی وعملیمیز دیب سعی لاریغہ ثنا ایتور لار دیمک دور ایکنجی احتمال غہ کورہ آیت نینگ معنی سے اول وجوہ ناعمہ اصحابی بولغان ابرار لار بو دنیادہ طاعت وعبادت دہ خالصًا لله قیلغان سعی لاری اوچون دار آخرت دہ الله سبحانہ جانبی دن عطا قیلینغان ثواب وجزا غہ راضی دور لار دیمک دور، بوہر ایکی احتمال اثر لاردہ روایت قیلینیب دور، اکثر مفسر لار اولغی احتمال نے ترجیح قیلیب دور لار، اما امام رازی ایکنجی احتمال نے ترجیح ایلاب دیب دورکہ بو احتمال اولی دور چونکہ مراد اول ابرار لار مشاهد وقیلا دورغان ثواب وجزا نینگ اولوغلوقی نے بیلدورمک دور، یعنی اولار نینگ ثواب واجری انداغ عظیم دورکہ اول ابرار لار انکا راضی اولمک حدّیغہ بالغ اولا دور لار، حتاکہ اولار اندن زیادہ نے طلب وارادہ قیلمایدور لار دیمک دور، اهـ

سونگرہ الله سبحانہ دار الثواب نے یتی نرسہ برلہ وصف قیلدی اینینگ برنجی وایکنجی صفت لاریدہ دیدی کہ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ۙ لَّا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً ۙ اول وجوہ ناعمہ اصحابی جنت عالیہ دہ یعنی عالی مقدار وبلند درجہ شرافت لیک بوستان دہ بولور لار، اول وجوہ ناعمہ اصحابی اول جنت

عالیہ دہ برار کلمہ لغو و باطل سوز نے ایشیتماس لار (بو آیت نینگ اعرابی بار اسیدلکے تحقیق لار وہم لاتسمع داکی وجوہ قراءت لار ولاغیہ نینگ معنی سی و بناسی تو غریسیدا کی وجہ لار کشف البیان دہ مذکور دور) او شبو آیت کریمہ مضمونیچہ جنت عالیہ دہ براونی سوکمک، یاوہ و بیہودہ سوز قیلماق، وگناہ غہ رجتمک و آزردہ قیلماق غہ باعث بولادورغان نرسہ لاریوق، جنت اہلی بارچہ ذکر و حکمت لیک سوز لارایلہ والہ جل شانہ غہ ثنا ایتمک ایلہ سوز قیلماق لاری دن خبر بریلیب دور، بو کلام الٰہی نینگ مفہومی دہ جنت نے ہرزہ و بیہودہ نرسہ دن منزہ دیب مدح ایتمک ضمینیدہ دنیا اہلی مجلس لاری نینگ اول دارالسرور عکسی دہ سراپا ہرزہ و بیہودہ سوز لارایلہ مُلوّث اولمک ایلہ محلّ کدر و شرور ایکانی غہ تعریض ہم بار دور، پس مؤمن آگاہ لارغہ لایق و مناسب بودور کہ مجالس شریفہ لارین مالا یعنی سوز لارایلہ ملوّث ایلاماسی، لغو و بیہودہ دن منزہ ایتمک غہ و معارف و علوم و حِکَم و ذکر اللہ ایلہ شریف و مکرم ایلامک غہ اہتمام کورگوزگای لار، وایشتیکوچی کیشی نینگ سمعی غہ ناخوش ایشتیلادورغان سوز نے دیمک دن اجتناب ایلامک ہر بر مرد غہ لازم دور، ترکستان اہلی نینگ اکثر مرد و زن و کبیر و صغیر لاری بو معنی نے مطلقا اعتبار غہ آلمایدورلار حتا کہ نیکی نطق غہ باشلاغان کودک بالالاریغہ الفاظ نابجا ایلہ شتم قیلماق نے اورگاتادورلار، آداب قرآن نیمہ، واخلاق انسانیت قیداریغ نرسہ قطعا بیخبر دورلار، خلاصۂ کلام کمال جہالت دن افعال و اقوال لاری مطلقا اسلامیت غہ ننگ و عار دییلسہ سزادور، سونگرہ اللہ سبحانہ دارالثواب نینگ او چونچی صفتی نے ذکر قیلیب دیدی کہ:

فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ۝ اول جنت دہ ہمیشہ سویی اوزولمای آقیب تورادورغان کوب چشمہ لاربار دور، کشاف دہ عینٌ نینگ تنوین تنکیری نے تکثیر اوچون دیب مراد عیون کثیرۃ دیمک دور علمت نفسٌ غہ اوخشہ دیدور، وقاضی بیضاوی تنکیر تعظیم اوچون دیبدور، یعنی اول عین جاریہ نینگ او سیدہ اوزولمای آقماق دہ اولور، دنیردہ آقوزمک نے ارادہ قیلسہ لارشول طرف غہ روان اولور، سویی سوت دن آق و عسل دن شیرین دور، اندن برباراییکان کیسہ ہرگز تشنہ بولماس، و دلی دن غل و غش و حسد و عداوت و بغضاء نے کیتکوزور، و راحت دائمی نے تیکوزور،

سونگرہ اللہ تعالی دارالثواب نینگ تورتینچی صفتی نے ذکر قیلیب دیدورکہ فِيهَا سُرُرٌ مَّرْفُوعَةٌ ۝ (اول عین جاریہ نینگ بی غہ قویولغان) بلند و عالی تخت لاربار دورکہ مؤمن لارا اول تخت لارا وزرہ اولتوروب اللہ تعالی جنت دہ عطا قیلغان نعیم و ملک لارغہ باقیب تماشا قیلادورلار،

مفسرلار مرفوعہ تفسیری دہ ایکی احتمال بیان قیلیب دورلار، یعنی مرفوعہ نینگ معنے سے یا اول تخت لار نینگ بلند لیغی ہوا طرفیغہ کوتاریلگان پایہ لاری اوزون دیمک دور، یاکہ اول تخت لار ذاتیدہ و صفاتیدہ حسن و کمال نینگ جمیع جہاتی غہ مشتمل بولمک ایلہ رفیع المقدار دیمک دور یعنے رتبہ سی بلند قیلنغان دیمک دور،

سونگرہ اللہ تعالی دارالثواب نینگ بشینچی صفتی نے بیان قیلیب دیدی کہ وَأَكْوَابٌ

مَوْضُوْعَةٌ ۝ دا اول عین جاریہ لبیدہ مؤمن لار خواہلاگان وقت دہ سوایچماک اوچون قویلغان توتقوسیز (یعنی دستہ سیز) کوزہ لار بار دور،

اکواب کوب نینک جمعی دور کوب دستہ سی یوق برنوع کوزہ دور، موضوعۃ نینک تفسیریدہ برنیچہ قول لار نے بیان قیلیب دور، برنچی قول اول کوزہ لار، اہل جنت نینک آلدیغہ حاضر و آمادہ قیلینغان انے ایستاک غہ احتیاج یوق دیمک دور اندا غ کہ برشخص برکیمہ دن برنرسہ نے التماس قیلسہ اول کیمسہ ہُوَ ہٰہُنَا موضوعٌ دیدور، یعنے اول نرسہ شو جای دہ حاضر و آمادہ قیلینغان دیمک دور، ایکنچی قول بوکہ اول کوزہ لار عیون جاریہ لار نینک کناریغہ قویلغان، ہرقچان مؤمن لار سوایچمک نے خواہلاسہ لار اول کوزہ لار نے سوبیلہ تولغان تاپا دور لار دیمک دور، ابن جریر طبری تفسیری دہ اوشبو قول نے اختیار قیلیب دور و موندن باشقہ قول نے ذکر قیلماب دور، اوچونچی قول بوکہ مؤمن لار اول کوزہ لار نے مستحسن کورمک لاری جہتیدن دیمک دور، اولار نینک اول کوزہ لار مستحسن کورمک لاری اول کوزہ لار کموشن دن یا آلتون یا جواہر دن بولمک جہتے ایلہ اینک بیلان سوایچیب متلذذ بولمک لاری سببی دن دور،

سونگرہ اللہ سبحانہ دار الثواب نینک آلتنچی صفتی نے بیان قیلیب دیدی کہ وَنَمَارِقُ مَصْفُوْفَةٌ ۝ دینہ جنت اہل لاری نینک یولانماق لاری اوچون بربری نینک یانیغہ تیزیلگان بالش لار حاضر و مہیا دور، نمارق نمرقہ نینک جمعی دور، نمرقہ نون نینک وراء نینک حرکات ثلاثی ایلہ کیچیک یصدیق یعنے بالش دور، یعنی قولتوق یصدیقی کہ عرب لار الوسادۃ الصغیرۃ دیرلار، مومعنے ابن عباس دن وقتادہ دن روایت قیلینغان اثرلار ایچرہ مذکور دور، مصفوفہ اول نمرقہ لار نینک بعضے سی بعضے سی نینک یانیغہ تیزیلیب قویلغان دیمک دور، اندا غ کہ اکابر و اشراف لار نینک اوی لاریدہ مشاہدہ اولونمک دہ دور مؤمن لار نہ یرغہ اولتورمک نے ایستاسہ لار اول نمرقہ لار نینک بریغہ اولتوروب بریغہ تکیہ قیلور لار۔

سونگرہ اللہ سبحانہ دار الثواب نینک تیتنچی صفتی نے بیان قیلیب دیدی کہ وَزَرَابِيُّ مَبْثُوْثَةٌ ۝ دینہ اول جنت دہ مؤمن لار اوچون توشالمیش فاخر فرش و بساط لار بار دور، زرابی زُرْبی نینک جمعی دور زُرْبی زا نینک کسری و ضمی و باء مکسورہ ایلہ قالیچہ و گلیم دیا مطلقا توشالوب اٹکا قیلینا دور غان نرسہ لے آیتور لار، مبثوثہ مبسوطہ معنی سیدہ دور، یومعنی ابن عباس و قتادہ رضی اللہ عنہم دن روایت قیلینغان اثرلار دہ وارد بولوب دور، خلاصہ سی بساط نفیس و فاخر لار زینت و تمتع اوچون اول تخت لار اوزرہ بسط قیلینغان دیگان بولور،

بیلگیل کہ اللہ سبحانہ بو سورہ دا غاشیہ دہ (یعنی قیامت دہ) بولا دور غان ایش لار نے تقریر، و اولکون دہ حاضر قیلینغان خلق لار ایکی قسم دور، برقسمی اشد عذاب ایلہ معذب بولغان اشقیا، و برقسمی اشرف و اعز نعمت و ثواب لار ایلہ منعم بولغان سعدا دور و یب حکم قیلدی، حالبوکہ بارچہ نینک معلومی دور کہ بو معنی نے (یعنی بعث نے و احوال روز جزا نے) اثبات ایتمک لیک صانع حکیم قدیر نینک وجودی نے و قدرتی نے اثبات ایتمک غہ متوقف دور، لاجرم اللہ تعالی غاشیہ نینک بولمکی نے، و آدم لار نینک اندہ بولا دور غان احوال و مآلی نے

ذکر اتیکان دن کین انینک عقیدہ اوّل صانع حکیم جلّ شانہ نینک وجودی غہ، وکمال قدرتیغہ دلالت قیلادور غان کلام عبرت نظام نے ذکر قیلیب ویدی کہ۔

اَفَلَا یَنْظُرُوْنَ اِلَی الْاِبِلِ کَیْفَ خُلِقَتْ ۝ آیا منکرلار قیامت غہ، واندہ بولا دور غان احوال لارغہ انکار قیلادورلار مو، واول کون نینک وقوعی نے الدقدیر نینک قدرتیدن یراق سنایدورلار مو، پس ہروقت ایشلاتیب یورمک ایلہ دائم کوزلاری آلدیدہ بولغان تیوہ غہ نظر اعتبار ایلہ باقمایدورلار مو، کور مایدورلار موکہ اول تیوہ نینک کیفیت خلقتی، وطرز ہیئتی، الدقدیر نینک کمال قدرتیغہ وحسن تدبیریغہ دلالت قیلادور غان برخلقۃ بدیعہ، وہیئت عجیبہ دور، قرا مایدورلار موکہ اول اوزی نینک جثّہ سی نینک چونک لیقی دہ، وقوتی نینک زیادہ لیغی دہ، واوزیغہ لایق ہیئت عجیبہ سی دہ سائر انواع حیوانات خلقتی نینک طرزیدن اوزگہ برطرز دہ یراتیلیب دور، انے بوطرز دہ یراتمک دہ حکمت انینک وجودی دن صادر اولمک دہ بولغان آغیر ایش لارسہولت ایلہ حاصل اولسون دیمک اوچون دور، چنانچہ اغیر یوک لارنے کوتارماک، ویوکلا نغان بارگران نے یراق شہرلارغہ ایلتمک، وآچلیق وقشنہ لیق لارغہ ہفتہ لار صبر اتیمک، واندک آزوق غہ اکتفا قیلماق۔ وسائر بہایم اوتلامایدورغان تیکن ودرخت واوزگہ ہر براوچراغان گیاہ نے اوتلامک کبی فعل لار، تا اینکہ بیابان دور ودراز، وچول ودشت خالی ناہموار نے قطع قیلماق انکا آسان بولسون دیمک اوچون دور، وگردنی نے دراز خلق اتیمک آغیر یوک لارنے کوتاریب قوپماق، وہر برگیاہ نے سہولت ایلہ اوتلاماق اوچون دور، ومونینک اوستیغہ اول ہرنجوک ایشلاتیلہ یورمک دہ چوکک دہ قوپمک دہ انسان غہ منفعت دور، حتاکہ قطاری ایلہ بولغان تیوہ لارنے برصبی بالا بویدہ سیدن توتوب یتا کلاسہ، سرکش لیک قیلماسی انینک تاریغان یریغہ بارادور، وتیوہ نینک وجودی دہ موندن اوزگہ منافع دیگرلار ہم بار دور، پس دہری لاردن سوراغیل کہ تیوہ نے بوہیئت عجیبہ ایلہ یراتغان کیمدور وانینک وجودی دہ موندا غ فوائد لارنے ودیعت قیلغان کیمدور، واول حیوان عظیم الجثہ نے انسان نینک منفعتی اوچون ذلیل ومسخر قیلغان کیمدور، وانے شول قدر عظیم الجثہ وشدید القوہ لیغی ایلہ اضعف مخلوقات دن بولغان بشر ضعیف غہ منقاد ایلاب، قید اغکہ ایشلاتسہ انکا اطاعت لیک ومتحمل ایلاکان کیم دور، وبو حیوان عجیب الخلقۃ کثیرۃ الفوائد نے ذلیل ومسخر قیلیب برمک ایلہ نوع انسانی نے اوز مصالح معاشے ومعادی اوچون فارغ ومتمکن قیلغان کیم دور، اگر فرضًا نوع انسانی غہ کرامت یوزاسی دن الدتعالی بو نیکلیغ حیوان کثیر المنافع نے مسخر قیلماسہ ایدی انسان نینک اوزی اوشبو حیوان واسطہ سی ایلہ ادا قیلینا دورغان ایش لارغہ مباشرت قیلماق سببے ایلہ سائر عمل لاری نینک تولاسیدن مشغول بولوب قالور ایدی، چونکہ برتیوہ نینک یوکینی کوتارمک اوچون برنیچہ آدم غہ احتیاج توشور ایدی، حالبوکہ اولار اندن عاجز ایکانلیک لاریدہ شبہہ یوقتور، وبوایش غہ مشغول اولارنینک وقت لاری نے تمام فرو آلمک ایلہ اوزگہ مصالح لاریدن اولارنے توسار ایدی، پس اوشبو معنی لار اکمالی اوچون الدتعالی بندہ لارغہ بوحیوان قوی الجثہ نے مسخر ایلامک ایلہ عون ومہربان لیق اتیب دور باوجود آنکہ انینک وجودی دہ انسان

لارا وچون موندن اوزگہ منافع کثیرہ لار بار دور، چنانچہ انینک گوشے طعام وغذا وسوتی شراب ودوا دور ویونگی لباس ومتاع واوزی مرکوب وحامل اثقال، وآلاتِ حرث وباعث زینت وجمال وشونلکا اوخشہ منافع دور، اول حیوانِ مبارک نینک خلقتی دہ شوندا غ منافع وفوائد لار باریلکی جہتیدن مرکبات نینک اشرفی، وصنع یوزاسی دن اکثری بولغان حیوانات وجودی دہ منتشر بولغان آیت لار بیانی دہ تیوہ نے ذکر قیلماق غہ خاص اتیب دور، پس شوندا غ بر حیوانِ عجیب الخلقۃ کثیرۃ الفوائدنے محض انسان لار نینک فائدہ سی اوچون یراتغان صانع حکیم انسان لار غہ اعمال حسنہ وسیئہ لار یغہ کورہ جزا برمک اوچون بعث ونشر نے برپا قیلماق غہ قادر ایماس مودور، آیاتیوہ نینک خلقت عجیبہ سے غہ قراب مشرک لار مونینک، ممکن برایش بولوب اللہ تعالی نینک قدرتیدن یراق ایماس الیکا نیغہ استدلال قیلمایدور لار مو، بنابرین اللہ سبحانہ مکذر حشر ونشر بولغان مشرک لار نینک عجائب مخلوقات غہ نظر اعتبار لار ینی ترک اتیمک لیک لار یغہ انکار، ومخلوقات ساری اعتبار ایلہ نظر ایلامک غہ اولار نے ترغیب اوچون کلام نے انکار دتوبیخ اوچون بولغان ہمزۂ استفہام ایلہ ایراد اتیب دور، تا این کہ اولار نینک نزدیدہ خالق قدیر تعالی نینک کمال قدرتی وعلم وحکمتی متحقق اولمک ایلہ اللہ قدیر نینک بعث غہ قادر ایکانی غہ انکار قیلماغای لار دیمک اوچون،

وبعضی لار تیوہ نے ذکر اتیمک نینک وجہی تیوہ عرب لار قاشیدہ حیوانات لار نینک عجیب راقی بولکی اوچون دور دیمیش، وبعضی لار دیمیش لار کہ ابل دن مراد استعارہ طریقہ سی ایلہ سحاب دور، یعنی سحاب نے ابل غہ تشبیہ قیلینیب دور، سحاب غہ انسان لار نینک احتیاج لاری تولایق دہ گویا اول ابل (تیوہ) غہ اوخشہ دور، قرینۂ مجاز اول مشبہ بہ بولغان ابل نے سماء وجبال جنبی دہ ذکر اتیمک دور، بوقول غہ کورہ آیت نینک معنی سی آیا منکرِ بعث بولغان مشرک لار اللہ قدیر نینک قدرت بالغہ سی نینک روزِ قیامت نے برپا قیلماقی غہ انکار قیلا دور لار مو، پس سحاب غہ (بولوت غہ) نظر تفکر واعتبار ایلہ قرامایدور لار مو کہ اول بلوک برکیفیت عجیبہ دہ خلق قیلینیب دور، آیا نظر اعتبار ایلہ قرامایدور لار مو کہ اللہ سبحانہ سحاب نے یل بیلہ قیداغ پیدا قیلا دور، پس اول یل بولوت نے قطعہ قطعہ قیلیب توزغایدور، یعنی اللہ تعالی یل غہ امر قیلیب بولوت نینک پارہ پارہ سی نے سورا دور، سونگرہ قطعہ قطعہ لار آراسی نے ترکیب ایتیب بربری غہ قوشا دور، سونگرہ اسفل قحط قیلا دور، یعنی یمغور لار بیلہ تولغازا دور، سونکرہ اللہ تعالی اول بولوت نے یل نینک پشتی غہ کوتار توروب محتاج الیہ بولغان زمین ساری سوق ایتا دور، پس وقتیکہ بولوت اول زمین اوستیغہ باریب یا یلیب برابر بولغاچ، سوبی نے اول زمین اوزرہ تومک غہ باشلایدور پس اللہ تعالی انینک تومکان سوبی غہ حجِ ہوادہ ایکان حال دہ یل نے ایبارا دور، یل انینک سوبینی ساچیب تارا تا دور، تا اینکہ تمام بریولی تومک ایلہ زمین نے خراب ایلاب آثار یتیکوزماسون دیمک اوچون تا اینکہ تمام بریولی تومک ایلہ زمین نے خراب ایلاب آثار یتیکوزماسون دیمک اوچون، پس زمین مذکور سیراب اولوب حاجتی نے اول بولوب سوبی دن تمام اخذ قیلغان دن سونک بولوت اول زمین

اوستیدن کوچوب مفارقت قیلور، بولوب لار ایسہ یل پشتینہ آرتیلگان زمین نینگ مشک لاری دور، خلاصۂ کلام ای مخاطب ھرقچان قالین قرابولوت لنے تأمل قیلسانگ کوراسن کہ اول بچوک ہیچ برکدورت ون اثری بولماغان صاف جوّہ جمع بولادور، واللہ تعالی خوالماگان وقت دہ بچوک اتے پیدا قیلادور، اول سحاب باوجود ملایم وبوش لیکی ایلہ اغیر سونے تارتی وخالقی بولغان اللہ تعالی دن انکا اوزی داکی سونے ارسال قیلماق غہ اذن بولغونچہ انے آسمان ایلہ زمین اورتاسی دہ کوتاریب تورادور، پس صانع حکیم اول بولوت نے ارسال قیلادور، ومیغور لنے اندن قطعہ قطعہ قطرہ لار برلہ توشورادور، ہر بر قطرہ سی پروردگار حکیم نینگ حکمت ورحمتی اقتضا ایلاگان برمقدار مخصوص ایلہ بولوب توشورادور، پس سحاب زمین غہ سوسا چادور، وقطرہ لاری نے جدا جدا قیلیب توشورادور، انداغ کیم برار قطرہ سی یہ بری غہ آرالاشمایدور، متأخری متقدم، ومتقدمی متأخر بولمایدور، وبر قطرہ یہ بر قطرہ غہ تیوشوب انینگ ایلہ توشولوب کیتمایدور، بلکہ ہر بر قطرہ اوزی غہ تعیین قیلینغان طریق دہ نازل بولادور، واول طریق دن عدول قیلمایدور، پس اگر جمیع خلق اجتماع ایلاب اول بولوت دن توشکان سوتینگ برار قطرہ سی نے خلق ایتمک نے ارادہ قیلسہ لار، یا کہ قطرہ لار عددی نے برلحظہ دہ اضعا ایلامک نے ایتاسہ لار، البتہ اندن عاجز بولادورلار۔

سونگرہ تأمل قیلغیل کہ اللہ تعالی اول بولوت دن توشکان سونے بندہ لار غہ، وچارپا وقوش لار و قرمسقہ وچومالی لار غہ سبب رزق بولمک اوچون قیداغ سوق ایتادور، فلان تاغ نینگ جانبی داکی فلان زمین دہ یاشاگان فلان نوع حیوان نینگ رزقی اوچون دیب انے سوق ایتادور، پس اول سحاب اول حیوان یمغور غہ اینگ محتاج وقت دہ یتادور،

سونگرہ تأمل قیلغیل کہ اللہ تعالی اول بولوب توشکان سونے زمین دہ امانت قویوب انینگ ایلہ بچوک انواع اغذیہ وادویہ واقوات لار نے چیقارادور، بوایش لار نینگ بارچہ سی نے فکر انصاف جویانہ ایلہ تحقیق، ونظر اعتبار ایلہ تدقیق، واستکشاف ایلاب، پس دہری دن سورغیل کہ موندا غ بخار لطیف ینگلیغ بولغان نرسنے بربریغہ تألیف ایلامک ایلہ ہوادہ سحاب پیدا قیلغان کیم دور، واول سحاب لطیف وجودی غہ موندا غ طوفان انگیز سولار نے تولدورغان کیم دور، واول بولوت دن توشکان سودہ بوقدر منافع وفوائد لار نے ودیعت قویغان کیم دور، اگر تمام یاوروپا نینگ حکماء ذوفنون لاری یغیلیب مثلاً صحرای محشر نینگلیغ ہیچ برگیاہ دن اثر بولماغان صحرای کبیر دیک موضع لاردہ بولوت پیدا قیلیب، اول بولوت دن زمین غہ منفعت بخش سوتوشورمک غہ اجتہاد ایتسہ لار قادر بولا آلورلار ہو، البتہ قادر بولماس لار چنانچہ روسیہ ممکتی نینگ یا مغور سویے بیلہ زراعت بولادورغان یرلاری دہ، وہم ترکستان نینگ بعضی یا مغور سویی ایلہ ایکین بولادورغان یرلاریدہ یا مغور بولماسی میل قورق کلگان ہنگام دہ دہقان لار کوزلاری دن یاش یا مغوری نے یاغدوروب درگاہ الٰہی دن التجا ایلہ یا مغور تیلاماک دہ اولورلار، اگر بناگاہ برار سنہ یمغور بولماسہ زراعت ومرعالاری قورومق ایلہ اوزلاری وحیوان لاری قحط لیق عذابیغہ دوچار اولورلار، اگر موندا غ ایش لار حکیم لار نینگ حکمتی ودانشمند لار تدبیری ایلہ وجود پذیر اولمک ممکن بولسہ

ایدی ابتدای خلقتِ آدم دن تارتیب ہر عصر نینگ آدم لاری خصوصاً انبیاءِ سابقین امت لاری استقا ایلاب التجاده بولماس ایدی لار، واکثر وقت بلادِ متمدنہ اہالی لاری سیل قوروق کلمک لیکی سببیدن مبتلای قحط اولوب جفا چیکماس ایدی لار، واگر یاورو پا نینگ حکماءِ وقت پیشہ لاری یولوت نے یوق دن پیدا قیلماسہ لار موحکمت وتدبیر ایلہ یولوت نے اوزلاری خواہلاگان یرلاری غہ آلیب یورمک غہ قادر بولسہ لار ایدی، البتہ بعضی وقت دہ افراط درجہ ده یامغور یا غیب سیل کلمک حادثہ سے ایلہ اکثر بلاد معمورہ لاری خراب ونیران اولماس ایدی، پس شبہہ سیز معلوم بولدی کہ سحاب نے پیدا ایتمک، والنے مشیتی تقاضا قیلغان جای غہ سوق ایتمک، صانع حکیم تعالی وتقدس نینگ غیبہ صنعی دور، انگا اندن اوزگہ کیمسہ نینگ قدرتے یوقتور، پس شوندای سحاب رقیق نے موندای بر خلقت عجیبہ ایلہ یراتیب ایتمک وجودی دہ بوقدر فوائد لار نے ابداع ایتمک غہ قادر بولغان اللہ متعال نینگ قدرت کاملہ سیدن بعث ونشر غہ قادر اولمک، استبعاد قیلینا دور مو، اَلَا سَاءَ مَا یَحْکُمُوْنَ۔

ینہ بیلماق کرک کیم ترکستان اہالی سی میانہ ده خصوصا آلتی شہر مردم لاری اکثرہ مشہور بولیتس، یَدہ تاشی ایلہ، یاکہ یَدہ چی لار افسون وعمل ایلہ یامغور یا غدور اوردیگان زعم لار باطل وخرافات دور، بوبارہ دا کشف البیان دہ برموبخہ سوز لار ذکر قیلندی،

وَاِلَی السَّمَآءِ کَیْفَ رُفِعَتْ ۞ دہر لحظہ نظر لاریدہ مشاہدہ اولونمک دہ بولغان آسمان غہ نظر اعتبار ایلہ باقمایدور لار موکہ، باش لاری اوستیدہ چتر دیک بُعدِ مالا نہایہ دہ بے عماد وامساک ہیچ فہم وادراک یتوشماس درجہ دہ پُرچک بلند ورفیع قیلینیب دور، وَاِلَی الْجِبَالِ کَیْفَ نُصِبَتْ ۞ وآیا نظر اعتبار ایلہ تاغ لار غہ باقمایدور لار موکہ، یراوزرہ قیدالغ ثابت ورا سخ لیق ایلہ نصب قیلینیب دور، اندای کہ ہیچ بروجہ ایلہ کیمسہ نے زایل قیلا لماس، وَاِلَی الْاَرْضِ کَیْفَ سُطِحَتْ ۞ وآیا ایاغ لاری آستیدہ بولوب سیر وسفر قیلغان دہ ہمیشہ یاسیتیب یورا ودورغان زمین غہ نظر اعتبار ایلہ باقمایدور لار موکہ، اول زمین باوجود کرہ لیغی ایلہ حیات صاحبی بولغان مخلوقات لار نینگ محل معیشتی ومقام استقراری قیلینماق اوچون، خلایق نینگ صلاح امور ی اقتضا قیلغان طرزدہ ده پُرچک تسکیر قیلینیب دور، زمین نینگ مسطوح بولمکی کرہ لیغی غہ منافی ایماس دور، چونکہ ہر چغان کرہ چونگ بولسہ ہر قطعہ سی سطح دیک بولور، پس انگا بسط وفراش لفظی اطلاق قیلنسہ درست اولور زمین نینگ کرہ لیغی غہ فحول علماء دین بولغان محقق لار ذاسب اولوب مؤلفات لاری ده صراحۃً انے ذکر اتیب دور لار، چنانچہ ملل ونحل صاحبی امام محقق ابن حزم، وبیضاوی وامام رازی، وابن القیم الجوزی کبی مدقق لار حتاکہ امام رازی اساس التقدیس نام کتابی ده اللہ سبحانہ نینگ حیز وجہت دن مقدس ومتعالی لیکین غہ کلتور کان دلیل لاری ایچرہ، زمین نینگ کرہ لیغی ایلہ اللہ تعالے نینگ جہت ده بولمک لیغی منع ایکانلیکی غہ استدلال ایتیب دور۔ امام رازی اول کتاب نے تالیف ایلاب درباری مجمع علما بولغان ملک عادل سیف الدین غہ ہدیہ قیلمیش ایدی، پس زمین نینگ کرہ لیغی غہ انگار ایتمک بوزمان

دہ بدیہیات غہ انکار اتیمک قبیلیدن دور،

علامۂ جار اللہ موسیٰ حضرت مؤلفاتی نینگ بریندہ اتمیش (ہر حال دہ یر نینگ کرۂ لیکی انسان لار غہ من القدیم معلوم برحقیقۃً قطعیۃً دور، ادیلہ برحقیقۃً قطعیہ لے اسلامیت نامی دن انکار اتیمک نہ قدر بیوک حماقت ایسہ، یر نینگ کرہ لیکی غہ آیات قرآنیہ ایلہ استدلال اتیمک مواو قدر بیہودہ برتعب دور حاجتی یوق برزحمت دور برتکلف دور) اھ

آیات کریمہ نینگ خلاصۂ معنی سی بو دورکہ، آیا بعث وقیامت غہ انکار قیلغوچی لار نظر تدبر واعتبار ایلہ اوشبو مخلوقات مذکورہ خلقتی نینگ کیفیتی غہ نظر قیلمایدورلار موکہ بولار نینگ حق یعنی غہ شاھد دور، چونکہ اوشبو اشیاء بدیعہ اوزی نینگ خالقی نینگ قدرت وقوۃ وحکمت غہ اوخشہ صفاتِ کمال ایلہ متصف یعنی نے وعجز وضعف وجہل غہ اوخشہ صفات نقصان دن مُنزّہ ایکانینی اشعار قیلادور، اگر منکرلار اوشبو اشیا لار خلقتی نینگ کیفیتی غہ واولاردہ کے دلائل قدرت بولغان نرسہ لار غہ عبرت نظری ایلہ قراسہ لار انکار ونفور دن یانیب بعث ونشور غہ اللہ قدیر نینگ قادر ایکانی غہ الیتہ ایمان کلتورادورلار

تفسیر تبیان دہ یمیش کہ مخلوقات جملہ سی دن بوتورت نرسنے توحید وقدرہ الہیہ غہ دلیل مقامی دہ ذکر اتیمک، عرب قومی غہ خطاب اوچون دور، چونکہ عرب قومی نینگ اکثری اھل بَرّیہ دورلار مال لاری تیوہ دور، خصوصاً مکۂ مکرمہ ایلہ مدینۂ منورہ آراسیدہ، وانیچین نجد طرف لاری دہ تیوہ وآسمان وتاغ ویردن باشقہ برنرسہ نے کورماس لار، خصوصاً تیوہ غہ سوار اولوب، ایگیز تاغ لار آراسیدن اوتوب یول یورگان حال دہ یوقاری باقسہ لار آسمان وتاغ لے کوروب، تو بن غہ باقسہ لار تیوہ ویر لے کورادور لار، بوجہتدن بو اشیا لار نے ذکر اتیپ دور، امام فخر الدین رازی بو آیات کریمہ تفسیری دہ فوائد لار بیان قیلادور انینگ مقالہ سی نے اگرچہ طویل بولسہ موبویردہ ایرادی فائدہ دن خالی بولماس دیب تحریر قیلماق نے مناسب کوردوم، ایتادورکہ اوشبو اشیا لار بیلہ بعث ونشور صحتی غہ استدلال ایتمک نینگ وجہی بوکیم، بو اشیا لار صانع حکیم نینگ وجودی غہ دلالت قیلادور، صانع حکیم جلّ شأنہ نینگ وجودی ثابت بولغاچ، بالضرورہ صحتِ معاد غہ قائل بولمک موثابت بولادور، اما وجود صانع تعالیٰ نینگ اثباتی نینگ دلیلی بوکیم، امکان دائرہ سی غہ داخل بولغان اجسام لار جسمیّت دہ ہمہ سی برابر دور، پس اول اجسام نینگ بعضے سی نینگ بعضی سیدن امتیاز بیرادورغان بروصفی ایلہ ممتاز بولمکی البتہ برمخصّص نینگ تخصیصی، وبرقادر نینگ ایجادی برلہ بولماسای چارہ یوقتور، پس بو دلیل برلہ جزم قیلدوق کہ بو اجسام ممکنہ نے یراتغوچی برصانع بار، سونکرہ ممکنات ایچرہ موجود بولغان اوشبو اجسام لار لے کورساک اتقان واحکام طریقہ سی ایلہ خلق قیلینیب دورلار، بیلدوک کہ اول اشیا لار نے یراتغان صانع تعالےٰ عالم دور، سونکرہ بو ممکنات نے موندا غ اتقان طرزی اوزرہ یراتغان صانع تعالےٰ مخلوقاتِ ممکنہ سی نینگ وصفی بولغان حاجت وحدوث وامکان وصفے دن منزہ دوردیب ایقان حاصل قیلغاچ قطعی جزم قیلدوق کہ، اول صانع عالم جلّ شأنہ غنی دور، پس بو وجہ لار دلالت قیلادورکہ عالم نے یراتغان برصانع بار دورکہ اول قادر عالم غنی دور، پس ثابت بولدیکہ اول صانع قادر عالم غنی یراتغان

اشیاء مخلوقہ غایتِ حکمت اوزرہ بولغای، سونگرہ بے شبہہ کورامیز کہ اول مخلوق لارنینگ بعضی سی بعضی سیغہ محتاج دور، چونکہ برگینہ انسان غہ اوزی نینگ ہمہ مہماتی غہ بنفسہ قیام کورگوزمک ممکن لمای دور، بلکہ انکابر شہری دہ تورمای چارہ یوق کیم اول محل نینگ اہالی سیدن ھربری برمہی دیگر غہ مشغول بولغای، وبو انتظام اوبدان عقل کامل غہ مقبول ومستحسن طرزدہ واقع اولمای دور، مگر وعد وعید غہ مشتمل تکلیف وجودی برلہ، واول وعد وعید غہ مشتمل تکلیف حاصل بولمایدور، مگر بعث وقیامت وجنت ودوزخ نے خلق ایتمک ایلہ، پس ثابت بولدی کہ صانع حکیم نینگ وجودی غہ دلیل قائم قیلماق، بعث وقیامت صحتی غہ قائل بولمک نے ایجاب قیلادور، پس اوشبو سبب دن اللہ تعالے اوشبو سورۂ مکرمہ نینگ آخریدہ توحید غہ دلالت قیلادورغان آیت لے ذکر قیلیب دور،

اگر دیسہ لارکہ بو آیات کریمہ دہ ذکر قیلینغان ابل وسماء وجبال وارض میانہ سی داکی مجانست بنچوک، وابل ذکری ایلہ ابتدا قیلماق نینگ وجہی نیمہ، ایتامیز کہ موندہ ایکی وجہ بار دور برنجی وجہ بو کیم اوشبو معنی غہ دلالت قیلماق دہ جمیع مخلوقات متساویہ (برابر دورلار) ومخلوقات نینگ ہمہ سی نے ذکر ایتمک اولار نینگ حدِ احصا دن خارج ایکان لیغی دن ممکن ایماس دور، واول مخلوقات جملہ سیدن معرض دلیل دہ قیسے لے کہ اتیب سائری نے ذکر ایتماسہ، اوشبو سوال عائد بولادور، پس واجب دور کہ جمیع تقدیر لارغہ کورہ اوشبو سوال نینگ سقوطی ایلہ حکم قیلینغای، وہم اوشبو اشیاء غیر متناسبہ نے ایتمک دہ غرض وحکمت شاید بو معنی غہ تنبیہ قیلماق بولغای کہ، بویا دہ اوشبو طریقہ استدلال ایلامک اشیا مینگ برنوعی غہ فیر مختص بولوب، بلکہ برنوعی غہ مختص ایماس دور، بلکہ اللہ تعالی نینگ قولی وإن من شیٍ الا یسبح بحمدہ غہ کورہ ہمہ اشیادہ عام دور، واگر بو بارہ دا بو اشیا لاردن اوزگہ نرسہ لارنے (یعنے اشیاء متناسبہ نے) ذکر ایتماسہ تنبیہ مذکور حاصل بولماس ایدی، لاجرم اللہ تعالے امورِ غیر متناسبہ نے بلکہ جدًّا بربری دن مناسبتی یراق نرسہ لارنے ذکر ایتی، بو معنی غہ تنبیہ اوچون کیم اجسام علویہ وسفلیہ نینگ ہمہ سی کیچیکی وچونکی، زیباسی وقبیحی، بارچہ سی صانع حکیم غہ دلالت قیلماق دہ متساوی دورلار، مناسبو قول زیادہ زیبا ومعقول دور، واعتماد اوشبو قول غہ دور،

ایکنجی وجہ بو کہ اوشبو اشیادن ھربری نینگ وجودیدا کے منافع وخواص دن صانع مدبر غہ محتاج ایکانلیک غہ دلالت قیلادورغان نرسہ لارنے بیان قیلامیز سونگرہ بو اشیا لارنینگ بعضے سیغہ بعضی سے نینگ مجانستی بنچوک ایکانینی بیان قیلامیز، اما مقام اوّل پس ایتامیز کہ تیوہ نینگ وجودی دہ خاصیت لار باردور، اول جملہ دن بری بو کہ اللہ سبحانہ اوز حکمتی ایلہ انسان لارا سرایدورغان حیوان لے تورلوک تورلوک صنف دہ براتیب دور، بعض حیوان لے انسان لارگوشتے نے یمک اوچون اسرایدور وبعضی سینی ستینی ایچمک اوچون اسرایدور، وبعضی سی نے سفرہ مینمک اوچون اسرایدور، وبعضی سینے برشہر دن بنہ برشہر غہ یوک آرتیب بارمک اوچون اسرایدور، وبعضی سے نے زینت وجمال قیلماق اوچون اسرایدور، وبو ذکر قیلینغان منفعت لار بارچہ سے تیوہ دہ تماماً حاصل دور، اللہ سبحانہ بو معنی لارنے بیان قیلیب ایتیب دور،

اَوَلَمْ یَرَوْا اَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِّمَّا عَمِلَتْ اَیْدِیْنَا اَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مٰلِكُوْنَ ۝ وَذَلَّلْنٰهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوْبُهُمْ وَمِنْهَا یَاْكُلُوْنَ ۝ وینہ ایتیب دور وَالْاَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِیْهَا دِفْءٌ وَّمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَاْكُلُوْنَ ۝ وَلَكُمْ فِیْهَا جَمَالٌ حِیْنَ تُرِیْحُوْنَ وَحِیْنَ تَسْرَحُوْنَ ۝ وَتَحْمِلُ اَثْقَالَكُمْ اِلٰی بَلَدٍ لَّمْ تَكُوْنُوْا بٰلِغِیْهِ اِلَّا بِشِقِّ الْاَنْفُسِ شبہ یوق کیم سائر حیوانات دن ہیچ بریدہ بوخصلت لار جمع بولماب دور، پس اوشبو خصلت لار نینک تیوہ نینک وجودی دہ جمع بولکی عجائب جملہ سی دن بولمیش دور، وتیوہ نینک وجودی داکی خواص دن بری بوکیم انینک وجودیدا کی خصلت لاردن قیسی بری سائر حیوانات دن بری نینک وجودیدہ موجود بولسہ، تیوہ اول خصلت دہ اوشول حیوان دن افضل دور، زیراکہ اگر تیوہ سوتی اوچون آسرالسہ، اول سوتے بیلہ تولا آدم نے سیراب قیلا دور، واگر انے گوشتے اوچون آسرالسہ انینک گوشتی تولا کشی لار نے تویغوزا دور، واگر سفردہ مینمک اوچون آسرالسہ اوزگہ حیوانات ایلہ قطع قیلماق ممکن بولمایدور غان مسافاتِ بعیدہ نے انینک ایلہ قطع قیلماق ممکن بولادور، چونکہ تیوہ نینک وجودی دہ دائما سیر وسفر مشقتی غہ تحمل ایلامک ونیچہ کون لار تشنہ لیک غہ صبر قیلماق، واوزگہ حیوانات اکتفا قیلمایدور غان علت غہ اکتفا وقناعت قیلماق کبی، قوۃ لار جبلّی قیلیب قویلوب دور، واگر انے یوک آرتمک اوچون اسرالسہ اوزگہ حیوانات کوتارمک ممکن بولمایدور غان اغیر یوک لار نے کوتورا دور، وتیوہ نینک خواصی دن بری بوکہ تیوہ عرب قومی نینک کونکل لاریغہ اوزگا حیوانات لاردن اینک تأثیر لیک وحرمت لیک برحیوان دور، شونینک اوچون عرب لار مقتول نینک دیتی نے تیوہ قیلمیش لار، وعرب پادشاہ لاری دن بریغہ ہرقچان یراق جای دن انینک عطا سی امیدی دہ مدح ایتیب برش عرکاسہ، اول انکا برا دور غان عطیہ دہ مبالغہ کور گوزمک نے ایستاسہ، انکا بریوز تیوہ بیرورایدی، چونکہ اوزگا زسہ دن انسان نینک کوزی تولکی دن تیوہ عطیہ سی ایلہ کوز نینک تولکی زیادہ راق وقوی راق دور، وتیوہ نینک خواصی دن بری بوکہ من برجماعہ برلہ بربیابان دہ کیتیب بارورایدیم، ناگاہ یول نے یوقاتدق، پس اول جماعہ برز تیوہ نے آلدیلا ریغہ ساعت انینک آرقہ سی دن یوردی لار، پس اول زتیوہ کاروان نینک آلدیدہ یول باشلاب یوروب برتیفہ دن ینہ برتیفہ غہ چیقارایدی، ویول نے ایستاب برجانب دن ینہ برجانب غہ یول باشلارایدی، قوم اول تیوہ نینک آرقہ سیدن یورورایدی لار، تاآنکہ اوزون زمان دن سونگ یول غہ تیوشتے، پس ہمہ میز اول حیوان نینک قوۃ تخیلی نینک زیادہ لیغی دن تعجب قیلدوق کہ برمرہ یورمک ایلہ اول یول ومنزل لار صورتے انینک خیالی دہ پوخوک ساقلا نغان دور، اول غایت داکہ عقلا لار نینک تولاسی انکا یول تاپمک دن عاجز بولوب اول حیوان عجیب الخلقۃ انکا یول تاپتی دیب،

وتیوہ نینک خواصی دن بری بوکہ تیوہ عمل قیلماق دہ اوزگہ حیوانات دن غایت دہ قوی بولوب تورو غلوق، اضعف حیوانات دن بولغان کیچیک بالاغہ طاعت وانقیاد دہ بولادور، وہم اوزگہ حیوانات لار کوتارمک ممکن بولمایغان یوک لار نے چوکوب یاتغان حالی دہ اوستیغہ یوکلاسہ لار، انکا برداشت قیلماق دن تاشقاری اینے کوتاریب اورنے دن قوپادور، تیوہ دن باشقہ حیوانات دن بوالیش لار

وقوع غہ کلمایدور، پس اول حیوان عجیب الخلقہ وجودی واکی اوشبو صفات لار البتہ عاقل انسان لار غہ واجب قیلادور کہ یتوہ نینک خلقتے غہ وترکیبی غہ نظر قیلغای لار، وانینک ایلہ صانع حکیم سبحانہ نینک وجودی غہ استدلال ایلاگای لار، سونکرہ بوکیم عرب قومی یتوہ نینک صحتی وسقمی ومنافعی ومضاری دہ انینک احوالی غہ آدم لار نینک انیک دانا راقی دورلار، اشول سبب لار جہتیدن حکیم تعالی وتقدس طرفیدن انینک خلقتی غہ تأمل ایلامک ایلہ امر قیلماق حسن وزیبا دور،

ایکنجی مقام اوشبو اشیالار میانہ سی واکی مناسبت بیانیدہ، بیلگیل کہ بعضی مفسر لار ابل نے سحاب غہ تفسیر قیلیب دورلار (چنانچہ یوقاری ذکر قیلینمدی) صاحب کشاف دیب دورکہ شاید کہ ابل نینک غمام ومزن ورباب وغیم وغین کبی سحاب اسماسی دن ایکانے (کلام عرب دہ) وارد بولماغان دور، ابل نے سحاب غہ تفسیر قیلغوچی مفسر عرب اشعاری نینک تولاسی دہ سحاب نے ابل غہ تشبیہ قیلینغانی کوروب غینہ تشبیہ ومجاز طریقہ سی ایلہ ابل دن سحاب ارادہ قیلینماقی نے تجویز قیلغاندور، بوتقدیر غہ قراغان دہ بواشیالار میانہ سی وہ مناسبت ظاہر دور، اما ابل نے مفہوم مشہوری غہ حمل قیلغانیمیزدہ پس ابل ایلہ سماء وجبال، وارض میانہ سیدا یکی وجہ جہتیدن مناسبت بار دور، برنجی وجہ بوکیم عرب لغتی اوزرہ نازل قیلینیب دور، عرب قومی نینک عادتی ایسہ تولا سفر قیلماق ایدی، چونکہ اولار نینک زمین لاری زراعت دن خالی زمین دور، واولار نینک سفر لاری تولا الیش دہ یتوہ بیلہ ایدی، واولار اکثر وقت یتوہ اوستیدہ بیابان خالی، وچول ودشت لاردہ آدم دن اوزولوب تمام یلغوز حال دہ سفر قیلورایدی لار، شبہہ یوق کہ انسان نینک حال وشأنی بوکہ اول یلغوز بولغان دہ انکا اشیاء مکوّنہ باراسیدہ تفکر قیلماق یوزکلتورادور چونکہ اول حال دہ انینک بیلہ سوزلاشادورغان ہیچ برکشی یوق وانینک قولاقی وکوزی نے مشغول قیلادورغان اندہ ہیچ برنرسہ موجود ایماس دور ہرقچان انسان غہ موندا غ حالت یوزکلتورسہ انکا دلی نے فکر غہ مشغول قیلمای ہیچ برچارہ بولماس، پس موندا غ حالت دہ انسان فکر قیلیہ کوزی اوّل امردہ راکب بولغان تیوہ سیغہ توشادور، پس انینک منظر عجیبی نے کورادور، ویوقاری نظر قیلیسہ سماء دن باشقہ نے کورمایدور، واونک وصول غہ نظر قیلسہ زمین دن باشقہ نے کورمایدور، پس گویا اللہ تعالی انسان غہ یلغوز بولغان حال دہ وغیر دن اوزولوب خلوت دہ قالغان وقت دہ مصنوعات آلہیہ باراسیدہ تفکر قیلماق غہ امر قیلیب دور، تاکبر وحسد داعیہ سے نظر نے ترک ایتمک غہ باعث اولماسون دیمک اوچون، سونگرہ تحقیق شبہہ یوق کہ انسان وقت سفر دہ یلغوز یوق حال دہ بیابان دور ودطاز دہ اوشبو اشیاء مذکورہ دن باشقہ نرسے نے کورمایدورلار، لاجرم اللہ تعالے اوشبو آیت کریمہ لار دہ بونرسہ لار میانہ سی نے جمع قیلیب دور،

ایکنجی وجہ بوکیم مخلوقات نینک بارچہ سی صانع تعالے نینک وجودی غہ دلالت قیلماق دہ دور لیکن اول مخلوقات لار ایکی قسم دورلار، اولاردن برقسمی بار دورکہ اندہ حکمت وشہوت ہرایکی سی نینک برابر بہرہ سی بولور، وبرقسمی بار دورکہ اندہ حکمت نینک بہرہ سی بولور شہوت نینک بہرہ سی بولماس

اولغی قسم خوبروی آدمی، ومسرت بخش باغ وبوستان لار، وآلتون وکموش وشونکا اوخشہ نرسہ لار، پس بوقسم نرسہ لار برلہ صانع حکیم تعالی نینگ وجودی غہ استدلال قیلماق ممکن بولادور لیکن بونرسہ لار شہوت تعلق تافغان، ونفس غہ مطلوب بولغان نرسہ لار دور، پس بو وجہ دن اللہ تعالے موندا غ اشیا غہ نظر قیلماقغہ امر قیلمادی، چونکہ بو اشیا لار غہ نظر قیلماق دہ شہوتِ نفس دن امین بولغالی بولمایدور، وبوقسم اشیا دہ داعیۂ شہوت داعیۂ حکمت غہ غالب دور، بو ایش نظر وفکر لنے اتمامی غہ یتکوزمک دن مانع اولوب، نفس داعیۂ شہوت کشِشی ایلہ اول منظور فیہ بولغان اشیا مجتی دہ مستغرق اولمک غہ سبب اولور، اما قسم ثانی اندا غ حیوانات دور کہ انینگ صورتلری زیبا لیق بولماس، لیکن ترکیبے حکمت بالغہ لار غہ مشتمل اولور، اولار ابل ونشونکا اوخشہ نرسہ لار دور، لیکن بومقام دہ ابل نے ذکر اتیمک اولی دور، چونکہ عرب قومی نینگ ابل ایلہ الفت آلمکی اوزگا قوم لار غہ قراغاندہ تولاراق دور، وسماء وجبال وارض صوشونکا اوخشہ دور، (یعنی بو اشیا لار نینگ ذکری موبومقام دہ اولی دور) چونکہ حدوث وحاجت دلائل لاری بو اشیا دہ ہمہ دن ظاہر راق دور وبو اشیا لار دہ شہوت غہ نصیب بولادورغان ہیچ نرسہ یوقتور، بوقسم ثانی دہ شہوت زحمتی دن امین بولمک ایلہ حکمت نصیبی کامل دور لاجرم اللہ سبحانہ بو اشیا دہ تدبر[1] ایلامک بیلہ امر قیلیب دور، بومقام دہ بیز نینگ فہمیز دہ حضر بولغان معنی لار بو دور، انتہی (یعنی امام رازی نینگ کلامی توگادی)

بو آیاتِ کریمہ دہ ابل وسماو جبال وارض نے ذکر اتیب بو مخلوقات لار کیفیت خلقتی غہ وعجائبی غہ نظر عبرت ایلہ باقمایدورلار مودیمک دہ، انسان لار نے علم حیوانات وعلم طبقات ارضیہ غہ اشتغال کورگوزمک غہ، واندن واقف اولمک غہ تحضیض وترغیب بارلیکی غہ اشارت بار دور دیساک بعید ایماس دور، چونکہ تیوہ نینگ خلقتی غہ باقیب انینگ وجودی دہ اللہ سبحانہ نینگ قدرتیغہ دلالت قیلادورغان نرسہ لار دن بولغان اشیاء عجیبہ لار غہ فکر یبارمک، علم حیوانات اوقوب ہر بر حیوان نینگ آفرینشی دا کی حکمت نیمہ، وانینگ طبیعتی دہ وذاتیدہ نہ ینگلیغ خواص ومنافع لار بار یعنی نے بیلمک غہ متوقف دور، وانینچین آسمان غہ باقیب اندہ کی دلائل قدرت دن بولغان عجیبہ لار غہ فکر یبارمک، علم ہیئت ونجوم اوقوب فن ہیئت یاردمی ایلہ سماء نینگ طبقاتی نے، واندہ کے عجائب لار نے وآسمان نینگ یراتیلمکی تمام حسن استواء والتئام اجزاء وعدم فطور اوزرہ بولوب بارچہ سی خالق تعالے نینگ حکمتی غہ وقدرتیغہ دلالت قیلادورغان مصنوعات عجیبہ غہ مشتمل ایکانینی وانینچین اندہ مرکوز بولغان کواکب وشمس وقمر بولار دن باشقہ عقولِ بشر تعدادی دن عاجز بولغان اشیا لار نے، وانینچین نیرین (شمس وقمر) نینگ طلوع وغروبی، وانخفاض وارتفاعی، دہ لیل ونہار

[1] تدبر بنظر اعتبار ایلہ فکر قیلماق ۱۲

دولتی نینک برپا قیلینماق، وازمنۂ فصول لارنے وبولاردا کی مصالح وحکم لارنینک ظہور غہ کلما کی، وشونکا اوخشہ منافع وفوائد عظیمہ لاربارلیغی نے ونجوم لارنینک سماء نینک زینتی، ودبّر وبحردہ یول تاپمک لیک غہ راہبر، وکواکب سیری نینک مختلف اولکیدہ کارخانۂ عالم انتظامی اوچون تعیین قیلینغان فوائد بیشمار لاربارلیغی نے، خلاصۂ کلام اوشبو فلک دوّار نینک شمس وقمری، ونجوم وبروجی وجملہ مایلازمی ایلہ آخر مدت دنیا پچہ اوشبو ترتیب ونظام ایچرہ دورِ دائمی دہ بولوب انینک ضمیندہ زمین اوزاسیدا کی جمیع مخلوقات نینک مصالحی منتظم ومتضمن ایکانینی بیلمک غہ متوقف دور، وشونکا اوخشہ جبال وارض غہ باقیب اول اشیالاردہ موجود بولغان قدرۃ اللہ نینک دلائلی دن بولغان عجیبہ لارغہ فکر یبارمک، علم طبقات الارض وعلم المعادن یاردمی ایلہ زمین اوستیغہ جبال نے نصب اتمک داکی منافع عظیمہ غہ و جبال وجودی داکی فوائد دن بولغان ذہب وفضہ ونحاس وحدید ورصاص وزبرجد وزمرد وشونکا اوخشہ انواع معدنیات کہ عقول بشر تفصیلی دن عاجزدور، اندہ کنوز ومکون ایکانینغہ، ومونداق تاشقاری وجودِ جبال دافع تخریب سیول غریزہ، ومانع صدمۂ ریاح عاصفہ، وہم مَسْقِطِ ثلوج اولمک ایلہ مسیلِ انہار، ومَنْبَتِ ضروبِ نبات وفواکہ، وادویۂ بیشمار ایکانینغہ، وغیر غیر فوائد لاتُعَدّ ولاتُحْصٰی سیغہ واقف اولمک غہ متوقف دور، وانیچنین زمین دہ مخلوقات نینک منافع ومصالحی اوچون یراتیلگان نرسہ لارغہ زمین نے سواوستیدہ خلق اتیب انسان لارغہ فراش ومہاد ایلامک، وحیوانات نینک ارزاق واقوات ومعایشی غہ انے محل قیلماق، وبندہ لارانتفاعی اوچون انے باد جود قورو غلوقی ایلہ ملایم قیلماق داکی حکمت غہ، وزمین یوزی ہمہ سی برطرزدہ قیلینماسی بعضے سی تیپ توز وبعضی سی چوقور، وبعضی سے تاغ لیق، وبعضی سی قم لیق قیلینما قیدہ اسرار نیمہ ایکانینغہ عالم بولماق غہ متوقف دور، چونکہ انسان سماء نینک تسویہ سی نے وہندسہ ونظامی واتقانی نے بیلمایدور، مگر علم ہیئت ایلہ، وعلم ہیئت ایسہ حساب وہندسہ وجزایلہ بیلینیادور، وانسان مونے بیلگاندہ قولاق لارایشیتماگان، وکوزلارکورماگان، وقلب لارغہ خطور قیلماغان برطور غہ کیریب حیّز اِحتصادن بیرون برشادیق وسرور غہ نائل اولور، انسان نینک قبلی شمس وقمر وباشقہ کواکب سیارہ لاردور قیلدوں فلک بیضاوی الشکل نینک حقیقتی نے بیلکان دہ نہ قدر مسرور ومبتہج اولور، وکواکب سیارہ نینک دوائری غہ برہانِ عقلی ایلہ واقف بولغان دہ، وانیچنین آی لار، وہیل لار، وقرن لار، نینک بخوک متحرک بولکی غہ واختلاف لیل ونہار نینک بخوک حاصل بولکی غہ، وقوف پیدا قیلغان دہ، انکانہ قدر ذوق ولذت لار اولور لاانور ومونی فہم اتیکان چاغ داکی لذت آلدیدہ پادشاہ وجبّار لارگردن لاری نینک ایگیلیب خشوع وخضوع کورساتکی، ادنی درجہ دہ قالور (یعنے ہیچ برشئ قطاریدہ کورولماس)

خلاصۂ کلام اول علم دن حاصل بولغان لذت وذوق، بندہ نے کمال رغبت ونہایت شوق ایلہ صانع حکیم قدرۃ کاملہ سی غہ ایمان کلتورمک غہ، وانے تصدیق اتیب انینک وحدانیتی غہ اقرار ایلامک غہ رہبر وسائق اولور، عوام ناس اگرچہ مخلوقات نینک خلقۃ ظاہری سیدا کی بدائع غہ باقیب انینک ایلہ صانع

تعالے وتقدس عظمتی غہ استدلال ایتسہ لار مو، اما مکونات مصنوعہ نینک خلقتی دا کی حکمت دن واولار نینک وجودی غہ ودیعت قیولغان منافع وفوائدن بخبر اولغان جہتدن، اول اشیاء علمی غہ واقف بولغان لارغہ حاصل بولغان ذوق ولذت لارنے تایماس لار، نظر لفظی اگرچہ عامہ نینک نزدیدہ رؤیۃ بصرہ تولاراق استعمال قیلینسہ مولیکن خاصۃً لار نزدیدہ بصیرت یعنی دل کوزی برلہ کورمک غہ اطلاق قیلینا دور، ہر برنرسہ غہ دل کوزی برلہ نظر قیلماق ایسہ انینک علمی نے اوقوب حقیقتی غہ واقف بولمک ایلہ بولور، محقق لار بعضی سے دیمیش کہ، نظر منظور فیہ غہ دل برلہ التفات قیلماق دور، اھ،

وراغب اصفہانی مفردات دہ دیب دور کہ نظر نینک معنی سی برشی نے ادراک قیلماق، و کورمک اوچون ظاہری کوزی نے یا باطن کوزی نے اویورمک دور وگاہا نظر دن مراد تأمل ومخص اولور وگاہا مخص دن سونک حاصل بولغان معرفت نے نظر آتار لار، قولہ تعالی قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ دہ اُنْظُرُوْا اَتَأَمَّلُوْا معنی سیدہ دور، اَفَلَا يَنْظُرُوْنَ اِلَى الْاِبِلِ دہ افلا یَرَوْن ویتد برون معنی سیدہ دور، اھ ٥

مفردات دہ ذکر قیلنغان اوشبو تقریر نینک یوقاریدہ ذکر قیلینغان بیان لارغہ تأیید برمکی مقرر دور،

اوزینی دین اسلام غہ یاردم برگوچی، وشرع نبوی غہ رواج ونصرت قیلغوچی دیب خلق نظریغہ نظر یغہ کورسا تکوچی، بعض علما لار زمرہ سیدن سانالغان کیملار نینک رجما بالغیب علوم فلاسفہ دن بولغان ریاضیات وطبیعیات ومنطقیات نے حرام، دالنے اوقوغوچی لار اسلام دائرہ سی دن چقماق غہ اقدام قیلغوچی لار دور دیمک لاری، وآدم لارنے علوم مذکورہ تعلّمی دن منع قیلماق لاری ودین اسلام نامی دن انینک تعلیم وتعلّمی یولینغہ سدّ چیکمک لاری، اول کیشی لار نینک تحقیق وتدقیق بار اسیدہ قاصر وکوتہ نظر لیق لاری دن ناشی دور، اول بے بضاعت لار بیلمایدور لار کہ علوم حساب وہندسہ وہیئت وطبیعیات ومنطقیہ دن ہیچ بری نینک امور دینیہ غہ نہ نفیًا ونہ اثباتًا تعلّقی یوقتور یعنی اسلام دینی نینک اساسی بولغان قرآن کریم دہ مذکور علم لارنے اوقوتمک لار دیا اوقوماتمک لار دیگان صریح وظاہر برآیت یوقتور، بلکہ اشیاء کونیۂ سماویہ وارضیۃ نینک بدایع خلقتی غہ تأمل وتفکر ایلامک غہ یورولغان آیت لار مفہومی دن ہیئت ونجوم وریاضیات وطبیعیات تعلّمی غہ حثّ وتحسین بار لیغی استنباط قیلینا دور

چنانچہ فیلسوف اسلام امام غزالی رحمہ اللہ کتاب المنقذ من الضلال دہ آتیا دور، اسلام نینک جاہل ودوستی گمان قیلا دور کہ فلاسفہ غہ نسبت بریلگان علم لارغہ انکار ایلامک ایلہ دین اسلام غہ نصرت برمک لازم دیب، لیس بوگمان ایلہ اولار نینک جمیع علمی غہ انکار قیلا دور، واول علم لار بار اسیدہ اولار نینک جاہل ایکانلیک لارینی ادّعا ایتا دور حتاکہ اولار نینک کسوف وخسوف تو غریسیدا کی سور لارنی

انکار قیلا دور، واولار نینک اوشبو دیگان سوزلاری شرع غہ مخالف دیب زعم ایتا دور، بو کیشی نینک بوسوزی کسوف وخسوف حقیقتی غہ برہان قاطع برلہ واقف وعارف بولغان کیمسہ قولاقیغہ یتکان ہنگام دہ اول اوزی نینک برہانی بارانسیدہ ہیچ برشک غہ تو شمایدور، لیکن دین اسلام جہل غہ وبرہان قاطع غہ انکار قیلماق غہ مبنی بردین ایکان دیب اعتقاد قیلادور، پس فلسفہ غہ محبتی زیادہ اولوب اسلام غہ بغض ودشمن لیغی آرتادور، موندا غ بولغاچ اسلام غہ نصرت برمک اوشبو علوم فلاسفہ غہ انکار ایلامک ایلہ دیب گمان قیلغوچی کیملار نینک خداحقی دین اسلام غہ جنایت لاری اولوغ دور۔ جالبوکہ شرع دہ اوشبو علوم فلاسفہ نہ نفیاً ونہ اثباتاً تعرض یوق وبو علوم لاردہ مواموردینیہ غہ اعتراض یوقتور، و حضرت رسول اللہ نینک اِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آیَتَانِ مِنْ آیَاتِ اللّٰہِ لَا یَخْسِفَانِ لِمَوْتِ اَحَدٍ وَلَا لِحَیَاتِہٖ فَاِذَا رَاَیْتُمْ ذٰلِکَ فَافْزَعُوْا اِلٰی ذِکْرِ اللّٰہِ وَاِلَی الصَّلٰوۃِ قول شریفی دہ قویاش وآی نینک سیری لنے، واولار نینک بروجہ مخصوص اوزرہ اجتماع قیلماغلیق لاریتی، یا مقابلہ ایلامک لیک لاریتی بیلدورادورغان علم حساب لنے انکار قیلماق غہ سبب بولادورغان نرسہ یوقتور، علوم ریاضیہ نینک مبحثی دن ہیچ برنرسہ نینک دین غہ تعلقی بولماغاندیک، علوم منطقیہ دن ہیچ نرسہ نینک مونہ نفیاً ونہ اثباتاً دین غہ تعلقی یوقتور، منطقیات غہ انکار قیلماق علوم منطقیہ اہلی قاشیدہ منکر نینک عقلی بارانسیدہ بلکہ دینی بارا سی دہ سوء اعتقاد حاصل بولمک دن اوزگہ فائدہ لنے برمایدور، اھ

منافیلسوف اسلام امام غزالی نینک کلامی نینک خلاصۂ ترجمہ سے بودور، اللہ سبحانہ توحید غہ و صحت معاد غہ دلالت قیلادورغان آیت لارنے ذکر قیلغان دن کین رسول کریمی نے بندہ لارغہ تذکیر ایلامک غہ امر قیلیب دیدی کہ فَذَكِّرْ اِنَّمَآ اَنْتَ مُذَكِّرٌ ۝ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ ۝ ای محمد پس اوشبو وحدانیت الٰہی غہ وامر معاد صحتی غہ دلالت قیلادورغان آیت لار بیلہ آدم لارنے تذکیر ایت، مشرک لاربو ذکر قیلینغان دلیل لارغہ نظر اعتبار برلہ فکر قیلغوچی ایماس دور، پس سن طرف آلہی دن بیار یلکان ناصح دواعظ بولمیلنیک غہ کورہ اولارغہ نصیحت وموعظہ ایلاب اللہ مستعان نینک بریلکی غہ ومعاد امری غہ دلالت قیلادورغان، دلیل وبرہان لارنے اولار نینک یادی غہ سالغیل اولار نینک دلائل حقہ غہ وبراہین اللہ غہ نظر قیلماس لیق لاری، دانندہ تفکر ایتماس لیک لارسے سنی غمگین قیلماسون، امانظر غہ امر ایلامک دہ اولارغہ الحاح ایتماگیل، انجق سنینک عملینک موعظہ ونصیحت ایتمک دور، سن اولارا وزرہ مسلط ایماس دورسن، تازور وجبر برلہ اولارنے ایمان غہ داخل قیلغای سن، ایمان وعدم ایمان اولار نینک اوزاختیارلاریغہ قویولغان دور (قراءت سبعہ نینک مسیطر کلمہ سی داکی قراءت لارسے وانینک لغۃً معنی سی بارانسیدہ کشف البیان دہ برآز سوز توجیہ قیلیندی)

اِلَّا مَنْ تَوَلّٰى وَكَفَرَ ۝ فَيُعَذِّبُهُ اللّٰهُ الْعَذَابَ الْاَكْبَرَ ۝

لیکن اول کشیکہ دین حق دن یوزادیوردی یاکہ وعظ ونصیحت برلہ توحید الٰہی غہ چیرلاغوچی داعی حق دن

اغراض قیلدی، وکفرده ثابت بولدی، پس الله تعالی اول کیمسه نے عذاب اکبر برله معذّب قیلور، بو آیت داکی استثنا بارا سیده مفسرلار بر نیچه احتمال لار بیان قیلیش لار بیزاولار دن اوچ احتمال نے بیان قیلامیز، بر نجی احتمال استثنا منقطع اولمك ایله بسیطر دن مستثنی بولغای، یعنی ای محمد سن اول مشرك لاراوزره مسلّط ایماس دورسن لیکن اولار زمره سی دن هر کشیکه حق دن اعراض قیلسه وکفرده اصرار کورگوزسه پس الله سبحانه اول کشی نے عذاب اکبر برله عذاب قیلور که اول جهنم عذابی دن عبارت دور دیمك دور، ایکنجی احتمال استثنا متصل بولمك ایله مستثنی منه علیهم داکی ضمیر دور یعنے ای محمد سن اول مشرك لاراوزره مسلّط ایماس دورسن مگر ایمان دن یوزاویروب کفرده اصرار قیلغان کیمسه غه مسلط دورسن، پس بدر ستیکه سن اول مشرك لاراوزره الله تعالے طرفیدن جهاد غه اذن بریلمك ایله مسلط قیلیبورسن دیمك دور، گویا الله تعالی کفار غه بو دنیاده مؤمن لار نینك جهاد وقتالی، وآخرت ده نار جهنم نینك عذاب ونکالی ایله وعید قیلیب دور، اوچونچی احتمال استثنا متصل بولمك ایله مستثنی منه فذکّر دیگای بولغای یعنی پس ای محمد آیات الهیه برله وعظ ونصیحت قیل مگر آیات الهیّه مواعظی دن، وانے قبول ایلامك دن قبول ایلامك دن یوزاویروب کفر وعناده اصرار قیلماق ایله عذاب اکبر غه مستحق بولغان کیشی نے تذکیر ایتما گیل کیمه، اول بے سعادت سنینك وعظ ونصیحتینك دن فائده مند بولماس دیمك دور،

الله ذوالجلال، کفار شقاوت آل، لار نے عذاب اکبر ایله عذاب قیلماقی غه تعلیل اوچون ویدورکه

إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ۝ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ۝ تحقیق اولار نینك موت وبعث ایله رجوع لاری بیز نینك طرفیمیز غه غلبه دور، بیزدن باشقه کیمسه غه نه استقلالاً ونه اشتراکاً رجوع ایتماس لار، سونکره اولار نینك حسابی تحقیق بیز گه عائد دور، بیزدن باشقه کیمسه اولار نینك حسابی غه مالك بولالماس، بزگینه حق وعدالت اوزره حساب آلیب هر کیمسه نینك عملی غه کوره جزا بیرا دورمیز، بوقول آلتی ده قتیغ قورقوتماق، وزیاده آرسوقتورماق بار دور، چونکه بنده عاصی پریشان روزگار نینك اوز مالکِ قهاری درگاهیغه یانیب بارمکی غایتده دشوار، ونهایت ده قیین برامر ایکاینده شبهه یوقتور، وبنده نینك اعمالی دن نقیر وقطمیری نے قویماي عدل برله محاسبه قیلغوچی ملکِ عدل درگاهی ده قیلغان اعمال لاری نینك حسابی نے برمك قتیغ دشوار دور، پس بنده غه لازم دور که بو معنی نے ملاحظه قیلیب بو دنیاده اوز نفسینے محاسبه قیلماق غه اهتمام قیلغای امیر المؤمنین عمر بن الخطاب رضی الله عنه دیمش لار، اوز نفس لارینکیز نے محاسبه قیلینك لار، محشره ده درگاهِ آلهی ده محاسبه قیلینیشینکیز دن ایلکاری واعمال لارینکیز نے اوچانك لار تانکلا محشره اعمال لارینکیز وزن قیلینیش دن ایلکاری، واعمال صالحه ایله اوز لارینکیز نے مزیّن قیلینك لار عرض اکبرا وچون (یعنی روز محشره درگاه آلهی غه عرض قیلینماق اوچون) اول روز اکبره سوال وحساب اوچون ملک متعال درگاهی غه عرض قیلینغا نینکیزده، یعنی حاضر قیلینغا نینکیزده میز لار نینك اسرار ینکیز دن هیچ بر سرّ مخفی قالمای بارچه سی ظاهر قیلینادور، انجم آخرت ده حساب انداغ برگروهی غه مینگیل قیلینادورکه، اولار بو دنیاده نفس لارینی محاسبه قیلیب دورلار، وآخرت

وہ انداغ برگروہی نینک میزانے حسنات ایلہ آغیر قیلینا دورکہ، اولار بو دنیادہ نفس لاری نے شرع میزانی برلہ اولچاب دورلار، اھ ہ واللہ اعلم بمرادہ

سورۃ الفجر مکہ دہ نازل اولمیش دور آیتی یگرمہ توقوز، کلماتی بریوز اوتوز توقوز، حرفی بش یوز توقسان تی دور

بسم اللہ الرحمن الرحیم

وَالْفَجْرِ ۝ قسم قیلامن صبح وقتی بیلان (کہ وقت لارنینک افضلی واولوغ عبرت محلی دور)
وَلَيَالٍ عَشْرٍ ۝ وقسم قیلامن اون کیچہ بیلان (کہ ذوالحجہ نینک اولی دن تا اونی نچہ بولغان کیچہ لار دور، بو اون کیچہ ہمہ کیچہ لارنینک اشرفی دور) وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ۝ وقسم قیلامن شعائر معظمہ (یعنی اعمال حج) دہ تعظیمی رعایہ قیلینا دورغان امکنہ وازمنہ واعمال لارجفت وطاقی بیلان (کہ اولار مکان لارنینک اشرفی وزمان لارنینک اعظمی وعمل لارنینک اعزی دورلار)
وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ ۝ وقسم قیلامن مزدلفہ کیچہ سی بیلان، وقتی کہ حاجی لار اول کیچہ دہ عرفات دن مزدلفہ غہ سیر قیلا دورلار،

بیلمک کرک کیم اللہ سبحانہ وتعالی نینک اوشبو نرسہ لار بیلہ قسم قیلماقے بیلدورادورکہ، البتہ بو نرسہ لاردہ یا فائدۂ دینیہ بار دور، انداغ کہ بو نرسہ لار اللہ تعالی نینک وحدانیتی غہ دلالت قیلا دورغان دلائل باہرہ دن بولغانغہ اوخشہ، یا بو نرسہ لار فائدۂ دنیویہ بار دور، انداغکہ فائدہ لاری بندہ لارنے شکرغہ قوزغاماق بولغای، یا دینیہ ودنیویہ فائدہ لار مجموعی بار دور،

مثلاً اللہ سبحانہ نینک فجر بیلہ قسم قیلماقی دابندہ لارا وچون فائدہ بو کیم، فجر وقتی دہ کیچہ تو گاب صبح روشنایلیقی ظاہر اولمک ایلہ آدمی لار وسائر حیوانات لار رزق طلبی دہ منتشر اولورلار، وبو حال یوم بعث دہ اولوک لار قبر دن منتشر بولمک لاریغہ مشاکل دور، ومونده تائل بیلہ نظر قیلغان کیشیغہ اولوغ عبرت لار بار دور، شونینک اوچون اللہ تعالی قرآن مجیدہ برنیچہ موضع دہ صبح بیلہ قسم قیلیب دور، ویہ برآیت دہ اللہ تعالے اوزی نے صبح نے قرانغو کیچہ دن ظاہر قیلغوچی دیب مدح ایتیب فالق الاصباح دیب دور، یعنی اول خالق قدیر قرانغو کیچہ نینک قرا پردہ سینے یرتیب صبح روشنایلیقی نے آشکار قیلغوچی دیب دور، صبح طلوعی دہ اللہ تعالی نینک قدرتیغہ ووحدانیتی غہ دلائل باہرہ لار بارلیغی اوچون

ے انتشار یردن قوزغالیب ہر طرف غہ متفرق اولمک دور منہ ۱۲ ۔ مشاکل یعنی صورت دہ بر بریغہ اوخشاس دیمک دور ۱۲!

گاہا اینک بیلہ قسم قیلیب دور، وگاہا اے خلق ایتمک لیک بیلہ اوزیغہ شنا ایتیب دور،

پس طبیعیون دن سوال قیلماق کرک کہ بوالیش لارنے یعنے کیچہ تمام عالم اوزرہ قراچادرینی یا نیب ہمہ نے اوزی نینک پردۂ ظلمتی آستیدہ مردہ لارکبی حرکت سیز ساکت توتقان دن سونگ، اولار نینک راحت وآرامی انقضاسی غہ تیکاچ، مصالح معاش لارین جستجو ایتمک غہ محل اولان کوندوزنے ظاہر قیلماق اوچون کیچہ نینک قرالباسی نے عالم اہلی باشیدن زایل ایلاماک یا صبح نے آشکار ایتکان کیم دور، اگرچہ لیل ونہار نینک ظہوری شمس تابان نینک حرکت دائمی، وسیری ایلہ واقع اولمک دہ اولان غروب وطلوع سببی ایلہ وجود پذیر اولسہ مو، لیکن اول شمس منیرہ نے بویلہ زور لوق دہ خلق ایتیب مصالح وانتظام عالم اوچون انکار بروج ومنازل لار تقدیر ایلاب، الی انقضاء الدہر لارنے برنظام بدیع وترتیب عجیب اوزرہ سیر قیلدور غان کیم دور، اگر طبیعیون عقل حقیقت بین ایلہ بو صنایع بدیعۂ کارخانۂ قدرت غہ نظر قیلسہ لار، فلک نے واندہ کی شمس وقمر وسائر کواکب سیارہ لارنے ممالک یاوروپاویہ دہ ایشلاماک دہ اولان زور برفابریک، واندہ کی ماکینہ وآلات غہ قیاس ایتیب تصور قیلسہ لار کہ مثلاً بیرگہ محسوس اولمک دہ بولغان فابریک لارکبی تمدن عالمی دہ بالفرض یریوزیدا کی جمیع انسان وحیوانات نینک مصالح ولوازماتی نے طیار قیلماق اوچون ایشلاماک دہ اولان زور برفابریک اولسہ، وانینک اپچیدہ ہر نوع ماشینہ لارا وزیغہ لایق اسباب طیار لاماق اوچون حرکت دہ بولسہ، اگرچہ ظاہر دہ اول حرکت قیلماق دہ اولان ماکینہ لار اسباب وصنایع لار وجودی غہ وظہوری غہ سبب اولمک دہ ایسہ لار مو حقیقت دہ اول فابریک لار بر حکیم مخترع نینک اختراعی ایلہ وجود غہ کلمکی دہ ہیچ برشبہہ یوقتور، شو نینک کبی بو ممکنات عالمی دہ مصالح خلق اوچون قورولغان فلک فابریکہ سے، واندہ الشلاماک دہ اولان آفتاب وآی وسائر سیارہ لار ماکینہ لاری ہم، بر مخترع قدیر نینک اختراعی سیز وجود غہ کلمک ممکن مودور دیب استدلال ایتسہ لار، البتہ یوقاریدا کی سؤال لار جوابی دہ اوشبو الیش لارنے قیلغوچی اہل اسلام نینک اعتقادی دہ ذات واجب الوجود یگانہ دیب وجودیغہ وحدانیتی غہ وقدرتِ کاملہ سیغہ ایمان کلتورمک واجب بولغان صانع قدیر، ومعبودِ بی شریک ونظیر دیمای چارہ لاری یوقتور،

منابو بیانات مفہومی چہ صبح نینک طلوعیدہ اللہ سبحانہ نینک قدرتیغہ ووحدانیتی غہ دلیل بارلیغی، دہم اول تمامۂ حیوانات معاشی نے جستجو قیلماق غہ محل اولمکی جہتے ایلہ اندہ دینیہ ودنیویہ فائدہ لار بارلیغی اوچون اللہ تعالی والفجر دیب صبح برلہ قسم قیلیب دور،

ولیالِ عشر یعنی ذوالحجہ نینک اون کونے ایلہ قسم قیلماقے اندہ فائدۂ دینیہ بارلیغی اوچون دور، چونکہ اول اون کون انداغ فضائل مخصوصہ ایلہ خاص قیلنیب دورکہ، اول فضائل لار برسنہ اپچیدا کی تمام کون لار اپچرہ اولاردن اوزگا کون لاردہ یوقتور، واول فضائل مخصوصہ اول اون کون لاردہ اعمال حج غہ اشتغال کورگوزمک کبی نرسہ لار دور،

ابن القیم الجوزی زاد المعاد دہ ایتا دورکہ رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم عشر ذی الحجہ دہ دعانے

تولا قیلور ایدی لار، وعشر ذی الحجہ ده تهلیل وتکبیر وتحمید نے تولا ایتماق غه امر قیلور ایدی لار دیب
صحیح بخاری ده ابن عباس رضی الله عنهما دن روایت قیلیب دور، پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم دیب دور لار، هیچ برکون لار ده قیلغان عمل صالح خدا نینک نزدیده اوشبو اون کون ایچره قیلغان عمل صالح دن محبوب راق ایماس دور، صحابه لار سوردی لار که جهاد فی سبیل الله موجبو براق ایماس مو دور، دیدیلار که جهاد فی سبیل الله مومندن محبوب راق ایماس دور، مگر کشیکه جهاد غه اوز نفسی ومالی برله (رضای آلهی نے ایستاب) چیقه جهاد دن یانماسه اوشبو لار دن هیچ نرسه بیله (یعنے اوزی موتیریک یانمای شهید بولسه، ومالی مواولادی غه یاندورولمای صرف غزاة بولسه) بو حدیث ده بو معنی غه اشارت بار دور که جهاد کفار اوچون چیقغان غازی غه مناسب بو دور که اوبی دن چیقغان ده ایکنجی سلامت یانیب کلماسلیک نیتی ایله چیقغای، اما ارادهٔ آلهی اینک سلامت یانیب کلماکیغه تعلق تاپکان بولسه انکار هیچ باکی یوقتور، وهم بو حدیث ده جهاد اوچون جانی نے ومالی صرف ایتکان لار نینک فضیلتی بیان قیلینیب دور، جانی ومالی هرایکی سے نے رضای پروردگار نے تاپمک اوچون صرف ایتکان لار نینک شأنی اولوغ، ودرجه لاری بلند لیکی اوچون خداوند کریم قرآن مجیده مواضع متعدده دا اندراغ عالی همت جانباز لار نے مدح ایتیب، یُجَاهِدُونَ فی سبیل الله بامواله وانفسهم، والمجاهدین فی سبیل الله بامواله وانفسهم دیدورای مؤمن لار باقینک کر اسلاف کرام لار میز، دین اسلام نینک ترقی وتعالی سے بارا سیده اعلاء دین لار ایله جهاد قیلماق ده جان لاری نے فدا قیلدی لار، تا آنکه دین حنیف اسلام همه اکناف عالم غه منتشر اولدی یا بیلدی دیمک دور، اولار دن سونکره بزلار ترویج دین وترقی ملت بارا سیده اولار دیک جان نے بذل ایتمک نه یرده، غایت وناءت دن مال نے هم صرف ایتمک نے لایق کورماي دون همت لیک کورساتدوک الی الآن غفلت دن کوز آچماي حرص وبخل ایله کورساتمک وه میز، لاجرم اوز میز غیر دین لار زیر تسلطی ده خوار وزبون ودین اسلامیمیز احکامی غه ضعف طاری اولمک ایله دائما رذیل وسرنگون دور میز.

والشفع والوتر بیله قسم قیلماق ده یعنے اعمال حج ده محترم تو تولغان امکنه وازمنه واعمال لار ایله قسم قیلماق ده فائدهٔ دینیه بار دور، چونکه اولار نینک هر بری اعمال دینیه نینک عمده سی بولغان حج مناسک لاریني ادا قیلماق ده شارع طرفیدن فضیلت لیک اشیا لار دیب فضیلتے بیان قیلینغان نرسه لار دور، اما مکان لار دن چنانچه صفا ومروه، شفع، بیت معظم وتر دور، منی ومزدلفه شفع، عرفات وتر دور اما صفا ومروه پس اینک فضیلت صفا ومروه فضیلتی غه بو کفایه دور که الله تعالی اوز کلامی ده اني شعائر حج دن سَنَابٍ إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ دیب دور، یعنی تحقیق صفا ومروه لار اسیده سعی ایتمک بیت الله نے حج قیلماق نینک علامت لاری دن دور دیب دور، صفا ومروه نینک فضیلتی دن بیری

فضیلت صفا ومروه

طاری اولمک دوچار کلمک دور ۱۲ منه رذیل پست وحقیر ۱۲ منه

بوکیم اول ایکی سی نینک اراسیدہ سعی قیلماق واجباتِ حج دن ایرور، انے ترک ایتسہ دم لازم کلور، واندہ سعی ایتمک نینک ثوابی تو غریسیدہ عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما دن روایت قیلینغان حدیث دہ کلیب دور، پیغمبر صلے اللہ علیہ وسلم دیمیش وَاَمَّا طَوَافُکَ بِالصَّفَا وَالْمَرْوَۃِ کَعِتْقِ سَبْعِیْنَ رَقَبَۃً رواہ الطبرانی فی الکبیر والبزار، یعنے اما صفا و مروہ آراسیدہ طواف قیلما قینک یتمیش قل نے آزاد قیلغان کبی دور، وینہ ابن عمر رضی اللہ عنہما دن نافع قیلغان روایت دہ کلیب دور کیمکہ صفا مروہ اراسیدہ سعی قیلما اللہ تعالی اول کیشیے نینک ایکی قدمی نے صراط اورزہ ثابت برقرار قیلا دور، اول کونے کہ قدم لارانده تایمیلب تورا دور،

فضیلت بیت معظم

واما بیت معظم نینک فضیلت واولوغلوقی ایسہ بیان قیلماق غہ محتاج ایماس دور، انینک اولوغلوقی زمین نینک ہر قطری داکی اسلام اہلی غہ معلوم دور، فضیلت وشرفی بار اسیدہ انینک تمام اہل اسلام غہ عمدہ ارکان دین اولان نماز اداسیدہ قبلہ وارکان اسلام نینک تورتینچی سے اولان حج اداسی دہ مطاف بولکی، وحق تعالی قرآن کریم دہ اِنَّ اَوَّلَ بَیْتٍ وُّضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِیْ بِبَکَّۃَ مُبٰرَکًا وَّھُدًی لِّلْعٰلَمِیْنَ قول شریفی ایلہ انے مبارک آتا کی، وہمہ عالم اوچون باعث ہدایت دور دیکی کفایہ دورج مناسکی ایچرہ حاجی لار مکۂ مکرمہ غہ داخل بولغان زمان اول بیت محترم نے طواف قیلماق سنت بو طواف نے طواف قدوم دیرلار، وعرفات دن توشوب منی دہ احرام دن چیقغان دن سونگ ایام نحر دہ مکہ غہ کلیب بیت مکرم نے طواف ایتمک فرض بو طواف نے طواف زیارت دیرلار، اعمال حج نے تمام قیلیب حجاج وطنی غہ مراجعت قیلور دا وداع اوچون اول بیت معظم نے طواف ایتمک واجب دور، بو طواف نے طواف صدر دیرلار، بو طواف آفاقی غہ واجب دور، منا برگینہ عبادت اداسی اثنا سیدہ انے طواف ایتمک اوچ شعار ایلہ یورد تولماکی انینک اولوغلوقی نینک علامتی دن دور، واول بیت معظم نے طواف ایتمک نینک فضیلت وثوابی بار اسیدہ احادیث نبویہ وارد اولمیش دور، چنانچہ طبرانی معجم کبیر دہ محمد بن المنکدر دن روایت قیلیب دور رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دیمیش لار کیمکہ بیت اللہ نے یتی شوط طواف قیلسہ طواف اثنا سی دہ لغو قیلما سہ، اول طوافی برقل آزاد قیلغان کبی بولا دور دیب، بیہقی اسنادِ حسن ایلہ ابن عباس رضی اللہ علیہ وسلم دیمیش لار اللہ تعالی ہر کونے بیت اللہ الحرام نینک حاجی لاری اوزرہ برایوز یگرمہ رحمت نازل قیلا دور، انینک آلتمیشی طواف قیلغوچی لار اوچون تایگرمہ سی بیت اللہ غہ قراب اولتور غوچی لار اوچون دور، ترمذی وابن حبان عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہما دن روایت قیلیب دور لار پیغمبر خدا صلے اللہ علیہ وسلم دیمیش لار کہ، بیت اللہ نینک اطرافیدہ طواف قیلماق نماز دور، مگر این کہ سیز لار اول طواف دہ سوز قیلور سیز لار (یعنے نماز دہ سوز قیلماق درست ایماس ایدی، لیکن طواف نماز مقامی دہ بولوب تورد غلوق اندہ سوز قیلغان کیشی اندہ خیر دن اوزگہ سوز نے قیلماسون (یعنی تسبیح وتہلیل ودعوات غہ مشغول بولسون دیمک دور) ترمذی ابن عباس رضی اللہ عنہما دن روایت

فضیلت طواف بیت اللہ

سوز قیلماق نماز دہ

آیات سورہ پس طوافدہ

قیلیب دور رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم دیمیش لار، کیمکہ بیت اللہ نے اللیگ بار طواف قیلسہ آنا سی دن تو غولغان کون دا کی دیک گناہی دن پاک بولوب چیقا دور،

ابن ماجہ ابن خزیمہ صحیحی دہ عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما روایت قیلیب دور لار دیمیش کہ رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم دن ایشیتم کہ ایتور ایدی لار، کیمکہ بیت اللہ نے طواف قیلسہ وایکی رکعت نماز اوقوسہ، برقل آزاد قیلغا دیک بولور دیب

دینہ ابن خزیمہ صحیحی دہ، وابن حبان عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما دن روایت قیلیب دور لار، دیمیش کہ، رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم دن ایشیتم ایتو ایدی لار کیمکہ۔ بیت اللہ نے یتی شوط طواف قیلسہ، طواف قیلماق دہ ہیچ بر قدم نے قویمایدورونہ بری نے کوتارمایدور، مگر اول کیشی دن اول قدمی سببی ایلہ بر خطیئہ یوق قیلینا دور، و بر حسنہ انینک اوچون اول قدمی سببی ایلہ بیتو لادور و بر درجہ انینک اوچون اول قدمی سببی ایلہ رفع قیلینا دور،

ابو نعیم حلیۃ الاولیا دہ، و بیہقی شعب الایمان دہ عائشہ رضی اللہ عنہا دن روایت قیلیب دور لار، رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دیمیش لار تحقیق اللہ تعالے بیت اللہ نے طواف قیلغوچی بندہ لاری بیلہ فرشتہ لار غہ مباہات قیلور،

فضیلت

ابن الجوزی روایت قیلیب دور پیغمبر صلے اللہ علیہ وسلم دیمیش لار بیت اللہ غہ نظر قیلماق عبادت دور،

وامامینا ننک فضیلتی غہ بو امر لار کافی دور کیم، مناسک حج امر لاری دن اولان رمی جمار، و ذبح، و حلق رأس کبی عمل لار نے ادا ایلامک غہ اول موضع مبجل محل دور، حاجی لار یوم الترویہ دہ ذوالحجہ نینک سکزنجی کونیدہ طلوع شمس دن سونک لبیک ایتغان حال دہ مکہ دن چیقیب نماز پیشین نے منی دہ اوقوب کیچہ سی منی دہ قونوب ایرتہ سی عرفہ کونے نینک صبحی غچہ منی دہ تورو ب، طلوع شمس دن کین عرفات غہ قوزغالماق سنت دور، وانچینین عرفات دن یانیب منی غہ کلگان دہ نحر کون لاری منی دہ کیچہ لاماق سنت دور، منی نینک فضیلتی دن بری بو کہ عظیم الفضل اولان مشہور مسجد خیف منی نینک مسجدی دور، اصحاب سنن ترمذی ونسائی، وابن ماجہ وہم ابن حبان صحیحی دہ یزید بن الاسود دن روایت قیلیب دور لار دیمیش کہ رسول اللہ نینک حجۃ الوداعی دہ اول جناب ایلہ مسجد خیف غہ حاضر بولدوم ونماز بامداد نے مسجد خیف دہ اول جناب برگا دا قیلدیم، الحدیث ہ

طبرانی معجم کبیر دہ منی دہ تمیش پیغمبر نینک قبری بار دیب پیغمبر صلے اللہ علیہ وسلم دن نقل قیلیب دور،

ازرقی مجاہد دن روایت قیلیب دور دیمیش کہ تمیش بش پیغمبر حج قیلمیش لار بارچہ لاری بیت اللہ نے طواف قیلمیش لار، و منی نینک مسجدیدہ نماز اوقومیش لار، پس اگر سنینک اول مسجد دہ نماز نے فوت قیلماسلیق غہ اسطاعتینک بولسہ البتہ انڈہ نماز اوقوماق نے فوت قیلماغیل

دیب۔ ومنی دہ مسجدِ خیف نینک آرقہ سیدہ غارِ والمرسلات باردور، ومنی نینک اولوغ فضیلتی دن بری بوکیم اول محلّ شریف باوجودِ وسیع ایماس لیغی ایلہ حجاج ھرقنچہ تولا بولسہ ھم اوزلیغہ سیغدور ادور، رحم جنین غہ کینکر وبولغان کبی منی ہم انکا نزول قیلغان لارکثرۃ دازدحامی غہ کورہ کینکر وبولا دور، ومنی دعا اجابت بولا دورغان محل لارنینک بری دور، چنانچہ قاضی مجدالدین شیرازی الوصل والمنی فی فضل منی نام کتابیدہ ذکر قیلیب دور۔

فضیلت مزدلفہ

واما مزدلفہ نینک فضیلتے بوکم حدیث دہ کلیب دورکہ رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم عرفہ کونے امت اوچون دعا قیلمیش لار، مظالم لاردن اوزگہ سے اجابت قیلینمش، سونگرہ مزدلفہ دہ یینہ امت اوچون دعا قیلینمیش، اندہ ہمہ سی حتاکہ غفرانِ مظالم ایلہ اجابت قیلینیب دور، حاجی لار مزدلفہ دہ کیچہ دہ تورماق سنت دور سونکرہ نماز بامداد نے شافعی وقتیدہ غلس[1] دہ اوقوب بعد ازان جبل قزح غہ یقین مشعرالحرام دہ طلوع شمس نچہ وقوف قیلماق واجب دور، وشمس طلوع قیلمیش آلدیدہ مزدلفہ دہ دعا مستجاب دور، ابن النقاش انے مکۂ مکرمہ دا کی دعا مستجاب بولا دورغان محل لاردن سناب دور۔

فضیلت عرفات

واما عرفات نینک فضائل کثیرہ سی دن بری بوکیم، اسلام نینک ارکان اربعہ سے نینک بری اولان حج نینک ایکی رکنی نینک بری عرفات دہ وقوف ایلاماک دور، یعنی حُجاج اسلام عرفہ کونے آفتاب زائل بولغان دن باشلاب کون پاتغونچہ عرفات دہ وقوف قیلا دور لار، کون پاتغان دن کین جمیع آدم لار امام بیلہ بیرگہ عرفات دن سکینہ ووقار ایلہ مزدلفہ غہ کوچا دور لار، اگر برار کیسہ کون پاتماس دن بروں امام دن ایلگاری عرفات دن قایتسہ، انکا دم واجب بولور، اما غروب دن کین بولسہ ہیچ نرسہ لازم بولماس دور۔ عرفات اویلہ محلّ مبارک دورکہ اول کون ہر اطراف دن محض ادائے عبودیت اوچون جمع بولغان مؤمنین وحدت آیین لار اندہ ربّ کریم جنابیغہ متوجہ اولوب، انینک عفو وغفران ورحمتی نے امیدا تیب، وانواع فضل ورأفتی نے کوز توتوب غایت تذلل وانکسار ایلہ توبہ وندامت اشکینی سینوق چہرہ لاری اوزرہ توکوب تورا دور لار، واول اندا غ برموقفِ عظیم دورکہ اندہ درگاہ کریم وہاب تعالی دن امیدوار اولان لار نومید قیلینماس لار، چنانچہ حدیث شریف دہ کلیب دور اَعْظَمُ النَّاسِ ذَنْبًا مَنْ وَقَفَ بِعَرَفَۃَ فَظَنَّ اَنَّ اللّٰہَ تَعَالٰے لَا یَغْفِرُ لَہٗ آدم لار ایچرہ اولوغراق گناہ ایگاسی برکیمسہ دورکہ عرفات دہ وقوف قیلا دور، اما کمان قیلا دورکہ اللہ تعالی انے مغفرت قیلمایدور دیب، وہم اشرلار ایچرہ کلیب دورکہ اِنَّ مِنَ الذُّنُوْبِ ذُنُوْبًا لَا یُکَفِّرُھَا اِلَّا الْوُقُوْفُ بِعَرَفَۃَ، تحقیق گناہ لار جملہ سیدن انداغ برگناہ بار دورکہ انکا عرفات دہ تورمک دن اوزگہ عمل کفارت بولمایدور،

منا والشیخ والوتر ایلہ قسم قیلماق غہ شایان اولمیش امکنۂ مبارکہ لار نینک فضیلت لاری بودور۔ واما ازمنہ لار مثلاً عرفہ وترتدور، چونکہ اول ذوالحجہ نینک توقوزنچی کونے دور، وہم عرفہ سنہ دہ برکون دور

---

[1] غلس کیچہ نینک آخریدا کی قرانغولوق گہ دیر لار ۱۲ منہ

رمضان عیدی ده عرفه بولماس عرفِ عام ده یوم الفطر دن اوّل یعنی برکون نے عرفه دیمایه موشرع ده عرفه یوم النحر دن متقدم بولغان کون غه اطلاق قیلنور، ویوم النحر شفع دور، بوآیکی روزِ سعادت اندوز ده فوائدِ دنیویه لار بارلیغی اوچون الله سبحانه اولار برله قسم قیلیب دور عرفه کونیدا کی فائده یوکیم اول اندا غ برشریف کون دور که اول کون حاجی لار هزار شوق ودنیا زایله عرفات تاغی غه متوجه اولا دور لار، وحج اسلام نینک عمدهٔ ارکانی اولان وقوف عرفه نے ادا قیلا دور لار، حج امری نینک مداری کون دور، انما الحج عرفه که حدیث شریف ده کلیب دور الحج عرفة یعنی حج عرفات ده وقوف ایتمک دن غیری عبارت دور حج مناسک لاری ایچره اصل وعمده وقوف عرفه دور، اوزگاسی مونینک درجه سیده ایماس دیمکدر ویوم النحر ده کے فوائد بوکیم اول کون رمی جمار، وحلق، وذبح، وطواف زیارت کبی، امورِ حج نینک اکثری ادا قیلینا دور غان کون دور، بوایکی روزِ سعادت بروزلار هرچند ولیالیِ عشر ایله قسم قیلینغان اون کون ایچیده مندرج بولسه لار مو، باز بوایکی سیدن عبارت اولان والشفع والوتر ایله قسم قیلماتی بولار نینک ذکر بولغان فضائل لار ایله مخصص بولغان لیق لاری اوچون تخصیص بعد التعمیم قبیلی دن دور، والشفع والوتر دن مراد عرفه ویوم النحر ایکانلیکی بارا سیده احادیث واثرلار وارد اولمیش، چنانچه تفسیر دُرِّ منثور ده مذکور دور،

واما اعمال چنانچه طواف وتردور، انینک اوچون که یتی شوط دور، طواف دن سونکره اوقولا دور غان ایکی رکعت نماز شفع دور، سعی بین الصفا والمروه وتردور، چونکه یتی بارسیج قیلینور، وشونکا اوخشه رمی جمار وتردور، زیراکه هربری یتی عدد دن دور، بولار ده فوائدِ دنیویه لار دور،

مفسر لار والشفع والوتر تفسیری بارا سیده تولا قول لار بیان قیلیب دور لار، انینک همه سی نے بورده بیان قیلماق سوز نے تطویل ایلامک غه باعث بولا دور، بیرنینک بومقام ده مفسر لار نینک اول اقوال کثیره لاری جمله سیدن والشفع والوتر بارا سیده اعمال حج ایچره اداسی وتعظیمی رعایه قیلینا دور غان امکنه وازمنه واعمال لار دیب یوقاریده ذکر قیلینغان نرسه لار نے بیان قیلماقیمز، ماقبلی واکے ولیالِ عشر دن مراد ذوالحجه نینک اون کون لاری دیب قیلینغان تفسیر مناسبتی اوچون دور،

اما بوآیت کریمه تفسیریده مفسر لار ذکر قیلغان قول لار حقیده اگر رسول الله جنابی دن سند صحیح ایله روایت قیلینغان برحدیثِ بلا نزاع، ویا اهل تأویل طرفیدن ثابت بولغان برار اجماع بولماسه بوآیت دن مراد اوشبو دیب قطعی حکم قیلینمایدور، لاجرم بوا قوال لار بارچه سی وجوه محتمله دیمایا دور، شول جمله دن قاضی بیضاوی والشفع والوتر تفسیری ده اولاً اشیا نینک همه سی جفتی وطاقی، یاخلق وخالق دیب دور، حسن بصری قولیچه شفع دوتردن مراد عدد دور که انینک جفت وطاقے بار دور، بوقول غه کوره مونینک ایله قسم قیلماقی انده فوائد دنیویه ودینیویه بارلیغی اوچون بولا دور، گویا الله تعالے دینی ودنیوی الیشی لار ده بنده لار یغه ضرور ولابدی بولغان حساب بیله قسم قیلغان بولا دور، حساب نینک لابدی لیغی بوکیم مواقیت عبادات وایام وشهور حساب بیله بیلینا دور شو نینک اوچون الله تعالے ایتیب دور لتعلموا عدد السنین والحساب ما خلق الله ذلک الا بالحق یعنے الله تعالے نینک آفتاب غه عالمے یاروتا دور غان روشنا لیق

بیریب، وآی نے نورلیق قیلیب یراتمکی دا ولارنینک ہربری غہ منزل لار تقدیر قیلماقی اینینک اوچون دور
کہ تاسیز لار اول قویاش وآی نینک سیر منازل ایلا مکی ایلہ بیل لار وآی لار و ہفتہ لار وکون لارنینک
عددی سنے وحسابی نے بیلگای سیز لار، اللہ تعالی اوشبو نرسہ لارنے یراتمادی مگر حق لیق برلہ، یعنی بواشیا
لارنے بے فائدہ یراتمادی، دینک دور، منا بعض امور دینیہ ودنیویہ حساب بیلمک غہ منوط بولغان حیثیتدن
حساب انسان لار اوچون امر ضروری اولمیش، بنا برین اللہ تعالی اینینک ایلہ گاہا عَلَّمَ بالقلم علم
الانسان مالم یعلم دیب منت قیلیب گاہا اینک ایلہ قسم قیلیب دور (حساب انسان لار اوچون اندغ
برامر ضروری ایسہ پس نیچون زمانہ میز نینک علما لاری مکتب و مدرسہ لار دہ حساب علمی نینک تعلمی و
تعلیمی نینک امری نے مہم بلیب اہتمام کورساتماس لار حالبوکہ علوم فلسفہ وعقلیات غہ اعتنا لاری
بارچہ دن زیادہ دور)

قولہ تعالے واللیل اذا یسر نے حاجی لار نینک عرفات دن بعد از غروب کوچوب مزدلفہ غہ کیچہ دہ
یورمک لار یغہ تفسیر قیلماقیمز موماقبلی داکی آیت لار مناسک حج غہ تعلقی بارمرسہ لار غہ تفسیر قیلیماقی مناسبتی
ایلہ دور، بوبارہ داحدیث واثر لار ہم بار دور، تفسیر ابن جریر وابن ابی حاتم دہ مذکور دور، بوآیات قسیمہ
مناسک اموری غہ متضمن بولمک حیثیتی ایلہ اللہ تعالی نینک بونرسہ لار ایلہ قسم قیلماقی دہ حضرت ابراہیم خلیل
اللہ وجناب سیدنا محمد رسول اللہ علیہما صلوات الرحمن وسلامہ کلتورگان مناسک اموری نینک
شانی نینک اولوغلوقی وفضیلتی دشرفی وحرمتی غہ اشعار، وبومناسک اداسی دہ ہریراق دیار لاردن غربت
اختیار ایتیب شعثا وغبرا بولغان حال دہ کمال اشتیاق ایلہ متوجہ بلد اللہ الحرام اولان اہل اسلام نینک
نینک فضیلتی غہ تنبیہ، وشوندای براولوغ امرنے قیلماق نے خواہلاماغان سرکش لار مذمتی غہ اشارت
بار دور، وہم اوشبو مناسک اموری غہ متضمن بولغان اشیا لار ایلہ قسم قیلماق دہ حج بیت اللہ نینک
فرض قیلینماقیدن مقصود کرۂ زمین نینک ہر اقطار واکنافی داکی اسلام اولادی ادای فریضۂ حج بہانہ سی
ایلہ اول انکمۂ متبرکہ غہ جمع بولوب، بربر لاریغہ لسان وعرق وجنسیت جہتیدن ہیچ برمناسبت لار بولماغان
حال دہ محض اخوۃ اسلامیہ داعیہ سی ایلہ بربر لاری ایلہ لطف ومہربان لیق ایلہ ملاقات قیلیشیب بربر لاری
نینک احوال لارینی سورو شوب دینی ودنیوی مہمات وحوائج لاری بار اسیدہ رأی وفکر لار منا ولہ
قیلیشیب، وبربر لاری نینک طریق مصالحی غہ رہبر لیک قیلیشیب، رابطۂ اتحاد لاری نے محکم، وحبل اتفاق
لارینی وثیق قیلماقلیق بولغان جہت دن شوندای برفائدۂ عظیمہ بارلیق حیثیتی دن مقسم بہا اولمک غہ
شایان دور دیمک غہ ایما بار دور، پس بوقسم قیلنغان نرسہ لار شانی نینک اولوغلوقی نے تقریر
ایلامک، وارباب عقول قاشیدہ اولار نینک اجلال واعظام غہ لایق معتبر امر لار ایکانینی تحقیق ایتیمک
وہم بوقسم دہ برمعنی اہم بارلیغی نے بیلدورمک، اوچون کلمۂ استفہام ایلہ دیدی کہ هَلْ فِي
ذٰلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرٍ آیا اوشبو نرسہ لار بیلہ قسم قیلماق بارمودور عقل صاحبی اولان
کیشی لار اوچون یعنے معرفت وحقیقت نوری ایلہ منور بولغان عقل مینک ایگاسی اولمیش شخص لار بونرسہ

لارایله اجلال وتعظیم جهتدن قسم قیلماق نے لایق کورادورلار موو بواشیالار بیله قیلینغان قسم عاقل لارنزدیده مقبول اولوب، اولارائے معتبر بیلادورلارسو (البته صاحبی نے غفلت غه چومک دن وحرص وهواغه اتباع ایلامک دن مانع بولادورغان، واتباع رسل غه حمل قیلادورغان، برعقل حقیقت نما صاحبی اولان کیشے بیلادورکه الله سبحانه قسم قیلغان اوشبو نرسه لار ده عجائب قدرت، وتوحیدور بوبیت، غه دلائل لاربارد ور، پس خالق تعالے وتقدس ننینگ وجودی غه وقدرة تامه سینه دلالت قیلغان جهتدن بو نرسه لار مقسم به بولمک غه لائق نرسه لاردور) اوشبو قسم قیلینغان نرسه لار الله یگانه ننینگ عبودیتی نے غایت خضوع وتواضع ایله اداقیلغوچی بنده ابرار لارذکریغه متضمن بولغان جهتدن اولار ننینگ خلافیده الله یگانه برحق غه عبادت قیلماق غه بویون سونماغان، بلکه اول معبود برحق غه شرک کلتوردب انینگ عبادتی دن استکبار قیلغان، متکبر جبار طاغی لارنے ذکر قیلیب، واولارغه توشورگان عذاب ونکال استیصال تآلی دن خبر بریب آتیب دور،

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ۝ إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ۝ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ۝

ای محمد سنینگ ربینگ الله تعالے تکذیب انبیا قیلغان عناد پیشه عاصی طاغی لارنے عذاب ایتمک غه وعالم سه حه سیدن وجود لارینی برباد ومضمحل ایلامک غه البته قادر دور، آیا علم ضروری نے افاده بیرادورغان خبر تواتر ایله بیلادینگمو (بلکه بیز ننینگ خبر بریگیمیز ایله انے قطعی بیلدینگ) که سنینگ ربینگ الله تعالی إرم اتالغان عاد اولی قومی غه که ایگیز ستون لاردیک بلند قامت لیک وقوت لیک ایدی لار، عذاب شدید نازل قیلیب قیسی کیفیت ده اولارنے هلاک ایتی، اول عاد قومی انداغ طویل الاجسام شدید القوة قوم لار ایدی که، اولار ننینگ اوخشاشی دنیا دا کی شهر لارده خلق قیلینمادی، یعنی زمین اوستیده آدمی دن اول قوم غه اوخشه اوزون بویلوق وقوت لیک کشے لار بولمادی، بوقدر تناور، وعاصب قوت انسان لار بولسه لار موشرک وکفرده اصرار قیلماق لاریغه کوره الله سبحانه اول ضلالت پیشه لارنے هلاک ایتیب اثر لارینی قویمادے،

تنبیه عادة الله موندا غکه الیسه، کرک کیم هرعصر وزمان ده اوز عددی ننینگ کثرتی غه وعدد ی ننینگ وفرتینه یولانیب، تجبر وطغیان ده بولغان شرک پیشه عناد سرشت ظالم لار موناگهان

لله شیخ محمد عبده آتیب دورادوشبو قسم یوقاریقی سوره ننینگ آخری إن الینا ایابهم قول کریمی دن کین وقول آتی الم تر کیف فعل ربک بعاد دن ایلگاری واقع بولغانچ اینینگ جوابے مفهوم اولمک ایله ذکر غه حاجت بولماغان جهتدن سامع وتالی لار ذهن لاری غه ارسال قیلماق اوچون ترک آتیلیب دور، قسم ننینگ ماقبلی ومابعدی دن مفهوم اولغان جوابی بودورکیم حق غه انکار قیلغان مکذب لارننینگ ناصیه سی البته مینینگ یدقدرتیم ده مسخر دور، اگرچه من اولارغه امهال برسام موهرگز اولارنے اهمال ایلاماس من، والبته اولارنے قبیح عقوبت وانتقام غه، دوچار قیلورمن انداغکه اولار دن ایلگاریکی مکذبین طغیان سرشت لارنے قیلیب دورمن دیمکدور، اه ۱۲ منه

عاد قومی کبی برکونے عذاب الٰہی یتوشمک ایلہ صحنۂ وجوددن بود و نمود لاری بالکلیہ فنا اولمک نے، بلکہ صحیفۂ عالم دن نام و نشان لاری محو اولمک نے کوز تو توب تورسون لار۔

اللہ سبحانہ بو سورۂ کریمہ دہ ذکر قیلینغان اوشبو کافر عناد سرشت لار نینک کیفیت ہلاکت لارینی ذکر ایتمک دن مقصود اوشبو عاد و ثمود، و فرعون شقاوت تارو پود، قوم لاری نینک ہلاکی غہ مؤدّی بولغان کفر و عناد و بغی و فساد، مثلی غہ مرتکب اولمک دن کفار ضلالت شعار لارنے زجر ایلامک، و مؤمن نیکوکار لارنے ایمان دہ ثابت و راسخ بولمک غہ تحریض ایتمک دور

مراد عاد دن عاد بن عَوص بن ارم بن سام بن نوح علیہ السلام دور کہ ہود علیہ السلام نینک قومی دور، قوم مذکور اوز پدر لاری عاد نینک نامی ایلہ تسمیہ قیلینیب دور، و ارم ایسہ عاد مذکور نینک جدّی نینک نامی دور، عاد نے اوز جدّی ارم اسمی ایلہ توضیح قیلماق عاد دن مراد عاد قدیمہ ایکانینی بیلدورمک اوچون دور

بعض مفسر لار دیب دور کہ ارم قوم مذکور نینک بلدہ لاری نینک یا سکونت قیلمیش زمین لاری نینک اسمی دور دیب ارم اسم بلدہ بولغان دہ اول بلدہ دمشق یا اسکندریہ دیمیش لار، بعضی لار بو قول غہ طعن اوروب دیمیش لار کہ عاد قومی نینک منزل لاری اللہ تعالے نینک قولی واذکر اخا عادٍ اذ انذر قومہ بالاحقاف مضمونیچہ احقاف امیش، احقاف ایسہ جغرافیون کور ساتمکی غہ کورہ جزیرۃ العرب نینک جنوب بیدہ عُمان ایلہ یمن نینک آراسیدہ حضرموت نینک شمال شرقرسیدہ واقع بر قطعۂ واسعہ دور، علامہ زمخشری قولی غہ بناءً احقاف قم دن بولغان اوزون سوز دولغان بلند تیفہ لار دور کہ اندہ برآز اگری لیک بار دور عاد قومی اصحاب خیمہ و چادر نشین بدوی اولوب دریا ساحلی غہ قریب قم لار ارا سیدہ برزمین دہ سکونت قیلور ایمیش لار کہ اول یرنے شحر دیر لار یمن بلادی دن دور۔ پس دمشق و اسکندریۃ قم لوق بلادن بولماغاچ بو ایکی ارم نے دمشق یا اسکندریہ دیمک درست بولادور دیب، و اما ذات العماد قبیلہ معنی سی دہ بولغان ارم نینک صفتی دور، عماد لغت دہ قامت نینک اوزون لیقی، و خیمہ و چادر لار، و بلند عالی بنالار معنی سی دہ دور، پس ذات العماد نینک معنی سی اول عاد ارم ستون کبی اوزون قامت لیک و زور جثہ لیق دور لار دیگان بولور، یا اول قوم بدوی بولغان جہتدن خیمہ و چادر لار دہ سکونت قیلماق لاری سببے ایلہ خیمہ و چادر لار صاحبی دیمک اولور، یا کہ زمانہ سیز داکی دُوَل متمدنہ لار نیکطریق اظہار عزّ و شوکت و ابراز فخر و زینت ایتمک اوچون ہر قسم مُزیّن بنای عالی رفیع لار بنا قیلماق لاری، و بنا لاری نینک طرز و شکل و متانتی غہ اہمیت برمک لاری ایلہ بنای رفیع صاحبی دیگان بولور، التی لم یُخلق مثلہا فی البلاد نینک معنی سی اول عاد ارم اویلہ بر قومی دور کہ طول اجسام دہ، و شدۃ قوّۃ دہ اولار نینک اوخشاشی دنیا داکی شہر لار دہ خلق قیلینمادی دیمک دور یا کہ اول عاد قومی نینک بنای رفیع لاری اندازغہ بے مثل و بے نظیر بنالار دور کہ اول بنالار مثلی دنیا داکی شہر لار دہ خلق قیلینغان ایماس دیمک دور،

عاد قومی نینک شہر لاری و قامت لاریں اوزون لوقی یا ارا سیدہ اہل تفسیر و ارباب اثر لار دور

ودراز حکایہ لار، خصوصاً شدّاد بنا قیلغان ارم نام بہشت تو غریسیدہ اندک عقل دن بہرہ سی بار کیمسہ باور قیلمایدور غان افسانہ لار نقل قیلیب دور لار کہ تولا ق انے ایشتیمک دن استنکاف قیلور، بو افسانہ لار بے شبہہ کذب و بے اصل و افترسوز لار دور، مذکور افسانہ لار نینک رَدّ و اِبطالی بار اسیدہ ابن خلدون مقدمہ سی دہ ایتا دور کہ صحت دن بعید، و وَہم دہ اصل اولان افسانہ لار جملہ سیدن دور، اول قصہ لار کہ مفسر لار سورۂ والفجر دا کی الم تر کیف فعل ربک بعاد ارم ذات العماد۔ تفسیر یدہ نقل قیلیتا دور لار چونکہ اولار لفظ اِرَم نے ذات العماد بیلان، یعنی تولاستون لوق دیب وصف قیلغان برشہر نینک نامی دیدور لار، ونقل قیلا دور لار کہ عاد بن عوص بن اِرَم نینک ایکی اوغلی بار ایمیش، بری نینک نامی شدید، و دیگری نینک اسمی شدّاد، عاد ن صونک ملک ہر ایکی اوغلی غہ قالمیش صونکرہ شدید ہلاک اولوب تمام مملکت شداد غہ خالصہ تعلق تاپمیش، واطراف ونواحی دا کی پادشاہ لار انکا منقاد اولمیش لار، و اول لعین بہشت برین وصفی نے ایشتیب دیمیش کہ من ہم البتہ اول بہشت نینک نظیری اولان بر باغ نے بنا قیلا من، پس عَدَن صحرا لاریدہ اِرَم شہری نے بنا قیلماق غہ باشلامیش مُدّۃ اوچیوز یل دہ اول شہر نے بنا قیلیب تمام قیلمیش، وعمری توقوز یوز یل بولغان ایمیش، و ارم شہری ایسہ غایت دہ چونک بر شہر بولمک ایلہ قصر لاری آلتون دن، وستون لاری زبرجد ویاقوت دن یسالیب، اندہ ہر صنف درخت لار وجاری نہر لار بولغان ایمیش، و اول شہر اِرَم نینک بنا سی اتمامی غہ یتکاچ، شداد ہمہ اہل مملکتی بیلہ اول شہر مینو مثال نے کورمک اوچون عازم اولمیش، اول شہر غہ برکیچہ وکوندوز لیق مسافہ قالغان ہنگام دہ اللہ تعالی آسمان دن برصیحہ نے اولار اوزرہ یتبارمیش (یعنی غایت دہ قتیخ قورقونچ لیق بر رعد آوازی نے اولار غہ مسلّط قیلمیش) پس اول قوم نینک بارچہ سی ہلاک بولمیش، بو نقل نے مفسر لار دن طبری وثعلبی وزمخشری وغیر لار ذکر قیلیب دور لار

وہم نقل قیلا دور لار کہ صحابہ دن عبد اللہ بن قلابہ تیوہ سی نے یوقاتیب انے ایستامک ایلہ عَدَن بیابانیدہ چورگولوب یورمیش، ناگاہ نظر یغہ یراق دن برشہری نمودار اولمیش کہ حصار ی محکم، وحصاری نینک اساسی جزع یمانی دن بولغان، واطرافیدہ تولا قصر لار بار دور، ابن قلابہ شاید برار کیمسہ اوچرآ اعدن تیوہ نینک خبری نے سورسام دیکان امیر دہ حصار نینک دروازہ سی غہ کلمیش، ناگاہ کورمیش کہ اول دروازہ نینک ایکی طبقہ سے قیمت بہا جوہر لار ایلہ مکلل، اما اول جایدہ ہیچ کیمسہ دن اثر یوقتور، بو حال نے کورگاچ متحیر اولمیش، واول شہر نینک ایچیغہ کیرگاچ حیرت اوزرہ بنا قیلینغان قصر لار نے کورمیش کہ برخشتی آلتون وبرخشتی کوش دور، وفرش لاری ہم شول طرزدہ، ویرغہ سنکریزہ اورنیغہ مروارید آبدار لار تو کولغان، وہر قصر نینک اطرافیدہ سولار روان بولوب اریق لار ایچرہ مروارید ومرجان لار اوستیدہ آقیب تورادور، وہر صنف درخت لار تولا، اولار نینک تنہ سی آلتون دن، وبرگ لاری زبرجد دن وچچک لاری کموش دن دور، ابن قلابہ مونے کورگاچ اوزیغہ دیمیش کہ (متقی لار غہ خدا طرفیدن وعدہ قیلینغان جنت ادشبو دور) پس اول جواہر لار دن برمقداری نے آلمیش، ویمن ساری یانمیش، آدم لار

مرحوم آقا تقی خان کرمانی نے بو افسانہ نی ستون لار دن بولغان دیب ذکر قیلمیش

انینک قولیدہ اول جواہر لارنے کوروب انینک برگنج تاپکانیغہ حمل قیلمیش لار، حاصل کہ انینک قصہ سی مردم یتل لاریدہ شایع اولوب حضرت معاویہ غہ ایرلشمیش، پس حضرت معاویہ ابن قلابہ نے شام غہ حاضر قیلدوروب، واقعہ نے استفسار قیلمیش، ابن قلابہ قصہ نے حضرت معاویہ غہ بیان قیلدی، حضرت معاویہ کعب الاحبار نے طلب قیلیب، اندن بو بارہ دا سوال قیلمیش، کعب الاحبار دیمیش کہ شہر مذکور قرآن دہ ذکر قیلینغان ارم ذات العماد دور، یقین دور کہ سینینک ایام حکومتینک دہ مسلمان لاردن بویی قسقہ قزیل یوزلوک کوک کوزلوک یوزی دہ خالی بار، گردینیدہ خال غہ اوخشہ علامتی بار، برکیمسہ یوقالغان تیوہ سینی ایشتسہ اول شہر غہ یتوشادور، والے کوراردور، پس کعب الاحبار مجلس دہ اولتورغان آدم لار غہ قراب ابن قلابہ نے کورمیش، دیمیش کہ ذکر قیلینغان کیشی اوشبو آدم دور، (منا اکثر عالم لار نینک قیلغان نقل لاری بو دور، سونکرہ ابن خلدون ایتادور) وبو ذکر قیلینغان شہر نینک خبری اول زمان دن تارتیب زمین اوستیداکی ہیچ بر بقعہ دہ، ونہ عدن مملکتی نینک صحرالاریدہ مسموع اولو نماب دور، بو قصہ نے نقل قیلغان کیمسہ لار نینک زعم لاریدہ مذکور شہر عدن نینک اورتاسیدہ بنا قیلینغان ایمیش حال بوکہ سیاح لار وکشاف لار اول زمین نینک آثار قدیمہ سی نے ہر طرف دن ایز لامک دہ بولمیش لار، والی الآن ایز لامک دہ دور لار، اما بو شہر نینک برار خبری واثری اولاردن نقل قیلینماب دور، واخباری لاردن برار کیمسہ ونہ امم سائرہ دن برار کشے بو شہر نے ذکر اینماب دور لار، واگر اول زاعم لار بو شہر موامم سابقہ آثار لاری کبی مندرس وفانی بولوب کیتکان، قیداغ کہ انینک اہلی روزگار صحیفہ سے دن محو اولغان، گردش روزگار اولار نینک آثار لارین ہم فنا ایلاکان دور دلیسہ لار، البتہ گنجایشی بولور ایدی، لیکن اولار نینک ظاہر کلامی شہر مذکور نے موجود دیمک نے افادہ بیرادور، وبعضی لاری دیدور کہ شہر مذکور دمشق دور، ومونداغ دیمک لاری انینک اوچون دور کہ عاد قومی دمشق غہ ہم مالک اولمیش لار، وبعضی لاری نینک ہذیانی اول درجہ غہ تیب دور کہ ایتادور لار شہر مذکور کوزدن غایب بولغان، اہل ریاضت واہل سحر اولان کیشیلار گاہ گاہ الکا اوچرایدور لار، بو سوز لار بارچہ سے خرافات غہ اوخشہ نرسہ لاردور، مونداغ حکایہ واہیہ لار صحت دن یراق بولغان جہتدن کتاب اللہ نے صونینک کبی خرافات دن منزہ قیلماق واجب دور (ابن خلدون سوزی اختصار ایلہ توگادی)

دہم شونکا اوخشہ عوام اورتاسیدہ سنداونینک بناسی بولغان باغ ارم سکزنجی جنت دیگان سوز لار موصرف خطا باعث کفر دور، مونداغ سوز لار نے ایشتیمک دن مؤمن کیمسہ نینک قولاغی منز جر ومتنفر اولوب جلدی مقشعر اولور، بو سوز لار نینک بے اصل لیکی ہمہ علم اہلی غہ معلوم بولوب تورو خلوق انے بویردہ صراحتہ ذکر اینکیم عوام برادر لار نے مونداغ خرافات دن، وبو یلہ خطا سوز نے دیمک دن زجر وتنبیہ ایلامک اوچون دور، چونکہ بو تفسیر نے تالیف قیلماقیمز دن عمدہ غرض عوام برادر لار غہ وعظ ونصیحت ایلات آیات قرآنیہ معنی سین بیلدورمک دور، بعض اہل تفسیر دیمیش لار کہ عاد قومی کبی اوزون قامت لیق وزور قوت لیق خلق آفاق ونواحی زمین دہ یرا تیلگان ایماس دور، چونکہ اولار

نینک قدّ لاری نینک اوزون لوغی تورت یوز گز ایدی دہر بری تاغ نینک چونک تاشلر لاریتی کوتاریب قبیلہ اوستیغہ کلتوردب تاشلاب قبیلہ آدم لارین ہلاک قیلور ایدی لار، وشونینک اوچون مَنْ اَشَدُّ مِنَّا قُوَّۃً دیر ایدی لار دیب،

اینتامن کہ عاد قومی نینک بویی تورت یوز گز ایدی دیکان سوز خطاء صریح دور احتمال کہ بویلہ بے اصل ہَذیان لارنے عوج بن عُوق مشہور نینک یلغان افسانہ قصہ سینے توقوغان، حقیقت دن غافل سادہ لوح لار توقوغان بولسہ لارکرک، بولسہ ہیچ وقت تورت یوز گز قامت لیک انسان بولمکی نے احتمال توتمک درست ایماس دور، چونکہ صحیح بخاری دہ ابو ہریرہ روایتی ایلہ مواضع متعدّدہ دہ ذکر قیلنغان حدیث صحیح دہ کلیب دورکہ، پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم دیمیش لار خَلَقَ اللّٰہُ اٰدَمَ عَلٰی صُوْرَتِہٖ وَطُوْلُہٗ سِتُّوْنَ ذِرَاعًا فَلَمْ تَزَلِ الْخَلْقُ تَنْقُصُ بَعْدَہٗ حَتّٰی الْآنَ یعنی اللہ تعالی آدم علیہ السلام نے خلق ایتی اول آدم نینک اوزی موجود بولغان شبہ صفت وہیئتی دہ اول حال دہ کہ بویی آلتمیش گز دور اندن سونک خلق کوتاہ بولغالی توردی تابوآن یخہ، بوحدیث مضمونیغہ قراغاندا تامیز آدم علیہ السلام زمانیدن عاد قومی زمانی غہ کلگونچہ مدّۃ مدیدہ اوتمک ایلہ آدم لار نینک بویے خیلی قسقہ بولغان لیق لارے بیلینا دور، البتہ ہیچ شک وشبہ یوق کیم اول قوم نینک بوی لاری اوزون وجسم لاری کوچلوق ایدی، انداغ کہ وَزَادَکُمْ فِی الْخَلْقِ بَسْطَۃً قول کریمی اولار نینک بوی لاری اوزون وجسم لاری کوچلوق قیلغانیت یر، تیلغان لیق لاری نے افادہ بیرادور، لیکن بوی لاری انداغ تورت یوز گز لیکی نے بیلدور ماي دور چونکہ بوبارہ دا تعیین براصل صحیح معتمد علیہ یوقتور وہم یوقاری ذکر قیلنغان حدیث صحیح غہ مخالف اولک اعتباری ایلہ بوقول مردود ومقیاس عقل دن یراق دور، وحدیث مذکور مواشکال دن خالی ایماس دور، بویلہ کہ عاد اولی دن سونکرہ اوتمیش ثمود قومی نینک اثرلاری، ومنازل باقیہ لاری حجر موضع معروفی دہ الآن موجود دور اول منازل باقیہ لار شہادت بیرادورکہ اولار نینک اہلی نینک جثّہ وطول قامت لاری مواوشبوزمان اہلی نینک کیدن تولازیادہ ایماس دور حدیث دہ ذکر قیلنغان ترتیب سابق غہ قراغاندہ اولار نینک طول اجسام لاری عادِ اولی نینک کیدن برآز نقصان دہ، وبوامت محمدیہ نینک اجسام وجثّہ سیدن تولا زیادت وہ بولماق لازم ایدی، چونکہ ثمود قومی نینک عہد لاری موقدیم لیغی دہ ہیچ شک یوقتور، واحتمال کہ آدم علیہ السلام ایلہ ثمود قومی میانہ سیدا کی زمان اول قوم ایلہ بوامت میانہ سیدا کی زمان دن کمراق بولغای، اما اولار نینک زمان لاری عاد قومی نینک زمانیغہ یقین لیقی غہ، بلکہ اندن سونک غینہ ایکانلیکی غہ قرآن شہادت بیرادور، ثمود قومی عاد اولی دن سونک غینہ اوتمک ایلہ اولار نینک اجسام لاری بوزمان اہلی نینک اجسام وجثہ لاریدن تولا دراز بولماس لیقی شہادت بیرادورکہ عاد قومی نینک بویی تورت یوز گز دیکان قول حقیقت دن یراق مبالغہ صِرف دور، بہرکیف عاد قومی نینک طول قامتی حقیدہ روایت قیلنغان تو قومہ حکایہ لار بے اصل وخرافات بولغان کبے بوحدیث صحیح ہم اشکال دن وارستہ ایماس دور،

اما عاد قومی نینک قوّت لاری نینک زور لیغی دتاغ پارہ لارنے کوتارگو دیک کوچ غہ مالک

ایکانلیک لاری صحیح دور، چونکہ اول قوم نینک قوت لیک آدم لار ایکانیدن قرآن وحدیث، خبر برا دور، چنانچہ ابن ابی حاتم مقدام ابن معدیکرب دن روایت قیلیب دور، رسول خدا صلے اللہ علیہ وسلم ارم ذات العماد نے بیان قیلیب دیمیش لار کہ، عاد ارم دن برا بر پارہ چونک تاش نے بلکہ سینغہ کو تاریب قیسی بر قبیلہ نے ہلاک قیلماق نے خوا ہلا سہ، انے اول قبیلہ اوزرہ تاشلاب ہلاک قیلو رایدی دیب۔

خلاصۂ کلام۔ آیات قرآنیہ دن مفہوم اولان معنی بو کیم، عاد ارم آتالغان عاد اولی کہ قدیم زمان دہ یمن زمینی دہ احقاف موضعی دہ ساکن ایدی لار، اوزلاری قوت لیک طویل القامہ قوی البسنیہ آدم لار بولغاچ، اوز لاریغہ مامن وزنیت اوچون بلند عمارت لار، و عالی قصر لار بنا قیلدی لار، انداغ بنای زینت افزا کہ انینک مثلی موندن ایلگاریکی عصر و زمان لار دہ زمین اوستیدا کی شہر لار دہ بنا قیلینما میش ایدی، اول قوم نینک جسم لاری نینک جسیم و طویل لیقی غہ کورہ عمر لاری ہم اوزون اولمیش، قوم مذکور عظمت جثہ، و شدۃ قوت، وسعت دولت و سامان، وزنیت قصر و کیوان، لاری غہ مغرور اولوب، عاقبۃ الامر طغیان کور سا تتی لار، کفر و شرک دہ اصرار ایتیب داعی حق غہ انقیاد کورگوزما گاچ اللہ تعالے اول قوم عصیان پیشہ غہ غضب قیلیب فوق العادہ قتیخ باد صرصر ایلہ اولار نے ہلاک ایتی، اول قوم مغضوب ون سونک مرور زمان ایلہ اول مشہور جہان اولان قصور بنا لار ے، و آثار قدرت اظہار لاری ہم یقیلیب ویران اولمیش منا عاد اولی نینک حقیقت قصہ لاری غایت اختصاز ایلہ بو دور،

اول قوم نینک عالی قصر لار و سرای لار اصحابی ایکانینی قولہ تعالی أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً تَعْبَثُونَ وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ تأیید قیلا دور، آیت نینک معنی سی ای عاد قومی آیا سیز لار، ہر بلند یگیز بر علامت نے بنا قیلا سیز مو، حالبوکہ انے ہیچ فائدہ سے یوق عبث ایش قیلا سیز، وہم محکم کوشک و سرای لار نے اتخاذ قیلا سیز مو، بو توقع ایلہ کہ اول محکم کوشک و سرای لار دہ ہمیشہ باقی قالغای سیز لار، یعنی فنا بولماے ہمیشہ تریک قالا دور غان کیشی دیک ہیچ یقیلما یدور غان محکم بنا لار نے قیلا سیز لار مو، بو آیت کریمہ مضمونیغہ کورہ ذات العماد نینک معنے سی بنای رفیع لار ایکا سی دیگان بولور، اما صحیح بخاری دہ مجاہد اتیب دور، ارم ذات العماد عاد قدیمہ دور، و عاد خیمہ نشین کوچہ خلق دور دیمکی قوم مذکور خیمہ نشین بدوی لیک لار ین بیلدور ا دور، مونینک توفیقی لازم دور،

وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ۝ دینہ ای محمد پروردگار ینک نینک ثمود قومی غہ عذاب یبا ریب اولار نے قیسی کیفیت دہ ہلاک قیلغانی غہ مطلع بولما دینک مو، اول ثمود قومی انداغ آدم لار ایدی لار کہ وادی القری دہ تاش لار نے کیسیب چونک تاش لار دن اوی لار بنا قیلدی لار،

تنبیہ ثمود قومی عرب بائدہ قبائل قدیمہ سیدن بر قبیلہ دور، محل سکونت لاری مدینۂ

منوّرہ ایلہ شام صحرای بَرّیہ سے میانہ سی دہ حجر دیگان موضع دہ ایدی، اول قوم نینک تاشن نے کیسیب قیلغان بنالاری، وتاغلارایچیدہ چونک تاشن لارنے اویوب یساغان مُصنّع حجرہ ومغارہ لاری نینک آثاری، الآن مذکور موضع دہ موجود دور، شام دن مدینۂ مطہرہ غہ بارغوچی لارگورادورلار اولارنینک متانتِ قوّت دہ ومہارتِ صنعت دہ استعداد ومرتبہ لاری بویلہ ایدی، باوجود این ہمہ استعداد ومہارت اللہ تعالے اولارنینک بارچہ سی نے ہلاک ایتی، موضع مذکور قوم مزبور نینک ایام اقامت لاریدہ قولہ تعالی اَتُتْرَكُوْنَ فِيْمَا هٰهُنَا اٰمِنِيْنَ فِيْ جَنّٰتٍ وَّعُيُوْنٍ وَّزُرُوْعٍ وَّنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيْمٌ مضمونیچہ بوستان نزہت آثار، وچشمہ ہای خوشگوار وزراعتِ گوناگون، وخرماہای شہد آزمون لاردچودی ایلہ معمور ومحلِّ راحت وحضور ایکن، سونکرہ مذکور گروہِ ضلالت پژوہ نینک کفرانِ نعمت ایلانک لاری شومِ لوغی دن اول قوم محلِّ غضب، ومورد عذاب اولمک ایلہ اول منزل معمور ہم خراب اولوب، فَتِلْكَ بُيُوْتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوْا مضمونیچہ الآن تاشن دن یساغان حجرہ ومغارہ لاری نینک آثاری دن اوزگہ قم وتاشن، وحرارت قویاش، ایلہ شعلہ افشان اولان سراب دن باشقہ ہیچ نرسہ یوقتور، (مہارت واقتداری غہ مغرور اولان ارباب دستگاہ وقدرت لار موندن عبرت آلیب عناد واستکبار دن یانسونلار)

وَفِرْعَوْنَ ذِي الْاَوْتَادِ ۝ وہم ای محمد ربینک اوتاد ایگاسی اولان فرعون غہ بچوک عذاب توضوروب شاریب ہلاک ایتی، آیابیز نینک اِخبار یمیز ایلہ انکا مطلع اولما دینک مو،

فرعون نے ذی الاوتاد دیمک اینینک عسکری نینک تولالیقی دن، واولارنینک خیمہ وچادرلاری نینک کوب لیکی دن عبارت دور، چونکہ عسکر غہ لازم بولادورغان چادرلار نینک تولالیقی دن چادرلار نینک میخ وقوزوق لاری بے حد وبی حساب ایدی، پس قازوق لار صاحبی دیمک عاکر کثیرہ صاحبی دیمک دور، اندانکہ ابن ابی حاتم وابن جریر عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہما دن روایت قیلیب دورلار، دیمیش کہ، اوتاد قوشون لار دن عبارت دور کیم، اول قوشون لار فرعون نینک حکومت وسلطنتی نے استوار ومحکم قیلادور (اویلہ کہ قازوق لار برشیٔ نینک استواریلیقی غہ سبب دور) یا آنے ذی الاوتاد دیمک میخ لار ایلہ خلق نے عذاب قیلماقی اوچون دور، چنانچہ اول شقی اوزقیزی نینک ساچی نے ترایدورغان خاتون نے واوزخاتونے آسیہ نے بویلہ عذاب قیلیب دور، مونینک قصہ سی تفسیر لاردہ مذکور دور، یا آنے ذی الاوتاد دیمک پادشاہ لیق واتباع بے شمار صاحبی دیمک دور، مفسرلار بعضی سی دیب دورکہ الآن مصر دا کی آثار قدیمہ دن اولان اہرام حضرت موسی زمانیدا کی فرعون نینک بنا سی دن آلیب یرغہ قدالغان تاغ کبی بولغان جہتدن اللہ تعالے اہرام دن اوتاد بیلہ تعبیر قیلیب ذی الاوتاد دیب دور، حاصل کلام فرعون نے ذی الاوتاد دیب وصف قیلماق قیسی معنی بیلان کہ بولسہ اینینک شوکت وشکنتی نینک اولوغلوقیدن عبارت دور، اللہ تعالے عاد قومی نے جسم لارین چونک لیقی دبلوی لارین اوزدن لوقی وقوت لارین زورلیقی وشان لارین اولوغلیقی ایلہ، وثمود قومی نے قوت ومہارت ایلہ وصف قیلغان کبی فرعون نے عاکر واتباعی تولالیقی ایلہ وصف قیلیب دور یعنی پیغمبر کریمی غہ تسلی

وانکا معاند اولان کفارِ شقاوت مدار لارغہ تخویف ایلاب دیدورکہ، اوشبو گروہِ اشقیا لارنینگ قوتی نینگ زور لیقی، وتمدن بابیدہ مہارتی، وعسکری نینگ تو لالیقی اولارغہ عذاب الہی توشوب ہلاک اہندی غہ گرفتار اولمک لاریغہ مانع اولمادی، پس قوت وقدرت وکثرت دہ اولارنینگ کبی غہ یتا لماغان مکہ مشرک لاریغہ عذاب الہی نزول ایتسہ اولارانے نچوک دفع قیلا آلورلار،

سونکرہ اللہ تعالی اول ذکر قیلنغان قوم لارنینگ ہلاک ابدی غہ اوچرامک لاریغہ سبب بولغان یمان صفت لاری نے بیان قیلیب ایتیب دور اَلَّذِيْنَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ ۝ اول دوچار عذاب اولغان عاد وثمود وفرعون انداغ آدم لار دورکہ، شہر لاردہ انسانیت شائیغہ مناسب ایماس بوزوق ایش لار نے قیلدی لار، یعنی اقتدار وقوت لاری، وتمدن بابیدا کی مہارت لاری نے دشوکت وپادشاہ لیق لاری نے بوزوق ایش لاردہ، وآدمی لیق ورعیۃ لارغہ ظلم وجور قیلدی لار،

سونکرہ اللہ تعالی اول طغیان پیشہ لارنینگ طغیانینی تفسیر قیلیب ایتیب دور فَاَكْثَرُوْا فِيْهَا الْفَسَادَ ۝ پس اول طاغی لار کفر وشرک وظلم وسائر معاصی غہ ارتکاب ایلاک ایلہ شہر لاردہ کوب بوزوغلوق قیلدیلار، بو آیت مفہومیغہ بناءً کیمکہ اللہ سبحانہ نینگ امری دن تاشقاری برایش نے قیلسہ، وخدا نینگ بندہ لاری حقیدہ ظلم بیلہ حکم قیلسہ شک اول کیشی اللہ سبحانہ بندہ لار صلاحی اوچون توختاتقان حددن تجاوز قیلغوچی مفسد دور، موندا غ ایسہ بو آیت کریمہ مفہومی دہ زمانہ میز نینگ اکثر حکام لاریغہ تخویف شدید، وتہدید مزید بارلیغی دہ شبہہ یوقورکہ، مومن لارنینگ اعتبار وانتباہ اورزہ بولمک لاری لازم دور،

سونکرہ اللہ تعالے اول گروہِ اشقیا لارنینگ مذکور بوزوغلوق لاری سببی ایلہ مستحق عذاب اولمک لاریدن خبر بیریب ایتیب دور،

فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ۝ پس ای محمد ربینگ اول قوم لار اوزرہ اولارنینگ یمان ایش نے تو لاقیلماق لاری سببی ایلہ عذاب اچی سی نے توکتی، یعنے قاچی کوب تاسمہ لاردن جمع لانیب اورد نگان دیمک، ہر نوع دن مرکب بولغان انداغ قتیغ عذاب شدید دائمی نے یبارردی کہ، انینگ غایتی سنے ادراک ایتمک ممکن ایماس دور چنانچہ عاد قومی غہ باد صرصر، ثمود قومی غہ قتیغ صیحہ، وقبط قومی غہ دریا غہ غرق ایتمک کبی عذاب ہلاکت انتساب لاریبارردی، عذاب نینگ قاچی سے سنے اول قوم نینگ اوستیغہ توکتی دیمک نوع نوع عذاب شدید سنے دائم پے درپے اولار غہ اولارغہ توشورمکیدن عبارت دور، یعنے عذاب نینگ قتیغ یقی غہ وتو لیقیغہ ودائمی لیقیغہ اشارت دور حسین کاشفی دیب دورکہ عرب لار قاچی بیلہ اورمک نے عذاب نینگ غایتیدہ قتیغ راقی دن دیب بیلادور لار، بنا برین اللہ تعالے اولارنینگ سوزیغہ مطابق عذاب گوناگون شدیدی نے سوط تعبیر قیلیب دوعدہ دب،

بعضی لار دیب دورکہ سوطِ عذاب دیمک غہ اوخشہ عذاب سنے توشوردی دیمک دور چونکہ

مومن اولان تاشقاری ایش لار اولان اعمال معاصی غہ ارتکاب ایلاردیلار

اول شقی لارا وچون آخرت ده آماده قیلینغان عذاب غه نسبتًا بو دنیاده اولارغه توشوریلگان عذاب پادشاه وحاکم لارطرفیدن گناهکار وجنایت قیلغوچی لارغا اجرا قیلینا دورغان عذاب لاردن سیف وخناق واوزگه انواع تعذیب غه نسبتًا قاچی ینگلیغ دور، خلاصه سی بوکیم بو دنیاده مفسد وجانی لارنینگ جرم وجنایت لاریغه کوره پادشاه لار وحاکم لارا اجرا قیلا دورغان انواع تعذیب لارباردور، بولارنینگ تعذیب جهتی دن آسان راقی قچی دَرَه برله اورمک دور، شونگا اوخشه مذکور قوم لارغه الله تعالے بو دنیاده بیمارگان عذاب الیم آخرت ده اول اشقیا لارا وچون آماده قیلینغان گوناگون عذاب عظیم وعقوبات جحیم غه نسبت قیلغان ده قچی بیلان اورگان ویک دیمک دور۔

سونگره الله تعالی مذکور اوچ گروه شقاوت مألوف غه گوناگون عذاب توشورگانیغه تعلیل بیان قیلیب ایتیب دور اِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ ۝ ای محمد سنینگ ربینگ نینگ اول قوم لارا اوزره گوناگون عذاب شدید دائمی نے توشورمکی انینگ اوچون دورکه بے شبهه اول پروردگار خبیر اول اشقیای ضلالت مصیر لارنینگ کردار وگفتار لاریغه وجمیع احوال واطوار لاریغه قراب قیلغان عمل لاری نینگ نقیر وقطمیری یخچه بیلیب تورغوچی دانادور۔

مرصاد دیب انداغ مکان نے ایتورلارکه اندہ کوزاتچی اولتوروب دشمن نے کوزاتوب منتظر بولوب تورور، سنینگ ربینگ مرصاده دیمک نینگ معنی سی، ربینگ بنده لارنینگ عمل لارینی کوزاتیب تورغوچی دور، بنده لارنینگ هر بر عملی غه کوره جزا بر گوچی دور، هیچ بر عمل قیلغوچی قیلغان عملی نینگ جزاسی نے کورمای قالماس دیمک دور۔

بو کلام تهدید انضمام الله تعالی نینگ عاصی لارا وچون عقاب وعذابی طیار ایکانیغه، والله تعالے بنده لارنے هر زمان توتمک غه قادر ایکانی غه تمثیل دور، یعنی الله سبحانه وتعالی اوزی نینگ بنده لارے نینگ اعمال لاری نے بیلیب تورغوچی، واولارنینگ قیلغان عمل لارین نقیر وقطمیری یخچه جزا بر گوچی ایکانینے وهم بنده لارغه موقف حساب دن قاچیب انینگ درگاهی دن اوزگه بارا دورغان هیچ بر بر بولماس لیغنی نے انسان لارغه مثال طریقه سیده بیلدوروب، اوزینی گویا مسافر لاریورا دورغان یول اوزره اوتکان کیشیلارنے توتمک اوچون، یا باج وزکاتی نے آلمک اوچون کمال ترقب ایله اولتورغوچی کیمسه یا برایگیز جائے ده توروب همیشه دشمن لارطرفیدن باقیب ویدبان لیق ایشی نے قیلیب تورغوچی کیمسه اوخشاتیب دور۔

مآلی بنده لارهیچ برآن خداوند علیم بصیرنے کورماس لیک غه سالالمایدورلار واندن هیچ برایش لارینی یاشورالمایدورلار، الله تعالے اولاردن صادر اولمک ده بولغان همه عمل لارغه دانا، وعمل لاریغه کوره اولارغه جزا بیرمک غه توانا، دوردیگان بولور، درحقیقت الله تعالے سمیع وبصیر دور، اونگا هیچ پوشیده نرسه یوقتور ؎

هم نهان داند وهم آنچه نهانتر باشد ۝ یَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفَی صفت حضرت اوست

موعظہ پس ایمدی مؤمن لارغہ لازم دورکہ ان ربک لبالمرصاد نینک معنی سی نے یعنی پروردگار علیم نینک بندہ لارنینک بارچہ احوال لاری غہ قراب تورغوچی دانا وبینا ایکانینی، دائم خاطردہ توتوب، ہمۂ افعال واطوار دہ آگاہ لیق اوزرہ بولمک غہ سعی واجتہاد قیلغای لارڈ دیمہ کہ دیسہ لار پروردگار تعالے طرفیدن جزا کورولادورغان بولغاندن سونک قولِ صدق وفعلِ خیر غہ اہتمام ایتما کلیک اَہَمّ امور دوردیب جزمی اعتقاد قیلماق ایلہ یخشی سوزواوبدان عمل لارنے قیلماق نے ضرور بیلگای لارڈ وبیہودہ یلغان ومالایعنی سوزدن، ومکروخیانت وفسق کبی یمان فعل لاردن پرہیز ایتکای لار

ای بندہ اللہ علیم بصیر اِنَّ رَبَّکَ لَبِالْمِرْصَادِ قول کریمی مفہومیچہ سنینک جمیع حرکات وسکنات وہمۂ احوالینک غہ دانا دورڈ۔ پس آگاہ لیق برلہ بول مثلاً اگر بر پادشاہِ مجازی طرفیدن قیلغان ایش لارینک دن خبردار بولوب تورمک اوچون برمراقب تعیین قیلینسہ البتہ شبہہ یوق کیم انینک سیاستی دن خوف قیلغان جہتدن قیلادورغان ایش لارینک دہ، وآیتادورغان سوز لارینک دہ آرقہ وآلدینک غہ قراب تمام آگاہ لیق ونہایت دہ ہوشیار لیق ایلہ بولاسن، پس سنے عدم دن وجود غہ کلتورگان ورزق برگان وسنکا عذاب وثواب برمک غہ توانا، پادشاہ حقیقی نینک اوزی سنینک ہمہ احوالینک غہ مراقب ایسہ، پس نیچون جمیع احوال دہ آگاہ لیق اوزرہ بولمک لے لازم بیلماس سن، بویلہ غافل لیق اولورمو،

سونکرہ اللہ تعالے اوزی نینک بندہ لارنینک احوالی غہ مراقب، واولارنینک عمل لاریغہ کورہ مجازات ایلامک صَدَدی دہ بولوب بندہ لارنینک آخرت اوچون غینہ سعی ایتمک لاری لے ارادہ قیلغان لیقی لے، اما الانسان غایت جہالت دن تحصیل زخارف دنیا غہ اہتمام تمام کورکوزمک ایلہ انینک لذات وتنعماتِ فانیہ سی لے سعادت بیلیب آخرت ایشی بالکلیہ انینک کونکلی غہ خطور قیلماغان جہتدن ہرقچان پروردگار تعالی انے نعمت ودولت وغنا ایلہ سرافراز قیلسہ اول ایش لے اوزی نینک قدروکرامتی دن کوروب نعمت غہ ناسپاس لیق قیلغانینی، وہرقچان اللہ تعالی انے فقروفاقہ ایلہ امتحان ایلاسہ انکا صبر قیلمای تنکریم منی خوار وحقیر قیلدی دیب جزع ودنی صبر لیک کورگوزماگینی، بیان قیلیب ایتیب دور فَاَمَّا الْاِنْسَانُ اِذَا مَا ابْتَلٰىهُ رَبُّهٗ فَاَكْرَمَهٗ وَنَعَّمَهٗ ۙ فَيَقُوْلُ رَبِّيْٓ اَكْرَمَنِ ۝

(یعنی اللہ تعالی بندہ لاری نینک آخرت اوچون سعی ایلاب اعمالِ خیر حاصل قیلماق لارینی ارادہ ایلاب اوزی غہ عصیان وتمرد قیلغوچی لارغہ انزالِ عذاب ایلہ تہدید وآخرتدہ نارسوزان جہنم ایلہ وعید قیلادور اما الانسان (حیاۃ دنیوی غہ مغرور لوق جہتدن) ہرقچان پروردگاری انے غنی لیق وبختیار لیق ایلہ امتحان ایلاب مال وجاہ ایلہ انے عزیز ومکرم قیلسہ، ونعمتِ بیکران ایلہ مُنَعَّم اتیسہ، پس اول الانسان (اول وقت دہ اول دولت وعزت لار محض تفضل واحسانِ الہی ایلہ بولمکی لے یادیدن چیقاریب) ایتادورکہ پروردگاریم منکا غنی لیق ونعمتِ فراوان عطا قیلماق ایلہ منی اکرام قیلدی، یعنے من اللہ تعالے اللہ تعالے نینک نعمت لاریغہ مستحق ایکانیم اوچون بونعمت لارنے ربیم منکا عطا ایلاب منی عزیز ومکرم قیلدی

دیب اوزی نے لایق نعمت کورمک ایله شکر نعمت قیلماق نے یادی دن چیقارادور، والله تعالے هر کیم غه دولت وغنا بریب مردم اورتاسیده عزیز ومکرم قیلسا اول آدم نے عملی برابری ده مؤاخذه وعذاب قیلمایدور دیب ایمن لیک ده بولادور،

وَاَمَّا اِذَا مَا ابْتَلٰىهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهٗ ۙ فَيَقُوْلُ رَبِّيْٓ اَهَانَنِ ۝ واما الانسان هر قچان که پروردگاری انی امتحان قیلسه پس پرودگاری (حکمت بالغه غه مبنی اولان مشیتی مقتضاسیچه) انکا معیشتی نے تنگ قیلیب، انے فقر حالتی غه توسورسه پس (بوحالت ده الانسان قصور نظری وسوء فکری جهتیدن) پروردگاریم منی فقیر ایتماک ایله خوار وذلیل قیلدی دیدور، وخدا نینگ نزدیده خوار وحقیر بولغان بنده نینگ عملی نینگ نیمه قدر واعتباری بولوردیب، شریعت امر قیلغان عمل لارنے قیلماق غه کونکل قویماس، بلکه کمال نارضالیق دن شریعت توخاتغان حدودن تجاوز قیلور، (یعنی الانسان نینگ صفتی بویله دور نعمت غه شاکر اولماس وفقر غه صبر ایتماس)

موعظه- ای مؤمن لار بو آیت کریمه نینگ مضمون اعتبار آزمونی نے فکر صائب ایله بر تفکر قیلینگ که، نوع الانسانی نے عدم دن وجود غه کلتوروب عقل فضیلتی ایله اوزگه مخلوقات دن ممتاز قیلغان وهمهٔ خلق نینگ رزقی غه اوزی کفیل ایکانینی کتاب کریمی ده بیلدوروب، بو دنیاده اعمال خیر حاصل قیلماق غه سعی قیلغان سعدالارا وچون آخرت ده ثواب وجنت نعیم، وعصیان ورطه سیغه چوموب عمل خیردن غافل بولغان اشقیا لارا وچون عذاب الیم ونیران جحیم آماده قیلغانی نے خبر بریب بنده لار غه خیر وشر یولی لاری نے کورگوزگان پروردگار وسیع الاحسان، انسان اولادی نینگ غنی وفقیری نے امتحان قیلیب دور اما غنی پس انے آیا شکر قیلادورمو یا کفران کورگوزادورمودیب بای لیق ونعمت فراوان ایله ممتاز قیلمیش و اما فقر پس انے آیا صبر قیلادورمو، یا جزع پیشه لیق کورگوزادورمودیب فقر وفاقه غه توشوروب دور بو عالم معیشت ده بعض بنده لار نینگ مشیت ربانیه ایله دوچار فقر قیلینماق لاری، اولار نینگ قدر لاری عندالله پست لیغی دن یا اولار نے خوار قیلماق جهتیدن ایماس دور، بلکه موندا کی حکمت اولار نینگ دل لاری نے اخلاص عبودیت ده تمحیص ایلامک، وصبر لاری نینگ قوتینی ظاهر قیلماق، بلکه اولار نینگ نهاد لاریده پوشیده بولغان اول قوهٔ جلیله لارنے تجلی قیلدورمک دور، اندا غ که مؤمن نینگ دیک لشانه لار تولا الانسان کامل لار وجودی ده ظهور آرا، اولمیش، فقر وفاقه غه مبتلا لیق اولار غه شکردن باشقه الیش نے زیاده قیلمامیش، پس الانسان نے هر قچان پروردگار تعالی غنی ونعمت دار ایلاسه، اول تیا دور که خدا ایم نینگ نزدیده منینگ قدر ومنزلتیم بارا وچون موندا غ دولت وغنا بیلان منی مخصوص قیلدی دیب، چنانچه زمانه میزدا کی اکثر اغنیا لار نینگ زعم لارے بویله دور، اولار فقیر ومسکین لارنے و اموال وسامانی یوق کیمسه لارنے بولار خدا نینگ قاشیده قدر واعتباری یوق کیمسه لار دور شونینگ اوچون شوندا غ تنگدست لیک وفاقه غه مبتلا دور لار دیب اعتقاد قیلادور لار، بلکه موندا غ خطاسوز لارنے اول غنی لار نینگ بعضی حریص غافل لاری نینگ زبانیدن ایشتیگب ده میز، لاحول ولاقوة

الا بالله، وہر قچان انسان نے پروردگار تعالے فقیر قیلیب بے صبر لیق کورگوزوب پروردگاریم منی فقر غہ مبتلا ایلامک ایلہ خوار وحقیر قیلدی دیدور،

ای مؤمن لار محقق بیلینک کہ موندا غ گمان قیلماق مؤمن نینک ایشی ایماس دور کافر نینک صفتی دور، چونکہ کافر عزت واکرام نے دنیا نینک تولالیقی، ونعمت وجاہ نینک اولوغلوقی دن، ومذلت وخوار لیق نے دنیا نینک آزلیقی ونعمت وسامان نینک یوق لیغی دن دیب گمان قیلادور، مؤمن ایسہ انینک نزدیدہ عزت واکرام، اللہ تعالی انے اوز طاعتی غہ موفق ایلامک، ومذلت وخوار لیق، انے طاعتی دن محروم قیلماق دور،

ای مؤمن لار تحقیق جزمی اعتقاد قیلینک کہ انسان نینک معیشتی تنگ قیلینیب، فقر وفاقہ غہ توتلگی نے خوار لیق، وخدا نزدیدہ قدر ومنزلتی یوقلیغی دن دیمک، وانے اول بندہ نینک شقاوتیدن دیب بیلمک بے شبہہ خطا دور فقیر لیق شقاوت ایماس دور، بلکہ بصیرت کوزی برلہ قراسانگیز فقیر لیق ایکی عالم نینک کرامت وسعادتی غہ تینگ غہ باعث دور، فقیر لیق انسان نے آخرت سعادتیغہ تیکوزمکی امر ظاہر حاجت بیان ایماس دور، اما دنیا نینک سعادتی غہ تیکوزمکی بوکیم فقیر کیمسہ غہ ہیچ طرف دن دشمن لیق خوفی یوزماي دور فقیر کیمسہ اعدا نینک طمعی دن امین بولادور، قورساقی نینک غمیدن اوزگہ کدورت نے چیکمایدور غنی ایسہ دنیا نینک مجتی غہ چومک، وکونگلی نے انینک زخارفی غہ باغلامک ایلہ تا اولگونچہ غم وفکر غہ گرفتار، وہریاندن دشمن لار تعرضی غہ دوچار، حتا خاتون وفرزندلاری ہم انکا دشمن جفا کار اولورلار، غنی لیق انسان نی کفران ایلامک سببی ایلہ ایکی دنیادہ زیانکار اولمک غہ تیکوزادور،

انسان دنیا نینک دولت فانیہ سی اوزلیغہ یوزکلتورماي تنگ لیق دہ قالماق نے اہانت وشقاوت گمان قیلماق غایت جہل واعتقاد فاسد دور، اول غافل بیلمایدورکہ اللہ تعالی نینک برکیمسہ نے غنی قیلماقی انینک خدا قاشیدہ قدر ومرتبہ سی بارلیکی دن ایماس دور، چونکہ اللہ تعالی کافر وفاجرلار غہ ہم کنگرو نعمت ودولت لار بریب دور اللہ تعالی نینک صفاتیدن بری فَعَّالٌ لِّمَا یُرِیْدُ ہر نہ قیلمک مشیت واراوۂ الہیہ سی مقتضاسی چہ قیلادور، شایدکہ انینک تحتیدہ بر سرّی بولغای، البتہ بیز نینک اعتقادیمیز جہ مؤمن لار حقیدا کی توسّع وغنا امتحان، وکافرلار غہ دولت برمکی مکر واستدراج اوچون دور،

لیکن بوزمان دہ ترکستان شرقی دا کی مسلمان اسمی دہ اولان نادان آدم لاردن اکثری نینک اعتقاد فاسدی وہ وزعم باطلی دہ غنی ودولت مند لار نینک ثروت وغنا ومال وجاہ صاحبی اولمک لاری خدا قاشیدہ اولار نینک قدر ومنزلت ومرتبہ وکرامت ایکاسی اولمک لاری سببی دن دور، بناءبرین اندا غ نادان سادہ لوح لار بای لار نینک حرمت وعزت لارین بجا کلتورمک نے وتعظیم لارین رعایہ قیلماق نے اوزلاریغہ واجب بیلمک ایلہ، اولار نینک تعظیم واکرامی دہ نہایت سیز مبالغہ کورگوزادورلار، واولار نے خدا قاشیدہ محترم کیشیلار، وچونک آدم لاردیب اعتقاد قیلادورلار حالبوکہ اول اغنیا لار نینک اول فاسد اعتقاد لیق اغنیا لار غہ ہیچ وجہ بیلان فائدہ ومنفعت لاری یتمایدور

وتیمکی ملحوظ ہم ایماس دور، آہ نہ قیلماق کرک کہ حقیقتِ دین نے بیلماگان بیخبر لارقا شیدہ آلتون وکموش معبود مرتبہ سی دہ دور، کیم نینک کہ سیم وزری تولا بولسہ انکا تولاراق سجدۂ تعظیم ورکوعِ انقیاد اتیمک دہ دور لار، اکثر نادان لاردیدیم بلکہ علمانایین کوتارگان فضیلت شعار لار ہم اغنیا لار غہ بندہ وار انقیاد وتملق کورساتمک دہ دور لار، بو بارہ دہ تولادل لار زردآب اوجگر لار کباب دور، چونکہ اول تملق پیشہ لار رسولِ اکرم صلے اللہ علیہ وسلم نینک حدیث شریفی قتحس عبدُ الدینار وعبدُ الدرہم نے صحیح بخاری دہ مطالعہ قیلیب تورو غلوق بازبندۂ سیم وزر اولان دنیا دار لار غہ بندہ وار تعظیم اتیمک ایلہ، رضای خاطر لارین تاپمک آنکندہ دور لار، اِنَّا لِلّٰہِ وَاِنَّا اِلَیْہِ رَاجِعُوْنَ۔

امام فخر الدین رازی رحمۃ اللہ علیہ انسان نینک فقیر لیق نے بدبخت لیک دیمکی نینک خطا لیغی بارا سیدہ بر نیچہ وجہ لار بیان قیلیب دور، ودیب دور کہ انسان نینک ادشبو قولی نیچہ وجہ دن خطادور بر نجی وجہ بو کیم بو دنیای دنیہ نینک سعادت وشقاوتی آخرت دا کی بولا دور غان سعادت وشقاوت غہ نسبت قیلغان دہ بحر محیط غہ نسبۃً بر قطرہ حکمیدہ دور، چونکہ دنیا دہ دولت وغنا ایلہ متنعم اولمیش کیمہ نعوذ باللہ اگر آخرت دہ شقاوت مبتلا اولسہ، پس انینک بو دنیا دا کی راحت وتنعمی سعادت ایماس دور وبو دنیا دہ محتاج لیق دردی نے چیکیب محنت ومشقت ایلہ متألم اولمیش کیمہ اگر آخرت دہ سعادت مند اولسہ، پس بو دنیا دا کی انینک فقر واحتیاجی خوار لیق وشقاوت دیماس، پس غنیمت بولدی کہ دنیا دہ متنعم اولان کیمہ اوزی نینک سعادت وکرامتی بیلان حکم قیلماق نادور، شونکا اوخشہ بو دنیا دہ فقیر لیق ایلہ متألم اولغان کیمہ ہم اوزی نینک شقی لیق وبے سعادت لیغی غہ حکم قیلماق نابجا

ایکنجی وجہ بو کیم بو دنیا دہ بر انسان غہ نعمت ودولت نینک حاصل بولمکی، دیا بر کیمسہ غہ فقر وتنگدست لیق یوز کلتورمکی، اول کشے لار نینک ھر بری اول یوز کلتورگان غنی لیق وفقیر لیق غہ مستحق ایکانی غہ دلالت قیلماید دور، زیرا کہ اللہ تعالی کفار وفجار لار نینک تولاسی نینک معیشتی نے کینگرو قیلیب دور وبیحساب دنیا لار بیرییب دور، وصلحا وابرار لاردن اکثری نے فقر وفاقہ غہ گرفتار اتیب دور، چونکہ اللہ تعالے خواہلا گانینی قیلا دور، ونیمہ نے کہ ارادہ قیلسہ انکا حکم ایتا دور، کما فرو فاجر لار غہ دولت بیشمار لار بر مکی بحکم مصلحت دور، یا بر سبیل مکر واستدراج، پس بندہ بو الیش نے مجازاۃ طریقی ایلہ ایمہ ودیب گمان قیلماق درست ایماس دور،

اوچونجی وجہ بو کیم دولتِ دنیا ایلہ متنعم بولغان کیمہ غہ عاقبت دن غافل بولمک مناسب ایماس دور چونکہ ہر ایش نینک حکمی خاتمہ سینہ کورہ بیلینور، وفقیر ومحتاج کیشیلار ہم اوزوجود لاریدہ وہیئت قبولغان نعم مالا نہایۂ آلہہ دن غافل بولماس لیقلاری لازم دور، چنانچہ وجود لاریدا کی بدن نینک صحت لیغی وعقل ودین نینک سلامت لیکی، وحد وحابی یوق آفات دالم لار نے اوزلاری دن دفع قیلیماقی کبی نعمت لار غہ اوخشہ، پس فقیر ومحتاج لار نینک اوزلاریغہ تقدیر قیلینغان فقر لیق نے اہانت وبدبخت لیق دیمک لاری روا اولماید دور،

تورتنجی وجہ بو کیم انسان نینک نفسی ہیچ شبہہ یوق کیم اوشبو دنیا نینک لذات و تمتعات محسوسہ سیغہ الفت پیدا قیلادور، پس وقتیکہ دنیا نینک تمتعی و نعمتی انکا حاصل بولسہ طبیعتی انکا الفت آلغانلیق دن اوزینی اندن تارتمک، و نعمت دنیویہ غہ مست مغرق اولمک دن اوزنفسینی توسمک، دشوار اولادور، اما ہر قچان کہ بو نرسہ لاردن برار نرسہ انسان غہ حاصل اولماسہ (عدم قدرت باعث توفیق مثلی غہ موافق) انسان نینک نفسی بہر کیف خدا طرفیغہ رجوع قیلادور، اللہ تعالی نینک عبودیتی غہ اشتغال کورگوزادور، پس بو وجہ ایلہ دنیا نینک یوز کلتور مکی خدادن محروم اولمک غہ سبب بولغان لیقی بیلیندی، موندا غ کہ بولسہ پس دنیا یوز کلتورماگان دہ انسان اوزی غہ بدبخت لیق ایلہ حکم قیلماق یخوک روا اولادور، حالبوکہ دنیا نینک بولماس لیقی سعادت لارا اولوغی گا بولغان وسیلہ لار نینک اعظمی دور،

بشنجی وجہ بو کیم برایش غہ کوتکل قویوب تولا چالیشمک محبت نینک انکا قوی و مؤکد بولمکی غہ سبب دور محبت نینک قوی اولمکی محبوب دن جدا بولغان چاغدہ دردو الم نینک قوی و مؤکد اولمکی غہ سبب اولور پس ہر کیمسہ کہ انینک دنیا غہ حرصی کوبراک، و انے تاپمک غہ سعیی صمیمی و دائمی اولسہ، اول کیمسہ نینک دنیا غہ ہم محبتی قوی راق اولور، پس اولکان چاغدہ دنیا دن آیریلماق سببی ایلہ انینک آلمی ہم قتیغ راق اولور، و دنیا دن بہرہ سی کم فقیر آدم لار انینک ضدیدہ بولور، ہرگاہ کہ اوشبو دنیا تمتعات و لذاتی نینک حصولی اولگاندن سونگ قتیغ الم و حسرت چیکمک غہ سبب اولسہ، و دنیا نینک تمتعاتی نینک حاصل بولماسلیکی اولگاندن سونگ اولوغ سعادت غہ باعث اولسہ، پس یخوک دنیا نینک یوز کلتورگانی سعادت، و بولماسلیکی شقاوت دیلور،

بیلمک کرک کیم اوشبو ذکر قیلینغان وجہ لار نے خواہ روحانی و خواہ جسمانی بولسون اثبات بعث غہ قائل بولغان انسان لار غہ ویسہ درست اولور، اما بعث و حشر غہ انکار قیلغوچی دہری لار غہ بو وجہ لار قناعت بخش اولمایدور، بلکہ اندا غ آدم لار غہ بو یلہ وجہ ایتولادورکہ، آری سنینک زعمینک چہ دنیا نینک موجود اولمکی غیبہ سعادت، و انینک بولماس لیقی غیبہ شقاوت دور لیکن موندہ اینک عکسی نے افادہ بیرادور غان بر دقیقہ بار دور، و اول دقیقہ موندن عبارت دورکہ عالم دہ بارچہ غہ تولا مشاہدہ اولونمک دہ اولیشتیلمک دہ دور کہ دنیا نینک تولا لیقی قتل و نہب غہ سبب و انواع عذاب غہ مبتلا اولمک غہ باعث دور (چنانچہ روسیہ شورا دولتی نینک اوائل تاسیسی دہ اموال و سامانے تولا بولغان اغنیا لار تولا گوناگون محنت لار چیکماک و انواع تعذیب ایلہ گرفتار ہلاکت اولمک لاری مشاہدہ قیلیندی) و تولا واقع اولورکہ دنیا نینک اموال و سامانی دن محروم لوق بقاء سلامت غہ سبب بولور، پس بو تقدیر غہ کورہ منکر بعث اولان دہری غہ روا اولمایدورکہ دنیا دار لے ہر وجہ دن سعید، و دنیا دن محروم کیمسہ لے شقی دیب حکم قیلغای، انتہی، یعنی فخر الدین رازی نینک کلامی تو گادی،

سونگرہ مفسر لار اختلاف قیلیب دور لارکہ الانسان دن مراد انسان معین موجود، یا جنس انسان موجود بعضی لار دیمیش کہ الانسان دن مراد شخص معین دور کیم اول عتبۃ بن ربیعہ دور یا ابو حذیفہ بن

ربیعہ دور، مقاتل دیب دورکہ بو آیت اُمیّہ بن خلف حقیدہ نازل اولمیش دور، شونکا کورہ تفسیر حسینی دہ انسان اُمیّہ بن خلف دیب دور، وروح البیان دہ امام سہیلی مراد انسان دن عُتبہ بن ربیعہ دیمیش، دبو آیت نینک نزولی غہ سبب اول بولمیش دیدور، وبعضی لار مراد انسان دن شخص مُعیّن ایماس، بلکہ بو وصف ایلہ کیمکہ متصف بو سہ انکا شامل دور دیدور لار شونینک اوچون زمخشری وبیضاوی ونسفی وابو السعود لار، شخص مُعیّن مراد دیماي عمومیتی غہ ذاہب اولمیش لار، ہر بوک کہ ایسہ بویلہ اعتقاد دہ اولان شخص، روز جزا غہ منکر اولغوچی کافر جاہل دور، مؤمن موحد مونداغ خطای محض باعث کفر اندیشہ نے کونکلی غہ کلتورماس، ومونداغ ہذیان نے اصلا دیماس، بنا بریں اللہ تعالی انینک ہر حال دا کی قولی دن انی زجراً ایلاب دیب دور کلّا یعنی مونداغ نارواسوز نے دیمک دن یا نینک لار، ومونداغ باطل اندیشہ نے دل غہ کلتورمانک لار چونکہ انسان نے دولت وغنا ایلہ آزمایش قیلماقیم منینک قاشیم دہ اول انسان نینک قدر وکرامتی بار یغی جہتی دن ایماس دور، دایخین الے فقر وفاقہ غہ مبتلا قیلماقیم انینک خوار وحقیر لیقی اوچون ایماس دور، بلکہ بو ایش لار محض قضا وقدر اقتضاسیدور علت برلہ مُعلّل ایماس دور،

سونکرہ اللہ تعالی انسان لار نینک سوء اقوال لاری بیانی دن سوء افعال لاری بیانی غہ انتقال ایلاب، تشدید تقریع وتأکید تشنیع اتیمک اوچون خطاب غہ التفات قیلیب تو بیخ ایلہ دیب دور

بَل لَّا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ ۝ وَلَا تَحَاضُّونَ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ ۝

یعنی ای انسان لار بلکہ سیز لار نینک اول اقوال سابقہ لار یکیز دن اوشبو افعال لار یکیز یمان راق دور سیز انسان لار نینک آخرت دن بلکہ انسانیت صفاتی دن غافل اولوب اموالِ دنیویہ محبتی غہ جان وکونکل برلہ چومکا نیکیز غہ اوشبو افعال نابجا لار یکیز دلیل دور کہ اللہ تعالے سیز لار نے کثرت اموال، وسعت معیشت، وجاہ وغنا ایلہ مکرّم ایلاگانی نینک شکری نے بجا کلتورمای سیز ذمہ لار یکیز غہ لازم بولغان یتیم وفقرا پرور لیک حقوقی نی ادا ایلامائے سیز، یتیم لار نے اکرام ایلامک اوچون اولار نینک نفقہ وکسوہ ومایحتاج لاری نے آمادہ قیلماق ایلہ احوال لاری نے تفقّد ایتمای سیز ومسکین وفقرا غہ اوزیکیز طعام برماگان نینک تاشیدہ اوزگہ لار نے اول بیچارہ لار غہ اطعام واحسان ایلامک غہ ترغیب وتحریض ایتمای سیز، حالبوکہ فقرا لار نینک احوالی نے اوزیکیز تفقد قیلیب تورماک دن تاشقاری بربریکیز نے اندن خبر آلیب تورمک غہ تحریض ایلامک سیز لار غہ لازم دور، سیز لار محض تفضّل واحسان ایلہ مُنعِم تعالی وتقدس سیز لار غہ عطا ایلاگان دولت وغنا نی جایی غہ یتکوزمک دہ غفلت کورکوزمک ایلہ امانت نے ضایع ایلاب خیانت اظہار قیلور سیز، آیا بو ایش لار دن ہم شرو پلید عمل لار بولور بو، صوعظہ ای اغنیا لار باقینک کہ اللہ تعالے کلامی دہ یتیم لار حالی دن خبر آلماس لیق نے، ومسکین وفقرا غہ اطعام واحسان ایلاماس لیک نے افعال

ے زجر منع ونہی اتیمک دور ۱۲ منہ

رذیله لارنی شرو خبیثی دیب سرزنش قیلیب دورٔ پس بو امرنی بارچه دن اَهَمّ بیلیک لازم دورٔ یتیم لارغه اکرام ایلاب احوال لاری نی تفقد ایتمک نی، واولارغه شفقت و مهربان لیق ایله برّ و احسان و دلنوازلیق بیلمک نی و جنس مساکین غه اطعام ایتمک ایله اوزگه لارنی اولارغه اطعام و احسان ایتمک غه ترغیب قیلماق نی امتثالاً لامرالله اصحاب دولت و ارباب غنا لارا اوزذمّه لاریغه واجب بولغان ضروریات اسلامیه دن سناماق لاری امرلابدّی دورٔ یتیم لار و مسکین لار احوالی نی تفقد ایلامک و اولارغه برّ و احسان شیوه سی نی کورگوزمک لیک نینگ امرلابدی لیغی ده قرآن کریم ده موندن اوزگه آیاتِ شریفه لار نازل بولماغان ده هم، آیا بو آیتِ شریفه اینگ وجوبیغه کفایت ایتماس مؤ خالبوکه یتیم و مسکین لارغه برّ و احسان ایلامک خصوصی ده قرآن کریم ده اویله متعدد آیت لار نازل بولوب دورکه اول آیت لار مضمونی یتیم و مسکین لارغه برّ و احسان ایلامک نی ایستاماگان کیمسه لارنی الله غه و قیامت کونی غه ایمانی یوق کیمسه لار دن ایکانیتی افاده بیراردورٔ بیز اهل اسلام نینگ اغنیا و دولتمند لاریمیز نینگ اکثری اویله احکامِ قرآنیه دن بریولی بیخبر دورلارٔ هرچند بویله آیاتِ الهیّه لار حکمی دن بحکم نادانی و غفلت بیخبر ایرسه لارمؤ آیا انصاف و مروت و انسانیت اقتضاسی غه نه دیرلارٔ انسانیت شیمه سی و مروت شیوه سی هم وجود لاریده یوقمو دورٔ انسان فخر و مباهات اوچون دنیا سی نی کوپ یتوروب اینگ خزینه قیلماق امیدی ده اموال دنیویه تحصیلی یولی ده سعی و اجتهاد ده بولوب اوزلتی نینگ بی نوا ایتام و فقرا و مساکین لاری نینگ احوالی دن خبردار اولماس لیق انسانیت صفت لاری دن مودورٔ آیات و احادیث نصّ و صراحتی غه کوره یتیم و فقیر لار الله سبحانه نینگ عیالی اولوب اغنیا لار ایسه امانة الله و ودیعة الله حسابی ده دور لارٔ اولار نینگ احوالی دن خبردار اولماسلیق ایله اولارنی ضایع ایتمک الله سبحانه نینگ امانتی غه خیانت ایتمک دورٔ ایاجیلاسیز موخاطن لار الله تعالی قاشیده نه مرتبه ده مبغوض اولوب نه درجه ده مغذب اولورلارٔ

پس ای اغنیا لار اوزلاریگیز نی اهلِ قرآن دیمکینگیز راست و محقق ایسه آیات شریفه مقتضاسیچه ایتام و فقرا احوالی دن خبرآلماق نی دینِ مبینِ اسلام نینگ واجباتِ اولیه سیدن و ضروراتی دن بیلینگ، اول بیچاره لار نینگ اوزلاری معاش طلبی ده کوچه و بازارده حقیر و زار هریان افگار سرسان لیق ایله کیزمک لاریغه، اولار نینگ اولادی تعلیم علیم و هنر تلقینی دن قمار باز و اوغری اولمک غه وجدانینگیز راضی بولماسون، اولار نینگ حال لاری نی تفقد ایلامک اول بینوالار اوچون دارالایتام و دارالعجزه بنا قیلیب هرجهتدن اولار نینگ احوالی نی تأمین ایتمک، واولار اوچون مهربان آتا و مشفقه آنالار کبی مُربّی و مُربیّه لار تعیین ایتیب اولار نینگ هم انسان اولادی هیئت جامعه سیده یشامک لاریغه اجتهاد و تشبث ایلامک دورٔ سائر امت لارا و شوبو زنینگ سعادتیمیز اوچون نازل بولغان قرآن نینگ شویله آیاتِ شریفه لاری مضمونی نی اخذ ایلاب عمل غه کلتورمک ایله نه قدر اولوغ شرافت و نه بیوک سعادت غه ایریشیب دورلارٔ اول ملل سائره نینگ کیفیتِ احوالی، وطرزِ حیاتی، باخبر کیمسه لار قاشیده ه

معلوم و مشهور دور، اهل اسلام ایله آیات بینات قرآن کریم دن اعراض ایتمک شو ملوغی دن علم و تمدن دن عاری اولمک ایله اوزگه لار آلدیده حقیر و منفور، دیو توده جهال و نادان وحشی الفاظ ناجایز لار ایله ملقب و مذکور دورلار، انصاف ایله بیز اسلام اهلی اوز اخلاق و افعالی میز غه باقساک اولار نینگ حقیمیز ده بویله دیمک لاری حق دیسه بولور، انینگ اوچونکه بارچه میز نینگ اخلاقیمیز قرآن کریم آدابی خلافیده ایکانی شبهه سیز دور، کرک که ملت اسلام عموماً اغنیا و متوسط الحال لار بر هیئت اجتماعیه و اتفاقیه سایه سیده موندای برام ضروری لار نینگ انجامی غه اقدام و اهتمام ایتسون لار خودپرست لیک کبر و غرور و منیت و نفاق نی اوزلاریدن یراق قیلیت انسانیت شیمه برگزیده سی نی ابراز ایتمک ایله اوزلاری نینگ حقیقةً اهل قرآن ایکانلیک لاری نی آشکار قیلسون لار، والا اسلام نام عالی شانی نی اوزلاریغه دعوا ایلاب بز تابع قرآن دیمک خطا دور، اسلام اولادی اسلام نینگ قوروق اسمی نی اوزلاریغه تاقیب، انینگ رسم گزیده سی دن بیخبر اولسه لار اول وقت ده وجود لاری اسلام غه عار اولوب قرآن کریم غه منکره، و دین مبین اسلام نینگ شوکتی نی آپ اوچوق سیندوروب، رونقی نی کیتکوزگان بولورلار نه بولوردی که اهل اسلام کلاً قرآن غه تمسک ایتیب، اخلاق و افعال لارین قرآن کورگوزگان قوانین الهیه غه موافق ظرزده شایسته ایلاسک ایله همه براتفاق ده بولغای ایدی لار، اول وقت ده هیچ شبهه سیز اهل اسلام نینگ صدر اول ده اولان شوکت و اقتدار لاری دوم باره اولار غه رجوع ایتار ایدی،

سونکره الله سبحانه و تعالی انسان نینگ افعال قبیحه سیدن یینه بری نی بیان قیلیب ایتیبدور

وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَّمًّا ۝ دیمه ای انسان لار سیز لار نینگ کردار پلید لیکیز دن بری بوکیم میراث نی حلال و حرامی نی تفتیش قیلمای - آرالاشتوروب یئیسیز لار موعظه ای مسلمان لار کورا سیز موکه الله تعالی میراث نی بیباکانه یمک نی انسان لار نینگ یمان افعال لاریدن سنابلغنیک اوچون تونیخ قیلیب دور، بیزلار ایمدی عبرت نظری ایله کوایف اطوار میز غه باقساک میانه میزده خواه وصی بولمک ایله، وخواه وارث لار بعضی سی بعضی سیغه زور لوق، و غصب ایتمک، و خیانت، و غدر قیلماق ایله دیا اوزگه سبب لار ایله میراث نی ضایع قیلماق، و میراث بار اسیده خیانت ایلاسک کبی الیش لار صادر بولوب تورکی آشکارا کورولمک ده، و بارچه نینگ معلومی دور، افسوس که اول کونکلی قرا انسان لار مسلمان لیق دعوا سین قیلیب تورو غلوق، مونداغ صراحةً نص قرآن غه مخالف عمل غه اژلکاب ایتمک غه جرأت قیلادور لار، و شریعت سنجا ده سی ده اولتورگان قضاة کرام لار عجب که میراث الیش لار یغه لایقی چه اعتنا قیلمایدور لار، بیز اهل اسلام غه نه بلاچا فلاشیب دورکه هر امور ده قرآن غه مخالف عمل قیلماق دن اصلا پروا قیلمایمیز آیا اول نص قرآن خلافیده بیباکانه الیش قیلغوچی بیباک لار نینگ قرآن کریم غه ایمان لاری یوقدور اگر قرآن کریم دا کی اوامر و نواهی خداوند عالم طرفیدن نازل بولغان وحی آلهی دیب حق بیلسه لار ایدی، البته انینگ خلافیده عمل قیلماق غه دل لاریده کی تصدیق و ایقان لاری قویماس ایدی، بویله هیچ باک تو تمای قرآن نی قیلغان نرسه نی قیلماق لاری گواه لیق بیرادورکه، قرآن غه ایشانچ لاری یوقتور (نعوذ بالله

پس ہیچ شبہہ یوق دور کہ قرآن غہ ایشانجی یوق کیمسہ کیبے اینیک امر و نہیی نینک خلافی نے باک توتمای قیلماق دہ بولوب تورو ب، بازمن تابع قرآن اولان اہل اسلام دیمک اسلامیت شأنیغہ عار دور ای مسلمان لار بوقدر غفلت دہ بولمانگ لار،

سونگرہ اللہ سبحانہ انسان لار نینک فرواسیز میراث مالی نے لاری غہ علت مقامی دہ اولار نینک افعال خبیثہ لاری دن یینہ بری نے بیان قیلیب ایتیب دور،

وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا ۝ دینہ ای انسان لار سیز لار نینک کردارنا ہموار نیکیز دن بیری بوکہ مال نے تولا قتیغ محبت و حرص مُفرِط ایلہ دوست توتاسیز، شونینک اوچون حلال و حرام نے فرق ایتمای میراث مالی نے، واندن اوزکہ شبہہ و حرام نے آرالاشتوروب یییسیز، و مال نینک حق واجبی زکاۃ نے ادا قیلمای سیز، موعظہ ای مسلمان لار کورا سیز ہو اللہ تعالے مالِ دنیا نے حرصِ مفرط ایلہ دوست توتمک نی، واینینک مجتی غہ دل باغلاماق ایلہ حرام و شبہہ دن باک توتمای دنیا یغماق نے انسان لار نینک افعال خبیثہ لاری دن سناب اینیک اوچون توبیخ قیلا دور، درحقیقت براندک عبرت کوزی برلہ نظر قیلغان ارباب اعتبار غہ بے شبہہ معلوم بولا دور کہ، مالِ دنیا نے حریص لیق ایلہ دوست توتمک، انسان لار نینک اخلاق بدی نینک اینگ یمانی دور، ہمہ یمان اخلاق و پلید افعال لار ظہوری غہ منشأ حُبِّ مالِ دنیا ایکانی دہ شبہہ یوقتور، شونینک اوچون اثر لار ایچرہ حُبُّ الدُّنیا رأسُ کلِّ خطیئۃٍ کلیب دور، اینینک معنی سی دنیا نے دوست توتمک ہمہ خطا لار نینک باشی دور، یعنی دنیا دہ ظہور غہ کلمک دہ اولان گناہ لار ہمہ سی دنیا نی بختی کورمک لیک دن ناشی دیمک دور، مثلاً دنیا دہ انسان اولادی بربری غہ حسد قیلماق، و بربریغہ حقد و عداوت کورگوزمک، و بربری نے اولتورمک، واولتورمک غہ سعی ایتمک، و بربری بیلان منازعت و مخاصمت قیلیشماق، ولغی و زنا قیلماق و جاسوس لوق و قطع طریق ایلامک، وکیمسہ نینک حقی نے ظلم ایلہ یمک و زکاۃ نے ترک ایتمک، و ربا خوار لیق، و شونگا اوخشہ یمان الیش لار بارچہ سی دنیا نینک محبتی جہتیدن دور

خلاصہ ہمہ معصیت و آثام غہ سبب دنیا نینک محبتی دور، انداع کہ برشاعر ایتیب دور ؎

حبِّ دنیا آدمی را می کند بی اعتبار ۔۔۔ مردرا گر ہست بدنامی زپہلوی زرست

تنبیہ انسان لار نے محبتِ ایلہ مذمت قیلماق دن مقصود بولغان نرسہ، اولار نینک آخرت دن و اعمال خیر دن اصلاً و طُرًّا غافل بولوب، فقط دنیا نینک حرصی غہ مشغول و مشغوف[1] بولمک لار ینی بیان قیلماق دور، بولماسہ آخرت اعمالی نے حاصل قیلماق اوچون دنیا نے دوست توتمک مذموم ایمایس

[1] مشغوف مجنون غہ اطلاق قیلنور شغاف دل نینک ایچیدا کی جبۃ القلب دیییلکان کیچیک قان دانہ سی نے دیرلار یا کہ کہ دل نینک پردہ سید در مونگا کورہ بویردہ مشغوف نینک معنی سی دنیا نینک حرصی کونگلی نینک ایچیدا کے جبۃ سویدا غہ یتوشوب تمام کونگلی ایلہ دنیا غہ مفتون اولمیش دیمک دور ۱۲ منہ

مونینک بیانی تفصیل ایله سورۃ العلق ده ذکر قیلیندی انکا مراجعت قیلینسون، بو آیات کریمه نینک خلاصهٔ مضمونی بوکیم ای انسان لار سیز لار خدا نینک نزدیده اوزینکیز نینک قدر و منزلت لیک محترم ایکانینکیز نی ادعا ایتا سیز، اگر بو ادعالار ینکیز درست بولسه یتیم نی اکرام قیلور ایدینکیز، و مسکین غه اطعام و احسان ایلاک اوچون بر بر ینکیز نی ترغیب و تحریض ایتار ایدینکیز، و میراث نی حلال و حرامی نی فرق ایتمای اندا غ بی باکانه یماس ایدینکیز، اموال دنیویه نی حرص ایله قتیغ یخشی کورماس ایدینکیز، و بوالیش لار دن اجتناب ایتمک اکثر لار ینکیز ده یوق، پس، بود عوالار ینکیز یلغان و باطل ایکانیده شبهه قیلمانک،

ایمدی الله تعالی بو افعال قبیحه لار دن انسان لار نی زجر قیلیب ایتیب دور کَلَّا یعنی ای انسان لار بو کردار ناهموار لار ینکیز دن یانینک لار یعنی انسان نینک ایشی مال دنیا غه حریص اولمک، و متی دنیا تحصیلی غه مقصور اولمک، دانینک نه یردن حاصل اولکی ملحوظ بولسه حرام و شبهه سینه اجتنای جمع ایتمک دانکا هیچ بر حساب و جزا یوق تو هم قیلماق ایله انی کو پاتیماق، و هم آیتام و مساکین احوالی دن خبر آلمای ترک مواسات ایلاک بولماسون، انینک اوچونکه، نینک عاقبتی البته دنیا نینک حیاة فانیه سی نی آخرت نینک سعادت باقیه سی اوزره اختیار ایتکان لیک کو حسرت و ندامت اولور، بر شدت لیک اولوغ کون واکیم، اول کون ندامت نفع بر ماس و اول کونده تدارک مافات ایلاب اعمال صالحه و مواساة فقرا قیلماق ممکن اولماس سونکره الله تعالی ذکر دهشت لیک کون نینک اوچ صفت ایله موصوف اولوب واقع بولغان ساعتی ده انسان غه اول حسرت و ندامت لار حاصل بولمکیدن خبر بریب ایتیب دور، إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا ۝ وقتیکه یر نی پی در پی یعنی سیلکیتماق ارقه سی دن سیلکیتماق ایله زلزله غه کلتورولوب تاغ لار پار پاره قیلینسه (یعنی اول کونی که زلزله ارقه سیدن زلزله سخت واقع اولوب تاغ و تیغه لار بر بریغه سوقالیب منهدم اولمک ایله زمین نینک اوستیدا کی قصر و بنا و تاغ و درخت لار هبأً منثورًا اولوب یر توب توز قیلنسه) وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ۝ و پروردگار نینک نینک قدرت و قهری نینک آثار علامت لاری ظاهر اولسه، و فرشته لار صف صف بولغان حال ده محشر عرصه سینه کلسه وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ ۝ و ینه اول قورقونچ لوق کون ده جهنم نی کلتورولسه، یعنی جهنم تمام عذاب و نکال و شدائدی ایله محشر اهلی غه نمودار قیلینسه،

يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنسَانُ - اول روز ندامت اندوزده غفلت دن اویغانیب انسان دنیاده غفلت بیله اوتکان کون لاری نی یاد یغه کلتورور، ای وای موندا غ قتیغ خوف لیک احوال

ح مواساة بر کیمسه غه امداد و مالیه ایله غمکسار لیق ایلاک معنی سی ده دور، بعضے لار دیب دور که بر آدم نینک مالی اوزیغه غینه یتوشادور غان مقداروه بولوب، ینه بر تنک لیکده بولغان کیمسه غه اول مال دن امداد ایلاک نی مواسات دیر لار، مواسات بو معنی غه مخصوص دور، کفاف دن زیاده اولان مال دن امداد ایلاک غه مواسات اطلاق قیلنماید ور دیب، کما فی الاوقیانوس ۱۲ منه،

وشدت لیک کون لار بارایکان کاشکی من دنیاده اعمال خیر وحسنات لار قیلغان بولسام ایدی دیب حسرت وندامت قیلور وَأَنَّىٰ لَهُ الذِّكْرَىٰ ۵ اما اول کون ده اول متذکر اولوب ندامت ایلامک نینک فائده سی قایده اولور، ہیچ برفائده یوق اولماس چونکه توبه نینک قبول بولوشی وقتی اوتکان آخرت الیسه دار تکلیف ایماس، دار جزا دور، يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي ۶ جہنم نے کورگان ده انسان حسرت چیکیب ایتا دور، ای کاش آخرت داکی دائمی نفع لیک حیاتیم اوچون دنیاده عمل خیر لار قیلیب اوزوم دن ایلگاری یبارگان بولسام ایدی، بوکون ده منکا فائده بیرور ایدی یاکه کاشش دنیاداکی ایام حیاتیم ده اعمال خیر لارنے تقدیم قیلغان بولسام ایدی بوکون منی عذاب ودہشت دن قوتقوزار ایدی دیر فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ ۵ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدٌ ۵ پس اول کون ده ہیچ احدی الله تعالے نینک عذابی غه ایگا بولمادور وہیچ احدی الله تعالی نینک بند قیلماقی وحبس ایلاگی غه ایگا بولماق غه قادر اولمایدور اول کونی همه حکم وفرمان الله عظیم الشأن غه خاص دور، بدکار لارنے انواع عقوبت ایله عذاب ایلاب، نیکوکار لار غه قسم قسم اجر وثواب لار برمک غه اوزی مباشر دور، اندن اوزکه ہیچ کیسه نینک چون وچرا دیمک غه حدی یوقتور،

- یاکه معنی آیت ہیچ احدی اول کون ده الله تعالی نینک عذابی اوخشه عذاب قیلماق غه قادر بولمایدور، وہیچ احدی الله تعالی نینک عاصی لارنے غل وزنجیر ایله باغلاگانی غه اوخشه باغلایالمایدور دیمک دور یعنی قیامت کونیده الله تعالی کافرلارنے عذاب قیلغان دیک دنیاده ہیچ احدی براونی عذاب قیلماق غه قادر ایماس دور، وقیامت کونی الله تعالی کافرلارنے غل وزنجیر ایله باغلاغان دیک ہیچ احدی دنیاده براونی زنجیر ایله باغلایالماس، ہیچ احدی نینک عذاب اتیمکی وباغلاماقی شدت ومبالغه ده الله تعالی نینک عذاب ووثاقی کبی بولماس دیگان بولور، موعظه ای مؤمن برادر لار تدبر قیلینک کیم الله سبحانه بوآیات کریمه ده قیامت کونی نے اوچ نوع وصف برله صفت لاب، اول کون نینک دہشت لیک برکون ایکانینے بیان قیلادور، یعنی اولکون زمین پی درپی حرکت غه کلمک ایله انداکی آسمان شگاف اوتادزمین اولان تاغ لار ہباء منثورا اولوب یر برله یکسان بولادور، واول کون جبار تعالی نینک امر وفرمانی قہر وغضب آثاری نمایان بولغان حال ده ظهور غه کیلادور، وہمه آسمان فرشته لاری اوزمرتبه لاری غه کوره معرکه محشر غه کلیب، انس وجن نینک آرقاسیدن صف در صف بولوب اوراب تورادور لار وشوندای غ دہشت لیک برحال ده جہنم تمام عذاب ونکالی ایله محشر اہلی غه ظاہر قیلینادور، اولکون نینک موندای غ اہوال وشدائدی نے کورگاچ، دنیاده عمری نے غفلت ایله اوتکوزگان مقصر لار، غفلت مست لیکی دن ہوشیار اولوب عمل ده تقصیر قیلغان لاریغه تولا افسوس وندامت لار قیلور لار، اما حسرت وندامت اولار غه اول کون فائده بیرماس، کمال حسرت وغایت افسوس دن کاشکی دنیاده بوکون کے حیاتیم اوچون اعمال خیر تقدیم قیلغان بولسامچی دیب تمنی ده اولورا مالکا اول تمنی نینک نفعی اولماس

دیدور، یعنی بو آیات الہیہ نینک مآلی ای بندہ لار شوندای غ براحوال شدائد اشتمال، وروز ندامت اندوز جگر سوز کیلیش دن ایلگاری اعمالِ خبر قیلماق غہ اجتہاد قیلینک، عمر بنگیز نے غفلت بیلہ اوتکاریب اول کون غہ یولوقغان دہ حسرت وندامت چیکیب ارمان دہ قالمانک دیمک دور، ایمدی بیز مؤمن لار نینک بو آیت کریمہ دن استفادہ قیلادور غان حظی میز اوشبو دور کیم، بو آیت کریمہ لار نے خداوند تعالےٰ طرفیدن نبیّ اکرم صلی اللہ علیہ وسلم غہ وحی قیلینغان کتابِ معظم آیت لاری دن دیب اعتقاد قیلماقیمیز غہ کورہ، بو آیات کریمہ لار مضمونیغہ صدقِ دل برلہ ایشانیب، اول کلمکی محقق بولغان قیامت کونی اوچون بو دنیادہ اعمالِ خیر تقدیم قیلماقغہ ہمیشہ اجتہاد دہ بولغایمیز، خداوندِ کریم کلامِ قدیمی دہ بیورغان امرلار نے قیلماق و نہی لار نے ترک ایتمک ایلہ اندہ بیان قیلغان مکارمِ اخلاق نی بقدر استطاعت بجا کلتورمک نے اوزیمیز غہ واجب بیلگایمیز، ازان جملہ بو آیات کریمہ لار دہ ترغیب قیلینغان یتیم لار غہ اکرام ایتمک ومسکین لار غہ طعام بیریب اوزگہ لار نے اول ایش غہ ترغیب ایلامک کبی عمل خیر لار نے استطاعتیمیز باریچہ عمل غہ کلتورگایمیز، ومیراث نے بی باکانہ یمک دن، ومالِ دنیا نے حرصِ مفرط ایلہ آخرت دن غافل بولمک ایلہ دوست توتمک دن، ازتہ دل پرہیز قیلغایمیز، قرآن کریم غہ ایمان کلتورمک نینک علامتی، وانے لایقی چہ تلاوت ایلامک نینک حقی اوشبو دور، اندا غکہ اللہ سبحانہ کلامی دہ ایتا دور، اَلَّذِیْنَ اٰتَیْنٰہُمُ الْکِتٰبَ یَتْلُوْنَہٗ حَقَّ تِلَاوَتِہٖ اُولٰئِکَ یُؤْمِنُوْنَ بِہٖ (یعنی اول ذات لاری کہ بیز اولار غہ اوشبو کتاب نے عطا قیلدوق اولار اول کتاب نے لایق وتیکیش لیک بولغان تلاوت ایلہ تلاوت قیلادور لار، اول کتاب غہ اول آدم لار غینہ ایمان کلتورادور لار) احادیث صحیحہ دہ یتلونہ حق تلاوتہ نی تیبجونہ حق اتباعِہٖ دیب تفسیر قیلینیب دور (یعنی اول کتاب غہ اتباع قیلادور تیکیش لیک اتباغ قیلماق ایلہ) بو تفسیر غہ کورہ قرآن غہ حق اتباع ایلہ تابع لیک ایلاب احکامی غہ عمل قیلغان لار غینہ انکا ایمان کلتورادور لار دیگان بولور، مفہومی ایسہ انینک اوامر واحکامی غہ اتباع قیلماغان لار نینک انکا ایمان لاری یوق دیمک اولور، پس بیز مسلمان لار پیغمبر یمیز محمد علیہ الصلاۃ والسلام کتابیمیز قرآن کریم دیب توروب، گاہا تبرکاً قرآنِ کریم نے مضمونیدن غافل لیق ایلہ تلاوت قیلساق، وقیلغان افعالی میز وعادت لانگان اخلاقی میز قرآن نینک خلافی بولسہ، پس یوقاریدہ ذکر قیلینغان آیت مضمونیچہ اول کتاب کریم غہ ایمان کلتورگان بولامیز مو، یا یوق، بو سوال غہ کرۂ زمین نینک ہر بر قطری دہ یشامک دہ اولان مسلمان لار نینک اکثری اوز آرالاریدہ بولوب تورگان افعال قبیحہ و اخلاق رذیلہ غہ نظرا عتبار ایلہ باقیب ہیچ بر نیمہ دیالمای سکوت قیلمای چارہ لاریے یوقتور، چونکہ قرآنِ کریم دہ ذکر قیلینغان اوامر ونواہی لار لایقی چہ عمل غہ کلتورولسہ، مسلمان لار النسانیت معنی بر گزیدہ سی نینک صورت مجسمہ سی اولوب اخلاقِ حمیدہ جہتیدن ہمہ ملت لار غہ مغبوط اولمک ایلہ بارچہ قوم اول صاف کیش لار نینک حسنِ اخلاق ودروشِ سنیہ لاریغہ مفتون بولورایدی لار، آلان قرآن کریم نینک آداب سنیہ سی ایلہ متأدب اولماغان جہتدن ہمۂ یمان اخلاق اکثر مسلمان لار ایچرہ فاشی اولوب تورمک دہ بولغاچ، مسلمان لار اوزگہ ملت لار قاشیدہ منفور دور لار، پس وای اوزرہ وای بیز غافل

مسلمان لارغہ کیم اللہ سبحانہ محض فضلی ایلہ بیز لارغہ سید اولین و آخرین اولان حبیب اکرمی محمد علیہ الصلاۃ والسلام نے پیغمبر قیلیب یبارد ی، وہم اول جناب غہ متضمن ہدایت و سعادت اولان انداغ برکتاب مبین ہدایت رہین نے نازل قیلدی کہ، اندہ روز جزا نینک وصف لاری دن بو وصف لارنے بیان قیلیب بز غافل لارنے اندن آگاہ قیلا دور و بیز لار اول کتاب عظیم نے تیل لاریمیز ایلہ تلاوت قیلامیز، واندہ بیان قیلنغان معانی دن غفلت دہ وورمیز، العیاذ باللہ موندا غ غفلت دن کہ عاقبتی اول روز ندامت بروز دہ بیم و دہشت و حسرت و ندامت دور،

ای اللہ بز مسلمان لارنینک کونکلی میز دن پردہ غفلت نے کوتاریب کتاب کریمینک مواعظی دن متعظ و پندگیر اولمک نے نصیب ایت، وانینک احکامی غہ عمل ایلاب حق اتباعی نے بجا کلتورمک غہ توفیق برگیل، آمین

سونگرہ اللہ تعالی دنیا غہ کونکل باغلاغان لارنینک حالی نے ذکر قیلغاندن کین اللہ تعالی نینک معرفتی و عبودیتی غہ کونکل باغلاب اندہ ثابت و برقرار بولغان لار حالی نے وصف قیلیب ایتیب دور،

يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ۝ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً ۝ فَادْخُلِي فِي عِبَادِي ۝ وَادْخُلِي جَنَّتِي ۝ یعنی قیامت کونیدہ خلق غایت خوف و نہایت دہشت دہ تورگان حال دہ اللہ سبحانہ طرفیدن مؤمن لارغہ خطاب قیلنیب ایتورلورکہ، ای اللہ تعالی نینک ذکر و معرفتی ایلہ قرار آلغوچی، ای ہر برخوف و حزن دن بیقرار اولماکخا طردن امان دہ بولغوچی نفس، اللہ تعالے طرفیدن اوزونک غہ عطا قیلینغان نعمت لارغہ راضی بولغان، ودنیا دہ قیلغان عملینک جنتی دن پروردگارینگ قاشیدہ مرضی و مقبول لوق مرتبہ سیغہ تیگان، حالدہ پروردگاینک نینک وعدہ قیلغان ثواب و رضوانی غہ رجوع قیلغیل پس مینینک صالح بندہ لاریم زمرہ سیغہ داخل بولغیل، واول بندۂ صالح لاریم ایلہ جنتیم غہ کیرگیل دیب،

اللہ تعالے طرفیدن مؤمن غہ بو خطاب نینک اوزی بیواسطہ کلام قیلماق ایلہ اولور، مؤمن غہ اکرام قیلغان جہتدن، اندا نکہ حضرت موسی علیہ السلام غہ کلام قیلمیش ایدی، یا فرشتہ نینک زبانی ایلہ خطاب قیلینور،

سونگرہ اوشبو خطاب قیسی وقت دہ بولمکی دہ علما لار اختلاف قیلیب دورلار، بعضی لار دیب دورکہ محشر حساب تمام بولغان دہ اللہ تعالے مؤمن لارغہ بو خطاب نے قیلا دوردیب، بو قول غہ کورہ نفس ذات معنی سیدہ بولا دور، وبعضی لار دیب دورکہ بو خطاب حالت نزع دہ بولور دیب، چنانچہ ابن جریر ابی صالح دن روایت قیلیب دور، اوشبو آیت تو غریسیدہ اول ایتیب دور، بدرستیکہ اللہ تعالی نینک قولی ارجعی الی ربک خطابی اولوم وقتی کلیب نفس مؤمن دنیادن چقیب پروردگاری طرفیغہ رجوع قیلا دور غان حال دہ ایتولا دور، وقتیکہ قیامت بولسہ انکا فادخلی فی عبادی وادخلی جنتی دیدور دیب، وینہ ابن جریر سعید بن جبیر دن روایت قیلیب دور، سعید بن جبیر دیمیش کہ یا ایتہا النفس المطمئنۃ ارجعی الی ربک راضیۃ مرضیۃ

آیتی جناب رسول اللہ قاشیدہ قراءت قیلنیمیش، پس حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ دیمیش کہ تحقق بوخطاب آلہی نہ عجب خطاب بشارت مآب دور، بوخطاب نینک شیرین واوبدان لیغی دہ ہیچ شبہہ یوقتور حضرت رسول اللہ دیمیش لارکہ ای ابوبکر آگاہ بولغیل کہ یقین دورکہ دورغان وقت دہ فرشتہ لار البتہ بوکلمہ نے سنکا ایتورلادیب،

امام احمد وغیرہ محدث لار اسنادِ صحیح لار ایلہ براء بن عازب رضی اللہ عنہ دن روایت قیلیب دورلار، رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ایتیب دورلارکہ بندۂ مؤمن نینک ہرقچان دنیا دن اوزولوب آخرت غہ یوزمک ساعتی کلسہ، انکا آسمان دن آق یوزلیک نورانی لیق دہ یوز لار آفتاب تابان دیک اولار بیلہ جنت نینک حلہ لاری دن کفن، وجنت نینک عطرلاری دن عطر بولور، کلیب اول مؤمن دن کوزیتار لیک یردہ اولتورا دور، پس ایتا دور ایتہا النفس المطمئنۃ آخرجی الی مغفرۃ من اللہ ورضوان، یعنی ای تصدیق وعبودیت دہ ثابت بولغوچی نفس، اللہ تعالی نینک مغفرت ورضوانی ساری چقغیل دیب، الحدیث،

بوحدیث لار مضمونیچہ آیت کریمہ داکی خطاب مؤمن لارارواحی غہ بولمک ایلہ ارجعی دن مراد پروردگار نیک نینک امروحکمی غہ رجوع قیلغیل دیگان بولور،

وبعضی لار دیب دورکہ بوخطاب زمانِ بعث دہ یعنی قبردن تیرگوزمک دہ مؤمن لارارواحی غہ قیلینور یعنی ای نفس مطمئنۃ بعث ایلہ پروردگارینک نینک ثواب واحسانی غہ رجوع قیلغیل وبندہ لاریم نینک جسد لاریغہ داخل بولغیل، اول اجسادلاریغہ کہ سن اولاردن (موت سببی ایلہ) مفارقت قیلمیش ایدینک دیمیلور ابن جریر عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہما دن روایت قیلیب دوردیمیش کہ بوخطاب قیامت کونے ارواح اجساد غہ قایتاریلادورغان وقت دہ بولادوردیب بوبیانات دن معلوم بولدی کہ نفس مطمئنہ غہ ارجعی الی ربک دیب خطاب قیلینماقی یا وقتِ نزع دہ، یا قبردن تیرگوزولورچاغدہ، یا جنت غہ کیرادورغان ہنگام دہ بولور،

علامۃ العصر ابن القیم الجوزی رحمۃ اللہ تبیان دہ ایتادور، اوشبو سورۂ مکرمہ نینک مضمون ہمایونی اوزی نینک قوتیغہ وشوکت وسلطنتے غہ ومال وثروتی غہ مغرور اولمیش غافل لار مذمتی غہ متضمن دور، واولار اوشبو سورہ واذکر قیلنغان اُمَم ثلاثہ یعنی عاد قومی دورکیم، اوزقوتی غہ مغرور بولدی لار، وثمود قومی دورکیم باغ وچشمہ وبوستان لاریغہ، وزرع واثمار وقصور وبنیان لاریغہ مغرور بولدی لار، وقوم فرعون دورکیم چشمت وسلطنت ومال وریاست لاریغہ مغرور بولدی لار، پس اول مغرور لار عاقبتی اللہ تعالی بیز لارغہ قصہ قیلغان احوالِ فلاکت مآل غہ اویروادی، واللہ تعالی نینک شانی اوشبو اسباب غرور اولان نرسہ لاردن برار نرسہ غہ مغرور اولغان لار بیان دایما بونینگلیغ دور، کیمکہ بوفکر قیلینغان قوت وامول وسامان، وعز وسلطنت وریاست دن برار نرسہ غہ مغرور لوق قیلمے، لابدکہ اللہ تعالے اول نے اندن سلب ایتیب انے گرفتارِ عقوبت قیلادور، (موندا غ ایسہ مسلمان لار نینک بویلہ اسباب غرور اولان نرسہ لار غہ کونگل بیرب مغرور اولمک دن، وانکا بالکلیہ مفتون بولمک ایلہ بندہ لیک لوازماتی

دن غفلت دہ اولمک دن حذر دہ بولمک لازم دور) سونکرہ اللہ تعالی انسان نینک اوزی دن ضعیف لارغہ معاملہ قیلماق واکی حالی نے بیان قیلیب ویدی کہ، انسان لار یتیم نے اکرام قیلمایدورلار، ومسکین غہ اطعام ایلامک غہ بربرلارینی تحضیض ایتمایدورلار دیب،

سونکرہ انسان نینک دنیا مالی نے جمع ایتمک کہ، ومیراث مالی نے بیباکانہ یمک غہ، ومال نے غایت دہ دوست توتمک غہ حریص ایکانینی، وحبِّ مال سببی ایلہ یتیم غہ اکرام، ومسکین غہ اطعام، ایلاماس لیکی نے بیان قیلدی،

(مقصود بو کیم مؤمن لار موندا غ اخلاق رذیلہ دن اجتناب قیلغایلار دسوندہ ذم قیلینغان شخص لارزمرہ سی دہ بولمک دن اوزلارینے یراق قیلماق غہ اجتہاد قیلغای لار)

سونکرہ سورۂ کریمہ نے نفسِ مُطْمَئِنَّہ نینک مدحی نے ذکر قیلماق، ومآل دہ انکا بولادورغان کرامت ورحمتی نی بیان ایلامک ایلہ ختم قیلدی، اندا غ کہ انینک ماقبلی دہ نفسِ اَمّارہ نینک حالی نے، ومآل دہ انکا بولادورغان شدّت عذاب وشدّتِ وثاق نے ذکر قیلیب ایدی، اھ، واللہ تعالی اعلم، وعلمہ اکمل واتم

سورۃ البلد مکہ دہ نازل بولمیش، آیت لاری یگرمہ، کلمہ لاری سکس ایکی حرف لاری اوچیوز یگرمہ دور،

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

لَآ اُقْسِمُ بِهٰذَا الْبَلَدِ ۙ کافر ومشرک لار گمان قیلغاندیک ایماس دور کہ آخرت اولار غہ ہیچ برضرر یتوشمای محنت ومشقت غہ دوچار اولماغای لار، بلکہ قسم قیلامن اوشبو بلد اللہ الحرام اولان مکہ شہری بیلان وَاَنْتَ حِلٌّۢ بِهٰذَا الْبَلَدِ ۙ وحالانکہ ای محمد سن اوشبو شہرده اقامت ایتکوچی، واندہ تورغوچی دورسن، یعنے ای محمد اوشبو خیر البقاع اولان مکہ شہری خیر العباد بولغان سنینک دیک پیغمبر کریم غہ منزل ومکان بولغانی اوچون انینک ایلہ قسم قیلامن بو مکہ ایچیدا کی بیتِ معظم آدم لارغہ قبلہ وہدایت بولغان کبی انسان لارغہ سن پیشوا وہادی دورسن دیمک دور،

اوشبو قولِ الٰہی مکان ومکین ہرایکی سی نینک فضلی نینک زیادہ لیغی، وشرفی نینک بلندلیکی غہ دلالت قیلادور، بلد الحرام اگرچہ بنفسہا شرافت لیک بہ مکان معظم بولسہ مو، اما پیغمبر صلے اللہ علیہ وسلم نینک محلِّ ولادتی واقامت گاہی اولمکی انینک شرف اوزرہ شرف وفضیلتی نینک زیادتی غہ باعث بولدی، بعض بر مکان لار بار دورکہ انینک اصلی دہ شرفِ ذاتی اولماسہ واندہ اقامت ایتمیش مکین نینک شرفی نینک اعتباری ایلہ اول مکان شریف اولور، واصلی دہ شرفِ ذاتی سی بار مکان المیسہ مکین نینک شرفی

ایله انکا زیادتِ شرف حاصل اولور، پس جناب رسول الله نینک محلّ ولادتی اولان مکۂ مکرمہ، ومحلِ اقامتی ومضجع وجود شریفی اولان مدینۂ منورہ، زمین اوستیدا کی همہ بلده لار نینک شریف ومحترمی اولمق ایله اولار نینک حرمت لارینی محافظه ایلامک واجب دور،

بو آیت مضمونیده مکه مشرک لاریغه تعریض بار دور بویله که اول مشرک عناد آئین لار نینک جهالت وعنادلارینی کورگیل که، اولار اوزلاری دن باشقه قبائل وبلاد اهلی غه بیزلار بلد الحرام اولان مکه اهلی دور میز دیب تفاخر قیلماق ده وتعاظم کورساتمک ده دورلار، اوشبو سبب تفاخرلاری اولان بلده لاری نینک زیادتِ شرفی وعلوّ قدری انینک وجودِ مسعودی ایله بولغان شوندا غ بر پیغمبر ایمن نے مکه دن چیقارماق غه سعی قیلادورلار، وانکا طاقت فرسا آزارلار نے یتکوزادورلار، حالبوکه الله سبحانه نینک بو بلدۂ معظمه ایله قسم قیلماقی بو بلده نینک اول نبیّ کریم غه مکان ومحلّ اقامت بولماقی اوچون دور دیب،

بو معنی غه کوره حِلّ حلول دن مشتق اولور که اول کوچمک نینک ضدی اولمیش اقامت معنی سیده دور، وبعضی لار دیب دور که حِلّ حلال معنے سی ده دور بو قول غه کوره معنی آیت بویله اولور که من اوشبو بلد الحرام اولان بلدۂ معظمه ایله قسم قیلامن که مشرک لار انے غایتِ حرمت ایله تعظیم قیلادورلار، انده آزار وقتل کبی جنایت لار نے حرام بیلادورلار باوجود اول اولار سنکا آزار وجفا ایله تعرض ایلامک نے حلال اعتقاد قیلادورلار، یعنی مشرک لار مکه ده غیر غه قیلغان حرمت نے سنکا قیلمایدورلار، بلکه سنینک قتلینک غه قصد ایتادورلار، بو معنی نے سعید بن منصور وابن المنذر شرحبیل بن سعد دن روایت قیلیب دورلار، شرحبیل دیب دور که وانت حِلّ بهذا البلد نینک معنی سے مکه مشرک لاری مکه ده صیدنے اولتورمک نے حرام بیلادورلار، واندہ اونگان بر درخت نے کیسمک دن اجتناب قیلادورلار، حالبوکه سنے آزار وجفا لار ایله مکه دن چیقارماق نے وسنی اولتورمک نے حلال اعتقاد قیلادورلار دیمک دور دیب، آیت کریمه دن بو معنی مراد بولغان ذه موندہ جناب رسول الله نینک مبارک کونلکی غه تسلّی بیریب تو تکان مبلکی ده ثابت اولمک غه تأکید ایتمک، واهل مکه دن کورمک ده اولان آزار وکلفت وجفا ومشقت لار غه تحمل قیلماقغه، وانکا صبر کورگوزمک غه تحریض بار دور، وهم کفارِ مکه نینک حالی دن، وپیغمبر خدا غه قیلماق ده اولان عداوتی نینک قبیح لیقی دن، تعجب غه سالماق بار دور، بو طریقه ده که ای محمد[1] اول کفارِ عناد شعار لار حالی دن تعجب قیلغیل که سنکا قیلغان عداوت لاری نینک اینگ قبیح لیغیدن بو بلدۂ معظمه ده اوزکه لار حقیده حرام اعتقاد قیلیب ارتکاب قیلمایدورغان ایش لار نے سنینک حقینک ده حلال بیلادورلار، و انداغ امرِ عظیم نے ارتکاب ایتمک غه جرأت قیلادورلار دیمک دور،

---

[1] شیخ محمد عبده بو معنی نے ذکر قیلیب دور فقط، چنانچه دیب دور، والحِلّ هو الحلال والخطاب للنبی صلعم، معنی کونه جلّا انه قد استحل لاهل مکه استحلوا ایذاءه واعنائه ومطاردته واستباحوا منه حرمة الامن فی ذلک البلد الامین حتی اضطرده الی الهجرة ۱۲ منه،

رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم نینک سیرۃ سریہ سی بارا سیدہ تألیف قیلینغان کتب معتبرہ لار مضمونیدن مفہوم اولادورکہ، درحقیقت مکہ شہری نینک مشرکین عناد آئین لاری رسول اللہ غہ آزار و جفا یتکوزمک نے، وبیحرمت لیک قیلماق نے حلال اعتقاد قیلمیش لار، واول جناب رسالت مآب نے مکہ دن اخراج ایتمک غہ سعی بلیغ کورساتمیش لار، ومکہ دہ بولغان امین لیک حرمتی نے رسول اللہ نینک حقی دہ لازم بیلمیمیش لار، عاقبت اول جفاجو لار نینک آزار طاقت فرسا لاری کوب لیکیدن، اول جناب شاہِ رسالت ترک وطن ایلاب ہجرت اختیار اتمیش لار،

وبعضے لار دیب دورکہ وانت حِلٌّ بہذا البلد نینک معنی سن اوشبو بلدہ واقتال قیلماق غہ، دشمنینک دن خواہش قیلغانینک نے قتل ایتمک غہ حلال قیلنغان دورسن، بو بلدہ داہر نوع تصرف ایلاسانک حلال دورسنکا ہیچ برحرج یوقتور دیمک دور صحیح بخاری دہ مجاہد دن نقل قیلیب دور مجاہد دیمیش کہ وانت حِلٌّ بہذا البلد نینک معنی سی بو بلدہ داسنگا ہیچ براثم وحرج یوقتور، چنانچہ اوزگہ آدم لار غہ بولا دورسنکا موندہ مقاتلہ ایلاک حلال دور دیب۔ یعنے مکہ مشرک لاری سنی مکہ دن چیقارغان دن سونک ینہ فتح مکہ کونیدہ سن بو شہر غہ داخل اولوب موندہ قتال قیلماق وقان توکمک کبی ہر قسم تصرفات ایلاک سنکا حلال دور، قریش اہلی اول کون سنینک قولونک دہ ذلیل وزبون اولور لار دیمک دور، بو معنی نے اہل حدیث وتفسیر دن فریابی عبد ابن حمید وابن جریر وابن المنذر وسعید ابن منصور وعبد الرزاق وابن ابی حاتم کبی لار تفسیر لاری دہ مجاہد دن سعید بن جبیر دن، ابی صالح دن، ضحاک دن، قتادہ دن، عطیہ دن، حسن بصری دن، عطاء دن وابن زید دن روایت قیلیب دور لار،

بو آیۂ شریفہ قسم ایلہ مقسم علیہ اورتاسیدہ جملۂ معترضہ دور، اللہ سبحانہ وتعالے بلد الحرام ایلہ قسم قیلدی، بو امر غہ کہ انسان نے بنیہر آیینہ شدت ومشقت چکماک دن خالی ایماس خلق ایتدوک دیب، وقسم ایلہ مقسم علیہ اورتاسیدہ بو جملۂ معترضہ ایلہ جناب رسولی غہ تسلی بیوردی یعنی مشرک لار رسولِ خدا غہ اذیت وجفا لار یتکوروب، حتی اول جناب نے قتل ایتمک یا مکہ دن اخراج ایلاک فکر یدہ بولغان دہ اللہ تعالی رسولِ خدا غہ مکہ نے فتح اتیب قریش غہ امر ونہی قیلماق مرتبہ سی غہ یتکی ایلہ، وعدہ بیریب بو آیت نے نازل قیلیب دور، تا اینکہ اول جناب رسالت مآب تسلی تاپیب مشرک لار دن یتکان اذیت وآزار غہ صبر ایلاگای، درحقیقت اللہ تعالے مذکور وعدِ کریمی مقتضاسی چہ ہجرت نینک سکزنجی یلی مکہ نے اول جناب رسالت مآب دست حق پرستیدہ فتح اتیب، مکہ شہریدہ اول حضرت نے خواہلاگانیچہ تصرف ایتمک غہ متمکن قیلدی، اول حضرت مکہ نے فتح ایتکان کونے عبد اللہ بن خطل نے کعبہ نینک استارلغہ آسیلیب تورگان حال دہ قتل قیلدوردی ومقیس بن صبابہ وانکا اوخشہ خونی ہدر قیلینغان بعض منقاوت شعار لار نینک قتلی غہ حکم قیلدی، وابو سفیان رضی اللہ عنہ نینک حولی سے نے حرم قیلدی، یعنی کیمکہ ابو سفیان نینک حولی سینگہ کیرسہ

ایمن دوردیدی، پس مونکا کوره وانت حِلّ بهذا البلد نینک معنی سی سن بو بلده غه زمان آینده ده کیرگوچی دورسن دیکان بولور، چونکه سورهٔ بلد باتفاق علمائکیه دور، پس آیهٔ وانت حلٌّ بهذا البلد نینک معنی سی بو معنی غه کوره، رسول الله غه خداطرفی دن بیریلگان وعده بولدی، همه اهل دانش و ارباب عقول واصحاب بینش، نزدیده کون کبی آشکار دورکه سیر واحادیث صحیحه اخباری مضمونیچه بو وعدهٔ الهی بے شبهه واقع اولوب، رسول الله مکه نے فتح اتیب، قریش اوزلیغه تابع ومنقاد قیلیش لار، پس بو آیت کریمه هم قرآن کریم نینک اوزگه آیات بینات کبی، اخباری مطابق واقع راست ظهور غه کلمک ایله، قرآن کریم نینک طرفِ الهی دن وحی قیلینغان کلام الهی دن ایکانلیکی غه دلالت قیلادورغان آیت لار جمله سی دن بیری، وهم خداطرفیدن رسول الله غه وحی قیلینغان آیت آلهیهٔ ایکانے بی شبهه ثابت بولدی، پس رسول خدا نینک کلتورگان معجزاتی نینک اعظم وانبیی اولان قرآن معجز نظام نینک خداطرفیدن وحی قیلینغان لیقی غه بوکفایه دورکه، انینک هر بر اخباری مستقبل ده واقع غه مطابق ظاهر اولمیش، مونکا معاند لار انکا ایتالماس لار، مونینک هر بری اوزتوردی ده بیان قیلینور، وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ ۝ وقسم قیلامن والد بیلان که ابراهیم علیه السلام دور، ومولودِ عجیب الشان برله که ای محمد سن دورسن، قوله ووالدٍ وما ولد دن بو معنی نے اراده ایتمک اولغی قسم مکه شهری غه بولمک مناسبتی اوچون دور، چونکه الله تعالے نینک اوّلاً مکه بیلان قسم قیلماتی غه والد دن مراد بانی بیت الله اطلان ابراهیم علیه السلام، وما ولد دن مراد اول بیت الله نے اصنام ومشرک لاردن پاک قیلغوچی خاتم النبیین والمرسلین محمد صلے الله علیه وسلم بولمک مناسب کورونادور، بعضی لار دیب دورکه والد دن مراد آدم علیه السلام، ومالد دن مراد همهٔ ذریت آدم دور دیب، بو قولغه کوره اوشبو قسم جمیع افراد نوع بشر ایله بولغان بولادور، نوع بشر زمین اوستیدا کی مخلوق لار نینک اشرفی بولغان جهتدن انینک ایله قسم قیلمیش دور، چونکه اولار نینک وجودیده نطق وبیان، وحسن صورت، وتدبیر غریب، وعلوم عجیبه لار استخراجی غه استعداد کبی امور بدیعه لار خلق ایتیلیب دور، واولار ایچیده خداوندجهان نینک عباد تیغه چرلاغوچی انبیا وصالح لار، ودین الله غه نصرت برگوچی مجاهد لار بار دور، وزمین داکی جمیع نرسه لار نوع بشر اوچون یراتیلمیش دور، عالم امکان ده ظاهر اولمک ده اولان جمیع صنایع وفنون واختراعات عجیبه لار، انسان نسلی نینک اهتمامی ایله وجود غه کلمک ده، وزمین یوزی بنی نوع بشر نینک همت وسعی لاری ایله معمور ومزین اولمک ده دور بنابرین الله تعالے بنی آدم نینک بنی آدم نینک فضیلتی بارا سیده ولقد کرّمنا بنی آدم دیمیش، جواب قسم اولان لقد خلقنا الانسان غه کوره والدٍ وما ولد دن مراد نوع بشر بولمکی مناسب دور،

سونگره الله تعالے اوشبو ذکر قیلینغان مقسم به نینک فضیلت وشرفی جهتدن اولار برله قسم قیلیب آیتا دورکه لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي كَبَدٍ ۝ البته تحقیق بیز که واجب الوجود قدیر، وخالق بی نظیر دور میز انسان نے دنیا وآخرت ده زحمت ومشقت ایچیده قیلیب یراتدوق انسان

دنیادہ معاش طلبی دہ ہمیشہ مشقت دہ اولور، دیز نینک اوامر ونواہی میز غہ مخالفت ایلاب بیز گہ عاصی اولسہ آخرت دہ ہم مشقت وعذاب دہ اولغوسی دور،

بو آیت کریمہ داکی کبد فی مفسرین متقدمین آثار تابعین دن استخراج ایلامک ایلہ شدت ومشقت دیب تفسیر قیلیب دورلار، چنانچہ صحیح بخاری دہ فی کبد فی شدۃ دیب دور، پس بو اعلام لار نینک قولی غہ کورہ کبد دن مراد رنج ومشقت بولغان دہ، یا اول فقط اوشبو دنیا نینک رنج ومشقتی دور، یا فقط تکالیف عبودیت رنج ومشقتی دور، یا فقط آخرت رنج ومشقتی دور، یا بو مذکور لار نینک بارچہ سی نینک رنج ومشقتی دور، اوشبو لار نینک بارچہ سی مراد بولغان دہ آیت نینک مضمونے الانسان نے اوزگہ مخلوق لار چیکمایدور غان رنج ومشقت لار ایچیدہ خلق ایتدوک، انسان ہمیشہ شدائد ومشاق ایچرہ بولا دور رنج ومشقت انسان نے ظرف مظروف نے احاطہ قیلغان کبی اوراب آلا دور دیمک اولور، انسان نینک نینک دائما شدائد وکلفت دہ بولمکی نینک بیانی بوکیم انسان ابتدای خلقتی دہ تنگنای رحم نینک قرانغولیقی نے، ومعیشتی خون حیض بولمک شدتینی، برنیچہ زمان چیکیب ایمدی اندن قوتولوب بو یاروق جہان غہ توشمک ایلہ کیندیکی نے کیسمک، واوزینی برخرقہ غہ اوراب قول وپوت لاری نے باغلاب جانی لار کبی بینوک غہ محکم تانگیلماق مشقتی نے چیکا دور، سونگرہ ختنہ قیلینماق مشقتی نے چیکا دور سونگرہ چیچک وقزیل غہ اوخشہ حرارت لیق ودرد لیگ علت لار مشقتی نے چیکا دور، سونکرہ برآزا متیاز قوہ سیغہ مالک بولغاچ مکتب حبس خانہ سی غہ مالک بولمک ایلہ اوقوماق وقت لیغی نے، ومعلم ہیبتے وضرب تازیانہ سی مشقتی نے چیکا دور، سونکرہ بلوغ قہ یتکاچ اویلانمک شغلی، وانے قول غہ کلتور مک توغریسیدگی لوازمات لار تحصیلی مشقتی نے چیکا دور، سونکرہ محدمتکار وبالا ومسکن ومعیشت ہموم ومشقتی نے چیکا دور سونگرہ یاشی اولغایب قری لیق انواع کلفتی نے تارتا دور، دمونینک اورتاسیدہ اوزیغہ عارض بولغان، ویا اہل وعیالی غہ یوز کلتورگان باش آغریقی، تیش آغریقی کوز آغریقی، قورساق آغریقی، تپ وبیزگ کبی، انواع بیماریق لار مشقتی نے چیکا دور، واسباب معاش تحصیلی بارا سیدہ یوز کلتورگان قرض کلفتی، وسائر امور معیشت ہمومی، وتیریک لیک عالمیدہ اوزہمنوعی دن یتا دور غان ہر نوع آزار وکلفت لار مشقتی کبی تعداد دن فزون رنج ومشقت لار نے چیکا دور، وبو مشقت لار اوستیغہ تکالیف عبادت مشقتی ہم قوشولا دور، چنانچہ نعمت یوز کلتورگان دہ انینک حقی نے ادا قیلماق اوچون شکر اتیمک تکلیفی، وفقر وفاقہ ومصائب عارض بولغان دہ انے مقدر قیلغان پروردگار تعالے نینک قضاسی غہ بیون سونماق ایلہ انکا صبر قیلماق مشقتی، ویہ نماز وروزہ وزکاۃ وحج وجہاد کبی عبادت لار ادا سی دہ یتوشا دور غان مشقت لار نے چیکا دور، بو الیش لار دن سونک اولوم شدتی، سونکرہ قبر دہ منکر ونکیر سوالی، وقبر نینک قرانغولیقی کبی مشقت لار دہ بولا دور، سونکرہ قبر دن تیرگوزولمک، ومحشر غہ سوروکلمک وپروردگار محاسب تعالے درگاہی غہ عرض اولونمک، مشقتی دہ بولا دور، تا موضع استقرار غہ نیکو بچہ انسان ہمیشہ رنج ومشقت دن آیریلمایدور،

امام فخر الدین رازی اتیبیب دورکہ بو دنیادہ اصلا ہیچ برلذت یوقتور، الانسان لارلذت گمان قیلغان نرسہ لارلذت ایماس دور، بلکہ اول لذت دیب گمان قیلغان نرسہ الانسان غہ یتوشکان آلم دن خلاص لیق غنیمہ دور، مثلاً یمک چاغیدا کی حالت نے لذت دیسانک اول آچلیق الم دن سنکا خلاص لیق دور، لباس کیمک دا کی نے لذت دیسانک اول الیغ ننیک یا سوغوق ننیک آلم دن خلاص لیق دور، پس الانسان حیاۃ دنیادہ ایکی حال دن خالی ایماس دور، یا اننیک حالی برآلم غہ گرفتار لیق دور، یا برآلم دن خلاص لیق، وبو برادرکہ آلم غہ انتقال دور، مناً اللہ تعالے ننیک قولی لقد خلقنا الانسان فی کبد ننیک معنی سی بو دور، وقول آلہی مضمونیدن ظاہر بولا دورکہ الانسان اوچون قبر دن تیرگوزولمک، وقیامت بولمای ہیچ چارہ یوقتور، زیراکہ الانسان ننیک خلقتی نے تدبیر قیلغان حکیم تعالی وتقدس ننیک اگر مطلوبی الانسان نے یراتمک دن اننیک گرفتار رنج ومشقت اولمکی ایسہ، پس بو ایش اننیک رحمتی غہ لایق ایماستور، واگر مطلوبی الانسان ننیک رنج ہم چیکماس لیکی ولذت ہم کورماس لیکی ایسہ پس انے یراتیب بو عالم غہ کلتورمای عدم دہ قالدورماقی بو مطلب اصلی غہ کفایہ ایدی، واگر مطلوبی الانسان نے یراتمک دن اننیک لذت کورماکی ایسہ پس بو یوقاری بیان قیلیندوق کہ بو حیات دنیادہ ہیچ برلذت یوقتور، واللہ تعالے الانسان نے رنج ومشقت ومحنت ایچیدہ خلق اتیبیب دور دیب، پس لابدّ بو دار دنیادن سونک بنہ بر دار اخری بار لیغی بیلیندی، تا اول دار اخری الانسان اوچون دار سعادات ولذات وکرامات اولغای انتہی،

بو جواب قسم اولان آیت کریمہ جناب رسول اللہ غہ مشرک لاردن تیکان اذیت وجفا مشقت لاریغی چیلمک بارا سیدہ تسلیہ دور، یعنی ای محمد مکہ اشقیالاری طرفیدن تیمک دہ اولان طاقت فرسا اذیت لار، مشقت وکلفتی نے تولا چیکمک ایلہ دل الہام منزلینک کدر اولوب ثباتینک غہ فتور یوز لانماسون، اوشبو اشیالار بیلان قسم قیلامن کہ نوع البشر نے بیز رنج ومشقت ایچیدہ یراتقان درر میز خلقتی رنج ومشقت بولغان مخلوق ہیچگاہ رنج دکدورت دن خالی اولماس دیمک دور،

ولبعضے لار دیب دورکہ کبد استواء یعنی اعتدال وانتصاب قامت معنی سیدہ دور، بو ایسہ ابو صالح، وضحاک، وابراہیم، وعکرمہ، وعبد اللہ بن شداد قولی لارے دور، چنانچہ ابن جریر طبرے وطبرانی ابن عباس رضی اللہ عنہما دن روایت قیلیب دور لار، اولجناب دیمیش کہ فی کبد ننیک معنی سی فی اعتدال وانتصاب دیمک دور دیب دینہ ابن عباس جناب لاری دن روایت قیلینیب دور دیمیش کہ اللہ تعالے الانسان ننیک قامتی نے منتصب ایلاب ایکی ایاغ بیلان یورا دورغان قیلیب یراتتی دیمندن اوزگہ حیوانات نے تورت ایاغ بیلہ یورا دورغان قیلیب یراتتی دیب کبد ننیک معنی سی استواء وانتصاب قامت بولغان دہ بو آیت کریمہ اللہ تعالی ننیک اوز بندہ لاری غہ اولار نے اوشبو طرز بدیع دہ خلق اتمکی ایلہ منت قیلماق بولا دور، سورۃ والتین داکی لقد خلقنا الانسان فی احسن التقویم غہ کورہ کبد ننیک معنی سی اعتدال وانتصاب قامت بولمکی مناسب کورونا دور، چونکہ ہر ایکی آیت

نینک مضمونی بربریغہ مؤیّد بولادور، اما سونکرہ ذکر قیلانادور غان الانسان اقتحام عقبہ قیلمادی، یعنی مجاہدۂ نفس ایلاب اعمالِ برّ حاصل قیلمادی دیکان مضمون داکی آیت لاربکبد نینک شدت و مشقت معنی سیدہ اولمکی نے تأیید قیلادور، وارباب لغت ہم کبد معنے سی دہ استواء و انتصاب قامت نے ذکر قیلمای شدت معنی سی نے بیان قیلیب دورلار و ہم آیت کریمہ نینک حضرت رسول اللہ غہ تسلی اولمکی غہ بو معنی مناسب دورشو نینک اوچون، امام فخر الدین رازی کبد نینک رنج و مشقت معنی سی دہ بولمکی آیت غہ لایق دوردیمیش،

و بعضی لار دیب دورکہ کبد نینک معنی سی انسان نینک خلقتی نینک قتیغ و محکم لیغی و قوی لیغی دن عبارت دوردیب، آیت کریمہ بو معنی دہ بولغاندہ بو آیت اللہ تعالی نینک قولی نَحْنُ خَلَقْنٰهُمْ وَشَدَدْنَا اَسْرَهُمْ بیلان برمعنی دہ بولغان بولادور، معنی سی خلق نینک بارچہ سی نے ہیچ معاون و یاردمچی سیز یلغوز بیزاوز قدرتِ کاملہ میز ایلہ عجیبہ یراتدوق، واولار نینک بارچہ قوّتہ لاریغی و مفاصل واوصال لاریغی (یعنی بوغون لاریغی تامور لاریغہ باغلاماق نے) محکم قیلدوق دیمک دور بو قول غہ نظراً بعضی لار الانسان دن مراد انسانِ معیّن دیب دورلار، چنانچہ مفسر کلبی دیب دورکہ بو آیت بنی جمح قبیلہ بولوب دورکہ اول غایت دہ قوت لیق ایدی، وانینک قوّتی نے سیناماق اوچون تحتیغہ عکاظ دہ ایشلاکان تیوہ تیرہ سیدین بولغان چرم نے سالورایدی لار، اول انینک اوستیغہ چیقیب، انے ایکی آیاغی نینک تگیغہ باسیب اورہ تورارایدی قبیلہ نینک قوّتی لیک یگیت لاریدین اون کیشے اول چرم نے نینک آیاغی نینک تگیدن تارتارایدی لار، اول چرم پارہ پارہ بولورایدی، اما انینک ایکی قدمی جایيدن تیرا ماس ایدی، گویا لقد خلقنا الانسان داکی لام عہدی دن مراد مذکور ابوالاشدّ دوردیب، اما اکثر مفسر لار انینک عام لیقی غہ باریب دورلار

سونکرہ اللہ تعالی اشیاء مذکورہ بیلان قسم قیلیب انسان نے رنج و تعب دہ یراتغانینی بیان قیلیب اوز پیغمبر لیغہ تسلی، و قریش اذیت و جفاسی نینک رنج و کلفتی نے چیکیک غہ صبر و ثبات کورگوزمک غہ تحریض ایلاگاندین کیین، اول حضرت غہ اذیت و جفار یخی نے روا کورگان مُعاند لار نینک بعضے سی نینک حقیدہ و عیدیو ردیب آیتادور اَيَحْسَبُ اَنْ لَّنْ يَّقْدِرَ عَلَيْهِ اَحَدٌ یعنی اوزی نینک قوّت وزوری غہ مغرور اولوب رسول اللہ غہ عناد کورگوزگان وانکا اذیت و جفار یخی نے چیکدورمک غہ سعی قیلغان کافر معاند اوزی دن انتقام آلماق غہ ہیچ کیم نینک قدرتے یتمایدوردیب گمان قیلادورلار البتہ اول معاند جزمی بیلسون کہ اللہ قادر ذوالجلال اہمال مدتی تیکان دہ اندین انتقام آلماق غہ قادر دور (بو قول آلمی دہ اوزکوچی غہ الیشانگان مغرور لار غہ تہدید شدید بار دور) یا احتمال کہ معنی بویلہ بولغای آیا اول محنت و مشقت ایچیدہ یراتیلکان انسان باوجود اوزی نینک تمام رنج و مشقت غہ مغمور اولوب خلق قیلینغان لیقی نے بیلیب تورووب، و دنیادہ اوزلیغہ تو تمک دہ اولان مشقت و تنگ لیق نے و معیشت و روزگار کلفتی نے، واوزگہ انواع محنت و آفت لار نے اوزلیدین دفع قیلالماس لیقی نے قطعی کورووب تورووب، بازاوزلیغہ ہیچ کیشی نینک کوچی یتماس لیکی نے گمان قیلادورمورلار، ہیچ

برقاہری انے قہر ایتیب جزا بیرالمایدور دیدورمو، واجلِ مقدّری یتکاچ انے دنیادن کیتکوزوب، بازروزِ بعث دہ انے قبردن تیرگوزوب، سوءِ اعمالی غہ کورہ مجازات ایلاب عذاب قیلالمایدوردیب اعتقاد قیلادورمو، بوالیہ ظنِ فاسد وخیالِ باطل دورُ، بومعنی غہ کورہ یَحْسَبُ نینک تحتیداکے ضمیر گویا انسان لارزمرہ سیدن انکار بعث وحشر قیلغوچی جنس مغرور لارغہ راجع بولغان بولادور، اولغی معنی غہ کورہ یَحْسَبُ نینک ضمیری قریش جماعہ سیدن رسول اللہ غہ اذیّت یتکوزوب اول حضرت نینک رنج ومشقت چیکمکی غہ باعث اولغان لارنینک اذیّت رسول اللہ غہ اینک کوبراق سعی قیلغوچی سے بولغان ولید ابن مغیرہ وانکا اوخشہ شقی لارغہ راجع اولورُ، مؤنینک معنی جہیتدن توضیحی بویلہ اولورکہ ای محمد کفارِ قریش دن خصوصًا اولارنینک اَلَدّی ولید بن مغیرہ وانینک امثالی دن چیککان اذیت وجفالار رنجی دن آزردہ دل اولمہ، اوشبو اشیاءِ معظمہ بیلان قسم کہ آدم فرزندی لنے بیرتمام محنت ومشقت ایچیدہ یراتدوق، انسان نینک آنادن توغولوب تادارالقرار غہ یتکونچہ الیشی وکسبی رنج ومشقت ایچیدہ دورُ، آیا اول سنکاتولاراق اذیت وجفا یتکوزوب سنی مشقت غہ سالغوچی، واوزکوچی وعزیتغہ الیشانیب مؤمن لارنے ضعیف وخوارکورگوچی، مشرکِ معانداوزی دن ہیچ احدی انتقام آلمک غہ قادر بولمایدور دیب گمان قیلادورمو، اول غافل محقق بیلسون کہ اندن انتقام آلماق غہ بے شبہہ انسان نے مشقت ایچرہ یراتمک غہ قادر بولغان قادرذوالجلال نینک کوچی یتادورُ، انتقام ہنگامی یتیب بیرلنے گرفتار عذاب دردناک قیلغان چاغ دہ یَقُوْلُ اَهْلَكْتُ مَالًا لُّبَدًا ۝ اول کافر ایتادورمن تولامال لارنے جاہلیت طریقہ سیدہ ریاوتفاخر ایلہ وجوہِ مکارم ومبرّات غہ صرف ایتیب ہلاک وضایع قیلدیم، بوکون اول مال لارمنکا ہیچ فائدہ بیرمادی لاردیدورُ، یاکہ رسول اللہ نینک عداوتیدہ صرف قیلغان مال لاری نینک ہیچ برفائدہ برماگانینی کوروب کوب مال لارنے انفاق ایتیب ضایع قیلدیم دیدورُ، مؤندہ اشارت، باردورُ بومعنی غہ کیم مال نے اوزھوضعی غہ خدا اوچون صرف ایتمای مباہات وریاوسمعہ اوچون صرف ایتسہ حقیقت دہ اول مال ہالک وضایع دورُ، آخرت دہ صاحبی غہ انینک ہیچ نفعی بولماس، صوعظہ محمدہ سی، داکے طعام ولباس غہ محتاج فقیر ومسکین لارنینک معیشت بارا سیدا کی قتیغ حال لاری نے مشاہدہ قیلیب توروب، واکثر فقرا وبیچارہ لارچیکمک دہ اولان مسکنت لارکہ دلیدہ اندک رحمی بارکیسہ انکادردمندا دلوب آچینماق دن اوزینی توسالمایدورُ، ادیلہ جگرسوز حال لارنے کوروب بیلیب توروب انکا ہیچ ترحّم قیلمای، واول بیچارہ لارغہ برارنان یابرار کاسہ آش برمک نے ایتامای، اورون سیرجای لارغہ مباہات وتفاخرا وچون ایاما کصرف قیلغوچی ریاپیشہ اغنیالارُ، ومسکین وگدالارغہ برارکاسہ آش برمای اولارنے الیشمک دن تیاق برلہ حیداب قورساقی توق، معاس غنی دل لاریدہ یوق تجاروا عیان واعلام لارنے قیچقریب آش بریب نذر قیلغوچی لاروخیرات قیلدوق دیب اندن ثواب نے کوزتوکوچی لارُ، مقرر بیلسون لارکہ صرف قیلغان اموال لاری اورون سیز نفقہ قیلینغان جہتدن ضایع دورُ۔

ای مؤمن برادرلار منا کورا سیز موبو آیت کریمہ دہ یقول ننیک فاعلی اولان معاند مغرور مالی نے اوردن سیز سمعہ وریا وفخر اوچون، یا مؤمن لارغہ آزار یتکوزمک یولیدہ نابجا یرغہ صرف قیلغان جہتدن مالیم نے ہلاک وضایع قیلدیم ہیچ برفائدہ برمادی دیدور، اکر مذکور معاند کفور مالی نے خدا ورسول ہیورغان جہت لارغہ انفاق ایتسہ ایدی مالی ہالک وضایع اولماس ایدی بلکہ اول مال اللہ تعالے درکاہی غہ باعث تقرب، وثوابی ورضاسی غہ سبب بولورایدی، پس مؤمن لارغہ لازم دورکہ شہوات واغراض نفسانیہ بارا سیدہ مال نے انفاق ایلاماک ایلہ افتخار ونازش قیلماق شیوۂ مذمومہ سیدن اجتناب ایتکای لار، وہزار رنج وتعب برلہ حاصل قیلغان مال لاری نے آخرت دہ اوزلاریغہ وزرو وبال اولمک دن ساقلاب خدا ننیک رضاسین تاپمک یولیغہ صرف قیلماق غہ اجتہاد قیلغای لار چنانچہ دین اسلام رواج تاپادورغان مکتب ومدرسہ ایش لاریغہ صرف ایتمک غہ، وعامۂ مؤمن لارغہ نفعی یتادورغان کار خیر لارغہ انفاق ایلامک غہ تشبث ایلاگاری لار، خلاصۂ کلام آخرت دہ افسوس کہ تولا مال لاریم نے دنیادہ بیہودہ ایش لارغہ ضایع قیلیب دورمن دیب ندامت قیلادورغان بولماغای لار،

سونکرہ اللہ تعالے اول احمق مباہی نے سرزنش قیلیب ایتادورآیَحْسَبُ اَنْ لَّمْ یَرَهٗٓ اَحَدٌ ط آیا اول مغرور معاند مالی نے اوردن سیز یرلارغہ صرف اتیب ضایع قیلغانینی ہیچ احدی کورمادی دیب کمان قیلادورمو، حالبوکہ اللہ تعالے انے کوردوب تورور، وانینک نیتی، ننیک یمانلیقی غہ، وباطنی ننیک بوزوقلوقی غہ مطلع دور، پس انینک نابجا صرف ایتکان اموالی توغرلیدہ انے سؤال ومؤاخذہ قیلیب انکا جزا بیرادور، چنانچہ سورۂ متقدمہ دہ اِنَّ ربک لبالمرصاد دیب اوزی ننیک بندہ لارا حوالی غہ مراقب ایکانینی تأکید ایلہ بیلدوردی، دبو آیت دہ اللہ تعالے آخرت دن غافل اولان مغرور مباہی نے اول کمان وتخمینی جہتیدن سرزنش ایلاب دیدورکہ آیا اول انسان نے رنج وتعب ایچیدہ یراتمک غہ، یا انینک خلقتی نے محکم وقوی قیلیب خلق ایتمک غہ کوچی یتکان خدای قادر متعال، انے مؤاخذہ ایلاب اندن انتقام آلمک غہ قادر بولمایدور، دیب کمان قیلادورمو، وانینک قیلغان کاروباری نے کورمایدور دیب اعتقاد ایتادورمو، اول بے شبہہ مقرر بیلیسون کہ انے صفت مذکوردہ خلق ایتمک غہ کوچی یتکان اللہ رب العالمین، انے عذاب قیلماق غہ بطرق اولی قادر، واندن انتقام آلماق غہ احق دور، وانچنین انینک یخشی ویمان عمل لاری نے کوردوب احصا قیلادور، وعلی غہ کورہ انکا جزا بیرادور، بوایش لارغہ اللہ تعالے دن باشقہ ہیچ کیمسہ قادر ایماس دور،

بعضی لار دیب دورکہ یقول ننیک فاعلی یوقاریقی آیت دہ ذکر قیلینغان انسان دور، لیکن اول حقیقۃً اموال کثیرہ سی نے سمعہ وریا ومباہات اوچون صرف قیلغان ایماس، بلکہ اول ہر بر عصرداکی بخل پیشہ حریص دنیا اولان دنیادارلارکبی ہیچ نیمہ صرف قیلمای بخل پیشہ لیق کورگوزوب تورور یا زادعای احسان قیلغوچی برلاف کش دور، اول بخل کیش ریاوسمعہ اوچون بولسہ موفقیر ودرویش غہ، یا برار

یتیم دل ریش غہ، برار ورہم احسان وصدقہ قیلماغان حالدہ یالغان لاف کش لیک ایلہ من خیرات ومبرات یولی دہ تولا مال لارنے صرف اتیب ہلاک قیلدیم دیدور، آیا اول بخیل کزاب اوزی نینک انفاق قیلغانی یا قیلماغانینی ہیچ احدی کورمادی دیب گمان قیلام دور، بلی اللہ قادر بصیر اول لاف کش نینک حالنے کوروب تورادور، و انینک کرداری گفتاری نینک خلافیدہ ایکانینی بے شبہہ بیلادور دیب،

مخفی قالماغایکہ قرآن کریم نینک طریقہ سی انسان لارنے تہدید وتخویف اوچون اللہ تعالے نینک عالم لیقی وقادر لیقی نے ذکر اتیمک ایلہ، اول علم وقدرت مقتضاسی غہ مترتب بولغان جزانے بیان قیلماق، وبیلدورمک دور، چنانچہ اللہ تعالی ایتا دور قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلٰٓى اَنْ يَّبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا وقولہ تعالے اَلَمْ يَعْلَمْ بِاَنَّ اللّٰهَ يَرٰى وقولہ تعالی وَقُلِ اعْمَلُوْا فَسَيَرَى اللّٰهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُوْلُهٗ وَالْمُؤْمِنُوْنَ وقولہ تعالے اَمْ يَحْسَبُوْنَ اَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوٰىهُمْ بَلٰى وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُوْنَ ومونکا اوخشہ آیت لار قرآن دہ جدًّا تولادور، وبولاردن مراد دن مجرد اللہ تعالے نینک قادر لیکی دن وبندہ لار نینک احوالی غہ عالم لیقی دن واولار نینک کردارینی کوروب تورمکیدن خبر بر مک لیک ایماس دور، بلکہ انینک ایلہ اول صفت لار مقتضاسی چہ بریلادور غان جزانے عدل بیلہ بولمکی نے بیلدورمک دور، زیراکہ پروردگار عالم ہر قچان قادر بولسہ مخلوقی نی مجازات ایلامک ممکن بولادور، وہر قچان علم صفتی ایلہ متصف اولسہ اول مجازات نے عدل برلہ اجرا قیلماق ممکن اولور، قادر بولماغان کیمسہ غہ مجازات قیلماق ممکن اولماس، قادر بولسہ ولیکن اعمال نینک تفصیل لاری غہ وجزا نینک مقدار لاریغہ عالم بولماسہ عدل برلہ جزا بیرالمایدور، پروردگار عالم ایسہ کمال قدرت وکمال علم ایلہ موصوف دور، پس اول قادر علیم نینک جزا بیرمکی مجرد مشیتی وارادہ سیغہ غینہ موقوف دور، پس موندا غ بولغاندن کین انسان عاقل غہ واجب دور کہ خدای قادر علیم نینک عذابیدن نجات تاپمک نے اخلاص واحسان ایلہ طلب قیلغای، وعذابیدن نجات تاپمک ایسہ بو سورۂ کریمہ دہ ذکر قیلینغان اقتحام عقبہ ایلہ بولور کہ، اول اللہ تعالے غہ اخلاص ایلہ ایمان کلتورمک وخلق اللہ غہ احسان ایلامک دن عبارت دور،

سونگرہ اللہ تعالے اول انسان معاندین انتقام آلمک غہ اوزی نینک قادر ایکانلیکی غہ، وانینک قیلغان ہمہ کرداری نے کوروب تورگانلیکی غہ دلیل اقامت ایلاب ایتا دور اَلَمْ نَجْعَلْ لَّهٗ عَيْنَيْنِ ۙ وَلِسَانًا وَّشَفَتَيْنِ ۙ وَهَدَيْنٰهُ النَّجْدَيْنِ ۚ آیا اول انسان اوچون ایکی کوز یراتمادوق مو، تاکہ کورولادور غان نرسہ لارنے اول کوز لار برلہ کورسون دیمک اوچون، دینہ انسان اوچون ترجمان دل اولان تیل نے، وسوزلامک دہ دیمک وایچمک دہ واسطہ دمعین بولادور غان ایکی لب نے، خلق ایتمادوک مو، وینہ بولغمت لارنے بیریب انسان نے خیر وشر بولینغہ ہدایت ایتدوک، (یعنی خیر وشر یولینی امتیاز قیلادور غان انکا عقل بردوک، وخیر وشر یولی نے انکا بیان قیلادور غان شرع نے انکا بیاردوک، واول خیر وشردن ہر قیسینی اتخاذ ایتمک دہ انسان نے فاعل مختار قیلدوق، ہیچ بروجہ ایلہ انکا جبر وزور قیلمادوق) بیلمک کرک کیم اللہ تعالے بو آیت دہ انسان

غہ بریلکان اوزی نینک نعمتِ بیشمار لاریدن ایکی کوزو تیل نے وایکی لب نے مَعْرِض امتنان دہ ذکر ایتیب قیامت کونی انسان نے مجازات ایلامک غہ قادر ایکانیغہ، وانینک ہرنہ کرداری نے کوروب تورمک لیکیغہ دلیل کلتوردب دور، گویا اللہ سبحانہ ایتادور کہ انسان مغرور اوزی نینک قُوَّت وتوانائیی غہ ایشانیب گمان قیلادور کہ، انکا غالب بولمک غہ ولے عذاب ایتمک غہ ہیچ احدی قادر بولمایدور، وانینک قیلغان کرداری نے وسوءِ اطواری نے ہیچ کیم کورمایدور دیب، انینک بو گمان واعتقادی باطل دور، چونکہ انکا اشیاءِ مُبْصَرات نے کورمک اوچون ایکی روشن چراغ کبی دیدۂ بینا لارنے برگان، وآلتِ نطق وبیان، وضمیری داکی اسراریني اظہار ایتمکغہ ترجمان، بولغان تیل نے احسان قیلغان، وفوائدِ بیشمار جہتیدن آغزی غہ پردہ قیلیب قویولغان ایکی لب نے عطا قیلغان، ذاتِ بی ہمتا انینک ہمہ احوالی نے کورمک غہ احق، وہر زمان انے مؤاخذہ ایلامک غہ خصوصًا یوم البعث دہ انے تیز گوزوب محاسبہ ایلاب کرداری غہ مطابق جزا بریمک غہ قادر دور، انسانِ مخلوق غہ خیر وشر لیل لاریني بیلدورگان خالق کل تعالی وتقدس اولی واحق دور کہ انسان نینک ہمۂ اسرار یغہ عالم بولغای انسان نے یراتیب انکا وجود عالمیدہ کرک لیک ہمۂ اسباب لارنے عطا قیلغان وخیر وشر یولینی بیلدورگان پروردگار مہربان، انسان نے دنیا وآخرت دہ اوزیغہ ضرر ومنفعت بولادورغان نرسہ لارنے تانوماي مہل لیک دہ قویماق پحوک لایق بولسون، شونینک اوچون اللہ تعالے رسول وبنی لار یباریب دنیا وآخرت داکی نفع وضررنے پیغمبر لار تبلیغی ایلہ انسان غہ بیلدوروب دور، پیغمبر لار نینک ارسالی اوشبو خیر وشر نینک یمہ دن عبارت ایکانینے انسان لارغہ بیان قیلماق اوچون دور، پس بو امر لار بارچہ سی خالق تعالے نینک وجودی وصفات کمالیہ سے نینک اثباتیغہ، وانیچنین پیغمبر لاری نینک صدقیغہ دو عدو وعیدی نینک حق لیقی غہ دلالت قیلادور، ہمہ پیغمبر لار اتفاق قیلغان اصولِ ایمان شبو دور، انسان ہر قچان اوز حالی نے وخلقتی نے تأمل قیلسہ، اوزی نینک وجودیداکی صنائع بدیعہ لارنے اوشبو ذکر قیلنغان اصولِ ایمان نینک صحتی غہ، وشبوتیغہ دلائل لار نینک اولوغی دن تاپادور، انسان غہ اصول ایمان صحتی نے اثبات قیلماق دہ اوز نفسی غہ وخلقتی غہ فکر قیلماق کفایہ دور، پیغمبر لار نینک مبعوث بولمک لیک لاری انسان لار نینک فطرت وعقل لاری داکی توحید غہ اقرار ایلامک داعیہ سی نے انسان لار نینک باطنی یغہ سالماق، واول استعدادِ فطری نے تکمیل قیلماق اوچون دور، تاکہ قیامت کونے بندہ اوزرہ حجت قایم بولغای،

تنبیہ بو آیت دہ ذکر قیلینغان کوزو تیل ولب کبی اعضا لار نینک کیفیتِ ترکیبی، وترکیب عجیبی داکی بدائع قدرت لارنے بیلمک نے ایستاگان لار کتبِ تشریح غہ رجوع قیلور، اما بزاول اعضا لار نینک منافعی دن براندک بیان قیلامیز، ای بندہ مؤمن اوزونک نینک وجودنیک دہ سنینک فائدہ لانماکینک اوچون ودیعت قویولغان ایکی کوزونک نینک خلقتی غہ، واندہ کی فوائد لارغہ فکر قیلغیل کہ، اللہ تعالے انسان نینک زینت ومنفعتی ومصالح وجودی اوچون انسان غہ ایکی عدد مصباح مُنیر کبی کوز عطا قیلیب دور

والنسان نینک اقدام قیلادورغان ایش لاریدہ دیدباتی، ویراق یرلارداکے نرسہ لارنے انکا کورکوزادورغان آیینۂ جہان نماسی، اولمک اوچون، انے النسان نینک آلدی جہتی وہ خلق اتیب دور، والنسان نینک یوزلیغہ زینت تمام برمکی وآفاتِ مصادِم[1] دن کوزنینک محفوظ بولمکی اوچون، اول آیینۂ جہان نما غہ ایکی قاش ایلہ بورون نینک میانہ سیدہ اورون بیریب دور، وہر برکوزنے یتی طبقہ دن مرکب قیلیب دور وہر برطبقہ غہ وصفی مخصوص ومقداری مخصوص ومنفعتِ مخصوصہ تعیین قیلیب دور، کہ اگر اول یتی طبقہ دن برطبقہ یوق بولسہ، یا اوزہیئتیدن وموضعی دن زایل بولسہ ہر آیینہ کوزکورمک دن معطّل بولا دور، سونکرہ اللہ سبحانہ تعالی قدرتِ بدائع ایجادی ایلہ اول یتی طبقہ نینک داخلی غہ مائل مقدار یدہ برمخلوق عجیب سنے مرکوز قیلیب دورکہ انی عربچہ وہ النسان العین، وفارسیچہ وہ مردمک چشم وترکیچہ وہ کوزبکی دیرلار، واول صنع الٰہی اولان نورتابان شئول قدر کیچیک برنرسہ بولمکی ایلہ النسان غہ ہمہ مُبصَرات نے کورساتا دور، چنانچہ آسمان وزمین وجبال واشجار وشمس وقمر ونجوم عالَم علوی وسفلی داکی مرئی بولادورغان نرسہ لارنینک صورتنی اندہ ظاہر قیلیب دور، واول کوزبکی شونچہ کیچیک لیکی ایلہ اینک نوری آسمان دن تجاوز ایلاب اینک بوقاری سیداکی کواکب لارنے کورا دور، واول کوزبکی کوزایچرہ اعضالارایچرہ قلب کبی دور، واللہ سبحانہ حکمتِ بالغہ سی متقضاسی چہ کوزنینک ایچی نے آق وقرا ایلاب قوۃ باصرہ نے کوزنینک قراسی ایچرہ اوتکوزوب دور، قوۃ باصرہ نینک مکانے اولان مقلہ نے قرا واینک اطرافینی آق یراتمک ایلہ کوزعہ طرفہ زینت بیریب دور، وہم قوت باصرہ نے نقطۂ سودا ایچیدہ قیلیب، انے مقلۂ چشم نینک اورتاسیدہ نہادہ ایلامک ایلہ کوزنینگ زینت وزیبا لیغی نے کامل قیلیب دور، ومقلۂ چشم نینک سطحی نے مُحدَّب قیلماقی کوزنینک نوری اطراف غہ نظر قیلماق آسان بولسون دیمک اوچون دور، وکوزنینک ایچی نے گرد وغبار دن ساقلاماق اوچون، وہم کوزعہ آزار بیرادورغان سوغوق والینچ دن انے وقایہ قیلماق اوچون واویقوغہ بارگان حالت دہ مقلہ لارنے ساقلاغوچی پردہ بولماق اوچون ایکی قپاق لارنے انکا پردہ قیلیب دور سونکرہ انکا زینت وجمال واوزگہ منافع لاراوچون قپاق لاراطرافیدہ کرفیک لارنے اوندوروب دور، واول کرفیک لارنے واینک اوستیداکی زینت وجمال ومنافع دیکراوچون خلق اتیکان ایکی قاش نینک موی لاری نے قرا قیلیب دور، زیراکہ اگر کرفیک وقاش لارنینک موی لاری آق بولسہ نور باصرہ متفرق اولمک ایلہ ادراک بصرغہ ضعف یوزلانا دور، چونکہ قرالیق بصرنینک نوری نے جمع قیلیب باصرہ نینک نوریني متفرق اولمک دن منع قیلادور، وسواد چشم نے (یعنی کوزنینک قراسی نے) حرکت غہ کلتورمک وہریان غہ چیورمک اوچون یگرمہ تورت گوشت پارہ خلق اتیب دور کہ اگر اندن بری نقصان بولسہ کوزنینک الیشی غہ خلل یتادور، وکوزنینک یاغنی نے فساد دن سقلاماق

---

[1] مصادم طوقونغوچی مصادمہ طوقونوشماق ۱۲ منہ

اوچون کوزنینگ سویینی شور قیلیب دور، زیراکه کوزنینگ اوزی قابلِ فدا اولان برفارچه غینه یارغ دور، کوزنینگ سویی نینگ شور قیلینماقی اول یارغ نینگ صیانة وحفظی اوچون دور، انسان نینگ کوزی آیینه غه اوخشه بولمک ایله آیینه غایتِ صفا وصقالت ده بولغان ده صورت لارانده ظهور غه کیلا دورغان بولغان جهتدن، الله تعالی کوزغه پرده بولغان قپاق لارنی تکلف سیز آچیلماق ویا پیلماقی نی طبیعی ایلا مک ایله غایتده متحرک قیلدی، تا اینکه اوشبو مرآت چشم جمیع کدورات دن صاف ویاکیزه تورغای، شونینگ اوچون چیبین نینگ کوزیده قیاق خلق ایتیلماگان جهتدن اول همیشه کوزینی قولی برله غبار وکدورت آثاری دن پاک قیلیب تورماقی کورولا دور الله سبحانه وتعالی قدرةِ بالغه سی ایله کوزنی مرئیات دن کورگان نرسه سی نی کورگانیغه موافق دل غه یتکوزوب تورغوچی قیلغان کبی دل داکی بارنرسه نی ظاهر قیلماق اوچون انی دل نینگ ایکی کوزگوسی قیلمیش، بنابرین انسان نینگ دل داکی محبت وبغض خیر وشر نادان لیق وزیرک لیق ایگری لیق وتوغری لیق بارچه سی ایکی کوزده ظاهر اولور، پس کوزده ظاهر بولغان احوال برله دل نینگ احوالی نیمه ایکانیغه استدلال قیلینا دور، بوایسه انسان نینگ وجودی داکی اوچ فراست نینگ بیری دور، اول اوچ فراست فراستِ چشم، فراست گوش، فراست دل، دور، پس کوزدل نینگ آیینه سی وقراغولی وایلچی سی دور،

باقینگ که الله سبحانه ایکی کوزنی نوردن بولغان چراغ دیک قیلیب انسان نینگ وجودی نینگ مکانِ اعلی سیده اورونلاتیب دور، واعضاسی نینگ اشرفی اولان دل غه انی قراغول ایلاب دور، وانی ایکی عدد قیلیب خلق ایتمکی ده حکمتِ باهره ومصلحتِ ظاهره بار دور، الله سبحانه نینگ انسان غه وسائر حیوانات غه ایکی کوز بیرمکی اینینگ اوچون ایماس دورکه اینینگ بری بولماغان ده بنه بری ایله امورِ معیشتی نی اتمام غه یتورگاری، بلکه اول زینت وجمال کمالی اوچون دور، چونکه اگر انسان برکوز لیق یراتیلسه البته خلقتی ناقص اولمک ایله طبیعت نفرت قیلا دورغان قبیح کورونورایدی،

ای بنده الله سبحانه سنینگ وجودینگ ده ودیعت قویلغان اعضالارنینگ بارچه سی برنعمت عزیزه دور، خصوصًا ایکی کوزلاندا غ برنعمتِ عظیمهٔ گران بها دورکه، اینینگ شکرینی دیمک ده بدنینگ داکی هرتار مویونگ زبان اولسه شکری نی ادا قیلا لماس سن، اگر سن بونعمت عظمی نینگ وجودی هیچگاه شکری تمام بولمایدورغان برعطای الهی ایکانینی لایقیچه بیلای دیسانگ کوزی یوق لارنینگ حالی نی وکوزسیز لیق دن اولارنینگ اکثر ایش لاریغه تیمک ده اولان خلل نی تأمل قیلغیل کورگیل که اول نورِ جهان نمادن محروم بولغان بیچاره قدم قویلغان موضعی نی بیلمایدور آلدیدا کی نرسه نی کورمایدور، رنگ لارانواعی نی فرق ایتا لمایدور، منظرِ حسن نی قبیح دن امتیاز قیلا لمایدور، برکتابنی اوقوب اندن استفاده ایتمک غه قادر بولا لمایدور، الله سبحانه نینگ ملک، وسیعی داکی عجائب غه باقیب نظرواعتبار حاصل ایتمک انکا میسّر اولمایدور، مونینگ تاشیده

اوزی نینک مصلحتی و مضرتی نیمه ایکانیدن خبری اولمایدور، یولیده برچه قور راست کلسه انکا توشوب کتمک دن اوزی نے توسالمای دور، یا برجوانی انینک قصدینی قیلسه، ویا برد شمنی انے قتل ایتمک اوچون انینک ساری کلسه، اندن خبردار بولوب احتراز ایتمک دن شعوری بولمایدور، و برکیمه نے طلب قیلسه اول انینک قاشیدن قاچسه انے توتمک غه قادر اولمایدور، بلکه اوزینی قصدایتکان گه تسلیم قیلیب تورمک دن اوزگه چاره تاپمایدور اگر الله سبحانه طرفیدن یاش مولودلے ساقلاگان دیک انکا برحفظِ خاص بولماسه ایدی، البته انینک سلامتی دن هلاکی یقین بولوردی، کوزی یوق کیمه قناره غه آسینغلیق گوشت کبی دور، شونینک اوچون کوزینک یوقلیقی غه صبر قیلغان نینک ثوابی جنت دیب الله تعالے وعده قیلیب دور، اما الله تعالے کمالِ لطفی ایله اعمی لارنینک ظاهر کوزی نینک نورینی دلی نینک کوزیغه بیریب دور، شونینک اوچون اعمی لار بصیرت و فراست بارا سیده آدم لارنینک قوی راتی وزیرک راتی دورلار،

بو بیان قیلغان سوزلار ایله آنا دن اعمی توغولغان کیمسه لار جکمی دور، اما کوزلیک توغولوب جهان نینک منظره لارینی کوروب همه غه واقف بولغان دن سونک برسببی ایله ایکی کوزیغه آفت یتکان کیشیلار پس اولار عافیت دن بلاغه انتقال قیلغان سائر اهل بلالار منزله سیده دورلار اندا غ مصیبت زده لار نینک محنتی قتیغ دور، چونکه اول مبتلالیق اولارنے اول ده کوروب الفت آلغان مرئیات و صُوَر نے کورمک دن، وکوزبیله نفع آلماق یول لاریدن محروم قیلیب دور، پس اولارنینک غم و تأسّف لاری قتیغ اولور، وکلفت لاری زیاده،

پس طبیعی لاردن سوراغیل که کیمه دور ایکی کوزنے طبقاتِ مختلفه ایله ترکیب بریب طبقه اوستیده طبقه قیلماق ایله سماوات عددی ده اے یتی طبقه قیلغان، وهر برطبقه غه منفعت و فائده لاری تعیین قیلغان که اول طبقه لاردن اگر بری غه خلل یتسه هر آیینه کوز مختل اولا دور،

وهم کیمه دور اول ایکی کوزغه قپاق نے پرده دیک قیلغان، وانینک چوره سیده کرپیک لارنے زینت وجمال اوچون خلق ایتکان، وکیمه دور یوزده ایکی کوزنے نهایت ده زیبا و مناسب مکان ده اورون برگان، وانکا بوطریقه ده شکل زیبائی عطا قیلغان، واول ایکی سیده ملاحتِ حسن نے ودیعت قویغان، وهم اولارنے دل نینک آیینه سی، وقراغولی، وبدن مملکتی غه حارس، وانینک مهمات ومصالحی نے آرامق بارا سیده اوزون سفر، وتولا انتقال ایله اصلا مایدورغان رائد[1] ایتکان کیمه دور، واول کوزده ماش مقداری برنرسه ده نورِ باصره نے نهاده قیلیب انینک

---

[1] رائد لغت ده قافله غه اوتلاق ایلتاب موافق یرتا پمک اوچون ایلکاری یبارلیکان کیشینے ایتورلار ۱۲ منه

ایلہ آسمان وزمین وتاغ لارنے، وقویاش وآسی ودریا لار، وعجائب لارنے کورگوزگان
دواخلی نے یتی طبقہ قیلیب، داول ایکی دیدۂ جہان نمانے بدن نینک دیدبانی اتیب یوزنینک
اعلاسی دہ ایکیز بریردہ تورغان نگہبان منزلہ سیدہ قیلغان کیمدور، بوامر بدیع لار جہان نے
بونظام عجیب ایلہ یراتقان اللہ قدیریگانہ نینک وجودیغہ برہانِ مُنیر ایماسمودور، وبوالیش لار
برصانع قدیروجودی سیزبوطرز بدیع دہ وجود پذیر اولمکی ممکن مودور،

بیان منفعت ان

اللہ تعالےٰ محض تفضّل واحسانی ایلہ انسان نینک وجودی دہ خلق اتیکان اعضاء
شریفہ دن بوآیت دہ ذکر قیلمغانے نینک بری تیل دور، اللہ تعالیٰ اوزی نینک قدرتیغہ
ووحدانیتی غہ، دلالت قیلا دورغان نرسہ لاردن انسان نینک وجودیدہ ودیعت قویغان تیل
نے انسان نینک وجودی داکی اعضالارنینک پادشاہی اولان دل غہ ترجمان وانینک جانبی
دن مافی الضمیرنے بیان وادا قیلادورغان برآلت اتیمیش قولاق نے ایشتیکان خبری
نے دل غہ یتکوزگوچی ایلچی وبرید قیلغان کبی، تیل نے دل نینک مراد وخواہشینی بیان قیلغوچی ایلچی
وبرید قیلیب دور، حکمتِ ربانیہ سی اقتضا قیلیب دورکہ اول ترجمانِ دل نے قولاق وکوزوبورنلرینی
کبی مکشوف وبارز ایلامای انے مضمون ومستور قیلغای چونکہ اول اوچ اعضا خارج دن آنغان
اخبارلارینی دل غہ یتکوزادورلار، شونینک اوچون اولار آشکارا ومکشوف قیلینماق مناسب اولمیش
وتیل ایسہ باطن داکی ارادہ خارج غہ یتکوزادور، پس انینک ابرازیدہ فائدہ بولماغان جہتلین
انے پردہ ایچرہ مصون ومحفوظ قیلماق مناسب کورولمیش، چونکہ اول خارج دن دل غہ
خبر کلتورماگانچ انے آچوق توتمک غہ حاجت توشمایدور، وہم تیل دل دن سونگرہ انسان
نینک جدی داکی اعضا نینک آشرفی بولوب، انینک مرتبہ سے دل غہ نسبۃً ترجمان دوزیر
منزلہ سیدہ بولغانلغہ کورہ انینک آلدیغہ انے ستر ایتادورغان پردہ قیلینیب، اول ترجمانِ دل.
اول پردہ ایچرہ قیلینمیش، اندانغ کہ پادشاہ اعضا اولان دل سینہ نینک پردہ سی ایچرہ اوتکوزُ
لمیش، وہم تیل ہمہ اعضا نینک لطیف راقی وملایم راقی وزیادہ رطوبت لیک راقی اولمک
جہتیدین ایلہ، انینک تصرفی وحرکتی اوزینی تمام احاطہ قیلغان رطوبت واسطہ سے ایلہ گینہ حاصل
اولادور، پس اگر تیل پردہ ایچرہ توتولمای آچوق قیلینسہ، حرارت وپیوست غہ معروض اولمادہ
وانے تصرف دن منع قیلادورغان قورو وغلوق غہ مبتلا اولماق ایلہ، اوزوظیفہ سی نے ادا اتمیک
دن قاصر بولادور، وانے پردہ ایچرہ وضع اتیمک دہ موندن اوزگہ حکمت وفائدہ لارہم باردور،
واللہ سبحانہ قدرت بالغہ سی ایلہ تیل دہ تولا منفعت لارودیعت قومیش کہ انینک اعظمی منفعت
ذوق[1] دور، (یعنے برنرسہ نینک طعمی نے تاتیب نہ ایکانین بیلمک دور) وتیل نے دل نینک

[1] ذوق برقوہ دورکہ اول قوہ تیل نینک اوستیدہ فرش قیلینغان عصب ایچرہ (بقیہ بر صفحہ آیندہ)

توغری لیقی وایگری غہ دلیل قیلغان کبی، انے قلب نینک مزاجی نینک معتدل لیکی ومنحرف لیکی غہ دلیل قیلیب دور، چنانچہ طبیب تیل غہ عارض بولغان خشونت[1] وملاست وآق لیق، وقیزیل لیق، ویاریلیق، وشونکا اوخشہ نرسہ لاردن دل نینک حالی غہ دمزاجی غہ استدلال قیلادور وتیل نینک عوارضی معدہ وامعاء نینک احوالی غہ دلیل قوی دور، شونکا اوخشہ سامع موتیل دن ظاہر بولغان کلام دن دل داکی بارنرسہ غہ پی ایلتا دور، ودل نینک صورت ومعنی جہتیدن صحت وفسادی انکا ظاہر اولادور،

والمد سبحانہ تیل نے اندہ ہیچ براستخوان وپی قیلمای محض لحمی برعضو قیلیب یراتمکی انینک حرکت قیلماقی آسان بولسون دیمک اوچون دور، بنا برین اعضالارایچیدہ تیل دن باشقہ ہیچ برعضونے حرکت برلہ پردا قیلمایدورغان تافماس سن، واعضالاردن قیسی برعضونے تیل نے حرکت غہ کلتورگان دیک حرکت غہ کلتورسانک، اول سنینک مطلبینک غہ موافقت قیلمایدور بے درنک کلیل[2] اولوب ساکن بولمک غہ یوزقویادور، مگر تیل نے ہرقنچہ حرکت قیلدورسانک اول ہارمایدور،

وہم تیل نے قبض وبسط ایتمک غہ وآیغز نینک ہرجانبی واقصٰی سی غہ حرکت قیلدورمک غہ حاجت توشادور، اگر تیل وہ استخوان قیلینسہ ایدی اوشبو ایش لارانکا میسّر بولماس ایدی، وہم سوزنے وذوق نے تمام اداقیلماق وبیلمک انکا حاصل بولماس ایدی، وہم طعام نے چاینا غان دہ تیل انے ہرطرف غہ چیروب انے یوتمک غہ اعانہ قیلادور،

والمد سبحانہ نینک تیل دہ ودیعت قویغان منافعی نینک اعظمی کلام دوردیدوک، چونکہ انسان نینک سائر بہائم دن ممتاز اولمکی انحق کلام وبیان ایلہ دور، تیلی یوق انسان حیوانات بہیمیہ منزلہ سیدہ دور، بلکہ حیوان نینک حالی اندن اوبدانراق دور، چونکہ حیوان دہ اوزی اوچون خلق قیلینغان مصالح ومنافع ساری یول تاپیب انے عمل غہ کلتورمک غہ استعداد بار، اما نطق دن محروم انسان اوزی محتاج الیہ بولغان نرسہ سی نے اداقیلماق دہ مشکل لیک چیکادور، وانے حاصل قیلماق غہ یول تاپالمایدور، مؤنتی سخت اولغاچ حسرتے آرتیب تأسّفی قولابولادور مقصد بیلدورمک غہ قادر بولمای جواب یاندورمک دن عاجز بولغان جہتدن گویا اول برمقعدی

(بقیہ حاشیہ صفحہ ۳۰۶) وضع قیلنمیتدور اول قوہ نینک طعم نے ادراک ایتمکے تیل نینک تحتیدہ ودیعت قویولغان ایکی چشمۂ لعابیہ دن چیقغان لعاب نینک واسطہ سی ایلہ دور، ہرقچان طعمدار نرسہ تیل غہ قویولوب انینک اجزا لطیفہ سی تیل داکی رطوبت غہ آرالاشیب لسان اوستیدا کے فرش قیلینغان عصب غہ تیگان دہ اول قوہ اول طعمدار نرسہ نینک کیفیت طعمی نے حس قیلادور ۱۲ منہ

[1] خشونت درشت ویریک اولمک ملاست خشونت نینک ضدی دور ۱۲ منہ [2] کلیل اولمکہ ہارمکدور

غہ اوخشہ دورکہ محتاج الیہ بولغان نرسہ سی آلدیدہ توروب انینگ ساری اوزاتمک غہ
قولی وفوتے یوق دور، مطلبی نظریدہ توروب انکاقادر بولما غاچ حسرت دن ایچی اورتانیب
غمگین بولادور، منا اللہ تعالےٰ نینگ بندہ وجودیدہ ودیعت قویغان ہر براعضا وجوارح و
قوٰی دہ قنچہ نعمتِ سابقہ لار باردورکہ شکری بندہ ذمہ سیغہ واجب دور، اما بندہ اول
نعمت لارغہ التفات نظرینی سالمایدور، وشکری نے قیلمایدور، اگر بالفرض اول نعمت عظمی
اولان عضولاردن برارتہ سی اندن یوق بولسہ البتہ اول بندہ دنیا داکی تمام نرسہ نے
فداقیلیب انکا یتمک مُیسّر بولسہ ایدی دیب تمنا قیلادور، پس بندہ اعضا وجوارح و قوٰی
سی سلامت بولمک ایلہ اللہ تعالےٰ نینگ نعمت لاری ایچرہ غرق بولوب توروب اول نعمت
لارشکری دن خالی وغافل دور، واگر دنیا داکی تمام تمتّعات ولذات وزخارف نے انسان
نینگ وجودی داکی اول عضولاردن بریغہ معاوضہ قیلینماق امری نے فرضاً انکا عرض قیلسہ لار
البتہ انسان اندن ابا ایلاب اول معاوضہ نے سراپا زیان دیدور، پس بیچون شونداغ نعمت مغتنمۂ بےبہا
لارقدری نے بیلیب شکر ینی بجا کلتورمک غہ سعی قیلمایدور، بویلہ غفلت وکوردل لیق اولور، شونینگ
اوچون اللہ تعالیٰ کلامی دہ اِنَّ الانسانَ لظلومٌ کفّارٌ دیب دور، یعنی تحقیق شبہہ یوق کیم انسان
اوزنفسی غہ تولاظلم قیلغوچی وکفرانِ نعمت ایتکوچی دور،

سونگرہ اللہ تعالےٰ نینگ حکمتِ بالغہ سی نے تأمل قیلغیل کہ اول ترجمانِ دل اولان تیل
نے برقیلیب دور، عینان وشفتان کبی ایکی قیلماب دور، موندا کی حکمت بوکیم اگر انسان نینگ آغزی
ایچیدہ کی تیل ایکی بولوب انسان اول ایکی تیل برلہ برسوز نے قیلادورغان بولسہ، اول ایکی سی نینگ
بری ضایع اولوب، انے یراتماق دہ ہیچ فائدہ بولماس لیکی لازم کیلادور، حالبوکہ اللہ تعالےٰ انسان
نینگ وجودی دہ یراتغان اعضا لارنینگ ہر بری دہ منافع وفوائد لاربار دور، واگر اول ایکی تیل
نینگ بری برلہ سوز قیلیب بری برلہ قیلماسہ، انیچنین بری ضایع وبیکار اولور، واگر انینگ ہرایکی
سی ایلہ باشقہ باشقہ سوزلار نے قیلادورغان بولسہ، انینگ سوزی نے ایشتیکوچی سامع غہ
استباہ والتباس یوزلانادور، وانینگ اول ایکی خیل سوزیدن قیسی بری نے تو تمک غہ بیلالمایدور
پس تیل نینگ یراتیلیشیدن مقصود بولغان فائدہ موجود اولمایدور، بنابرین اللہ تعالےٰ نینگ
حکمتی تیل نینگ بربولمکی نے اقتضاء اتیب دور، بخلاف لب کہ انینگ مصلحتی واوزوظیفہ سی نے
ادا قیلماقے ایکی بولمک لیکیغہ منحصر دور، وانینگ حکمتِ بالغۂ الٰہیہ ایلہ ایکی بولمکی دہ انواع منافع لار
باردور، کلام قیلماق غہ ومخارج حروف نے اتمام ایلامک غہ وبرنرسہ نے تاتیب کورمک
غہ انینگ یاردمی باردور وآغیز نینگ پردہ سی وزینت وجمال دور، وبوسہ قیلماق انینگ سیر
حاصل اولماسہ، واوشبو منافع لاراداسی نے اقتضا قیلغان جہتدن اندہ ہیچ عظم وعصب دن اثر
بولمای صرف گوشت دن انے خلق اتیب دور، تاکہ سوایچمک دہ سوئے شورامک ممکن اولسون، وانے

یدان بقصد

یوموب آچماق آسان اولسون دیمک اوچون، پس ای بنده اول ایکی لب داکی بو ذکر قیلینغان فوائد دن تاشقاری انینگ رنگی نینگ، وشکل وہیئتی نینگ، ووضعی نینگ، زیبالیغی غه تأمل قیل، وانینگ پرده ٔ دهان اولمک ایله زینت وجمال اولمکی نے ملاحظه آیلا، اگر بونینگ نعمتِ عظیمه ایکانینی فکر قیلیب یتالماسانگ، نعوذ بالله بعض برآکله، ویااوزگه علت لارغه مبتلا اولمک ایله لب لاری یوق بولوب تیش لاری آچیلیب هیئت لاری منفرّه وچهره لاری مُشَوَّهه اولان مبتلالارنینگ احوالی غه باقیب لب نعمتی نینگ اولوغ برعطای آلهی ایکانینی بیلگیل، ومونداغ نعمت عظیمه نے برگان مُنعِم تعالے شانه غه شکر ایتمک نے اَهَمّ امور سلیمک ایله بنده لیک آدابین بجا کلتورمک غه مبادرت قیلغیل،

منا الله تعالے بو سورهٔ کریمه ده ذکر قیلینغان عَیْنَین ولسان وشَفَتَیْن نعمتی نینگ مجملاً بیان قیلینغان فوائد ومنافعی بودور، پس انسان غه لازم ودورکه انکا بو نعمت لارنے عطا قیلیب محضِ الطافی ایله انگے خیر وشر یول لاریغه هدایت قیلغان پروردگار کریم نینگ عبودتینی اخلاص دل قیلماق غه اهتمام اینکای، اما اکثر انسان لار الله تعالے برگان نعمت لاری نینگ بارچه سیدن خصوصا اوز وجود لاریداکی اَدَشبو اعضا لار اولوغ نعمت ایکانیدن غافل، ولبو نعمت لارنے عطا قیلغان الله تعالے غه شکر قیلماقدن وانینگ عبودیتی نے بجا کلتورمک دن جاهل وغافل دورلار،

بنابرین الله سبحانه وتعالے بو ذکر قیلینغان نعمت لارغه شکر ایتمک اوچون الله تعالے کورساتکان خیر یول غه یوروب انینگ امر قیلغان اخلاق وآداب سنیّه سینی بجا کلتورمک ده اوز نفس لارینی مجاهده غه سالمک نے ایستاماگان غافل لارنے ذم قیلیب ایتا دور فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ ۝ پس انسان اقتحامِ عَقَبه قیلیب بزنینگ بو بیرگان نعمت لارنیمیز غه شکر ایتمادی یعنی انسان نفسی غه مخالفت ایلاب نفس اَمّاره سی نینگ خواهشی نے ترک اتیب مجاهده نفس قیلماق ایله اعمال خیر قیلماق غه اقدام قیلمادی اقتحام بغت ده برقتیغ الیش غه بے فکر داخل اولمک دور، وعقبه تاغداکی مشقت لیک تیک یول دور، یعنی کیچک مشکل لیک ایله یوروب اولا دورغان یولدن نے عَقَبه دیرلار، عقبه لفظی مونده انسان نفسی وهواسی وشیطان ایله مجاهده قیلماق دن کنایه دور، انداغ که عقبه نینگ تفسیری اولان فَکّ رقبه واطعام مونکا دلیل دور، چونکه فکّ رقبه واطعام ده مجاهده نفس بار، بوجه ایله که بوامر خیر لارنے قیلماق دن انسان نینگ نفسی ابا قیلادور، خصوصا آچ لیق حکم سورگان زمان لارده، پس نفس غه مخالفت اتیب خواهش نفس نے تاشلاب بوامر غه اقدام ایتمک گویا کیچکی مشقت لیک اولان تاغ نینگ یولی غه کیرمک غه اوخشه دور،

اقتحامِ عقبه نینگ خدانینگ نزدیده شأنی اولوغ برامر شریف ایکانینی بیلدوروب الله تعالے آیتا دور وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ ۝ ای محمد عقبه نینگ نیمه دن عبارت ایکانینی

سنکا یمہ نرسہ بیلدوردی، یعنی کیم بیلدوردی کرک انے یمہ ایکانین سنکا بز بیلدورالوک عقبہ متابو ذکر قیلینا دورغان نرسہ دن عبارت دور کہ اول فَكُّ رَقَبَةٍ ۝ عقبہ قل وکنیز لارنے قل لیق دن آزاد قیلماق دور، بو سورۂ کریمہ دہ بیان قیلینغان اعمال صالحہ نینک برنچی سی قل آزاد قیلماق اولمیش، بو آیت دلالت قیلا دور کہ عمل خیر لارنینک افضلی قل آزاد قیلماق لیق دور، وہمہ صدقہ لارنینک افضلی عتق رقبہ دور، بو ایسہ امام مذہبیز امام اعظم ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ نینک مذہبی دور، چنانچہ دیب دورلار کہ امام اعظم نینک نزدیدہ انواع صدقات نینک افضلی قل آزاد قیلماق دور، وامامین نزدیدہ صدقہ افضل دور دیب، بو آیت کریمہ امام اعظم رحمۃ اللہ مذہبی نینک ترجیحی غہ اظہر دلیل دور۔ تنبیہ بعض معاند لار دین حنیف اسلام غہ طعن تیلی نے اوز اتیب عیب جوی لیق ایلہ آیتا دورلار کہ اسلام دینی قل وکنیز اتخاذی نے تجویز قیلا دور، بو ایش عہ ینگلیغ درست اولور کہ انسان اوزی کبی برہنوعی نے قل لیق دہ اسیر تو تسون، بو امر مروّت وانسانیّت خلافیدہ بر امر مستکرہ دور دیب، بو یلہ عیب جولار نینک بو آیۂ شریفہ غہ انصاف نظری ایلہ باقیب عبرت آلمک لاری لازم دور، کورسون لار کہ قرآن کریم نینک سورہ لاری دن اولان اوشبو سورۂ کریمہ دہ اعمال صالحہ نینک برنچی سی اتیب عتق رقبہ نے (یعنی قل آزاد قیلماق) نے ذکر قیلیب دور آری جہاد وقتیدہ مشرک لار دن تو تولغان اسیر لارنے قل وکنیز قیلینماق لاری اسلام دینی دہ تجویز قیلینیب دور، لیکن اول بر امر سیاسی دور، ہر قوم نینک سیاسی قانونی غہ اجنبی لار نینک مداخلہ ایلامک غہ ہیچ حق لاری یوقتور، مع ذلک جہاد دن فارغ بولوب قل وکنیز غہ مالک بولغاندن سونگ مالک اولان شخص لار اولارنے قل لوق دن آزاد قیلماق لاری اوچون قرآن وحدیث دہ قل آزاد قیلغان لارغہ بو قدر اجر وثواب بولوردیب فوق العادہ ترغیب وتحریض لار وارد اولوب دور، بو ایسہ جہاد دہ اولارنے اسیر اتیمک امری نے تجویز قیلماغلیق نینک معظم بر امر سیاسی اوچون ایکانلیکی نے بیلدورا دور، قل وکنیز تو تماق انبیاء ماضیہ شریعت لاریدہ موجائز ایدی، لیکن ہیچ بریدہ قل آزاد قیلماق بار اسیدہ اسلام شریعتی داکی دیک تحریض وتأکید قیلینماییش، اسلام دینی نینک انسان لارنے قل لوق دن آزاد اتیمک غہ تحریض وتأکید اتیمکی غہ بو کفایہ دور کہ کفارت بابیدہ ہمہ دن مقدّم عتق رقبہ نے ذکر قیلیب دور، وشونکا اوخشہ رمضان المبارک دہ وسائر ایام متبرکہ دہ بلکہ جزئی بر بہانہ لار ایلہ قل آزاد اتیمک غہ امر قیلیب دور، اسلام دینی نینک بو یلہ امر وترغیب لاری نے کوروب تو روب باز طعن تیلی نے اوز اتیب قل قیلماق نے دین اسلام نینک اساسیدن عیمک انصاف ومروّت دن یراق بر مکابرہ واظہار جہالت دور،

مناقرآن کریم دہ قل آزاد قیلماق غہ ترغیب، ولے مؤمن لار ذمہ لاریغہ لازم قیلغان آیت لار چنانچہ سورۂ نساء دہ ایتا دور وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَّقْتُلَ مُؤْمِنًا اِلَّا خَطَاً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَّدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ اِلٰى اَهْلِهٖ اِلَّا اَنْ يَّصَّدَّقُوْا۔ معنی سی ہیچ بر مؤمن غہ بر مؤمن

نے ناحق اولدورمک درست ایماس دور، مگر خطا برلہ اولدورسہ دیکمکہ برمؤمن نے خطا ویانکلیش
لیق برلہ اولدورسہ، پس انینک جزاسی برمؤمن قتل نے آزاد قیلماق دور، وہم مقتول نینک وارث
لاریغہ کامل تافشور ولغان دیت دور (یعنے خون بہا دور) مگر شول کیم وارث لاراول دیت نے
قاتل دن آلماسی انکا صدقہ قیلہ لار دیت انکا لازم بولماس، کورا سیز مو بو آیت قرانیہ
دہ قتل آزاد قیلماق نے خون بہا اوزرۃ تقدیم قیلیب دور، وہم مقتول نینک وارث لارے
خون بہا نے عفو قیلماق ایلہ خون بہا نے قاتل نینک ذمہ سیغہ لازم لیک درجہ سیدن ساقط
قیلسہ مو تحریر رقبہ نے ساقط قیلماب دور، چونکہ خون بہا مقتول نینک والی نینک حقیدور، انے
آلماق وعفو قیلماق نینک حقی اولار غہ عائد دور، وتحریر رقبہ اللہ تعالے نینک حقیدور، دیمک
کہ قرآن کریم تحریر رقبہ غہ بو قدر اعتنا قیلا دور، قرآن کریم بو حکمی نے مؤمن نے اولتورگان
تو غرلیغہ تخصیص قیلمایدور، بلکہ دشمن اسلام بولغان قوم دن برکیمہ نے خطأ اولتورگان مؤمن
نینک ذمہ سیغہ ہم بو حکم نے لازم قیلا دور، چنانچہ ایتا دور فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَّكُمْ وَهُوَ
مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ۔ معنے سی پس اگر اول مقتول سیز لارغہ دشمن بولغان گروہ دن (یعنے
کافرلار دن بولسہ) حالبوکہ اول مقتول مؤمن دور، یعنے برمؤمن کافر محارب دن برادوے
خطا لیق ایلہ اولدورسہ اول کیشے ایمان غہ داخل بولغان بولسہ اما قاتل انے بیلماي محارب
گمان قیلماق ایلہ انے اولدورسہ، پس انینک جزاسی برمؤمن قتل نے آزاد ایتمک دور، قرآن
کریم نینک اہل اسلام ایلہ صلح ومسالمت دہ اولماي محارب اولان دشمن لار حقیدا کی حکمی بو دور
ایمدی قرآن اوزی غہ تابع اولان مؤمن لار ایلہ مسالمت دہ اولوب مؤمن لار نینک عہد ومیثاق
لاری تحتیدہ اولان دشمن لاری حقیدہ موندا رغ دیدور، وَإِنْ كَانَ مِن قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَاقٌ
فَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ معنی سی واگر اول خطا لیق ایلہ اولدورولگان کیشے
سیز مؤمن لار ایلہ اولار نینک اورتاسیدہ عہد ومیثاق بار گروہ دن بولسہ، اندا غکہ بو زمان
داکی دُوَلِ متمدنہ لار ایلہ اسلام اہلی میانہ سیدہ معاہدہ ومیثاق موجود دور، پس اول قاتل نینک
ذمہ سی غہ واجب بولغان جزا اول مقتول نینک وارث لاریغہ کامل تافشور ولغان خون بہا، وہم
برمؤمن قتل نے آزاد قیلماق دور، قرآن کریم اوز تابع لاری ذمہ سی غہ قتل خطا کفارتی بار اسیدہ
برقتل آزاد قیلماق نے واجب قیلیب دور، خواہ مقتول مؤمن بولسون خواہ کافر بولسون ہیچ
فرق ایتماب دور، بو آیہ قرآن کریم نینک انسان لار نے قتل لیق دن آزاد قیلماق غہ غایت
دہ اعتناء قیلماقی غہ شاہد وتمام حکمی دہ عدالت وعالیجناب لیق بار لیقی غہ دلیل دور،

ای معاندلار انصاف قیلیب کورگوزونک لار کہ کتب ماضیہ نینک قیسی بریدہ بویلہ تحریر رقبہ
غہ اعتنا قیلماق بار، وقیسی دُوَل متمدنہ نینک قوانین انتظام آیینی اوز دوست ودشمن لاری حقیدہ
بویلہ عدالت وعالی جناب لیق ایلہ حکم قیلیش، کوزونکیز نینک آلدیدن تقلید وتعصب پردہ

سینی آلیب، حقیقت و انصاف نظری ایله باقسانکیز، حقیّت وصدق آشکارا کورونا دور، بویله تعصّب بیابانی ده اداشمایسینز، کفارتِ قتل بارا سیده قتل آزاد قیلماق نے مؤمن قتل دیب قیلماقی، قتل نینک گناہ کبیرہ لارنینک اَشَدّی بولمکی ایله اینک کفارتے نینک غلیظ لیغی اوچون دور، انداغ که قتل آزاد قیلماق غه کوچی یتماگان لارغه ایکی ای روزه تو تمک نے لازم قیلغان ده کفارۃِ قتل نینک غلیظ لیقی اوچون اینے تتابع ایله قیّد قیلیب دور، چنانچه دیب دور فَمَنْ لَّمْ یَجِدْ فَصِیَامُ شَهْرَیْنِ مُتَتَابِعَیْنِ پس کیمکه قل آزاد قیلماق غه امکان تاپماسه (یعنے اینے صاتیب آلیب آزاد قیلماق غه کوچی یتماسه) پس انکا ایکی ای تو تاشدن روزه تو تمک لازم دور، مناکفارتِ قتل نینک غایت ده غلیظ لیغی دن اینک اوچون آزاد قیلینا دور غان قل نے مؤمن لیق ایله قید قیلغان دیک ایکی آی روزه سینی هم تتابع ایله قید قیلمیش اما اوزگه کفارت لارده تحریر رقبه نے مؤمنه ایله قید قیلمای مطلق کلتوروب دور، چنانچه کفارتِ ظهار بارا سیده دیب دور، وَالَّذِیْنَ یُظَاهِرُوْنَ مِنْ نِّسَآئِهِمْ ثُمَّ یَعُوْدُوْنَ لِمَا قَالُوْا فَتَحْرِیْرُ رَقَبَةٍ مِّنْ قَبْلِ اَنْ یَّتَمَآسَّا یعنے انداغ آدم لارکه خاتون لاری دن ظهار قیلور لار (یعنے خاتون لاری نے آنا لارلیغه اوخشاتور لار) سونکره اول ایتکان سوز لارینی بوزمک غه قایتور لار لر یعنے خاتون لاری دن فائده لانمک نے مباح قیلیش نے اراده قیلور لار) پس اول ایر بیله خاتون بربرینے مماس قیلیشدن ایلگاری بر قل آزاد قیلماق واجب دور، خواه اول قل مؤمن بولسون خواه کافر بولسون،

وینه کفارتِ یمین بارا سیده هم اوتحریر رقبةٍ دیب مطلق کلتوروب دور، یعنی یمین منعقده نی بوزمک نینک کفارتے یا بر قل نے آزاد قیلماق دور دیمیش خواه کافر بولسون خواه مؤمن بولسون، وصحیح بخاری ده ابوہریره رضی الله عنه واسطه سے ایله پیغمبر صلے الله علیه وسلم دن روایت قیلینغان حدیث مَنْ اَعْتَقَ رَقَبَةً مُّسْلِمَةً اَعْتَقَ اللّٰهُ بِكُلِّ عُضْوٍ مِّنْهُ عُضْوًا مِّنَ النَّارِ حَتّٰى فَرْجَهُ بِفَرْجِهٖ (یعنے کیمکه بر مسلمان قل نے آزاد قیلسه الله تعالے اول قل نینک هر بر عضوی نینک مقابلیده اول کیشے نینک بر عضوی نے دوزخ دن آزاد قیلا دور، حتی اول قل نینک فرجی برابریده اول کشے نینک فرجی نے آزاد قیلا دور) عتق رقبه نینک فضیلت وثوابی نینک اشرف واعلیٰ سے بیانیده دور، یوقسه مطلق قل آزاد قیلماق نینک فضیلتی وثوابی بارا سیده وارد بولغان حدیث لار تولا دور،

فکّ لغت ده بر نرسے نے یا پیشکان نرسه سیدن آیرمق معنی سی ده، یا بر نرسه نے اسیر لیق دن قوتقاریب چیقارماق دور، بو معنی لارغه کوره فکِّ رقبه بر انسان نینک گردنی غه یا پیشکان قل لیق صفتی نے اندن آیرمق دور، یا بدل کتابت غه رقبه سی رهن واسیر اولان مکاتب غه اعانت ایلاب اینے خلاص ایتمک دور، مناکفکِّ رقبه دن بو ایکی معنی نینک محتمل اولمکی جایز دور، یعنی

یعنی اقتحام عقبہ برقل نینک گرونینی قل لیق دن آزاد قیلماق دور، یا بر مکاتب نینک نفسی نے آزاد قیلماق بار اسیدہ بدل کتابتی غہ اعانت ایلامک دور، چنانچہ بو معنے حدیث ایچرہ کلیب دور،

امام احمد و ابن حبان و بیہقی براء بن عازب رضہ دن روایت قیلیب دور لار، براء دیمیش کہ براعرابی رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم نینک حضور سعادت گنجوری غہ کلدی، ودیدی کہ یارسول اللہ منی برعمل خیریت اثر غہ دلالت قیلغیل کہ اول عمل خیر منی داخل جنت قیلغای، رسول خدا دیدیکہ اَعْتِقِ النَّسَمَۃَ وَفُکَّ الرَّقَبَۃَ یعنے برجان نے قل لیق دن آزاد قیلغیل، ویاگردنے اسیر ومرہون اولان برانسان نے خلاص ایلاگیل، اعرابی دیدی کہ اے رسول خدا آیا عتق النسمۃ وفک رقبہ ہر ایکی سے برنرسہ ایما سمودور، رسول اللہ دیدی کہ ہر ایکی سے برمعنی دہ ایماس دور، عتق النسمۃ اول دور کہ سن اوزونک لاَبر قل نے آزاد قیلغای سن، وفک الرقبہ اول دور کہ گردنی اسیر اولان قل نینک بہاسی غہ اعانت قیلغای سن، آوْ اِطْعٰمٌ فِیْ یَوْمٍ ذِیْ مَسْغَبَةٍ ۝ یا اقتحام عقبہ آچلیق الیگاسی بولغان کون دہ (یعنے آچ لیق شدت کورساتکان ایام دہ) طعام بیدورمک دور، یَّتِیْمًا ذَا مَقْرَبَةٍ ۝ قرابت صاحبی بولغان یتیم غہ، یعنی انداغ یتیم کہ انینک اول طعام برگوچی غنی غہ قرابتی بار دور۔ آوْ مِسْكِیْنًا ذَا مَتْرَبَةٍ ۝ یا غایت فقیر لیق دن تفراق غہ یا پیشماق دن اوزگہ ہیچ نرسہ سی بولماغان مسکین زار غہ کہ دنیا لیق دن، ہیچ نرسہ غہ مالک ایماس لیک دن خاکسار دور، یعنے آچلیق حکم سورگان ایام دہ بو ایکی قسم محتاج غہ اطعام ایلامک اینک اوجب واینک الزم دور، بولار دن باشقہ صنف لار غہ یا مصالح مسلمین غہ صرف اموال اتیمک ہم البتہ اوبدان الیش ایکانیدہ شبہ یوقدور، قل آزاد اتیمک ایلہ یتیم ومسکین غہ طعام بیدورمک نفس غہ غایت دہ خلاف، خصوصًا آچلیق کون لاریدہ قینیغ اغیر بولغان جہتدن اللہ تعالیٰ بو ایکی سی نے تاغ داکی غایت دہ مشکل لیک ایلہ کیچیلا دور غان دوان بیلہ عبارت کلتورو ب دور۔ یتیم ومسکین غہ طعام یدورمک نے تحطیق ایامی دہ، وآدم لار گرسنہ لیق در دلیغہ گرفتار لیق ہنگامی دہ، بولمک ایلہ قید قیلماقی اینک اوچون دور کہ انداغ وقت شدت اشتمال دہ مال نے چیقارماق نفس غہ غائیدہ اغیر بولمک ایلہ مخالفت نفس ایلاب انداغ چاغ دہ خدا اوچون مال لاری انفاق اینکان لازینک اجرلاری اوجب واعظم ایکانینی بیلدورمک دور، ویتیم نے قرابت صاحبی ایلہ قید اتیمک نینک وجہی بو دور کہ انداغ یتیم لار غہ اطعام ایلامک دہ ایکی جہت (یعنی صلۂ رحم وصدقہ جانب لاری) رعایہ قیلینماق ایلہ مطعم نینک اجری دوچندان اولمک لیکی نے اظہار، وہم یتیم نینک ایکی جہتدن یعنی یتیم لیک جہتیدن وقرابت جانبی دن احسان واطعام غہ مستحق ایکانینہ تنبیہ بار دور، اسماعیل حقی ایتادور فکّ رقبہ ایلہ اطعام نے تخصیص قیلماق، بو ایکی سی غہ عمل قیلماق نینک دشوار لیقی اوچون دور، ویتیم ومسکین غہ اطعام نے تخصیص قیلماق، اول الیش نینک نفس غہ اغیر لیغی جہتیدن دور، چونکہ کیشی گاہ ہوای نفس اوچون نیچہ مینک لار نے صرف قیلادور (انداغ کہ شہوات نفس غہ اسیر اولان اہل ہوا لار نینک غایتدہ اسراف ایلہ اطعام قیلماق لاری، وحاجت دن زیادہ بنای پُر تکلف لار یسامانق لاری، وشونکا اوخشہ ہوای نفس خواہشیچہ بولادور غان الیش لار نے قیلماق لار ے کبی)

اول باب دا کی صرف بیهوده و انفاق اول کیشینه تولاکور دیماس، اما فقیر و یتیم نے کوڑی کوریماس، اول مستحق مرحمت اولان بیچاره لار اول متکبر قاشیده کمال حقیر لیق دن نظری غه کیرماس، بلکه اول بیچاره لارنے کورگان تقدیرده هم بریا ایکی تنگه برمک، یا بریا ایکی لقمه طعام بیدورمک، اول اهل هوی متکبر غه اغیر کلور دیب اهـ آیتامنکه بوایش لار زمانه میزنینک اکثر ارباب غنا و اهل ثروت لاری ایچره برأی العین کورولمک ده دور، اکثر لاری طوی و ضیافت ده لاریده نهایت سیز تکلف و اسراف ایله ضیافت و اطعام قیلادورلار، اما ایشیک لاریغه کلگان مستحق احسان و شفقت اولان مسکین لارنے قورق حیذاب محروم یاندورادورلار، حتی رمضان ده اغنیالار اوچون قیلخان تکلف لیق افطار لاریغه برار کهنه لباس فقرالاردن کیریب قالسه حیداب چیقارادورلار، شوندای مبارک آی ده هم مستحق نے آچ حیداب مستحق ایماس بای لارنے افطار قیلدورادورلار، نوایی علیه الرحمه شوندای بے موقعه احسان لاربارهسیده ایتادور ؎

آتش انکا بریمک کرک اول آچ ایرور ❊ تون انکا اولی که یالانکاچ ایرور۔

حاکم مستدرک ده سند صحیح ایله و بیهقی شعب الایمان ده جابر رضی الله عنه دن روایت قیلیب دورکه رسول خدا صلی الله علیه وسلم دیمیش لار آچ قالغان مسلمان غه طعام بریمک الله تعالی نینک مغفرتی غه موجب بولغان نرسه لارجمله سیدن دور دیب، ابن ابی شیبه ضحاک دن روایت قیلیب دور دیمیش که آدم لار فریضه نے ادا قیلغاندن سونک بر مسکین غم طعام برگاندن خدانینک نزدیده محبوب راق برعمل نے قیلمادے لار دیب، یعنی فریضه عمل لاردن سونک خدانینک نزدیده محبوبراق عمل فقیر و مسکین لارغه طعام بریمک دور، مناحدیث پیغمبر ده مسکین غه طعام بریمک نینک ثوابی بوایسه بزنینک مؤمن برادر لار فقیر و مسکین نے آچ قوبوب غنی و مالدار کیشیلارنے گوناگون تکلف لارایله ضیافت قیلادورلار نه قیلماق کرک که عامهٔ اهل اسلام قرآن کریم نینک اخلاق و آدابیدن پیغمبر مبتلای سمعه و ریادورلار، (خدایا بنده لارینک نینک کوزلارین غفلت پرده سی نے یراق قیلغیل و قرآن کریم آدابی ایله متأدب اولمک نے اولارغه نصیب اینگیل آمین)

ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ ۝ پس اول انسان کفران شیمه اقتحام عقبه قیلمادی، سونکره اول بولمادی انداغ شخص لاردن که اولار صدق دل برله محمد علیه السلام غه ایمان کلتوردی لار، و بربرلاری نے طاعت و عبادت مشقتی غه صبر اینمک غه، و معصیت و مناهی نے ترک ایلامک ده چدام لیق کورساتمک غه تاکید ایله بیوروشتے لار، وهم خدانینک بنده لاریغه رحم و شفقت قیلماق غه بربرلاریغه وصیت قیلیشتی لار، بو آیت کریمه مضمونے ده دلیل بار دور بو معنی غه که مؤمن غه واجب دورکه اوزگه کیشیلارنے طریق حق غه دلالت قیلغای، چنانچه معاصی و منکرات دن یانمک غه صبر اینمک غه، و اوامر الهی غه فرمانبردار لیک ایلاب طاعت غه ملازمت کورگوزمک کبی ایش لارده صبر قیلماق غه بیورغای، پس قوله تعالی وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ الله سبحانه نینک امری نے تعظیم ایلامک غه اشارت دور، و قوله وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ الله تعالی نینک بنده لاریغه شفقت کورگوزمک غه اشارت دور، و طاعت امری نینک مداری اوشبو ایکی اصل غه غلینه بنی دور، یعنی اصل عبادت التعظیم لامر الله والشفقة علی خلق الله دور، و بعض محققلار نینک تصوف ده اصل ایکی امر دور حق بیله راست لیق، و خلق ایله دوست لیق دیمک لاری نینک معنی سی اوشبو دور۔

مؤلف، الله تعالی دن اوشبو اوصاف مذکوره اصحاب میمنه ایکانینی بیان ایلاب دیدی که

أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ۝ اول گروہ (یعنی اللہ تعالیٰ غہ ایمان کلتورمک، وطاعت اللہ غہ برابر لاری لرنے بیورو شمک، وہم رحم وشفقت غہ بربر لارینی وصیت قیلیشماق، خصال مرضیہ سی ایلہ متصف بولغان کیشیلار) قیامت کونے نامۂ اعمال لاری اونگ قول لارلیغہ بریلا دورغان کیشیلار دور۔ یاکہ خیر وبرکت سعادت لیک کیشیلار دور۔ اصحاب المیمنہ ننیک ثوابی نے اللہ تعالیٰ سورۂ واقعہ دہ ذکر قیلیب دور وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ۝ وانداغ آدم لارکہ بزننیک آیاتیمیزغہ یعنی قرآن غہ انکار قیلدی لار، اول آدم لار قیامت کونے نامۂ اعمال لاری سول قول لاریدن بیریلا دورغان آدم لار دور، یاکہ یمان لیق وشوملوق اصحابی دور لارکہ معصیت لاری شوملوغی ایلہ اوز لاری گہ واوزگہ لارغہ شوم دور لار۔

عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤْصَدَةٌ ۝ اول شوملوق اصحابی اولان کافر لارغہ بولور دوزخ دہ ایشیکی باغلانگان وقت خلاصۂ کلام بو سورۂ کریمہ دن مفاد اولغان معنی بودور کہ انسان بیلہ پروردگاری غہ وصول ایتمک میانہ سیدہ مشکل بر دوان بار دور، انسان تا اول دوان دن اوتماسہ، یعنے اوامر الٰہیہ اداسیدہ نفسی نے مجاہدہ وریاضت غہ سالماسہ، پروردگار تعالےٰ نینک وعدہ قیلغان کرامت ورضوانی غہ وصول میسّر اولمایدور۔

واول دوان دن اوتمک خدا نینک بندہ لارلیغہ احسان ایلامک ایلہ اولور کہ اول فکّ رقبہ دور، یعنے گردنی قل لوق بندی غہ گرفتار اولغان لارنے خلاص قیلماق، و آچ لیق حکم سورگان کون لاردہ یتیم ومسکین غہ طعام بیردورمک۔ وہم اللہ سبحانہ غہ اخلاص ایلہ ایمان کلتورمک ایلہ اولورکہ، اول اللہ تعالیٰ نینک اخباری نے تصدیق قیلماق، وامرلیغہ اطاعت ایلامک، وہر ایش دہ خالص انینک رضاسینے ایتامک دن عبارت دور۔ وہم بندگان خدا غہ خیر خواہ لیق ایلاب یخشی عمل لار۔ ومرحمت بیلہ وصیت قیلماق، وبو امرلار ایلہ اوزگہ لار نینک قیلغان وصیتی نے قبول قیلماق ایلہ بولور، وفعل واجبات وترک محرمات دہ صبر اوزرہ تورمک، واوزگہ لارنے اول باب دہ صبر اوزرہ بولمک غہ وصیت قیلماق، وغیر لار نینک بوتوغزیدہ قیلغان وصیتی نے قبول ایلامک ایلہ اولور، یعنے اوزی صابر و خلق غہ مرحمت لیک اولمک ایلہ اوزگہ لارغہ صبر ومرحمت بارا سیدہ معین اولمک ایلہ اولور۔ مناسب عقبہ دن اوتمک موندن عبارت دور، کیمکہ بو عقبہ دن اوتماسہ، وانینک بویانیدہ ہلاک بولسہ، اول کیشے پروردگاری غہ یتوشمای اندن اوزولگان حالدہ، بلکہ اندن محجوب بولغان حال دہ ہلاک اولور۔

پس بیلیندی کہ آدم لار ایکی قسم دور لار، برقسمی نجات تاپغوچی دور لارکہ اولار بو دوان دن اوتوب انینک اول یانیغہ واصل اولغان لار دور، وبرقسمی ہلاک بولغوچی لاردور کہ اولار دوان نینک بویانیدہ قالغان

لار دور، و اکثر خلق بو قسم دن دور لار، و بو دوان دن اوتا لمایدور لار مگر ریاضت میدانی ده اوز نفسی نینک سرکش توسنی نے مجاہدہ ایله ساڤو توب اور و قلاتانلار، چونکه بو دوان دشوار و مشقت لیک یول دور که، انے قطع قیلماق غه دنیا ده خفیف النظر بولمک یعنی آرقاسیده دنیا نینک یوکی نینک حرص و محبتی بولماس لیکی کرک دور، انداغ آدم لار اصحاب میمنه دور لار وَدَوَان نینک بویانیده هلاک بولنوچی لار اویله زیانکار لار دور که اخبارِ الٰهی نے تصدیق قیلمایدور لار، و امریغه اطاعت ایلامای دور لار، و بندگانِ خدا غه احسان قیلمایدور لار، اوز لاری صابر و مرحمت لیک ایماس لار، و اوزگه لارنے صبر و مرحمت غه بیور ماس لار، اول بدکار لار شوملوق اصحابی دور لار که، دوزخ اوتی اولارنے هر یان دن احاطه ایلاب ابوابِ نار اولار اوزره برکتیلگان دور، دوزخ ایشیک لاری اول بدکار لار اوزره چنان باغلانور که اندن چیقماق غه قادر بولماس لار،

بو ایسه اول شقی لار نینک بو دنیا ده گمراه لیق عمل لارنے، و باطل اعتقاد لارنے و پیغمبر لار نینک اخباری غه منافی آیین لارنے، دل لاریغه محکم باغلاغان لیق لاری نینک مجازاتی دور، اول ضلالت اختیار لار بو دنیا ده بو بوزوق اعمال، و اعتقاد لارنے دل لاری دن چیقارماق نے ایستاماگان اوچون، قیامت کونے جهنم اولارنے احاطه ایلاب ابوابی باغلانگان چاغ ده اولار نینک اجسام لاری مودوزخ دن چیقماق غه قادر اولمایدور،

پس اے مؤمن لار بو سورهٔ کریمه نینک بو قدر قیسقه لیقی ایله مطالبِ ایمان، و مقاصدِ علم و عمل دن، موئچه نرسه لار غه مشتمل ایکانینی تأمل قیلینک لار،
و قرآنِ کریم آدابی ایله متخلق اولوب، دوان دن اوتمک
نے اوز ذمه لار ینگیز غه لازم بیلینک لار،

وبالله التوفیق

وعونه نعم

الرفیق

قابدولجلیل تۇران كۇتۇپخانىسى
مكتبة عبدالجليل توران
Abdulcelil Turan Kütüphanesi
www.uyghurweb.net

سورۃ الشمس مکیہ آیت لاری اون بش کلمہ لاری الیک تورت حرف لاری ایکی یوز قرق یتی دور

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

وَالشَّمْسِ وَضُحٰىهَا ۝ قسم قیلامن قویاش برلہ وہم قویاش نینک ضیاسی یعنی روشنالیغی برلہ قویاش زمین غہ نور بخش اولان نیرّات نینک حس جہتیدن اولوغراقی بولوب انینک روشنالیغی مصالح حیات غہ سبب بولمک لیکی اوچون اللہ سبحانہ بوایکی سے ایلہ قسم قیلیب دور ضحیٰ ضاد نینک ضمی و الف مقصورہ ایلہ قویاش افق دن کوتاریلیب نوری ہمہ غہ یابیلغان ہنگام دور امام فخر الدین رازی ایتادور بیلگیل کہ اللہ سبحانہ و تعالیٰ نینک قویاش و انینک روشنالیغی ایلہ قسم قیلماقے مصالح حیاتیہ سی نینک تولاسی قویاش غہ متعلق بولمکی اوچون دور چونکہ عالم اہلی کیچہ دہ اولوک مثابہ سیدہ بولادور لار صبح نینک اثری مشرق دہ نمایان بولغان چاغدہ گویا اول اثر قوتِ حیات نے نفخ قیلادور غان صور غہ اوخشہ بولوب اولوک لار تیریلیک غہ باشلایدور لار بارگانچہ اول حیات ازدیاد و قوّت و تکامل غہ یوز قویادور و انینک کمالی ضحوہ دایعنی قویاش کوتاریلکان چاغدہ بولادور پس اوشبو حالت قیامت احوالی غہ اوخشایدور وضحیٰ ہنگامی جنت اہلی جنت دہ قرار آلغان وقت غہ مشابہ دور دیب۔ اھ

وَالْقَمَرِ اِذَا تَلٰىهَا ۝ وقسم قیلامن آی بیلہ وقتی کہ آی قویاش غہ تابع اولور آی نینک اون اوچونجی اون تورتینجی اون بشنجی کیچہ لاری دہ بولور کیم اول کیچہ لار تمام روشنالیق دہ کیچار اول کیچہ لار دہ آی نینک طلوعی قویاش غروب قیلغان وقت دہ آی طلوع قیلماق دہ اولور دیمیش لار بوقول غہ کورہ آی نینک کمال غہ تیب شمس دن کسب ایتکان انوار کاملہ سی ایلہ کیچہ نے سراپا منوّر قیلغان و لیالی بیض آتالغان زمانی بیلان قسم واقع بولغان بولادور بوقول عطاء نینک قولی دور وبعضی لار دیمیش کہ اِذَا تَلَاهَا نینک معنی سے ہر قچان آی نینک طلوع و غروبی قویاش نینک غروبی غہ تابع اولسہ دیمک دور کہ مراد اندن آی نینک ہلال لیق ہنگامی دور دیب بوقول قتادہ وکلبی نینک قول لاری دور فقیر نینک فہمیم دہ اذا تلاہا نینک معنی سے قمر اجسام سفلیہ غہ تاثیر قیلماق دہ وخلق نینک مصالحی غہ مدار و منافع معاشیہ سے نظامی غہ سبب اولمک دہ وصانع حکیم جل شانہ قدرتی غہ دلالت ایتمک دہ شمس نینک آرقہ سیدن کتمک دہ ایکانے بیلان قسم قیلامن دیمک دور چونکہ تُلُوّ سُمُوّ وزنیدہ برنرسہ غہ ایرگاشیب آرقہ سیدن کتمک معنی سی دہ دور حاصل کلام قیسی معنی دہ کہ بولسہ اللہ سبحانہ نینک قویاش و آی بیلہ قسم قیلماقی اوّل نیرّین نینک وجودیدہ خواصّ عجیبہ و منافع کثیرہ بار مخلوق عمیم الفوائد ایکان

ے شیخ محمد عبدہ وجہ لار اپچیدن بوجہ نے اختیار اقیب دور منہ ۱۲۔

لیک لارینی بیلدورمک اوچون دورٔ چنانچہ نیرّاتِ فلک ایچرہ سلطانِ محتشم اولان نیرِّ اعظم آفتاب بارچہ کوکب لارنینک اشہری وانوری واکثر حکمانینک نزدیدہ ہمہ سی نینک اکبری بولوب لیالی وایامٔ شہود واعوام اینک حرکتی ایلہ نظامٔ اوزہ دورلارٔ وعالم کون داکی امورِ عظام اینک دورِ انتظام نماسی ایلہ وجود غہ کلمیش دورٔ سبعۂ سیارہ نینک سلکِ منظومی اورتاسیدہ اول گویا نوردن یسالغان برفانوس اولمک ایلہ زیرو بالاً ضیاء بخش اتیمکی اوچون مقامِ وسط انکا سیرگاہ قیلینمیش، ہمہ اہل دانش نینک معلومی دورکہ تقدیر حکیم قدیر ایلہ اجرامِ اثیریہ نینک احسامِ سفلیہ دہ انواع تأثیراتی اولوب ہر برکوکب نیچہ خاصیت لار ایلہ تأثیر ایتمک دہ دورٔ پس صانع عالم جلّ شأنہ بونیرِّ اعظم غہ ہم اوز قدرتِ بدایع ایجادی ایلہ نیچہ خاصیت لار بریش دورکہ بونیرِّ اعظم نینک اجرامِ علویہ دہ واحسامِ سفلیہ دہ ظہور نما اولان تأثیراتی اوزی دن اظہر دورٔ اما علویات داکی تأثیری چنانچہ اینک روشنالیغی جمیع کوکب نے چشم بیننده دن اخفا قیلورٔ وقمر غہ نور نے اول افادہ ایلارٔ وامّا سفلیات داکی تأثیری چنانچہ بونیرِّ اعظم دریالار غہ اشراق ایتکاچ انعکاس شعاعی ایلہ بخار دن بخارلار چیقیب طبقۂ زمہریہ دہ سحاب اولوب امطاری ایلہ زمین نے تیرگوزورٔ واینک امطاری نینک تأثیری ایلہ زمین دن نبات وازہار واشجار واثمار وجود غہ کلورٔ وبولوت دن توکولغان قارویا مغور لاردن زمین دہ چشمہ لارٔ ونہرلارٔ حاصل اولوب، نباتات وحیوانات غہ حیات بخش ایتمک اوچون تاغ لاردن واودی لاردن ہریان غہ روان اولورٔ وآفتاب عالمتاب نینک حرارتے ایلہ تاغ لاردن زمین لارایچرہ معدن لارحصول غہ کلیب زمین دہ اونگان نباتات اینک حرارتی ایلہ پیشادورٔ ومیوہ لارکمالی غہ یتادورٔ وقویاش نینک طلوعی ایلہ حیوان وانسان لار اوزلاریغہ سبب قوّت اولان قوّت طلبیدہ حرکت ایتمک دہ اولوب، اینک حرارت وضیاسی ایلہ منتفع[1] اولورلارٔ وقویاش نینک غروبی ایلہ جملہ ذی روح مضطر ومتحیر اولوب اولوک مثل لیک اوزمکان لاری دہ یاتادورلارٔ حاصل کلام قویاش نینک تأثیری ایلہ ایام ولیالیٔ وحرارت وظلالٔ ونور وضیاء وصیف وشتاءٔ وثلوج وامطارٔ ومعادن واحجارٔ ونباتات واشجارٔ وجود غہ کلیب، لبائع وارکانٔ ومعاشِ انسان وحیوانٔ وحسابِ اعوام ودہورٔ وعددِ سنین وشہورٔ ونیچہ مینک منافع موفورۂ وفوائد نامحصورۂ وجود پذیر اولورٔ خلاصۂ کلام عالمِ دنیا داکی بارچہ نرسہ لارٔ عزیز علّام تعالیٰ نینک تقدیرِ حکمت مشحونی ایلہ آفتاب عالمتاب نینک حرکت وحرارت وضیاسی غہ مربوط وموقوف قیلنیب دورٔ۔

علامۂ شہیر ابن القیم الجوزی رحمۃ اللہ علیہ مفتاح دار السعادہ نام کتابیدہ ایتادورٔ سونکرہ قویاش نینک طلوعی داکی حکمتِ ربانیہ نے تأمل قیلینیل کہ عزیز علیم تعالےٰ اینک بروضع منتظم ایلہ دور وحرکتی نے بچوک تقدیر قیلیب دورٔ باق کہ اگر قویاش آسمان نینک برموضعی دہ طلوع قیلیب، اول مکان دہ ہمیشہ تورسہ اوزگہ محل غہ سیر ایتیب تجاوز قیلماسہ، البتہ اینک شعاعی جہاتِ زمین نینک تولاسی غہ یتماس ایدیٔ چونکہ کرۂ زمین نینک جوانبی دن برطرفی نینک سایہ سے قویاش نینک شعاعی نے

[1] منتفع بہرہ مند دیمک دور۔

یتہ برجانب غہ توشمک دن توسادور پس اوز لارنغہ قویاش طلوع قیلمانغان قوم لارغہ دائمی کیچہ بولادور، وقویاش اوستی لارنغہ طلوع قیلنغان قوم لارغہ دائمی کوندوز بولادور، پس اول گروہ وبو گروہ بارچہ سی فسادغہ معرض اولورلار، ہر موضعی کہ انکا قویاش طلوع قیلماسہ اول موضع نینگ غایت سوغوق لیغی دن وقور وق لیغی دن اندہ حیوان تیرگیلیک قیلالمایدور، واندہ نبات اونمایدور، وشونکا اوخشہ ہر موضعی کہ اندہ قویاش زایل بولمای ہمیشہ تورسہ اول جای نینگ غایت حرارت وقور وقلیغی دن حیوان تیرگیلیک قیلالمایدور، واندہ نبات اونمایدور، حیوان تیرگیلیک قیلیب نبات اونادورغان موضع لارانجق قویاش اندہ کوندوزی طلوع ایلاب کیچہسے اندن غروب قیلیب تورادورغان جانب لاردور، پس حکمت الٰہیہ وعنایت ربانیہ اقتضا قیلدی کہ قویاش نینگ طلوعی اوّل نہاردہ مشرق جانبی دن تقدیر قیلینغای، وقویاش طلوع قیلماق ایلہ افق غربی طرف دن اوزی غہ مقابل بولغان جانب غہ اشراق قیلغای، سونگرہ اوز ولمای دور قیلماق، وبرجہت دن یتہ برجہت غہ سیر قیلماق، ایلہ تامغرب غہ منتہی بولغای، پس بو طرز دہ دور ایلہ اوّل نہاردہ اوزیدن مستور بولغان جہات لارغہ اشراق نور قیلغای، تاکہ خلق عالم قاشیدہ کیچہ وکوندوز مختلف بولمک ایلہ اولارنینگ مصالحی منتظم بولغای۔ اھ۔

تقدیر عزیز قدیر اقتضاسی ایلہ اجرام علویہ نینگ اجسام سفلیہ دہ بحسب مراتب تأثیراتی بولمک لیکی غہ بناءً اغلب تأثیرات آفتاب جہانتاب نینگ حرارتے ایلہ بولسہ مو خلاق عالم کوکب قمر غہ ہم اوز قدرت بدایع نمودی ایلہ نیچہ تأثیرات لارنجش ایتیب دور، چنانچہ قمرنے اللہ سبحانہ آی نینگ ابتدا سی دہ ینگیچہ الف بکی ظاہر قیلادور، سونکرہ آی اوزلیغ حکمت ربانیہ اقتضاسی ایلہ مقدر قیلینغان سیزدہ ساری وجاری اولوب منازلی نے طی قیلغانچہ ہر کیچہ آینگ نوری اندک اندک زیادت غہ یوز قویادور، تاآنکہ تمام و کمالی غہ یتیب تولوب بدر لیک حالتی غہ یتادور، سونکرہ نقصان غہ باشلاب اوّلغی حالتی غہ عود قیلادور، اللہ سبحانہ نینگ قمر غہ موندا غ حالت متنوعہ نے تقدیر قیلماقی، تابندہ لارنینگ معاشی وعبادت ومناسک لاری نینگ وقتی ظاہر بولسون دیمک اوچون دور شہور وسنین قمر ایلہ بیلینادور، وحساب عالم اینگ ایلہ قایم بولادور، آی نینگ وجودی دہ موندن باشقہ حکمت وآیات وعبرت لاربار دور کہ اللہ سبحانہ دن اوزگہ کیشے انے احصار قیلالماس، پس اللہ سبحانہ نینگ شمس وقمر ایلہ قسم قیلماقی، اول اکی سے مصالح عبادغہ متعلق منافع وفوائد لارغہ متضمن، وقدرت باری تعالیٰ غہ دلالت قیلادورغان آیات وعجایب لارغہ مشتمل بولمکی اوچون دور، مصنوعات جملہ سیدن قیسے بری کہ دلائل قدرت اولمک دہ اولوغ ومبالغہ لیک راق ایسہ، اللہ سبحانہ نینگ اول نرسہ ایلہ قسم قیلماقی تولاراق دور، شونینگ اوچون اللہ سبحانہ شمس وقمر، لیل ونہار صبح ونجم سماوارض ایلہ اوز کلامی دہ تکرار تکرار قسم قیلیب دور، چونکہ بو اشیاء بدایعہ لار اللہ تعالیٰ نینگ ربوبیتی غہ ووحدانیتی غہ دلالت قیلادورغان نرسہ لاردور۔ وَالنَّهَارِ إِذَا جَلَّاهَا لام وقسم قیلامن کوندوز بیلہ وقتیکہ اول کوندوز قویاش نے جلوہ لندورو ب ظاہر قیلسہ۔

تنبیہ۔ تجلیہ لغت دہ برنرسہ نے آچماق وعیان قیلماق معنی سی دور، پس معنی آیت ہر قچان

کوندوز شمس نے ظاہر و عیان قیلسہ دیمک اولور حالبوکہ کوندوز نینک وجودی نے وروشنالیقی نے پیدا قیلغان نرسہ ظہورِ شمس دور موندہ ظاہر و عیان قیلماق فعلی نے نہارغہ اسناد قیلماق اینک اوچون دورکہ نہار نورِ شمس دن عبارت دور ہر قچان کوندوز نینک ظہوری عیان راق بولسہ شمس نینک ظہوری عیان راق اولور چونکہ اثر نینک قوتی وکمالی مؤثر نینک قوتی غہ دلیل اولور بو مناسبت ایلہ گویا نہار شمس نے ظاہر و عیان قیلغان بولور یعنی قویاش نینک تمام انجلاسی کوندوز منبسط اولوب روشنالیغی ارتفاع تاپکان زمان دہ بولور پس شمس نینک انجلاسی نہار نینک ہنگامِ انبساط وارتفاعی دہ واقع اولغان مناسبت ایلہ فعل تجلیہ نے مجازاً نہارغہ اسناد قیلیب دور چنانچہ فعل نے اوز زمانینغہ اسناد قیلیب صام نہارہ دیر لار بو ہم شبو قبیل دن دور

جمہور مفسرین نینک قولی بو دورکیم ضمیر مؤنث ظلمت غہ یا دنیا غہ یا ارض غہ راجع دور اگرچہ بو نرسہ لار نینک ذکری بو قاریدہ اوتماسہ مو مخاطب لار نینک علمی دہ اول نرسہ لار معلوم بولغان جہتدن رواد ور بو قول غہ کورہ آیت نینک معنی سی نہار بیلہ قسم قیلامن وقتیکہ اول نہار کیچہ نینک ظلمتی نے آچسہ یا کہ دنیانے یا روشنی یا یریوزی غہ روشنالیق برسہ دیگان بولور زمانہ میز نینک مفسر لاری دن بری بو آیت نینک تفسیری دہ آیتا دورکہ کوندوز قویاش نینک تجلی ایتیب ظاہر بولمکی دن عبارت دور لیکن آیۂ شریفہ دہ قویاش نینک تجلی وظہوری نے کوندوز غہ اسناد بیریب دور بو ایسہ بو زمان لاردہ ہمہ یاورو پا عالم لاری آراسیدہ مسلّم و تلقی بالقبول اولغان مطلب غہ اشارت دور اول مطلب بو دورکہ زمین ہم سائر کواکب کبی بر کوکب سیارہ اولوب کیچہ وکوندوز یگہ مہ تورت ساعت زمانی دہ حرکتِ خاصہ سے ایلہ حرکت اتیمک دہ دور آیۂ شریفہ دن مستفاد اولغان معنی بویلہ دورکہ زمین اوز حرکتِ خاصہ سی ایلہ اوز محوری دہ چویر ولمک ایلہ آناً فاناً اوستیدہ ساکن اولغان مخلوق لارا وچون دنیا نینک ہر بر طرفیدہ قویاش نینک طلوعی غہ سبب اولور قویاش نینک تجلی وظہوری یر نینک حرکتِ خاصہ سیدن منتزع اولمک مناسبتی ایلہ کوندوز غہ اسناد بریلیب دور والاہیئتِ قدیم علماسی قولینغہ کورہ کوندوز نینک تجلی وظہوری قویاش نینک طلوعی غہ اسناد بریلور ایدی قرآن کریم قویاش نینک ظہوری نے کوندوز غہ اسناد قیلیب دور اگر قرآن کریم نینک آیاتِ شریفہ سی تحتیدہ مندرج اولغان نکتہ ورموز لار غہ ملتفت اولونسہ جمیع علم لار آیاتِ قرآنیہ تحتیدہ مندرج ایکانی ظاہر اولور بویلہ علم لار نے غیر لاردن تحصیل ایلاب سونگرہ اینک ایلہ مفاخرت ایلامک نے اوزیمیز غہ عار بیلیب برخجالت چیکمکیمیز لازم بز نینک قولیمیز دا کی دستورِ سعادت اولغان قرآنِ شریف علمی فنّی سیاسی شرعی برکتابِ مقدس دور حیف کہ بز اہل قرآن اولغان مسلمان لار ہیچ بر نرسہ نے اندن استفادہ ایتماسمیز بالعکس بز نینک علم دیب اوقوغان نرسہ لار میز بویلہ برکتابِ مقدس نے سائر ملت لار نظر یدہ معارف وتمدّن غہ مخالف ومنافی برکتاب کورساتمک دہ دور وای اوزرہ وای بز مسلمان لار نینک حالی غہ اہ

وَالَّيْلِ إِذَا يَغْشٰهَا ۝ وہم قسم قیلامن کیچہ بیلان وقتی کہ اینک قرانکغولیقی قویاش نینک نوری نے یاپادور وہر بر شہر نینک اوزیغہ مخصوص بولغان افقی نے قرانکغولوق باسادور

قولہ یَغْشٰی تحتیدا کی ضمیر مستتر لیل غہ وضمیر مؤنث بارز شمس غہ راجع اولوب، یعنی کیچہ قویاش نینک نوری نے یاپا دور دیمک، ویا پمک فعلی نے لیل غہ اسناد برمک، صام نہارہ قبیلدن دور، چونکہ کیچہ دہ قویاش نینک نوری نے یاپا دور غان نرسہ، قویاش ایلہ اینینک نوری توشا دور غان نرسہ آراسی دہ زمین نینک حایل اولمکی دور، نہ اینکہ قویاش نینک نوری نے یاپا دور غان نرسہ اوشبو حیلولۃ واقع بولغان زمان دہ وقوعہ کلکان کیچہ نینک اوزی بولغان، پس زمین نینک حیلولتی ایلہ قویاش نینک محتجب بولمکی کیچہ زمانی دہ واقع اولغاچ گویا کیچہ قویاش نے یاپیب مستور قیلغان بولوب یاپماق فعلی لیل غہ اسناد قیلینسب دور۔

قفال ایتیب دور کہ اوشبو تورت نوع قسم حقیقۃً شمس بیلان قسم ایکانیدہ بیچ برشبہ یوقدور لیکن شمس تابان نینک تورت اوصافی حسبے ایلہ۔ اولغی وصفی ارتفاع نہاردہ گے (یعنی کون کوتاریلگان چاغدا کی) روشنایلیقی دور، اول وقت اندا غ برزمان دور کہ اندہ معاش اوچون حیوان منتشر اولوب انسان حرکت حرکت دہ اولور، ایکنجی وصفی آی نینک قویاش غہ تابع بولمکی واندن نور آلمکی دور، اوچونجی وصف قویاش نینک ظہوری وطلوعی کوندور سببی ایلہ کامل بولمکی دور۔ تورتینجی وصف کیچہ کلمکی ایلہ مونینک خلافیدہ قویاش نینک نوری کیچہ نینک ظلمتی برلہ مستور اولمکی دور، وکیشی کہ قویاش نینک عظمتی نے تأمل قیلسہ سونکرہ عقل حقیقت بین کوزی ایلہ اوشبو عظمت آثار اولان قویاش دہ مصنوعیت ومخلوقیت اثری نے مشاہدہ قیلیب البتہ شوندا غ برمخلوق نے یراتغان خالق قدیر تعالیٰ وتقدس نینک عظمتی غہ تأمل ایلامک غہ انتقال قیلور، فسبحانہ ما اعظم شانہ۔ اھ

ہندسہ عالم لارے شمس منیر نینک جرمی نینک چونک یقی نے زمین نینک جرمی دن تخمیناً بریوز آتمیش آلتہ درجہ چونک دیب دور لار بویلہ عظمت دہ اولان نیر اعظم نے برکون برمرہ اطرافیمیز دہ دوہ قیلدوروب باشیمیز اوستیدہ چویروگان قادر قیوم تعالیٰ شانہ نینک قدرت وعظمتی نہ مرتبہ دہ ایکانین برتفکر ایلاب اینینک قدیر لِمَا یَشَاءُ فَعَّالٌ لِمَا یُرِیْدُ ایکانیغہ ایمان کلتورمک واجب دور۔

وَالسَّمَآءِ وَمَا بَنٰىهَا ۝ وقسم قیلامن آسمان لاربیلہ، والے بنا قیلغان قادر عظیم الشان بیلہ۔ وَالْاَرْضِ وَمَا طَحٰىهَا ۝ وقسم قیلامن زمین بیلہ، وہم انی بسط قیلغان قادر رب العالمین بیلہ۔ وَنَفْسٍ وَّمَا سَوّٰىهَا ۝ وقسم قیلامن انسان نینک نفسی بیلہ، واول نفس نے تسویہ وتعدیل ایتکان ذات جلیل الصفات بیلہ، نفس نے تسویہ قیلماق دن مراد اینینک جمیع احوالی نینک کامل، واتمام اوزرہ بولمکی غہ سبب بولا دور غان قوای کثیرہ نے انکا عطا قیلماق دور، اول قوٰی لار نینک بعضے سے محرکہ دور کہ اول قوۃ شہویہ وغضبیہ دن عبارت دور، وبعضی سی قوۃ مدرکہ دور کہ اول اون دور حواس خمسۂ ظاہرہ وحواس خمس باطنہ دور، وبعضی سے محرکہ مواجاس ومدرکہ مواجاس دور، واولار غاذیہ نامیہ مولدہ جاذبہ ہاضمہ ماسکہ ودافعہ دور۔

اہل حکمت دیب دور لار کہ ہر حرکتی کہ دفع مضرت یا غیر غہ غلبہ اوچون بورک دہ حصول غہ کلسہ

ن نفس حیوانیہ طرفیدن یورک دہ حصول غہ کیلسہ۔

نفس حیوانیہ طرفیدن، اول حرکت نینک اسمی قوۂ غضبیہ دور، بو قوہ نینک شغل و پیشہ سی دفع مضرت وجلبِ غلبہ دور، و موضعی و مبدأ فعلی یورک دور، بو قوہ نینک حدّ اعتدالی شجاعت دور کہ اول خلق ممدوح دور، و افراطی تہوّر، و تفریطی جبن دور، کہ بو ہر ایکی سے خلق مذموم دور، و ہر حرکتی کہ جلبِ منفعت یا طلبِ لذت اوچون نفس حیوانیہ طرفیدن یورک دہ حاصل اولسہ اول حرکت قوۂ شہوانیہ تسمیہ قیلنور، بو قوہ نینک شغل و پیشہ سی جذبِ منفعت و طلبِ لذت دور، موضعی و مصدرِ فعلی یورک دور، بو قوہ نینک حد اعتدالی عفت دور کہ شرع و مروت دہ ممدوح و مقبول دور، افراطی شرہ، و تفریطی خمود، دور کہ ہر ایکی سی خلقِ بد دور، و بو ایکی قوۂ غضبیہ و شہوانیہ اگر نفسِ انسانیہ نینک تحتِ حکمی دہ عبدِ مملوک آسا ہر حال دہ امر یغہ مطیع و منقاد اولسہ، ایکی سی ہم اعتدال اوزرہ بولوب ایکی خلقِ حسن حاصل اولور کہ بری شجاعت و بری عفت دور، غضب و شہوت غہ مالک اولغان نفس انسانیہ حرّ و کامل دور، و اگر امر برعکس اولوب غضب و شہوت نفسِ انسانیہ غہ غالب کلیب انے حکم لاری تحتیغہ آلیب عبدِ مملوک کبی استخدام قیلدورسہ لار، اول زمان غضب و شہوت اعتدال دن چیقیب ایکی سیدن تورت یمان خلق وجود غہ کلور کہ اولار تہوّر و جبن و شرہ و خمود دور لار، و بو تورت یمان خلق دن برینچہ اخلاقِ ذمیمہ لار تولغولور، غضب و شہوت غہ مغلوب بولغان نفسِ انسانیہ اسیر و ناقص دور کہ اول اوزی نے بیلماس جاہل و مولی سیدن غافل دور، و اوزگہ قوتلی لار نینک بیانی حکمت کتاب لاری دہ بتفصیل مبیّن دور،

اوشبو قسم لاردہ مخلوقاتِ کونیّہ دن بعضی سینی ذکر قیلیب خالقی نے انکا عطف ایلاب ہر ایکی سی بیلہ قسم قیلماق استحقاق تعظیم دہ ہر ایکی سے نینک برابر لیکی اوچون امماس دور، بلکہ بو ترتیب واکی نکتہ صانع عالم نینک وجودی و کمالِ قدرتے انسان لار غہ ظاہر بولمک، و عقل اول صانع قدیر نینک جلالی و عظمتِ شأنینی ادراک ایتمک غہ ممکن قدر دست رس حاصل قیلماق مقصودی اوچون دور، چونکہ اللہ سبحانہ اولاً مخلوقاتِ محسوسہ نینک شرف و نفعی جہتیدن اعظمی اولان قویاش ایلہ قسم قیلدی، و انے تورت اوصافی ایلہ وصف قیلدی کہ اول وصف لار قویاش نینک ضیاسی، و اینک قمر غہ متبوع بولمکی، و ارتفاع نہار دہ اینک متجلی و تابان اولمکی، و کیچہ دہ اینک مستور و مختفی اولمکی دور، سونکرہ سماء برلہ قسم قیلدیکہ اول قویاش نینک سیر گاہی دور، و جثہ دہ قویاش دن تولا عظیم دور، و بو ایکی سی ایلہ قسم ایلاب اولار نینک شأنی نینک اولوغلوقی تنبیہ قیلدی، زیرا کہ بر نرسہ ایلہ قسم قیلماق اینک شأنی نینک اولوغلوقینی بیان قیلماق اوچون دور، بارچہ غہ معلوم شئ لار دن دور کہ آسمان و قویاش حرکت و ضیعہ لاری و تغیرِ احوال لار یغہ کورہ صانع مدبّرِ کامل القدرہ بالغ الحکمہ غہ محتاج بولادو رغان اجسامِ ممکنہ دن دور لار، پس عقل بونرسہ لار نینک احوال و اوصافی نے بیلمک ایلہ البتہ بولار نے خلق اینکوچی صانع قدیر نینک کبریاسی غہ توسّل قیلادور، و حسّ بو باب دہ انکا منازعت ایتماید ور، پس بو ذکر قیلینغان ترتیب عقل نے عالمِ محسوسات حضیضی دن عالمِ ربوبیّت بالا سیغہ، و صانع عالم نینک کبریاءِ صمدیتی نینک بیداسی غہ چیقمک غہ گویا بر کوپرو ک کبی دور، فسبحان من عظمت حکمتہ، وکملت کلمتہ۔

اللہ سبحانہ نینگ ذاتی نے تانوماق بار سیدہ اوشبو اوچ اشیا سماء وارض ونفس نے ذکر اتیمک اننینگ اوچون دورکہ غایب غہ استدلال ایلامک ممکن بولمایدور، مگر شاہد برلہ، وشاہد انچق عالم جسمانیہ گینہ دور۔ عالم جسمانی ایکی قسم دور بسیط ومرکب، بسیط ایکی قسم دور علوی وسفلی۔ قولہ تعالیٰ والسماء جسمانی بسیط علوی غہ اشارت دور، والارض جسمانی بسیط سفلی غہ اشارت دور، ومرکب الیہ اقسام دور، واننینگ اشرفی ذوات الانفس دور، قولہ ونفس جسمانی مرکب غہ اشارت دور، گویا اللہ تعالیٰ اوز ذاتینی بندہ لارغہ جسمانی بسیط علوی جسمانی بسیط سفلی وجسمانی مرکب بیلان تانوتماق اوچون اوشبو اوچ اشیانے ذکر غہ تخصیص ایتیب دور،

علامہ ابن القیم الجوزی ابتا دور، بو قسم خلاق ومخلوق ایلہ قسم قیلماقغہ متضمن اولوب دور، چونکہ اللہ سبحانہ سماء والنے بنا قیلغوچی بیلان، وارض والنے یایغوچی بیلان، ونفس والنے تسویہ قیلغوچی بیلان قسم قیلیب دور، بو اوچ اشیا بیلان قسم قیلماق دہ بولار ننینگ بانی سے وداحی سی ومسوی سی نے لفظاً ذکر قیلدی، وایلگاریکی تورت نوع قسم دہ فاعل نے لفظاً ذکر قیلمادی، اولغی تورت نوع قسم دہ فاعل نے ذکر قیلماغانی اننینگ اوچون دورکہ، شمس وقمر ننینگ حرکت وسیری، ولیل ونہار ننینگ تعاقبی برامری دورکہ انسان لارا اول امر ننینگ حادث ایکانے ننینگ علامتی نے ادراک لاری اندازہ سیچہ مشاہدہ قیلماق دہ دور لار، وعقل نظری ایلہ ادراک قیلادور لارکہ بو امر مذکور حادث دور البتہ انکا بر محدث بولماے چارہ یوقتور دیب، بو امر بارچہ غہ معلوم اولان امور لار جملہ سیدن بولوب انسان لار ننینگ علمی انے ادراک اتیمکی محدث نے ذکر اتیمک دن بیحاجت قیلغان جہتدن بو تورت نوع قسم دہ فاعل نے لفظاً ذکر اتیمک ضرور کورولمادی، چونکہ بو اشیا لار صانع قدیر ننینگ وجودی غہ اوز لاری روشن دلیل دور لار، شونینگ اوچون نظار دن برطائفہ مصنوعات ایلہ صانع غہ استدلال قیلماق طریقی غہ سلوک اتمیش لار، بو استدلال صحیح دور، چونکہ قرآن کریم دہ مواضع متعددہ دا بو یلہ استدلال غہ تنبیہ قیلیب دور، چنانچہ ایتیب دور۔ اِنَّ فِیْ خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّیْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰیٰتٍ لِّاُولِی الْاَلْبَابِ ۝ اما بو اوچ اشیا بیلان قسم قیلماق دہ فاعل نے ذکر اتیمک، بو اشیا لار ننینگ مصنوع وحادث ایکانینی بیلدورمک اوچون دور، یعنی سماء وارض ہر ایکی سی ثابت اولوب حتی انسان لار ایچرہ اولار ننینگ قدیم ایکانینی ادعا قیلغوچی دہری لار بولغان اوچون اولار بیلان قسم قیلغان دہ اولار ننینگ بانی سی ومبدعی نے قوشوب قسم قیلیب دور، وشونکا اوخشہ نفس بیلان قسم قیلغان دہ انینگ مسوی وفاطری نے قوشوب قسم قیلیب دور، چونکہ نفس ننینگ حدوثی غیر مشہود[1] دور، حتی کہ بعض لار انینگ قدیم لیقی غہ بارا دور لار۔

وبو ذکر قیلینغان وجہ ننینگ تاشیدہ بناء سماء، وطحو ارض، وتسویۂ نفس نے ذکر اتیمک دہ

---

[1] یعنی کورولوب تورکان نرسہ ایماس ۱۲

اللہ تعالیٰ نینک رحمتی وحکمتی، وخلق غہ عنایتی ومرحمتی، بارلیغی نے بیلدورمک غہ دلالت ہم بار دور، چونکہ بناء سماء دلالت قیلادورکہ سماء زمین اوستیغہ قبۂ عالیہ کبی اولمک ایلہ اوشبو عالم دنیا اوبی غہ سقف قیلنیب دور، اللہ تعالیٰ قرآن کریم دہ مواضع متعددہ واسماء نے زمین غہ بندہ لار اوستیغہ سقف کبی بناء قیلماق لیغی ایلہ منت قیلادور، بوآیت دہ سماء بیلان قسم قیلیب سونکرہ انینک بناسی نے ذکر ایتمکی بندہ لار غہ اوز عنایت ومرحمتی نے بیلدورمک دور۔

وطحوالیسہ یرنے یایماق وتوز قیلمک وکنکرو قیلماق دور، زمین نے اللہ تعالیٰ محض عنایتِ ربّانیہ سی ایلہ موندا غ قیلماق، انسان وحیوان لار اندہ قرار آلماق، وبنا قیلماق، ودرخت تیکمک، وزراعت قیلماق، ممکن بولسون دیمک اوچون دور، واللہ تعالیٰ نینک زمین نے طحو قیلماقی داکی حکمت دن بری بوکہ سونینک زمین نینک اوستیدن زمین نینک ایچیغہ سینگیب کتمکی غہ ہم بوایش مُساعِد بولسون دیمک اوچون دور، بوایش طبیعیّون نینک عقولی نے حیرت غہ سالادور غان ایش لار جملہ سیدن دور، بووجہ دن کہ طبیعت نینک مقتضاسی بو ایدی کیم زمین اوستیداکی سولار نینک تولالیغی دن سونینک ایچیغہ چوکوب کتکای، چنانچہ برفارچہ چونک کیسک نے برارپق چہ داکی سونینک ایچیغہ قویہ لار اول کیسک سونے اوزلیغہ ایچمک ایلہ وجودی متلاشی اولوب سوایچرہ چوکوب کیتا دور، پس بوکرۂ زمین اوزی نینک ہرطرفیدن احاطہ قیلغان محیط لار ایچرہ گویا دریائے محیط اور تاسی داکی برآطہ مثل لیک بولوب، انینک اوزاسیغہ اوستیدہ ہرطرف غہ جاری اولمک دہ اولان چونک نہرلار نینک سولاری نے اوزلیغہ ایچیب توروب، بازانینک سوایچرہ چوکوب کیتمای برجانبی بحرمحیط دن چیقیب تورمکی طبیعت مقتضاسی نینک خلافیدہ بولغان برامرور، وہم زمین نینک سودن چیقیب تورگان جانبی اوشبو معیّن جانب بولوب اندن اوزگہ جانب بولماس لیکی (باوجود شکل گرویی دہ ہمہ جانب لار نینک برابر بولمک لیکی ایلہ) بوتخصیص دہ برسرِّ غامض بارلیقی نے تقاضا قیلادور، پس اربابِ طبایع لار بوامر نے صانع قدیر نینک عنایت وحکمتی اوشبو نے تقاضا قیلدی دیب قائل بولمک غہ مضطر بولورلار، یعنی ہیچ برچارہ سیز البتہ بوایش صانع قدیر عنایتی نینک تقاضاسی دور دیرلار۔

ـ وشونکا اوخشہ اللہ تعالےٰ نفس بیلان قسم قیلغان دہ ہم انے تسویہ قیلغان، وانکا فجور و تقویٰ نے الہام ایلاکان ذات نی قوشوب قسم قیلماقی انینک اوچون دور کہ انسان لار دن بعضے لار نفس نے قدیم انینک ہیچ برمُبدِعی یوق دیدورلار، وبعضے لار بلکہ فجور وتقوی نے نفس نینک اوزی ابداع قیلادور دیدورلار، پس اللہ تعالیٰ اوز قولی ایلہ بیان قیلدی کہ نفس نے تسویہ وابداع قیلغان اول صانع قدیر دور، ونفس غہ فجور وتقویٰ نے الہام ایلاگان ہم بے شبہ اول قادرِ بے نظیر، پس بوآیتِ کریمہ لار ایلہ اللہ تعالیٰ بزلار غہ تنبیہ واعلام قیلدی کہ بزانسان لار نینک نفس لار یمیز نے وعمل لار یمیز نے خلق اینتکوچی اول اللہ تعالیٰ دور، وہم بوآیت دہ لفظِ تسویہ نے

ذکر اتیمکی دن معلوم اولدی کہ انسان نینک روحی بدنی ایلہ جمع بولغان دہ غینہ نفس فاجرہ یا تقیہ بولادور، بولماسہ بدن سیز مجرد روح نینک اوزیدہ ہیچ برفجور اولمایدور۔

فَاَلْهَمَهَا فُجُوْرَهَا وَتَقْوٰىهَا ۝ پس اللہ تعالیٰ ہر برنفس غہ فسق وتقویٰ یولی نے بیلدور دی، یعنی یمان یلیق ویخشی یلیق نے امتیاز قیلا دورغان عقل قوہ سی نے بردی، وفجور وتقوی نے انکا فہم قیلدوردی، واولار نینک یمان ویخشی یلیقی نے انکا تانوتتی، واندن قیسی بری نے خواہلاسہ انے اختیار ایتمک غہ انے سربست ومتمکن قیلدی، پس بوعالم دہ ہریمان یلیق یا یخشی یلیق ایش اندن صادر اولسہ، نفس نینک اوز خواہشی وارادہ سی ایلہ صادر اولوب، انینک جزاسی نفس نینک اوزیغہ بیتادور۔

بعض کبار دیمیش کہ قولہ تعالیٰ فالہمہا فجورہا وتقوٰہا دن معلوم اولدی کہ محلّ الہام نفسِ انسانی نینک اوزی دور، وہم نفس غہ فجور وتقوی نے الہام قیلغوچی اللہ جل جلالہ نینک اوزی دور، باشقہ کیمسہ ایماس دور، لیکن اللہ تعالیٰ نینک نفس غہ فجور نے الہام ایلاکی نفسِ انسانی فجور نینک شانِ انسانی غہ یاقیشماس بوزوق وقبیح ایش ایکانینی بیلکی اوچون دور، انکا عمل قیلما غلیق او چون ایماس دور، وتقوٰی نے الہام ایلاکی نفس تقوی نینک اللہ تعالےٰ قاشیدہ وبندہ لارنظرینده مقبول ومستحسن برامر مرغوب ایکانینی بیلمک لیکی، وانکا عمل قیلما غلیقی اوچون دور، پس اللہ تعالےٰ نینک فجور قسمی دا کی الہامِ اعلام دور، الہام عمل ایماس دور، زیراکہ اللہ تعالیٰ نینک کلامیدہ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَآءِ کلیب دور، اللہ تعالیٰ فحشاء غہ امر قیلماغان کبی فحشاء نی الہام ہم قیلمایدور، چونکہ اگر اللہ تعالیٰ بندہ فحشاء نے الہام قیلا دورغان بولسہ، بندہ انے قیلماق ایلہ مؤاخذ بولماسلیکی لازم کیلا دوردیب، پس بوآیتِ کریمہ سورۂ بلدہ ذکر قیلینغان وَهَدَيْنٰهُ النَّجْدَيْنِ قول کریمی نینک مضمونیدہ وارد بولغان بولادور، چنانچہ اول قولِ کریم نینک معنی سی انسان غہ خیر وشر یولی نے، یعنی سعادت وشقاوت اسباب لاری نے بیان قیلدوق دیگان بولورایدی، بوآیتِ کریمہ نینک معنی سی ہم نفسِ انسانی غہ اللہ تعالیٰ فجور وتقوی نینک یول لاری نے بیلدوردی، یعنی طاعت ومعصیت نیمہ دن عبارت ایکانینی تانوتتی، وانینک حسن وقبحی نے انکا فہم قیلدوردی دیمک اولور۔

ابن جریر طبری روایت قیلیب دور، ابن عباس جناب لاری دیمیش کہ فالہمہا فجورہا وتقواہا نینک معنی سی بَيَّنَ الْخَيْرَ وَالشَّرَّ یعنی یخشی ایش نے ویمان ایش نے بیان قیلدی دیمک دوردیب۔

عبد الرزاق ضحاک دن نقل ایتیب دور، ضحاک دیب دورکہ فجورہا وتقواہا دن مراد طاعت و ومعصیت نے دیمک دور، ابن المنذر وابن ابی حاتم دیمیش لارکہ فالہمہا فجورہا وتقوٰہا نینک معنی سی نفسِ فاجرہ غہ فجور نے، ونفسِ تقیہ غہ تقوی نے الہام قیلدی دیمک دور۔

ابن مردویہ دیمیش کہ قولہ تعالیٰ فالہمہا فجورہا وتقوٰہا نینک معنی سی اللہ تعالیٰ بندہ لارغہ رست یول نے آز غونلوق دن آجراتیب بیان قیلدی، وہر نفس غہ اول نہ نرسہ ادچون خلق قیلانیب دور

وعلم آلہی دہ انکا نیمہ نرسہ یازیلیب بارچہ سی نے الہام قیلدی دیمک دور، قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰىهَا ۝ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰىهَا ۝ تحقیق سعادتِ ابدی غہ یتیب فائدہ قیلدی کیمکہ اوز نفسی نے یمان عمل لار وپست اخلاق لاردن پاک ایتیب، ہر قسم علم وعمل لار تحصیل واکتسابی ایلہ انے اوستوروب بلند قیلدی، وتحقیق دنیا وآخرت دہ مطلوبِ حقیقی غہ یتمای نا امید وزیانکار اولدی، کیمکہ یمان عمل لارنے قیلماق وپلید اخلاق لار ایلہ متصف اولمک برلہ اوز نفسی نے ناقص ودنی قیلدی، یعنی اللہ سبحانہ ہر بر نفس غہ یخشی لیق ایلہ یمان لیق آرا سینے آیرادور غان قوۃ عقل نے بردی، وخیر وشر دن خواہلاگانینی قیلماقغہ انکا اختیار قوۃ سی نے ہم بردی، پس خیر وشر نے امتیاز ایتمک غہ عقل واندن ہر قیوسی نے قیلماق غہ اختیار انسان دہ بولغاچ، بر انسان علم وعمل برلہ نفسینی تربیہ قیلسہ اول کیشی فائدہ مند اولوب سعادت غہ یتار، یعنی دنیا وآخرت دہ رضای الہی غہ نائل بولغودیک انسان کامل اولور، وبر کیمسہ یمان یول نے اختیار ایتمک ایلہ نفسی نے علم وعمل برلہ تربیہ قیلماسہ، بلکہ حیوان قیلا دہ رغبان ایش لارنے بیباکانہ قیلسہ، البتہ بو کیشی قوۃ عاقلہ سی نے جہل وضائع قیلغان جہت دن حیوان لار جملہ سیدن سنالماق ایلہ سعادتِ ابدی دن محروم اولور،

موعظہ ای مؤمن لار باقینک کہ اللہ سبحانہ کلام قدیمی وقرآن کریمی دہ قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰىهَا وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰىهَا دیدور، بز لار گرچہ انسان لیک جہتیدن لازم بولغان انسانیت شیوہ لارمہ سی نے گوشۂ التفات ایلہ ملحوظ قیلماغان بولساک مومن لیک جہتیدن اوشبو مؤمن بہ اولان قرآن مجید نینک آیتی غہ عمل قیلماقیمیز لازم دور، کرک کہ دنیا دہ مسعود یشامک وآخرت دہ نائل اجر وثواب اولوب بختیار اولمک، لیکیمیز اوچون نفسیمیز نے یمان عمل لار وپلید اخلاق لاردن پاک ایتکایمیز، وعلم وعمل واخلاقِ حمیدہ زیوری ایلہ انکا آرایش برگایمیز، وخدا وبندہ لار قاشیدہ مردود ومطعون وہمۂ خیر وسعادت دن محروم ونا امید اولمک دن اندیشہ قیلیب، نفسی میز نے یمان عمل لار وبوزوق اخلاق لار آلایشی ایلہ ملوث وپلید ایلامک دن پرہیز قیلغایمیز، افسوس کہ بز مؤمن لاردن تولا کیمسہ لار انسانیت شیمۂ مرضیہ سی اولان افعال واخلاق گاردن بتون غافل بولغانلیق اوستیغہ پیغمبر میز واسطہ سی ایلہ خداوندِ رب العالمین طرفیدن تبلیغ بیور ولغان قرآن عظیم الشان نینک تنبیہی وترغیبی دن ہم غافل اولوب، تباہ عمل لار وپلید خلق وعادت لار ایلہ شینِ انسانیت بولغان لاری حال دہ، اوزگہ ملت لار مجردِ انسانیت لازمہ سی نے رعایہ ایتمک ایلہ، اخلاق لاری نے پاکیز قیلماق غہ، ونفس لاری نے تہذیب ایتمک غہ سعی قیلماق دہ، وبز نینک اکثریمیز غہ وحشی وحیوان اسم ولقبی نے بیریب حقارت نظری ایلہ باقماق دہ دور لار، انصاف نظری ایلہ باقساک مسلمان نامی داکی کیمسہ لار نینک قیسے قوم دن کہ بولسہ اکثری نینک شریعت امر قیلغان عمل لارنے قیلماغان، ونہی قیلغان نرسہ لاری نے قالدورماي عادت طرزیدہ قیلغان نینک تاشیدہ، اخلاق لاری بوزوق، وطبیعت لاری ہمۂ ملت دن پست ونامرغوب ومنفور دور، اوزگہ ملت لار حتی ملیت تعصبی نے تاشلاب انسانیت

شعاری نے اختیار اتیکان حال ده مسلمان لار ده ملیّت حمیّت و شفقتی اصلا وجود کورساتماب دور، دائم الیش لاری اوزمؤمن برادر لار یغه بدخواه لیق و ضرر اورماق، و فریب بریب آلداماق، غدر و خیانت وبربر لار یغه بغض و عداوت دن عبارت دور،

آی مؤمن لار قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰهَا نینک معنی شریفی غه عمل قیلماق موندا غ اولور موخداون قور قماق کونکلونیکیزده بولماسه موانا نیت نامیغه حقارت و عار کلتورمک بارهسیده اوزگه ملت لار دن اویالینک، قولینکیزداکی مؤمن به اولان قرآن کریم غه قیجان عمل قیلورسیز، عمل هنگامی ادشبو عالم دنیادور، آخرت ایسه دار جزا، الله تعالے قرآن نے سیز مؤمن لار نینک عمل قیلما غلیقینکیز اوچون نازل قیلیب دور، بو دنیاده انکا عمل قیلما سانکیز آخرت ده انینک حقی نے ادا قیلمخان یا قیلما غانینکیز بارهسیده مسئول بولورسیز، الله تعالے کلامی ده وَاِنَّهٗ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْئَلُوْنَ دیدور،

قوله قَدْ اَفْلَحَ نے اکثر مفسّر لار قَسَم نینک جوابی دیب دور لار، جواب دن لام قسم نینک حذف قیلینماق غه باعث طول کلام ایمیش، بعضی لار دیب دورکه بوآیت جواب قسم ایماس دور، بلکه آیت متقدمه فالهمها غه تابع کلام دورکه استطراد طریقیده وارد اولوب دور، جواب قسم ایسه محذوف دور، تقدیری لَيُدَمْدِمَنَّ اللّٰهُ عَلٰى كُفَّارِ مَكَّةَ لِتَكْذِيْبِهِمْ رَسُوْلَهٗ كَمَا دَمْدَمَ عَلٰى ثَمُوْدَ لِتَكْذِيْبِهِمْ صَالِحًا دیمک دور، یعنی اوشبو اشیاء عظیمه بدلیه بیلان قسم قیلامن که البته رسول الله نے تکذیب قیلغانلیق لاری اوچون الله تعالی کفار مکه غه عذاب یباریب هلاک ابدی ایله اولارنینک بیخ لاری نے قورو توب نابود قیلور، اندا غکه صالح پیغمبر نے تکذیب قیلغانلیق لاری اوچون ثمود قومی غه عذاب یباریب هلاک استئصال ایله اولارنے نابود قیلیب دور،

علامه زمخشری اوشبو کین کی قول نے اختیار قیلیب دور، زکاء لغت ده نشو و نما تاپمک معنی سیده دور، بو معنی غه کوره آیت کریمه نینک مفادی بویله اولورکه تحقیق هر بر مطلب غه فائز اولوب هر بر مکروه دن نجات تاپتی کیشیکه نفسی نے علم و عمل و اخلاق سینه ایله نشو و نما تافتوردی، وهم زکاء بر کمرسه اهل صلاح اولمک معنی سیده دور، بو قول غه کوره آیت کریمه نینک معنی سی کیمکه نفسی نے اعمال صالحه و اخلاق فاضله لار اکتسابی ایله اصلاح قیلسه دیمک اولور، و تزکیه پاک قیلماق معنی سیده هم کیلور، بو قول غه کوره آیت کریمه نینک معنی سی کیمکه نفسی نے اعتقاد و اخلاق و کردار و گفتار جهتیدن شرع ده مخالف و ناصواب نرسه لار دن پاک قیلسه، شبه سیز نجات و سعادت غه اولاندی دیمک اولور، راغب اصفهانی مفردات ده ایتا دورکه نفس نینک زکاء و طهارتے ایله انسان انداغ بر مقام عالی غه یتا دورکه، بو دنیاده اوصاف حمیده ایله متصف اولمک غه لایق، و آخرت ده اجر و ثواب غه یتمک غه مستحق اولادور، و تزکیهٔ نفس بو دورکه انسان نفسی نینک پاک بولمکی غه سبب

بولادور غان عمل لار نیمه ده که بولسه انی طلب و قصد ایتکای (وکردار و گفتار و اعمالِ قلبیّه و بدنیه ده شرع شریف کورسا تکان مسلک غه سلوک قیلغای) اه

تدسیه تأدیه وزنیده بر آدم نی اِغوا و افساد ایله گمراه ایلامک معنی سیده دور، بوقول یوقاری ذکر قیلینغان زکاء نینک صلاح معنی سی ده کلمکی نینک نقیضی دور، یعنی زکّاها غه نفسی نی اعمالِ صالحه و اخلاقِ فاضله ایله اصلاح قیلسه دیب بریلکان معنی غه نقیض اولمک ایله، دسّاها نینک معنی سی کیمکه نفسی نی اعمالِ خبیثه، و اخلاقِ ذمیمه ارتکابی ایله تو غری یول دن آزدورسه و تباه قیلسه دیمک اولور، وهم تدسیه لغت ده برنرسه نی تولا قتیغ یاشورمک معنی سی ده کلور، بوقول یوقاری ذکر قیلینغان زکا نینک نشو و نما معنی سی نینک نقیضی دور، پس زکّاها غه کیمکه نفسی نی طاعت و اعمالِ خیر و صدقه و خلق الله غه احسان ایلامک کبی حسنات لار ایله بلند قیلسه، والکا نشو و نما برسه، دیب بریلکان معنی غه نقیض اولمک ایله، دسّاها نینک معنی سی کیمکه اعمالِ صالحه لنی ترک ایتمک، و معاصی و مناهی یولی غه کتمک، ایله نفسی نی ناقص و گمنام و ذلیل قیلسه دیمک اولور، زیراکه اهل صلاح لار ملأ اعلیٰ غه تابش قیلماق ده اولان انوارِ طاعت و تقوی لاری ایله، و دائم مواضع طاعات و محافل خیرات و حسنات نی لازم تو تمک لاری ایله، اوز نفس لارینی ظاهر قیلور لار، بخلاف اهلِ فسق که اولار اوز نفس لاری نی ارتکابِ رذائل ایله مواضع خفیّه غه یاشورادور لار، سعادت سیماسی اولار نینک احوالِ روحیّه لاری ده لایح ایماس دورکه، الله تعالیٰ نینک مقرّب بنده لاری اورتاسیده اینک ایله مشهور بولغای لار، مونینک مثالی بوکه عرب قومی نینک جوانمرد سخا آیین لاری نینک عادت سنیّه لاری بوکه شهرت لاری نی آرتدورماق اوچون ایگیز جای لارغه خیمه و چادر لاری نی قوروب نزول قیلادور لار، وکیچه ده کلگوچی ضیف لار مهمان نوازلیق لاریغه یول تاپیب تیوشمک تسهیلی اوچون اوت یاقادور لار، ولیئم لاری ایسه مونینک ضدّی ده مکان لاری مسافرلار و یولاوچی لاردن مخفی و یاشورون بولمک نی ایستاب پست چوقور دره لار، وچات لار خلوت گاهی غه نزول قیلادور لار، واوز لارینی ایل دن پوشیده توتادور لار، شونکا اوخشه اعمالِ خیر قیلغوچی نیکوکار کیشیلرنی موعرب جوّاد لاری کبی اعمالِ برّ و حسنات ایله اوز نفسی نی ظاهر قیلور، وفاجر ایسه لئیم لار کبی اوز نفسی نی پوشیده توتار.

قوله زکّاها ودسّاها دکی ضمیر فاعل بارسیده مفسر لار اختلاف قیلیب دور لار، بعضے لار اول ایکی ضمیر نی یوقاریده ذکر قیلینغان هر ایکی کلمه من غه راجع قیلیب دور لار، صحیح اوشبو قول دور، وبعضے لار اول ضمیر فاعل نی الله سبحانه غه راجع قیلیب دور لار، بوایکی قول نینک دلیل لاری بزنینک کشف البیان نام تفسیر یمیزده تفصیل مبیّن دور، خواهلاگان کیشی انکار جوع قیلسون.

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَاهَا ۝ إِذِ انْبَعَثَ أَشْقَاهَا ۝ ای محمد قیداغ که مکه اهلی سنے تکذیب قیلور لار، شونکا اوخشه ثمود قومی کفر و طغیان لاری سببی ایله پیغمبر لاری صالح نی تکذیب ایتی لار، اول زمان که اول ثمود قومی نینک اینک شقی سی اولان قدار بن سالف

صالح علیہ السلام نینک معجزہ سی اولان ناقہ نے بوغورلاماق غہ سرعت ایلہ قوپتی، ثمود قومی نینک قصہ سے قرآن کریم دہ مواضع متعددہ داذکر قیلینغان اینک قصہ سین تفصیل ایلہ موندہ ذکر قیلماق غہ حاجت یوقتور، مجملاً بیانی بوکہ ثمود قومی عرب بائدہ دن دور، اللہ تعالیٰ اول قوم غہ صالح علیہ السلام نے پیغمبر قیلیب یبارردی، ثمود قومی صالح علیہ السلام دن پیغمبر لیکی نینک صِدقی غہ دلالت قیلادور غان معجزہ سوراغان لاریدہ اللہ تعالیٰ صالح علیہ السلام نینک معجزہ سی اوچون تاش دن بالالیک ناقہ یعنی اینگکان چیقاردی، واول قوم نینک ایچادور غان سولاریدن برکون تیوہ سوایچمک غہ، وبرکون ثمود قومی سوایچمک غہ، امرِ الٰہی ایلہ قسمت توختاتیلدی، اول تیوہ غہ ہیچ کیم سوءِ قصد قیلماسون اللہ تعالےٰ نینک ملکیدہ اول تیوہ سرلبست وبے آزاریورسون دیب تنبیہ قیلدی، سونگرہ اول قوم نینک اینگ بدبختی اولان قُدار بن سالف نام ملعون اول ناقہ اللہ نے اولتوردی، وانینک بوفعلِ بَدی غہ ثمود قومی راضی اولغان جہتدن ہمہ سینہ عذاب الٰہی نازل اولوب ہمہ سی نے نابود ایلاب خاک ایلہ یکسان ایتی، بوآیت لاردہ اوشول قصہ دن خبر برادور۔

قولہ تعالےٰ کَذَّبَتْ ثَمُوْدُ جملۂ استینافیہ دورکہ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰاہَا نینک مضمونینی تقریر ایتمک اوچون وارداولمیش، گویا برسائلی سوراید ورکہ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰاہَا یعنے تحقیق ہمہ خیردن ناامید اولمک ایلہ زیانکار اولدی کیمکہ نفسی نے غوایت وفساد ایلہ گمراہ وتباہ ایلادی دیدینگ، آیا بوقول کریم نینک مصداقی زمانِ گذشتہ دہ اوتکان مودیب، جوابیدہ ایتادورکہ نفسی نے گمراہ وتباہ ایلامک سببی ایلہ ہمہ خیردن نومیدا ولوب ہلاکِ ابدی غہ گرفتار اولغان قوم ثمود قومی دور کہ اولار توغری یول دن آزماق لاری سببی ایلہ پیغمبر لاری صالح (علیہ السلام) نے تکذیب قیلدی لار، وانینک معجزہ سی اولان ناقۃ اللہ نے بوغوزلادی لار، پس بو گمراہ لیق لاری سببی ایلہ اللہ تعالیٰ اولارغہ عذابِ استیصال نے مسلّط قیلماق ایلہ ہمہ خیر وسعادت دن ناامید بولغان حالدہ دوچارِ ہلاکِ ابدی اولدی لار۔ منابو قصہ دن آلادورغان حصہ بودورکہ کیمکہ نفسی نے آزغونلوق غہ سالماق ایلہ راہِ راست دن یوزاویرسہ، وامرِ الٰہی غہ قارشولیق قیلسہ اول کیشی نینک دوچارِ خسارتِ ابدی اولماک لیکے مقرّر دور۔

قولہ طَغْوٰی طانینک فتحی والف نینک قصری ایلہ اسم دور، وباء سببیت اوچون بولوب کَذَّبَتْ غہ متعلق دور، یعنی ثمود قومی نینک پیغمبر لاری صالح علیہ السلام نے تکذیب قیلماق غہ باعث وسبب اول قوم نینک گمراہ لیق لاری دور۔

مفسر لار ایچرہ مشہور قول اوشبو دور، ومونداوزگہ قول لار ہم باردور، ایستاگان کیشی کشف البیان غہ رجوع قیلسون۔ بوآیت کریمہ دہ اشارت باردور بومعنی غہ کہ ہر قیچان معصیت وگمراہ لیق انگا اِصرار قیلماق ایلہ یلدیز آلیب انسان نینک کونگلی دہ اوزنلاشسہ، انسان نے حدِّ کفر غہ یتکوزوب گرفتارِ غضب ونکال قیلادور۔

قولہ اشقاہا دن مراد عاقر الناقۃ قدار (قاف نینک ضمی ایلہ ہمام وزنیدہ) ابن سالف دور، عرب قومی ایچرہ اول شقی ضرب المثل دور، چنانچہ برکیشی نے نہایتی دہ شوملوق ایلہ وصف قیلسہ لار اَشْقَاہَا مِنْ قُدَارٍ دیرلار، امام احمد و بخاری و مسلم و ترمذی و نسائی عبد اللہ بن زمعہ دن روایت قیلیب دورلار، دیب دور کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم برکون خطبہ اوقودی لار، صالح علیہ السلام نینک ناقہ سے نے واول ناقہ نے بوغوز لاغان اشقی نے ذکر قیلدی لار، ودیدی لار کہ اول ناقہ نے بوغوز لاماق اوچون شتاب ایلہ تورودی برکشی کہ غایت دہ بدکار پلید دور، وقومی ایچرہ عزت لیک وحمایت لیک وہیچ کیمسہ نینک لاکا تعرض قیلماق غہ قولی یتماید ور، انداغ کہ قریش ایچرہ ابی زمعہ بویلہ دور دیب، اھ۔

واول قدار شقاوت مدار جناب سید مختار صلی اللہ علیہ وسلم نینک فتوای شرلغی ایلہ اُمم اولین نینک اینک شقا وتمندی دور، چنانچہ ابو نعیم دلائل دہ عمار بن یاسر رضی اللہ عنہما دن روایت قیلیب دور، عمار سعادت یار دیمیش کیم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حضرت علی غہ دیمیش کہ آیا آدم لار نینک اشقی سے نے سنکا بیان قیلایمو، حضرت علی دیدیکہ آری یا رسول اللہ، پیغمبر خدا دیدی لار کہ آدم لار نینک اشقی سی ایکی کیمسہ دور، بری صالح پیغمبر نینک ناقہ سی نے عقر قیلغان ثمود قومی نینک احیمری دور، وینہ بری اول پلید دور کہ سنینک اوشبو بوغزنینک غہ جفا تیغی نے اورا دور، حتی کہ اوشبو سقالینک قان ایلہ بویالا دور دیب،

طبرانی وابن مردویہ وابو نعیم اوشبو لفظ دہ صُہَیب دن، وجابر بن سمرہ رضی اللہ عنہما دن ہم روایت قیلیب دورلار،

فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ نَاقَةَ اللّٰهِ وَسُقْيَاهَا پس اللہ تعالیٰ نینک پیغمبری (صالح علیہ السلام) اول ثمود قومی غہ دیدی کہ اللہ تعالیٰ نینک تیوہ سی غہ سوءِ قصد ایتیب ضرر یتکوزمک دن حذر قیلینگ، واول تیوہ غہ خاص لانگان سوئے ایچمک کونیدہ انینک نصیبہ سیدن انے منع قیلمانگ،

ایضاح اولہنگام کہ ثمود قوم ضلالت پیشہ سے حضرت صالح علیہ السلام نینک صدق نبوتی غہ دلیل اولمک اوچون معجزہ طلب قیلدی لار، صالح علیہ السلام اول قوم اوچون طلب لاریغہ موافق تاش دن ناقہ یعنی انینگان چیقاردی، ودیدی کہ مناسیز لار نینک اقتراحینکیز[1] غہ مطابق خارق العادہ چیقغان تیوہ اوشبو دور، بو تیوہ اوچون برکون سو ایچمک نوبتی، وسیز لار نینک حیوان لار نینکیز اوچون برکون سو ایچمک نوبتی بار دور، سیز لار نینک نوبتینکیز بولغان معیّن کوندہ سودن بولغان نصیبہ لارینکیزدن مواشی لارینکیز نفع بردار اولوب، ناقۃ اللہ نینک نوبتی غہ تعیین قیلغان کون دہ

---

[1] اقتراح برنرسہ نے برکیمسہ دن تحکم طریقہ سے ایلہ طلب قیلماق معنے سی دہ یعنی مطلوب ممکن الحصول مویا ایماس موفکر ایتمای زیادہ حاجتینک بار ایسہ بوایش نے قیلورسن دیمک کبی دور کمافی الاوقیانوس ۱۲ منہ۔

اینیک اوزنصیبہ سی نے ایچاک دن مانع اولمانک، وبیخ بروجہ ایلہ انکا ضرر تیکوزمانک، اگر بوتیوہ غہ برار سوءِ قصد قیلسانکیز، دیا اینیک نصیبہ سینہ تعرض قیلسانکیز، اللہ تعالیٰ طرفیدن بیاریگان اولوغ عذاب سیزلارنے توتا دوردیب۔ پس ثمود قومی صالح علیہ السلام امر قیلغان اندازہ غہ موافق برنجیہ وقت روزگار اوتکازدی لار، تا اول حال غچہ کہ حیوان لاری کوپایبب، اولارنینک حصہ سی کفایہ قیلمای تنگ لیک چیکمک غہ مبتلا اولدی لار، پس اول ناقہ نے عقر قیلماق غہ قصد ایتی لار، صالح علیہ السلام اولارنینک قصدِ جاہلانہ سی نے بیلگاچ، اول قوم کوربا طن غہ وصیتی نے اعادہ ایلاب دیدی کہ ناقۃ اللہ وسُقیاہا، یعنی اللہ تعالیٰ نینک اذن وامری ایلہ معجزۂ باہرہ قیلینغان ناقہ غہ تعرض ایتمک دن حذر قیلینک، وانے عقر ایتمک نیتی نے قیلماق دن پرہیز ایتینک، واول ناقۂ شریفہ نے اوز نصیبہ سی نے ایچاک دن توسمانک، بوناقۂ مبارکہ اللہ تعالےٰ نینک وحدانیتی غہ، واینیک کمالِ قدرتیغہ ومینینک بنوتیم غہ دلالت قیلادورغان بربرہانِ آشکار دور۔

پس بو یلہ آیتِ مبصرہ اولان ناقہ غہ براذیت یتکوزمک دن، واینیک نصیبہ سینہ تعرض ایتمک دن حذر قیلینک، اگر بووصیت نے توتمای انکا بر ضرری یتکورسانکیز اللہ تعالیٰ نینک عذابِ عظیمی غہ گرفتار اولورسیزدیب، اول قوم شقاوت گزیدہ صالح علیہ السلام نینک بووصیت واندارِی نے تکذیب ایتمک ایلہ ناقۃ اللہ نے عقر ایتمک فکری دن یانمادی لار، آللہ سبحانہ اول معنی دن خبر بریب ایتادور۔

فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا ۖ پس اول ثمود قومی اول رسول اللہ نینک ای قوم اگر یتوہ غہ یمان قصد قیلسانکیز گرفتارِ عذاب بولاسیزدیب عذابِ الیم نزولی ایلہ انذار قیلماقیدہ انے تکذیب قیلدی لار، پس رسول اللہ نے تکذیب قیلماق سببی ایلہ اول معجزۂ مبصرہ اولان ناقہ نے عقر قیلدی لار،

ناقہ نے عقر قیلغوچی یلغوز وقدار اشقی بولمک ایلہ ثمود قومی نینک بارچہ سے اینیک بوفعلِ بدی غہ راضی بولغان جہتدن، بلکہ تولاسی بوتو غرلیغہ انے تحریض قیلغان جہتدن ناقہ نے عقر قیلدیلار دیب عقرِ ناقہ نے قوم نینک بارچہ سینہ نسبت بریب دور۔

حضرت صالح پیغمبر نے عنوانِ رسالت ایلہ رسول اللہ دیمک دہ اولجناب نینک امر ووصیتی نے توتمک واجب ایکانینہ اشعار بولمک ایلہ، اول قومِ شقاوت گزیدہ لارنینک سرکش لیک وطغیان دہ غایت دہ فرد کیتکان لیک لارین بیانی باردور۔

ناقہ نے اللہ غہ اضافہ ایلامک تشریف اوچون دور، فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُم بِذَنبِهِمْ فَسَوَّاهَا ۖ پس اول قوم طغیان پیشہ نینک پروردگاری اولارنینک قیلغان گناہ لاری سبب لی اولارنینک اوستینہ عذاب نے قافلادی، یعنی عذابِ عظیم اولارنے تمام اوراب آلدی، پس اول قوم نے یربرلہ تیکیز ایلادی، یاکہ اول قوم نینک ہمہ سینہ عذاب نے تیکیز

قیلیب یاش وقری سی نے تماماً ہلاک قیلدی، عذاب دن ہیچکیم قوتولمادی دیمک دور۔

تنبیہ۔ فَدَمْدَمَ دا کی فاء سببیہ اول قوم غہ عذاب توشمیغہ سبب، اولار نینک ذکر قیلینغان کردار پلیدی، وگناہِ شدیدی، ایکانیغہ دلالت قیلیب تورو غلوق، باز بذنبہم قولی ایلہ تصریح ایلامک گناہ نینک عاقبتی موندا غ خسارت وہلاکت غہ سبب وباعث ایکانیلیکی ایلہ انذار ایلامک اوچون دور، تاہر برگنہ کار، ومعصیت بلیہ سی غہ گرفتار، اولان انسان انینک ایلہ عبرت گیر اولغای۔

ای مؤمن لار بوقولِ الٰہی دن اعتبار آلینک کہ اللہ سبحانہ نینک ثمود قومی غہ عذاب نازل قیلماقی، اولار نینک قیلغان گناہ لاری سببی ایلہ واقع اولوب دور، پس سیز لار باوجود انواع گناہ لار ہر برینگیز دن صادر اولمکی ایلہ قیلغان کردارِ بدینگیز مجازاتے اوچون طرف الٰہی دن عذاب یتوشوب مُعَذَّب و معاقَب اولمک دن بچوک ایمن بولاسیز، بوبارہ دا قولینگیز دہ خطہ امانینگیز بارمو، قرآن کریم نینک آیتی نینک مضمونینے ہوش ایلہ تدبّر قیلینگ، وانینک ہر ہر جملہ سی نینک مآلی دن عبرت آلینگ۔

وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا ۝ اللہ تعالیٰ اول ثمود قومی نے عذاب وعقوبت ایلہ یر برلہ یکسان قیلدی، چونکہ اول قادرِ ذوالجلال اول قوم نے عقوبت اتیمک نینک عاقبتی دن وتبعہ سیدن قور قمایدور، انداغ کہ ملوک وامرالار قیلغان مجازات لارے نینک عاقبتی دن خوف واندیشہ دہ بولادور لار، زیراکہ اللہ سبحانہ ہر نرسہ نے کہ قیلسہ حق لیق وحکمت ایلہ قیلادور، ہرکیشیکہ قیلغان الیشی حکمت غہ موافق وعلم وحکمت مقتضاسی چہ بولہ، البتہ اول کیشی قیلغان الیشی نینک عاقبتی دن قور قمایدور۔

علامۂ بے نظیر ابن القیم الجوزی رحمہ اللہ تبیان دہ ایتادور، اوشبو سورہ دہ اُمم سابقۂ مکذّبہ دن سائر قوم لار نے ذکر ایتمای، یلغوز ثمود قومی نے ذکر ایتمک نینک وجہی بارا سیدہ شیخیمیز یعنی ابن تیمیہ رحمہ اللہ آیتادورکہ، اوشبو واللہ اعلم اَدنیٰ بیلہ اَعلیٰ غہ تنبیہ قیلماق قبیلیدن بولغای، چونکہ امم مکذبہ ایچرہ ثمود قومی دن گناہی خفیف راق وعذابی یئنگ راق برقوم بولمامیش، زیراکہ امم سابقہ جملہ سی دن عاد قومی، ومَدین اہلی، وقوم لوط وغیر لار کبی قوم لاردن صادر اولوب ذکری بیز لارغہ بیان قیلینغان ذنوب وطغیان لار نینک مثلی ثمود قومی دن موصادر بولغانے ذکر قیلینماب دور، شونینک اوچون اللہ تعالیٰ عاد قومی نے ذکر قیلغان دہ فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ دیب اولار نینک شرک وکفر نینک تاشیدہ خودبین لیق وتجبّر وتکبّر لارینی ذکر قیلغان حال دہ، ثمود قومی نے ذکر قیلغانده وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ دیب اولار نینک مجرد راہِ راست اوزرہ آز غونلوق نے اختیار اتیمک لارینی ذکر قیلیب دور، وشونکا اوخشہ ہر قحبان ثمود قومی نے سائر امم مکذبہ لار ایلہ ذکر قیلمہ، سائر قوم لاردن صدوری ذکر قیلینغان تجبّر و

تکبّر و اعمال سیئہ چنانچہ لواطہ، واولچک وترازو نے کم قیلماق، ویریوزیدہ بوزوغلوق قیلماق کبی ایش لارنے ثمود قومی دن صادر بولغانینے ذکر قیلماب دور، انداغ کہ سورۂ ہود، وسورۂ شعرا، وبولاردن اوزگہ بعضی برسورہ لاردہ اقوام مذکورہ لارنینگ قصہ لاری، ومآل حال لارے وارد اولوب دور۔

پس قرآن کریم نینگ بیانی غہ باقساک، لوط قومی دہ شرک نینگ اوستیدہ یینہ برفاحشۂ وقوعہ کلیش کہ اول فاحشہ بو قوم خبیث دن ایلکاری اوتکان ہیچ برامت لارایچرہ وقوعہ کلماب دور، وعاد قومی دن شرک نینگ تاشیدہ تجبّر وتکبّر، ودنیا اموال وسامانی بارسیدہ بای لیق ایلہ تفاخر ایلامک، وقوّت لاری غایتدہ زیادہ بولمک ایلہ مَنْ اَشَدُّ مِنَّا قُوَّۃً یعنی قوّت جہتیدن کیم بزدن زیادہ راق دور دیب لاف اورمک، کبی قول باطل لار، وفعل فاسد لار صادر اولوب دور۔

ومدین اہلی دہ شرک نینگ تاشیدہ اموال بارسیدہ ظلم قیلماق، یعنے غدر وخیانت طریقی ایلہ آدم لارنینگ مال لارینی آلماق وقوعہ کلیب دور، وفرعون قومی دہ شرک وکفرنینگ تاشیدہ یریوزیدہ بوزوغلوق قیلماق، وآدم لارغہ کبرایلہ آشوغلوق کورگوزمک کبے ایش لاردا قع اولوب دور، وبینہ امم سابقہ دن ہربرامت نینگ عذابے اولارنینگ گناہی غہ مطابق، وجریمہ لارینہ چاغلیق یوزکلتوروب دور، مثلاً کورامیزکہ عاد قومی انداغ قتیغ سرکش بربادصرصر ایلہ عذاب قیلینیب دور کہ ہیچ برنرسہ اول بادِ صرصرغہ مقاومت قیلاآلمابدور، ولوط قومی انواع عذاب لاراایلہ معذّب بولوب دور لارکہ اولاردن اوزگہ ہیچ برقوم انداغ عذاب لاراایلہ معذّب بولمامیش، چنانچہ نزول بلاایلہ معذّب بولمک اوزاسیغہ آسمان دن آتیلغان تاش ایلہ رجم قیلینماغلیق، وکوزلاری بالکلیہ اورلے ایلہ یوق قیلینماغلیق، واوی لاری وشہرلاری اَعْلی سی اسفل قیلینیب اوست لاریغہ قلب ایتیلمک لیک، و تااسفل سافلین غچہ اوزلارینی یریوتمک کبی عذاب لارجمع قیلینیب دور۔

وشعیب قومی انداغ بردہشت لیک اوت بیلہ معذّب بولوب دور لارکہ اول اوت اولارنینگ اوزلارینی، وہم ظلم وجورایلہ اکتساب وجمع قیلغان اموال لارینی تمام کویدوروب نابود قیلیب دور، اما ثمود قومی ایسہ جبرئیل علیہ السلام نینگ برصیحہ سی ایلہ ہلاک قیلینیب فی الحال بارچہ لاری اولوب دور لار۔ پس تدبّر قیلساک یوقاری ذکر قیلینغان امم مکذبہ لارنینگ ذنوب وعذاب لاریغہ نسبتہً بوقوم نینگ ذنبی اَخَفّ اولمک ایلہ عذابی ہم خفیف روش دہ اولمیش، مناسبتہً ثمود قومی نینگ عذابی برصیحہ ایلہ ہلاک اولمک ایسہ، حالبوکہ اول قوم نینگ ذنوبی شرک بیلان برگہ اوزلاریغہ اللہ تعالیٰ طرفیدن آیت مبصرہ قیلینغان ناقہ نے اولدورمک دور،

پس ایمدی کیم کہ اللہ تعالیٰ حرام قیلغان نرسہ لارنے باک توتمای قیلسہ، واوامر ونواہی سی نے حقیر کوروب ینگیل سناسہ، وبندگان خدانغہ ضرروآزار یتکورسہ، وقان لاری نے ناحق توکسہ اول کیشی نینگ عذابی قتیغ بولسہ کرک،

عالم نینگ ایلکاری اوتکان، والآن بولمک دہ اولان احوال لاریغہ اعتبارایلہ باقغان، ودنیادہ

عمری نے جہالت وعناد ایلہ بے باکانہ انواع تباہ لیک دہ کیچورگان لارنینک مال لارلیغہ ہوش ایلہ تأمل قیلغان، یعنی یریوزیدہ ہرقسم بوزوغلوق قیلغان لار، وناحق قان توکگان لار، وفتنہ توزغاغان لار، واللہ تعالےٰ نینک شریعتی نے خوار قیلغان لارغہ یتوشکان عقوبت لارنے بصیرت ایلہ تفکر قیلغان کشی بیلادور کہ دنیا وآخرت دہ نجات اللہ رب العالمین غہ ایمان کلتوروب ہمۂ امور دہ تقوی نے پیشہ قیلغان لارغہ خاص دور۔ اھ

ایتا صنکہ قرآن کریم دہ بیان قیلینغان اُمَم سالقہ نینک قصہ لارلیغہ واولار نینک مآل احوال لارلیغہ تدبّر ایلہ باقسانگ، سنۃ اللہ انداغ جاری اولمیش کہ قیسی ملت کہ اللہ رب العالمین طرفیدین پیغمبرلیکگان ہادی لارنینک تبلیغی غہ قولاق سالمای واولار نینک کلتورگان قانون ہدایت مشحونی غہ عمل قیلماق نے ایستامای جہالت وعناد ایلہ کفر وشرک اوزرہ اصرار قیلغان نینک تاشیدہ یریوزیدہ ہرقسم بوزوغلوق لار، وبندگان خدا غہ حد دن آرتوق جور وستم لار قیلیب دور، عاقبت اللہ تعالیٰ اول ملت ظالمہ غہ کردار ناہموار لارلیغہ یاراشور عذاب وعقوبت لار نازل قیلیب، شان وشوکت وسلطنت وحشمت لاری ایلہ تمام بے نام ونشان ایتیب دور۔ عادت اللہ بر زمان دہ بویلہ جاری اولمکدہ دور۔ بزنینک زمانہ میزدہ موبیچہ پیل لار مقدم شان وشوکتی ایلہ وخاندان وارکان وسلطنتی ایلہ آشوراً احوال دہ جزای اعمال بدی نے کوروب ہلاکت چوقوریغہ بے نام ونشان کو مولغان ظالم حکومت ہم سونینک مصداقی دور۔ قرآن کریم نینک برگان خبری نے تمام واقع غہ مطابق ظہور غہ کلیب تور غانینی کوروب بیلیب تورووب ایقانیمیز زیادہ بولمک ایلہ۔ ازتہ دل ایشانامیزکہ سوندن کیم ہم قیومت کہ کفر وشرکی نینک تاشیدہ اوز قوت واقتدار لیغہ ایشانیب، عاجز وضعیف خلق لارغہ زور لوق قیلماق واولار نینک حق لارینی غصب ایلامک، واولار ایچرہ فتنہ غبارینی نے توزغاماق، واولار نینک قان لاری ناحق توکولمک مجسب اولمک کبی بوزوغلوق لارنے قیلسہ البتہ برکونے اولورکہ قرآن کریم نینک اخباری بیونچہ گرفتار عقوبت اولوب اعمال سیئہ لاری نینک جزای بدی نے چیکار لار

موعظہ۔ ای مؤمن لار منا قرآن کریم نینک اختیاری نے ملاحظہ قیلماق بوبیان قیلغان جزا للہ انداغ شقاوت پیشہ قوم لار حقیدہ بولوب دورکہ اولار نینک اوز پیغمبر لاری کلتورگان کتاب واحکام غہ ایمان لاری یوق، وقیامت کونے بعث اولوب حشرگاہ دا قیلغان اعمال لاری توغریسیدہ مسئول اولمک غہ ایشانج لاری یوق، بلکہ اکثر لاری اوشبو حیات دنیا دن باشقہ ہیچ نرسہ یوق دیب صانع تعالیٰ وتقدس نینک وجودیغہ ہم اقرار ایماس دور لار۔ بالفرض بویلہ قوم لار کفر وشرک اوزرہ اصرار ایتمک اوستیغہ اعمال سیئہ غہ مرتکب، واخلاق رذیلہ ایلہ متصف اولسہ لار جزای اعمال لارینی کورا دور لار دیدوک، ایمدی خداوند عالم نینک وجودیغہ ووحدانیتی غہ ایمان کلتورگان واللہ تعالیٰ طرفیدن نازل قیلینغان کتاب لارغہ ایشانگان، وآخرت دہ بعث اولوب حشرگاہ دہ قہار تعالیٰ وتقدس درگاہی دہ ہرنہ قیلغان عمل لاری بارسیدہ مسئول اولمک غہ تصدیق و

والیقانی اولان، مؤمن کیشی لار بیز اہلِ ایمان و اولادِ اسلام دیب اقرار قیلیب توروب، ہیچ کافردن صادر بولمایدور غان یمان عمل لار غہ مرتکب، وبوزوق عادت لار ایلہ متصف بولسہ لار، البتہ موندا غ مؤمن لار نینگ عقوبتی کافر نینگ عقوبتی دن چندان زیادہ واشد بولسہ کرک، چونکہ کافر و مشرک لار اعمالِ خیر و اخلاقِ حمیدہ نینگ اوبدان لیقی سے کتابِ سماوی اخباری ایلہ اعتقاد ایتمایدور لار، بلکہ انسانیت شیمہ سے نینگ مقتضیا تیدن دیب بیلا دور لار، مؤمن لار اعمالِ خیر و اخلاقِ حسنہ نے پیغمبر کریم تبلیغی ایلہ بیلیب انگا ایمان کلتور دیب توروب، عمل لاری اعتقاد لاری نینگ عکسی چہ بولسہ، البتہ بیلیب توروب قیلغان نینگ گناہی بیلمای قیلغان نینگ گناہی دن قتیغ بولمکیدہ شبہ یوقتور، شونینگ اوچون اللہ تعالیٰ ازواج مطہرات غہ خطاب قیلیب ایتا دور، يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَنْ يَأْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ط یعنے اے پیغمبر نینگ خاتون لاری سیز لار دن قیسی بر خاتون کہ یا نیلغی ظاہر و آشکار بولغان اولوغ گناہ نے (یعنی کبیرہ نے) کلتور سہ، اول خاتون غہ عذاب ایکی چندان قیلینور، یعنی باشقہ خاتون لار غہ اول گناہ اوچون بر عذاب بولغان حال دہ پیغمبر نینگ خاتونے غہ ایکی چندان عذاب بولور دیمک دور۔ چونکہ ازواج مطہرات دنیا نے یا آخرت نے اختیار ایتمک دہ مخیّرہ قیلینغان حال دہ اولر ایقان و تصدیق لاری اتم و اکمل لیقی جہتیدن، اللہ نے و اینینگ رسولی نے اختیار قیلغاچ، اللہ سبحانہ اولار نینگ مرتبہ لاری نے بلند و فضیلت لاری نے زیادہ ایلاب اجر لارینی ایکی چندان قیلغان ایدی، طاعت دہ اجر لاری اوزگہ خاتون لار دن زیادہ بولغاچ، معصیت دہ عقوبت لاری موا وزگہ خاتون لار نینگ کیدن زیادہ اولمک لازم کلور، زیرا کہ فضیلتِ عظیمہ ایلہ مشرف و مخصوص قیلینغان ذات لار دن معصیت صدوری اَقبح دور، معصیت اقبح اولغاچ اینینگ عذابی ہم اَشدّ اولور، موندا غ الیہ اہل اسلام قرآن کریم نینگ تلقین سعادت تضمینی بیونچہ ہمہ افعال شنیعہ و اخلاقِ ذمیمہ لار قبیح یغین، و انسانیت شائبہ شینین و عار ایکانین بیلیب توروب، بانہ بویلہ کردار و روش لار اولار دن صادر اولسہ، وبیباکانہ اویلہ افعال و اخلاق منفورہ لار غہ اصرار ایلاسہ لار، البتہ اولار اَشدّ عقوبت غہ سزاوار اولسہ لار کرک، زیرا کہ خداوندِ حکیم جل جلالہ طرفیدن کلکان شریعتِ حقہ، وحکمتِ الٰہیہ دلالتی دن روشن بیلینیا دور کہ، بر کیمسہ غہ اللہ سبحانہ سبب فوز و باعثِ فلاح اولا دور غان انعامِ شریف عطا قیلسہ، وفضل و اکرامی ایلہ انے خاص ایتسہ، سونکرہ اول کیشی نفسی نے ہوا وہوس غہ بایل قیلیب، شہواتِ نفسانیہ چراگاہی دہ انے اوز خواہشیچہ یا یلاماق غہ قویوب برسہ، وحرمتِ شریعت نے پایمال ایتمک غہ جرأت قیلسہ، وافعالِ سیئہ لار نے ہیچ برسہ چاغلامای بے فروالیق ایلہ قیلغالی تورسہ، البتہ اول کیشی اوزگہ لار دن زیادہ راق عتاب و انتقام غہ معروض اولا دور، چنانچہ حدیثِ شریف دہ کلیب دور اَشَدُّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَالِمٌ لَمْ يَنْفَعْهُ اللَّهُ بِعِلْمِهِ یعنے قیامت کونیدہ آدم لار نینگ۔ قتیغ راق عذاب غہ گرفتار بولا دور غانے

بر عالمی دور کہ اللہ تعالےٰ اینے علمی ایلہ منفعت دار قیلماب دور۔
بےعمل عالم نینک عذابی قتیغ بولوشی نینک وجہی بو کہ عالمِ معصیت نینک یمانلیغی نے، واللہ تعالیٰ نینک مبغوضی ایکانلیکی نے، وانکا مرتکب بولغان لارنے اللہ تعالےٰ عقوبت قیلماقینی، جاہل دن زیادہ راق بیلادور، وہم اللہ تعالیٰ نینک عالمِ وجودی دہ وولیت قویغان علم نعمتی جاہل دہ بولغان ہر قنچہ نعمتِ بیکران دن مواولوغ دور، صاحبِ فضل وشرف دن واقع اولغان زلّت اوزگہ لاردن واقع اولغانیدن زیادہ قبیح اولور، شونینک اوچون حرّنینک حدّی شریعت قانونی دہ بندہ نینک حدّی دن ایکی چندان تعیین قیلینیب دور، حرّیت شرفینی اظہار قیلماق اوچون۔ مناسبو بیان قیلینغان دلیل لار مقتضاسی ایلہ ایتامیز کہ اُمم سابقہ دن وقوعغہ کلکان شرک نینک تاسیدا کی یمان عمل لار مثلاً تجبّر وتکبّر، وخودبین لیق، دلواطہ، وزنا، واولچک وترازودہ خیانت قیلماق ایلہ آدم لارنینک حق لارینی آلماغلیق، وزمین دہ انواع بوزوق لیق قیلماغلیق، وخدانینک بندہ لاریغہ زور لیق قیلماغلیق، واولارغہ ہر بر طریقہ ایلہ جور وآزار یتکوزمک لیک، وشونکا اوخشہ یمان ایش لار اسلام اہلی دن صادر اولوب مسلمان لار بو ایلہ کردارِ شنیع لے فرواسیز اصرار ایلہ قیلسہ لار، البتہ اولار نینک عقوبتی اَشدّ اولور، بنابریں اکثر اہل اسلام شریعت امری نے تو تمای ہیچ خوف وفرواقیلمای انسان اولادی غہ عار بولادور غان یمان ایش لارنے قیلیب بوزوق عادت لار ایلہ خلق لا نغان اوچون کرۂ زمین نینک اکثر قطریدہ مسلمان لار قتیغ عقوبت لارغہ دوچار اولمک دہ دور لار، مسلمان لار نچوک مبتلای عقوبتِ شدیدہ اولماسون لار کہ قرآن کریم دہ نہی قیلینغان ہمہ یمان ایش لار مسلمان لار نینک اکثری دن صادر اولمک دہ دور،
اسلام اولادی اسمی دہ اولان لاردن وقوعغہ کلمک دہ اولان قبائح لارنے موندہ ذکر ایتمک دن، وتحریر ایلامک دن لسانِ مقال، ونوکِ قلم خجالت چیکادور، خصوصًا مسلمان لار نینک اوز آرا نا اتفاق لیق لاری، وبر بر لاریغہ بدخواہ لیق لاری، ودین وملت لاریغہ ضرر طاری اولمک دن باک تو تمای ملّت لارین تاموری نے قورو تمک غہ سعی اتیمک لاری، واوزی منفعت لاری ملاحظہ سی دہ دین قرینداش لارے نینک عرض ومال وجان لاریغہ سُوء قصد قیلماق لاری، بلکہ بتون سلطنت وشان پایمال اتیمک غہ چالیشمک لاری، غایت دہ نفرت قیلینا دور غان قبائح لار اَشدّی دور، چنانچہ بتمام اہل اسلام نینک قبلہ گاہی اولان مکۂ مکرمہ دہ شریف لیق رُتبہ سیدہ تورکان مسلمان لار شریفی نینک قیلغان کرداری، وکورگوزکان رفتاری مونکا نمونہ اولا بیلور، بر قائل حق گوی عجب اوبدان اتمیش ایکان ؎ چو کفر از کعبہ برخیزد کجا ماند مسلمانی +
مسلمان لار شریعت قانونینی تو تمای، ہر نوع قبائح لارنے بیباکانہ ارتکاب ایلاکان جہتدن گرفتارِ عقوبتِ شدیدہ اولمک دہ دور لار دیدوک، نظرِ اعتبار ایلہ تفکر قیلغان ارباب ہوش لار بیلادور لار کہ ارتکاب معاصی ونواہی ایلاب شریعت اوامری نے ترک اتیمک لیک ایلہ اکثر مسلمان لار دوچار اولغان عقوبت اُمم سالفہ نینک بو دنیادہ دوچار اولغان عقوبتیدن اَشدّ دور، چونکہ اول قوم لار

عذاب الٰہی نینک نزولی ایلہ برباد اولوب جہان دن بے نام ونشان کتی لار، مسلمان لار ایسہ ہر روز بلکہ ہر ساعت طرفہ عذاب لار چیکمک دہ، بلکہ اوزلاری جہان دن کیتمک ایلہ اول عذاب نیچہ قات اولوب اولاد ودرّیّت لاری غہ قالماق دہ دور، مسلمان لار چیکمک دہ اولان عذاب مثلاً مالکیّت لاری قل لیق غہ، وغنی لیق لاری فقیر لیق غہ، دانالیق لاری نادان لیق غہ، صلاح لاری بوزوغلوق غہ، وہکذا اویروولوب رذالت ایلہ یَشَاب، اجنبی لار نینک تحتِ تسلّطی دہ مظلوم لیق ایلہ کیچینمک دن عبارت دور۔

ای اربابِ عقول سلیمہ انصاف ایلہ تأمل قیلینک کہ، سلف لاری علم وحکمت وصنائع سایہ سیدہ عالم دہ دہشت اندازِ عقول اولان آثارِ عجیبہ لار نے قالدورغان اسلام نینک خلف لاری، جاہل لیق وبی ہنر لیق شوملوغیدن اوزگہ لار غہ محتاج اولمک، وآباءِ قدیمہ لاری، سعی وغیرت ومتانت سایہ سیدہ حیات عالمی ایچرہ موجبِ غبطۂ اجانب اولان ثروت وسامان لار نے حاصل قیلغان مسلمان لار نینک اولادی، کسالت وتنبل لیق دن فقیر وزار اولوب، بعضی لاری غایت فقیر لیق دن سببِ معاش طلبی دہ تنصّر اختیار اتیمک لاری، وبعضی لاری نہایت جہالت دن متاع سفلۂ دنیای دنیّہ اوچون دین اسمی دن بیزیب دہری لیق یول لار ینہ کتمک لاری، اوتکان زمان لار دہ پیشوایِ اسلام اولمک غہ مستحق اولان ذواتِ کرام لار، دینِ اسلام نینک ترقی سینہ سعی ایتیب، لوایِ اسلام نے رفیع ایلاک غہ غیرت کور سارتکان چاغ لار دہ، شجاعت وحمیت لاری سایہ سیدہ، غیر دین لار دن جزیہ وخراج آلیب اولار نینک اولاد ونساء لاری سبی قیلمیش ایدی لار، الآن سفہای اسلام آتالمک غہ لائق اولان لئام لار، ملّتِ اسلام نینک ترقی سینہ سعی اتیمک بدلیدہ جہالت ایلہ انینک تدنّی سینہ سبب اولوب بے حمیّت لیک کور سارتکان جہتدن، اجانب تحتِ تسلّطی دہ رذالت ایلہ یَشَاب دائما ظلم ایلہ اولار غہ باج وخراج تولاماک، وقیز لاری غیر دین لار غہ خادمہ وفراش اولمک، واولار دن بالاتا پمک واحکامِ شرعیّہ لاری نینک تولاسی نے اجرا قیلالمای غیر دین لار قانونی غہ تابع اولمک، وشولنکا اوخشہ رذالت لار، آیا ہمہ دن قتیغ عقوبت ایماسمو دور، انصاف قیلینک ای مسلمان قرینداش لار۔

اگر بویوز کلتورمک دہ اولان عقوبت نینک چارہ سی نے قیلینماسہ، اسلام ملتی ہم اکثر ممالک دہ منقرض اولمکیدہ شبہ یوقتور۔ بو عقوبت دفعی نینک چارہ سی، اسلام اہلی نینک غایۂ اہتمام لاری شریعتِ مقدسہ لاری تینک رواجی غہ سعی واجتہاد واول باب دہ مال وتن وجان بذلی ایلہ فداکار لیق دہ بولمک، وبربر لار یغہ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهٖٓ اِخْوَانًا مضمونیچہ معین وخیر خواہ اولمک ایلہ برادر لیک مراسمی نے اجرا ایلامک، وقرآن کریم نینک اوامر ونواہی وآدابی موجبینچہ عمل قیلماق نے اوزلار یغہ لازم بیلمک، واولاد لاری نینک تعلیمی غہ سعی واجتہاد کور گوزوب انلے ضروریاتِ دینیّہ دن سنماق، ومکتب لاری نے اصلاح اتیمک، ومکتب دہ بالا لار یغہ قرآن نے تعلیم بر مک خصوصًا قرآن کریم نینک معنی سی نے بیلمک غہ وبیلدورمک غہ ہمت کور گوزمک، واسلام تاریخی نے، ورسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نینک سیرۃ سریّہ سی نے، واصحابِ کرام رضوان اللہ علیہم اجمعین نینک سیرۃ سنیّہ لاری،

بالالارنینک کونکل لاریغه اورناغودیک روح لوق روشن ده تعلیم قیلماق، ودین مقدس اسلام نینک اخلاق مقدسه برگزیده سی نے بالالارغه ملکه اولمک طرزیده اوقوتماق غه اهتمام ایلامک ومومندن سونگ زمان غه موافق علوم وفنون نے اورگاتمک کبی نرسه لار دور، فقیر اوز دانش وفکریم غه کوره اسلام غه تیکان ضعف وموهن لارنینک چاره سی بودوردیب اعتقاد قیلامن، باقی سی ارباب دانش اولان اذکیالارنینک اجتهاد لاریغه موکول دور،

سونکره ابن القیم الجوزی شیخی نینک کلامی نے نقل قیلغان دن کین ایتادور، بومقام ده اُمم مکذبه جمله سیدن ثمود قومی نے مخصوص ذکر قیلماق ده نیه بر باشقه معنی بار یعنی ظاهر بولادور، اول معنی بوکیم ثمود قومی سبب هدایت اولان معجزهٔ باهره نے برأی العین مشاهده ایلاب، انینک آیت باهره یعنے معجزهٔ ظاهره ایکانیغه بصیرت وتیقن حاصل قیلیب، کونکل لاری انینک ایله آرام وقرار آلیب نفس لاری انینک ایله بیدار بولغانلاری سونگ غایه جهالت دن اول حق وراست یول نے ردّ قیلدی لار، دتوغری یول ده ثابت بولمک اوزره کورلوق وآزغونلوق نے اختیار ایتی لار، چنانچه الله سبحانه اول گروه ضلالت پژوه وصفی ده ایتیب دور، وَاَمَّا ثَمُوْدُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمٰى عَلَى الْهُدٰى یعنے اما ثمود قومی پس اولار نے بیز توغری حق یول غه دلالت قیلدوق، وراست یول نے اولارغه کورگوزدوک، پس اول گروه هدایت اوزره کورلیق نے (یعنی یول دن آزماغلیق نے) اوبدان کوردی لار، ونیه الله تعالیٰ ایتادور، وَاٰتَيْنَا ثَمُوْدَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً وثمود قومی غه تیوه نے بردوک، اول تیوه نے بردوک، اول تیوه اول گروه اوچون تبصره ویقین نے ایجاب قیلغوچی بولغان حال ده، یعنی اول ناقه اولارنینک کوزی نینک آلدیده تاش دن چیقماق ایله اوزی نینک معجزه ایکانیغه اولارنینک یقین ومعرفة، حاصل قیلماق لاریغه سبب اولدی،

اگرچه جمیع اُمم مکذبه هلاکت رسیده نینک شأنی بویله دور، چونکه الله سبحانه هیچ برامت نے هلاک قیلمادی مگر اولارا وزره حجت قایم بولوب مستحق هلاک اولمک لازمی حجت بیله برپا قیلینغانلاری کین گرفتار عقوبت قیلیندی لار، لیکن ثمود قومی اول اقوام مکذبه جمله سیدن زیاده راق سبب هدایت ومعرفت اولان نرسه ایله مخصوص قیلینمیش ایدی، بشونینک اوچون اول قوم نے عاد قومی ایله برجایده ذکر قیلغان ده ایتیب دور، فَاَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوْا فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوْا مَنْ اَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً - پس اما عاد قومی یر یوزیده ناحق تکبر قیلدی لار، وبزدن قوت ده زور راق کیم بار دیب خودبین لیق قیلدی لار، سونکره الله تعالے ثمود قومی حقیده دیب دور وَاَمَّا ثَمُوْدُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمٰى عَلَى الْهُدٰى - اوشبو جهتدن (یعنی الله تعالیٰ ثمود قومی نے معرفت و بصیرت زیادتی غه باعث اولان معجزهٔ باهره ایله مخصوص قیلغان جهتدن) عاد قومی اوزپیغمبری غه مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ دیب مکابره کورگوزمک ممکن بولغان حال ده ثمود قومی غه موندا غ دیمک ممکن بولمادی چونکه اولار بینه نے عیانًا کوردی لار، وبینه اولارنینک نزدیده شمس وقمر نے کورگان دیمک بے شبه

وخفاکور ولدے، اما اول کور دل لار تیقّن تام وبصیرتِ کاملہ حصولیدن کین راہِ راست نے تاشلاب گمراہ لیق نے اختیار ایتّی لار، پس بو سورہ دا اول لار نینک ذکری نے مخصوص کلتور مک حق نے وراہِ رہست نے بیلیب تور وب انکا تابع بولمک نے ایستاماگان لار نے تحذیر ایلامک اوچون دور۔ (چنانچہ مکہ مشرک لاری نینک تولاسی وقریش قومی نینک بارچہ سی رسول اللہ نینک نبوّتی دہ ودعوتی دہ صادق، وکلتوگان شریعنی عقل سلیم نزدیدہ مقبول ومستحسن ایکانینے بیلور ایدی لار، اول قوم صالح علیہ السلام نینک ناقہ سیدن زیادہ راق اوزلاری نینک تیقّن وبصیرت لار یغہ موجب خوارق عادات لار نے کوردی لار، لیکن شقاوت لار یغہ قلمِ قضا وقدر سبقت قیلغان لار تکذیب وعنادہ اصرار کور کوزمک دہ اولدی لار) اکثرہا لکین نینک کسل وبیمار لیق لاری بودور، وبوکسل غہ زمین اہلی نینک اعم واغلبی مبتلادور لار، انتہیٰ (یعنی ابن القیم الجوزی نینک کلامی توگادی)۔

طبرانی نعمان بن بشیر رضی اللہ عنہ دن روایت قیلیب دور، اول جناب دیمیش کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم عیدین دہ سبح اسم ربک الاعلیٰ بیلہ والشمس وضحاہا نے قراءت قیلور ایدی لار دیب۔

امام احمد وترمذی ونسائی بُرَیدہ رضی اللہ عنہ دن روایت قیلیب دور لار، بُرَیدہ دیمیش کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نماز خفتن دہ والشمس وضحاہا وشونینک اوخشاشی اولان سورہ لار نے قراءت قیلور ایدی لار دیب۔ واللہ اعلم بمرادہ۔

سورۃ اللیل مکیّہ، آیت لاری یگرمہ بر، کلمہ لاری تمیش بر، حرف لاری اوچیوز یگرمہ دور

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰى ۝ وقسم قیلامن کیچہ بیلہ، وقتیکہ کیچہ نینک قرانغولیقی کوندوز نینک روشنالیغی نے یاپادور، یا قویاش نینک نورینی یاپادور وَالنَّهَارِ اِذَا تَجَلّٰى ۝ وقسم قیلامن کوندوز بیلہ وقتی کہ اول کوندوز ظاہر بولوب تجلی قیلسہ، یعنے کیچہ نینک قرانغولیقی زایل اولوب کوندوز آشکار بولسہ، یا قویاش نینک طلوعی ایلہ کوندوز ظاہر بولسہ۔

تنبیہ ابن القیم الجوزی رحمہ اللہ ایتادورکہ اللہ سبحانہ نینک لیل ونہار (کیچہ وکوندوز) برلہ قسم قیلماقی نینک وجہی بودورکہ لیل ونہار اللہ سبحانہ نینک وجودیغہ وقدرتیغہ وکمال حکمتی غہ دلالت قیلادورغان آیات ودلائل لار نینک اعجب وبدائعی دور، شونینک اوچون قرآن کریم دہ لیل ونہار نینک ذکری نے تکرار واعادہ، واولار برلہ تکرار اً قسم ایلامک ایلہ اولار نینک عجائب مصنوعات دن ایکانلیک لار ین افادہ قیلیب دور، اول اعجب صنائع اولان لیل ونہار نے بندہ لاری غہ مقدّر قیلغانینی منت ایتیب قرآن کریم دہ دیب دور وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا ۝ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ

كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ۝ اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ۚ
وشونکا اوخشه آیت لار قرآنِ کریم ده تولادور، پس بو ایکی دلائلِ قدرت دن اولان لیل ونهارنے
خلق ایتمک ده، واولازنینک وجودی ده الله تعالیٰ نینک ربوبیتی غه وحکمتی غه دلالت قیلادور غان
عبرت ودلائل لارغه نظرِ اعتبار ایله باقماق کرک که الله تعالیٰ محضِ حکمتِ بالغه سی ایله کیچه نے خلق نینک
قرار آلادور غان محلّی، وعالم اهلی غه یاپادور غان لباس قیلیب دور، کیچه ده حرکت لارسکونت غه اویر
ولادور، وحیوان لاراوزماوی سیغه، وقوش لاراویاسی غه پناه آلادور، نفوس لاراندهٔ سعی وتعب
دن هاردوق آلیب استراحت ده بولادور، تا آنگاه که خلق نینک نفوسی کیچه ده مقدّر قیلینغان راحت
وآرامی نے آلیب بولوب معاش وحرکت غه نگران بولمک هنگامی یتوشکاچ، فالق الاصباح تعالیٰ
کوندور نے کلتورادور، کوندوز نینک عساکر جلیّه سی نینک قدومی بشارتینی عالم خلقی غه یتکوزمک اوچون
صباح طلیعه سی نے طلوع قیلدورادور، پس قرانغولوق نینک عساکر ظلمت مآثری هزیمت قیلماق
غه باشلایدور، وانینک عالم نے یایمک ده اولان قراعلمی نے تمام یرتیب عالم غه کوندوز شکوهی
نے جلوه گر قیلادور، پس حیوان لاراوزمصالح ومعاشی بارا سیده سعی ایتمک غه باشلاب، منتشر
بولادور، وقوش لاراویاسیدن چیقادور.

بوحال معادِ اکبر غه (یعنی یوم البعث ده الله سبحانه همه خلق نے قبردن تیرگوزوب حشر قیلماق غه)
قادر ایکانیغه دلالت قیلادور غان برهان آشکارایما سمودور، کیچه وکوندوز نینک بویله برابر آرقه
کلکی هردائم بولمک ده اولوب خلق اینے همیشه مشاهده ایتمک ایله عادت والفت قیلینغان نرسه
لارصره سیغه داخل بولغان جهتدن، انینک ایله عبرت آلمک دن، وانینک ایله نشأهٔ ثانیه غه (یعنی
اولگاندن سونک قبردن تیرگوزولمک غه) استدلال ایلامک دن، انسان لارغفلت وذهول ده
دور لار.

سونکره کیچه وکوندوز نینک مقداری ده بولغان حکمتِ ربانیّه غه تأمل قیلینسه، انینک غایتِ مصلحت
ومقتضاسے حکمت ایکانی غه اعتراف واقرار ایلامک ایله صانع حکیمی نینک قدرتِ کامله سی غه ایمان
کلتورمک اوزاوزیدن ظهور غه کلور، چونکه کیچه وکوندوزنی اوچون حکمتِ الٰهیّه ایله مقدّر قیلینغان مقداری
اگرزیاده قیلینسه یانقصان قیلینسه البته مصلحتِ خلق فوت اولوب حکمت مختلف اولادور، بلکه الله
تعالیٰ کیچه وکوندوز نینک مقداری نے حکمتِ الٰهیه سی مقتضاسی چه یگرمه تورت ساعت قیلیب زیادت
ونقصان سے بربریغه بریب آلیب تورادور غان قیلیب دور، ایکی سیدن بری زیاده بولغان ده
یینه بری اول زیادت سے اندن آلیب تورادور غان خلق ایتیب دور، شونینک اوچون اوزکلامی
ده يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ دیب دور، یعنی کیرگوزادور کیچه نے
نهارغه وکیرگوزادور کوندوز نے کیچه غه.

بوآیتِ کریمه نینک معنی سی ده ایکی قول بیان قیلیب دور لار، بری کیچه نینک قرانغولیقی نے

کوندوز نینک روشنالیغی غہ، وکوندوز نینک روشنالیقی نے کیچہ نینک ظلمتی غہ کیرگوزادور، یعنے ہربری
ینہ بری نینک مکانی غہ داخل بولادور دیمک دور، بوقول غہ کورہ بوحکم ہربرکیچہ وکوندوز غہ عام بولادور۔
ایکنجی قول بری دن نقصان قیلینخان نرسہ نے ینہ بری دہ زیادہ قیلینادور، وینہ بری دن آلینغانے
ینہ بری دہ زیادہ قیلینادور دیمک دور، بومعنی غہ کورہ آیۂ یُوْلِجُ اللَّیْلَ الخ کیچہ وکوندوز نینک اعتدال
زمانی داکی ساعت لاردن باشقہ ساعت لاریغہ خاص بولادور، یعنی کیچہ وکوندوز نینک بری نینک
ساعتی ینہ برلیغہ کیرادورغان فصل لارغہ خاص دور، معتدل اقلیم لاردہ کیچہ وکوندوز نینک ساعت لاری
بربرلیغہ کیرمک داکی زیادت نینک نہایتی اون بش ساعت بولادور، بوایکی سیدن قیسے بری اون بش
ساعت زیادہ بولسہ ینہ بری لوقوز ساعت نقصان دہ بولادور، بومقدار دن زیادہ ونقصان ہرقچان
آشسہ اول اقلیم نینک مزاجی اعتدال دن منحرف اولمک دہ بولادور۔

وینہ پوشیدہ قالماسون کہ اللہ سبحانہ قرآن کریم دہ لیل نینک جمیع احوالی غہ قسم قیلیب دور،
ابتدا سی غہ، وانتہا سی غہ، وتمام سیری غہ۔ چونکہ اول جمیع احوال دہ اللہ تعالیٰ نینک قدرتے نینک
علامتی دن دور، چنانچہ بوسورہ دلیل نینک قرانغولوق لباسی ایلہ بارچہ نرسہ نے یاپکان واوراگان
وقتی غہ قسم قیلیب دور، وانے صیغۂ مضارع ایلہ کلتورمکی لیل نینک قوباش نینک نوری نے
یاپیب انینک اثری نے زایل قیلماقی تدریج ایلہ ظہور غہ کلمکی اوچون دور، وانہارہ اذا تجلّٰی
دیب صیغۂ ماضی ایلہ کلتورمکی، شمس طلوع قیلماق ایلہ کوندوز بردفعہ دہ ظاہر وآشکارا اولمکی جہتیدن
دور، سورۂ متقدمہ والشمس دہ وَالنَّهَارِ اِذَا جَلّٰهَا وَاللَّيْلِ اِذَا يَغْشٰهَا دیمکی ہم شونینک
اوچون دور۔ سورۂ والفجر دہ کیچہ نینک سیر قیلماقی بیلان قسم قیلیب وَاللَّيْلِ اِذَا يَسْرِ دیدی،
وسورۂ مدثرہ دہ وَاللَّيْلِ اِذْ اَدْبَرَ وَالصُّبْحِ اِذَا اَسْفَرَ دیب کیچہ نینک انتہا سی غہ قسم قیلدی
سورۂ کورت داکی وَاللَّيْلِ اِذَا عَسْعَسَ وَالصُّبْحِ اِذَا تَنَفَّسَ دیب قیلغان قسمی، اگر
عسعس نینک معنی سے اَدْبَرَ بولسہ اول حال دہ سورۂ مدثر داکی قسم غہ مطابق کیچہ نینک اِدبار قیلغان
وقتی غہ قسم قیلغان بولادور، واگر عسعس اَقْبَلَ معنی سیدہ بولسہ بولحال دہ اوشبو سورہ داکی
وَاللَّيْلِ اِذَا يَغْشٰى وَالنَّهَارِ اِذَا تَجَلّٰى غہ مطابق بولوب کیچہ نینک اوّلی غہ قسم قیلغان بولادور،
منا اللہ سبحانہ نینک لیل نینک جمیع احوالی ایلہ قسم قیلغانے نینک بیانی بودور، وَمَا خَلَقَ
الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى دہ قسم قیلامن اولوغ قدرت لیغ قادر متعال بیلہ کہ توغماق وتوغولماق
شانے بولغان ہرنوع مخلوق دن ایرکاک وتیشی صنف لارینی یراتتی، اللہ سبحانہ نینک بویردہ اوزی
نینک صفات جلیلہ سیدن ایرکاک وتیشی نے یراتمک غہ قادر لیغ صفتی بیلان قسم قیلماقی، انینک
اوچون دورکہ بوصفت برلہ قسم قیلماق دہ اول ذات متعالی صفات نینک اسرار غامضہ لارینے بیلمک
یکی غہ اشعار ایلامک بار دور، چونکہ حیوانات خلقتی نینک اصلی بولغان مادہ نینک ایرکک بولمک غہ،
وتیشی بولمک غہ نسبتی برابر دور، پس برمادہ دن مشیتی اقتضا سی بیہ برزمان دہ ایرکاک، وبروقت

دہ تیشی یراتمک البتہ یراتغوچی خالق تعالیٰ نینک قدرتی نینک وعلمی نینک کمالی غہ دلالت قیلادور۔
علامہ شہیر محقق بے نظیر ابن القیم الجوزی رحمہ اللہ ایتادور سونکرہ اللہ سبحانہ اوزی نینک انواع خلق دن ایرکاک وتیشی نے یراتمک غہ قادر لیق صفتی ایلہ قسم قیلدی لیل ونہار میانہ سی نے مقابلہ قیلغاندیک ایرکاک وتیشی میانہ سی نے مقابل قیلدی بو امرلار بارچہ سے اللہ تعالیٰ نینک ربوبیتی دلائلی دن بولغان نینک اوزاسیدہ برنکتہ دن خالی ایماس دور چونکہ اجرام علویہ واسطہ سی ایلہ لیل ونہار نے چیقارماق اجرام سفلیہ واسطہ سی ایلہ ذکر وانثی چیقارماق کبی دور۔
اللہ سبحانہ زمین دن مختلف حیوانات لارنینک ایرکاک وتیشی سی نے چیقارغان دیک آسمان دا کی شمس تابان واسطہ سے ایلہ کیچہ وکوندوز نے آسمان دن اخراج ایلاب ظہور غہ کلتوروب دور بو سورۂ کریمہ دہ انسان لارنینک سعیی مختلف ایکانینغہ زمان سعی اولان لیل ونہار ایلان وسعی قیلغوچی بولغان ذکر وانثی بیلان قسم قیلیب دور گویا قسم قیلینغان زمان سعی لیل ونہار وساعی اولان ذکر وانثی مختلف اولغانی دیک انسان لارنینک سعیی ہم مختلف دیب دور بو قسم ومقسم علیہ (یعنی تاکیدی اوچون قسم قیلینغان نرسہ کہ انسان لارنینک سعیی نینک مختلف ایکانیدن عبارت دور) دلیل دور کہ انسان نینک جزاء وثواب لاری ہم سعی لاریغہ کورہ مختلف بولور البتہ بیح شک یوق کیم اللہ تعالےٰ انسان لاردن سعیی مختلف بولغان لارنے جزادہ برابر قیلمایدور انداغ کہ لیل ونہار نے وذکر وانثی نے برابر قیلماب دور انتہی۔

اِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتّٰى ۝ بو نرسہ لار ایلہ قسم قیلامن کہ اے انسان لار بی شبہ سیز لارنینک سعی وعمل لارینکیز تورلوک نوع دہ وتورلوک صفت دہ دور یعنی سیز لارنینک سعی وعمل لارینکیز نینک ابدانی ویمانی فائدہ لیکی وضرریکی بولغان دیک اول عمل لارینکیز نینک اخلاص برلہ قیلینغانے وریا برلہ قیلغانے وہم مکافات وتحسین مردم اوچون قیلینغانے بار وینہ سیز لارنینک عمل لارینکیز دن اوزمناسب جائیدہ عمل غہ کلتورولگانے ومناسب یردن منع قیلانیب نامناسب جای غہ قویولغانی بار وہم حق وصدق نے تصدیق قیلغان کبی حق وصدق نے تکذیب قیلماق بار وبو سعی لارینکیز نینک تورلوک تورلوک ایکانینغہ کورہ عاقبت دہ مجازاتینکیز ہم تورلوک تورلوک اولور اعمال صالحہ مجازاتے دہ اجر وثواب غہ لایق لارینکر بولغان کبی اعمال سیئہ مجازاتیدہ توبیخ وعقاب غہ مستحق لارینکیز ہم بولور دیمک دور۔

مفسر لار بو آیت جناب ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ نینک شأنیدہ نازل بولغان دیمیش لار چنانچہ ابن ابی حاتم وابو الشیخ وابن عساکر عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ دن روایت قیلیب دور لار کہ جناب ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ بلال بن رباح نے اُمیّہ بن خلف واُبی بن خلف دن صاتیب آلیب اینے خدا اوچون آزاد قیلدی پس اللہ تعالیٰ وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشٰى إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتّٰى نے نازل قیلدی یعنی ابوبکر صدیق نینک سعیی واُمیہ واُبی لارنینک سعی لاری مختلف دور اھ

درحقیقت بوایکی سعی نینک اراسی بربری دن تولایراق ایکانیده، هیچ برشبه یوقتور، جناب حضرت صدیق نینک سعیی مؤمنِ موحّد لارنے رنج وکلفت دن خلاص ایتمک، واهل ایمان لارغه اعانت وامداد ایلامک، وامیّهٔ ملعون نینک سعیی مؤمن لارغه ایمان واخلاص لارے جهتیدن دشمن لیق کورگوزوب قتیغ عذاب لاربرله اولارغه کلفت وازارتیکورمک دور، بوایکی سعی آراسی بربری دن تولایراق بولغان کبی بولارنینک جزاسی نینک میانه سی موبربریدن تولایراق دور، جناب صدیق اکبر نینک مکافاتی وعدِ الٰهی موجبنچه باعثِ دخولِ جنان، وموجب رضایِ رحمٰن، بولغان کبی، امیّه نینک سعیی نینک جزاسی موجبِ عذابِ نیران وسخط رحمٰن اولمیش۔

پس بوبیان مضمونیدن اعتبار آلیب جزمی اعتقاد قیلماق کرک که کیمکه مسلمان لارنینک اضرارد نکبتی غه سعی ایتسه، واهل ایمان اولغان جهتی دن اولارنے دشمن توتوب اضمحلال لارغه حیله کورگوزسه البتّه اُمَیّه غه یتوشکان عذاب النکا نازل اولغوسیدور، وکیمکه مسلمان لارنینک نصرت وامدادی غه اهل ایمان بولمک ایله سعی ایتسه، دنیاده شأنے اولوغ اولمک ایله آخرت ده رضای الٰهی غه نائل اولور۔

سونکره الله تعالیٰ بنده لارنینک سعی وعمل لاری مختلف بولمکی نے، واول جهت دن جزائے اعمال لاری هم باشقه باشقه بولمکی نے بیان وتفصیل ایله ایتا دور فَاَمَّا مَنْ اَعْطٰی وَاتَّقٰی ۙ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰی ۙ فَسَنُیَسِّرُهٗ لِلْیُسْرٰی ۭ پس اما کیشی که مالی نے خدا نینک یولی ده عطا قیلسه، یعنے مالی نے جمیع وسلمان لارغه جهاد بارا سیده ویا اوزگه حوائج توغریسیده صرفِ اموال ایله اعانت ایلامک، کبی ایش لارنے قیلسه، انداغکه حضرت ابوبکر صدیق کبی اصحابِ عظام لارقیلمیش ایدی لار، وهم محتاج آدم لارنے احتیاج دن خلاص ایتمک اوچون مالی نے صرف ایتسه، یاکه عموم مسلمان لارنینک منفعتی غه عائد ایش لارا وچون مالی نے انفاق قیلسه، وینه اوز نفسی نے شرک دن، واعمالِ سیئه دن، وخلق غه زیان یتکوزمک دن، وجمیع ناشائسته عمل لار وعادت لار دن سقلاسه، وینه خصالِ حمیده لارنینک باشی واینک اُعلاسی بولغان ایمان کلمهٔ حسنی سی لا اله الا الله نے تصدیق قیلسه، یاکه مثوبهٔ حسنی اولان جنت نے تصدیق قیلسه، خلاصه بوکیم کیمکه مالی نے خدانینک رضاسے نے ایتاب خیر ایش لارغه انفاق قیلسه، ونفسی نے الله تعالیٰ نهی قیلغان نرسه لار دن توسسه، وخدا طرفیدن بنده لارنینک سعادتی اوچون شرع قیلغان شرائع حقه نے تصدیق قیلسه، پس البتّه اول کیشینی آسان لیق وراحت غه یتکوزادور غان خصلت غه حاضر وموفق قیلور میز۔

تصدیقِ حسنی ترتیب وجودی ده اعطاء واتقاء غه یعنی راهِ حق ده مال نے صرف اینمک غه، وشرور ومعاصی دن اجتناب ایلامک غه مقدّم دور، لیکن بویرده اول ایکی سی تصدیقِ حسنی غه تقدیم قیلینیب دور، اول ایکی سی نینک اینک مهم خصلت ایکان لیک لاری نے تنبیه ایتمک اوچون، وهم تصدیق حسنی نینک حقیقةً ثابت ومتحقق ایکانلیکی غه اول ایکی خصلت دلیل دور لار، وتصدیق حسنی

نینک ثمرۂ دانیہ سے دور لار، گو یا بو معنی غہ اشعار اوچون دور کیم بذلِ مال، واتقاءِ مفاسدِ اعمال، بولغاندہ تصدیق حسنیٰ متحقق اولادور، بو ایکی خصلت دن خالی تصدیق حسنیٰ تصدیق سانا لمایدور۔ وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَىٰ ۝ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَىٰ ۝ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَىٰ ۝ واما کیشی کہ مالی نے خدا یولیدہ خیر ایشلارغہ صرف ایتمک غہ بخیل لیق قیلسہ، محتاج ومسکین لارغہ امداد واطعام ایلامک غہ، ودینِ مقدسِ اسلام نینک منفعتی غہ عائد ایشلارغہ مالی نے صرف ایتمای ناکس لیک کورگوزسہ، وہم مالی غہ ایشانیب اوزی نے بارچہ دن بی نیاز چاغلاسہ، یعنی خلق غہ محتاج ایماس من دیب استغناء کورگوزسہ، یاکہ مالی نے شہوات نفسانیہ غہ صرف ایتیب حیاتِ دنیا نینک لذات وتمتعاتی غہ مغرور بولمک ایلہ نعیم آخرت دن، وخداوند کریم نزدیدا کی ثوابِ جاوید دن استغنا قیلسہ، وخصلتِ حمیدہ لارنینک زبدہ سی اولان ایمان کلمۂ حسنیٰ سے لا الہ الا اللہ نے تصدیق قیلمای انکار ایتسہ، یاکہ اوزی متمتع اولمک دہ بولغان لذاتِ فانیۂ دنیویہ نے پایدار گمان قیلماق ایلہ نعمتِ اُخرویۂ باقیہ اولان جنت نے وانینک نعمت ولذت لارینی تکذیب قیلسہ، پس البتہ اول کیشی نے دشوار لیق وقتیغ لیق غہ یتکوزادور غان خصلت غہ مُہیّا وآمادہ قیلور میز۔

۔ بو آیتِ کریمہ داکی بالحسنیٰ کلمہ سی نے تفاسیر مأثورہ لار بیانیغہ کورہ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما کلمۂ لا الہ الا اللہ غہ وہم خلفِ موعود غہ تفسیر قیلمیش لار، وقتادہ ہم انے خلف غہ تفسیر قیلمیش، چنانچہ محدث لاردن سعید بن منصور وبیہقی شعب الایمان دہ، وابن جریر جامع البیان دہ، عکرمہ طریقی ایلہ ابن عباس حضرت لاریدن روایت قیلیب دور لار۔ اول جناب دیمیش کہ فَأَمَّا مَنْ أَعْطَىٰ یعنے کیشیکہ مالی نینک فضلی دن عطا قیلسہ، وَاتَّقَىٰ پروردگاری دن قورقسہ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ اللہ تعالیٰ طرفیدن وعدہ قیلینغان خلف نے تصدیق قیلسہ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَىٰ پس تیز دورکہ انے الہ دن انکار روزی قیلینغان خیر غہ موفق قیلور میز وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ واما کیشی کہ مالی بار اسیدہ ناکس لیک قیلسہ، وَاسْتَغْنَىٰ وپروردگاری دن بے نیاز لیق ستیودی سی نے کورگوزسہ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَىٰ واللہ تعالیٰ طرفیدن وعدہ قیلینغان خلف غہ انکار قیلسہ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَىٰ پس تیز دورکہ اول کیشینی اللہ تعالیٰ طرفیدن مقدّر قیلینغان شرّ غہ موفق قیلور میز دیب، ابن ابی حاتم روایت قیلیب دور قتادہ ایتیب دور فَأَمَّا مَنْ أَعْطَىٰ یعنی پس اما کیشیکہ اوزذمہ سیغہ واجب بولغان حق اللہ دن عطا قیلسہ، وَاتَّقَىٰ اللہ تعالیٰ حرام قیلغان نرسہ لاردن پرہیز قیلسہ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ اللہ تعالیٰ نینک اوزی کفیل اولوب قیلغان موعودی نے تصدیق قیلسہ وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَىٰ واما کیشیکہ اوزذمہ سیغہ واجب بولغان حق اللہ غہ بخیل لیق قیلسہ، وپروردگاری دن اوزینی بے نیاز یعنی اوزینی خدا غہ اصلا محتاج بولماس چاغلاسہ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَىٰ اللہ تعالیٰ وعدہ قیلغان موعود غہ انکار قیلسہ،

امام فخر الدین رازی ایتیب دور حسنی دن مراد خلف دیگان قول غه کوره وَكَذَّبَ بِالْحُسْنٰى نینک معنے سی (اللہ تعالیٰ نینک قول وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ) مضمونیچه خداوند کریم نینک یولی ده هر نرسه که صدقه قیلسا انکیز اینک خلفی نے بیرادور دیگان وعدی نے تصدیق قیلماسه، بنابرین معبود یغه سوءِ ظن قیلماق ایله مالی نے خیرات غه صرف ایتمک دن بخیل لیق قیلسه دیمک اولور، چنانچه بعض عرفا دیب دور مَنْعُ الْمَوْجُوْدِ سُوْءُ ظَنٍّ بِالْمَعْبُوْدِ یعنی بار نرسه نے انفاق ایتمای ساقلاماق، معبود غه سوءِ ظن قیلماق دور،

ابو درداء رضی اللہ عنه دن روایت قیلینیب دور که ایتیب دور، هیچ برکونے یوقتور که مگر انده ایکی فرشته ندا قیلادور، اول ندانے انس وجن دن بولک همهٔ مخلوقات ایشتادور، اول فرشته لار نینک ندالاری بودور که اَللّٰهُمَّ اَعْطِ كُلَّ مُنْفِقٍ خَلَفًا وَكُلَّ مُمْسِكٍ تَلَفًا۔ خدایا هر برنفقه قیلغوچی غه قیلغان نفقه سے نینک خلفی نے عطا قیل، وهر برممسک بخیل غه یعنی مالی نے خیر بار اسیده انفاق ایلامک دن ناکس لیک قیلغوچی نینک مالی غه تلف بیر، اهـ۔

ابن جریر طبری بو کلمهٔ شریفه بار اسیده سلف دن روایت قیلینغان اثر لار نے ایراد قیلغاندن سونک آیتا دور، مینینک نزدیمده بو باره دا کی قول لار نینک ظاهر تنزیل دلالتی غه اشبهی، وصواب اینک یقین راقی الحنے دن مراد خلف دیگان لار نینک قولی دور، اهـ۔

کلمهٔ حسنی نے جنت بیله تفسیر قیلغان لار، انے جزاءِ اخروی نینک اعلیٰ سے واکملی غه تفسیر قیلیب دور لار، وانے خلف غه تفسیر قیلغان لار، جزادن برنوعی نے ودنیوی سی نے ذکر قیلیب دور لار، امانے کلمهٔ لا الٰه الا اللہ غه تفسیر قیلغان لار، حقیقةً جمیع اعمال شرعیه لار نے کلتورمک غه باعث بولغان برعمل جامع غه تفسیر قیلیب دور لار، زیراکه لا الٰه الا اللہ غه حقیقةً تصدیق ایتمک اینک همهٔ شعبه لاریغه وجمیع فروع لاریغه تصدیق ایتمک نے استلزام قیلور، اصول دین نینک جمیعی، وفروعی نینک بارچه سی، اوشبو کلمهٔ مبارکه شعبه لاری دن دور، مناکور ماسموسیز که بندهٔ مؤمن اول کلمه نے حقیقی تصدیق ایله تصدیق قیلغوچی بولمایدور، تا اللہ غه وملائکه غه واللہ نینک کتاب لاری غه وپیغمبر لاری غه واللہ نینک لقاسی غه ایمان کلتورماگونچه، وبارچه عالم نینک معبودیگانه سی اولان اللہ غه ایمان کلتورگان بولمایدور، تا اینک صفاتِ جلالی غه ونعوتِ کمالی غه ایمان کلتورماگونچه، وبو کلمهٔ شریفه غه ایمان کلتورگان وانے حقیقةً تصدیق قیلغان بولمایدور، هرکشی که اللہ تعالیٰ هرشی نے خلق ایتمکی نے، و هرشی غه اینک قدرتے تیمکی نے، وهرشی نے اینک علم وسیعی ادراک واحاطه ایتمکی نے، وقیامت کونے حشر قیلماق اوچون همه نے قبردن تیز گوزمکی نے، نفی ایتسه وبو کلمه نے تصدیق قیلغان بولمایدور هرکیشیکه اللہ تعالیٰ پیغمبر لار ارسالی ایله خلق نے امر ونهی ایلاب مکلف قیلمای مهمل ومعطل قویوب دور دیب گمان قیلسه، وشونکا اوخشه بو کلمه نے تصدیق قیلماق اینک همهٔ حقوقی غه بیون سونمک، واقرار قیلماق نے اقتضا قیلادور، بو کلمه نینک حقوقی ایسه شرائع اسلام دور که بو کلمهٔ شریفه نینک

تفصیلی دور اللہ تعالیٰ نینک جمیع اخبارینی تصدیق ایلامک واوامری غہ اطاعت قیلماق ونواہی سیدن اجتناب ایتمک بو کلمۂ مبارکہ نے تصدیق ایتمک ایلہ اولور۔ پس بو کلمۂ شریفہ نے حقیقتی ایلہ تصدیق قیلغوچی اول دور کہ بو امرلارنینک بارچہ سے نے عمل غہ کلتورور وحکم شرع دہ انسان لارنینک مال لاری وقان لاری نینک معصوم لیقی انچق بو کلمہ غہ ایمان کلتورمک وحقوقی نے ادا قیلماق غہ قیام کورگوزمک ایلہ حاصل بولور وشونکا نوخشہ مطلقا عذاب دن نجات تاپمک بو کلمہ غہ ایمان کلتورو ب اینمک حقینی ادا قیلماق ایلہ غینہ حاصل بولور پس انسان غہ خواہ بو دنیادہ وخواہ آخرت دہ عقوبت یتوشسہ بے شبہ بو کلمہ غہ ایمان کلتورما سلیک غہ یا اینمک حقی نے ادا ایتما سلیک غہ کورہ بولور منابو وجہ لار ایلہ الحنے نے کلمۂ لا الٰہ الا اللہ غہ تفسیر قیلغان لار ہمۂ اعمال خیر لارنینک افضلی وجامعی غہ تفسیر قیلغان بولورلار ومومنینک صمیمدہ افضل جزا اولان جنت غہ تصدیق ایلامک وخلف موعود نے تصدیق ایلامک ہم مندرج دور واللہ اعلم وعلمہ احکم واتم۔

بو آیت لارنینک برنجی سیدہ اللہ تعالیٰ تیسیر لیشنی اوچون اوچ سبب بیان قیلیب دور برنجی سبب بندہ نینک عطا قیلماقی دیب دور تعمیم نے ارادہ قیلغان جہتدن اعطی نینک مفعولی نے حذف قیلیب دور یعنی بندہ شرعًا ہر نرسۂ غہ کہ امر قیلمنیب دور انے عطا قیلسہ وانے برمک دہ طبیعتی نینک جوانمردلیک کورگوزمکی ونفسی نینک خوش لوق ایلہ اول باب دہ انکا مطاوعت قیلماقی ایلہ مبادرت اتیسہ دیمک دور واعطی لفظی شامل دور بندہ اوز نفسی غہ لازم بولغان ایمان وطاعت واخلاص وتوبہ وشکر کبی عمل لارنے عطا قیلماق غہ وخلق اللہ غہ احسان نے عطا قیلماق غہ ومالی وتیلی وبدنی ونیتی وقصدی ایلہ عباد اللہ غہ نفع رسان اولمک نے عطا قیلماقغہ ایکنچی سبب تقوی دور تقوی اللہ تعالیٰ نہی قیلغان نرسہ دن اجتناب ایلامک دور وتقوی ہمۂ امور منجیہ لارنینک اعظمی دور واینمک ضدی تقوی سیز لیق ایسہ تعسیر نینک سبب لاریدن دور تقوی اہم امور دن بولغان جہتدن اللہ تعالے قرآن کریمدہ متعدد جای لاردہ انے ذکر قیلیب دور وانے سبب تیسیر ومو جب تکفیر سیآت وعظام اجر ومغفرت ذنوب وباعث فلاح وجالب رحمت خداوندی در دنیا وآخرت وباعث روشنائی در ظلمات قیامت دیب دور اوچونچی سبب کلمۂ حسنے لا الٰہ الا اللہ نے تصدیق قیلماق دیب دور ایکنچی آیت دہ بو ذکر قیلینغان اوچ سبب نینک عکسی نے سبب تعسیر آتاب دور پس مؤمن لار غہ لازم دور کہ سبب تیسیر اولغان سبب لار نے قیلماق غہ سعی قیلغای لار واینمک ضدی اسباب تعسیر اولان سبب لار دن استطاعت لاری بارینچہ اجتناب ابتکای لار بو ایکی آیت بارا سیدا کی تحقیق لارنے کورمک وبیلمک نے ایستاگان کیشے کشف البیان غہ رجوع قیلسون۔

وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّىٰ ۝ مانافیہ دور یا استفہام انکار تافیہ بولسہ معنی سی اول بخیل غہ مالی ہیچ بر فائدہ ومنفعت یتکوزمایدور دیگان بولور استفہام بولسہ معنی سی اول بخیل نینک مالی انکا قیسی بر فائدہ ومنفعت نی یتکوزادور دیمک اولور۔

تردی ہلک معنی سیدہ یا ایگیر یردن پست غہ یومالانب توشمک معنی سیدہ دور، بوہرایکی معنی احادیث مأثورہ دا کلیب دور، ابن جریر طبری ماننک استفہام معنی سی نے اختیار ایتیب دور، وتردی ننینک سقط فی جہنم معنی سیدہ بولمکی نے صواب غہ یقین دیب دور، آھ

تردی ہلک مسی سی دہ بولمکینہ کورہ آیت کریمہ ننینک تفسیر یدہ بویلہ دیلیسہ ممکن دور، اول کیشیکہ مالی نے خدا ننینک یولی دہ انفاق ایتمک غہ بخیل لیق کورگوزادور، والمدرب العالمین دن اوزینی بے نیاز چاغلایدور، آیا اول کشی غہ مالی قیسی برفائدہ نے برور ہرقچان اول کشی ہلاک بولسہ یعنے اول مالدار بخیل اجلی یتیب اولوب دنیادہ قیلغان اعمالی ننینک جزاسی نے کورمک اوچون دار عقبی ساری رحلت قیلسہ یاکہ اول کیشی ناکس لیکے واعمال سیئہ سی شومليغیدن بودنیادہ لاگرفتار جزا اولمک ایلہ موردِ انتقام وعقوبت الٰہی بولسہ، انکا اننینک مالی قیسی برفائدہ نے برادور، البتہ ہیچ برفائدہ نے برماس،

تردی دوزخ غہ یقیلیسہ دیگان معنی غہ کورہ آیت ننینک معنی سی بویلہ اولور، بنیر علم ازلی میز حکمی تعلق تاپماق غہ کورہ، وقتیکہ اول مالی ننینک حقی نے ادا قیلمامغان، وعموم اہل ملتی غہ اعانت ایتماگان بخیل نے دوزخ غہ کیرمک گہ مؤدی اولان عسرلی غہ موفق قیلدوق، واول بخیل زمانی کہ ہلاکت غہ یولوقوب جزای بدی نے چیکمک اوچون جہنم ننینک قعری غہ توشسہ، پس اول چاغدہ اننینک بخیل لیق ایلہ حقی نے ادا قیلمای ابدی قرارگاہی وموضع احتیاجی اولان آخرتی اوچون اول مال دن ہیچ نرسہ نے اوزیغہ ہمراہ ایتمای، وارث لاریغہ قویوب کیتکان مالی انکا ہیچ برفائدہ برمایدور، یاکہ اول مال انکا قیسی برمنفعت نے یتکوزادور، انسان غہ فائدہ ومنفعت برادور غان مال انداغ برمال دورکہ انے اعمال برّغہ ومصارف خیرغہ صرف ایتیب، وحقوقینی اعطا ایلاب اوزی دن مقدّم زادِ معاد قیلماق اوچون تقدیم قیلغای، نہ اول مالی کہ انے ناکس لیک ایلہ ذخیرہ ایلاب وارث لاری غہ انے زادِ فساد ایلامک لاری اوچون قالدورغاے،

ای مؤمن لار قولِ الٰہی مضمونیچہ انسان اولگاندن سونک انکا اموال دنیویہ سے ہیچ برفائدہ برالمایدورغان بولسہ، یخشی راق الیش دنیادہ انسان مالی نے خبیث وارث لاری غہ قالدوروب آخرت سرایغہ مفلس وتنگدست بارماق دن اندیشہ قیلیب، سعی ورنج بیشمار ایلہ جمع قیلغان اموالی نے دینِ مقدس اسلام ننینک مصالحی غہ صرف ایتیب، ومسلمان لار ننینک حوائج لارین رفع ایتمک کبی الیش لارغہ انفاق ایلاب، اوزیدن ایلگاری اے آخرت غہ یبارگای، نہ اینکہ خزانہ قیلماق

لہ شیخ محمد عبدہ رحمہ اللہ مالے استفہامیہ وتردی نے ہلک معنی سی دہ دور یعنے اننینک مالی انکا نیمہ فائدہ بیرادور قوتیکہ اول بخیل ہلاک بولسہ خواہ اننینک ہلاک اولمکی اجل مسمی سے تیکان چاغدہ موت ننینک انکا یتوشمکی ایلہ بولسون خواہ حیات دنیادہ بخل و سیآت اعمالی ننینک عاقبتی دہ انتقام الٰہی انکا نازل اولمک ایلہ بولسون برابر دور انداغ حال یوزکلتورگاندہ اول بخیل اوزی اوچون آدم لاردن ہیچ بریاردم برگوچی نے ونہ اللہ ننینک رحمتی دن برفریادرس نے تاغمایدور پس اننینک مالی انکا نیمہ منفعت یتکوزادور ۱۲ منہ

اوچون جمع قیلیب، وارث لارینغه قویوب اولگانیدن صونگ وزر و وبالی نے اوزی چیکیب وارث لاری متنعّم بولغای لار، مالِ دنیاغه مغرور بولوب حق نے قبول قیلماق دن باش تارتقان، و مال لاری نے خیرات یولیغه صرف اتیمک نے ایستاماي گنج وخزینه لار قیلیب، دنیا ده قالدورغان، گمراه لارغه قیامت کونے حق تعالیٰ سرزنش قیلیب آیتا دور، وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَىٰ كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ ۝ تحقیق بزنینگ درگاهیمیزغه یالغوز بولغان حال ده کیلدینگیز، انداغ که اوّل مرتبه ده سیز لارنے یراتغان ایدوک، (یعنے آنادن توغولغان وقت داکی دیک یلانگاچ ویالغوز کیلدینگیز) وسیز لارغه بیرعطا قیلغان اموال واولاد واتباع لارنے آرقه لارینگیزده دنیا ده قالدوردینگیز، (یعنے بوکون ده حساب وجزا اوچون بزنینگ قاشیمیزغه یلنوز اوزینگیز غینه کلدینگیز مال لارینگیز بالا لارینگیز خادم لار واحباب واقربا لارینگیز دن آیریلیب آنادن توغولغان حال داکی هیئت ده کلدینگیز، دنیا ده بیز سیز گه برگان مال ونعمت لارنے آرقانگیزده قویدینگیز، انے اوزینگیز بیلان برگه آکیب کلمادینگیز، واوزینگیز دن ایلگاری بوکون اوچون انے تقدیم قیلمادینگیز دیب).

بو بارہ داکی وعظ لار سورۂ تبّت ده ما اغنی عنه ماله وما کسب ده بیان قیلنور، سونکره بیگبیل که اول هنگام که الله سبحانه وتعالیٰ بنده لارنینگ سعی وعمل لاری عاقبت ده جزا حیثیتی دن باشقه باشقه ایکانینی اولارغه بیلدوردی، وسونگره هدایت یولی نے اختیار قیلغان لارغه هدایت یولی نے آسان قیلماقی نے، وگمراه لیق نے اختیار ایتیب شهواتِ دنیاغه مغرور اولوب حق دن بے نیاز لیق کورساتکان لارغه رنج ومشقت غه مؤدی اولادورغان نرسه لارنے آسان کورگوزمکی نے بیان قیلدی،

ایمدی الله سبحانه گویا وقوعی غه علم ازلی سی تعلق تافغان لیکی حیثیتی ایله اوزلیغه لازم توتقان هدایت وبیان نے، یعنی انسان لارنے منفعت لاری بار نرسه غه ترغیب، وضرر لیک نرسه دن اولارنے ترهیب ایلامک دن عبارت بولغان امرنے حکم قیلغانینی بیان ایلاب آیتا دور، إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَىٰ ۝ تحقیق دلیل وبرهان لار نصب ایتیب، وشرائع واحکام بیان ایلاب حکمت بالغه میز موجبینچه، وقضا ئیمیز مقتضاسینچه خلق نے حق طریقه ارشاد وهدایت اتیمک بزنینگ اوزره میزغه دور، بزحکمتیمیز موجبینچه اولارنے ارشاد ایتکان دن صونگ حق غه تابع بولمک یا بولماسلیق اولارنینگ اوز اختیارلاریده دور، هیچ برزور واکراه یوقتور، اما ارشادِ حق غه انقیاد کورگوزوب راهِ راست غه سلوک ایتکان لارغه اجر وثواب بریب، حق غه تابع اولمغان لارغه توبیخ وعقاب قیلورمیز،

قوله تعالیٰ إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَىٰ یوقاریقی آیت لار مضمونینی تقریر قیلادور بوطریقه ده که

اللہ تعالےٰ ایتادور کہ حکمت[1] بالغہ مبنی اولان قضایئمیز موجبنجہ یعنی اشیاءِ مکونہ نینک وجود یغہ تعلّق تاپکان ارادۂ ازلیہ میز مقتضاسی چہ وقوعی غہ علمی میز تعلق تاپغان نرسہ نینک وقوعی واجب اولمک حیثیتی ایلہ بزگہ لازم دورکہ بندہ لارنے محض عبادت اوچون خلق ایتکان بولغاچ اولار غہ بندہ لیک قیلماق وجہی نے بیان قیلغایمیز۔ عبادتغہ شعل قیلغان متعبد قیونرسہ برلہ مطیع بولادور وقیونرسہ برلہ عاصی سنالادور، انے اولار غہ شرح ایتکایمیز، چونکہ بزنینک اول بندہ لارنے خلق ایتیکمیز الخ اول بندہ لار غہ نفع تیکوزمک، واولارنے نعیم مقیم غہ یولوقتورمک، اوچون دور فقط پس حکمتی میز مقتضاسی چہ بزگہ واجب بولغان نرسہ لارنے قیلدوق، چنانچہ ہدایت طریقی نے، وانکا تیکوزادورغان نرسہ لارنے، وہم ضلالت طریقی نے، وانکا باعث بولادورغان نرسہ لارنے بیان قیلدوق، وہرایکی طریق غہ سالک اولغان لارنینک عاقبتی نے، ومآلِ حالی نے، ترغیب وترہیب جہتیدن شرح قیلدوق، ایمدی بوایکی طریق دن قیسی برلہ تبعیت قیلماق اختیاری بندہ لار دہ دور، چونکہ انسان نے بزعقل واختیار صاحبی قیلیب یراتدوق، وہم انسان غہ حق بیلہ باطل نے، وخیر بیلہ شرّ نے آیدورغان عقل نے بردوک۔

بوذکر قیلینغان معنی لار ہُدٰی نینک ہدایت وارشاد معنی سیدہ بولمکی غہ کورہ دور، احتمال کہ ہُدٰی رشاد معنی سیدہ توغری یول دہ سلوک ایتمک معنی سیدہ بولغای، یعنے کیمکہ راہِ مستقیم غہ سلوک ایتیسہ، اول یول انے الہدٰی غہ ینہ باشلار دیمک اولور، بوقول مجاہدنینک قولی دور ابن القیم الجوزی دیب دورکہ بوآیت تو عریدہ ایتولگان سوزلارنینک اَصحّی بوقول دور دیب۔ واحدی دیمیش کہ آیت نینک معنی سی تحقیق ہُدٰی یعنے راہِ راست کہ صاحبی نے اللہ غہ واللہ نینک ثوابی غہ وجنتی غہ تیکوزادور۔ البتہ بزگہ غینہ باشلار دیمک دور۔ بوآیت تو غریدہ موندن باشقہ اقوالِ مأثورہ لار غہ واقف بولمک نے خواہلاغان کیشی کشف البیان غہ رجوع قیلسون، اربابِ عقول قاشیدہ مبرہن دورکہ اللہ رب العالمین طرفیغہ سالک اولان کیمسہ نینک مطلوبی، اوزدنیا وآخرتے نینک مصالحی نے حاصل اتیمک دن باشقہ ایماس دور۔ وانینک مطلوبی حصول پذیر اولمایدور، مگر طلبی نے یگانہ قیلماق، ومطلوب منہ نے برگینہ بیلمک ایلہ بو

---

[1] شیخ محمد عبدہ رحمہ اللہ ایتیت دور تحقیق بیز حکمت بالغہ میز ایلہ انسان نے یراتدوق وانینک جوہر انسانیتی دن عقل واختیار نے قیلدوق وعقل وایلہ حق ایلہ باطل نیتک آراسینی وخیر ایلہ شرّ آراسی نے آیرمک نے انکا الہام قیلدوق سونکرہ اذا واانسان نینک کامل لاردن انبیا لارنے مبعوث قیلدوق ولولارا وچون احکام نے شرع قیلدوق تعلیم وارشاد جہتیدن اولارا وچون عقائد نے بیان ایتدوک منا انسان میت انسانیتی جہتیدن خلقی اقتضا قیلغان نرسہ لار بودور سونکرہ موندن کین انسان مختار دورپس اگر اختیار ایتہ مسلک خیر غہ سلوک ایتا دورپس سلامت وسعادت اوزرہ بولادور یا مذہب شر غہ یورا دورپس مشقت وشقاوت غہ دوچار اولادور علینا نینک معنے سے نے بیز بوطریقہ فہم قیلامز اھ ۱۲ منہ

معنی غہ تنبیہ ایلاب اللہ سبحانہ دنیا و آخرت امری دن برار نرسہ غہ اوزی دن باشقہ کیشی نینگ مالک ایماس لیکی نے، و دنیا و آخرت بارچہ سی اول مالک علی الاطلاق نینگ تنہا اوزی نینگ ملکِ مخصوصی ایکانینی، بیلدوروب ایتادور کہ وَاِنَّ لَنَا لَلْاٰخِرَةَ وَالْاُوْلٰی ○ تحقیق ہر آئینہ آخرت و دنیا بزگہ مخصوص، و بزنینگ ملکیمیز دور، یعنی ہر ایکی سیغہ یلغوز بزگینہ مالک دورمیز، پس ہر ایکی عالم وہ نیمۂ نے کہ خواہلاساق، دیکیم غہ کہ انے برمک نے ارادہ قیلساق بزعطا قیلا آلورمز، یاکہ ہر ایکی عالم بزنینگ ملکِ مخصوصی میز بولغاچ مہتدی لارغہ راہِ راست، و حق لیق اوزرہ بولغان لیق لارنی نینگ ثوابی نے برمک دن، بزنے ہیچ کیمسہ منع قیلا آلمایدور دیمک دور،

امام فخر الدین رازی ایتادور، قولہ تعالے وَاِنَّ لَنَا لَلْاٰخِرَةَ وَالْاُوْلٰی دہ ایکی وجہ بار دور، برینچی وجہ بوکہ تحقیق دنیا و آخرت داکی ہمۂ نرسہ لار بزنینگ ملکی میز دور، پس سیز انسان لار نینگ بزنینگ ہدایتی میز ایلہ راہِ راست تاپمک نے ایستامای ترکِ ابتدا اتیمکینگیز نینگ بزگہ ہیچ برضرری یوقتور، و ابتدا تاپمک لیکینگیز موبزنینگ ملکی میز غہ ہیچ برنرسہ نے زیادہ قیلمایدور، بلکہ بوایش لارینگیز نینگ ضرری و نفعی اوز نفسینگیز غہ عائد دور، اگر خواہلاساق ایدوک سیز لار نے معاصی دن قہرًا منع قیلور ایدوک، چونکہ دنیا و آخرت بزنینگ تصرفیمیز دہ دور، لیکن سیز لار نے بویول دن قہرًا منع قیلمایمیز، زیراکہ موندا غ قیلماق حکمتِ الٰہیہ میز موجبیچہ بولغان تکلیف غہ مخل ایش دور، بلکہ سیز لار نے معاصی دن بیانِ راہِ سعادت و شقاوت، و تعریفِ خیر و شر و وعد و وعید ایلہ منع قیلورمز،

ایکنچی وجہ بوکہ تحقیق ایکی عالم نینگ ملکی بزنینگ تصرفیمیز دہ دور، خواہلاگان نرسہ میز نے کیم غہ کہ خواہلاساق برورمز، موندا غ بولغاچ پس کرک کہ بندہ لار ایکی دنیا نینگ سعادتے نے بندن طلب قیلسون لار، اھ۔

بو آیتِ کریمہ یوقاریقی آیت نینگ مضمونیغہ تأکید و تقریر اوچون وارد بولوب دور، بوطریقہ داکیم گویا اللہ سبحانہ ایتادور کہ ہیچ شک و شبہ یوق کہ بندہ لار نے دنیا دہ حق غہ ارشاد اتیمک غہ بزگینہ مالک دورمز، و آخرت دہ اولار نینگ راہِ راست و حق لیق اوزرہ بولغانلیق لارینی غہ کورہ اولار غہ اجر و ثواب برمک غہ، بیزگینہ قادر دورمز، چونکہ دنیا و آخرت دہ تصرفِ کلّی بزگہ مخصوص دور، دنیا و آخرت عالمی غہ تنہا مالک علی الاطلاق بولغان ذاتِ جلیل الصفات ہر ایکی عالم دہ بچوک حکم قیلماق نے خواہلاسہ، و نیمہ ایش قیلماق نے ارادہ اتیسہ قیلا لایدور، یوقاریقی آیت لار دہ معطی و بخیل غہ وعدہ قیلینغان تیسیر یسری و تیسیر عسری ہم اول افعال دن دور، پس دنیا و آخرت بزنینگ ملکی مز بولغاچ، معطی غہ تیسیر یسری، و بخیل غہ تیسیر عسری قیلا آلورمز، ہیچ کیمسہ مانع اولا المایدیب۔ اللہ سبحانہ و تعالیٰ ہر ایکی طریق نے بیان

قیلیب اقامۃ دلیل ایلاگاندن سونگ حق نے تکذیب قیلغان، وطاعت مولی دن یوزاویورگان شقی لارا وچون آمادہ قیلغان عذابے ایلہ انذار ایلاب دیدورکہ۔ فَاَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظّٰى ۝ پس من سیز انسان لارنے یالقونلاب شعلہ اورب تورگان قورقونچ لیق برلولوغ اوت بیلہ انذار قیلدیم، تاانیکہ تخویف وانذار اتیمک ایلہ حق غہ تابع اولوب کفر وشرک دن اعراض واجتناب قیلغای سیز لار۔ حقیقۃً خلق نے ہدایت وارشاد اتیمک اوچون گاہی جنت ایلہ بشارت وگاہی دوزخ ایلہ انذار اتیمک، قرآن شریف دہ جاری اولان عادۃ اللہ دن دور، ارشاد بارا سیدہ بوطریقہ دن ابدان برطریقہ تصور قیلینماس، بنابرین بشارت وانذار دن سونکرہ ہیچ برعذر قالمای اطاعت قیلغان لارغہ ثواب، ومخالف اولغان لارغہ عقاب بریلادور۔

سونکرہ اللہ تعالیٰ ذکر قیلغان صفت داکی آتش جہنم کیم لارغہ آمادہ قیلینغان لیقی نے بیان قیلیب ایتادور۔ لَا يَصْلٰىهَآ اِلَّا الْاَشْقَى ۝ الَّذِيْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ۝ اول یالقون اورب تورگان اولوغ اوت نینگ شدت عذابی نے چیکمک ایلہ اندن اصلا آیرلمای دایمی کویمک دردوالمی نے، انجق حق نے تکذیب قیلغان، وطاعت الٰہی دن یوزاویورگان اشقی[1] یعنے کافر غینہ چیکادور۔ چونکہ ہربرکافر جناب پیغمبر صلے اللہ علیہ وسلم نے دعوائے نبوتیدہ تکذیب قیلغوچی، واول جناب نینگ صدق نبوتیغہ دلالت قیلماق دہ اولان آیات باہرہ غہ نظر قیلماق دن یوزاویورگوچی دور، پس کافر بوجہ ایلہ سائر عصاۃ دن اشقی دور۔

بوآیت کریمہ عصاۃ مؤمنین نینگ دوزخغہ کیرماس لیکی نے افادہ برمایدور، تابوآیت نینگ عموم ظاہری اوزگہ آیات قرآنیہ لار ایلہ تخصیص قیلیندی دیگان قول غہ قایل بولغایمیز، انینگ اوچون کہ صلی لغت دہ اوت نینگ شدت حرارتیدن کویوب آزردہ اولمک، وزحمت چیکمک، واندن آیرلماس لیک ایلہ اندہ ثابت ودائم اولمک معنی سی دہ دور، دوزخ ایچرہ موندا غ کویمک کافر دن اوزگہ غہ ثابت ایماس دور، اما فاسق لارنینگ الیشی اللہ رب العالمین نینگ مشیتی غہ مفوض دور، اگر خواہلاسہ بالکلیہ اولارنے نارغہ کیرگوزمایدور، یاکہ نارغہ کیرگوزسہ موانده ہمیشہ قویمایدور، کافر جہنم عذابی نینگ شدت حرارتینی چیکیب، دائمی صورت دہ زحمت کش اولمک دہ بولغان اوچون انے اشقی آتاب دور، وہم الَّذِيْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ایلہ انے وصف قیلیب دور۔

وَسَيُجَنَّبُهَا الْاَتْقَى ۝ الَّذِيْ يُؤْتِيْ مَالَهٗ يَتَزَكّٰى ۝ وہرآئینہ اول قتیغ یالقون لوق اوت دن یراق قیلینور، شرک ومعاصی دن پرہیز قیلغوچی تقوی شعار مؤمن بندہ انداغ

---

[1] شیخ محمد عبدہ رحمہ اللہ ایتیب دور اشقی اول کیشیدورکہ اینگ شقاوتے اوزگہ کشی لارنینگ شقاوتی دن اینگ قتیغ دور۔ کذب دن مراد برگونہ تکذیبی اندن واقع اولغان دیمک، وتولی دن مراد وجہہ حق دن یوزاویورگان، وتوبہ وندامت برلہ اول وجہہ حق غہ یانماغان دیمک۔ ۱۲ منہ

تقویٰ[1] پیشہ کہ مالی نے مصارفِ خیرغہ ومسلمان لارنینک حوائجی غہ صرف قیلور اول اتقی اوزی نے ذنوب دن پاک ایمک نے ایستاگان وعند اللہ زاکی رفیع القدر بولمک نے امید قیلغان حال دہ مالی نے فی سبیل اللہ انفاق قیلادور وَمَا لِاَحَدٍ عِنْدَهٗ مِنْ نِّعْمَةٍ تُجْزٰٓى ۝

[1] شیخ محمد عبدہ رحمہ اللہ ایتیب دور یعنی ادم لارنینک اینگ قتیغ تقویٰ لیقی انداغ کیشیدور کہ اوشبو وصف قیلیغان اوت غہ اصلا کیرماس داول اوت نینک شرارہ سے انکا یتوشماس بیگیل کیم انسان لار برنیچہ قسم دور لار اول قسم دن انداغ ابرار لار بار دور کہ اللہ تعالیٰ اولارغہ قوۃ عقل دن و صفائے یقین دن اول قدر عطا قیلیب دور کہ اولار نے فواحش نینک ظاہری و باطنی دن یراق قیلور واولار نے محاسن اعمال نینک چونک وکیچکی نے قیلماق غہ باعث اولور پس بوسبب ایلہ اولار ہیچ برخطیئہ نے قیلما سلار وہیچ برچیزدہ تقصیر ایتماس لار واول قسم مذکور دن اوشبو ذکر قیلینغان ابرار غہ یقین بولغان انداغ کیشیلار بار دور کہ گاہا اولارغہ آرزوی نفسلانے غلبہ قیلماق ایلہ گناہ غہ توشادور لار یا ذمہ لارینغہ واجب بولغان عمل تقصیر قیلادور لار سونگرہ اولار نینک رشد وعقل لارے اوزلارینغہ کلیب توبہ وندامت قیلور لار واوشبو ایکی قسم القی غہ داخل بولور لار وبو گروہ اول ذات لار دور کہ اللہ تعالیٰ سورۂ آل عمران دہ قول کریمی وسارعوا الیٰ مغفرۃ من ربکم دہ اولار نے ذکر قیلیب دور۔ واول قسم مذکور دن انداغ آدم لار بار دور کہ خیر وشر نے بربری غہ قاتیشدور ادور لار وبعض سیآت نے ارتکاب ایلاب انکا اصرار ایلار لر اندن توبہ قیلماس لار پس اولار نینک اوشبو اصراری دلالت قیلادور کہ اولار عذاب اخروی بارہسیدہ کلکان وعید غہ حق تصدیق ایلہ تصدیق قیلغوچی ایماس دور لار انداغ کہ عقل اوشبو معنی غہ ارشاد قیلادور زیرا کہ برشخص نینک برایش نینک سوء عاقبتی غہ تمام تصدیق ایلہ ایشانیب توروب بازہیچ برتأسف و ندامت سیز اول ایش غہ اصرار قیلماقینغہ بدیہۂ عقل ایشانمایدور انداغ کہ سنت نبویہ انکا دلالت قیلادور چنانچہ حدیث صحیحدہ وارد بولوب دور کیم زانے زنا قیلمایدور حالبوکہ اول مؤمن دور سارق اوغورلوق قیلمایدور حالبوکہ اول مؤمن دور مؤمن نینک معنی سے بوکیم صورت وعید وصورت امر الٰہی مخالف نینک ذہنی دن کیتادور اوزگہ برصورت لار اینک نزدیدہ موجود بولادور کیم انینک اثری نفس دہ اور نا شیب انکا غلبہ قیلادور پس اوشبو گروہ اشقی غہ داخل دور واشقی نینک اصنافی دن برصنف دور چونکہ تکذیب نینک برنوعی نے قیلدی وعمل خیران یوز اویوردی وتوبہ برلہ انکا یا نمادی واول قسم دن دور کافر منکر لار کہ اولار اشقی نینک اصنافی دن برصنف دیگر دور پس اللہ سبحانہ وصف قیلغان اوشبو نارغہ داخل بولادور مؤمن لار زمرہ سیدن بولغان انداغ فاسق لار کہ تکذیب دن برنوعی ایلہ مکذب وتولی دن برنوعی ایلہ متولی بولمک عنوانے نینک تحتیدہ دور لار لیکن اولار نارہ دہ مخلد بولمایدور لار وکافر منکر لار اول نارہ مخلد بولور لار واول نار دن نجات دہ بولور اتقی اوزی نینک ایکی صنفی بیلانکہ اولار ابرار وگناہ دہ اصرار قیلمای توبہ وندامت قیلغان لار دور گناہ غہ اصرار قیلغوچی نینک اشقی جنسی غہ داخل بولمکی انجق بوجہ برلہ دور کہ مذنب تائب نینک موبرنوعی شقاوتی بار دور ندامت ومحاسبۂ نفس کفایہ دور براولوغ شقاوت بار یقی غہ اوز قدرینی بیلگان کیشے اوچون وگناہ غہ توشوب توبہ قیلغوچی لارنینک قسمی غہ داخل اولمکی درست دور بوجہتدن کیم اولار اصرار قیلغوچی لار دن تقویٰ حیثیتی دن اولوغ دور لار بعض سیآت غہ اصرار قیلغوچی لار دہ تقویٰ نینک برنوعی بولور کہ اول تقویٰ اولار نے

واول اتقی نینک نزدیده هیچ برکشی نینک مکافاتی واجب بولا دور غان برار نعمت ومنّتی یوقتور، تاآنکه اول نعمت مکافاتی ده مالی نے برگان بولغای، یعنے اول اتقی نینک مالی نے برکیشینه انفاق قیلماقی اول کشی نینک اتقی ذمه سیده مکافاتے واجب بولغان نعمتی بولوب انینک مجازاتینی قصد قیلغان

(بقیه حاشیه ص۳۶۴) بعض سیئات دن توسا دور، انداغکه اول ظاهر دور، پس خالط تایب، وبرگناه غه اصرار قیلغوچی مؤمن، هرایکی سے برصورت ده بربریغه مشارک، برصورت ده مفارق دور، ومونینک ایله هربری اوزصاحبی داکی وصف غه مستحق دکاسب اولمیش، خالط تائب ده اسف وندامت سببی ایله برنوعی شقاوت بار پس اول مصرّ داکی برنوعی شقاوت توغریسیده انکا مشارک دور، ومصرّ اندن اشقی دور، ومصرده ایمان سببی ایله برنوعی تقوی بار، پس اول تقوی ده تائب غه مشارک دور، ولیکن تائب اندن اتقی دور، وامام غزالی رحمه الله بوباره ده نه اوبدان دیب دور انینک کلامی نے بیز بویرده کلتوردمیز، اتیب دور، هربرعلمی که برعملی غه باعث اولسون دیمک اوچون اراده قیلینا دور، پس اول علم تا اول عمل غه باعث اولماسه انینگ عهده سی دن چیقماق واقع بولماید ور، پس گناه نینک ضرریغه عالم بولمک انچق اول گناه نے ترک اتیمک غه اول علم باعث بولسون دیمک اوچون اراده قیلینیب دور، پس گناه نے ترک اتیماگان کشے ایمان نینک اوشبو جزئی نے یوقاتغوچی دور، رسول الله نینک لایزنے الزانی حین یزنے وهو مؤمن دیگان حدیثی دن مراد بو دور، رسول الله بو قولی ایله علوم کاشفه غه، یعنے الله غه وانینک وحدانیتی غه وصفاتینه وکتاب لاریغه وپیغمبر لاریغه عالم بولمک غه راجع بولغان ایمان نے نفی اتیمک نے اراده قیلماقی، چونکه بوعلم غه زنا ومعاصی منافی ایماس دور، وانچق انینک بیلان اراده سی زنا نینک خداوند براق قیلغوچی ایکانے غه، والله نینک دشمن تو تمکینه موجب ایکانیکی غه ایمان نے نفی اتیمک دور، چنانچه بر طبیب ایتسه که بوزهر دور انے تناول قیلماغیل، پس هرکیمچان برکشی اول زهرنے تناول قیلسه ایتولا دور که بوکشے بو زهرنے تناول قیلیب دور، حالبوکه اول مصدق ایماس دور، مونینک معنی سی اول کشے طبیب نینک وجودی غه مصدق ایماس دور و انینک طبیب لیقیغه ایشانغوچی ایماس دور دیمک ایماس، بلکه مونینک معنی سے طبیب نینک بوزهر سمّ مهلک دور دیگان سوزلریغه ایشانگوچی ایماسدور دیگان بولور، زیراکه زهرنے بیلکان کشے اصلا تناول قیلماید ور، پس عاصی بالضروره ناقص الایمان دور، ایمان بر باب ایماس، بلکه اول تمیش نچه باب دور، کیم اعلاسی شهادة ان لا اله الا الله، واونا سے یول دن اوزی نے دفع قیلماق دور، ومونینگ مثالی برقائل نینک سوزلریغه اوخشه دورکه ایتادور، انسان برموجود ایماس بلکه تمیش نچه موجود دورکه اعلاسی قلب وروح، وادنی سے ظاهر بدن دن اوزی نے کیتکوزمک، یعنے بورونے آلینغان وتیرناغی کیسیلگان چرک وپلید لیق دن تنی ظاهر وپاک بولغان، بوهیئت انسانیت ایله بهائم دن، یعنی اوزباشیچه قویولوب بول وارلغے ایله آلوده بولغان، تیرناقی وتواقی اوسمک ایله صورت مستکرهه ده کورولگان، حیوان دن متمیز بولمک دور دیب، وبومثال اولغی مثال غه خوب مطابق دور، زیراکه ایمان انسان غه اوخشه دور، وشهادت توحید نینک انده توقیغی انسان ده روح بولماغاندیک بالکلیه ایمان نینک باطل لیقی غه موجب دور، وشهادت توحید ورسالت دن اوزگه نرسه سے یوق ایمان، قولی وایاغی کیسیلگان ایکی کوزی اوپالغان اصل روح دن باشقه جمیع اعضای ظاهره وباطنه سی نے یوقاتغان انسان غه اوخشه دور، وقیدلرغ که حالی مونداغ بولغان انسان یقین دورکه اولگای، وروحی غه امداد (باقی بر صفحه آئنده)

جهت دن ایماس دور، فی سبیل اللہ انفاق قیلور، اینیک انفاقی نے محض رضای پرور دگار اوچون ایکانینی بیان قیلیب اللہ تعالیٰ ایتادور۔ اِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَىٰ ۝ لیکن اول اتقیٰ نینیک مصارفِ خیرده مالی نے انفاق ایلاکی، شأن وجلالی همه دن بلند بولغان پرور دگاری نینیک رضاسی نے ایستامک جهتیدن دور۔

بو آیتِ کریمه نینیک مضمونیده تنبیه باردور مؤمن لار اوچون بو معنی غه که، وجهِ خیرده انفاقِ مال ایلامک، وفقراو مساکین غه صدقه واحسان ایتمک، ومسلمان لار نینیک حوائجی غه صرفِ اموال قیلماق، محضِ رضای پرور دگار نے ایستاب بے غرض خالص قیلغان ده غینه موجبِ اجر وثواب بولور، مکافاتِ نعمت اداسی اوچون، یاسمه دریا اوچون، ویا اوزگه برار غرض نفسانی جهتیدن قیلغان انفاق موجبِ اجر وثواب اولماس دیب، وَلَسَوْفَ يَرْضَىٰ ۝ اللہ نینیک نامی بیلان قسم که البته تیز دور که اول اتقیٰ رضای پرور دگار طلبیده انفاق قیلغان مالی نینیک برابریده پرور دگار کریمی وعده قیلغان ثواب لار غه نائل بولمک ایله پرور دگاری دن خوش بولور، یاکه اول اتقیٰ رضای پرور دگار نے ایستاب صرفِ اموال قیلغانی اوچون انکا کامل اجر وعظیم ثواب لار بیرور۔

امام رازی ایتادور که بو معنے منینیک نزدیمده اولغی معنے دن اولوغراق دور، زیراکه اللہ سبحانه نینیک بنده دن راضی بولمکی بنده نینیک اللہ تعالیٰ دن راضی اولمکی دن اکمل ایکانے مقرر دور دیب، اهـ

بو آیتِ کریمه بنده هر قیچان عملی نے خالص محض خدا اوچون قیلسه اللہ تعالیٰ بنده نینیک جمیع مطلوبی غه اکمل وجوه واجمل انعام ایله نائل قیلماقی غه وعد کریم دور۔

اکثرِ مفسّر لار اشقیٰ دن مراد امیه بن خلف، واتقیٰ دن مراد افضل الامة جناب ابوبکر صدیق رضی اللہ عنه، وآیاتِ کریمه حضرتِ ابوبکر صدیق رضی اللہ عنه شانیده نازل بولغان دیب دور لار، بوقول صحیح بولغانده اشقیٰ نے شقیٰ معنی سیده قیلماق اوچون تکلّف چیکمک غه حاجت توشمایدور بلکه اشقیٰ نینیک ظاهری مراد اولوب اشقیٰ ایله اتقیٰ میانه سیده موازنهٔ لفظی ومعنوی حاصل بولادور، آیتِ کریمه کفرده اینیک متوغل اولغان اعظم مشرکین امیه بن خلف نینیک حالی ایله، تقوی وایمان ده درجهٔ اعلیٰ ده اولان اعظم مؤمنین حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنه نینیک حالی نے موازنه، وبیانے اوچون وارد بولغان بولادور، سیر کتاب لاریده ذکر قیلینغان نقل لار بوقول نینیک صحتی نے تأیید

(بقیه حاشیه) وقوت بیرادور غان اعضا لاری روحی دن تخلف قیلغان جهتدن یلغوز گینه قالغان روح ضعیفه سے اندن زائل بولغای، پس شونکا اوخشه اصل ایمان دن اوزگه نرسه سے بولمغان اعمال ده تقصیر کور گوزگان انسان نینیک موایمانے نینیک درختی نینیک تامور ی قورمار یلیب یقیلماقه یقین دور، یعنی ملک الموت نینیک قدومی نینیک آلدیده ایمان نے حرکت واضطراب غه توشورادور غان قبیح شمائل ایسکان ده اینیک درخت ایمانے بیخی ایله یولنور، پس هر بر ایمان که اینیک اصلی یقین ده ثابت وراسخ اولماسه، وشاخ لار ی اعمال ده منتشر بولماسه، اول ایمان ملک الموت نینیک پیشانه سے ظاهر بولغانده وانسان غه سوء خاتمه دن خوف قیلغان چاغنده بولغان قورقوچ ودهشت احوال نینیک شمائل وغرابت تیلاسی یوردی

قیلا دور، چنانچہ سیرۃ ابن ہشام دہ ایتا دور، محمد بن اسحاق دیدور کہ بلال بن رباح اوّل حال دہ بنی جمح دن بولغان امیۃ بن خلف نینگ تو غدورمہ قل لاریدن ایدی، بلال رضی اللہ عنہ رسول اللہ غہ ایمان کلتوروب مؤمن لار زمرہ سیغہ داخل بولغان کین امیہ انے عذاب قیلغالی توردی، تابستان آفتابی قیتیغ حرارت کورسا تکان چاغ لاردہ امیہ انے مکہ نینگ تاشیغہ آلیب چیقیب، قتیغ قیزیغان سنگریزہ لار اوستیغہ انے آرقاسیچہ باتقوروب سینہ سی غہ چونک تاش لارنے قویوب عذاب قیلور ایدی، وانکا دیر ایدی کہ دائم مونینگ کبے عذاب دہ بولاسن تا آنکہ اولاسن، یا محمد غہ کافر بولوت لات وعزی غہ عبادت قیلاسن، و بلال رضی اللہ عنہ کونگلی غہ راسخ اولغان شجرۂ ایمان میوہ سی نینگ حلاوتیدن ازتہ دل ذوق آلغان جہتدن، اول ہیئت داکی عذاب تحتیدہ راحت آلیب ہمیشہ اَحَد اَحَد دیر ایدی (بلی ایمان نینگ حلاوتے جانی غہ وتنی داکی رگ وپئ لاریغہ سرایت قیلیب لذّت آلغان ایرلار بلانے نعمت وعذاب نے راحت بیلا دور لار)۔

حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ نینگ حویلی سی بنی جمح محلہ سیدہ ایدی، بلال رضی اللہ عنہ نینگ بویلہ شدتلیک عذاب غہ مبتلا لیقی نے کوروب، امیہ غہ دیدیکہ بو بیچارہ غہ قچان غچہ طاقت فرسا ظلم نے قیلورسن، آیا اللہ دن قورقماسمسن، امیہ دیدی کہ مونے بوزوب یول دن چیقاریب بوکون غہ مبتلا قیلغان سن دورسن، پس ایمدی انے بو عذاب دن قوتقازغیل، حضرت ابوبکر دیدیکہ مینگ برقرا غلامیم بار، موندن قوّت لیغ راق، دیر چیت وچابک سنینگ دینینگ دہ دور، انے سنگا برای مونے سن منگا برگیل، امیہ قبول قیلدی، حضرت ابوبکر غلامی نے امیہ غہ بریب بلال نے آلدی درحال آزاد قیلدی، حضرت ابوبکر اول وقت غچہ مسلمان بولغان قل لاردن آلتی عدد قل وکنیز آلیب آزاد قیلغان ایدی، بلال اولارنینگ تینچی سے بولدی، بر نچی عامر بن فہیرہ دور، عامر رضی اللہ عنہ بدر کبری دہ وغزوۃ اُحُد دہ حاضر اولدی، وبئر معونہ وقعہ سیدہ شہید بولدی ایکنچی اُمّ عُنَیس، اوچونچی زِنّیرہ تورتینچی نہدیہ بشنچی اننینگ قیزی آلتنچی بنی مؤمل نینگ کنیزی دور کہ اسلام غہ داخل بولغانے اوچون عمر بن الخطاب انے اسلام نے ترک اتیکیل دیب عذاب قیلور ایدی، عمر بن الخطاب اسلام غہ کیر ماگان زمانیدہ ایدی، حضرت ابوبکر اول کنیز نے صاتیب آلیب آزاد قیلدی، انتہی، یعنی ابن ہشام نینگ سوزی توگادی)۔

لیکن سیرۃ حلبیہ دہ دہم سیرۃ نبویہ دہ حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ آزاد قیلغان قل وکنیز لار عددی نے توقوز دیب نام بنام ذکر قیلیب دور۔

وایتیب دور حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ صاتیب آلیب آزاد قیلغان لار جملہ سے دن بری

لہ زرقانی دیب دور کہ ام عُنَیس عین مہملہ نینگ ضمی ونون نینگ فتحی ایلہ دور وبعضے لار دیمیش کہ عین مہملہ نینگ ضمی وباء موحدہ نینگ فتحی ایلہ دور حاصل کہ کنیز مذکورہ بنی زہرہ نینگ کنیزی ایدی اھ ۱۲ منہ

بلال نینک آتاسی حمامہ دور، وبری عامر بن فہیرہ دور، عامر رضی اللہ عنہ نے دین مقدس اسلام دن یاندور
مک اوچون مشرک لار قتیغ عذاب قیلور ایدی لار، عذاب نینک غایت قتیغ دن وہوشیغہ تأثیر قیلغانیدن
اول مظلوم مفتون نیمہ دیگانینی بیلماس ایدی حضرت ابوبکر نینک خویشاوندلاری دن بنی تیم قبیلہ
سیدن بولغان برکیشی نینک قلی ایدی، حضرت ابوبکرانے صاتیب آلیب آزاد قیلدی لار۔ وبری ابو
فکیہہ[3] دور کہ صفوان بن امیہ نینک قلی ایدی، بلال اسلام غہ داخل بولغان ہنگام دہ اسلام غہ کیرمش
ایدی، وصفوان نینک آتاسی اُمیّہ اول بیچارہ نے نصف نہاردہ قویاش نینک حرارتے غایت دہ
شدت کورگوزگان چاغ دہ قزیق قُم وسنکریزہ لار غہ آلیب چیقیب آیاغ وقولی نے باغلاب یاتقوزوب
قورسانی غہ قزیق چونک تاش لار نے قویارایدی، حرارت شدتیدن تیکان تشنہ لیک دن تیلی
آغزی دن چیقیب تورارایدی، اُمیّہ ملعون نینک برادری دیرایدی کہ الکا عذاب نے زیادہ راق
قیلغیل تاکہ محمد کلیب سحری ایلہ مونے عذاب دن خلاص قیلسون، بومسکین بویلہ معذّب بولوب تورگان
حال دہ حضرت ابوبکر صدیق اول چاغی دن اوتتی، وانینک حالِ شدت اشتمالی نے کوروب امیّہ دن
اتنے صاتیب آلیب آزاد قیلدی۔ وبری زنیرہ[4] نام خاتون دور کہ دین اسلام نے اختیار ایتکان جہتی
دن عذاب قیلینور ایدی، شدّتِ عذاب دن بیچارہ مظلومہ نینک کوزی اعمی بولدی، مشرک لار لات
وعُزّیٰ مونینک کوزی نے نابینا قیلدی دیدیلار، برکون ابوجہل ملعون اول مظلومۂ سعادت رہنمون غہ
دیدیکہ کوراسن موسنینک کوزنیک نے نابینا قیلغان انجق لات وعُزّیٰ گینہ دور، ومشرک لار ہم بوسوزدہ
انکاموافقت قیلدی لار، اول کنیز ہدایت تمیز دیدی کہ اللہ واجب الوجود نینک نامی بیلہ قسم کہ ایش
سیز نینک ویکا نینکیز دیک ایماس دور، لات وعزیٰ اوزلیغہ پرستش قیلغان لار کیم ایکا نینی بیلمایدور
غان برجماد نرسہ دور، بومنینک کوزوم غہ تیکان مبتلا لیق قضاءِ آسمانی ایلہ بولغان بر ایش دور،
وکوزوم نے منکا قایتوروب برمک غہ مینک ربیم قادر دور، شول کیچہ نینک صبحی دہ اللہ تعالیٰ
اول کنیز صاف یقین غہ بینا لیقی نے قایتاردی، قریش دیدی لار کہ بو ایش موحمد نینک سحری دن

---

[2] ابوعمرو بوخاتون نے دین حق توغریدہ عذاب قیلینغان کیمسہ لار جملہ سے دن سنّاب دور کذانی اسد الغابہ ۱۲ منہ

[3] کذانی اسد الغابہ ۱۲ منہ [3] ابوفکیہہ نے اسد الغابہ دہ بنی عبد الدار نینک قلی ایدی اسلام غہ اوّل داخل بولغان لار دن ایدی ودین اسلام بارا سیدہ عذاب لار وعقوبت لار غہ متحمل اولدی ومدینہ غہ ہجرت قیلدی وبدر دن ایلگری وفات بولدی دیب دور ۱۲ منہ

[4] سیرۃ نبویہ دہ زنیرہ سکینہ وزنیدہ وبعضی لار زانینک وزن مشدّدہ نینک کسر لاری وباء تحتیہ ایلہ دور دیمیش لار عمر بن الخطاب نینک اسلام غہ داخل بولوشدن ایلگری چاغدا کی کنیز ایدی عمر بن الخطاب قریش دن برجماعہ ایلہ اسلام دن یانگالی اونامای شومقدار عذاب لار غہ تحمل قیلور ایدی الی آخر القصۃ۔ ۱۲۔
منہ

دوردیب، پس حضرت ابوبکر صدیق اول کنیز نے صاتیب آلیب آزاد قیلدی، دبری ام عُنیس[1] دور که بنی زہرہ نینک کنیزی ایدی، اسود بن عبد یغوث زُہری الے عذاب قیلور ایدی، پس حضرت ابوبکر صدیق الے صاتیب آلیب آزاد قیلدی، دبری نہدیہ و ہم الے نینک قیزی که ولید بن مغیرہ نینک کنیزی ایدی، دبری لطیفہ نام لیک برجاریہ ایدی، دبری عامر بن فہیرہ نینک ہمشیرہ سی دور، یا اناسی دور کیم عمر بن الخطاب اسلام غہ داخل بولوشیدن ایلگاری کنیزی ایدی، بر کونے حضرت ابوبکر صدیق عمر بن الخطاب نینک حویلی سی قاشیدن اوتوب بارور ایدی کوردی که عمر بن الخطاب جاریہ سی نے اسلام غہ کیرگانے اوچون عذاب قیلا دور، وتینمای الے اورا دور، تا آنکہ ہاریب زیریکتی، سونکرہ اول جاریہ غہ دیدیکہ تحقیق من سنکا عذرا ایتامن که سن دن ضرب نے توختاتماقیم نینک سببی بودور که زیریکیب ملال بولدوم (بولماسہ سنکا ترحم سُجتیدن اورماق نے ترک ایتادیم) اول جاریہ انکا دیدی که اگر اسلام غہ داخل بولماسانک ربینک سنی موشوندای عذاب قیلسون، پس حضرت ابوبکر صدیق اول جاریہ نے صاتیب آلیب آزاد قیلدی، سیرۃ شامیہ دہ بوذکر قیلینغان جاریہ نے بنی مؤمل ابن حبیب نینک جاریہ سیدور دیب دور، واول جاریہ نینک نامی نے لبینہ[2] دیلور ایدی، پس بولار جملہ سی توقوز کیشیدور انتہی،

منابو سیر لارنینک نقل لاری میانہ سیدہ آزاد قیلینغان لارنینک عَدَدلاریدہ ونام لاریدہ ومَولی لاری نینک نامی دہ اختلاف واقع اولوب دور، اصحاب مغازی وسیر ایچرہ محمد بن اسحٰق المتوفی سنہ ۱۵۱ نینک نقلی معتمد بولوب الے ابو محمد عبد الملک بن ہشام المتوفی سنہ ۲۱۸ تہذیب وتلخیص ایلاب تدوین قیلغان جہتدن آیدی ناس دہ سیرۃ ابن ہشام دیب مشہور اولان سیرۃ کتابی ہم سیر لار ایچرہ معتبر ومقبول بولغان جہتدن انینک نقلی باشقہ سیر لارنینک نقلی غہ ترجیح قیلینہ رواد ور، حالبوکہ ابن ہشام نینک بوباب دہ ذکر قیلینغان نقلی نے ابن ابی حاتم عروۃ بن الزبیر دن روایت قیلغان اثر تائید قیلا دور، چنانچہ عروۃ بن الزُّبیر اتیب دور حضرت ابوبکر صدیق یتی نفر مملوک نے آزاد قیلمیش که، بارچہ سی حق تعالے غہ ایمان کلتورگان اوچون عذاب قیلنور ایدی لار، اول آزاد قیلینغان قل لار بلال[3] عامر بن فہیرہ نہدیہ[4] وانینک[5] قیزی وزنیرہ وام عُنیس[6] واملہ بنی المؤمل

---

[1] سیرۃ شامیہ دہ شبوطرزدہ دیب دور اما اسد الغابہ دہ ام عنیس نے بنی تیم نینک کنیزی ایدی اسود ابن عبد یغوث الے عذاب قیلور ایدی دیب دور والے زنیرہ نینک قیزی ایدی دیب وصف قیلمابدور انداغ که سیرۃ جلیہ دہ زنیرہ نینک قیزی دیب نقل قیلیب دور، سیرۃ نبویہ دہ سید احمد زینی دحلان ام عنیس نے ذکر قیلغاندن سونک وکذا اشتری انتہا واسمہا لطیفۃ قیل کانت تحتہا لولید بن المغیرۃ دیب دور ۱۲ منہ،

[2] سیرۃ نبویہ دہ سید احمد زینی دحلان وکذا اشتری لبینۃ جاریہ المؤمل ابن حبیب واعتقہا دیب دور ۱۲ منہ

دور، وحضرت ابوبکر صدیق حقیدہ نازل بولوب دوردور قولہ تعالیٰ وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى الَّذِي آیت لاری سورہ نینک اخیری یخہ دیب، منا بو اثر مضمونے ابن ہشام نینک قولی نے تقویہ قیلادور، ابن جریر سعید دن روایت قیلیب دور دیمیش کہ قولہ تعالےٰ وما لاحد عندہ من نعمۃ تجزی حضرت ابوبکر صدیق حقیدہ نازل بولوب دور چونکہ اول جناب برنیچہ آدم لارنے آزاد قیلیب دورکہ اولار دین ہیچ برجزا لنے، ونہ منت دار لیق نے ایستا مایدور اولار آلتی یا یتی نفر کیمہ لار دور، بلال وعامر بن فہیرہ کبی دیب،

اول ہنگام کہ مشرک لار دیدیلار کہ ابوبکر نینک بلال نے آزاد قیلماقی، انجق ابوبکر نینک قاشیدہ بلال نینک مکافاتے واجب بولغان برمنتی بار اوچون انکا مکافات طریقہ سیدہ بولغان برائیر دور دیب اللہ تعالےٰ ابوبکر صدیق حقیدہ سورۂ واللیل نے نازل قیلدی، پس بو سورہ دا کی اتقی دن مراد ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ، واشقی امیۃ بن خلف دور دیمیش لار، انیچنین فاما من اعطی واتقی وصدق بالحسنے دن مراد ابوبکر رضی اللہ عنہ واما من بخل واستغنی وکذب بالحسنے امیۃ بن خلف دور، قولہ تعالےٰ الاتقی دہ حضرت ابوبکر صدیق نینک ہمہ خلق نینک اتقی سی ایکانیغہ

لہ شیخ محمد عبدہ رحمہ اللہ یوقاریدہ تحریر قیلغان سوز لارنے اینکا ندن کین دیب دورکہ، سونگرہ اللہ تعالےٰ اتقی نینک مزایاسی نینک افضلے نے ذکر قیلیب اتیب دور الذی یؤتی مالہ یتزکی وما لاحد عندہ من نعمۃ تجزی الا ابتغاء وجہ ربہ الاعلی ولسوف یرضی اتقی (اوزی نینک یوقاریدہ بیان قیلنغان) ہرایکی قسمی بیلہ خواہ اول محسن باشر بولسون خواہ اوز نفسی غہ ظلم قیلغان توبہ شعار بولسون برابر دور، مالی نے خدا نینک یولیدہ وفقیر ومحتاج لار غہ محض رحم وشفقت جہتیدن عطا قیلادور، موندن باشقہ غرض اوچون ایماس، مگر اول عطاء اموال دن غرضی اوزی نینک پاک بولمکی وعبودیت نے ادا ایتمک دہ زیادت غہ یوز قویوب ہمتی بلند بولمکی، واول خصلت سینہ انینک قوۂ روحیہ سینہ جایگیر اولوب تاحیات روحانیہ دہ اول قوۂ روحیہ کمال رشد غہ یتکای، پس انسانیت سریرغہ استوا ایلاب قوای جسدانیہ نے خالق تعالےٰ طرفیدن تعیین قیلنغان خدمت موظفہ سی دہ ایشلاتکای پس اول اتقی مالی نے آدم لار نینک مدح وستایش لاری نے ایستامک اوچون آدم لار غہ کورساتیب ریاء طریقی برلہ نفقہ قیلمایدور ومالی نے انفاق قیلادور حالبوکہ اول اتقی نینک نزدیدہ برکیمہ نینک نعمت سابقہ سی یوق دورکہ انینک مکافاتینی ادا ایتمک نے ایتاب لانفاق قیلغان بولغای، یعنی مالی نے انفاق قیلادور برکیشیغہ واول کشے نینک اول اتقی ذمہ سیدہ برار نعمتی یوق دور، تاانکا مکافات نے ارادہ قیلغای، اما مکافات طریقیدہ اعطاء اموال ایلامک معاملہ ومعاملہ وتجارت دنیویہ نینک برنوعی دور، انینک ایلہ مجرد بابیدہ انسان لار برببرغہ فضیلت دہ زیادہ لیک نے ایتامایدور انجق اتقی قیلغان انفاقی ایلہ پروردگار علے نینک رضاسی نے تامک غہ راغب بولادور، یعنی انینک اول اعطاسی غہ باعث اللہ تعالےٰ نینک اجلالی ورضاسی نے ایستامک وانینک غضبی غہ توشمک دن خوف ایتاکلیک دور چونکہ آیت کریمہ نینک سونگیدا کے قول آتی بو معنی غہ اشعار قیلادور، یعنی یقین دورکہ اللہ تعالےٰ طالب رضای آتی

(باقی بر صفحہ آئندہ)

تصریح بار دور، چونکہ تقدیری الاتقی من کل احد دور، اندن مفضل علیہ نینک حذفی تعمیم نے افادہ برا دور، مراد انبیا لاردن باشقہ ہمہ خلق دن اتقی دیمک دور،

امام فخر الدین رازی ایتا دور کہ مفسر لار اجماع قیلیب دور لار کہ مراد اتقی دن ابو بکر رضا دور دشیعہ دیدور کہ مراد اتقی دن حضرت علی رضی اللہ عنہ دور، اللہ تعالے نینک کلامیدہ الاتقی نے دمالا حد عندہ من نعمۃ تجزی ایلہ وصف قیلماقی شیعہ لار قولی نے رد قیلا دور، چونکہ بو وصف حضرت علی رضی اللہ عنہ عہ صادق کلمایدور، انینک اوچونکہ حضرت علی جناب رسول اللہ نینک تربیہ سیدہ بولغان، پیغمبر خدا اول جناب نے آتا سیدن آلیب کنف تربیۂ سعادت تعبیہ سیدہ طعام و شراب وکسوہ سینی بریب باقغان، پس بو وجہ ایلہ جناب رسالت مآب صلے اللہ علیہ وسلم حضرت علی نعمت دنیویہ دن مکافاتے انکا واجب بولغان نعمت تربیہ برلہ منعم بولغان بولور، نجلاف ابو بکر کہ اول جناب نینک نزدیدہ ہیچ احدی نینک مکافاتے واجب بولغان نعمت دنیویہ سی یوقتور آری جناب پیغمبر علیہ الصلاۃ والسلام نینک دین اسلام عہ ہدایت وارشاد قیلغان نعمت گران قدری حضرت ابو بکر نزدیدہ بار، امابو نعمت ہدایت مکافات بریلا دورغان نعمت ایماس دور، چونکہ اللہ تعالے کلامی دہ قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ دیب دور، پس بو آیت نے حضرت ابو بکر صدیق رضی عہ حمل ایتمک تعیین ثافتے بو آیت حضرت ابو بکر صدیق عہ تعیین تاپمک ایلہ اول جناب نینک رسول اللہ

(بقیہ صفحہ گذشتہ) بو معنی عہ اشعار عہ اشعار قیلا دور، یعنے یقین دور کہ اللہ تعالے طالب رضای آلمی بولغان اول اتقی دن راضی بولغای، تقوی شعار کیمہ نینک اوزی نینک ذمہ سیدہ آدم لاردن برار کیمہ نینک ثابت بولغان نعمتے مکافاتیدہ انفاق اموال ایلاکی جائز دور، لیکن بو ایش آثار تقوی دن برا ثر بولمایدور، بلکہ آثار تقوی دن سنالا دورغان ایش بو دور کہ محض خدا اوچون راہ خیر دہ بذل اموال قیلغای، انداغکہ یوقاریدہ اوتمیش وگاہا اتقی دن بعض افراد یغہ مالی نے انفاق ایلاکدہ ریا قیلماق ہم عارض بولا دور، لیکن اول رجوع ایلاب اندن توبہ و ندامت قیلا دور اندا غ توبۂ خلوص نیت برلہ خدا اوچون انفاق ایتمکنہ اول اتے فوز غایدور، پس موندا غ کیشینے مویئتے مالہ تیرکے دیمک صادق کیلا دور قولہ الا ابتغاء وجہ ربہ الاعلی دا کی استثنا منقطع دور، سوف برلہ عبارت کلتورمک بو معنی نے افادہ ایلامک اوچون دور کیم رضای الہی نے تاپمک تو لا مال لار نے بذل ایتمک عہ محتاج دور، رضای الہی نینک درجہ سی عہ تیمک عہ آز مال کفایہ قیلمایدور، سونگرہ مفسر لار آیت نینک نزولی اوچون سبب لار ایرا دقیلا دور لار، بو آیت لار سیدنا ابو بکر صدیق رضہ نینک حقیدہ نازل بولغان دیدور لار، چونکہ اول جناب مسلمانلار نینک ضعیف قل لارینی صاتیب آلیب آزاد قیلمیش، بو ایش دہ رضای آلمی دن باشقہ غرضے بولمامیش، و موندن باشقہ روایت لار ہم قیلور لار، و ایتور لار کہ اشتی دن مراد امیہ بن خلف دور و موندن باشقہ قول لار ہم بار دور، قیانکہ بو قول لاردن برار نرسہ صحیح تاپیلسہ اسنے تصدیق قیلماقدن بیزگہ ہیچ برمانع یوقتور، لیکن آیات کریمہ نینک معنے سے ہمیشہ عام لیق دہ بولور، انداغکہ یوقاریدہ بیان قیلنغان تقریر لاردہ کورد و نگ واللہ اعلم انتہی ۱۲ منہ،

دن وسائر انبیادن سونکره همه خلق نینک افضلے بولمکی لازم کیلادور، چونکه الله تعالے اِنَّ اَکْرَمَکُمْ عِنْدَ اللّٰہِ اَتْقَاکُمْ دیب دور، واکرم ایسه افضل دن اوزگه ایماس دور، امت اسلامیه اجماع قیلیب دورلارکه بعد الانبیاء افضل خلق، یا ابوبکر صدیق دور، یا حضرت علی دور، حالبوکه الاتقی آیتی نے حضرت علی غه حمل ایتمک ممکن اولمایدور، پس بو آیت حضرت ابوبکر صدیق حقیده بولمکی تعیین تاپمک ایله ثابت بولدی که حضرت ابوبکر خلق نینک افضلی دور، وبالله التوفیق (امام رازی نینک کلامی اختصار ایله توگادی)

ابن القیم الجوزی رحمه الله آیتادورکه مضمون آیت کریمه بیلدوردی که اول تقوی آئین احسان شعار، تقوی واحسانی ده اخلاص نے پیشه قیلغوچی بر ذات گزیده صفات دور، وهم آیت کریمه ده بومعنی غه ارشاد بارد ورکه صاحب تقوی اولان کیمسه غه لایق ایماس دورکه خلق نینک منتی نے ونعمتی نے اوزیغه یوکلاب ذمه سیغه یوک قیلغای، واگر خلق دن برار نرسه نے اوزیغه آلغان بولسه انینک جزا ومکافاتیغه مسارعت قیلغای، تا اینکه خلق نینک مکافاتے لازم بولغان نعمتی انینک ذمه سیده قالماغای، موندا غ قیلیب ذمه سی نے فارغ قیلغاندن سونگ قیلغان عملی نینک بارچه سی خدا اوچون گینه بولور، مخلوق نینک نعمتی مکافایتده بولغان ویلماس، اهـ

حاکم سند صحیح ایله عبد الله ابن الزبیر رضی الله عنهما دن روایت قیلیب دور، عبد الله رضی الله عنه دیمیش که ابو قحافه رضی الله عنه جناب ابوبکر صدیق غه دیب دورکه ای بالام کورامن ضعیف ناتوان قل لارنے آزاد قیلادورسن، اگر مونینک اورنیده توانا دجست وچابک یاش ایر قل لارنے آلیب آزاد قیلسانگ، اولار سنکا هر برالیش ده یاری برگوچی بولوب خدمتینک ده همیشه قایم بولادورلار، حضرت ابوبکر دیب دورکه ای آتا مینینک قل آزاد قیلما قدن مراد یم الله تعالے نینک رضاسی نے ایستامک دن باشقه نرسه ایماس دور، پس قوله تعالے فاما من اعطی واتقی دن سوره نینک اخیری ولسوف یرضی غچه بولغان آیت لار، حضرت ابوبکر حقیده نازل بولمیش دور دیب، والله اعلم بمافی کتابه

سورۃ الضحیٰ مکیه دور، آیت لاری اون بر، کلمه لاری قرق، حرف لاری بریوز ایکی دور

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

وَالضُّحٰی ۙ وَالَّیْلِ اِذَا سَجٰی ۙ بو سورۂ شریفه نینک نزولی بارا سیده صحیح بخاری

وہ جُندب بن سفیان بجلی دن روایت قیلیب دور، دیب دورکہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم براندک بیتاب بولوب ایکی کیچہ، یا اوچ کیچہ صلاۃ لیل غہ قیام کورگوزمادی لار، پس برخاتون (یعنے ابولہب ملعون نینک خاتونے ام جمیل ملعونہ) کیلدی، ودیدیکہ ای محمد تحقیق من امید قیلامن کہ شیطانک سنے بے شبہہ ترک ایتی بولغای، چونکہ ایکی کیچہ یا اوچ کیچہ دن بری انینک سنکا یقین کلگانینی کورمایدورمن، پس اللہ تعالے والضحیٰ واللیل اذا سجیٰ ماودّعک ربک وماقلی نے نازل قیلدی، اھ،

بو سورہ نینک نزولی بارا سیدہ حدیث لاردہ وسیر کتاب لاریدہ متعدد روایت لار ذکر قیلیب دورلار، فقیر مونده صحیح بخاری دہ ذکر قیلینغان وجہ نے اختیار ایتیب ذکر قیلدیم، زیراکہ صحیح دہ ذکر قیلینغان نقل غہ اعتماد صحیح نینک غیریدہ ذکر قیلینغان نقل غہ اعتماد دن اولی دور، شونینک اوچون علمالار فالمعتمد مافی الصحیح دیرلار،

آیت نینک معنے سی قسم قیلامن قویاش نینک روشنالیغی تمام یاییلیب مرتبۂ کمال غہ تیپ کوندوز بے کم وکاست جلوہ کربولغان چاغی چاشتگاہ وقتی بیلان، وہم قسم قیلامن کیچہ بیلان وقتیکہ کیچہ اقبال ایلاب ہرنرسہ نے پردۂ ظلمتی آستیغہ یاشورمک ایلہ، اہلی حرکت دن سکونت وآرام دہ بولسہ، یاکہ کیچہ نینک قرانغولیغی ہمہ نے ظلمتی ایلہ اوراب آلمک ایلہ کمالی غہ تیسہ، یاکہ کیچہ قرانکغہ بولسہ، مَاوَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَاقَلَىٰ ای محمد ربینک سنی ترک ایتیب قطع قیلمادی، وسنی دشمن توتمادی، ابن القیم الجوزی رحمہ اللہ ایتادورکہ اللہ سبحانہ ضحیٰ ولیل بیلہ رسول اکرمی محمد صلے اللہ علیہ وسلم غہ قیلغان انعامی غہ، وانکا کورگوزگان لطف واکرامی غہ، وہم پیغمبر مکرّمی غہ اولجناب راضی بولغودیک نرسہ لارنے اعطا ایلاکی غہ قسم قیلدی، وبو قسم ضمنیدہ اللہ سبحانہ نینک اول رسول امین نے رسالت دعواسی دہ تصدیق قیلماقے ہم مندرج دور، پس بو قسم پیغمبر صلے اللہ علیہ وسلم نینک نبوتی نینک صحتیغہ، وآخرت دہ اول جناب رسالت مآب غہ وعدہ قیلینغان جزاء کامل بے حساب نینک راست لیقی غہ قسم دور، یعنے حقیقت دہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم نینک صحت نبوتیغہ ومعاد نینک صحتی غہ بولغان قسم دور، اللہ سبحانہ نینک بو قسم دہ اوزی نینک ربوبیتی غہ وحکمت ورحمتی غہ دلائل اولغان آیت لاردن ایکی آیت عظیمہ اولان ضحیٰ ولیل بیلان قسم قیلماقی اول قسم بیلان تاکید وتقریری اوچون قسم قیلینغان مقسم علیہ آرا سیدہ مطابقت ومناسبت تامہ بارلیغی اوچون دور، ظلمت لیل دن سونگ روشنائے نہار بولغان دیک، برنیچہ کون ظلمت احتباس واحتجاب یوزکلتورگاندن سونگ وحی نینک روشنالیغی دنوری ایلہ اول حضرت نینک خاطر مقدسی نے نہار دیک روشن قیلغانیغہ قسم قیلیب دور، وہم بو قسم دہ اول پروردگار کریم کوندوز نینک روشنالیغی ایلہ کیچہ نینک قرانغولیغی نے آچقان دیک، بندہ لارکو نکلی دن جہل وشرک ظلمتی نے وحی نبوت نوری ایلہ آچیب روشنالیق برکانلیکے غہ ہم اشعار باردور، چونکہ تامل قیلغان صاحب بصیرت وہوش البتہ بیلادورکہ اللہ سبحانہ نینک رحمت سابقہ سی اقتضا قیلیب دورکہ بندہ

لاری نے ہمیشہ کیچہ نینک پردۂ ظلمتی آستیدہ تومک مناسبِ حکمت ایماس دور، بلکہ اولارنے کوندوز نینک روشنا لیغی ایلہ مصالح ومعاش لاریغہ ہدایت ایتمک مصلحت دور، پس اول رحمتِ سابغۂ الہیہ مقتضا سیغہ کورہ بندہ لارنے جہل وگمراہ لیق ظلمتی دہ قویماق موافقِ حکمتِ ربانیہ ایماس دور بلکہ اولارنے وحی ونبوت نوری وروشنا لیغی ایلہ دنیا وآخرت لارے مصالحی غہ ہدایت قیلماق لایق دور، پس بوقسم ایلہ اللہ سبحانہ مؤکد ومقرر قیلدی کہ اول شاہِ رسالت نے خلعتِ اجتناء وتاج اصطفاء ایلہ مکرّم ومبجّل ایلاکان دن بری انے تا شلاماب دور، واول حضرت نے حبیب لیک مرتبہ سی ایلہ معزّز ومخصوص قیلغان دن بری انے مبغوض کورماب دور، اھ (یعنی ابن القیم الجوزی کلامی توگادی بعض اختصار وتصرّف برلہ)

وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْاُوْلٰى ۝ البتہ ای محمد آخرت سنینک اوچون دنیا دن یخشیراق دور، یاکہ[۵۱] سنینک من بعد بولا دورغان وکیلا دورغان حالتینک اوّلغی حالت لارینک دن یخشی راق دور، یعنے سنینک ایشینک نینک اوّلی دن آخری بارگانچہ خیر لیق ورواج لیق اولوردیک دور، بوآیت کریمہ غہ ایکی نوع معنی بریلدی، اولغی معنی غہ کورہ آخرت دن مراد مقابل دنیا اولان دار آخرت، واولی دن مراد دار دنیا بولغان بولا دور، بو احتمال غہ نظراً بوآیت کریمہ طرف الٰہی دن جناب حضرت غہ وعدہ بولا دور، گویا اللہ تعالیٰ رسول اللہ غہ ایتا دور، ای محمد سنگا بو دنیا دہ وحی والطاف مخصوصہ واحسانِ مالا نہایہ ایلہ ہمیشہ کرامت والغام قیلماقیمز اوستیغہ آخرت دہ سنینک اوچون موندن اَجَلّ واعلیٰ نرسہ لار آمادہ قیلینغان دور جناب رسول اللہ غہ جناب قدس دن بو دنیا دہ عطا قیلینغان شرفِ نبوت وکرامت وخصائصِ شریفہ اگرچہ ہیچ برشرف معادل بولمایدورغان شرف عظیم وہیچ برفضل مماثل بولمایدورغان برفضل جزیل بولسہ مو، لیکن بو دنیای کدر آمیزدہ تمشیتہ احکام ودعوتِ انام بارا سیدہ البتہ اول حضرت برارکدورتے عارض بولمک دن خالی اولمایدور، باآنکہ آخرت دہ اول جناب رسالت مآب غہ آمادہ قیلینغان کرامت وعطالار چنانچہ یوم الجمع دہ (یعنی ہمہ نوع بشر وجمیع خلق رب العالمین درگاہ جلالت الکتناہی غہ قائم بولا دورغان کون دہ) جمیع رسل وانبیا غہ سبقت ولتقدم قیلماق، وامتِ ناجیہ سی ہمہ امم غہ شاہد اولمک، واولحضرت شفاعت ایلہ مؤمن لارینک درجہ لاری بلند ومرتبہ لاری عالی اولمک غہ واسطہ اولمک وشونکا اوخشہ کرامات جلیلہ عالیہ لاری کہ عبادت بشر اولارنے احاطہ واحصا قیلماق دن عاجز دور، بولار بارچہ سی اولحضرت اوچون دار السرور دہ آمادہ قیلینغان کرامت عالیہ لارغہ نسبتہً مبادی منزلہ سی دہ دور، ایکنجی معنی غہ کورہ آخرت دن مراد جناب حضرت نینک احوال آتیہ سی دہ نہایت امری، واُولیٰ دن مراد اول حضرت احوال سابقہ سی دور بو معنی غہ نظراً ہم بوآیت کریمہ جناب رسول اللہ غہ من بعد بولا دورغان کرامت وجلال وشرف بشارتے

---

[۵۱] شیخ محمد عبدہ رحمہ اللہ اوشبو ایکنجی احتمال نے اختیار اتیب دور چنانچہ دیب دور ای ولنہایۃ امرک خیر لک من بدایتہ اھ ۱۲ منہ

برلہ وعدہ دور، گویا اللہ تعالے جناب رسول اللہ غہ ایتا دور کہ ای محمد رہیم منی ترک ایتی، دشمن توتتی شونینگ
اوچون نیچہ کون لار وحیی نے منزل قطع قیلدی دیب گمان قیلمہ، بلکہ بے شبہہ سنینگ احوال آتیہ
نگ احوال ماضیہ نگ دن، یعنی کیلادور غان کون لارینگ وزمان لارینگ ایدگاری اوتکان ایام
لارینگ دن سنینگ اوچون یخشیراق دور، ہر حالیکہ سنگا کیلادور البتہ اول آلدیدا کی حال دن
خیرلیک بولادور، ہر کون عزت اوزرہ عزتینگ ومنصب اوزرہ منصب واجلالینگ زیادہ بولور

سونگرہ اللہ تعالے بو وعدی نے تاکید ایلاب، وحضرت رسول اللہ غہ آمادہ قیلغان کرامتی
نینگ فوق العادہ بر کرامت عظمی ایکانینی بیلدوروب ایتادور وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ
فَتَرْضَىٰ ط وای محمد البتہ تیز دور کہ ربینگ سنگا عطا قیلور، پس سن راضی بولورسن سنگا دنیا و
آخرت خیراتی دن ربینگ اول قدر کرامت مالانہایہ لارنے اعطا قیلور کہ سن راضی بولدوم
دیرسن،

بو قول الٰہی بر وعدی دور کہ جناب قدس دن رسول اللہ غہ بو دنیادہ عطا قیلینغان ہمہ کرامت
چنانچہ اول حضرت نینگ نفس شریفہ سی نینگ جمیع امور دہ کمال اوزرہ بولمکی، وامری نینگ ہمہ غہ ظاہر
وغالب بولمکی، ودینی نینگ ہمہ ادیان اوزرہ عالی بولمکی کبی عطالار، وانیچنین آخرت دہ اول جناب
اوچون آمادہ قیلینغان، حقیقت وکہنی نے اول پروردگار خیردن اوزگہ کیش بیلمایدور غان کرامات
علیہ لارنینگ بارچہ سیغہ شامل دور، امام فخر الدین رازی رحمہ اللہ ایتادور بو آیت کریمہ نینگ ماقبلی
غہ اتصالی ایکی وجہ برلہ دور، اولغی وجہ بو کہ یوقاریدہ اللہ سبحانہ دیدی کہ ای محمد آخرت سنینگ اوچون
خیردور دیب، ولیکن اول خیر نینگ تفاوتی قیسی حدغہ تیکر دبو لوشی نے بیان قیلمادی، واول خیر نینگ
تفاوتی نے بو آیت دہ بیان قیلیب دیدیکہ، اول تفاوت اول غایتی غہ یتادور کہ سنینگ جمیع آرزولارینگ
عطا قیلانادور، تا آنکہ سن راضی بولاسن، ایکنجی وجہ بو کہ اللہ تعالے جناب رسول اللہ غہ
خطاب قیلیب وللآخرۃ خیر لک من اولالی دیگانچ گویا استفسار قیلینمدی کہ نیمہ اوچون مونداغ
دور دیب، جوابی دہ دیدیکہ آخرت نینگ دنیادن یخشی لیقی اینینگ اوچون دور کہ ربینگ سنگا اندہ ہمہ مراد
ینگ نے عطا قیلادور، دبو دنیا انکا تحمل قیلمایدور (چونکہ سنینگ ہمتینگ آلدیدہ دنیا ذرہ چاغلیق دور)
پس ثابت بولدیکہ آخرت اول حضرت اوچون دنیادن خیر دور،

بیلمک کرک کہ اگر بو وعدہ نے آخرت غہ حمل قیلساق پس انے آخرت دہ جناب حضرت غہ
آمادہ قیلینغان نعیم سرمدی، وثواب جنان کبی منافع غہ حمل اتیساک ہم ممکن دور، وامت حقیدا کی
شفاعت کبی تعظیم وتکریم غہ عائد کرامت لار غہ حمل اتیساک ہم ممکن دور،

اما اگر بو وعدہ نے احوال دنیویہ غہ حمل اتیساک پس اندن مراد جناب رسول اللہ غہ بدر غزاتید
اللہ سبحانہ دشمن لاری اوزرہ ظفر نصیب اتیمکی، ومکہ مکرمہ فتحی نے روزی قیلماقی، وآدم لار دین حق
غہ گروہ گروہ داخل بولمکی بنی قریظہ ونضیر غہ غالب بولوب اولارنے حوالی مدینہ دن کوچورمک قوتیغہ مالک

قیلماقی، بلاد عرب غہ عسکرلار، وسریہ لار یبارمک اقتداری نے عطا قیلماقی، خلفاء راشدین کرامی نینک زمان سعادت نشان لاریدہ اقطار ارض دہ شہرلار فتح قیلینماقی، وملوک جبابرہ لار مملکت لاری نے اسلام عساکر ظفر مآثر لاری دست حق پرست لاری ایلہ ضبط ایتمک لیکی، وکسری وقیصرلار کنز وخزینہ لارین غنیمت قیلما قلیغی، شرق وغرب اہلی نینک کونلکی غہ اسلام نینک وا ہلی نینک ہیبت ورعبینی سالماقی، ودعوت اسلام ہمہ اقطار عالم غہ فاش اولمکی کبی امور سعادت ظہور ردور بیلگیلی کہ آیت کریمہ نے دنیا وآخرت خیراتیغہ حمل ایتمک اوّلی دور، انتہی (امام رازی کلامی توکادی)

سونگرہ اللہ سبحانہ جناب رسول اللہ غہ قیلغان احسان وکرامتی جملہ سی دن یتیم لیک دن سونگرہ انکا پناہ برگانینی، وضلالت سونکیدہ ہدایت قیلغانینی، (یعنے احکام شریعت بیمہ لیغی نے بیلماگان حال دہ بولگانیدہ انکا نبوت وشرائع نے بیلدورگانینی) وفقر دن سونگرہ انکا غناروزی قیلغانینی، برای الطمینان خاطر شریف تذکر قیلیب ایتادور اَلَمْ یَجِدْكَ یَتِیْمًا فَاٰوٰی ۝ ای محمد آیا ربینک سنی یتیم یعنے آتا وآنا نینک تربیۂ مشفقانہ سیدن محروم تاپمادیمو، البتہ تاپتی، پس سنکا پناہ بردی، یعنے اولاً جدّینک عبدالمطلب تربیہ سیدہ، سونگرہ عمکینک ابوطالب تربیہ سیدہ پناہ بردی، ایضاح جناب پیغمبر بیمیز حضرت محمد صلے اللہ علیہ وسلم یتیم ایدی لار، آنالاری حضرت آمنہ نینک قورساقی دہ ایکان چاغندہ پدر شریف لاری حضرت عبداللہ مدینہ دہ وفات بولغان سونگرہ رسول اللہ عالم غہ کلگاندن کین اللہ سبحانہ اولحضرت نینک جدّ اکرمی عبدالمطلب نینک، وہم مرضعہ سی حلیمۂ سعدیہ نینک کونکل لاری غہ رسول اللہ نینک محبتی نے سالغان بولار جان وکونکل برلہ اولحضرت نینک تربیہ سیغہ اعتنا کورگوزگان لار، جناب رسول اکرم نینک سنّ شریفی آلتی غہ یتکان دہ والدۂ مشفقہ لاری حضرت آمنہ وفات بولغان، یاش لاری سکز غہ یتکان دہ جدّ شریف لاری عبدالمطلب وفات بولغان، سونگرہ عبدالمطلب نینک وصیتی بیونچہ عمک لاری ابوطالب اول حضرت نینک تربیہ سیغہ متکفل اولوب غایت اکرام واہتمام ایلہ اولحضرت نے باقغان، ابوطالب جناب رسول اللہ نے یکیچک چاغیدہ نہایتسیز اکرام واہتمام ایلہ تربیہ قیلغانی کبی، اول حضرت نبوت برلہ مشرف بولغان ہنگام دہ ہم غایت محبت وشفقت ایلہ اول حضرت نے حمایت وصیانت قیلغان، تادنیا دن کیتکونچہ رسول اللہ نے اعدای تمرد پیشہ لاری دن حمایہ قیلماق دہ ذرّہ قصور کورتماگان، وہمہ وقت جناب رسول اللہ نینک خاطر مبارکیغہ کدر غباری قونماق دن اقصی الغایہ رعایہ وحمایہ نے اوزلیغہ لازم بیلور ایدی، ابوطالب وفات بولغاندن کین قریش نینک آزار وجفاسی حضرت رسول اللہ غہ حد دن آرتوق طاقت فرسا اولدے حتیٰ اول حضرت نے قتل ایتمک غہ قریش جفاکارلاری دارالندوہ دہ مشورت ایتیب متفق الآراء بولغان ہنگام دہ اذن الٰہی ایلہ اولحضرت مدینۂ منورہ غہ ہجرت قیلدی، بو واقعہ لار نینک تفصیلی سیر کتاب لاریدہ مُبیّن دور، وَوَجَدَكَ ضَآلًّا فَهَدٰی ۝ وای

محمد ربینک سنی نبوت نینک علامت و آثاری دن و احکام شریعت دن بیخبر تاپتی، پس سنے انکا
ہدایت قیلدی، بو آیت کریمہ قولہ تعالی مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ و ہم قولہ تعالی
وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ کبی دور، یعنے وحی دن ایلگاری احکام شرائع غہ یول تاپمان
ایدینک، علوم نبوت و احکام شریعت دن بیخبر ایدینک، پس وحی و الہام ایلہ ربینک انے سزکا
بیلدور دے دیمک دور، بو آیت کریمہ بارا سیدا کی قول لارنینک اصحی و عقل و نقل غہ موافق راق
بودور، بو آیت بارا سیدہ امام رازی یگرمہ وجہ بیان قیلیب دور اصحی اوشبو بیز بیان قیلغان
قول بولغان جہتدن انے برنجی قیلیب ذکر اتیب دور، امام رازی نینک بو آیت تفسیریدہ کلبی دن
نقل قیلغان قولینے قیلغان اعتراضیم کشف البیان دہ مذکور دور، و موندن باشقہ بعضی بر مفسر
عصری غہ قیلغان اعتراضیم ہم مذکور جای دہ مسطور دور، وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَى ۝ دہم
ای محمد پروردگار ربینک سنی فقیر تاپتی پس سنے غنی قیلدی تنبیہ ہمہ غہ معلوم دور کہ رسول اللہ
جناب لاریغہ آتا لاری دن اموال کثیرہ میراث قالغان ایماس دور، آری رسول اللہ نینک آبا و اجداد
لاری شرفاء قریش ایدی لار، اما اولار بو زمانہ نینک شرفاء لاری کبی اموال کثیرہ ثروت و فیرہ اصحابی
بولغان اغنیا ایماس ایدی لار، تاکہ رسول اللہ آبا و اجداد لاریدن قالغان ثروت و سامان ایلہ
غنی بولغای لار بلکہ رسول اللہ غہ آتا لاری سیدنا عبد اللہ دن برناقہ و برقراجاریہ دن باشقہ
نرسہ قالمامیش دور، رسول اللہ جناب لارے نبوت دن ایلگری تجارت قیلماق ایلہ
و ہم خدیجہ رضی اللہ عنہا و سلام اللہ علیہا نینک ہمہ اموالی لنے اول حضرت غہ ہبہ قیلماقی ایلہ اللہ تعالی
اول حضرت لنے غنی قیلغان، رسول اللہ جناب رسالت مآبی لنے غنی دیمک دن مراد ہر بر زمان
داکی اغنیا لارکبی ثروت و سامان، و جواہر و اثمان صاحبی ایدی دیگان، و ہم کونکل غہ کلماسون،
چونکہ رسول اللہ جنابیغہ ہر قنچہ اموال دنیا یوز کلتوروب حاصل بولسہ، انے اوزی اوچون ذخیرہ قیلماي
ہمہ سی لنے جود احسان قیلور ایدی، و اوزی فقر اختیاری لنے لازم تو تار ایدی، رسول اللہ
نینک غنی لیقی انچق غنای قلبی دن، یعنی دنیا نینک اموال و سامانیغہ اصلا احتیاجی یوق لیق
دن، و کلی بے نیازلیق دن عبارت دور، بعض مفسر لارنینک بو آیت کریمہ نینک تفسیریدہ فا
غناک بمال خدیجۃ دیمکی جناب رسول اللہ نینک شانِ عالی سیغہ مناسب سوز
ایماس دور، تدبر،

اللہ سبحانہ نینک قضاء الہی سیدہ رسول اللہ نے اوّل امر دہ مالدار قیلماغانی دہ حکمت
بودور کہ اگر رسول اللہ اوّل امر دہ مالدار غنی بولسہ لار ایدی، بعض طعن قیلغوچی کشی لارنینک وہمی غہ
کیچا راید یکہ اول جناب رسالت مآب عزت و غلبہ لنے انچق مال و ثروتی سببی ایلہ گینہ حاصل
قیلغان دیب، (انداغ کہ حق غہ عنادایلہ معارضہ قیلغوچی غیر دین لار، دین مقدس اسلام نے
شمشیر زوری ایلہ نشر قیلینغان دیب ہیچ برحیا قیلماي ہذیان سرا لیق قیلادور لار) پس حضرت رسول اللہ

نینک اوّلِ امرده مال وسامانِ دنیوی دن خالی بولغان حال ده کلتورگان دین سعادت تلقینی نینک مقبول عقول سلیمه، ومرضیِّ طباع مستقیمه، بولمک لیکی حیثیتی دن، عقلاءِ زمان لارانے پسندا تیبب اولحضرت غه انقیاد کورگورمک لارے ایله رسول اللہ اغنیا وملوک لارغه تمام علوّ و غلبه ایله غالبیّت تاپغاچ، بیلیندی که اول حضرت بے شبهه طرف الهی دن مُرسَل وتبلیغ ایتمیش احکامِ شرعیه سی خداطرفیدن وحی قیلینغان امرِحق دور،

وایخچین اولحضرت صبی لیق چاغیده یتیم شکسته دل قیلماقی ده واعمام لاری نینک تربیه سیغه مفتقر ایلامکیده حکمت بوکه، تابیچ برانسان نینک دلیغه کیچا سونکه اول جناب نبوت مآب تایل بولغان مالالنهایه عزّ وشرف وغلبه واستیلاء نسبی نینک اعانتی، یامالی نینک قوت برکی، یاشولکا اوخشه نرسه لارواسطه سے ایله دور دیب،

وشونکا اوخشه اللہ سبحانه نینک اول حضرت نے اوّلِ امرده قراءت وکتابت دن بیخبر، و احکام وشرایع نیمه ایکانینی بیلماگان برامی قیلماقی ده حکمت بو دورکه، تااول حضرت نینک احوال بشریه سیدن باخبر اولان قریش معاندلارے، وباشقه لار، اولجناب وحی الهی واسطه سی ایله تبلیغ ایتکان احکام اسلامیه نے کُتُبِ ماضیه دن اخذ قیلغان، ویا قوهٔ علمیه سی وانشاء ده مهارتے ایله بوقرآن نے اوزی اختراع قیلغان دیماسون لاردیمک اوچون دور، انداغ که بعض عناد پیشه لار شوندا غ دیدی لار والآن هم شوندا غ دیمک ده دورلار،

اللہ سبحانه نینک پیغمبر اکرمی غه عطا قیلغان بونعمت لاریی تعداد ایتمکی اول حضرت غه امتنان (یعنے برگان نعمتی نے وقیلغان احسانینی ذکرایتیب منت قیلماق) ایماس دور، بلکه پیغمبر صلے اللہ علیه وسلّم نینک قلبِ شریفی غه اطمینان هیریب تقویه ایلامک اوچون دور، گویا اللہ تعالے ایتادور که ای محمد ضحی ولیل بیلان قسم قیلامن که من سنے تاشلامادیم، وسنی دشمن تو تمادیم، (انداغ که اعداء لارینک زعم قیلادورلار) اصلا سوندا غ الیش متصور اولماسون، ودشمن لارنینک سوزی دن دلینک غه کدورت یوزلانماسون، آیاسنے ابتدا عالم غه کلکان ده آتا وآنادن آیریلیب یتیم بولغانینک ده سنکا پناه برمادیم مو، وسنینک مجتبینک نے جدّ وعمّ لارینک نینک کونکل لاریغه القا ایلامک ایله سنی عزّت واحترام برله تربیه قیلدورمادیم مو، سونکره مال دنیادن خالی وفقیر بولغان حالینک ده سنی غنی قیلمادیم مو، یعنے اموال دنیا اندیشه سیدن دلینک نے خالی قیلماق ایله سنی زخارفِ دنیادن بالکلیه بے نیاز قیلمادیم مو، سونکره نبوت وشرائع دن تمام بیخبر، وکتاب وشرائع نه ایکانین بیلماس ایدینک، محض فضل خاصیم ایله سنی نبوت ایله مخصوص ایلاب قرآن کریم نے نازل قیلماق ایله انذار وتبلیغ امری غه سنے هدایت قیلمادیم مو، سنی شوندا غ تربیه لارقیلیب امرینک نے اکمال ایلاب سنکا قیلغان نعمتیم نے اتمامی غه تیکوزورمن بو وجه دن دلینک اطمینان اوزره بولسون،

بوخطاب کریم لارالبته جناب رسول اللہ غه تقویهٔ دل وبشارت غه متضمن وعده دورا ما دشمن

لارغہ توبیخ وعتاب وسوء ظن لارکے بار اسیدہ تخطئہ دور، یعنی ای دشمن دین حق اولان معاند لار رسول کریم حقیدہ موندا غ نالایق سوز لارنے وخطا گمان لارنے قیلمانک لار، من محض فضل وکرمیم ایلہ انے ابتدائے امردن باشلاب شوندا غ تربیہ لارنے قیلیب مرتبۂ رسالت غہ لایق کوردوم، ودنیا ودین سعادتیغہ متکفل اولان دین اسلام ایلہ انے مخصوص ایتیم، انینک دینی اکمال ایتمای، ونعمتیم نے انکا اتمام ایلامای، انے تاشلار من مو، اصلا بوطریقہ الیش بولماس دیمک دور،

اللہ سبحانہ جناب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم غہ قیلغان نعم مالا نہایہ سی دن اوچ نوع انعامی نے ذکر قیلغان دن سونک انینک شکریدہ اوچ نوع افعال لایقہ ایلہ مقابلہ قیلماق غہ امر قیلیب ایتیادور، فَاَمَّا الْیَتِیْمَ فَلَا تَقْهَرْ ۝ پس ای محمد اوشبو نعمت شکرانہ سی غہ مناسب یتیم نے پس قہر قیلمہ، والے خوار کورمہ، یتیم لیک چاغینکدہ ربینک سنکا معاملہ قیلغان کبی معاملہ قیل یعنے ادب وحسن خلق ایلہ انے حرمت قیلیب قدر ینی بلند قیل، فراء دیب دورکہ فلا تقہر نینک معنی سی یتیم نے خوار وحقیر کورو ب انینک مالی غہ غالب لیق قیلمہ، تا انینک ضعیف لیقی جہتیدن حقی نے کیتکوزاسن، عرب نینک عادتے ایام جاہلیت دہ یتیم لار تو غرا سیدہ شوندا غ ایدی کہ یتیم لار نینک مال لاری نے آلیب اولار غہ ظلم قیلورا یدیلار، بوجہتدن اللہ تعالے یتیم بار اسیدہ خطابینی غلیظ قیلیب دور، وشونکا اوخشہ خدادن اوزگہ ناصری یوق کیشیلار بار اسیدہ خطاب غلیظ بولوب دور، بو آیت ظاہرہ دہ حضرت رسول اللہ غہ یتیم نے خوار کورمک دن، وانکا ظلم قیلماق دن نہی بولسہ موحقیقۃً جمیع مکلف لارغہ وارد بولغان نہی دور،

ای مؤمن لار بو آیت کریمہ نینک مضمون ظاہری دن عبرت آلیب تفکر قیلینک کہ آیت کریمہ نینک ظاہری غہ کورہ یتیم نے حقیر کورمک دن اللہ تعالے نہی قیلیب دور، پس موندا غ ایسہ یتیم لار غہ وصی بولمک وسیلہ سی ایلہ، یا باشقہ وجہ لار ایلہ اولار نینک حقی نے قصداً وظلماً ییگان آدم لار نینک حالی نہ اولور، قول کریم الٰہی مضمونیچہ یتیم لار نینک مال لاری نی ظلماً ییگان آدم لار نینک جایی نار سوزان جہنم اولمکدہ ہیچ شبہہ یوقتور، اندا غ کہ اللہ تعالے دور، اِنَّ الَّذِیْنَ یَاْكُلُوْنَ اَمْوَالَ الْیَتٰمٰى ظُلْمًا اِنَّمَا یَاْكُلُوْنَ فِیْ بُطُوْنِهِمْ نَارًا وَسَیَصْلَوْنَ سَعِیْرًا - بدرستیکہ اول کشی لارکہ یتیم لار نینک مال لاری نے ظلم وزور لیق ایلہ ییدورلار، ہیچ شبہہ یوق کہ اولار اوز قورساق لاریغہ اوت نے غینہ ییدورلار، وتیز دورکہ اول یتیم لار نینک مال لاری نی ییگان کیشی لار تیز دور ولغان جہنم آتشی ایچرہ کیرادورلار، وانینک قتیغ عذابینی چیکادورلار منا یتیم لار نینک مال لاری نی ظلما ییگان لار حقیدا کی وعید بو دور، وامایتیم نے مجرد خوار وحقیر کورمک دن نہی قیلماق بار اسیدہ وارد بولغان قول الٰہی بو سورۂ کریمہ دا کی فاما الیتیم فلا تقہر دور، عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ نینک مصحفی دہ فلا تکہر روایتی بار یعنی نے نقل قیلادورلار، مونکا کورہ آیت نینک معنی سی یتیم غہ چہرہ نک تے ترش قیلما غیل دیگان بولادور، موندا غ ایسہ یتیم غہ آزار یتیب اولار نینک کوزلاریدن یاشی نے توکگان سخت دل لار نینک حالی نہ اولو، حدیث شریف دہ کلیب دورکہ ہر قیجان یتیم یغلاسہ انینک

کوزی نینک یاشی رحمن تعالےٰ وتقدس نینک کفی غہ توشادور، پس رحمن تعالےٰ ایتا دورکیم یغلاتتی اوشبو یتیم نے کہ من انینک آتاسی نے تفراق نینک تگینہ کیرکوزوب نہان قیلدیم کیمکہ انینک یغیسی نے پست قیلسہ یعنے انے خوش قیلہ، پس اول کیشینہ دورجنت ؎

الاتانگریدکہ عرش عظیم ٭ بلرزدہمی چون بگریدیتیم

رسول[1] خداصلے اللہ علیہ وسلم دیمیش لار اگر کونکلونک نینک یومشاق بولمکی نے وحاجتینک نینک روا اولمکی نے خواہلاسانک یتیم غہ مہروشفقت قیلغیل، وانینک باشی نے سیلاغیل، وطعامینک دن انکابیدورگیل، تادلینک یومشاق بولور، وحاجتینک روا اولور، وینہ[2] رسول خداصلی اللہ علیہ وسلم دیمیش لارکیمکہ برتیتیم نینک باشی نے سیلاوا وال سیلاماقی محض خدانینک رضاسی اوچون بولسہ، اول کشی نینک قولی تیکمکان ہرتارموی برابریدہ اول کشی اوچون نیچہ حسنات بولور، وکیمکہ اوزی نینک قاشیداکے یتیم ادغول غہ، یاکہ یتیمہ قیز بالاغہ یخشی لیق قیلسہ اول کیشی ایلہ من جنت دہ شوندا غ برابر بولامندیب ایکی انگشت مبارک لاری سبابہ ووسطی نے بربریغہ یناشتوروب کورساتتی لار وینہ[3] رسول خداصلے وسلم دیمیش لار مسلمان لارایچرہ یخشی راق اول اوی دورکہ اندہ برتیتیم بولغای واول اوی صاحبی اول یتیم غہ یخشی لیق قیلغای، ومسلمان لارایچرہ یامانراق اوی اول اوی دورکہ اندہ برتیتیم بولغای، واول اوی صاحبی انکا آزار بیرگای[4]، وَاَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ واماسورا غوچی نے پس قتیغ سوزبیلہ رنجیتیب قایتارمہ، سائل دن مراد یاصدقہ واحسان سورا غوچی بنوا دور، چنانچہ بومعنی نے ابن المنذروابن ابی حاتم قتادہ دن نقل قیلیب دورلار، قتادہ دیب دورکہ سائل نے ملایم سوزدرحم وشفقت ایلہ قایتارغیل دیمک دور، یاکہ سائل دن مراد امورِ دین بارا سیدہ سوال قیلغوچی طالب دور، چنانچہ ابن ابی حاتم سفیان دن روایت قیلیب دور، دیمیش کہ واماالسائل فلاتنھر نینک معنی سی امورِ دینیہ سی توغریسیدہ سوال قیلیب سنکا کلگان کشی نے زجر قیلماغیل دیمکدور،

---

[1] بوحدیث نے طبرانی معجم کبیردہ ابودرداء رضی اللہ عنہ دن روایت قیلیب دور ۱۲ منہ [2] بوحدیث نے امام احمد وترمذی روایت قیلیب دورلار ۱۲ منہ [3] بوحدیث نے ابن ماجہ روایت قیلیب دور ۱۲ منہ [4] شیخ محمد عبدہ رحمۃ اللہ ایتادورکہ اگر آدم لار یتیم لار نینک تربیہ سی نے ترک ایتمک دہ امت اسلامیہ غہ یوزکلتورمک دہ بولغان فسادنے بیلہ لارایدی البتہ اللہ نینک کتابیدہ یتیم لار حالی نے رعایہ قیلماقنہ امرقیلماق ایلہ بیورغان اہتمامی نینک قدرینی تعظیم قیلورایدیلار، والبتہ قدرت لاری باریچہ یتیم نینک حالی نے اصلاح ایتمک بارا سیدہ مال لارینی وسعی لاری نے بذل قیلورایدیلار، واگر ہربرآدم اولوم نینک یقین لیغی نے داوزی نینک اولوم اوقیغہ لشانہ بولوب، اول اوق قیسے وقت دہ انکا کلیب تیکادور، واولوم اتے آیلب کتکاچ بالالار یتیم قالیب یاکنی قالسہ مال لارینی وصی لاری یب یاکفقیر قالسے یلاری خوار وزار قیلماقنی تعیین ہیچ کیمگہ یکی نے فکر قیلمایدی البتہ شبہہ سیز نعمت ولذت غہ قیز لقیب سابقت قیلیشماغان دیک یتیم نینک حالی نے رعایہ قیلماقنہ وانینک ایشینی اصلاح ایتمک غہ سابقت قیلیشورایدیلار ۱۲ منہ

پس ایمدی سائل دن قتادہ دن نقل قیلینغان اولقی معنی مراد بولغان دہ آیت نینگ معنی سی صدقہ واحسان سوزگان درماندہ بینوا لنے محروم قیلماق ایلہ رنجتیب قاینتارماغیل، بلکہ ملایم سوز قیلیب دلدارلیک ایلہ قاینتارگیل دیمک دور شیخ سعدی علیہ الرحمہ نہ عجب اوبدان دیب دور

نہ خواہندۂ بردرِ دیگران ✤ بشکرانہ خواہندہ از دردمان

ابراہیم بن ادہم رحمۃ اللہ علیہ دن نقل قیلیب دور لار اتیب دور کہ سائل لار عجب اوبدان قوم لار دور کہ بیز نینگ آخرت زادی بولغان نرسہ لار یمیر لنے کو تاریب ایلتا دور لار،

ابراہیم نخعی اتیب دور سائل آخرت نینگ پوچتہ چی سیدور، سیز لار نینگ ایشیک لار ینگیز غہ کلیب ایتا دور لار کہ آیا عالم آخرت دا کی اہل لار ینگیز غہ برار نرسہ بیار اسیز لار مو دیب، اھ،

سائل دن مراد ایکنجی معنی بولغان دہ آیت نینگ معنی سی ای محمد امورِ دین بار اسیدہ بیلماگان نرسہ سینی سن دن آنکلاماق اوچون حق یلیق لنے ایتاب کلگان سائل لنے محروم یاندورمہ، اگرچہ سینگ دیگان معانی عالیہ نگ حقیقتی غہ یتوشمگ دن انینگ عقلی ضعیف بولوب ناوان لیغی قوی بولسہ مو دیمک دور، آیتا من کہ آیت کریمہ نینگ سیاقی وترتیبی غہ قراغان دہ بو ایکنجی معنی مناسب دور، چونکہ بو معنی نینگ یو قاریقی آیت غہ مناسبتِ تامہ سی بار دور، بو طریقہ واکی اللہ سبحانہ آیت سابقہ لار دہ پیغمبر اکرمی صلے اللہ علیہ وسلم غہ قیلغان انعام واحسانی دن اوچ نوعی لنے تذکیر ایلاب الم یجدک یتیما فآوی و وجدک ضالا فہدی و وجدک عائلا فاغنی دیدی، سونگرہ ہر بر نعمتی نینگ شکرانہ سیدہ اول نعمت غہ مناسب عمل لنے رعایہ قیلماق ایلہ امر قیلدی، اولاً الم یجدک یتیما فآوی غہ مناسب یتیم نینگ حقینی رعایہ قیلماق غہ امر قیلیب فاما الیتیم فلا تقہر دیدی، سونگرہ و وجدک ضالا فہدی غہ مناسب احکام شرائع دن سوال قیلغوچی طالب نینگ حقی لنے رعایہ قیلماق غہ امر قیلیب واما السائل فلا تنہر دیدی سونگرہ و وجدک عائلا فاغنی غہ مناسب واما بنعمۃ ربک فحدث ایلہ اللہ سبحانہ اوزی قیلغان نعمت لاری نینگ شکری لنے اظہار ایتمک غہ بیوردی، منا بو ترتیب سائل دن مراد سائل علم دین ایکانینی افادہ بیرادور، ومونداغ بولغان دہ آیت لار نینگ معنی سی دہ ترتیب حاصل بولا دور، اما آیت کریمہ نینگ ظاہری وسیاقی غہ کورہ ہر ایکی معنی مذکور مراد بولمکی اولی راق دور پس مؤمن لار غہ لازم دور کہ محتاج صدقہ اولان سائل لار لنے برنیمہ برمای محروم قیلغان دہ رنجتیب آزار

لہ شیخ محمد عبدہ رحمہ اللہ جناب لاری اوشبو ایکنجی معنی لنے اختیار اتیب دور کہ سائل دن مراد بیلماگان نرسہ سی لنے بیلمک لنے ایستاگان کیشی دور، طالب صدقہ ایماس دور، چونکہ کتاب اللہ دہ فقیر ومسکین غہ بو لفظ عنوان اولمک ایلہ دار دبولماب دور، بلکہ کتاب مبین نینگ طریقہ سے اول ایکی سی لنے اوزو صفی ایلہ ذکر ایتمک بولوب دور سونگرہ بو جملہ نے قولہ و وجدک ضالا فہدی غہ مقابل قیلماق نینگ بیچ معنے سی یو قدور، بلکہ انینگ حقے قولہ و وجدک عائلا فاغنی غہ مقابل اولمک دور، باآنکہ انینگ بو قول کریم غہ مقابل اولمکی مو دور سعد ایماس دور، چونکہ رسول اللہ ہر گز سائل بولغان ایماس اھ ۱۲ منہ

بیریب یاندورمک دن پرہیز قیلغای لار، ممکن بولسہ برار نرسہ بریب یاندورمک مناسب دور، برنرسہ بولماسہ اوبدان سوز قیلیب، شفقت وملایمت ایلہ یاندورمک لازم دور، واہل علم لارغہ لایق بو دورکہ طالب علم اولوب کلگان متعلم لارنے افادہ لارے دن محروم قیلماغای لار، وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ۝ امار بینک نینک دین ودنیادہ سنکا عطا قیلغان نعمتی غہ شکر قیلماق ایلہ آثاری نے اظہار ائملا؛ اوشبو آیت کریمہ دہ ذکر قیلینغان نعمت بارا سیدہ مفسرلار برنیچہ قول لار بیان قیلیب دورلار، برنجی قول بوکہ مجاہد تیب دورکہ اول نعمت قرآن مجید دور، زیراکہ قرآن مجید محمد صلے علیہ وسلم غہ اللہ سبحانہ عطا قیلغان نعمت لارنینک اینک اولوغی دور، وقرآن نعمتی ایلہ حدیث قیلماق اینے قراءت ایلامک، دامت لارغہ اینے اورگاتمک وحقایقی نے اولارغہ بیان ایتمک دور، مجاہد دن بوقول نے ابن المنذر وابن ابی حاتم وعبد بن حمید نقل قیلیب دورلار بوقول غہ کورہ آیت نینک معنی سی ای محمد رینک سنکا عطا قیلغان قرآن کریم نعمتی نینک شکرانہ سی نے قیلیب اینے آدم لارغہ اورگاتکیل دیگان بولور، بو معنے ارشادی ایلہ معلوم بولدی کہ اللہ سبحانہ توفیقی ایلہ قرآن کریم نے حفظ قیلماق نعمتی ایلہ مشرف قیلینغان بندہ لار محض اول نعمت گران بہا نینک شکری نے اظہار قیلماق اوچون اینے آدم لارغہ خالصاً للہ تعلیم ایتمک مناسب واولی دور حافظ قرآن اولان ذوات لار بو معنی نے اعتبار ایتمک لازمی لازم دور، ایکنجی قول بوکہ سعید ابن منصور وابن جریر وابن المنذر مجاہد دن روایت قیلیب دورلار، مجاہد یمیش کہ آیت نینک معنی اس محمد رینک سنکا عطا قیلغان نبوت (پیغمبرلیک)

لہ شیخ محمد عبدہ رحمۃ اللہ تیب دور بخیل لار نینک عادت لیئمانہ لاریدن بیری بوکیم صرف اموال قیلما قدن قول لارینے قیماغلیق لاری تو غرسیدہ اوزلاری نینک فائدہ لاریغہ حجت کلتورمک اوچون مال لارینی یاشورادورلار، وہرقچان اولار نینک بریغہ بولوقسانمک یوقسوزلیق دن شکایت قیلماقدہ بولورلار امامکریم لار بولارنینک خلافیدہ اللہ تعالی اوزلاریغہ فضل رحمانے سیدن عطا قیلغان نرسہ لرنی خیرغہ بذل ایتمک ایلہ ہمیشہ اظہار غنی لیق قیلورلار، واللہ تعالی نینک اوزلاریغہ افاضہ قیلغان رزقی اوچون آشکارا حمد وثنا ایتورلار، پس شونینک اوچون تحدیث بنعمت نے بذل واطعام فقرادن واعانت محتاجیں دن کنایہ قیلماق درست اولور، پس قولہ تعالے واما بنعمۃ ربک فحدث معنی سے منا اوشبو دور یعنی ای محمد بے شبہ سن فقیر نینک یمہ حال دہ بولوشی نے بیلدینک پس فقراغہ بذل قیلماق دوکندولوک قیلی آلہی دن مقصود ومجرد ذکر ثروت قیلماق ایماس دور، زیراکہ بوایش رسول اللہ نین تنزہ دہ بولغان مخفف جملہ سیدن دور ویوامراتی غہ اشتمال ایلامک بارا سیدہ رسول اللہ دن زیادہ بولغان آلتون وکموش اموال لارینی ذکر قیلغا نلیقی معروف ایماس دور ولیکن رسول اللہ جنابے نینک اخلاق فاضلہ سیدن معروف بولغان خلق شریف انجق بو درکیم زیادہ بارنرسہ سنے فی سبیل اللہ نفقہ قیلورایدی، واوزینی آچیق حال دہ کیچلا تورایدی وبعضے لار دیب دورکیم مراد نعمت دن نبوت دور دیب لیکن آیات مذکورہ نینک سیاقی دلالت قیلادورکہ بوآیت قولہ ووجدک عائلا غہ مقابل دورپس نعمت غنی معنی سی دہ بولادور واگر نعمت نبوت معنی بولسہ البتہ بوآیت قولہ ووجدک ضالا غہ مقابل بولادور، حالبوکہ اینک مقابلی بارا سیدہ حق قیسے ایکانینی بیلدینک ۱۲ منہ۔

نعمتی نے خلق غہ اظہار قیلغیل دیمک دور، زجاج آتییب دور کہ آیت نینک معنی سی ای محمد ربینک طرفیدن سنکا وحی قیلینغان احکام شریعت نے خلق غہ یتکوزگیل، والضحیٰ سنکا عطا قیلغان نبوت نعمتی ایلہ سوز قیلغیل دیمک دور چونکہ نبوت نعمت لارادولوغی دور، سیرۃ ابن ہشام دہ ایتا دور، واما بنعمۃ ربک فحدث سنکا عطا قیلینغان نعمت وکرامت کہ نبوت دن عبارت دور، پس انے اظہار ایت وخلق نے انکا دعوت قیل دیمک دور، اوچونجی قول بوکہ مقاتل آتییب دور، نعمت دن مراد بو سورۂ کریمہ دہ قیلینغان نعمت لاردور، بعضی لاردیب دور کہ آیت نینک معنی سی ای محمد وفقیکہ اللہ سبحانہ سنی موفق قیلمائی ایلہ یتیم وسائل حق لاریني رعایہ قیلسانک بیلگیل کہ اول توفیق ربینک دن سنکا عطا قیلینغان توفیق دور، پس اول نعمت بیلہ حدیث ایلاب انے آدم لارغہ اظہار ایت تاکہ اوزگہ سنکا اقتدا قیلسون لاردیمک دور، جناب امام حسین رضی اللہ عنہ دن روایت قیلینغان قول اوشبو معنی دن آلینمیش دور چنانچہ اول جناب دیمیش کہ ہر قچان برعمل خیر نے قیلسانک، پس انے برادر لارینک غہ سوزلاگیل، تا اولار سنکا اقتدا قیلغای لاردیب، انسان اوزی نینک قیلغان عمل خیری نے خلق غہ اظہار ایتمک نے علما لاراوبدان دیب دور لار، اگر اول اظہار ضمنی دہ ریاء بولماسہ، دہم اول کشی اوزگہ آدم لارنینک اول عمل دہ انکا اقتدا قیلماق لاری نے بیلسہ، اما موندا غ بولماسہ عمل خیر نینک اظہاری اوبدان کورماب دور لار،

اوشبو آیت کریمہ بارا سیدا کی تحقیق بوکہ نعمت مذکورہ دین ودنیا دہ جناب رسول اللہ غہ طرف آکہی دن اعطا قیلینغان ہمۂ نعمت لارغہ عام دور، چنانچہ یوقاریغی آیت دہ اللہ سبحانہ حضرت رسول اللہ غہ امر قیلدی کہ خواہ صدقہ واحسان وخواہ علم وعرفان طلبی دہ درینک غہ کلکان سائل نے زجر قیلماغیل دیب بو آیت دہ امر قیلدا دور کہ سنکا دین ودنیا بارا سیدہ عطا قیلغان نعمت لارایلہ سوز قیل، یعنی محض سنکا خاص بولغان لطف وعنایتیم ایلہ سنکا افاضہ ایلاگان انواع نعمت لارکہ اولار جملہ سیدن بودینیا دہ سنکا بریلکان نعمت موجودہ لار، ومن بعد وعدہ قیلینغان دنیوی واخروی نعمت موعودہ لار، بارچہ سیغہ اظہار شکر ایلات حدیث قیل، مناآیت کریمہ بارا سیدا کی فکر عاجزانہ م نتیجہ سی بودور، بو معنی یوقاری بیان قیلینغان قول لارنینک بارچہ سیغہ شامل دور، واللہ اعلم،

اظہار نعمت ایلامک بارا سیدا کی اثر دحدیث لار، امام احمد وطبرانی اوسط دہ وبیہقی حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا دن روایت قیلیب دور لار حضرت صدیقہ دیمیش کہ رسول خدا صلے اللہ علیہ وسلم دیدیلار کہ برکیمغہ برنعمتی بریلسہ کرک کیم اول کشی انینک مکافاتینی بجا قیلسون، پس اگر مکافات برمک گا قادر بولماسہ کرک کیم انے یاد قیلسون چونکہ برکیمسہ اوزی غہ قیلینغان احسان نے ذکر اتیسہ حقیقۃً انینک شکری نے قیلغان بولور، (بیہقی ابوہریرہ رضی اللہ عنہ دن مواوشبو لفظ ومعنی دہ برحدیث مرفوع نے روایت قیلیب دور) امام احمد وابوداود وجابر بن عبداللہ دن روایت قیلیب دور لار جابر دیمیش کہ رسول خدا صلے اللہ علیہ وسلم دیدی لارکہ کیمکہ انکا برعطایی بریلسہ پس اگر اول

کشی برنیمہ تاپسہ کرک کہ اینینک بیلہ اول عطا مکا فاتینی قیلسون واگر تاپماسہ کرک کہ اول عطا نے برگوچی غہ مدح وثنا ایتسون، چونکہ کیمکہ عطا قیلغوچی غہ ثنا ایتسہ تحقیق انکا شکر قیلغان بولور،

ابن جریر روایت قیلیب دور ابو نضرہ دیمیش کہ مسلمان لار (یعنے اصحاب سعادت نشان لار) نعمت نینک یادی نے قیلماق نے نعمت شکری دن دیب بیلور ایدی لار،

بیہقی روایت قیلیب دور فضیل بن عیاض رحمۃ اللہ دیمیش کہ نعمت بیلہ سوز قیلماق نعمت نینک شکریدن دیب آیتو لور ایدی، سعید بن منصور روایت قیلیب دور عمر بن عبد العزیز رضی اللہ عنہ دیب دور کہ نعمت نے یاد قیلماق شکر دور، بیہقی روایت دور حسن بصری رحمۃ اللہ دیب دور اوشبو نعمت نینک شکر نے تو لا قیلینک (نعمت نے یاد قیلماق شکر دور، بیہقی روایت قیلیب دور جُرَیری ایتیب دور نعمت نے تحدث ایلامک شکر دن دور دیت ایتو لور ایدی، عبد الرزاق روایت قیلیب دور قتادہ دیب دور نعمت نے افشا قیلماق اینینک شکریدن دور، بیہقی روایت قیلیب دور ابن ابی الحواری ایتیب دور فضیل بن عیاض وسفیان بن عیینہ رحمہما اللہ بر کیچہ صباح غچہ اولتوروب ہر ایکی لاسے اوز لاریغہ بریلگان نعمت لرنے ذکر قیلیشیب لار، فلان تو عزیدہ اللہ تعالےٰ بیزگہ موندا غ انعام قیلدی، وفلان تو وفلان تو عزیدہ اللہ تعالےٰ بزگہ انداغ انعام قیلدی دیشتی لار، منا بو اخبار و آثار لار مضمونیدن معلوم اولدی کہ نعمت نے یاد قیلماق گویا اینینک شکری نے قیلماق اور نیدہ دور

تفسیر کواشی دہ دیمیش کہ بعضے لار اللہ سبحانہ نینک نعمت لارے ایلہ سوز قیلماق نے طاعت جملہ سیدن دیب بیلا دور لار، ہر قچان نفس ریادن وغرض دن امین وخالی بولسہ، وہم مقصدی اول باب دہ آدم لار نینک اوزیغہ اقتدا قیلماقی نے طلب ایلامک بولسہ، وبعضے لار خوف فتنہ جہتیدن انے مکرور کوروب دور لار، واللہ اعلم،

سورۂ الم نشرح مکیہ آیت لاری سکز، کلمہ لاری یگرمہ یتی، حرف لارے بریوز اوچ دور

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ۝ ای محمد آیا سنینک منفعت ومصلحتینک اوچون کوکراکینک نے آچمادوق مو، دانے علوم اولین وآخرین وحکم مالانہایہ لار سنغو دیک کینکرد قیلمادوق مو، یعنے تحقیق بیز سنینک کوکراکینک نے آچتوق، وانے کینکرو قیلدوق، تاکہ حق تعالےٰ نینک سناجاتی وہم خلق نے سنکا آسان قیلماق ایلہ کوکراکینک نے کشادہ قیلدوق دیمک دور، مفتی ابو السعود افندی تفسیری دہ ایتادور، صدر نفس انسانیہ نینک احوالی غہ محل، ونفس غہ حاصل بولمک دہ اولان علوم وادراک

توحید وعبادت قیلماق کوکراکینک غہ سنغون دیمک اوچون تاسر تلقی دی نے

اکات وٗلکات واردات وشونینک کبی نرسه لاردن عبارت بولغان سرّ لارغه مخزن بولغان اوچون، نفس نینک قوه قدسیه ایله مؤیّد قیلینماقی، وکمالات انسیه ایله متحلّی ایتیلماکی، برله دائرهٔ تصرفاتے کینکه وقیلینماقی دن شرح صدر برله عبارت کلتوروب دور، یعنے آیا سنینک صدرینگ نے مخزن سرائر قیلماق ایله کینکه ایتماد وک موٗاول اندازه ده که غیب وشهادت عالم لاری نینک اسراری نے اوزیغه سیغدوردی واستفاده وافاده ملکه لاری نے جمع قیلدی، پس علائق جسمانیه غه ملابسه ایلامک، ملکات روحانیه انواری نے اقتباس ایتمک دن سنے توسمادی، وخلق مصالحی غه تعلّق ایلامک، شیوٗن حق ده مستغرق اولمک دن سنی قالدورمادی (یعنے حق یادی غه مستغرق بولمک ایله خلق دعوتیغه اهتمام کورکوزمک دن قالمادینگ وهم خلق مهماتی غه استغال ایتمک ایله حق نینک یادی ومناجاتی دن محجوب بولمادینگ، بلکه جمع وفرق مرتبه سیغه جائز بولمک ایله حاضر غائب اولدینگ) سونکره ابوالسعود افندی شرح صدردن مراد حدیث لار ایچره روایت قیلینغان شرح صدر صوٗری بولسه هم احتمال دیمک بولوب، اما اول قول نینک ضعفی غه اشارت ایلاب، وقیل اُرید به ما روی دیب مجملاً بیان قیلا دور، سونکره روایت قیلینغان شرح صدر نینک تمثیل ایکافی غه ذاهب بولوب ولعله تمثیل لما ذُکر اوانموذج جسمانی مما سیطهر له علیه الصلاة والسلام من الکمال الروحانی دیدور، سونکره ایتا دور فعل برله انینک مفعولی اورتاسیده جار ومجرور لرنک نے زیاده قیلماق نینک وجهی، اوّل امرده شرح صدر اول جناب صدر رسل نینک منافع ومصالحی اوچون الکائنینی بیلدورمک دور، (یعنی کوکراکینک نے شرح ایتما کلیکیم سنینک منفعتینک اوچون دور مینینک حضرتیم غه انینک منفعتی عائد ایماس دیمک دور) بومعنی نینک اعلامی نے قصد ایتیب لک نے مفعول دن مقدّم قیلماق اول جناب رسالت مآب نینک دل حقائق منزلیغه کوزمک غه مسارعت کورگوزمک، وانینک عقیبده بولادورغان خطاب غه اول جناب نے شوق لاندورمک اوچون دور تا اینکه خطاب الٰهی وارد بولغان چاغدا اول حضرت زیاده تمکن ایله انینک تلقّی سیغه متمکّن بولغای، اهـ

امام فخرالدین رازی نینک تفسیر یده بو شرح صدر بار اسیده ایکی قول بار دور، اوّلغی قول حدیث ده روایت قیلینغان جبرئیل علیه السلام جناب رسول الله نینک قاشیغه کلیب صدر مبارکینی یاریب غسل قیلیب انے معاصی مادّه سی دن پاک قیلغان واقعه دور دیب، سونکره اول روایت نے قاضی ابوبکر بن العربی رحمه الله اوچ وجه برله طعن قیلغانینی، وقاضی نینک طعنی غه اوزی نینک برکان جواب لاری نے ذکر قیلیب دور، سونکره ایکنجی قول شرح صدردن مراد معرفت وطاعت غه راجع بولادورغان برمعنی دور بوباره داعلما لار برنیچه وجه لار بیان قیلیب دور لار دیب مونداق ایکی وجه نے ذکر قیلیب دور، برنجی وجه بو که رسول الله صلے الله علیه وسلم کافهٔ انس وجن غه مبعوث بولغاچ سیغه مبارکی جن وانس لار منازعتی دن تنگ بولور ایدی، پس الله تعالے اول جناب غه انداغ برعطائی کرامت قیلدی که اول عطای الٰهی اول حضرت اوزره یوکلانگان جمیع نرسه لار نے آسان قیلدی، واول حضرت تحمّل ایتمک ده اولان همه مشقت و

وکلفت لارنے اولجناب نینک نظری دہ اندک وحقیر کورساتتی، بوطریقہ دہ کہ اللہ سبحانہ محض فضلی ایلہ اول جناب نینک قلبِ شریفی دن برگینہ ہمّ دن باشقہ جمیع ہموم نے چیقاردی، وتنک لیق غہ باعث نرسہ لارنینک فکری نے اندہ قویمادی، پس بوجہت دن اول جناب نینک دل مبارکیغہ نفقہ نینک وعیال نینک ہمومی خطور قیلماس، ومشرک لارنینک آزار وجفاسی اول حضرت غہ ہرقنچہ یوز لانسہ اندن ہیچ باک تومتاس اولدی، حتّاکہ صنادید قریش اول حضرت نینک حقیقت بین کوزیدہ چیقین دن ہم حقیر ایدی لار، مشرک لارنینک تہدیدی دن فروگیلمادی، واولارنینک تشویق ایلاکی ایلہ دنیا نینک اموال وسامانیغہ میلان کورکوزمادی،

خلاصۂ کلام بوکہ شرح صدر اول جناب رسالت مآب نینک دنیای دنیہ نینک حقیر یعنی غہ وآخرت باقیہ نینک کمالی غہ عالم بولمکی دن عبارت دور، وبوقول آلہی نینک نظیری قولہ تعالے فَمَنْ یُّرِدِ اللّٰہُ اَنْ یَّھْدِیَہٗ یَشْرَحْ صَدْرَہٗ لِلْاِسْلَامِ وَمَنْ یُّرِدْ اَنْ یُّضِلَّہٗ یَجْعَلْ صَدْرَہٗ ضَیِّقًا حَرَجًا آیتِ کریمہ سیدور (یعنی پس کیمکہ اللہ سبحانہ انے توغری یول غہ ہدایت قیلماق نے ارادہ قیلسہ، انینک کوکلی نے اسلام نے قبول قیلماق غہ مایل قیلیب، آچار، پس اول کشی اسلام دینی نینک حق ایکانے نے آنکلاب قبول قیلور، وکیم کہ اللہ تعالے انے ضلالت دہ قالماقی نے ارادہ قیلسہ، انینک کوکراکی نے تولاتار وقرالغو قیلور، پس اول کشی حق لیق نے آنکلاماس وقبول قیلماس) روایت قیلیب دورلار کہ صحابہ لارنینک بعضے لاری سورمیش لارکہ یارسول اللہ آیا صدر منشرح بولادورسو رسول خدا دیمیش لار، منشرح بولادور، صحابہ لار سورمیش لارکہ اینینک علامتی نہ دور، رسول خدا دیمیش لارکہ انشراح صدر نینک علامتی دار الغرور دن یراق بولمک، ودار الخلود غہ رجوع ایلامک، واولوم کلماس دن ایلگاری انینک اوچون آمادہ حاضر لامک دور دیلباب داکی سوز نینک تحقیقی بوکہ اللہ سبحانہ غہ صدق دل برلہ ایمان کلتورمک لیک وانینک قرآن کریم دہ دیگان وعد ووعیدی نے تصدیق قیلماق لیق انسان غہ دنیا دن یز یب آخرت غہ رغبت قیلماق نے دار الوم اوچون استعداد ایتمک نے ایجاب قیلور، (یکنجی وجہ بوکہ جناب رسول اللہ نینک سینہ لرینے کیندسی کشادہ قیلنیب دور، اول مثابہ دہ کہ جمیع مہمات نینک اندیشہ وفکری انکا سیغادور غان بولمیش، انداکہ اول حضرت ہیچ برکرورت دن مضطرب وتشکدل اولمایدور وحیرت غہ توشمایدور، بلکہ اول جناب خفہ لیق وخوش لوق حالت لاری دہ منشرح الصدر اولمک ایلہ طرفِ الٰہی دن مکلف بولغان وظیفہ سی نینک ادا سیغہ اشتغال کورکوزوب دور وشرح توسعہ (یعنے کینکر وقیلماق دور) دانینک معنی سی ہموم دن قوتلغازماق دور، وعرب عمّ دمّ نے ضیق صدر آتایدورلار، چنانچہ اللہ تعالی نینک کلامی دہ وارد بولوب دور ولقد نعلم انک یضیق صدرک بما یقولون (والبتہ تحقیق بزبیلامیز کہ ای محمد بے شبہہ سنینک کوکراکینک مشرک لار نینک دیدورغان استہزا وطعن لاری سببے دن تنگ وتار بولور، ودلینک غمگین اولور) انتہی یعنی فخر الدین رازی نینک سوزی توگادی،

ایتیا مسنکہ امام رازی نینک اوشبو ایکنجی وجہ غہ کورہ آیت کریمہ نینک معنے سی موندا غ بولہ احتمال، ای محمد بز سنینک کوکراکینک سنے آچیب کینک قیلدوق موالبتہ کینک قیلدوق، اوّل دہ، سن قومینک نے ضلالت، وہ تہمتینک اولوب حق نے قبول قیلماس لیکی سنے بیلیب، کوکراکینک تاربولوب بولارنے قیدا غ تربیہ وتہذیب ایتیب حق یول نے قبول قیلدور غالی بولور دیب تنکدل ایدینکہ سونکرہ بیز سنکا وحی ایتمک ایلہ قومینک نے ہلاکت دن قوتقوزادور غان یول نے بیلدوروب کوکراکینک نے کینک قیلدوق، وسنے تنکدل لیق دن خلاص ایتدوک آیت آیتہ نینک مضمونے بو احتمال نے تائید قیلادور انداغ کہ اللہ تعالے ایتیب دور،

وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ ۙ الَّذِيْٓ اَنْقَضَ ظَهْرَكَ ۙ وہم ای محمد سندن آغیر یوکینک نے توشوردوک، انداغ اغیر یوکی کہ اغیر لیقی سببی ایلہ سنینک اوچانک نے ایگیب اغیر لاشتوردی، بو کلام تمثیل طریقہ سی دہ دور، مراد بو یوک دن حسی یوک ایماسلیکی آشکار، البتہ بو یوک دن مراد جناب رسول اللہ نینک قومی سنے ہدایت وارشاد ایتمک بار اسیدہ بولغان اندیشہ وقایغو سیدور، اللہ تعالی اوشبو یوک نے پشت مبارک دن توشورمک دن مراد رسول اللہ دن قومی نے ارشاد ایتمک حقیدا کی قیین لیق نے وحی سبیلہ مینگیل قیلماقی دور، واللہ اعلم،

وِزْرَكَ تفسیری بار اسیدہ مفسرلار بر نیچہ قول لار بیان قیلیب دورلار، من بویردہ اوّلاً وزر نینک لغت معنی سینے ذکر قیلیب، سونکرہ اندن استنباط قیلغان فہمیم نے بیان قیلامن، وِزْر لغت دہ گناہ واثم معنی سیدہ، واغیر یوک حمل ثقیل معنی سیدہ دور، جمعی آوزار کلور، واوچاغہ قو یولغان چونک اغیر یوک نے ایتولور، کارۂ کبیرہ معنی سی دہ وموندن اوزگہ بار بر نیچہ معنیدہ کلور،

ایمدی بو مقام دہ وِزْر دن گناہ واثم معنے سینے آلماق اصلا درست ایماس دور، گرچہ بعض مفسرلار نظر لاریغہ یولوقغان نرسے نقل ایتمک نے عادت قیلغان جہت دن بو مقام دہ مو بعض برحدیث بی اصل لاردہ روایت قیلینغان اثر غہ معرور اولوب، الوزر ثقل الذنب دیب تفسیر قیلہ لار مو، چونکہ اول تساہل پیشہ لار اوزلاری نینک اول قیلغان تفسیر لارینی جناب صاحب رسالت صلی اللہ علیہ وسلم نینک شأن جلالت مآبی غہ نسبۃً شائبۂ تحقیر ونقص اولمک حیثیتی ایلہ اصلا مناسب برسوز ایماس ایکان لیکی مے اویلاب موکور مایدورلا، وِزْر مذکور نے اللہ سبحانہ کلامی وہ الذی انقض ظہرک بیلان وصف قیلغانینی دل غفلت منزل لاریغہ ہیچ برکلتورمای دورلار اولار نینک قولی غہ کورہ آیا جناب عصمت مآب رسول اللہ دن اوچاسی نے ایگیب سیندورا دور غان درجہ دہ اغیر گناہ صادر بولوب دور مو، استغفر اللہ واتوب الیہ اسلام علماسی بولغان ذات لار جناب رسول اللہ نینک شأن عصمت مآبی غہ شوندا غ سوز لار نے قیلماق مناسب مودور، آیت کریمہ نینک ترتیب وسیاقی غہ کورہ تفسیر قیلماق لازم ایماس مو، موندا غ موضع لار قرآن کریم نینک تفسیری دہ آز ایماس دور بنابرین اہل تفسیر لار نینک بعضے سیدن شکایت قیلماق حقیمیز بار دور، بو مقام دہ قاضی بیضاوی دانگا تبعیت

سنے لازم تو تغان بعض مفسرلار بر آزادب ایله سوز قیلغان بولوب آیت کریمه تفسیریده وهو ما ثقل علیه من فرحکایة قبل البعثة دیدور، یعنی وزر بعثت دن برون جناب حضرت دن صادر اولغان تقصیرات لار، بعضے سی نینک اول حضرت عه گران بولغان یوکی دور، بو مفسرلار نینک بو سوز لاری هم هیچ برشان نبوت عه مناسب ایماس دور گرچه اول مفسرلار بو آیت تفسیری ده موندن اوزگه قول لار نے بیان قیلسه لار هوا ما نزدلاریده بو قول ترجیح قیلینغان جهتدن مولنے همه دن مقدم ذکر قیلیب دور لار، اولا بو باب ده معذور دور لار که نقل نے مقدم قیلماق ایله محدث لار ذکر قیلغان اثر لار عه تبعیت قیلمش لار، چنانچه صحیح بخاری ده وقال مجاهد ووزرک فی الجاهلیة دیدور، یعنی مجاهد دیمش که سنینک جاهلیت ایامی ده بعثت دن ایلگاری بولغان وزرینک نے دیمک دور، بو باره دا زبدهٔ تحقیق بو که موندا غ محل لار ده جناب رسول الله صلے الله علیه وسلم دن روایت قیلینغان صحیح نقل بو لماغان حال ده قرآن کریم آیتینی لغت عرب استعمالی عه تابع اولوب، عقل صواب آئین ارشادی ایله تفسیر قیلماق واجب دور، عرب لغتی عه ماقساق وزر لغت ده اغیر یوک معنی سیده کلیب دور، بو آیت دا کی اغیر یوک ایسه نینک بارگران قدری دن عبارت ایکانے خوانش دیگانه تزدیده شبهه دن دار سته دور، چنانکه نبوت امر یغه قیام کورگوزمک، وانینک حقوق دا دامری نے کما ینبغی محافظه ایلامک وعناد وتمرد نے آئین قیلغان یوزدق افعال وباطل اعتقادلیق قوم لار نے حق عه دعوت ایتیب، اولار نے عادت قدیمه لار سے دن آیرماق، غایتده اغیر یوک دور، پس الله سبحانه محض فضلی ایله شوندا غ اغیر یوک اغیر یوک نے جناب رسول الله عه آسان قیلغانیدن، وانے سهل وپسر ایلامک ایله نبوت لار ماقی نینک بارگرانی نے رسول الله نینک ظهر مبارکیدن توشوروب تبلیغ وتشریع امری نے اول جناب عه تخفیف ایتمکیدن خبر بیرادور، مرضی ومقبول قول اوشبو دور، بو قول ابو عبیده دن هم منقول دور، چنانچه ابو عبیده بو آیت بارا سیده اتیب دور، تحققنا عنک اعباء النبوة والقیام بها حتی لا تثقل علیک اه یعنی نبوت یوک لاری نے، وانگا قیام کورگوزمک آغیر لیق لاری نے سندن تخفیف قیلدوق، تا سنگا اول امر عظیم اغیر بو لماسون دیب، امام فخر الدین رازی وزر نے ذنب نینک غیری عه حمل ایتمک اوچون تو قوز وجه بیان قیلیب دور، برنیچی وجه یو قاریده ذکر قیلینغان بعثت دن ایلگری صادر بولغان فرطات، ایکنچی وجه بیز یو قاری بیان قیلغان تخفیف اعباء نبوت، اوچونچی وجه قریش قومی سنة خلیل الله مے ترک ایتکان لیک جهتیدن اول جناب عه یوز کلتورگان کراهیت، تورتینچی وجه دلوب امت بشینچی وجه احتمال وزر دن عصمت ده قیلماق آلتینچی وجه جبرائیل علیه السلام عه اول ملاقات بولغان ده اول حضرت عه تیوشکان فزع وهیبت یتنچی وجه قوم لاری دن تیگان آزار وکلفت سکزنچی وجه ابو طالب وخدیجه نینک وفات لاری دن سونگ اولار نینک فراق وماتمی ده یتوشکان درد مصیبت توقوزنچی بعثت دن ایلگری شکر نعمت پروردگار تو عزیزیده اول حضرت عه یوز لانگان ثقل حیرت، منا بو وجه لار نینک بارچه سیدن ایکنچی وجهی عقل عه موافق بولغان جهتدن اولی بالقبول دور، وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ۝ وهم بیز سنینک

اوچون عنوان نبوت ایلہ ذکر اینک نے نام دشمر اینک نے بلند قیلدوق، یعنی خاتم النبیین پیغمبر آخر زمان دیمک ایلہ سنینک شہر اینک نے بلند وتا اینک نے عالم غہ مشہور قیلدوق، یا کہ سنینک اسمینک نے کلمۂ شہادت دہ واذان واقامت دہ، وخطبہ لاردہ واذ اسمیم غہ قرین، وطاعتینک نے اوزطاعتیم غہ یقین ایلامک ایلہ شأنینک نے اولوغ قیلدیم دیمک دور،

درحقیقت انصاف نظری ایلہ قراگان عقول سلیمہ ایگالاری غہ بو آیت کریمہ مضمونی نینک صدقی کون کبی ظاہر دور، مثلاً جناب رسول اللہ نینک نام ہمایونی پروردگار تعالے نینک نام مقدسی ایلہ برگہ شہادت دہ وتشہد دہ وخطبہ لاردہ واذان واقامت دہ کرۂ زمین نینک ہر بر نقطہ سیدہ بولغان اہل اسلام ارا سیدہ منارہ لار، ومنبر لار اوستیدہ ذکر قیلینمادور، وآفاق عالم دہ خویش وبیگانہ قاشیدہ اول حضرت نینک نام ہمایونی منتشر ومشہور دور، واللہ تعالے کتب متقدمہ سیدہ اول حضرت نے ذکر قیلیب دور، وقرآن کریم دہ اوزکہ پیغمبر لار نے نام لاری بیلہ، یا نوح یا ابراہیم یا ہود یا صالح یا موسیٰ یا عیسے دیب ندا قیلغانده، اول جناب نے یا ایہا الرسول، یا ایہا النبی دیسہ رسول دینی تشریفی ایلہ ندا قیلیب دور، واللہ تعالے اول جناب نینک ذکری نے اوز ذکری غہ قرین قیلیب، قرآن کریم دہ ایتیب دور، واللہ ورسولہ احق ان یرضوہ ومن یطع اللہ ورسولہ واطیعوا اللہ واطیعوا الرسول، واللہ تعالے قرآن کریم دہ رسول اللہ غہ اطاعت قیلماق نے حقیقۃً اوزینہ اطاعت قیلماق، ورسول اللہ غہ بیعت قیلماق نے بے شبہہ اوزینہ بیعت قیلغان قیلیب من یطع الرسول فقد اطاع اللہ ان الذین یبایعونک انما یبایعون اللہ دیب دور، واللہ سبحانہ اول جناب نے مؤمن لار نینک ول لاریغہ محبوب قیلیب دور، بحیثیتی کہ مؤمن لار اول جناب رسالت مآب نینک ایالذت آلالادور، حتا کہ اول حبیب اکرم صلے اللہ علیہ وسلم نینک نبوتینغہ قائل اولمالغان اجنبی لار دونیالیوزیدہ نینک کبی برآغقل زمانہ اوتماگان دیب مدح قیلادور، آسیا اقلیمی نینک اینک پست ترین گوشہ سیدا کی خطای قومی ہم اول جناب نینک نامی نے محمد شینگرین دیب تمام تعظیم ایلہ ذکر قیلماق دہ دور لار، اسلام دین مقدسی عالم غہ نور ہدایت سالغان دن تارتیب جہان بان عز وقبال اولان سلطان لار، اول جناب شاہ رسالت پناہ نینک اتباعی دن، بلکہ خدام درگہی دن اولمک شرفی ایلہ فخر قیلیش لار دملوک وسلاطین لار روضۂ عالیہ سی نینک ترابی غہ یوز لارینی سوروب عتبۂ سامیہ سے بوسہ قیلماق آرزوسیدہ بولمیش لار، وشاہ وگدا اول جناب شفاعتی نے امید ایتمک دہ دور لار، پس بو شرف دن اولوغ شرف بار مودور، وبو شرف قیامت غچہ باقی دور،

فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ یُسْرًا ۝ پس بدرستیکہ مجنت وقین لیق ایلہ برگہ راحت وآسان لیق بار دور یعنی ای محمد سنینک صدر شریفینک نینک تنگ لیغی، وآرقانک غہ حمل قیلینغان تبلیغ شرائع بارگرانی نینک اغیر لیغی، وقومینک نینک گمراہ لیقی، واولار نینک سنگا اذیت وجفا قیلماق لیغی کبی اغیر لیق وقین لیق لار بیان برگہ صدر رینک نے کشادہ وسیع قیلماق، واوچانک غہ حمل قیلینغان اغیر یوک نے تو شورمک

ضمناً ذکر قرین ایلہ خویش بولادور اول جناب نینک نام مبارکی نے تنزیل دہ تکرار اولماسلیک

واہتداوطاعت غہ موفق قیلماق، وشرفینک نے بلند قیلماق کبی مینگیل لیک وراحت باردور، پس ہر قچان سنی غمگین قیلادور غان برائش سنکا عارض بولسہ، اللہ سبحانہ نینک رحمتی دن، یُسرنے نصیب ایتمکدن مأیوس بولماغیل، بوجملہ ماقبلی نینک مضمونینی تقریر، وہم اول جناب رسالت مآب غہ ومؤمن لارغہ ہر برقینین لیق بیلان برگہ آسان لیق بارلیغی نے وعد کریم دور، گویا اللہ تعالے ایتادور، ای محمد وقتیکہ ضیق صدر، وثقلِ وزر، دخمول وشوار لیغی ایلہ برگہ شرح صدر، ودوضع وزر، ورفع ذکر، راحت وآسان لیغی نے تافتینک، وبیلدینک، پس محقق بیلگیل کہ مطلق قینین لیق بیلان برگہ اولوغ راحت وآسان لیق باردور، وجزم قیلغیل کہ ہر برعسری کہ سنکا یوز کلتورسہ البتہ بریُسرِ عظیم دن جدا ایماس دور، قیسی زہیری دورکہ عقیدہ اینک بہاری بولماس، پس اللہ تعالے نینک فضل ولطفی غہ اعتماد قیلغیل،

اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ۝ تحقیق قینین لیق ایلہ برگہ آسان لیق باردور بوجملہ اولغی جملہ نینک مضمونینی تأکید ایتمک، دانے کونکل لارغہ اورونلاشتورمک اوچون تکرار قیلینیب دور، یا کہ جملہ، مستأنفہ دور، قاعدۂ معروفہ غہ بناءً برقینین لیق بیلان ایکی راحت وآسان لیق باردیمک دور، چنانچہ صحیح بخاری دہ ایتادور قال ابن عُیَیْنَۃَ اَیْ اِنَّ مع ذلک العُسْرِ یُسْرًا اٰخَرَ کقولہ تعالے ہَلْ تَرَبَّصُوْنَ اِلَّا اِحْدَی الْحُسْنَیَیْنِ ولن یَغلِبَ عُسْرٌ یُسْرَیْنِ اھ یعنی سفیان بن عیینہ اتیب دور، یعنی اول عُسر مذکور بیلان برگہ بنہ برباشقہ یُسر باردور، اللہ تعالے نینک قولی ہل تربصون بنا الا احدی الحسنین کبی وبرقینین لیق ایکی آسان لیق غہ غالب بولماید ور (چونکہ اول عسر ہر قنچہ قتیغ بولسہ بوایکی یُسر عظیم غہ نسبۃً اندک برنرسہ دور) کلام نے مستأنف دیب ایکی یُسرنے ارادہ قیلغان لاریُسر نینک برینی زمان سعادت نشانِ رسول اللہ دہ یوز کلتورگان فتوحِ مُیَسّر غہ وایکنجی سی نے زمانِ خلفاء دہ مُیَسّر بولغان فتوح لارغہ تفسیر قیلیب دور لار،

وبعضی لار دیمیش کہ بری دُنیا نینک یُسری وبری آخرت نینک یسری آخرت نینک یسری دور راندا غ کہ اللہ تعالی نینک قولی ہل تربصون بنا الا احدی الحسنین دہ ایکی حسنی نینک بری حُسنِ ظفر، ودیگری حسنِ ثواب دور، پس تاریخ قرآن کریم اولان اہل اسلام غہ لازم دورکہ قرآن کریم نینک وعدۂ الہیہ سی بیوبچہ برمشقت غہ ایکی راحت وعدہ قیلینغان بولغاچ، یُسرِ دنیوی ویُسرِ اخروی امیدیہ بولدینیادہ خواہ امور دنیادی، وخواہ امور دینی الیش لار بارا سیدہ یتوشکان قینین لیق لارغہ تحمل کورگوزگای لاروبی ثبات لیک قیلیب زبان اعتراض وشکایت نے دراز قیلماغای لار، فرَجٌ بعد الشدۃ ویُسرٌ بعد العسر حال دحکایہ لاری دنیادہ ہرزمان مشاہدہ ومسموع اولمک دہ بولوب تورماقی انکار قیلینما دور غان نرسہ لار دن ایماس دور،

فَاِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْ ۝ پس ای محمد ہر قچان تبلیغ دن واوزدنک غہ وامت لارنینک غہ فائدہ لیک الیش لاردن فارغ بولسانک (بوشا سانک) پس عبادت غہ اجتہاد ایت، وسنکا عطا قیلینغان یوقاریدہ ذکر ایتیلغان نعمت لاریمیز، وآخرت دہ سنکا وعدہ قیلغان ثواب وکرامت لاریمیز شکریدہ

جدّ و جہد کور گوز

یا کہ پس ہر قچان تلقّی وحی دن فارغ بولسانک پس انے تبلیغ ایتمک غہ اجتہاد قیل دیمک دور یا کہ پس ہر قچان جہاد دن فارغ بولسانک پس عبادت دہ اجتہاد نے لازم توت دیمک دور بو معنے نے ابن حاتم زید بن اسلم دن نقل قیلیب دور زید بن اسلم دیمیش کہ قولہ تعالٰے فاذا فرغت فانصب نینک نینک معنی سی پس ہر قچان جہاد دن فارغ بولسانک پس عبادت غہ جدّ و اجتہاد قیل دیمک دور حسن بصری دیمیش کہ اللہ سبحانہ پیغمبر علیہ الصلاۃ والسلام غہ غزات دن فارغ بولغان چاغ دہ عبادت غہ اجتہاد ایتمک عہ امر قیلیب دور

ایتا مسئلہ آیت کریمہ دن بو معنی مراد بولغانده آیت کریمہ نینک نزولی مدینہ دہ بولمسی لازم بولا دور حالبوکہ سورۂ کریمہ مکی النزول دور یا کہ بو معنی آیت پس ہر قچان نماز دن فارغ بولسانک پس دعا غہ قول کوتار گیل دیمک دور بو معنی متعدد اثر لاردہ روایت قیلینیب دور داول اثر لارنے سیوطی دُرِّ منثور دہ کلتوروب دور چنانچہ عبد بن حمید وابن جریر وابن المنذر وابن ابی حاتم عبد اللہ بن عباس رضی اللہ عنہما دن طُرُقِ متعددہ ایلہ روایت قیلیب دور لار ابن عباس جناب لاری دیمیش کہ آیت نینک معنی سی پس ہر قچان نماز دن فارغ بولسانک پس دعا غہ قیام کور گوز اللہ تعالٰے دین سوال قیل و انینک جنابی غہ غینہ راغب بول دیمک دور وہم عبد الرزاق وعبد ابن حمید وابن جریر وابن المنذر روایت قیلیب دور لار قتادہ دیمیش کہ معنی آیت پس ہر قچان نماز نینک دن فارغ بولسانک پس دعا غہ جہد قیل دیمک دور **آیتا مسئلہ** اکثر اعلام لار بو اثر لار نینک تأییدی ایلہ آیت کریمہ تفسیری دہ ایتولغان اوشبو قول نے سند قیلیب نماز دن فارغ بولوب سلام برگان ہمان دعا غہ قول کوتاریب دعا قیلماق نے اہتمام بیلیب انکا تمام اعتناء قیلا دور لار دگویا اے رسول اللہ نینک سنۃ ثابتہ سی دن دیب اعتقاد قیلا دور لار و نماز دن سونک امام نینک دعا غہ قول کوتاریب مقتدی لار ایلہ دعا قیلماقے گویا نماز نینک متمماتیدن بیلینیب ماوراء النہر و ترکستان مسلمانلاری ایچرہ انکا اہتمام قیلینماق دہ و داول ایش سنتِ مستمرّہ اولوب جاری اولمک دہ دور حتاکہ ترکستان نینک نینک بعض شہر لاریدہ نماز نینک عقبیدہ دعا قیلماق غہ غایت اہتمام ایتیب انینک فعلی نے برام ضروری بیلگان جہتدن علماء لاری عقبیدہ سنت بار نماز نے سنتی بیلان تمام قیلغاندن کین دعا قیلور دہ امام نینک قبلہ غہ رو برو اولتوروب دعا قیلماق افضل مو یا آرقہ سی نے قبلہ غہ قیلیب یوزینی قوم غہ قیلغان حال دہ دعا قیلماق موافقِ سنت مو دیب جدال و مباحثہ قیلیشماق دہ دور لار حالبوکہ محقق لار نینک کلامی غہ نظراً نماز دن سونک دعا قیلماق جناب پیغمبر خدا صلے اللہ علیہ وسلم نینک سنۃ سنیۃ سیدن سنا لماب دور رسول اللہ نینک نماز دن فارغ بولغان ہمان مستقبل القبلہ یا مستقبل القوم بولوب دعا قیلغا نیق لارے حدیث لاردہ روایت قیلینماب دور چنانچہ ابن القیم الجوزی زاد المعاد ایتا دور و اما الدعاءُ بعد السلام من الصلاۃ مستقبلَ القبلۃ او المأمومین فلم یکن من ہدیہ صلے اللہ

علیہ وسلم اصلاً ولا روی عنہ باسنادٍ صحیح ولا حسن یعنی اما نماز دن سلام برگاندن کین قبلہ غہ یا قوم لارغہ استقبال قیلیب دعا قیلماق، اصلا رسول نینگ روِشیدن بولماب دور، ورسول اللہ دن نہ اسنادِ صحیح ونہ اسنادِ حسن برلہ اول الیش روایت قیلینماب دور، وَاَمَّا تخصیصُ ذلک بصلاتی الفجر والعصر فلم یَفعَل ذلک ہو ولا احدٌ من خلفائہ ولا اَرشَدَ الیہ امتہ وانما ہو استحسانٌ راہُ مَن راہ عوضًا من السُّنَّۃ بعدہا واللہ اعلم واما اوشبو دعا قیلماق نے نماز بامداد ونماز عصر غہ خاص قیلما غلیق ایسہ پس بو الیش نے اول جناب رسول اللہ دن نہ خلفاءِ راشدین لاری نینگ ہیچ بر قیلماب دور، ورسول اللہ امت لاری نے بو الیش غہ باشلاماب دور، وانجق بو ایکی نماز دن سونگ دعا قیلماق بر استحسان غینہ دور کہ مونے مستحسن کورکان لار، انے بو ایکی نماز دن کین بولا دور غان سنت نینگ عوضیدہ کوروب دور لار واللہ اعلم،

اگر دیسہ لار کہ بو محقق کلامی غہ کورہ نماز دن سونگ دعا قیلماق رسول اللہ نینگ سنیتیدن ایماس، بو یلہ الیش رسول اللہ دن مروی ایماس دیدینگ، امایو قاریدہ طرق متعددہ ایلہ ابن عباس جناب لاری دن وقتادہ دن روایت قیلینغان اثر غہ نہ دیرسن دیب،

ایتامن کہ مذکور اثر لاردہ نماز دن فارغ بولغانده دعا غہ اجتہاد ایت دیگان سوز دن مراد نماز دہ تشہّد دن فارغ بولغان وہ دعا غہ مشغول بول دیمک دور، مصلی نینگ تشہّد دن فارغ بولگانے نماز دن فارغ بولغانے دیمک دور، وانچنین مذکور اثر لار واکی نماز دن سونگ دعا قیلماق دن مراد تشہد دن سونگ دعا قیلماق بولمکی حدیث واثر لاردہ کثیب دور، چنانچہ ابن ابی حاتم ضحاک دن روایت قیلیب دور دیمیش کہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ ایتور ایدی کہ، قیو کشی کہ نماز نینگ آخریدہ محدث بولسہ تحقیق اول کشی نینگ نمازی نماز بولوب دور،

وابن مردویہ ابن عباس جناب لاری دن روایت قیلیب دور دیمیش کہ بو آیت دہ اللہ تعالیٰ رسولی غہ دیب دور کہ ہر قچان نماز نینگ دن فارغ بولسانگ، وتشہد نے اوتو سانگ، پس پروردگار نیگ جنابی غہ یوز کلتور، واندن حاجتینگ نے سوراغیل دیب، منا بو اثر نینگ مضمونیدن مستفاد اولا دور کہ اگر آیت کریمہ دن نماز دن فارغ بولغان وہ دعا غہ مشغول بول دیکان معنی مراد بولسہ اول دعا تشہّد دن سونگ نماز ایچیدہ قیلینا دور غان دعا دور، وہم مصلی نینگ تشہّد دن فارغ بولغانی نماز دن فارغ بولغانی دور،

ابن القیم الجوزی رحمۃ اللہ ایتا دور، دعاءُ الادعیۃ المتعلّقۃ بالصلاۃ انما فَعَلَہا فیہا وامَرَ بہا فیہا وہذا ہو اللائق بحال المصلی الخ یعنے نماز غہ تعلقلی بارہمہ دعالار نے رسول اللہ انجق نماز نینگ ایچیدہ غینہ قیلیب دور، ونماز ایچیدہ اولار نے قیلماق ایلہ امر قیلیب دور ونماز دن تو غوچی مؤمن نینگ حالی غہ لایق الیش انجق اوشبو دور، الخ

علی بن طلحہ دیمیش کہ فاذا فرغتَ ہر قچان صحت دہ بولسانگ، فانصب پس فارغ لیغینگ نے

عبادت دہ اجتہاد ایتمک غہ، وانکا شغل کورگوزمک غہ صرف ایت، دیمک دور، شرح دن نقل قیلینغان روایت بو معنی غہ صراحۃً دلالت قیلادور چنا پخہ نقل قیلیب دورلار، کہ شرح برمکان دن اوتوب کیتیب بارورایدی کودی کہ ایکی آدم بربری برلہ چالیشیب تورادور، پس دیدی کہ فراغت لیک دہ تندرست کشی لار موندا غ بیہودہ الیش لار غہ صرف عمر قیلماق غہ بیورولغان ایماس دور، اللہ تعالے کلامی دہ فاذا فرغت فانصب دیب دور، ایتا مسکہ درحقیقت ہیچ برشبہہ یوق کہ سلف نینک احوالی غہ نظراً، وہم اوامر دینیہ اقتضاسی غہ کورہ انسان نینک ہیچ برشغل قیلمای ہمیشہ فارغ اولتورمکی، یاکہ مالا یعنی ولقلقۂ زبان اولان گفتار باطل لار غہ اشتغال قیلیب انفاس نفیسہ سی نے ضایع قیلماقی ویادین ودنیا بارا سیدہ ہیچ برفائدہ سی یوق الیش لار غہ صرف عمر ایتمکی، رأی نینک سفیہ لیغی وعقلی نینک سخیف لیغی، وغفلت دیوی نینک انکا تمام مستولی ایکانی نینک علامتی دور، انسان یا دنیا عملی دہ بولمک، دیا آخرت عملی دہ بولمک، کرک چنا پخہ امیر المؤمنین الناطق بالصواب حضرت عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ دن منقول دورکہ انتیب دور، من سیز لار نینک برینکیز تانے نہ دنیا عملی غہ ونہ آخرت عملی غہ مشغول بولمای فارغ لیق ایلہ بیہودہ عمر ضایع قیلماقینکیز انے البتہ کورمک نے خواہلامایمن، مناآیت کریمہ مضمونے، وخلیفہ ثانی نینک کلامی موندا غ بولغاندن کین انسان ہمیشہ شرع شریف دہ امر قیلینغان امر دینوی واخروی لار غہ مشغول لیق دہ بولمک لازم دور، برعمل دن فارغ بولغان دہ انینک آرقہ سیدن بینہ برعمل غہ مشغول لوق قیلماق مناسب دور، عمر گرانمایہ نے بیہودہ بطالت ایلہ ضایع قیلماق، شرع وعقل نزدیدہ مذموم الیش دور اگر مسلمان لار انصاف نظری ایلہ تأمل قیلسہ لار کورادورلار کہ بو الیش بز مسلمان لار غہ تولا راق عارض بولغان برامر دور۔ اکثر مسلمان لار نہ امر دین غہ ونہ امر دنیا غہ اشتغال قیلماق نے لازم تو تمای عمر گرانمایہ لار ینی بیہودہ ضایع قیلماق دہ دورلار، اکثر لاری آخرت عملی نے قیلماق دن کسالت دہ، ودنیا امری غہ عائد اسباب معاش اولان ہنر وصنعت نے قیلماق دن تنبل لیق دہ اولوب بیہودہ باعث غفلت اولان مجمع لار دہ سماور خانہ کبے عمر ضایع بولادورغان جای لار دہ عمر لار ینی بیہودہ لیک ایلہ اوتکوزمک دہ دورلار بوجہت دن ہر دیارد اسلام اہلی نینک اکثری خوار وزبون، ومبتلای فقر وفاقہ اولمک ایلہ منکوب ومفتون دورلار، بو ہمہ سی تعلیمات دینیہ دن بیخبر لیق دن، اسلام نینک اوامر یقینیہ سیغہ عمل قیلماق روشیدن غافل لیقدن وانسانیت آداب واقتضاسی نے بیلماگان لیک دن، کلگان مرض دور، بالفرض اسلام نینک تعلیماتیدن بیخبر بولگان دہ ہم عمر نینک غایت دہ نفیس قیمت بہا برگوہر نایاب ایکانینی بے شبہہ بیلکان، وآخرت دہ ہمہ اقوال وافعالی عہ کورہ مجازات بارلیغی عہ ایشانگان کشی عمری نے شوندا غ مہمل لیک ایلہ نہ امر دین ونہ امر دنیا بارا سیدہ اشتغال قیلمای بطالت دہ اوتکوزمک عقل نینک الیشی مودورای مسلمان قرینداش لار فکر قیلینک لار وَاِلٰی رَبِّكَ فَارْغَبْ ۝ ورمینک دن سوال قیلماق غہ رغبت قیل، وہر حاجتینک بولسہ اندن سورا غیل اندن باشقہ غہ التجا کورگوزمہ کہ بندہ

لارنینک حاجت لاری نے روا قیلماق غہ بلغوز ربنیک قادر دور،

امام رازی ایتا دور بو آیت نینک معنی سیدہ ایکی وجہ بار دور، برنچی بو کہ ای محمد رغبتینک نے مخصوص پروردگار ینک غہ غینہ قیلغیل، ربنیک غہ توکل قیلیب انینک فضلی نے گینہ سورغیل دیمک دور ایکنجی وجہ دینی و دنیوی سوال وطلبینک دہ واعد الارغہ نصرت تاپمک کبی مطلب لارینک دہ پروردگار ینک غہ غینہ التجا قیلغیل دیمک دور، اھ

فریابی وابن جریر وابن ابی حاتم وغیرہم مجاہد دن روایت قیلیب دورلار، مجاہد دیمیش کہ فاذا فرغت فانصب نینک معنی سی ہر قچان اوز نفسینک نینک کاروباری دن فارغ بولسانک پس نماز اوقوغیل، والی ربک فارغب نینک معنی سی رغبت والتجاء قی ربنیک غہ غینہ قیلغیل دیمک دور عبد اللہ بن المبارک روایت المبارک روایت قیلیب دور مجاہد اتیب دور فاذا فرغت فانصب پس ہر قچان دنیا ایشیدن فارغ بولسانک نماز اوقوماق غہ تعب واجتہاد کورگوز، والی ربک فارغب ورغبتینک نے ربنیک غہ غینہ قیلغیل دیمک دور،

لغت دہ فراغ برزسہ غہ قصد وآہنک ایلامک معنی سیدہ ہم کلیب دور، گویا کہ سائر ایش لاردن فارغ اولمک ایلہ انکا عازم اولور یقال فرغ لہ والیہ ای قصدہ، بو معنی غہ بناءً آیت کریمہ نینک ترجمہ سی موندا غ بولور کہ فاذا فرغت پس ہر قچان برہم ایش نے قصد اتیسانک فانصب پس انے انجامی غہ تیکوزمک غہ سعی ایت مسابلہ قیلمہ، والی ربک فارغب وپروردگار ینک غہ گینہ رغبت ایت، وانینک اعانت ونصرتینہ گینہ راغب بول[1] لغت عرب دہ فراغ بو معنی دہ کلگاچ آیت کریمہ نینک معنی سی دہ بو لغت استعمال قیلینسہ احتمال صواب غہ یقین دور دیب ایتولسہ روا دور، چونکہ بو معنی آیت نینک ماقبلی غہ مناسب دور، واللہ اعلم بمرادہ ہٖ

سورۃ التین مکیہ، آیت لاری سکز، کلمہ لاری اوتوز توت، حرف لاری بریوز اللیک دور

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

وَالتِّيْنِ وَالزَّيْتُوْنِ ۙ وَطُوْرِ سِيْنِيْنَ ۙ وَهٰذَا الْبَلَدِ الْاَمِيْنِ ۙ

[1] شیخ محمد عبدہ بو آیت کریمہ تفسیرینہ دیب دور فاذا فرغت من عمل من اعمالک الناقۃ لک ولامتک فانصب ای خدائی عمل آخر والتعب فیہ فانک تجد لذۃ الراحۃ عقب النصب بما تجنیہ من ثمرۃ العمل والی ربک فارغبت ای لاترغب الی حد فی استثمار اعمالک الا الی اللہ وحدہ اھ منہ

تینا تاغی وزیتا تاغی برلہ قسم قیلامن، وہم موسیٰ پیغمبر پروردگاری بیلہ سوزلاشکان سینا تاغی برلہ قسم قیلامن، وہ بلہ امین آتالغان اوشبو مکہ شہری برلہ قسم قیلامن، تین وزیتون نے اگرچہ جمہور مفسرلار میوۂ معروف انجیر وزیتون غہ تفسیر قیلسہ لار مو، فقیر موندہ تینا وزیتا تاغ لاری برلہ دیب تفسیر قیلماق نے اختیار قیلدیم، ایکی وجہ دن، بری بوکہ اثر لاردہ عکرمہ دن وقتادہ دن روایت قیلینیب دورکہ تین وزیتون ایکی تاغ دور دیمیش لار، ایکنجی بوکہ تین وزیتون نے میوہ معروف غہ تفسیر قیلغان دہ قسم لار نینک اورتاسیدہ ہیچ برمناسبت ومربوطیت بولمای، بری باغ دن تاغ بولادور، اما تاغ بیلان تفسیر قیلغان دہ بولاردن سونک قسم قیلینغان طور سینین وبلد امین غہ مناسبت ومربوطیتی بارلیغی دہ شک یوقتور، چونکہ تینا وزیتا حضرت عیسے علیہ السلام نینک منشأی ومبعثی، وطور سینا حضرت موسے علیہ السلام نینک مبعثی، بلد امین مکہ حضرت محمد علیہ الصلاۃ والسلام نینک منشأی ومبعثی دور، انجیل دہ جبل زیتون لفظی تولا وارد بولوب دور، گویا اللہ سبحانہ اوشبو پیغمبران عظام نینک مبعث لاری برلہ قسم قیلیب دور عالم داکی ہمہ انسان لار ایچرہ کتب سماویہ غہ ایمان کلتوروب شریعت الہیہ برلہ متقید بولغان لار، نصاری ویہود ومسلمان لار بولغاچ، بو اوچ ملت اہلی قاشلاریدہ معظم ومحترم بولغان مکان وبلدہ لار برلہ قسم قیلیب اول مکان لار نینک اولوغ برمکان محترم ایکان لیک لارینی بیلدوروب دوروحقیقتدہ بو مکان لار بیلہ قسم قیلماق بو مکان لاردہ مبعوث بولغان انبیاء لار تعظیمی نے واولار نینک درجہ لاری تینک بلند لیکی نے بیلدورمک غہ عائد برامر دور، بو قسم لار نینک حقیقتی دہ قیداغ کہ ارض مقدسہ وطور سینا مبعث لاری بولغان عیسی وموسیٰ علیہما السلام طرف الہی دن بیار یلگان پیغمبر دور لار بلد امین آتالغان مکہ شہری مبعثی بولغان محمد علیہ الصلاۃ والسلام موطرف الٰہی دن انسان لار نینک ہدایتی اوچون بیار یلگان پیغمبر برحق دور، پس طائفہ نصاریٰ ویہود اول ایکی پیغمبر مذکور لار نینک نبوتیغہ اقرار ایتیب تصدیق قیلغان دیک، اوشبو پیغمبر مکی ہاشمی نینک مونبوتیغہ تصدیق قیلاق لاری واجب دوردیمک غہ اشعار بار دور، اللہ سبحانہ بو سورۂ کریمہ نینک اولیدہ اول ذکر قیلینغان اوچ پیغمبر برگزیدہ لار نینک مبعثی ومنشأی بیلان قسم قیلیب، اول امکنۂ متبرکہ لار شرفینے اظہار قیلغاندیک مونینک نظیری نے اوز کلیمی موسی علیہ السلام غہ نازل قیلغان تورات دا ہم ذکر قیلیب دور، چنانچہ تورات دہ سفر استثنا نینک ۳۳ نجی بابیدہ ایتیب دور (جاء اللہ من طور سینا واشرق من ساعیر واستعلن من فاران) ترجمہ سی اللہ تعالے نینک وحی طور سینا دن کلدی، وساعیر جانبی دن طلوع ایتی، وفاران تاغی دن نجلی ایلادی، مناتورات نینک بو آیتی دہ اوشبو اوچ رسول مکرم نینک مبعثی نے ذکر قیلیب دور، بو ایسہ قرآن کریم نینک اوشبو سورۂ سیدہ ذکر قیلینغان مقسم بہ بولغان اماکن متبرکہ لار نینک عینی دور قرآن کریم دہ وارد بولغان آیت نینک نظیری ویا مضمونے تورات دہ وارد بولغانے قرآن کریم نینک ہر بر آیتی خداوند جلیل طرفیدن وحی قیلینغان کلام الٰہی ایکانیغہ روشن دلیل دور، چونکہ

اللہ سبحانہ قرآن نے مصدقاً لما بین یدیہ وصفی بیلہ ذکر قیلیب دور، قرآن کریم نینگ آیت لاری نینگ اوزیدن مقدم نازل قیلینغان کتاب سماوی مضمونیغہ مطابق وارد بولمکی انینگ صدقی نینگ وکلام الہی ایکانلیغ نینگ نشانہ سیدور، انینگ اوچونکہ کتابت ودراست دن اصلا خبری بولماغان بر نبی امی نینگ لسان حق ترجمانی برلان تبلیغ قیلنغان آیت لار مضمونلرنی کتب سماویہ نینگ بعضی سیدہ نازل بولغان آیت لار مضمونیغہ مطابق کلمکی، البتہ اول آیات قرآنیہ نینگ اول نبی امی صلے اللہ علیہ وسلم غہ سبحانہ طرفیدن وحی قیلینغان کلام الہی ایکانیغہ حجت قاطعہ بولمکیدہ شبہہ یوقتور، بعض محقق لار دیب دورکہ تین وزیتون مراد اول ایکی شجرۂ معروفہ نینگ منبتی دورکہ بیت مقدس دور، چونکہ بیت مقدس دنیا داکی ہمہ بلاد انجیرہ انجیر وزیتون تولا بولادورغان بربر مکان متبرک دور، بو مکان اللہ سبحانہ نینگ بندہ سی ورسولی وکلمہ سی وروحی بولغان عیسے بن مریم علیہما السلام نینگ مظہری ومبعثی دور، انداغکہ طور سینین اللہ سبحانہ نینگ بندہ سی ورسولی وکلمی بولغان موسیٰ علیہ السلام نینگ مظہری ومبعثی دور، وبلد امین دن مراد مکۂ مکرمہ دورکہ اول جناب خاتم الانبیاء سید الرسل محمد صلے اللہ علیہ وسلم نینگ مظہری ومنشای دور، اللہ سبحانہ بو قول کریمی ایلہ اصحاب شرائع عظام وامم کثیرہ بولغان انبیا ورسل لاری نینگ مظاہری اولغان اوشبو اوچ مکان معظم بیان قسم قیلیب دور، وبو قسم دہ فاضل دن افضل غہ ترقی واقع اولمیش انداغکہ اولاً حضرت مسیح علیہ السلام نینگ مظہری بولغان موضع برلہ قسم قیلیب دور سونکرہ حضرت کلیم اللہ نینگ بندہ سی ورسولی واکرم خلقی بولغان حضرت رسول اللہ نینگ مظہری بولغان موضع برلہ قسم نے ختم قیلیب دور، اھ

بو محقق فاضل کلامی نینگ غایتدہ وجیہ ایکانلیغ ارباب عقول، واصحاب فہوم نزدیدہ ظاہر دور، بو قسم لار بارا سیدہ فقیر نینگ نزدیم دہ مختار بولغان ابتداذکر قیلینغان تفسیر ایلہ بو محقق کلامی نینگ آلی بر دور، بو آل غہ کورہ اوشبو سورہ داکی قسم لار میانہ سی دہ مناسبت ومربوطیت بولمکی شبہہ سیز دور اما اوزگہ مفسر لار نینگ قولی چہ تین وزیتون دن مراد میوۂ معروفہ دیماکولہ بولغان دہ قسم لار میانہ سیدہ ہیچ طریقہ ایلہ ربط ومناسبت پیدا بولمایدور، بو جناب مفسر لار نینگ زعم لاریچہ اللہ سبحانہ بو ایکی فاکہۂ شریفہ وجودیدہ ودلیت تویغان مصالح ومنافع لاری جہتدن قسم قیلغان بولسہ، لابدکہ مصالح ومنافع دہ تین دن اتم واکمل بولغان خرمایا عنب ایلہ قسم قیلغای انینگ اوچون کہ خرما نینگ ہمہ میوہ لاردن فضیلت لیک ایکانے حدیث پیغمبر ایلہ ثابت، وہم آدم لار نینگ استعمال واعتیادلاری برلہ انینگ منافعی انجیر نینگ کیدن تولا ایکانے مجرب ومثبت دور، خصوصا عرب قومی غہ تین دن خرما نینگ فائدہ سی تولا دور، چونکہ عرب خلقی خرما نینگ بسر ورطبی نے فاکہہ قیلادور لار، وقورغان تمری اولار غہ غذا بولادور، وانینگ اوروغی تیوہ لاری نینگ علفی قیلینادور، ویغاچی عمارت لار یغہ الیشلاتور، ویفراغی دن بوریا وزنبیل ومروحہ تولا دور، وشونکا جمیع اجزاسی دن منفعت آلینادور، مونینگ دیک منافع انجیر دہ یوقتور، وعنب نینگ الیہ تین دن ہر باب دہ افضل واعلےٰ ایکانے بارچہ غہ معلوم دور، بیان حاجت ایماس دور، پس معلوم اولدیکہ اللہ سبحانہ

نینک بونرسه لارایله قسم قیلماقی مجرد اولارنینک وجودیدالکی منافع ومصالح اوچون ایماس دور، بلکه برنکته جلیله بارلیغی اوچون دور (بوتوغریده کشف البیان ده تولا تحقیق لارذکر قیلیندی خواهلاگان کشی انکا مراجعت قیلسون)

اماطورسنین حضرت موسیٰ نینک پروردکاری ایله سوزلاشکان تاغی دور، طُور تاغ دیمک دور، سنین اوشول جبل معروف بارمکان نینک اسمی دور، طورنینک سنین غه اضافتی بیان وتعریف اوچون دور، طورِ مرقوم شام برله مَدین اراسیده واقع دور، سُوَیس دینکیزی دن یَنْبُعْ طرفیغه یورکوچی لارغه کورینور، طورسیناء دیلور،

واما البلد الامین مفسرلار اتفاقی ایله مراد اندن مکه دور، مکه نینک امین دیب وصف قیلینماقی ده ایکی احتمال بیان قیلیب دورلار، یاخود فعیل فاعل معنی سیده بولمک ایله اَمِنٌ معنی سیده دور که امانت صاحبی دیمک دور، مکه نینک امین لیغی اوزیغه داخل بولغان لارنے قتل وسبی دن ساقلاماقی دن عبارت دور اندا غکه امین اوزیغه تافشور ولغان نرسه لارنے محافظت قیلا دور، یاکه فعیل مفعول معنی سیده بولمک ایله امین مأمون معنی سیده دور، یعنی اول بلدِ معظّم قصدِ تخریب دن ومحلِّ فتنه اولمک دن مأمون دور دیمک دور یاکه مشترک فیه معنی سی ده بولغان دیک مأمون فیه معنی سیده بولمک ایله اول محلِّ محترم ده ساکن اولغان لارد شمن لارطرفیندن غزات ومحاربه قیلینماق دن آسوده، وفتنه وحوادث دن امانده قیلینغان لار دیمک دور،

الله سبحانه اوشبو مذکور قسم لارایله انسان نینک بدایتی ونهایتی غه قسم قیلیب اِتیب دور لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِیْ اَحْسَنِ تَقْوِیْمٍ ۵ البته محقق دور که جنس انسان لنے نے بیز صورت وشکل نینک اینک زیباسی ده، وقامتی نے توغریٰ وصورت لاری نے انسان دن باشقه همه حیوانات دن چیرایلیق راق، ومزاجی نے معتدل قیلیب یراتدوق، یعنے الله سبحانه انسان نے صورت وشکل نینک اینک چیرایلیقی، وقامتی نینک اعتدالی نیکلیغ حسنِ صورتِ ظاهره دا وکمال عقل وفهم وادب وعلم وبیان نیکلیغ حسنِ سیرتِ باطنه ده یراتیب دور، تقویم لغت ده برنرسه نے تألیف ومرکب قیلماق ده آلنے اوزیغه لایق ومناسب برطرزغه اویورمک دور، تنبیه برقطره ماءِ مهین مادّهٔ قدرده سی دن یراتیلغان بشر جنسی نے موندا غ یراتمک، جمع عالم نے یوق دن بارقیلغان صنائع قدیر جلّ شأنه نینک صنعتی دور، یلغوز بوایشی نینک اوزی گینه اول صانع قدیرنینک بارلیقی غه وبرلیکی غه وکمال قدرتیغه وحکمتی غه وعلمی غه وصفاتِ کمالی غه دلالت قیلا دورغان آیات ودلائل لارنینک اولوغی دن ایکالنے شبهه سیز دور، شونینک اوچون الله تعالے قرآن کریم ده بومعنی نے تولا تکرار قیلا دور، تاکه بنده لار انسان نینک کیفیت آفرینشی غه وطرزِ خلقتی غه عبرت برله تأمل قیلغای لار، واقربِ طریق ایله سبحانه نینک وحدانیتی غه ومبدأ ومعاد غه استدلال قیلغای لار،

الله سبحانه نینک انسان نے احسن تقویم ده خلق قیلغان لیقی نے اوشبو اوچ مکانِ محترم ایله

قسم ایلاب تاکید قیلماقی اینینگ اوچون دورکہ انسان لارا اوزلاری ینینگ بوطرز بدیع زیبا وہ یراتیلکان لیک لاریدن، وعقل وفہم کرامتی ایلہ مکرم قیلینغان لیق لاریدن کمال غفلت دہ بولغان جمعدن اوزلارینی سائر حیوانات الواحی کبی گمان قیلادورلار، بوطرز تقویم دہ خلق قیلینماق لاریدن مقصود نیما ایکان لیکی نے تفکر قیلای، حیوانات سائرہ کبی حظوظات نفسانیہ غہ انہماک ایتادورلار، ہیچ برحیاء عقل، وحشت شرع اولارنے نمایال شر وفساد اولک دن زجر ایتالمایدور، اللہ سبحانہ اوشبو زعم باطل ینینگ تباہ لیقی نے قیلماق اوچون قسم قیلیب ایتادورکہ انسان نے نفسا وبدنا اینگ اوبدان خلقت ایلہ خلق ایتدوک، دانے عقل زیوری ایلہ مکرم قیلدوق، بزینگ اوشبوطرز تقویم دہ خلق اتیکمیز سببی ایلہ انسان عالم سفلی ننگ بارچہ سیدن مکرم، واولوغ، وعالم علوی داکی اسیادن، اللہ تعالے اولارغہ بیلدورمک نے خواہلاگان نرسہ لارغہ مطلع دور، مونداغ یراتیلغان انسان نے بیزبیکار ومہمل یراتکان ایماس دورمز اولارغہ خیر وشر نے امتیاز قیلادورغان عقل نے عطا قیلغاچ، سعادت وشقاوت یول لارینی بیان قیلادورغان پیغمبر لارو کتاب لارارسال وانزال اتیب اولارنے مکلف قیلمای حیوانات سائرہ کبی اوزباشیچہ مہمل لیشاتمک غہ، وخواہلاغان ایشی نے قیلماق غہ ترک اتماسمیز دیب بنابرین اتیماق روادورکہ اوشبو اوچ مکان محترم ایلہ قسم قیلماق انسان ینینگ احسن تقویم دہ خلق قیلینغانلیقی غہ تاکید بولغاندیک، اینینگ ضمیندہ اللہ تعالے نینگ وحدانیتی غہ وعلمی غہ وحکمتی غہ وہم بندہ لاریغہ بولغان عنایتی غہ اشارت باردور، بوطریقہ بیلان کہ اللہ سبحانہ محض اوزبندہ لاریغہ قیلغان عنایتی ایلہ مذکور مکان محترم لاردن بندہ لاری ینینگ ہدایت تاپمک لاری اوچون پیغمبر لارمبعوث قیلیب دور، واول پیغمبر لاریغہ امت لارینی عبودیت شاہ راہی غہ باشلاماق اوچون کتاب لارتوشوروب دور، تاکہ پیغمبر لار اول کتاب لارآیاتے ایلہ بندہ لارغہ پروردگار نے تانوتغای لار، وپروردگار ینینگ اولارینینگ ذمہ لاریغہ لازم بولغان حق لارینی اولارغہ بیلدورگای لار، دانے اداقیلماق طریقی نے اولارغہ کورساتکای لار، وبندہ لارنے اللہ سبحانہ ینینگ عذاب ونقمتی ایلہ انذار وترہیب اتیب، دارثواب ومحل کرامتی غہ اولاتے چرلاغای لار،

سونکرہ انسان لار بودعوت غہ اجابت اتماک دہ ایکی فرقہ بولوب، بعضی لارے حق ساری چرلاغوچی ہادی لارغہ اجابت ایلاب، بعضی لاری اجابت ایلامک دن اباکورگوزچ اللہ سبحانہ ہرایکی فریق ینینگ حالی نے ذکر قیلدی، اول فرقہ ینینگ اینگ تولاسی بولغان اسفل سافلین غہ ردّ قیلینغان لارینینگ حالی نے ذکر قیلیب دیدی کہ، ثُمَّ رَدَدْنٰهُ اَسْفَلَ سٰفِلِيْنَ ۙ سونکرہ بزاول انسان لارنے بارچہ تولارینینگ توبنی غہ قاتیادوق، یعنی انے پست ترین حیوانات درجہ سی اولدوردوک تنبیہ احسن تقوم دہ یراتیلغان انسان توبن درجہ دہ بولغان مخلوق لارحیوانات لاردور، یعنی انسان لارنے اوزلاریدن خلقت دہ توبن بولغان حیوانات دن ہم توبن راق درجہ قیلدوق دیمک دور، قرآن کریم وحدیث نبوی ارشادی غہ قراساک انسان اصل فطرتیدہ ہدایت ساری مایل، وحق نے قبول قیلماق غہ مستعد وقابل یراتیلغان لیکن انسان لارمواہب الہیہ بولغان عقل وفکر واختیار لارینی ہدایت

ساری باشلاماق، ہوای نفس غہ تابع اولوب عقل وفکر قوہ لاری نے اہمال قیلیب فسق وفساد غہ شغل قیلماق برلہ حیوانات دن تو بن اولور، چونکہ حیوان اوزا استعداد فطری سی فی ضایع قیلماق انکا کورہ عمل قیلماق دہ دور، الانسان استعدادِ فطری سی نے مہمل وبیکار ایلاب، اوزینی درجۂ کرامت دن درکۂ اسفل غہ تو شورمک غہ سعی ایتار، بوجہت دن حیوان دن ہم تو بن بولور، بو بارہ دا توضیح اوچون حیوانات دَرّندہ جملہ سیدن بوری نے مثال کلتورالیک، مثلاً بوری نینک بالاسی ابتدا ایرا تیلیشدن اوق دَرّندہ لیق غہ مائل ومستعد قیلینیب یرا تیلغان، اگر اول آز غینہ چونک بولسہ شول فطرتیدا کی دَرّندہ لیق استعدادی نے عمل غہ کلتوروب کوچی تیکان جاندارلے نے یا ریب یرتیب تورادور، یرا تیلیشیدن اوق دَرّندہ لیق غہ قابل، ومستعد بولغان بوری چونک بولمک ایلہ اوزیغہ لازم قیلینغان فطری ایش نے عمل غہ کلتورادور دیمک کہ حیوان بولسہ مواول اوزیغہ یوکلانگان وظیفہ نے ادا قیلادور، باشقہ حیوانات لار ہم شولکا اوخشہ اول وظیفہ لارینی ادا قیلادورلار، اما بنی آدم اوّل یرا تیلیشیدن اوق ہدایت غہ مستعد وعقل واختیار زیوری ایلہ ہر بر مخلوق دن آرتوق ومکرّم قیلنسہ مو، اکثری ہدایت غہ میل قیلمای، عقل وفکری نے اہمال ایلاب اوز اختیاری برلہ فساد ومعاصی غہ شغل کورگوزادور، حیوان لار اوز فطری ایش نے اینی قیلغان حال دہ انسان اوزیغہ یوکلانگان ایش نے قیلمای، حیوانات درندہ دن موتوبا تراق بولوب اینک بوزوق وغایتدہ خوار مخلوق مرتبہ سی دہ بولادور، پس شونینک اوچون عالم آخرت دہ تمام مخلوقات سافلہ لار تفراق بولغان زمان دہ شوندا غ سفلہ لیک نے اوزیغہ شعار قیلماق ایلہ حیوانات دن ہم تو بن بولغان شقی لار یا لیتنی کنت ترابًا دیب تفراق بولوب کیتمک نے آرزو قیلورلار، لیکن آرزو لاری مقتضا سیچہ تفراق بولمای بلکہ قتیغ جزا غہ گرفتار بولوب اینک تو بن مکان غہ قایتاریلادورلار،

ابوالسعود افندی ایتادور ثم ردد ناہ اسفل سافلین یعنی الانسان نے اہل نار دن قیلدوق اندا غ اہل نار کہ اولار ہر بر قبیح دن قبیح راق، وہر بر تو بن دن تو بن راق دورلار، الانسان لار نے بو لار دن قیلما قیمیز انسانلار اوز خلقت لاری دہ بیز نہادہ قیلغان استعداد فطری لاری موجبیچہ ایش قیلماغان لار سے اوچون دور، اگر اولار وجود لاریدہ بیز نہادہ قیلغان صفات مقتضا سیچہ عمل قیلسہ لار ایدی البتہ اولار اعلای علیین دہ بولور ایدی لار، اھ

قاضی بیضاوی ایتادور آیت نینک معنی سی یعنی الانسان لار نے اہل نار دن قیلدوق دیمک دور، یا کہ اولار نے نار دن عبارت بولغان اسفل سافلین غہ یاندوردوق دیمک دور، اھ

شیخ زادہ ایتادور، بو تقریر غہ کورہ لفظ اسفل رَددْناہ نینک مفعولی دن حال دور، والانسان نینک اسفل بولمکیدن مراد صورت وتقدیم جہتیدن اینک غایتِ تو بن لیق ونہایت قباحت دہ بولمکیدور، بو حال ایسہ اینک اہل نار دن بولمکی دن کنایہ دور، آیت نینک معنی سی سونکرہ الانسان نینک عاقبت امری بولدی کہ اول احسن تقویم دہ یرا تیلغان لیق نعمتِ اعلیٰ سیغہ وخلقتِ حسنہ نینک عطیہ والاسی غہ شکر قیلماغاچ اسفل تقویم دہ بولغان طریقیدن اویوردوک، اول خلقت وترکیب جہتیدن تو بن درجہ دہ بولغان

مخلوق لارنینک اینگ توبانی، وصورت وخلقت جہتیدن قبیح بولغان لارنینک اینگ قبیحی بولغان حال دہ، و بوسافل و قبیح لارالیسہ اصحاب نار دورلار دیمک دوریا احتمال کہ اَسْفَلَ سٰفِلِیْنَ محذوف نینک صفتی بولغای یعنی سونکرہ انسان نے بارچہ توبن مکان لارنینک اینگ توبنی غہ قایتار دوق دیمک دورکہ، اول نار جہنم دن عبارت دور، انتہی

روح البیان صاحبی بوایکی احتمال نے ذکر قیلغاندن کین ایتا دورا ولغی احتمال ظاہر راق دور سونکرہ بوحکم افراد انسانیۃ نینک بعضی سیغہ کورہ دور، چونکہ بعض افراد انسانیۃ شہوات حیوانیۂ بہیمیۃ دریاسی غہ چومماک لاری، ولذاتِ جسمانیۂ شیطانیہ وسبعیۃ ظلمانیۃ غہ تمام مَیل کورگوزمک لاری ایلہ (اوز لارینی ہمۂ سافل لاردن اسفل، وصورت وسیرت لاری نے ہمۂ قبیح لاردن اقبح قیلیش لار) وبوکلام دہ بو معنی غہ اشارت بار دورکہ اعتبار ایلہ بخق صورتِ باطنہ غہ غینہ دور، صورت ظاہرہ غہ اعتبار یوق دور، شونینک اوچون بلبل شیراز شیخ سعدی بلاغت پرداز، اتیب دور نظم

رہِ راست باید نہ بالای راست ✤ کہ کافر ہم از روی صورت چوماست

ظاہر دہ تولا حسن صورت دہ مُصَوَّر قیلینغان لار بولورکہ باطن دہ اول اینگ قبیح صورت دور، شول جہت دن کونے آدم لار گروہ گروہ بولوب کلورلار زیراکہ اولارنینک صفاتِ باطنہ لاری صُوَرِ ظاہرہ لاریدہ آشکارا بولور، پس صفات لاریغہ کورہ صورت لاری نوع نوع اولور، انتہی،

بعض مفسرلار اسفل سافلین نے اَرْذَلِ عمر غہ تفسیر قیلیب دورلار، وآیت نینک معنی سی نے سونکرہ انسان نے پیر پرتوت قیلیب قری لیق دَوْری غہ توشوردوق دیمک دور دیمیش لار بومعنی ہم اثرلار ایچرہ ابن عباس دن وعکرمہ دن وضحاک دن روایت قیلینیب دور، ابن جریر طبری بوقول نے اَوْلی بصواب دیب اینگ وجہی نے بیان قیلیب دور، قاضی بیضاوی وابوالسعود افندی وبولار غہ تبعیت قیلغوچی مفسرلار بوقول نے قیل لفظی برلہ کلتوروب دورلار، علامۂ محقق ابن القیم الجوزی رحمۃ اللہ اتقان دہ بوقول نے اون وجہ برلہ رد قیلیب اسفل سافلین دن مراد نار بولمکی صواب دیب دور، (بو بارہ داکی تفصیل نے کورمک نے الستاگان کشی کشف البیان غہ رجوع قیلسون) اِلَّا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فَلَهُمْ اَجْرٌ غَیْرُ مَمْنُوْنٍ ۝ مگر اندغ کیشیلارکہ ایمان کلتوروی لار، واوبدان عمل لار نے قیلدی لار، پس اول کیشیلار غہ دور ہیچ اوزولمای ہمیشہ بولغوچی اجر و ثواب، یاکہ مست سیز اجرِ بیحساب،

مستثنیٰ منہ رَدُّوْنَاہ داکی ضمیر منصوب دور، گویا ایتولا دورکہ مگر مستثنیٰ بولغان ذواتِ فضیلت سمات لار احسن تقویم دہ بولمک دن صورت لاری تبدیل قیلینیب اسفل سافلین دہ بولمک غہ تحویل قیلینمایدورلار، چونکہ اولار جنت دہ ہیچ اوزولمایدورغان اجر وثواب لار ایلہ مثاب دورلارکہ یوز لاریدن جنت نعمت لاری نینک زیبا اثری بیلینیب تورادور، غیر ممنون[ے] نینک معنی سیدہ برنیچہ

[ے] غیر ممنون غیر مقطوع ۱۲ محمد عبدہ

احتمال لار بیان قیلیب دورلار، بعضے لار غیر ممنون نینگ معنی سی غیر منقوص یعنی بے نقصان اوزولماے
اوزولمایدورغان دیب دورلار، و بعضی لار غیر ممنون نینگ معنی سی منت سیز دیب دورلار، و بو ایکی معنی
هم اثر لار ایچره ابن عباس دن و مجاهد دن و عکرمه دن روایت قیلینیب دور،

ابن القیم الجوزی اتقان ده غیر ممنون نینگ معنی سی اوزولمایدورغان و نقصان قیلنمایدورغان
و مؤمن لار غه هیچ وجه برله کدورت آوزبولمایدورغان و نقصان قیلنمایدورغان و مؤمن لار غه هیچ وجه برله کدورت
آوزبولمایدورغان اجر دور، بو قول غنیه صواب دور، والنے منت سیز اجر دیگان قول قطعًا خطا دور دیب
جزم ایتیب دور، (بو تو عزیدای تفصیل نے کورمک نے خواهلاغان کشی کشف البیان غه رجوع
قیلسون)

ایتامنکه بو سورهٔ شریفه نینگ اوّلی دن بو یرغچه تحریر قیلینیغان تقریر لار دن مستفاد اولغان
حاصل معنی بو کیم الله سبحانه و تعالے ایتا دورکه من که خالق علیم، و صانع حکیم، دورمن، محض عنایتیم برله
انسان لار غه اولار نینگ دنیوی و اخروی سعادت یول لار ینی کورسا تمک اوچون مبعوث قیلغان پیغمبر
لار یم نینگ منشأ و مبحثی و محلّ ظهوری بولغان اوشبو اوچ قسم مکان شریف محترم ایله قسم قیلامن که
هر آینه تحقیق جنس انسان نے بیز احسن صورت و جمل شکل و اعتدال قامت کبی حسن صورت
ظاهره دا، و اکمل عقل و فهم، و اتمّ بیان و آداب و علم کبی حسن سیرة باطنه دا قیلیب، انسانیت شانیغه لایق
کمالات علمیه و عملیه و مزایای دینیه و دنیویه غه دا صلی اولمک غه مستعدّ یراتدوک، سونکره اول انسان
جنسی اوشبو خلقت حسنه نعمت عالیه سیغه شکر قیلمای، استعداد فطری سی نے مهمل و ضایع قیلیب
اوزی نے اخسّ حیوانات سافله منزله سی غه تو شورگاچ، انے احسن تقویم دن اسفل سافلین غه
ردّ قیلدوق، مگر اول انسان جنسی دن بو نعمت سامیه شکری نے بجا کلتورمک ایله استعداد فطری
نے ضایع قیلمایغان لار، یعنی تصدیق و ایقان و عمل صالح و احسان برله اوزلاریغی پاک و شایسته
قیلغان لار، اسفل سافلین غه ردّ قیلینماق دن غایرج دورلار، چونکه اول ذوات نیکو صفات لار هیچ
اوزولمایدورغان اجر و ثواب ایله مثاب دورلار، ممنّا آیت کریمه نینگ مضمونے نینگ خلاصه سی بودور
ایمدی بو معنی غه آیت کریمه نینگ تالی دن استنباط قیلغان اوشبو تأویل نے هم ضم قیلماق
گنجایشی بار دور، یعنے اوشبو مکان معظم لار بیان قسم قیلامن که انسان جنسی نینگ صورتینی احسن، و سیرتینی
اکمل قیلماق ایله فضائل و خصائل دینیه و دنیویه اکتسابیغه قابل، و حیرت انداز عقول بولغو دیک کشفیات
و اختراعات لار ایجاد و اختراعی غه مستعدّ یراتدوق، سونکره انسان اول استعداد فطری مقتضاسیچه
عمل قیلمای استعدادی نے ضایع و معطّل قیلغان جهتدن انے دنیا و آخرت ده اسفل سافلین غه
ردّ قیلدوق، یعنے کمالات دنیویه تحصیلی غه اشتغال کورگوزمای استعداد فطری دنیوی سی نے ضایع
و بیکار قیلغان جهتدن دنیا ده انے همدن تو بن قیلدوق (انداغکه دنیا ده موناغ آدم لار نینگ کیفیت
احوال سفالت اشتمال لار سے هر عصر و زمان مسموع و مشاهد اولو نماق ده دور)

وکمالاتِ علمیہ وعملیہ دینیہ سعی استحصالی غہ اجتہاد ایتمای استعداد فطریِّ دینی سی نے ضایع قیلغان جہتدن آخرت دہ اسفل سافلین غہ توشوردوک، مگر اول ذات لار کہ استعدادِ فطریِّ دینی ودینوی لاری موجبیچہ وجود لاری نے ایمان والیقان ایلہ پاک واعمالِ صالحہ واخلاقِ حمیدہ ایلہ مزیّن قیلایلار، وعقل وفکر لارینی محل قویای ایشلاتیب اسرارِ کائنات غہ مطلع اولمک ایلہ محیّر العقول بولغان اختراعات کشفیہ غہ سعی واجتہاد ایتی لار یعنی ہرایکی دنیا سعادتیغہ ایریشتورا دور غان علمیہ وعملیہ فضائل لار اکتسابیغہ سعی اتیب استعداد لاری نے ضایع قیلمادی لار، اولار ہرایکی عالم دہ اسفل سافلین غہ مردود بولغان لاردن مستثنیٰ دور لار، زیرا کہ اول ذوات لار استعداد فطری لاری وفقی چہ عمل قیلغان جہتدن دنیوی واخروی ہیچ براوزولماس اجر وثواب لار ایلہ مثاب دور لار، فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ پس ای انسان بویان دن سونگ قیسی نرسہ روزِ جزانے تکذیب قیلغوچی قیلادور قیلادور (یعنی موندا غ دلیل ظاہر تور وغلوق نیمہ ادچون جزا وحساب کونیغہ ایشانمای سن)

قولہ فما یکذبک دا کی مخاطب بار اسیدہ مفسر لار اختلاف قیلیب دور لار، دا ینچین ما استفہامیہ بولمکی ویا مَن معنی سیدہ بولمکی تو غریسیدہ ہم وجہ لاریبان قیلیب دور لار، ابن جریر وبیضاوی وابوالسعود افندی لار خطاب نینگ رسول اللہ غہ ایکانینی ترجیح اتیب دور لار، ابن جریر ما نینگ مَن معنی سی دہ بولمکی نے صواب دیب دور، وانچینچین دین نینگ جزا وحساب معنی سی دہ بولمکی صواب غہ یقین دیب دور بولار نینگ قولی غہ کورہ معنی آیت پس ای محمد اوشبو دلائل لار ظہوری دن سونگ قیسی نرسہ، یا کہ کیم سنے دین سببی ایلہ کذب غہ نسبت برادور، یعنے انسان بو دنیادہ قیلغان عمل لاریغہ کورہ قیامت دہ جزا کورادور لار دیب اخبار قیلماق دہ، قیسی نرسہ سنی یالغانچی قیلادور دیمک دور،

ابن القیم الجوزی رحمۃ اللہ ایتادور بو بارہ دا کی ایکی قول نینگ صحیح راقی بو دور کہ خطاب انسان غہ دور، یعنی ای انسان پس قیسی نرسہ سنے بویان دبو برہان دن سونگ جزاء ومعادنے یالغان دیمک گہ حمل قیلادور کہ بعث ومحاسبہ قیلنماس دیرسن، اگر یا تیلیشنیگ ابتدا سی غہ وصورتینگ غہ تفکر قیلسانگ البتہ بیلاسن کہ سنی ابتدا دہ یراتمک غہ قادر بولغان ذات جلّ شانہٗ اولگانینگ دن کین نہایتہ دن سنے تیرگوزمک غہ، ولوپید اقیلماق ایلہ سنے قبر دن قوپارمک غہ بطریق اولی قادر دور، اگر بندہ لار یعنی بعث اتیمک دن عاجز بولادور غان بولسہ البتہ اولار نے اوّل دہ یراتمک دن عاجز بولورایدی، (اول دہ بندہ لار ینی یوق لیق دن بار لیقغہ کلتورو ب یراتمک دن عاجز بولمغان خالقِ قدیر تعالے بندہ لار ینی اولگاندن سونگ تیرگوزمک دن واعمال لاریغہ کورہ حساب وجزا قیلماق دن عاجز بولمایدور)

لہ شیخ محمد عبدہ رحمہ اللہ خطاب الانسانیۃ وجیہ دور دیرین دن مراد کو تکل لے عقل اوچون خالص قیلماق ونفس سنے اوبدن اعمال لار براقایم ایلامک دور ورسول اللہ نینگ وسائر انبیا نینگ دعوت قیلغان نرسے اوشبو ایش دن عبارت دور ولیکن ۱۲ منہ

ویہ اوز صورت وخلقتینک غہ تفکر قیلسانک البتہ بیلاسن کہ اصل مادۂ وجودینک بولغان برقطرہ ماء مہین دن سنینک خلقتینک نے احسن تقویم دہ کامل قیلیب یراتقان ذاتِ واجب الوجود حکمتی غہ یخوک لایق بولا دورکہ سنے ہیچ برامر ونہی برلہ مکلف قیلمای مہمل قویغای احسنِ تقویم دہ خلق ایتمک لیک ایشی تمام کامل بولا یدور مگر امر ونہی بیلہ، ومنفعت وضرر ینک نے سنکا بیلدورمک ایلہ، وہم ای انسان السد حکیم سنے اوشبو دارِ فنا دن ایلتیب موندن اوبدان بردار البقاغہ نقل ایتمایدور دیب اویلاسین موٗ ولو دارِ دنیا نے اول سرای بقاغہ اوتمک غہ بریول قیلغانینی گمان قیلای سن موٗ، احکم الحاکمین جل شانہ نینک حکمتی موٗنے خوالا مایدور (یعنی اوز صنعی نے اظہار ایتمک اوچون احسنِ تقویم دہ خلیق ایتکان بندہ لارینی امر ونہی برلہ مکلف قیلمای مہمل حیوان لایعقل دیک شہوات نفسانیہ اجراسی دہ اوز باشیچہ قویماق نے دانے بو دارِ دنیا دن ینہ بربا قی ابدی دار آخرت غہ ایلتماسلیک نے ایستمایدور انینک حکمتی غہ بو مخالف دور) (چونکہ السد سبحانہ انسان نے دنیوی واخروی خلق ایتکان، موندا غ بولغاندین کین السد سبحانہ نینک حکمتی ایکی دنیا نینک سعادتینی تیکوزا دورغان نرسہ لار بیلان امر قیلیب، واول سعادت دارین دن نہی قیلا دورغان نرسہ لار دن نہی قیلیب اول انسان غہ منفعت وضرری نے بیلدورو ب انے امر ونہی برلہ مکلف قیلماق نے، وبو انکا دارِ دنیا دہ قیلغان عمل لاری نینک مکافاتی نے کورساتمک اوچون انے ینہ بردارِ آخرت غہ ایلتماق نے تقاضا قیلا دور)

اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَحْكَمِ الْحَاكِمِيْنَ ○ آیا اللہ تعالے حاکم لارنینک حاکم راقی ایما سمودور البتہ ہیچ شبہ یوق کہ اللہ تعالے عدل وحق یلیق برلہ حکم ایتکوچی وصنع وتدبیر دہ حکیم وقادر دور، بوجملہ ماقبلی نینک تقریری اوچون دور، یعنی اللہ سبحانہ امورِ مذکورہ برلہ قسم قیلدی، واول قسیم لار بیلہ انسان نے ماءِ مہین دن یراتیب ظاہری وباطنی نے احسن تقویم دہ قیلغانینی، سونکرہ اول انسان جنسی دن سوٗ شایستہ کردار لاردن باشقہ سی نے اسفل سافلین غہ رَدّ قیلیب مؤمنین نیکوکار لارنے اجرِ غیر ممنون ایلہ مثاب ایتکانینی تأکید قیلدی، موندن مقصود انسان لار موٗمینک بیلہ ابداء غہ قادر بولغان ذات قدیر اعادہ وجزا غہ ہم قادر دور دیب استدلال قیلسون لار دیمک اوچون دور، سونکرہ بو دلائل لار یارچہ غہ ظاہر یقینی جہتیدن عقل وفکری نے صواب طریقیدہ عمل غہ کلتور گوچی عاقل متبصرہ بعث وجزا غہ انکار قیلالماس یعنی نے بیلدورب، فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّيْنِ وبدی (یعنی پس بو برہان ظہوری دن سونگ ای انسان قیسی نرسہ سنے بعث وجزا نے بلغان دیمک غہ حمل قیلا دور) سونکرہ مونینک تقریری اوچون استفہام انکاری ایلہ اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَحْكَمِ الْحَاكِمِيْنَ دیدی (یعنی آیا اللہ سبحانہ ہمہ حاکم لارنینک حاکم راقی ایما سمودور) بو استفہام انکاری نینک جوابیدہ بَلٰى دیب اقرار ایتمای چارہ یوقتور، پس اللہ سبحانہ نینک انسان نے احسن تقویم دہ خلق ایتیب سونکرہ انے اسفل سافلین غہ رَدّ ایتکی ایلہ صنع وتدبیر جہتیدن احکم الحاکمین ایکانے اثبات قیلینیب، انینک ایلہ اللہ سبحانہ نینک قدرت وحکمتی ثابت بولغاچ البعث وجزا انینک ممکن ایکانینی وانینک واقع اولمکی غہ اقرار ایتمک ہم بالضرورۃ

ثابت بولدی، بعث وجزا نینک وقوعی اللہ سبحانہ نینک قدرتیغہ نظراً ممکن اما حکمت وعدلی غہ نظرا بعث وجزا نینک واقع اولمکی واجب دور، زیراکہ معاد نینک واقع اولماسلیغی حکمت اللہ غہ قدح[1] دور اندا غکہ اللہ تعالے دیب دور وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ذَٰلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا یعنی بیز اوشبو آسمان وزمین لارنے، واول ایکی سی نینک آراسیدا کی نرسہ لارنے بیکار بے حکمت وبیفائدہ خلق ایتمادوک (بلکہ اولارنے یراتمک دہ حکمت لاربار ومخلوقات لارغہ عائد فائدہ لاربار دور) اوشبو نرسہ لارنے حکمت سیز بے فائدہ یراتتی دیمک حق لیق غہ الیشانماگان کافر لارنینک گمانی دور (یعنی اشیاءِ مکونہ نینک حقیقتی فکرینے یورو تماگان کیشیلار مخلوقات علویہ و سفلیہ نے حکمت سیز بیفائدہ یراتیلگان ذیب گمان قیلادورلار) منا[2] اللہ سبحانہ نینک اشیاء علویہ وسفلیہ نے یراتمکیم دہ حکمت وفائدہ لاربار دیمکی بعث وجزا نینک واقع بولمکی نے واجب قیلادور بیانی بولکہ اگر اللہ سبحانہ خلق نے ہیچ بر فائدہ سیز یراتکان بولسہ، موندا غ یراتمک عبث بر ایش دور، حکیم تعالے نینک ایشی عبث اولمک روا ایماس دور، واگر خلق نے یراتمک داکی حکمت و فائدہ خالق تعالی نینک اوزیغہ عائد بولمکی اوچون انے یراتغان بولسہ، بولحال دہ اللہ تعالے نینک غیر برلہ طالب کمال بولمکی لازم کیلادور اللہ تعالے نینک جنابِ عظمت مابی موندن منزہ وعالی دور، پس تعیین تافتی کہ اللہ تعالی یراتمکی خلق نینک اوزیغہ عائد بولغان فائدہ وحکمت اوچون دور، اول حکمت ایسہ مطیع بندہ لارغہ ثواب برمک، وعاصی لارنے عقاب املایک دور وبوحکمت دنیا دہ ظاہر اولمایدور، چونکہ دنیا ابتلاء وامتحان جایی دور پس ثابت بولدی کہ انسان ثواب واجر غہ نائل بولوب راحتِ دائمی بیلان منعّم بولا دورغان بو دارِ امتحان دن باشقہ بر دار کرامت بار دور پس الہِ قادر حکیم نینک وجودیغہ قائل بولمک قیامت نینک وجزا نینک قطعاً بولمکی نے لازم توتا دور چنانچہ یوقاریدہ تکرارًا ذکر قیلیندی،

حکیم لغت دہ ایش نے متین ومحکم قیلغوچی نے ایتورلار، ایش نے متین ومحکم قیلماق صانع تعالے نینک علمی کامل، وقدرتے اتم ایکانینی لازم توتا دور، وعلمی کامل وقدرتی تام بولغان صانع قدیر دن بعث وجزا نے قیلماق نے یراق توتمک یخوک روا بولسون، بو تقریرغہ کورہ آیت نینک معنی سی (آیا اوشبو[3] ایش لارنے صنع وتدبیر برلہ قیلغان اللہِ حکیم ہمہ ایش لارنے متین واستوار قیلغوچی ایماس مو دور دیگان بولور) بعضی لار دیب دور کہ لغت دہ حکم قضا معنی سیدہ دور، یاحکم الحاکمین نینک معنے سی یاقضے القاضین دیمک دور، حاکم الفاذِ حکم قیلغوچی دور کہ قاضی معنی سیدہ دور، بوقول غہ کورہ آیت نینک معنی سی (آیا اللہ تعالے بارچہ حکم قیلغوچی لارنینک اینگ حق وعدالت برلہ حکم قیلغوچی راقی

---

[1] قدح دخل وتعرض ۱۲ منہ [2] یعنے انسان نے احسن تقویم دہ خلق ایتمک سونگرہ انے اسفل سافلین غہ قاتیارمک ۱۲ منہ،

ایما سمو دور) ای محمد سنینگ برلہ سنی تکذیب قیلغوچی معاندلارنیک آرا سیدہ حق لیق وعدالت برلہ حکم قیلا دور دیکان بولور، بو معنی مراد بولغان دہ آیت کریمہ مکذّب لارغہ وعید بولا دور،

ابن جریر بو آیت تفسیریدہ ویت دور، اللہ تعالیٰ ایتا دور، ای محمد آیا اللہ سبحانہ ہمہ حکم قیلغوچی لاردن اوز احکامی دہ حاکم راق، و بندہ لاری میانہ سیدہ قضاسی نے فصل قیلماق دہ ہمہ قاضی لاردن منفذ الحکم راق ایما سمو دور، بو آیت نے اوقوغاندہ رسول اللہ بلی دیرایمیش لار، اھ،

عبد ابن حمید وابن جریر روایت قیلیب دور لار قتادہ دیمیش کہ نبی اللہ صلے اللہ علیہ وسلم بو آیت کریمہ نے قراءت قیلغان دہ بلی وانا علی ذلک من الشاہدین دیرایمیش لار، واللہ اعلم،

سورۂ علق مکہ دہ اینگ اول نازل بولغان دیمیش لار آیت لاری اون توقوز دور

بسم اللہ الرحمن الرحیم

اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِیْ خَلَقَ ۚ ای محمد ہر نرسہ نے یوقلیق دن بار قیلغان رّبنیک نینگ نامی برلہ باشلاب (قرآن نے) اوقوغیل، قولہ اقرأ نینگ مفعولی دہ قرآن نے تقدیر قیلما قیمیز انینگ اوچون دور کہ قرأت عرف شرع دہ قراءت قرآن دن بولک نرسہ دہ مفعول سیز استعمال قیلینماید ور باسم داکی باء یا الصاق و ملابست اوچون دور، یعنی ربینگ نینگ اسمی برلہ ابتدا قیلیب اوقوغیل، یمکدور، یا استعانت اوچون دور، یعنی ای محمد سنکا وحی قیلنغان نرسنے اوقوماق سنکا دشوار بولسہ ربینگ اسمی نینگ اعانتی برلہ اوقوغیل، زیراکہ ربینگ قراءت بار اسیدہ سنکا یارد م بیرا دور، بو طرز

لہ شیخ محمد عبدہ رحمہ اللہ اتیب دور، بو قول کریم نینگ معالی بو دور کیم، بے شبہہ اللہ تعالے حکمت یوزاسیدن ہمہ مُدبّر لار نینگ اعلیٰ سید و، رشول جثتدن نوع انسانے نینگ اصل خلقتے سبی ایلہ انینگ اوچون آمادہ قیلغان منزلت کرامت نے سقلامق اوچون نوع انسانے نینگ سعادتے اوچون دین نے وضع قیلیب دور، سونکہ اول انسان اوزی نینگ جبلی دہم خواہشینی سوء تصرف قیلماق سببے ایلہ اول منزلت کرامت دن منازل سفلی غہ یو مالاب توشا دور، شو لجہتدن حضرت نوح دن تا سیدنا محمد صلی اللہ علیہ وسلم غچہ بولغان پیغمبر لار نے ارسال قیلیب دور، و بو تقریر ایلہ فاء تفریع برلہ کلتو رمک نینگ وجہی ظاہر بولا دو ر و مفسر لار آیت کریمہ داکی دین نے روز قیامت داکی جزا برلہ تفسیر قیلیب دور لار و فاء نینگ معنی سیدہ مو ندا غ بیان قیلیب دور لار کہ وقتیکہ اللہ تعالیٰ انسان نے ابتدا یرا تمش دہ مو ندا غ شکل بدیع دہ یرا تمک غہ قادر ایسہ آیا پس اے بنہ اعادہ قیلماق غہ قادر بولمایدور مو دیب حالبوکہ بو بیان نے سن معنی دن غائبدہ بعید اولمک ایلہ بعید ایکانلیکی نے کورا سن و سورۂ نینگ اسلوبے بیز بیان قیلغان معنی دہ ظاہر راق دور واللہ اعلم ۱۲ منہ

ایلہ کیم سنکا وحی قیلماق ایلہ بیلماگان نرسہ لارینگ نے بیلدورادور دیمک دور،

قولہ خلق نینگ مفعولی بارا سیدہ اوچ وجہ بیان قیلیب دور لار، برنچی وجہ بوکہ انکا مفعول تقدیر قیلنما یدور، معنی آیت انداغ رب کہ خلق رب کہ خلق ایتمک انینگ صفتی دور اندن باشقہ ہیچ خالق یوقتور دیمک دور، یعنے مقصود یرا تمک صفتی السدغہ غینہ خاص بولوب اندن اوزگہ خالق یعنی نے بیان ایتمک دور، ایکنچی وجہ خلق نینگ مفعول مقدّری کلّ شئ دور، مصلی نینگ اللہ اکبر دیگا ینغہ اوخشہ کہ تقدیری اللہ اکبر من کل شئ دیمک دور، یعنی انداغ رب کہ اول ہمہ نرسہ نے یراتتی دیمک دور، بو وجہ غہ کورہ مابعدا کی خلق الانسان تخصیص بعد التعمیم قبیلیدن بولور، اوچونچی وجہ بوکیم خلق نینگ مفعول مقدّری انسان دور، بو قول غہ کورہ خلق الانسان تفسیر بعد الابہام قبیلی دن دور، یعنی اوّلاً انسان نے ہیچ ذکر قیلیب سونکرہ خلق الانسان برلہ انے تفسیر قیلیب دور، اللہ سبحانہ یراتقان اشیا اچیرہ انسان نینگ خلقتی، وانینگ عجائب فطرتی، فاطر وخالقی نینگ وجودی غہ وقدرتیغہ دلائل لارنینگ اینگ اولوغی دن بولغان جہتدن انسان نینگ شأنینی تفخیم ایتمک، وانینگ خلقتی دہ حکمتِ بالغہ بارلیغی غہ تنبیہ ایلامک، اوچون ابہام دن سونگ تفسیر ایلاب خلق الانسان دیب دور بو اسلوب ایلخی تفخیم شأنی مقصود بولغان نرسہ دہ غینہ جاری دور،

خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ۚ اول ربینگ (اوزی نینگ قدرتِ کاملہ سی ایلہ) انسان نینگ جمیع افرادی نے (انا نینگ رحمیدہ منی دن حاصل بولغان) برفارچہ اویوشقان قان دن یراتتی،

قولہ تعالے الذی خلق نینگ مفعولی عام بولغان وجہ غہ کورہ انسان ہم ہمۂ مخلوقات اچیرہ داخل بولمک ایدبازانسان نینگ خلقتے نے اولارنینگ ایچیدن ذکر ایتمک غہ خاص قیلماقی، انسان مخلوقات سائرہ اچیرہ ہمہ سی نینگ اشرفی داکرمی بولغان جہتدن اللہ تعالے انینگ شرف وصفوتینی اظہار ایتمک اوچون بازمخصوصًا انینگ خلقتی نے ذکر اتیب دور،

یعنے انسان مصدرِ بدائع صنع وتدبیر، ومظہر عجائب اسرار تقدیر اولمک دہ عدادِ مخلوقات دن منفرد ایکانیغہ اشعار قیلماق اوچون، یلغوز انسان نینگ خلقتی نے بیان ایلاب خلق الانسان من علق دیمیشدور،

بوجا یدہ اللہ تعالے اوزی نینگ صفاتِ متعالیہ سیدن تنہا خالقیت صفتی نے کلتورگی پیغمبر علیہ الصلاۃ والسلام نینگ ہمہ عبادت لارنینگ اصلی بولغان قراءت امریغہ مأمور اولمک لیکینغہ علت اوچون دور، چونکہ خالقیت صفتی ایلہ مخصوص بولغان ذاتِ بیچون غہ غینہ عبادت قیلماق وامریغہ بیون سوزماق البتہ مخلوق غہ واجب دور،

اللہ تعالے نینگ خالقیت صفتی ایلہ منفرد اولمکی الذی خلق قولی دن مفہوم بولمک ایلہ مستحق عبادت ایکانلیکی غہ اول جملہ کافی بولسہ مو بازخلق الانسان نے ذکر اتیمکی قراءت دن مقصود

بولغان عبادت نینگ وجوبیغه دلالت قیلما قده اظهر واتم بولمکیغه اشعارا وچون دور،
توضیحی بوکیم الله واجب الوجود مفیض الجود طرفیدن انسان غه فائض اولمیش نعمت ظاهره لار نینگ اوّلی وخالق تعالے نینگ وجود اقدسی غه وکمال قدرتی غه وعلم وحکمتی غه دلالت قیلادور غان دلائل باهره لار نینگ اقومی، خلقت انسان بولغان حبتدن الله تعالے اوز ذات علیّ الصفاتینی انینگ ایله وصف قیلدی، تانبی کریم، اول قول حقائق تعلیم ایله الله قدیر قراءت قرآن غه انے متمکن وقادر قیلما قیغه اشتشهادا یتسون دیمک اوچون، یعنی حیات رائحه سیدن بویی تایماگان برماده مهین دن انسان ینگلیغ مصدر کمالات علمیه وعملیه، ومظهر مزیات صناعیه واختراعیه، اولان برمخلوق حیّ نے یراتمک غه قادر بولغان الله قدیر، برانسان حیّ متکلم غه قراءت نے تعلیم ایتمک غه قادر دور دیب استدلال ایلاسون دیمک اوچون، پس کرک کیم انسان لار موندا غ قادر ذوالجلال نینگ عبادتینی اهمّ امور دن، بیگای لار، وانینگ وحدانیتی غه اقرار ایلاب فرمانیغه بیون سونغای لار، الله سبحانه نینگ نبیّ اکرم صلے الله علیه وسلم غه ابتدا قیلغان وحی الهی سیده کلام منزلی نے مشرک لار نینگ زعم باطل لار نبی ردّ قیلماق نبجی ده مثلاً اقرأ باسم ربک الذی لا شریک له کبی وصف ایله نازل قیلمای اوشبو سورۂ کریمه اوّلی ده نازل قیلغان اسلوب حکمت شمول ده نازل قیلماقی انینگ اوچون دورکه، اگر بو سورۂ مکرمه نینگ اوّلی ده هیچ مذکور ایله وحی قیلنمه ایدی اول مشرک لار نینگ نهادیده اعتقاد شرک آباء لاریغه تقلید جهتیدن غایتده ایدیلار، پس بو وجه دن خدای مدبّر حکیم، اوز کلام هدایت مرام قدیمی نے اول قوم شرک اعتقاد لار نینگ الشیتیمک لیک لاری اوچون، اولاً اوزی نینگ وجود مفیض الجودی غه، وکمال قدرت بدائع نمودی غه، وحکمت مصالح تمهیدی غه، دلالت قیلادور غان کلام حکمت نظامی نے تقدیم قیلدی، اندا غکیم اوز ذات قدرت آیاتی نے مشرک لار انکار اتیمک غه هیچ بریول تاپمایدور غان وصف جلیل برله وصف قیلدی، زیراکه اول مشرک لار اوز لاری نینگ آثار حمیده منی دن حاصل بولغان برفارچه اویوشقان قان دن یراتیلغان لیق لاریغه انکار قیلماق غه هیچ امکان تاپماس لار وبوطریقه خلق اتیمک غه البته برخالق قدیر وجودی بولمادی امکان یوقلیقی غه انکار قیلالماس لار، وهم بونینگلیغ براتمک غه قدرتے یتادور غان اول خالق قدیر، اول مشرک لار نینگ اوز لاری پرستش قیلماق ده بولغان صنم دور، دیب اِدّعا ایتالماس لار، چونکه اولاً جزمی وقطعی بیلمک ایله بیلادور لارکه اول کمال گمراه لیق ایله پرستش قیلماقده بولغان صنم لاری هیچ برنرسه نے خلق ایتالمایدور، وبرارذره ینگلیغ نرسه نے یراتمک نه یرده، بلکه اضعف مخلوقات دن بولغان چبین اول بت لار نینگ برنرسه سینے آلسه انے اول چبین دن قاچیتاریب آلمک غه قدرتے یوق جمادی پوچ دور،
دبرنرسه که اصلا برارچبین ینگلیغ مخلوق نے یراتالماسه، بلکه چبین آلیب کتکان نرسه نے قاچیتاریب آلمک دن عاجز بولسه موندا غ عاجز نرسه نینگ معبود بولمک غه یراماغان لیقی بداهةً معلوم بولغان نرسه لار دن دور، پس بو اسلوب ایله کلام نے ایراد ایتمک، البته اول مشرک لار نینگ برمعبود قادر حکیم وجودی

غہ اقرار ایتمک لازم توتادور، موندا غ بولغاچ مشرک لارنے الزام قیلماق دہ، وادلارنے توحید باریتعالے غہ دعوت ایتمک دہ، قوللانادورغان اسلوب لطیف بو اسلوب حکمت مصحوب ایکانے محقق دور، بنابرین اللہ حکیم ابتدای وحیی نے بو اسلوب ایلہ نازل قیلیب دور واللہ علم اِقْرَأْ ای محمد اوزینگغہ وحی قیلینغان آیات ربانیہ نے اوقوغیل،

اوشبو ایکنجی قرأ اوّلقی اقرأ نینگ تاکیدی، وقراءت غہ امری دہ مبالغہ اوچون تکرار قیلینمیش دیب دورلار، شائد کہ نبی اکرم صلے اللہ علیہ وسلم غہ جبرئیل علیہ السلام اقرأ باسم ربک دیگانده، نبی اللہ صلے اللہ علیہ وسلم من اوقوغوچی ایماس دورمن دیگاچ، جوابیدہ جبرئیل علیہ السلام اِقْرَأْ یعنے اوقوغیل، گرچہ اوّل دہ اوقوغوچی بولماسانگ موٗ، زیراکہ کرم واد لوغلوق دہ نہایت مرتبۂ کمال دہ بولغان ربّینگ سنگا قراءت نے تعلیم قیلادور دمیش دور، آنام سجاوندی نینگ مِنْ عَلَقٍ ۝ غہ وقف جائز علامتی جے نے قویماقی کلام نینگ اقرأ ثانی دہ تمام بولوب مابعدی نینگ کلام مستأنف ایکانیغہ ولالت قیلادور،

گویا پیغمبر صلے اللہ علیہ وسلم نینگ من اوقوغوچی ایماسمن، اوقوماق تعلّم ایلہ قراءت وکتابت تحصیل ایتکان کیشے نینگ شأنی دور، من بولسام امّی دورمن قراءت غہ نچوک قادر بولورمن دیگاچ عذری نے کیتکوزمک اوچون دار بولوب دورکہ، وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ۝ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ۝ وسینگ ربّینگ کیم کرم دہ ہمہ کریم اوزره زائد وغالت دور، انداغ ذات قدیر دورکہ (انسان نے اوزکہ مخلوقات دن فضائل وکمالات دہ ممتاز ایلامک اوچون) انسان غہ قلم واسطہ سی ایلہ خط یازماق نے تعلیم ایتتی، اول ربّ اکرمینگ قلم وکتابت واسطہ سی ایلہ انسان غہ قراءت نے بیلدورگان دیک قلم وکتابت سیز سنگا قراءت نے تعلیم قیلادور،

عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ۝ اول ربّ اکرمینگ انداغ ذات واسع الکرم دورکہ انسان نے جہالت قرانغولیقی دن علم ومعرفت روشنلیقی غہ چیقاریب) انسان غہ بیلماگان نرسہ لارنی تعلیم قیلدی،

اللہ سبحانہ نینگ انسان تعلیم علم قیلماقی انسان غہ علم اورگانماگلیک توغریسیدہ لازم بولادورغان اسباب وقوی لارنے خلق ایتماکی، یعنی کوز وقولاق وعقل وادراک وسائر قوّہ لارکہ اولار تحصیل علم ایلامک اوچون آلات دورلار، اولارنے انسان غہ میسّر ومسخر قیلیب برماکی، ومونینگ اوستیغہ دلائل لارنصب، وآیات لارانزال، ایلاب بارچہ مادّہ وسبب لارنے انکا آماده ایلامکی دن عبارت دور، شامل کہ انسان غہ علم طلب قیلماق، ومعرفت حاصل ایلامک بار اسیدہ کرک بولادورغان اسباب دن ہیچ برنرسہ نے کم قیلماب دور،

اولغی جملہ علّم بالقلم دہ مفعول نے مبہم قیلیب ایدی، ایکنجی جملہ علم الانسان دہ مفعول نے بیان ایلاب ابہام نے تفسیر ایتی، یعنی اولغی جملہ نینگ تقدیری علّم الانسان الخط بالقلم ایکانین بیلدوردی

اوشبو ایکی آیت کریمہ لار دہ اللہ قدیر ماءِ مہین دن یراتیلغان انسان حقیرغہ قلم واسطہ سی ایلہ، وگاہابے واسطۂ قلم امورِ کلیہ وجزیہ، وشؤن جلیہ وخفیہ دن اصلا انسان نینگ کونگلی غہ خطور قیلمایان نرسہ لار لرنے بیلدورمکی نے، وانسانِ حقیر صنایع قدیر نینگ تعلیمی ایلہ علوم کونیہ واسرار خفیہ دن کوزلار ماگان وقولاق لار ایشیتماگان وکونگل لارغہ اندیشہ سی اصلا کیچماگان، مخترعات غریبہ لار ایجادی غہ مستعد ومتمکن ایکانینی اظہار وامتنان قیلادور،

درحقیقت فکرِ صادق ایلہ تفکر ایلاساک، وزمانہ میزدہ ظہور صحنہ سیدہ وجود پذیر اولمک دہ بولغان اشیاءِ محترمہ لارغہ باقساک، بوقولِ صادق الہی نینگ سری واقع اولمک دہ، وتنزیلٌ من حکیم حمیدٍ مضمونیچہ خداوندِ عالم نزدیدن وحی قیلینغان قرآن مجید دہ بیان قیلینغان ہرقبو اسرار وخبر انافانا وقتی برلہ ظاہر اولوب، اول کتاب عزیز نینگ حقیقت وصدقی آشکار اولمک دہ دور، ومونداین کین ہم تاانتہاءِ زمانِ دنیا غہ چہ علوم عجیبہ وغریبہ لار، انسان نینگ استعدادی دن ظہورغہ کلمکی غہ اوشبو، آیتِ کریمہ اعجازی دہ اشارت باردور، چونکہ بلاغت عالم لاری کلام نے بواسلوب دہ کلتورمک نے علم بدیع دہ اشارت اتاب دور لار، مذکور اشارت قاعدہ وصنایع واختراعات لاتعد ولاتحصی جلوہ گر اولمکیدن خبر برادور، بوہم قرآنِ کریم نینگ معجزات بیناتیدن برمعجزہ دور، بلاغت اہلی تعریفی چہ اشارت متکلم نینگ برآز سوز برلہ تولامعنی لارغہ ایماقیلماقی دن عبارت دور، مونکا کورہ آیت کریمہ نینگ مضمونے اللہ تعالے انسان نینگ وجودی دہ حدواحصار دن خارج علوم وفنون غہ عالم بولمک استعدادی نے خلق ایتی دیمک دور، واللہ اعلم،

اللہ سبحانہ بوایکی جملۂ کریمہ نے اوزی نینگ اکرمیتی نینگ بیانی اوچون کلتوروب دور، مونده بومعنی غہ اشعار باردور کہ نعمت نینگ اشرفی واینگ اولوغی علم دور، زیراکہ اکرمیت انبخ اشیا نینگ اشرفی وانیگ اولوغی نے افاضہ ایلامک ایلہ بولور، اجل اشیاء شبہہ سیز اشیا نینگ حقایقی غہ عالم بولمک دور کیم، اول ہمہ مواہب نینگ اشرفی دور، اگر مواہب وعطایا اپچیدہ علم دن اشرف واعز برموہبہ وعطیہ بولسہ ایدی اکرمیت بیانی نے قیلغان مقام دہ تعلیم علم نعمتِ جلیلہ سی ایلہ منت ایلامکی بے شبہہ علم نینگ شائی غہ تشریف بلیغ وترفیع شریف دور، وقلم ایلہ علوم مہمہ حفظ وتقییدی غہ انینگ ایلہ توسل قیلینادور غان بروسیلہ دور، شونینگ اوچون العلم صیدٌ والکتابۃ قیدٌ دیمیش لار، قلم اگرچہ اوزی سوز قیلماسہ ہم سوز ینی مغرب ومشرق اہلی غہ ایشتورادور، انداغ کہ علوم عقلیہ ونقلیہ لارتدوینی وحکم وامثال لار قیدی، واُمم سالقین اخبار ومقالہ لاری نینگ ضبطی، وکتبِ منزلۂ سماویہ لارکتابت وحفظی، قلم نینگ واسطہ سی بولماس بولماس وجود پذیر اولماب دور، اگر قلم بولماسہ ایدی دین ودنیا ایش لارے استقامت آرابولماس ایدی،

قتادہ دیمیش کہ قلم اللہ تعالی جنابیدن بندہ لارغہ افاضہ قیلینغان براولوغ نعمت دور، اگر قلم بولماسہ دنیا دہ ہیچ برتیریک لیک الیشی برپا بولماس ایدی، وانسان لار نینگ کاروباری صلاح تاپماس ایدی دیب،

اگر برکیمہ دیسہ کہ بو آیت لاردہ اللہ تعالےٰ نینگ اوز ذاتِ مقدسہ سینی خلق الانسان من علق برلہ وصف قیلماقی ایلہ الذی علّم بالقلم ایلہ وصف قیلماقی ارا سیدہ بحسب ظاہر ہیچ برمناسبت یوقتور دیب جواب بیرامیز کہ ظاہرین لارغہ بحسب ظاہر اگرچہ شوندای کورولسہ موالیکن حقیقت دہ مناسبت لاری نہایت دہ مرغوب ولایق تقدیر دور، بو وجہ ایلہ کیم اللہ تعالےٰ اولغی آیت دہ انسان نینگ اولغی حالتی نے بیان قیلیب دورکہ اول انا لار رحمیدہ علقہ لیق حالی دور، وبو حالتی اینگ ہمہ دن پست وحقیر راق حالی دور وکیین کہ آیت دہ انسان نینگ آخر امری نے بیان قیلیب دورکہ اول انسان نینگ حقائق اشیا غہ عالم لیق مرتبہ سی غہ تیمکی، واول علوم لارنے ضبط وقید قیلماق غہ قادر بولمکی، وبلدانِ بعیدہ اہلی غہ انے تبلیغ وتعلیم ایلامک غہ متمکن قیلینماقی دور وانسان نینگ بو حالتی آخر احوال دن آغر مراتب واشرف احوال غہ انے نقل ایتمک نعمتِ شریفہ سے ایلہ امتنانِ عظیم دور،

سونکرہ سیلماق کرک کیم انسان نینگ ذمہ سی غہ واجب بولغان نرسالار نینگ اولی معرفۃ اللہ بولغان جہتدن اللہ سبحانہ پیغمبر اکرمی غہ قیلغان وحیی، وتوشورغان آیات بینات نینگ اولی نے اوز معرفتی غہ دلالت قیلا دورغان آیت لار برلہ ابتدا قیلیب دور، بو طریقہ برلہ کیم قولہ تعالےٰ باسم ربک الذی خلق الانسان من علق اللہ سبحانہ نینگ معرفتیغہ دلالت عقلی برلہ دلالت قیلا دور، اندا غ کہ انسان اوزی نینگ کیفیت خلقتی غہ باقسہ اوزینی یراتغان البتہ بر خالق باردیب، اول خالق قدیر نینگ وجودلیغہ وکمال قدرتیغہ وعلم وحکمتی غہ نظر عقل برلہ استدلال قیلا دور، مثلاً انسان اوزی نینگ اصلی ومادہ خلقتی بولغان نطفہ نینگ اولغی حالی غہ، وایکنجی بار انینگ اوپردلغان علقہ لیق طورلیغہ، تأمل ایلہ تفکر ایلاسہ، واوزی نینگ شوندای نطفۂ بے قدر پلید دن یراتیلیب، انسان کامل الاعضاء ومتناسب الشکل والصورۃ ہیأتی غہ کلتور ولوب، صاحب عقل وادراک وحواس، ومستعدّ وقابل انواع فنون وصنائع بیقیاس بولغانینی ملاحظہ ایلاب، سونکرہ شوندای نطفۂ بے قدر وحقیر، وعلقۂ قذرہ غہ اگر عقلاء جہان و موشگافانِ دوران، بلکہ ہمۂ حکماء انس وجان، یغیلیب کوراد ورغان کوز، یا الیشیتا دورغان قولاق یا فہم قیلا دورغان عقل، یا قدرت یا علم یا روح، یا کہ انسان نینگ جسمیدا کی استخوان لاردن برار کیچیک استخوان نے یا تامور لاریدن برار تامور نے بکذا یراتماک نے ارادہ قیلسہ لار، البتہ اندن عاجز بولمک لیک لاری دہ شک یوقتور، شوندای نطفۂ مہین دن انسان نینگلیغ برمخلوق بے وجودِ خالق یراتیلماق ممکن مودور دیب عقل ارشاد آئین نینگ دلالتی ایلہ استدلال قیلسہ، بے شبہہ خالق تعالےٰ جلّ شأنہ نینگ وجودلیغہ وکمال قدرتیغہ، وعلم وحکمتی غہ اقرار ایتمای چارہ تاپماس، پس شوندای دلیلِ ظاہر وحجت واضحہ آفتاب نیکلیغ تابان تور وخلوق خالق تعالےٰ نینگ وجودلیغہ انکار قیلغوچی دہری لاری نہ عجب عقل سیز کور باطن لار دور،

وقولہ تعالےٰ الذی علّم بالقلم علّم الانسان مالم یعلم اللہ تعالےٰ نینگ معرفتیغہ سمعاً دلالت، قیلا دورغان معنی غہ تنبیہ دور چونکہ عقل نینگ دلالت وارشادی برلہ حاصل بولغان معرفت عقلی

وتعلیم برلہ حاصل بولغان معرفت سمعی دور، چونکہ احکام مکتوبہ لارکہ اولارنے تانوماق غہ یول یوقتور مگر سمع برلہ البتہ اول احکام لار تعلیم برلہ حاصل بولا دور،

اگر دیہ لارکہ قلم وخط منن الیہ دن بولسہ، پس نیمہ اوچون رسول اکرم صلے اللہ علیہ وسلم قلم توتوب خط قیلماغان دیب، آیتامیزکہ رسول اکرمؐ اگر قلم توتوب خط قیلسہ ایدی البتہ خصم عناد پیشہ لارایتورایدی کہ محمد قرآن نے امم اولین نینگ صحف سابقہ سیدن اوقوغان دیب (اندا غکہ غیر دین متعصب لار موندا غ قول ہذیان نے دیمک دہ دورلار) بوسوال جوابی نے اللہ تعالےٰ قرآن مجید دہ ابلغ وجہ ایلہ بیان قیلیب دور وبونیکلیغ دیب دور (وما کنت تتلو من قبلہ من کتاب ولا تخطہ بیمینک اذا لارتاب المبطلون، ای محمد سنکا قرآن نازل قیلینشدن ایلکاری سن ہیچ برکتاب نے اوقوغان یازغان بولما دینگ، وقولونک برلہ ہیچ خط یازغوچی بولما دینگ، اگر بالفرض اوقوغوچی وخط یازغوچی بولسانگ ایدی، البتہ حق نے باطل قیلماق غہ سعی قیلغوچی لار سنکا وحی قیلینغان کتاب سماوی نینگ حقیدہ شک قیلورایدی لار، وایتورایدیلارکہ شاید محمد مونے تعلیم قیلیب ایتادورغان بولغای، یامونے کتب سابقہ دن انتخاب قیلیب آلغان بولغای دیب،) حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا وعن ابویہا وجمہور علما قول لاریدہ حضرت نبی اکرم صلے اللہ علیہ وسلم غہ اول نازل بولغان قرآن بوسورہ نینگ اولی دن عالم یعلم غچہ بش آیت دور، بوبارہ دا روایت قیلینغان خبرلار نینگ صحیحی حضرت عائشہ نینگ قولی دور، وبوقول نینگ صحیح لیقی غہ ابن القیم الجوزی زاد المعاد دہ تورت وجہ بیان قیلیب دور اولکنی وجہ بوکیم رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم نینگ ماانا بقارئ دیگان سوزی روشن دلیل دورکہ رسول خدا بو آیت قرآن نازل اولماسیدن، ایکنجی وجہ بوکیم رسول اللہ نینگ قراءت غہ امر قیلینماقی انذار غہ امر قیلینماقی دن ترتیب دہ ایلگاری دور، چونکہ اول حضرت نفسی دہ قراءت قیلغاندن کین اوشول قراءت قیلغان نرسہ سی سنے خلق غہ تبلیغ ایلاب انذار قیلا دور، موندا غ بولغاچ اول حضرت غہ اولاً اقرأ بیلہ قراءت غہ امر اتیب سونکرہ قم فانذر آیتی ایلہ قراءت قیلغان آیاتی بیلہ خلق نے انذار ایتمک غہ امر قیلغان بولور، اوچنجی وجہ بوکیم حضرت جابر نینگ اَوَّلُ مانزل من القرآن یا ایہا المدثر دیگانے جابر نینگ اوزسوزی دور، وحضرت عائشہ الیہ رسول اللہ نینگ اوزنفسی دن اخبار ایتکان خبری نے رسول اللہ روایت قیلیش تورتنجی وجہ بوکیم جابر نینگ روایتی دہ آشکارا حجت بار دورکیم یا ایہا المدثر نزدلی مقدم موپیغمبر علیہ الصلاۃ والسلام غہ فرشتہ توشوب دور، اینینگ بیانی بوکیم بخاری ومسلم جابر دن روایت قیلیب دورلار، رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم کہ حراتاغی دہ برآی مجاور اولدوم، وقتیکہ مجاورتیم نے تمام قیلیب تاغدن توبن غہ وادی غہ توشتوم منکا برندا کلدی، اونک طرفیم غہ باقتیم برنرسہ نے کورمادیم، صول طرفیمغہ باقتیم برنرسہ نے کورمادیم، آرقامغہ باقتیم ہیچ نرسہ نے کورمادیم، سونکرہ باشیم نے کوتاریب یوقاریغہ قرادیم بناگاہ کوردوم کہ حراتاغی دہ منکا کلگان فرشتہ آسمان بیلہ یرادرتاسیدہ برکرسی دہ اولتورا دور، پس اینے کورماق ہمان دیم غہ یوزلانکان فرزع توختاماي خدیجہ قاشیغہ کلدیم، دثرونی دثرونی

ع لار نزول یدن اگاری کلام آلہی دن بیچ نرسہ نے اوقوماغان بیچ برآیت

وَصُبُّوا عَلَيَّ مَاءً بارڈادیدیم (یعنے منی جامہ لار برلہ اورانک لار، ومنکا سوغوق سوقویونک لار) اندن سونک اللہ تعالیٰ یا ایہا المدثر قم فانذر وثیابک فطہر والرجز فاہجر نے نازل قیلدی، بوحدیث ایچرہ ذکر قیلینغان (حراتاغی دہ منکا کلگان فرشتہ) دیگان جملہ روشن دلالت قیلا دورکہ یا ایہا المدثر نزولیدن مقدم ہم اول حضرت غہ اول فرشتہ کلیش، ووحی الہی نے کلتورمیش، پس جابر رضی اللہ عنہ نینک بوحدیثی یا ایہا المدثر نینک نزولی اقرأ نینک نزولی دن کین ایکانیغہ دلالت قیلا دور، (صحیح اوشبو دور) حضرت جابر نینک قیلغان روایتی حجت دور، اما اوّلُ مانزل یا ایہا المدثر دیگان سوزی انینک رأیی دور، رأیی حجت ایماس دور اھ

وھم حضرت جابر نینک بوحدیثی رسول اللہ نینک فترتِ وحی دن خبر برمک لیکی توغریسدہ قیلینغان روایت دور، اندا نکہ صحیح بخاری دہ دیب دور قال رسول اللہ صلعم وہو یحدث عن فترۃ الوحی یعنی اقرأ سورہ سی نینک اوّلی نازل بولوب بریچہ زمان وحی تأخیر قیلغان جہتدن، رسول اکرم صلے اللہ علیہ وسلم نینک نفس مبارکہ سی غہ یتوشکان حال دن اوزی خبر برمیش دور، بنابرین بعض علماءِ محققدن میش لارکہ حدیث جابر دہ وارد بولغان اوّلُ مانزل یا ایہا المدثر فترۃِ وحی دن سونک نازل بولغان آیت لارغہ نسبتہً اوّلیتِ مخصوصہ دور، اقرأ باسم ربک نینک اوّلُ مانزل بولمکی اولیت مطلقہ دور دیب

اوشبو سورۂ کریمہ نینک اوّلی نازل بولمکی بارا سیدہ بخاری رحمۃ اللہ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا دن روایت قیلیب دورکہ اتیت دور، رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم غہ بولغان وحی نینک ابتدا سی رؤیایِ صادقہ ایلہ واقع اولمیش ایدی، ہر برروٴیا کہ اول حضرت کورسہ اثری صبح دیک ظاہر بولور ایدی، سونکرہ خلق دن عزلت ایلاب خلوت دہ بولمک اول حضرت غہ محبوب کورونوردی، بوجہتدن حراتاغی دا کی غار غہ باریب اندہ بیچہ کون دیچہ تون لار خلوت ایلاب عقل شریفی نینک متقضاسی چہ معبودی غہ عبادت قیلور ایدی، سونکرہ مکہ غہ قایتیب حضرت خدیجہ رضی اللہ عنہ نینک قاشیغہ کلور ایدی، واوتکان مرّہ دا کی خلوت لار مثلی دہ توشہ آلیب غارِ حراغہ باور ایدی، تا اول حال کہ برکیچہ حراتاغی نینک غاریدہ ایدی کہ ناگاہ اول حضرت غہ اللہ طرفیدن جبرئیل علیہ السلام کلدی، اقرأ یعنے اوقوغیل دیب امر قیلدی، اول حضرت ما انا بقارئ یعنے من اوقوغوچی ایماس دورمن دیدی، رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دیمیش اندن کین ملک منی قوچا غلاب محکم سیقتی، باز قویوب بیریب اقرأ دیدی من ینہ ما انا بقارئ دیدیم، ملک باز منی قوچا غلاب محکم سیقیب قویوب بردی اوچ مرّہ شوندا غ قیلدی، سونکرہ ملک اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ خَلَقَ الْإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ الْإِنسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ اوشبو بش آیت نے قراءت ایلاب غایب بولدی۔

بوالیش واقع اولغاچ حضرت رسول اللہ نینک مبارک قلب شریفی غہ خوف یورلایب

بعض اعضای شریفی تیتراگان حال ده حراتاغی دن کمه ساریغه رجوع قیلدی، تا حضرت خدیجه رضی الله عنها تینک قاشیغه واخل بولدی، یوزی اوزره توشوب زملوني دیب امر قیلدی یعنی منی جامه لار برله اورانک لار دیدی، بعض لباس لارنے اوستیغه یاپتی لار واورادی لار، قلب شریفیدن خوف زائل اولوب اعضای مبارکیدن تیتراتمه کیتکونچه یاتتی، اندن سونک توروب واقع اولمیش قصه نے خدیجه غه خبر بریب دیدکه، ای خدیجه اوز نفسیم غه برمرض عارض اولمک دن قورقامن حضرت خدیجه اول حضرت غه تسلی بریب دیدی که حاشا و کلا که سنکا برضرر یتیسون، شاد بولغیل الله تینک نامی بیله قسم که هرگز سنی خوار وزبون ایتماس، زیراکه سن بے شبهه صلهٔ رحم قیلاسن (یعنی اقربا لارینگ برله انس والفت اوزره دورسن، وحشت کورساتیب قطع رحم بولادورغان نے قیلماس سن) دراست سوز قیلاسن، وخلق مشکل الیش لاریغه امداد ومعاونت کورگوزاسن فقرا وضعفاء غه یارودستگیر بولاسن، وخلق تینک بولاسن، وخلق تینک آغیر الیش لارینی کوتارسن ومسافرلارنے ضیافت واکرام ایتاسن، (یعنی مهمان نوازسن) پس بوک الله تعالے سنے محافظت ایلاماسون، البته سنکا برضرر یتو شماس، (حضرت خدیجه رضی الله عنها رسول اکرم صلے الله علیه وسلم تینک نفس شریفه سیده جبلی بولغان صفات حمیده وسجیه عالیه لار برله استدلال ایلاب دیدی که، موندای خصائل مرضیه لار صاحبی بولغان برانسان غه هیچ بروقت الله تعالے طرفیدن برمکروهی ایریلیشماس، والبته دوچار خسران اولماس دیب، فی الواقع رسول الله تینک احوالی غه هیچ کیمه حضرت خدیجه دیک مطلع ایماس ایدی زیراکه ایرکیشی تینک حیاتیغه متوط بولغان اینگ پنهان الیش لار خاتون تینک کوز آلدیده اوتمک ده بولادور، حضرت خدیجه پیغمبر ممیز تینک ظاهری وباطنی اینگ محرم فکر لاریغه آگاه وواقف بولغان جهتدن، انسان لارنے راه هدایت غه دعوت قیلماق اوچون مظهر نبوت بولغان انسان تینک بے شبهه اوشبو اخلاق حمیده صاحبی اولمکیغه اعتقاد جزمی قیلمیش ایدی شونینک اوچون رسول الله تینک پیغمبر لیکی غه ایمان ایتکان مؤمن لار تینک اینگ اوّلی واینگ صمیمی فداکاری اول بولمش دور، بوایسه حضرت خدیجه رضی الله عنها تینک علمی غایت ده دقیق وفراست نهایت ده عالی ایکانلیکی دن دور) پس خدیجه رضی الله عنها رسول اکرم صلے الله علیه وسلم نے اوزی تینک عمک زاده سی ورقه بن نوفل تینک قاشیغه آلیب باردی، (ورقه ایسه زمان جاهلیت ده عرب تینک دین وآیینی بولمیش بت پرست لیک دن یانیب نصرانیت نے اختیار ایتکان کیشے ایدی، وخط عربی ایله کتابت یازمک غه ماهر، وانجیل دن خواهلاگان جایی نے عربیه وعبرانیه برله یازار ایدی، غایت قری لیغدن کوزلاری نابینا بولمیش ایدی) خدیجه رضی الله عنها ورقه غه دیدی ای عمک زاده م برادرزاده نک محمد تینک سوزینی ایشیت کیم نیمه دیدور، ورقه رسول الله دن سوز سوزلاب دیدیکه یا ابن اخی ماذا تری یعنے ای برادریم تینک اوغلی نیمه کورودب سن، بارسول الله انگا کورگان نرسه لاری تینک خبری بیان قیلدی، ورقه دیدیکه اوشبو سن کورگان کیمه اوشول ناموس اکبر

دورکہ موسےٰ علیہ السلام غہ وحی کلتورمیش ایدی، یعنے جبرئیل دوردیدی، ای کاش سنینک زمانِ دعوتینک دہ من یاش بولسام، قومینک سنے آرالاریدن چیقارغان ہنگام دہ حیات دہ بولسام سنکا نصرت بردرایدیم، رسول اللہ سوردی کہ آیا قومیم منی اوزآرالاریدن چیقارادورلارمو، ورقہ دیدکہ سن کلتورگان دینِ حق نے کیم کہ کلتورسہ، البتہ اول کیشے نادان لار طرفیدن آزار وجفا غہ دوچار اولورلیغی ہیچ برپیغمبر یوقتورکہ اول اوززمانہ سیدہ دشمن لاردن جفاکورماگان بولغای، ہرکیشیکہ نبوت ایلہ کلیب دور، البتہ قومی انکا دشمن لیق قیلیب دور، اگرمن اولکون لاردہ حیات بولسام سنکا تولانصرت لاربردرایدیم، اندن کین کوب زمان اوتماے ورقہ وفات ایتی، وبرنیچہ زمان وحی کلمای قالدی، حتاکہ رسول اللہ غہ بوحبتدن حزن وانقباض یوزلاندی، انتہی یعنی بخاری نینک کلامی توگادی۔

حضرت خدیجہ نینک رسول اللہ نے ورقہ نینک آلدیغہ آلیب بارماقی، ورقہ بت پرست لیک دن نفرت قیلیب نصرانیت نے اختیارقیلغان ایدی، وانجیل دہ حضرت عیسےٰ طرفیدن خبر بریلگان مندن، سوئکرہ برتسلی برگوچی کیلادورلکان لبشارت نے توتوب انینک ظہوری نے کوزتوتارایدی بناءً علیہ حضرت خدیجہ بنی اکرم نینک مظہرنبوت بولغانینی کورگان ہمان عمک زادہ سی ورقہ خاطرنبی خوش قیلماق وعطش انتظاری غہ سیراب لیق تیکورمک اوچون، رسول اللہ نے ورقہ تاشیغہ آلیب بارردی، ورقہ ہم رسول اللہ دن تلقی وحی خبرینی ایشتکان ہمان تورات دہ حضرت موسی نینک برگان لبشارت غہ اشارت ایکانیدہ شبہہ قیلمای، اوشبوسنکا کلگان فرشتہ اللہ تعالےٰ نینک حضرت موسےٰ غہ یارگان فرشتہ سی دوردیدی، حراتاغیدہ ابتدا واقع بولغان اوشبو وحی دن سونک جبرئیل علیہ السلام برآزمدت کلمای قالدی، بومدت نے فترت وحی آتارلار، بومدت نینک قنچہ ایکانیدہ علمالار اختلاف قیلیب دورلار،

اوشبو فترتِ وحی برحکمت الہیہ غہ مستند ایدی، تلقی وحی بشرعادتلانماگان برخارق العادہ ترسہ لاردن بولغان جہتدن، ابتدای وحی دہ نبی اکرم صلے اللہ علیہ وسلم غہ یتوشکان اضطراب، اول حضرت نینک بدنِ شریفیدہ ہم ظاہربولغان ایدی وحی نینک تکرّروتتابعی غہ، بلکہ اول حضرت نینک وجودِ شریفی تحمل قیلالماس لیق متحمل ایدی، رسول اللہ نینک سلامتِ بدنیہ سی نینک مراعاتیغہ کورہ انقطاع وحی لازم کورولمیشر ایدی، فترتِ وحی جہتیدن رسول اللہ نینک طبع شریفی غہ حزن وانقباض یوزلانمکی الیسہ، کیچہ وکوندوزخلوت لارقوروب امیدوطلبیدہ بولغان پیکِ الٰہی برکی ملاقات دن سونک غایب بولوب کلماگانلیکی دن ایدی قلبِ شریفی غہ دلولہ سالغان بتون اشتیاق نگران لیق پیام الٰہی نے دیگربارہم تینکلامک ایدی مبارک دل داکی اوت لیق اشتیاق نے تسکین بیرادورغان آروزدی مقدس لے تاپمک اوچون حراتاغی غہ بارردرایدی، عاقبت مدتِ فترت انقضاسی غہ تیب یوقاری دہ جابررضی اللہ عنہ دن روایت قیلینغان حدیث مضمونیچہ یاایہا المدثرنازل اولوب رسول اللہ کفروضلال ایچرہ چومغان انسان لارنے انذار

ایتمک غہ مأمور بولدی، سونکرہ وحی پئی درپئی کلگالی توردی، فترتِ وحی اثنا سیدہ رسول اللہ کمال اضطراب دن تاغ لارنینک ذروہ سیغہ چیقیب اوزینی تاغدن تاشلامک نے قصد ایتارایدی دیب بوبارہ دارروایت قیلینغان اخبارلارروای سی ہرکیم بولسہ ہم البتہ بے اصل دور، واول روایت غہ اعتماد یوقتور، زیراکہ رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم نینک نبوت دن مقدم گی وزمانِ دعوت داکی اخلاق و سجیہ سی، وصبر وتحمل واطمینانی، دعوت الٰہی غہ ہروقت امیدی، وقطعی ایمانی بونقل نے شبہہ سیز تکذیب ایتادور، اینک تحمل فرسا مشکل لیک لاریوز کلتورگانده اصلا توتکان مسلکی دن تارِ مویی آیریلمای بے طاقت اولمادی، وغایتدن تحمل سیز حوادث لارتوشکان اثناده امداد الٰہی وعونِ ربانی غہ بولغان یقین وایمانی غہ اصلاتزلزل یوزکلتورمادی، پس بوک مظہرِ نبوت بولوب اول کلتورولکان وحی نینک خداطرفیدن الکاینغہ تمام الیقانی بولوب توروب، نصرت واعانت الٰہی ورحمت وفیوضاتِ ربانی غہ، سراپا امیدده، واستقبال ده اولوغ مطالب عالیہ ومراتب سامیہ لارغہ نظر اولمک نے یقیناً کوزتوتکان حال ده، اوزینی تاغ دن تاشلاب ہلاک ایتمک غہ قصد ایتسون، احوالِ حمیدہ واطوارِ سنیۂ نبویہ دن واقف بولغان کیشیلارموندا غ نقل نینک اصل سیز ایکانیدہ شبہہ قیلماس لار

ابتدائی وحی ده رسول اکرم صلے اللہ علیہ وسلم نینک قلبِ شریفی غہ فزع یوزلانیب اعضای شریفہ سیغہ تیتراتمہ توشوب، خدیجہ رضی اللہ عنہا نینک قاشیغہ کلیب منی جاملارلربرلہ ادرانک لار دیمکی، وہم خدیجہ غہ اوزنفسیم غہ بر مرض عارض بولمکی دن تورقادورمن دیمکی، اینک اوچوندورکہ وحی الٰہی خارق العادہ برایش دور، انسان عادت اوزرہ تجربہ قیلغان برنرسہ ایماس دور، زیراکہ وحی برلشبر نینک بشریتی دن بالکلیہ مجرداولوب اوزینی تلقی الہام الٰہی غہ قابل، ووحی نے القاقیلغوچی پئیک ربانی غہ اوزی نے تفویض وہمشکل ایتمک نے ایجاب قیلور، بوایش واقع بولغان ہنگام ده منظرِ وحی بولغان ذات نینک قلبی غہ، بلکہ تمام وجودیغہ ہیبت جلال وکبریاء الٰہی استیلاقیلادور، خطاب الٰہی نینک سیستی اینینک دلی غہ وارد بولغان آن ده تمام کونکلی غہ اورناب اثری ظاہر اعضاسی ده نمایان اولادور ووحی قیلینغان قول الٰہی نینک گران لیقی دن وجودی ده طاقت فرسا آغیرلیق یوزکورگوزادور واعضا سی ده تیتراتمہ وعرق پیدابولادور، حضرت رسول اللہ نینک وحی نازل بولغان زمان کوب تیرلاب تولا آغیرلاشمکی بوجہتدن ایدی دیب دور، زیدبن ثابت رضی اللہ عنہ دن روایت قیلینمیش کہ دیب دور، رسول اللہ غہ وحی نازل بولغان ہنگاده اغیرلیق عارض بولورایدی، بربارتلقی وحی اثنا سیدہ مبارک تیزی منینک یوتام نینک اوستیده ایدی، قسم بخداکہ رسول اللہ نینک تیزی دن اغیرلیق نرسہ نے بیلمادیم، تیزیم ایزیلمک غہ یقین بولدی،

وبربارتیوہ نینک اوستیده ایکانده وحی نازل بولدی، تیوہ سی عضباء کوتارالمای بیللی خم بولدی، وکتفی ایزیلمک غہ یقین بولدی وناچارپوت لاری طاقت قیلالمای چوکتی دیب روایت قیلیب دورلار، بنابرین حضرت رسول اللہ نینک اینک برنجی تلقی قیلغان وحیی وجودِ شریفیده تولا

آغیر برتأثیر اتیمک جہتدن کونکلی دہ فزع، واعضا سیدہ تیترامہ پیدا بولغان ایرسہ وبو وجہ دن اویغہ قاتیب قول وایاغ لاری سوغوغان لیق دن منی جامہ لار برلہ اورانک لار دیسہ ہیچ عجب قیلادور غان الیش ایماس دور،

شیخ محی الدین بن العربی قولہ تعالے یا ایہا المدثر تفسیریدہ اتیب دور تدثیر (یعنے لباس لار ایلہ یورگاتمک الحق وحی نینک عقبیدہ حاصل بولغان برودت دن کین بولا دور، بوجہتدن کیم پیغمبر صلے اللہ علیہ وسلم غہ ملک برعلم یا برحکم برلہ وارد بولسہ، اول وحی نے روح انسانے تلقی قیلادور، واو لحال دہ حرارت عزیزیہ اشتعال چیکا دور، بو وجہدن یوز نینک رنگی تغیر تاپا دور، وحرارت استیلا قیلغان جہتدن رطوبات بدن نینک سطحی غہ منتقل بولا دور، پس بو سبب دن ظاہر اعضا دہ عرق پیدا اولا دور وہر گاہ کہ اول حال کوتاریلسہ مزاج ساکن بولوب جسم تاشقاریدن کلکگان ہوائے قبول قیلادور، پس بوجہتدن مزاج غہ سوغوقلوق یوز لانیب تیترامہ توتا دور موندا غ چاغ دہ بدن نے قیز دورمک اوچون جامہ لار برلہ اورانک غہ احتیاج توشا دور، اھ

رسول اللہ نینک خدیجہ غہ اوز تفہیم غہ برنرسہ عارض اولمک دن قورقا دور من دیمکی ایسہ رسول اللہ نینک نبوت بیکلیغ براولوغ مسئولیت نے عہدہ سیغہ الزام ایتکان کون نینک اینگ ابتدا سی اوشول اقرأ باسم ربک نازل بولغان اوشبو کون ایدی، آری عمر لار طلبیدہ عظیم بحران لار غہ دوچار اولوب، کمال شوق وخواہش ایلہ ریاضت لار چیکیب ارادہ قیلغان نور آلہی اولکون اول حضرت غہ محض فیض آلہی ایلہ نصیب وتلقی قیلیندی، لیکن مونینک ایلہ اولحضرت نینک عہدہ سی بتون انسان لار نے ہدایت ایتمک، ودین حق غہ دعوت ایلامک وظیفۂ کبراسی تحمیل قیلینغانی بیلدیریلدی،

رسول اکرم موفطرۃً بربشر بولغان جہتدن بتون نوع بشری نے صلاح واہتدا غہ مظہر اتیمک غایت درجہ اولوغ وآغیر برایش ایکانینی اندیشہ قیلدی، حضرت موسی پیغمبر کیبے برذات یلغوز بربنی اسرائیل قومی نینک ارشاد واصلاحی غہ بیورولغان ہنگام دہ، بوایش نے تنہا اوزنمی عہدہ قیلا لماسلیغی نے بیلدوروب، واجعل لی وزیرا من اہلی ہارون اخی اشدد بہ ازری (ومنینک اوچون اہلیم دن بریار دیمی قیل، برادریم ہارون نے، اول برادریم ہارون برلہ منینک اوچام نے قوت لیک ایت دیمیش ایدی) حضرت محمد صلے اللہ علیہ وسلم غہ الیسہ، ضلالت ورطہ سیغہ باتقان بتون نوع بشر نے اصلاح وہدایت اتیمک وظیفہ سی تکلیف قیلینمیش ایدی، موندا غ وظیفۂ کبری نینک ثقلت عظیمہ سے بے شبہہ اول حضرت نینک منبع حزم وتمکین بولغان قلب متینی غہ ثقلت اندیشہ ایلہ مضطرب وخوفناک قیلکی بعید ایماس دور، چونکہ اول نبی اکرم صلے اللہ علیہ وسلم الحق الرب العالمین نینک امداد وتوفیقی غہ گینہ اعتماد ایتیب، شوندا غ بروظیفہ کبر نے عہدہ سی غہ آلیب، بوبارہ دہ اوز یغہ خدا دن باشقہ برمعین غہ احتیاج کورسا تماب دور، منا بوجہتدن اوز تفہیمغہ برنرسہ عارض بولمک دن قورقامن دیسہ عجب ایماس دور، شفاء دہ اتیب دور رسول اللہ نینک خدیجہ غہ ہر آیتنیہ اوز تفہیم

غہ برضرر ایرلیشمک دن قورقادور من دیمکی نبینک معنی سی، اللہ سبحانہ عطا قیلغان نبوّت نبینک بارا سیدہ شک قیلماق ایماس دور، لیکن شاید کہ اول حضرت اوزی نبینک قوّتی فرشتہ نبینک رؤیتی غہ مقاومت ایتالماس لیغیدن، ووحیِ الہی نبینک اغیر لیقی غہ تحمل قیلالماس لیقیدن قورقغان بولغای، چونکہ رسول اللہ نبینک خدیجہ غہ بوسوزنے دیمکی فرشتہ نے کوروب نبوّت وظیفہ سی عہدہ سی غہ تحمیل قیلینغاندن کین ایدی، یوک موندا غ دیماسون کیم نبوت نبینک اثقال عظیمہ سی بولورکیم پیغمبر مرسل لار نبینک ایچیدن اولوالعزم لاردن باشقہ لارانے کوتارمک غہ قادر بولالماس لار، اھ،

پس نبوت عہدہ سی نبینک غایتدہ اغیر لیقی، وضلالت ایچرہ غرق بولغان انسان لارنے ہدایت ورشاد راہی غہ دعوت قیلماق نبینک اینگ دشوار ایش ایکانلیغی، رسول اللہ نبینک قلب شریفی نے اندیشہ ناک ایتکان، وظہر مبارکیغہ ثقلت کلتورگان اوچون، انداغ بر بارِ گران نے اول حضرت نبینک اوچاسی دن توشورگانے وقلبِ شریفی نے شرح قیلغان نعمتی بیلان اللہ سبحانہ امتنان قیلیب ایتادور، الم نشرح لک صدرک ووضعنا عنک وزرک الذی انقض ظہرک (آیا ضلالت قرانغو لیغیدہ قالغان انسان لارنے دین حق روشنالیغی غہ ہدایت ایتمک بارا سیدہ دلینک غہ لوزلانگان تارلیق نے کیتکوزوب، سینہ نک نے آچیب مناجاتِ حق ودعوتِ خلق سیغادورغان کینک قیلمادوق مو، وہم قومینک نے ارشاد ایتمک بارا سیدا کی قیین لیق نے اوچانک دن توشوروب نبوّت بارِ گرانینی اول امر عظیم سنکا آغیر بولماسون دیب تخفیف قیلدوق) بوبارہ دا کی تحقیق لار، سورۂ الم نشرح تفسیریدہ اوتتی، منار رسول اللہ نبینک خدیجہ غہ ویگان لقد خشیت علی نفسی قولی نبینک معنی سی بودور، وبوبارہ دا احادیث وسیر کتاب لاریدہ بیان قیلینغان وجہ لار نبینک اکثری احتمالات دور، وبعضے سی شانِ نبوت غہ طعن یتکوزمک غہ باعث بولادورغان روایات واہیہ لاردور، واللہ اعلم

تنبیہ ای مسلمان قرینداش لار انصاف نظری ایلہ باقینک کیم اللہ سبحانہ اوشبو دین مبین نے یرلوزلیغہ ھدایت نورینی ساچیب، بندہ لارنے دین ودنیا نینک سعادتیغہ یتکوزمک اوچون منصّۂ ظہوردہ جلوہ گرایلاتک نے ارادہ ایلاب خاتم الانبیاء رسول اکرم صلے اللہ علیہ وسلم پیغمبر یمیز غہ ابتدا وحی قیلغان کلام سعادت مرامی دہ اوقوماق غہ امر قیلیب وور، واوقوماق دہ رب العالمین جلّ شانہ نینک نامیدن یاردم ایلاتمک کرک لیکی نے بیلدوروب دور، ودینہ اوزذات پاکی نے خلق نے تربیہ قیلغوچی، وکمالات غہ یتکوزگوچی، والسنان غہ بیلماگان نرسہ لارینی بیلدورگوچی برخالقِ قدیر ذیب وصف اتیب دور

قرآن کریم نبینک اینگ اوّل وحی قیلینغان آیتی اوقوماق ویازماق برلہ باشلانغان جہتدن اسلام دینی برلہ علم اورتاسیدہ اتحاد وملازمت بار، بولار بربریدن اصلا آیریلمایدورلار، بالفرض آیریلگان صورتدہ ہرایکی سے ہم ماہوالمقصود غہ سبب اولمک دن یعنی بنی بشر نبینک دنیا وآخرت سعادتیغہ تیمک لیکیغہ غایہ بولمک دن، یراق توشادورلار دیساک مبالغہ اولماس بناء علیہ قرآن کریم نبینک

بیان ہدایت ضمانی ایلہ تبلیغ اتیلگان اسلامیت نینگ، بتون عالم انسانیت اوچون، مشروع بردین مبین ایکانیدہ اصلا شبہہ غہ محل یوقتور،

اوشبو اینگ برنجی مرتہ دہ وحی قیلینغان آیت لارنینگ مضمونینی لایقیچہ تدبر ایلاساک، دین اسلام نینگ اساسی، اللہ تعالے نینگ ہمہ اشیا نینگ خالقی وتربیہ قیلغوچی سے ایکانیغہ ایمان کلتوروب، مؤحد اولمک، وعلم وقلم نے عمل غہ کلتورمک دن عبارت ایکانے آشکارا معلوم بولادور،

اوشبو آیات شریفہ لار رسول اکرم صلے اللہ علیہ وسلم غہ ابتدا وحی قیلینغان زمان دہ مکہ اہلی تمام شرک وجاہلیت ظلماتیدہ ضلالت غہ منہمک، علم ومعرفت نوری دن محروم، آرالاریدہ علم وقلم غہ اشتغال ایتمک رسمی نہ یردہ بلکہ علم وقلم اولارنینگ خیال لارے گنجینہ سیغہ ہم خطور قیلماغان بر قوم گمراہ ایدیلار، بتون مکہ شہری دہ توررت لشن نفر علم وکتابت دن خبری بار کیمسہ بار لیغی ہم مشکوک شونداغ علم نوری دن پرتوی ہم توشماگان بر شہر دہ، مدنیت وعلوم دن محروم بر قوم ایچیدہ اوسکان، واصلا مکتب وتربیہ علم کورماگان وخط وکتابت دن قطعا خبری بولماغان، بر نبی امی غہ خداوند علیم جانبیدن ابتدا نبوت دہ توشورولگان وحی علم وقلم برلہ باشلانسہ، پس مسلمان لارنینگ بیلمک لارے لازم دور کہ علم وقلم اسلام دینی دہ نہ درجہ دہ اہم والزم، وعلم وقلم غہ اشتغال کورگوزمک مسلمان لار ذمہ لاریغہ نہ مرتبہ دہ فرض محتم دور،

ای اسلام ملتی دن میزدیب دعوا قیلغوچی دین قرینداش لار، بو کلام الہی مضمونینی انصاف ایلہ برتفکر قیلینگ لار، وعلم وقلم طلبیدہ موندا غ تکاسل وتنبل لیق کورگوزمای انے لازم بیلینگ لار قرآن کریمی میز نینگ اولغی امری، ودین ارشاد آیین میز نینگ برنجی اساسی، علم وقلم غہ اہمیت برمک ایسہ، پس بو دین مقدس ایلہ متدین بولغان مسلمان لار نیچون دین اسلام امری ایلہ مؤتمر اولمای علم وقلم بابیدہ موندا غ بے اعتنا لیق قیلادور لار، وعلم وقلم غہ شغل قیلماسلیق ایلہ اوزلارینی جہالت وفلاکت ورطہ سیغہ توشورمک غہ راضی اولادور لار، علم وقلم غہ بے اعتنا لیق قیلماق شو لیغی دن یوز کلتورگان بو فلاکت ورذالت لار تیمادی موکیم، اسلاف لاری علم وقلم سایہ سیدہ اکثر معمورہ حکمران بولغان چاغ لاردہ اسلام اہلی نینگ شرف عالی، وجلالت سامیہ سیغہ دیدہ غبطہ ایلہ متحسرانہ نگران اولوب اول سلف لار غہ تعبد وتلمذ لیق تمنا سیدہ بولغانلار بوکون زمین نینگ ہر طرفیدہ اولار نینگ خلف لاریغہ آمر ومالک واستاذ لیق مقامی دہ دور،

ای دین قرینداش لار اوشبو آیات شریفہ لار مضمون سعادت رہنمونیغہ برتدبر قیلینگ کہ، آیا ادیان سابقہ دن قیسی بردین نینگ بنا سی دین مبین اسلام تبلیغ علم ومعرفت اوزرہ وضع قیلینمیش، وقیسی ملت نینگ کتابی نینگ ابتدا سی قرآن کریم دیگ علم وقلم برلہ ابتدا قیلینمیش، خاتم الانبیا محمد صلے اللہ علیہ وسلم غہ اینگ اول وحی قیلینغان آیت لار، قراءت وعلم وقلم

برله باشلانیب بنی بشر غه علم نینگ اینگ واجب وضروری ایکانینی بیلدوروب، تحصیلِ علم غه بیز اسلام اہلی نے ترغیب وتشویق ایتمک ده، بزّ اسلام اہلی ایساک الله رب العالمین طرفیدن بزنینگ سعادتیمیز اوچون توشورولغان کتابِ ہدایت انتسایمیز نینگ موندارغ برارشادِ معظمی نے ترک ایلاب، اوزیمیز نے ضلالت وجہالت ورطه سی غه توشورمک حیثیتی ایله، حقارت ورذالت بلیه سیغه دوچاراولمک ده دورمیز،

آیا خفاش قلّاش قویاش ضیاسی دن اعراض ایتکان دیک، اسلام اہلی مواد شبو آیات شریفه لارنینگ ارشادی دن اغماض ایلاب، اوز لارینی جہالت ورذالت ده حیوانات دن ہم حقیر قیلمات اسلامیت مقتضاسی غه لایق ابرالیش مودور اسلامیت شأنیده موندارغ برامر ذالت آور روامودور،

ای مسلمان لار خوابِ غفلت دن کوزآچینگ لار، وتبنیل لیک طیلسانی نے اوشنے لارینگیزدن آلیب تاشلانگ لار وعلم ومعرفت تحصیلی غه دین حینفینگیز ارشادی چه چالیشینگ لار، سیز اسلام اہلی نینگ اکثرِ اکنافِ عالم دسیزلیق وبے ہنرلیق کسافتی دن ہراموروده اجانب قاشیده مغلوب وزبون بولمک لیکینگیز، اجنبی لارنینگ دین اسلامی میز حقیده زبانِ طعن نے درازاتیمک لاریغه باعث اولمک ده، واسلام دینی علم وفنون تحصیلے غه مساعد ایماس، علم غه دشمن وضدّ دیب افترا قیلدورمک ده دور،

اسلام دینی مانع علم وفن، ودشمن ترقی دیب افترا ایله عالم غه ولوله سالغوچی ترقّی پروریاور وپافروفسورلاری، وحی الٰہی اینگ اوّل حراتاغی ده تجلی ایتکان چاغ ده اقرأ سوره سی نینگ اوّلی داکی اوشبو آیت لارنبیّ امی صلے الله علیه وسلم غه تلقی قیلینیب، بتون عالم اسلامیت علم وقلم سایه سی ده تعالی وترقی ایتشینی ارشاد ایلاگانلیکی نے، وقرآن کریم آیت لاری انسان لارنے علم وقلم غه ترغیب وتخصیص قیلغانینی کورسون لار، واوزلاری نینگ زور وبہتان لاری نیمه دن عبارت ایکانینی بیلسون لار،

مسلمان لارنینگ حاضرگے احوالِ رذالت اشتمال لاریغه باقیب، اولارنینگ علم وفن ده ہمه دن توبن حیات عالمی، ده مغلوب ومنکوب، اقتصادی واجتماعی وسیاسی احوال لارده جمیع ملت لاردن زبون ایکانلیک لاری نے کوروب، عیب نے اسلام دینِ مقدّسیغه قویماسون لار، عیب شوندارغ دین عالی جناب نینگ تعلیم وارشادی ایله عمل قیلماغان مسلمانلارده دور، البته عیب اسلامیت دعواسی ده بولوب مسلمانلیق اسمیغه اکتفا ایلاب، اسلام نینگ رسم وآدابی دن بیخبر بولغان نادان لارده ایکانینده شبهه یوقتور، چونکه قرآن کریم نینگ ارشادی موندارغ قرأت وعلم وقلم غه بیورمک ایسه، وپیغمبر بشیر نذیر نینگ احادیثِ شریفه سیده علم نینگ فضیلتی، وانینگ طلب وتحصیلی بارا سیده ترغیب وتشویق لار وارد بولسه اسلام اولادی نامی ده بولغان بیخبر لار، بوارشاد وترغیب لارغه اہمیّت برمای، ورکه رذالت غه توشمک

توشمک غہ، وہر قسم فلاکت غہ دوچار اولمک غہ، راضی اولسہ لار، عیب بو بیخبر لاردہ اولمای، اسلام دینی دہ اولورمو،

نبی اکرم صلے اللہ علیہ وسلم علم طلبی مسلمان کیشیغہ تا اولگونچہ لازم ایکانلیکی نے بیان ایلاب مَنْ یَشْبَعَ الْمُؤْمِنُ مِنْ خَیْرٍ یَسْمَعُہٗ حَتّٰی یَکُوْنَ مُنْتَہَاہُ الْجَنَّۃَ (یعنے مؤمن کیمسہ علم نے ایستامک دن تویمایدور تاجنت غہ باریب یتکونچہ) دیب دور، علم غہ غایتدہ حریص بولمالغلیق، وعلم دن اصلا مستغنی بولمالیق وتاجنت غہ بارگونچہ علم نے ایستامالیق، ہمیشہ مؤمن ٹینک دائب وعادتے وایمان ٹینک لوازمی و بہشتی لار شیم مرضیہ لاردین ایکانینی بیلدورادور،

شو لجہت دن ائمۂ اسلام بولغان سلف لار ٹینک تولاسیدن نہ وقت نچہ علم طلبیدہ بولاسیز لاردیب سورالگاندہ اولگونچہ دیرایمیش لار، اندغ کہ عبداللہ بن مبارک ٹینک حدیث طلبیدہ تولاجہاد کورگوزکی نے آدم لار عیب قیلیب قچان نچہ حدیث ایشیتمک نے لازم توتاسن دیگان لاریدہ اولگونچہ دیمیش وحسین بن منصور خصاص دیمیش کیم امام احمد دن سوردوم کہ کشی قچان نچہ حدیث بتومک نے التزام قیلہ بولادوردیب امام احمد دیدیکہ اولگونچہ، وشونگا اوخشتہ عبداللہ ابن محمد بغوی دیمیش کیم امام احمد دن ایشیتیم کہ ایتورایدی من البتہ علم نے طلب قیلامن تا قبر غہ کیرگوردلگونچہ، محمد بن اسمعیل صنوبرغ ایتیب دورمن آتام برلہ زرگر لیک حرفہ سیغہ مشغول لوق قیلورایردیم، برکون امام احمد بن حنبل ایکی کفشی نے ایکے قولیغہ کوتوروب یوگورگان حال دہ بزنینگ قاشیمیز دن اوتتی، پس آتام انینگ ایتاکیدن تارتیب دیدیکہ ای احمد آیاحیا قیلمام سن قچان نچہ بوطالب لار برلہ علم طلبیدہ یوگوراسن، امام احمد دیدیکہ اولگونچہ عبداللہ بن بشر طالقانی ایتیب دورمینگ آرزو وتوقعیم بو دورکیم خدا ٹینک امری اولوم منکا کلسہ اولدہ کہ آلدیمدہ دوات وقلم بولغای، وعلم وقلم مندن آیریلمغای دیب سلف لار ٹینک اجتہاد لاری علم وقلم غہ حریص لیق دہ موندغ ایدی، شونینگ اوچون جہان اہلی غبطہ قیلغودیک فضائل وآثار غہ مالک اولوب زمانہ لاریدہ امام واستاذ بولدیلار، یوقاریدہ یازیلگان حدیث شریف ٹینک مفہومی دن، دینوی واخروی سعادت وراحت لار غہ یتمک اوچون علم غہ مشغول لیق قیلغانلار ٹینک مآلی جنت بولورلیگان بشارت ہم استنباط قیلینادور،

ای دین قرینداش لار، دین ودنیا ٹینک مداری علم بولغان جہتدن رسول اکرم صلے اللہ علیہ وسلم اُطْلُبُوا الْعِلْمَ وَلَوْ بِالصِّیْنِ دیمیش لار، بو حدیث مفہومیچہ اسلام اہلی علم نے طلب قیلماق غہ مأمور دور لار، اگرچہ علم مطلوب چین دہ بولوب علم نے افادہ قیلغوچی معلم چینی بولسہ مو، چونکہ رسول اکرم ٹینک زمان سعادت نشانیدہ چین دہ اصلا مسلمان یوقلیغی بارچہ ٹینک معلومی دور، وہم عصر سعادت دہ چین اہلی علوم وصنایع دہ اوشول عصردہ کرۂ زمین داکی انسانلار ٹینک انیگ برنجی سے ایکانیغہ بو حدیث دہ اشارت باردور،

اوشبو حدیث شریف ٹینک مفہومی دن علم مطلوب ٹینک اگرچہ چینی بولسہ مودرست ایکانلیکی نے

استنباط قیلما قیمیز غہ نفس قرآن کریم سنڈ دور، زیرا کہ اللہ تعالےٰ قرآن مجید دہ علم نے وعلم اہلی نینک فضیلتے نے نہ یردہ کہ ذکر قیلہ قید سیز وتخصیص سیز بیان قیلیب دور، ولہ سورہ دا کی علّم الانسان مالم یعلم نے ہم بے قید و تخصیص کلتوروب دور، پس موندا غ بولغاج دین ودنیا نینک محافظتی اوچون انسان لار غہ لازم لیک بعض ضروری علم لارنے اجانب مکتبی غہ کیریب، ویا بلادیغہ باریب اجنبی معلّم لاردن تعلیم آلمک دہ مسلم متعلّم اوزی نینک اعتقادیدہ وآیین دینی دہ ثابت وراسخ بولمک شرطی ایلہ، دین جہتی دن اسلام اہلی غہ منع یوقلیغی آشکارا اولادور رسول اللہ نینک بعض اصحاب لارنے یہودی لاردن عبرانے لغت نے تعلیم آلمک غہ امر قیلماق لاری وبذرہ اسیر توشکان مشرک لاردن بعض خط وکتابت دن خبری بار لار نینک فداسی اہل اسلام نینک اولادیغہ قراءت وکتابت نے تعلیم قیلماق بولمکی یعنی ذمہ سی غہ تورت مینک درہم توشکان اسیر لاردن فدیہ مذکورہ مقابلیدہ ہر بری اون بالا غہ قرات وکتابت نے اورگاتماک نے التزام قیلدورمک کبی دلائل لار بزنینک اوشبو استنباطی میز نے تائید قیلادور، دہم اوشندا غ اموال دنیا غہ احتیاج توشوب خزینۂ بیت المال دہ لازم لیک برزسہ بولماغان برزمان دہ اون بالا نینک تعلیمی غہ تورت مینک درہم صرف ایتمک، قراءت وکتابت نینک جناب رسول اکرم قاشیدہ نہ قدر اہمیت لیک برزسہ ایکانینی بیلدورمک غہ کفایہ دور، پس اسلام اہلی نے موندا غ علوم ضروریہ تعلّمی دن، وآلۂ اجنبیہ نے اوگرانمک دن توسکوچی لار تحقیق بابیدہ نظر لاری کوتاہ لیق دن مانع اولور لار، آرتی اکثر مسلمان لار نینک اجانب تیل لارینی اورگانمک دن واجانب مکتب لار یغہ کیریب تعلّم ایلامک دن منع قیلماق لاری بعض براجنبی مکتب لار دہ تعلّم قیلغان لار نینک قیود دنیہ دن چیقماق لاری، وملت لار یغہ فائدہ یتکوروب خدمت قیلماق اوزینده دین قرینداش لارینی استہزاء وتمسخر ایلاب بلکہ اجنبی دن بیمانراق اوز ملت لار یغہ سعی قیلماق لاری دور، بوسبب دن السنۂ مختلفہ نے ضرور لار بدّی دیگچی لار موانعدن مغفرت کورسہ تمک دہ دور لار، لیکن اول متقلّد اجانب اولمیش میمون لار نینک بوکردار ناہموار لارسے نادانلیق لاری دن، واوز دین مقدس لاری نینک تعلیمی غہ ناواقف لیق لاری دن ناشی دور، اگر دین حق لاری نینک تعالیم مقدسہ سیدن اندک خبردار بولسہ لار ایدی، موندا غ کردار لار اولاردن صادر بولمای ایدی واوز ہمدین لاری نینک ضرر یغہ اقدام ایتمک غہ جرأت کورگوزماس ایدیلار، اجنبی مکتب لاریدہ تربیہ کورگان خطای لار، دیاپون لار حتی ہندولار ہیچ بروقت ملّت چی لیک لاری نے یا دلاریدن چیقاریب اوز ملت لاری ضرر یغہ سعی قیلغوچی ایماس دور لار بلکہ تولا اوقوغانچہ ملت چی لیک لاری واوز ہمّت لار یغہ خیرخواہ لیق لاری زیادہ بولمک دہ دور، (مسلم متعلّم اعتقادیدہ وآیین دینی دہ ثابت وراسخ بولمک شرطی ایلہ) دیب قید قیلدوق

خلاصہ کلام اگر اسلام اولادی آئین وقوانین اسلامیہ سیدہ ثابت وجاری، واعتقاد صحیحی دہ راسخ بولوب عالم دا کی قیسی برزبان وعلم نے اوقوسہ انکا ہیچ برمنع یوقتور، چونکہ رسول اکرم صلے اللہ علیہ وسلم الحکمۃ ضالّۃ المؤمن فحیث وجدہا فہو احقّ بہا دیمیش، اوشبو قول نبوی نے ملاحظہ قیلساق متاعی نے یوقاتقان کشی انے نہ یردا کی تالپسہ آلمک غہ حق لیق بولغاندیک، مؤمن غہ ہم یوقاتقان حکمت گوہرگران قدر ینی نہ یردن کہ تاپمک ممکن الیسہ انے ایستاب آلمک صاحب شرع طرفیدن جائز قیلینیب دور، ایمدی بوحدیث مضمونیچہ امور دینویہ

بارا سیده ضرور و اتمّ هر قسم علوم و صنایع و فنون و السنۂ متنوعه لارنے تعلّم قیلماق اسلام اولادی غه روا بلکه لابُدّی دور، پخوک روا و اولماسون کیم لغاتِ مختلفه غه واقف بولمک و فنون متنوعه غه علم حاصل قیلماق نینک امر مستحسن ایکانے اتفاق قیلینمیش شئ لاردن دور، کلام مشهوره زبان زده کیم مَنْ عَرَفَ لُغَةَ قَوْمٍ اَمِنَ مَکْرَهُمْ شبهه یوقیکیم لغتِ متنوعه غه عارف اولمک، اول لغت اهلی ایله تعارف ایلامک غه وسیله، و اورتاده الفت و مَنیّت حاصل اولمک غه سبب دور تکرار ایتامیز کہ اجانب لسان لارینی اورگانمک، و اولارنینک لغت و فنون لارینه واقف اولمک، بارا سیده شریعت مطهره ده هیچ بر منع وارد و اولماب دور، حالبوکه دنیا داکی هر بر قوم تلفّظ ایتا دور غان لغت لارُ، الله سبحانه نینک وجودی غه و قدرتیه غه دلالت قیلا دور غان آیت لاردن بر آیت ایکانیه استشهاد ایلاب قرآن کریم ده وَمِنْ آیَاتِهِ خَلْقُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافُ اَلْسِنَتِکُمْ وَاَلْوَانِکُمْ اِنَّ فِیْ ذٰلِکَ لَاٰیَاتٍ لِلْعَالَمِیْنَ دیب دور (یعنے الله تعالے نینک قدرتیه غه دلالت قیلا دور غان دلیل و برهان لاردن بری آسمان و زمین لار نینک یراتیلکی دور، و بینه ای انسان لار سیز لارنینک لغت لارینگیز نینک نوع نوع و رنگ لارینگیز نینک مختلف اولمکید ور، تحقیق اوشبو ذکر قیلینغان امر لار ده الله تعالے نینک قدرتیه غه و عظمتیه غه دلیل و برهان لار بار دور عالم لار اوچون) بزّ اسلام اهلی غه و صنایع لے تحصیل ایتمک و اجنبی قوم لارنینک لغت لارینی اورگانمک پخوک لابُدّی اولماسون کیم دین و دنیا میز لے و حیثیت و حقوق میز لے سقلامق غه باعث بولا دور غان قوّت و مکنت، و مادّهٔ قدرت بولا دور غان اسلحه و آلات علوم و صنایع ایله وجود پذیر اولا دور،

زمانه میز داکی دُوَلِ معظّمه لارنینک عالم غه دهشت انداز اولمیش قوّهٔ غالبیت لاری علوم و صنایع سایه سیده حاصل قیلغان قدرت و مکنت وسیله سی ایله بولمک لیکے لے، مشاهده قیلیب تورمک ده دور میز مثلاً آورو پانینک دُوَلِ صغیره سیدن معدود و بر آز فلمنک قومی غرب دن کلیب جاوه جزیره سیداکی اوزی نینک پنجه مثلی بولغان جاوه خلقی لے اوزلیغه تابع قیلیب تحتِ تسلّطی ده تومک علم و صنایع سایه سی ده اولای نه دور دیاورو پانینک اینگ اقصاسی داکی بریطانیه لیک لارنینک اوزی نینک پنجه مثلی پنجه یوز ملیون هندستان خلقی غه حاکم اولوب تحت تصرّفی غه کیرگوزمکے علم و صنایع سایه سیده اولماکه دور، و شرق اقصاداکی گنام یاپون لارنینک اوزلاری نینک اوچ تورت مثلی مشابه سیداکی روسیه دولتِ قویّ الشکیمه سی غه غالب اولوب اوزی لے عالم اهلی غه تانو تماقی، و دنیا نینک دول عظیمه سے صره سیده کیرمکی علم و صنایع سایه سیده اولمای نه دور، یاورو پا اهلی نینک آسیا غه نسبةً باوجودِ عددی آز لیق ایله خواه اقتصاد، خواه صنایع، خواه سیاست و قوت بابیده نیچه وقت لاردن بری تمام جهان غه اوستونلوق قیلیب تورمک لاری همه سی علم و صنایع سایه سیده اولمای نه دور، پس موندا غ کہ ایسه بزمسلمانلار غه دینیمیز لے محافظت ایلامک، و دنیاوی کاروبار یمیز لے ترقی قیلدورمک اوچون علوم و صنایع غه چالیشماق، و یاپوشماق، واجب ایکانیده هیچ شک و شبهه یوقدور، منادیناً و عقلاً و هم احوال زمان جهتیدن بو ایش بزاهل اسلام غه واجب و ضرور ایکان، لیکن افسوس کہ اجنبی لار علوم و فنون متنوعه تحصیل ایتمک سایه سی ده تعمیر ارض، و تزیین بلاد، و تسهیل امور، و تهیئه

منافع خلق، وتر فیہ عبادایلاک لیک دن تاشقاری، ہوادہ عُقاب تیز پرّدن تیز اوچوب، دریا قعریدہ تنین آسا یوزمک دہ البرز نیکلیغ فولاد خلقت سفائن لارنے ایچیدہ رکز قیلینغان عدد سیز آتش پاش رعد آہنک اژدہالے آہنینی ایلہ محیط یوزیدہ پرّ کاہ دیک بادصرصر سرعتی دہ قیلدورمک دہ والنسان نظریدن پوشیدہ ہوالنے حکمت ایلہ تسخیر ایلاب شرق واکی لاری برنفس دہ غرب غہ خبر یتکوزوب مجلس لاردا کی صوت وصدا لاری نے ایشیتورمک دہ، وغرب داکی لاری بوعمل ایلہ شرق ایشیدن واقف اولوب تورمک دہ، وغیر غیر آلات غریبہ واسباب عجیبۂ، اشیاء محیرۃ العقول، وصنایع مجبتہ النفوس، ومدہشۃ القلوب لار اختراع ایلاب عالم بشریت نے حیرت غہ کیتورمک دہ بولغان حالدہ، اسلام اہل لاری کتاب مبین لاری نینک اوّل ارشادی اوقوماق بولوب توروب، امر ربانی غہ تہاؤن ایلاب اعتنا قیلما غانلیق لاری سببی دن، علوم وصنایع حاصل اتمک نہ یرده، بلکہ ضروریات دینیہ دن اولوب، ہروقت محتاج بولادورغان احکام شرعیہ لاریغہ کما ینبغی واقف ایماس دورلار، وآداب اسلامیہ واخلاق قرآنیہ لاری نے کما ینبغی بیلماگان جہتدن، یا فی الجملہ بیلسہ لارہم انکا ہیچ اہمیت برماي بے اعتنالیق ایلہ عمل غہ کلتوروب متأدّب ومتخلّق اولماغان حیثیت دن، اجنبی لارقاشیدہ رذیل ومنفور، وبیگانہ لارایچرہ انسانیت شائبغہ لایق ایماس خطاب والقاب ایلہ مذکور دورلار، واجنبی لار قیز یقیب غبطہ وتقلید قیلغودیک برار اخلاق وآداب لاری رسوم ومعاملات لاریدہ یوقتور، معیشت ومعاملات دہ ہمۂ ادیان اہلی نزدیدہ موجب نفرت واستکراہ بولادورغان افعال لاردعوای اسلامیت دہ بولغان نادان لاردن سرزدۂ ظہوردور، بوہمہ سی تمام عالم نینک سعادت وہدایتی اوچون نازل قیلینغان قرآن کریم دہ بیان قیلینغان آداب واخلاق لارنے بیلماگانلیکدن، وانکا عمل قیلما غانلیق لاری نینک شوملوغیدن دور قرآن کریم دہ آداب ومکارم اخلاق امر وتحضیض بارا سیدہ مقدار سکز یوز آیت وارد بولوب دور عبادات وعقوبات واحکام وحدود بارا سیدہ ایسہ بر یوز الیک مقداری، عبادت ہم معنیً آداب دور، بوقدر آیت لارصراحۃً انسانلارنے مکارم اخلاق وآداب حسنہ غہ امر قیلیب توروب بازہمہ یمان خلق لاروانداغ پلید عادت مذمومہ لارکہ اسلامیت انداغ عادات رذیلہ لاردن بیزار، بلکہ انسانیت شائبغہ اندن ننگ وعار دور، اسلام اولادی دہ اولارنینک موجود وفاش اولمکی بسی عجیب دور، اگر اہل اسلام قرآن کریم دہ وارداولمیش اخلاق وآداب لارایلہ کما ینبغی متحلّی ومتخلّق، وارشاد قرآن مجید ایلہ عمل قیلغوچی بولسہ لار ہیچ شک یوقیکیم آیۂ کریمۂ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ وعد الہی سی مضمونیچہ خلیفۃ اللہ فی الارض اولمک مرتبہ سی غہ نائل، وکنتم خیر امۃ مضمونیچہ خیر الامم لیق خطاب مستطابیہ مشرّف اولمیش اسلاف سعادت اقتراف صرہ سیغہ داخل، واکرم مخلوقات اولمک شرفیغہ واصل اولورلار۔ اما اول اخلاق مذمومہ وکردار ناہموارلارکہ الآن اکثر منتسبین اسلام اولمیش بیخبر لاردہ، خصوصًا ترکستان شرقی دہ کائن مسلمانلار ایچرہ، ہیچ فرد اسیز عادات ورسوم صرہ سی دہ جاری اولمک دہ دور، بے شبہہ انداغ افعال سفالت اشتمال، واخلاق سفاف لار اصحابی، اکرم مخلوقات شرفیغہ یتوشمک یویان تورسون، انتقام دن ہم بدتر واسفل دور،

ابی دین قرینداش لار، ادیان باطلہ لارایلہ متقیّد، بلکہ دہریت اعتقاد فاسدی غہ معتقد اولغان

اجلبی لارعلوم وصنایع دہ وتربیہ واخلاق دہ عالم غہ سبقت ایلاب انگشت نما بولغان حال دہ، خیرالادیان بولغان اسلام دین مقدسی ایلہ متدین بولغان مسلمانلار نینگ اکثری ایچرہ نادانلیق جہتیدن یمان فعل لارو بوزوق خلق لار بولمق غایت دہ تأسف قیلینا دورغان شئ لاردن دور،

پس ایمدی ورحمۃً للمؤمنین ایلہ وصف قیلینغان فرقانِ مبین سعادت رہین غہ ایمان کلتورگان، ورحمۃً للعالمین لغتِ عالی سی ایلہ منعوت بولغان رسول امین نینگ نبوتی نے تصدیق قیلغان، اسلام اولادی غہ واجب دورکہ قرآنِ مجید وفرقانِ حمید ارشادیلغہ امتثالاً علم غہ ازتہ دل خالصًا لوجہ اللہ اشتغال اتیب تمام اخلاق وافعال لارینی قرآن مجید نینگ آداب وافاداتیغہ مناسب وموافق قیلیب خیرامت لیک لاری نے منصۂ ظہوردہ جلوہ گر قیلماق غہ، وبنی بشر ایچرہ علوم واخلاق دہ انگشت نما اولمک غہ وباشقہ لارغہ باعث غبطہ بولغودیک، وتقلیدی نے آرزو قیلغودیک، اطوار واحوالی ارباب بولمک غہ سعی واجتہاد کورگوزگانلار، بوبارہ دہ سوز نے اوزاتمک غہ حاجت یوقتور، خلاصہ بوکیم بیزاہل اسلام نینگ جمیع دردلاریمیز نینگ درمانی، وہمہ نواقص لاریمیز نینگ تکمیلی، اوشبو اینگ اوّل وحی قیلینغان آیات شریفہ ارشادی غہ عمل قیلماق تحتیدہ مندرج دور،

پس بوآیاتِ کریمہ غہ اسلام اہلی نینگ تمسک ایلامک لاری قطعًا لازم ایکانلیک لاریدہ ہیچ برشک وشبہہ یوقتور، رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَّهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا،

جاہلیت تمام تموّج دہ بولغان ہنگام دہ عربستان نینگ تاش یلیق وقم یلیق زمینی دہ کائن حراتاغیدہ اینگ ابتدا طرف آلی دن نبیّ امی صلی اللہ علیہ وسلم غہ تلقّی قیلینغان اوشبو آیت لارنبی بشر غہ عطا قیلینغان نِعَمِ ربانیہ لارنینگ اصولی ومبادی وکمالی وغایتی نینگ بارچہ سی غہ مشتمل دور، چنانچہ قولی تعالےٰ خَلَقَ الاِنْسَانَ من علق نعمت لارنینگ اصولی ومبادی سی غہ مشتمل دور، یعنے بر پارہ خوار وحقیر اویوشقان قان دن انسان نے احسن تقویم دہ یراتمک انکا بریلگان تمام نعمت لارنینگ اصلے وابتداسی دور، وقولہ تعالیٰ علّم الانسان مالم یعلم انسان غہ بریلگان نعمت لارنینگ کمالی وغایتی غہ مشتمل دور، یعنے اوشبو بر پارہ حقیر خون دن یراتیلگان انسان غہ دین ودنیا نینگ نظام ومصالحی غہ عاید بیلمگان علم لارینی بیلمک اوچون حواس وفہم وادراک عطا ایلاب، انے ہرنوع فنون وصنایع وحکمت لارایجاد واختراعی غہ قابل ومستعد ایلاکی، ہمہ نعمت لارنینگ کمالی وغایتی دور، بووجہ ایلہ اوشبو آیات کریمہ نعمِ الٰہی نینگ جمعی سیغہ متضمن ادلوب منعم تعالےٰ وتقدس نینگ معرفتی نے، وانتہی غہ شکراتمک نے، انسانلار نینگ ذمہ لاریغہ لازم ایکانینی بیلدورادور،

كَلَّآ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَيَطْغٰٓى ۙ اَنْ رَّاٰهُ اسْتَغْنٰى ؕ حقاکہ انسان اوزینی مال دنیا جہتیدن بارچہ دن بی نیاز کورگان جہتیدن البتہ طغیان قیلادور، تحصیل کمالات نے ترک اتیب جہالت غہ مقرون اولادور،

بوسورۂ نینگ اوّلی علم نینگ مدحی وشرفیغہ دلالت قیلغاندیک، بوآیت لارمال نینگ مذمتی غہ وسبب طغیان اولکی غہ دلالت قیلادور، دین نینگ محافظتی غہ وعلم تحصیلی غہ ترغیب ایتمک لیک بارا سیدہ ودنیا غہ ومال

دنیوی عۂ انہماک ایلامک دن تنفیر قیلدورمک توغریسیدہ، یلغوزاوشبو سورہ نینک اوزی کفایہ دورلیکن مال دنیا دباہی لیق نینک سبب طغیان بولمکی، الحق غافل وناداں کیمسہ لار حقیدہ دورکیم، اندراغ آدم لار شائیدہ قرآن کریم یعلمون ظاہرًا من الحیاۃ الدنیا وہم عن الآخرۃ ہم غافلون دیدور، ہرقچان موندراغ مغرور دنیا بولغان سفیہ لار، اوزلاریدہ غنی لیق صفتی نے تاپسہ لار، یعنے دنیا جہتیدن بے نیازلیق مرتبہ سیغہ سیسہ لار، کمال نادانلیق لاری دن دنیا جہتی دن اوز لاریدن توبن کیمسہ لارنے حقیر کوروب، انکا تکبر وتجبر کورسہ تور لار، اما ارباب بصائر وعرفان بولغان دیانت شعار آگاہ لارنے، متاع فانی دنیا اصل حقیقت دن غافل قیلمایدور، اولار باہی لیق نے اعمال صالحہ عۂ وسیلہ، ودنیا وآخرت نینک سعادتیغہ یتمک عۂ سبب بیلا دورلار، زیراکہ اول مرد آگاہ لار، اول غنی لیق لاریدہ حقیقی علم، ودیانت صادق ایلہ شرع والنسانیت مقتضاسی چہ تصرف قیلادورلار، ومغرور لار الیسہ مال لاریدہ شہوات ونفسانیت خواہشیچہ تصرف قیلادورلار، بوجہت دن اموال دنیا اولارنینک طغیان ایلامک لاریغہ سبب بولادور، صالح لار الیسہ عقل ارشادی، وشرع ہدایتی ایلہ تصرّف قیلغان جہتدن دنیا اولارنے آخرت سعادتینی ایستامک دن مشغول قیلمایدور، دموندراغ آدم لار حقیدہ غنی لیق مذموم بولمایدور، بوجہتدن پیغمبر یمیز نعم المالُ الصالح للرجل الصالح دیمیش دور

بیلمك كرك كیم آنچہ آیات واحادیث دہ وکلام سلف ومشائخ دہ دنیا نینک مذمتی، وانینک اموال فانیہ سی نے جمع قیلماق دن تنفیر، واموال وزخارفیغہ شغل کورگوزمک دن تحذیر وارد بولوب دور مراد اول دنیای مذمومہ دن النسان نینک طغیانی عۂ سبب وفخر وتکبری عۂ باعث بولادورغان متاع حیاۃ دنیا دور، وغرض النسان نے اللہ تعالےٰ دن غافل وآخرت دن بیخبر بولوب موندراغ سبب غرور بولادورغان متاع دنیاغہ انہماکہ ایلامک دن تنفیر دور، ودنیا نینک اموال وزخارفیغہ فریفتہ بولوب شرع واجب قیلغان حقوق واجبہ سینے ادا ایلامای، انینک محبتی نے دل عۂ محکم جای برمک دن تحذیر دور، یوقسہ دنیا دن بالکلیہ کیچیب نفقۂ نفس، واہل وعیال واعانتِ فقرا دوچون حلال کسب ایلامک نے، وتجارت عۂ شغل کورگوزمک نے ترک اتیب، اوزینی دنیا دن اوزولغان اموات قطاریدہ قیلیب، اولوک لار تیریک لارنینک دعواتیغہ محتاج بولغاندیک آدم لارنینک نذر وصدقاتی عۂ محتاج ونگران اولمک ایلہ، امرارِ زندگانی ایلامک بے شک مُرَادِ ایماس دور، اگر بومعنی مراد اولوب ہمہ النسان لار دنیا عۂ اشتغال ایتمک دن کیچیب زاہد بولسہ لار، اولوقت تعمیر ارض اللہ عۂ وتعاون وتناصر وانفاق عۂ دلالت قیلادورغان آیات واحادیث لارنینک حکمی معطّل قالادور وارکانِ دین نینک بعضے سی بندہ لار دن ساقط بولادور، اموال واثمان واوزگہ املاک وسامان، بولماغاچ، زکات وحج کبی ارکان اسلام لازم اولمای بُنِیَ الاسلامُ علی خمسٍ حدیثی درست اولماس لیق لازم کیلادور وشونکا اوخشہ اللہ تعالےٰ ننگ قولی وانفقوا فی سبیل اللہ واقرضوا اللہ قرضًا حسنًا، وامثالہما آیت لارنینک امریني اجرا قیلغوچی کیمسہ موجود اولماسے دور، الحاصل اگر ہمہ النسان لار کسب وہنر قیلمای، ودنیا طلبی دن یوزاویروب تکیہ وزاویہ لاردہ زاہدلیق ایلہ عمر سورسہ لار، تعمیر عالم، وانتظام معیشت بنی آدم، عۂ خلل طاری اولوب، کارخانہ عالم نینک جریان امور یغہ عطالت یوزکلتوروب النسان لارنینک دینوی واخروی مخلوق

ایکانلیکی ظهور غه کلمایدور،

انسان ایسه دینوی واُخروی مخلوق دور، زیراکه الله تعالے مخلوقات نے اوچ نوع اوزره خلق اتمیش، برنوعی نے محض دارِ دنیا اوچون یراتیب دورکیم اولار حیوانات دور، وبرنوعی نے دار آخرت اوچون یراتیب دورکیم اولار ملائکه دورلار، وبرنوعی نے دنیا وآخرت هرایکی سی اوچون یراتیب دورکیم اولار انسان لار دور، پس انسان نینک نهایده ایکی عالم غه صلاحیت ملکه سی نے جمع قیلیب دور انسان هرایکی عالم معموریتی اوچون عمل قیلیب هرایکی عالم ده راحت وسعادت کورمک غه سعی کورگوزسون دیب الله تعالے اے موندا غ یراتیب دور، اگرالله تعالے انسان نے هم حیوانات کبی عقل وفهم دن مُعرّا قیلیب یراتسه ایدی، البته انسان خالق تعالے نینک عبادتیغه وخلافتی غه شایان بولماس ایدی، اندا غ که بهائم بورتیه جلیله غه لایق ایماس دور، واگرانے ملائکه دیک حاجتِ بدنیه وقوّهٔ نفسانیه دن مُبرّا قیلیب یراتسه ایدی، البته الله تعالے نینک ارضی نے تعمیر ایلامک غه صالح بولماس ایدی، اندا غکه ملائکه بوایش غه صالح ایماس دورلار، پس حکیم علیم تعالے نینک حکمتِ الهیه سی تقاضا قیلدیکه انسان دا هرایکی قوهٔ مذکوره نے جمع قیلیب انسان نے دینوی واخروی مخلوق ایلاکائی، موندا غ بولغاندن سونک انسان غه لابدّ دورکه بلا تعطیل اوامرِ شرعیه تعمیرارض الله ایلامک اوچون کسب وهنر وتجارت ایله دنیا تاپمک غه شغل کورگوزگای، وحاصل قیلغان اموال دینویه سی نے شریعت امر قیلغان خیرات یولی غه صرف قیلماق ایله زادِ راه آخرت حاصل قیلیب اخروی سرایی نے آباد قیلماق غه سعی قیلغای، ودنیا نے تحصیل ایلاب قارونِ شقاوت رهنمون نینک یولینی توتکان لیئم سفله غنی لار غه تقلیداً انے کنز قیلماغای، چونکه دنیا نے فی سبیل الله انفاق ایلامای حقوق واجبه سی نے منع ایلاب کنز قیلماق قرآنِ کریم حکمی ایله محرّم دور، وکنز قیلماق مؤمن نینک ایشی ایماس دور، مؤمن نینک شعاری ابدًا اولمایدور غان آدم دیک حرکت ایلاب ودنیا نے تاپیب انے خدا یولیده صرف قیلیب دین نینک ترقی وآبادلیقی غه کوشش قیلماق دور، چنانچه برحدیثِ مروی مضمونیده بار دورکه دنیا نے آباد قیلماق ده هیچ اولمایدور غان آدم دیک سعی قیلینک لار، وآخرت عملی نے قیلماق ده اولار بیتکیز نے حاضر اولوب کیتیا دور غان دیک بیلینک لار،

قرآن کریمده متعدد آیت لار کسب قیلماق غه وکسب حلال ایله دنیا تاپیب بندگانِ خدا غه شفقت و احسان ایلامک غه امر قیلا دور، اندا غ که الله تعالی نینک قولے یا ایها الذین آمنوا انفقوا من طیبات ما کسبتم نینک مضمون حکمت مشحونی بو معنی غه دلالت قیلا دور، وقوله تعالے رجالٌ لا تلهیهم تجارةٌ ولا بیعٌ عن ذکر الله وقامِ الصلاة وایتاءِ الزکوٰة بیع وتجارت غه شغل قیلماق نینک جوازی غه دلیل قاطع دور، الله تعالے اوشبو آیت ده اوزی نینک خاص بنده لاری نینک وصفی ده بیوردی که اندا غ مُرانِ دین، ورهروانِ نهج یقین، که اولار نے مشغول لیق قیلیب تورگان بیع وتجارت لاری خدا نینک ذکری دن، ونماز نے اقامت ایلامک دن واموال لاری نینک زکاتِ مفروضه سی نے ادا قیلماق دن، غافل قیلمایدوردیب،

ودیمادی که اولار مطلقا تجارت قیلمایدورلار، وبیع وشراء مشغول اولمای دائم رهد پیشه لیق برله

دنیا دن اوتا دور لار دیب، وشونکا اوخشہ یا ایہا الذین اٰمنوا اذا تداینتم بدین الی اجل مسمّی فاکتبوہ آیت کریمہ سی انسان لار نینک بیع وشراء بار اسیدا کی معاملہ لاری تو غریسیدہ دور، بلکہ معاملاتِ دنیویہ نینک رَوِش وطرزی نے اللہ تعالےٰ بندہ لار یغہ بو آیت دہ تعلیم بیرا دور، ولو لار غہ اوخشہ آیت لار قرآن کریم دہ تولا دور، دیہیچ بر دید انسان لار نینک اصلا بیع وشرا وکسب قیلمای دنیا دن کیچک لار یغہ ترغیب قیلماق نینک مرغوب لیقی بیلینیا یدور، پس ایمدی مبلغ ایسہ بعض بر کوتاہ نظر تحقیق دن غافل زہد پرست لار نینک آیات وحدیث لار نینک سِرّ واشارت لار ینی فہم قیلمای سوءِ فہم ایلہ او لار نینک مفہومی نے انسان لار نے بالکلیہ دنیا دن بیزدور مک غہ، وکسب حلال ایلہ مال حاصل ایلامک دن نفرت قیلدور مک غہ حمل قیلماق ایلہ، دنیا غہ مشغول لیق قیلماق نے مذمت اتیمیب، انسان لار نینک کونکل لار ینی کسب وہنر دن ساڤ توب، اکثر مستعدّ وقابل لار نینک زوایہ نشین وقلندر وسائل اولماک لار یغہ باعث بولماک لار خطای عظیم دور،

بیلمیک کرک کہ دنیا مطلقا مذموم ایماس دور، انینک مذموم لیقی صاحبی نینک احوالی غہ کورہ اولور، مثلاً دنیا اگر صاحبی نے بَطَر وطغیان غہ سَوق اتیسہ، اندانکہ دنیا سی نینک سببی ایلہ اول مالدار بندگانِ خدا غہ تکبر وتجبر کور گوزسہ، ومالی نے معاصی ومناہی غہ صرف قیلسہ، یاکہ برار مؤمن برادری نینک ضرری غہ چنانچہ انینک نفسی یا مالی یا آبرویی غہ بدخواہ لیق ایلامک، وانکا آزار ونکبت یتکوزمک، یا راسیدہ خرج قیلسہ، البتہ اول دنیا مذموم وصاحبی ارتکابِ گناہ عظیم ایلاگان جہتدن مردود وملوم اولوب وِزر ووبالی نے چیکمک غہ مستحق اولور واگر دنیا صاحبی نے خیر واحسان واعمال صالحہ ساری سَوق اتیسہ، اندانغ کہ صاحبی اول دنیا سی نے اعمال آخرت دن برار نرسہ حاصل قیلماق اوچون صرف اتیسہ، یاکہ شرع دہ ترغیب قیلینغان خیرات یولی لار یدن برار یولی غہ انے خرج قیلسہ، اول دنیا محمود بولوب، اول دنیا نینک صاحبی اہل دنیا آلمادی اہلِ آخرت آتالک ایلہ مسعود اولور، بنابر بن علما لار دیب دور کہ دنیا نینک طلبی غہ اشتغال کور گوزمک ایکی وجہ اوزرہ دور بری دنیا نے دنیا اوچون طلب قیلماق، دیگری دنیا نے آخرت اوچون طلب قیلماق دور، دنیا نے دنیا اوچون طلب قیلماق بو دور کیم، اول طلبِ دنیا نینک قصدی دنیا نے حاصل قیلماق دن محض لذتے گو پایتورماق ودنیا سی نینک تولا لیقی ایلہ خدا نینک عاجز بندہ لار یغہ جبر وتکبر ایلامک، واوزی نینک امثالی بولغان اغنیا لار غہ فخر ومباہات قیلماق بولور، واول دنیا نے حاصل قیلماقدہ حرام وشبہہ دن باک توتماس،

دنیا نے آخرت اوچون طلب قیلماق بو کیم اول طالب دنیا دنیا نے حاصل قیلماق اوچون تجارت قیلسہ، یا بر کسب وہنر غہ شغل کور گوزسہ، یا دہقان چی لیق دیا درخت تیکیب باغچہ چی لیک کبی کسب غہ اشتغال ایلاسہ غرضی اندن رزقِ حلال حاصل قیلماق ومحتاج وبینوا لار غہ خیر واحسان ایلامک، وکسب سببی ایلہ سائل لیق مذلتی دن آبرویی نے ساقلاماق بولور،

ومونداغ طالبِ دنیا نینک نشانہ سی اولی دور کیم دنیا نے کو پایتورمک غہ، وانے ذخیرہ وگنج قیلماق غہ کوشش قیلماس، وتاپکان دنیا سی نے خدا نینک بندہ لاری غہ بخشش وایثار ایتمک غہ راغب اولور ومال دنیا غہ کونکل دہ اصلا مجتی ورغبتی بولماس،

پس معلوم بولدیکہ طالب دنیا مطلقا بالکلیہ مذموم ایماس دور، بلکہ طالب مذموم اندا غ طالب دنیا دورکہ دنیانی طلب قیلماق دن غرضی رضای حق اوچون ایماس، بلکہ خواہش نفس اوچون، وآخرت اوچون ایماس، بلکہ محض دنیا اوچون دور،

موندا غ سگ صفت منبع لوم بولمیش طالب دنیا لارحقی دہ پیغمبر پیر صلے اللہ علیہ وسلم الدنیا جیفۃ وطالبہا کلاب دیمیش، واحادیث دہ مذمت قیلینغان دنیا وطالب دنیا بو دور، یوقسہ غنی لیق، دغنا حاصل قیلماق غہ شغل وسعی ایلامک لیک، اسلام اولادیغہ ممنوع ومذموم ایماسلیکی غہ اصحاب کرام، وائمۂ عظام، وسلف عالی مقام لار، احوال واطوار لاری شاہد دور، اندا غ کہ خلفاء راشدین دن، حضرت عثمان ذوالنورین رضی اللہ عنہ نینک غنی لیق لاری ہمۂ امت اسلامیہ غہ مشہور برامر دور عبداللہ بن عبتہ دن روایت قیلینیب دور کہ دیمیش حضرت ذوالنورین عثمان بن عفان رضی اللہ عنہ نینک شہادت غہ تیکان وقت دہ خزینۂ خاصہ سیدہ برملیون بریوز اللیک مینک طلا نقد ینہ سی بارایدی، وادی القری دہ وہم ارلیلیلہ خیبر ارا سیدہ ایکی یوز مینک طلا لیک ملک زمین لاری بارایدی، وحضرت زبیر بن العوام رضی اللہ عنہ نینک غنی لیقی اول مرتبہ دہ ایدی کہ صحیح بخاری نینک روایتی غہ کورہ اولجناب دن قالغان متروکہ زمین وحویلی لاری نینک ثمنی اللیک ملیون ایکی یوز مینک بولوب، ثلثی وصیتی غہ چیقار ملیب تورت خاتونغہ نینک ہر بریغہ برملیون ایکی یوز مینک دن تیکیب دور، وعبدالرحمن بن عوف رضی اللہ عنہ نینک غنی لیقی یولسہ حاجت بیان ایماستور، اوشبو ذکر قیلینغان اوچ اصحاب سعادت انتساب لار عشرۂ مبشرہ دن، (یعنی بہشتی لیق برلہ بشارت بریلکان اون یاردن دورلار) لیکن بو ذوات کرامت آیات لارنینک دنیا کف لاریدہ بولوب دل ایقان منزل لاریدہ دنیا نینک محبتی اصلا یوق ایدی، اولار دنیانی تصرف قیلماق دہ گویا مالک حقیقی جل شانہ نینک خزینہ دارامینی دیک تصرف قیلدیلار، والسبحانہ نینک قولی وَاَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلَفِينَ فِيهِ غہ امتثال ایلاب، دنیالاری نے معطی حقیقی نینک یولی دہ نفقہ قیلماق نے غنیمت بیلدیلار،

بوجناب لارنینک دنیا کف لاریدہ بولوب دل لاریدہ محبتی بولماغانی غہ دلیل اوچون بوکفایہ دورکیم تبوک غزاتی کہ اہل اسلام ہروجہ دن تمام قحط وتنگ لیق حال دہ بولغان زمان دہ وہم ہوا نینک اپتک الییق وقتی دہ وقوعغہ کلگان جہتدن غزوۃ العسرۃ آتالا دور، اندہ رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم جہاز سفرغہ، وانفاق غہ آدم لارنے بیورغان چاغ دہ، خدا نینک یولی دہ اول مالی نے نفقہ قیلماق غہ مبادرت قیلغان ذات، یا رغار پیغمبر جناب صدیق اکبر رضی اللہ عنہ بولمیش، اول جناب نینک جمیع مالی تورت مینک تنگہ ایمیش اندن برار فلوس نے موقالدورمای، دلی دہ دنیا غہ ہیچ میلی یوقلیغی دن رضائے پروردگار نے ایتاب، ہمہ سی نے جہاد اسلام نینک ہمازی غہ صرف ایتمک اوچون، حضور سعادت گنجور نبوی غہ کلتورمیش اول حضرت صلی اللہ علیہ وسلم انگا یا ابابکر اہل وعیالینک اوچون نیمہ نے قالدور دینک دیگاندہ کمال یقین ونہایت رسوخ توحید وتوکلی دن اہل وعیالیم اوچون اللہ ورسولی نے قالدوردیم دیمیش، وخلیفہ

عدالت گستر حضرت عمر رضی اللہ عنہ نصف مالی نے کلتور میش، وخلیفۂ سوم حیا شخصی غنی نورین حضرت عثمان ذوالنورین، اوچ یوز تیوہ نے تمام جبد وغی ایلہ طیار لاب بر میش، سوشتین سالا دورغان تولوم لاری نینک آخری نے باغلایدورگان الیف لاری ہم طیار قیلینمیش، وبر مینک طلا نے کلتوروب رسول اللہ نینک آلدیغہ توکمیش جناب رسول اکرم اول طلا لارنے مبارک قولی برلہ اویروب کمال قبولیت شرفیغہ نائل بولغانینی اظہار ایلاب ماضر عثمان ما عمل بعد الیوم دیب تکرار قیلمیش (یعنے عثمان غنی بو کوندن سونگ نیمہ کہ قیلسہ ضرر قیلماس) وشول عزوہ تجہیزی دہ حضرت عثمان نینک موندن باشقہ قیلغان انفاق لاری ہم بارلیغی نے محدث لار روایت قیلیب دور لار،

وحضرت عبد الرحمن بن عوف بریوز اوقیہ آلتون کلتور میش، شو لجہتدن حضرت عثمان برلہ عبد اللہ بن عوف رضی اللہ عنہما نے اللہ تعالے نینک خزانہ ئی دن بریوز یدا کے ایکی خزینہ سی دور لار کہ طاعت الہی دہ صرف قیلیب نادور لار دیرایدی لار

اوشبو ذکر قیلینغان اساطین دین، وپیشوایان مسلمین، دنیا غہ کونگل برماے خدای تعالی نینک رضاسی نے تاپمک اوچون انلے دین یولی دہ صرف ایتمک نے مغتنم بیلدی لار، بنا برین اولار نینک نام مبارک لاری الی قیام الساعہ خیر ایلہ مذکور بولوب، سعی لاری خدا ورسول نزدی لاریدہ مشکور، واعمال خیریہ لاری جمیع اہل اسلام غہ دستور اولیش،

اما بیز نینک زمانہ میزدا کی دنیا دار لار فخر ومباہات اوچون قیلغان طوی لاری غہ، ویاخواہشات نفسانیہ داعیہ سی ایلہ اجرا ایتکان اسرافات لاری بارکسیدہ، نیچہ مینک لار صرف ایتمک نے نہایت رغبت دل برلہ قیلغان حالی دہ خدا نینک یولی دہ ایکی طلا صرف ایتمک غہ مکلف اولسہ لار، گویا باشلاریغہ ایکی قراتاغ یوکلانگان ویک گران کلتور دین حق یولیدہ شو لطریقہ دہ تہاؤن وتکاسل کورگوزمک لاری ایلہ، بازسابقین اولین زمرہ سی دہ بولمک متنا سیدہ بولور لار، بلکہ اوز لارینی اوشول محسنین صادقین ون سنار لار، صحابہ کرام علیہم الرضوان ہر ایکی حالت (یعنی فقیرلیق وغنی لیق) یوز کلتوروگان ہنگام دہ اوز لاری نے اصلا بوزماے اوبدان روش دہ ادارہ قیلمیش لار، فقر وفاقہ یوز کلتوروب قتیغ کون لار ایچرہ بولغان دہ، اصلا تذلل کورسا تیب صبر سیز لیق کبی الیش لار نے قیلماب دور لار، ثروت وغنا اقبال ایتکان ہنگام دہ، فخر وخود بین لیق کبی حرکات نابجا لار کورسا تیب سفاہت غہ توشماب دور لار، بلکہ اللہ کریم اوز لاریغہ عطا قیلغان ثروت نے خدا نینک یولی دہ فقرا ومحتاج لار غہ، ویتیم لار، وارامل، وآچ ویالانگاچ لار غہ خرج ایتمیش لار،

اوشبو یوقاریدہ ذکر قیلینغان پیشوایان دین، ورہروان صدق ویقین، لار نینک احوال ہدایت قرین لاریدن معلوم اولدیکہ، دنیا نے اللہ تعالے نینک طاعتی غہ وآخرت عمل لاریغی حاصل قیلماق و انینک مصالحی بار اسیدہ فکر ایتمک، مذموم ایماس دور، مذموم ومنہی بولغان نرسہ الیش دنیا نے محض دنیا اوچون طلب قیلماق ودنیا نے طلب قیلماق دہ خدا نافرمان لیق ایلامک، وانے قیسے بر وجہ بیلان کہ بولسہ حرام وشبہہ دن باک تو تماق حاصل قیلماق دور، حاصل بو کہ دنیا اگر قرب مولی تعالے غہ وسیلہ وطاعت

ورضای حق غہ باعث، وسبب بولسہ محمود دور، واگر دنیا بندہ نے مولی تعالےٰ دن غافل واستعداد توشۂ عقبی ایلامک دن ذاہل، قیلسہ مذموم دور، اندآغ کہ عارف لار نینک بعضے سی ومیش، ہر نرسہ کہ سنے مولی تعالےٰ نینک طاعتی دن منع قیلسہ اول نرسہ سنینک اوچون شوم دور، خواہ اول مانع اہل واولاد بولسون، خواہ اموال، وہر نرسۂ کہ مولی تعالیٰ نینک طاعتی نے قیلماق دہ سنکا معین اولسہ، وخدمت پروردگار نے بجا کلتورمک غہ سنے قوزغاسہ، اول نرسہ محمود دور دیب، وحدیث دہ کلیب دور کہ لَا تَتَّبِعُوا الدنیا فَنِعْمَتْ مَطِیَّۃُ المؤمن علیہا یَبْلُغُ الخیر ویَجُوْ من الشر، یعنے دنیانے دشنام قیلماق لار، چونکہ دنیا دن نینک نہ اوبدان مینا دور غان مرکبی دور، مؤمن انکا تصرف ایتمک ایلہ خیر غہ یتا دور وانینک ایلہ شر دن قوتولا دور، باقینک کہ بوحدیث دہ دنیا خیر غہ یتکوزا دور غان مرکب بولغان جہتدن مدح قیلینیب دور، اول دنیا یے غدّار با عث فخر واعتبار، وموجب آثام وآزار، اولمکی اوچون البتہ مَذمّت قیلینماب دور، بلکہ اندآغ باعث فخر وغرور وسبب معاصی وشرور، اولمک ایلہ بندہ نے مولی تعالےٰ وآخرت دن غافل ونفور قیلا دور غان دنیانے پیغمبر یمیز الدنیا ملعونۃٌ وملعونٌ ما فیہا قولی ایلہ لعنت قیلیب دور،

وشونکا اوخشہ شعراء امراء الکلام نینک اشعار بلاغت نظام لاری دہ دنیا دار لار نینک مذمتی دہ وارد اولمیش کلام لار، اندآغ اغنیاء اغبیا لار حقیدا دور کہ اموال دنیویہ لار یغہ یولانمک ایلہ سراسر خود پسند مغرور، سرمست تکبر وغرور، دشمن خدا بولغان مختال فخور دور، مدّ نظر لاری تحصیل متاع فانی حیات دنیا وغایت ہمت لاری تکثیر اموال وتحصیل جاہ وغنا، دنیانے طلب قیلماق دن مقصود اصلی لار سے یلغوز ہوای نفس خواہیچہ کبی عیش سوروب، مغرورانہ روزگار کیچورمک، وگمان باطل لاریدہ دنیا غہ کلمک دن غرض نہ یول برلہ کہ بولسہ ثروت وسامان حاصل ایلاب، مجرد آرزوی نفسانینی اجرا قیلیب، دوران سورمک، کمال بطر وطغیان دن مسکین وفقیر لار نے خوار وحقیر، وان نیت درجہ سی دن پست وبے اعتبار کورمک، وخدا نینک بندہ لار یغہ غایت فرعون کبی تکبر کورسا تیب تفاخر وخودبین لیق نے درجۂ انانیت غہ یتکورمک دور، اندآغ دنیا دار بخل شعار لار دور کہ اوز لاری نینک تفاخر وخودبین لیق لار یغہ باعث قیلغان مال لاریدہ، شرع جہتی دن واجب قیلینغان حقوق اللہ نے ادا ایلامک، غایت حریص لیق دن جان برمک دن ہم اولار غہ گران ودشوار، وفقیر ومسکین لار نینک آچ ویلانگاچ قیش کون لاری سوغوق نینک قیتیغ لیقی دن تیتراب یورگان حال پرا صطرار لارینی کوروب توروب، سندان نیکلیغ قساوت باسکان دل لاریدہ، رحم وشفقت دن نہ برنشان وآثار، ذات لاریدہ انسانیت دن ہیچ براثری بولمغان جہتدن اوز دینداش برادر درماندہ لار یغہ اصلا امداد ونعاون لاری یوق، تون وکون اوز منفعت شخصیہ لاری نینک قربانے بولمک لیک ایلہ دنیا حاصل قیلماق غہ حرص واجتہاد لاری حدّ دن ارتوق، اندآغ غفلت آیین لار کہ ایشانیب کونکل قویغان دنیای فانیہ لاری، برکونے دنیا دن حسرت بیلان کوزیومک لار سے ہمان دشمن لاری دست غارت وانتہاب لار یغہ توشوب، بوکور باطن لاری اوز لاری آخرت بازار یغہ مفلس لیق وتنگ دست لیق ایلہ باریب، اجر وثواب متاع نفیسی نے حسرت واضطرار اوتیغہ کویماس لیک، اندیشہ سی نے قیلیب، زاد راہ وتوشۂ آخرت حاصل قیلماق اوچون

احسان ایلامک، واوزلاری دن کین برار خیر جاری قالدورماق، فکری اصلاخیال لاری غہ کیچایدور آیات واحادیث وکلام مشایخ دہ خیر واحسان غہ حث وترغیب ایتکان مواعظ وتذکیر لار غایت غفلت دن قولاق لاریغہ طنین فبات آنکلانا دور، بلکہ موندا غ مغرور طول اہل بولغان مغرور لار اعتقاد لاریدہ، سورۂ کہف دہ ذکر قیلینغان ایکی برادر قصہ سیدہ وارد بولغان آیت کریمہ، وَلَئِنْ رُدِدْتُ اِلٰی رَبِّیْ لَاَجِدَنَّ خَیْرًا مِّنْهَا مُنْقَلَبًا، مضمونیچہ، اوشبو دنیا داکی ثروت وسامان، لاری دن زیادہ راق عز وشان، لار آخرت دہ اولار غہ نصیب وقہیا قیلینور یعنی بیز لار پروردگار تعالے نینک ازلدہ سعادت سرشت یراتیلغان بندہ لاری بولغانیمیز اوچون بو دنیا دہ بیز لار غہ موندا غ اموال ونعمت بیریب دور، آخرت غہ بارگاندہ ہم بوندن آرتوق نعمت وعزت لار لے بیز لار غہ برکیدہ شک یوقتور دیدور لار، موندا غ ہذیان سہ رایق لار اول مغرور دنیا لار نینک بعض برآئلہ خور سپند فجور بولدولت مغرور، لاریدن تکرارًا ایشتیلمک دہ دور، منا آیات واحادیث وکلام مشایخ دہ وارد بولغان دنیا نینک مذمتی، موندا غ عبید دنیا بولغان پلید لار حقیدہ دور، بو صفت دہ بولغان دنیا نینک بندۂ پلید لاری، اوزلاریغہ بریکان اموال دنیا لے اوزلاری نینک سعادت سرشت ایکانلیک لاریدن دیب زعم واعتقاد قیلغان حال دہ، اصحاب کرام، وسلف صالحین عظام اوزلاریغہ یوزکلتورکان اقبال دنیا سبب نقصان اجر اخروی دیب حسرت چیکمک دہ بولوب دور لار، چنانچہ صحیح بخاری دہ وارد بولوب دور کیم برکون (عشرۂ مبشرہ دن بولغان) عبد الرحمن بن عوف رضی اللہ عنہ روزہ تو تکان ایدی، افطار وقتیدہ طعامی نے کلتوردی لار، (اولجناب طعام غہ نظر قیلیب اوزی نینک شغول حال داکی تنعم وغنی لیقی نے کوروب، ورسول اکرم صلے اللہ علیہ وسلم نینک زمان سعادت نشانیدہ فقر وفاقہ نے اختیار ایلاب تزہد برلہ اوتکان صحابہ لار نے یاد یغہ کلتوروب) دیدیکہ مصعب بن عمیر شہید بولدی، حالبوکہ اول مندن افضل ایدی، انکا برجامہ نے کفن قیلدی لار کہ، اگر باشی نے اوراسہ لار آیاغلاری آچیلیب قالور ایدی، واگر ایاغ اوراسہ لار باشی آچیلیب قالور ایدی، وحمزہ رضی اللہ عنہ شہید بولدے، حالبوکہ اول مندن افضل ایدی انینک کفنی ہم شولطرزدہ برقسقہ چادر ایدی، (اولار اول حال برلہ اوتتی لار) الآن بز لار غہ دنیا حد وقیاس دن تاشقاری کینکر وقیلنیب دور، واللہ کہ قورقادور میز کیم بیز نینک کورادور غان ہمہ خیر وحسنا تیمیز اوشبو دنیا دہ بیز نگہ تعجیل قیلنیب، اول عالم عقبی دہ بیز نگہ خیر وحسنات دن ہیچ بر بہرۂ یوقتوردیب، بوسوزنے دیب یغلاماق غہ باشلادی، تا آنکہ باوجود روزہ دار لیقی ایلہ اول طعام نے ترک ایتی، اھ،

منا صحابۂ کرام لار، دنیا نینک اقبال وثروتینی اوزلاری نینک عقبی داکی ثواب وحسنات دن محروم لیق لاری نینک نشانہ سی مودیب قورقوب حسرت چیکار ایکان لار، بز نینک زمانہ لاریمیز داکی دنیا دار مغرور لار دنیای دنیہ نینک اقبالی قیچہ کہ کوبراق یوزکلتورسہ، انے اوزلاری نینک سعادتی دن دیب ہیلا دور لار دنیای دنیہ غہ کمال مغرور لیق ایلہ تفاخر دبولانمک ایلہ، وبخل بلیہ سی غہ مبتلا لیق ایلہ، باز سعادت عقبی نے اوزلاریغہ غینہ مخصوص بیلیب، ثواب جنت نے خدا نینک یولی دہ ہیچ بر احسان وانفاق سرمایہ سی نے تا نشور ماک آماق نے جزم قیلور لار،

بو مغرور دنیا بولغان مختال فخور لارا اعتقاد لاری دہ، کیمکہ سعادتمند و مقبول حق الیسہ، بو دنیا دہ اللہ تعالے
انکا مال و نعمت بریب انے غنی قیلا دور، و دنیا دن محروم فقیر و مسکین لارا الیسہ، اوز لاری نینک مردود حق لیق
لارے دن و شقی لیق لاری دن شوندا غ دنیا دن بے نصیب بولمیش لار، اوشبو اعتقاد دہ بولغان عبید
دنیا و عبید تقدیر خدا بولگان جاہل بیچز، ہمطویلگان حمار و بقر لار، بیلما یدور لار کہ اولم یروا ان اللہ یبسط الرزق
لمن یشاء و یقدر ٹ قول کریمی مضمونیچہ فقر و غنا ہر ایکی سے اللہ سبحانہ نینک مشیتی ایلہ اولور، کیشی نینک شقی لیقی
و سعید لیکی عہ فقر و غنا نینک ہیچ دخلی یوقتور، زمان سابق دہ قارون شقی و انینک امثالی کفار شقاوت
شعار لار عہ بریلگان اموال دنیویہ بیکران لار، و بو زمان لاردہ دنیا نینک معمورہ مملکت لاریدہ دنیای بیحد
و بیقیاس لار ایلہ بہرہ مند و منعم اولمیش یہود و نصاری و مجوس لار، بریلکان دولت و سامان لار، اولار
نینک سعید لیق لاری جہیتدن مودور، نعوذ باللہ من ہذا الاعتقاد السوء، بو بارہ داسورۃ الفجر تفسیریدہ ہم
ہم بر موبچہ سوز لار مذکور دور،

اللہ سبحانہ بو آیت دہ انسان نینک دنیا جہتی بے نیاز بولغاندہ طغیان دہ بولمکی نے بیان قیلغاندن
کین، دنیا نینک اموال فانیہ و زخارف موہومہ سی برآز کون دہ انسان دنیا دن کیتمک ایلہ اندن زائل اولب
اوزیدن سونک دشمن لار یغہ قالیب راستی سے اولار کوروب حسرتینی یغقان کشی چیکمک اوزرہ بولا دورغان
لیقی محقق بولغاچ، اندا غ عاریت مستردہ عہ کونکل قویمای، انے فی سبیل اللہ خیرات عہ صرف ایتیب قبر عہ
اوزی بیلان برگہ کیرا دورغان اعمال صالحہ، و آخرت یخچہ برگہ بارا دورغان اجر و حسنات حاصل ایلامک عہ
اجتہاد کورکورماي، آخرت دن غافل بولوب مغرولیک ایلہ طغیان دہ بولغوچی آگاہ لاندوروب دیدی
کہ اِنَّ اِلٰی رَبِّكَ الرُّجْعٰی ۝ (ای انسان مال فانی دنیا عہ الشانیب طغیان قیلمہ زیرا کم) تحقیق
سنینک یانما قینک و بارا دورغان یرینک پروردگارینک طرفیغہ گینہ دور، اندن اوزگہ سنکا بارا دورغان
جای یوقتور، اول یروہ سنکا علم و ایمان نفع برا دور، جہل و طغیان فائدہ برمایدور، اندہ خیر و احسان برلہ
برلہ حاصل فیلغان اعمال صالحہ سبب نجات بولا دور، بخل برلہ یغقان اموال ضرر دن باشقہ نے کلتورمایدور
فرد

توانگری نہ بمال ست نزد اہل کمال ✤ کہ مال برلب گورست و بعد ازان اعمال

موندا غ بولغان سونک مدت عمری توگا گاندن سونک برکون دنیا دن کیتیب درگاہ الٰہی عہ باریب
قیلغان اعمالی نینک مکافاتینی کورمک عہ دلیدہ راست الشانجی بار، آخرت دہ قبر دن تورو ب حشر بولمک
نے راست دیب ایمان کلتورگان، بندہ دنیای دنیہ نینک حیات فانیہ سی عہ الشانیب، و زخارف مجازی سی
عہ کونکل بریب، غرور و غفلت ایلہ طغیان قیلماس، بلکہ اوزی عہ عطا قیلینغان نعمت نینک شکرینی بجا کلتورو ب
منعم تعالے و تقدس نینک رضا سی عہ اولاندورا دورغان اعمال شایستہ لار تحصیلی عہ انے صرف ایلار، و
جان، و دل و خواہش و جدان ایلہ خیرات و صدقۂ جاریہ قیلماق عہ، و فی سبیل اللہ انفاق ایلامک عہ راغب
اولور، و آیت کریمہ مضمونیدن استنباط قیلینا دورکہ دنیائے فانیہ نینک دولتی عہ و غنی لیقی عہ الشانیب

طغیان قیلماق، پروردگار تعالے جل شأنہ نینک درگاہی غہ رجوع قیلماق غہ تصدیق، وایقانی یوق کفر آیین لارایشی دور مؤمن کامل صاحب یقین لار نینک کاری ایماستور پس اسلام اولادی بو معنی نینک حقیقتی نے ملاحظہ ایلاب دولت فانیہ غہ مغرور اولوب شریعت مطہرہ توخاتغان حدّدن چیقماق دن حذر قیلماق لازم دور،

روایت قیلیب دور لارکہ رسول اکرم صلے اللہ علیہ وسلم کعبہ نینک قاشیدہ نماز اوقوب تورو ب ایمیش لار، ابوجہل لعین کلیب ای محمد سنے موندا غ فعل نے قیلماق دن نہی قیلادیم مودیمیش پس اللہ تعالے بو بارہ دا اوشبو آیت لارنے توشورمیش، اَرَءَيْتَ الَّذِيْ يَنْهٰى ۝ عَبْدًا اِذَا صَلّٰى ۝ ای محمد خبر برگیل منکا (یا کہ ای مخاطب خبر بیرمنکا) کیم دور اول کشنے کہ عبودیت پروردگار دہ کامل بربندۂ اولوغ مرتبہ نے نماز اوقوغان وقت دہ نماز دن نہی قیلادور، اول ناہی نینک بوایشی درست مودور، البتہ انینک بوایشی درست ایماس دور،

بویرہ دہ ینہاک دیب خطاب قیلادور غان مقام دہ عبدًا نے تنکیر ایلہ کلتورمک، اول نہی نینک زیادہ قباحت برایش ایکانیدہ مبالغہ قیلماق، ونہی قیلینغان بندۂ ملک صفات نینک کمال عبودیتی نے اظہار ایتمک اوچون دور، یعنے اندا غ شقاوت پیشۂ کہ عبودیت دہ اکمل خلق بولغان بربندۂ برگزیدہ سنے اوزی نینک مولی سیغہ عبادت قیلماقیدن نہی قیلا دور، انینک بوایشی دن قبیح راق برایش بارمودور موندا غ اینک قبیح ایش نے قیلغوچی طغیان پیشہ فرعون شیم شقاوت سرنوست ابوجہل مردود نہ عجب عقل سیز گمراہ دور،

اَرَءَيْتَ اِنْ كَانَ عَلَى الْهُدٰٓى ۝ اَوْ اَمَرَ بِالتَّقْوٰى ۝ منکا خبر برگیل کہ اگر اول نماز اوقوغوچی بندہ ہدایت اوزرہ بولسہ، یا کہ آدم لارنے شرک دن وعذاب الہ دن ساقلانماق غہ بیورسہ، ہم اشبو نماز دن نہی قیلماق درست مودور، یا معنی بویلہ بولغای کہ خبر برگیل منکا اول طاغی نینک حالی دن کہ اگر اول طاغی ہدایت وصراط حق اوزرہ بولسہ، یا نماز دن نہی قیلماق یریدہ تقوی غہ امر قیلسہ، آیا انینک اوچون بوایش خیر وافضل اولماسمو، اَرَءَيْتَ اِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ۝ خبر برگیل منکا کہ اگر اول نماز دن نہی قیلغوچی شقی دین حق نے تکذیب قیلسہ، ودین حق دن یوزاویرسہ، ایا انینک بوایشی درست مودور، وآیا اوزیغہ برحادثۂ یتوشمک دن وعذاب الہی ایریشمک دن قورقمایدور سو (بو آیت لار بارا سیدا کی تحقیق لار، وفعل لار تحتیدا کی ضمیر لار تو غریدا کی احتمال لار، کشف البیان دہ تفصیلاً مذکور دور) یو قاریقی ہرایکی شرط نینک جوابی محذوف دور مابعدا کی قول کریم نینک دلالتی ایلہ مذکور جواب لار تقدیر قیلینمدی اَلَمْ يَعْلَمْ بِاَنَّ اللّٰهَ يَرٰى ۝ آیا اول نہی قیلغوچی شقی بیلمایدورمو کہ اللہ تعالے انینک قیلغان ایشی نے کورادور، یعنی انینک حالی واعمالی نینک نیمہ ایکانینی بیلادور، وانکا جزاسی نے

مہ شیخ محمد عبدہ معنی نے اختیار اتیب دور ۱۲ منہ،

بیزادور،

مشائخ اعلام لاردیمیش لارکہ اللہ سبحانہ نینک قولی الم یعلم بان اللہ یریٰ دہ ہم وعدہ مندرج دور، وہم وعید، یعنی ای فاسق توبہ قیلغیل کہ اللہ سنی کورادور، ای ریاکار اخلاص نے پیشہ قیلغیل کہ اللہ سنے کورادور، ای خلوت دہ گناہ غہ قصد قیلغوچی ہوشیمنک ایلہ بولغیل کہ اللہ سنی کورادور، نقل قیلادور لارکہ اہل دل لاردن بیری برگناہ غہ مبتلا بولوب اندن توبہ قیلغاندن کین ہمیشہ یغلار ایمیش، بعضے دوست لاری اندن سورمیش لارکہ قچان بحہ مونداغ یغلارسن، خدای تعالے غفور دور، اول ذات دیمیش کیم ہرچند اللہ تعالیٰ عفو قیلسہ مواول گناہ اوزرہ منی کوروب تورگانلیکی نینک خجالتی نے یخوک دفع قیلاآلامن نظم ؎

فرض قیلدیم کیم گنا ہیم نے قیلورسن عفو لیک ✤ نی گہ قیلمیش من کوروب سن اول خجالت نے نیای

باقینک کہ خداوند کریم نینک آگاہ دل بندہ لاری مولی تعالیٰ نینک دانا وبینا لیغ صفتی نے ہمیشہ توکل لاری بوحہ سیدہ استحضار ایلامک ایلہ، اندک برزلت صدوری ایلہ خجالت وندامت دن موندا غ خونِ دل یوتوب گریان وبریان اولمیش لار، بیز غافل لار ایساک غفلت پردہ سی بصیرتیمیز نے قیتیغ اورلب ہیچ بر موعظ وتذکیر شعاع دپرتوی نے کورمایدور غان مرتبہ غہ یتوشکانلیک دن ہرچند کلام آلہی دہ ان اللہ یریٰ یعلم یتر کم وجہرکم ط وہو معکم اینما کنتم ط واللہ بما تعملون بصیر ط وہو علیم بذات الصدور ط کبی آیات بینات لارنے اوقوب کوروب تورساک مو، اولارنینک آفتابِ تابان دن ہم روشن معانی جلیہ سیدن، قساوت باسکان کونکلومیز پرتوگیر، وموعظ سنیہ سی دن پندیذیر اولمای، ارتکاب ایتمک دہ بولغان اعمال قبیحہ میزنے خداوند دانا وبینا نینک بیلمکی وکورمکی دن شرمناک اولوب اوزیمیزنے اندن تارتیب ندامت ایلامک نہ یزدہ بلکہ اللہ تعالے نینک علیم وبصیر صفتی خیالیمیزغہ ہم کیچایدور، موندا غ قبیح غفلت وموندا غ قالین قساوت ہم اولورمو، نعوذ باللہ من ہذہ الغفلۃ المردیۃ، والقساوۃ المفضیۃ الی البوار۔

اگر بیز اہل اسلام کلام آلہی دہ ذکر قیلینغان احکام ومواعظ وامثال لارنینک مضمونینی، کونکلومیز صحیفہ سیغہ کلمک ایقان، ودست ایمان، برلہ نقش اتیب، اقوال وافعال واعتقادیمیزنے، وہمہ امور حیاتیہ میزنے، اجرا قیلماق دہ، انے نصب العین ایلاب عمل قیلساق ایدی، موندا غ ہمہ ملت لارنینک زبونے بولماس ایدوک، اگر بیز اہل اسلام نینک دلیمیز دہ اللہ تعالے ہمہ نرسہ نے کورادور وبیلادور دلیکان جزمی اعتقاد بولسہ ایدی، اہل اسلام دن ہیچ برکشے افعال ذمیمہ واخلاق رذیلہ ارتکابی غہ جرأت ایتالماس ایدی مثلاً برکیمسہ زنا یا شراب خمر یا سرقہ یا سائر کبائر وفسق دن بری غہ ارتکاب ایتادورغان بولسہ، کونکلی دہ اللہ تعالے نینک علیم وبصیر صفتی غہ جزمی اعتقادی بولوب، اوزی نینک اول فعل بدی نے اللہ تعالے بیلیب کوروب تورگانینی خاطر لیغہ کلتورسہ، اول کشی ہیچ حال دہ یمان لیق وفسق غہ ارتکاب ایتمک غہ جرأت قیلالماس، بیلیب کوروب تورگان خدانینک عذابی دن اندیشہ قیلور،

وشونکا اوخشہ برانسان غہ کونکلی دہ یمان لیق قیلماق نے اندیشہ قیلغان، ویا برار مؤمن برادری

نینک غرضی یا مالی یا جانی بارا سعیدہ خیانت نے دلیدہ قصدا تیکان کیشی اللہ تعالی نینک یَعْلَمُ سِرَّکُم وجہرکم دہو علیم بذات الصدور کبی صفت لاریغہ یقین کامل ایلامک ایلہ اوزی نینک دلی دہ اضمار قیلغان ایدیشہ سی نے خداوند دانا ہبیب تورغانی نے خیالی غہ کلتورسہ، البتہ اول اندیشۂ ناروانے فعل غہ کلتورمک غہ جسارت ایتمک نہ یردہ بلکہ انداغ بوزوق اندیشہ وہیودہ فکرلارنے کونکلی غہ یول برمک نے ہم روا کورماس ایدی،

خلاصۂ کلام ہیز مسلمان لار خداوند کریم نینک کلامی اِنَّ الَّذِیْنَ وَالَّذِیْنَ یَعْمَلُوْنَ بصیرکبی آیت لارغہ کونکلیمیز دہ چین اعتقاد ایلمیز بولمک حیثیت دن عمل قیلساک، وہرایش دہ اول اعتقادنے کونکلی میزدہ حاضر تو توب، وکوزیمیز آلدیغہ کلتوروب الیش قیلساک ہیچ بریمان فعل وبوزوق خُلق بزاہل اسلام دن صادر اولمای، تمام افعال واخلاقی میز قرآن کریم دہ جانب الہی دن تعلیم قیلینغان افعال حسنہ واخلاق حمیدہ غہ موافق اولوب، اسلام دینِ مقدسی عالم واکی ہمہ ادیان ایچرہ عالیجناب بردین مقدس ایکانینی اقرار عالم غہ جلوہ گر قیلغان بولامیز الآن بیز لارنینک عامہ میزدن صادر اولمک دہ بولغان اخلاق رذیلہ لارنے کورب اسلامیت غہ زبانِ طعن نے دراز ایلاب، اسلام اہلی دن نفرت دہ بولغان اجنبی لار، اول حین دہ سراپا زبان بولوب اسلامیت غہ ثنا خوان بولمک ایلہ، اسلام اہلی غہ ذوق وجدان ایلہ رغبت کورساتورلار،

كَلَّا لَئِنْ لَّمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ البتہ اول ناہی علیہ اللہ حمید نینک عبودیتی دہ کامل بندۂ برگزیدہ سی نے عبادت دن نہی ایتمک دن، وانکا آزار تیکورمک دن یانسون، عزت وجلالیم ہیلان قسم کہ اگر اول ناہی اللہ ذوالجلال نینک رسولی غہ اذیت ایتمک دن یانماسہ، البتہ اول ناہی نینک مانکلای ساچی دن قتیغ توتوب انے جہنم غہ سودراب تارتورمیز، یعنی البتہ زبانیہ لارغہ بیورامیز، زبانیہ لار اول کافر عنید نینک مانکلای ساچیدن قتیغ توتا دورلار وتحقیر واہانت ایلہ انے دوزخ غہ سودراب ایلتیب، قرایلہ دوزخ غہ تاشلایدورلار، اول مانکلای قولاً یلغانچی فعلاً خطاکار بر مانکلای دور (یعنی اول ابوجہل لعین نینک یلغانچی وخطاکار مانکلای دن توتوب جہنم غہ تارتا میز دیمک دور) یلغانچی لیق وخطاکار لیق ابوجہل نینک صفتی لوبوب توروب اول ایکی صفت نے ناصیہ غہ اسناد ایتمک مبالغہ اوچون دور، وابوجہل لعین نینک یلغانچی لیق وخطاکار لیقی اینگ اولوغ واینگ آشکار براموالیکانینی اظہار اوچون دور، یعنی اول لعین یلغانچی دہ وخطاکار لیق دہ انداغ مرتبہ دہ دورکیم یلغان وخطا انینک ناصیہ سیدن ظہور ایتمک دہ دور،

اول ابوجہل لعین نینک یلغانچی لیقی اول مرتبہ غہ بالغ اولمیش کہ اوز قومی غہ قیلغان یلغانچی لیق سٹیوہ سی دن تجاوز ایلاب، حتی ہمہ عالم نے پراتیب تربیہ قیلغان اللہ رب العالمین غہ واول ذات اقدس طرفیدن ارسال قیلینغان رسول امین غہ یلغان باغلاب دور، ذاتِ اقدس احدی غہ یلغان باغلا ماقی بوکیم محمد نے ارسال قیلغان ایماس دور دیدور، وجناب رسالت مآب غہ نسبتہ یلغان باغلا ماقی

بوکیم اول حضرت رسالت منقبت نے ساحر و مجنون و شوذکا اوخشہ نالایق القاب لارایلہ یاد قیلور، اول شقی نینگ خطا کارلیغی الیسہ، اول سید عالم و مفخر بنی آدم صلے اللہ علیہ وسلم غہ ایمان کلتوروب تعظیم و اعانت ایتمک اورنیغہ انواع اذیت و جفالار تیکوروب تحقیر و اہانت کورگوزمکیدور،

امام بخاری رحمہ اللہ صحیحی ده اوشبو آیت کریمہ بابیده عکرمہ دن روایت قیلیب دور، عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہما اتیب دور، ابوجہل دیدی کہ اگر محمد نینگ کعبہ قاشیده نمازاوقوب تورگانینی کورسام البتہ اشکیلوبیغہ دلپایمن دیب، بوسوز جناب رسول اللہ غہ یتکاچ دیدیکیم اگر اول لعین اوشبو کارشقاوت قرین نے قیلسہ البتہ انے فرشتہ لار آشکارتوتارا یدیلاردیب، اھ

بزار و طبرانی و حاکم و ابن مردویہ روایت قیلیب دور عباس ابن عبدالمطلب جنابلری دیمیش کہ برکونے مسجد ده ایدیم، ابوجہل کلدی، ودیدی کہ خدا اوچون اوزیغہ واجب قیلدیم کہ اگر محمد نے سجدہ قیلغان چاغیده کورسام اینگلوبیغہ البتہ ویسا گایمن دیب، من بوسوز نے آنکلاب مسجد دن چیقتیم، ورسول اللہ نینگ قاشیغہ باریب ابوجہل غینگ دیگان سوزینی خبر بردیم، رسول خدا غضبناک بولوب چقیب مسجد غہ کیرمک غہ شتاب قیلدی، حتی کہ غایت تعجیل دن مسجد نینگ ایشیکی دن کیرمک غہ آلدیراب مسجد نینگ تامی دن توشتی وسورۂ اقرأ باسم ربک الذی خلق خلق الانسان من علق نے قراءت قیلدی، تا آنکہ ابوجہل شاشیده نازل بولغان آیت لارنے اوقوب، اندن اوتوب سورہ نینگ آخریغہ تیب سجدہ قیلدی، بوحال ده برکشی ابوجہل غہ دیدیکہ ای ابوحکم منا محمد سجدہ قیلغان حال ده یاتادور، پس ابوجہل (قیلغان قسمی نے جابیغہ کلتورمک اوچون) رسول اللہ طرفیغہ یوزلاندی، سونکرہ آرقاسی غہ یانیب قاچتی، حاضرلار اندن قاچماتی نینگ سببی نے سوردیلار، دیدی کہ اوزوم بیلہ محمد نینگ اورتاسیده اوت بیلہ تولغان برخندق نے کوردوم۔ والمانائی نینگ ابوہریرہ رضی اللہ عنہ دن قیلغان روایتی ده ابوجہل دیمیش کہ اوزوم بیلہ محمد نینگ اورتاسیده اوت دن خندق نے دہم قورقونچ لارنے وقنات لارنے کوردوم، پس پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم آیتی لارکہ اگر اول لعین منکا یقین کلسہ ایدی البتہ فرشتہ لارانے پارہ پارہ ایلاب تاشلارایدی لار

روایت قیلیب دورلارکہ برکونے رسول اللہ نماز دن منصرف بولغان چاغ ده ابوجہل لعین، اول رسول امین نے منع قیلیش ودیمیش کہ البتہ سن محقق بیلاسن کہ مکہ ده مندن تولاراق مجلس داشی بارکیشی یوق دور (یعنی مکہ اہلی نینگ بارچہ سی دن مینینگ مجلس داشلاریم کوبراق دور) پس اللہ تعالے اول لعین نینگ جوابیده نازل قیلدی کہ فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ ۝ سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ ۝ پس ای محمد ابوجہل غہ، دیگیل کہ مجلس داشی لارینی اوزیغہ یاردم اوچون چیقیرسون، بیزہم یقین دورکہ (انینگ ناصیہ سی دن قتیغ توتوب خوار و رسوا لیق ایلہ انے سودراب جہنم غہ تاشلامک اوچون) زبانیہ لارینی چیقیرامیز،

ایتامنکہ احتمال کہ ابوجہل لعین نینگ مانکلاساچی دن توتوب سودرامک، واول لعین اسلام اہلی نینگ ضریغہ ہمجلس لارینی چیقیرغان ده اللہ تعالے نینگ انکا زبانیہ لارینی چیقیرماقی، آخرت عذابی دن ایلگاری انکا اوشبو دنیاده بدر غزاتیده کورساتیلکان معاملہ دن عبارت اولمک ایلہ، اول معنی مراد بولغانی آیت

کریمہ مضمونیدن بو احتمال مراد بولغان دہ، اوشبو آیت کریمہ اوشبو بارہ غہ بشارت بولور کیم، اگر اول مُعاند ستمگار کفر و عنادی دن، واہل اسلام غہ قیلغان عداوت و آزاری دن، یا نماسہ، اینیک مانکلای ساچی دن توتوب تحقیر و اہانت ایلاب، یوزی اورزہ سودرامک غہ مسلمانلارنے اللہ تعالےٰ متمکن و قادر قیلادور دیب، درحقیقت اول عناد پیشہ، عقل ہدایت تلقین ارشادی ایلہ عذاب الٰہی دن اندیشہ ایلاب کفر و عناددن یا نماغاچ، اوشبو عذاب غہ شبو عالم دہ یولوقتی، اندا غکہ اول کافر شقی، جناب رسول تقی غہ استہزا و اذیت ایتمک دن یا نمای، اذیت و جفاسی درجۂ نہایت غہ تیپ، رسول اللہ نینک قتلی نے قصد ایتیب، وطن مألوفی دن ہجرت ایتیب چیقاتی غہ باعث بولغاچ، اللہ ذوالجلال نینک صفت قہاریتی ظہور غہ کلیب، اول کافر معاندنینک ناصیہ سیدن توتوب بدر بیابانی غہ تارتتی، اول لعین ہم اوزینہ ہمسلک بولغان یارو معین لارینی یاردم غہ چاقریب بدر غہ آلیب باردی، اللہ تعالےٰ اوزی نینک جان سپار بولغان مُجاہد عسکرلاری (زبانیہ لاری) مہاجرین و انصارنے پیغمبری نینک امدادی غہ چاقریب بدر غہ کلتوردی، ابوجہل نینک اہل نادی سی بولغان برمینک نفر شجاع و مُسلّح کردہ لار، حامی دین اسلام بولغان اوچیوز اون اوچ نفر مجاہدین سعادت پژوہ لار، نینک دستِ حق پرست لاریدہ ذلیل و مہین لیق ایلہ، بعضی سی مقتول، و بعضی سے اسیر شقاوت مصیر ادلدی، وابوجہل مخذول ایسہ جانپاران اسلام دن مُعاذ و مُعوّذ رضی اللہ عنہما نینک شمشیر شجاعت تسخیری ایلہ زخمدار اولوب، میدانِ معرکہ دہ خریلداب حالت رمق دہ یتقیلیب یاتقان دہ عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ کلیب اول فرعون شدید العناد نینک باشی نے پلید تنی دن جدا قیلدی، وکوتارالماگان جہتدن باشی نے یوزی اورزہ سودراب رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم نینک قاشیغہ آلیب باردی، خلاصہ بوکیم اول شقی گمراہ اَسْوَأُ طریق ایلہ مقتول اولوب سرِ مقطوعی ناصیہ سیدن توتوب یوزی اوزہ سودرالدے، بو آیت کریمہ نینک مضمونے آخرت دن ایگاری اوشبو دنیادہ انکا کورساتیلدی،

اوشبو آیتِ کریمہ نینک اِخبارِ حقانیت اِشعاری مَنصّۂ ظہور دہ موندا غ قویاش کبے غرض جمال ایلاکاچ، بو قولِ الٰہی نینک بے شبہہ معجزۂ ظاہرہ و بیّنۂ باہرہ ایکانے ظاہر اولوب، مونینک ایلہ خبر برگوچی پیغمبر صادق الوعد نینک حق یعنی دہ صادق یعنی دہ اصلا شک و شبہہ غہ محل قالماسلیقی محقق دور، پس اول رسولِ صادقِ امین نینک حقانیتی غہ وراست لیقی غہ شوندا غ دلیل ناطق، و برہان مبین، تورو غوق اینیک نبوتیدہ شبہہ ایتمک، عناد و مکابرہ دن باشقہ برایش ایماس دور فما ذا بعد الحق الا الضلال

اگر برار دی شعار منکرانہ اعتراض ایلاب دیسہ کہ اللہ تعالےٰ اوز کلامیدہ کلا لئن لم ینتہ لنسفعن بالناصیۃ بالناصیۃ یعنے اگر ابوجہل اوشبو ایٹیلی ون (اللہ نینک رسولی غہ آزار و جفا قیلماقی دن) یا نماسہ البتہ اینیک ناصیہ سیدن تارتیب خوار و ذلیل ایلاب سودرامیز دیب دور، حالبوکہ بیز لار اَخبارِ سیر غہ عطف نظر ایلاساک کورامیز کہ ابوجہل نینک آزار و جفاسی، و اینیک مجلس واس لاری نینک اذیت و استہزاسی، پیغمبر خدا غہ بردوم کم قیلینماب دور، بلکہ کون بکون اشتداد دہ اولمیش، حتیٰ کہ غایت شدت جفا دن رسول اللہ

ترکِ خانمان و وطن ایلاب ہجرت اختیار ایتمیش، پس ینمہ اوچون اللہ تعالےٰ اوشبو آیت دہ قسم برلہ قیلغان وعدینی انجاز ایتیب، اوشول حال دہ اسنے گرفتارِ عذاب ایلاب پیغمبری نینگ انتقامی نے آلمادی، ورسولی غہ ومومن لارغہ تشفّی برمادی دیب، ایتامیز کہ بو سوال نینگ جوابی نے اللہ سبحانہ اوزی نینگ کلامی دہ سورۂ کہف دہ صراحۃً ذکر ایتیب دور، وایتیب دور کہ وَرَبُّکَ الْغَفُوْرُ ذُو الرَّحْمَۃِ لَوْ یُؤَاخِذُھُمْ بِمَا کَسَبُوْا لَعَجَّلَ لَھُمُ الْعَذَابَ بَلْ لَّھُمْ مَّوْعِدٌ لَّنْ یَّجِدُوْا مِنْ دُوْنِہٖ مَوْئِلًا (ای محمد سنینگ ربینگ مغفرتے اتم واکمل صاحب رحمت دور، اگر ربینگ اول کافرجفاکار لارنے قیلغان کفر وعنادلاری سببی برلہ دنیادہ مؤاخذہ قیلسہ ایدی، البتہ اول کفر شعار لارغہ اوزی نینگ عذابی نے تیز لیق برلہ تو شورار ایدی، بلکہ اول کافرلارغہ عذاب اوچون وعدہ قیلینغان بر وقت بار دور، اول وعدہ قیلینغان عذاب نینگ وقتی کلگان دہ اول کافرلار خدادن باشقہ سیغینا دورغان ہیچ برپناہ نے تاپمایدورلار، وقوتولا دورغان اولارغہ ہیچ بریر یوقتور) درحقیقت کلام الٰہی دہ ذکر قیلینغان اُمَم سابقہ وانبیاء سابقین نینگ قصّہ وحال لاریغہ نظر اعتبار ایلہ باقساک، ابتدای ظہور نسلِ بشردن تارتیب ہر وقت عادت اللہ شوندای جاری کیچیب دور، پیغمبر لاریغہ آزار وجفالار تیکوزوب تکذیب قیلغان تمرد پیشہ ظالم قوم لارنے مدت اہمال لاری بیب، وعدہ قیلینغان عذاب ساعتی تیکان ہمان، توتوب نام ونشان لارینی قویمای ہلاک ایتیب دور، زمان عذاب کلگونچہ استعمال ایلاب عنادایلہ مستہزیانہ مَتٰی ہٰذَا الْوَعْدُ اِنْ کُنْتُمْ صٰدِقِیْنَ دیب استہزا قیلغوچی مغرور لار حلولِ عذاب ایلہ کَاَنْ لَّمْ تَغْنَ بِالْاَمْسِ اولوب جہاندن کیتیب دور لار، اندای کہ پیغمبر لارنینگ مُعَمَّری حضرت نوح علیہ السلام قومی نے دین حق غہ دعوت قیلیب توقوز یوز للیگ ہیل قوم شقاوت پیشہ ایچرہ نہایت سیز آزار وجفالار تارتیب دور وخدا نینگ امرینی تیکوزمک دہ اولاردن تیکان ادب سیز لیق لارغہ ہر قنچہ تحمل کورگوزگانیچہ اول خباثت اندیشہ لارنینگ افزیتی حدّدن آرتیب دور، ناگاہ اہمال مدتی تیب زمانِ عذاب ونکال تیمک ایلہ اول بدآئین لارنینگ بارچہ سے طوفان بلاسیغہ گرفتار اولوب ہیچ وبنیادلاری قوروب دور، دشمنگا اوخشہ حضرت ہود پیغمبر نینگ قومی عاد، وحضرت صالح پیغمبر نینگ قومی ثمود، وبولاردن باشقہ ہر پیغمبری کہ قومی کفرآئین وجفاقرین اولمیش عاقبت بدکردار لیغی نینگ جزاسی نے کوروب دور، پس ایمدی لازم دورکہ دنیای دنیہ نینگ ثروت وجاہ فانیہ سیغہ مغرور اولوب بندگانِ خدا غہ ظلم وجبر وتکبّر کورگوزگان قتیغ کونگل زبردست لار، وہم اوامر دنیہ نے توتمای مناہی ومعاصی غہ بیباکانہ انہماک ایلاگان غفلت پرست لار، گذشتہ لارنینگ احوالی دن عبرت آلیب انتباہ حاصل قیلسون لار، اللہ تعالےٰ نینگ اہمال برمکی نے اوزلاری نینگ شایانِ تأدیب ایماس لیک لاریغہ حمل ایتیب غافلانہ امرارِ وقت وتفویتِ فرصت ایلماسون لار، زمان وعدۂ عقوبتی تیکان حال دہ حسرت وندامت چیکیک سود ایتماس، وزمانِ نعمت نے غافل لیق ایلہ شکر ایتمای فوت ایلگان نینگ افسوس وندامتی کونگل لوحہ سی دن اصلا کیتماس، جبّار تعالےٰ نینگ قہاریق صفتی ظہور غہ کلماکی دن اندیشہ قیلماق کرک، وبو دنیا نے آخرت نینگ مزرعہ سی ایکانینی جزم ایتیب آخرت زادراہی نے حاصل قیلماق نے غنیمت بیلمک لازم دور،

کلّا

ناہی مذکور، یعنے ابوجہل کفور، اول عبد شکور نے عبادت رب غفور دن نہی ایتمک دن یا نسون، لَا تُطِعْهُ - ای محمد اول کافر گمراہ شقاوت دستگاہ غہ اطاعت قیلمہ، پروردگار ینک نینک عبادتینی قیلماق دن سنے منع قیلغاندہ اینک یاندورکی ایلہ نماز او قوماق دن یا منہ، بلکہ اول کافر کذب شعار خطاکار غہ قارشو لیق کورسا تماکینک دہ ثابت و برقرار بولغیل وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ۝ وسجود و صلاتینک غہ مداومت قیل، وسجدہ قیلماق ایلہ معبود کریمینک غہ تقرب حاصل ایت،

اوشبو آیت کریمہ نینک ظاہری دن قویاش کبی ظاہر اولدی کہ معبود حقیقی نینک عظمتی نے دل غہ کلتوروب، کمال خضوع ایلہ بندہ عبودیت صادقہ سینی اظہار ایلامک اوچون جبین نیازنے ذلیلانہ خاک عبودیت غہ قویوب، پروردگار بے انباز غہ سجدہ قیلماق وصمیم قلب ایلہ عبادت وظیفہ سی نے ادا ایلامک کریم کارساز درگاہی غہ تقرب حاصل قیلماق غہ وسیلہ وسبب دور، موندا غ بولغاندن کین پس پروردگار کریم درگاہی غہ قرب حاصل ایتمک نے ایستاگان بندۂ کامل غہ لازم دورکہ، وظائف عبودیت نینک المکی وافضلی ومعراج مؤمنین بولغان نمازنے خضوع وخشوع ایلہ تمام ارکانینی بجا کلتوروب ادا ایلامک نے اہم امور دن بیلگای، ومحض رضائے پروردگارنے تاپمک، واوز بندہ لیق وظیفہ سی نے اوا قیلماق، نیتی دہ اینے اقامت ایلامک ایلہ اوزی نے قرب رضای حق غہ فائز بولغان خاص بندہ لارزمرہ سیغہ داخل قیلای،

وجبین بندہ لیق نے سجدۂ نیاز غہ قویوب، پروردگار تعالی نینک علویت عظمت آیاتیغہ کمال عجز ایلہ تذلل وانقیاد کورگوزوب، انفس وآفاق دہ اینک علویت وجلالی دن باشقہ نے ملاحظہ قیلمای، سبحان ربی الاعلی تسبیحی نے ظاہری وباطنی تیلی برلہ ایتمک غہ اجتہاد ایتکای،

تا اشرف اعضاسی اولان یوزی نے خاک نیاز غہ قویوب پروردگار تعالے وتقدس غہ خشوع وسکینت اظہار ایتمک وعظمت وجلال خالق بیچون عز شانہ جنابی غہ خضوع وتذلل کورساتیب، کونکلی نے سینوق وجسمی نے خوار ایلاب، سراپا سرنگون لیق ایلہ، بندہ لیق شیوہ سی بجا کلتوروب، عرتبۂ تقرب غہ تیکای،

حدیث صحیح دہ وارد بولوب دورکیم رسول اکرم صلے اللہ علیہ وسلم دیمیش لار اَقْرَبُ مَا یَکُوْنُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّہٖ وَہُوَ سَاجِدٌ فَاَکْثِرُوا الدُّعَاءَ[1] بندہ نینک پروردگاریغہ یقین راق بولماقی بندہ نینک سجدہ دا بولغان حالیتدہ دور، پس موندا غ بولغاچ ای مؤمن لار سجدہ دا دعا نے تولا قیلانگیز،

اوشبو آیت نینک وبو حدیث نینک مضمون لاریچہ، سجود ربِّ معبود سبب قرب آلہ ودوالیسہ پس انکا مواظبت واہتمام ایلامک لازم دور، فرائض خمسہ اوا سیدہ اجتہاد تمام کورگوزمک ایلہ، وہم معاش شغلی دن فارغ بولغان وقت لاردہ توشۂ معاد حاصل ایتمک اوچون نوافل لارغہ مشغول لیق ایلہ، بو مقام غہ تیکاچ اوشبو سورۂ شریفہ تفسیریدہ قلم شکستہ رقم نے باش ایلہ سعی ایتمک دن توختاتمک مناسب کورولدے، لیکن

---

[1] بو حدیث نے مسلم وابوداؤد ونسائے ابوہریرہ رضی اللہ عنہ دن روایت قیلیب دورلار، رحمہ

بز مؤمن لار نینک بو سورۂ مبارکہ دن آلماکیمیز لازم بولغان حظ و اعتبار و التفاظ بار اسیدہ بر نیچہ سطر لار یازمک ضرور بلینیب آیتامن کہ اوشبو سورہ دن بیز لار نینک آلا دورغان حظیمیز بو کیم، کرک کہ بیز مسلمان لار ہر برایش نے ابتدا قیلور دہ اللہ سبحانہ نینک نام اقدسی برلہ ابتدا ایلاب اندن استعانت تیلا گا یمیز، خصوصًا قراءت و تعلم و تعلیم غہ شروع قیلغاندہ اللہ تعالے نینک نامی برلہ ابتدا قیلماق نے و اندن مدد تیلا ماک نے لازم بلیکا یمیز (نام اللہ برلہ ایش نے باشلامک دہ دل بسم اللہ نینک سرّ و خواصی دن غافل بولغان حال دہ مجرد تیل برلہ بسم اللہ مراد ایماس دور، بلکہ بسم اللہ برلہ ایش باشلامک دہ حکمت او شبو ایش باشلاغان ایش اللہ کریم نینک نعمتی، یا اینک رضا سیغہ تیمک غہ وسیلہ ایکانینی یاد غہ کلتورمک، و اول کار مشروع اتمامی دہ اللہ تعالے دن امداد تیلا مک دور، مثلاً یمک و اچمک و کیمک دہ بسم اللہ دیمک، او شبو طعام و شراب و لباس منعم حقیقی جلّ شأنہ نعمت بیکرانی دن منکا عطا قیلنغان بر نعمت مغتنمہ دور، و سو نینک شکری منکا واجب دور دیب، کونکل دن غفلت پردہ سی نے کو تاریب آگاہ لانمک، و اول نعمت شکری نے بجا کلتورمک دور، و اگر قرآن او قوماق غہ شروع ایلاب بسم اللہ دیسہ، اول کلام قدیم، نینک پروردگار حکیم طرف کریمی دن بندہ لار ہدایتی و سعادتی او چون بیار یلگان کتاب عظیم ایکانینی یاد غہ کلتورو ب، بو نعمت عظمی و موہبۂ کبری نینک تعظیمی غہ و شکری غہ مبادرت ایلامک دور، و اگر تعلم دینی و یا دنیوی غہ شروع قیلور دہ بسم اللہ دیسہ، مذکور شروع قیلینغان علم نے اللہ تعالی نینک نعم جزیلہ سیدن براثری دیب بیلمک و انجامی معرفت الہی غہ یتکورو ب مسعود دارین او لمک غہ وسیلہ ایکانینی دلغہ کلتورمک دور،

خلاصۂ کلام ہر بر نرسہ نے ابتدا قیلور دہ بسم اللہ دیمک، اول نرسہ نے پروردگار تعالے نینک آثار نعمت بیکرانی دن براثر، و صنایع بلیغہ سیدن بر صنع دیب، تفکر و تذکر ایلامک دور، شو نینک او چون پیغمبر یمیز صلے اللہ علیہ وسلم اُذْکُرُوا اللہَ عند کل حجر و شجر دیمیش لار، یعنی ہر بر تاش نے یا درخت نے کو رگاندہ، یا او لار نینک خواصی نے او قوغاندہ، او لار نینک مبدع حقیقی سی نے یاد ایتیب، بو لار خالق یگانہ نینک آثار قدرت عظمت آیاتی دن براثر دور دیب تذکر قیلینک لار دیمک دور،

و ینہ بز مسلمانلار غہ لازم دور کہ دنیا و آخرتیمیز نینک سعادتی او چون، یعنی دنیا دہ مسعود لیشامک، و عقبی دہ امن و راحت غہ تیمک او چون، دینی و دنیوی علوم لار غہ اشتغال کو رگوزگا یمیز، و تنبل لیق و نا دانلیق دن قدر تیمیز بار یچہ اجتناب ایتکا یمیز، علم نینک انسان غہ دنیا دہ عزت و آخرت دہ شرف بو لمکیدن تاشقاری علم نینک فضیلتے و نا دانلیق نینک مذمتی غہ بو کفایہ دور کیم، تعلیم تاپکان ایت نینک صیدی حلال دور، و تعلیم کو رمانگان نادان ایت نینک صیدی حرام دور و اللہ تعالے قرآن مجیدہ علم لے و اہل علم لے مدح و جہل نے و اہل جہل لے ذم قیلیب دور بو ایسہ بارچہ قرآن او قوغان کشی لار غہ معلوم دور

و ینہ بیز مسلمان لار غہ لازم دور کہ اللہ تعالے ثروت و غنا عطا قیلسہ، مال دنیا غہ مغرور بولوب حق اللہ نے

ح بو حدیث نے امام احمد مسندیدہ روایت قیلیش دور ۱۲ منہ

سے منع ایلاب مسکین و فقیر لارغہ نظرِ حقارت ایلہ قراب، کبر و غرور و فسق و فجور و رطہ سینہ چو موب، طغیان قیلما غایمیز و مُدتِ حیاتیمیز ہتیب بو دنیا دن کتیب خداوند تعالے درگاہی غہ رجوع قیلما قیمیز نے ہمیشہ کوڑیمیز نیک آلدیدہ تو توب، دنیا غہ کونکل قویما قدن، دانینک اموال فانیہ سی نے حرص ایلہ ذخیرہ قیلماق دن، اوز نفسی میز نے یاندوروب، آخرت استعدادی نے قیلماق غہ شغل و اجتہاد ایلا گایمیز،

وینہ ہر مسلمان لارغہ لازم دورکہ خدانینک عبادتیغہ مشغول لیق قیلغانلارغہ خواہ علم غہ و خواہ عبادت غہ مَیل قیلغانلارغہ، وہم خدانینک بندہ لاریغہ ہرایکی عالم نینک سعادت و راحتی نے خواہلاب، اولار نیک دنیا و آخرت دہ مسعود بولمک لاریغہ یول کورگوزوب، بو بارہ دا صاف قلب برلہ اجتہاد کورگوزکان لارغہ محض حسد و غرضِ نفسانی ایلہ مانع بولما غایمیز و اولار نے مشغول بولغان اول کار مصلحت انجام لاریدہ سرِ بستانہ قویغایمیز،

و اوزیمیز نینک قیسی حال دہ ایکانیمیز نے پروردگارِ دانا کوروب بیلیب تورگانینی، صمیم قلب ایلہ قطعی اعتقاد ایلاب حرکات و سکنات و اقوال و افعالی میزدہ آگاہ لیق ایلہ بولغایمیز،

اگر بر ار فاسق فاجر، ویا معاندِ دینِ اسلام بولغان کافر طرفیدن آیین دینیمیز دن بعضے سی نے اجرا ایلامک دہ منع و تہدید یوز کلتورسہ انینک ہذیانی غہ سمع اعتبار سالمای، اول ظالم مانع نینک تہدیدی دن اصلا باک تومای، دینیمیز امری نے ادا ایلامک دہ رسوخ و ثباب دہ بولغایمیز،

و صلواتِ خمسہ غہ محافظت ایلامک دہ، و سجودِ پروردگا اوچون بندہ لیق جبین نیازی نے خاک مسکنت غہ اظہارِ تذلّل و انکسار برلہ قویوب درگاہ الٰہی غہ تقرب حاصل ایتمک دہ اجتہادِ تمام کورگوزگایمیز رَبَّنَا اٰتِنَا مِن لَّدُنکَ رَحمَۃً وَّہَیِّئ لَنَا مِن اَمرِنَا رَشَدًا تمام بولدی سورۂ علم تفسیری سنہ ۱۳۴۴ سلخ ماہ مولدہ بندۂ ضعیف قاری محمد ظریف تقریر لسانِ اَلکن بیانی، و تحریر بنانِ عجز افترانی ایلہ الحمد للہ حمداً کثیراً کثیراً

سورہ قدر مکہ دہ نازل بولمیش آیت لاری بش، کلمہ لاری اوتوز، و حرف لاری یوز یگرمہ بر دور،

بِسمِ اللّٰہِ الرَّحمٰنِ الرَّحِیمِ

اِنَّا اَنزَلنٰہُ فِی لَیلَۃِ القَدرِ ۝ تحقیق بز اول قرآن نے قدر کیچہ سیدہ توشوردوق، سونینک معنی سی بزکہ ذاتِ الوہیت آیاتِ مستجمع الاسماء الحسنےٰ والصفات دورمیز، قرآن مجید نینک ابتدا سے محو دلی نے شب قدر دہ باشلادوق دیمک دور، یاکہ تمام قرآن نے شبِ قدر دہ لوحِ محفوظ دن برنجی آسمان غہ توشوردوق دیمک دور،

بویردہ اوشبوایکی وجہ نے ذکر قیلما قیمیز علما لاردن بو بارہ دا نقل قیلینغان روایت لار نینک اختلافیغہ

کورہ دور، چنانچہ بعض علما لار روایت قیلیب دور لار کہ اللہ سبحانہ نینگ امری ایلہ جبرئیل علیہ السلام شب قدر دہ تمام قرآن نے لوح محفوظ دن تلقی ایلاب، برنجی آسمان داکی بیت العزۃ دہ سفرۂ کرام غہ یعنے ملائکہ کاتبین غہ املا قیلمیش، سونکرہ بحسب مصالح عباد رسول اللہ غہ مفرقاً آیب تورمیش، بو وجہ نے ابن جریر طبری تفسیر یدہ متعدد طریق لار ایلہ ابن عباس دن، وسعید بن جبیر دن، وشعبی دن روایت قیلیب دور ومونداں باشقہ وجہ نے ذکر ایتماب دور، وابن حجر عسقلانی فتح الباری دہ صحیح ومعتمد فقط اوشبو روایت دور لا غیر دیمیش،

وبعض علما لار قرآن نینگ ابتداے تنزیلی اوشبو شب قدر دہ واقع بولغان اللہ تعالے نینگ قولی لیلۃ القدر قرآن کریم نینگ ابتداے تنزیلی کیچہ دہ بولغانیغہ دلالت قیلا دور دیب دور لار، واول خیر وبرکہ لیک کیچہ نینگ رمضان مبارک کیچہ لاریدن بری ایکانیغہ سورۂ بقرہ داکی شہر رمضان الذی انزل فیہ القرآن قول کریمی برلہ حجت کلتوروب دور لار لار بولار نینگ قولی غہ کورہ جبرئیل امین جناب سید المرسلین غہ ابتدای وحی دہ اقرأ باسم ربک سورہ سی نینگ اولی نے رمضان آیدہ کیچہ دہ آیب توشکان بولا دور، انداغ کہ برجماعہ بومعنی غہ باریب دور لار، اول جماعہ دن یحیی صرصری قصیدۂ نونیہ سیدہ اتیب دور شعر

وَاَتَتْ عَلَيْهِ اَرْبَعُوْنَ فَاَشْرَقَتْ ✦ شَمْسُ النُّبُوَّةِ مِنْهُ فِيْ رَمَضَانَ

حالبوکہ اکثر علما لار ابتداے نزول وحی ربیع الاول نینگ سکزیدہ دوشنبہ کونے واقع اولغان دیمیش لار، ابن القیم الجوزی بوقول نے اکثر علماء نینگ قولی دیب ہمہ دن ایلگاری ذکر اتیب دور، وباشقہ قول لارنے قیل لقطی برلہ کلتوروب ضعیف لیقی غہ اشارت قیلیب دور، وبو جماعہ اللہ تعالے نینگ قولی انزل فیہ القرآن نے انزل اللہ القران فی شانہ وتعظیمہ وفرض صومہ دیب تاویل قیلیب دور لار، (یعنے اللہ تعالے قرآن نے رمضان آیی نینگ شانیدہ، وانینگ تعظیمی دہ، وروزہ سی نینگ فرض لیقی بار اسیدہ نازل بلدی) وبعض علما ابتداے نزول وحی نے رجب آیدہ ایدی دیمیش لار، اما صحیح بخاریدہ باب مبعث النبی دہ ابن عباس جنابلاری دن روایت قیلینغان حدیث ابتداے وحی نینگ ربیع الاول دہ ایکانینی ترجیح قیلا دور ابن عباس جناب لاری اتیب دور کہ انزل علی رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم وہو ابن اربعین فمکث بمکۃ ثلاث عشرۃ سنۃ ثم امر بالہجرۃ فہاجر الی المدینۃ فمکث بہا عشر سنین ثم توفی صلے اللہ علیہ وسلم اھ

وحضرت انس دن روایت قیلینغان حدیث دہ بعث علی رأس اربعین وارد بولوب دور، رسول اکرم نینگ مولدی صحیح مشہور قول غہ کورہ شہر ربیع الاول دہ واقع اولمیش، پس ابتداے وحی قرق یاش نینگ باشی دہ بولغانده ربیع الاول دہ دیکان جماعہ نینگ قولی مرجح اولا دور، بو قولغہ کورہ انا انزلناہ فی لیلۃ القدر دن مراد ایکنجی تفسیر بولا دور، یعنی قرآن نے جملۃً لوح محفوظ دن سماء دنیا غہ توشورو دوق دیمک مراد اولا دور یا کہ لیلۃ القدر نینگ فضیلتے وقدر وشرفی بار اسیدہ اوشبو وحی نے توشورو دوق دیمک مراد بولسہ مورد اولا دور،

اللہ سبحانہ نینگ اوشبو سورۂ نینگ اولی دہ اوزی نینگ ذات مقدسہ سیدن لفظ جمع برلہ

عبارت کلتورمکی، اوزی نینک عظمت وجلالی نے اظہار اتیمک جہتیدن دور، یاکہ اسما وصفاتی بیلان معاذات الوہیت آیاتی غہ دلالت قیلسون دیمک اوچون دور،

صحیح بخاری دہ اتیب دور کہ انزلناہ داکی ہاء قرآن دن کنایہ دور، وانا انزلناہ نے جمع لفظی برلہ کلتوروب دور، حالبوکہ منزل (یعنے نازل قیلغوچی) یلغور اللہ تعالے نینک اوزی دور، عرب قومی تنہا برکشی نینک فعلے نے تأکید اتیمک نے ایتاسہ لارانے لفظ جمع برلہ کلتورادور لار، تا اول قول ثابت راق ومؤکد راق بولسون دیمک اوچون، اھ،

یعنے انزلناہ داکی ضمیر اگرچہ قرآن نینک ذکری اولماسہ موقرآن غہ راجع دور، قرآن مجید نینک تعظیمی نے اظہار اتیب ذکر اتیمای ضمیر کلتورمکی قرآن کریم نینک قدری نینک بلندلیغی غہ وکمال شرف دہ مشہور ایکانلیکی غہ اللہ تعالے طرفیدن شہادت دور کیم انینک کمال شہرتے صراحۃً ذکر اتیمک غہ حاجت توشور ماس دیمکدور، گویا قرآن عظیم کمال شہرتیدن جمیع مستمع لار ذہن لاریدہ حضور متمکن ایکانلیکی اشارۃً انے اضمار ایلہ کلتورمیش، ایتاتمنکہ قرآن نے صراحۃً ذکر اتیمای ہاء کنایہ برلہ کلتورمک، گویا ای محمد اقرأ باسم ربک برلہ ابتدا قیلینیب سنکا وحی قیلینغان قرآن نے نیز سنکا برخیر وبرکہ لیک کیچہ دہ نازل قیلدوق دیگان مضمون غہ اشارت قیلماق ایلہ بو سورہ نینک سورۂ متقدمہ غہ مناسبت ومربوطیتی نے ہم اشعار قیلادور،

إنّا انزلناہ نے جمع ایلہ کلتورمک امام بخاری قولی چہ عرب اسلوبی نے رعایہ قیلماق اوچون بولمیش چنانچہ قرآن کریمدہ اکثر مواضع دہ کلام عادت عرب غہ مبنی ایراد قیلینا دور، امابو یردا کی نکتہ اللہ سبحانہ اوزی نینک عظمت وجلالی نے اظہار اتیمک، واوز طرف الہی سیدن بندہ لار غہ نازل قیلینغان فرمان ہدایت ضمانی نینک عظمت شانینی اخبار ایلامک دور، اندا غ کہ بعض ملوک حشمت مدار لار، رعیت لاریغہ چیقارغان یرلیغ لاریدہ اوز نفس لارینی لفظ جمع برلہ ذکر قیلور لار، چنانچہ فرامین عنوانیغہ القاب ملوکانہ لارینی یازغاندن سونک موندا غ یازا دور لار کہ بیز نینک بارگاہ حشمت پناہیمیزدن رعیۃ رضاجوی لاریمیز غہ اوشبو یرلیغ جہان مطاع نے چیقاریب فرمان واجب الاذعان قیلامیز کہ دیب، حقیقت دہ بو کلمات فخامت آیات ایرادی دن غرض اوزادولوغلوق وشوکت وعظمت لارینی وامرلاری نینک لازم الاداء ایکانلیک لارینی مرم لارنینک کونکل لاریغہ توشورمک دور،

شونکا اوخشاتہ اللہ ذوالجلال نینک ہم لفظ جمع نے ایراد اتیمکی، اوز عظمت وجلالی نے بندہ لار کونکل لاریغہ توشورمک ونازل قیلغان کلام سعادت انجامی نینک اوز طرفیدن توشورولغان برفرمان واجب الاتباع ایکانلیکی بندہ لار غہ بیلدورمک اوچون دور،

التسبحانہ قرآن عظیم الشان نے تعظیم ایلاب انینک انزالی نے اوز ذات مقدسہ سیغہ اسناد قیلیب دور، باوجودانکہ انینک نزولی جبرئیل علیہ السلام نینک واسطہ سی ایلہ متحقق ظہور دہ جلوہ گراولمیش، وہم اوشبو تحقیق وتأکید اوچون بولغان ان ہیلان مفید اتیب دور، موندن مقصود قرآن معجز نظام، بلاغت انتظام نینک کلام ملک علام، ایکانیغہ انکار ایتیب جہلہ نے محمد اوزی یاساب خدا نینک کلامی دیب افترا قیلادور دیگوچی

مُعَانِدلارغه رَدّ دور، گویا آیتا دورکه تحقیق، هیچ برشک وشبهه یوق کیم محمد تبلیغ ایتکان اول قرآن معجز نشان نے انکا بیز نازل قیلدوق، اول قرآن بیز نینگ درگاهِ قدسیت دستگاهیمیزدن غنیه توشورولگان کلام معجز نظام دور، غیر نینگ یاغان سوزی ایماس دور، ای منکرلار سوز نینگ بلاغتِ اعجاز آیاتینی کوروب کلام الٰهی ایکانینی محقق بیلینگ، وشائبده هیچ شبهه ایتمک نے روا کورمای انکا ایمان کلتوروب فرمانیغه عمل قیلینگ دیمک دور،

اگر سورسه لارکه قرآن نے بریولی رسول اکرم غه توشورمای، اوّلاً همه سی نے لوح محفوظ غه توشوروب امتے تدریج ایله توشورمک ده حکمت نیمه، تورات نے حضرت موسی غه وانجیل نے حضرت عیسے غه بریولی توشورگانلرنی توشورسه نه بولورایدی دیب،

جواب بیرامیزکه موندای حکمت حضرت رسول اکرمؐ نینگ کتابِ کریمی نے اوّلاً بریولی بیت العزّه غه توشوروب، اول شاهِ رسالت نینگ قدرِ عالی ورجاتینی بریولی کتاب کلمک لیک ده صاحب کتاب بولغان حضرت موسی کبی پیغمبر اولوالعزم لارغه برابر قیلغاندن کین بازاولحضرت نینگ کمال مرتبه سی نے وقدر عظیمینی وفضیلت وشرفی نینگ زیاده لیغی نے اظهار ایتمک دور، اندا غکه براولوغ مرتبه لیک کیشیغه بر پادشاه حشمت پناه طرفیدن اوّلاً فاتحه خدام لارنینگ دستِ تعظیم پرستی ایله هدیه لار وارداولمک، اول کشی نینگ شرفی اوزره شرف وفضیلتی اوزره فضیلت زیادت اولمک غه باعث اولور، وپادشاه عظمت دستگاه نزدیده اول کشی نینگ قدری وحرمتی اولوغ ایکانیغه استدلال قیلینور،

دینه قرآن کریم نینگ تدریج ایله نازل قیلینماقی دا کی حکمت انینگ حفظی نے آسان قیلماق، وپیغمبر خدا نینگ سینهٔ مبارکه سیده امنے ثابت وراسخ ایتمک دور، چنانچه الله تعالے سورهٔ فرقان ده دیب دور وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ (کافرلار ایتا دورلارکه قرآن نیمه اوچون محمد غه تماماً بریولی نازل قیلینماغای، انداغ که تورات وانجیل بریولی نازل قیلدی الله تعالے تعالی ایتا دور قرآن نے بیز شوندای غ مُفَرَّقاً نازل قیلدوق، تا اول قرآن ایله ای محمد سینگ کونکلونگ نے ثابت وبرقرار قیلغایمیز، یعنے قرآن کریم نینگ آیت لاری کونکلوگ ده حفظ اولوب اورونلاشسون دیمک اوچون) درحقیقت بوحکمت بالغه نینگ سرّی، قول کریم آلی مضمونیچه آفتاب دیک آشکار اولدی که قرآن تمام نازل بولغوچه اصحاب کرام ون تولا کیشیلارانے حفظ قیلدیلار، قرآن تدریج ایله نازل قیلینماق وسیله سے ایله کونکللاردهٔ حفظ اولوندی، اگر قرآن هم تورات وزبور وانجیل کبی بریولی نازل بولسه ایدی اکثری اوقوماق وبیتماقنے بیلماگان اُمّی برقوم غه اینگ حفظی مشقت ومشکل بولورایدی، تورات وزبور وانجیل نینگ بریولی توشوروللماقی ایسه، اول پیغمبر لارنینگ امت لاری اوقوماق نے ویازماق نے بیلادورغان قوم ایدی لار، باوجودِ اول قوم لاراوقوماق ویازماق ده ماهر، وآباء واجداد لاریدن تارتیب مدنیت برله تربیه لانیب کلگان، وعموم تواریخ بشردن باخبر برقوم لاربولسه لارمو، کتابِ سماوی لارینی حفظ اتیب جیلا بعد جیلٍ تحریف وتغییردن ساقلاب لانے انتشار ایتمک نه بردهٔ، بلکه برارنسخه سی نے هم قالدورماسے

انے عالم صحیفہ سیدن یوقاتغان لار

عرب قومی ایسہ ہرچند اُمّی وبدوی برقوم بولسہ لار مؤ قرآن نینگ تدریجاً نازل قیلینماقی سایہ سیدہ انے کونگل لاریدہ تاش غہ حکمت قیلینغان نقش ویک حفظ اتیب، قرآن نے بتون یر یوزیغہ نشر قیلدیلار

— باقینگ قرآن نینگ تدریجاً نازل قیلینماقی وای حکمتِ بالغہ غہ، وعرب ملت نجیبہ سے نینگ قرآن نے یاد ایتمک بار اسیدہ قیلغان اہتمامی غہ، پس قرآن کریم نینگ تدریج ایلہ نازل قیلینغانی نینگ حکمتی واصحاب کرام نینگ اول کتاب کریم نے حفظ ایتمک غہ قیلغان اہتمام لاری نینگ نتیجہ سی، بولدولمیش دور کیم کتاب سماوی لارنی سینہ لارے نینگ گنجینہ سیدہ حفظ ایتمک، وانے نازل بولغان ہیئتی دہ بے زیادت ونقصان یاداوقوماق، اوشبو امت اسلامیہ نینگ خواص وفضائلی دن بولوب دور، اُمم سابقہ دن ہیچ بریغہ کتاب سماوی لاری نے حفظ ایتمک مُیسّر اولمامیش دور،

دینہ قرآن آیت لاری نینگ تدریج ایلہ ہر بر واقعہ خصوصیدہ نازل قیلینماقی، مؤمن لار نینگ صدق وایقان لاری آرتیب بصیرت لاری زیادہ اولمک غہ سبب اولمیش، چنانچہ قرآن کریم بو معنی نے اوزی افادہ قیلا دور،

دینہ قرآن نے تدریج ایلہ نازل قیلماقدا کی حکمت، پروردگارِ عالم نینگ اوز رسولِ اکرمی غہ یبارگان پیکِ کریمی جبرئیل علیہ السلام نینگ اولجناب غہ واقع بولغان مسائل لاریارا سیدہ بعض احکام شرع نے تعلیم برمک، وسورالگان بعض وقایع وحوادث لارجوابینی یتکورمک اوچون، درگاہِ ربّ العزت دن کلیب بارماکی دہ، حضرت رسول اکرم نینگ مبارک خاطریغہ تسلّی وراحت یوزلاکی، وجناب مالک الملک جلّ شانہ جانبیدن پات پات کلیب تورگان پیکِ قدسی صحبتی دن قلب مُطہّر رسول اللہ داکی مصباح فیض الٰہی نینگ نوری زیادہ تابش غہ کلماکی، کبی فیض لار مندرج دور، وہم اول رسولِ کریم جبرئیل علیہ السلام نینگ تیز تیز رسالتِ حق نے مُرسِل اکرم صلے اللہ علیہ وسلم غہ یتکوزوب تورکی، نبی محترم نینگ شرفی نے اظہار و مُرسِلِ عظیم جل شأنہ نینگ اول مُرسَل کریم غہ فضل وعنایتی نینگ زیادہ لیغی نے اشعار ایتمک غہ سبب دور،

اما اوشبو مبارک کیچہ نینگ لیلۃ القدر آتالکی دہ علما لار بر نیچہ وجہ لار بیان قیلیب دور لار ابن جریر اول کیچہ اندراج کیچہ دور کہ اللہ تعالےٰ اوشبو یل بولا دورغان جمیع تدبیرِ امور واحکام نے اندہ تقدیر قیلا دور دیب دور، وبو معنی نے مجاہد وسعید بن جبیر دن نقل ایتیب دور،

امام نووی بو قول نے اکثر علما غہ نسبت بیریب اوزگہ وجہ لار دن انے مقدم ذکر ایتیب دور، عبدالرزاق وغیرہ محدّث لار بو قول نے اسانید صحیحہ ایلہ مجاہد دن وعکرمہ دن وقتادہ دن وبولار دن اوزگہ علماءِ مفسّرین دن روایت قیلیب دور،

بیلمک کرک کہ اللہ سبحانہ جمیع امورِ مقدّرہ لار نے ازل دہ آسمان وزمین نے یراتیشدن ایلگاری تقدیر قیلغان، تقدیر ازلی دور، الخ اوشبو کیچہ بولا دورغان تقدیرِ امور دن مراد، اوشبو ازلدہ تقدیر قیلینغان

لارنے اوشبو مبارک کیچہ دہ فرشتہ لارغہ اظہار ایتمک دور، بوطریقہ دایکم سَفَرَۂ کرام اوشول سنہ اجرا قیلینماقی غہ قضای ربانی تعلّق تاپکان امورِ مقدرہ نے آیریب بیتا دور لارتا اول اجرا سیغہ حکم قیلینغان امورِ مقدّرۂ سنویہ نینگ مقداری اولارغہ بیلینگای، زیراکہ قدر تقدیر معنی سیدہ دور، وتقدیر ایسہ برزسہ نے مقتضای حکمت مقدارِ مخصوص اوزہ تعیین قیلماق دور، قَدْر قَدْر ہر ایکی سی برمعنی دہ دور، یعنی اللہ تعالیٰ اوشبو سنہ بولادور غان یامغور ورزق ونباتات وریاح وزلازل وصواعق وحروب ومصائب واحیاء واماتہ وغیرہم بولادور غان ایش لارنے مقتضای حکمتی حسبی چہ، اول کیچہ دہ مقدارِ مخصوص اوزرہ مُدَبّرات امور بولغان ملائکہ غہ تافتوّرادور، چنانچہ اللہ تعالیٰ نینگ قولی فیہا یُفْرَقُ کُلُّ اَمْرٍ حَکِیْمٍ اندن خبر بیرادور[1]

وبعض علما لار دیب دور کہ لیلۃ القدر آتا لمکی قدری نینگ اولوغلیقی جہتیدن دور، زُہْری دن منقول دور کہ دیمیش لیلۃ القدر لیلۃ العظمۃ والشرف دیمک دور، اندا غ کہ عرب نینگ کلامی دہ فلانے نینگ قاشیدہ فلانے نینگ قدری بار دیمک منزلہ وشرفی بار دیمک دور، لیلۃ القدر خیر من الف شہر بو معنی غہ دلالت قیلادور، سونکرہ علما لار بو قَدْر وشرف نینگ مَرْجِعی بار اسیدہ برنیچہ احتمال بیان قیلیب دور لار، احتمال کہ بو قَدْر وشرف اول مبارک کیچہ دہ عمل قیلغوچی غہ راجع دور، یعنی اول کیچہ دہ طاعات واعمال خیر غہ مشغول لیق قیلغان کشی صاحبِ قَدْر وشرف اولور، یا احتمال کہ اول قَدْر وشرف اول کیچہ دہ قیلینا دور غان فعل غہ راجع دور، یعنی اول کیچہ دہ قیلینغان طاعت وعبادت نینگ قدری اولوغ وشرفی زیادہ دیمک دور یا احتمال کہ بو ایکی معنی متضمن بولمک ایلہ اول قَدْر وشرف اول کیچہ نینگ اوزیغہ راجع دور، یعنی قرآن کریم اندہ نزول قیلماقی ایلہ، واول کیچہ نینگ اوزی فضیلت دہ مینگ آی دن یخشیراق دور دیب وصف قیلینماقی ایلہ، یاکہ برکہ ومغفرت ورحمت اول کیچہ عالم غہ نازل بولمکی ایلہ، یاکہ اول کیچہ نے عبادت برلہ احیا قیلغان کیشنے صاحب قدر ومرتبہ بولمکی سببے ایلہ اول کیچہ قدر وشرف ایگاسی دور،

ابو بکر وراق دن منقول دور کہ اتیبب دور اول مبارک کیچہ نینگ لیلۃ القدر آتا لمکی نینگ سببی بو دور کہ اول کیچہ دہ قَدْر لیک برکتاب مبین قَدْر لیک جبرئیل امین نینگ تیلی برلہ قَدْر لیک پیغمبر رحمۃً للعالمین غہ نازل قیلینمیش دور، شاید کہ اللہ تعالےٰ نینگ بو سورۂ مکرمہ دہ القدر لفظی نے اوچ بار ذکر قیلماقی، اوشبو سبب

---

[1] شیخ محمد عبدہ رحمۃ اللہ اتیبب دور، بو لیلۂ مبارکہ نے لیلۃ القدر آتامک اینینگ اوچون دور کہ اللہ تعالےٰ اول کیچہ دہ دین مبینی نے تقدیر ایتمک نے، وخلایق نے جہل وضلالت دن قوتلقار غوچی صراط حق غہ آدم لارنے دعوت قیلماق تو غرلیسیدہ پیغمبر کریمی غہ تحدید خطہ قیلماق نے ابتدا قیلیدہ، مالیہ قدر عظمت و معنی سیدہ دور عرب لار نینگ کلامی دہ فلان لہ قدر دیمک نینگ معنے سے لہ شرف وعظمۃ دیمکدور زیراکہ اللہ تعالےٰ اوشبو مبارک کیچہ دہ پیغمبری نینگ منزلتی نے عالی ایلاب، انے رسالت برلہ معظم ومشرف قیلیب دور انتہی ۱۲ منہ،

اوچون بولغای دیب،

قرآن کریم نینگ انزالی یوقاریده ذکر قیلینغان ایکی وجه نینگ قیسی بری بیلان که بو سه لیلة القدر ده ایکانلغی اوشبو سورۂ کریمه مضمونی چه محقق دور، لیلة القدر ایسه جمهور علماء نزدیده رمضان نینگ کیچه لاریدن برکیچه دور، پس آیت کریمه نینگ معنی سی قرآن نے بیز بے شبهه رمضان نینگ کیچه لاریدن بولغان لیلة القدر ده نازل قیلدوق دیگان بولور، قدر نینگ معنی سی نے ایسه یوقاریده بیان قیلدوق، پس موندا غ بولغاچ سوره دخان نینگ اولی داکی انا انزلناه فی لیلة مبارکة قول انکی سیدن مومراد اوشبو لیلة القدر دور، چونکه الله تعالے اول لیلهٔ مبارکه نے فیها یفرق کل امر حکیم قول کریمی برله وصف قیلیب دور یعنی تحقیق قرآن نے بیز خیر وبرکت لیک برکیچه ده نازل قیلدوق دیدور، سونگره اول برکت لیک کیچه ده حکم قیلینغان همه الیش لار، یاکه حکمت غه مشتمل بارچه امرلار بربریدن جدا قیلینا دور دیدور، مناً اوشبو معنی بیلان وصف قیلینغان لیلهٔ مبارکه لیلة القدر نینگ اوزیدور، اول کیچه قرآن کریم نینگ نزولی غه محل بولغان جهتدن اول سوره ده لیلة المبارکه آتالیب دور، سونگره همه امور مقدره لارانده اجرا تیلیب نسخه قیلینا دور غان جهتدن، فیها یفرق کل امر حکیم قول کریمی ایله وصف قیلینیب دور، بو سوره ده ایسه اول کیچه قرآن نینگ نزولی غه محل بولغانلیغی فه کوره قدر لیک وشرافت لیک آتالغان دیک اوّل کیچه ده همه حکم قیلنمیش امرلار تقدیر قیلینغان (یعنی آجرا تیلیب مقداری تعیین قیلینغان) جهتدن لیلة القدر آتالیب دور، گویا اوشبو سوره داکی القدر لفظی سورۂ دخان داکی

شیخ محمد عبده رحمة الله اتیب دور، اما آدم لاردن تولا کیشیلار نینگ سورۂ دخان ده ذکر قیلینغان لیلهٔ مبارکه نے شعبان نینگ نصفی کیچه سی دیمک لاری، فیها یفرق کل امر حکیم قول کریمی نے اول کیچه ده رزق لاردن مقدار جدا قیلینا دور دیب تأویل قیلماق لاری، وشونکا اوخشه سوز لارنی لیلة القدر یا راسیده هم دیمک لاری، هیچ برحجت قاطعه سیز غریب یا راسیده سوز قیلماقنه جرأت ایتمک جمله سیدن دور، ویژه مومن لار غه جائز ایماس امور جمله سے دن دور پیغمبر معصوم صلے الله علیه وسلم دن وارد بولغان خبر متواتر بولما غان ده موندا غ نرسه لاردن بیر نرسه غه اعتقاد قیلماق، وموندا غ امرلار یا آتالغان روایت لار مضطرب، وا غلبی ضعیف، بلکه اولار نینگ تولاسی یلغان دور، وعقائد یا بیده موندا غ روایت لار نے اخذ ایتمک درست ایماس دور، وسماء دنیا داکی بیت العزة یا راسیده کی وقرآن کریم نے اوشبو لیلة القدر ده جمله اول بیت العزة غه نازل بولمکی تو غریسیده کی سوز نینگ موشونکا اوخشه رسول الله دن وارد بولغان خبر متواتر بولما غان جهتدن عقائد دین غه کیرگوزدب قویماق روا ایماس دور، مونکا اوخشه عقیده لارده گمان نے اخذ ایتمک روا اولمایدور واگر گمان نے اخذ ایتا دور غان بولسا ک، اول حال ده نعوذ بالله گمان غه اتباع قیلماق ایله ذم قیلینغان مشرک لار جمله سے دن بولور میز حالبوکیم مسلمان لار اوشبو مصیبت ایچره تو شوب دور لار، یعنی الله نینگ غیری دن بولغان نرسه نے اعتقاد قیلماق ده دلیل قطعی بولا دور غان اخبار برله فضائل اعمال ده عمل قیلماق غه دلیل بولغان اخبار ظنی آراسی نے ارالاشتورماق مصیبتی غه، پس اول آدم لار کبی موندا غ مصیبت غه تو شمک دن حذر قیلغیل انتهی

۱۲ ۱۲ منه

مبارکہ لفظی سنے، وہم فیہا یُفرق کل امر حکیم وصفی نے افادہ قیلیب دور، یعنی لیلۂ مبارکہ ولیلۃ القدر ہرایکی سی رمضان نینک کیچہ لاریدن قرآنِ کریم نازل قیلینغان خیر و برکتاب لیک برکیچہ نینک اسمیدور، ہرایکی سی باشقہ باشقہ کیچہ نینک نامی ایماس دور، اندا غ بولغاندہ کلام الٰہی دہ تناقض لازم کیلا دور، اگر بالفرض انا انزلناہ فی لیلۃ مبارکۃ قول کریمیدن مراد قرآن نینک ابتدای نزولی لیلۃ القدر آتالغان رمضان نینک کیچہ لاریدن برمُعَیَّن کیچہ دہ واقع اولمکی دور، دیسہ، کلام الٰہی دہ تناقض اولمای نہ اولور، مگر کہ لیلۃ القدر دَوْر قیلا دور دیگان علما لارنینک قولی غہ کورہ شول قرآن نازل قیلینغان قَدْر کیچہ سی دَوْر قیلماق ایلہ شعبان نینک نصف کیچہ سی واقع بولغان بولسہ، احتمال دیب تناقض نینک دفعی نے تجویز قیلسہ لار، بو احتمال غایت دہ بعید و اعتماددن ساقط دور، چونکہ لیلۃ القدر نینک شرفی و برکت و خیریق بولماکی قرآن نینک اندہ نزول قیلینماقی و امور مقدرۂ محکمہ لار اندہ فصل قیلینماقی جہتی دن گینہ دور، فرضاً شعبان نینک نصفی دا کی کیچہ دہ بو امور لار واقع اولغان بولسہ، پس قرآن نازل قیلینغان لیلۂ مبارکہ دیسہ، قَدْر آتالغان کیچہ مُعَیَّن بولغاچ، انے رمضان کیچہ لاریدن و سائر آی لار کیچہ لاری دن التماس قیلینماس لیک لازم دور، زُبْدۂ تحقیق بوکیم لیلۂ مبارکہ ولیلۂ قدر آتالغان کیچہ رمضان نینک کیچہ لاریدن برمُعَیَّن کیچہ دور، زیراکہ اَبَدُ الدَّہر ہادی خلایق اولمک ارادۂ الٰہیہ سے ایلہ اللہ حکیم طرفیدن نازل قیلینغان قرآنِ عظیم الشأن انسان لار نینک منافع دینیہ و مصالح دنیویہ لار یغہ سبب بولمکے حیثیتی دن انینک ابتدا نازل قیلینغان کیچہ سی نے قرآن نینک خیر و برکہ سے و فضیلتی و حرمتی غہ کورہ لیلۂ مبارکہ ولیلۃ القدر اسم لارے ایلہ کلتوریش، پس بعض برکتاب لاردہ فی لیلۃ مبارکۃ نے ای البراءۃ وہی النصف من شعبان ویمک لارے خطای ظاہر دور وانیجنین بعض مفسر لار نینک وقیل لیلۃ النصف من شعبان دیب بو بارہ دہ روایت قیلینغان حدیث براءہ سے تفسیر دہ ذکر ایتمک لارے قرآن کریم نینک تفسیر یغہ مناسب برایش ایماس دور، فافہم

و قرآن نے کیچہ دہ نازل قیلینماقی نینک حکمتی بوکیم انسان نینک دلی کیچہ دہ ہر برنرسہ دن فارغ بولوب جمع بولور، و مقصود دل نینک حضر یقی دور،

اللہ سبحانہ قرآن مجید نینک انزالی نے اوز ذاتِ مقدسہ سیغہ اسناد ایلامک ایلہ قرآنِ عظیم نینک تعظیمی غہ اشارہ اتیکان دیگ، اول قرآن نازل بولغان زمان نینک ہم تعظیمی نے اظہار ایلاب ویدی کہ،

وَمَآ اَدْرٰىكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ۝ ای محمد لیلۃ القدر نینک نیمہ ایکانینے سنکا نیمہ بیلدوردی، یعنے قدر کیچہ سی نینک فضیلت و مرتبہ سی نہ درجہ دہ اولوغ ایکانینی ہیچ کیم سنکا بیلدور مادی زیراکہ اول خیر و برکت لیک اولوغ کیچہ نینک قدر و مرتبہ سی نینک اولوغلیقی نے بیلمک لیک خلق نینک دائرہ دراییتی دن خارج دور، انینک عظمتِ شأنینی بیلمک غہ و بلدورمک غہ علام الغیوب تعالے دن اوزگہ کیشی قادر ایماس دور، کرک کیم انے سنکا بیز بیلدورگایمیز لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ اَلْفِ شَهْرٍ ۝ شب قدر فضیلت دہ مینک آی دن یخشی و فضیلت لیک راق دود اندا غ آی

لاردن کیم اول آی لارایچره شبِ قدر یوقتور،

ابن جریر طبری اتیبب دورکیم بو آیت بارا سیده ذکر قیلینغان قول لار نینک ظاہر تنزیل غه اشُبهی اول قول دورکه اتیبب دور لار اوشبو شبِ قدر ده قیلغان عملِ خیر یخشیراق دور مینک آی ده قیلغان عمل خیردن که اول آی لار ده شب قدر یوقتور دیب، سونکره بو معنی نے مجاہد دن و عمرو بن قیس الملائی دن نقل قیلیب دور،

عددِ الف نے بخصوصه ذکر اتیمک احتمال که عددِ کثیر نے اراده قیلماق اوچون بولغای، چونکه عرب لار نینک عادتیده، بلکه عجم لار نینک محاوراتیده، براشیا نینک غایتی نے ذکر قیلور ده لفظِ الف وہزار و مینک نے کلتورا دور لار، اما انینک حقیقتی نے اراده قیلماید ور لار، وغرض لار ے اول ایش نینک کثرتیده مبالغه قیلماق دور، قرآن عربی دہنکام وحی دا کی مخاطب لار عرب بولغاچ، خطاب و محاورہ واستعمال ده عرب اسالیب وتفننّاتی ده کلام وارد اولمشدور، اما مفسّر لار بو یرده الف نے بخصوصه ذکر قیلماق توغریسیده بعض براثر لار ایراد قیلیب دور لار، چنانچه بنی اسرائیل ده برمردِ جہاد پیشه نینک اسلحۂ جہاد نے اوزیغه دُرّبَر ایلاب مینک آی جہاد غه مشغول لیق قیلماقی، دیاکه پیغمبر میز غه همه امت لاری نینک عمر لاری کورگوزولوب اولار نینک عمر لاری نینک قسقه لیقی نے کوروب اولار نینک قلتِ اعمال لاریدن متأسّف بولغانده الله تعالے لیلة القدر نے عطا قیلماقی، وشونکا اوخشه خبر لار، اگر مذکور خبر لار صحیح بولسه لار، اول حالده الف نے ذکر قیلماق ده حقیقتی مراد اولا دور، والله اعلم بحقیقته،

خلاصۂ کلام، قرآن معجز نظام، ده وارد بولغان اعداد لار دا کی سرّ و حکمت لار خداوند علّام الغیوب نینک اوزیغه موکول دور، انینک حقیقت و حکمتی نے اوزی بیلا دور، وانینک جنابیدن صادر بولغان هیچ برنرسه بے حکمت ایماس دور، انکا سؤال واعتراض غه یول یوقتور چون وچرا سیغمایدور،

الله سبحانه لیلة القدر نینک مینک آی دن اولوغ بولوشی نینک علتی نے بیان قیلیب دیدیکه، تَنَزَّلُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوْحُ فِيْهَا بِاِذْنِ رَبِّهِمْ ۚ (اول شب قدر نینک مینک آی دن یخشیراق ایکانے بووجه دن دورکه) اول کیچه ده فرشته لار، وروح بارچه لاری پروردگار لاری نینک اذنی برله زمین غه توشا دور لار، روح دن مراد جبرئیل علیه السلام دیمیش لار، اول جناب زمرۂ ملائکه غه داخل بولوب تورو غلوق بازانے روح لفظی ایله مخصوص ذکر اتیمکی فضیلت و شرفی جہتیدن دور، اندا غ که علماء بلاغت خاص نے عام غه عطف قیلماق نینک فائده سی خاص نینک فضلی و قدری غه تنبیه اوچون دور دیمیش لار،

قوله والروح بارا سیده مفسّر لار موندن باشقه برموپچه قول لار هم بیان قیلیب دور لار اما امام

ے شیخ محمد عبده رحمة الله عدد الف نینک مفهوم ظاهری مراد ایماس بلکه غرض تکثیر دور دیب دور ۱۲ منه،

رازی نینک اصحّ بوکیم بویرده روح دن مراد جبرئیل دور دیمکی غه کوره بیز بویرده روح نے جبرئیل غه تفسیر قیلدوق، چونکه الله تعالیٰ اولجناب نے قرآن ده روح آتاب دور، چنانچه دیب دور، فَاَرْسَلْنَا اِلَیْهَا رُوْحَنَا اگرچه اول جناب نینک روحانی لیق ده همه ملائکه غه اشتراکی بولسه مو لیکن روح دمیده قیلماق ایله، وهم حیات بخش لیق ده روح کبی بولوب روح آتالغان وحی الٰهی نے تلقی قیلغوچی بولمک ایله، روح تسمیه قیلینماق غه شایان دور، بنابرین روح القدس وروح الامین آتالیب دور مِنْ کُلِّ اَمْرٍ (ملائکه وروح نینک پروردگارلاری ادنی برله اول کیچه ده زمین غه توشمک لاری) هر برادولوغ ایش لار اوچون دور، یعنی شبوسنه اجرا قیلینماقی تقدیر قیلینغان خیر وشرایش لارا وچون دور، امام رازی بوجه نے وهو قول الاکثرین دیب دور، یاکه الله تعالےٰ بنده لاریغه تیکوزمک نے ایتاگان خیر وبرکت جمله سی دن بولغان هر برایش بیلان توشا دورلار،

— قوله تعالیٰ باذن ربّهم دلالت قیلادورکه ملائکه لار بیز انسان لارنے کورمک غه مشتاق وبیز نینک مقدر بمیز بولغان زمین غه توشمک غه راغب دورلار، شونینک اوچون زمین غه توشمک غه پروردگار عالم دن اذن سوراب لار، واذن بریلمک ایله نازل بولادورلار،

وبو آیت فرشته لارنینک معصوم لیقی غه وهر برایش نے اذن ربّ برله قیلما غلیق لاریغه دلالت قیلادور بوقول کریم فرشته لارتعظیمی غه متضمن بولغاندیک عاصی لارتحقیری غه مشتمل دور،

وقوله من کل امر دلالت قیلادورکه ملائکه نینک توشتمکی زمین داکی بنده لارنینک مصلحت لاریغه عائد برامر مهمّ اوچون دور تفرّج اوچون ایماس دور، فرشته لارنینک هر بری امر مهمّ بیلان توشادوردیمک دور، سَلٰمٌ هِیَ حَتّٰی مَطْلَعِ الْفَجْرِ ○ اول مبارک کیچه تا فجر طلوع قیلغوچه تمام امین لیک وسلامت لیک دن باشقه نرسه ایماس دور، یعنے ریاح وصواعق وشونلکا اوخشه باعث قورقوچ بولادورغان آفت لار وحادثه لاردن برار نرسه اول کیچه ده قوزغالمایدور، بلکه اول کیچه ده توشادورغان نرسه سلامت ونفع وخیر دن اوزگه نرسه بولمایدور، کیچه سلامت غه ظرف بولوب تورو غلوق انے نفس سلامت برله وصف قیلماق اول مبارک کیچه نینک سلامت غه مشتمل بولمکیده مبالغه اوچون دور، یعنی اول خیر وبرکت سلامت غه اندارغ مشتمل بولورکیم گویا نفس سلامت اولور، البته شک یوقکیم جمیع عالم نینک هدایت وارشادی اوچون نازل قیلینغان قرآن عظیم الشان نینک نزولی غه محل بولغان خیر وبرکت منبعی بولمیش کیچه درحقیقت نفس سلامت بولمک غه شایان دور، بو وصف دن معلوم بولادورکه شب قدر دن باشقه کیچه لاردن سلامت وهم بلا برله حکم قیلینا دور، امابو مبارک کیچه ده الله تعالیٰ سلامت دن باشقه نے تقدیر اتیمایدور، یاکه اول مبارک کیچه مومن لارغه سلام بیرادورغان فرشته لارنینک تولا لیغی دن سلام دن اوزگه ایماس دور، بو معنی غه کوره سلام تسلیم معنے سیده دور، یعنی قدر کیچه سی کون پاتکان دن باشلاب فجر طلوع قیلغوچه کیچه ملائکه لارطاعت اهل لاریغه سلام بیرادورلاردیمک دور، والله اعلم بمراده

ایمدی لیلة القدر با راسیده بریچه سطر لاریازمک مناسب کورولدی، بیلمک

کرک کیم اوشبو آیات کریمہ لیلۃ القدر نینک ثبوتیغہ دلالت قیلا دور، بو آیت لار ایلہ لیلۃ القدر آتالغان برمعیّن فضیلت لیک کیچہ نینک باریغی معلوم بولدی، لیکن اوشبو مبارک کیچہ آیا ہر سنہ متکرر بولوب تورا دورمو، یا کہ رسولِ اکرم صلے اللہ علیہ وسلم نینک زمانِ سعادت اقترانی دہ بولوب سونکرہ مرتفع ومنقطع اولغان مو، بو بارہ دور علماء لار اختلاف قیلیب دور لار، بعض علما دیمیش کہ لیلۃ القدر قرآن عظیم الشان نینک نزولِ برکت شمولی اوچون بر بار واقع اولوب سونکرہ منقطع اولمشدور ہر سنہ منکر راولماس دیب، امام نسفی بو قول نے رد قیلیب دیب دورکہ لیلۃ القدر رسول اللہ نینک وفاتیدن سونک کوتاریلیب کیکان دیگوچی نینک قولی مردود دور دیب، وجمہور علما نزدیدہ لیلۃ القدر باقیہ دور، اللہ تعالے نینک بندہ لاریغہ بولغان فضل ورحمتی نے تیکوزمک اوچون ہر یل تکرار کلیب تورا دور،

سونکرہ علما لار اختلاف قیلیب دورکہ لیلۃ القدر رمضان غہ خاص مودور، یا کہ رمضانغہ خاص ایماس بلکہ سنہ نینک ایچیدا کی اون ایکی آی ایچرہ دور قیلا دور دیب،

فتاوی قاضیخاندہ امام اعظم ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ دن نقل قیلیب دورکہ لیلۃ القدر رمضان غہ خاص ایماس دور، بلکہ سنہ نینک ایچیدہ دور قیلا دور دیب،

وجناب شیخ اکبر قدس سرہ الاطہر ہم بو قول غہ باریب دور، وفتوحات دہ دیب دورکہ من لیلۃ القدر نے شعبان دہ دریج الاول دہ کوردوم لیکن تولاراق رمضان دہ کوردوم دیب، واکثر علما نزدیدہ لیلۃ القدر رمضان غہ خاص دور، ابن الہمام شرح ہدایہ دہ امام اعظم دن نقل قیلیب دورکہ شب قدر رمضان دہ دور، لیکن رمضان نینک قیسی کیچہ سیدہ بولوشی معیّن ایماس دور، گاہی ایلگاری وگاہی کین کیلا دور، وامامین نزدیدہ ہم شوندا غ رمضان دہ دور، لیکن وقتی معیّن دور ایلگاری وکین کلمایدور، اھ،

سونکرہ علما لار شب قدر نینک رمضان مبارک نینک آخرقی اونیدہ بولمکی من حیث الدلیل ارجح دیب انکا اتفاق قیلیب دور لار، شافعیہ لار نزدیدہ عشر اخیر نینک طاق کیچہ لاریدہ یگرمہ برنجی یا یگرمہ اوچنجی کیچہ لاردہ بولمکی ارجحی دور، جمہور علما نزدیدہ یگرمہ تینجی کیچہ سی ارجحی دور، ابی بن کعب رضی اللہ عنہ مونکا جزم قیلیب دور، حتی کہ اندہ معیّن ایکانیلکی غہ قسم قیلیب دور، انداغ کہ صحیح مسلم دہ مذکور دور،

علامہ ابن القیم الجوزی رحمۃ اللہ زاد المعاد دہ یازیب دورکہ اگر سورسانک ایکی عشر نینک قیسی بری افضل دور، ذوالحجہ نینک اولغی عشری مویا رمضان نینک آخیرغی عشری مو، وہم شب قدر افضل مویا شب معراج افضل مودیب، آیتیا من کہ اما اولغی سوال نینک جوابی غہ موندا غ دیمک صواب دورکہ رمضان نینک عشر اخیری نینک کیچہ لاری افضل دور، ذوالحجہ نینک اولغی عشری نینک کیچہ لاری دن، وذوالحجہ نینک عشر مذکوری نینک کوندوزلاری افضل دور، رمضان نینک عشر اخیری نینک کوندوزلاری دن، وبو تفصیل ایلہ اشتباہ زایل بولا دور، وبو جواب نینک دلیلی بو کیم رمضان نینک عشر اخیری نینک کیچہ لاری انجق لیلۃ القدر نینک اعتباری ایلہ فضیلت لیک دور، ولیلۃ القدر کیچہ لار جملہ سیدن دور، وذوالحجہ نینک عشری الیسہ انجق کوندوزکون لاری نینک اعتباری ایلہ فضیلت لیک دور، چونکہ اندہ نحر کونے وعرفہ کونے دتر ویہ کون لاری موجود دور

وامّا ایکنجی سوال الیسه اول نے ابن تیمیه حضرت لاریدن سورمیش ایدی لار، بوطریقه دایکم برکیمسه ایتا دورکه بلکه شب قدر افضل دور، آیا بوایکی کیشیدن قیسی بری نینک سوزی صواب دور دیب، ابن تیمیه جناب لاری دیمیش که امّا شبِ معراج شب قدردن افضل دیگوچی نینک مرادی اگر اوشبو سوزیدن رسول الله نینک معراج غه چیقغان کیچه سی امتِ محمد اوچون هر یلی عبادت ایله قایم بولماق ده ودعا قیلماق ده شب قدردن وشب قدرده قایم بولوب عبادت قیلماق دن افضل دور دیمک ایسه، اینینک بوسوزی باطل دور، مسلمانلاردن هیچ برکیمسه بوسوزنے دیماب دور، بوحکم شب معراج قیسی کیچه ایکانلیغی مُعَیَّن بیلیگان تقدیرده دور، حالبوکه شب معراج نینک نه آیی غه دنه عشری غه دنه اول کیچه نینک معیّن لیقی غه هیچ بردلیل قایم بولماب دور بلکه بوباره دا کی نقل لار منقطع ومختلف دورلار اول نقل لاردن اینینک تعیینی غه قطعی دلیل یوقتور، وشبِ معراج دیب گمان قیلینغان برکیچه نے قیام ودعا برله تخصیص قیلماق مسلمان لارغه مشروع اولماب دور بخلافِ شب قدرکه اینینک تعیینی ده واندہ قایم بولوب عبادت ودعا قیلماق نینک فضیلتی ده دلیل صحیح صریح لاروارداولوب دور انلغ. که صحیحین ده ثابت بولوب دورکه رسول الله صلے الله علیه وسلم دیمیش، مَنْ قام لیلة القدرِ ایماناً واحتساباً غُفِرَ له ما تقدم من ذنبه (کیمکه شبِ قدرده عبادت ایله قایم بولسه نیت وعزیمت جمتیدن یعنی اینینک شرافت لیک برکیچه ایکانیغه الیشانیب، وخدا نینک رضاسی وثوابی نے طلب قیلیب اول کیچه ده عبادت قیلسه، اول کیشی نینک اوتکان صغیره لاری مغفرت قیلینور، وکبیره لارسے تخفیف ایتیلور، ومومندن سونک کبیره قیلماق دن سقلانور)

ونیه صحیحین ده وارد بولوب دورکه رسول خدا دیمیش تحرّوا لیلة القدر فی العشر الاواخر من رمضان (یعنی شب قدرنے رمضان نینک اخیر غی اونیده ایستانگیر) ونیه الله تعالے القدرنے مینک آی دن افضل دور دیدی، واندہ قرآن کریم نے نازل قیلغانینی بیان قیلدی،

واگر اول کشی نینک مرادی شبِ معراج نے افضل دیمک دن، اول کیچه نے قیام وعبادت ایله تخصیص اتمیک نے مشروع دیمک بولماسی، بلکه پیغمبر صلی الله علیه وسلم اسرا قیلدورولغان شرافت لیک اول مُعیّن کیچه ده پیغمبر یمیز جنابیغه مومنینک غیریده حاصل بولماغان فیوضاتِ الهیه لار حاصل بولگان جهتدن اول کیچه افضل دور دیمک بولسه اول کشی نینک بوسوزی درست دور، پیغمبر یمیز صلے الله علیه وسلم غه برمکان ده یا برزمان ده الله تعالے برفضیلتی نے عطا قیلسه، اول مکان نینک یا زمان نینک جمیع امکنه وازمنه دن افضل بولوشی واجب بولمایدور، بوحکم اولنکام ده درست اولورکه الله سبحانه نینک شبِ معراج ده اوزجیب اکرمی غه قیلغان انعامی شب قدر ده اول نبی محترمی غه انزال قرآن بیرله قیلغان انعامی دن، ومومندن باشقه اول حضرت غه قیلغان همه عطایا واکرامی دن، افضل لیقی غه اول کشی دلیل برپا قیلماق غه قادر بولسه، حالبوکه مونداغ مادّه لاردہ سوز قیلماق جمیع امور حقایقی نے بیلماک لیک غه دهم وحی دن باشقه طریق برله بیلمک ممکن بولمایدورغان نعمِ الهیه نینک مقداری غه علم حاصل قیلماغلیق غه، متوقف ومحتاج دور، وبوباب ده علم سیز سوز قیلماق هیچ احدی غه روا ایماس دور،

معراج کیچه سینے سائر لیالی سنه غه فضیلت لیک قیلماق خصوصًا لیلة القدر اوزره انے تفضیل

ایلامک، مسلمان لارنینک هیچ بری نینک طرفیدن معروف ومشهور اولماب دور، وهم صحابه لار وتابعین لار شب معراج نے هیچ برایش برله قصد قیلماب دورلار، وانے یاد هم ایتماب دورلار، سئوال جهتدن اگرچه معراج پیغمبر خدا صلے الله علیه وسلم نینک اعظم فضائلی دن بولسه موّاول مبارک کیچه نینک فیسی کون ایکانیلیکی معروف بولماب دور؟

معراج باوجود اعظم فضائل بولمک ایله اول فضیلت کبری واقع بولغان زمان نے، ونه اول معراج غه چیقماق غه محل بولغان مکان نے، عبادت شرعیه ایله تخصیص ایتمک مشروع اولماب دور، بلکه جناب نبی اکرم صلی الله علیه وسلم غه ابتدا وحی نازل قیلینغان مکان سعادت نشان غار حرا نے هم عبادت ایله تخصیص قیلماق مشروع اولماب دور، ونبوت دن مقدم جناب نبی محترم اول غار غه باریب خلوت گزین بولورایدی لار (دیب احادیث صحیحه ده مصرح دور) امانبوّت دن سونگ نه اول حضرت مکه ده تورگان مدت لاریده، ونه اصحاب سعادت انتساب لاردن اَحَدی انے قصد ایتمادی، ووحی نازل قیلینغان کون نے، ونه وحی ابتدا نازل قیلینغان مکان نے، ونه زمان نے، اصلا برار عبادت برله ویا اوزگه برایش لار برله تخصیص قیلماب دورلار، وکیمکه امکنه وازمنه نے بوذکر قیلینغان ایش لار ومونینک مثلی بولغان فضیلت لار اوچون اوزطرفیدن بر عبادت ایله خاص قیلمسه، اول کشے اهل کتاب نصاری لار جنسیدن دورکیم، اولار مسیح علیه السلام نینک احوالی نے مواسم عبادت قیلمیش لار، یوم میلاد، ویوم تعمید وشولارنکا اوخشه احوال مسیح دن عبارت مواسم لارکبی - حالبوکه جناب امیر المؤمنین خلیفۂ ثانی عمر بن الخطاب رضی الله عنه بر جماعه نے کوردی که بر مکان غه شتاب ایلاب انده نماز اوقوماق غه مشغول بولیق قیلا دورلار، پس بونیمه ایش دور دیب سوردی دیدی لارکیم بو بر مکانے دورکه مونده رسول الله صلی الله علیه وسلم نماز قیلمیش دور، پس حضرت عمر دیدیکه اتریدون ان تتخذوا قبور انبیائکم مساجدا انما هلک من کان قبلکم بهذا فمن ادرکته فیه الصلوٰة فلیصل والا فلیمض (آیا پیغمبر لار ینکیز ینک قبر لاری نے مسجد قیلیب آلمک نے اراده قیلاسیز مو، شک یوقیم سیز لاردن ایلگاری اوتکان امت لار اوشبوایش سببے ایله هلاک اولمیش لار، پس موندا غ بولغاچ کیمکه انکا نماز وقتی بومکان مذکوره ده یتوشسه کرک کیم انده نماز اوقوسون، والا یولیغه روانه بولسون).

وبعض آدم لار دیمیش کیم پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم نینک خصیصه شب معراج شب قدردن افضل دور، وامت غه نسبة شب قدر شب معراج دن افضل دوردیب، انتهی (یعنی ابن القیم الجوزی نینک زاد المعاد ده قیلغان سوزی توگادی).

ایمدی مینه برسوال وارد بولوب دورکیم محدث لاردن بعضے سے شب میلاد پیغمبر نے شب قدردن افضل دیب دورلار، حالبوکه شب قدر نینک فضیلتی نص ایله ثابت دور، پس بو ایکی فضیلت لیک کیچه نینک قیسی بری نے افضل بیلمک کرک دیب؟ جواب شب قدر نینک سائر لیالی دن افضل لیکی غه نص وارد بولوب دور، وهم انینک فضیلتی نیچه وجه بیلان ثابت دور، بر نجی وجه اول کیچه ملائکه وارواح نینک زمین غه نزولی، ایکنجی وجه اول کیچه ده شام دن صبح غچه الله سبحانه نینک آسمان دنیا غه تجلی قیلماقی - اوچنجی وجه

اولکہ قرآن کریم اوشول مبارک کیچہ ده لوح محفوظ دن آسمان دنیا غه نازل بولوب دور، واوشبو فضیلت آثاری دن دور که امت محمدیه نینک تسلی وتسکینی اوچون بوکیچه ده قیلینغان عبادت مینک آی نینک عبادتی دن زیاده ثواب غه باعث اولمیش دور، چنانچه الله تعالی ایتیب دور لیلة القدر خیرٌ من الف شهرٍ، واحادیث نبویه ده شب قدر نینک احیاسی غه تاکید وارد بولوب دور، امابعض محدث لار نینک شب میلاد نے شب قدر دن افضل دور دیمک دن مراد لاری، شب میلاد ده قیلینغان عبادت مینک آی دن زیاده ثواب غه باعث بولادور دیمک ایماس دور، انینک اوچون که ثواب وعقاب امری توقیفی دور، یعنی بوباب ده تاشارع دن برنصّی تاپیلماسه بوامر باعث ثواب یاموجب عقاب دیب قرار بیرمک روا اولمایدور، شاید که شب میلاد شریف نینک شب قدر اوزره فضیلتی الله رب العالمین تردیده شب قدر اوزره انینک افتخار ذاتی سیدن عبارت بولغای، چنانچه قصیدۂ همزیه ده تتبا هی بک العصور دیمیش،

وشیخ عبدالحق دهلوی رحمه الله ماثبت بالسنة ده دیب دور، سونکره اگر بیز دیساک کیم پیغمبر یمیز صلی الله علیه وسلم کیچه ده تولمیش لار دیب، پس اول کیچه بے شبه لیلة القدر دن افضل دور، زیراکه لیلة میلاد پیغمبر صلے الله علیه وسلم نینک ذات شرافت آیاتے ظاهر بولغان کیچه دور، ولیلة القدر ایسه اولجناب نینک شرفیغه عطا قیلینمیش کیچه دور، ذات شرافت آیات ظهوری ایله شرف لیک بولغان کیچه، البته اول ذات عالی درجات غه عطا قیلینماق سببی ایله شرف لیک بولغان کیچه دن اشرف وافضل دور،

وینه لیلة القدر نینک شرفی وفضیلتی غه باعث انده ملائکه نینک نزولی دور، وشب میلاد ایسه سید موجودات علیه اکمل الصلوات، ظهوری ایله شرفناک اولمیش دور - انتهی، حافظ ابن حجر رحمه الله دیب دور که ازمنه وامکنه نینک شرافت لیک بولوشی انده یکین بولغان ذات نینک شرافتی، وانده بولادور غان مزایا وکمالات لار حیثیتی برله دور، وشولجهتدن بعضی لار دیب دور که پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم تولغلان مظهر سعادت بولغان کیچه لیلة القدر دن افضل دور دیب، ومحدث دهلوی مدارج ده دیب دور که حق وصواب بودور کیم حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم زمان یامکان سببی ایله شرافت وفضیلت منداماس دور، بلکه زمان ومکان اول سید انس وجان نینک شرف وفضیلتی ایله شرف لیک اولمیش دور، رسول اکرم نینک ولادتی برکت وکرامت ایله مشهور بولغان آی لارده وقوعغه کلماگانیغه حکمت اوشبو دور، انداغ که اول بنی محترم رجب ورمضان ومحرم ده تولمادی - انتهی،

خلاصۂ کلام بوکیم شب میلاد بحسب ظهور ولادت سید الانبیاء شب قدر دن افضل بولسه مولیکن هر سنه میلاد کیچه سیده عبادت ده دعاغه مشغول بولوب انے احیا ایلامک بارهیده صاحب شریعت صلی الله علیه وسلم دن ترغیب واشارت واقع اولمایمیش، وهر یلی اول کیچه نے تحرّی قیلماق غه اهتمام ایلاب عبادت ایله انے تخصیص ایتمک امت اسلامیه غه شرع قیلینمامیش دور، لیلة القدر ایسه انینک احیاسی غه احادیث نبویه ده ترغیب واقع اولمیش دور، شارع طرفیدن امر وترغیب بولماغان هر نرسه نے مسلمان لار اوزلاریچه

مستحسن کوروب ثواب امید ایتیب انے عاداتِ دینیہ اتخاذ ایلامک لارے درست ایماس دور، چنانچہ یوقاریدہ ایتیلدی کہ ثواب وعقاب الیشی شارع نینگ بیان واعلامی غہ موقوف دور، بندہ لار اوزلاریچہ برنرسنے قیلسہ ثواب بولادور، ویا مستحق عتاب وعقاب بولادور دیمک غہ حق لاری یوقتور، وحدلاری ہم ایرماس، پس مونداغ کہ ایسہ بعضِ علم سیز کیشیلار نینگ اصحاب ومشایخ سلف لاردن مأثور بولماغان بعضِ دعوات واحزاب لارنے ترتیب وتألیف ایلاب، اوزیچہ بوحزب لنے اوقوسہ مونچہ ثواب لارنے تاپادور، وشک کلتورگان کشے موندا غ عقاب لارغہ گرفتار بولادور، دیب ہذیان سرایق قیلماق لارے بیشک خطا، ونادان لار نینگ گمراہ لیق لاریغہ سبب اولمک ایلہ موجب اثم عظیم دور، وشونکا اوخشہ فلان مکان فلان ولی نینگ قدم جایی ویا مرقدی دور، مونے زیارت قیلسہ حاجتی روا بولادور، ومو ندا غ موندا غ ثواب لارغہ نائل بولادور، وبومکان غہ کلیب اعتکاف اولتورسہ دینوی واخروی مراد ومطلوبی نے تاپادور دیب، رسالہ لاریازیب آدم لارنے گمراہ قیلغوچی لار، وانیچنین سائر خرافات لار ایلہ نادان لار نینگ یول دن آزمک لاریغہ سبب بولغوچی لار، بے شبہ ضال ومُضِل اَشَدّ وملّتِ اسلامیہ غہ دشمنِ اَلَدّ دور لار۔ کرک کہ مؤمنِ صادق لار اندا غ وسوسہ وخرافات لارغہ قولاق سالماغای لار، ومو ندا غ سبب ضلالت بولادور غان افعالِ ناروادن پرہیز قیلغای لار، بوبارہ دا بعضِ فوائد وتنبیہات لار کشف البیان دہ تفصیس ایلدیازیلدی، واللہ اعلم بمرادہ۔

سورۂ بیّنہ مختلف فیہادور، آیت لاری سکیز، کلمہ لارے توقسان تورت، حرف لاری اوچیوز توقسان آلتہ دور

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

لَمْ يَكُنِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ وَالْمُشْرِكِيْنَ مُنْفَكِّيْنَ حَتّٰى تَاْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ۙ اہل کتاب بولغان یہود ونصاریٰ وصابئی لاردن، وہم شرک کلتورگان بت پرست لاردن عبارت اولان کافرلار، اوزلاری نینگ کفر وشرک لاریدن، وآباء لاریغہ تقلید قیلماق ایلہ اوہام باطلہ وخرافات قاتیشغان عقائد لاریدن، آیریلغوچی بولمادی لار، تا اوز لاریغہ روشن حجت کلگونچہ، یعنی اہل کتاب بولغان یہود ونصاری لار، وہم عرب قومی نینگ شرک آیین بت پرست لاری، اعتقاد لاریدہ وعمل لاریدہ، احبار ورہبانِ ضلالت نما لاریغہ، وآباء واجدادِ جہلا لاریغہ، اتباع وتقلید ایلامک ایلہ کوب بدعت وخرافات لارنے پیدا قیلدیلار، واول عقاید باطلہ ورسوم شرک آیین لارنی، محض عقلِ ضلالت نمودلاری نینگ اوبدان کورساتمکی ایلہ، یا فہم خطا وتعصبِ جاہلانہ لارے سببی ایلہ، دیانت وعبادت اسمیدہ یورتمک وہ ثابت وبرقرار اولدیلار، بلکہ کون بکون بدعت لارنے ورسوم باطلہ

لارنے زیادہ قیلدی لار، وہیچگاہ اول رسوم باطلہ لاردن آیریلمک نے ایستامادی لار، تا اوزلارینہ اللہ تعالیٰ طرفیدن حقیقی روشن برہلیل وبرہان کلگونچہ، (یعنی حق وصواب نے بیان قیلغوچی قرآن برلہ یا معجزات بینات برلہ رسول اکرم محمد صلی اللہ علیہ وسلم اللہ رب العالمین طرفیدن انسان لارنینگ ہدایتی اوچون مبعوث بولغونچہ) اول ہنگام کہ رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم مبعوث بولوب اوزلیغہ وحی قیلینغان کلام الٰہی قرآن مجید نے اولارغہ تبلیغ وقراءت ایلاب، اعتقاد باراسیدہ جمیع مکوّنات نے یراتغان خالق تعالیٰ وتقدس نے بیربیلیب انے جمیع نقائص دن مراد منزّہ ومقدّس اعتقاد قیلماق نے، وعمل باراسیدہ یالغوز اول معبود یگانہ غہ گینہ خالص عبادت قیلماق نینگ، وغیرنے شریک قیلمای اندن گینہ جمیع امور دہ اعانت ایستامک نینگ، لازم لیغی نے تعلیم واول کافر لارنینگ تونلکان رسوم وآیین لاری محض شرک وضلالت واعتقاد لاری باطل وباعث غوایت ایکانینی اعلان، قیلغاندن سونگ اولاردن ہدایت وتوفیق لاریغہ قلم تقدیر سبقت قیلغانلار، آباواجداد لاریغہ تقلیداً عادت مستمرہ ایلہ توب کلگان آیین باطل لاریدن آیریلیب، باطن لاری ایمان خالص نوری برلہ منوّر اولوب، خرافات دن پاک صرف توحید واخلاص دن عبارت بولغان آیین مقدس اسلام نے قبول قیلدیلار۔ وقلم تقدیر شقاوت لاریغہ چیکیلمیش خسران مآل لار، ہیرخیددین اسلام نینگ حق وصواب لیغی نے بیلیب، اینگ اللہ رب العالمین طرفیدن یبار یلگان بردین ہدایت آیین ایکانیلکی غہ کوز لاری تیسہ مولیکن تمرّد وعناد ایلہ اینگ حکمی غہ انقیاد کورگوزمک نے لازم تونمای، ضلالت مستمرہ لاریدہ اصرار کورگوزدیلار۔

ایتا صنکہ اللہ سبحانہ بوآیت کریمہ ایلہ بعثت نبویہ دن مقدم جاہلیت ایامی آتالغان زمان دہ۔ اہل کتاب ومشرک لارنینگ رسم وآیین لاری کفر وشرک اوزرہ ایکانیلکی دن، واولار فساد اخلاق وتردّدی اعتقاد دہ اینگ انحطاط ونہایت ظلمات دہ بولوب، تاخدا طرفیدن حجت واضحہ بولغان رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم کلیب نور اسلام ایلہ اولارنے ظلمات کفر دن چیقاریب، افاضۂ اصلاح وعرفان اتیکونچہ، اول حال ضلالت مآل لاریدن آیریلمای، تمام ظلام جہالت وقیود ضلالت دہ بولغان لیق لاری دن خبر بیرادور۔ درواقع تاریخ امم صحیفہ لاریغہ عطف نظر ایلاساک، اول زمان لاردہ موسوی لیک انسان لارنینگ ہدایت دارتقاسیغہ سبب اولمک اورنیدہ، علماء یہود نینگ تحریف وسوء استعمالی دن انسان لارنے ضلالت وانحطاط یولیغہ سوق ایتارایدی، وزمان جہتی دن پیغمبر یمیز غہ اینگ یقین بولغان حضرت عیسیٰ نینگ کلتورگان دینی عیسوی لیق ایسہ، اول زمان داکی نصرانی لارنینگ تفریط وسوء استعمال وتخلیطی دن انحطاط وتردّدی نہ غرق ایدی، واول دین ایلہ متدین بولغان لاراول عصر لاردہ فساد اخلاق ووحشی لیق نینگ اینگ حضیضی دہ ایدیلار۔ شراب خوارلیق وقمار بازلیق وفاحشہ یعنے زنا سازلیق کبی قباحت لار اول زمان لاردہ عیسوی لاردہ غایت درجہ دہ منتشر ایدی، اول زمان لاردہ عیسویت نہ حالدہ ایکانیلکی نے بیلمک اوچون نصاری لارنینگ علماء وپروفسور لاری نینگ شہادتیغہ مراجعت اینتاکیمیز کفایہ قیلور۔ اول دورنے تصویر اتیکوچی بریسقیوس، ملکوت سمانے یربرلہ یکسان بولغان لیقی نے۔ انسان لار

نینگ ضلالت و بوز و غلیقی ایله یریوزیده حقیقی برجهنم نینگ تأسیس قیلینغان لیقی نے بیان اینادور
دیلیام مویر هم خودی اوشبو مآل ده مطالعات بیان قیلیب اینادور، تینچی عصرده عیسوی لیق
اینگ هلاکت ده ایدی، اختلاف لار اعتزال لار نصرانیت نے خاک برله برابر قیلغان ایدی، مقدّم
زمان لار نینگ صاف و واسع عقائدی نے نهایت سیز خرافات لار قاپلاغان ایدی دیب، یعنے
نصرانیت نینگ وضعیّتِ عمومیّه سی بو طرزده ایدیکه توحیدِ باری عقیدۂ خالصه سے دل لادن
یوقالغان یوقالغان، اننینگ جاییده تثلیث عقیدۂ فاسده سی متمکن اولوب، تولا اختلاط لارغه و
نهایت سیر اختلاف لارغه و اخلاق فاسده لارغه سبب بولغان، اوشبو وجه دن عیسوی لار ایچره
ایسان دن صدوری مستبعَد و مستنکَر اولان اخلاق رذیله لار صادر اولمک ده بولغان ایدی، خلاصۂ
کلام اوّل زمان ده ادیانِ منزلهِ نینگ اخیرغی سی بولغان عیسوی لیق اعتقاد و اخلاق و اعمال جهتیدن
تولا توبان لیق و رذالت ده ایدی، اوّل عصرده عرب لار ایسه، اخلاق سیز لیق، و دین سیز لیق، بولوت
لاری ایله تاریک بولغان بر دَوْر ایچیده یشاغان، فضیلتِ عالیه دن تماماً محروم برقوم ایدیلار،
— عرب لار الله تعالیٰ نینگ ادارۂ کائنات غه عائد بولغان وظائفِ متنوعه نے، متعدد آلهه لارغه
و بت لارغه تفویض اینکانلیکی نے گمان اینیب، بت پرست لیک غه انهماک اتیمیش ایدیلار، بناءً علیه
بُت لارغه هر تورلوک تعظیم و بنده لیکنے کما ینبغی قیلور ایدیلار، و بت لاردن غیری ناظمِ مقدّرات، و
نگهبانِ طالع، گمان قیلماق ایله، هوا غه، و آفتاب غه، و آی غه ویولدوز لارغه، عبادت قیلور ایدیلار، حتی
تاش لارغه، و یغاچ لارغه، و قوم تیفه لارغه، بیون ایگیب، اولارغه پرستش قیلور ایدیلار، بیت الله ده
۳۶۰ دن زیاده بت لار بار ایدی، هر قبیله نینگ اوز لیغه مخصوص بر بتی بار ایدی، موندن تاشقاری
هر اویده بر بُت بولور ایدی، افراد عائله لرنگ عبادت قیلور ایدی،
عرب دینی نینگ عقیدۂ اساسیه سے بو ایدیکه الله تعالیٰ اوارۂ جهان نے بعضِ آلهه لارغه حواله اتیمیش دورکه
اولارغه بیمار لارغه شفا بر مک، و بالاسی یوق لارغه بالا عطا قیلماق، قحط لیق و وبا لرنی ازاله اتیمک کبی قوّت لار
بخش اتیب دور، و الله تعالیٰ نینگ لطف و عنایتی نه تیمک ایچون اوشبو آلهه لار شفاعتی ایله ممکن اولا دور،
عرب لار بو آلهه لارغه عبادت قیلیب، و اولار نے طواف اینار ایدی لار، و اولارا و چون قربان بوغوز لار ایدی لار،
زراعت لاری نینگ بر قسمی نے، و حیوانات لاری نینگ بر جزئی نے، بو لارغه تخصیص قیلور ایدی لار،
عربستان ده دین سیز لیک و بت پرست لیک بو شکل ده ایدی، عرب لار نینگ حیاتِ اجتماعیه لاری
ایسه اول هم اوبدان ایماس ایدی، اولارا ساساتِ اجتماعیه نینگ الفبا سیدن هم خبر سیز ایدی لار، اولار
نینگ اینگ مهم ایش لاری مجادلات داخلیّه ایدی، دائم بر قبیله نے ناگهانے باریب غارت قیلماق، اندک
بر بهانه ایله اینگ قتیغ خصومت لار بر پا قیلیب قان لار تو کمک ایدی، برآت بایگه سیده چیقغان اندک
جدل نیچه مینگ انسان لار قانی تو کولمک غه باعث اولمیش، غالب لار مغلوب لار نے اسیر قیلیب دائما
قتل دیب صاتار ایدی لار،

عرب لار ایچرہ زنا و غیر مشروع ایش لار ہم تولا ایدی، حتی اسیر خاتون لار زنا قیلیب فل تایپ خواجہ لرئ کلتورور ایدی لار، عرب لار ایچیدہ بولغان منکرات قبیحہ دن بری شراب، و بری قمار ایدی، عرب لار مسکرات غہ تولا منہمک، و قمار غہ دوام مشغول ایدی لار، و قمار اوینا ماغان نے دنی وسفیل دیب، ہجو قیلور ایدیلار۔ عرب لار قیز بالا لاری نے تیریک تیریک کومار ایدیلار، حالبوکہ فرشتہ لار نے خدا نینگ قیز لاری دیب اعتقاد قیلور ایدی لار۔ عرب قومی نینگ ایام جاہلیّت دا کی احوال سفاہت اشتمالی نینگ غایت جہالتدہ ایکانے بار اسیدہ صحیح بخاریدہ ابن عباس جناب لاری دن روایت قیلیب دور ایتیب دور کیم عرب قومی نینگ نادان لیغی نے بیلگ نے خوش کورسانگ سورۂ انعام دہ بریوز اولتور آیت نینگ فوقینی اوقوغیل قَدْ خَسِرَ الَّذِيْنَ قَتَلُوْٓا اَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ قولہ قَدْ ضَلُّوْا وَمَا كَانُوْا مُهْتَدِيْنَ غچہ، الحاصل عرب لار نینگ احوالی ایام جاہلیّت دہ تا رسول اکرم لغتی وتبلیغی غچہ بومنوال دہ ایدی، عرب لار اوزون زمان لار دن تارتیب موندا غ متردّی ومتعصّب بر ملت ایدیلار پس رسول اکرم مبعوث بوب شوندا غ حضیض ضلالت و رذالت دہ بولغان بر ملّت نے یگرمہ سنہ دیک برقیسقہ مدت دہ اعلای درجۂ فضیلت غہ ارتقا قیلدورد ے، اون ایکی مینگ مربع میل کیلا دور غان چونک بر مملکت اہالی سی نے، عصر لار دن تارتیب دین و آیین اتخاذ قیلیب کلکان عادات ورسومی دن، بوقدر آز مدت ایچیدہ قوت قوزنگ، دنیادہ کورساتیلگان معجزہ لار نینگ اینگ قوّت لیکی ایما سمودور، و موندا غ برانقلاب سعادت اکتساب نے وجودغہ کلتورگان ذات فخر عالم لقبینی احراز اتیمک غہ اینگ حقیق ولایق ایما سمودور، مناسبہ اللہ سبحانہ اہل کتاب ومشرک لار نینگ زمان بعثت دن ایلگاری نہ حال دہ ایکانیکی نے، و رسول اکرم مبعوث بولمک ایلہ نہ درجہ غہ یتوشکانلیکی نے، بوآیت دہ اجمال ایلہ بیان قیلادور۔

یا احتمال بوآیت کریمہ دن مراد بوبولغایکہ یہود و نصاریٰ لار کتاب لاریدہ رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم نینگ مبعوث بولمکی نے، وشکل وشمائل شریفہ سینے کوروب اول پیغمبر خاتم الانبیا نینگ مبعوث بولمک لیکینہ صدق دل برلہ ایشانیب، وعدۂ صدق قیلور ایدیلار کہ، قچان کہ اول نبیّ آخر الزمان مبعوث بولہ انگا ایمان کلتوروب، اینگ دین توحید آیینی غہ تابع بولامیز دیب، اہل کتاب نینگ بیانیدن مشرک لار ہم بو معنی نے فہم ایتیب، اولار ہم اوشول ذکر قیلینغان پیغمبر آخر زمان غہ ایمان کلتوروب، اینگ تبعیّت واطاعتی نے لازم تومک لیکنی وعدہ قیلور ایدی لار۔ اللہ تعالیٰ رسول اکرمی غہ بوآیت لار نے توشوروب اول کفر آیین لار نینگ حالی نے بیان قیلیب اینا دورکہ، ای محمد یہود و نصاریٰ ومشرک لار دن عبارت بولغان کفر وشرک آیینی نے تولکان لار، نبیّ آخر زمان مبعوث بولغاندہ انگا اتباع قیلامز دیکان وعدہ لاریدن ہیچ آیریلمادی لار، تا اوز لاریغہ بیّنہ کلگونچہ، یعنی حق نے باطل دن آیرغوچی برہان قاطع کلگونچہ، حالا اللہ تعالیٰ محض عنایت وفضلی ایلہ سنی حق ور است پیغمبر قیلیب یباریب، آیات بینات غہ مشتمل قرآن مجید دیک دلیل قاطع برکتاب نے سنکا نازل قیلغان چاغ دہ، اول کفر آیین لار اوز وعدہ لارے دہ تورماے، وسوز لاریغہ عمل قیلمای، اول وعدۂ اصرارانہ لاریدن آیریلدی لار، حق غہ عناداً منکر اولوب کفرہ

اصرار قیلماق نے التزام ایلادی لار دیب؛

واحدی کتاب بسیط ده ایتیب دورکہ اوشبو آیت قرآن دا کی آیت لار نینک نظم و تفسیر جہتیدن اینگ دشواری دور دیب، یعنی آیت کریمہ نینک مضمونے اہل کتاب و مشرک لار دن عبارت بولغان کافرلار کفر لاریدن آیریلغوچی بولمادی لار، تا اوز لاریغہ حجت واضحہ بولغان رسول اکرم کلگونچہ دیمک دور، آیت دا کی انتہاء غایت اوچون بولغان حتّی اول کافرلار نینک کفر و شرک لاریدن رسول اللہ کلکان چاغدہ آیریلگان لیق لاریغ تقاضا قیلادور، حالبوکہ مابعدہ ذکر قیلینغان قول کریم وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِیْنَ الآیۃ رسول اکرم اولارغہ کلکان چاغ دہ اول کافرلار نینک کفری زیادہ بولغان لیقی نے اقتضا قیلادور، پس آیت اول برلہ آیت ثانیہ میانہ سیدہ ظاہر دہ مناقضہ حاصل بولادور، منا آیت کریمہ نینک نظم و تفسیر جہتیدن مشکل لیغی بودور، بو اشکال بارسیدہ علماء تفسیر بر نیچہ وجہ لار بیان قیلیب دور لار، صاحب کشاف آیتیب دورکہ فرقۂ یہود و نصاریٰ کبی اہل کتاب، و ہیچ بر نبیّ و کتاب غہ نسبتی یوق عَبَدَۃ اوثان ضلالت اکتساب دن، عبارت بولغان ایکی فرقہ کافرلار، رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم نینک بعثتی دن ایلگاری ایتورادی لارکہ، بیز لار الآن دین اتخاذ ایتمک دہ بولغان رسوم و اینیمیز دن آیریلماس میز و انے ترک ایتما سمیز، تاتورات و انجیل دہ بشارت بیریلکان نبیّ موعود مبعوث بولغونچہ دیب، پس اللہ تعالیٰ اولار نینک دیکان سوز لاریغی حکایہ قیلیب، سونکرہ اولار دن اول ایتیب یورگان وعدہ لاری نینک خلافی واقع بولغان لیقی نے خبر بیب، وما تفرق الذین اوتوا الکتاب دیب دور، یعنے اولار ہر قچان اوز لاریغہ رسول موعود کلسہ حق غہ اتفاق قیلماق غہ و بارچہ لاری بر کلمۂ جامعہ غہ اجتماع ایلامک غہ وعدہ بیرور ایدی لار، سونکرہ انچہ اول رسول موعود نینک کلمک لیکی گینہ اولار نے حق دن جدا ایلاب کفر لاریدہ مستمر و مُصِر قیلدی، (گویا اللہ تعالیٰ اول کافرلار غہ توبیخ و الزام اوچون ایتادورکہ اہل کتاب و مشرک لار بیز لار دین و اینی میز دن آیریلماسمیز تا بیز لار غہ رسول موعود کلگونچہ دیب ایتورادی لار، حالبوکہ رسول موعود کلکان دن کین غینہ اولار کفر و منازعہ لاری نے زیادہ قیلدی لار دیب)

امام رازی بو وجہ نے بارچہ وجہ لار نینک اچنے دیب دور، بعضے لار دیب دورکہ آیت نینک معنی سے اول کافرلار کفر و شرک لاریدن آیریلغوچی بولمادی لار، اگرچہ اولار غہ بیّنہ کلسہ مودیمک دور دیب بو قول غہ کورہ اشکال مذکورہ زایل بولور ایدی، لیکن حتّی نینک وان معنی سیدہ مبالغہ اوچون کلمکی لغت دہ معروف ایماس دور دیب ردّ قیلینیب دور،

و بعضے لار دیب دورکہ بلکہ آیت نینک معنی سی اول کافرلار رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم نے مناقب و فضائل ایلہ ذکر قیلماق دن آیریلغوچی بولما دیلار، تا اوز لاریغہ بیّنہ کلگونچہ، سونکرہ بینہ یعنی محمد صلی اللہ علیہ وسلم اولارغہ کلگاچ، اینیک حقیدہ متفرق بولدی لار، و ہر بر لاری اینیک شائی دہ باشقہ باشقہ یمان سوز لارنے دیدیلار دیمک دور دیب، امام رازی ایتادورکہ بو آیت کریمہ تفسیریدہ ایتولغان قول لار ایچرہ قول مختار اولغی قول غینہ دور، (یعنی صاحب کشاف دن نقل قیلینغان قول دور) و مومندن

باشقہ وجہ لار ہم بیان قیلیب دورلار۔ ولیکن بیز اوّل اوزیمیز تفصیل ایلہ بیان قیلغان وجہ نے اختیار ایتدوک، بو آیت کریمہ دہ اَلّذین ننینگ صلہ سی دہ کفروا دیب فعل کلتورمک، بو معنی غہ اشعار اوچون دور کہ اہل کتاب ننینگ کفری پیغمبر لاریدن سونگ گینہ اولار غہ یتوشکان رسم ضلالت آیین دور۔ کفّار شقاوت شعار نے اوّلاً اجمال طریقی ایلہ اَلّذین کفروا دیب ذکر ایتیب سونگرہ مِن تبیین ایلہ انے تفصیل ایلاب مِن اہل الکتاب والمشرکین دیمک، اولزمان دہ بلادِ عرب دائکی کفارِ ضلالت کردار لار ننینگ ایکی فرقہ ایکانلیک لاریغہ اشعار دور کیم، اولار اہل کتاب آتالغان نصاری ویہود، وہیچ بر نبیّ وکتاب غہ انتسابی یوق مشرکین ضلالت نمود لار دور، اہل کتاب نے مشرکین دن مقدّم کلتورمک، یا آنینگ اوچون دور کہ سورۂ کریمہ مدینہ دہ نازل بولغان، پس مقصود بذکر اہل کتاب بولمیش دور، یا آنینگ اوچون دور کہ اولار کُتُبِ منزلہ غہ عالم بولغاچ اولار ننینگ معرفتی رسول اکرم ننینگ حق وراست ایکانیکی غہ اتمّ واکمل دور، پس معرفتی اکمل بولوب توروب کفر غہ اصرار قیلماق لاری غایتدہ قبیح دور، گویا اہل کتاب نے مقدم قیلماق اولار ننینگ کفری مشرک لار ننینگ کفری دن قتیغ راق ایکانیغہ اشعار اوچون دور۔ یا آنینگ اوچون دور کہ اولار کُتُبِ منزلہ غہ عالم بولغاچ اوزگہ لار غہ مقتدا ورہنما دور لار، پس اولار ننینگ کفری اوزگہ لار ننینگ کفری غہ اصل واقتدا قیلینا دور غان طریق اولمیش، بو وجہ دن مقدم قیلنمیش لار، واولار نے اہل کتاب عنوانی ایلہ ذکر ایتمک، کُتُبِ منزلہ غہ عالم لیق لاریغہ دلالت، وکفر لارے ننینگ اینگ زیادہ قبیح ایکانیکی غہ تنبیہ اوچون دور۔ انفکاک لغت دہ برشی ننینگ برنرسہ غہ غایت دہ کیریشمک ایلہ بیر یکشیب کتیکاندن سونگ آیریلماکینی آیتورلار، اندا غکہ جسد دائکی براعضا ننینگ اوزمفصلی دن آیریلغانے غہ اوخشہ، بو وصف دلالت قیلادور کہ اول کافرلار اوزدین وآیین لاریغہ انداغ تثبّتِ قویّ برلہ متثبت ایدی لار کہ اندن اصلا آیریلغوچی ایماس ایدی لار، مگر بینہ کلگان چاغ دہ، یا کہ رسولِ موعود غہ ایمان کلتورامیز دیکان وعدہ لاریدہ انداغ محکم ایدی لار کہ ہیچ اندن آیریلمکنے ایستاماس ایدی لار، بلکہ اول وعدہ غہ اجماع ایتیب انینگ انجازیغہ قصدِ قلبی برلہ عازم بولدی لار، تا بینہ کلگونچہ۔

قولہ البیّنۃ تفسیریدہ ایکی وجہ بیان قیلیب دورلار، برنجی وجہ بینہ دن مراد رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم دور، بیّنہ بیان دن مأخوذ بولسہ باطل دن حق نے جدا قیلماق غہ سبب بولغان حجت واضحہ دیمک دور، یا بینونت دن مأخوذ بولسہ باطل دن حق نے آشکار قیلغوچی دلیل روشن دیمک دور، رسول اللہ نے بیّنہ آتامک انینگ اوچون دور کہ اول حضرت ننینگ ذاتِ کرامت آیاتی اوزی ننینگ نبوتیغہ حجت واضحہ دور، چونکہ اولجناب نبوت ورسالت امری دہ نہایتِ اجتہاد واقدام وثبات اوزرہ ایدی، برامردہ حق لیق اوزرہ بولمای کذب وتصنّع برلہ برایش غہ اقدام قیلغان کیمسہ دہ مبالغ غایتِ جدّ ونہایت اجتہاد اوزرہ ثبات اینمک حصول غہ کلمایدور، پس بو امر اولجناب ننینگ دعوای نبوت دہ صادق ایکانیغہ حجتِ واضحہ دور، چنانچہ دوقتور استانلاس آیتیب دور، (محمد ننینگ توغری کیقی فعالیتی حقیقت نے تحرّی اینمک دہ صمیمیتی، ہیچ تزلزل یتوشماس عزمی، واصلا فتور یوز لانماس ایمانی، سوزینی تینکلاماک نے

ایستاماگان لارغہ حقیقت نے تینکلا تمک یولیداکی ثباتی، بولار اول جسور وعزم کار پیغمبر نینک خاتم رسالت ایکانیغہ اینگ قطعی واینگ امین دلیل لاردور دیب) رسول اکرم نینک عرب قومی کبی متعصب وآیین قدیمی دن آیریلمک نے ایستاماکان بت پرست هروجه دن متردّی برملّت نے دین حق غه دعوت قیلماق ده ثبات کورگوزوب، بوباره دایوز لارگان شدائد ومصائب غه چیداب، اولقوم نے نیچه عصر لاردن بری کونکل لاریغه اور ناشیب کلگان عقائد باطله لاریدن صاف قیلیب، آیین اسلام نینک انوار صافیه سے ایله منوّر ایلاب، برآزمدت ایچیده هروجه دن یریوزیداکی انسان لارنینک اینگ زبده سے قیلماق لیغی، اوزی نینک حق پیغمبر ایکانیغه حجت واضحه ایماسمو دور، یاکه اول جناب رسالت مآب اوزی نینک وجود مسعودی ده نهاده قیلینغان اخلاق سنیّه وآداب رضیّه لارا اعتباری ایله بیّنه دور، درحقیقت اول مصدر اخلاق فاضله بولغان نبی کریم، صاحب خلق عظیم صلی الله علیه وسلم نینک وجودی دن ظهورآرا بولغان اخلاق زاکیه وشمائل عالیه، لارغه اعتبار نظری ایله باقیلسه، بے شبه معلوم ومحقق اولورکه، اول جناب رسالت مآب نینک ذات فضیلت آیاتی عین بیّنه دور، زیراکه اول حضرت رسالت منقبت اخلاق فاضله بابیده درجات کمال نینک اقصاسی غه تیمیش، ومهذّب الاخلاق اولان حکما لارنے مکارم اخلاق نینک ادنی پایه سیده اوزی نینک کبی غه بلکه خاک پایی غه تیمک دن عاجز اتیمیش، رسول اکرم صلی الله علیه وسلم نینک سیرت نبویه سیدن کما ینبغی واقف اولغان بصیرت وانصاف صاحبی شخص لار، مونکا جزم ایله اعتراف قیلور لار، چنانچه یاورو پا عالم لاریدن پروفسورا دوارمونته ایتادور (رسول اسلام نینک شعور وادراک، تمثالی ایکانیلکی، ودماغی نینک ایمان نوری ایله وکامل یقین ایله پُرنور ایکانے محقق دور) رسول الله نینک محرم رازی حضرت عائشه دن سوردی لارکه حضرت پیغمبر نینک اخلاق وآدابی نے بیزگه بیان قیل دیب، حضرت عائشه دیدی که رسول الله نینک اخلاقی قرآن ایدی، یعنی بتون اوامر واخلاق قرآنیه اول حضرت نینک ذات شرافت آیاتی ده ظاهر ایدی، قرآن کریم قیداغ که بنی بشر نینک قوای متنوّعه سی نے فضیلت وتعالی غه واصل قیلا دورغان اخلاق فاضله لار مجمّله سی ایسه، رسول اکرم صلے الله علیه وسلم نینک حیاتی هم بتون اوشبو اخلاق وآداب نینک علی برتجلّی گاهی ایدی، آیا قرآن کریم داکی اخلاق وآداب لارعملی روشن ده وجودی دن تجلّی اتیمک ده بولغان ذات کرامت آیات نینک شخصیتی، اوزی نینک حق پیغمبر ایکانیلکی غه بیّنه ایماسمو دور، رسول اکرم نینک تمامهٔ اخلاق فاضله وآداب زاکیه نینک تمثال مجسّمی اولمک ایله نمونهٔ اقتدا ایکانیلکی نے بیان ایلاب الله سبحانه لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ دیدور، یعنی الله نینک رسولی محمد نینک وجود برگزیده سیداکی اخلاق وآداب لارسیز مؤمن لاراوچون اینگ مکمل نمونهٔ اقتدا واینگ عالی مثال فضیلت دیب هربراخلاق ده انکا اقتدا ایلامک غه ارشاد ایتادور، درحقیقت انبیاء سابقین هربری نینک رسالتی سجایای بشریه نینک برصفحهٔ مخصوصه سینے تهذیب اتیمک غه معطوف ایدی، شونینک اوچون انبیاء متقدمه نینک هربری اخلاق بشریه نینک برنمونه سی غه تجلّی گاه بولور ایدی، لیکن رسول الله

صلی اللہ علیہ وسلم تمام بنی بشر نینک مکارم اخلاق و محاسن آداب ایلہ تہذیب ایتمک اوچون مبعوث بولغان جہتدن، سیرت محمدیہ ده اخلاق حمیدۂ انسانیہ نینک ہر صفحہ سی مکمل برصورتده تجلی کورگوزگان حیثیت ایلہ، پیغمبر پیمیز انسانیت اوچون اینگ مکمل نمونہ اقتدا اولیشدور، حضرت موسی دن باشلاب بی اسرائیل غه متعدد پیغمبرلار کلیب دور، لیکن اولارنینک ہر بری برنقطۂ نظردن برنمونہ غه گینہ مصدر اولیش، اما پیغمبر پیمیز صلی اللہ علیہ وسلم نینک ذات فضیلت آیاتی ده حضرت موسی نینک مردلیکی، حضرت ہارون نینک یومشاق کونگل لیکی، حضرت یوشع نینک قہرمان لیغی، حضرت ایوب نینک صبری، حضرت داؤد نینک جسارتی، حضرت سلیمان نینک عظمتی، حضرت یحیی نینک خشوع و زہدی، حضرت عیسی نینک تواضعی اینگ مکمل برصورت ده جمع اولیش، انبیاء بنی اسرائیل نینک سلسلہ سے نینک برنجی حلقہ سی بولغان حضرت موسی سطوت و شان نینک، واول سلسلہ نینک اخیری بولغان حضرت عیسی حلم و تواضع نینک تمثالی ایدی لار، لیکن پیغمبر پیمیز صلی اللہ علیہ وسلم بتون بو صفحات اخلاق شریفہ نے اوز شخص ہمایونیده تجلی ایتدیرمیش، پیغمبر پیمیز نینک سیرۂ سریۂ سی نے مطالعہ ایتکان لار غه شبہ سیز بو معنی کون کبی تجلی دور، پس رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم کتب منزلۂ سابقده ذکر قیلینغان شمائل و نعوت عالیہ غه عین و مصداق اولمق حیثیتی ایلہ، وہم اوزی نینک امر نبوتے کمال ظہور و تعالی ده جلوہ گر اولمق ایلہ بینہ دور، یعنی اوزی نینک انبیاء سابقه لار لسانی ایلہ کتب منزلۂ الہیہ ده بشارت بریلکان پیغمبر آخر زمان ایکانلیکی غه روشن دلیل و آشکار احجت دور۔

ایکنجی قول بو کیم بینہ دن مراد قرآن دور، قرآن کریم نینک بینہ لیغی یا اینگ حق نے آشکارا بیان قیلماغ لیقی اوچون دور، یا کہ معجزہ بولمق اعتباری ایلہ رسول اللہ نینک نبوتینی بیان قیلغان لیقی اوچون دور، چونکہ قرآن کریم اوزلیغه معارضہ قیلماق نے ایستاکان فصحای عرب دن اوزی نینک سوره لاریدن برسوره نے کلتورمک نے طلب قیلیب بو باره دا اولارنے عاجز ایتیب دور۔ قرآن کریم اوزی نینک بلاغت و فصاحتی و اسلوبی نینک علویتی ایلہ، وہر بر معنی نے غایت ده آچیق و خوب افاده ایلہ ادا قیلماغ لیقی ایلہ وہم عقائد صافیہ و اخلاق زاکیہ لارنینک اینگ مکمل مجلہ سی اولمق اعتباری ایلہ، اوزی نینک کتاب سماوی و وحی الہی ایکانلیکی غه بینہ، و بو اعتبار ایلہ انے تبلیغ ایتکوچی رسول کبریا نینک اولی رسول البینۃ دن بدل بولمق اعتباری ایلہ البینۃ دن مراد رسول اللہ بولمق نیکی اولی دور، چنانچہ اللہ تعالی البینۃ دن بدل ایلاب دیب دور رَسُولٌ مِنَ اللّٰهِ يَتْلُوْ صُحُفًا مُّطَهَّرَةً فِيْهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ۝ اول دلیل روشن و حجت آشکار اللہ رب العالمین طرفیدن یاریلکان بر عظیم الشان پیغمبر کریم دور کہ باطل ترسه لار دن صاف، و کذب و بہتان دن پاک، صحیفه لار نے خلق غه اوقوب اولارنے دین حق غه دعوت قیلادور، انداغ صحیفه لار کہ اول صحیفه لار ایچره راست و توغری وحق غه مشتمل بولغان کتاب لار بار دور، یعنی احکام و مواعظ۔ رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم کتابت و قراءت نے تعلم قیلماغان نبی امی بولغان وجہدن اول جناب نینک تلاوت آیات قیلماقی وحی سببی ایلہ

ظہرِ قلب دن او قوماق بولوب تورمغ لوق، بویردہ صُحُفِ مطہرہ نینگ تلاوتی نے اول حضرت غہ نسبت بر ماگلیک، اول حضرت نینگ آیاتِ قرآنیہ نے ظہرِ قلب دن تلاوت قیلماقی گویا صحف ایچیدہ پتولکان آیت لار نے تلاوت قیلغان دیک بولغانے او چون دور۔ بوحال دہ صحف مطہرہ دن مراد نفسِ قرآن کریم، وفیہا کُتُبٌ قیمۃ دن مراد اندہ یازیلکان آیات وسُوَر دور، یعنی قرآن نے تلاوت قیلا دور کہ انینگ ہر بر آیت وسورہ لاری راست ودرست وحق وصواب غہ مشتمل دور دیمک اولور، یا کہ صُحُفًا مطہرۃً دن مراد قرآن دور، لیکن اے صُحُفِ دیمکِ صُحُفِ اولین غہ مصدق، واصولِ شرائع واحکام دہ کُتُبِ سابقہ غہ مطابق بولغانے جہتیدن دور، مونگا کورہ رسول اکرم نینگ مُصَدِّقًا لِمَا بَیْنَ یَدَیْہِ بولغان قرآنِ مجید نے تلاوت قیلماقی، گویا صُحُفِ اولین وکتبِ سابقین نے تلاوت قیلغانی کبی دور، پس بو وجہ دن قرآن دن صحف اسمی ایلہ عبارت کلتورمیش دور۔

ابو مسلم دیمیش کہ بینہ دن مراد مطلقِ رسل دور، یعنی اول کافرلار دین وآیین ضلالت قرین لاریدن آیریلغوچی ایماس دور لار، تا اوزلاریغہ خدا طرفیدن برفرشتۂ توشوب اولارغہ ہر بر کذب وباطل دن پاک توغری وحق غہ مشتمل کتاب لارغہ متضمن بولغان صحیفہ لار نے تلاوت قیلغونچہ دیمک دور، گویا بو آیت لار اللہ تعالیٰ نینگ قولی یَسْئَلُكَ اَهْلُ الْكِتٰبِ اَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتٰبًا مِّنَ السَّمَآءِ وہم بَلْ يُرِيْدُ كُلُّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ اَنْ يُّؤْتٰى صُحُفًا مُّنَشَّرَةً مضمونیدہ بولادور۔

وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ اِلَّا مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ ۝ اہل کتاب یعنی یہود ونصاریٰ لار پیغمبر آخر الزمان غہ ایمان کلتوروب تابع بولامیزدیب قرار قیلغان وعدہ لاری دن آیریلیادی لار، وپیغمبر آخر الزمان محمد علیہ الصلوٰۃ والسلام نینگ نبوتیدہ اختلاف قیلیشمادی لار، مگر اوزلاریغہ اول بینہ کلگاندن کین، یعنی نبوتی حجتِ واضحہ برلہ اثبات قیلینغان پیغمبر موعودِ مبشر اوزلاریغہ کلگاندن کین اختلاف قیلدی لار۔ اخبارِ صحیحہ دہ وارد بولوب دورکیم پیغمبر عالی مقام، نبینا محمد علیہ الصلاۃ والسلام، مبعوث بولوشدن ایلگاری، یہود ونصاریٰ کتاب لاریدہ ذکر قیلینغان رسولِ مبشر سیدنا احمد صلی اللہ علیہ وسلم نینگ حلیہ وشمائل لاریغی کوروب، اول نبیِ مبشر نینگ بے شبہ مبعوث بولوشے نے جزمی وقطعی اعتقاد ایلامک ایدی، انینگ نبوتیغہ ایقان وتصدیق ایلہ ایشانور ایدیلار، حتی کہ اول نبیِ مبشر نیکو سیر نینگ وجودِ فیجودی نے توسّل ایلاب، درگاہ الٰہی دن فتح ونصرت سورار ایدیلار، ودیرایدی لار کہ اللھم افتح علینا وانصرنا بالنبی المبعوث فی آخر الزمان، وہم اعدالاری مشرک لارغہ ایتورایدی لار کہ پیغمبر آخر زمان نینگ مبعوث بولادوغان زمانے یقینلاشتے، اول پیغمبر مُبَشِّر بیز نینگ کتابیمیز دا کی سوز لار نے تصدیق قیلغان حال دہ خروج قیلادور، اول پیغمبر نینگ زمانیدہ بیز لار انینگ معتقیدہ بولوب سیز مشرک لار نے قتل ایتیب عاد وارم کبے نابود قیلامز دیب، لیکن رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم مبعوث بولغاندن کین

لہ بو قول ہم صواب دن یراق ایماستور ۱۲ منہ

اینینگ حلیہ وشمائل وسیرت وفضائلی نے کتاب لاریغہ موافق تافیسب توروب اینینگ نبوتی نینگ حقیقی
دہ اختلاف قیلدی لار بعضے لاری ایمان کلتوروب بعضی لاری ایشانمادی لار گویا اللہ تعالیٰ نینگ
سورۂ بقرہ دا کے قولِ کریمی وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا
جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ۝ اوشبو آیت کریمہ مضمونیغہ تفسیر
اولوب دور یعنے یہود لار محمد علیہ السلام مبعوث بولوشدن ایلگاری نبیّ موعود نینگ حرمتی نے وپروردگاری
قاشیدا کی قدر ومنزلتی نے وسیلہ قیلیب دشمن لاری مشرک لار اوزرہ فتح ونصرت تاپمک نے خداون
تیلار ایدی لار اول ہنگام کہ اولار غہ اوز کتاب لاریدہ اوصاف ولعتی نے کورگان وتانوغان نبیّ
مبشّر موعود کلدی اولار اینینگ دلیل قطعی بیلہ ثابت بولوب کون کبی روشن تورغان نبوّتینی بیلیب
توروب عناداً انکا ایشانمای کافر بولدیلار پس اللہ تعالیٰ نینگ لعنتی موندا غ عناد پیشہ کافرلار غہ
دور یوقاریقی آیت دہ اہل کتاب برلہ مشرک لار نے جمع قیلیب کلتوروب بوآیت دہ مشرک لار نے ذکر
ایتمای تنہا اہل کتاب نے ذکر ایتمکی اول عناد پیشہ لار نینگ حال لاری نینگ شناعت وقباحتی غہ
اشعار اوچون دور چونکہ مشرک اہلی کتاب سماوی دن بیخبر اولمک لاریغہ کورہ نبیّ آخر الزمان نینگ امر
بعثتی نے وحلیہ وشمائل وسیرتینی کتاب دہ کورماگان جہتدن نادان بیت ایلہ اول خاتم الانبیاء
نینگ نبوّتیدہ اختلاف اتیسہ لار عجیب ایرماس امایہود ونصاریٰ لار نینگ بوباب دہ اختلاف اثیمک
لاری بسی عجیب دور کہ اول ضلالت پژوہ لار پیغمبر کریم نینگ امر نبوتے نے وصفت ہدیٰ وسیرتینی
اوز کتاب لاریدہ کوروب تصدیق اتیب توروب اوّل نبی موعود مبعوث بولغان ہنگام دہ ہروجہ دن
اینینگ نبوتے نینگ صدقیغہ دلالت قیلادور غان دلائل قاطعہ وبینات ساطعہ لار نے کورگاندن سونگ
اختلاف وانکار قیلدیلار حالبوکہ اول ضلالت انتساب لار اہل کتاب بولوب ایلگاری دن کتاب لاریدہ
امر بعثتی نے وطرز صفتی نے کوروب بعثتی غہ انتظار لیق دہ تورکان پیغمبر موعود نے کورکان دن کیین اول
پیغمبر مسعود اولار نینگ اوز کتاب لاریدہ اوصافی بیان قیلنیب بشارت بریلگان نبیّ موعود نینگ اوزی
ایکانیکی دلیل قطعی برلہ اولار غہ روشن ومبرہن بولغاچ اینینگ نبوّتیدہ اختلاف ایلاب عناداً انکار
قیلمای نبوّتینی قبول قیلماق لاری واجب وضروری ایدی امااول عناد پیشہ لار اینینگ نبوتیدہ اختلاف
قیلدیلار وپیغمبر موعود نے اوز بالا لاریدن ہم زیادہ راق تانوگان حالدہ انکار انکار اتیب کمال عناد
دن کافر اولدی لار پس بوگروہ ضلالت پژوہ لار نینگ حالی شناعت دہ مشرک لار حالی دن اقبح وہ
گمان حق قیلماق دہ وبیلیب توروب کلام الٰہی نے تغییر وتحریف ایلامک دہ ایش لاری ہمہ دن اسوأ
واقبح دور۔ ر

وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ
وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ ۝ حالبوکہ
اول اہل کتاب (اوز کتاب لاری تورات وانجیل دہ) امر قیلینمادی لار مگردین نے اللہ تعالیٰ غہ

غینہ خالص قیلغان حال دہ، ہمہ اوہام باطلہ وخرافات وعقائد زائغہ دن یوزاویورگان حال دہ، اللہ تعالیٰ غہ عبادت قیلماق غہ امر قیلینیدی لار، وہم نماز غہ مداومت قیلماق غہ امر قیلینیدیلار، وہم اموال لارے نینک زکاتینی مصارفِ معیّنہ غہ برمک غہ امر قیلینیدی لار، وشول امر قیلینغان نرسہ لار (یعنی باطل اعتقاد لاردن یوزاویورگان حال دہ ایمان وعمل نے خدا اوچون صاف وخالص قیلیب معبودِ یگانہ غہ عبادت قیلماق، وحضورِ دل برلہ نماز نے ادا قیلماق، وہم اللہ تعالیٰ تعیین قیلغان مصرف لاریغہ زکاۃ نے برمک) راست ودرست بولغان شریعت نینک دینی دور، یاکہ معنی لاری درست و توغری بولغان کتاب لار نینک دینی دور۔

آیتِ کریمہ نینک مآلی بوکیم یہود ونصاریٰ لاراوزکتاب لاری تورات وانجیل دہ اوشبوذکر قیلینغان اوامرِ مرغوبہ غہ امر قیلینیدی لار، وبوا وامرِ مرغوبہ توغری ومحکم بولغان شریعت وملّت نینک دینی دور، محمد علیہ الصلاۃ والسلام موبو اوامرِ مرغوبہ غہ دعوت قیلا دور، انینک ملّتِ برگزیدہ سی نینک حکمی ہم بودور، اما اہلِ کتاب اوزکتاب لاریدا کی اوامرِ الٰہیہ نے تحریف ایلاب نافرمان لیق قیلماق لاری جہتی ایلہ، موندانغ بردینِ حقانیّت آیین نے قبول ایلامای محمد علیہ الصلوٰۃ والسلام غہ عناد کور گوزوب کافر اولدی لار۔ قولہ تعالیٰ وما امروا الا کی واو حالیہ دور کیم اہلِ کتاب نینک کردار شناعت مداری نینک زشت لیغینی افادہ بیراد ور، یعنی نبیِّ مبشّر محمد علیہ السلام نینک خدا طرفیدن تبلیغ اینکان فرمانی توحیدِ خالص ایلہ اللہ غہ عبادت، واقامۃ صلاۃ، وایتاء زکات دور، اہلِ کتاب مونکا ایشنامیدور لار، حالبوکہ اولار نینک اوزکتاب لاریدہ یعنی تورات وانجیل دہ بیورولغان تکالیف شریعیہ لاری موندن اوزگہ ایماس دور، خداوندِ حکیم نینک نزدیدہ توغری وراست شریعت نینک حکمی اوشبودور، بوگروہِ گمراہ لار اوزکتاب لاری نینک حکمی نے واوامری نے تومای، عناد جہتیدن تلبیسِ حق، و تمرّدِ مطلق کور گوزادور لار، موندن آرتوق ضلالت، وموندن زیادہ شناعت بولورمو، مشرک لار نینک اشراکی نادانیق سببی ایلہ بولغان دہ، بولارحق نے تونوب تورو ب عنادایلہ شرک نے وکفر نے اختیار قیلادور لار، فَبِئْسَ مَا يَصْنَعُونَ۔ آوشبو آیت کریمہ دہ اللہ تعالیٰ دیدیکہ اہلِ کتاب مامور بولادی لار، مگہ بیورولدی لار، بوایش غہ کیم غایتِ تذلّل وتعظیم برلہ پروردگار متعال غہ عبادت قیلغایلار، واوامرِ الٰہیہ غہ امتثال ایلامک دہ معبودِ برحق، ومالک مطلق، تعالیٰ غہ تذلّل وانقیادون باشقہ ہیچ بر نرسہ نے ایستاماگای لار، انداغکہ ثوابِ جنت غہ تیمک، وعذابِ جہنم دن نجات تاپمک، کبی غرض لار نے مثیلاگان دیک، پس بوجملہ دلالت قیلادور کہ عبادت نینک واجب قیلینماقی بندہ نے ثوابِ جنت غہ تیکوزمکی جہتیدن، یاکہ عذابِ نارون قوتقوزماکی اوچون ایماس دور، بلکہ عبادت نینک واجب قیلینماقی اول وجہ دن دورکہ سن بندہ دورسن اول معبودِ برحق پروردگار، اگر بالفرض تکالیفِ دینیّہ ادا سیدہ ہیچ بر ثواب ونہ عقاب وعدوعیدی بولمای، پروردگار تعالیٰ سنی اوزعبادتیغہ بیورگان بولسایدی، البتہ بوطرف دن محض بندہ لیق تقاضاسینہ، واولجانب دن مجرّد ربوبیت ومالکیت اقتضاسی غہ، کورہ عبادتِ الٰہی

واجب بولور ایدی، بو تقریر دن نتیجہ بو اولدیکہ بندہ نینگ عبادت دن غایہ ومقصودی ومقصود اصلی سے معبود برحق غہ بندہ لیک اداسی بولغای، وبس، نہ امید نیل ثواب، ونہ توقع نجاتِ عقاب، عبادت نے ثواب وعقاب اوچون قیلغان بندہ نینگ معبودی، حقیقت دہ اوشول ثواب وعقاب دور، وحق اینگ قاشیدہ واسطہ دور، موندا غ ایسہ پس بندہ معبودِ حقیقی غہ قیلا دورغان عبادتینی اوزی نینگ بندہ لیق حقی نے ادا ایلامک اوچون قیلماق لازم دور، موندن اوزگہ نرسہ دن صرفِ نظر قیلماق کرک۔ سونکرہ بیلمک کرک کیم عبادت لغت دہ تذلّل معنی سیدہ دور، وشرع دہ عبادت اسم دور اللہ تعالیٰ جنابیغہ قیلینا دورغان ہر بر طاعتی غہ کہ غایتِ تذلّل ونہایتِ تعظیم ایلہ یلغوز خدا اوچون کینہ ادا قیلینور، وبو معنی برلہ استعمال قیلینغان عبادت گہ مستحق ایماس دور، مگر اول معبودِ برحق کہ صفات ذاتیہ وفعلیہ سیدہ اول واحدِ مطلق دور، پس بو بیان برلہ ثابت بولدی کہ خدا اوچون قیلینا دورغان برفعل نینگ عبادت بولمکیدہ ایکی نرسہ نینگ وجودی لابدی دور۔ برنی غایتِ تعظیم، ایکنجی سی اول فعل نینگ مأمور بہ بولمک لیکی، خدا اوچون قیلینا دورغان فعل نینگ عبادت بولکی دہ غایتِ تعظیم لابدّی بولغان جہتدن صبیّ نینگ نمازی عبادت ایماس، چونکہ صبی اللہ برحق نینگ عظمتی نے تانو یا لمایدور، بوجہتدن اینگ فعلی غایتِ تعظیم بولمایدور، وعبادت نینگ معنی سیدن (یعنی عبادت دن مقصود نیمہ ایکان یکی دن) شعوری بولماغان غافل لار، وبندہ لیک نے تعظیم طرزی ایلہ ادا ایلامک دن بیخبر بولغان جاہل لار، ہم صبی حکمی دہ دور لار، وفعل نینگ مأمور بہ اولمکی لابدّی بولغان جہتدن یہود لار نینگ عبادتی ہرچند غایت تعظیم غہ متضمن بولسہ موعبادت ایماس دور، زیرا کہ اولار نینگ فعلی مأمور بہ ایماس دور، پس ایمدی ای بندہ ملاحظہ قیلغیل کہ صبی نینگ فعلی تعظیم بولماغان جہتدن عبادت بولماسہ، ویہود نینگ فعلی مامور بہ بولماغان وجہ دن عبادت دیملماسہ، پس سنینگ بندہ لیق ادا سیدا کی تعظیم دن خالی بو ناقص سجود ورکوعینگ، وشارع طرفیدن امر قیلینما غان اوراد و صلاۃ بار سیدا کی کورگوزگان تذلّل وخشوعینگ، پوک عبادت بولور، حالبوکہ غفلت ونقصان برلہ ادا قیلینا دورغان فعل لار مأمور بہ اولمایدور، و موندا غ نقصان برلہ ادا قیلینغان فعل لار دہ تعظیم دن اثری کورولماسلیکی محقق دور، پس اوزینگ انصاف قیلیب بو معنی نینگ حقیقتے غہ یتیت، معبود دینگ غہ

اسلام غہ مایل بولغان حال دہ دیمک دور۔ مخلصین نے نصب ایلہ حال قیلیب کلتورمک دہ بو معنی غہ اشعار بار دور کیم عبادت نینک ابتدا سی دن تا انتہا سی غچہ اخلاص نے پیشہ قیلماق واجب دور۔

اخلاص بندہ قیلاد ور غان فعلی نے برگینہ باعث جہتیدن اد اقیلماق دور، واول برباعث فعل مذکور نینک غرض دیگر دن صاف وخالص لیقی غہ چنان تاثیر ایلاگای کہ، اندن اوزگہ باعث لار نینک اول فعل نے قیلماق غہ سبب اولمک لیک غہ ہیچ برتاثیری اولماغای، مثلاً اللہ تعالیٰ نینک عبادتینی قیلماق غہ باعث بولغان نرسہ، اللہ نینک حقّ ربوبیتی نے ادا اتیمک، وبندہ اوزنی نینک بندہ چیلیکی مقتضا سی نے بجا کلتورمک، بولغان غہ اوخشہ۔ خالص لغت دہ ہیچ برکدورت وغبار دن اثر یوق صاف نرسہ نے آیتور لار، اخلاص خالص قیلماق دور، پس عبادت نے اخلاص ایلہ قیلماق، انے ہر برغرض ومطلب دن خالص وصاف ایلاب ہیچ نرسہ نے قاتوشدور ماسے محض خدا اوچون قیلماق دور، پس موندا غ ایسہ بندہ اوزی نینک ادا قیلاد ور غان جمیع افعالی نے خالص محض پروردگاری اوچون قیلماق نینک علامتی اول بولورکہ، اول ادا قیلینغان افعال دن ہیچ برنرسہ نے اوزی نینک نفعی اوچون قیلماغای، چنانچہ اول فعل نے قیلماق دہ انینک ثواب جنت غہ تیمک مقصودی، وعذاب دوزخ دن قوتولمک مطلوبی، خاطر غہ کیچماگای، اگرچہ بونرسہ لار نینک امید وخوفی بندہ نینک کونکلی دہ بولمک دن چارہ بولماسہ مو، مناسبندہ نینک قیلاد ور غان عبادتیدہ امید نیل ثواب، ونجات از عقاب، اتیمک اخلاص غہ دخل قیلماس، پس سُمعہ وریا اوچون قیلینغان اعمال لار نینک باطل وفائدہ سیز ایکانلیکی دہ ہیچ شبہ یوق دور، بعض علما لار بو آیت شریفہ برلہ استدلال ایلاب زکاۃ مفروضہ نے آتا وآنا غہ وبالا غہ دقل وکنیزک لار لرغہ برمک روا ایرماس دیب دور لار، زیرا کہ زکات نے بو مذکور لار غہ برمک دہ مامور بہ بولغان عبادت دن اخلاص منتفی بولا دور دیب۔

ای بندہ ملاحظہ قیلغیل کہ وَالِدَیْن واولاد غہ قیلینغان صلہ نینک اصل عبادت نینک نیتی غہ ضمّ قیلینماقی اخلاص غہ منافی ایسہ، پس سن اوزونک نینک بہرۂ نفسینک وخواہش آرزو ینک نے اصل عبادت غہ ضم قیلسانک، اخلاص بنجک باقی قالسون، انداغ بولغاندن کین ہر قیداغ اعمال خیر نے کہ قیلسانک، انے محض رضای الٰہی نے ایتاب، سُمعہ وریادن، بلکہ اول اعمال خیر سببی ایلہ ثواب نہ تیمک قصد وتوقعی دن، ہم صاف وخالص قیلغان حال دہ، ادا قیلغای سن۔ بو آیت کریمہ مضمونیدن معلوم بولدی کہ خدا طرفیدن کلکان ادیان مُنزّلہ دہ امر قیلینغان تکالیف نینک اصلی وعُمدہ سے اوشبو اوچ امر دور، **توحید** یعنے اللہ سبحانہ غہ ہیچ برنرسہ نے شریک قیلمای، ذاتیدہ وصفاتیدہ وافعالی دہ بیر دیب اعتقاد قیلماق، وقیلغان بندہ لیقی نے یلغوز انکا غینہ قیلماق، وہمہ امور دہ یلغوز اندن گینہ امیدواری، وانگا گینہ اعتماد اتیمک دور۔ ایکنجی حضور قلب ایلہ نماز غہ مداومت ایلاک دور، توحید دن کین نماز غہ امر قیلماق انینک اوچون دورکہ نماز عبادات بدنیہ نینک عُمدہ سیدور، نماز

سلہ عُمدہ اعتماد قیلینا دور غان نرسہ ۱۲ منہ۔

اوقوماق دن مراد یلغوز اعضاءِ ظاہری نینگ حرکتِ معتادہ سی ایماس دور، کونگل سے معبود حقیقی نینگ تعظیمی دن غافل بولغان حال دہ مقلّدانہ اعضاءِ ظاہری نے حرکت لاندورمک نے محقق لارنماز دیماس لار، چونکہ اللہ تعالیٰ نماز نے قرآن دہ نہ یردہ کہ ذکر قیلسہ اقامت عبارتے ایلہ ذکر ایتیب دور، اقامتِ نماز ایسہ تعدیل ارکان وخشوع وخضوع ایلہ انے ادا قیلماقدن، وفرائض وسنن وآدابی غہ نقصان تیمک دن انے سقلامحق دن، عبارت دور، طرفِ الٰہی دن امر قیلینغان نرسہ بے شبہ اقامت نماز بولغاچ یعنے رعایۂ سنن وآداب وتعدیلِ ارکان ایلہ دل نے حاضر قیلغان حال دہ انے ادا ایلامک بولغاچ، مجردِ ہیئت نماز نے اقامت دیییلمایدور، چونکہ قرآن کریم دہ معرض مدح دہ ایراد قیلینغان معتبر نماز خشوع وخضوع برلہ ادا قیلینغان خاشعین لارنمازی دورکہ، مؤمن نینگ معراجی اولمک غہ شایان اول دور، غافلین لارنمازی ایماس دورکہ، انینگ صورتے ناقص اولمک لیکی اوستیغہ روحی ہم یوقتور، نماز نینگ عبادات لارنینگ اصلی وخیر لارنینگ اساسی اولمک لیکی معراج مؤمنین اولمک لیکی اعتباری ایلہ دور۔

اوچونجی کتاب اللہ دہ تعیین قیلینغان مصارف غہ مال لاری نینگ زکاتی نے بیرمک دور، زکات عبادات مالیہ نینگ اساسی بولغان جہتدن انے نماز دن سونگ غینہ ذکر قیلدی، سونکرہ دیدیکہ اوشبو امر لار توغری وراست شریعت نینگ دینی دور، دین لغت دہ معانی کثیرہ دہ وارد بولوب دور، بو یرغہ مناسب معنی سی حکم وفرمان طاعت وعبادت سیرت وطریقت معنی سیدہ بولمکی دور، یعنی اوشبو امر لار قویمیہ نینگ حکم وفرمانی دور دیمک اولور، اوّلغی الدین دن مراد دین نینگ طاعت وانقیاد، واللہ درگاہی غہ بندہ لیق اداسی غہ وسیلہ ومدار بولا دورغان عبادت کبی معانی لاریدن بری دور، یا مراد اندن توحید دور، یعنی توحید لاری نے شرک دن خالص قیلغان حال دہ اللہ غہ عبادت قیلماق غہ بیورولدیلار دیمک دور،

امام رازی رحمہ اللہ ایتادور، برگروہی اصول اعتقاد نے محکم قیلمای، فروع اعمال دہ مبالغہ کورگوزدیلار اندا غ کہ انواع طاعات نے رسوم وعادات صرہ سیدہ اتخاذ ایلاب تکلّف وتشدّد ایلہ انے قیلماق دہ اوزلارینی رنج ومشقت غہ سالدیلار، ولیکن اولار اعتقاد صحیح حاصل ایتیب حق دین برلہ متدیّن اولمادیلار، وبرگروہی اصولِ اعتقاد نے محکم قیلدیلار، لیکن فروع اعمال دہ اہمال ایتی لار، ودیدیلار کہ اصلِ ایمان حاصل بولغاندن کین معصیت نینگ ضرری یوق دیب، اللہ تعالیٰ اوشبو ایت دہ بوایکی فرقہ نینگ تونکان یولی نے خطاغہ نسبت بردی، قول کریمی مخلصین برلہ بیان قیلدی کہ مکلف غہ علم واخلاص دن چارہ یوقتور۔ ویقیموا الصلوٰۃ ویؤتوا الزکوٰۃ برلہ بیان قیلدیکہ ایمان خالص دن کین عمل دن چارہ یوقتور دیب، سونکرہ دیدیکہ دمونینگ مجموعی شریعتِ مستقیمۂ معتدلہ نینگ دینی دور، آھ۔ پس بو آیت مضمونیدن معلوم بولدیکہ بندہ غہ لازم وضروری بولغان امورِ دینیہ، بندہ اصول اعتقادی نے اہلِ سنت وجماعت عقائدِ صحیحہ سینہ موافق کونگلی دہ راسخ وثابت قیلیب محکم ادرونلاشتورغاندن کین، بنایِ اسلام دہ امر قیلینغان عمل لارنے ہم قیلماقغہ طاقتی باریچہ اجتہاد

کورگوزمک دور، چونکہ جسد داکی اعضالار مجموعی تو شولوب بربدن دن عبارت بولغان دیک اوشبو اعتقاد وعمل لار مجموعی بر دین دور۔

سونکہ اللہ سبحانہ اہل کتاب ومشرک لارنینک دنیا داکی احوال ضلالت اشتمال لارینی ذکر قیلغاندن کین، اول بدکار لارنینک آخرت داکی مآل لارینی بیان قیلیب دیدی کہ،

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ ۞ تحقیق اہل کتاب دن (یعنے یہود ونصاریٰ لاردن) کفرده اصرار کورگوزگان کیشیلار، وہم مشرک لار جہنم اوتیده دورلار، اولار ہمیشہ اول جہنم اوتیده بولغوچی بولغان حال ده، (یعنے اول اوت دن اصلا چیقماس لار) اول رحمت پروردگار دن یراق بولغان خسارت مآل لار اولار دورلار خلایق نینک اینگ یمانی، یعنی یمان لیق ده خلایق ایچره اولار دن یمانراق مخلوق یوقتور، اول گروہ شقاوت پژوہ نینک خلایق نینک بدترینی اولماسون کیم اولار اوغریدن ہم یمانراق دورلار، زیرا کہ اوغری متاع فانی دنیای خسیس نے اوغورلایدور، اول شقی لار کتاب اللہ دن جناب سید المرسلین صلی اللہ علیہ وسلم نینک نعوت واوصاف نفیسہ سی نے اوغورلاب یاشورادورلار، واولار قطاع طریق دن ہم یمانراق دورلار، چونکہ قطاع طریق خلق نینک اوتادورغان یولی نے توسادور، اول مدبرلار خلق نینک دین حق غه بارادورغان سعادت یولی نے کسیب خلق نے دین اسلام غه واصل اولمک دن توسادورلار، ومینه اول ضلالت شعارلار نادان محض بولغان غلیظ الطبع گمراه لاردن ہم بدترلار دورلار، اینگ اوچونکہ حق نینک حقانیتی نے بیلیب تورروب انے قبول قیلمای کفرده اصرار قیلماق کفر عناد دور، عناد بر له کافر بولغانلار نادانلیق سببی ایله کفرده قالغانلاردن قباحت ده اشد وعداوت ده الد دورلار، وبو بیان ده بومعنی غه دلیل بار دورکیم یمان عالم لارنینک وعیدی جاہل لارنینک وعیدی دن قتیغ راق وقورقونچ لیق راق دور۔

بوآیت کریمہ مضمونیدن روشن معلوم اولدیکہ اہل کتاب ومشرکین ہمیشہ جہنم اوتیده بولادورلار، مشرک لارنینک مستحق خلود درنار جہنم اولمک لاری، اول گمراه لار تمام عالم نے یراتگان صانع تعالیٰ وتقدس نینک بریلیکی غه، ونبوت غه، وقیامت غه، واندہ بولادورغان نرسه لارغه منکر اولمک لاری جہتیدن دور، اما اہل کتاب اوشبو اشیالارنینک بارچه سیغه مقر دورلار، فقط علیه الصلوٰة والسلام نینک نبوتی غه گینه انکار قیلورلار، پس اہل کتاب نینک کفری مشرک لارنینک کفری دن اخف دور، پس بوایکی فرق نینک عذاب ده برابر بولمک لیکے بنوک دور، وبیب سوال قیلینر جواب بودورکہ اول نخوت شعار لار دنیای دنیه نینک رفعتی نے ایستاب حق غه باش ایگمک دن تکبر قیلدی لار، وحق نے بیلیب تورروب عناد بر له کافر بولدی لار، اول ضلالت پیشه لار جنایت لارنینک اعظمی بولغان کفرده مشرک لارغه اشتراک قیلغان جہتدن، عقوبت لارنینک اعظمی

بولغان خلود در نار غہ مستحق اولدیلار، پس بو جہتدن مآل لاری اسفل سافلین بولدی، زیرا کہ جہنم دوزخ نینگ برقرانوچ قور برمحلّی نینگ نامی دور، عرب لار قعری یراق چوقور قدوق نے بئر جہنّم دیر لار، جہنم اوشبو معنی دن مأخوذ دور، اول کفّار اشرار لار نینگ عذاب نینگ اوشبو جنسی دہ مشرک لار برلہ مشترک بولمک لارے، اول عذاب نینگ نوعی دہ مشترک بولمک لارینی ایجاب قیلمایدور، چونکہ جہنم نینگ درکہ[1] لاری بار، وعذابے تورلوک تورلوک دور، یعنی اہل کتاب ومشرک لار ہمہ سے نار جہنم دہ بولغان لیق بیلان اندہ ہر قیسی سے تورلوک تورلوک عذاب دہ بولور لار،

سونکرہ اللہ سبحانہ اہل توحید اولان مؤمن لار نینگ مآل مسرت اشتمال لارینی بیان ایلاب دیدی کہ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ۝ جَزَاؤُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ط تحقیق انداغ اشخاص سعادت اختصاص لار کہ ایمان کلتور دیلار، (یعنے محمد علیہ الصلاۃ والسلام نینگ طرف الٰہی دن کلتور گان دین وحدانیت تلقین سعادت رہینی غہ صمیم قلب ایلہ ایشاندیلار) وہم اللہ سبحانہ نینگ فرمان واجب الاذعانی نے تو تیب اعمال صالحہ لار نے بجا کلتور دی لار، یعنی افراد امت دن ہر بر لاری بنای پنجگانۂ اسلام نے ادا قیلغاندن کیین، اوز لاری نینگ ذمہ لاریغہ حکم شرع ومقتضای انسانیت ایلہ لازم بولغان عمل خیر نے استطاعت لاریچہ بجا کلتور دی لار، مثلاً اغنیا لار مال لارینی خدا یولیدہ خیرات غہ صرف ایتمک ایلہ، وفقرا ومساکین لار صبر وقناعت نے پیشہ قیلماق ایلہ، وعلماء لار امت اسلامیہ غہ تعلیم احکام، وتلقین اداب آیین اسلام، ایتیب نشر علم ایلامک ایلہ، وغزاۃ عالی مقام لار اعلاے کلمات اللہ داوچون اعدای دین اسلام ایلہ فی سبیل اللہ جہاد ایتمک دہ جان ومال لارینی فدا قیلماق ایلہ) اوشبو سعادت وفلاح نینگ اینگ اعلا سیدہ بولغان مؤمن شایستہ کردار لار، اولار دور جمیع مخلوقات نینگ یخشی سے، (یعنی مخلوقات ایچرہ بولار دن یخشراق یوقتور، اوشبو ذوات سعادت سمات یوک خلایق نینگ بہترینی اولماسونکیم، کرۂ زمین اوستیدا کی جمیع بنی البشر ظلمات شرک وکفر ایچرہ گمراہ بولوب، البیّات بار سیدہ باطل اعتقاد لار، وعملیات واخلاق توغرسیدہ بوزوق روش وخرافات لار ایلہ، وحشیانہ یورگان چاغدہ تمام عالم غہ رحمت، ونور وہدایت، بولغان دین اسلام الہدرب العالمین طرفیدن پیغمبر رحمۃ للعالمین نینگ بیان حقایق تبیانی ایلہ تبلیغ قیلینغان ہمان اینگ شعشۂ برہان معجز نشانینی کوردیب، صدق دل برلہ انکا ایمان کلتوروب، اعتقاد لارینی آلائش شرک وکفر دن پاک ومصفّا قیلدیلار، ودین اسلام نینگ اوامر حقہ سی نے ادا ایلامک دہ ذرّۂ قصور واندکی فتور، ہمت وعزیمت لاریغہ

[1] درکہ چوقور وتوبن غہ توشادور غان پایہ دور انداغ کہ یوقاریغہ چیقادور غان پایہ سے درجہ دیر لار ۱۲ منہ

یول برمای جان ومال لارینی اسلام یولی غہ فدا ایلاب، شرع بیورغان اعمال خیرنے بجا کلتوردی لار، بنابرین کلام الٰہی دہ خیر البریّہ آتالدی لار۔

وآخرت دہ اول مؤمنینِ صلاح آیین لارنینگ قیلغان ایمان وطاعت لارے نینگ جزاسی، پرور دگار لاری نینگ قاشیدہ، راحت وسرور لار ایلہ ہمیشہ بولا دورغان جنت لار دورکیم اول جنت لار داکی درخت لار آستیدن، وقصر لار یانیدن نہر لار آقیب تورادور، اولار اول جنت لار دہ ہمیشہ تورگان حال دہ، ہرگز اندن چیقمای انواع نعمت وطرفہ طرفہ لذت لار ایلہ متنعم بولورلار، بومقام دہ مؤمنینِ سعادت گزین لارنینگ مآلی بیانیدہ ایراد قیلینغان کلام دہ اول شایستہ کردار لارنینگ اعلاءِ قدری وتعظیمِ شأنی بارا سیدہ برنیچہ مبالغہ لار بارادور، برنچی بوکیم اول ذواتِ فضیلت سمات لارنینگ مدحِ اوصاف لارینی بیانِ مآل لاریغہ مقدّم قیلیب دور، یعنے اولارنینگ مدح اوصاف لاریدہ وارد بولغان قولِ کریم اولنگ ہم خیر البریّہ نے اولارنینگ مآلِ اخروی لاری نینگ بیانے بولغان جزاؤہم عند ربہم دن ایلگاری کلتوروب دور،

موندا کی نکتہ مؤمن لارنینگ اعلاءِ قدری واجلالِ شأنی نے اظہار ایلاک دور، کفّارِ اشرار لارنینگ مآلی نے ذکر قیلغانده مونینگ عکسی نے قیلیب مآلِ اخروی بولغان فی نار جہنم نے اولئک ہم شر البریّہ بیلان بیان قیلینغان اوصافِ قباحت لزام لاریغہ مقدّم ایلاگان ایدی،

واول مبالغہ دن برى بوکیم اول مؤمن لارغہ بریلگان ثواب نے جزا لفظی ایلہ کلتوروب دور، بو ایسہ مؤمنِ لارنینگ ایمان واعمالِ صالحہ لاری نینگ شأنے اللہ رب العالمین درگاہیدہ قبولیّت شرفیغہ تقرّب ایلاک ایلہ، طرف الٰہی دن انکا قبول واعتنا بار لیغی غہ اشارت دور، یعنے مؤمن لارنینگ ایمان واعمالِ صالحہ لارینی اللہ کریم محضِ فضلی ایلہ قبولیّت سعادتیغہ تیگوزگان جہتدن مکافاتیدہ اولارغہ جناتِ عدن عطا قیلیب دور دیگان بولور، وبرى بوکیم اول عطا قیلینغان جزانے پرور دگار لاری قاشیدہ دیب دور، شک یوقیکم جزاءِ مذکور نینگ پرور دگارِ کریم نینگ قاشیدہ بولمکی، جزا نینگ قدری نینگ بلند ومعظّم لیکی غہ، واول جزا عطا قیلینغان بندۂ محترم نینگ اوزرینّی قاشیدہ قدری نینگ عالی ومحترم لیغی غہ، دلالت قیلا دور، وبرى بوکیم جنّات نے لفظِ جمع برلہ دہم عدن نے اضافہ ایلاب کلتوروب دور، بو دلالت قیلا دورکہ ہر بر مؤمن غہ متعدّد بوستان لار بریلور، واول بوستان لار دن اولارا صلاچیقماس لار، زیراکہ عدن اقامت ودوام معنی سیدہ دور، وبرى بوکہ اول جنت لار نے ایچیدن نہر لار آقیب تورمک ایلہ وصف قیلیب دور، وہم سرور دائمی غہ باعث بولا دورغان خالدین فیہا برلہ وصف ایتمک اوزرہ، باز خلود نے ابدًا برلہ تأکید قیلیب دور،

سونکرہ اللہ سبحانہ مؤمن لارنینگ اعمالی غہ کورہ عطا قیلغان جزالاریے اوزرہ اولارغہ قیلغان اینگ اولوغ تفضّلی نے بیان قیلا دور وآیتا دور، رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهٗ ○ اول مؤمنین وحدت آیین لاردن

اللہ راضی اولدی، واولار اللہ کریم دن راضی اولدی لار، اوشبو اللہ کریم نینگ مؤمن لارغہ عطا قیلغان جزا حُسنی سے، وہم اول خدای وہّاب نینگ رضاسی، اوّل کیشی اوچون دورکہ پروردگاری نینگ عقوبتیدن قورقوب، دین وایمانیدہ ثابت وراسخ اولمک ایلہ، باطنی نے اوصافِ خبثیّہ چرکی دن صاف قیلغای، وظاہری نے انسانیت شیمِ برگزیدہ سے ایلہ آراستہ ایتیب، وجودی نے ملک اوصاف ایلاگای

اے مؤمن لار ملاحظہ قیلینگ کہ اللہ تعالیٰ بوآیتِ شریفہ دہ خدانینگ رضا سے پروردگاری نینگ عقوبتیدن قورقغان کیشیلارا وچون دوردیمیش، موندا غ بولغاچ پس ظاہر وباطن دہ خدادن قورقماق نے لازم تو تونگ، اللہ تعالیٰ نینگ عقوبتی دن ازتہ دل ایشانیب قورقغان کشی، دینِ اسلام دہ ثابت وراسخ بولادور، واندن ذرہ قدر تایمک نے ایستامایدور، ودینِ اسلام بویورغان اعمال واوامر نے ادا قیلماق دہ ہیچ تہاون وتکاسُل نے روا کورمایدور، افعالِ ذمیمہ نینگ بارچہ سیدن اوزی نے پاک توتادور، حتی کہ کونکل وخاطر غیہ یمان خطورات نے یول برمک دن حذر قیلادور، معاملات دہ اوزی نینگ مؤمن برادرلارغیہ بلکہ تمام انسان لارغہ خیانت قیلماقدن، واولارغہ یمان لیق ساغینماقدن، اوزینی کمال حذر برلہ یراق قیلادور، وکیشی نینگ حقی نے قصداً ایمک دن اگرچہ اندک نرسہ بولسہ مواجتناب ایتادور، ودینی نے متاع دنیا غہ صاتمک دن غایتدہ احتراز قیلادور، خلاصۂ کلام جبّار ذوانتقام تعالےٰ نینگ عقوبت وغضبی غہ سبب بولادورغان جمیع افعال ناشایستہ، واقوال واعتقادِ مذمومۂ نابایستہ لاردن، از تہ دل مجتنب اولوب، دائما کونکلی دہ خدانینگ خشیتی بولادور، تاخداوندِ کریم نینگ رضوانِ اکبری غہ لایق ولاحق اولادور، واللہ اعلم بمرادہ۔

صحیح بخاری دہ روایت قیلیب دور، انس بن مالک رضی اللہ عنہ دیب دور، پیغمبر خدا صلے اللہ علیہ وسلم اُبَیّ بن کعب غہ دیدیکہ تحقیق اللہ تعالیٰ منکا امر قیلدیکہ لم یکن الذین کفروا من اہل الکتاب نے سنکا قراءت قیلغایمن، اُبَیّ رضہ دیدی کہ آیا پروردگار تعالیٰ منینگ نامیم نے آتادی مو، (یعنی اللہ تعالیٰ منینگ نامیم نے تصریح قیلیب آتادی مویا کہ اصحابینگ دن بریغہ قراءت قیل دیدی وسن منی اختیارا یتدینگ مو) رسول اللہ دیدی کہ آری پروردگار تعالیٰ سنینگ نامینگ نے آتادی، حضرت انس ایتادور پس حضرت اُبَیّ یغلادی، انتہیٰ۔

حضرت اُبَیّ نینگ یغلاماقی نینگ سببی بو دورکہ، اللہ تعالیٰ اینگ نامی نے تصریح قیلیب آتاب پیغمبری نے انگا قراءتِ قرآن برلہ امر ایتماگلیک اینگ اولوغ تشریف دور، اول یا بو تشریف عظیم غہ فرح وسرور جہتیدن یغلاب دور، یا موندا غ اولوغ نعمت نینگ شکری دہ تقصیر ایلامک دن خوف ایتیب یغلاب دوردیمیش لار۔

ابو عبید دیب دورکہ رسول اللہ نینگ اُبَیّ بن کعب غہ قرآن نے عرض قیلماقیدن غرض بو دورکہ ابی رضی اللہ عنہ رسول اللہ جنابیدن قرآن نے تعلّم قیلغای، وقراءت امری دہ اتقان ورسوخ

حاصل ایتکای، وہم قرآن نے عرض قیلماق امت لار ایچرہ سنت بولغای، وہم موندہ حضرت اُبَیّ نینک فضیلتی غہ وقرآن نینک حفظی دہ پیشوایِ اصحاب ایکانیغہ تنبیہ بار دور۔

بو سورۂ مبارکہ باوجودِ قسقہ لیقی برلہ توحیدِ پروردگار، ورسالت نبیّ مختار غہ، وعبادات اخلاص دن چارہ یو قلیقی غہ، وانبیاء سابقین غہ توشور ولگان صحف وکتب منزلہ ذکری غہ، ونماز وزکات ادا سی غہ، ومعاد ذکری غہ، واہل جنت ونار بیانیغہ، مشتمل دور، واللہ اعلم۔

سورۂ اذا زلزلت مکیّہ دیمیش لار، آیت لاری سکز، کلمہ لاری اوتوز بش، حرف لاری بریوز قرق توقوز دور،

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اِذَا زُلْزِلَتِ الْاَرْضُ زِلْزَالَهَا لا قیجان کہ (اللہ قدیر حکیم نینک حکمت ومشیتی مقتضا سی چہ) یر اوزلیغہ مخصوص بولغان زلزلہ ایلہ قتیغ تیبرا تیلسہ، زلزال زاء نینک کسری ایلہ تیبرا تمک معنی سیدہ دور، زلزال نے ارض غہ راجع بولغان ضمیر غہ اضافہ قیلماق نینک وجہی بار اسیدہ اہل تفسیر اوچ وجہ بیان قیلیب دور لار، بر نجی وجہ اضافتِ عہدی دور، یعنی اللہ تعالیٰ نفختین نینک بریدہ زمین غہ مقدر قیلغان تیبرلیق ایلہ زمین اضطراب وحرکت غہ کلتور ولسہ دیمک دور، چونکہ علم وقضای الٰہی دہ سبقت قیلمیش کہ نفخۂ اولی دہ دنیانے فنا قیلماق اوچون زمین قتیغ حرکت ایلہ اضطراب غہ کلتور الا دور، یاکہ نفخۂ ثانیہ دہ زمین دن اولوک لارنے چیقارماق اوچون زمین تیبرا تیلا دور،

ایکنجی وجہ اضافت عموم واستغراق اوچون دور، چونکہ مصدر اوزنی نینک معمولی غہ اضافہ قیلینسہ واول اضافت دن معہود قصد قیلینماسہ، اول اضافت نے عموم غہ حمل قیلینا دور، یعنی زمین اوزی نینک حقیدہ ممکن بولا دور غان ہمہ حرکت وقتیغ تیبرا تیلمک ایلہ تیبرا تیلسہ دیمک دور،

اوچونجی وجہ اللہ تعالیٰ نینک حکمتیدہ ومقتضای مشیتیدہ زمین اوزلیغہ لایق بولغان مقدار دہ تیبرا تیلمک ایلہ تیبرا تیلسہ دیمک دور، بو وجہ غہ کورہ زلزالہا قول کریمی عرب نینک اکرم التِّقیّ اکرام واَهِنِ الْفَاسِقَ اِهَانَتَهٗ قولی قبیلی دن بولور، یعنی متقی نے اوزلیغہ لایق اکرام قیلماق ایلہ اکرام قیلینغیل، وفاسق نے اوزی مستوجب اولغان خوار اتمک ایلہ خوار اتیکیل، زمین نے بو بارہ دا تیبرا تمک انداغ تیبرا تمک دور کیم، بو زلزلۂ شدیدہ سببی ایلہ زمین تیپ توز اولور، زمین نینک اوستیدا کی بنالار ودرخت لار وتاغ وتیغہ لار توز وب ہبا منبثّ اولوب شمال غہ اوچار، زمین ایسہ محشر غہ جمع بولا دور غان انس وجن ووحوش وصفوفِ ملائکہ قرار آلمک لار ہی اوچون وسیع وتوز قیلینیب ہیچ بر بلند وپستی قالماس، آسمان شگاف ایگیز تاغ لار، ونہایتی یوق دریالار، یوق بولوب زمین نینک کف دیک تیکیز اولکے،

البتہ خدائے قادرِ ذوالجلال نینک مشیّت و قدرتے ایلہ وجودغہ کلگان بر قتیغ زلزلہ سببے ایلہ واقع اولمکیدہ شک یوقتور، حتی کہ دینِ حق ایلہ متدیّن بولمایغان حکماءِ اجنبی لار ہم (کرۂ زمین نینک عمری انتہاسی غہ تیب اصلی غہ ملحق اولمک زمانے کلمگاندہ اوشبو دَور و انتظامی دن چیقیب تارو مار بولا دور دیمک دہ دور لار) پس مؤمنِ موحّدِ کامل لار غہ بلکہ ہمہ انسانِ بالغ عاقل لار غہ لازم دور کہ اول خدای قادرِ عظیم الشان نینک عذاب و غضبی دن قورقوب شوندای بر قورقونچ لیق کون نینک کلمکی نے محقق بیلیب، و قطعی اعتقاد ایتیب، اوامرِ الٰہی ادا سیدہ مبادرت قیلغایلار، ایمان و عمل لاری نے خالص ایلاب، اعمالِ صالحہ طیّار ایلامک نے مغتنم بیلگای لار۔

وَاَخْرَجَتِ الْاَرْضُ اَثْقَالَهَا ۝ ویراوزی نینک ایچیدا کی ہمہ خزینہ و دفینہ و معدنیات نے، وفنا و پوسیدہ بولغان اموات نے، چیقاریب عرصۂ شہودہ نمایاں قیلیسہ، یعنی زمین نینک قتیغ تیبراتیلمکیدن اندہ انقلاب پیدا بولوب زمین نینک ظہری و بطنی آتسین واوستون بولمک ایلہ، ہر طرفی یاریلیب ایچیدا کی کان لار نے واولوک لار نے آتیب تاشلاماقی ایلہ، زمین نینک قورساقی دا کی ہمہ نرسہ لار ظاہر اولور۔

بویلہ بر حادثۂ ہائلہ و قوعیدن استبعاد قیلما قغہ عقل و ہوش اربابی امکان تاپماسہ لار کرک، چونکہ اوشبو خبر بریلگان قورقونچ لیق واقعۂ عظیمہ نینک وقوعی غہ مثال دنیا دا کی یانار تاغ لار دور، اندا غہ کہ یانار تاغ لار بارمکان دہ اوت و دلقانے نینک شدتیدن اطرافی دا کی زمین لار قتیغ دہشت لیک حرکت غہ کلیب یریاریلیب یرنینک ایچیدا کی اوت لار، وخزینہ لار، و سولار، آتیلیب چیقیب اطراف و جوانبی دا کی شہر و قیشلاق محو و بے نشان بولوب تورمک لیکی کورہ ولمک دہ وایشتیلمک دہ دور۔

وَقَالَ الْاِنْسَانُ مَا لَهَا ۝ و ہر فردی از افرادِ انسان، خواہ اہلِ توحید و ایمان، وخواہ ارباب شرک و طغیان، اولہنگام دہ شدّتِ زلزلہ سببی ایلہ یتوشکان کمالِ فزع و دہشت دن، و عارض بولغان غایتِ قورقونچ و حیرت دن، اضطراب غہ توشوب ایتادور کیم، نیمہ حادثہ عارض بولمیش بو زمین غہ کہ موندا غ قتیغ حرکت ایلہ سیلکینور، و باطنی دن انقالی نے ظاہر قیلور، لیکن مؤمن لار ہوش لار لیغہ کلیب ھٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمٰنُ و صدق المرسلون دیر لار، یعنے بو کون رحمٰن تعالیٰ وعدہ قیلغان کون دور کہ اول واقع اولدی، و پیغمبر لار موندا غ برکون واقع اولا دور دیب خبر برمک دہ صادق ایکان لار دیب، و اما کافر لار سکرۃ و حیرت لاری زایل بولما سلیق بیلہ یا ویلنا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَّرْقَدِنَا دیر لار (ای وای بیز نینک حالیمیز غہ بیزنے یاتکان جایمیز دن قبر لاریمیز دن کیم قوزغادی)۔

وبعض علماء یمیش کہ بو مقام دہ انسان دن مراد کافر دور، چونکہ مؤمن زمین غہ یتوشکان اول حادثۂ ہائلہ نینک سببی نے بیلا دور، دا نینک بولمکی نے حق و راست دیب تصدیق قیلا دور۔

ابوالسعود افندی آیتیب دور کہ قول اوّل اظہر دور، بو معنی غہ کورہ کہ مؤمن اول سوزنے استعظام طریقہ سے برلہ آیتا دور، وکافر تعجّب برلہ آیتا دور، اھ

یَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ اَخْبَارَهَا ۝ اوشول کون دہ (یعنی قتیغ حرکت برلہ تبرّلیگان کوندہ) زمین اوز خبرلارنی نے سوز قیلا دور،

یرنینک اوز اخباری دن سوز قیلماقی یا لسانِ حال برلہ دور کہ انینک اول ہنگام داکی ظاہر حالی برہانِ ساطع برلہ دلالت قیلا دور کیم، انینک منوّاغ شدتلیک زلزالی، واخراج اثقالی، برقور قوبخ لیق کون نینک وقوعی اوچون دور کیم پیغمبر لار اول یومِ موعود نینک وقوعی برلہ انذار وتخویف قیلیب دور لار، یعنے قتیغ زلزلہ سببی ایلہ زمین غہ عادت دان بالکلیہ تاشقاری خراب لیق یوز کلتور وب انینک اولغی حالتی نابود وباطل، واوستیدا کی ہمہ بار نرسہ سی ویران ومضمحل، اولمکی دلالت قیلا دور کہ دنیا نینک مدتے انقضا سیغہ تیمیش، وآخرت اوزی دہ بولا دور غان تمامی اہوال وشدائد وبعث وحساب وجزا کبی نرسہ لار برلہ اقبال اتیمیش، شبہ وجہدن زمین دہ موندا غ قتیغ زلزال، واخراج اثقال، وقوعی ظہور غہ کلمیش، دیب، وبو دلالت تحدیث مقامی دہ اقامت قیلدور ولغان جہتدن اندق تحدّث برلان عبارت کلتور میش دور، ابن جریر طبری بو معنی نے سعید بن جبیر دن نقل قیلیب دور، سونکرہ دیب دور کہ اوشبو قول مینینک نزدیمدہ صحیح المعنی برقول دور، وبو معنی غہ کورہ کلام نینک تأویلی اوشول کون زمین قتیغ اضطراب وتیبرانمک ایلہ، وباطنی دن ظاہری غہ اولوک لار نے چیقاریب تاشلاکی ایلہ خبرلارینی بیان قیلا دور، بوایش لار نے قیلماقی اللہ تعالیٰ نینک زمین غہ وحی قیلماقی، وبو تو غریدہ انکا اذن بیرماکی ایلہ دور، ومجاہد ہم قولہ تعالیٰ بِاَنَّ رَبَّكَ اَوْحٰى لَهَا تفسیری دہ، ربینک زمین غہ امر قیلدی فَاَلْقَتْ مَا فِيْهَا وَتَخَلَّتْ، یعنے پس زمین ایچیدا کی نرسہ لار نے تمام چیقاریب تاشلادی، وہیچ نرسہ نے قالدور ماي خالی بولدی دیب دور، یاکہ یرنینک سوز قیلماقے لسانِ مقال ایلہ دور، انداغ کہ بعض لار دیب دور کہ اللہ تعالیٰ زمین نے سوز لاتا دور، پس زمین ہر برابر وہر بر خاتون کیشی لارا وچون اوز اوستیدہ انینک قیلغان خواہی خیر وخواہی شر عملی اوچون گواہ لیق بیرادور، چنانچہ امام احمد روایت قیلیب دور ابوہریرہ ایتیب دور، رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یومئذٍ تُحَدِّثُ اَخْبَارَهَا آیتی نے اوقودی، ودیدیکہ آیا بیلاسیز لار مواول زمین نینک اوز خبرلارینی دیمکی نیمہ دور، صحابہ لار دیدیلار کہ اللہ وانینک رسولی دانا راق دور، رسول اللہ دیدی کہ زمین اوز اوستیدہ عمل قیلغوچی ہر برایر وہر بر خاتون لار اوچون انینک قیلغان ہر بر عملی برلہ گواہ لیق بیرادور، وایتا دور کہ بو کیشی فلان فلان کون لار موندا غ موندا غ عمل لار نے قیلدی دیب،

روایت قیلیب دور لار کہ عبد الرحمٰن بن صعصعہ یتیم لیک جہتیدن ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ نینک تربیتی دہ ایدی، ابوسعید خدری انکا دیدی کہ ای بالاجا غیم ہر قچان بادیہ لار دہ بولسانک آوازینک نے بلند قیلیب اذان اوقوغیل، زیرا کہ تحقیق من ایشتیب دورمن کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

ایتور ایدی لار کہ اذان نینک آوازی نے ہیچ برجن و نہ انس و نہ درخت و نہ تاش ایشیتمایدور، مگر اول اذان اوقوغوچی نینک نفعی غہ گواہ لیق بیرادور۔ روایت قیلیب دور لار کہ ابو اُمیّہ مسجد حرام دہ نماز فرض نے اوقودی، سونکرہ جایدین توروب مسجد نینک ہر برجایدہ نماز اوقوغالی توردی، نماز دن فارغ بولغاندن کین بعضے لار اندن سوردی لار کہ ای ابو اُمیّہ بو قیلغان ایشینک نیمہ دور دیب، ابو اُمیّہ دیدی کہ اوشبو آیت کریمہ یو مئذٍ تحدّث اخبارہا نے قراءت قیلدیم، پس بو آیت مضمونیچہ نماز اوقوغان یر قیامت کونے منکا گواہ بولسون دیب بو ایش نے اختیار ایتیم دیب۔

ای برادرِ دینی لار حقیقتِ حال موندا غ ایسہ پس خوشلوق اول بندۂ نیکوکار غہ نصیب دور کہ مکان اینک فائدہ سی غہ قیامت کونے ذکر و تلاوت و صلاۃ ایلہ، و شونکا اوخشہ عبادات و اعمالِ خیر برلہ گواہ لیق بیرور، و حسرت و وای اول فاجرِ بدشعار نینک حالی غہ کہ مکان اینک ضرر لیغہ زنا و شرب خمر و سرقہ کبی یمان کردار لار ایلہ شہادت بیرور۔ و علما لار ایتیب دور لار کہ اے بندہ سنینک قیلغان عمل لار ینگ غہ یتی شاہد بار دور، بہ بنجی شاہد مکان دور، چنانچہ اوشبو آیتِ کریمہ مضمونے انکا دلالت قیلا دور، ایکنجی شاہد زمان دور، چنانچہ حدیث دہ وارد بولوب دور کہ ہر بر کون ندا قیلا دور کہ من روزِ جدید دور من، و مندہ ہر عملی کہ قیلسانگ من انگا شہید و ور من، اوچونچی شاہد لسان دور، چنانچہ اللہ تعالیٰ ایتیب دور یَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ اَلْسِنَتُهُمْ تورتینجی شاہد قول و ایاغ دور، اندا غ کہ اللہ تعالیٰ ایتیب دور و تکلمنا ایدیھم و تشھد ارجلھم بما کانوا یکسبون ۝ بشنجی شاہد ایکی فرشتہ دور، اندا غ کہ اللہ تعالیٰ ایتیب دور وان علیکم لحافظین۔ آلتینجی شاہد نامۂ اعمال دور، اندا غکہ اللہ تعالیٰ ایتیب دور ھذا کتابنا ینطق علیکم بالحق ۔ یتینجی شاہد رحمن تعالیٰ و تقدس نینک اوزی دور، اندا غکہ ایتیب دور ولا تعلمون من عملٍ الا کنا علیکم شھودا ۔ پس ای بندۂ بیچارہ قیامت کونے اوشبو گواہ لار بارچہ سے سنینک قیلغان کردار ینگ برلہ گواہ لیق برگان دہ حالینگ قیدا غ بولور، موندا غ برحالِ خجالت اشتمال یوز کلتورمک لیکی نے خاطر ینگ غہ آلیب، بو ایش لار نینک بے شبہ بولمک لیکی غہ صدقِ دل برلہ ایشانسانگ، اوّلین و آخرین تمامۂ خلایق جمع اولغان محشر یریدہ رسوا اولمک دن اندیشہ قیلیب معاصی و مناہی غہ ارتکاب و اقدام ایتمک دن حذر قیلغیل، و دینِ مقدّس اسلام بیورغان اعمالِ صالحہ و اخلاقِ حسنہ نے بجا کلتورمک غہ سعی و اجتہاد کورگوزگیل، خصوصًا ہمۂ کردار ینگ غہ و قصد و اطوار ینگ غہ خداوندِ علیم خبیر نینک بینا و شاہد ایکانینی دائم یاد ینگ دہ تو تغیل۔ بِاَنَّ رَبَّكَ اَوْحٰى لَهَا ۔ بو سبب بیلان کہ ای محمد ربینگ اول زمین غہ امر قیلدی، یعنی زمین اوز خبر لاری نے

---

۱ بر کونیدہ کہ اول بدکار لار نینگ ضرر لیغہ اولار نینگ تیل لارے و قول لارے و ایاغ لاری و بنیادہ قیلغان عمل لار ایلہ گواہ لیق بیرور ۱۲ ۲ و بیزگہ گنہ کار لار نینگ قول لاری سوز قیلور و ایاغ لارے گواہلیق بیرور اولار نینگ قیلغان ایش لاری برلہ ۱۲ ۳ و تحقیق سیز نینگ استونکیزدہ البتہ ساقلاغوچی فرشتہ لار بار دور ۴ اوشبو اعمال دفتری بیز نینگ کتابیمیز دور سیز نینگ اوز و نگیز غہ حق لیک برلہ سوز قیلور ۱۲ ۵ و ہیچ بر عمل نے قیلمای سیز مگر کہ اول ایش غہ تو تو لغان و تمتینگیز دہ البتہ سیز انگا شاہد دور میز انے کوروب تورامیز ۱۲ منہ

خلق غہ سوز قیلا دور، ربّینک انے زمین غہ وحی قیلماق سببی ایلہ بو طریقہ دہ کیم ربّینک اول زمین دہ اخبار غہ دلالت قیلا دور غان نرسہ لار نے پیدا قیلا دور، گویا زمین اول ہنگام دہ امر الٰہی ایلہ اوزیدہ حادث بولغان احوال فظیعہ، واہوال فجیعہ، دلالتی برلہ خبر لاری نے زبان حال برلہ سوز لاید ور، یا کہ ربینک زمین غہ لسان مقال برلہ سوز قیلماق غہ امر قیلیب انے ناطق ایلاماک سببی ایلہ اوز خبر لاری نے زبان مقال برلہ سوز لاید ور دیمک دور، یعنی[1] زمین نینک اوز خبر لارینی سوز لاماکی بوسبب بیلان دور کہ ربّینک زمین غہ امر قیلور، واذن بیرور کہ خبر لارینک نے خلایق غہ سوز لاگیل دیب، یا احتمال معنی بویلہ بولغای کہ اول زمین مونینک ایلہ سوز قیلا دور کہ ربّینک انکا موندا غ حادثۂ عظیمہ غہ محلّ اولمک نے امر اتیمیش، یعنی[2] زمین زبان حالی برلہ اوزی نینک اوستیدہ وقوعہ کلگان شدۃ زلزال، واخراج اثقال، کبی حوادث لار نینک ربّینک نینک انکا بولغان امری برلہ بولغانینی بیلدور ادور، البتہ اول احوال ہائلہ لار اوزی نینک امر پروردگار ایلہ وقوع غہ کلگانیغہ دلالت دیمک دور۔

اَوحیٰ لہا اَمرہا معنی سیدہ دور، بو معنی نے ابن جریر طبری عبد اللہ بن عباس رضی اللہ عنہما دن روایت قیلیب دور، یَوْمَئِذٍ یَّصْدُرُ النَّاسُ اَشْتَاتًا لِّیُرَوْا اَعْمَالَهُمْ ۝ اوشول کوندہ (یعنی زمین دہ زلزلہ وقوعی ایلہ مذکور حادثہ لار پیدا بولغان کون دہ) آدم لار فرقہ فرقہ مختلف صورت لاردہ بولغان حال دہ، (یعنے مؤمن لار نینک یوزلاری نورانی، وکافر لار نینک یوزلاری غبار آلود وظلمانی بولغان حال دہ) اولار غہ اعمال لاری نینک جزاسی کورساتیلمک اوچون، قبر لاریدن چیقا دور لار، وموقف حساب غہ بارا دور لار۔

فَمَنْ یَّعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَیْرًا یَّرَهٗ ۝ وَمَنْ یَّعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا یَّرَهٗ ۝ پس کیمکہ دنیا دہ ذرۂ مقداری عمل خیر نے قیلغان بولسہ اول کیشی اول عملی نینک اجر وثوابی نے کورار، وکیمکہ دنیا دہ ذرّہ مقداری یمان عمل نے قیلغان بولسہ اول کشی اول عملی نینک وزر وعقابینی کورار۔

اوشبو آیت کریمہ نینک مضمونیغہ باقساک الفاظ عموم دن بولغان مَنْ کلمہ سی دلالت قیلا دور کہ اوشبو دنیا دہ کافر نینک قیلغان ادبدان عملی نینک، وہم کبائر دن پرہیز قیلغان مؤمن نینک صغیرہ گناہ لاری نینک، ثواب وعقاب جہتیدن تاثیری بولا دور، یعنی کافر بو دنیا دہ براو بدان عمل قیلسہ اول اینک جزاسی نے کورمک غہ مستحق بولا دور، بو طریقہ دا کی اول عمل خیر اینک عقابی نینک

[1] شیخ محمد عبدہ بو معنی نے اختیار اقیلیب دور چنانچہ دیب دور وتحدیث الارض تمثیل کما قال الطبری وجماعۃ وغیرہ ای ان حالہا وما یقع فیہا من الانقلاب، وعالم یعید من الخراب، یُعلِم السائل، ویفہمہ الخبر وانّ مایراہ لم یکن لسبب من الاسباب التی وضعتہا السنۃ الالٰہیۃ حال استقرار نظام الکون بل ذلک بسبب ان ربک اوحی لہا ای ان ما یکون للارض یومئذٍ انما ہو بامر الٰہی خاص قال لہا کونی خرابًا کما قال لہا عند ایجادہا کونی ارضًا فہذہ المرسن الاوامر التکوینیۃ التی ہی کن فیکون ما صدر بہ امر کن۔ اھ ۱۲ منہ

نقصانیغہ سبب بولادور، ومؤمن نینگ قیلغان صغیرہ سے اینینگ آخرت داکی ثوابی نینگ نقصانی غہ تأثیر قیلا دوردیب، حالبوکہ بوعمومیت دن مفہوم بولغان معنی لار اللہ تعالیٰ نینگ کلام قدیمی دہ وارد بولغان سائر آیات شریفہ مضمونیغہ واحادیث نبویہ مضمون لاریغہ معارض دور، چنانچہ قرآن مجید دہ ایتادور وَقَدِمْنَا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا کافرلار نینگ دنیا دہ قیلغان یخشی عمل لاریغہ قصد قیلدوق، پس دنیادہ قیلغان اول اوبدان عمل لارنی آفتاب نینگ شعاعی دہ روزنہ دن غبار دیک توزوب چیقغان نرسہ نیگلیغ قیلدوق، یعنے بے فائدہ وباطل قیلدوق، وینہ اینیب دور مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَىٰ شَيْءٍ کتم عدم دن منصۂ وجودہ ظاہر قیلیب انواع نعم جلیہ وخفیہ، واجناس تربیۂ باطنہ وظاہرہ برلہ پرورش قیلغان پروردگار لاریغہ اظہار کفران ایلاگان حق ناشناس کفر پیشہ لارنینگ صفت غریبہ لاری بودورکہ اولارنینگ دنیادہ قیلغان یخشی عمل لاری، چنانچہ صلۂ ارحام، وعتق رقاب، ومحتاج ومضطر لاردا ولیغہ تیمک، ومہمان لارہ مسافرلار اوچون تیوہ لار نحر اتیمک، وغریب ومسکین لارغہ پشت وپناہ اولوب امداد تیکوزمک کبی مکارم اخلاق جملہ سیدن بولغان کردار انسانیت آثار لاری، ایمان ومعرفت اساسی دن باشقہ ناپایدار طرزدہ بنا قیلینغان جہتدن، حبطہ بولمک دہ، وہباءً منثورًا اولوب فائدہ سیز کتمک دہ، قیتیغ بوران چیقغان کرندہ شدت برلہ شمال اوچوروب کیتکان خاکسترغہ اوخشہ دور، قیامت کونے اولار اول قیلغان اعمال خیر لاری دن برار نرسہ غہ قادر بولالمایدورلار، واول اعمال لاری نینگ ثوابیدن ہیچ براثری کورمایدورلار، انداغ کہ بوران اوچوروب کیتکان خاکسترون، ہیچ برنرسہ نے آلغالی بولمایدور، مناسبو آیت لاردہ اللہ تعالیٰ کافرلار نینگ یخشی عمل لارے ایمان یوقلیقی جہتدن فائدہ سیز دیب دور۔

حدیث دہ وارد بولوب دورکہ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا رسول اللہ دن سوراب دورکہ عبد اللہ بن جدعان جاہلیت زمانیدہ صلۂ رحم نے بجا کلتور وایمیش ومسکین وعاجز لارغہ طعام بیرور ایمیش، آیا انگا اول یخشی عمل لاری نینگ نفعی یتادور مودیب، رسول اللہ جواب بریب دورکہ اینینگ اول یخشی عمل لارے نینگ انگا فائدہ سے یوقتور، چونکہ اول برار وقت رَبِّ اغْفِرْ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ دیب، خدا نینگ درگاہ عزت دا نبی غہ انجا قیلغان ایماس دوردیب۔

سلمۃ بن یزید الجعفی رسول اللہ دن سوراب دورکہ یارسول اللہ منینگ آنام جاہلیت دہ وفات بولدے، اینینگ عمل خیر لاریدن بری مہمان نوازلیق وصلۂ رحم کبے ایش لارایدی، آیا اول عمل خیر نینگ انگا ہیچ نفعی یتارمودیب، رسول اللہ دیوتیمایدوردیب جواب بریب دور، وینہ صحیحین دہ ابن عباس جناب لاری دن روایت قیلینغان ابو طالب حقیدا کی حدیث دہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دیمیش کہ لَوْلَا أَنَا لَكَانَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ یعنے اگر من بولماسام البتہ ابو طالب دوزخ نینگ اینگ توبن درکہ سیدہ بولورایدی، بوحدیث دن معلوم بولدی کہ ابو طالب

بیچارہ نینک جناب رسالت مآب صلی اللہ علیہ وسلم نینک حقیدہ کورگوزگان اعانت و فداکاریغی و اول حضرت غہ تبلیغ دین ایتمک بارسیدہ قریش دن تیکان قتیغ جفالارغہ قارشو متانت برلہ کورسازگان جان سپاریغی اگرچہ اوزی دین اسلام ہدایتی ایلہ ابتداتا پماسہ مو اوزگہ لارنے رسول اکرم نینک اطاعت و تبعیتی غہ ترغیب قیلماقی وبیت اللہ نینک تعظیمی غہ وصلۂ ارحام غہ وسائر مکارم اخلاق غہ حالت نزعی دہ قیلغان وصیت لارے نینک انکا ہیچ فائدہ سی تیماس شب معراج دہ جناب رسول اکرم نینک شفاعتی ایلہ غمرات نار دن چیقاریلیب دوزخ نینک ضحضاحی غہ یعنی قدمی نینک باطنی غہ یاکہ اوشوقی غہ یتادورغان اوت ایچرہ قویولمیش کہ اول اوت نینک حرارتیدن انینک دماغی قاینار ایمیش علما لار رسول اکرم نینک عمکی سے ابوطالب بارسیدا کی اوشبو شفاعتی نے رسول اکرم نینک خصائصیدن سناب دورلار ومونینک اللہ تعالیٰ نینک قولی فما تنفعهم شفاعة الشافعين غہ منافاتی یوقتور دیب دورلار۔

وینہ طبرانی ام سلمہ دن روایت قیلیب دور ابوجہل نینک برادری حارث بن ہشام حجۃ الوداع دہ رسول اللہ نینک قاشیغہ کلیب دیدیکہ یارسول اللہ تحقیق سن صلۂ ارحام غہ وہمسایہ لارغہ احسان ایتمک غہ ویتیم لارغہ پناہ بیریب اولارنے تربیہ ایلامک غہ ومہمان نوازلیق رسومی نے بجاکلتورمک غہ ومسکین لارغہ طعام برمک غہ ترغیب قیلاسن وبو ترغیب قیلغان نرسہ لارنینک نینک بارچہ سے ہشام نینک قیلا دورغان یخشی افعال لاریدن ایدی پس ایمدی ہشام بارسیدہ رأیینک وعلمینک نہ دور دیب رسول اللہ دیدیکہ ہر قبر یکہ انینک صاحبی لا الہ الا اللہ دیب اللہ تعالیٰ نینک بیرلیکی غہ اقرار قیلماسہ اول قبر دوزخ اوتیدن بر پارہ چوغ دور حالبوکہ من عمکیم ابوطالب نے دوزخ نینک طمطامی دہ تافتیم پس اللہ تعالیٰ انے منکا قرابتی ومنکا قیلغان احسانے جہتیدن اندن چیقاریب دوزخ نینک ضحضاحی دہ قیلدی دیب۔

دیمک کہ ابوطالب نینک تخفیف عذاب غہ اولامکی رسول اللہ نینک شفاعتی ایلہ وجود غہ کلیب دور اعمال حسنہ سے اوچون ایماس دور زیرا کہ اگر انینک تخفیف عذابے بودنیادہ اندن صادر بولغان مکارم اخلاق واعمال خیر لار اوچون بولسہ ایدی رسول اکرم شب معراج دہ دوزخ غہ مطلع قیلینغان مدت غچہ ابوطالب دوزخ ایچیدا کی دریاے آتش ایچیدہ غرق بولماس بودنیادن اوزولوب آخرت سفری غہ یوز قویماق ایلہ تحلی ضحضاح بولمک لازم ایدی حالبوکہ اول ضحضاح غہ رسول اللہ نینک شفاعتی ایلہ چیقاریلیب دور پس معلوم اولدی کہ کافرلار نینک اعمال خیر لارے ایمان بولمانغان جہتدن فائدہ سیز دور آری کفار نینک حسناتے فائدہ بیرور اولار اسلام غہ داخل بولغان کین عمل صالح نینک آخرت دہ نفع بخش اولمکی نے اللہ تعالیٰ ایمان برلہ قیدقیلیب وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ دیب دور۔ ومؤمن نینک سیاتی ایسہ قولہ تعالیٰ ان تجتنبوا كبائر ما تنهون عنه نكفر عنكم سيئاتكم مضمونیچہ مؤمن بندہ کبائردن اوزی نے تارتمک ایلہ مؤاخذہ

قیلینما یدور، پس بو بیان لاردالتی ایله کلمۂ من نینک عمومیتی مفاد اولمایدور، مگر ایتولسه که کفار نینک بو دنیاده قیلغان یخشی عملی نینک مکافاتی نے کورمکی اوشبو دنیاده دور، چنانچه عیشی کینکر قیلینمات واولادور اتباع لاری جانبیدن یخشی لیق کورمک، وحوادث دهردن امان ده بولمک کبی نرسه لار، چنانچه الله تعالی ایتیب دور من کان یرید الحیاة الدنیا وزینتها نوف الیهم اعمالهم وهم فیها لا یبخسون ۰ کیشیکه دنیاده یخشی الیش نے قیلیب اینینک سببی ایله فقط دنیاده اوبدان یشامک نے ودنیا نینک زینتی نے یعنی شهرت ومدح نے اولده قیلسه، اول آدم لار غه اول قیلغان عمل لاری نینک مزدی نے حیات دنیاده تمام بیرورمیز، واولارا اوشبو دنیاده عمل لارے نینک اجری نے نقصان قیلمیماس لار، وآیخنین مؤمن نینک هم بو دنیاده بعض آلام ومصائب غه دوچار اولمکی، اینینک بعض کردار بد لاریغه کفارت اولمک جهتیدن بولغای، وقیلغان بعض افعال ناشائسته سے شوملوغیدن بعض مکاره ونوائب انکا یتوشکای، چنانچه الله تعالی ایتیب دور وما اصابکم من مصیبة فبما کسبت ایدیکم ویعفو عن کثیر ۰ (یعنی هر نرسه کیم دانده وبلا وقضادن بو دنیاده سیز لار غه یتادور پس اول نرسه سیز لار نینک قیلغان گناه لاریکیر سبی ایله دور، حالبوکه تولا سبحانه الله تعالی عفو قیلادور) بو آیت مضمونیچه مؤمن هم قیلغان کردار ناشایسته سے نینک جزاسی نے بو دنیاده کورگان بولوب، کلمۂ من هر ایکی آیت ده عمومیت اوزره بولادور، (مؤمن وکافر غه بو دنیاداکی خیر وشر بارا سیده عام بولادور، اما عالم آخرت ده مؤمن قیلغان خیر ینی مثقال ذره بولسه هم کورادور، وشری یعنی سیآتی اجتناب کبائر ایله معفو بولغان الیسه فضل الهی شامل حالی بولوب انے کورماسه موجب ایماس، وکافر اعمال خیری نینک جزا سے نے بو دنیاده کوروب، آخرت ده اندن نفع آلمایدور، وشری نینک جزاسینی آخرت ده کورمکی یے سبب دور، اوشبو بیز بیان قیلغان احتمال نه علماء سلف دن بعضے لاری موبا ریب دور لار، چنانچه شیخ المفسرین ابن جریر طبری ایتیب دور، بعضے لار ایتیب دور لارکه اما مؤمن نینک قیلغان سیآتی نینک عقوبتی بو دنیاده انکا تعجیل قیلینادور، وحسناتی نینک ثوابے اینینک نفعی اوچون آخرت غه تاخیر قیلینادور، وکافر نینک حسناتے نینک ثوابے اینینک فائده سی اوچون بو دنیاده تعجیل قیلینادور، وسیآتے نینک عقوبتی آخرت غه تاخیر قیلینادور دیب، چنانچه محمد بن کعب القرظی بو آیت تفسیرینده ایتیب دور، کافر لاردن کیمکه خیر دن مثقال ذره عمل نے قیلسه اول کافر اول قیلغان عمل خیری نینک ثوابینی بو دنیاده اوزنفسی ده واهلی ده ومالی ده وبالا لاریده کورادور، حتی دنیادن اولجا لرده چیقادورکه اینینک موجب ثواب بولادور غان هیچ بر خیری یوقتور، ومؤمن لاردن کیمکه مثقال ذره یمان الیش نے قیلسه، اول مؤمن اول قیلغان یمان عملی نینک عقوبتی نے اوشبو دنیاده اوزنفسی ده ومالی ده واهلی ده وبالا لاریده کورادور، حتی دنیادن اولجا ده چیقادورکه اینینک هیچ بر یمان عملی یوقتور انتهی،

اوشبو اثرنے ابن جریر مستدد روایت لارایلہ نقل قیلیب دور، وحضرت انس دن وعبداللہ بن عمرو بن العاص دن مواوشبو معنی داکی اخرلارنے کلتوروب دور، منابو بیان لارایلہ کلمۂ مَن نینگ عمومیتی ارادہ قیلینماقی نینگ درست لیغی ظاہر قیلینمدی، لیکن بو بیان لارہم براعتراضی بتوشمک دن وارستہ ایماس دور، آول اعتراض بوکیم یوقاریقی آیت مضمونیچہ اول کوندہ آدم لار اوزلارینگہ طرف الٰہی دن اعمال لارے نینگ جزاسی کورگوزولمک اوچون فرقہ فرقہ بولغان حال دہ قبرلاریدن چیقیب محشرغہ کیلادورلیمک بیلینمدی، سونکہ بو ایکی آیت تفصیلی دہ فاء تفصیلیہ ایلہ فمن یعمل کلتورمک دن معلوم اولادورکہ اول عامل خیر یا عامل شر بولغان کیشیلار نینگ جزای عمل لارینی آخرت دہ کورمک لاری مراد دور، پس بنوک لئے دنیادہ کورولکان نرسہ لارغہ حمل ایتمک درست اولادوردیب، لہٰذا بعض مفسرلار اوشبو اعتراض لارداردا ولمکیدن احتراز ایلاب، ہرایکی آیت داکی کلمۂ مَن نے تخصیص ایلاب، فمن یعمل من فریق السعداء مثقال ذرۃ خیرا یرہ ومن یعمل من فریق الاشقیاء مثقال ذرۃ شرا یرہ[1] دیب دور، گویا بو کلمہ لار نینگ تخصیصی غہ باعث اشتا دور دیمک ایستامیش، یعنی اعمال لاری نینگ جزاسی اوزلارینگہ کورگوزولمک اوچون انسان لار قبرلاریدن گروہ گروہ بولوب چیقیب محشرغہ کلورلار، پس اول فرقہ لار نینگ سعادتمند لاریدن کیمکہ مثقال ذرہ عمل خیر قیلغان ایسہ انینگ ثوابینی کورار، وشقاوتمند لاریدن کیمکہ مثقال ذرہ یمان عمل نے قیلغان

---

[1] شیخ محمد عبدہ ایتیب دورفمن یعمل مثقال ذرۃ خیرا یرہ یعنی یخشی لیق اینگ آزدا اینگ کیچیک عمل نے قیلغان کشے بے شبہ انے کورلور وجزاسے نے تاپادور دیمکدور مونده مؤمن وکافر آراسیدہ پیچ فرق یوقتور غایۃ الامر بو کیم کافر منکرلار نینگ حسناتے اولارنے عذاب کفردن خلاص قیلماق مرتبہ سیغہ تیمایدور چونکہ اولار کفر سبہی ایلہ شقاوت دہ باقی دور لار کافرلار نینگ عمل لارے نینگ حبطہ اولمکی واول عمل لار نینگ اولارغہ فائدہ بیرماسلیکی بارسیدہ وارد بولغان آیات قرآنیہ نینگ معنی سے اوشبو بیز بیان قیلغان معنی دور یعنی اولار نینگ اعمالی دن برار عمل عذاب کفردن اولارنے قوتقزمایدور اگرچہ بعض برباشقہ سیئات سببی ایلہ اولارغہ توشکان عذابنے اولاردن تخفیف قیلماقغہ باعث بولسہ مواما عذاب کفراولاردن اصلا تخفیف قیلینمایدور بنوک مونداغ بولماسون کیم اللہ تعالیٰ ایتادور ونضع الموازین القسط لیوم القیامۃ فلا تظلم نفس شیئا وان کان مثقال حبۃ من خردل اتینا بہا وکفی بنا حاسبین، منابو آیت داکی قول الٰہی فلا تظلم نفس شیئا بو تو غریدہ مؤمن وکافر نینگ آراسی فرق سیز برابر بولکی واولار نینگ ہربری قیامت کونیدہ عمل لارے نینگ جزاسی نے تمام وافی کورمک لیک لارے بارسیدا کی قول نینگ اینگ صریح وآشکارا سی دور حالبوکہ حدیث دہ وارد بولوب دور کیم حاتم طائی دن اکرم وسخی سے جہتیدن تخفیف قیلینا دور دیب واما بعض علماء دن نقل قیلنغان کافر نینگ حسنہ سے قیامت دہ انکا فائدہ بیرمایدور واصح برسیئہ سی نینگ عذابنغہ باعث تخفیف اولمایدور دیکان سوز اصلا اصلی یوق برسوز دور چونکہ بیز یوقاری بیان قیلغان قول غہ ائمۂ سلف دن تولا کیشیلار قائل بولمیشلار ومن یعمل مثقال ذرۃ شرا یرہ مونده ہم مؤمن وکافر آراسیدہ فرق یوقتور چونکہ مؤمن (بقیہ بر صفحہ ۴۷۰)

ایسہ انینک عقابینی کورار، زیرا کہ کافرنینک حسناتے انینک کفری سببی ایلہ حبطہ قیلینمیش، ومؤمن نینک سیآتی کبائردن اجتناب اتیمکی ایلہ عفوا تیلیمیش دور دیب۔

وبعض علما لار کلمۂ مَن نے عمومیتی دہ باقی قیلیب آیت نینک معنی سی دہ نفسِ اعمال نے مشاہدہ قیلماق مراد دیب دور لار، یعنے کافرلار دنیادہ قیلغان اعمال حسنہ لاری نینک نفسی نے مشاہدہ قیلادور لار، انکا ثواب بریلمک یا بریلماس لیک اعتبار قیلینمای دیمک دور، چنانچہ ابن عباس جناب لارے دن روایت قیلینیب دور کہ ایتمیش لار، کرک مومن وکرک کافر بر عملِ خیر یا شرّ نے قیلسہ البتہ اللہ تعالی انے قیامت کونے اول کشی غہ کورساتادور، اما مؤمن نینک سیآتی نے عفو قیلیب حسناتیغہ ثواب بیرادور، واما کافر نینک حسناتی نے اوزلیغہ کورگوزدوب، سونکرہ انے حسرت لاندورمک اوچون اول حسناتینی ردّ قیلادور، وسیآتے سببی ایلہ انے عقوبت غہ دوچار ایتادور۔

تفسیر بقاعی دہ دیب دور کہ کافرنے دنیادہ قیلغان اعمالِ خیری غہ روزِ جزادہ واقف قیلینادور، بوطرز ایلہ کہ اول عمل خیری نینک مکافاتے نے دنیادہ کورگانیگی نے انکا بیلدورادور، یا کہ ایمان اساسیغہ قورولماغان جہتدن اول اعمال خیری نینک حبطہ بولغان لیقی نے کورگوزالادور، تا اول گمراہ نینک ندامتی افزون، وغم وافسوسی زیادہ بولسون دیمک اوچون، ومؤمن غہ اعمالِ خیری نے کورساتمک، سرور وفرحی زیادہ بولسون دیمک اوچون، واعمال شرّی نے کورساتمک اول سیآتی نینک عفو ومغفرت قیلینغانینی بیلیب سرور اوزرہ سرورے کامل بولسون دیمک اوچون دور انتہی۔

بقاعی دن نقل قیلینغان بوقول غہ کورہ فمَن یَعمَل دا کی مَن عام بولوب مؤمن وکافرغہ شامل دور، اما مؤمن نینک مثقال ذرّہ عمل خیری بولسہ ثوابینی کورادور، وشری بولسہ عفو ومغفرت قیلینغانینی کورادور، وکافر ایسہ نفسِ اعمالِ خیری نے کورادور، تا انینک ثوابی دن محروم اولمکی جہتیدن حسرت واندوہی زیادہ بولسون دیمک اوچون، وذرّہ مقداری شرّی بولسہ ہم کورادور، وانینک وزر وعقابینی تارتادور، نفسِ اعمالِ سیئہ کورمک حسنات نے صورتِ نورانیہ دہ وسیآت نے ہیئت ظلمانیہ دہ قیلماق ایلہ اولور دیساک مورواد ور، یا کہ اعمالِ عباد بتولغان نامہ غہ رؤیت تعلّق تاپمکی ارادہ قیلینسہ موگنجائشی بار دور واللہ اعلم۔

اہل تفسیر دیمیش لار کہ بوآیت نینک نزولی خیر غہ ترغیب اوچون دور، ہرچند اول خیر قلیل و

(بقیہ حاشیہ صـ۴۶۹) دنیادہ قیلغان یمان عملیدن توبہ قیلماسہ انینک جزاسی نے کورادور جزاء دار العذاب دہ عقاب غہ منحصر ایماس دور جزادن بعضے سے دار العذاب دہ عقوبت چیکمک برلہ بولادور واول جزا گناہِ کبیرہ غہ ارتکاب اتیمک وفرائض نے ترک قیلماق جہتیدن بولور وبعضے سے درجۂ ثواب ناقص بولمک ایلہ واقع اولور صغیرہ لار غہ بریلکان جزا غہ ادخشہ زیرا کہ صغائر اگرچہ صاحبی نے دوزخہ کیرگوزماسہ مولیکن انے مرتبہ ودرجہ سینے اول صغائردن اجتناب قیلغان کیشیلار نینک درجہ سی دن پست قیلیب کورساتادور وبو نقصان ثواب برشر دور کہ زیادہ قیلغان عمل شر نینک مقابلیدہ انے کورماس، واللہ اعلم انتہی منہ

حقیر بولسہ موٗ وگناہ وشدّدن تحذیر اوچون دورٗ اگرچہ اول گناہ آزلیق دہ مقدار نقیر بولسہ موٗ۔

پس موندغ ایسہ گناہ نے آز وحقیر کوروب مونچہ لیک ایش مؤاخذہ قیلینما یدوردیمک ایلہ ہرچند اندک جرم بولسہ موتہاؤن کورگوزمک بندہ غہ لایق ومناسب ایماس دورٗ مثلاً ترازو واولچک دہ آزگینہ خیانت قیلماق ونامحرم غہ نظر سالماق وسوزاشناسیدہ اندکی یلغان قاتیشدورماق کبی نرسہ لارکہ بندہ اےنے حقیر کوروب اندہ تہاؤن قیلغان لیق بیلہ شاید کہ اول ایش خداوندِ عظیم غہ ترکِ تعظیم غہ جرأت قیلماق وگناہ نے حقیر سناماق سببی ایلہ کوب وہم اولوغ بولغای۔

انسان گمان قیلادورکہ اللہ تعالیٰ صغائر بیلان مؤاخذہ قیلمایدوردیب حالبوکہ انسان ہربرگناہ نی کہ باک توتمای قیلسہ وانینک بارا سیدہ واردبولغان نہی غہ تہاؤن کورگوزسہ اگرچہ اول گناہ صغیرہ بولسہ موکبیرہ اولورٗ پس بندہ غہ لازم دورکہ گناہ ہرچند صغیرہ بولسہ موانے باک توتمای خوارحقیر کوروب قیلماق دن حذر ایلاگای۔ وایٹخنین آزگینہ عملِ خیر بولسہ موانے قیلماق غہ مبادرت قیلماق کرک چنانچہ برخرما یا بردانہ اوزوم یا برپارہ نان یا بریاز گاق کبی آز نرسہ لارنے صدقہ قیلماق نے ہم حقیر کورماگای کہ خالص نیت سببی ایلہ شاید کہ اول نرسہ اولوغ صدقہ اورنیدہ قبولیّت غہ یتارٗ۔

آدم لارآز نرسہ نے صدقہ قیلماق نینک اجری بولماس دیب گمان قیلماق ایلہ اندن اجتناف قیلادورلارٗ کورمایدورلارموکہ اللہ تعالیٰ بوآیت دہ مثقال ذرّہ عمل خیر قیلغان کشی مکافاتینی کورادورٗ دیب دورٗ پیغمبر ہمیز صلے اللہ علیہ وسلم اِتَّقُوا النَّارَ ولو بِشِقِّ تمرۃٍ فمن لم یجد فبکلمۃٍ طیبۃٍ دیب دورٗ یعنی دوزخ دن اوزلارینگیز نے ساقلانک لارا گرچہ یریم دانہ خرما صدقہ قیلماق بیلان بولسہ موٗ وکیمکہ یریم دانہ خرما ہم تاپماسہ پس کرک کہ سائل غہ شیرین سوز قیلماق ایلہ اوزی نے دوزخ دن سقلاغای۔

عبدالرزاق شعبی دن روایت قیلیب دورعبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ دیمیش کہ قرآن لاری نینک اینگ جامع آیتی فَمَنْ یعمل مثقال ذرّۃٍ خَیْرًا یرہ ومن یعمل مثقال ذرّۃٍ شرًّا یرہ دور۔ ابوذرّ ہروی فضائلِ قرآن دہ روایت قیلیب دورعبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ ایتیب دورٗ رسولِ خدادن ایشتیم کہ ایتورایدیلار قرآن داکی آیت لارنینک اینگ قورقونچ لیغی فمن یعمل مثقال ذرّۃ خیرًا یرہ ومن یعمل مثقال ذرّۃٍ شرًّا یرہ دور۔

ای مؤمن لارآیتِ شریفہ مضمونیچہ انسان لاربو دنیادہ قیلغان ذرّہ مقداری یمان عمل لاری نینک جزای بدی نے کورادورغان بولسہ لارٗ البتہ بوآیت اینگ قورقونچ لیک آیت دورٗ پس مؤمن لارنینک کردار وگفتار جمیعتیدن ہمیشہ احتیاط اوزرہ بولمک لاری لازم دورٗ اعمالی نینک ذرّہ سی

ونقطہ سیغہ قدر محاسبہ قیلینماق نے محقق اعتقاد قیلغان مؤمن، تیریک لیک نے غنیمت بیلیب، بو دنیا دہ اوز عملی نے محاسبہ قیلماقغہ مشغول اولمک نے ضرور بیلادور۔

نظم

حساب کارِ خود امروز کن کہ فرصت ہست — زخیر و شرّ بنگر تا چہ ہست حاصل تو
اگر بنقدِ نکوئی تو انگری خوش باش — وَرَت بغیر بدی نیست وای بر دلِ تو

ابن ابی شیبہ روایت قیلیب دور رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دیمیش کہ اذا زلزلت قرآن نینگ رُبعی غہ (یعنی تورت دن بری غہ) برابر دور۔

بو حدیث غہ کورہ اذا زُلزلت سورہ سی نے تورت بار اوقوماق قرآن نینگ کُلّی سی نے اوقوماق برلہ برابر دور۔

وبو سورۂ مبارکہ نینگ رُبع قرآن بولمکی نینگ وجہی بوکیم، اولگاندن سونگ قیامت کونے نینگ حسابی اوچون گوردن تیریلیب تورمک غہ ایمان کلتورمک ایمان نینگ رُبعی دور، انداغکہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم نینگ حدیثی دہ وارد بولوب دورکہ، مؤمن بولمایدور انسان تا تورت نرسہ غہ ایمان کلتورماگونچہ، اللہ نینگ بیرلیکی غہ ومینمک اللہ تعالیٰ طرفیدن مبعوث بولغان پیغمبر برحق ایکانیم غہ شہادت برماگونچہ، وہم اولگاندن سونگ گوردن تیرگوز ولماق غہ واللہ تعالیٰ نینگ قدرلیغہ ایمان کلتورماگونچہ دیب، پس بو حدیث اقتضا قیلادورکہ بعث غہ ایمان کلتورمک، قرآن کریم دعوت قیلغان ایمانِ کامل نینگ رُبعی دور، وبو سورۂ شریفہ انے تقریر قیلادور بنابرین رُبع آتالیب دور، وینہ ترمذی روایت قیلیب دور انس رضی اللہ عنہ دیمیش کہ کیمکہ اذا زلزلت نے اوقوسہ قرآن نینگ نصفی نے اوقوغان غہ برابر بولادور دیب۔

ابن المبلق دیب دورکہ بو سورہ نینگ قرآن نینگ نصفی غہ برابر بولمکی بو جہتدن دورکہ قرآن نینگ احکامی ایکی قسم غہ منقسم دور، دنیا نینگ احکامی، وآخرت نینگ احکامی، وبو سورہ آخرت احکامی نینگ بارچہ سیغہ مجملاً مشتمل دور، سورۂ القارعہ ہم آخرت احکامی غہ مشتمل بولسہ مولیکن بو سورہ دا زمین نینگ اخراج اثقال ایتمکی، واوز خبری نے خلق غہ سوزلامکی، ذکر قیلینماق ایلہ سورۂ قارعہ غہ زیادہ لیقی بار دور دیب۔

وباللہ التوفیق

سورۂ والعادیات مختلف فیہا دور، بعضی لار مکی النزول وبعضی لار مدنی النزول دیمیش لار، آیت لاری اون بر کلمہ لاری قرق حرف لاری بر یوز آلتمیش اوچ دور، نزولی بارا سیدا کی روایت لار تفسیری اثناسی دہ ذکر قیلینا دور،

بسم اللہ الرحمن الرحیم

وَالْعٰدِيٰتِ ضَبْحًا ۝ قسم قیلامن غازی لار نینک یوگوروق آط لاری برلہ کیم تنفس آلمک ایلہ نفس آلا دور لار، یا شدت برلہ نفس آلغوچی بولغان حالدہ یوگورگوچی آط لار برلہ قسم قیلامن دیمک دور،

عادیات عادیہ نینک جمعی دور، یوگوروک آط لار دیمک دور، ضبح آط نینک یوگورغان حالدہ آغزی دن وگوکراکی دن ایشتیلا دورغان نفس نے آیتور لار، یعنے قسم قیلامن مشرک لار نینک شرّی نے دفع قیلماق اوچون خدا نینک یولی دہ جہاد قیلغوچی غزاۃ کرام لار نینک یوگوروک آط لاری بیلان کیم، جہاد اثناسی دہ کرّو فرّ ایلامک سببی ایلہ ایچلاریدن تنفس آلمک ایلہ نفس آلا دور لار دیمک دور، فَالْمُورِيٰتِ قَدْحًا ۝ پس قسم قیلامن انداغ یوگوروک آط لار بیلان کیم معرکۂ جہاد دہ یوگورگان دہ تویاق لاری نے تاش غہ اورماق ایلہ اوت چیقار غوچی دور لار، اِیراء لغت دہ اوت یاندورماق دور، قَدْح چاقماق تاشی غہ اورماق دور،

فَالْمُغِيْرٰتِ صُبْحًا ۝ پس قسم قیلامن صبح وقتی دہ خدا نینک یولی دہ سرعت بیلہ دشمن لار اوستیغہ یوگورگوچی آط لار بیلہ،

اِغارت دشمن اوستیغہ ہجوم اوچون آط نے تنفس یوگورتمک، وہم آط نینک غاتیدہ تنفس یوگورمکی دور، اِغارت نینک ہوایکی معنی سیغہ کورہ آیت کریمہ تفسیریدہ موندا غ دیلیسہ ہم روا دور کہ ایگا لاری دشمن لار نے اولتورمک یا اسیر ایتمک یا تاراج ایلامک اوچون صبح وقتی دہ بغتۃً دشمن اوزرہ ہجوم ایتمک قصدیدہ اغارت قیلغانده، یعنی آط لارنی تنفس شتاب برلہ یوگورتگان دہ، دشمن طرفیغہ سرعت بیلہ یوگورگان آط لار بیلان قسم قیلامن،

غازی لار نینک غارت نے صبح وقتیدہ عادت ایتمک لاری نینک سببی بو دور کہ کیچہ دہ قراغولیق دہ ہیچ نرسہ نے کورمایدور لار، وکوندوزدہ دشمن محاربہ غہ طیار بولادور لار، اما صبح وقتیدہ دشمن لار غفلت دہ واستعداد سیز لیقدہ بولادور لار، بوجہتدن اولار صبح وقتی نے اِغارت قیلماقغہ اختیار ایتیب دور لار دیمیش لار،

فَاَثَرْنَ بِهٖ نَقْعًا ۝ پس اول وصف قیلینغان آط لار اول صبح وقتی دہ غارت اوچون یوگورمک ایلہ گرد وغبار نے قوزغادی لار،

(بہ داکی ضمیر یا لفظ عادیات دلالت قیلغان عَدْو غہ یعنی یوگورماق غہ، یاکہ لفظ منیرات دلالت قیلغان مکان اغارت غہ، یا صبح غہ راجع دور دیمیش لار۔ یعنی اول آطلار قتیغ یوگورمک سببی ایلہ غبار قوزغادی لار، یاکہ مکان اغارت دہ غبار قوزغادیلار، یا فریاد و فغان قوزغادی لار، یا صبح وقتیدہ غبار قوزغادی لار دیمک دور، مفسر لاردن بعضی سے ضمیرنے عَدْو غہ بولمکی نے اختیار ایتیب دور، قاضی بیضاوی انے زمان غہ راجع قیلیب دور، ابن جریر طبری وابن القیم الجوزی لار انے مکان غہ عائد دیب دور)

فَوَسَطْنَ بِهٖ جَمْعًا ۙ پس اول آطلار اول صبح وقتی دہ دشمن لار جموعی دن برجمعی اورتاسیدہ بولدی لار، (بہ داکی ضمیر یا صبح غہ یا عَدْو غہ یا مکان اغارت غہ یا نقع غہ راجع دور، آمام رازی عَدْو و نقع نے ذکر قیلیب دور، وابو السعود افندی تنہا وقت نے ذکر ایتیب دور، یعنی اول آطلار صبح وقتی دہ، یا یوگورمک سببی ایلہ، یا اغارت قیلغان مکان دہ، یا میدان معرکہ نینگ گرد و غباری ایلہ متلبس بولغان حال دہ، دشمن جمعی نینگ اورتاسیدہ بولدی لار دیمک دور)۔

جَمْعًا دن مراد دشمن نینگ جمعی ایکانلیکی نے ابن جریر طبری عکرمہ دن عطاء دن وقتادہ دن وضحاک دن نقل ایتیب دور۔

(او شبو تورت جملہ نے فاء برلہ کلتورمک اولار نینگ مابعدی ماقبلی غہ مترتب ایکانینغہ دلالت اوچون دور، اندا غ کہ توسُّطِ جمع اثارت نقع غہ مترتب، واثارت نقع اغارت غہ مترتب، واغارت ایراء غہ مترتب، وایراء عَدْو غہ مترتب دور، یعنی اول یوگورماق واقع اولور، یوگورماق سببی ایلہ تاش دن اوت چیقار ماق ظاہر اولور، سونکرہ غارت واقع اولور، غارت ہنگامی دہ مقابلت کورسا تکان عَدُوّ محاربہ ایلہ مبارزہ ایلامک، وہزیمت غہ اوچراب ادبار قیلغان دشمن ہارب نینگ آرقاسیدن قوغلاب، میدان دہ اونگ وچپ غہ وآرقہ وآلدی غہ جولان قیلماق غبار قوزعاماق غہ سبب اولور، میدان دہ ہرسارے غبار قوزغاب ہجوم قیلماق، دشمن جمعی نینگ اورتاسی غہ کیرمک غہ سبب اولور، منا بو جملہ ہر بری اوزیغہ مناسب مقام و مرتبہ دہ بولغان جہتدن فاء برلہ کلتورو ب دور)۔

او شبو مقسم بہا بولغان عادیات بارہ سیدہ صحابہ لار، وعلماء سلف اختلاف قیلیب دور لار، حضرت علی دن وابن مسعود دن وابراہیم نخعی دن وعبید بن عمیر دن نقل قیلیب دور لار کہ، اولار دیب دور لار، عادیات حجاج بیت اللہ نینگ تیوہ لاری دور کیم عرفہ دن مزدلفہ غہ، ومزدلفہ دن منی غہ شتاب ایلہ یوگورادور لار، وبو قول نے محمد بن کعب قرظی وابن صالح ومفسر لاردن برجماعہ اختیار ایتیب دور لار، بو قول نے اختیار ایتکوچی لار دیب دور لار کہ بو سورہ مکیہ دور، مکہ دہ جہاد فرض قیلینغان ایماس ایدی، وجہاد غہ مینا دور غان آطلہم یوق ایدی، اللہ تعالیٰ اہل مکہ نینگ عرف وعادتیدہ معلوم ومألوف بولغان نرسہ برلہ قسم قیلیب دور کہ، اول معروف نرسہ لار حاجی نینگ تیوہ لاری دور، اولارنے عرفات دن مزدلفہ غہ یوگورمک لاری جہتیدن

سلہ شیخ محمد عبدہ رحمہ اللہ ہر ایکی بہ داکی ضمیر نے صبح غہ راجع قیلیب دور۔ ۱۲ منہ

عادیات دیب دورٔ ضبح وضبح تیوہ یوگورگان وقت دہ ضبحی نے یعنے بازوسی نے کوتاریب سوزمک دورٔ بویان غہ کورہ معنی آیت لار موندا غ بولورکہ حاجی لارنینک تیوہ لارے بیلان قسم قیلامن کہ عرفات دن مزدلفہ غہ بازولاری نے کوتاریب سوزگان حال دہ یورگوچی دورلارٔ وخفّ لاری ایلہ تاش لارنے تاش لارغہ اوروب اوت چیقارغوچی دورلارٔ پس یوگورمک ایلہ غبار قوزغایدورلارٔ پس اول غبار قوزغاماق ایلہ جمع نینک اور تاسی غہ یعنی مزدلفہ غہ کیرادورلارٔ

وابن عباس رضی اللہ عنہما دیب دورکہ عادیات غازی لارنینک آطلاری دورٔ بوقول نے ابن عباس نینک یارانے وحسن بصری وتابعین دن برجماعہ ہم دیب دورلارٔ فراء وزجاج ہم بوقول نے اختیار اتیب دورلارٔ بوقول نے تولکان علمالار آیتادور لارکہ ضبح آطنینک تیز یوگورگان چاغیدہ ایچیدن چیقغان نفسی نینک آوازی دورٔ ضبح نینک آطدہ بولمکی تیوہ دہ بولمکی دن ظاہر راق دورٔ وتویاقی نے تاش غہ اوروب اوت چیقارماق نینک ہم آطدہ بولمکی ظاہر راق دورٔ چونکہ تیوہ نینک خفّی ملایم ویومشاق دورٔ اوت چیقارماق انینک ایشی ایماس دورٔ تاش دن اوت چیقارماق قتیغ یراتیلغان تویاق نینک ایشی دورٔ یوگورماق ایلہ غبار قوزغاماق نینک ہم آطدہ بولمکی ظاہر راق دورٔ چونکہ تیوہ نینک خفّی آطنینک تویاقی دیک غبار قوزغایدورٔ غبار نینک کوبراک قوزغالادورغان وقتی آطلارغارت وقتی دہ دشمن نینک اورتاسیغہ کیریب اول مکاندہ حرکت واضطرابے تولابولمک ایلہ حاصل بولادورٔ بہ دا کی ضمیر الیسہ غارت واقع بولغان مکان غہ راجع دورٔ پس انے حاجی لارنینک تیوہ لاری نینک وادی محسر دہ تیز یوگورگان دہ غبار قوزغاماقلیغی گہ حمل اتیمک روشن ومبیّن ایماس دورٔ چونکہ اول مکان نینک قتیغ لیقی دن اول جای دہ غالبًا غبار قوزغالمایدوردیب

ابن جریر طبری دیب دورکہ بو بارہ دا ایتولغان اوشبو ایکی قول نینک مینینک نزدیمدہ صواب غہ یقین راقی عادیات دن مراد آطلار دیگوچی لارنینک قولی دورٔ بو وجہ دن کہ اللہ تعالیٰ بو آیت دہ خبر بریب دورکہ ایچیدن قتیغ نفس آلمک ایلہ یوگورادورغان نرسہ برلہ قسم قیلامن دیب ضبح یعنے ایچیدن قتیغ نفس آلمک انیق آطدہ بولادور تیوہ ایچیدن قتیغ نفس آلمایدوردیب

اما عادیات دن مراد حاجی لارنینک تیوہ سی دیگوچی لارنینک (بو سورہ نازل بولغان زمان دہ مکہ دہ جہاد یوق ایدی) وجہاد قیلغاندہ مینادورغان آطیوق ایدی) واہل مکہ نزدیدہ معروف ومألوف بولغان تیوہ برلہ قسم واقع بولوب دور) دیگان سوزلارلریغہ جواب بودورکیم اللہ تعالیٰ قسم قیلیب آیت تو شورگان حال دہ، متقسم بہ بولغان نرسہ نینک موجود بولوشی، ومکہ اہلی غہ عرف وعادت بولمک ایلہ اول زمان دہ معلوم ومألوف ومعہود بولوشی، لازم کلمایدور، چونکہ قرآن دہ مقسم بہ بولغان نرسہ لار ایچرہ قیامت کونے وملائکہ لارذکر قیلینیب دورٔ قیامت اگرچہ قسم واقع بولغان زمان دہ علم الٰہی دہ کائن وموجود بولسہ لیکن مکہ اہلی ایچرہ موجود ایماس، وملائکہ ہم اولارنینک ایچیدہ مألوف ومشہود ایماس ایدی

بو جایدہ اللہ تعالیٰ نینک آطلار برلہ قسم قیلماقی انینک اوچون دورکہ عرب قومی آطلارنینک شانینی وحالی نے بیلادورلارکہ آطاسباب غزات دن دورٔ غزات دہ یوگورادورٔ کدوفرچاغیدہ غبار

قوز غایدور، دشمن نینگ جمعی غه آرالایدور، بو الیسه عرب وعجم بارچه غه معروف ومشهور برالیش دور، بو وصف لار ایله مجاهدلار آط لارینی ذکر قیلماق احق دور، مادام که اوشبو اوصاف مذکوره اول آط لارده وجود کورگوزادور، پس اول مجاهد لار آط لارینی ذکر اتیمک تمثیل طریقه سے ایله دور، اختصاص طرزی ایله ایماس دور، زیرا که مقاتل لار آط لاری نینگ، هنگام مقاتله ده شائع وحالی اوشبو آط لار انواعی نینگ اشرفی مجاهدلار آط لاری دور، بنابرین اوشبو وصف لار برله ذکر قیلینغان آط لار دن مراد اولار نینگ اشرفی بولغان آط لار دور که مجاهدین کرام آط لاری دور دیمک اولی واحق دور، حالبوکه اگر حکمت خفیه سی تأمل قیلینسه اوشبو مقسم به عادیات موصوفه نینگ شائع متضمن بولغان آیات بینات لار دور، اول الیسه چاپالار نینگ اکرمی واشرفی بولغان اوشبو حیوان عجیب الشأن نے یراتمک، وانسان لار نینگ منفعتی اوچون انے منقاد ومسخر ایلامک دن، عبارت دور، وبو حیوان مبارک انداغ مخلوق پُر فوائد دور که انینگ ایله انسان غه اوز دشمن لار سے اوزره نصرت وغلبه حاصل اولور،

پس اول حیوان دشمن نے قوغلاب طالب بولغانده یا دشمن دن یوز اویوروب هارب بولغان زمان ده، وتعاقب یوگورماقی ایله یردن چانگ وغبار نے قوز غایدور، وتویاقی نے یرغه تیز وسخت قویماق ایله تاش لاردن اوت چیقار ادور، پس طلب قیلغان غارتیغه یتادور، تا آنکه دشمن جمعی نے آرالایدور، بو الیسه پروردگار تعالی نینگ قدرتیغه وحکمتی غه دلالت قیلادور غان آیت لار نینگ اولوغی دن دور، الله تعالی بو حیوان کثیر الفوائد ایله قسم قیلیب بنده لاری نینگ یادیغه موندا غ بر مخلوق عجیب نے یراتمک ایله اولار غه عطا قیلغان نعمتی نے سالار دور، گویا آیتادور که ای انسان لار، اوشبو نعمت نے یاد ینگیز غه کلتورونگ که من سیز لار اوچون موندا غ بر مبارک حیوان یراتیب دور من که سیز لار انکا راکب اولوب اعداء لار ینگیز اوزره نصرت تاپاسیز، ومونینگ وجودی ایله دشمن لار ینگیز دن انتقام ینگیز نے آلاسیز دیب،

شونگا اوخشه الله سبحانه تیوه لار نے یراتمک ایله بنده لار یغه برگان نعمت عظیمه سے نے هم بنده لار یغه تذکیر قیلمیش ایدی، وکلام قدیمی ده دیمیش ایدیکه وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنفُسِ یعنے داول تیوه لار یوک لار ینگیز نے کوتاریب بر شهر دن بنه بر شهر غه تیکوزادور کیم اوز لار ینگیز اول یوک لار نے تیوه سیز تیکوز گوچی بولماس ایدینگیز مگر نفس لار ینگیز مے تولا رنج ومشقت لار غه دوچار قیلماق ایله، پس معلوم بولدی که تیوه حمل اثقال غه خاص قیلینمیش واط ارکوب وغزو رجال غه، بوجهتدن الله سبحانه اوشبو قسم برله بنده لار یغه تذکیر نعمت اتیمیش،

افراس جیاد الیسه انسان غه بر یلکان اموال لار نینگ اعزی، وانسان دن سونگ همه حیوان لار نینگ اشرفی دور، شونینگ اوچون الله سبحانه غازی لار نینگ افراس جیادی ایله قسم قیلمیش، وانے اوصاف مذکوره ایله مدح اتیمیش، وانسان غه اوز دشمنی نے قورقوتماق، وخوار قیلماق اوچون

واوزی غہ زینت وتجمل ایلامک اوچون، افراس جیادنے اسراماق غہ امر قیلیب دور، وغنیمت دہ آطنینک سہمی نے اوزایگاسی نینک سہمی ایلہ برابر قیلیب دور، وآط دن اوزگہ حیوان غہ غنائم دن سہم تعیین ایتماب دور، ورسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم آطنے تربیہ قیلماق غہ امت نے ترغیب ایلاب دور، و آطنے تربیہ قیلغانلار غہ ثواب جزیل غہ نائل بولمک لیک لارے ایلہ بشارت بیریب دور، واحادیث شریفہ دہ دیب دورکہ آطنینک ہمہ یگانے وایچکانے حسنات دور، وہر قطرہ ایچکان سویے برحسنہ وہر بریورگان قدی دہ برحسنہ قیامت کونے میزان دہ صاحبی اوچون بریلادور، وحدیث دہ کلیب دورکہ الخیل معقود فی نواصیہا الخیر الی یوم القیامۃ وبوحدیث دہ جہاد قیامت غچہ باقی، انینک حکمی ناسخ ایماس دیمک غہ اشارت باردور، وہم جہاد اوچون آط باقماق غہ ترغیب باردور، ملائکہ کرام نینک بدر غزاتیدہ مدد اوچون توشکان دہ تیوہ غہ وخیبر غہ وایشک غہ مینمای، آطغہ میسیب توشمک لاری، آطنینک قدر وشرفیغہ کفایہ دور، واللہ تعالیٰ نینک قرآن دہ تکرار آط بیلہ قسم قیلماقی، وانینک اوصافی نے تعداد ایلاماکی، انینک شرفی نینک جہتیدن دور، خلاصۂ کلام افراس جیاد عرب قومی قاشی دہ مکرم ومحترم نرسہ دور، چنانچہ ابن عباس جناب لارے دیمش شعر

احبوا الخیل واصطبروا علیہا ✦ فان العز فیہا والجماہ

وغزاۃ کرام لارنینک افراس جیادی نے قسم غہ تخصیص قیلماق دہ اول آط لارنینک فضیلتی نے اظہار ایتمک ضمنیدہ، جہاد غہ ترغیب ایلامک، وانینک اشرف وافضل اعمال عباد ایکانینی ابراز ایتمک ہم باردور، بوطریقہ برلہ کیم غازی لارنینک فی سبیل اللہ جہاد ایتمک اوچون مینگان آط لاری، اللہ سبحانہ انینک ایلہ قسم قیلادورغان مرتبہ دہ شرافت لیک ایسہ، پس اول آط لارغہ سوار اولوب دین اسلام نینک حمایہ سی اوچون جان شیرین لاری دن کیچیب جہاد اینکان غازی لارنینک شرافت وفضیلت لاری پروردگار تعالیٰ قاشیدہ نہ درجہ ومرتبہ دہ بولمک لیکیدہ گمانینک نہ دور، **بیلمک کرک کہ** کفار شقاوت مدار لارنینک تعرض وایذاء واطفاء نور اسلام، وافناء زمرۂ مومنین وحدت گزین نے قصد ایتمک لاری ایلہ، دین وملت اسلام غہ بر صدمۂ یتوشکان زمان دہ اول تعرض حوزۂ اسلام ایتمیش، دشمن اسلام نے دفع ایتمک اوچون، جہاد قیلماق ملت اسلام غہ واجبات دینیہ دن حساب قیلینوز، بنابرین جہاد نینک فضیلتی واندہ بار فوائد غہ اشارت ایتمک تو غریسیدہ اللہ تعالیٰ بوآیات کریمہ دہ مجاہد لارنینک آط لاری برلہ قسم قیلیب دور، یعنے مجاہد لارنینک اوز ذوات فضیلت سمات لاریدن اولوب اولارنینک جہاد دہ مینگان آط لاری نینک فضیلتی بردرجہ ومرتبہ عالیہ دہ ایکانلیکی نے بیلیندورمک اوچون، اللہ سبحانہ اولار برلہ قسم قیلماق غہ اولارنے شایان وسزاوار ایلامیش، لابد کہ اسلام اہلی بومعنی دن عبرت گیر ومتنبہ بولغای لار۔

بوتقریر میزدن بعض براجنبی متعصب لاری نینک وسائس شیطانیہ سی غہ آلدانکان سادہ لوح دینی نما لارگمان قیلماسونلارکہ، اسلام دینی ہموارہ اجانب ایلہ جہاد ایتمک غہ امر ایتمیش، دشمشیر واسطہ سے ایلہ عالمہ

ترالیب ریشہ آتیش دیب، اندا غ کہ یاردہ باننیک متعصب کوردل کتمانِ حق قیلماق عادتے بولغان نسیو نیرلاری موندا غ ہذیان سرایق قیلماقدہ دور لار۔

بوافترا آیین لارنینک محض خلق نے ہدایت دن وحقیقت دن یراق ایلاب آزدورمک اوچون چیقارغان موندا غ اویدورمہ ہذیان لاری صرف افترا وبہتان، وآشکار ایلغان دور۔ چونکہ دین اسلام غہ برار تعرّضے یتوسماسہ، اہل اسلام نے جمیع طوائف اجنبیہ ایلہ صلح ومسالمت دہ اولوب انصاف وعدالت اوزرہ رفتار اتیمک غہ امر قیلا دور، اندا غ کہ قرآنِ کریم دہ آیتا دور، لَا يَنْهَاكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِيْنَ لَمْ يُقَاتِلُوْكُمْ فِي الدِّيْنِ وَلَمْ يُخْرِجُوْكُمْ مِّنْ دِيَارِكُمْ اَنْ تَبَرُّوْهُمْ وَتُقْسِطُوْٓا اِلَيْهِمْ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ۝ یعنے ای مؤمن لار اول مشرک لار کہ سیز لار برلہ دین بارا سیدہ مقاتلہ قیلماب دور لار، وسیز لار نے مکہ دن وطن ودیار لارنیکیز دن چیقارماب دور لار، موندا غ مشرک لار غہ یخشی لیق قیلماق دن واولار غہ عدالت ورست لیق کورگوزمک دن اللہ تعالیٰ سیز لار نے نہی قیلماید در، موندا غ مشرک لار حقیدہ بر تر وعدالت برلہ معاملہ ایلاب اولار غہ ظلم اتیمک دن یراق بولونک، تحقیق اللہ تعالیٰ ہر ایش دہ وہر وقت دہ عدالت وانصاف ایلہ رفتار اتیکوچی لار نے دوست توتا دور، اوزی نینک دوست تولکان نرسہ سیدن سیز لار نے یخوک نہی قیلا دور، **منا** دین اسلام نینک اجانب برلہ معاملہ ومخالطہ ایلامک دہ اسلام اہلی غہ قیلغان امری بودور، مونینک کبی آیت لار وامر لار قرآن دہ تولا دور، رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم غہ سورۂ نسا دا کے آیتِ کریمہ یعنی سرقہ بیلان تہمت قیلینغان یہودی بارا سیدہ نازل قیلینغان اِنَّآ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَآ اَرٰىكَ اللّٰهُ وَلَا تَكُنْ لِّلْخَآئِنِيْنَ خَصِيْمًا وَّاسْتَغْفِرِ اللّٰهَ قول کریمی ہم، اسلام نینک ذمی لار بارا سیدہ کے حکمی کمال عدالت وانصاف برلہ بولمک لیکیغہ خداطرفیدن امر قیلینغان لیقی نے آشکارا بیلدورا دور، **آیت** نینک معنی سے اے محمد تحقیق بیز سنکا اوشبو قرآن نے وحی قیلدوق حق لے تحقیق وبیان قیلماق ایلہ، شونینک اوچون کیم آدم لار نینک اورتا سیدہ حکم قیلغانینک دہ اللہ تعالیٰ سنکا علمِ یقین برلہ بیلدورگان احکام برلہ حکم قیلغای سن، محکوم علیہ خواہی یہودی خواہی مجوسی وخواہ مسلم حنیفی بولسون حکم قیلماقدہ حق نے اجرا ایلاگای سن، وخائن لار غہ کیم کہ بولسہ خواہی مسلم وخواہی ذمی طرفدار اولماغایسن، ومسلم خائن طعمہ غہ حسن ظن ایلامک ایلہ کو نکلونک میل قیلماق کبی شانِ بشری اوچون اللہ دن مغفرت تیلاگیل، آسلام اہلی غہ اللہ تعالیٰ طرفیدن واجب قیلینغان جہاد ایسہ، کفارِ جفاشعار لار جانبی دن اسلام نورینی اوچورمک، واسلام اہلی نے زمین

لہ قضاۂ اسلام نینک اوشبو آیت کریمہ نینک مضمونیدن اعتبار واتعاظ ایلامک لاری لازم دور کورسون لار کہ اللہ تعالیٰ اوز حبیبی غہ آدم لار اورتا سیدہ حکم قیلماق دہ یخوک طرز ایلہ حکم اتیمک کرک ایکی نے امر قیلا دور دبو قاضی لار قیدا غ حکم ایتکدہ دور لار آیا اولار نینک بین الناس حکم اتیمک لاری بو آیت داکی امر الٰہی غہ موافق مودور ۱۲ منہ

یوزاسیدن محو قیلماق قصدی ایلہ دین غہ تعرض، وملت اسلام غہ سوء قصد واقع اولمکی جہتی ایلہ وجہ قیلنیب دور، انداغکہ قرآن دہ ایتا دور۔ اُذِنَ لِلَّذِیْنَ یُقَاتَلُوْنَ بِاَنَّھُمْ ظُلِمُوْا الآیۃ۔ یعنی مشرکین عداوت آیین لار طرفیدن مقاتلہ غہ دوچار بولغان مؤمن لارغہ مدافعۂ نفس اوچون مقابلہ قیلماق غہ اذن بریلدی، بوسبب بیلان کیم اول مسلمین وحدت گزین لار، مشرکین جفا آیین لار، طرفیدن گوناگون مظالم غہ دوچار اولدی لار، ودین حق نے اختیار اتیمک لیک لاری جہتدن انواع اذیت وآلام ایلہ جبر لاندی لار، وہیچ برسبب سیز ناحق جبر ایلہ خانمان لاریدن چیقاریلدی لار، اول مؤمن لار نینگ موندا غ آزار وظلم ایلہ وطن لاریدن چیقاریلماق لارنیغہ سبب وموجب بولغان نرسہ، اول مؤمن پاک اعتقاد لارنینگ (پروردگار یمیز ذات وصفات دہ مثل ونظیری یوق برگینہ معبود مطلق دور) دیمک لاریدن اوزگہ نرسہ ایماس دور،

انصاف نظری ایلہ باقیب حقانیت ایلہ تأمل قیلغاندہ اول مؤمن صاف عقیدہ لارنینگ۔ (پروردگار یمیز واجب الوجود مطلق بولغان برگینہ معبود برحق دور) دیمک لاری واقع دہ خانمان لاریدن چیقاریلمای، وطن ودیار لاریدہ متمکن وبرقرار قیلینماق لارنیغہ سبب وموجب اولمک لازم ولابدایدی، امامشرکین گمراہ ظلم آیین لارحق وانصاف نے اوزموضعی دہ اجرا قیلمای، ظلم پیشہ لیق ایلادی لار، لاجرم اول قوم عداوت تاروپود لار ایلہ جہاد اتیمک اوچون، ظلم رسیدہ مؤمن لارغہ طرف الٰہی دن مساعدہ بیریلدی، منابوآیت کریمہ نینگ مضمونیدن اولاً دشمن دین لار طرفیدن مسلمان لارغہ آزار وجفا برلہ تجاوز قیلینغان یقی، سونگرہ مسلمانلہ انواع مظالم غہ دوچار اولغانلن سونگ اوز نفس لارینی مدافعہ، ودین اسلام غہ تعرض ایلامک دن اعدای دین نے توسمک، اوچون جہاد غہ اذن بریلگان لیکی بیلینا دور، وینہ اللہ تعالیٰ قرآن دہ ایتیب دور وَاِنْ نَّكَثُوْٓا اَیْمَانَھُمْ مِّنْۢ بَعْدِ عَھْدِھِمْ وَطَعَنُوْا فِیْ دِیْنِكُمْ فَقَاتِلُوْٓا اَئِمَّةَ الْكُفْرِ اِنَّھُمْ لَآ اَیْمَانَ لَھُمْ لَعَلَّھُمْ یَنْتَھُوْنَ ۝ واگر اول مشرک بعد عہد لار قیلغان عہد وپیمان لاریدن، سونگ ایمان لارینی سیندورسہ لار، وسیز مؤمن لارنینگ دینینگیز غہ طعن اورسہ لار، پس اولحال دہ حقیقت نے یاشورو ب حق غہ الکار قیلغان کافرلارنینگ پیشوا سے بولغان اول گروہ ضلالت پژوہ لار ایلہ مقاتلہ قیلینگ لار، زیراکہ تحقیق اول بے ایمان لارنینگ ہیچ برعہد وپیمانی، وعدوایمانے یوقتور، شایدکہ اول گمراہ لار، سیز مؤمنین حقیقت آگاہ لارنینگ، جہاد ینگیز ایلہ اول کردار بعد لاریدن یانغای لار، منابوآیت دہ کافر لار طرفیدن نقض عہد صادر بولغان چاغدہ مؤمن لار مدافعہ اوچون جہاد غہ امر قیلینمیش لار،

وینہ اللہ تعالیٰ آیتا دور وَقَاتِلُوْا فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ الَّذِیْنَ یُقَاتِلُوْنَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوْا اِنَّ اللّٰهَ لَا یُحِبُّ الْمُعْتَدِیْنَ ۝ ای مؤمن لار سیز لار ایلہ محاربہ قیلغان لار برلہ خدا یولیدہ محاربہ قیلینگ لار، محاربہ قیلماق دہ اللہ تعیین قیلغان حدود دن تجاوز قیلمانگ لار، چونکہ حدود حرب دن تجاوز قیلغوچی لار نے خدا دوست توتمایدور، منابوآیت مضمونیچہ ہم اہل اسلام نینگ خدا یولی دہ جہاد قیلماق لاری نے

دشمنِ دین لار طرفیدن تجاوز غه دوچار اولمق غه مربوط قیلینیب دور، قرآن کریم نینگ آیت لاری اسلام اهلی مأمور بولغان جهاد لار نینگ صرف تدافعی محاربه لار ایکانینی بیلدورادور، وهم اوشبو آیتِ کریمه فعلاً مسلمان لار غه سلاح استعمال قیلغان لار برلهگینه محاربه قیلماق واجب ایکانلیکی نے، ومحاربه اثناسی ده حدودِ حربے دن تجاوز قیلینماس لیق لازم لیغی نے، امر قیلادور۔

آمرِ قرآن ایله مسلمان لار مأمور بولغان جهاد ایکی شرط ایله قید قیلینیب دور، اولاً حرب مدافعۂ نفس اوچون لازم تو تولادور، ایکنجی حرب ده حدودِ شرعی دن تجاوز قیلینمایدور، حرب غه لزوم قالماغاچ درحال قطع قیلینادور، قرآن نینگ اوامری غه رعایه نے لازم تو تلگان بر مسلمان هیچ بر وقت تجاوز کار بولمایدور، مطلقاً دشمن نینگ تجاوزینی کوزاتیب تورادور، مسلمان لار قرآن نینگ امر غه رعایه قیلغان جهتدن، حرب نینگ ابتداسی ده بو قاعده غه رعایت قیلغان دیک، حرکاتِ حرب نینگ هر نقطه سیده دشمن نینگ صلح ومسالمت باغلاماق اوچون کورساتادورغان هر بر تمایلی نے نظرِ دقتی ایله کوتوب تورادور، دشمنِ محاربه دن فراغت طرفیغه تمایل کورسالگان تقدیرده، مخاصمات تعطیل، ومسالمت غه تبدیل قیلینادور، چونکه مسلمان لار اصلا حدودِ دن تجاوز ایتمایدورلار، مسلمان لار بتون بوا وامر غه صورتِ قطعیه ده رعایت ایتیب کلمیش لار۔

قرآن کریم نینگ اوّلی دن آخری غچه جهاد بارسیده وارد بولغان اوامری مطالعه قیلینیر، واحادیث وسیرِ نبویه انصاف نظری ایله کورولسه، معلوم بولادورکه مسلمان لار مأمور بولغان جهاد کافر لار طرفیدن نقضِ عهد واقع اولغانده، یا اسلام غه وملت غه قصدِ صدمه وتعرض یوز کلتورگان وقت ده، فرض قیلینیب دور، پیغمبر بشیر نذیر علیه الصلاة والسلام نینگ غزواتِ هدایت آیاتی بو مطلب غه شاهد دور، زیراکه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم نینگ تمام غزوه لاری ابتدا کفار طرفیدن تعرض صادر اولمق ایله وقوعغه کلمیش دور۔

آیاتِ بیّنات قرآن نازل بولوب پیغمبر یمیز تبلیغ غه مأمور بولغان وقت دن باشلاب هیچ بر قوم نے جبراً وقهراً اسلام غه داخل ایتمک واقع اولماب دور، واندلغ قیلماق شرعًا جایز موقیلینماب دور، اسلام نے قبول قیلماق وعدمِ قبول خلق نینگ اختیاریغه قویولوب دور، لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ اوشبو مدّعا غه برهان واضح، ودلیل لایح دور، وجناب پیغمبر نینگ مکه نے فتح قیلغان ده اینینگ اهلی دن هیچ بری نے جبر واکراه یو قیلیقی غه آشکارا حجت دور، چنانچه انگلیز مؤرخی (موير) مکه فتحی غه دائر موندا غ دیدور (مکه شهری پیغمبر نینگ نفوذی تحتیغه کیرمک ایله، مکه خلقی هنوز دینگی دین نے قبول ایتماکان، و محمد نینگ نبوّتینی تصدیق قیلماغان ایدی، بلکه حضرت محمد مدینه ده تو تلگان مسلکی نے بویره ده هم تو توب، خلق نینگ هیچ بر جبر واکراه غه دوچار اولمای، اوزاختیار لاری ایله ابتدا ایلامکی نے ترجیح ایتمیش ایدی، آه) مناسبز نینگ اوشبو سرّ واتیلگان بیاناتیمیز دن، هیچ خفا سیز روشن وتابان اولدیکه قرآن کریم نینگ جهاد بارسیدا کے حکمی ذکر قیلینغان سبب لار غه مبنی دور، واهلِ اسلام نینگ اجنبی لار ایله شیوهٔ

انسانیت اوزره رفتار ایتمکی غه امر و ترغیب قیلادور غان آیاتِ بینات لار قرآن ده تولادور۔
پس عناد و اعتساف شیمۂ خبیثی نے اوزیدن یراق قیلیب حقانیت و انصاف ایله قرآن نے ملاحظه قیلغان حق جوی بنی بشر غه بویانا تیمیز نینگ حق یعنی صبح دیک تابان اولوب، مغربی مسیونیر لار نینگ و بعض متعصب عناد آیین مدبر لار نینگ، زور و بهتان لاری بے اساس و صرف باطل ایکانے مجلی و نمایان اولور، اوّل کور باطن افتراجی کافر لار نینگ سوز لاری یوک یلغان و باطل بولماسون کیم یاورو پا نینگ حقانیّت پیشه حقیقت جوی پروفسور و عالم لاری بو معنی غه اعتراف ایتمک ده، واوز عناد پیشه لاری نینگ بو باب داکی ادعا و افترا لارینی ردّ قیلیب دادِ انصاف نے برمک ده دور لار، چنانچه الهیات عیسی پسقپوس و ولنز مارون ایتادور (مسلمان لار نینگ دینی قرآن دینی دور، بو دین مسالمت و امنیت و حضور دینی دور، نامی مسلمان یق بولغان، و تابع لاری مسلمان آتالغان، بو دین، انسان لار نینگ الله ایله مسالمت دائره سیده یشامک لارینی، و انسان لار ایله حضور و امنیّت دائره سی ده مناسبت قورمک لارینی، ایجاب ایتمک ده دور، مسلمان لار نینگ سلام لاشمک لاری مسالمت و امنیّت نے افاده ایتادور) رولینسون ایتادور، (اسلام عسکر لاری سوریه نے فتح ایتکان چاغ لاریده، یاکه اولار مظفر و یاراق لارینی افریقانه تیککان هنگام لاریده، یا اولار قاد ینکیز غه غلبه ایله بارگان وقت لاریده، قرآن اولار یلان برگه ایدی، شو نینگ اوچون مسلمان لار فتح ایتکان مملکت لاردہ مظالم غه ارتکاب ایتماب دور لار، و بر ار ملتِ اجنبیّه غه مسلمان یق نے قبول قیلدور ماق اوچون انے قیلیچ دن کیچیر ماب دور لار)۔
هندوستان نینگ ملّی رئیس سندن سارو جنی نایدو نام برخاتون نوتدون دا کے ووکینغ جامعی ده اوشبو نطق نے ایتیب دور (حضرت محمد طرفیدن تبلیغ و نشر قیلینغان دین اسلام نینگ بر نجی فضیلت لاری دن بری اینگ تعصّب دن آزاده لیغیدور، حضرت محمد نینگ اتباع لاری سجلیاغه حاکم بولمیش لار، نصاری دینی ایله متدیّن اسپانیا نے پته یوزیل اداره قیلمیش لار، لیکن هیچ بر وقت اوز تبعه لاری نینگ عبادتی غه و دینی غه آرالاشماب دور لار، مسلمان لار نصرانیت نے حرمت قیلمیش لار، چونکه کتاب لاری اولار غه اجنبی لار ایله مسالمت بیله معامله قیلماقنی اورگاتادور)۔
هندوستان نینگ مشهور رهبر لاریدن مهاتما غاندی ۱۹۲۱ سنهٔ میلادی ده یازگان بر مقاله سی ده ایتیب دور، (مسلمان یق نینگ نشری سلاح قوتے ایله بولگان دیب ادعا ایلامک غیر معقول دور، قرآن هیچ بر آیتی ده دین نینگ سلاح ایله نشر قیلینماقی نے ترویج قیلماب دور، قرآن (دینده جبر و اکراه یوق دور) دیدور، حضرت محمد نینگ جیلاتے و اینگ انواع جبر و اکراه غه مخالف ایکانلیکی نے کورسالگان مثال لار تولادور، مسلمان لار نینگ ایچیده هم مسلمان یق نے جبر و اکراه ایله نشر ایتمک نے ایستاگان بر کیمسه یوقتور، مسلمان یق اگر سلاح ایله نشر ایتمک نے ترویج قیلادور غان بولسه، جهان شمول بر دین بولمک لیک ایله تو تولغان مرتبه سی دن ساقط اولور، بتون اسلام تاریخی نے نظر تدقیق ایله مطالعه قیلغانیمیز تقدیر ده، مسلمان لار نینگ هیچ بر وقت، دین نے سلاح قوتے ایله نشر ایتمک بر له اتهام قیلیمس

لیقلارینی کورامیز، اسلام غه موناسغ افترا مسلکی نے توتوچی لار، معاصرلاری طرفیدن قباحت غه نسبت بیرلیب دور لار، آه) -

بو سورۂ شریفه نینگ سبب نزولی بارا سیده بعض مفسرلار نقل قیلیب دور لارکه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم منذر بن عمرو انصاری نے امیر لشکر قیلیب، اصحاب سعادت انتساب دن برجماعه نے بنی کنانه دن بر قبیله نینگ جهاد لیغه ایبارگان ایدی، اول سریه نینگ مدینه غه یانیب کلمک لاری تأخیر بولوب، کیفیت احوال لاری معلوم بولماغاچ، منافق لار اوزآرا بر برلاریغه ایتشورا ایدیلارکه، اول سریه داکے آدم لار بارچه سی بارگان جایلاریده هلاک اولمیش لار، حتی اولار نینگ خبری نے مومونده آلیب کلورغه برار آدم لاری قالمایش دیب، بو سوزنے آنکلاب مؤمن لار غمگین بولدی لار، الله تعالی مومن لارغه تسلیه بیرمک اوچون بو سوره نے نازل قیلدی، واول جهاد غه کیتکان غازی لار نینگ دشمن لار بر له قیلغان معامله سی نے بو طریقه وصف ایلاب، اول مجاهدین نصرت رهین لار نینگ سلامت لیک لاری ایله پیغمبر امین غه اخبار، واولار نینگ اعدای دین اوزره غارت قیلغانلاریدن بشارت تیکوزوب، اولار نینگ حقیده یالغان خبر لار چیقارغان منافق خبر لاریغی کذب واصلی یوقلیغی نے اظهار ایلادی، وهم اول جهاد پیشه لار نینگ فضیلت وشرافتی غه اشعار ایلامک اوچون، اولار نینگ آط لاری برله قسم قیلدی دیب،

بو نقل اگر صحیح بولسه العادیات واکی لام عهد اوچون بولوب مقسم بها اول سریه نینگ آط لاری بولور، واگر لام جنس اوچون بولسه، خدا نینگ یولیده اوشبو اوصاف مذکوره لار بر له متصف بولغان آط لار بر له قسم قیلدیغان بولور، هرایکی تقدیر غه کوره ارباب جهاد نینگ انفاس جیادی اوشبو صفات شریفه ایله متصف بولغان جهتدن مقسم بها اولمک غه مستحق اولمیشدور،

بیضاوی علیه الرحمه که طائفه علیه صوفیه نینگ تأویلات حقایق آیات لاریغه ذوق طبیعتی غایت مایل لیق دن، اکثر مورد لاردهٔ آیات قرآنیه نے اول صفوت کیش لار نینگ مشرب لاریغه مناسب روش ده تاویل قیلماق انینگ عادتی دور، اوشبو آیات بینات لار تفسیر یده هم مذکور التزام ایتکان مسلکی نے بیان قیلیب دیدور،

آحقانی بارکه بو آیت لار قسم بولغای انداغ نفوس زاکیه لار بیلان که اولار درجات روحانیه غه ارتقا ایلامک یولیده شتاب ایله سعی قیلغوچی دور لار، وضبح عبارت دور انداغ عوارض دن که اوشول ارتقا اسبابیغه مباشرت ایتمک غه سعی قیلغاندن سونک اولارغه عارض اولور، پس اولار افکار تقدیسه لاری ایله انوار معارف نے اظهار قیلغوچی دور لار، پس اولار صبح عرفان اوزلاریغه طالع بولغان وقت ده، وانوار قدس تجلی سالگان هنگام ده، رسوم بشریه وعادات طبیعیه غه عارت قیلیب محو ایتکوچی دور لار، پس اولار هوی وعادات نے محو ایلامک ایله برشوق عظیم نے پیدا قیلدی لار، پس اولار اول شوق ایله جمیع علیین دن برجمعی بزرگ ایچره داخل اولدی لار، انتهی،

اوشبو آیات کریمه تفسیر یده مفسر لار موندن باشقه برنیچه وجه لار واحتمال لار موذکر قیلیب دور لار،

لیکن اول قول لار خلاف ظاہر بولغان جہتدن موندہ نقل ایتمک نے مناسب کور مادوک؛

چونکہ مفسر لار نینک تفسیر قرآن بارا سیدہ آیتو لغان تفسیر لاری اوچ اصل اوزرہ دائر دور لفظ آیت غہ کورہ تفسیر بو ایسہ متأخرین نینک اختیاری دور، ومعنی غہ کورہ تفسیر بو سلف نینک بیان قیلغان قولی دور، واشارت وقیاس اوزرہ تفسیر دور، بو ایسہ صوفیہ نینک اکثری نینک تو تکان روشی دور، اما اوشبو روش نے تورت شرط برلہ بولسہ لا باس بہ دیمیش لار، بری بو کیم اول تفسیر آیت نینک معنی ظاہری سیغہ مناقض بولماغای، ایکنجی بو کیم اول اشارت قیلینغان تفسیر نفس الامر دہ معنی صحیح بولغای، اوچونجی بو کیم لفظ آیت دہ اول معنی غہ اشعار بولغای، تورتینجی بو کیم اول تفسیر ایلہ آیت نینک معنی سی اورتاسیدہ ارتباط وتلازم بولغای، پس ہر قیجان اوشبو تورت ایشن جمع کلسہ اول اشارت وقیاس برلہ قیلینغان تأویل استنباط حسن ایکانلیغی آشکار دور، دیمیش لار۔

اِنَّ الْاِنْسَانَ لِرَبِّهٖ لَكَنُوْدٌ تحقیق جنس انسان پروردگاری نینک نعمتی غہ البتہ کفران ایتکوچی دور، وشکران قیلماغوچی دور، یعنی انسان نینک طبیعتی ہمیشہ انے ناشکر لیک وکفران ساری قوزغایدور، مگر کہ اللہ مہربان اوز لطف وفضلی ایلہ ساقلاغان بندہ لار، کفران نعمت ایلامک دن نفس لاری نے توسادور لار، وہموارہ منعم جل جلالہ نینک نعمتی غہ ہر بر حال دہ شکر ایتمک نے لازم توتادور لار، وبعضی لار بو یردہ انسان دن مراد کافر دور دیمیش لار، تفسیر حسینے دہ ابن ابی منافق مراد دور دیدور[1]

بیلمک کرک کیم انسان نینک وجودی اللہ تعالی نینک نعم جلیلہ سیدن بر نعمت عظمی بر لغاندیک انسان نینک وجودی داکی سائر اعضالار ے ہم ہر بری علاحدہ بر نعمت گران قدر دور، حقیقت واموں ایلہ نظر قیلغان بندۂ اکاہ غہ پوشیدہ ایماس دور کہ، الحمد رب العالمین نینک انسان وجودی دہ ایکی قسم نعمتی بار دور، بری داخلی یعنی انسان نینک بدنی وبدنی داکی اعضالاری، ایکنجی سے خارجی نعمت کہ، انسان غہ خارجدہ درکار وضرور بولادور غان نرسہ لار دور، ونعمت غہ شکر ایتمک نینک معنی سی ایسہ ہر بر نعمت نے اللہ تعالی نیمہ اوچون یراتیب دور، وقیسی مطلب ومقصد اماسی اوچون انے بیریب دور، انے اوز مقامی دہ استعمال ایلامک دن عبارت دور، پس انسان بدنیداکی داخلی نعمت لار نے اللہ تعالی نینک امر لغہ موافق توحید واخلاص علم ومعارف وتکمیل نفس وتحصیل مکارم اخلاق وشوندکا

---

[1] بو یردہ الانسان دن مراد کافر ایکانینی امام رازی قول الاکثرین دیب دور سورہ نینک اخیریداکی افلا یعلم اذا بعثر ما فی القبور بر لہ مراد منکر بعث بولغان کافر ایکانیکے غہ دلیل کلتورو ب دور وآیت کریمہ قرط بن عبداللہ بن نوفل القرشی حقیدہ نازل بولغانلیقی نے ابن عباس جناب لاریدن نقل ایتیب دور وسائر مفسر لار ایسہ انسان نے جنس غہ حمل ایتیب آیت نینک تفسیری نے بیزیو قاریدہ ترجمہ قیلغان روش دہ بیان قیلیب دور لار یعنی ان طبع الانسان بحملہ علی ذلک الا اذا عصمہ اللہ تعالی بلطفہ وتوفیقہ من ذلک ۱۲ منہ۔

اوخشہ آواب فاضلہ واعمال خیریہ دہ استعمال ایتمک اول نعمت لارحقی نے ادا ایلاب شاکر اولمک دور، وایچنیمین خارجی نعمت لارنے مثلاً گوہر نایاب دن قدر لیک عزیز عمری نے صرف ایتیب، ووجودِ بدائع نمودی نے تعب غہ سالیب حاصل قیلغان ہمہ دن نزدیدہ عزیز مالِ دنیاسی نے، حقوقِ واجبہ سی نے ادا قیلغاندن کین شریعت ترغیب وترخیص قیلغان جای لارغہ صرف ایتمک، چنانچہ مساجد ومدارس ومکاتب دارالایتام دارالشفا دارالعجزہ وسائر ابنیۂ خیریہ لارنے بنا ایلاب، ملت اسلام نینک رفع احتیاجی، وتکمیلِ نواقصاتی دہ وعموم مصالح مسلمین دہ صرف قیلماق، اول نعمتِ موہوبہ نینک شکری نے بجا کلتورمک دور، اما بولارنینک عکسی نے اول داخلی وخارجی نعمت لاردہ عمل غہ کلتورمک، اول نعمت لارحقیدہ کفران قیلیب اول نعمت لارنے عطا قیلغان منعم جلیل غہ عاصی اولمک دن عبارت دور،

کاشانی ایتیب دور، انسان پروردگاریغہ البتہ قتیغ کفران قیلغوچی دور، نعمتِ سببی ایلہ منعم دن محجوب وغافل بولمک ایلہ، ونعمت غہ تمام کونکل برمک ایلہ، وہم اول نعمت لارنے منعم تعالیٰ غہ تقرب ایتمک غہ وسیلہ بولادور غان خیر وثواب یول لاریدہ استعمال ایلامک دہ تکاسل وتہاون کورگوزمک ایلہ[1] کنود نے بعضی لارکفور، وبعضی لارعاصی، وبعضی لاربخیل دیب تفسیر قیلیب دور لار، بویردہ مذکور معنی لارنینک ہمہ سی نے بحسب مراتب استعمال قیلینہ ہم روا دور، یعنی انسان، نعمت نینک قدری نے بیلماگان جہتدن کفور، واول نعمت نے منعم تعالیٰ نینک رضاسی وامری بارجای لارغہ صرف ایتمای نالایق موضع لارغہ خرج ایتکان جہتدن عاصی، وانے خلقِ خدا غہ ایثار واحسان ایتمای اوز ہوای نفسی غہ خاص قیلغان جہتدن بخیل دور، خلاصہ کلام انسان پروردگاری نینک نعمتی بارسیدہ کفور وعاصی وبخیل دور،

وَاِنَّهٗ عَلٰى ذٰلِكَ لَشَهِيْدٌ ۚ وتحقیق اول انسان اوزی نینک پروردگاریغہ کفرانِ نعمت ایتکانلیکی غہ (شکر انہ سیز لیکی نے) البتہ گواہ دور،

انسان نینک بوتوغریغہ شہادت برکی دنیادہ لسانِ مقال برلہ اماس دور، بلکہ لسانِ حال برلہ دور، زیراکہ انسان نینک حالی اول معنی نے بیلدورادور، یعنی پروردگار تعالیٰ نینک نعمت لاریغہ ناسپاس لیق اثری انسان نینک وجودی دن واطواری دن ظاہر بولوب تورادور، بحیثیتی کہ انے اوز نفسی دن سلب ایتمک ازکا ممکن بولمایدور، پس بوحال نینک ظہوری ایلہ گویا ناسپاس لیق ایلہ اوزی نفسی غہ شہادت بیرادور،

واحتمال کہ شہید شہود دن مأخوذ بولغای، بومعنی دہ کہ انسان اول ناسپاس لیق ایتمکی غہ البتہ دانا وعالم دور، یعنی اوزی نینک کفران نعمت ایتمک لیکی نے بیلیب تورو ب قتیغ ناسپاس لیق قیلا دور

---

[1] یعنی کفران نعمت قیلغوچی ناسپاس ۱۲ منہ

دیمک دور۔

— بو صورت دہ آیت کریمہ دن انسان نینک نہایت مذمتی مستفاد بولا دور، چونکہ یمان برایش نے اینک یمان ایکانیلکی نے بیلیب توروب قیلماق نہایت دہ مذموم و قبیح دور۔

ولبعضی لار وانّہ داکی ضمیر نے ربّہ غہ راجع قیلیب دور لار، مرجع مذکورین نینک اقربے بولغان جہتدن انے ترجیح قیلیب دور لار، وانے ترجیح ایتمک بارسیدہ موندن اوزگہ وجہ لارہم بیان قیلیب دور لار، ابن جریر طبری موندن باشقہ احتمال نے ذکر ایتماب دور، اوشبونے گینہ اختیار ایتیب دور۔

بو احتمال غہ کورہ معنی آیت بو دور کہ، وتحقیق اول پروردگار دانای نہان وآشکار انسان نینک نعمت غہ ناسپاسلیق قیلماق لیغی غہ گواہ، وانینک ہمہ احوالی غہ مطلع وآگاہ دور، بو احتمال مضمونیچہ بو جملہ نینک ایرادی دن مقصود، انسان نینک ناسپاس لیغی نے تأکید ایتمک، وبو بارہ دہ انکا وعید شدید ایلامک دور، یعنی انسان نینک ہمہ قیلغان کرداری نے خدای خبیر بیلیب کوروب تورا دور، وانکا اعمالی غہ موافق جزا بیر ادور دیمک دور۔

وآولغی احتمال نے تولکان لار وانّہ نینک ضمیری انسان غہ راجع بولمکی اولی دور، چونکہ سیاق ضمائر مونے تأیید قیلا دور دیب دور لار، یعنے لربّہ داکی ضمیر انسان غہ راجع ایکانیدہ ہیچ شبہ یوقتور، وانیچنین وَ اِنَّہٗ لِحُبِّ الْخَیْرِ لَشَدِیْدٌ داکی ضمیر انسان غہ راجع دور، پس وَاِنَّہٗ عَلٰی ذٰلِکَ داکی ضمیر نینک مو انسان غہ راجع اولمکی معنی جہتدن مناسب واَوْلی دور، چونکہ اللہ تعالیٰ اولاً انسان نینک کنود ایکانیدن خبر بردی، سونکرہ ایکنجی بار انسان اوزی نینک کنود ایکانیغہ شاہد ایکانیلکی نے ذکر ایتی، سونکرہ انسان نینک مال نے غایت دہ یخشی کورگان جہتدن مال دنیا غہ بخیل لیق قیلماقی نے بیان قیلدی دیب، وَ اِنَّہٗ لِحُبِّ الْخَیْرِ لَشَدِیْدٌ ۝ وتحقیق اول انسان مال دنیا نے یخشی کورگان جہتدن انے انفاق ایتمک غہ البتہ قتیغ بخیل دور۔

یاکہ معنی ایت وتحقیق اول انسان مال دنیا نینک محبتی دہ قوتی وطاقتی نے صرف ایتکوچی دور، ومال دنیا نے اختیار ایتمک دہ، وانے ایستامک دہ، مبالغہ کورگوزگوچی دور، اما خدا نینک محبتی دہ ونعمت حق غہ شکر ایتمک دہ ضعیف وسست دور دیمک دور۔

خیر بو جایدہ ہمہ مفسّر لار نینک اتفاقی ایلہ مال دور، اللہ تعالیٰ قرآن دہ متعدد جای دہ مال نے خیر آتاب دور، چنانچہ قولہ تعالیٰ اِنْ تَرَکَ خَیْرًا دہ مراد خیردن مال دور، مال نے خیر آتا کمی انسان لار نینک عادتے اوزرہ سوقِ کلام اینکان وجہ دن دور، چونکہ انسان لار مال نے خیر سنایدور لار، ومالدار غنی نے اگرچہ اول خیر واحسان دن خالی وبخل دہ ابوجہل بولسہ موبندگان اخیار دن سناب تعظیمی غہ مبادرت قیلور لار، بنابرین اللہ تعالیٰ انسان لار عاداتی اوزرہ مال نے خیر آتاب دور، اندا غ کہ جہاد نے سوء آتاب دور، چنانچہ لَمْ یَمْسَسْھُمْ سُوْٓءٌ دیب دور، حالبوکہ قتال سوء ایاس دور، انے سوء دیمکی انسان لار نینک عاداتے اوزرہ سوقِ کلام اینمک اوچون دور۔

قولہ لشدید ننیک معنی سی بخیل بولوب، لِحُبِّ دہ کی لام اجل معنی سیدہ بولغان دہ، آیت ننیک معنی سے تحقیق انسان مالی نے بخشی کورگان جہتدن، انے خدایولیدہ نفقہ قیلماق انکا اغیرو ناخوش کلگانے اوچون، البتہ بخیل و ممسک دوردیکان بولور، مالی انسان نے بخیل لیق و امساک غہ سبب وحاصل بولغان نرسہ مال دنیانے دوست توتماق دور، دیمک دور۔

بیلمک کرک کیم مال دنیا انسان غہ محبتِ حق دہ صادق خالص، یا کاذب نفاق شیوہ ایکانینی آجرآتمک اوچون، حکیم علی الاطلاق جَلّ شأنہ طرفیدن بندہ لار ایچرہ قویولغان برسنگ محک دور، انداغ کہ قرآن دہ دیب دور لِيَبْلُوَكُمْ فِيمَا آتَاكُمْ یعنے حق سبحانہ ننیک سیز انسان لارنے برلوزیدہ خلیفہ قیلیب املاک و سامان دہ، واموال فراوان دہ، بعضینگیز نے بعضینگیز اوزرہ بلند درجہ ایلاکی، سیز لارغہ عطا قیلغان متاع حیات دنیا دہ سیز لارنے آزمایش اتیمک اوچون دور، یعنی قیسی نگیز محبت پروردگار دہ صادق بولمک ایلہ، اموالینگیز نے رضای الٰہی نے ایستاب ربینگیز امر قیلغان، وترغیب ایلاکان خیرات غہ صرف اتیمک دہ اجتہاد کورگوزوب، مبادرت قیلاسیز وقیسینگیز کونکلی غہ دنیا ننیک محبتی غالب کلمک ایلہ، انینک زخارف ولذّاتِ فانیہ سیغہ کمال میل وغایت حرص دن، انینک حق واجبی نے ادا قیلماق دہ، وخدا ننیک یولیدہ انے صرف اتیمک دہ، بخیل لیق قیلاسیز سیز انسان لارغہ انے بیلدورماق اوچون دور۔

اللہ تعالیٰ بو سورۂ شریفہ دہ انسان نے بو اوصاف ایلہ صفتلادی کہ انسان اوز ربّی ننیک نعمتی غہ ناسپاس لیق قیلغوچی، وربّے عطا قیلغان اموال دنیویہ بارا سیدہ قتیغ بخیل لیق گوزگوچی دور، انداغ بر جاہل کہ اوزلیغہ بریلگان اول نعم ربانیہ غہ نہ شکر قیلادور، ونہ انے خدا ننیک بندہ لاریغہ احسان ایلاب مروّت شیوہ سی نے اظہار ایتادور، بلکہ ربّی ننیک شکرینی ادا قیلماق دہ، واوزلیغہ عطا قیلینغان نعمت نے خیرات یولیغہ صرف اتیمک دہ، بغایت بخیل دور، دیب، البتہ شبہ یوق کہ بو ذکر قیلینغان وصف مومن کریم ننیک وصفی ایماس دور، چونکہ مؤمن کریم ربتبغہ اعتقاد وعمل جہتیدن مخلص، وربّی ننیک بندہ لاریغہ شفیق ومحسن اولور، محقق دور کہ مؤمن ننیک صفتی شکر، اخلاص، واحسان وانفاق دور، ناسپاس لیق وبخیل لیق فاجرلیم ننیک پیشہ سی دور۔

پس اہل اسلام غہ واجب دور کہ موندا غ شیوۂ مذمومہ لاردن، یعنی نعمت غہ ناسپاس لیق قیلماق دن، وبخیل لیق یولی نے توتماق دن، اوزلاری نے یراق قیلغای، لار، مثلاً حق جَلّ وعلا بندہ لاری دن بر بندہ نے مشیتِ الٰہیہ سی مقتضاسیچہ دنیا ننیک مال ونعمتی برلہ مخصوص قیلسہ، واول بندۂ دولتمند اوزی دیک یتہ بر بندۂ خدانے کورسہ کہ اول بیچارہ مسکنت دن قوتِ روزانہ سی غہ محتاج، ومعیشت بارا سیدہ کاری تمام مشقت واحتیاج دور، پس اول دولتمند اگر انصاف وانسانیت شیوہ سی نے

لہ یعنی انسان ننیک بخیل لیقی مال نے بخشی کورگان جہتیدن دور ۱۲ منہ

استعمال ایلاب، منعم تعالیٰ محض فضلی برلہ اوزیغہ عطا قیلغان اول نعمتِ موہوبہ دن، اول بیچارۂ مستمندغہ ہم عطا قیلیب اول محتاج نے فقر و فاقہ و احتیاج دن چیقارماسہ، حقیقۃً اول مدبرِ کفور، نعمت پروردگارغہ ناسپاسلیق قیلغان، واوزینی بوسبب ایلہ سخطِ قہار تعالیٰ غہ مستحق ایلاگان بولور،

حدیث صحیح دہ کلیب دورکہ ثلاثٌ مُہلکاتٌ شُحٌّ مطاعٌ یعنے اوچ خصلت مذمومہ بار دورکہ انسان نے آخرت دہ ہلاک ابدی غہ گرفتار قیلغوچی، وایمان بینانینی ویران ایتکوچی دور، اول خصلتِ مذمومہ نینک بری بخل غالب دور، الحدیث؛

بو حدیث شریف مضمونیچہ بخل انداغ برمرضِ معیوب دورکہ انینک ہلاک ایتمکی نینک اثری قیامت دہ ظہورغہ کلیب، صاحبی نے ہلاک ابدیلیغہ گرفتار قیلور، پس آخرت دہ ہلاک ابدی غہ گرفتار اولمک دن خوف واندیشہ قیلغان مؤمن صدق پیشہ غہ واجب دورکہ، معالجہ ایلہ بومرض نینک ازالہ سی غہ کوشش قیلغای، وبومرض ہلاکت غہ تیکوز ماس دن ایدگاری انینک علاج پذیر وقتی نے غنیمت بیلگای،

بومرض نینک معالجہ سی بذل اموال دور، یعنی منعم جلّ آلاؤہ محضِ فضل و عنایتی برلہ عطا قیلغان مال ونعمت نینک حقوق واجبہ سی نے ادا قیلماق، وابتغاءً لمرضاۃ اللہ ملت اسلام نینک حوائجی دہ انے انفاق ایلامک، بومرض مہلک نینک فطری دن خلاص قیلا دورغان علاج شافی دور، فی الجملہ بخل بارا سیدہ وبخیل لار مذمتی دہ، اللہ تعالیٰ قرآن دہ تولا آیت لار ذکر قیلیب دور، قرآنِ کریم، پروردگارِ عظیم نینک، توشورگان کلام قدیمی دور دیب، تصدیق قیلغان بندۂ مؤمن غہ لازم دورکہ، خصلتِ بخل دن اوزی نے ہموارہ پاک توتمک غہ اجتہاد ایتکای، وباللہ التوفیق؛

سونکرہ اللہ سبحانہ اول ذکر قیلینغان کفور وبخیل انسان نینک قبائح افعالی نے ذکر قیلغاندن کین، انے تخویف ایلاب دیدیکہ اَفَلَا یَعْلَمُ اِذَا بُعْثِرَ مَا فِی الْقُبُوْرِ ۙ وَحُصِّلَ مَا فِی الصُّدُوْرِ ۙ آیا اول انسان نعمت پروردگارغہ ناسپاس لیق، واموالی دہ بخیل لیق قیلماق کبی افعالِ قبیحہ نے ارتکاب قیلا دورمو، وبیلمایدورمو کہ قبرلار دا کی اولوک لار جیقاریلیب تیرگوزولکان وقت دہ، وسینہ لار دہ پنہان قیلینغان نیتلر وایمان ہمہ سرّلار جداجدا ظاہر قیلینکان ہنگام دہ؛

اِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ یَوْمَئِذٍ لَّخَبِیْرٌ ۝ شونی کہ بے شبہ اول بعث وجزا اوچون حاضر

لہ شیخ محمد عبدہ رحمہ اللہ دیب دورکہ یعلم نینک مفعولی محذوف دور انے حذف ایتمک قاری متأمل نینک فکری انینک استحضاری دہ جولان قیلسون دیمک اوچون دور، واگر ذکر قیلنسہ شاید کہ تأمل قیلینمای تیل دہ ذکر ایتمک غہ اکتفا قیلنور، اما حذف قیلغان چاغ دہ اندن بحث ایتمای نفس غہ آرام اولماس تاسوز تمام اولوب مراد فہم قیلینمای غونچہ، وجواب محذوف غہ حال بولوکہ بعثر ما فی القبور وحصل ما فی الصدور مضمونے دلالت قیلماقدہ دور، تقدیری افلا یعلم الکنود الحریص ما یکون حالہ فی الحیاۃ الاخریٰ یوم تکشف السرائر، افلا یعلم ظہور ما کان یخفی من قسوۃ وتخیّل، افلا یعلم انہ سیجاسب علیہ، افلا یعلم انہ سیوفی جزاء ما کفر نعمۃ ربہ دیمک اولور۔

۱۲ منہ۔

قیلنغان خلایق نینگ ربّی اول کون دہ اولار نینگ اعمالی غہ موافق البتہ جزا بیرگوچی دور۔

اہل قبوردن مالیلہ عبارت کلتورکی سونکرہ ربّہم بہم دہ ضمیر عقلا برلہ اولار نے کنایہ اینمکی اولار نینگ ہرایکی حال دہ شأن لاری نینگ متفاوت و مختلف ایکانینغہ اشارت اوچون دور چونکہ اولار قبور دہ ایکان دہ اموات و جمادات بلا عقل و علم ایدی لار بوجہتدن غیر عقلادن عبارت کلتور و لغان مابرلہ تعبیر قیلمیش سونکرہ اولار قیامت کونے تیرگوزولوب احیاء عقلاء قیلینغاچ اولار نینگ حالی نے حکایہ قیلماق دہ ضمیر عقلاء برلہ عبارت کلتور میش۔

علام الغیوب تعالیٰ نینگ مطلق علمی ہمہ حال و ہمہ دم دہ جمیع ماکان و ماسیکون غہ محیط بولمکی ایلہ بویردہ اینگ علمی نے یعنی بندہ لار نینگ احوال و اعمالی غہ دانا و عالم لیقی نے قیامت کونیدہ دیب قید قیلماقی قیامت کونے بندہ لار غہ اعمال لاری مقداری غہ کورہ جزا بیر مکیدن عبارت دور علم نے ذکر ایتی مراد اینگ لازمی دور کہ جزا دور یعنے تحقیق اول حشر قیلینغان خلایق نینگ ربّی اوّل بعث و جزا کونیدہ البتہ اولار غہ اعمال لاریغہ کورہ جزا بیرگوچی دور دیمک دور بنابرین آیت کریمہ نینگ ترجمہ سیدہ بیز اوشبو معنی نے تحریر قیلدوق۔

اللہ سبحانہ نینگ بو مقام تہدید دہ قبور ایلہ صدور نے جمع قیلماقی دہ حکمت بو دور کیم انسان خواہ یخشی و خواہ یمان اعمالی نے صدریغہ یاشورادور و انسان نینگ جسمی اولگانے دن سونگ قبرغہ یاشورالادور پس یاشور و لغان نرسہ انسان نینگ جسمی و اعمالی دور گویا اللہ تعالیٰ ایتادور کہ ای انسان نیچون قبائح دن یانماس سن بے شبہ بیلکیل کیم پروردگار عالم السر والخفیات سنینگ ہمہ یاشورگان سرّلار نینگ نے ظاہر قیلادور برکونے بولادور کہ اللہ قدیر سنینگ جسمینگ نے قبرینگ دن چیقاریب زمین حشر دہ محل جزا و معرض پاداش قیلور و سرّینگ نے صدرینگ دن چیقاریب نیمہ ایکانینی موقع حساب دہ ظاہر و فاش قیلور

ای اخوان دین بو ایت مضمونے دا کی تہدید لارکہ مومن بندہ نینگ کونگلی گرچہ قساوت دہ سندان ینلیغ بولسہ مواعیر بیتادور اندن تذکیر حاصل الباب عبرت آلینگ افعال قبیحہ و اخلاق دنیئہ دن ظاہر و باطنینگیزنے پاک ایتمک غہ سعی قیلینگ۔ باقینگ کہ خلاق جمیع عالم جل جلالہ رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم غہ نازل قیلغان کلام قدیمیدہ ایتادور کہ انسانیت شأنیغہ لایق ایماس مذکور کفران و بخل نے ارتکاب اینگان انسان ہمہ خلایق قبردن تورغوزولوب محل حساب غہ کلتورولگان دہ و ہمہ نینگ کونگلی دا کی یخشی و یمان سرّلار جزا بیر بلیک اوچون ظاہر و آشکارا قیلینغان دہ۔ علی غہ موافق اللہ تعالیٰ البتہ انگا جزا بیرگی نے بیلمیدور مودیب یعنے اول انسان قبردن تیرگوزولماقی نے و یخشی و یمان سرّلاری جداجدا آشکارا قیلینیب اعمالیغہ موافق جزا غہ دوچار اولماقی نے ہیچ شک و شبہ سیز بیلسون و انگا جزمی اعتقاد ایلہ ایشانسون و جزا نینگ حق و راست لیقی غہ ایشانگاچ موندا غ اخلاق قبیحہ لار غہ ارتکاب ایلامک دن احتراز ایتسون دیدور انینگ اوچون کہ بو دنیادہ قیلغان ہر قسم و ہر نوع اعمالی غہ یوم جزادہ پروردگار تعالیٰ طرفیدن جزا بیرلمکی غہ جزمی اعتقادی و راست تصدیقی باریکشے بو عالم دہ یخشی عمل و پاکیزہ اخلاق دن باشقہ نے

اکتساب ایلامک غہ راضی ومایل اولمایدور۔

آی دین قریندائش لاربو معنے نے ہوشینکیز قولاق برلہ ایشتیب انصاف برلہ برتدبّر قیلینگ وَفَّقَنَا الله وایاکم لاحسن الاعمال وهدانا وایاکم الی ما یرضیه من الافعال والاقوال

ایمدی اوشبو سورۂ کریمہ نینگ فوائدِ ہدایت تلقینی دن بیز مؤمن لارنینگ بقدر طاقت آلادوغان عبرت واتعاظیمیز بودورکیم، واجباتِ دینیّہ میز جملہ سیدن بولغان جہاد نے، اعظم امور دینیّہ، واہتم مہماتِ اسلام دن بیلکایمیز، ودین اسلام امری وارشادی ایلہ جہاد نینگ بحسب زمان واقتضاءِ حال یاقول برلہ، یامال برلہ، یاتیل برلہ، یادل برلہ، فرض عین ایکانلیغی نے اعتبار غہ آلیب، بمقتضای جریان احوال، انواع اربعۂ جہاددن قیسی بری کہ یوز کلتورسہ، امتثال واجراسیدہ تہاؤن کورکوزمای، انے بجاکلتورمکلے ذمہ میز غہ اوجب والزم، وازتہ دل اجتہاد ایلہ انکا مبادرت ایتمک نے مغتنم اعتقاد قیلغایمیز، وغزاۃِ کرام، ومجاہدین اسلام کہ خدانینگ نزدیدہ کمال مرتبہ لاری نینگ بلندلیکیدن، وقدر لاری نینگ غایتِ اولوغ لیقی دن، اللہ تعالیٰ کلام قدیمیدہ اولارنینگ افراس، سعادت اقتباس لاری ایلہ قسم قیلیب دور، اول جان سپارانِ اسلام، نے تعظیم واحترام ایلاب قیسی دیار داکی بوسہ لار اولارغہ صمیم قلب ایلہ محبتِ صادق، وخیرخواہی خالص، کورگوزوب ہموارہ مؤیّد ومنصور اولمک لاریغہ دعاوطلب دہ بولغایمیز، وکفرانِ نعمت ایلامک کہ اخلاقِ مذمومہ لارنینگ بدترینی، ومشرکِ کفران شیم لارآیینی دور، بتون قوّتیمیز ایلہ اندن اوزیمیز نے تارتمایمیز، ومنعمِ مطلق عمّ آلاؤہ نینگ نعمتی غہ ناسپاس لیق اظہار ایتماکایمیز، وطرفِ ربّانے دن بیز انسان لارغہ عطا قیلینغان داخلی وخارجی نعمت لاری نینگ شکرینی ادا ایلامک غہ اجتہاد کورگوزوب، ہربر نعمت نے اوزمقام ومواردی دہ استعمال ایلامک غہ صرفِ طاقت وبذلِ ہمت ایلاکایمیز، واوزیمیز نے نعمتِ پروردگار غہ کفور وعاصی وبخیل لیق اوصاف شنیعہ سی ایلہ متصف اولمک شینّی دن پاک وبری قیلماق غہ کوشش تام کورگوزگایمیز

وبنیہ دنیا نینگ اموال فانیہ سی غہ کمال محبت برلہ دل برگان جہتدن، وانینگ زخارفِ سریع الزوال غہ غایتِ مفتون لیق حیثیتی دن، مال ومتاع دنیا نے جمع وکنز قیلماق غہ حریص اولوب، بخل شیوۂ خبیثہ سے نے پیشہ ایتماگایمیز، ودنیا نینگ سیم وزری غہ نہایت کونگل باغلاغان لیق دن، خدانینگ محتاج بندہ لاریغہ احسان وانفاق ایشیکی نے باغلاب، اولوم دن غافل دنیا پرست لاردیک، دنیا نے یغماق دہ وکنز قیلماق دہ، قارونِ شقاوت رہنمون یولیغہ کیتماکایمیز۔

واللہ تعالیٰ کلامِ قدیمی دہ مالِ دنیا نے خیر آتاغانے نے اعتبار غہ آلیب، اموالی میز نے شریعت ترغیب قیلغان، وانسانیت ومروّت اقتضا ایلاکان، خیر یول لاریغہ صرف ایلامک ایلہ، درحقیقت مال بنیا نینگ خیر لیغی نے ظاہر قیلماق ایلہ نعم المال الصالح للرجل الصالح مضمونے چہ اوزیمیز نے مؤزمرۂ صلحا داخل قیلماق غہ سعی ایلاگایمیز۔

وبنیہ یوم موعودہ قبر لاردا کی اموات لار تیرگوزولوب حشرگاہ دا اعمال لاری نینگ جزاسینی

کورمک اچون حاضر قیلینماقی غہ، وانسان لارنینگ سینہ لاریدا کی ہمہ بخشی ویمان اعتقاد ونیت وعمل لار ظاہر قیلینیب معرض جزادہ کورگوزولماکیغہ، اعتقاد تام ویقین صادق ایلہ ایشانیب، روز جزادہ رسوا وشرمسار اولمک دن خوف واندیشہ قیلیب، ولیمیز نے یمان اندیشہ وخطا اعتقادون، وجوارحی میز نے افعال ذمیمہ و فسادون، پاک ویراق قیلماق غہ جدّ وجہد قیلغایمیز،

وپروردگار تعالیٰ بیز لارنینگ ہمہ حرکات وسکنا تیمیز غہ دانا ایکانینی وروز محشر دہ اعمالی میز نے محاسبہ ایلاب جزا برماکی نے، وایماد رخاطر ایلاب، اقوال وافعال دہ، وجمیع اطوار واحوال دہ، آگاہ لیق ایلہ بولغایمیز، منابو سورۂ شریفہ نے اوقوب مضمونیدن بیز مؤمن لارنینگ اجمال طریقی ایلہ اخذ قیلادورغان فوائد یمیز موندا غ فرائد دور، الله حکیم، قرآن عظیم نے، بیز مؤمن لارنینگ ہدایت وسعادتیمیز اوچون نازل قیلغانلیقی نے تذکر ایلامک، ایلہ بیز مؤمن لارنینگ آیات بینانی تینگ مضمونے دن موندا غ مواعظ وفوائد نے اخذ اینیب، افعال واخلاقیمیز نے قرآن کریم نینگ اوامری وآدابی غہ مطابق ایلاب، راست اہل قرآن اولمک شرفے نے تاپمک غہ کونگل قویوب، اجتہاد ایلامک، بیز اہل اسلام غہ واجب وضرور دور، ای ادین قرنداش لار، اللهم اهدنا لاحسن الاخلاق فانه لا یهدی لاحسنها الا انت ۔

سورۂ القارعہ مکہ دہ نازل بولمیش، آیت لاری اون بر کلمہ لاری اوتوز آلتہ، حرف لاری بریوز اللیک ایکی دور،

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اَلْقَارِعَةُ ۙ مَا الْقَارِعَةُ ۙ قور قونچ وہیبت برلہ خلق نینگ کونگل لاری نے قتیغ اوروب تیترا تکوچی قیامت کونے، اول ہئول وہیبت برلہ کونگل لارنے قتیغ اوروب تیترا تغوچی کون، نینگ حقیقتی نہ دور، اولو غلیقدہ وقور قونچ وشدّت دہ ہمہ حوادث دن اوستون بولغان قیداغ عجیب نرسہ دور اول،

قَرْع لغت دہ شدّت برلہ اورمک دور، انداغ اورماق کیم اندن برقتیغ آواز حاصل اولور، سونکرہ حوادث دہر دن براولوغ حادثہ نے قارعہ دیب آتادی لار، مراد بو یردہ قارعہ دن قیامت دور، بومعنی غہ ہمہ مفسر لار اتفاق قیلیب دور لار، اینینگ ابتدا سی نفخۂ اولی ومنتہا سی خلایق میانہ سیدہ حکم نے قیلیب تمام ایلامک دور، قیامت نے قارعہ آتامک بوجہتدن دورکہ، اول روز، شدّت اندوز، انداغ برزمان، دہشت اقتران، یابر حالت، پُرہیبت، دورکہ تورلوک، تورلوک ہیبت وقور قونچ لار ایلہ خلایق نینگ قولاق لاری نے وکونگل لارینی قتیغ اوروب تیترا تادور، وہمہ اجرام علویہ وسفلیہ برحال دن بیتہ برحال غہ یوتکالادور، آسمان یارولماق، ونظامی بوزولماق ایلہ، وآفتاب ویولدوز لار روشنایق لاری کیتیمک، واوز لاری توکولوب یوق بولمک ایلہ، وزمین وتاغ لار قتیغ تیترا تیلیب گرد وغبار قیلانیب ہواغہ اوچورماق ایلہ۔

باز اللہ تعالیٰ اول روزِ جگر سوز نینک شانی نینک اولوغلیقی نے بیلدورو ب دیدی کہ وَمَا أَدْرٰىكَ مَا الْقَارِعَةُ ۝ ای محمد اول قورقونچ و شدت ایلہ کونکل لارنے تیتر اتکوچی حادثہ نینک نیمہ ایکانینی و حقیقتے نے سنکا نیمہ نرسہ بیلدورردی۔

اول حادثۂ عظیمہ نینک شانی اول مرتبہ دہ اولوغ دورکیم پنج احدی نینک دانش و فکری انینک کنہی غہ تیمک غہ یقین بولالماس، اول قورقونچ لیق کون نے کورماسی اینینک حقیقتی غہ تیمک ممکن ایماس دور، اللہ قادر خبیر دن باشقہ کیشی سنکا انینک حقیقتی نے وکنہی بیلدورالماس۔

بو آیتِ کریمہ دہ کلام نے استفہام برلہ کلتورمک، اول کون نینک نیمہ ایکانینی اوزر طرفیدن اعلام ایتمک و عدِ کریمی غہ متضمن بولغان جہتدن پروردگارِ حکیم اول وعدِ کریم حقایق تعلیمی نے انجاز ایلاب دیدی کہ يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ۝ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ ۝ اول ہئول و ہیبت برلہ کونکل لارنے تیتر اتکوچی قیامت کونے انداغ برکون دورکہ، آدم لار اولکوندہ نہایت تولالیق دن، واول کون نینک خوف و دہشتیدن تمام حیرت و اضطراب دہ بولغانلیق لاریدن، و ذلت و اضطرار نینک نہایتی غہ یتوشکانیک لاری دن حال لاری نینک نیمہ بولوشی نے بیلالمای، ہر طرف غہ ساچیلکان کوپہ لک لار، دکیچیک چکتکو لار دیک بربر لاری نینک اوستیغہ منتشر اولوب، خوار و ذلیل لیق ایلہ حیران لیق و سراسیمہ لیق دہ بولور لار، و ہم اوکون نینک شدتی دن بلند تاغ لار آتیلگان رنگ برنگ یونک دیک اجزالاری تیتولوب ہوا غہ اوچار لار۔

فَرَاش فراشہ نینک جمعی دور کہ کیچہ لیق دہ اوزینی اوت و چراغ غہ اور ادورغان پروانہ نے آیتور لار، مَبْثُوث پراگندہ یعنی ساچیلگان دیمک دور۔

آدم لار نے روزِ قیامت دہ پروانہ غہ اوخشاتماق دہ تولامناسبات بلیغہ لار بار دور، بو طرز ایلہ کہ قبردن تیرگوزولغان خلایق تولالیقدہ، و ہر طرف غہ ساچیلماق دہ، و ضعیف لیق و خوارلیق دہ، و حرکت و اضطراب دہ، و حشرگاہ غہ چرلاغوچی منادی طرفیغہ تیزلیک برلہ یوگورمک دہ، و کمالِ شتاب و اضطراب دن بربر لاری نینک اوستیغہ آتیلیب ازدحام کورگوزمک دہ، پروانہ اوزینی اوت غہ اورمک اوچون سرعت برلہ اوچوب اضطراب کورگوزگان داکی احوال دہ بولور لار۔

اللہ سبحانہ بو آیت دہ خلایق نے وقتِ بعث دہ پروانہ غہ اوخشاتیب، سورۂ قمر دہ ہر طرف غہ ساچیلغان چکتکو غہ تشبیہ ایتیب دور، چکتکو غہ اوخشاماق لاری تولالیقدہ، و تولقون اورماق دہ، و ہر ساری ساچیلیب پراگندہ بولمک دہ، و پروانہ غہ اوخشاماق لارے حرکت قیلغان جہت لاری مختلف اولمک دہ، و یوز کلتورگان جانبغہ اوز لارینی اورمک ایلہ شتاب قیلماق دہ دور، زیرا کہ خلایق گوردن تیرگوزولغان ہنگام دہ کمالِ خوف و دہشت دن ہر بری پروانہ دیک برا وزگہ طرف غہ ایمتیلوب شتاب برلہ یوگورادور لار، انداغ کہ پروانہ لار ہم اوچکاندہ ہر بری برا وزگہ جہت غہ اوزی نے اورادور، و ہمہ سی بر جانب غہ یوز لانمایدور۔

بعضے لار فراش نے اوشاق چکتکو غہ تفسیر قیلیب دورلار، چنانچہ صحیح بخاری دہ ایتیب دور کہ فراش مبثوث چکتکور لار اوشاقی دور، کیم بعضے سے بعضے سے اوزرہ مینادور، شونکا اوخشہ آدم لار موقیات کونے بربری نینک اوستیغہ ازدحام قیلادور دیب انتہی۔

بوقول غہ کورہ فراش چکتکولار اوشاقی بولغاندہ، سورۂ قمر داکے تشبیہ ایلہ بوسورہ داکی تشبیہ ہرایکی سے بربولادور، یعنے ہرایکی سورہ داکی آیت نینک معنی سی خلایق قبردن تیرگوزولغان زمان دہ تولا لیقدہ، واضطراب ایلہ ازدحام ایلامک دہ، ساچیلغان ضعیف وحقیر چکتکو دیک بولادور دیمک دور، والعلم عنداللہ۔

عہن رنگ برنگ بویالگان یونگ نے ایتورلار، نقش یونگ دفختہ نے بارماق ایلہ یازیب یتمک، واجزاسی نے تفریق ایلامک دور، بوآیت دہ اوتادارض بولغان آسمان شگاف تاغ لار بوقدر گران لیق ومحکم وراسخ لیق لاری بعدندہ ینگیل لیق دہ یونگ غہ تشبیہ قیلینیب دور، وتاغ لار نینک آق وقزیل وقرا مختلف رنگ لاردہ بولمک لاری یونگ نینک مختلف رنگ لار ایلہ بویالگانیغہ، واولار نینک گردوغبار اولوب ہواغہ اوچمک لاری، یونگ نینک آتیلغان وتیتولغانیغہ تشبیہ قیلینیب دور، وعہن نے تخصیص ایلامک تاغ لار نینک ہررنگ دہ بولوب مختلف الالوان بولمک لارے جہتیدن دور، ومعنی آیت موندا غ بولور کہ تاغ لار اجزالاری تیتولوب گردوغبار اولوب ہواغہ اوچمک دہ مختلف رنگ لار ایلہ بویالگان، وآتیلیب اجزالاری تیتولگان یونگ بولور۔

ذکر قیلینغان اوشبو ایکی امر ہائل نفخۂ ثانیہ دن سونگ بولادورغان آثار قارعہ دن دور لار، خلایق نے حشر قیلادورغان وقت دہ اللہ تعالیٰ زمین نے اوزگہ برزمین غہ تبدیل قیلادور، وہیأتی نے تغییر بیرادور، وتاغ لار نے اوزمقرّی دن اوچوروب فنا قیلادور، تابو آیت دہ ذکر قیلینغان ہیئت ہائلہ برلہ اہل محشر اول احوال پُراہوال نے مشاہدہ قیلسون لار دیمک اوچون، اگرچہ تاغ لار نینک بنیاد لاری قتیغ زلزلہ سببی ایلہ تقیلسہ مؤلکن اولار نینک مقرّی دن گردوغبار بولوب اوچوب فنا بولمکی، وزمین نینک اوستیدہ ہیچ بلند وپست قالمای، تیپ تیکیز برابر بولمکی نفخۂ ثانیہ دن سونگ بولادور دیمیش لار۔

آی دینی برادرلار تفکر قیلیب نظر اعتبار ایلہ باقینگ کہ زمین نینک ہراطراف واقطاریدہ نہایت عظمت وبلندلیق دن آسمان دنیا نینک ستون لاری دیک کورونگان ایگیز تاغ لار، قیامت کونے نینک قتیغ لیقی دن وہیبتی دن تیتولگان یونگ لار دیک توزوب ہوادہ اوچوب یورسہ، پس برقطرہ مأ مہین دن یراتیلگان عاجز ذلیل انسان نینک حالی اولکون دہ نہ اولور، اولکون نینک موندا غ شدت وہیبت ایلہ ظہور غہ کلمکی عاصی لار غہ عذاب ایتمک اوچون دور، زینہار اولکون اوچون توشہ حاصل قیلماقنہ کوشش قیلیب اول یوم عظیم وقوعی نے بےشبہ راست اعتقاد ایلاب تدارک دہ بولونگ، وائے دائم دلینگیز کوزیدہ نصب العین ایتمک برلہ افعال ناشایستہ لاردن اجتناب ایتیب، اعمال صالحہ

اکتساب ایلامک غہ مبادرت قیلینک، اولکون نینک محقق کلمکی غہ ایمان کلتورگان مؤمن خائف دائما اول کون اوچون استعداد دہ بولور۔

بو آیت کریمہ مضمونینی دائم دلینکیز کوزیدہ نصب العین ایلامک برلہ دیدیم، زیراکہ بزلار قرآن کریم غہ ایمان کلتورگان ملت اسلام دن بولمک حیثیت دن، قیامت احوالی دن قرآن ہر خبرینی کہ برسہ، انے تصدیق ایتیب اول خبرنے دلیمیز کوزلیغہ نصب العین ایلامکیمیز واجب وضروری دور، حتی کہ غیر دین لارنینک عالم لاری قرآن کریم نے مطالعہ قیلغان چاغ دہ، خصوصًا اینک قیامت علامت لاری واندکی احوال لاردن خبر برگان آیت لارے نے اوقوب، اول آیت لارنینک بلاغت لاری ومعنی نے برطرز بدیع دہ ادا قیلماق لارنیغہ مفتونیت دن تاشقاری خصوصًا اول بریلگان خبرنے گویا کوز آلدیدہ بولوب تورغان دیک بر صورت مدہشہ دہ تصویر قیلغانی غہ حیرت وتعجب اتیمک دہ، ومونے خصائص آیات قرآنیہ دن سناماق دہ دورلار، چنانچہ گرمانیانینک السنۂ سامیہ عالم لاریدن پروفسور نولدیکہ ایتادور قرآن نینک اینگ محتشم سورہ لاری روز قیامت نینک یقین بولغانیدہ اجرام علویہ وسفلیہ نینک تیترامکی نے، وتزلزل غہ معرض اولمکی نے، افادہ بیرادور غان آیت لاردور، بو آیت لارنے اوقوغان حال دہ انسان زمین نینک تارومار بولغانیلیقی نے، تاغ لارنینک فحتہ دیک ساچیلغان لیقی نے، یولدوز لارنینک بربریغہ قاریشقان حال دہ پارچہ لانیب توکولوب تورگانینی کوزلارے برلہ کوروب تورغان دیک بولور۔

فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ۝ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ ۝ پس امامکیم کہ (اول روز حسرت اندوزدہ) اینک اوبدان عمل لاری نینک میزانی اغیر بولسہ (یعنی اعمال صالحہ سی نینک مقداری اعمال سیئہ سیدن راجح بولسہ) پس اول کیشی ہمیشہ خوشلیق ایلہ بولادورغان رحمت ایچرہ دور۔[1]

موازین توغریسیدہ مفسرلارایکی نوع احتمال بیان قیلیب دورلار، بری بوکیم موازین موزون نینک جمعیدور، یعنے خداوندکریم قاشیدہ قدر ومنزلتی بارعمل دیمک دور، واول عمل نینک اغیر بولمکی اول عمل شریف نینک مقداری مقابلی بولمیش عمل قبیح نینک مقداریغہ راجح کلمکی دن عبادت دور دیمیش لار، بوایسہ فراء نینک قولی دور۔

بو احتمال غہ کورہ معنی آیت پس کیم کہ اینک خداوندکریم نزدیدہ قدر ومنزلت شریفہ نیکان عمل خیری اغیر بولسہ، یعنے اول قدر لیک عمل خیری نینک مقداری عمل شری نینک مقداریغہ راجح کلسہ، پس اول کشی ہمیشہ سبب خوش لوق بولادورغان عیش ونعمت دہ دور دیگان بولور۔

---

[1] شیخ محمد عبدہ رحمہ اللہ ایتیب دورثقل میزانک دیکان نینک معنی سی کان لک قدر وقیمۃ کأنک اذا وضعت فی کفۃ میزان کان لہا بک رجحان دیمک دور، وانما یکون المقدار ولقیمۃ لاہل الاعمال الصالحۃ والفضائل الراجحۃ، فہؤلاء یجزون بالنعیم الدائم، ولاریب فی ان معیشتہم فیہ تکون معیشۃ تمتع ولذۃ، وہی التی تسمی العیشۃ الراضیۃ المرضیۃ۔ ۱۲۔ منہ

ایکنجی احتمال بوکیم موازین میزان نینک جمعی دور، انے جمع صیغہ سے برلہ کلتور مک تعظیم اوچون دور، یاکہ موزونات نینک انواعی نینک مختلف بولمک لیکے واینک تولالیغی اوچون دور دیمیش لار۔

بو احتمال غہ کورہ اینک میزان دہ تارتیلگان عمل خیرلاری دیمک مراد دور، موزون عبارتے اوزرہ موازین نے ایراد اتیمک جنس موزون نینک ہمہ انواعی نے احاطہ قیلماق غہ اشعار اوچون دیمیش لار، متکلمین دیمیش لار کہ نفس حسنات وسیآت نے وزن قیلماق ممکن ایماس دور، زیراکہ اعمال اعراض دور لار، بلکہ مراد حسنات وسیآت یوتولکان صحیفہ لارنے وزن قیلماق دور، یاکہ حسنات نینک علامتی نے نور، وسیآت نینک علامتی نے ظلمت، قیلیب نور ایلہ ظلمت وزن قیلینور، کیمکہ اینک نوری زیادہ بولسہ، اول کشی ہمیشہ راحت وسروردہ بولور، وکیمکہ اینک ظلمتی زیادہ بولسہ، اول کشی اہل نار دن بولوب ہمیشہ عذاب وشوردہ بولور دیمک دور۔ (یعنی حسنات نے اجسام نورانیہ وسیآت نے اجسام ظلمانیہ ہیئاتی غہ کلتوروب وزن قیلنور) یاکہ حسنات صحیفہ سی صورت حسنہ غہ تصویر قیلنیب، سیآت صحیفہ سی صورت قبیحہ ایلہ تصویر قیلینور، پس بو طرز ایلہ اعمال لار اینک اغیر لیقی وتکیل لیکے ظہور غہ کلور، اعمال نے وزن قیلماق داکی فائدہ وحکمت بوکیم، رؤس اشہادہ جمع عظیم اور تاسیدہ صاحب حسنات نینک حالی آشکارا ولمک ایلہ سروری زیادہ اولور، وصاحب سیآت نینک فضیحتی خلایق آلدیدہ ظاہر اولوب خجالت وشرمساریق بلاسیغہ گرفتار اولمک ایلہ أسوأ عذاب چیکمکی غہ باعث اولور۔

راغب اصفہانی مفردات دہ ایتادور کہ قولہ تعالیٰ وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذِ الْحَقُّ خلق نے محاسبہ قیلماق داکی عدل غہ اشارت دور، مواضع متعددہ دا محاسب لار نے اعتبار قیلغان جہتدن لفظ جمع برلہ ذکر قیلنیب دور، انتہی۔

بو قول غہ کورہ آیت کریمہ نینک معنی سے پس اماکیشیکہ اینک محاسبہ قیلینغان عمل لاری نینک خیر جانبی زیادہ اولسہ دیمک اولور، حاصل بوکیم اللہ تعالیٰ کلام قدیمی دہ متعدد موضع لاردہ میزان نے وزن اعمال نے ذکر قیلیب دور، پس بیز مؤمن لار غہ واجب دور کہ انکا ایمان کلتور گایمیز، وکیفیتی نے تفتیش قیلماغایمیز، چونکہ اینک کیفیتی نے ادراک ایلاک دن عقل بشر قاصر دور، وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ۝ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ ۝ واماکیمکہ اینک اوبدان عمل لاری نینک میزانی ینگیل بولسہ، (بو طریقہ دہ کہ اینک اوبدان عملی نینک ہیچ قدر وقیمتی بولماسہ، واعمال سیئہ سے

---

۵ خف میزانک ستقلت قیمتک، فکانک لست بشیٔ حتی لو وضعت فی کفۃ میزان لم ترجح بک عن افتہا، ومن کان فی ہذہ الحیاۃ الدنیا کثیر الشر قلیل الخیر لم یبلغ بنفسہ منازل الاخلاص للہ فی القول والعمل ولم یرتفع بہا عن دنایا الامور وسفاسفہا ولم ینزہ عقلہ عن الاشراک ولم یطہر قلبہ عن رذائل الاخلاق، وذلک کان فی الناس غالبا وہم والقضاء فما ذا یکون فی الآخرۃ، لاریب انہ لایکون شیئا فلا وزن لہ ولا ترجح بہ کفۃ میزان لو وضع فیہا، وہذا المعنی قد صرح بہ فی القرآن فی قولہ تعالیٰ فی سورۃ الکہف محبطت اعمالہم فلا نقیم لہم یوم القیامۃ وزنا، وبہذا صح نسبۃ الثقل والخفۃ الی الموازین باجمعہا، انتہی منہ

غالب بولسہ، یاکہ مطلقاً اعمال حسنہ اندن وجود غہ کلماگان بولسہ، پس اول کیشی نینک مأوی سے، یعنے سیغینا دور غان وقایتا دور غان مکانے ہاویہ نام لیک دوزخدور۔

ہاویہ دوزخ نینک نام لاریدن برنام دور، انے ہاویہ دیب آتامک غایت چوقور لیقیدن، وتحتی نینک یراق لیغی دن دور۔ ہاویہ دوزخ نینک ہمہ درکہ لاریدن اینگ توبان درکہ سیدور دیمیش لار، ہاویہ نے دوزخی لار نینک آناسی دیمک بار اسیدہ اوچ احتمال بیان قیلیب دور لار۔ برنجی احتمال فَاُمُّہٗ ہاویہ تشبیہ قبیلیدن دور کیم دوزخ نے عاصی لار نینک آناسی غہ تشبیہ قیلیب دور، آنا بالاسی نے ضم قیلغاندیک وبالا لار آناسی غہ سیغینگان دیک ہاویہ ہم ناجر لار نے اوزیغہ تارتا دور، ودوزخی لار ہم ہاویہ غہ التجا وپناہ آلا دور لار، ایکنجی احتمال یا بوجہتدن دور کہ انا نینک رحمی بالا نے احاطہ ایلاب اوز ایچیغہ آلغان دیک ہاویہ دوزخی لار نے احاطہ ایلاب اوراب آلور، اوچونجی احتمال بوکیم آنا بالا نینک اصلی دور، وکافر ایسہ اصلی بوزوق بولمک ایلہ مستحق دوزخ قیلینیب یراتیلمیش، وہر نرسہ اوز اصلی غہ رجوع قیلور۔ وبوبارہ دا موندن اوزگہ وجہ لار نے مودیب دور لار، لیکن بارچہ سیدن لغت عرب دہ اُمّ مکان ومأوی معنی سی دہ کلکانینگی غہ کورہ مکانے ومأوی سے دیمک اولی کورونادور، واللہ اعلم بمرادہ۔ وَمَآ اَدْرٰىكَ مَا هِيَهْ ۝ نَارٌ حَامِيَةٌ ۝ اے محمد اول ہاویہ نینک حقیقتے نے نہ نرسہ سنکا بیلدوردی، وکیم سنکا اندن خبر بردی، اول ہاویہ غایت دہ حرارت لیک براولوغ اوت دور۔

حمی لغت دہ حرارت نینک اشتدادینی آیتور لار، حامیہ قبیغ حرارت لیک دیمک دور، مقام مبالغہ دہ نار نے حامیہ برلہ وصف اتیمک بیلدور ادور کہ ہاویہ نینک اوتی نینک حرارتے اول مرتبہ دہ زیادہ وقبیغ دور کہ، دوزخ نینک باشقہ درکہ لاری نینک اوتی انکا نسبتًا یوق حکمی دہ دور، اللھم انا نعوذبك من عذاب جهنم ونستجيرك من الهوي في هاوية التي وصفتها في كتابك بنارٍ حامية۔

بیز مؤمن لار نینک اوشبو سورۂ کریمہ دن آلا دور غان عبرت وفوائد نیمیز بوکیم تمام خوف وہیبت برلہ خلایق نینک یوراک لارینی ایزیب تیتراتکوچی قیامت کونے نینک بے شک وشبہ کلکی نے راست بیلیب، ازتہ دل تصدیق ایلامک ایلہ، اول کون خلایق قبر لاریدن تیریلیب توروب کمال حیرت واضطراب وغایت ذلت واضطرار دن ہر طرف غہ خوار وذلیل لیق برلہ ساچیلغان پروانہ لار دیک سراسیمہ لیقدہ بولمک لیک لازم نے، وہم فلک طاقے نینک مستوفی دیک ایگیز واولوغ واساسی محکم ومتین تاغ لار نینک اولکون نینک ہیبتیدن وشدتیدن گرد وغبار بولوب تیتولکان رنگ برنگ یونک لار دیک ہوادہ اوچوب یورمک لازمی، خاطر غہ آلیب اول کون اوچون توشہ حاصل قیلماق نینک عمدہ بولغا یمیز۔

وقیلغان یخشی ویمان کردار یمیز اول روز محاسبہ دہ اولچانیب رؤس اشہاد دہ ہمہ اعمالی

میز آشکارا اولوب، یا نائل سرور، یا داعی ویل وثبور، اولمک نے یا ایتیب وزن اعمال غہ چین ایشانمک ایلہ، اعمال سیئہ دن اجتناب ایتیب اعمال حسنہ اکتساب ایلامک غہ تمام جدّ وجہد برلہ سعی کورگوز گایمیز۔

اوّل روز حسرت اندوزدہ اوّلین وآخرین امت لار مجمعی دہ قبائح اعمال ایلہ شرمسار اولمک اندیشہ سی نے دایم کونگل دہ مرکوز ایلاب، اعمال قبیحہ دن بتون قوتیمیز ایلہ قاچیب، اعمال صالحہ ایتمک نے ہمہ دن اہتمام والزام بیلگایمیز، وتابستان فصل لاریدہ حرارت آفتاب غہ سایہ حائل بولماغان دہ تاب کلتور الماس لیکیمیز نے چاغلاب، حرارت دہ ہمہ اوت لار اشدّی بولغان ہاویہ نینگ اوتیغہ قیداغ طاقت کلتور الامیز دیب اویلاب، پروردگار عالم درگاہی غہ عبودیت خالص تام برلہ التجا قیلیب ہمیشہ اول دار البوار دن پناہ سورامک دہ بولغایمیز، تمام بولدی سورۂ قارعہ تفسیری، والحمد للہ وحدہ، وصلاتہ وسلامہ علی من لا نبی بعدہ۔

سورۂ تکاثر محلّ نزولی مختلف فیہ دور، آیت لاری سکز، کلمہ لاری اوتوز آلتہ، حرف لاری بریوز اللیک ایکی دور

بسم اللہ الرحمن الرحیم

اَلْهٰىكُمُ التَّكَاثُرُ ۙ حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ۗ کوب لیق ایلہ ماقتانیشماق سبز انسان لارنے ضرور و مہم نرسہ دن مشغول قیلدی، تا اول زمان غچہ کہ قبرستان نے زیارت قیلدینگیز، (یعنی اولوب قبرغہ کومولوب اہل قبوردن بولغونچہ) تکاثر سبنی برلہ غفلت دہ بولدینگیز) لہو انسان نے ضرور و مہم نرسہ سیدن مشغول قیلغان نرسہ نے اتیورلار، الہیکم نینگ معنی سی سیز لارنے ضرور و مہم نرسہ لاردن مشغول قیلدی (یوزاویورتدی) دیمک دور۔

تکاثر مال وجاہ ومناقب تولالیقی ایلہ بربریغہ فخر ومباہات قیلیشماق یعنی ماقتانیشماق دور، تکاثر تفاعل وزنیدہ کثرت دن مشتق دور، تفاعل صیغہ سی لغت دہ اوچ وجہ اوزرہ استعمال اولونمک دہ دور، برنجی وجہ مفاعلۃ معنی سیدہ فعل نینگ ایکی کیشی میانہ سیدہ وقوعغہ کلمکی دور، بو وجہ غہ کورہ تکاثر ایکی کیشی نینگ بربری غہ مال وجاہ وسامان تولالیقی برلہ ماقتانیشماقی دور، ایکنجی وجہ فعل نینگ تکلف برلہ وقوعغہ کلمکی معنی سیدہ دور، بو وجہ غہ کورہ تکاثر مال۔ نے کوپاتیماق بار سیدہ تکلف چیکمک بولا دور۔ اوچونچی وجہ فعل نینگ بنفسہ وقوع غہ کلمکی معنی سیدہ اندا غ کہ تباعدت عن الامر دیمک من بوالیش دن یراق بولدوم دیمکدور، بو وجہ غہ کورہ تکاثر مال نینگ تولا بولمکی دور، بو آیت دہ تکاثر نینگ معنی سی اولغی معنی، دہ یعنی مال وجاہ کثرتے ایلہ ماقتانیشماق

معنی سیدہ بولمکی ظاہر راق دور، بو معنی غہ کورہ تکاثر و تفاخر ہر ایکی سے بر وجہ اوزرہ بولادور، چنانچہ اللہ تعالیٰ نینگ قولی و تفاخر بینکم و تکاثر فی الاموال والاولاد مونکا شاہد دور۔

آیت کریمہ نینگ معنی سی مال وجاہ تولالیقی ایلہ بربرلارینگیز برلہ ماقتانیشماق سیزلارنے اہم وضرور نرسہ لاردن مشغول وغافل قیلدی دیگان بولور۔ وایکنجی وجہ دہ ذکر قیلینغان معنی، ہ بولمکی مو احتمال دور، چونکہ مغرور دنیا بولغان حریص لار تمام عمر لارینی مال دنیانے کوپایتورمک بار اسیدہ تکلف غہ سالادور لار، بو احتمال غہ کورہ آیت نینگ معنی سی، اے حریص انسان لار دنیا امو الے نے کوپایتورمک تو غریسیدہ تکلف نے اوزلارینگیز غہ لازم تو تمک سیزلارنے اہم اہم دن مشغول قیلدی، سراپا لہو و لعب بولغان حیات دنیا غہ انہماک ایلامک حیات باقیۂ اخرویہ دہ سیزلار غہ مہم بولغان نرسہ لاردن یوز اویورتدی دیمک اولور۔

بیلمک کرک کیم ایکنجی تفاخر انواع سعادت دن بر نوعی نے انسان اوزنفسی غہ اثبات ایتمک ایلہ بولور۔ اجناس سعادت ایسہ اوچ دور، بر نجی انسان نینگ ذاتیدا کی سعادت معنویہ دور کہ اول علوم ومعارف و اخلاق حمیدہ کبی نرسہ لاردن عبارت دور، بو سعادت معنویہ ایلہ انسان حیات ابدیہ وسعادت سرمدیہ غہ نائل اولور، ایکنجی انسان نینگ ظاہر وجودی دا کی سعادت حسیۂ ظاہریہ دور کیم اول صحت وجمال کبی نرسہ لاردن عبارت دور، بو ایسہ اجناس سعادت نینگ ایکنجی مرتبہ سیدہ دور، اوچنجی خارج دن انسان نینگ وجودی غہ عارض بولادور غان سعادت عارضیہ دور، بو جلس ایکی قسم دور، بر نجی قسمی انسان غہ ضرور نرسہ لاردور، مال وجاہ غہ اوخشہ، ایکنجی قسمی غیر ضروری دور، اقرباء وا صدقاء کبی، لیکن انسان کامل لار، و مرد عاقل لار، سعادات بدنیہ وعارضیہ نے، سعادت معنویہ حاصل قیلماق اوچون خواہش قیلادور لار، چونکہ انسان مادام کہ تندرست اولماسہ سعادت نفسانیۂ باقیہ نینگ اکتسابی اوچون فارغ بولالمایدور، یعنی سعادت بدنیہ وعارضہ، سعادت معنویہ غہ آلت دور، مفادی سعادات بدنیہ وعارضہ نے انسان، انجق سعادت معنویہ غہ تیمک اوچون، وانینگ حصولی غہ اسباب ایتمک اوچون، ایستایدور، خواہش نفس اوچون ایماس دیمک دور۔

مونداغ ایسہ پس ایتامیز کہ عاقل بندہ غہ لازم دور کہ انینگ سعی واجتہادی، اہم ومہم اوزرہ تقدیم ایتمک غہ مقصود بولغای، چونکہ مال وجاہ دنیوی ایلہ ماقتانیشماق، واعوان واقربا تولا لیقی ایلہ فخر قیلیشماق، اسباب سعادت نینگ پست ترین مراتبی ایلہ ماقتانیشماق دور، مونکا انہماک ایلامک انسان نے سعادت معنویۂ باقیہ حاصل ایتمک دن منع قیلادور، مونکا مفتون بولغان انسان سعادات انسانیہ نینگ پست ترین مراتبی نے انینگ اشرف واہمی اوزرہ ترجیح واختیار ایتکان دون ہمت آبکہ سنالادور۔

---

۱ انہماک برالیش غہ یا پیشوب بیچ اندن آیریلمای الکا مشغول لیق قیلماق دوز ۱۲ منہ

بو آلیش لار انسانیت ذمہ سینغہ واجب بولغان مہم لار نینگ عکسی بولغان جہتدن، اللہ تعالیٰ انداغ انسان لار نے ذم ایلاب الہاکم التکاثر دیب دور، بو تکاثر غہ عدد کوب لیکی، مال وجاہ تو لالیقی، واصدقاء والخوان کثرتی ایلہ، ماقتانیشماق داخل دور، زیرا کہ بعض آدم لار اموال ومتاع وسامان دنیویہ سی نینگ تو لالیقی برلہ، وبعضی لاری اعوان وانصار واصدقاسی نینگ کوبلیکی برلہ، وبعضے سے اولاد واتباعی نینگ کثرتے برلہ، ماقتانادور لار۔ خلاصۂ کلام دنیا ولذات وشہواتِ دنیویہ دن سنا لغان ہر نرسہ برلہ فخر قیلیشماق ادشبو تکاثر تحتی غہ داخل دور۔ بو یردہ ملہیؓ عنہ نے ذکر ایتمادی، یعنی بندہ دنیا سببے ایلہ غافل قیلینغان اہم وضرور نرسہ نیمہ ایکانینی بیان قیلمادی، انے حذف ایتمک ملہیؓ عنہ نینگ اولو غلیقی نے اظہار ایتمک، وانینگ شائیندہ مبالغہ قیلماق اوچون دیمیش لار۔ یعنی تکاثر سیز لار نے غائیدہ اولوغ برامر اہتم دن غافل قیلدی کہ اول امر اہم امور دنیہ دن سیز کہ تحصیلی ضرور نرسہ لار دور دیمک دور، حذفی مبالغہ اوچون بولغانے نینگ معنی سے بو کیم مخاطب نینگ ذہنی ملہیؓ عنہ بولمک حیز یغہ داخل بولوش غہ مناسبتے بار ہر بر ضروری الیش غہ ذاہب بولادور، وملہیؓ عنہ جمیع خیرات دینی ودنیوی و اخروی غہ شامل بولادور۔

ایتامن کہ بو سورۂ کریمہ نینگ یوقاریسیدا کی سورۂ القارعہ مضمونیسینغہ باقساک، ملہیؓ عنہ محذوف قارعۂ مذکور، یعنے حادثۂ ہائلۂ بعث ونشور، اولمک احتمالی ہم یراق ایماس دور۔ معنی آیت تکاثر، سیز انسان لار نے قیامت تو غریسیدہ تدبر قیلماق دن، واندہ بولادور غان احوال حسرت مآل، واہوال شدت اشتمال، نے تفکر ایلامک دن، واجل موعود کلماس دن ایلگاری قیامت کونے اوچون استعداد حاصل ایتمک دن، غافل قیلدی دیمک اولور۔ بو احتمال غہ کورہ اوشبو سورۂ کریمہ ایلہ سورۂ القارعہ میانہ سی داکی رابطہ ومناسبت، دبو سورہ نے اینگ عقیدہ کلتور مک داکی حکمت، ہم برنوع مفہوم اولور۔ انداغ کیم سورۂ متقدمہ دہ اللہ تعالیٰ اخبار ایلادی کہ خلایق نینگ یوراک لارے نینگ قتیغ قورقونچ وہیبت عظیم برلہ تیترا تیب آرسو قتورادور غان بر شدت لیک کون بار دور کہ، اول قیامت کونے دور، واول کون نینگ کلمکی دہ ہیچ شک وشبہ یوقتور، اول کون واقع بولغانده ہمہ خلق قبر لاریدن توروب، غایت ہول وفزع دن حیرت واضطراب برلہ، ہر طرف غہ اوزینی اوروب، پراکندہ بولغان پروانہ دیک، کمال سراسیمہ لیق دن بر بر لاری نینگ اوستیغہ ازدحام ایلاب، خوار وحقیر اولوب ساچیلما قدہ بولور لار۔

وہم اول شدت لیق کون نینگ ہیبتیدن، تاغ لار، اجزا لارے تیتولوب، گرد وغبار اولوب، آیتیلگان رنگ برنگ یونگ دیک توزوب، ہوا غہ اوچادور لار، اول کون اعمال لاری نینگ جزاسی کورساتیلمک اوچون حسابگاہ غہ حاضر قیلینگان خلایق دن، کیمکہ اینگ اولچانگان حسناتے اغیر بولسہ، اول کیشی ہمیشہ سبب خوشلیق بولادور غان راحت دہ بولور، وکیمکہ اینگ اولچانگان اعمالی دن عمل خیری نینگ میزانی ینگیل بولوب، سیئاتی اغیر بولسہ، اول کیشی نینگ بارادور غان مأوی سی ہاویہ دور، ہاویہ ایسہ غایت دہ حرارت لیک براوت دور کہ، دوزخ نینگ سائر آتش لاری انگا برابر لیک قیلا الماس دیب،

ایمدی بو سورہ دہ دیدور کہ ای انسان لار سیزلار نے اول وصف قیلینغان قتیغ کون اوچون استعداد وتحصیل توشہ وزادِ معاد ایتمک دن تکاثر غافل قیلدی تا اولوب گور وستانغہ بارغونچہ اول روز حسرت اندوزِ زہرہ سوزنے یاد ایتمک دن غفلت دہ بولدینگیز۔

وآیتِ کریمہ نینگ مابعدیغہ قراساک مُلہِیُ عنہ مَوت اولمک احتمالی بار یعنی اے انسان لار تکاثر سیزلار نے اولوم دن غافل قیلدی اولوم نے اوتو تونک لار والے یاد ایتمک ایلہ مدام استعداد دہ بولمادنگ لار تا اولزمان نچہ کہ قبرنے زیارت ایلاب اموات لار زمرہ سیغہ داخل بولدینگ لار دیگان بولور

مُلہِیُ عنہ نے عام قیلغان تقدیر غہ کورہ معنی آیت انسان لر اموالِ فانیۂ دنیویہ نینگ فراوانلیغی برلہ ماقتانیشماق سیزلار نے ذکر المدن وعلم ومعرفت دن وانواع طاعت دن وہمۂ اعمال صالحہ وافعال خیریہ دن وجمیع سعادات دنیویہ واخرویہ دن غافل قیلدی دیمک اولور۔ درحقیقت اہل اسلام ایچیدا کی اکثر دنیا دار لار نینگ کردار لاریغہ تأمل نظری برلہ قراغاندہ اولار غہ خطاب قیلسہ بولادور کہ ای اسلامیت دعواسیدہ بولغان غافل لار اولوم وآخرت یاد ینگیز غہ کلمای ہمیشہ عادت وأبینگیز حرص مفرط ایلہ اموال وسامانِ دنیا نے کوپایتورمک بار اسیدہ تکلف چیکمک ورنج ومشقت نے اوزینگیز غہ التزام ایلامک دور موبنچہ کلفتِ بیشمار وصرفِ عمرِ عزیز ایلامک ایلہ حاصل قیلغان متاع وسامانینگیز واموال فراوانینگیز ایلہ دین وملت غہ فائدہ لیک برار خدمت ومسلمان لار غہ عائد برار منفعت ظہور غہ کلمای ہموارہ املاک وسامانینگیز نینگ وفیرلیغی واتباع واعوانینگیز کثیرلیغی ایلہ بربر نیگیز غہ غرور وخودبین لیق کورساتیب اوزینگیز نے تعریف ایتمک دن وماقتامق دن باشقہ الیش غہ مشغول بولماس سیز روشنینگیز ہمیشہ بومنوال اوزرہ اوتادور تا اول زمان نچہ کہ اجل موعود یتیب قبر غہ کو مولوب اہل قبور زمرہ سیغہ داخل اولور سیز۔

محقق بیلینگ کہ دنیا غہ مغرور اولوب اعمال آخرت دن اوزولگا نینگیز دیمک اولوم یتو تمک ایلہ مغرور بولغان دینا نگیز دن موا وزولور سیز حالبوکہ دنیا نینگ اموالِ فانیہ سی بحکم اخبار الٰہی وشہادت تجربۂ الٰہی برشئ حقیر سریع الزوال دور کہ اینگ کثرتی ایلہ فخر ومباہات ایلامک اصلا انسانیت شانیغہ مناسب برالیش ایماس دور انسانیت آثاری دن وجودی دہ ہیچ برا ثر یوق بہائم صفت غافل لار ایشیدور۔ آری اموالِ دنیویہ اول حال دہ خیر وصالح اولور کہ اندن اللہ تعالیٰ واجب ومندوب قیلغان حق لارینی مصارف مستحقہ سے غہ چیقاریب اینگ تاشی دہ اول دنیا نینگ ایکاسے الے دین وملت نینگ احتیاجی وتکمیل نواقصانی بار اسیدہ صرف قیلسہ واوزینی اول مال توغریسیدہ مُنعِم حقیقی نینگ گویا برخزینہ دارِ امینی بیلسہ امّا ہربر مال ومتاعی کہ مُنعِم حقیقی نینگ رضا سے بارجای لار غہ صرف قیلینمای ناشایستہ اجای لار غہ صرف ایتیلسہ اول صاحبی غہ وزر ووبال دور وہربر مالی کہ صندوق لار دہ وگنجینہ لار دہ ستقلا نیب کنز قیلینسہ اول مال ایلہ سنگ ریزہ لار اورتاسیدہ ہیچ برفرق یوقتور اول مال بے شبہ روز جزا دہ صاحبی غہ موجب سخط الٰہی وباعث نکال دور۔

التکاثر دا کی لامِ تعریف عہد او چون دور، یعنی تکاثرِ منہی دن مراد اول معہود بولغان تکاثرِ مذموم دور کہ، اول امور دنیویہ فانیہ بارسیدہ ماقتانیشماق دور، چنانچہ مال وجاہ واعوان واقربا کبی نرسہ لارِ برلہ ماقتانیشماق غہ اوخشہ، اما امور اخرویہ باقیہ ایلہ فخر قیلیشماق مذموم ایماس دور، بلکہ ممدوح دور، مثلا علم وعمل واخلاق فاضلہ وقوۃ کبی نرسہ برلہ تفاخر ایلامک غہ اوخشہ کہ، اول سعادتِ اخرویہ ایلہ تفاخر ایلامک دور، بو تفاخر مذموم ایماس دور، ہر قچان نعمتِ پروردگار نے تحدیث ایلامک طریقی ایلہ بولسہ۔

علما لار دیمیش لار کیم نعمتِ اخرویہ ایلہ ماقتانماق ہر قچان کہ کبر وعجب دن خالی بولوب مقصود اندن حق نے اظہار اتیمک واللہ تعالیٰ نینک برگان نعمتی نینک شکرینی بیان قیلماق بولسہ مکروہ ایماس دور، چنانچہ حضرت علی نینک سلونی عن کتاب اللہ دیمکی، وعبد اللہ بن مسعود نینک اگر من کتاب اللہ غہ اوزوم دن عالم راق کیشینی بیلسام ایدیم البتہ انینک خدمتی غہ بار ور ایدیم دیمکی، وحضرت یوسف علیہ السلام نینک انی حفیظ علیم دیب اوز فضلے نے اظہار اتیمکی، تفاخرِ ممدوح دن دور۔

تنبیہ: ای اسلام اولاد لاری ہوشینگیز گوشی دن غفلت پنبہ سینے آلیب اعتبار ایلہ استماع ایلانک کہ رب جلیل خطاب قیلیب آیتا دور کہ، ای انسان لار اموالِ فانیۂ دنیا غہ کونگل بیریب انینگ زخارفِ ناپایدار یغہ فریفتہ بولمک ایلہ، وہم حیاتِ دنیا مدّ نظر لاری واموال ونعمت فانے غایۂ آمال لارے بولغان عقل پیرایہ سیدن عاطل، بر مونچہ جاہل غافل لار نینک محض کثرۃ سامانینگیز غہ کورہ تعظیم واحترام ایلامک لاریغہ مغرور اولمک سببی ایلہ، کثرتِ اموال وسامان ووفرتِ متاع وزیادتِ حرمت وشان، برلہ تفاخر ایلامک، وبر بر ینگیزدن زیادہ وبلند بولمک لیکنی ایستاب دنیا حاصل اتیمک دہ غایتِ حرص برلہ انہماک کورگوزمک، سیز لار نے قیامت کونے فائدہ بیرادور غان اعمال صالحہ لار غہ مشغول بولیق دن غافل قیلدی، تا اول حد غچہ کیم قیامت دہ نفع تیکوزادور غان عمل دن غافل بولوب، دنیا طلبیدہ عمرِ گرانمایہ لار ینگیز نے ضایع وبرباد قیلماق ایلہ، غافل بولغان حال دہ، وفات اولوب، اموات لار زمرہ سیغہ داخل بولدینگیز، مناسب خطابِ الٰہی نینک خلاصۂ مآلی مونینگ دن عبارت دور۔

فی الواقع بصیرت کوزینی آچیب نظر تأمل برلہ قراغاندہ شبہ سیز معلوم بولادور کہ، زمانہ میزدا کی مغرور متکبر خودپسند بعض اغنیا لار نینک اموال لاریدہ امر الٰہی ایلہ واجب قیلینغان حقوقِ مفروضہ سی نے بالکلیہ ادا ایلامای، یا کما ینبغی ادا ایلامک نے اغیر کوروب، وانسانیت اقتضاسی، واسلامیت اداب مرغوبہ سی موجبینچہ دین وملتی غہ خیر خواہ یولیدہ اموالی نے صرف اتیمک دن یوزاویروب، دائما دنیا نے کو پاتیورمک غہ حرص ایلہ اشتغال قیلماق لاری، وباغ وبوستان لار، ونقش ونگار لیک مہمانخانہ وایوان لار، یساب وہم طرز بدیع وشکل عجیب دہ عمارت وسرای وکیوان لار، بنا قیلیب اسباب واقمشہ وسامان دہ، وزینت خانہ واسباب وامتعہ والبسۂ خانمان، دہ بر بر لاریدن اوتکوزمک دہ، وبر بر لاریغہ تفاخر ایلامک دہ، بولمک لاری، وتکاثر بارسیدہ حدِ افراط غہ کیتمک لاری، ہمہ سی آخرت دن غافل بولیق لاری جہتیدن دور۔ اگر ہر آینہ آخرت دن غافل بولماسہ لار ایدی، متاع دنیا غہ مونداغ کونگل قویوب، انے اصلا فانے اولماید ور غان پایدار

گمان قیلیب، انکا جان ودل برلہ مشغول بیق قیلماس ایدی لار، وآخرت نے یاد اتیمای دنیا نینک تولا یقی واقبالی برلہ تفاخر ایلاماس ایدی لار۔

آیا اولار اعتبار نظری ایلہ باقیب عبرت آلمایدورلار موکہ دنیا نے حرص برلہ یغیب خیرات یولیغہ انے صرف اتیمک غہ بخیل بیق قیلیب محبت برلہ کنز قیلغان دنیا دار لار، عاقبت انے قویوب ارمان وحسرت بے شمار برلہ دنیا دن کیتیب، اولار نینک اوشول اوز منفعت لاری اوچون صرف اتیمک غہ کوز لاری قیماغان دنیا لاری، وارث لاری نینک بلکہ اعدا لاری نینک دست جنایت کارانہ لاریدہ سفاہت ایش لارغہ ونابجا جای لارغہ خرج قیلنیب، برباد اولوب ہباءً منثورا کیتیب تورگان لیکی، ہر زمان دہ آلدیمیزدہ کرّات ومرات کورولوب وایشتیلوب تورمک دہ دور، پس ہر بر زمان دا کی بخل پیشہ اغنیا لار نینک موندا غ ایش لارنے کوز لاری برلہ کوروب تورو ب، بیز نینک مومو ندا غ حریص بیق وتکلف ایلہ یغیب خیرات یولی غہ صرف اتیمک غہ کوز یمیز قیمای بخل کورگوزکان اموال وسامانیمیز بیزدن کین اوشبو رُوش دہ امور قبیحہ لارغہ صرف قیلنیب برباد بولوب عبقی دہ وِزر ووبالینی بیز چیکار میز دیب عقل عبرت بین ارشادی ایلہ تفکر ایلاب، تیریک لیکنی غنیمت بیلیب، اوز حیات لیقلاریدہ انے خیرات و احسان یولیغہ انفاق ایلاب، مکاتب ومدارس ورباط ودار الایتام وبناء جسر کبی صدقۂ جاریہ لار بنا قیلماق غہ سعی اتیماس بیق لاری، ہمہ سی روز حساب دن غافل بیق لاریدن ناشی دور، یا ایسہ نعوذ باللہ اول روز ندامت اندوز جگر سوز نینک کلک لیکی غہ کونکل لاریدہ چین ایشانچ لاری یوق لیغی دن دور۔

وبنیہ شوذکا اوخشہ دنیا نینک اموال فانیۂ عاریہ سی غہ تمام کونکل قویماق ایلہ، انے فضیلت فائقہ گمان قیلیب، انکا مغرور اولوب، کمال تکبّر وخودبین بیق دن، دنیا لاری نینک تولا یقی برلہ تفاخر قیلغان بلید لار نے، ودنیا لاری نینک حقوق واجبہ سینی ادا اتیمک نے ذمّی لار ذمہ سیغہ لازم بولغان جزیہ دن ہم اغیر کوروب، انے ادا قیلماق نے ایتاماگان، وبرادر دینی لاری نینک احتیاجی غہ برار درہم خرج ایلامک غہ وشریعت ترغیب قیلغان امور دینیہ لار تو غریسیغہ صرف اتیمک غہ، رغبت کورسا تماکان، بلکہ انداغ امور خیریہ دن تمام نفرت دہ بولغان، عبید دنیا بولغان بلید لارنے، منتقم قہار تعالیٰ نینک صفت صمدانیہ سی ظہور غہ کلمک ایلہ، بندہ لار اورزہ مسلط قیلینغان فرقۂ اشتر اکیون، اول فضیلت عاریہ لارینی سلب ایتیب، اول غافل لار نینک اوز لاری ثروت وغنا برلہ مغرور بیق ہنکامی دہ خوار وحقیر کورادورغان، صاحب فقر ومسکنت لار احوال لاریغہ توشورگاچ، اول زیانکار لار محتاج بیق وذلیل بیق دہ روزگار کیچوروب ایلگاریکی ایام دولت وہنگام ثروت لارینی غفلت برلہ اوتکوزگانیک لاریغہ، واموال وسامان لارینی اولچاغ لاردہ اوز لاریغہ ذخیرۂ آخرت بولغودیک امور خیریہ وصدقۂ جاریہ لارغہ صرف اتیماگانیک لاریغہ، ندامت وخجالت برلہ یورگانیک لارینی مشاہدہ قیلیب، اولار نینک احوال فلاکت اشتمال لاری دن عبرت آلیب، توبہ واستغفار ایلہ خدا طرفیغہ التجا قیلیب مبادا موندا غ ہمکبات روزگار گردش فلک برلہ بیزگہ ہم نزول قیلماسون چونکہ عالم امکان حوادث مکمنی ونوازل موردی

دور دیب بندگان خدا غہ تفاخر ایلہ استکبار کورساتمک دن، واموال دنیا غہ کمال حرص ایلہ دل بیریب بخل نے پیشہ قیلماق دن، یا نیب دین وملت نینگ منفعت وفائدہ سیدہ اموال لارینی صرف اینیب توشۂ آخرت حاصل قیلماق نے غنیمت بیلماس لیک لاری، سیم وزر محبت وحرصی برلہ دل لاری قساوت اندر قساوت بولمک ایلہ آخرت نینگ یادیدن، وانده بولادور غان محاسبۂ اعمال خوف واندیشہ سیدن، غافل بولغان لیق سبی دن دور، اگر انداغ بولماسہ البتہ انفاق خیر غہ سعی قیلور ایدی لار، وتوشۂ عقبیٰ حاصل قیلماق غہ اجتہاد اتیمک نے غنیمت بیلور ایدی لار۔ الله ذوالجلال حکیم نینگ مشیت وحکمۃ الہیہ سی ایلہ گاہ بندہ لارنے معصیت وغفلت دن زجر اتیب تنبیہ قیلماق اوچون نازل قیلغان بعض برحوادث روزگار، ونوازل شدت آثار، لارہم قیامت احوالی دن نمونہ ومثال دور انداغ کہ اول حوادث نازلہ توشمک دن ایگاری سراپا غفلت ومغرور لوق دہ بولوب معصیت ورطہ سیغہ چومغان لار، وامر الٰہی نے بجا کلتورمک دن باش تارتیب اوزلاری نے طغیان ونافرمان لیق قرانغولیقی غہ کومغان لار، ناگاہ مصائب دہریتو شوب دوچار بلا، وگرفتار عنا، بولغان لاریدن کین ایام امن وراحت، وزمان سعت ونعمت، دہ اعمال برّ وافعال خیر غہ مسارعت، وانفاق واحسان وصدقات غہ مبادرت، ایتماگانیک لاریغہ ندامت قیلور لار، لیکن وقتی کیچکاچ ندامت سود ایتماس، وایام گذشتہ یانیب کلماس، موندغ ایش لار حوادث گاہ عالم دہ ہمیشہ بولمک دہ، وہر زمان مشاہدہ قیلینماق دور، مونے اثبات اتیمک اوچون ایگاری اولکان تاریخ لار ایرادی غہ حاجت یوقتور، الآن ہمہ غہ کون کبی مشاہدہ بولوب تورکان حادثۂ عجیبہ ذکری کفایہ دور، چنانچہ فرقۂ اشتراکیون ظہور یدن ایگاری اصحاب لہو وغفلت بولغان اغنیا لار، آخرت نے یادغہ کلتوروب، فسق ومعصیت دن یانمکنے خاطر لاریغہ آلمادی لار، وارباب ثروت وسامان بولغان اغنیا لار، اموال لاریدہ الله تعالیٰ نینگ امر قیلغان حقوق واجبہ سی باریغی نے، عالم لار تذکیر قیلغاندہ قولاق سالمادی لار، وہمنوع لارے بولغان بیچارہ ومضطر انسان لارنے حالت فقر واحتیاج دہ کوروب تورووب، کمال قساوت دن کونکل لاریدہ رحم دن اثری بولماغان جہتدن اولار نینگ حالی غہ ترحم قیلمادی لار، وانسانیت مقتضا سیچہ اولارغہ برار مروّت واحسان ایتمکنے اصلا نظر لاریغہ ایلمادی لار، بلکہ کمبغل بیچارہ مستمند لارنے انسان اورنید تانومای کمال خودبین لیق دن اولارغہ تحقیر واہانت کوزدی لار، وقتیکہ الله تعالیٰ نینگ صفت جلالیہ سے تجلی قیلماق ایلہ اشتراکیون ظاہر اولوب، اولارنے اوشول ایشانگان دولت وثروت لاریدن آیریب سویولغان پیاز دیک قیلیب، فقر ومسکنت غہ دوچار، وانواع ذل وعجز غہ گرفتار، قیلغاچ، البتہ اولار زمان آسایش ورفاہ وہنگام ثروت وغنادہ خیر قیلماغان لاریغہ، واحسان وانفاق فی سبیل الله ایلاب بندگان خدا غہ یخشیلیق قیلیب اولار نینگ کونکل لارینی آلماغان لاریغہ، وتوشۂ عقبیٰ حاصل قیلماغان لاریغہ، حد سیز ندامت قبلا دورغان دور لار، لیکن وقتیدہ آگاہ لیق ایلہ قیلماغاچ، سونکرہ گی تأسف وندامت دن نیمہ فائدہ دور۔

شونگا اوخشہ بو دنیادہ اعمال خیر وحسنات قیلماغان لار، واوزلاریدن ایگاری زاد آخرت بولمک

اوچون صدقات جاریہ تقدیم ایتمک نے غنیمت بیلماگان لار، جزاءِ اعمال لارینی کورمک اوچون محشرغہ حاضر قیلنیب اندہ گی احوال لارنے کورگان دہ دنیا دہ عمر لارینی غفلت وبیخبرلیق برلہ اوتکوزگان لیک لاریغہ ندامت قیلور لار، خداوند تعالیٰ ایکنجی بار بیزنے دنیاغہ قایتا رسہ ایکان تا او بدان عمل لارنے قیلساق دیب آرزو وسوال قیلادور لار، اما اول سوال لار بار اسیدہ ردّ جوابیدن باشقہ نے ایشیتماس لار، آی برادر دینی لار بو دنیا دہ تیریک لیکنی غنیمت بیلیب عمل صالح قیلماق غہ واموالینکیز نے خیر واحسان ایلہ انفاق ایلامک غہ سعی اینیک لار، وکلمکی حق وراست بولغان قیامت کونے اوچون استعداد قیلینک لار، آخرت نینک کلمکی نے محقق بیلگان کیشے شبہ یوق کیم اینک استعدادی دہ بولور، اعتبار ایلہ تفکر قیلینک کہ مثلاً بربراق سفرنے ارادہ قیلغان مسافر زادِ راہ واسباب سفرنے طیار قیلمای سفرغہ چنقماس، بو دنیادکی سفر ایسہ اختیاری دور، اختیاری سفرغہ مسافر البتہ بے استعداد چیقمایدور، آخرت سفری ایسہ اینک بندۂ مسکین غہ برکون ضرورۃً یوز کلتور مکی محقق دور اینک واقع اولمکی دہ ہیچ شک وشبہ بو قتور، وچون وچرا دیمک درست اولمایدور، بندہ غہ اول سفر اضطراری دور، انکا چیقمای چارہ سی یو قتور، پس اوشبو سفر خطرناکِ بعید اضطراری اوچون استعداد واسباب آمادہ قیلماق غہ نیچون سعی واجتہاد اتیمک نے بندہ ضرور ولازم بیلماسون، آلدیدہ موندا غ سفرِ اضطراریِ دور وخطرناک، ویولیدہ بیانِ مخوف وعقبۂ ہولناک لار توروب اینک استعدادیدن غافل اولوب، دنیا نینک اموال فانیۂ عاریہ سیغہ مغرور لیق ایلہ تفاخر ایلامک، مومنِ عاقل لار نینک ایشی ایماس دور، بلکہ آخرت بازاری نینک سود وزیانیدن وحساب ومیزانی دن بیخبر غافل لار نینک کاری دور۔

اللہ سبحانہ سعادتِ حقیقیہ کثرتِ اموال وثروتِ دنیویہ دہ دیب گمان باطل قیلماق ایلہ تفاخر کورگوزمک نے عادت قیلغان غافل لار نے اول گمانِ باطل لاریدن ردع قیلیب دیدی کہ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ۝ اے انسان لار سیز گمان قیلغاندیک انسان نینک فضیلت وسعادتی دنیا نینک اموال وزخارفی نینک کوب لیکی واولاد واعوان نینک تولالیقی برلہ ایماس دور، آگاہ بولونگ کیم عاقلِ عاقبت بین نینک غایتِ ہمتی ونہایت قصدی دنیاغہ مقصور بولمک اصلا مناسب ایش ایماس دور، چونکہ دنیا نینک عاقبتی حسرت ووبال دور، وعقبیٰ اوچون توشہ حاصل قیلماغان کیشے نینک آخری بے شبہ ندامت وانفعال، تیز دور کیم دنیادن اوزدلوب آخرت سفرینہ قدم قویغاچ، آلدینکیز غہ یوز کلتورگان احوال وشدائد نے کوروب دنیادہ پیشہ قیلغان ایش لارینکیز نینک عاقبتی نے، یعنی اول قیلغان رأینکیز نینک خطالیغی نے، وگمانینکیز نینک باطل لیغی نے بیلورسیز، وتفاخر وتکبرینکیز نینک

---

۱۲ ارتدعوا من مثل ھذا الظن الباطل فانہ لا فوز بالتکاثر وانما الفوز بحقیقۃ التناصر والتعاضد فرعلی الحق وسوف تعلمون مصیرکم اذا استمرکم ھذا التفاخر بالباطل بدون عمل صحیح ینفعکم فیما یطا لبکم بہ المجد الصادق والاوامر الالھیۃ قالہ الشیخ محمد عبدہ ۱۲ منہ۔

سببِ ندامت وموجبِ خجالت ایکانیلکی نے معاینہ قیلورسیز۔ بعضی لار کلّا حقّا معنی سیدہ دور دیمیش لار، یعنی ای تکاثر غافل قیلغان انسان لار، تحقیق تیز دور کہ مقابر نے زیارت قیلغان چاغنیکیز دہ، یعنی دنیادن کیتیب قبرغہ کیرگان وقتینکیز دہ، قیلغان ایشینکیز نینک عاقبتی نے وتکاثر غہ اشتغال قیلغانینکیز نینک نیمہ ایکانیلکی نے، بیلورسیز دیمک دور۔

جمہور مفسر لار کلّا نے رَدْع اوچون دیب اے بیز نینک اولغی قیلغان ترجمہ میز مآلی دہ تفسیر قیلیب دور لار۔ اَمّا علماء وقوف، یعنی قرآن نینک وقف لاریغہ متخصص بولغان عالم لار، قولہ المقابر غہ وقف مطلق علامتی طـ نے قویوب، کلّا نے مابعدی غہ صلہ قیلغان جہتیدن اندہ وقف قیلمای حقّا معنی سیدہ دیب دور لار۔

قیسی براحتمال برلہ کہ بولسہ بو آیت انذار وتخویف دور، بندہ لار آلدی لاریدا کی یوز کلتورا دور غان حوادث لار نے یاد ایتیب قورقسون لار، وغفلت لاریدن آگاہ بولسون لار دیمک اوچون۔

حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ ایتیب دور کہ (ای مغرور دنیا بولغان آدم) اطرافینک دہ قول باغلاب تورغان اعوان واتباع لارینک تولالیغی سنی مغرور قیلمای سونگیم، بے شبہ سن وفات بولورسن تنہا بولغان حال دہ، و گوردن تورا رسن تنہا بولغان حال دہ، ومحشر دہ حساب قیلینورسن تنہا بولغان حال دہ، اھ، یعنی اوشبو ایش لار سنکا یوز کلتورگان چاغ دہ سن یلغوز بولورسن، یانینکدہ یاری برگوچی اعوان واتباع لارینک بولماس، پس موندا غ بولغاندن سونک بو دنیا دہ اعوان واتباع واولادنینک تولالیغی سنے مغرور قیلمای سون دیمک دور، بو حال لار نے یاد ایتمک البتہ انسان نے تکاثر غہ مشغول اولمک دن منع قیلیب تو سا دور۔

ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ۝ سونگرہ تحقیق تیز دور کہ اول تکاثر قیلما قینکز نینک عاقبتی نے بیلورسیز۔ کلّا رَدْع اوچون دیکان لار معنی آیت دہ دیب دور لار کہ سونگرہ کثرتِ مال ومتاع، واولاد واتباع، ایلہ فخر ومباہات قیلماق دن یانینک لار، یقین دور کہ اول ایش لارینکیز نینک سوءِ عاقبتی نے بیلورسیز، اولچاغ دہ تو لا ندامت قیلورسیز، لیکن ندامت وافسوس سیزگہ فائدہ بیرماس۔

مفسر لار بو آیت نے اولغی انذار نینک تاکیدی اوچون وارد بولغان دیمیش لار، یعنی انذار دن سونک انذار، ووعید ارقہ سیدن وعید دور، انداغ کہ بر کیشیغہ تاکید ومبالغہ ایلہ نصیحت قیلسانک اینا من کہ اقول لك لا تفعل ثم اقول لك لا تفعل، یعنی سنکا من اینا من انداغ قیلما غیل دیب سونگرہ سنکا اینا من انداغ قیلما غیل دیب لیکن انذارِ ثانی انذارِ اول دن قتیغ راق وبلیغ راق دور، چونکہ اول کلمۂ ثم بیلان کلتورولوب دور۔

بعضی لار دیب دور کہ آیتِ اولی دن مراد ای غافل انسان لار اولوم حادثہ سے سیزگہ نزول قیلیب حالتِ سکرات دہ، (یعنے محتضر جنت برلہ یا نار برلہ بشارت بیریلا دور غان ہنگام دہ) یا قبر دہ منکر ونکیر سوال قیلغان زمان دہ، تکاثر غہ مغرور بولغانینکیز نینک نیمہ نتیجہ بیرماکی نے بیلورسیز دیمک دور، وآیت ثانیہ دن مراد، قبردن تورگوز ولگان دہ منادی حشر طرفیدن، فلانے نینک مآلی شقاوت بولدی، انداغ شقاوتی کہ اندن سونک اصلا سعادت نینک یوز کلتورماکی ممکن ایماس تور دیب، ندا قیلینغان چاغ دہ، وَامْتَازُوا الْيَوْمَ

ایها المجرمون دیب فجار لارابرار لاردن آجراتیلغان زمان ده کردار نیکیز نینگ عاقبتی نیمه ایکانلیقی بیلورسیز دیمک ددر بوقول غه کوره آیت نینگ تکراری تاکیدا دچون ایماس دور هر ایکی آیت نینگ معنی سی باشقه باشقه بولوب تغایر حاصل بولغان جهتدن تکرار یوقتور چونکه اولغی بیلک لیک نینگ مانی نزول موت حالتی بولمک لیک ایله اندہ بیلینا دورغان نرسه لاربر باشقه نوع احوال ندامت اشتمال دور وایکنجی بیلمک لیک نینگ زمانی حالت نشور اولمک ایله اندہ بیلینا دورغان احوال لاربر باشقه نوع عذاب حسرت مآل دور بومعنی غه لظ ثم اوز بابیده مهلت اوچون دور

ای برادر دینی لار تدبر قیلینگ که قرآن کریم نینگ آیت لاری نیمه دیدور بو آیات کریمه لار نینگ مآلی بو دور که ای انسان لار بو دنیا ده زینت وزخارف فانیه خه مفتون اولوب استعداد عقبی آیمک فکری نی قیلمای غفلت بیله عمر گرانمایه لارینگیز نی ضایع قیلا سیز آیات الهیه واخبار نبویه انذاری و تهدیدی غه سمع اعتبار سالماس سیز واول انذار و تهدید قرآنی و نبوی ایله وعظ و تذکیر قیلینغانینگیز ده اولار نی حقیقتی و اصلی یوق سوز لاردیک تلقی ایلاگان لیکنیگیز دن اول انذار وتهدید لار قولاق لارینگیز غه صریر باب یاکه طنین ذباب دیک آلگلانا دور یقین دورکه حتی اذا بلغت التراقی مضمونی چه جان شیرین لارینگیز سینه نگیز غه کلیب غرغره حالتی غه تیکان ده سونگره اندن اوتوب جسد نگیز قبر ایچره کومولغان ده واندن سونگ قبردن تورغوزولوب محاسبهٔ اعمال اوچون حشرگاه غه حاضر قیلینگانینگیز ده اول انذار و وعید لار نینگ حق لیغی نی واوزلارینگیز نینگ تولگان روش وعادتینگیز نینگ باطل لیغی نی بیلورسیز دیب

كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ ۝ تحقیق اگر سیز لار عاقبت امرینگیز نینگ نیمه ایکانینی هیچ شک یول تافمایدور غان علم یقین برله بیلسانگیز ایدی البته مال دنیا نینگ تولا یقی برله تفاخر ایلامک سیز لار نی امر الهی نی بجا کلتورمک دن غافل قیلماس ایدی واعمال خیره قیلمانغی مغتنم بیلورایدینگیز لیکن موت وقبر وحشر بارا سیده علم یقینینگیز یوقلیغی دن موندا غ انسانیت شانینه غیر مناسب تفاخر وسیاحات ایش لاریغه مشغول اولمک ده دورسیز

ای مؤمن لار باقینگ که بو آیت کریمه ده الله تعالی نیمه دیدور ایتا دورکه ای انسان لار اگر سیز لار من بعد کیلا دورغان اولوم وقبور وبعث ونشور نی برنرسه نی هیچ شک وشبه سیز انیقلاب اعتقاد جزمی ایله بیلگان دیک بی شک وشبه چین بیلسانگیز ایدی البته اول علم یقین سیز لار نی کثرة اموال واولاد ایله تفاخر قیلماق دن وسائر اسباب غفلت بولا دورغان ایش لاردن توسار ایدی وظاهر وباطن لارینگیز نی اصلاح وپاک قیلا دورغان اعمال حسنه واخلاق حمیده غه سیز لار نی رغبت لیک قیلور ایدی لیکن سیز لار من بعد کیلا دورغان مذکور احوال لار نی اعتقاد صحیح ایله شک وشبه سیز جزمی بیلمایسیز لار شول وجه دن اول احوال لار اوچون استعداد قیلماق دن وطاعت واعمال صالحه بهله توشه وزاد طیار ایلاب حاضر لیق قیلماق دن غافل بولمک ده دورسیز لار

اوشبو آیت کریمہ مضمونیدن استنباط قیلانا دورکہ عملِ صالح قیلماق غہ باعث بولا دورغان نرسہ لارنینگ اشدّ واقوی سی علم دور، خصوصًا علم یقین عمل نینگ اوجب واہم یقی غہ ترغیب وتخصیص ایلامک دہ غایتدہ اقوی برسبب دور، موندا غ ایسہ پس بین الاقران تکاثر وتفاخر ایلامک اوچون حطامِ دنیوی حاصل قیلماق غہ نہایتِ مَیل وغایتِ انہماک ایلہ کونکل بیریب تملّق پیشہ لیق نے شعار اینکان، وعلم لارینی دنیا حاصل قیلماق غہ وسیلہ ایلاکان عالم لارنینگ کتاب اللہ دہ واحادیث نبویہ دہ وارد بولغان اوامر وزواجر غہ وایخچیس دنیای دنیہ نینگ ناپایدار لیغی توغریسیدہ وانے یغیب کنز قیلماق نینگ ذموم لیغی بارا سیدہ بیان قیلینغان مواعظ لارغہ وامور اخرویہ بارسیدہ تبلیغ قیلینگان وعد ووعید غہ علم یقین لارے یوقلیغی ظاہر بولا دور، انینگ اوچونکہ اگر اندا غ عالم لارنینگ بیلگان علم لاریغہ علمِ یقین واعتقادِ جزمی لاری بولسہ ایدی، البتہ دنیای سفلۂ خسیسہ نینگ تحصیل وادّخار اتیمک المیدہ موندا غ دون ہمت لیک ایلہ اوزلارینی خوار وحقیر ایلامک غہ تنزّل قیلماق نے روا کورماس ایدی لار، کورماسمو سیز کہ بو آیت کریمہ دہ اللہ تعالیٰ ایتا دور، تحقیق اے انسان لار اگر تکاثر وتفاخر نینگ عاقبتی موجب نکال وآفت ایکانیغہ علم یقین کیز بولسہ ایدی، البتہ تکاثر وتفاخر نے ترک ایتار ایدینگیز دیب، پس بو آیت نینگ مضمونے تکاثر وتفاخر نے ترک ایتماگان لارنینگ علم یقین لاری یوقلیغی نے افادہ قیلا دور، باقینگ کہ بو آیت مضمونے دہ علما لارغہ نیکلیغ بر تہدید عظیم بار دور، موندا غ ایسہ پس بیلگان علی غہ عمل قیلماغان علما لارنینگ حال لاریغہ وای اوزرہ وای دیمک سزا دور، ربّنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ ھدیتنا وھب لنا من لدنک رحمۃً انک انت الوھاب۔

سونگرہ اللہ سبحانہ انسان لارنے من بعد کلا دورغان احوالِ شدت مآل لاردن بیخبر وجاہل، واندہ بولا دورغان امورِ مفظعہ دن غافل، ایکانیلیک برلہ وصف قبلغاندن کین، قسم محذوف نینگ جوابی ایلہ وعیدی نے تاکید ایلاب دیدی کہ لَتَرَوُنَّ الْجَحِیْمَ ۝ ای کثرتِ مال ومنال ایلہ فخر ومباہات ایلاب اموالِ فانیۂ دنیانے یغیب انے خیرات غہ صرف قیلماق نے ایستاماک کنز قیلغان غافل لار، وانینگ سوءِ عاقبتی دن بے خبر جاہل لار، من ذات الوہیّت آیاتیم برلہ قسم قیلامن کہ، البتہ سیز لار قات قات یانا دور غان دوزخ خندقی نینگ اولوغ آتشینی اوزکوزونگیز بیلان کورا سیز لار۔

سیز انسان لار بو دنیا دہ سببِ تفاخر بولغان دنیا نینگ اموالِ عاریہ سیغہ فریفتہ بولمک ایلہ آخرت دن غافل اولوب کبر وتفاخر دن یانماغانینگیز ایلہ، سیز نے تفاخر دن، بلکہ اموال واولاد نے بالکلیہ یاد اتیمک دن مشغول قیلا دور غان جحیم نام لیق بر دار البوار یگیز بار دور کہ، بیز اول دار العذاب نے امورِ باطلہ غہ مشغول لیق ایلامک ایلہ حق دن غافل بولوب عمر عزیز لاری نے ضایع قیلغان لار اوچون حاضر قیلغان دور میز، سیز لار انینگ عذابی نے بے شک کورا سیز لار، انے گور گاچ ہمہ امور دن تمامًا غافل وذاہل بولا سیز لار، پس انے کوز لارینگیز بیلہ کورمش دن ایلگاری، اول عذابِ نار نینگ صورتینی ذہن لارینگیز دہ حاضر قیلیب، اللہ تعالیٰ غہ بندہ لیک بے بجا کلتورمک ایلہ استعداد آخرت قیلینگ لار۔

ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ۝ سونگره ذات الوہیت آیاتیم بیله قسم قیلامن که البته سیز لار اول دار العذاب بولغان جحیم نے یقین نینک اوزی بولغان کورمک ایله کوراسیز لار عین الیقین[1] برنرسه نے حقیقتی ایله مشاہده و معاینه ایلامک ایله ادراک قیلماق دور۔

سونگره الله تعالیٰ اوز طرفِ کریمی دن عطا قیلینغان نعم متنوعه غه مغرور لیق ایله شکر منعم نے ادا قیلماق دن غافل بولغان انسان لار نے آگاه لاندورب دیدی که ثُمَّ لَتُسْئَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ۝ سونگره ای انسان لار قیامت کونیده البته سیز لار نے غافل قیلغان اول نعمت لار دن مسئول بولاسیز لار۔

یعنی بو دنیا ده لذت لانیب مغرور لیق ایله تفاخر قیلیب حق دن غافل بولما قینگیز غه باعث بولغان نعمت لار ینگیز دن قیامت کونے سوراله سیز که اول مال لار دن الله تعالیٰ بیورگان حقوق واجبه لار ینی ادا قیلدینگیز مو، واول نعمت لار ایله فائده لانمک ده الله تعالیٰ یقین قیلغان حدود و حکم لار نے رعایه قیلدینگیز مو دیب۔

اوشبو نعیم دن سوال قیلماق بارسیده واینک قیامت کونے زیره بولمک یکے توغریسیده علما لار اختلاف قیلیب دور لار، مختار بوکیم سوالِ نعیم محشر ده موقفِ حساب ده بولور دیمیش لار۔

بعضے لار بوقول غه اعتراض تیکورب دیب دور لار که، قوله تعالےٰ ثُمَّ لَتُسْئَلُنَّ دا کی ثُمَّ سوال نعیم ینینک مشاہدۂ جحیم دن سونگره بولمکی غه دلالت قیلا دور دیب۔ بو اعتراض غه بعضے لار مونداغ جواب بیریب دور لار که ثُمَّ بو مقام ده تراخی زمان اوچون ایماس دور، بلکه اخبار الٰهی ده ترتیب اوچون دور، گویا الله تعالیٰ ایتا دور که سونگره سیز انسان لار نه خبر بیرامن که البته سیز لار قیامت کونے نعمت دن سوراله سیز دیب۔

و بعضے لار دیب دور که نعیم دن سوال قیلماق اہل عصیان داخل جحیم بولغاندن سونگ بولا دور، ثم ینینک بو میرده تراخیِ زمان بولمکی درست دور، زیراکه اہل نار داخل جحیم بولغاندن سونگ اولار غه توبیخ و سرزنش قیلماق اوچون نعیم دن سوراله دور لار، اندا غکه قوله تعالیٰ كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ ۝ وقوله تعالیٰ مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ مجرم لار ینینک داخل نار بولغاندن سونگ نعمت دن سوال قیلینماق لاری غه دلالت قیلا دور، هیچ شک یوقتور که طرف الٰهی دن پیغمبر لار بیار یلکی انسان لار اوچون نعمت دور، پس دوزخی لار داخلِ نار بولغاندن سونگ اندن سوال قیلنور لار، شونکا اوخشه اوزگه نعمت لار دن موسوراله ور لار۔

یا الیسه اولار داخلِ جحیم اولوب اندا گی گوناگون عذاب الیم نے مشاہده قیلغان لاری دن کین اولار غه ایتولا دور که، اوشبو عذابِ حسرت مآب ینینک سیز لار غه توشمکی بے شبه بوجهتدن دور که سیز لار

---

[1] شیخ محمد عبده رحمه الله ایتیب دور اول جحیم نے عین الیقین بیله کوراسیز دیمک اینینک عذابنی چیکمک دن کنایه دور دیب ۱۲ منه

دار دنیا ده نعمتِ فانیه غه مغرور اولوب اوشبو عذاب دن سیزگه نجات بیرادور غان عمل لاردن غافل بولدینگیز، اگر عمر عزیز ینگیز نے ربینگیز نینگ طاعتی غه صرف قیلسانگیز ایدی، البته بوکون اهل نجات و فائز درجات دن بولور ایدینگیز، پس ایمدی اوشبوکون غه یولوقماق نے اونوتغانینگیز سببی ایله جهنم عذابینی تاتیدگیز، تحقیق اول اونوتغانینگیز نینگ مجازاتی اوچون بیز موسیز نے رحمتی میزدن یراق قیلیب شئی منشی حکمی ده قالدوردوق، پس ایمدی ذلیل یسق و حقیر لیق غه باعث عذاب الیم ده باقی قالدینگیز دیب۔

ایتا منکر بو احتمال غه مذکوره سوال نعیم کفار غه مخصوص بولادور، اندا غ که بعضی لار سوال نعیم کفار غه مخصوص دور دیب دور لار، شونینگ اوچون النعیم داکی الف لام نے بعضی لار استغراق اوچون ایماس عهد اوچون دیب دور لار، یعنی سیز لار نے حق دن و عبادت پروردگار دن غافل قیلغان اول نعمت معلومه معهوده دن سور الاسیز لار دیمک دور، سور الادور غان نعمت اوزصاحبی نے اداء شکر دن و طاعت پروردگار دن غافل قیلا دور غان نعمت غه مخصوص بولغان دیک، لَتُسْئَلُنَّ داکی خطاب موکاف و فاسق لار غه مخصوص دور۔ یعنی مال دنیا سی امور دنیه سیدن غافل قیلغان لار غه خاص دور، نعیم نینگ مخصوص لیقی غه دلیل یوقاریده ذکر قیلینغان خطاب لار نینگ بارچه سے تکاثر سببی ایله امور دنیه دن غافل بولغان لار غه توجیه قیلینماق دور، و بو قرینه خطاب نینگ هم مخصوص لیقی غه دلیل دور دیمیش لار۔

پس معلوم بولدی که لَتُسْئَلُنَّ داکی خطاب خاص دور، اندا غ انعام صفت غافل لار غه که اقصای همت و قصد لاری دنیا دن لذت و تمتع آلمک، و تیریک لیکدن مطلب لاری گوناگون لذیذ طعام لاریمک و نفیس و فاخر لباس لار کیمک، و اوقات عمر گرانمایه لاریني لهو و طرب برله اوتکارمک دور علم و عمل غه شغل قیلماق دن طبیعت لاری نفرت ده، و طاعت غه و رضای پروردگار بارخیرایش لار غه رغبت قیلماق دن دل لاری مجانبت ده، و بنده لیق مشقتی نے کوتارمک دن جان و تن لاری غفلت و کسالت دن دور، یوقسه نعمت پروردگار ایله متمتع اولوب انے طاعت پروردگار غه وسیله قیلغان، و دائم انینگ شکر و سپاسی غه اظهار عبودیت برله قیام کورگوزگان، مالدار دیانت شعار لار، بو خطاب باعث عتاب دن درکنار دور لار۔

وینه اوشبو خطاب نینگ و نعیم نینگ مخصوص لیقی غه دلالت قیلغوچی نصوص کثیره لار بار دور، اولجمله دن قوله تعالیٰ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِيْنَةَ اللّٰهِ الَّتِيْ اَخْرَجَ لِعِبَادِهٖ وَالطَّيِّبٰتِ مِنَ الرِّزْقِ آیتی دور۔ بو آیت کریمه مضمونیچه بر کیشے الله تعالیٰ فرض قیلغان بنده لیق نے ادا ایلاسه و خداوند تعالیٰ عطا قیلغان اموال دنیویه سینی رضای الٰهی ده صرف ایتمک غه قیام کورگوزسه۔

پس اوبدان معیشت لار و باغ و بوستان لار ایله متمتع و متنعم اولمک نے دوست توتسه، هیچ باکی یوقتور، مطاعم و ملابس و سائر انواع تجملات ایله تجمل ایلامک مباح قیلینیب دور،

لتسئلن داکی خاص دور نعیم دن مراد عام دنیاوی نعمتلار لیقی قیلی

سوال نعمت نینک مخصوص لیقیغہ بو آیت کریمہ نینک دلیل بولمکی نینک وجہی بو کیم، خداوند کریم بر بندۂ مؤمن شاکر غہ نعمت عطا قیلیب بار حسابگاہ دہ اول نعمت بارا سیدہ انے حساب غہ تو تمک کرم خداوندی غہ لایق ایماس دور، زیرا کہ اول بندۂ شاکر اول عطا قیلینغان اموال وسائر نعمت لار بارا سیدہ پروردگار یغہ اطاعت وقربان بردار لیق قیلغان حال دہ اول بندہ دن سرزنش وعتاب طریقی دہ سوال قیلماق غہ ہیچ وجہ یو قتور، ومنت طریقی برلہ سوال قیلماق ہم کرم الٰہی غہ لایق ایماس دور، چونکہ برکیمسہ سنے برکریم خانہ سیغہ دعوت ایلاب انے انواع نعمت لار ایلہ مہمان قیلسہ، سونگرہ انکا قیلغان اکرامی ایلہ منت قیلماق سنے روا کور مایدور، پس کرم منعم حقیقی غہ نیچوک روا بولا دور کہ بر بندۂ شاکری غہ بو دنیادہ نعمت بیریب باز بندہ سی نے اول نعمت شکری دن سوال قیلغای،

پس معلوم بولدیکہ نعیم دن سوال قیلماق، نعمت غہ مغرور اولوب حق دن غافل بولغان لار غہ غینہ خاص دور، حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ ایتیب دور کہ اہل نار دن باشقہ کشی نعیم دن سوال قیلینما یدور، چونکہ حکمت الٰہیہ اقتضا قیلا دور کہ کیمکہ اموال وسامان دنیا انے امور دینیہ دن غافل قیلیب دور، اول کشی قیامت کونے اوزی نینک دنیادا کی نعمت وخیر ودولت وثروتیغہ شکر قیلغان وقیلماغانے تو غریسیدہ سور الادور، سونکرہ اول کشی شکر نے ترک اتیکانلیکی اوچون عذاب قیلینادور، تا انکار وشن بولسون دیمک اوچون کیم اول کشی بو دنیادہ سبب سعادت گمان قیلغان نرسہ آخرت دہ اول کشی اوچون اسباب شقاوت دور،

وبعضی لار النعیم دا کی الف لام استغراق اوچون، وہم لتسئلن دا کی خطاب عام دور دیمیش لار، یعنے ہر بر انسان کہ اللہ تعالیٰ نینک نعمت وخیرے ایلہ برخوردار اولوب دور، اول کشے اول نعمت غہ شکر قیلغان یا قیلماغان لیقی دن قیامت کون سور الادور،

امام رازی رحمہ اللہ دیب دور کہ اولی بو کیم نعیم دن سوال قیلماق مؤمن وکافر غہ عام دور لیکن کافر دن سوال قیلماق سرزنش وعتاب اوچون دور، انینک اوچونکہ اول نعمت غہ مغرور اولوب شکر نے ترک ایتکان، ومؤمن نینک سوال قیلینما قے تشریف وزیادت اجر وثواب اوچون دور، زیرا کہ مؤمن نعمت نینک شکری نے بجا کلتور دب منعم تعالیٰ غہ اطاعت قیلغان، اھ

ابن جریر طبری موسور الادور غان نعمت نینک عام لیغی، وخطاب نینک بارچہ مؤمن وکافر غہ شامل لیغی صواب دیب دور، بو لار نینک دلیل لاری بو دور کیم رسول اکرم صلے اللہ علیہ وسلم دیمیش کہ بندہ نینک قیامت کونے نعمت دن سوال قیلینما قے نینک اولی بو کیم، اللہ تعالیٰ انکا ایتا دور کہ ای بندہ آیا سنینک جسمینک نے صحیح قیلما دیم مو، وسنی سوغوق سودن سیراب ایتما دیم مو دیب،

ودینہ ترمذی ابو ہریرہ دن روایت قیلیب دور، رسول اکرم صلے اللہ علیہ وسلم دیمیش کیم قیامت کونے (موقف دہ) بندہ نینک ایکی قدمی تورگان جایدین قوزغالماي تورو ب تورت نرسہ دن سور الادور عمری دن سور الادور کہ انے قیداغ عمل غہ مشغول لیق دہ اوتکازیب دور، وعلمی دن سور الادور کہ

انینک بیلہ قیسے عمل نے قیلیب دور، وبائی دن سورالادور کہ انے نیردن تاپیب دور، ونیمہ غہ صرف تاپیب دور، دیگیت لیکی دن سورالادور یعنی جسمی غہ عطا قیلینغان قوتی دن سورالادور کہ انے نیمہ ایس دہ کتکورو دور دیب، معلوم دور کہ بندہ غہ خدا طرفیدن انعام قیلینغان نعمت لارنینک بارچہ سے، رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم بیان قیلغان اوشبو تورت نرسہ ایچرہ داخل دور۔

بعضے لار قیامت کون سورالادور غان نعمت صحت جسم وفراغ خاطر دور، یعنی بو دنیادہ تن نینک صحت یعنی، وکونکل نینک اسباب غم دن فارغ لیقی، عطا قیلینغان بندہ لار، بو اولوغ نعمت غہ شکر قیلغانلیقی یا قیلمانغانلیقی دن سورالادور دیب دور لار۔

ابن مسعود دن ومجاہد دن وسفیان دن وشعبی دن روایت قیلیب دور لار کہ اولار سورالادور غان نعمت امین لیق وتندرست لیق دور دیمیشلار۔

صحیح بخاری دہ ابن عباس رضی اللہ عنہما دن روایت قیلیب دور، رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دیب دورکیم، نعمتان مغبونٌ فیھما کثیرٌ من الناس الصحۃُ والفراغُ، اللہ تعالیٰ نینک خلق غہ عطا قیلغان نعمت لاری جملہ سیدن ایکی اولوغ نعمت بار دورکیم، آدم لاردن تولاسی اول ایکی نعمت گران بہا تو غریسیدہ زیان رسیدہ دور لار، یعنی اول نعمت نینک قدرینی بیلمای زیان چیکمک دہ دور لار، اول ایکی اولوغ نعمت تن نینک صحتی وکونکل نینک کدورت وغم دن فارغ لیقی دور۔

بارچہ غہ معلوم برامر دور کہ کیشنے نینک فارغ البال بولمکی ہمہ اسباب معیشتی کفایہ قیلینغان لیق و تندرست بولمک لیک ایلہ دور، پس ہر بر انسان کہ انکا بو اولوغ ایکی نعمت عطا قیلنسہ انکا لازم دور کہ زیان رسیدہ اولماس لیک غہ جدّ وجہد قیلغای، بو طریقہ برلہ کہ منعم تعالیٰ نینک عطا قیلغان اول نعمتینغہ شکر قیلغای، وشکر قیلماقی بوکیم اوامر الٰہی غہ فرمانبردار لیک ایلاب نواہی سیدن اجتناب قیلغای، اگر اوامر ونواہی الٰہی نینک امتثال واجتنابی دہ تفریط کور گوزسہ اول کیمسہ مغبون دور۔ وحدیث شریف داکی کثیر من الناس بو ایکی نعمت عظمیٰ نینک قدرینی بیلگوچی لار نینک انسان لار ایچرہ کم لیکی نے بیلدور ادور۔

ابن الجوزی دیب دور کہ انسان گاہ تندرست بولادور، اما تیریک لیک معاشی غہ مشغول لیق جہتیدن فارغ البال بولماس، وگاہ تیریک لیک معیشتی بارا سیدہ ہمہ نرسہ سے کفایہ قیلینغان مستغنی بولور، اما تندرست لیق انکا یوز کلتورماس، پس ہر قچان بر بندہ غہ بو ایکی نعمت یوز کلتورسہ، پس اول کشی پروردگار تعالیٰ نینک طاعتی دہ کامل لیق وسست لوق کور گوزسہ، اول کشی مغبون دور، یعنی اول ایکی نعمت گران بہا نینک قدری نے بیلمای محل ضائع قیلماق ایلہ زیان غہ دوچار اولمیش دور۔

وبو کلام نینک تتمہ سے بوکیم دنیا آخرت نینک زراعتگاہی دور، وبو دنیادہ قیلینغان عمل لار نینک ربح وزیانی آخرت دہ ظاہر اولور، پس کیمکہ صحت وفراغی نے طاعت پروردکار غہ صرف ایتسہ، بے شبہ اول کشی فائدہ مند اولمک ایلہ مغبوط دور، وکیمکہ صحت وفراغی نے معصیت پروردگار دہ استعمال ایلاسہ بے شبہ اول کشی مغبون دور، بسا بولور کہ انسان غہ فراغ قلب عقبیدہ مشغول لوق یولوقور، انداغ کہ

تندرست لیق عقیدہ بیمار لیق یوز کلتورور۔ وبو حدیث شریف مضمونیدہ بولایکی نعمت نینک قدری نینک اولوغ لوقی غہ، وشرفی نینک چونک لیقی غہ، دلالت باردور، بیانی بوکیم دنیا نینک مصالحی نے تحصیل اتیمک، وآخرت نینک درجاتیغہ یتیمک، بولایکی نعمت ایلہ حاصل اولور، زیرا کہ قوای ذاتیہ نینک انتظام اوزرہ بولمکی نے صحت دیر لار، واسباب خارجہ نینک کافی وتمام بولمکی نے فراغ آتار لار، بولایکی نعمت نینک وجودی سیز دنیا وآخرت مصالحی دن برار مصلحتی نے تمہید اتیمک غہ قدرت تاپمک ممکن اولمایدور، سونکرہ سائر نعمت لار بولایکی نعمت نینک توابعی دن سنالادور، چنانچہ معاویہ بن قرہ ایتیب دور کہ قیامت کونے تندرست فارغ البال غہ شدت حساب یوز لانادور، وانگا بولایکی اولوغ نعمت نینک شکری نے یتوک ادا قیلدینک دیب عتاب قیلینادور، حسن بصری دن نقل قیلینیب دور کہ ایتیب دور، بندہ غہ پناہ بولا دورغان اوی دن، وعورتے نے یاپادورغان لباس دن، وعبادتغہ قوت بیرادورغان برفارچہ نان، باشقہ ہمہ نرسہ دن قیامت کونی بندہ سورالادور، وانینک حسابی غہ تو تولادور دیب۔

بعضی لار دیب دور کہ سورالادورغان نعیم انسان نینک بعضی یید ورغان وایچادورغان نرسہ لاری دور، بوبارہ دا ابن جریر طبری برہونچہ اثر لار نے بیان قیلیب دور کہ ایرادی وقت غہ تخل، وسامع لار نینک ذہنی غہ مُمِل دور۔

برکیمسہ حسن بصری غہ دیمیش کہ بزنینک برہمسایہ میز بار کہ اول حلوایمایدور، من انینک سکرینی بجا کلتورالمایمن دیدور، حسن بصری دیمیش کہ سیز نینک ہمسایہ نکیز نہ عجب نادان ایمیش، اللہ تعالیٰ نینک انعام قیلغان سوغوق سوئعمتی، جمیع حلوالار بر لہ انعام قیلغان نعمتی دن چونک راق دور واولوغراق دور دیب۔ درحقیقت رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم دن روایت قیلنغان بوحدیث حسن بصری نینک سوزی نے تائید قیلادور، چنانچہ رسول اللہ دیمیش کہ قیامت کونے بندہ دن سورالادورغان نعمت لار نینک اولی بوکیم انگا ایتولادور کہ اے بندہ آیا سینینک تینناک نے ساق قیلمادیم مو، وسنے سوغوق شیرین سودن سیراب قیلمادیم مودیب۔

قاضی ابوبکر بن العربی رحمۃ اللہ علیہ دیب دور کہ بندہ نینک وجودیدا کی نعمت الیہ نینک اولی بارسیدہ اختلاف قیلیب دور لار۔ بعضی لار دیب دور کہ اولِ نعمت ایمان دور، وبعضی لار اولِ نعمت حیات دیب دور لار، وبعضی لاری صحت دیب دور لار، قول اوّل اولی دور، زیرا کہ ایمان نعمت مطلقہ دور، اما حیات وصحت نعمتِ دنیویہ دور لار، نعمتِ دنیویہ نعمتِ حقیقیہ اولمایدور، مگر ہر قچان اول ایمان بیللان بیرگہ بولسہ دیب۔

پس قاضی مذکور نینک کلام حقایق مرامی غہ بناءً نعمت ایمان غہ بیز مؤمن لار نے چیر لاغالی اللہ رحیم، طرف کریمی، دن بیار یلکان پیغمبر ذی خلق عظیم، محمد علیہ الصلوٰۃ والسلام نینک ذاتِ رسالت آیاتی اعظم نعم الٰہیہ دن دور، چون کہ اول حضرتِ رسالت منقبت پروردگارِ عالم

(حاشیہ بدصفحہ آئندہ است)

طرفیدن کافۂ خلایق اوزہ بیاریلکان نعمت ورحمت دور، انداغ کہ اللہ تعالیٰ کلام قدیمی دہ دیب دور یعرفون نعمت اللہ ثم ینکرونہا، دینہ ایتیب دور وما ارسلناک الا رحمۃ للعالمین اوشبو ایکی آیت دہ اللہ تعالیٰ پیغمبر کریم نے نعمت، دہم تمامی عالم اوچون رحمت دیب دور۔ نظم

چہ نعمتی ست بزرگ از خدا کہ بر ثقلین ✦ سپاس داری ایں نعمت ست فرض العین

قیامت کونے اللہ تعالیٰ ہمہ خلق نے اول سید البشر نینگ دعوتیغہ انقیاد وسنیتیغہ اتباع بار سیدہ سوال قیلادور دیلیسہ رواد ور، چونکہ آیت کریمہ یَوْمَ یَجْمَعُ اللّٰہُ الرُّسُلَ فَیَقُوْلُ مَاذَا اُجِبْتُمْ مضمونیغہ کورہ، پیغمبر لار امت لار نینگ اجابتی دن سورالگان دیک، امت لار موپیغمبر لار نینگ اتباعی دن سورالادور لار، آیا پیغمبر لار نینگ دعوتی نے قبول ایلاب تبعیتی نے لازم توتتی لار مویا یوقمو، موقف حساب دہ رؤوس اشہادہ شاہد لار اقامتی ایلہ اظہار قیلینادور، رحمۃ للعالمین بولغان اول حضرت رسالت منقبت نینگ وجود مسعودی نے نعمت عظمی بیلیب اننگ شکریغہ مبادرت ایلامک ایسہ، صدق دل برلہ سنت سنیہ سی نہ اتباع قیلماق ایلہ، ملت حنیفیہ سے بیورغان افعال رضیہ واخلاق سنیہ نے عمل نہ کلتورمک، وشریعت زہراسی یاندورغان افعال ناشائستہ واخلاق نابایستہ لاردن صمیم قلب ایلہ یانماق ویراق بولمک، ودام محبتی نشاہ سی برلہ جان ودل دماغی نے محظوظ وکامیاب قیلماق دور۔ آول سید کونین نینگ اتباع سنتی دہ تقصیر، واوامر شرع شریفی نے بجاکلتورمک دہ تفریط ایلاکان لار، اول نعمت ارجمند گران بہا نینگ قدریغہ تیماکان، وشکرینی بجاکلتورمک نہ سعی ایتماگان بولور لار۔

قیداغ کہ اول نعمت گران قدر الٰہی نینگ، سنت سنیہ سیدن بولغان بعض نرسہ لار نے ترک اینگان لار، کفران نعمت ایلاکان تفریط شعار ایرسہ لار، اول حضرت نینگ افعال سنیہ سی دن

لہ (حاشیہ صفحہ گذشتہ) الحمد للہ حمداً کثیراً کثیراً قولہ تعالیٰ النعیم دن مراد جناب نبی کریم صلے اللہ علیہ وسلم نینگ وجود مسعودی دور دیب قیلغان استنباطیم بعض سلف نینگ قیلغان تأویلی نہ موافق ایکانلیکی نہ تفسیر کبیر دہ تصاوف قیلدیم، چنانچہ امام رازی ایتیب دور، امام باقر رضی اللہ عنہ تاشیغہ کیردیم، امام باقر دیدیکہ اللہ تعالیٰ نینگ قولی ثم لتسئلن یومئذ عن النعیم بارا سیدہ اہل تأویل نیمہ دیدورلار، من ایتیم کہ نعیم سایہ وسوغوق سو دیدور، امام باقر دیدیکہ اگر سن اویونگ نہ برکشنے نی کیرگوزسانگ وانے سایہ دہ اولتورغوزوب سوغوق سو ایچورسانگ آیا انگا اوشبو ایشینگ برلہ منت قیلماق نے روا کورا سن مو، دیدیم کہ روا کورمایدور من، دیدیکہ پس موندغ ایسہ اللہ تعالیٰ نینگ کرمی اندن عالی دور کہ اوز بندہ سینہ طعام بیریب وسیراب قیلیب، سونگرہ ادل بندہ نے اول نرسہ دن سوال قیلغای، پس دیدیم کہ بو نعیم دن مراد نہ دور، امام باقر دیدیکہ نعیم جناب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دور، اللہ تعالیٰ اول جنابنے عالم اہلی نہ نعمت تیلیب بیاریب دور، خواہ لاکان بندہ سی نے اول نعمت الہیہ سے وجود برلہ ضلالت دن قوتقوزوب دور، آیا اللہ تعالیٰ نینگ قولی لقد منّ اللہ علی المؤمنین اذ بعث فیہم رسولاً آیتی نے ایشتیماو نیکلکیتا منہ۔

بولغان افعالِ بدعیّہ لارنے شرع محمدی غہ داخل ایلاب انے دینِ حنیفِ نبوی دن دیب ملّتِ اسلام ایچرہ داخل قیلغان لار، واول پیغمبرِ معجز بیان دیماکان سوز لارنے اول حضرت غہ نسبت بریب ابتداع ایلہ دین نامی دہ یورو توب اہلِ اسلام نینگ ذہن ودماغ لارینی بدعت لار برلہ مختلط، وخرافات لار ایلہ مکدّر وپریشان ایلاگان افراط کارلار، ہم کفرانِ نعمت ایتمک دہ فرقۂ اولی غہ شریک دیارودور لار، بلکہ بوزمرۂ افراط پیشہ لار خلق نینگ امورِ بدعیہ لارغہ مبتلا اولوب، جہل مرکب ورط سیغہ چومماک لاریغہ سبب بولغان جہتدن مُعرَضِ سوال دہ اسوأ توبیخ واشدِ عتاب غہ سزاوار دورلار،

وینہ قولہ تعالے وانہ لذکرٌ لک ولقومک وسوف تُسئلون آیت کریمہ سی مضمونیچہ، نعیم مسئول دن مراد قرآن کریم دور ویساک مورواد ور، چونکہ اللہ تعالے قرآن نے نعمت ورحمت وہدایت ونور کبی صفت لار برلہ وصف قیلیب دور،

نعمت قرآن غہ شکر ایتمک ایسہ، آنے خداوند تعالی طرفیدن وحی قیلینغان کلام حق ویب چین ایمان کلتورمک، اوامر لیغہ امتثال ایلاب نواہی سیدن اجتناب ایتمک، قصص وامثالی دن عبرت آلیب اخلاق عالیہ سی ایلہ متخلق اولمک دور، بوبارہ دہ تفریط کورساتکوچی لار، اول نعمت عظمی نینگ شکری نے قیلماغان وقدری نے بیلماگان کفران کارلار دور، بلکہ قول کریم الہی الذین آتیناہم الکتاب یتلونہ حقّ تلاوتہ اولئک یؤمنون بہ، مضمونیچہ اول نعمت ورحمت الہی بولغان قرآن غہ چین ایمان لاری یوق خسارت شعار لار دور،

ایتا منکہ یوقاریدہ ذکر قیلینغان قولِ مختار نعیم مسئول دن مراد عام ومخاطب موعام دیکان وجہ غہ کورہ، نِعَمِ الٰہیہ جملہ سیدن انسان نینگ اوز وجودیدہ ہم ایکی گونہ نعمت جسمانی عظیمہ بار دور نعمت جسمانی ونعمت روحانی، انسان اوز وجودی داکے نعمت جسمانی غہ شکر ایتمک اولار نے شریعت احکام مقدسہ سی تعلیمی ایلہ تأدیب وتربیہ ایلامک دور، ونعمت روحانی نینگ شکری عقل ونفسی نے توحید وعلم وعرفان وتحصیل مکارم اخلاق وتکمیل محاسن وآداب ایلہ تربیہ ایلامک دور، وانسان نینگ وجودی داکے اعضاء دن ہیچ بر عضو وقوّہ لار دن ہیچ بر قوۂ یوق کیم مگر اول برنوعی شکر برلہ مسئول دور، بنا برین اللہ تعالے ان السمع والبصر والفؤاد کلّ اولئک کان عنہ مسئولا دیب دور،

بوتقریر غہ کورہ بنی بشر نینگ ہمہ سی اوز وجودیغہ ودیعت قویلغان نِعَمِ ظاہرہ وباطنہ دن سوال قیلینا دور لار، چنانکہ اللہ تعالے روزِ عرض اکبردہ ہر بر انسان دن سوال قیلیب ایتا دور، ای بندہ من سنینگ وجودینگ دہ کمال لطف وفضل وحکمتیم ایلہ بر نیچہ نعمتِ گران قدر لار نے ودیعت قویدوم، واول نعمت لار شکرینی ادا قیلماق بارا سیدہ اول نعمت لار نینگ ہر بر یغہ خاص قیلغان خدمت وطاعت لار دہ اولار نے عمل غہ کلتورمک نے سنکا بیلد ور دوم، واول خدمت لار عکسی دہ اولار نے استعمال کفران ایتمک ایکا نیلیکی نے تنبیہ قیلدیم، چنانچہ سنکا عرش دن وسیع دل نام لیق بر گوہر یکتا نے عطا قیلدیم تا انینگ ایلہ وحدانیت ذاتیم دلائلی دن بولغان مصنوعات عجیبہ بار اسیدہ تفکرات ایلاب وجوب وجودیم نے ووحدانیتیم نے، وکمال قدرتیم نے تصدیق ویقان ایلامک ایلہ عبودیت شاہراہی دہ سعی أتیب جوار قریبم غہ واصل اولمک غہ طالب

زیادتِ معرفت ولذتِ طاعت برلہ بندہ لیک آدابینی محافظہ ایلامک غہ شائق ورراغب اولغای سن اوشکا زبان فصیح البیان انعام قیلدیم تا اینیک ایلہ حمد وثناء عظمت وتمجید ربوبیتیم غہ قائل ونعمتِ بیقیاس جلیہ وخفیہ ربانیہ م غہ شاکر وکلام معجز نظامیم تلاوتیغہ شاغل وہمہ اوقات تسبیح وذکر وحمدیم غہ مواظب بولغای سن وامر معروف ونہی منکر قیلغای سن وحکم وشہادت دہ وہمۂ امور معاملات دہ صدق وعدالت برلہ سوز قیلغای سن وشکایت وکذب وغیبت وبہتان وفحش دن امساک ایلاگای سن وشونکا گوش حق نیوش بردیم تا اینیک ایلہ کلام قدیمیم آیات بینا تیمنے واخبار نبوی نینک لفظیات ومعنویاتی نے وانبیاء سابقین نینک اخلاق وسنن ومعجزاتیمنے وسلف صالحین نینک سیر وحالاتی نے وعلماء متقین نینک تذکیر ووعظیاتیمنے استماع ایتکای سن ودادخواہ عاجز مستمندلار نینک عرض نیازیغہ قولاق سالغای سن اسباب ملاہی بولغان غناء وکذب وغیبت وفحش ونیمہ کبی سمع غہ متعلق قبائح لارنے ایشیتماگای سن وشونکا نورجہان نما بولغان دیدۂ بینا نعمتی نے بردیم تا اینیک ایلہ مخلوقات غہ نظر اعتبار نے سالغای سن ضعیف وزبردست لارغہ رحم وشفقت برلہ وعلما وصلحا غہ تعظیم وحرمت ایلہ وبرادرمسلمان لارینک نینک عیوب وزلاتیغہ غض وستر برلہ نگاہ قیلغای سن وشونکا اوخشہ وجودینک داکی اعضالارون ہر بر عضوی نے اوزیغہ مناسب برطاعت وخدمتی غہ خاص ایلاب سنکا نعمت قیلیب بردیم پس سن اول نعمتِ موہوبہ لارینک شکری نے بجا کلتوروب ہر عضو نے اوزیغہ خاص قیلینغان خدمت وعبودیت دہ عمل غہ کلتوردینک مثلاً یاکہ اول اعضای منعمہ لارنے خدمت موظفہ سیدن بیکار ایلامک بلکہ اینیک ضدیدہ استعمال قیلماق ایلہ کفرانِ نعمت کورگوزدینگ مودیب. پس ایش مونداغ ایسہ ای برادر اوضاع واطوار وحرکات وسکناتینک نے شریعت غرابی ایلہ اجرا ومحافظت ایلامک غہ اجتہاد ایت

ــ بو آیت کریمہ واکی خطاب عام ونعیم ہم عام بولمک احتمالی غہ کورہ ہمہ خلق معرضِ حساب دہ ہمۂ نعمتِ ظاہرہ وباطنۂ حسیہ ومعنویہ داخلیہ وخارجیہ دن سورالادورغان بولسہ لار خلایق ایچرہ بعض نعمتِ عام ایلہ مجبول بولغان نینک تاشیدہ نعم جزیلۂ الہیہ دن بعضے لار نعمتِ علم وبعضی لار نعمتِ منصب وجاہ وبعضی لار نعمتِ ثروت وغنا برلہ مخصوص قیلینمشہ لار

پس اوشبو تعداد قیلینغان نعم عام وخاص برلہ منعم بولغان شخص لار اوزوجودلاریدہ ودیعت قویلغان نعمتِ عامۂ ذاتیہ لاریدن سورالغان دیک منعم تعالے وتقدس محض فضل وحکمتے ایلہ اوزلاریغہ عطا قیلغان نعمت خاصۂ صفاتیہ لاریدن ہم سورالمک لارے محقق دور

مثلاً نعمت لارینک اجل واعلی سی بولغان علم نعمت عظیمۂ گرانبہا سی ایلہ مخصوص قیلینغان علماء اعلام لار موقفِ حساب دہ توختا تیلیب

ای بندہ سنکا اوزصفاتِ عظمت آیاتیم دن بولغان علم نعمتِ شریفہ سی نے عطا قیلدیم سن اول بیلکان علینک برلہ قیسی عمل نے قیلدینگ نادان لارغہ محض منینک رضایم نے ایستاگان حال دہ شریعت نینک آداب واحکامی نے ومعاملات نینک حلال وحرام لے بیلہ دردینک موجبۂ لمد ترویج ملت ایلامک

یعنی جناب دہ علماون قیلغان دورغان سوال بارمہ

نیتی دہ امر معروف و نہی منکر قیلدینگ مو، و بدعت و خرافات قرائغو یقیدہ حیرت دہ قالغان لارنے ہدایت نوری ایلہ اتباعِ سنّیۂ زہراغہ باشلادینگ سو، خلایق اورتاسیدہ نادانلیق سببی ایلہ پیدا اولوب عُرف و عادات رَوِش و آیینی دہ جاری اولمک دہ بولغان بدعات و منکرات لارنے ازالہ قیلماق دہ دیدلے دہ اقامتِ سنّت ایلاب ترویج دین و اجرای حق ایتمک دہ، ہیچ کیمسہ دن باک توتمای، ریاد و مُداہنہ یولیغہ کیتمای، منصب و عزت و احترام قول دن کیتمک دن خوف ایتمای، مجرد ابتغاءً لمرضاۃ اللہ، و خالصاً لوجہ الکریم سعی کورگوزدینگ مو،

یاکہ اوز شہرینگ دہ فاش اولمک دہ بولغان منکرات نے، و رسم و آیین اورنیدہ جاری بولوب تورگان فسق و بدعات نے و فساد و فحشیات نے برأی العین مشاہدہ قیلیب توروب، مُداہنہ و تملّق پیشہ لیق یولی نے توتمک ایلہ، مجرد صیانتِ مناصب و جاہ، و ابقاءِ اموالِ فانیۂ دستگاہ، غرضی دہ امر معروف و نہی منکر ایتمای، کتمانِ ما أنزل اللہ ایلامک ایلہ، اوزینگ لے إنّ الذین یکتمون ما أنزلنا من البیّنات والہدی من بعد ما بیّنّاہ للناس فی الکتاب اولئک یلعنہم اللہ و یلعنہم اللاعنون ۵ آیت شریفہ سی مضمونیچہ مرتحی لعنت خالق و خلق بولغان خسران مآل لارزمرہ سیغہ داخل قیلدینگ مو،

حدیث نبوی دہ ذکر قیلنغان العلماءُ أمناءُ اللہ علی خلقہ مضمونیچہ اوزونگ غہ تفویض قیلنغان امانت بارا سیدہ خیانت قیلمای، صدق و عدل برلہ اجرای تصرّف ایلاوینگ مو تعلیم احکام دین قیلماق دہ تنبل لیق و بخیل لیق ایلامای، و خلق دن عزت و احترام کوز توتمای، و اولارنینگ اموالی غہ طمع کوزی نے تیکمای و حکّام و اغنیالارغہ جاہ و دنیالاری طمعی دہ تملّق پیشہ لیک ایلاب اختلاط کورگوزمای، پیغمبر مرسل لار روشیہ و یوردینگ مو، یاکہ اول امانت غہ خیانت ایلاب بندگان خدا غہ دین اسلام نینگ اداب و احکامی نے صدق و حقانیت ایلہ اورگاتمای، اولارنینگ اموالی غہ مدام طمع کوزی نے تیکیب، مال و جاہ دنیا و منصب تدریس و قضا حاصل قیلماق امیدیدہ امرا و اعیانِ بلدہ لارغہ تملّق کورگوزوب، علم صفتِ شریفہ سینی خوار قیلیب، مدام اولارنینگ الیشیک لاریدہ ملازمت کورساتمک ایلہ، دین نے دنیا غہ صاتدینگ مو، و تبلیغ اوامر دین و زواجر شرع ایلامک دہ پیغمبر لارنینگ یول لاریغہ مخالفت ایتمک ایلہ، اوزونگ نے خائن دین لارزمرہ سی غہ قاتدینگ مو، حالبوکہ اوزینگ احادیثِ نبویّہ ایچرہ اوقوب بیلکان سن، کہ پیغمبر امین ایتیب دور یوامت لارنینگ عالم لاری ایکی خیل دور لار، بری بر عالمی کہ اللہ تعالے انکا علم نعمت جلیلہ سی نے عطا قیلیب دور، و اول عالم اول بیلکان علمی نے آدم لار ایچرہ نشر قیلادور، و خلق غہ شریعت احکامی نے آوا بینی بیلدرادور، و اول نشرِ علم و تبلیغ احکام قیلماقی اوچون طمع قیلمایدور، و علمی نے دنیا غہ ساتمایدور، پس اول عالم اوچون ہوا دا کے قوش لار، و دریا لار قعریدا کی بالیق لار، و زمین دا کی ہمہ جنبندہ لار، و کرام کاتبین استغفار ایتادور لار، و اول عالم قیامت کونے اللہ تعالے نینگ درگاہیغہ شریف و سید بولغان حال دہ کیلادور و پیغمبر مرسل لارغہ رفیق بولادور،

و بری بر عالمی کہ اللہ تعالے انکا علم نعمتِ شریفہ سی نے عطا قیلیب دور، و اول کاہل بو دنیا دہ

خدا نینگ بندہ لاریغہ اوز علمی نے نشر ایتمک غہ بخیل لیق قیلادور، وعلمی نے نشر وتعلیم ایتکانے او چون مدام طمع دہ بولادور، وعلمی نے اموال فانیہ غہ ساتا دور، بوکشی قیامت کونے ادت دن بولغان یوگان برلہ یوگانلانگان حال دہ اللہ تعالے نینگ درگاہیغہ کلادور، محشر خلقی نینگ آلدیدہ برمنادی ندا قیلادور کہ، بوکشی فلانے نینگ اوغلی فلانے اللہ تعالے بوکیشیغہ اوزی نینگ صفات جلیلہ سیدن بولغان علم نعمت شریفہ سی نے عطا قیلمیش ایدی، انا بولے سعادت علمی نے بندگان خدا ایچرہ نشر ایتمای بخیل لیق قیلدے، وہمیشہ علمی اوچون طمع دہ بولدی، اموال دنیا غہ علمی نے ساتیب، ثمنی نے آلدی دیب، سونکرہ اول کیشنے گوناگون عذاب برلہ معذب اولادور، تا خلایق حساب دن فارغ بولغونچہ دیب، پس ای بندہ سن موندا غ حدیث لارنے اوقرب بیلیب توروب، وہم بیلیب توروب عمل قیلغان کشی آشد عذاب غہ دوچار بولا دور دیگان حدیث نبوی نے کوروب توروب، اول اعمال بدینک دن نیچون منزجر بولمادینک دیب عتاب وخطاب ایلہ سرزنش قیلیب سوراسہ، اکثر اہل اسلام نینگ ضروریات دینیہ دن بیخبر نادانلیق ایلہ بدعت وخرافات نے آیین قیلیب یورمک لاریغہ اراضی اولوب تعلیم احکام شرع وامر معروف ونہی منکر ایلاماے سکوت وتملق شیوہ سی نے توتوب یورگان اعلام لار، اول کون دہ نیمہ جواب بیرورلار،

آیات قرآنیہ واحادیث نبویہ مضمون لاریدن استنباط قیلینغان معنی غہ باقساک، درحقیقت علم نعمت جلیلہ سے علما لار غہ امانت تا فشور دلمیش، واولاردن عہد آلینمیش کہ، اوشبو امانت نے آدم لار غہ یتکوزگای لار، وبندہ لار غہ یوامانت نے یتکوزمک ایلہ اولارنے راہ راست غہ باشلاب ہرایکی عالم دہ فائدہ مند اولمک طریقی نے اولار غہ بیلدورگای لار، قیدا غ کہ مال ومتاع نے امانت تا فشور دلغان امین غہ اول امانت نے تعیین قیلغان یری غہ یتکوزمک واجب دور، شونکا اوخشہ علما لار غہ ہم واجب دورکہ، اولاریغہ امانت تا فشور دلغان علم امانتی نے خلق غہ یتکوزگا یلار،

۰۰ اللہ تعالے قرآن کریم دہ اہل کتاب علماسی نینگ حقی دہ دیب دورکہ وَاِذْ اَخَذَ اللّٰہُ مِیْثَاقَ الَّذِیْنَ اُوْتُوا الْکِتٰبَ لَتُبَیِّنُنَّہٗ لِلنَّاسِ وَلَا تَکْتُمُوْنَہٗ الآیۃ بوآیت دہ اہل کتاب نینگ علما لاری اوزلاریغہ تا فشور دلغان امانت نے جایغہ یتکوزمای کتمان قیلماق لاری، واوزلاری دن آلینغان عہد غہ وفا ایلاماگان لاری یعنے تورات دہ بیان قیلینغان حلیہ وشمائل خاتم الانبیا نے یاشورمک لاری سببی ایلہ خائن سنالمیش ایدی لار، شونکا اوخشہ بیز نینگ علما لارہم خلق غہ تبلیغ ایتمک غہ مأمور بولغان علم لارنے خلق غہ راست حقیقتی ایلہ آنکلاتمای ریاوثنا دنیہ یولی نے توتوب عوشا مدبرلہ کتمان قیلماق لاری سببی ایلہ خائن سنالماق غہ مستحق اولورلار،

الآن کورامیزکہ زمانہ میزدہ جہالت چنان فاش اولمیش کہ، عامۂ خلایق حق نہ لیغنی وخیر قیدا غ نرسہ ایکانینی بیلمایدورلار، حق اوزنیدہ باطل، وخیر جا بیدہ شر، رواج تا قیب تورادور، وعلما لار ایسہ خلق نینگ موندا غ نادانلیق وردیغہ مبتلا ایکانلیک لاریغی کوروب توروب بدعت دن اولار غہ نجات برمک نے ایستاب خلق غہ ضروریات دینیہ دن بولغان واجبات نے تعلیم بیرمایدورلار، پس جزم قیلماق بولورکہ موندا غ اوصاف

صاحبی بولغان علماءلار، اُمنَاءلیق صفتی غه لایق اولمای، امانت نے جایغه یتکوزماگان جهتدن خائن دیمکغه مستحق دورلار،

بو علمالارنینک فکرلاریچه تعلیم خلق امریغه متصدی بولمک بیزگا واجب ایماس، بیزگا واجب بولغان امربزدن کلیب سوراگان احکام شرعیه نے بیان قیلماق دیدورغان دورلار، آیا سنت وشریعت دن هیچ خبری بولماگان، وبدعت وجهالت نے اوزیغه لازم توتگان، نادان خلق لارنے اوزرأی لاریغه قورلمه اولارهیچ وقت اوزفکروا ختیارلارے بیلان علمالارنینک اوی لاریغه یا مدرسه لاریغه کلیب مالابُدّ منه بولغان عقائدو واجبات دینیّه دن حلال وحرام دن سورایدورلارمو، علمالارنینک ذمه لاری غه لازم دور که پیوسته مجلس لاردهٔ ومسجدلاردهٔ آدم لارغه ضروریات دینیّه نے بیان قیلغای لار، واولارغه وعظ ونصیحت ایلاگای لار،

وشونکا اوخشه منصب وجاه نعمتی ایله خاص قیلینغان آبرووعزّت لیک حکّام واعیان لارهم حسابگاره قیامت ده تورغوزولوب، ای بنده من سنے خلق ایچره عزت وآبرو بیریب جاه ومنصب ایله مخصوص قیلدیم سن اول عزت آبرونینک شکری نے قیلیب ولینک نے عجز وانکساردهٔ توتوب، کبروغرور قیلمای بندکان خدا غه لطف وشفقت ایله معامله قیلدینک مو، ومالینک نینک زکاتینی اداقیلغاندیک جاهینک نینک زکاتینی هم اداقیلماق غه مبادرت ایلاب، کمال مضطرلیک وعاجزلیک ایله، دادخواه بیق قیلیب ایشیکینک غه کلیب حاجت ونیازلارینی عرض قیلغان مستمندلارنینک عرضی غه تیب حاجت لارینی روا قیلدینک مو، درعیّه بیچاره لاربربرلاری برله قیلغان معامله ایش لاردهٔ، ویابرارزورپیشه دن تیکان جبروستم دن شکایت قیلماق بارا سیدهٔ، هیچ برمعین ومددرس تاپمای، ناچارمینک ذُلّ ونیاز ایله سینینک حضورینک غه التجابرله کلکانده، اوزنیک نے بوکون مینک درگاهیم ده عاجزلیق وخوارلیق ایله محتاج لطف وکرم بولوب مضطروسکین وبےیارومعین تورماقینک نے یاوغه کلتوروب، اول درمانده لارینک دادی غه تیب لطف ونوازش ایله مشکلات لاری نے حلّ قیلدینک مو، وستم رسیده لاراحوالی نے تفقّد اتیب ایش لاریغه اعانت دیاردم بیرودینک مو، وحکومت برلاریغه عرضی نے یتکوزالماے عوان بدّرک لاردن آزارچیکیب مضطرلیق بیرله یورگان بیچاره لارنینک عرضی نے حاکم لارغه یتکوروب، حاجت لاری نینک روالیقی غه سعی کورگوزدینک مو،

یاکه مغرورِجاه ودولت، ومفتونِ عزّوحرمت اولوب خدانینک بنده لاری عاجزلیق ایله حاجت اتیب دربارینک غه کلگان ده تحقیروإهانت ایله اولارنے دَرینک دن حیدادینک مو، ویاکه متخاصمین دن بری مینک سنکا کوبراق عبودیت وتملّق کورگوزماکی، ویاقرابت وصداقت ادّعاسی ایله سنکااوزی نے خیرخواه وقریب کورساتمکی، ویاخدمتِ روباهانه ایله خاطرینک نے تاپمکی ایله گرچه اول ظالم بولوب خصمی حاجی حق بولسه هم، عصبیت وطرفگیرلیق ایله مینک کلام قدیمیم واذاقلتم فاعدلوالوکان ذاقربی آیتی غه عمل قیلمای، میل خاطرینک بارطرف نے توتوب حق نے باطل وباطل نے حق قیلدینک مو دیب،

یا منصب وجاه ومنصب اربابی دن قیلغان سوال بیانیده

اوشبو منوال دہ خطاب برلہ بطریق زجر و عتاب، سورالمک لازی ہم یراق ایماس دور،

جاہ و منصب اہلی و حکومت اصحابے بو معنی دن غافل بولمای، دائما مونے خاطر لاریغہ کلتورمک لازی لازم دور، بو دنیا دہ تدارک قیلماق غہ فرصت بارچا غدہ قیلمای، تانکلاقیامت کونے حضور رب العالمین دہ سرانگندہ لیق برلہ توروب، تمام خلایق آلدیدہ شرمسارلیق و رسوالیق چیکیک اولوغ خسارت دور، پس ای ارباب حکومت و جاہ لار، جاہ و منصب نینگ شکرینی ادا قیلماق نے ارادہ قیلسانگیز، دادخواہ بیچارہ و مستمند لارنینگ دادیغہ تیبب مشکل لاری نے حل قیلماق نے مغتنم بیلیب، انکا سعی اتینگ وای حکومت قاشی دہ جاہ و آبرویے بار نفوذ صاحبی بولغان اعیان مملکت لار، جاہ و حرمت و اعتبار شکرانہ سیدہ بیچارہ و بے کس لارنینگ حاجت لارینی ادا ایلاب، اول درماندہ لارنینگ غرض لاری نے حکومت محلی غہ تیکوزوب، اولارنینگ ایش لاریغہ اعانت بیرینگ،

زیراکہ جناب سید الانسان، وجان پیغمبر اخرالزمان صلے اللہ علیہ وسلم نینگ حدیثی دہ کلیب دور کہ دیمیش اَبْلِغُوْا حاجَۃَ مَنْ لَا یَسْتَطِیْعُ اِبْلَاغَ حاجَتِہٖ فَمَنْ اَبْلَغَ سُلْطَانًا حاجَۃَ مَنْ لَا یَسْتَطِیْعُ اِبْلَاغَہَا ثَبَّتَ اللہُ قَدَمَیْہِ عَلَی الصِّرَاطِ یَوْمَ الْقِیَامَۃِ۔ یعنی اوز حاجتی نے حاکم و سورا تچی لارغہ تیکوزمک غہ قدرت تاپماگان بیچارہ مستمند لارنینگ حاجتی نے تیکوزونگ لار، زیراکہ کیمکہ حاجتی نے تیکوزمک غہ قادر بولماغان کشی نینگ حاجتی نے برپا دشاہ غہ یا حاکم غہ تیکوزسہ، اللہ تعالے اول کشی نینگ ایکی قدمی نے قیامت کونے صراط اوزرہ ثابت و برقرار قیلادور،

پس اگر سیز ثینگ بو حدیث شریف نے بیورغان پیغمبر کریم غہ امت سے یغینگیز راست الیہ، و آخرت نینگ حق لیقی غہ چین ایشانجینگیز بولوب ہمہ اہل دین غہ معلوم صراط کو بروکی دن سلامت اوتمک اوتمک نے کوزتوتسانگیز، البتہ عاجز بیچارہ درماندہ لارنینگ عرضی نے حاکم لارغہ تیکوزوب اولارنینگ دشوار ایش لاری نے آسان قیلماق غہ سعی و اجتہاد قیلینگ، و دینداش برادر لارینگیز نینگ غیر دین لار ایشیکی دہ زار لیق و خوار لیق ایلہ ظالم لار طرفیدن قان لاری سورولوب مضطر و متحیر بورمک لاریغہ راضی بولمانگ سیز ارباب جاہ لار قادر بولوب توروب درماندہ برادر دینی لارینگیز نینگ غیر دین لار ایشیکیدہ اورولوب و تحقیر قیلینیب مال و تن توغرسیدہ زیان چیکیب بورمک لارسے خداوند تعالے نینگ سخطی غہ موجب بولادورغان نرسہ لاردن دور،

موندا غ ایش لاردن اللہ تعالیٰ نینگ درگاہی دہ مسئول بولماگینگیز نے یاد تینگیز غہ کلتورونگ و بینہ شونگلا اوخشہ نعمت غنا برلہ مخصوص و معزز قیلینیش ارباب ثروت و دولت بولغان ایا لار نے، حسابلگاہ قیامت غہ کلتوروب، ای بندہ سنی اوز صفات علیتہ م دن بولغان غنی صفتیم غہ

سے بو حدیث نے بیہقی دلائل دہ و طبرانی معجم کبیر دہ و ترمذی شمائل دہ حسن بن علی دن روایت قیلیب دور لار ۱۲ منہ،

موقف اصحاب دہ اہل دولت و ارباب ثروت دن قیلنا یدورغان سوال بیانی

مظہر ایلاب دولت وغنا برلہ بہرہ وَر قیلدیم دولت وغنا سایہ سیدہ اہل زمانہ تک سنے عزت واحترام ایلاب مرتبہ تک نے بلند وقدر رینک نے عالی بیلد یلار، سن مذکور دولت وغنا ئینک شکری نے ادا ایلامک اوچون اموالینک دہ شرع محمدی امری برلہ واجب قیلینغان حقوقِ مفروضہ سی نے کما ینبغی اداقیلد ینیک مو، ان نیت شیوۂ مرضیہ سی مقتضا سی چہ مسکین وفقیر ویتیم وبیوہ وغریب وابن السبیل وسائر ارباب احتیاج غہ بذل واحسان والفاق قیلد ینیک مو، ترویج دین وترقیِ ملت یولے دہ مالینک نے مینینک رضا لیقیم نے تاپمک اوچون صرف ایتینیک مو،

ایام زمستان دہ برطرف سوغوق نینک شدتیدن، وبرطرف آچ ویلانکاچ لیک کلفتی دن مضطرو پریشانلیق ایلہ یورگان بندگانِ خدانے کوروب، واولار دن بعضی لاری نینک مجروح وبیمار لیق بلاسیغہ مبتلا اولوب غایت مسکین لیق پناہ آلغو دیک جای تافای، کوچہ ومرورگاہ لار دہ اوچوق ہوادہ اوست لاریدہ واَست لاری دہ پخال، بلکہ موزلیق زمین دن اوزگہ فراش ویاپینچی لارے بولماے، بریاندن سوغوق نینک اَلمی، وبریان دن آچلیق ویلانگاچ لیق نینک غمی، وبولار نینک اوزاسیغہ جراحت وانواع مرض نینک درد وفلاکتی، قوشولوب حال لاری کمالِ تنگ لیک دن اولوم غہ آرزومند بولوب حالتِ رمق دہ برہیئت ہائلۂ جگر سوز ایلہ اینگراب زار وناتوان زار وناتوان یاتکان لارینے مشاہدہ قیلیب، دلینک دہ اولار غہ رحم وشفقت اثری قوزغالیب، بو بیچارہ لار الیسہ منکا اوشبو دولت ونعمت لار نے بیرگان منعم تعالی نینک بندہ لاری دور، الکا بندہ لیکدہ مینینک ایلہ برابر، انچق مینینک اولار اوزرہ بولغان اوشو غلوق وفضیلیتم اوشبو غنا وثروتیم وسامان ودولتیم دور، بو دولت لار نینک و نعمت لار نینک منکا حاصل بولمک لیکے الیسہ انچق بولار نے ومنی بیراتکان خالق کُلِّ مکوّنات اللہ قدیر نینک عطا سی برلہ عینہ منکا یوز کلتورگان، اول قادرِ حکیم بو بندہ لار یغہ ہم شوندائ دولت وغنا بریمک غہ البتہ مقتدر، بلکہ منی اولار دیک واولار نے مینینک دیک قیلیب منی اولار غہ محتاج قیلیب تو یمک غہ قادر دور، لیکن مشیت وحکمتی مقتضا سی چہ منی صاحبِ ثروت وغنا، واولار محتاج وبینوا قیلمیش، پس اول منعمِ حکیم نینک شکریتی ادا قیلماق اوچون اولار غہ بذل والفاق قیلای دیب، اول آچ ویلانکاچ لار غہ طعام ولباس بیریب، احوال لاریدن خبر آلد ینیک مو، وبو روز حسرت اندوز دہ مال واَتباع دن آبریلیب یلغوز خوار وبیچارہ لیق برلہ مینینک درگاہیمدہ تورمک نے یاد غہ کلتوروب، بوکون نینک شدتیدن سبب نجات وآفتابِ قیامت نینک حرارتیدن پناہ وسایبان بولا دورغان خیرات واحسان وصدقات لار قیلیب اوزونک دن ایلگاری ذخیرۂ آخرت بولغو دیک عمل صالح لار نے بیارمک غہ سعی وکوشش قیلد ینیک مو، یا کہ متاع فانی حیاۃِ دنیا۔ وزخارفِ ناپایدار اَبلہ فریب بیوفا غہ مغرور اولوب، الکا تمام کونگل باغلاماق ایلد، وبوکون نینک کلمکی دن غافل بولوب احسان والفاق فی سبیل اللہ قیلما قغہ بخل کورگوزمک ایلد، بوکون مینینک درگاہیم غہ خسر اللہ دُنیا والآخرہ بولغان حال دہ تہی دست ومفلس کلد ینیک مودیب سورا لکی مقرر دور،

چونکہ بندہ نینک وجودی واکی ہر بر نعمت نینک اوزیغہ مناسب شکری بندہ ذمہ سیغہ واجب دور، قیامت کونے اول نعمت نینک شکری دن بندہ سورالا دور، علم نعمت فائدہ سی نینک شکری نادان لارغہ ضروریات دینیہ لارینی اورگاتمک، وطالب تعلم بولغان لارغہ تعلیم قیلماق، وقدرت وجاہ نعمتی نینک شکری عاجز وناتوان لارغہ اعانت وامداد ایلامک، وغنی لیق نعمتی نینک شکری، بیچارہ فقیر ومسکین وناتوان لارحالی دن خبر آلمک، یتیم وبیوہ لارغہ شفقت ایلہ احسان قیلماق دور وشکر نعمت عقلاً وشرعاً واجب دور،

پس ای دولت وتنعم ایلہ مخصوص قیلینغان اصحاب ثروت لار، قیامت کونے اللہ تعالی معرض حساب دہ موندا غ سوال توبیخ وعتاب قیلماقی نے واطوار واحوالی نکیزدن ہیچ برنقیر وقطمیری نے، وذرہ قدر صغیر وحقیر ینی، قالدورماسی سورامافی نے، یادغہ کلتورو ب، وہم منعم تعالے عطا قیلغان نعمت موہوبہ سے نینک شکر ینی ادا قیلماق اوچون زکات مفروضہ نے ادا قیلغان سونگ شریعت حنیفیہ ترغیب ایلاکان خیرات وصدقات نے بجا کلتورمک نے غنیمت بیلینک لار،

واخرتیکیزدن کین ثوابی روحینکیزغہ یتیب تورادورغان صدقات جاریہ، ونفعی قیامت کونے بیشبہہ کورولادورغان انواع مبرات وخیرات لارنے قیلماق ایلہ اوزینکیزدن ایلگاری درگاہ الہی غہ یخشی عمل لارنے بیارمک غہ جد وجہد کورگوزونگ لار، بومزرعۃ الآخرۃ بولغان دنیادہ آخرت نفعی اوچون عمل قیلماق نے غنیمت بیلیب صدق دل برلہ سعی قیلینک لار، چنانچہ اللہ تعالے کلام قدیمی دہ دیبدور وَمَا تُقَدِّمُوْا لِاَنْفُسِكُمْ مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوْهُ عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ خَيْرًا وَّاَعْظَمَ اَجْرًا۔ یعنے ہر بر یخشی عملی کہ اوزنفسینکیز اوچون اوزینکیزدن ایلگاری بیارا سیز خداوند کریم عزشانہ قاشیدہ اول بیارگان یخشی عمل لارینکیز نینک ثوابینی دنیادہ قویوب کیتکان مالینکیزدن یخشی راق، واجر ینی اولوغراق تاپاسیز،

موندا غ بولغان سونگ ای غنی لار قولینکیزدا کی اسباب سعادت اخرویہ بارچا غدہ وا عمال خیر قیلماق غہ فرصت بار ہنگام دہ، خیر قیلماق نے غنیمت بیلیب شریعت ترغیب قیلغان محل لارغہ اموالینکیزنے صرف ایتمک غہ شغل کورگوزونگ لار، چنانچہ شعراء جاہلیہ دن بولغان طرفہ ابن عبد دور ؎

لعمرک ما الایام الا معارۃ ✣ فما اسطعت من معروفہا فتزود

ویہ برشاعر ابن عبد دور ؎

قدم لنفسک قبل موتک صالحا ✣ واعمل فلیس الی الخلود سبیل

وفاتینک دن بورون اوزنفسینک اوچون اوبدان عمل نے ایبارگیل، دیتریک لیکنی غنیمت بیلیب عمل خیرغہ مبادرت قیلغیل، چونکہ انسان غہ بو دنیادہ اولماسی ہمیشہ باقی بولمک غہ ہیچ بر یول یوقتور ودمیش، بوشعر نینک مضمونی گویا رسول خدا صلے اللہ علیہ وسلم دن روایت قیلینغان اوشبو حدیث شریف نینک مضمونیدہ دور، چنانچہ رسول اللہ ودمیش لارا غتنم خمسا قبل خمس حیاتک قبل موتک وصحتک قبل سقمک وفراغک قبل شغلک وشبابک قبل ہرمک وغناک قبل فقرک۔ یعنے بش

نرسہ نے بش نرسہ دن ایلکاری غنیمت بیگیل۔ تریگلیلینک نے اولوم کلمک دن ایلکارے دشت لیغینک نے بیماریق عارض بولوشدن ایلگاری، وخاطرینک فارغ لیقی نے ولینک نے مشوس قیلادورغان مشغول لوق کیلیشدن ایلگاری، ویاش یگیت لیکینک نے قری لیق یتوشدن ایلگاری، وغنی یقینک نے فقیر لیق یوزکلتوروش دن ایلگاری،

... بوحدیث شریف داکی غنی یقینک نے غنیمت بیگیل فقیر لیق یوزکلتوروشدن ایلگاری دیکان نینک معنے سی ایکی احتمال غہ شامل دور دیساک سورواودور، بریخی احتمال عالم امکان ممکن حوادث وآفات، ومقدور نوازل وتغیرات، بولغان جہتدن، ودنیا نینک اموال ودولتی معرض زوال دعرضہ تداول وتحولات اولوب عاقبتی ندامت وحسرت، بولمک جہتیتی دن، حدثان روزگاردن برحادثہ یتوشوب دنیا دن آئریلیب فقیر وبیچارہ لیغ دردیغہ مبتلا اولوب حسرت ادیتیغہ کویوش دن ایلگاری، دولت وغنا وجودی نے غنیمت بیلیب فقیر ومسکین ومحتاج وبینوالارغہ احسان، وخیرات، ودینیہ بارا سیدہ انفاق، وصلۂ رحم، وصدقات سائرہ قیلماق غہ سعی قیلغیل دیمک دور،

زیراکہ موندا غ ایش لارہر زمان دہ مسموع ومشاہداولنمک دہ دور، خصوصاً ادشبو دور مشؤم دہ اشتراکیون فرقۂ منحوسہ سی ظہوری ایلہ، موندا غ ایش لار وقوعی تولامشاہدہ قیلندی، واول طائفۂ غاصبہ غضب ویغماسی غہ دوچار اولوب ثروت وسامان، بلکہ اہل وعیال وخانمان، دن جدا بولوب دولتی دن آئریلیب انینک حسرتیدہ کویوب ہلاکت غہ دوچار اولغان لار، لایُعَدّ ولایُحصی دور، ٥

ایکنجی احتمال بودنیای، غفلت افرادی دہ دولت فانیہ غہ مغرور، وانینک تنعمات وتلذذات باطلہ سیغہ مفتون بولمک ایلہ انکا کونکل بریب، انے صرف خیرات اتیب توشۂ راہ عقبی قیلماق دن غافل بولوب عین فراغت وتکاثرہ دہ تورگانینک دہ، ناگاہ اولوم بورگوتے بغتۃً توشوب، سنی چنگالیغہ آلغاچ، اول کونکل قویغان دولت دبای لیقینک دن آیریلیب عمل خیردن تہی دست لیق ایلہ، قرانغو گورایچرہ فقیر ومسکین بولوب کیریب، درگاہ الہی دہ مفلس وبیچارہ وارتوروشن دن ایلگاری، اموالینک نے خدایولیدہ خیرات غہ صرف ایلاب، توشۂ عقبی قیلماق نے، وآخرت دہ نفع بیرادورغان خیرعمل لارغہ شتاب اتیمک نے، غنیمت بیلگیل دیمک دور،

چنانچہ صحیح بخاری دہ حضرات انس رضؓ دن روایت قیلیب دورکہ ایتیب دور قال رسول اللہ

ٹ یوحدیث نے حاکم مستدرک دہ بیہقی شعب الایمان دہ ابن عباس دن مرفوعاً روایت قیلیب دورلار وابن مبارک کتاب زہدہ سند صحیح ایلہ عمرو بن میمون دن مرسلا روایت قیلیب دورواینچنین امام احمد کتاب زہد دہ وابو نعیم حلیۃ الاولیاء دہ و بیہقی شعب الایمان دہ عمرو بن میمون دن مرسلا روایت قیلیب دورلار ۱۲ منہ

صلے اللہ علیہ وسلم یتبع المیت ثلثۃ فیرجع اثنان ویبقی معہ واحد یتبعہ اہلہ ومالہ وعملہ فیرجع اہلہ ومالہ ویبقی عملہ یعنے رسول خدا دیدی کہ میت غہ اوچ نرسہ قبرستان ایچہ ایرگا شیب بیرگہ بارور سونگرہ ایکی نرسہ یانیب کلور دیرنرسہ انینک ایلہ قبرغہ بیرگہ کیریب ہمیشہ انینک بیلان بیرگہ بولور میت غہ ایرگا شیب انینک اہل وعیالی ومالی وعملی قبرستان ایچہ بیرگہ بارور سونگرہ انینک اہل وعیال ومالی قبرستان دن یانیب کلورلار وعملی انینک ایلہ قبرگہ بیرگہ کیریب باقی قالور

ای غنی لار اعتماد ومحبت تمام ایلہ جمع ایلاب خدا نینک یولی دہ انفاق قیلماق غہ بخیل لیق ایلہ کوز لار نیکیز قیماغان دنیا لار نیکیز سیز لار اولما گلیک برلہ دنیادہ قالیب قبرغہ عمل لار نیکیز بیرگہ کیرادور غان ایہ پس ایمدی اول کونگلونیکیز نینک مرغوبی وجانینیکیز نینک مطلوبی بولغان دنیا لار نیکیز لے بو دنیادہ دشمن لار دینگیز غہ قالدورماي آخرت غہ آلیب کیمک لے خواہلاسانگیز انے اوزینگیز بیلان بیرگہ قبرغہ کیریب سیز غہ ہمیشہ مونس بولغودیک اعمال خیر لار غہ صرف ایتمک لے لازم ولابد بیلینگ

ویہ صحیح بخاری دہ عبداللہ بن مسعود دن نقل قیلیب دورکہ اول ایتیب دور قال النبی ایکم مال وارثہ احب الیہ من مالہ قالوا یا رسول اللہ ما منا احد الا مالہ احب الیہ قال فان مالہ ما قدم ومال وارثہ ما آخر یعنے رسول خدا دیدیکہ سیز نینک قیسی بیرنیکیز دورکہ اول کیشی وارثے نینک مالی اوزی نینک مالی دن محبوب راق دور صحابہ لار دیدیلار کہ بیز لادن ہیچ بیرکشی یوقتورکہ مگر انکا اوزی نینک مالی محبوب راق دور رسول اللہ دیدی کہ اگر ایش موندا غ ایہ پس محقق بیلگ کرک کہ اول مال کشی نینک اوزی نینک مالی دورکہ انے اوزیدن ایلگاری ذخیرۂ عقبی ایلاب بیاریب دور واول مالی کہ انے دنیادہ قالدوروب دور اول مال وارثے نینک مالی دور شعراء حکمت بیان لاردن رضی سرور نام شاعر حکیم اوشبو حدیث شریف مضمونیدہ بو نیگلیغ دیب دورکیم نظم

جاہلی جاہل گمان داری کہ دنیا مال تست ✤ غافلی غافل نمیدانی چہ دردُ نبال تست
آنچہ خوردی رزق موران آنچہ بردی مفت خاک ✤ آنچہ ماندی مال وارث آنچہ دادی مال تست

مذکور حدیث شریف دہ انسان لے آخرت دہ فائدہ مند اولمک اوچون اعمال خیر غہ واحسان غہ مالی لے صرف ایلاب اوزی دن ایلگاری ممکن قدر اوبدان عمل لار لے اللہ تعالے نینک درگاہی غہ تقدیم ایتمک غہ ترغیب باردور زیراکہ اوزیدن سونگ دنیادہ قالدورغان ہمہ اموال وسامانے وارث لار لیغہ ملک بولور پس اگر وارثے اول مالی دہ طاعت الہی لے عمل غہ کلتورسہ بے شبہہ انینک ثوابی ایلہ اوزی مخصوص اجور بولور اول مال نے جمع قیلماق دہ کلفت ومشقت لار لے چیککان وانے اللہ تعالے لے نینک یولیدہ صرف ایتمک غہ بخیل لیق قیلغان اولغی صاحب جیسی غہ اندن ہیچ بہرہ اولماس انے تاپماک دہ حرص وآز برلہ کورگان کلفت وتعبی دن اوزگہ وآفتاب قیامت حرارتیدہ تورو ب انکا حساب بیرمک شدتینی چیکمک دن اوزگہ واگر وارثے اول مال نے معاصی ومناہی دہ صرف ایتسہ بازاولغی صاحب بخیلی غہ انینک شدت حسابینی چیکمک دن باشقہ ایش یوقتور

موندا غ بولغان سونک اہل دولت وغنا بولغان کیشیلار غہ لازم دورکہ کلفتِ بیشمار ایلہ یغقان دنیا لاری نینک منفعتی نے اوزلاری کوزمک غہ سعی ایتیب حیات وصحت لیک نے مغتنم بیلیب، ذخیرۂ آخرت بولادورغان خیرات غہ انفاق قیلغای لار، کیشی نینک اوزصحتی وہ قیلغان صدقاتی افضل وفائدہ لیک دور آندا غ کہ حدیث شریف وہ وارد بولوب دور، رسول خدا صلے اللہ علیہ وسلم دیمیش لار، افضلُ الصدقۃِ اَنْ تَصَدَّقَ وانت صحیحٌ شحیحٌ تَأْمُلُ الغنی وتَخْشَی الفقرَ ولا تُمْہِلَ حتی اذا بلغتِ الحلقومَ قلتَ لفلان کذا ولفلانٍ کذا الا وقد کان لفلانٍ یعنے صدقہ نینک افضلی اول دورکہ سن صدقہ قیلغای سن اولحالدا کیم سن تندرست دورسن، ومال غہ نہایتی حریص والے نفقہ قیلماق غہ بخیل دورسن غنی لیقی نہایتِ امید ایلہ کوزتوتاسن، وفقیر لیق دن قورقاسن، وصدقہ قیلماق نے اول وقت غہ تاخیر قیلغای سن کہ، جانینک بوغزونک غہ یتکان چاغ وہ فلانی غہ موندا غ، فلانیغہ موندا غ دیب وصیت قیلاسن، آگاہ بولونک کیم اول حال وہ اول وصیت قیلینغان ہمہ مال لار فلانۓ نے لار نینک دور،

مناکورا سیز موپیغمبر خدا صلے اللہ علیہ وسلم دیب دورکہ، اوزصحت وحیاتینک وہ ایتکان احسانینک افضل ومنفعت بخش دور، جان حلقوم غہ کلکان وہ مالینک وارث لار نینک ملک مخصوصی بولوب قالادورسینک تصرفینک اندن اوزولادورالسان مال غہ حریص ومایل بولوب تورغان چاغ وہ اوزنفسین کیچیب قیلغان انفاق واحسانی افضل دورناچارلیک ہنکامی غہ یتکان وہ قیلغان انفاقی دن نیمہ فائدہ، صدقہ قیلماق نے سابق لیغینک نے غنیمت بیلیب حیات لیغینک وہ قیل، زینہار جان غرغرہ غہ کلکان ہنکام غہ قالدورمہ دیب، نظم

ہشیار باش خواجہ کہ ازمرگ چارہ نیست ✤ غافل مشو کہ عمر عزیزت دوبارہ نیست،
درزندگی بکوش کہ فرصت ہمیں دمست ✤ زیراکہ روزِ مرگ بکس آشکارہ نیست،

ایمدی ای اغنیای احسان شعار لار تندرست لیق حال وہ انفاق وصدقہ ایلامک ایلہ، اوزینگیز دن ایلگاری درگاہ الٰہی غہ اعمال خیر بیارمک نے ایلتا سانگیز، محتاج وبینوا ومسکین لار حال لاریدن خبر آلینک، وملت اسلام نینک اوغول وقیزلاری نادان قالیب علم وہنر یوقلیغی دن سائل لیقغہ وضلالت یولی غہ گرفتار اولماسلیق لاری اوچون، مکتب لار بنا ایلاب اولار غہ احکامِ دینیۂ لازمی بیلدورمک غہ ودینوی کسب لار اوگرتمک غہ، اجتہاد قیلینک،

واہل اسلام نینک فقیر ومسکین لارے، یا اوزلاریدہ قناعت یوقلیغی دن ویا اغنیا واقتدارارباب دہ احسان وشفقت اثری بولماغانلیقیدن، فقروافلاس لیق ایلہ کوچہ لاردہ رذالت ایلہ شیونِ اسلام

لہ بوحدیث نے امام بخاری کتاب زکات دہ باب فضل صدقۃ الشحیح الصحیح دہ وکتاب وصایا دہ باب الصدقۃ عند الموت دہ ابوہریرہ رضی اللہ عنہ دن روایت قیلیب قیلیب دور ۱۲ منہ

لہ یعنی وارث لار نینک دور ۱۲ منہ

بولوب یورماسلیک لاری اوچون، غربا خانہ لار، دارالماکین لار، بنا قیلیب، اولارنینگ پیرو مریض و ناتوان و کسب دن عاجز لاری نینگ تأمینِ معاش لارے بارا سیدہ اجتہاد کورگوزونگ

ای غنی لار سیز لار غہ بو ثروت و دولت و جاہ لار نے قیلغان، پروردگارِ کریم، اوز کلام قدیمیدہ فقیر و مسکین و یتیم و ابن السبیل و بینوا و محتاج لار غہ احسان قیلینگ دیب سیز لار غہ امر قیلا دور، و قیلغان احسانلیکیز نینگ اجر و ثوابینی مینینگ نزدیمیدہ اضعاف مضاعفہ تا پاسیز دیب تشویق قیلا دور، حتی کہ سیز لار نینگ اول قیلا دورغان انفاقلیکیز نے منکا قرض حسن بیرینگیز دیب سیز لار دن سورا یدور،

و اول پروردگارِ عالم نینگ پیغمبر اکرمی احادیث شریفہ سیدہ سیز لار نے کرامات و مرات انفاقغہ ترغیب ایتا دور، و بو تو غریدہ ثواب بیشمار تا یمک ایلہ بشارت لار بیرا دور، پس بو قدر آیات و احادیث دن مستنبط و متعظ بولمای تغافل کورسا تسانگیز، و سیز غنی لار نینگ بو باب داکی بے اعتنالیق لار ینگیز نینگ آثار فساد مداری ایلہ، ملت اسلام نینگ نہ قدر مستعدِ علم و ہنر بولغان قابلیت لیک صبی لاری، نادانلیق شولہ عنیدن، قلندر، قمار باز، و خمار، و نشہ کش و اوغری بولوب، عاقبت جنایت عظیمہ ایلہ خطای حبس خانہ لاریدہ جہنمی لار کبی محبوس، و یامون آلدیدہ دوزخی لار دیک بیون لاریدن سلاسل و اغلال ایلہ مغلول بولسہ لار، و ملت اسلام نینگ نہ قدر معصومہ قیز و خاتون لاری علم و ہنر یوقلیغی دن یعنی نادانلیق شولیغی دن، غیر دین لار نینگ الشیکی دہ خادمہ، و تحت لاریدہ فراش اولمک ایلہ، دین مقدس اسلام غہ ننگ و عار و ملت اسلام غہ یوز قرالیق کلتورمک دہ بولسہ لار، و بر مونچہ فقیر و مسکین و عاجز و محتاج لار سیز اغنیا لاردہ ترتیب لیک صدقات و احسان بولماغان جہتدن، کوچہ لاردہ بر احوالِ فلاکت اشتمال ایلہ، یارو اغیار لار غہ احتیاج و سوال قولی نے اوزاتیب، کمال مسکنت و الحاج ایلہ سورانیب، ملت اسلام غہ حقارت کلتوروب یورسہ لار،

و سیز غنی لار نینگ دارالماکین و غربا خانہ لار ینگیز بولغان سبب دن، بعضے عاجز غریب بینوا لار پناہ آلا دورغان جای تاپمای، مرورگاہ و کوچہ لاردہ و حمام نینگ کول خانہ لاریدہ مجروح و بیمار لیق ایلہ، بر ہیئتِ طاقت فرسا ایلہ حالتِ رمق دہ اینگراب ناتوان و زار لیق دہ یاتہ لار، و اولار نینگ احوالے دن کیم خبر آلماسہ، و اول فلاکت رسیدۂ محنت کشیدہ لار دن بعضے سے درد و بلا شدتیدن جان بریب اولوک لاری غسل سیز و کفن سیز اوچ تورت کون لار دفن قیلنمای جیفہ بولوب یاتہ، و سیز اغنیا لار اوز منافع لار ینگیز غہ مشغول لیق ایلہ موندا غ الیش لار دن غافل بولوب امرار روزگار ایلاسانگ لار، بالفرض بو دنیادہ بو الیش لار سبی ایلہ مؤاخذہ قیلینمای سانگ لار مو، تانکلا قیامت کون درگاہ الہی غہ بارگاندہ ہم بو الیش لار دن سوال قیلینمای میز دیب گمان قیلا سیز لار مو. حقا کہ بو الیش لار دن سورالماقینگیز آیاتِ قرآنیہ و احادیث نبویہ مضمونیچہ مقرر دور،

اللہ تعالے کلام قدیمیدہ تقوی اندیشہ بندۂ برگزیدۂ احسان پیشہ لارے حقیدہ دیب دورکہ، و فی اموالہم حق للسائل والمحروم. یعنی اول متقی لار نینگ اموالی دہ سوال قیلغوچی لار اوچون، و ہم حیاء دن

سوال قیلا لمای عفیف لیق ایله محرومِ خیر بولمیش کشی لار اوچون حق ونصیب بار دور۔

تآلی اول سخا پیشہ لار انداغ اشخاص مرۆت اختصاص لار دور کہ احسان لاریدن امید قیلیب سوال قیلیب کلکان کیشیلار غہ ہم عطا قیلا دور لار، وہم ہیچ کیشیدن سوال قیلمای اوز حالی نے بیلدورماے خیر وسخاوتِ اغنیا دن محروم قالغان لار نے ہم ایتاب تاپیب احسان لاریدن بہرہ وَر قیلا دور لار دیمک دور۔

بو کلام آلہی دا کی حق، اغنیا لار نینگ اموالی دہ فرض قیلینغان زکات دن باشقہ حق دور، بنابرین سائر مستحق لار بویردہ ذکر قیلینماميش، انداغ کہ حدیث شریف دہ کلیب دور کہ رسول خدا صلے اللہ علیہ وسلم دیب دور لار اِنَّ فی المالِ لحقًّا سوی الزکاۃ یعنے مالِ اغنیا دہ زکاتِ مفروضہ دن باشقہ ہم البتہ حق واجب بار دور، واول حق واجب احوالِ عارضہ مقتضاسی چہ انسان غہ لازم بولا دور، مثلاً والدَین واقارب نینگ نفقاتی، وصلۂ رحم، ومضطر وعاجز لار غہ طعام وکسوہ برمک، وابن سبیل مسافر لار غے یوللاماق، وشونگکا اوخشہ نرسہ لار۔

وحدیث شریف دہ کلیب دور، رسول خدا صلے اللہ علیہ وسلم دیب دور لار، وَیلٌ لِلاغنیاء من الفقراء یومَ القیامۃِ یقولون رَبَّنا ظلمونا حقوقَنا فیقول اللہ وعزتی وجلالی لَاُدنینکم ولَاُباعِدنّھم ثم تلا رسولُ اللہ الآیۃ۔ یعنی قیامت کونے فقرا لار جانبیدن اغنیا لار حال لاریغہ وای زیرا کہ فقیر الار درگاہ آلہی غہ شکایت قیلیب ایتا دور لار کہ پروردگارا اغنیا لار بیز نینگ حقوقیمیز نے بیر لار غہ بیتکوزمای حقیمیز دہ ظلم قیلدے لار دیب، پس پروردگارِ عالم ایتا دور کہ عزت وجلالیم بیلہ قسم قیلامن کہ البتہ سیز لار نے اوز فضل والطافیم غہ یقین قیلامن، والبتہ اول مانعِ حقوقِ فقرا بولغان اغنیا لار نے فضل والطافیم دن یراق قیلامن دیب سوگندہ رسول اللہ اوشبو آیت نے اوقودی لار۔

پس موندا غ کہ ایہ فقیر الار نینگ حال لاریدن خبر آلمک اغنیا لازم دور، ای اغنیای مسلمین درگاہِ رب العالمین، دن جبرئیل امین، واسطہ سی ایلہ پیغمبر سید المرسلین، غہ نازل بولغان قرآن مبین دہ انما المؤمنون اخوۃٌ دیب دور، یعنے ہیچ شبہہ یوق کہ مؤمن لار بیر بیر لاریغہ دینی برادر لار دور (واقع دہ حیاتِ فانیہ غہ سبب بولغان براصل غہ یعنے برآتا غہ نسبتی بار کیمسہ لار نے برادر آتا لار مؤمن لار ایہ حیاتِ ابدیہ غہ سبب بولغان براصل ایمان غہ انتساب ایلامک لاری ایلہ بیر بیر لاریغہ یقین برادر لار دور لار۔ یعنے دینی برادر لیک نسبی برادر لیک دن بلیغ وقوی راق دور، بوجہت دن حصرا دیب بولغان کلمۂ انّما ایلہ کلتوروب دور، یعنے برادر لیک الحق مؤمن لار آرا سیدہ غینہ دور)

بو کلام آلہی مضمونیچہ یوقاریدہ ذکر قیلینغان اسلام غہ ننگ وعار بولوب یورگان مسلمان لار، سیز غنی لار نینگ دینی برادر لار نیکیز ودینی ہمشیرہ لار نیکیز دور، سیز لار اوز بالا لار نیکیز، ونسبی بروار وہمشیرہ لار نیکیز نینگ ناوانلیق وبی ہنرلیق سببیدن موندا غ مسکنت ورذالت وضلالت دہ ملّتِ اسلام غہ عار وناموس کلتوروب یورمک لاریغہ البتہ راضی اولمایسیز، وجدانیکیز انے قبول ایتماید ور، پس اول

دینی برادرلارینگیز و دینی همشیره لارینگیز نینگ هم موندا غ نادان لیق باعثی ایله گرفتار فقر و احتیاج و مبتلا مسکنت و اضطرار بولغان جهتدن رذالت و ضلالت ده بولوب، دین و ملت غه ننگ و عار، و یوز قرالیق کلتوروب یورمک لازیغه راضی بولمانک، موندا غ قباحت ایش لارنی برأی العین کوروب توروب تغافل قیلماق نی وجدانینگیز قبول قیلماسون، مونینگ چاره سیغه تشبث کورگوزونک، و حساب گاه قیامت ده معرض سوال غه دوچار اولمک دن حذر قیلینگ،

حدیث شریف ده کلیب دور، انس بن مالک رضی الله عنه روایت قیلیب دور، رسول الله صلے الله علیه وسلم دیب دور لا یؤمن احدکم حتی یحب لاخیه مایحب لنفسه یعنی سیز اهل اسلام نینگ برارتہ سی مؤمن کامل بولمایدور، تا اوزیغه نیمه نی که خواهلایدور اوز مسلمان برادریغه هم انی خواهلامانغونچه دیب،

پس بو حدیث مضمونیچه ای عنی لأراوز بالارینگیز غه ونسبی برادرلارینگیز غه واوز نفس لارینگیز غه البته بو دنیا نینگ راحت و رفاهیتی نی خواهلایسیز، و بالالارینگیز نینگ دنیا ده سعادت برله یشامک لارینی دوست توتایسیز، یوقاریده ذکر قیلینغان فلاکت لارغه دوچار و رذالت و تباه لیک لارغه گرفتار بولوب یورگان اسلام اولادی و مسلمان لارهم آیت مذکوره نینگ نصی بیونچه سیز لارغه برادر و قرینداش بولغان، سونگ، اولارغه هم دنیا نینگ رفاهیتی نی خواهلاب، اولارنینگ مودنیا ده سعادت و راحت برله یشامک لیک لارے نینگ یولینی آماده قیلاقغه اجتهاد کورگوزونک، واول برادرلارینگیز نینگ موندا غ فلاکت و رذالت لارده بولمکی نی خواهلامانک، چونکه اوزونگیز نینگ موندا غ احوال فلاکت اشتمال ده بولمک لیکینگیز نی البته ایستامایسیز پس اوزونگیز غه خواهلاگان نرسه نی دینی برادرلارینگیز حقیده خواهلاب انکار اضغه بولسانگیز اول حال ده مؤمن کامل لیق صفتی ایله صفتلانمک غه لایق بولمایسیز،

پس بو معنی لارنی اوبدان تأمل برله فکر قیلیب، مونینگ چاره سیغه اقدام و اهتمام کورگوزونک ربنا آتنا من لدنک رحمة، وهیئ لنا من امرنا رشدا

نیز مؤمن لارنینگ بو سورۂ شریفه دن آلادورغان حظ و فائده میز بوکیم، دنیا نینگ اموال فانیه سی نینگ تولالیقی، ومنصب وجاه نینگ عزت و حرمتی غه مغرور اولوب، فخر و مباهات قیلیشماق و حطام دنیوی نی یغماقغه حریص بولمک ایله، حق دن واستعداد آخرت قیلماق دن غافل بولماغای میز، و زیارت قبور دن مقصود اولوم نی یاد قیلماق ایکانینی ملاحظه ایلاب، اوزیمیز نی دائم زیارت قبور ده تورگان دیک بیلیب اولوم نی همیشه نصب العین اتیکامیز، وقیامت کونینی واندہ بولادورغان احوال شدت اشتمال لارنی وجنم نی عین الیقین ایله کوروشدن ایلکاری، بصیرت کوزی برله کوروب اول ایش لارنینگ حق لیغی نی هیچ شک وشبهه سیز اعتقاد جزمی ایله بیگامیز، ووجود میز داکی نعمت جمانی و روحانی دسائر نعم موهوبه لارایله مسئول بولمک لیکیمیز نی حق وصحیح اعتقاد قیلیب دائما اظهار عبودیت ایلامک برله، اول نعمت لارنینگ ادای شکر و سپاسی غه قیام و اهتمام کورگوزگامیز

وغفلت برلہ ناشکرلیک ایلانک ایلہ حشر گاہ دا معرض حساب دہ تویخ وعتاب ایلہ مسؤل اولمک دن پناہ تیلاب حذر دہ بولگایمیز،

سورۂ شریفہ نینک فضیلتی حاکم مستدرک دہ عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما دن روایت قیلیب دور، رسول خدا صلے اللہ علیہ وسلم اتیب دورلار ألا یستطیع احدکم ان یقرأ الف آیۃ فی کل یوم قالوا ومن یستطیع ان یقرأ الف آیۃ قال أما یستطیع احدکم ان یقرأ الہاکم التکاثر یعنے آیا سیز مؤمن لار نینک برنیکیز ہر کون دہ برمینک آیت قراءت قیلماق غہ قادر بولمایدورمو، صحابہ لار دیدی لار کہ ای رسول اللہ کیم دور کہ مینک آیت اوقوماق غہ قادر بولا آلا دور، رسول خدا دیدی کہ آیا سیز نینک برنیکیز الہاکم التکاثر سورۂ سی نے اوقوماق غہ قادر بولالمامدور، تالی سورۃ التکاثر نے اوقوماق فضیلت دہ قرآن دن برمینک آیت نے اوقوغان بیلان برابر دور دیگان بولور،

تمام بولدے سورۂ تکاثر تفسیری بتوفیق اللہ تعالے دارشادہ والغامہ ؛

سورۃ العصر مکہ دہ نازل بولمیش، آیت لاری اوچ، کلمہ لاری اون تورت، حرف لاری آلتمیش سکز دور

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

وَالْعَصْرِ ۝ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَفِیْ خُسْرٍ ۝ عصر بیلان (یعنی آدم لار نینک حرکت وعمل لارے واقع بولغان زمان) بیلان قسم قیلامن کہ تحقیق جنس انسان لار (سعی لاریدہ وعمر لارینی صرف ایتمک دہ) البتہ اولوغ زیان دہ وگمراہ لیق دہ دور لار،

اوشبو قسم قیلینغان عصر بارا سیدہ مفسر لار اختلاف قیلیب دور لار، اکثر لاری عصر دن مراد دہر یعنے مطلق زمان دیب دور لار، وابن جریر طبری بو قول نے حضرت علی دن وقتادہ دن نقل قیلیب دور، یز مو بو یردہ عصر بارا سیدہ نقل قیلینغان احتمال لار جملہ سے دن عصر دن مراد دہر یعنے مطلق زمان دیگان قول نے ترجیح قیلدوق، انینک اوچونکہ صحیح بخاری دہ والعصر نینک تفسیری دہ وقال یحیی العصر الدہر اقسم بہ دیب دور، بخاری رحمۃ اللہ نینک روایتی غہ استنادقیلدوق، وہم کورامیز کہ عرب نینک کلامی دہ عصر لفظی نے دہر یعنی مطلق زمان معنے سی دہ استعمال ایلانک شائع دور،

ستونگدہ دہر نینک مقسم بہ بولمک لیغی دہ برنیچہ وجہ لار بیان قیلیب دور لار، برنچی وجہ دہر برلہ قسم قیلماق انینک انواع عجائب غہ مشتمل بولغانلیقی اوچون دور، انداغ کہ فصول اربعہ نینک مختلف بولمکی، واولار نینک ہر بری غہ خاص بولغان احوال وحکم لار سبب ایلہ مخلوقات احوالی نینک منتظم ومرتب بولمکی، وقدرت عزیز علیم تقدیری برلہ کیچہ وکوندوز نینک بربریغہ متعاقبا اوتوب تورمکی ایلہ مصالح عالم

نینک اکمل ترتیب واحسن نظام اوزرہ منتظم اولمکی، وکیچہ وکوندوز نینک بربری نینک ارقہ سیدن تورماکی، وہرایکی سی نینک گاہا اعتدال دہ بولوب گاہا بربرلاریغہ کیرلشمک ایلہ اوزون وقسقہ بولوشمکی وروشنالیق وقرانغولیق دہ والیسیغ لیق وسوغوق لیقدہ مختلف بولمک لیک لارسے، بری دہ حیوانات لار منتشر بولوب بینہ بری دہ سکونت دہ بولمک لیک لاری، وعصر نینک قرن لاروبل لاروآی لاروکون لاروساعت لارغہ منقسم بولمک لیغی کبی نرسہ لارکہ بولار نینک بارچہ سی اللہ قادر حکیم نینک قدرتی وحکمتی غہ دلالت قیلادور غان دلائل لاردن بردلیلی، وبرہان لاردن بربرہانی دور، (یعنے عصر کارخانہ سی نے موندا غ عجائب صنعت لاربرلہ ادارہ قیلغوچی وانینک ایچیدہ اوتکوزولکان ہمہ ماکینہ وآلات لاری نینک اوزمرکزی دہ حرکت غہ کلیب تورمکی ایلہ، مصالح عالم وبنی آدم نینک نظام وترتیب اوزرہ بولمکی، ہمہ سی جمیع قوت لاروقدرت لاراوزرہ غالب وقاہر، بر واجب الوجود حکیم قادر نینک قدرت عظمت آیاتی نینک تاثیری دوڑ دہری لاربوتوغریدہ عقل حقیقت بین نظری ایلہ قرالمای، سطحی نظر ایلہ بوایش لارنے طبیعت غہ اسنادایتادورلار، امید کہ دیدۂ بصیرت لاری آچیلیب، عقل حقیقت رہنمون لاری حقایق اشیا نینک اسراری نے کماینبغی ادراک ایتمک مرتبہ سی غہ یول تاپغاچ محیط اطلسی دہ بردیر تینا وط کوہ پیکر ہمۂ ماکینہ وادواتی ایلہ مہیا بولمک ایلہ، انے ادارہ قیلغوچی ماشینیست بولماسہ حرکت غہ کلماس لیکیدہ شک یوقتلیغی ایلہ استدلال ایلاب، بوکارخانۂ عصرنے ادارہ قیلغوچی برصانع قدیم بولمای چارہ یوقتوردیب، واجب الوجود تعالی نینک وجودیغہ اقرار قیلورلار،)

بلکہ دہر نینک اوزی ہمہ اشیا نینک عجایب راتی دوردیمیش لار، چونکہ اول بر موجودی دورکہ معدوم نمود، ومتحرکی دور ساکن نما شعر ؎

وارَی الزَّمان سفینۃً تَجْری بنا ✤ نحو المنون ولا تُریٰ حرکاتُہ،

ودہر مشتمل بولغان عجایب لاردن بیری بوکیم انسان نینک عمری نینک بقیۃ سی برعزیز گوہری دوریکم انینک ہیچ بہاسی یوقتور، چونکہ انسان مینک یل عمرکو رودب، ہمہ سی نے غفلت وباطل لیق دہ ضایع قیلیب، سونکرہ توبہ ایلاب توبہ ایلاب دگارہ آلمی غہ یانسہ، سونکرہ عمری نینک اخیرغی لحظہ سی دہ توبہ وانابت برلہ وفات بولسہ، اول کیمسہ ابدالآباد جنت دہ باقی قالور، پس دہر اوشبو مبارک برلحظہ زمان غہ مشتمل بولمک لیکی جہتے ایلہ اشرف اشیا، واَجَلّ نعم دور، موندا غ بولغاچ انینک ایلہ قسم قیلماق انینک شرفی جہتدن شایان ومناسب دور، بومعنی غہ تنبیہ قیلماق اوچون کیم انسان نینک عمرے نینک ہر برساعت وزمانی برفرصتی غنیمت، وگوہری بے قیمت دور، انسان انے ضایع ایلامک ایلہ اولوغ خسارت دہ دور،

نقل قیلیب دورلارکہ برقری آدم شفیق بلخی رحمۃ اللہ علیہ نینک قاشیغہ کلمیش ودیمیش کہ سن تولا معصیت لارغہ مرتکب اولوب عمریم نے غفلت برلہ ضایع قیلیب دورمن، الآن توبہ قیلماق اوچون کلدیم، شفیق بلخی دیمیش کہ ایلگری راق کلمای کیچ کلیب سن، کیچ کلیب سن اول پیر دیمیش کہ پات

کلدیم، پات کلدیم، شفیق بلخی دیمیش کہ پات کلگانینک نچوک دورحالبوکہ قری یتق نینک نہایتیدن رمق اوزرہ قالیب سن، پیرومیش کہ کیمکہ اولوم دن ایلگاری توبہ غہ کلسہ اول پات کلگان بولور شفیق دیمیش کہ آری پات کلدینک پات کلدینک۔

بونقل دن ہم بلیندی کہ انسان نینک عمری دن باقی قالغان برلحظۂ زمان توبہ قیلغان انسان غہ نعمت لارنینک اولوغی دور، موندا غ بولغاندن سونک عہ لازم دورکہ ہر برلحظہ عمری نے بقیۂ عمر فرض اتیمک ایلہ غنیمت بیلیب، توبہ وانابت ساری رجوع اتیمک غہ مبادرت کورگوزگای وانے غفلت وہ لوتکوزیک دن غایت وہ قیز غالغای۔

ایکنجی وجہ دہر برلہ قسم قیلماق، انسان لارسوء اعتقاد تأثیری ایلہ دہر غہ نسبت برگان آفات وحوادث نینک نفی ایلہ تعریض ایلامک دور، یعنی انسان عالم دہ اوزلیغہ یتوشکان مکارہ ونوائب نے روزگار غہ اسناد قیلادور، وہمہ شقاوت وخسران نے انکا نسبت بیرادور، اوشبوزعم نے ردّ اتیمک اوچون اللہ تعالے عصر برلہ قسم قیلیب دور، چونکہ برنرسہ برلان قسم قیلماق اینینک شانینی تعظیم اتیمک دن عبارت دور، شک یوقکیم آفات ونوائب نسبت بیریلکان دیمانلیق ظہوریغہ مصدر بولغان نرسہ عادت اولوغلانمای دور، وسزاوار تعظیم ہم ایماس دور، گویا اللہ تعالے دہر غہ قسم قیلماق برلہ اول اعتقاد باطل واکی انسان لارنے تنبیہ ایلاب بیلدورادورکہ زمان حدّ ذاتیدہ خوارکور دلمک غہ وحوادث نے انکا نسبت برمک ایلہ وشنام قیلینماقغہ مستحق ایماس دور، بلکہ زمان خواہ اعمال خیر، وخواہ اعمال شرباربچہ سیغہ ظرف دور، یعنے ابرار لارانده اعمال خیر قیلغاندیک، فجار لارانده افعال شرنے ارتکاب ایتار زمان نینک یمانلیقی ویخشی لیقی اینینک ایچیده عمل قیلغان انسان لارغہ عائد دور زمان ومکان دہ ہیچ برعیب یوقتور، بلکہ عیب وقباحت اوشول زمان دہ یامکان دہ فساد وقبیح ایش لارنے ارتکاب ایتکان انسان لاردہ دور،

اوچونجی وجہ دہر برلہ قسم قیلماق، دہری لارنینک زعمی نے ردّ قیلماق اوچون دور، چونکہ دہری لار اعتقاد لاریدہ عالم داکی حوادث لارد ہر نینک گردش ودوری ایلہ بولادور دیدورلار، حیات وموت وشونکا اوخشہ حوادث سفلیہ نے تأثیرات طبایع وحرکات افلاک غہ نسبت بیریب صانع قدیر نینک وجودی غہ انکار قیلادورلار، اللہ سبحانہ نینک دہر برلہ قسم قیلماقی ایلہ اول گروہ گمراہ نینک زعم لاری مردود اولدے چونکہ اگر وہ ضلالت پژوہ نینک گمان باطل لاریچہ اولمک دتیریلمک وشونکا اوخشہ امور حادثہ لار دہر نینک دوری ومروری برلہ بولسہ، پس فاعل یتق دہ وموجد لیقدہ دہر نینک نعوذ باللہ موجد حقیقی جل شانہ غہ شریک بولمکی، ورقیب مبغوضی ایکانلیکی لازم کیلادور، اللہ واحد قدیر البتہ اوزی نینک مبغوضی برلہ قسم قیلمایدور، اوزی نینک کلام قدیمی قرآن کریم دہ دہر برلہ قسم قیلماقیدن معلوم اولدی کہ دہر حوادث کونیہ نینک منشأی ومُوجدی ایماس دور، بلکہ اللہ قادر ذوالجلال نینک قدرت وحکمت آلہیہ سی دلائلی دن بیر دلیل دور۔

وبعضی لار دیب دور کہ مقسم بہ بولغان عصر دن مراد نماز عصر دور، نماز عصر نینگ فضیلتے جہتدن اللہ تعالےٰ اینگ برلہ قسم قیلیب دور، نماز عصر نینگ فضیلتی غہ دلیل اللہ تعالےٰ نینگ قولی حافظوا علی الصلوات والصلاۃ الوسطی دا کی الصلاۃ الوسطی نینگ حدیث پیغمبر دہ صلاۃ العصر دیب تفسیر قیلینماقی غہ کورہ اللہ تعالےٰ قول کریمی الصلوات دن سونگ صلاۃ عصرنے تخصیص ایلاب، اینگ محافظتی غہ بندہ لارنے امر قیلماقی دور۔ چونکہ تعمیم دن سونگ تخصیص اینگ، اول تخصیص قیلینغان نرسہ نینگ شرف وفضیلتی نے اظہار ایلامک اوچون دور،

ویہ نماز عصر نینگ فضیلتی غہ دلیل، رسول اکرم صلے اللہ علیہ وسلم دن روایت قیلینغان من فاتتہ صلاۃ العصر فکانما وتر اہلہ ومالہ حدیث شریفی دور، یعنے کیمکہ نماز عصر انکا فوت بولسہ گویا کہ اول کشی اہل واولادی ہلاک بولوب ومالی دن آیریلیب بے اہل ومال یلغوز غربت دہ قالیش دور، یعنی ترک کیم دن آیریلیب شوندائ قتیغ مصیبت غہ گرفتار اولمک دن حذر قیلغان دیک نماز عصرنے فوت اینگ دن حذر قیلسون دیمک دور، (بو حدیث نینگ اعراب ومعنی جہتدن بولغان سائر تحقیقی کشف البیان دہ اوضح قیلنمیش دور)

ونماز عصر برلہ قسم قیلماق نینگ یہ بر وجہی بو کیم عرب نینگ بازار لاری عصر وقتیدہ قریب بر پا بولور ایدی، اینگ اوچونکہ عصر وقتیدہ دیوار لار نینگ سایہ سی زمین غہ یایلماک ایلہ حرارت کوتاریلیب، آدم لار نینگ بازار غہ چیقماق لار یغہ مساعدت قیلور ایدی، وقت مذکور اولار نینگ تجارت غہ مشغول یلق قیلا دور غان وآیاب معاش لاری نے تحصیل اینگ شغل کورگوزا دور غان وقت بولغان جہتدن نماز عصرنے اوقو ماق اولار غہ مشقت کورولور ایدی، حالبوکہ حدیث نبوی دہ عمل لار نینگ افضلے اینگ مشقت لیک راقی دور دیمیش،

وبعضی لار دیب دور کہ مقسم بہ بولغان عصر دن مراد رسول اکرم صلے اللہ علیہ وسلم نینگ عصر نبوتیدور، بو قول غہ کورہ معنے آیت گویا بو دور کیم، قسم قیلا من اوشبو عصر عظیم القدر بیلان کیم خاتم الانبیاء محمدؐ نینگ نبوت سعادت آیاتی منصۂ ظہور دہ جلوہ گر اولغان زمان شرافت توأمان دن عبارت دور،

اول عصر عالی قدر نینگ ظہور غہ کلمکی ایلہ، علم ومعرفت وعدل وحقانیت قویاشی افق حقیقت اسلام دن طلوع اتیب، ضلالت وجہالت نینگ ظلمتی زوال غہ یوز قویوب عالم دن چیکیلمک غہ باشلادے لیکن کور باطن انسان لار اول نور سعادت نشور نے ادراک اینگ دن خفاش وار پردۂ جہالت وتقلید دہ مستور اولوب اول لار یغہ ضرر لے زیان لے جلب اینگ دہ دور لار،

عصر نبوت دن مراد زمان بعثت دن آتا آخر زمان دہ اقتراض امت یعنی بولغان زمان سعادت اقتران دور دیمیش لار،

اللہ تعالےٰ جناب رسالت مآب نینگ عصر نبوتے نینگ شرفیتی، وعلو قدریتی بیلدورمک اوچون اینگ ایلہ قسم قیلیب دور،

ای ارباب عقل و فراست بولغان دانشمند زمانہ لار تأمل قیلینگ کہ، جناب رسالت مآب نینگ ظہور نبوتیغہ، شریعت مطہرہ و دین مقدسی نینگ جریانیغہ، ظرف بولغان زمان شرافت توأمان نینگ قدر و رتبہ سی بو مرتبہ دہ بلند بولسہ پس اینینگ اپچیدہ جاری بولوب تورگان شریعت مطہرہ نینگ اولوغلیقی نے و اینینگ صاحبی نینگ اللہ تعالے قاشیدا کی قدر و مرتبہ سی نے و تابع لاری نینگ شرفینی ادراک قیاس ایتمک کرک،

عصر نینگ تفسیری دہ مفسر لار موندن اوزگہ احتمال لار نے موبیان قیلیب دور لار، بیز بویردہ اوچ احتمال نے بیان قیلماق غہ اکتفا قیلدوق، لیکن عصر دہر معنی سی دہ بولغاندہ عصر کلمہ جامعہ سی اللہ تعالے قرآن دہ شب و روز کبی زمان لار برلہ قیلغان قسم لار نینگ بارچہ سیغہ شامل بولا دور، چنانچہ اللہ تعالے قرآن دہ فجر بیلان لیال عشر، شمس۔ ضحی، لیل، و نہار بیلان قسم قیلیب دور، عصر دہر معنی سی دہ بولغان دہ بولار نینگ بارچہ سیغہ جامع بولا دور، بنابرین اللہ تعالی قسمی نے اینینگ ایلہ ختم قیلیب دور،

قولہ الانسان داکی لام تعریف جنس اوچون دور، یعنے جنس انسان لار خسران دہ یعنے نقصان دہ ورأس المالی ضایع اولمک، انسان نینگ رأس المالے نینگ ضایع اولمکی نفسی و عمری نینگ بیہودہ لیک برلہ اوتمکیدن عبارت دور، یعنی انسان ہمہ سعی دنیوی سی دہ، و ہم اشغال حیاتیہ سیغہ عمرینی صرف ایتمک دہ اوز نفسی نے ہلاکت غہ سالغوچی و عمرینی ضایع قیلغوچی دور نظم،

ندیدہ بیہدہ نقد عزیز عمر زدست ✻ کہ بس زیان کنی و مرترا ندار دسود

مگر دنیا نینگ مزرعۃ الآخرۃ ایکانینی بیلیب، پروردگار عظیم طاعتی برلہ عمل قیلغان مؤمن عامل اولر أس المال بولغان عمر عزیزینی ضایع قیلغوچی ایماس دور، بلکہ اول رأس المالی بولغان عمری نے صرف ایلاب سعادت ابدیہ اکتساب قیلماق ایلہ تجارتیدہ فائدہ جلیلہ حاصل ایتیب دور، چونکہ دنیا نی خسیس فانی مقابلیدہ اول انسان شرف نفیس باقی غہ تیب دور،

قولہ الانسان داکی لام تعریف عہد اوچون بولوب مراد انسان دن سورۂ متقدمہ داکی اموال دنیا برلہ تفاخر ایلامک سیز لار نے حق دن غافل قیلدی دیب خطاب قیلینغان انسان لار دور دیساک مو و اللہ اعلم یراق اولماس،

بو احتمال غہ کورہ انسان معہود کم خطابیہ مخاطب اولمیش انسان لار اولو، و بو سورۂ کریمہ ایلہ سورۂ تکاثر اورتا سیدہ من حیث المعنے رابطۂ تامہ باریغی اوچون سورۂ تکاثر نینگ عقیدہ بو سورہ نینگ مرتب قیلینماقی نینگ حکمتی غہ ہم بو احتمال غہ نظراً اشعار باریغی بیلینور،

و معنی آیت موندا غ بولور کیم اول اموال فانیۂ دنیا نینگ تولالیقیغہ مغرور اولوب حق دن غافل بولغان انسان لار البتہ اولوغ زیان و نقصان دہ دور لار،

بو قولیمیز غہ اللہ تعالے نینگ قول کریمی یا ایہا الذین آمنوا لا تلہکم اموالکم ولا اولادکم عن ذکر اللہ و من یفعل ذلک فاولئک ہم الخاسرون دلیل و شاہد دور، یعنے ای مؤمن لار مال لار نگیز و بالا لار نگیز

نینک شغلی وتدبیری سیزلارنے اللہ تعالی نینک ذکری دن غافل قیلماسون، وکیمکہ بوایش نے قیلسہ یعنی اموالی واولادی اسے اللہ تعالے نینک ذکری دن غافل قیلسہ پس اول آدم لاردور تمام زیان ونقصان ده بولغوچی لار، چونکہ اولار برشئی حقیر فانی غہ شئ کبیر باقی نے ساتتی لار، موندن اولوغ خسارت بولماس، مثلاً بوآیت ده اللہ تعالے اموال دنیویہ تکثیری غہ سعی واجتہاد ایتمک واولاد اصلاح وتدبیری غہ اشتغال ایلامک سببی ایلہ، ذکر اللہ دن غافل بولغان لارنے عین خسارت ده بولغوچی لاردیب دور،

پس بوآیت دلالتی ایلہ ان الانسان دن مراد سورۂ متقدمہ دا کی مال دنیا نینک کثرتے ایلہ ذکر اللہ دن غافل بولغان انسان معہود لاردور دیساک بعید اولماسہ کرک، واللہ اعلم بمرادہ،

یوا حتمال مراد بولغان ده الا الذین دا کی استثنا منقطع بولادور،

قولہ لفی خسر دا کی تنوین تنکیر خسر نینک اولوغ ایکانلیکی غہ تنبیہ اوچون دور، یعنے الانسان البتہ اولوغ بر زیان ده دور کہ، انینک کثنی نے علام الغیوب نینک اوزی گینہ بیلور دیمک دور،

گناہ نینک اولوغ بولمکی ایکی جہتدن دور ویمیشلار بر نجی جہت حقیده گناہ صادر بولغان ذات نینک اولوغلیقی غہ کوره اول گناہ اولوغ بولور، ایکنجی جہت صادر بولغان گناہ برلہتہ عظیمہ غہ قارشو بولغان جہتدن اولوغ بولور،

دیو ہر ایکی جہت بندہ نینک پروردگار دیغہ مخالفت کورگوزدب گناہ قیلماقیده موجود دور، پس اول گناہ غایت ده اولوغ بولماي چاره یوق دور،

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ گرسیی ده اولوغ زیان ده ایماس دور اندا غ آدم لارکہ اللہ تعالے نینک بیرلیکی غہ ایمان کلتوردی لار، (وحقیقۃً اللہ رب العلمین دن باشقہ ہیچ بر مؤثر یوق دیب جزمی اعتقاد قیلدی لار) واول اعتقاد لاریغہ موافق اعمال صالحہ وخیرات باقیہ کتساب ایلادی لار، پس اول ذوات ملائک صفات لار دنیای فانی خسیس بدلی ده، آخرت باقی نفیس نے اشترا ایلاب، حیات ابدیہ وسعادت سرمدیہ غہ واصل اولدی لار، غادیات رائحات نے بیریب باقیات صالحات نے آلمک نہ نیکلیغ اولوغ فائدہ لیک براستبدال دور

بوآیت دا کی الذین آمنوا دن مراد، اخلاق حمیدہ ایلہ اخلاق ذمیمہ آراسیدا کی فرق نے اعتقاد صحیح ایلہ آیرا غوچی لار، وبنده لار نینک اوستیده اعمال خیر لاریغہ راضی اولوب ثواب بیرادور غان، و اعمال شر لاریدن ناراضی اولوب عذاب بیرادور غان بر حاکم قدیر بار لیغی نے، وہم قیامت کونیده بنده لار غہ دنیاده قیلغان خواہی خیر وخواہی شر عمل لارے اوچون جزا بار لیغی نے تصدیق قیلغوچی لاردور

قولہ وعملوا الصالحات دن مراد اوز نفس لاری واہل واولاد لاری اوچون، وہم بتون ملت اسلامیہ نینک فائدہ سی اوچون، یخشی عمل لارنے وجودغہ کلتورگوچی لاردور،

وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ ده وبر بر لاریغہ حق بر لان وصیت قیلیشتی لار، یعنے اندا غ بر امر ثابت بر لہ کیم انکار انکار اینمک غہ ہیچ بر یول، وانینک محاسن آثاری غہ ایچی دنیاده ہیچ بر زوال یوقتور،

واول امر ثابت اعتقاد دہ دعمل دہ بر معبود یگانہ نینک وجودی غہ تصدیق ایتمک، وانینک کتاب مُبینی ورسول امینی، غہ اتباع قیلماق دن عبارت دور کیم خیر کلّی بو دور، وبو تصدیق واتباع سیز ہرایکی عالم دہ انسان غہ ہیچ برخیر یوقتور، یاکہ حق دن مراد اللہ جلّ شأنہ دور، یعنی حق نینک عبادتیغہ یا طاعتی غہ بربرلارینی بیورو شتیلا دیمک دور، یاکہ حق دن مراد قرآنِ عظیم الشان دور، یعنی اتباع حق غہ (قرآن غہ اتباع ایلامک غہ) بربرلارینی بیورو شتے لار دیمک دور، یاکہ حق دن مراد اسلام دور، یعنی دین حق غہ اتباع قیلماق غہ بربرلاری نے بیورو شتے لار دیمک دور،

ابن جریر طبری وتواصوا بالحق تفسیریدہ، واولار بربرلاریغہ اللہ تعالےٰ نینک کتابی دہ نازل قیلغان امری غہ عمل قیلماق، وہی ایکان نرسہ سیدن اجتناب ایتمک لازم لیغی برلہ وصیت قیلیشتی لار دیب دور،

وقتادہ دن وحسن بصری دن الحق کتاب اللہ دور دیکان اثرنے نقل اتیب دور، مونینک مالی مو یوقاریدہ بیز بیان قیلغان تصدیق واتباع غہ عائد دور،

وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ۝ دینہ بربرلاری نے صبر غہ بیورو شتی لار، یعنی جبلّۃِ بشریہ حکمی چہ نفس امارہ راغب ومایل بولادور غان معاصی دن صبر قیلماق برلہ، وداسی نفس غہ اغیر ومشقت بولادور غان طاعت نے بجا کلتورمک غہ صبر ایتمک برلہ واللہ تعالےٰ بندہ لارینی آزمایش قیلماق اوچون توشورکان بعضے بربلالار غہ صبر ایلامک بیلہ، وصیت قیلیشتی لار دیمک دور

ابن جریر طبری وَاَوصی بعضھم بعضاً بالصبر علی العمل بطاعۃ اللہ دیب دور، وقتادہ دن وحسن بصری دن الصبر طاعۃُ اللہ دیکان اثرنے نقل اتیب دور، وسوندن باشقہ وجہ لے ذکر اتیاب دور، ۵

علامہ نظام الدین قمی اتیب دور، حق باطل نینک خلافی دور، واول جمیع خیرات غہ، وہم قیلماق سزاوار بولغان جمیع فعل لار غہ شامل دور، وصبر جمیع مناہی غہ مشتمل دور، پس اول مستثنیٰ بولغان ذواتِ ملک صفات لار حقیقت دہ امر معروف، قیلغوچی ونہی منکر ایتکوچی ذات لار دور دیگان بولور دیب اھ

ومفسّرِ محقق ابوالسعود افندی یوقاریدہ بیز ترجمہ قیلغان معنی نینک عینی لے ذکر اتیب دور، گویا بیز انینک کلامی لے بعینہ ترجمہ قیلیب میز،

وداوشبو ایکی عمل خیر غہ تواصی قیلماق، یعنی حق وصبر غہ بربرلارینی امر وترغیب قیلیشماق عمل صالح جملہ سی دن بولنک لیک ایلہ، وعملوا الصالحات داکی صالحات تحتیغہ داخل بولوب تورو ب، بازا نے عملوا الصالحات غہ عطف قیلیب عام دن سونگ تخصیص اتیب ذکر قیلماق بو ایکی عمل تمامی اعمال خیر نینک باشی، وہمہ عمل صالح لار قوامی بولغان جہت دن اولار نینک فضل وشرفی نینک بیانیدہ مبالغہ اوچون دور، مگر کہ عملوا الصالحات انسان نینک اوز نفسی لے تکمیل قیلماق غہ تعلقی بار عمل لار نے خاص قیلنسہ، وحق وصبر غہ تواصی دن مراد تکمیل غیر غہ تعلقی بار عمل دور دیسہ، تخصیص بعد از تعمیم

قبیلیدن بولمای باشقہ یا شقہ صفت لار اولور،

حاصلِ کلام انسان نینک اوز سعی و عملی دہ ضرر و زیان چیکمک دن قوتولماقی نینک شرطی انسان نینک حق نے تونماق لیقی و بیلمک لیکی، وحق نے اوزیمہ لازم تو تماکلیکی، وحق نے اوزکو نکلی دہ راسخ و برقرار قیلماغلیقی، و موندن سونک ہر بر انسان نینک اوزگہ آدم لار نے شرعًا اعتقادی فرض بولغان نرسہ لار نے اعتقاد قیلماق غہ دعوت قیلماغلیقی، و دینہ انسان اوزینی وہم اوزگہ آدم لار نے اوہام باطلہ دن، و اعتقادات فاسدہ دن و امورِ دینیہ غہ کیرگوزدیلگان خرافات لاردن، یراق قیلماقغہ سعی ایتمکی، و دینہ ہر بر انسان اوزی نینک اصحابی غہ سعادتِ دینویہ و اخرویہ غہ تیمک دہ یوز کلتورادور غان کلفت و مشقت لار غہ تحمل ایلامک برلہ، و اینچنین دنیا نینک لذت و دولتی دن محروم بولمک لیک کبی مشقت لار، ویا اوزگہ مصیبت و کدورت لار، یوز کلتوروب نفس غہ غایت دہ اغیر حوادث لار واقع اولغاندہ صبر ایتمک برلہ، امر و نصیحت ایلامک دور

صبر غہ امر و وصیت ایلامک حق بیلہ وصیت ایلامک تحتیدہ مندرج بولوب تورو ب بازانے خاصتہ ذکر ایتمک، اوشبو عملِ صبر بارا سیدہ کمال اعتنا نے اظہار قیلماق اوچون دور،

یا کہ حق دن مراد رتبۂ عبادت دور کیم اول اللہ سبحانہ نینک رضاسی غہ سبب بولا دور غان فعل خیر لار نے قیلماق دور، وصبر دن مراد رتبۂ عبودیت دور کیم اول اللہ تعالے نینک بندہ غہ حکم و اجرا قیلغان ہر بر فعلی غہ راضی اولمک دور، زیرا کہ صبر قیلا دور غان یا قیلمایدور غان نرسہ غہ راغب لیق دن نفس نے مجردِ توسمک لیک ایماس دور، بلکہ اللہ تعالے طرفیدن بندہ غہ یوز کلتورگان الیش لار نے ظاہر و باطن دہ کمال راضی لیق برلہ تلقی ایلامک دور دیمیش لار،

ابن القیم الجوزی رحمۃ اللہ اتقان دہ ایتا دور، پس اللہ سبحانہ انسان نینک افعالی صادر بولا دور غان زمان برلہ، اول افعال نینک عاقبتی غہ و اینک کورا دور غان جزا سی غہ قسم قیلدی، و مبدأ برلہ معاد غہ تنبیہ قیلدی کہ، اول مبدأ زمان نے و زمان ایچرہ قیلینا دور غان فعل لار نے و اول فعل لار نے قیلغوچی فاعل لار نے یراتمک دور، و اول خالق قدیر نینک قدرتِ کاملہ سے مبدأ نے یراتمک دن قاصر بولماغان دیک معاد نے پیدا قیلماق دن عاجز ایماسلیکی نے بیلدوردی،

ہم تنبیہ قیلدی کہ اول مبدع ہمہ اشیا بولغان اللہ قدیر نینک زمان نے و انسان لار نے و اولار نینک افعال لارینی یراتمک نے و اولار نینک افعال لاری نے ایکی قسم خیر و شر قیلماق نے اقتضا ایلاگان حکمت الہیہ سی، اخیار لار ایلہ اشرار لار نے برابر قیلماقنی، و محسن لار غہ قیلغان بخشی عمل لاری عوضیدہ جزای خیر برمای، و بدکار لار غہ یمان لیق لاری بدلیدہ سزای بدلاری نی کورساتمای و بولایکی نوع انسان لار نینک بری نے راہ حق و بری نے خاسر قیلمای، مہمل قویماق نے، ہرگز خوا ہلامایدور و اندن ابا قیلا دور، بلکہ انسان اوز طبیعتِ انسانیہ سی حیثیتی دن یعنی طبیعتی اقتضاسیچہ خاسر دور، مگر اول ارباب سعادت لار کیم اللہ تعالے اولار نے اوز رحمتیغہ لایق اتیب دور و صراط مستقیم غہ اولار نے ہدایت قیلیب دور

واولارغه اوزلاری ایمان وعمل صالح حلیه سی ایله متحلی اولوب اوزگه آدم لارغه اوزلاری ایمان وعمل صالح حلیه سی ایله متحلی اولوب اوزگه آدم لارغه ایمان وعمل صالح نی تعلیم ایلامک غه توفیق بیریب دور،

وبو قول الهی سورۂ والتین داکی انسان نی اسفل سافلین غه ردّ قیلغانی، واول مردود لاردن ایمان وعمل صالح برله متصف بولغان لارنی استثنا قیلغانی نینگ نظیری دور (یعنی الله سبحانه اول سوره دا بیز مشیت الهیه میز اقتضا سیچه قدرت کامله میز برله انسان لارنی اعتدال قامت وحسن صورت ده یراتکاندن کین، اولارا اول خلقت حسنه ٔ قویمه غه شکر قیلمای، تابع شهوات نفسانیه بولغاچ اولارنی آخرت ده توبان لارنینگ توبان راقی غه قایتاردوق، مگر اول ذات لارکه معبود برحق نینگ وحدانیتی غه ایمان کلتوروب عمل صالح لار قیلیب اخلاق حسنه اصحابی اولوب دور لار دیمیش ایدی)۔

۲۔ ایمدی قرآن معجز بیان داکی حکمت نی تأمل قیلغیل کہ الله سبحانه بو سورۂ کریمه ده ان الانسان لفی خسر دیب، سونگره اندن قیلنغان استثنا نی تنگ وتخصیص ایلاب الا الذین آمنوا وعملوا الصالحات وتواصوا بالحق وتواصوا بالصبر دیدی، سورۂ والتین ده ثم رددناه اسفل سافلین دیگاچ استثنا نی وسیع وتعمیم قیلیب الا الذین آمنوا وعملوا الصالحات دیب دور، وتواصوا دیماب دور، زیراکه تواصی بینه براولنی ایمان غه وعمل صالح غه بیورمک دور والنسان اوزی ایمان وعمل صالح نی بجا کلتورگاندن سونگ بینه براولنی امر قیلماق اینگ مجرد اوزی نینگ فعلی اوزره زیاده برایش دور، پس کیمکه بینه براولنی اوزی قیلغان عمل صالح غه امر قیلماسه، پس اول کشی بے شبهه اول فائده نی زیان قیلغان بولور، بوجه ایله اول کشی نقصان وزیان ده بولور، اما بوطرزایله زیاده بولمک دن اینگ اسفل سافلین ده بولمکی لازم کلماید ور، اینگ اوچونکه انسان گاهاوز ذمه سنغه واجب بولغان عمل نی بجا قیلادور، اما بینه براولنی انکا امر قیلمایدور، زیراکه امر معروف ونهی منکر مرتبه ٔ زائده دور وگاهاول فرض عین بولادور، وگاهاً فرض کفایه بولادور، وگاهاً مستحب بولادور وحق بیله تواصی قیلماق نینگ تحتیغه داخل دور، انداغ حقی که اول واجب دور، وانداغ حقی کم اول مستحب دور، وصبر نینگ تحتیغه داخل دور، انداغ صبری که واجب دور، وانداغ صبری که مستحب دور،

پس موندا غ بولغاچ اول مؤمن شایسته کردارلار هرقچان آدم لارنی حق غه وصبر غه بیورسه لار اولارغه حاصل بولور، اول قدر رجی که اندن محروم اولوب اوزی زیان تارتادور، اول مؤمن لارکه

---

۵ یعنی ایمان وعمل صالح زیوری ایله اوزلاری متحلی بولوب اوزگه لارنی ایمان وعمل غه بیورگان یعنی امر معروف ونهی منکر نی لازم توتگان مؤمن کامل مکمل لارغه حاصل بولغان اجر وثواب فائده سی دن امر معروف ونهی منکر قیلمای تنها ایمان وعمل صالح برله متحلی وعامل بولغان مؤمن لار محروم وخاسر دور لار دیمکدور ۱۲

لار کہ اوز ذمہ لاریغہ واجب بولغان ایمان وعمل نے اوزلاری بجا قیلیب دورلار، اما انے اوزگہ کیشیلار غہ بیورماب دورلار، اگرچہ بوگروہ اوزلاری نے واہل واولادلاری نے زیان غہ توشورگان غافل لاردن بولماسہ لارمو (یعنے امر معروف وتعلیم واجبات دینیہ قیلمای احکام دینیہ واعمال صالحات۔ ایلہ اوزلاری گینہ عمل قیلغان کیشے لار امر معروف نے لازم توتوب تعلیم امت غہ مباشرت قیلغان۔ ذوات کرام لار حاصل قیلغان ربح غہ فائز اولالمای، اول قدر خسران دہ قالورلار، اگرچہ تقصیر وتکاسل سببی ایلہ مطلق خسران غہ مستحق اولنوچی بولماسہ لارمو) وبرکیسہ برقسم متاع دہ فائدہ قیلوائمکن باشقہ بیہ برقسم متاع دہ زیان قیلسہ اول کیشنغہ زیان اطلاق قیلنیب انے زیان رسیدہ دیبلا دور،

اللہ سبحانہ اول ہنگام کہ سورۃ والتین دہ انسان نے ایکی قسم غہ تقسیم ایلاب، ثُمَّ رَدَدْنَاهُ اسفل سافلین الاالذین آمنوا وعملوا الصالحات دیدی، انسان فقط اوشبو ایکی قسم دہ منحصر ایکانینی بیلدوردی،

انسان دہ ایکی قوہ قوۃ علم وقوۃ عمل بارلیغی، وہم ایکی حالت یعنی حالتی کہ انسان اولحالت دہ غیر نینگ امری ایلہ اعمال نے بجا قیلادور، وحالتی کہ انسان اول حالت دہ اعمال دینیہ بیلان بیلہ برابر امر قیلادور، نہادہ قیلینغانیقی جہتدن خسرہ بولغان انسان لاردن استثنا قیلدی، انداغ اشخاص سعادت اختصاص لارنے کہ ایمان برلہ قوۃ علمیہ لارے نے وعمل صالح برلہ قوہ عملیہ لارینی تکمیل قیلیش لار واعمال دینیہ لارینی ادا ایتمک اوچون غیر نینگ قیلغان تعلیمی غہ بیون سولوب غیر لار غہ اول افعال خیریہ لار برلہ امر ایتمک نے وتعلیم برمک نے لازم توتوب دورلار (بو سورۃ کریمہ نینگ استثنا سی نے خاص ایلامک دہ حکمت بو دور، وتواصوا بالحق وتواصوا بالصبر نے بو استثناوہ زیادہ قیلماغلیق نینگ تحتیدہ بو تبلیغ فائدہ لار مندرج دور) چونکہ بندہ غہ ایکی حالت بار دور، حالت کمال وحالت تکمیل، وبندہ نینگ کمال وتکمیلی ایکی امر غہ موقوف دور حق نے بیلمک غہ، وحق غہ صبر قیلماق غہ پس بو آیت مراتب کمال انسانی نینگ بارچہ سیغہ متضمن بولوب دور کیم اول علم نافع وعمل صالح واول علم وعمل برلہ اوز نفسیغہ وبرادر دینی سیغہ فائدہ تیکورمک، واول علم وعمل برلہ اوزلیغہ امر قیلغان کشی نینگ امری نے توتوب انقیاد کورگوزمک دور،

وہم قولہ تعالے وتواصوا بالحق وتواصوا بالصبر قوت دین دہ پیشوا الیق منصبی غہ ارشاد دور، انداغ کہ اللہ تعالی دیب دور وجعلنا منہم ائمۃ یہدون بامرنا لما صبروا وکانوا بایاتنا یوقنون یعنے اول ہنگام کہ بنی اسرائیل گروہی دن ہیز نینگ آیاتیمیز غہ ہیچ شک وشبہہ سیرالیشا یتب امور دینیہ لاری دہ ہر بر مشقت واغیر لیق لار غہ صبر قیلغوچی حقانیت پیشہ لار بولدی، ہیز امر لیمیز برلہ اولار نے دین اموری دہ پیشوالار قیلدوق (یعنے صبر ویقین شرافتی ایلہ دین الیشی دہ پیشوا اولمک تبہ سیغہ نائل بولادور) پس بو امت اسلامیہ دن موآیات قرآنیہ غہ ہیچ شک وشبہہ سیز چین

مانیب عمل قیلیب، دینِ اسلام نینگ اوامر و آدابی نے نشر و تعلیم اتیمک دہ ہر بر مشقت و مشکلات غہ صبر قیلغان لازمے، امور دین دہ پیشوا لیق مرتبہ سی غہ نائل قیلا مز دیمک دور،

بو تقریر ایلہ عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ دن مرفوعاً روایت قیلغان الصبر نصف الایمان والیقین الایمان کلہ حدیثی نینگ سرّی ہم معلوم اولدی، یعنی صبر ایمان نینگ نصفی دور، ویقین ایمان نینگ کلی سی دور،

صبر نینگ نصف ایمان بولمکی نینگ معنی سی بوکیم، ایمان تصدیقِ قلبی و اعمالِ جوارح دن عبارت دور، اندا غ کہ جمہور اہل حدیث نینگ قولی بو دور،

پس بو قول غہ کورہ ایمان نینگ رکنی ایکی بولوب بر رکنی یقین و بر رکنی صبر دور، یقین مراد معارف قطعی دور کیم، بندہ اول معارف قطعی ایلہ اصولِ دین غہ اعتقادِ جازم ایلامک ایلہ، ہدایت شاہراہیغہ و اصل اولور،

و صبر دن مراد اول معارفِ یقینی مقتضا سیچہ عمل قیلماق دور، معارف یقینی بندہ غہ معصیت نینگ مُضرّ و طاعت نینگ نافع ایکانیلکی نے تو نوتا دور، و معصیت نے ترک اتیب طاعت غہ مواظبت قیلماق ایسہ صبر سیز ممکن اولمایدور، پس بو اعتبار ایلہ صبر نصف ایمان دور،)

و صبر ایکی نوع دور، بر نوعی مقدور غہ صبر ایلامک دور، مصائب و نوازل غہ اوخشہ، و بر نوعی مشروع غہ صبر ایلامک دور، و بو ایکنجی نوع صبر ہم ایکی نوع دور، بر نوعی اوامر غہ صبر ایلامک، و بر نوعی نواہی دن صبر قیلماق دور، اوامر غہ صبر ایلامک ارادہ و فعل نے قیلماقنہ صبر ایلامک دور، و نواہی دن صبر اتیمک ارادہ و فعل دن صبر قیلماق دور،

اما نوع اوّل دہ یعنی مصائب و نوازل کبی مقدور غہ صبر ایلامک دہ، مومن و کافر و صالح و فاجر، مشترک دور مجرد صبر بر لہ مستحق ثواب اولمایدور، تا اول صبر غہ ایمان و اختیار مقارن بولماسہ اندا غ کہ اللہ تعالے اتیب دور الا الذین صَبَرُوا وعملوا الصالحاتِ اولئک لہم مغفرۃٌ واجرٌ کبیرٌ، و ینہ اتیب دور وان تَصْبِروا وتَتَّقُوا پس ایمان و تقویٰ دن عاری صبر ایمان و تقویٰ دن خالی بر بدن داکی قوت منزلہ سیدہ دور، (اینگ ہیچ نفعی بولماس، و مقدور غہ صبر اتیمک انسان نینگ امر مشروع غہ بولغان یقین و اعتقاد جازمی اندازہ سیغہ قراب بولور، (یعنی مشروع غہ یقین و اعتقادی تام بولسہ مقدور غہ صبری کامل، و اگر اصولِ دینیہ غہ یقین و اعتقادی ناقص ایسہ، مقدور غہ ہم صبری ناقص اولور) حالبوکہ اللہ تعالے دیب دور فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ اللہِ حَقٌّ ولا یَسْتَخِفَّنَّکَ الذین لا یوقنون ۝ یعنے ای محمد پس مشرک لاردن تیکان آزار و جفا غہ صبر قیلغیل البتہ محقق دور کہ اللہ تعالی نینگ دینِ اسلام نے جمیع دین لاردن اوستون و غالب قیلا من دیگان وعدہ سی حق دور، و آخرت کو نیغہ چین ایشارنج لاری یوق آدم لار نینگ تکذیب قیلماق لاری سنے خفت و اضطراب غہ سالماسون،

اللہ تعالے بو قولی دہ رسول اللہ نے صبر غہ امر قیلیب دور، ویقین نوری دل لاریدہ بولماغان

جہتدن صبر شیوۂ مرضیہ سی نے ترک اتیکان کیشیلا رغہ تشبثُ قیلماغیل دیب دور چونکہ اول گروہ یقین لار یوقلیغی دن صبر شیوۂ سنیہ سی نے پیشہ قیلمای اوزلاری موخفت و اضطراب غہ توشمیش لار، وقوم لارینی مو خفت و اضطراب غہ توشورمیش لار، واگر اولاردہ یقین موجود اولسہ ایدی، صبر نے پیشہ قیلیب خفت و اضطراب غہ توشماس ایدی لار، وقوم لارینی موحق بار امیدہ شبہہ غہ توشورماس ایدی لار، پس یقینی کم بولغان کشی نینگ صبری ہم کم بولور، وصبری کم بولغان کشی ہمہ ایش دہ بے ثبات اولور، انتہی یعنے ابن قیم جوزی نینگ کلامی بعضے توضیح وزیادت ایلہ توگادی،

ـــ ایتامنکہ سورۂ سجدہ داکی آیت مذکورہ وجَعَلْنا منہم ائمۃً یہدون بامرنا لمّا صبروا وکانوا بایاتنا یوقنون مضمونیدن مستفاد بولادورکہ، امور دینیہ دہ ملت غہ پیشوا وحیاتِ معاشیہ بار امیدہ ملت غہ مقتدا اولمک ایکی نرسہ برلہ حاصل بولادور، بری صبر، بری یقین برلہ، صبر اینگٹ چونک مشکل لار نینگ طوفانی احاطہ قیلغان وقت لاردہ مقاومت کورگوزوب چیداب تورمک، واینگ اولوغ مقصد لار گوہر لاری غہ نائل اولمکیو لیدہ یوزکلتورگان اولوغ کلفت وزور مشقت لاردن یوز قایتدرمائے طاقت کلتورمک دور، پس صبر شیوہ سی نے التزام قیلغان انسان اینگ ایلہ تولا چونک الیش لار نینگ عہدہ سی دن چیقادور، امت نینگ مصالحی غہ عائد ہر بر مشکل نے حل قیلادور، اوزی نینگ نفعی نے وراحتی نے ایستامایدور، خواہش نفسانی سی غہ بیون سونمایدور، ملتی غہ قیلغان خدمتی دہ غدر وخیانت دن یراق بولادور، وشائبہ غرض اینگ دلیغہ یول تاپمایدور بویلہ مقتدا نینگ ارشادی ایلہ شبہہ سیز ملت غہ سعادت یوزلانور، یقین ایسہ برنرسہ نے ہیچ بر شک وشبہہ سیز اعتقاد صحیح ایلہ بیلیک، وانکا ایشانمک دور، یقین نینگ نوری ایلہ انسان ملت نینگ مصالحی غہ یول تاپادور وہر بر مشکل الیش نے حل ایتادور، ہر نچوک قین الیش لار یوزکلتورسہ اینگ چارہ سی نے تاپیب، نجات و ترقی نینگ یولارینی کورساتادور، موندا غ پیشوا ے شبہہ صراط مستقیم برلہ باشلاب امت نے سعادتغہ یتکوزار، منا اوشبوایکی قوہ ایلہ انسان امام بولا آلور، وملتی غہ رہبر اولمک غہ سزاوار بولور،

بیز امتِ اسلامیہ نینگ سلفِ عظام ومجتہدینِ کرام لاریمیز بوایکی صفت نے التزام ایلامک ایلہ امت غہ رہبر ومقتدا اولمیش لار، بوزمانہ میزدہ ہم پیشوا ومقتدا لیق دعواسی دہ بولغان اعلام لار، اوشبوایکی صفت نے اوزلاریغہ التزام ایلاسہ لار، آیت کریمہ مضمونیچہ تائید ربانی ایلہ امت غہ مُقتدا لیق رُتبہ سیدہ اولمک لارے شبہہ سیز دور، یوقسہ مجرد اوزلارے نینگ نائل اجرا اولمک لاری اوچون خانقاہ نشین اولوب سجادہ اوشدہ اولتوروب عبادت قیلماغیلیق ایلہ مقتدا اولماس لار، انداغکہ سلف لار تنہا زاویہ نشین لیق ایلہ بومرتبہ غہ نائل بولماب دورلار، چنانچہ امام اعظم وامام مالک وامام شافعی واحمد بن حنبل رحمہم اللہ نینگ، وبولارغہ اوخشہ اعلام لار نینگ ترجمہ حال لاری، ونشر دین بار امیدہ امت ایچرہ کیچورگان کیفیت احوال لاری، بومعنی غہ شاہد عادل دور، ۵۰

اگرچہ صبر نینگ لغت دہ بیان قیلینغان معنی سیغہ کورہ مفہومی عقل دیاشرع مقتضا سی چہ اس نے توسماق دور، لیکن اینگ متعلقاتیغہ کورہ معنی سی مختلف اولور، وہر بر محل دہ حال غہ مناسب

بر باشقہ اسم انکا اطلاق قیلنور، پس اگر مصیبت جہتیدن یتکان الم غہ بے طاقت لیک قیلماق دن نفسی نے توسہ سہ انے فقط صبر آتالور، واگر میدان مقاتلہ وہ دشمن غہ مقابلہ قیلغان ہنگام دہ صبر قیلسہ انے شجاعت دیرلار، واگر غضبی کلکان حال دہ صبر قیلسہ انے حلم دیرلار، واگر روزگار ناسازگار گردشی دن برمکدر لیق تیب تنکدل لیقغہ باعث بولغان چاغ دہ صبر ایتسہ انے سعۃ صدر دیرلار، واگر اخفای کلام بارا سیدہ صبر قیلسہ انے کتمان سر دیرلار، واگر مال دنیا نینگ زیادتیدن اوزی نے تارتسہ انے زہد دیرلار واگر تمتعات معاشیہ دن برآز غہ صبر قیلسہ انے قناعت دیرلار، واگر منہیات نے قیلماق دن نفسی نے توسہ سہ انے عفت دیرلار،

۱۰ خلاصہ کلام مومن عارف نظر بصیرت ایلہ تأمل قیلسہ، بواب ایمان نینگ تولاسی نے صبر نینگ معنی سی غہ متضمن تاپا دور، وکلام آلہی وتواصوا بالصبر نینگ سری نے ادراک ایتا دور،

سونگرہ یوقاریدہ آیت کریمہ نینگ معنی سی دہ بیان قیلینغان قول غہ کورہ صبر اوچ قسم دور مصیبت دن صبر قیلماق دور یکم، انے ارتکاب ایتماس، وطاعت غہ صبر دور یکم انینگ اداسی غہ مبادرت ومواظبت قیلور، وبلا ومصیبت غہ دور یکم، اول باب دہ اظہار شکایت قیلماس،

والسان غہ بو اوچ نوع صبر نینگ بری دن ہیچ برچارہ یوق دور، پس بو تقریر غہ نظراً السان دہ صبر صفتے ہمیشہ آیریلماس بولا دور غان برصفت دور، السان دن تا روحی مفارقت قیلماغونچہ صبر، ہیچ حال دہ السان دن جدا بولماس،

وصبر ہمۃ کمال نینگ حصولیغہ سبب دور، وبو معنی غہ اشارت ایلاب رسول اکرم صلے اللہ علیہ وسلم ویمیش لار، بندہ غہ اللہ تعالے طرفیدن عطا قیلینغان نرسہ لار نینگ اینگ یخشی سی صبر دور،

صحیح بخاری دہ روایت قیلیب دورکہ انصارون برمونچہ آدم لار رسول اللہ نینگ حضوریغہ کلیب ظہار حاجت ایلاب سوال قیلدی لار، رسول اللہ اول سائل لار دن ہیچ بری نے اوزی نینگ عطا واحسانی دن محروم قیلماس بارچہ سینہ عطا قیلدی، تاکہ حضوری دا کی ہمہ نرسہ لار تو گادی، پس ہمہ نرسہ لار اول نبی کریم نینگ ایکی دست مبارکی نینگ انفاق وعطا ایلاکی ایلہ تو گاگان حال دہ اولار غہ دیدی کہ منینگ قاشیمدہ بار مال نے سیز لار دن دریغ تو توب ذخیرہ قیلیب ساقلامایمن، وتحقیق شأن بو دور کیم کمکہ سوال دن اوزی نے تاتیب عفت نے اختیار ایتسہ، اللہ تعالیٰ اول کیشیغہ انینگ اجرینی بیرور، وکیمکہ سوال دن نفسی نے توسوب صبر کور گوزسہ، اللہ تعالیٰ اول کیشیغہ قوت عطا قیلور، ونفسی نے انکا منقاد قیلور، وکیمکہ حاجتی نے فاش قیلماي بے نیازلیق اظہار ایتسہ، اللہ تعالے اول کیشیغہ غنای قلب نے روزی قیلور، حالبوکہ سیز لار غہ دن وسیع راق وبخشی راق روزی قیلینماب دور دیب، اھ

بو حدیث دہ صبر وتوکل نے پیشہ قیلماق ایلہ، واللہ تعالے نینگ رزق وعطاسی نے کوز توتماک ایلہ۔ آدم لار دن بے حاجت لیک واستغنا نے اظہار ایلاک غہ وسوال دن ساقلانمک غہ ترغیب والسان

عطا قیلینغان نرسه لار نینگ افضلی صبر ایکانلیکی غه تنبیه بار دور،

خلاصۂ کلام بو که صبر بر خصلتِ حسنۂ محمودہ دور که الله تعالے کلام قدیمی ده انسان لار نے انکا ترغیب قیلیب دور، وکتابِ کریمی ده صبر نے وصابر لار نے مدح اتیب دور، ان شاء الله هر قیسی سے اوز محلی ده ذکر قیلینور، بتوفیقه تعالے۔

امام شافعی رحمة الله دیب دور که، اگر انسان لار اوشبو سورۂ شریفه نینگ مضمونی غه چین تفکر، تدبر ایله فکر لاری نے یوروتسه لار، دین ودنیا کاروباری ده البته اولار غه یلغوز اوشبو سوره نینگ اوزی گینه کفایه قیلادور دیب،

جناب امام شافعی نینگ بو کلام حقائق انضمامی نینگ بیان حکمت مرامی، بوجه ایلان دور که عبودیت نینگ مرتبه لاری تورت دور، وبو تورت نے کمالی غه تیکوزمک ایله انسان غه غایتِ کمال حاصل بولا دور بر نجی مرتبه معرفت حق دور، ایکنجی مرتبه اول معرفت مقتضاسی چه عمل قیلماق دور، اوچونچی مرتبه انے اوبدان بیلیاگان لار غه تعلیم برمک، تورتینجی مرتبه انے اورگانمک، وبیلگانیغه عمل قیلماق، وانے اوزگه لار غه اورگاتمک وصبر نے لازم توتمک دور،

الله تعالی بو سورۂ کریمه ده بو تورت مرتبه نے ذکر قیلیب دور، وعصر بیلان قسم قیلیب اتیب دور که هر بر انسان زیان ونقصان ده دور، مگر اول ذواتِ سعادت سِمَت لار که بو تورت مرتبه نے لازم توتوب دور لار، یعنی اول اشخاص فضیلت اختصاص لار که حق نے تانوب انکا چین اعتقاد ایله ایشانیب دور لار، بو بر نجی مرتبه دور، واول اعتقادِ جازم بر له ایشانگان امر حق موجبنچه عمل قیلیب دور لار، بو ایکنجی مرتبه دور، وحق غه بیوروب دور لار یعنی تعلیم وارشاد طریقی ایله بعضے لاری بعضی لارینی حق بیله یعنی همه طاعت نے بجا کلتورمک ایله امر قیلیب دور لار، بو اوچونچی مرتبه دور، وهم بر بر لاری غه بنده لیق احکام ورسومی ده صبر وثبات بر له بولمک غه وصیت قیلیب دور لار، بو تورتینجی مرتبه دور، وبو مرتبه کمال نینگ نهایتی دور، چونکه کمال بو دور کیم انسان عبودیت بابیده فی نفسه کامل بولوب، باشقه لار نے کمال غه تیکوزگوچی بولغای، والسان نینگ کمالی ایسه قوۂ علمیه وعملیه نے اصلاح قیلماق بر له بولور قوۂ علمیه سے نینگ صلاحی ایمان بیلان دور، وقوۂ عملیه سے نینگ صلاحی عملِ صالح بیلان دور، بو ایکی قوه صالح اولمک ایله انسان کامل بولور، والسان نینگ تکمّل بولمکی یعنے باشقه لار نے کمال غه تیکوزگوچی بولمکی، اول احکامِ علمیه وعملیه لار نے آدم لار غه تعلیم بیرمکی وتعلیم امور دینیه نے قیلماق ده صبر نے لازم توتمکی واوزگه لار غه علم وعمل بار اسیده صبر وثبات ده بولمک ایله وصیت قیلماقی دور، بو سوره کریمه بو قدر رقیقه لیغی ایله سورۂ قرآن الجره همه خیر غه جامع راق بر سوره دور الحمد لله الذی جعل کتابه کافیا عن کل ماسواه شافیا من کل داء هادیا الی کل خیر، ودینه امام شافعی دن روایت قیلینیب دور که اتیب دور بو سورۂ والعصر بر سوره جامعه دور که اگر الله تعالی انسان لار اوچون بو سوره دن باشقه هیچ بر آیت نازل قیلماغان بولسه ایدی البته بے شبهه بو سوره نینگ یلغوز اوزی غینه انسان لار نینگ همه امری غه کفایه قیلوار ایدی دیب

بیانی بوکیم کلمۂ جامعہ آمَنُوا امنوا نینک ضمنی دہ جمع مؤمنٌ بہ بولمک غہ مستحق نرسہ لارغہ، چنانچہ الہیات ونبوات واخبار واحوالِ آخرت ومعاد کبی امور مُغَیَّبات غہ ایمان کلتورمک مندرج دور وعملوا الصالحات ہمہ دینویہ واخرویہ خیر وسعات لارغہ موجب بولغان اعمال شایستہ واخلاقِ حمیدہ لار وآداب واحکامِ شرعیہ لار، وطاعات وافعال مفروضہ ومندوبہ لارغہ شامل دور، وتواصوا بالحق امور دینویہ واخرویہ دہ صدق وحقانیّت نے لازم توتمک غہ ودیانات ومعاملات دہ عدالت وحق لیق نے پیشہ قیلماق غہ گفتار وگردار وفصل وقضا دہ شیوۂ راست لیق وعدل نے واجب بیلمک غہ وشونکا اوخشہ ایش لارغہ شامل دور، وتواصوا بالصبر ہمۂ امورِ بندہ لیک دہ صبر نے لازم توتمک غہ، واوزگہ لارنے اول باب دہ صبر غہ بیورمک غہ، چنانچہ اوامر شرعیہ نے بجا کلتورمک دہ نفس غہ یوزلانگان مشقت غہ صبر قیلماق غہ ونواہی دن نفسی نے توتمک غہ، وحوادث عالم دن یتوشکان ہر نوع مصائب ومصاعت غہ صبر اتیمکغہ، ونشر وتعلیم احکام دین قیلماق دہ یوزلانگان کلفت لارغہ چیدامک غہ، واعلاءِ دین وترویج شرع بارا سیدہ دشمنانِ وین برلہ مقاتلہ واقع اولغان دہ ہجوم اعداء وقتالِ معاندین نینک شدت ودشواریلیقی غہ صبر ایلامک، کبی نرسہ لارغہ شامل دور،

منا دنیا وآخرت غہ تعلق انسان لار نینک ذمہ سیغہ حمل قیلینغان احکام لار اوشبو ذکر قیلینغان نرسہ لاردن اوزگہ ایماس دور،

بو جہتدن اصحاب کرام دن ایکی کیمسہ ہر قچان بر بر لاریغہ ملاقات بولسہ لار، بر بر لاریدن آیریلا دورغان ہنگام دہ بو سورۂ مبارکہ نے اوقوماے آیریلماس ایدی لار، بو سورہ نے اوقوب سونگرہ بر بر لاریدن آیریلور ایدی لار دیرلار،

اولارنینک بو سورۂ کریمہ نے اوقوب آیریلمک لاری داکی حکمت، انسان غہ وآخرت دہ زیان چیکماسلیک اوچون قیداغ صفت لاردہ بولمک وپخوک عمل لارنے قیلماق نینک واجب لیغی نے یا دغہ کلتورمک بولسہ کرک،

ایمدی بیز مؤمن لار نینک بو سورۂ مبارکہ دن آلا دورغان فائدہ میز بوکیم عجائب وعزائب کنزن غہ مشتمل بولغان دہر نینک احوال متنوعہ واحکام مختلفہ سیغہ کورہ وقوع پذیر اولمک دہ بولغان عالم داکی صنایع بدیعہ ومقدرات غریبہ لارغہ دیدۂ اعتبار ایلہ نظر سالمک، وحکمت عجیبہ سیدہ عقل حقیقت بین ایلہ تفکر ایلامک برلہ، صنائع قدیر تعالی نینک وحدانیت ذاتیغہ وصفاتِ تقدیس آیاتی غہ چین اعتقاد ایلہ ایمان کلتورگایمیز،

وایکی دنیا دہ نقصان وزیان چیکماسلیک اوچون، اللہ رب العالمین طرفیدن جمیع عالم نینک ہدایت وارشادی اوچون پیغمبر ہادی امم صلے اللہ علیہ وسلم غہ نازل قیلینغان کتاب سماوی نینک احکامی غہ اعتقاد جزی ایلہ ایمان کلتورو ب، ظاہر وباطن دہ افعال شایستہ واخلاقِ حمیدہ ایلہ متخلق ومتصف اولوب ایکی عالم نینک سعادتی غہ باعث بولادور غان اعمال صالحہ وخیرات لارنے عمل غہ کلتورگاہ تمز

خواہ دیانات وخواہ معاملات بارا سیدہ گفتار وکردار دہ، بلکہ ہمہ امور دہ، حقانیت وراست لیق بیلہ بولمک نے لازم بیکایمیز، واوزگہ آدم لار نے ہم ہمہ امور دہ حقانیت وراست لیق۔ نے اوز لاریغہ التزام ایلامک لیک غہ بیورگایمیز، ودین ودنیا غہ تعلقی بار جمیع امور دہ صبر برلہ بولمک نے اوزیمیز غہ شعار ایلاگایمیز، واوزگہ آدم لار غہ ہم اول خلق محمود ایلہ متخلق بولمک نے وصیت قیلغایمیز، تمام بولدی سورہ العصر تفسیری بعونہ وتوفیقہ تعالےٰ۔

سورۂ ہُمَزَہ مکہ دہ نازل بولمیش دور، آیت لاری توقوز، کلمہ لاری قرق توقوز حرف لاری بریوز اوتوز اوچ دور

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ ۝ قیتغ حسرت وعقوبت واولوغ تباب[۱] وہلاکت بولسون، آدم لار نینک آبروی لاریغہ تیگمک نے عادت لانگان، وآدم لار نے یمان فعل برزو صفت لار برلہ عیب ایتمک نے اوزی غہ شعار ایلاگان، وانسان لار نینک حضور وغیبت لاریدہ عیب لار ینی فاش قیلماق نے اوزیغہ ہنر بیلگان وکوزی دقاشی برلہ اشارت ایلاب عیب جوے لیق نے التزام قیلغان ہر بد اخلاق وحشی مذاق غہ،

بو سورہ نینک نزولی بارا سیدہ سیرۃ ابن ہشام دہ نقل قیلیب دورکہ اُمیّہ بن خلف ابن وہب ہرقچان رسول اکرم صلے اللہ علیہ وسلم نے کورسہ ہَمَزَ ولَمَزَ قیلور ایدی (یعنے کوز و قاشی برلہ اشارت قیلیب عیب قیلیب آزار ہنافی بیرور ایدی) پس اللہ تعالےٰ نینک شأنیدہ ویلٌ لکل ہُمَزَةٍ لُمَزَةٍ الذی جمع مالا وعدّدہ سورہ سی نے آخری عچہ نازل قیلدی دیب، شونکا اوخشہ مفسر لار اگرچہ بو سورہ اخنس بن شریق نینک حقیدہ یاکہ ولید بن مغیرہ نینک شأنیدہ نازل بولغان دیسہ لار مو، لیکن اصح بو کیم بو آیت ہر بر ہَمَز و لَمَز نے عادت قیلغان عیب جوے یا وہ گوی غہ عام دور، زیرا کہ کلمۂ کُلّ اینک عام لیقیغہ دلالت قیلا دور،

موندائ ایسہ پس اسلام اہلی غہ لازم دورکہ تہدید شدید غہ دوچار قیلا دور غان موندائ یمان فعل وبوزوق خلق دن اجتناب قیلغای لار، وہیچ بروجہ ایلہ بر کیشنی حاضرانہ وغائبانہ تمسخر قیلیب اینک عیبی نے فاش ایتمک نے عادت ایلاماگای لار،

---

[۱] بربادلیق ۱۲

اللہ تعالےٰ اوز کلام مجیدی ده موندا غ یمان خلق و پلید کردار نے عادت قیلغان کیشیغه اولوغ هلاکت بولسون، وقتیغ حسرت و عقوبت نزول قیلسون انینک حالی غه وای، وجهنم ده ویل نام لیک وادی انکا مهیّا دور، دیب خبر بریب تهدید شدید قیلسه، پس قرآن عظیم غه ایمان کلتورگان وقیامت کونی نینک بولمکیغه چین ایشانگان، مسلمان کشی البته موندا غ فعل بدون پرهیز قیلور، وموندا غ یمان خلق نے قطعًا عادت قیلماس

دهم قرآن کریم حکمی بیوپخه مسلمانلار بربر لاریغه دینی برادر دورلار، کشی اوز برادری نے عیب و تمسخر ایلامک انسان لیق شأنیغه، خصوصا مسلمانلیق آدابیغه لایق ایش ایماس دور شفیعاے اثر دیب دور، فرد

مرغ یک اصلیم عیب مابو وعیب همه ✣ ازچه همچون موج دائم درپی یکدیگریم

بوایکی خلق پلید نینک انسان نینک طبیعتی ده ظهور قیلماقیغه سبب و باعث، جهل و غضب وکبر دور، زیرا که بوایکی خلق مذموم طبعی غه اورناشقان آدم، سائر خلق اوزره اوزی نینک قدر لیک و فضیلیت لیک بولمکینی ایتماید ور، آما وجودی ده هیچ بر سبب فخر و باعث فضل بولا دور غان فضیلیت نے تاپماغاچ، اوزینی خلق دن یوقاریلیقی نے اظهار ایتمک اوچون، خلق لارغه عیب و نقصان نے نسبت قیلماق نے عادت ایتا دور، اول غافل بیلماید ورکه اوشبو فعل بدی اینک اوزیغه عین نقصان و رذیله دور، چونکه اینک اول فعلی آدم لار نظریده منفور اولوب همه خلق غه ممقوت اولمکیغه سبب دور، چنانچه سید غلام علے آزاد بگرامی رحمه الله دیب دور فرد

عیب مردم فاش کردن بدترین عیبها ست ✣ عیب گو اول کند بے پرده عیب خویش را

اَلَّذِیْ جَمَعَ مَالًا وَّعَدَّدَهٗ ۝ اول همزه ولمزه اندا غ آدم دورکه تولامال نے یغدی، وانے جایی غه صرف ایتمای حوادث روزگار اوچون ذخیره قیلدی،

قوله تعالےٰ وعدده تفسیریده مفسرلار ایکی نوع احتمال بیان قیلیب دورلار، بریخی احتمال اول برزسه نے اقتضای زمان اوچون آماده و ذخیره قیلماق معنی سیده بولغان تعدید دن مشتق دور،

ایکینچی احتمال احصا یعنی سناماق معنی سیده بولغان عدّدون مشتق دورکه، اول مالی نے تکرار تکرار سنادی دیمک دور،

بریخی احتمال غه کوره آیت نینک معنی سی اول عیب جوی غیبت گوی اندا غ آدم دورکه حرص و طول امل برله مال دنیا نے یغدی، وانے خدا بورگان جای لارغه صرف ایتمای نوائب دهر و نوازل روزگار اوچون آماده و ذخیره قیلدی دیمک دور

فی الواقع مسلمان لار ایچره بعض دیارلارده بعض اغنیا لار بار دورکه دنیا لاری نے خیرات غه صرف ایتمک غه بخیل لیق قیلیب، کمال حرص دن انے بانکه لارغه قویوب ویرلارغه کوموب ذخیره قیلورلار،

مبادا حوادثِ عالم دن برابر مشکل لیک یوز کلتورگان دہ کارغہ کلور دیگان گمان باطل، وامید پوچ برلہ وائے انفاق فی سبیل اللہ ایلاب حوادثِ زمان دن اوزلاریغہ اینے وقایہ وسپر ایلامک غہ کوزلارے قیمایدور، بیلمایدورلار کہ اول اغنیا لارغہ حوادث نے تارتیب کلگوچی اولار نینک شول کنز قیلغان مال لارے نینک خودی اوزی دور، وقوع حوادث غہ سبب بولغان نرسہ حوادث نے پخک دفع قیلا آلا دور اینے فہم اتیمایدورلار، موندا غ ایش لار تواریخ ایام صفحاتیدہ مشاہدہ اولونمک دہ دور، وزمانہ میزدہ ہم کورولمک دہ، اگر عبرت ایلہ نظر قیلغوچی بولسہ،

خادم تخلص برشاعر اتیب دور فرد

اہل دینار از دنیا بیشتر باشد خطر ✣ زن چو باغیر آشنا شد دشمن شوہر شود

امیر ابوالفضل میکالی اتیب دور شعر

دَعِ الحرصَ واقنَعْ بالکفاف مِنَ الغِنٰی ✣ فرزقُ الفتی ما عاش عند معیشہ

وقد یُہلِکُ الانسانَ کثرۃُ مالہ ✣ کما یُذبحُ الطاووسُ مِنْ أجلِ ریشہ

ایکنجی احتمال غہ کورہ معنی آیت اول وَیل برلہ تہدید قیلینغان غیبت گوی عیب جوی اندغ۔ آدم دور کہ، گمان اشہ حرص ایلہ رعایۂ حدود شرعیہ قیلمای، ممکن بولغان قدر مال دنیا نے یغدی، ومالی غہ غایت محبتی دن وائے سناماق دن لذت آلماقلیغی جہتیدن تکرار تکرار اینے سناب عددینی ضبط قیلدی دیمک اولور،

چنانکہ بعض حریص مالدارلار ہر روز صندوقِ خزینہ لاریدا کی دنیا لارینی آچیب کوروب سناب لذت لانا دورلار، یاکہ تلف بولمکیدن قورقوب ہر بر فرصت وقتیدہ اینے حساب لاب عددینی دفتر لاریدا کی قیدی غہ توغری قیلیب ضبط واحصا قیلا دورلار، [1]

یَحْسَبُ أَنَّ مَالَہُ أَخْلَدَہُ ✣ اول آدم گمان قیلا دور کہ اینک اول جمع قیلغان مالی دنیا دہ اینے ہمیشہ باقی قالدورا دور واندن اولوم نے دفع قیلا دور دیب،

اگرچہ دنیا دہ اولوم غہ انکار قیلا دورغان ہیچ بر کشی بولمایدور، وبنی بشر نینک بارچہ سے اولوم غہ قایل دور، لیکن حرص مفرط ایلہ دنیا مالے یغماق غہ انہماک ایلاب، انکا تمام رغبت برلہ کونکل باغلان بعض شخص لار نینک عمل وحرکت لاریغہ نظر تأمل سالینسہ ہیچ اولمای، دنیا دہ ہمیشہ باقی قالا دورغان کیشے دیک عمل قیلماق دہ دورلار،

درحقیقت ہر زمان دہ حرص وبخل برلہ اموال دنیویہ نے یغقان مالدارلار نینک احوال لاریغہ

---

[1] شیخ محمد عبدہ رحمہ اللہ او شبو ایکنجی احتمال نے ذکر اتیب دور اندا فکہ دیب دور ای ان الذی یحملہ علی الحط من اقدار الناس ہو جمع المال وتعدیدہ ای عدہ مرۃ بعد اخری شغفاً بہ وتلذذاً باحصائہ لانہ لایری عزا ولا شرفا ولا مجداً فی سواہ فکلما نظر الی کثرۃ ما عندہ منہ انتفخ وظن انہ من رفعۃ المکانۃ ۱۲ منہ

باقیلسہ، اولارنینک اموال دینویہ نے کوپا تیمک غہ کمان انماک ایلہ استغنان کورگوزمک لاری ولانے جمع قیلماق دہ حدودِ شرعیہ نے رعایہ قیلماس لیق لاری، واموال لاریدہ شریعت امری ایلہ واجب قیلینغان حقوق اللہ نے ادا ایلماس لیک لاری، وتاش وخشت پختہ برلہ عالی ومحکم عمارت لارنے بنا قیلماق لاری ونقش ونگار لیق کارخ وایوان وزینت لیک باغ وبوستان لار یاساماق لاری وآخرت دن تمام بیخبر لیق ایلہ استعدادِ معاد قیلماق اوچون خیرات وصدقات انفاق فی سبیل اللہ قیلماق دن یوز اویورمک لاری، واوزلاریدن ایلکاری اعمالِ خیر ایلہ درگاہ الٰہی غہ اوبدان عمل لار تقدیم قیلماق غہ اہتمام کورگوزماسلیک لارے وشونکا اوخشہ علامتِ غرور وغفلت بولغان الیش لاری، اولارنینک دنیادہ ہمیشہ باقی قالیب اصلا اولماس ورمیز، ومالیمیز بیزگہ یوز لانگان آفات وحوادثنے دفع قیلادور دیب زعم قیلماق لاریغہ دلیل دور،

وتولارنینک بارچہ سی اولارنینک طول امل سببی ایلہ مالِ دنیاغہ مغرور ومفتون لیق لاریدن ناشی دور،

پس ہیچ اولمایدورغان آدم دیک دنیاغہ حریص لیق ایلہ اہتمام کورگوزوب، اولوم دن وآخرت دن دن تمام غافل بولوب، خیرات وصدقات قیلماقنی ایستاماکان، وانفاق فی سبیل اللہ وصدقۂ جاریہ لار بنا قیلیب توشۂ آخرت حاصل اتیمک نے خاطری غہ کلتورماگان، مالدارِ غفلت شعار لار، اللہ تعالےٰ نینک اوشبو قولِ کریمی دن پند آلسون لار، وقولاق لاریدن غفلت پردہ سینے آیب تا شلاب بوکون تدارک بارچاغیدہ موعظۂ آلیہ غہ قولاق سالسون لار، ہیچ شبہہ یوق کیم حلولِ موت ونزولِ عذاب ہنگامی دہ ندامت قیلورلار،

كَلَّا لَيُنۢبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ صلے تحقیق آگاہ بولسون عزت وجلالیم بیلان قسم قیلامن کہ، البتہ البتہ اول مالدارِ باطل پندار، مکان عذاب بولغان حطمہ غہ آتیب تاشلانادور (یعنے انداغ دہشت لیک اوت غہ کیم انینک عادتے انکا تاشلانگان نرسہ لرنے سیندوروب یمک وتمام کویدوروب نابود قیلماق دور،)

تہدید ویل برلہ تخویف قیلینغان ہُمَزَہ ولُمَزَہ نینک عادتی ہمز ولمز بولغان جہتدن، انینک جزاسی موعلی غہ موافق حُطَمَہ بولوب دور کیم، انینک عادتے تاشلانگان نرسہ لرنے سیندوروب یمک وکویدورمک دور،

علی صیغۂ فُعَلَہ بولغان جہتدن، جزاسی موصیغۂ فُعَلَہ اولوب دور، الجزاءُ من جنسِ العمل دیمیشلار اوشبو اوصافِ ذمیمہ اصحابی اولارنی اموال دنیا کثرتی سایہ سیدہ اولوغ وحرمت لیک پندارایلاماک ایلہ، آدم لارنے عیب ومسخرہ قیلیب حقیر کورگانیک لارے جہتیدن، اول فعل لارے نینک جزاسی دہ اذلال دن واستحقار دن اشعار دا خبار قیلادور غان بنہ لفظی کلتورولوب دور یعنے اول گروہ گمراہ لارنے خوار وحقیر لیق برلہ حُطَمَہ غہ تاشلاماق نے برکیشے کفیغہ میدہ تاش لارنے

آلیب آتیسب تاشلاغان غہ اوخشاتیب دور، بوایسہ اول خود بین عیب جوی لارنینک مرتبہ سی نے انسانیت مرتبہ سیدن اسفل سافلین درکہ سیغہ توشورمک دن عبارت دور

اللہ سبحانہ اول مستحق تہدید بولغان بے سعادت مجرم لارنینک تاشلانا دورغان دارالعذابنینک شأنی نینک غایتدہ قورقونچ لوق ایکانینی، وانینک حقیقتی نے عقول خلق ادراک ایتالماسلیکی نے اخبار ایلاب ویدی کہ،

وَمَآ أَدْرٰىكَ مَا الْحُطَمَةُ ۝ ای محمد حطمہ نینک حقیقتی نیمہ ایکانلیغی نے سنکا کیم بیلدوردی، بیلاسن مواول قیداغ قورقونچ لیک نرسہ دور،

سونگرہ اللہ تعالے اول حطمہ نے تفسیر قیلیب ایتادور، نَارُ اللّٰهِ الْمُوقَدَةُ ۝ الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَةِ ۝ اول حطمہ اللہ قدیر نینک امر وقدرتے ایلہ یاندورولغان اوت دور، انداغ براوت دورکیم آدم لارنینک علم ومعرفت واعتقادلاری نینک محلی بولغان کونکل لاریغہ اورلایدور وانے احاطہ ایلاب شدت ایلہ کویدوروب عذاب قیلادور،

یعنی انداغ براوت دورکیم انکلاتاشلانکان لارنینک استخوان لاری نے ایزیب پارہ قیلادور وجسم لاریدا کی گوشت وپوست لارینی کویدوروب کول قیلادور، پس شہوات نفسانیہ عہ تابع بولغان لارنینک ایچلاریغہ کیرادور، وسینہ لاری عہ اورلاب، دل لاری نینک اورتاسیدا کی فؤاد لاریغہ مستولی بولادور فؤاد نے خاصتہً ذکر اتیمکی، انینک اوچون دورکہ فؤاد انسان نینک ایچیدا کی اعضا لارنینک اینک نازکی دور، واندک آزار دور دیتو شمک ایلہ قتیغ الم چیکادور، یا اینک اوچون دورکہ فواد باطل اعتقادلار وفاسد قصد ونیت لارنینک محلی ویمان عمل لارنینک منشائی دور، بوسورہ دہ مستحق وعید قیلینغان مذکور ہمزہ ولمزہ نینک اول کردار بدلاری افعال قلوب دن بولوب، محلی فؤاد بولغان جہتدن حطمہ اولارنینک فؤادی عہ اورلایدور دیب دور،

حطمہ نینک، یعنے امر وقدرت آلہی ایلہ یاندورولمیش شدت لیک اوت نینک استیلاسے انواع نیت واعتقادلار خزانہ سے، ویخشی ویمان عمل لار قصدی نینک مکانی، وعلم ومعرفت نینک محل ووایعی بولغان فؤاد عہ یول تاپماکیدن، اول اوت نینک جمیع جسد عہ استیلا قیلماقی بالضرورہ معلوم دور،

قتبہ اللہ ذوالجلال نینک اوشبو گردہ ضلالت پژوہ عہ قیامت دہ وعید ایلاب آمادہ قیلغان اول شدت لیک اوتے نینک نمونہ وآثاری، بودنیا دہ ہم بعض طغیان سرشت غافل لارنینک وجودیدہ ظہور قیلماق دہ، وتورلوک تورلوک سبب لار ایلہ اولارنینک دل لاری نے اورتاب عذاب چیکتورمک دہ دور

واول غفلت نمودلار بودنیا دہ اول نمودلار بودنیا دہ اول وجودلاریدہ ظہور تاپوب لمک دہ، ودل لاری اورتامک دہ بولغان اوت دن، آخرت داکی آمادہ قیلغان اوت نے قیاس قیلیب عبرت برلہ تفکر قیلالار بولادور۔ چنانچہ بودنیا دہ حرص وبخل ایلہ حطام دنیویہ نے جمع ایلاب کنز قیلغان، وانکا کمال محبت قیلیق

ایلہ بو دنیا دہ ہمیشہ باقی بولوب اولمایدورغان ویک استعداد آخرت قیلماق دن غافل بولغان، و دنیا سی عۃ ایشانیب عجب وکبر برلہ آدم لارنے حقیر کوردب، عیب جوی لوق عادتینی لازم تو تقان لارنینک اوشبو حیاتِ دنیا دہ کونکل لاریدہ حرص آتشِ شعلہ افشانی زبانہ چیکیک ایلہ، دنیا طلبی وجعیدہ مضطربانہ بے آرام بیق ایلہ حرکت وتولاتگا بو قیلماق لاری، وانواع کلفت وعذاب نے اوزلاریغہ التزام ایلاتک لاری، ودنیا لاریدہ واجب قیلینغان حقوق مفروضہ سی نے بیرماسے، و انفاقِ فقراو مساکین ایلاتک عۃ کوزلاری قیای بخل وشحّ آتش سوزانے ایلہ معذّب بولمک لاری وفائدۂ دنیویہ دن برار فائدہ لیک نرسہ بیچ دشرا تو عزیسیدہ، یا اوزگہ معاملات ایش لاریدہ فوت بولغانڈہ افسوس وحسرت اوتے کونکل لارینی اورتاب بیقرار وبیجواب ایتمکی، واقران لاری دن برار تہ سی یا اربابِ تجارت دن برار تدبیر پیشہ سے معاملات تجاریہ سیدہ ناگہان برفائدہ عۃ نائل بولغان دہ حسد اوتے اولارنینک کونکل لاریغہ یا قیلیب اینک تابی تابیدن بیقرار اولوب رشک وبدخواہ لیق افکری باطن لارینی اورتاب اوت عۃ توشکان موی دیک تولغانیب اورتانمک لاری، ہمہ سی اوشول آخرت دہ وعید بیورولغان محطّمۂ نارِ سوزانے دن نمونہ واثر دور،

پس غفلت ومفتون لوق ایلہ مغرورِ دنیا بولمیش کورباطن لارینک بودارِ دنیا دہ ماوام کہ قید حیات دہ دور لار ہیچ بروقت دنیا نینک نعمت وراحتی دن بہرہ ور بولمک نے ایستاماسی مدام تعب ومشقت عۃ گرفتار اولوب عذاب ایچرہ بولمک لاری، اوشول نارِ سوزانِ جہنم نینک نمونہ سی دور اگر اول غفلت شعار لار مواعظِ قرآنیہ ونصائح نبویہ تنبیہ ایلہ غفلت مست لیکی دن ہشیار اولوب حرص آتشی نے قناعت آب زلالی ایلہ وبخل وشح اوتینی سخاوا حسان آبی ایلہ، وفواتِ رنج جہتیدن یوز لانگان افسوس وحسرت اوتے نے رزقِ مقدّر عۃ ازتہ دل راضی اولمک آبے ایلہ، ورشک وحسد اوتینی قسمت الہیہ عۃ راضی اولوب الکا تسلیم کورگوزمک آبے ایلہ، وکبر وغضب اوتی نے تواضع ومرحمت آبے ایلہ، بو دنیا دہ پست ایتمای عقبی عۃ سفر قیلہ لار، امرِ آلہی ایلہ یاندورولغان آتشِ سوزانِ حطمہ اولارنینک دلی واکی اول اوت لاردن واقف اولغاچ اولارنینک فواد لاریغہ یول تاپادور، وتمام جسد لارینی اوراب الادور،

موندارغ ایسہ بو حیاتِ دنیا دہ فرصت تدارک بارچاغدہ غفلت دن ہوشیار ونوم غرور دن بیدار اولمک نے غنیمت بیلیب۔ نارِ حطمہ دن نجات یولی نے ایستاماک عۃ سعی قیلسون لار سے

غلاج واقعہ قبل از وقوع باید کرد ✤ دریغ سود ندارد چو کار رفت از دست

بنیلیک کرک کیم خداوند کریم نینک قرآن مجید دہ کفار لار حالی نے بیان قیلماقے، وکفار وفجار لار عۃ قیلینغان وعید وتہدید لارنے ذکر ایتمکی بیز مؤمن لارنینک اندن متعظ ومتنبہ بولوب اول تہدید قیلینغان عذاب دن قورقوب دخول نار عۃ موجب بولادور غان افعالِ قبیحہ واخلاقِ ذمیمہ دن مجتنب ومنزجر بولمکیمیز اوچون دور،

ای مؤمن لار بو معنے نے اعتبار غہ آلیب موندارغ مستحق وعید بولا دور غان فعل لاردن اجتناب ایلامک نے لازم بیلینک لار،

إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَةٌ ○ فِي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ ○ تحقیق

اول امر الہی ایلہ یاندورولگان حُطَمہ (نار سوزان جہنم) اول دوزخی لار اوزرہ باغلانگان دور (اول داخل حُطَمہ بولغان لار نینک اندن چیقماق لیقدن) مأیوس لیق لار ینی تأکید قیلماق دائمی جنس دہ الکانلیک لاری نے اولار غہ جزمی بیلدورمک اوچون حطمہ نینک ایشیکی اولار غہ باغلانمیش دور)

اول حطمہ نینک ایشیک لارے اول مجرم لار غہ باغلانگان بولور، اول حال دہ کیم اولار اوزون ستون لار ایچرہ بند قیلینغان بولور لار (یعنے خطای لار نینک حبس خانہ لاریدہ اوعزی لار نینک ایاغ لاریغہ سالینا دور غان اوزون کندہ دیک اوزون کُندہ غہ آیاغ لاری بند قیلینغان بولور)

یا احتمال کہ معنی آیت اول حُطَمہ درکہ سی نینک ایشک لاری اول مجرم لار اوزرہ باغلانگان بولور، اولحال دہ کہ اول ایشیک لار اوزون یغاچ کبی نرسہ لار ایلہ تقالیب قویولغان بولور دیمک دور، یعنے اول مجرم لار نے حطمہ غہ کیرگوزگان دن سونک حطمہ نینک ایشیک لاری باغلانا دور واوزون ستون لار ایلہ تقاق سالینیب محکم قیلینا دور، بحیثیتی کہ اندہ جہنمی لار غہ برار نسیم راحتی تیب تنفس آلادور غان شکاف بولمایدور،

اوشبو طرز دہ عذاب یعنی اول مجرم لار نینک حطمہ ایچرہ کُندہ غہ بند قیلینماقی یا دوزخ ایشیکی تقاق سالینیب اولار غہ محکم باغلانماقی، اینک اوچون دور کہ اول شقی لار دنیا دہ کونکل لاری دنیا نینک محبتی غہ باغلاب دور لار، وخیر واحسان ایشیکی نے مسکین ومحتاج لار اوزلار یغہ محکم برکتیب دور لار، وہم اخلاق رذیلہ واعمال سیئہ غہ اوزلاری نے محکم ربط بیریب باغلانمیش لار، الجزاء من جنس العمل مضمونیچہ آخرت دہ اعمال لار یغہ موافق ومناسب عذاب دہ بولور لار،

کلام الہی نینک موندارغ تصویر لار ایلہ جہنم اہلی نینک عذابینی بیز لار غہ بیان قیلماقی ایچون اولار نینک عذاب لاری نہ درجہ دہ قبیح ودائمی ایکانینی بیز لار غہ بیلدورمک اوچون دور، والا آخرت عذابی نینک حقیقتی سے درک ایتمک امر محال جملہ سی دن دور، چونکہ آخرت ایشی دنیا نینک ایشیغہ قیاس قیلنماس،

بو سورۂ کریمہ دن بیز مؤمن لار نینک آلادور غان فائدہ وحظیمیز بو کیم آدمیت شیمہ سے دن ایماس عیب جوی لیق عادت پلیدی دن یراق بولمک غہ کوشش واجتہاد دہ بولغایمیز و مؤمن برادر لار اوزتالار یغہ بُغض ومنافرت، وشقاق وعداوت توشکی غہ سبب بولادوغان موندارغ شوم عادت وخلق دن مہما لکن اوزیمیز نے بری وپاک قیلماق غہ سعی وتشبث کورگوزگایمیز

مجرد بو عادت قبیحہ نینک نتیجہ سیئہ دن ظہور غہ کیلادور غان وقوعات اسف انگیز فلاکت بیز نینگ دفعی ومنع ظہوری اوچون موندارغ بیان فعل دن اجتناب ایتمک مؤمن لار ذمہ سی غہ

آوجب دآہم دور، حالبوکہ موندا غ اخلاق رذیلہ نے عادت ایتکان کیشیغہ محکمہ دارالعذابی ایلہ اللہ تعالےٰ طرفیدن تہدید، وہلاک وقتیغ حسرت غہ گرفتار اولسون دیب وعاءِ بدنازل بولوب دور، پس بنچوک موندا غ خلق دن مؤمن کیمسہ اوزی نے یراق قیلماق آہم والزم بولماسون۔

بیز مؤمن لارنینگ قرآن کریم غہ ایمان کلتورگان اسلامیہ بولمکیمیز حسبی ایلہ اندہ ذکر قیلینغان اخلاق عالیہ لارایلہ متخلق اولمکیمیز ضرور ولابدّی دور، یعنے قرآن والی ترغیب قیلینغان اخلاق حمیدہ وآداب حسنہ لارنے تمرین وتکلف برلہ اوزیمیز غہ خلق وعادت ایتمک غہ جدّ وجہد کورگوزوب، وجودیمیز نے اول اخلاق حمیدہ لار زیوری ایلہ متحلّی، بلکہ انوار قدسیت آثاری ایلہ عالم غہ متجلی، وقرآن کریم ذم قیلیب نہی ایتکان اخلاق قبیحہ وافعال سیئہ دن طاقتیمیز بارچہ اجتناب ایلامک غہ کوشش قیلیب اندا غ یمان اخلاق لاردن اوزیمیز نے متخلّی ایلاماکیمیز ضرور ولابدی ایکانے دہ شبہہ یوقتور، اوشبو سورہ دہ ذکر قیلینغان غیبت گوی لیق وعیب جوی لیق عادتِ قبیحہ سی ہم اخلاق ذمیمہ لارجملہ سی دن بولغاچ پس بیز مؤمن لارغہ اوشبو عادتِ ذمیمہ دن وجودیمیز نے متخلی ایلاماکیمیز ہم واجب دور،

ویننہ بیز مؤمن لارنینگ بو سورہ دن آلادورغان حظّیمیز دن بیری بوکیم، اولوم دن واستعداد آخرت دن غافل بولمک ایلہ، اوزیمیز نے اصلا اولماید ورغان کشی کبی گمان اتیب دنیا نے حرص ایلہ یغیب اے ذخیرہ قیلماقنہ انہماک ایتماکایمیز،

دنیادہ اموال فانیہ نے جمع اولماید ورغان دیک جمع اتیب اینک ہیچ بر راحتی نے کورماے عاقبت دنیادن حسرت برلہ قویوب کیتکان دنیادارحسرت شعارلارنینگ حالی دن عبرت آلیب، اندن توشۂ آخرت وزادِ راہ عقبی حاصل ایلامک غہ اجتہاد قیلغایمیز،

باشیدہ عقلی بارہیچ کیمسہ اوزی نے بو دنیادہ اولماے باقی قالادورغان گمان قیلادورمو، یا اموال دنیویہ اینک دنیادہ باقی قالماقی غہ سبب بولادوردیب خیالی غہ کلتورمک ایلہ الکا کونکل قویوب ذخیرہ قیلادورمو، دیدۂ اعتبار ایلہ نظر قیلماید ورموکہ دنیا اینک مال ومتاع فانی سی کیم نے عالم امکان دہ باقی قالدوروب مقصود یغہ یتکوروب وفا قیلیب ایدی کہ بوکشی نے عالم دہ باقی قالماقیغہ سبب بولمک ایلہ مقصود یغہ یتکوروب وفا ایلار،

اموال دنیا غہ کونکل بیریب حرص وطول آمل برلہ انے جمع اتیب کنز وذخیرہ قیلغان پادشاہ لاروغنی لار، آخر الامر اجل یتکچی رحلت خبرینی کلتورمک ایلہ ناچار اول جان لاریدن عزیز دنیا لاری نے قویوب ہزار حسرت وارمان برلہ جہان فانی دن کیتمش لاردملک الموت لشکری نینگ ہجومی نے کوروب جہان دن کیتمک غہ تیقن قیلغان بیاغ دہ اولماے دنیا لارنے جمع وکلفت لارایلہ یغیب خیراب ایلاب زادِ معاد حاصل قیلماغان لارنینگ قرا قسمس وندامت لار اتیمش بولار،

دنیاے بے وفانے غہ ارنینگ بے ثبات دہ بی بقالیغی ہرکون رحلت کوسی نے قاقیب آخرت سفرینہ کیتب تورغان مردہ لارکا روانیدن کورمیز آلدیدہ مشاہدہ ومعاینہ اولونمک دہ دوز، بوکاروان

لارنینک کوچ و رحلت لاری نے مشاہدہ قیلیب تورگان ہوش صاحبی بولغان انسان، دنیا دہ باقی قالماق نے اصلا خیالی غہ کلتورماس، وو فاسی یوق دنیا غہ کونکل قویوب لئے کنز اتیب اعدالاری غہ قولوب کتمک نے ہیچ رواکورماس،

دنیاتی بے وفای غدارنینک بے وفالیغی بارا سیدہ شاعر متنبی اتیب دور شعر

فَذِی الدَّارُ اَخْوَنُ مِنْ مُوْسٍ ✤ وَاَخْدَعُ مِنْ کَفَّةِ الْحَابِلِ

تَفَانَی الرِّجَالُ عَلَی حُبِّهَا ✤ وَمَا یَحْصُلُوْنَ عَلَی طَائِلِ

پس دنیا نینک کاروباری موندا غ بولغاچ اموال دنیا نینک آلی غہ نظر عبرت برلہ باقیب گذشتہ لارنینک احوالی دن پندگیر اولوب، دنیا نینک اموال واملاکیغہ کونکل باغلاماس لیق کرک، وانے اعمال خیریہ ومنافع ملّیہ بارا سیدہ صرف وانفاق ایلامک ایلہ، دنیا وآخرت سعادتینی تاپمک غہ اجتہاد کور گوزمک لازم دور،

اللہ حکیم اوزی نینک کلام قدیمی دہ کفار شقاوت شعار لار حقیدہ بیورغان وعید شدید وانذار اکیدی لئے توشورمکی، بیزامت اسلامیہ انڈن متعظ اولوب اول وعید وعذاب غہ مؤدی و موجب بولادور غان اخلاق وافعال منہیہ دن یا تمکیمیز ویراق بولمک لیکمیز اوچون دور،

زیراکہ اللہ حمید قرآن مجیدہ افعال قلوب دن یا افعال ابدان دن بولغان ہر فعلی نے کہ ذم قیلسہ، یا اینک فاعلی نے اول فعل مذموم جہتیدن ذم قیلسہ، یا اول فعل مذموم نے قیلغوچی غہ شرعا جل ویا عقاب آجل مرتّب قیلسہ اول فعل منہیّ عنہ دور، انے کلام مجیدی دہ ذکر قیلماقے، انسان لار اول فعل مذموم دن اجتناب ایتسون لار، وانے اقتراف ایلایک غہ یقین بولماسون لار دیمک اوچون دور،

پس بو سورہ دہ افعال قلوب دن بولغان غیبت گوی لوق وعیب جوی لوق خُلق پلیدی نے عادت قیلغوچی ہُمزہ ولُمزہ نے ذم قیلیب انکا نار مؤصدایلہ تہدید قیلماقی، اول خُلق پلید نینک منہیّ عنہ ایکانینی بیلدورو ب، انسان لارنے اندا غ خلق مذموم دن زجر اتیمک اوچون دور،

موندا غ بولغاندن کین انسان ینک آلتِ اعضاسی بولغان فؤاد نے احاطہ ایلاب کو یدورا دور غان حطمہ دن حذر قیلماق نے واجب بیلگان اسلام اولادیغہ لازم دور کہ، اول نار موقدہ غہ موؤی بولادور غان اخلاق پلید دن یعنے غیبت وعیب جوی لوق وعجب و بدگوی لوق دن یراق بولغای، واموال دنیویہ نے سببِ خلود بیلیب جمع وادّخار ایلاب بخل ومساک نے پیشہ قیلماق دن حذر قیلغای۔ تمام بولدی سورۂ ہُمزہ تفسیری بعونہ وتوفیقہ،

سورۂ فیل مکہ دہ نازل اولمیش، آیت لاری بش، حرف لاری توقسان آلتہ

کلمہ لاری یگرمہ اوچ دور

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِاَصْحٰبِ الْفِيْلِ ۝ ای محمد آیا کورمدینک موسنینک ربینک اصحاب فیل غہ نچوک معاملہ قیلدی، یعنے کعبہ نے خراب قیلماق غہ قصد ایتکان لارغہ عذاب توشورو ب اولارنے نچوک ہلاک قیلدی،

مآلی ای محمد گرچہ سن اول واقعہ دہ حاضر بولماسانک مواینک آثار ینی مشاہدہ ایلامک واخبار ینی تواتر ایلہ ایشتیمک سببی برلہ، گویا اول واقعہ نے کوزی برلہ کورکان کشی دیک باخبر دور سن، وسنینک قومینک قریش ہم اول واقعہ غہ مطلع دورلار، پس نیمہ اوچون ایمان کلتورماسے منکر اولورلار دیمک دور،

اللہ سبحانہ نینک بو سورۂ شریفہ نے بو سیاق ایلہ توشور مکیدن مراد، واقعۂ مذکورہ نینک ہول ودہشت لیک برحادثۂ ہائلہ ایکانینی خبر بیرمک، وانینک بر کیفیت مدہشہ وہیئت عجیبہ دہ وقوعغہ کلگانینی بیلدورمک دور، چونکہ موندہ اللہ قدیر نینک کمال علمی وقدرتیغہ وبیت محترمی نینک عزتیغہ، ورسول اکرمی نینک شرفی وحرمتی غہ، دلالت قیلادورغان وجہ لار مندرج دور،

بو واقعۂ عجیبہ ارہاصات جملہ سیدن دور، ارہاصات معجزہ غہ اوخشہ خارق العادہ برامرلار دور کیم زمانِ بعثت دن مقدم نبوت نے تاسیس ایتمک اوچون ظہور غہ کلتورولور گویا نبوت نینک مقدمہ سیدور، بعثت دن مقدم رسول اللہ غہ بولوت نینک سایہ سالغانے ویول لاردہ درخت وتاش وچاملہ لارنینک سلام قیلغانی غہ اوخشہ، کعبۂ معظمہ اول عصردہ موضع شرک، ومحل عبادت اوثان بولوب تورو غلوق، انے خراب ایتمک قصدی ایلہ کلگان اصحاب فیل نے ہلاک قیلماق ہم ارہاصات قبیلی دن دور یعنے بو امور غریبہ لارنینک وقوعی کعبۂ معظمہ نینک تعظیمی نے بجا کلتورگوچی، وانے رجس واوثان دن پاک ایتکوچی، وکافۂ ناس نے عبادت رحمن تعالے غہ چرلاغوچی، برپیغمبر آخر زمان نینک بعثتی غہ مقدمہ، وانینک نبوتیغہ تاسیس دور،

پس بو وجہ ایلہ قصد تخریب بیت اللہ قیلغان اصحاب فیل نینک اہلاکی، یعنے انے برطرز عجیب دہ نابود ایتمک، جناب نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم نینک شرفیغہ ونبوتیغہ انیگ برنجی دلیل دور، چونکہ بو واقعۂ عجیبہ جناب رسول اکرم نینک سنۂ ولادت مظہر السعادتیدہ وقوع غہ کلیب دور دیمیش لار،

سید الرسل صلے اللہ علیہ وسلم نینک ولادت مصدر البرکاتی عام فیل دہ ایکانے جمہور علماء

نزدیده مشهور برقول دور،

بخاری رحمۃ اللہ علیہ نینگ شیخی ابراہیم بن المنذر دیمیش کہ علما دن ہیچ برکیمسہ بو معنی دہ شک قیلمایدور، بعض محقق لار بو قول غہ علما لار اجماع قیلغانلیقی نے نقل اتیب دور، و دیب دورکہ ہر قولے کہ بو قول غہ مخالف ایسہ اول وہم دور، واقعۂ فیل سنہ مولد نینگ ماہ محرمی نینگ نصفی دہ واقع اولوب دور، و نبی اکرم اول واقعہ دن سونگ ربیع الاول آیی دہ تو غولوب دور، واقعۂ فیل ایلہ مولد شریف اراسیدہ اللیک یئچہ کیچہ فصل بار دیمیش لار،

رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم نینگ سال ولادتیدہ واقع بولغان اوشبو خارق العادہ حادثہ اول رسول کریم نینگ نبوتیغہ، و تشریف قدومی غہ تبشیر بولماسہ اللہ تے طرفیدن اول گروہ موندا غ صنع بشردن خارج برنصرت عجیبہ ایلہ اہلاک قیلینیب کعبہ نے بت لار برلہ آلودہ قیلغان مشرک قریش قومی منصور و مظفر، و غنائم بیشمار ایلہ غنی اولماق میسر، اولور ایدی مو، حالبوکہ اصحاب فیل نصرانی اہل کتاب اولمک ایلہ، اولار البتہ بت پرست بولغان قریش قومی دن یخشی، و اولار نینگ دینی قریش نینگ آیینی دن اوبدان ایدی،

پس ظاہر اولدی کہ بو واقعہ مکۂ معظمہ مسقط رأسی، و محل بعثتی، و کعبۂ معظمہ قبلہ سی، بولا دورغان نبی عربی نینگ قدومی غہ تشریف، و نبوتی غہ مقدمہ و قومی نے حمایہ و وقایہ ایلامک اوچون دور،

اصحاب فیل قصہ سی اول قصہ اہل سیر نقل و روایتی غہ نظرًا موندا غ دورکہ، ابرہۃ بن صباح اشرم نام برنصرانے کیشی یمن ولایتی غہ حبش سلطانی نجاشی طرفیدن والی ایدی، و صنعا شہرنی اول غایت دہ مصنع و مزین برکلیسا بنا قیلدی، غرضی عربستان داکی تمام آدم لار نے کعبہ طوافی دن یوز اویور توب بو کلیسا نینگ زیارتیغہ اقبال قیلدورمک ایدی، بو مقصودی نے حبش سلطانے نجاشی غہ ہم یازیب معلوم قیلدی، عرب لار بو ایش دن واقف بولغاچ بعض امودہ انکا قارشولیق اظہار ایتی لار،

پس ابرہہ مقصدی نے جاینیغہ کلتورمک اکلی دہ نورغون لشکر جمع ایلاب برینچہ فیل جنگے لار نے ہم برگہ آلیب مکہ قصدیدہ چیقتی، حتی کہ مُغمَّس نام موضع غہ نزول قیلدی عرب لار ابرہہ نینگ خروجی و قصدے دن خبرتاپیب، انینگ ایلہ جہاد اتیمک نے، و کعبہ نے محافظہ ایلامک نے، اوز لاریغہ حق واجب بیلدی لار،

پس ابرہہ اعوان لاری دن حبشی اسود بن مقصود نام کیشی نے مقدمۃ الجیش غہ امیر قیلیب مکہ طرفیغہ بیاردی، و انکا بیوردی کہ اہل مکہ نینگ حیوان لاریدن بیغا قیلغیل دیب، اسود مذکور ابرہہ نینگ امری ایلہ مکہ اہلی نینگ حیوان لاری نے غارت قیلدی، از انجملہ رسول اکرم صلے اللہ علیہ وسلم نینگ جد محترمی عبد المطلب نینگ موایکی یوز تیوہ سی غارت قیلندی، عبد المطلب اول زمان دہ مکہ دہ قریش قومی نینگ شریفی و سیدی ایدی،

پس قریش و کنانہ و ہُذَیل قبیلہ لاری و حرم محترم جوارید اکی سائر ناس ابرہہ نینگ قتالی غہ اتفاق و اجتماع ایلادی لار، سونگرہ انینگ عساکر و عَدَد و عُدَدی نینگ بیشمار لیغی دن خبرتاپغاچ، اوز لاری

نینک اَبرہہ برلہ مقاتلہ ومقابلہ ایلامک غہ طاقت لاری کلماس یکی نے بیلیب، ناچار انینک قتالیدن یوزاویوروب تاغ ودرہ لار ایچرہ تحصّن ایلامک نے اختیار ایتی لار۔

سونکرہ ابرہہ حناطۂ حمیری نام برکشی نے مکہ اہلی غہ یبار دی، وانکا امر قیلدی کہ مکہ غہ باریب اہل مکہ نینک خبر لغی سیدی برلہ ملاقات قیلغیل، منینک طرفیدن انکا تیکورگیل کہ، بیز سیز اہل مکہ برلہ محاربہ قیلماق اوچون کلمادوک، بیز نینک بوقدر عساکر وحشم برلہ کلماکیمیز دن غرض انجق اوشبو خانہ نے ویران قیلماق غینہ دور، اگر سیز لار بیز نینک بوقصدیمیز نے دفع ایتمک بدا سیدہ بیز گہ تعرض قیلماسانگیز لار، سیز لار نینک قتالینگیز غہ بیز لار نینک حاجتیمیز یوقتور دیب، اگر اول شریف مکہ بزلار برلہ حرب ایتمک نے ایستاماسہ انے منکا آلیب کلگیل دیب، حناطۂ مذکور ابرہہ امری برلہ مکہ جانبی غہ یوز لانیب، شریف مکہ عبدالمطلب قاشیغہ یول تاپیب ملاقات قیلدی، ابرہہ نینک سوز لاری نے انکا تیکوردی، عبدالمطلب انینک جوابیدہ دیدی کہ، واللہ کہ بیز نینک ابرہہ برلہ حرب ایتمک بارہ سیدہ نیتیمیز یوقتور، چونکہ انینک بیلہ مقاتلہ ایلامک غہ وانکا مقابلہ قیلماقغہ قدرتیمیز یوقتور، کعبہ نے انکا قویوب بیرامیز، مرادی نہ ایسہ انکا قیلسون، بوبیت ایسہ اللہ نینک امری ایلہ ابراہیم خلیل اللہ بنا قیلغان بیت دور، اگر اللہ تعالیٰ اوز بیتی نے ابرہہ نینک قصدی دن ساقلاسہ، وانے اول سورۂ قصدی دن منع قیلسہ اول بیت محترم اللہ نینک اوزی نینک بیتی وحرمی دور، واگر اللہ انے منع قیلمای انینک خواہشی چہ ایش بولمک نے ارادہ قیلسہ بیز نینک ہیچ وقت انے اول ایش دن منع قیلماق غہ قدرت وقوتیمیز یوقتور، حناطہ بوسوز نے ایشتیب موندا غ بولسہ منینک بیلہ برگہ ابرہہ نینک قاشیغہ بارگیل، اول منکا شوندا غ امر قیلیب ایدی دیدی، پس عبدالمطلب معیتی دہ اولادی دن بعضی سی نے آلیب ابرہہ طرفیغہ چیقتی، تا ابرہہ نینک عسکر گاہی غہ یتی، ابرہہ غہ عبدالمطلب نینک کلگانینی خبر بیردی لار، اذن بیریلمک ایلہ عبدالمطلب ابرہہ نینک حضورینغہ کیردی، عبدالمطلب اوزون بویلیق خوش منظر بر شخص مہیب ایدی، ابرہہ انے کورگاچ تعظیم وتکریم قیلدی، وتختی نینک تو بانیدہ انے اولتورغوزوب اوزی تخت اوستیدہ اولتورمک نے مناسب کوردی، وعبدالمطلب نے تخت غہ تکلیف قیلیب اوزی نینک یانیغہ اولتورغوزمک، حبش عساکر وامراسے قاشیدہ اوزی نینک مرتبہسی تنزّل قیلماقغہ باعث بولمکی دن خوف ایتیب، ناچار تختی دن توشوب عبدالمطلب نینک یانیدہ بساط اوزرہ اولتوردی سونکرہ ترجمان واسطہ سے ایلہ سوز لاشمک غہ باشلادی، وہ دیکہ نیمہ حاجت اوچون کلدینگ، وقیداغ حاجتینگ کہ بولسہ بیان قیلغیل، عبدالمطلب دیدیکہ ملک دن حاجتیم بوکیم منینک ایکی یوز تیوہ م نے ملک نینک عسکر لاری غارت قیلمیش لار، منکا قایتار یلمکینغہ حکم قیلسہ، ابرہہ عبدالمطلب کعبہ نے قوتقوزماق بار اسیدہ منکا یالبار یب التجا قیلیب کلگان دور دیب گمان قیلغان ایدی، اندن موندا غ کو تولماگان برجواب نے ایشتیکاچ دو چار حیرت اولوب، دیدی کہ من ابتداء سنی کورگانیمدہ کوزوم غہ عجب اولوغ چونک آدم کورو ندینگ، اما ایمدی سوز لاشکان چاغ دہ نظر یمدن توشتونگ عبدالمطلب دیدی کہ موندا غ بولمک لیکنہ سبب نہ دور، ابرہہ دیدی کہ منینک مونچہ عساکر وحشیم برلہ

کلکیم دن عرضیم سینک آباء واجداد ینک نینک واوزونک نینک سبب عزت وفخری بولغان ودینیک
نینک اساسی تانیلغان کعبہ نے خراب ایلاب یوق قیلماق دور سن انینک توغریسیدہ برار نیمہ دیمای
اوزونک نینک غارت قیلنغان تیوہ لارینک بار سیدہ سوال والتجا قیلورسن عبد المطلب دیدی کہ من
شول غارت قیلینغان تیوہ لار نینک ایگاسی دورمن ہیچ شبہ یوقیم کعبہ نینک موایکاسی بار دور
انینک ایگاسی کعبہ نے سینینک سوءِ قصد ینک دن البتہ سقلایدور ابرہہ حکم قیلدی عبد المطلب نینک
تیوہ لارینی قایتاردی لار عبد المطلب تیوہ لارینی آلیب مکہ غہ کلیب قریش غہ ماجرا نینک ہمہ سی نے خبر
بیردی ودینوردی کہ ابرہہ نینک عسکر لاریدن آسیبی تیماسلیک اوچون مکہ دن چیقیب تاغ لار نینک
باشی غہ ودرہ لارینک آرا سیغہ متحصن بولونک لاردیب پس اہل مکہ مکہ نے بوشاتیب تاغ لار غہ و
درہ لار غہ متحصن بولدی لار سونکرہ عبد المطلب معیتی دہ قریش دن برجماعہ بولغان حال دہ حرم غہ
کیریب کعبہ نینک حلقہ سیدن توتوب اللہ تعالیٰ درگاہیغہ تضرع والتجا برلہ دعا قیلدی وابرہہ غہ و
انینک عسکر لاریغہ غالب بولمک نے درگاہِ الٰہی دن تیلادی وباب کعبہ نینک حلقہ سی نے توتوب تورو ب
بو شعر نے اوقوردی شعر

لَاهُمَّ اِنَّ الْمَرْءَ يَمْنَعُ رَحْلَهُ فَامْنَعْ حِلَالَكَ
لَا يَغْلِبَنَّ صَلِيْبُهُمْ وَمِحَالُهُمْ اَبَدًا مِحَالَكَ
اِنْ كُنْتَ تَارِكَهُمْ وَقِبْلَتَنَا فَاَمْرٌ مَا بَدَا لَكَ

یعنے ای اللہ تحقیق ہر کشی اوز اویینی دشمن لار نینک تسلطی دن سقلایدور پس سن ہم اوز اد
یونک نے دشمن لار نینک سوءِ قصدی دن سقلاغیل دشمن لار نینک صلیبی وقوت وشدتے ہرگز
سنینک قوتینک غہ غالب بولماسون اگر سن اول دشمن لار نے بیز نینک قبلہ میز غہ قیلغان قصدیدہ
سر بست قویساتک نہ اولسہ اول ایش بولور بو بارہ دہ عبد المطلب دن منقول اوشبو شعر نینک ابیاتی
بعض سیر وتفاسیر دہ خیلی تولا ذکر قیلنب دور اما ابن ہشام نینک سیر تیدہ ایتادور کہ شعر مذکور نینک ابیاتیدن
صحت غہ تیکلنے اوشبو غینہ دور ابن اسحق ایتیب دور سونکرہ عبد المطلب کعبہ نینک حلقہ سی نے
قولیدن قویوب قریش جماعہ سی بیلان برگہ مکہ نے خالی قیلیب تاغ نینک باشیغہ چیقیب کتے وابرہہ
نینک کلیب کعبہ غہ نیمہ ایش لار قیلماق نے کوتوب تورد یلار ابرہہ ایرتہ عبد المطلب نینک رجوعی دن
سونک غضب برلہ مکہ غہ کیرمک غہ عسکر لار نے تعبیہ وفیل لارینی عسکر آلدیدہ منتظم ایلاب ہمہ سی نینک
آلدیغہ فیل محمود نے پیشرو قیلماق ایلہ عازم بولدی ناگاہ فیل محمود اول حرم غہ یتوشمک ہمان یورو شدن
قالیب یرگہ یاتتی فیلبان کلیب انینک باشیغہ اوردی یورمادی وقورساقیغہ ہر چند نیزہ لار سانچتی یور
گالی اونامادی ہر قنچہ علاج لار نے قیلیب کورسہ لار ہم یورمادی بالآخر اورنیدن تورغوزوب یمن
طرفیغہ قایتاردی لار سرعت ایلہ یورماق غہ قدم قویدی ایکنجی بارہ قایتاریب کلتوردیلار حرم حدی
غہ یتوشکان دہ یورماے یاتیب آلدی تورغوزوب حرم دن باشقہ قیسے طرفیغہ یوزلاندورسہ لار یورادور

اما حرم جانبی غہ اصلا یورمایدور۔ پس ابرہہ امر قیلدی اول فیل نینگ تمیزی زایل اولوب بے شعور اولسون دیمک اوچون انکا خمر ایچورردی لار باز اولغی حالیدہ ثابت بولدی شول ہاشنادہ ناگاہ اللہ تعالی دریا طرفیدن قالدورغاچ غہ اوخشہ بر مونچہ کیچیک قوش لارنے یبارردی کہ ہر بر قوش دہ اوچ دانہ تاش بار بری تومشوقیدہ ایکی سے ایکی چانگالیدہ مذکور قوش لار سبب اول تاش لارنے ابرہہ نینگ عسکر لاری نینگ اوستیغہ آتمک غہ باشلادی لار اول تاش لار اول عسکر لاردن قیسی بری غہ تیگسہ البتہ اول کشی ہلاک بولور ایدی پس ابرہہ نینگ عسکر لاری قاچماق غہ باشلادی لار وکلگان یول لاریغہ شتاب ایلہ کیتمک غہ شروع قیلدی لار شوندا غ دیدبہ برلہ تسلط کور گوزوب کلگان عسکر لار دہشت لیک بر سراسیمہ و پریشان لیق ایلہ ہزیمت قیلدی لار چول لاردہ دررہ لاردہ وتاغ لاردہ ہلاک بولدی لار اوزسطوتی واستیلاسی غہ مغرور بولغان اول ظالم عسکر لار نینگ لاشہ لاری ہم دفن قیلینمای وحوش وطیور غہ قالدورولدے لار ابرہہ نینگ جسدی غہ جذام کبی بر مرض عارض بولدی بدنیدا کی گوشت لاردن بارماق نینگ اوچی دیمک گوشت لار پارہ پارہ بولوب توکولور ایدی ہر بر پارہ توکولغان دہ تگیدن یرینگ وزرداب چیقیب بر مونچہ وقت آقار ایدی بوحال ایلہ صنعا غہ یتوشتے جسدی گویا قوش لار نینگ تخم دن یکی چیقغان پرچیقار ماغان چوشہ سیدیک بولغان ایدی سینہ سی یاریلیب دلی چیقیب قالیب ہلاک بولدی بوطرز ایلہ کردار بدی نینگ جزاسی نے کوردی۔

طبری عکرمہ دن روایت قیلیب دور عکرمہ ایتیب دور قوش لار عساکر ابرہہ غہ آتکان ہر بر تاش ہر قچان اول عسکر نینگ بری غہ تیگسہ اول کشی غہ اننینگ سببی ایلہ جدری (چیچک) چیقار ایدی عکرمہ ایتیب دور چیچک مرضی نینگ اولغی کورونکان کونے اول کون دور اول کون دن ایلگاری جدری مرضی کورونکان ایماس دور دیب آھ

احتمال۔ بوروایت غہ بنا قیلوب عصر یمیز مفسر لاریدن بعض بر لاری دیب دور کہ احتمال کیم اللہ تعالی اول جماعت غہ چیچک مرضی نے مسلط قیلغان بولغاے لیکن اول چیچک دن اللہ تعالی نینگ باطنی قوش لاری گویا اولار غہ تاش آتیب بدن لاریغی تیشوک تیشوک ایتمک ایلہ عبارت کلتورگان بولغای دیب وینہ عصر یمیز مفسر لاریدن بری دیب دور کہ ابرہہ نینگ مکہ غہ کلگانی نینگ ایکنجی کونیدہ عسکری ایچیدہ وبا مرضی ظاہر بولدی بومرض وبا قوش لاری واسطہ سے ایلہ قوروق تاش لاردن حاصل بولوب ابرہہ نینگ عسکری باشیغہ توشتی پس اول قوش لار نینگ ہوا میقروب لاری بولمک لیک لاری نینگ احتمالی موصیح دور یاکہ ضرر لیک چیبین جنسیدن بولمک لیک لاری ہم صحیح دور تاش لار نینگ شمال واسطہ سی ایلہ قوروق لای دن حاصل بولمک لاری ہم درست دور شمال اول تاش لار نے بومیقروب لار نینگ آیاغ لاریغہ یا پیشتورغان بولغای بومیقروب لار ابرہہ عسکری نینگ تنی غہ قونغاچ تن وہ بولغان تیشوک لار غہ کیرگان بولغای واللہ اعلم آھ۔

ایتا صن کہ اللہ تعالی نینگ کلامی نے ظاہر لیغہ حمل ایتمای موندا غ تاویلات غہ حمل

ایتمای موندا غ تاویلات غہ حمل ایتمکدہ ضرورت یمہ دور، آیت نینگ معنی سی نے ظاہر یغہ حمل ایتمک دہ
بر تعذر بار مودور، بو مفسر لار زعم لاریچہ اللہ تعالیٰ نینگ امری ایلہ مذکور قوم ابرہہ غہ و یا مرضی مسلط بولمکی
اولار نینگ قصد ہدم بیت اللہ قیلغان لاری اوچون مودور، یا اینینگ نزولی اتفاقی برا مر مودور، اگر اولار
اول قوم ابرہہ غہ نازل بولغان اول ہلاکت نے مذکور قوم نینگ کردار بدی نینگ جزاسی اوچون خدا
طرفیدن بیار یلگان عذاب دیسہ لار، پس اول عذاب نے ظاہری دن تاویل قیلماق غہ میچ برحاجب یوقتور،
چونکہ اول قوم نینگ تنکیلی (یعنی جزا بر مقی) اوچون و یا مرضی نے مسلط ایلاب اولارنے ہلاک قیلما قغہ
قدرتے تیکان اللہ ذو الجلال نینگ، برقالدور غاچ دیک کیچیک قوش لار نینگ چنگالی دن آتیلگان کیچیک
نخود مقداری تاش لار بیلان ہم، دشمن لاری نے ہلاک قیلماق غہ قدرتے یتادور، حالبوکہ موندا غ خارق
العادہ برطرزدہ عذاب قیلماقی، اول خالق قدیر نینگ قدرت تامہ سے نینگ کمالی غہ اتم دلیل و اظہر
برہان دور، بنابرین پیغمبر کریمی نے موندا غ قدرت بالغہ سیدن تعجب لاندورمک اوچون الم ترکیف فعل
ربک دیب دور، یوقسہ مذکور مفسر لار دیگان لاری دیک و یا مرضی نے ویا چیچک آفتی نے تسلیط قیلماق
ایلہ عذاب برماکیدن عجب لاندورمک غہ اورون یوقتور، زیراکہ اول مرض (یعنی وبا) مہلک حدوثی ایلہ
اکثر اوقات بعض شہرلاردہ بشر اورونی کم قالادور، وہم بو مرض مہلک سببی ایلہ ہلاک قیلنماق دہ اول
قوم طاغی لار غہ آنچہ تہویل و تخویف یوز لانمایدور، اینینگ اوچونکہ احتمال کہ اول قوم اول عارضہ نے تہمہ
ہواسی اولار نینگ طبیعت لاریغہ یا قیشماغان جہتدن عارض بولغان دیب زعم قیلور لار، سوء قصد
لاری نینگ جزای بدی اوچون طرف الٰہی دن بیار یلگان عذاب دور دیب متنبہ اولماس لار، اما آیت کریمہ
نے ظاہری معنی سی غہ حمل قیلغاندہ عادت نینگ خلافیدہ بولغان موندا غ کیچیک جثہ لیک قوش لار نینگ
منقار و چنگالی دن آتیلگان باش دیک تاش بیلہ انسان قوی الجثہ نینگ ہدف ہلاک اولمک لیکے، بے شبہ
طرف الٰہی دن نازل قیلینغان عذاب نشانہ سی دور دیب سراسیمہ و مضطرب اولمک لاری غہ داعی بولور، وہم
اللہ تعالیٰ نینگ پیغمبر یغہ الم ترکیف فعل ربک دیب خطاب قیلماقیدا کی حکمت ہم روشن بیلنور، و بر
کیچیک گینہ تاش دہ ابدقدیر نینگ اوشبو خاصیت نے ودیعت قویماقی عجیب ایماس دور، و اول تاش
لار نے ضعیف و حقیر قوش لار نینگ واسطہ سی ایلہ، دشمن الد عنودی اوزرہ۔ آتیلدورماقی ہم متنکر ایماس
دور، عالم قدرت اسرار یغہ ایشانجی بارکیمسہ لار، و حجاب حکمت بصیرت حکمت بینانہ سے الدیدن کوتار یلیب
اشیاء کونیہ نینگ وجودی دہ نہادہ قیلینغان حکم الٰہیہ غہ ایمان کلتورگان کیشیلار، موندا غ قدرت بدایع
نمود نے استبعاد قیلمایدورلار۔ بو واقعہ و مونینگ امثالی دا کی قرآن کریم دہ مذکور اولغان وقوعات لار، و امور
خارق العادات لار، احوال قیامت غہ اوخشہ تاویل سے قبول قیلمایدور، و اینہ بو آیت تاویل مذکور نے قبول
قیلما سلیقی غہ آشکارا دلیل نینگ بیری بولکیم، قرآن کریم خبر بیرادور کہ اصحاب فیل امر الٰہی ایلہ ارسال
قیلینغان قوش لار نینگ آتکان تاش لار سے برلہ ہلاک بولدی دیب، اگر بو خبر دن مراد ظاہر عبارت دن
مفہوم اولمیش معنی مشہور اولماس، مذکور مفسر لار دیگان دیک معنوی تاش لار، یعنے جدری مرضی نینگ

تاشی یاکہ وباختہ لیقی نینک سنکریزہ سی بولادور غان ایسہ وقرآن نینک خبر برگان اوشبو قصہ سے عرب خلقی قاشیدہ خصوصًا قریش قومی غہ معلوم بر واقعہ بولماسہ آیا قرآن نینک برگان خبری دن براز نرسہ نے واقع غہ خلاف تاپمک یارا شیدہ ہمیشہ ترصّدہ تورگان اسلام نینک دشمن لاری زبان طعن وایراد نے اوزاتماس ایدیلار مو وبو خبر غہ ایراد واعتراض تیکوروب ای محمد سن وحی الٰہی دیب برگان خبردہ اصحاب فیل تتابعًا یبا ریلکان کبیک برقوش لار آنکان تاش لار برلہ عصف ماکول دیک بولدے دیب تصریح قیلنیب دور حالبوکہ اولار نینک قصۂ ہلاکتی موندا غ بولغان ایماس اولار چیچک مرضی ایلہ یاوباختہ لیغی ایلہ ہلاک بولغان سنینک بو خبر نینک واقع غہ خلاف دور دیب ولولۂ تکذیب نے عالم لار غہ شایع قیلماس ایدی لار مو حالبوکہ بو قصہ تواتر غہ یسیدہ بیریلکان اوشبو خبر بارسیدہ اول معاندلار دن موندا غ ایراد واعتراض لار منقول ایماس دور

وبو واقعہ بر حادثۂ عظیمہ بولوب حاضر وبادی غہ عبرت آور موعظۂ بلیغہ ومکہ اہلی غہ طرف الٰہی دن براد لوغ نعمت جلیلہ بولغان جہتدن ہمہ مردم قاشیدہ قریش قبیلہ سے نینک عزت وحرمتی آرتیب اوزگہ آدم لار اولاردن ہیبت اوزرہ بولدیلار واولار نے اہل اللہ آتادی لار چونکہ اللہ تعالیٰ اولار نینک جانبیدن اولار نینک دشمن لارینی نابود قیلدی اندا غ دشمنی کہ تمامی عرب انینک ایلہ مقاتلہ قیلماقغہ باشلاسہ لار انکا مقاومت قیلا آلماس ایدی لار اللہ تعالیٰ محض عنایتی ایلہ اول دشمن نینک شرّی دن لار نے حفظ ایتی واولار اول دشمن نینک اموال وسامان فراوانینی غنیمت آلدی لار

اللہ سبحانہ جناب رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم نے نبوت شریفہ مخصوص قیلغان دن کین اول حضرت نینک تشریف قدومی طفیلی ایلہ قریش قومی غہ قیلغان فضل وکرامتی نے یعنے اصحاب فیل کبے عدوّ عنود لار شرّی نے اولاردن دفع قیلماق ایلہ اولار غہ احسان اتیکان فضل وکرمی نے تعداد ایلاب رسول اللہ غہ خطاب قیلیب الم ترکیف فعل ربک دیب اوشبو سورہ نے نازل قیلدی یعنے ای محمد آیا کورد ینگمو یعنی اخبار متواترہ ایلہ ایشیتمک ایلہ برز سہ نے اوزکوزی برلہ کورگان دیک یقینًا بیلدینگ کہ ربینک کعبہ غہ سوء قصد قیلغان اصحاب فیل نے قیسی کیفیت دہ وبچوک طرزدہ ہلاک قیلدی

سوئکہ اللہ سبحانہ اولار نے ہلاکت غہ یتکوزگانے نینک کیفیتی نے بیان ایلاب دیدیکہ اَلَمْ یَجْعَلْ کَیْدَهُمْ فِیْ تَضْلِیْلٍ آیا ربینک اول اصحاب فیل نینک (کعبہ نے خراب ایتمک وزوّار دن انے تعطیل ایلامک بارسیدہ قیلغان) سعی ومکر لارینی ضایع لیق دہ وباطل لیق دہ قیلمادی مو یعنی اولار نینک تخریب بیت اللہ تو غریسیدہ قیلغان اجتہاد واحتیالی نے بے شبہ باطل قیلدی کید لغت دہ متعدد معنی لار دہ کلیب دور چنانچہ حرب معنی سیدہ کلیب دور حرب احتیال واجتہاد غہ مشتمل بولغان جہتدن ابن عمر دن روایت قیلینغان حدیث دہ اِنّ رسول اللہ غزا غزوۃً فرجع ولم یلق کیدًا ای حربًا دیمک دور وارادۂ سوء معنی سیدہ کلیب دور قولہ

تعالیٰ لَاَكِيْدَنَّ اصنامكم لاريد بها سوءًا ديمك دور، وعمرو بن العاص دن روايت قيلينغان حديث ده تلك عقولٌ كادها باريها اى ارادها بسوءٍ ديمك دور، وبو آيت دا كى كَيْدَهُمْ تفسيرى ده اوشبو اوچ نوع معنى لار، سعى واجتهاد، وحرب وقتال وارادهٔ سوء معنى لارى استعمال قيلينسه روادور، اما كيدنينك حيله معنى سى نے بويرده استعمال قيلينماق نينك بحسب ظاهر درست ليغى محذور تولسه مو، ليكن انينك استعمال بويرده بووجه ايله درست اولور كه، ابرهه لعين نينك قصدى اگرچه ظاهرده بيت الله نے خراب قيلماق بولسه مو، اما باطن ده عرب قومينغه حسد قيلماق انينك گنجينهٔ دلى ده مضمر ايدى، چونكه اول كعبهٔ معظمهٔ شرافتى ايله مكه اهلى غه جزيرة العرب اهلى نينك همه سى منقاد ومحب ايكانينغه رشك قيلور ايدى، بووجه دن كعبه نے خراب قيلماق دن مقصودى كعبهٔ معظمه سببى ايله، اهل مكه غه حاصل بولغان شرف نے اوزنفسيغه وكليساسى غه وبلده سى غه تحول قيلماق ايدى، بنابرين بيت الله نے خراب اتيمك غه قيلغان قصدينى كَيْدَ آتاب دور، وَاَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا اَبَابِيْلَ ۙ دربينك اول اصحاب فيل اوزره بيربيرى نينك ارقه سيدن اوچولماى پئ درپئ بولغان فوج فوج كوب قوش لارنے يبارديى،

تَرْمِيْهِمْ بِحِجَارَةٍ مِّنْ سِجِّيْلٍ ۙ (انداغ قوش لارنے كه) اولار آجردن بولغان تاش برله اول اصحاب فيل نے آتادور لار،

سجّيل بارسيده مفسر لار برمونچه قول لارذكر قيليب دور، اولارنينك نزديده مشهورى سجّيل سنگ گل ديمك دور،

فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَّاْكُوْلٍ ۝ پس ربينك (اول قوش لارالغان تاش لاربرله) اول اصحاب فيل نے قوروت ومنيته لار بيكان سمان ديمك قيلدى، ياكه حيوانات لارييب ايا غلارى ايله باسيب يانجيب منيده قيلغان زراعت ديمك نابود قيلدى ديمك دور، چنانچه برزراعت نينك ايچيغه برتوده حيوانات لار بكار قويولسه اولار اول زراعت نينك بعضى سى نے ييب بعضى سينے آيا غلارى برله باسيب يانجيب ريزه ريزه قيليب تاشلايدور لار، شونكا اوخشه اول قوش لار آلغان تاش لاربرله الله تعالىٰ اول قوم نينك وجودلارينے ريزه ريزه قيلميش دور، ياكه دانه سى آلينيب دانه سيز قالغان لكين نينك سمان لارى ديمك قيلدے ديمك دور،

مفسر لار كعصف مأكول تفسيرى ده اى كزرع أكل حبّه وبقى تبنه، اوكورق اكلته البهائم ديمك لار، عصف لغتده ايكين نينك هنوز كوك وقيدا كى يفراغى نے ايتور لار، وهمه خرمن نے آلغاندن كين زمين غه توكولوب قاليب چار پالار يگان، وشمال هريان غه اوچورغان سمان نے ايتور لار، وهم مغزى نے قوروت ييب پوستے قالغان دانه نے ايتور لار، اول قوم نے عصف مأكول غه تشبيه قيلماق اولارنينك وجودلارى بالكليه فنابولوب جسم لارے پاره پاره اولمك ايله هر طرف غه ساچيلمكى اوچون دور، ياكه قوروت يكان يفراق وپاخال، ومنيته توشكان جثه غه اوخشه اوست لاريدن آتيلكان تاش لاردن

بدن لاری تو شوک تو شوک اولوب جسم بے جان لاری پایمال بولمک لیکی جهتیدن دور، بعضی لاردیب دور که اول قوم نینک اعضای بدن لاری اول آتیلغان تاش لار ایله پاره پاره بولوب اجزالاری تیتو لمک ده، حیوانات لاریب روث قیلغان تیزک غه اوخشاتیلیب دور، رجیع دن (یعنی تیزاک دن) ماکول لغظی ایله عبارت کلتوریلک حسن ادب نی رعایه قیلماق اوچون دور، مونکا اوخشه مقام لارده دأب قرآن رعایهٔ حسن ادب جهتیدن ظاهر دن عدول قیلماق دور دیمیش لار، بوقول غه کوره اولار نینک احوال خسران مآل لاری نینک اینگ قبیح یعنی نی اظهار ایتمک، وبو باره دامبالغه قیلماق اوچون، اول قوم نینک مآل هلاکتی نی زراعت نینک پسترین اشیاسی بولغان سمان غه اوخشاتمک غه اکتفا ایتمای، حتی که اول سمان نینک تیزک بولوب حیوانات نینک ارقاسیدن توشکان حالی غه تشبیه ایتیب دور، یعنی اول قوم ظالم لار اول آتیلگان تاش لار برله اتداغ ایزیلدی لار که گویا حیوانات لاریب ارقه لاریدن تیزاکلاگان سمان نینک تیزاکی دیمک دور، سمان نینک تیزاکی ساچیلیب پریشان بولادور، شو نینک اوچون اولار نینک اجزای بدن لاری نینک پریشان وتیتو لمکی انکا اوخشاتیلیب دور، بعض عارف لاردیب دور لار که کیم که خدا نینک غیری غه اعتماد قیلسه، الله تعالی اول کیشینی همهٔ خلق نینک اینگ ضعیفی برله عذاب قیلادور، کور ماسمو سن که اصحاب فیل حیوانات نینک اقوی سی بولغان فیل محمود غه اعتماد قیلغان جهتدن، الله تعالی اولار نی اضعف خلق الله بولغان قوش لار نینک چنگال ومنقاری دن آتیلکان اوشاق تاش لار برله هلاک قیلدی دیب،

اوشبو کلام حکمت نظام نینک مآلی بودور که، اهل اقتدار بولغان سلطان لار وحاکم لار واهل جاه وارباب اعتبار لار اوز قدرت وتمکن لاریغه اعتماد ایلاب زیردست بولغان بیچاره عاجز وغریب رعیت لار غه زور لیق نی روا کورماسون لار، ومسکین وبینوا لار نی تحقیر واهانت ایله ایشیک لاریدن حیدماسون لار، چونکه ظلم وطغیان لاری نهایتی غه تیب، وکبر وجور وعدوان لاری غایتیغه ایریشیب، عزیز منتقم تعالی طرفیدن اعمال بد لاری نینک جزاسی نازل قیلنغان ده، اوشول تحقیر وظلم قیلینغان عاجز بے اقتدار مخلوق لار جانبیدن هلاکت وپریشان لیق غه دوچار اولور لار، چنانچه صفحات روزگار وتواریخ ایام غه نظر اعتبار ایله ملاحظه قیلساق، ظالم مستبد امپراطور، وسلطان لار نینک، وخودبین رحم سیز ارباب ثروت وسامان لار نینک، اقطار عالم نینک نه طرفیده که بولسه لار، کوچه لاردہ حقیر لیق وخوار لیق، وپریشان لیق وخاکسار لیق، برله یورگان فقرا وعاجز لار، وهیچ برانسان قطاریده کورولمای خوار وحقیر بیلینگان بینوا و افتاده لار طرفیدن، دوچار فلاکت اولوب، تخت وتاج وعز وشأن لاریدن، بلکه خانمان وعزیز جان لاریدن، جدا بولوب عالم دن کیتکان لیک لاری نی، وثروت وسامان لاری دن آیریلیب زار وناتوان بولوب یورگان لیک لاری نی کورامیز،

موندا غ وقوعات لار وقوعیغه الکار ایلاب، حوادث گاه عالم ده مونے استبعاد قیلماق غه هیچ برسبب یوقتور، مونداغ حادثات لار نینک وقوعی غه اینگ برنجی باعث، اهل اقتدار لار نینک دنیای فانیه نینک عزت وثروتی غه ایشانیب خدادن غافل بولمک لیک لاری، والله تعالی امر قیلغان عدالت واحسان وشفقت

ونیکو کاریق نے بجا کلتورمای، اوزلاری دن کیتمک لاری دور، خلاصہ سے انسانیت شیوۂ مرضیہ سی نے قویوب حیوانیت اوصاف مذمومہ سی نے التزام ایلامک لازے دور، پس ہر بر انسان غہ لازم دور کہ بو کلام حقایق انضمام مآلی نے تذکر خاطر ایلاب انسانیت شیوہ سی دن غافل بولمک نے روا کورمامگای۔

اصحاب فیل قصہ سینے ذکر قیلماق دن مقصود، یا پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم غہ تسلیہ دور، بو طریقہ دہ کہ ای محمد کفار جفا کردار دن تیکان کلفت و آزار غہ تحمل قیلغیل، برکوسے بولور کہ مدت اہمال انتہا سی غہ تیکاچ، اولار نینگ اول بدکاریق لاری نینگ جزای بدی نے اولار غہ کورسا تورمیز، آیا سنگا یتوشکان اخبار متواترہ ایلہ بیلمادینگ موکہ ربینگ کعبہ نے بوزمک نے قصد اتیکان ظالم عنود ابرہہ نے وانینگ اصحابنی قیدا غ خواریق وزاریق برلہ ہلاک قیلدی، شونکا اوخشہ بو ظالم لارنے موہلاک قیلماق غہ قادر دور دیب یا بو قصہ نے ذکر اتیمک ظالم لار غہ تہدید اوچون دور، بو طریقہ دہ کہ ای ظالم لار قدرت و استعداد ینگیز غہ ایشانیب اوز باطل غرض لار ینگیز نے اظہار و ترویج ایلامک اوچون بے گناہ و بے استعداد عاجز انسان لار غہ ظلم قیلماق نے روا کورمانگ، واولار نے آیین دینیہ لاری نے اجرا ایلامک دن توسمانگ، وین لاری نینگ اساسی غہ طعن اورمک غہ جسارت کورگوزمانگ، وحیثیت و اعتبار لارینی پایمال، ومحو اتیمک غہ اجتہاد ایلامانگ چونکہ برکور نے اولورکہ ہیچ کوز تو تماگان چاغ دہ، خداوند منتقم قہار نینگ امری ایلہ خاطر ینگیز غہ کلماگان بر جانب دن خدا نینگ مخلوقیدن اینگ ضعیفی باش کوتاریب، بو قدر قدرت و استعداد و دولتینگیز نے بر بلا و پریشان قیلماق ایلہ سیز نے عسکر وحشمینگیز ایلہ نابود و بے نشان قیلور، خداوند قدیر نینگ قدرتے آلدیدہ بو امر آسان گینہ برایش دور، کورمادینگیز موکہ مکہ دا کی بیت اللہ نے بوزمک قصدیدہ، وعرب ملتی نے خوار وزبون قیلماق واساس دینی نے برہم برمک نیتی دہ، کلگان اصحاب فیل نے کیچیک گینہ قوش لار چنگال و منقاری دن آیلکان اوشاق تاس لار ایلہ محو و نابود قیلدی۔ فرد۔

نوشت خامۂ تقدیر برجریدۂ دہر ✤ خطی کہ فاعتبروا منہ یا اولی الابصار

پس کورامیز کہ بیر نینگ بوزمانہ میزدہ دنیا نینگ ہر طرفیدہ اظہار عظمت وکبریا گوزگان دول معظمہ لار استعباد عباد، وتوسیع بلاد، وتنفیذ حکم وفرمان ایلامک قصدیدہ، عاجز ملت لار نے انواع تذلیل لار ایلہ ایزمک دہ، وحقوق دینیہ وملیہ لاریدن آیرمک غہ اجتہاد اتیمک دہ دور لار، خصوصا دول متمدنہ یاوروپاویہ نینگ تمدن وعظمت دہ اینگ اعلی سیدن بولغان رحم سیز تاش دل قہر پیشہ لاری، غرب وشرق اہلی دن قیسی براولکہ دہ بے استعداد خلق نے تاپسہ لار اولار نینگ حقوق وحیثیت لاری نے غصب و پایمال اتیمک قصدیدہ، انواع دسائس، وفنون حیل واسباب ایلہ، اولار نینگ وطن مقدس لارینی خراب و ویران قیلماق دہ دور لار، بیز مؤمن لار بو سورۂ شریفہ دہ ذکر قیلینغان قصہ نینگ مآل عبرت اشتمالی دن امید قیلیب تمام توقع دہ دور میزکہ برکور نے اولور کیم اول ظالم لار نینگ ہم ظلمی غا تیغہ قیب اہمال مدتے تبکاچ، اولار نینگ نظر خود بینانہ سیدہ خوار وحقیر کورولگان ملت مظلومہ لار نینگ ہمت دیندارانہ سی سایہ سیدہ اول وحشی کردار انسانیت ومدنیت رسم وآیینی دن بیراق ظالم دولت لار حشمت وسلطنتی ایلہ محو و نابود اولوب تسلط وکبریا جی دن عاجز

یق وذلیل یق درکۂ سفلی سی غہ توشورولور؛

وآیخنین ہر برظالم تسلّط پیشہ قوم لار مومظلوم ملت لار نینگ دست حق پرور لاریدن جزای بدلارینی چیکارلار؛ بو معنی غہ ایما ایتمیز قوی دور؛ قرآن کریم دہ ذکر قیلنغان عاجز وبیچارہ انسان لارغہ زور یق ووحشی یق قیلغان جثتدن دو چار عذاب وسخط الٰہی اولوب عالم دن کأن لم تغن بالامس بولوب ہلاکت غہ تیمکان قوم لار نینگ قصہ سی نے حق وراست دیب جزمی اعتقاد قیلامز؛ بنا برین بو ظالم ملت لار ہم برکونے البتہ بربادلیق وہلاکت حوادثیغہ مُعَرَّض؛ وبے شک زوال وفنا مِعْرَاضی غہ ہدف اولور لار دیب کوز تو تادورمیز؛

وبو قصۂ اصحاب فیل غہ بعضی لار ایراد تیکورو دب دور لار کہ؛ اگر بو ذکر قیلنغان قوم لار نینگ سبب ہلاکی بیت اللہ نے بوزمک نے قصد اتیکانے جہتیدن بولسہ؛ پس موندن کین کے کعبۃ اللہ نے خراب ایتمک نے قصد اتیکان لار؛ بلکہ کعبۃ اللہ نے بوزگان لار؛ و انکا ضرر وزیان تیکوزوب کعبہ قاشیدہ قتل وفساد قیلغان لار؛ ومجاور حرم بولغان اہل کعبہ نے قورقوتوب خانہ لارینی یغما وتاراج قیلغان لار؛ نیمہ اوچون موندا غ ہلاکت غہ دو چار وعذاب الٰہی غہ گرفتار اولمادی لار؛ چنانچہ عراق والی سے حجّاج مشہور شام دا کی خلیفہ عبدالملک بن مروان نینگ امری ایلہ مکہ نینگ امیری عبداللہ بن الزبیر رضی اللہ عنہما نینگ قتالیغہ عسکری برلہ کیریب مباشرت کورگوزدی؛ آخر الامر عبداللہ ابن الزبیر مقاومت قیلالمای حرم غہ متحصّن بولغاج کوہ ابے قبیس غہ منجنیق قویوب تاش آتیب کعبہ نینگ بر طرفینی ویران قیلدی؛ وعبداللہ بن الزبیر نے حرم دن چیقاریب قتل قیلدی؛ حجاج بو کردار بدی سببی ایلہ بیچ بر بلاغہ دو چار اولمادی؛ وعذاب استیصال قیلینمادی؛

ایکنجی واقعہ ۳۱۷ھ دہ ابو طاہر قرمطی نام بر پلید یوم الترویہ دہ حُجّاج بیت اللہ تمام جمع بولوب بینجر تورگان چاغ دہ عسکر جرار ایلہ مکہ غہ داخل بولوب آط وسلاح لاری ایلہ مسجد الحرام غہ کیردی؛ شمشیر خون آشامی نے نیامی دن چیقاریب؛ طواف دہ ونمازدہ تورگان؛ وہمہ دن مجرد بولوب احرام ایچرہ اورانیب یورگان؛ حجاج نے بیرحمانہ قتل قیلمان غہ باشلادی؛ حتی کہ مسجد حرام دہ ومکہ دہ اطراف اولتورمینگ قدر آدم نے شہید قیلدی؛ وشونچہ مقدار خاتون وبالالار نے اسیر قیلدی؛ موندا غ مصیبت مکۂ مکرمہ دہ اسلام اہلی غہ اصلا توشکان ایماس دیب دور لار؛

تو طاہر قرمطی پلید مست لیک برکہ آطی نے مسجد ایچیدہ ہر طرف غہ یوگورتوب؛ تولیدہ قیلیچی لے یلانگاچ قیلیب بیت شریف آلدیدہ آط اوینا تیب یورو رایدی؛ وآطی اول مکان مقدس غہ نزول قیلیب تیز اکلاب آلودہ قیلیمش ایدی؛ وشوندا غ قورقونچ لیق حال دہ ہم جان دن کیچکان عاشق جمال حق بولغان حُجّاج صاف اعتقاد لار کعبہ نے طواف قیلور ایدی لار؛ وگردن لاریغہ رحم سیز ظالم لار قیلیچ لاری توشوب تورار ایدی؛ حتی کہ خود مطاف دہ بر ینگ یتہ یوز طائف

احرام پوش جام شہادت نے نوش ایتی لار، وطائف لار ایچرہ شیخ علی بن بابویہ ہم بار ایدی اول محب حق طوافی نے قطع ایتمائے۔ کعبہ اطرافیدہ بو بہت نے اوقوب چوپرولور ایدی،

شعر

ترى المحبين صرعى فى ديارهم
كفتية الكهف لا يدرون كم لبثوا

وہ دشمن لار قیلیچ لاری اول جان سپار رضای پروردگار نینک بوینی نے ایستار ایدی تا آنکہ جانینی نثار راہ حق ایلاب یقیلیب توشتے رحمہ اللہ تعالیٰ۔

وآبو طاہر پلید باب کعبہ غہ چیقیب باب شریف نے قلع قیلیب آلدی، وعتبۂ باب دہ توروب ایتورایدی۔ شعر

انا بالله وبالله انا ✦ يخلق الخلق ويفنيهم انا

واول شقی آط ادستیدہ توروب حجاج جانباز غہ خطاب قیلیب ایتورایدی کہ ای ایشک لار ایتاسیز کہ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا قنی اول امان، حالبوکہ بیز بو مکان دہ خوابلا غانیمیز چہ خون ریزلیق قیلدوق، حاجی لار نینک ایچیدن بر شجاعت مند کیشے کلیب اول پلید نینک آطی نینک جیلاویدن توتتی، واول دیانت پیشہ اوزینی قتل غہ تسلیم قیلیب توروب دیدیکہ، اے شقی بو آیت شریفہ نینک معنی سے سن پلید دیکان دیک ایماس دور، بلکہ بو نینک معنی سے کیمکہ داخل حرم بولسہ انکا امان بیرینک لار انکا تعرض قیلمانک لار، وآزار تیکوزمانک لار دیکان بولور، پس ابو طاہر پلید انکا قرامای آطی نینک جیلاوی نے قاپریب اوزگہ بر طرف غہ کیتی، اول کشی نے، بو کافر پلید نینک سوزی نے ردّ قیلماق بارسیدہ جانینی خدا نینک یولیدہ بذل ایلامک برکاتی ایلہ اللہ تعالیٰ ساقلادی۔

اوشبو حادثۂ مشئومہ دہ مقتول بولغان اعلام لاردن مکہ نینک امیری ابن محارب، وحافظ ابو الفضل محمد بن حسن بن احمد الجارودی الہروی دور، حافظ مذکور باب کعبہ نینک حلقہ سی غہ آسیلیب تورگان حالدہ قرامطہ بہ بخت لار سیف لاری ایلہ باشی کیسیلیب کعبۂ معظمہ نینک عتبہ سی غہ توشتی۔

وینہ فقہاء حنفیہ نینک امامی فقیہ ابو سعید احمد بن حسین بردعی، وشیخ ابو بکر بن عبد الرحمن بن عبد اللہ الرہاوی، وشیخ محمد بن خالد بن زید بردعی نزیل مکہ، وعلما وصلحا وصوفیہ دن کوب جماعلار واہل خراسان ومغاربہ دن تولا حجاج لار مقتول بولدی لار، وچاہ زمزم شہدا لار جسد لاری ایلہ توشقاریلدی، واولوک لار کوب اورون لاردہ بے غسل وبے کفن وبے صلاۃ وفن قیلیندی، مکہ اہلی نینک اوی لاری تلاندی، اہل مکہ نینک تاغ لار غہ قاچیب یاشور دلغان لاری تیریک قالدی، سائری قتل قیلیندی، شول کون مکہ دن قاچیب کتکان لاردن بیری، مکہ نینک قاضی سے یحیی بن

عبد الرحمٰن بن ہارون قرشی ایدی اینیک اہل وعیالی وادی زمجان غہ قاچیش ایدی، قرامطہ لار اینیک اویدین مال ومتاع دن قیمتی بریوز المیک نینگ طلایق نرسہ سنے غارت قیلدیلار،

وشول سنہ عرفات دہ جان لارینی ازتہ دل خدا نینگ یولی دہ فدا قیلماق نے ایستاکان صدق وایقان ارباب دن برآز مقدار مرد کامل لار امام سیز وقوف قیلدی لار واوزلاری سنے شہادت غہ تسلیم قیلیب توروب حج لارینی آتمام ایلادے لار،

وابو طاہر پلید کعبہ نینگ خزانہ سیدا کی ہرنہ بار اموال وحلی سنے تماماً آلدی، وحجاج دن ومکہ اہلی دن تاراج قیلغان ہمہ نرسہ لارنے جمع لاب یاران لارینہ تقسیم قیلیب بیردی، کعبہ نے یلانکاچ قالدوردی، سونکرہ ذوالحجہ نینگ اون توریتینجی کونیدہ دوشنبہ کونے عصر دن کین جعفر بن ابی العلاج البنانی قیلچقریب، حجر الاسود نے اورنیدن کوچوروب آلمک غہ بیورونب انے قلع قیلیب آلدی،

وبنایت زندیق لیغیدن ایتور ایدی ؎

فلو کان ھذا البیت للہ ربنا ✦ نصب علینا النار من فوقنا صبا
لانا حججنا حجۃ جاھلیۃ ✦ محللۃ لم تبق شرقا ولا غربا
وانا ترکنا بین زمزم والصفا ✦ جنائز لا تبغی سوی ربنا ربا

واول پلید شقی قبۂ زمزم نے ہم جائیدن کوچوردے، ومکہ دہ آلتہ کون بعض قول دہ اون برکون توروب وطنی بجرغہ یاندی، وحجر الاسود نے بیزکہ آلیب کتی، غرضی بجردہ بنا قیلغان دار الہجرہ نام مسجد ضرار نیغہ آلیب باریب قویوب حج نے انگا تحویل ایلامک ایدی، پس حجر الاسود نے ایلتیب مسجد مذکوری نینگ غرب جانبی دن صحن جامع غہ یقین تینجی اسطوانہ غہ تعلیق ایتے دیمیل لار، وحجر الاسود نینگ اورنے بیت شریف دہ خالی قالدی، حاجی لار طواف اثنا سیدہ حجر الاسود نینگ اورنیغہ تبرکا قول لارینی قویوب مس قیلور ایدی لار، حجر الاسود ابو طاہر پلید قاشیدہ بگرمہ ایکی بل قالدی، حجر الاسود نے ساقلاماق سببی ایلہ، حج نے اوزر شہر لیغہ یوتکاک نے ایستاب، آدم لار نے اوز طرفیغہ جلب اتمک نے ارادہ قیلور ایدی، لیکن اللہ تعالیٰ وشریعت مصطفویہ آندین ابا قیلور ایدی لار،

منابو مصیبت اسلام غہ یتوشکان مصیبت لار نینگ اینگ اولوغی دن، وبیت اللہ غہ نسبۃً اجرا قیلنغان بیحرمت لیک لار نینگ اینگ قبیحی دن دور،

پس ہمہ اوچون ابو طاہر غہ وعساکری غہ اصحاب فیل غہ قیلینغان معاملہ جزا اجرا قیلینماوی دیب،

بو ایراد وجوابیدہ ایتامیزکہ، حجاج بن یوسف ایسہ مکہ غہ بیت اللہ نے یوزلک وخراب قیلماق اوچون کلماگان ایدی، وقصدی بیت اللہ غہ نسبۃً بیحرمت لیک کورگوزمک ایدی اس

ایدی، خلیفہ عبدالملک امری ایلہ عبداللہ بن الزبیر بینک محاربہ سینہ کلمیش ایدی، عبداللہ بن الزبیر حرم غہ تحصّن قیلماق سببی ایلہ منجنیق دہ تاش آتمک ایلہ کعبہ غہ اصابت ایلاب شکست عارض اولدی، قصداً ابولمافغان جہتدن مؤاخذہ لمک لازم کلمایدور۔

ابو طاہر بلیہ واقعہ سے ایسہ اللہ تعالیٰ نینک ارادۂ ازلیہ سے گاہی کعبہ نے بوزمک نے قصد اتیکان ابرہہ واصحابی کبی ظالم لارنے ہلاک ایتمک غہ، وگاہی کعبہ نے زوّاردن تعطیل ایلامک غہ اقدام ایلاب آندہ سفک دماء وہتک حرمت قیلغان ابو طاہر کبی طاغی لارغہ ہیچ ممانعت کورساتماس لیک غہ تعلق تاپمیش دور، انفاذاً لما ارادہ سبحانہ واللہ غالبٌ علی امرہ فسبحانَ مَن لا یُسئَلُ عما یَفعَلُ ولا رادَّ لِما قضاہ۔

اصحاب فیل غہ قیلغان معاملۂ جزا جناب رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم نینک ارہ صاقی دن دور، وابو طاہر بلیہ غہ اینک دیک جزا قیلمنا غانے، بوامت دن عذاب استیصال واینک کبی نرسہ لار مرفوع اولمک لیکی اوچون دور۔

ومثل اغ خوارق عادات لار اکثری امم سالفہ دہ واقع اولور ایدی۔ وبوامت دن انداغ ایش لار رسول اکرم تینک طفیلی دن کوتارلمیش دور۔ وہم ابرہہ وعسکریغہ تو شورولغان جزاءِ مذکور، جنابِ رسالت مآب پیغمبر یمیز صلی اللہ علیہ وسلم نینک ولادتیدن بشارت برمک مقدمہ سے اوچون ایدی، کعبۂ معظمہ قبلہ سے بولغان امتِ اسلامیہ نینک پیغمبری وہادی سے نینک ولادتِ مصدر السعادتی دن بشارت برمک اوچون، اول کعبۂ معظمہ غہ سوءِ قصد قیلغان اعدای دین نے اللہ سبحانہ خارق العادہ برکیفیت ایلہ ہلاک اتمیش۔

روایاتِ محققین غہ کورہ ابو طاہر قرمطی ہم بوکردارِ شقاوت آثاری ایلہ گرچہ اوشول آن دہ گرفتارِ عذاب، ودوچارِ ہلاک وتباب، اولماسہ مؤاما عاقبت اول بدی نینک جزاسے ایلہ معاقب اولمیش، اول شقی بلیدینک وجود نغیر اللہ تعالےٰ نینک امری ایلہ اکلہ مرضی مسلط اولمیش، وبدنِ بلیدی دن گوشت لاری قورت لار ایلہ توکولور ایمیش، واعضائے بدنی پارہ پارہ اولوب اوزون زمان شوندای عذاب ایچرہ دوچار بلا اولمیش، بودنیادہ اینگ قبیح عذاب لارنے چیکیب شقاوت ایلہ رحلت ایتیب، انّا للہ وانّا الیہ راجعون بولغان عذاب آخرت سارے کیتمیش، ابرہہ قیداغ عذاب ایلہ کیتمیش ایدی بو بلیدہ ہم شول عذاب نینک عینی ایلہ دنیادن اوتمیش۔

ابو النجم قرمطی اگرچہ مہلت بیلہ بولسہ مؤاول افعال ناشائستہ سے نینک جزاسے بدی غہ گرفتار اولمیش، عاقبت اللہ شوندای جاری اولمک دہ بولمیش کہ اعدالاری غہ گاہا اہمال ایلہ عذاب توشورا دور۔

انداغ کہ ہارچہ مؤمنین وحدت گزین غہ بو معنی مخفی ایماس دور کہ کعبۂ معظمہ نینک حرمتی دن رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم نینک قدر وشرف ومنزلت وکرامتے عند اللہ اولوغ دور۔

چونکہ کعبہ نینگ اوتان واصنام لار رجبی دن پاک قیلینماق، وبوامتِ اسلامیہ غہ قبلہ قیلینماق، انجق رسول اللہ نینگ طفیلی دن دور،

شوندا غ رحمۃً للعالمین بولغان رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم غہ آزار وجفالار ئے یتکوزگان، واہانت وتحقیر اتیب حرمت سیزلیک کور کوزگان، ابوجہل وولید نینگلیغ دشمنِ دین حق بولغان معاندلار، درحال عذاب الٰہی غہ گرفتار، وسخط منتقم قہار غہ دوچار، اولمای، اہمال ایلہ جزاسے بدغہ سزاوار اولدی لار، اللہ عزیز ذوانتقام اول متمرد کافرلار دن، ہیچ برینی نوعی عذاب وعقوبت برلہ ہلاک ایتمک دن خالی قالدورمادے۔

اللہ حکیم قدیر نینگ وہذا صراطی مستقیماً دیگان دین اسلامی غہ قصد قیلغان ظالم معاندلار، وانینگ اساس متینی غہ طعن ادروب حرمت سیزلیک لے پیشہ قیلغان متمرد لار، گرچہ اہمال ایلہ بولسہ موعاقبت جزاسے اعمالِ بدلارینی کورماق قالما بدور لار، بومعنی توانر ایلہ ایشتیلمک دہ ومعاینہ او لونمک دہ دور،

پس اسلام اہلی غہ سوءقصد قیلغان، واولار نینگ حقوق لاری نے پایمال ایتمک نے ایستاگان، دُوَلِ یاور وپاویہ مقرر بیلسون لار کہ اگر اسلام غہ یمان نیت ایلہ تعرض ایلامک دن، واسلام دینِ مقدسی دن بولغان ارکان واحکام لار غہ استہزاء ایلامک ومنعی غہ سعی ایتمک دن، یانماسہ لار، برکونے بولور کہ عزیز منتقم قہار تعالیٰ طرفیدن بیباریگان برحادثہ ایلہ دولت ومکنت لارے خراب اولور، الآن اولار غہ ہیچ برجانب دن خوف وخطر یوز لانمک احتمالی کورمادگان بہانہ اللہ تعالیٰ حادثہ کلتورمک نے ارادہ قیلغان کونے قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلٰى اَنْ يَّبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ اَوْ مِنْ تَحْتِ اَرْجُلِكُمْ اَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَّيُذِيْقَ بَعْضَكُمْ بَاْسَ بَعْضٍ آیت کریمہ سے مضمونیچہ، یا اولار نینگ تیفہ لاری دن عذاب توشرور، یا ایاغ لاری نینگ تگیدن زمین دن بربلانے چیقاریب ہلاک قیلور، یا اوزایچلاریدہ مختلف پاریتہ لار پیدا قیلیب بربرلارینی قتل ایتیب، اسلام اہلی نینگ قصدیدہ ایجاد قیلغان آلات واسلحۂ مخربہ، وہلکہ لاری نے، بیربیرلاری نے استیصال ایتمک غہ استعمال ایلامک ایلہ، صفحۂ روزگار دن آثار لارے محوو بے نشان اولور،

بومقام دہ قرامطہ لار نینگ منشاء ظہوری، وعقائدی دن اندک ایضاح ایلامک مناسب کوردلدی، اصحاب تواریخ دن تولاسی ذکر ایتیب دورلار کہ، اولار نینگ ابتدائی ظہوری معتمد علی اللہ بن متوکل علی اللہ زمانیدہ ۲۷۸ھ دہ ایدی دیب،

وابتدا ظہور قیلغان کشی خوزستان دن کوفہ نینگ قیشلاق لاریغہ قدم کلتورکان بر مرد درویش ایدیکہ اظہار زہد وتقشف وخرمالیغ دن زنبیل توقوب کسب یدی ایلہ قوت قیلور ایدی، وایشی ہمیشہ نماز اوقوماق وعبادت قیلماق بولوب برنیچہ مدت روزگار کیچوردی، وبرار

کیمسہ اگر قاشیدہ اولتورسہ انکا دین امری بار اسیدہ سوز قیلیب، دنیا دن یوز اویورو ب زہد نے اختیار ایتمک نے توصیہ قیلور ایدی، سونگرہ آدم لار غہ اعلام قیلدیکہ من اہل بیت نبی دن براماي نینگ تبعیتی غہ چہ لایدور من ریب، بو ایش غہ برنیچہ وقت مداومت کورگوزدی، حتی تولا آدم لار انینگ دعوتیغہ اجابت قیلدیلار، انینگ اتباعی کو پایدی، اہل سواد و بادیہ دن عقلی و دینی یوق تولا جاہل لار انکا تابع بولدیلار، نماز و اذان و سائر احکام شرعیہ لار بارا سیدہ مخالف شرع بولغان احکام و عقائد لار نے تابع لاریغہ تلقین ایتی، اول جاہل لار انینگ عبادتی وزہدی و ریاضتی غہ مغرور بولوب اول مضل نے راست گو اعتقاد قیلدیلار، سونگرہ اول جای دن شام نینگ ناحیہ سیغہ باردی، واندن سونگ خبری اوزولدی، لیکن انینگ مذہب باطلی منتشر اولوب انکا تمسک قیلغوچی لار کو پایدی۔

سونگرہ ابو سعید جنابی نام کیمسہ باش کوتاریب اعراب و قرامطہ دن تولا خلق انکا بیعت قیلدی لار، اول شقی اوز قدیہ سے نینگ حوالی سی دائی آدم لار دن اوزلیغہ تابع بولماغان لار نے قتل ایتکالی توردی، سونگرہ قطیف[1] غہ یوروودی، اندہ ہم شونداغ ایش لار نے قیلدی و ۲۸۶ دہ بصرہ غہ سفر قیلماق ارادہ سینے اظہار ایتی، بصرہ والی سی بو واقعہ نے خلیفہ معتضد بن موفق بن متوکل غہ یازیب بیلدوردی، خلیفہ معتضد بصرہ غہ حصار بنا ایتمک غہ بویوردی، والی بصرہ حصار بنا سیغہ اہتمام ایلاب انکا تولا فل لار نے صرف ایتی،

سونگرہ ابو سعید قرمطی اوز اتباعی ایلہ بصرہ اطرافیدن یوزاویوروب ہجر نواحی سیغہ ہجوم و غارت قیلدی، والیشی قوت آلدی، پس خلیفہ معتضد اینینگ ایلہ مقاتلہ قیلماق اوچون عسکر بیوردی، خلیفہ ایلہ قرامطہ لار ارا سیدہ متعدد محاربہ لار بولدی، تفصیلے تواریخ دہ مذکور دور، قرامطہ نینگ ملکی وسعت پیدا قیلدی، نواحی شام و مصر و یمن و حجاز غچہ امتداد ایتی، و عراق نینگ بر جانبی غہ مالک بولدی لار، ۲۸۹ دہ خلیفہ معتضد وفات بولوب یریدہ اوغلی مکتفی خلیفہ بولدی باز خلیفہ مکتفی ایلہ قرامطہ ارا سیدہ محاربہ واقع اولوب توردی، و قرامطہ لار نینگ ایشی زیادت کسب ایتیب عسکر لاری ہر طرف غہ انتشار قیلماق غہ باشلادی، حاجی لار غہ تعرض ایلاب نہب و غارت قیلغالی تور دیلار۔ ۲۹۴ دہ تولا حاجی لار نے اولدوردی لار۔ ۲۹۵ دہ خلیفہ مکتفی وفات بولوب یریدہ برادری مقتدر بن معتضد خلیفہ بولدی، باز خلیفہ نینگ عسکری برلہ قرامطہ لار ارا سیدہ تولا موضع لاردہ مقاتلہ واقع اولدی، ۳۰۱ دہ ابو سعید جنابی رئیس القرامطہ مقتول بولوب اوزینغہ اوغلی ابو طاہر پلید ولی عہد بولدی۔

بو طائفۂ ملحدہ نینگ عقائد فاسدہ سی نینگ اکثری کفر غہ مؤدی ایدی، مسلمان لار نینگ قان

---

[1] قطیف بحرین ایالتیدہ بر بلدہ آتے دور ۱۲ منہ۔

لارینی تو کمک نے مباح سنار ایدیلار۔ وکافۂ مسلمین نے گمراہ اعتقاد قیلور ایدی لار، ہمہ سیدن اینگ خبیث پلیدی ابو طاہر شقی ایدی، اول شقی نینگ اعظم خباثتی دن بری بو کیم، اول ہجر دہ بر بنا یاب انے دار الہجرۃ آبادی، ومسلمان لار نینگ حج لارینی شول دار الہجرۃ غہ یو تکانک نے ارادہ ایلاب، یو قاریدہ بیان قیلینغان فجایع نے وقوعغہ کلتوردی، وحجر الاسود نے اول دار الہجرۃ غہ آلیب کلدی، عاقبت اول کردار بدی نینگ جزاسی نے کوروب، اشد عذاب ایلہ معذب اولوب جان پلیدی سجین غہ کتی۔

مصر دا کی فاطمیون خلیفہ لاریدن منصور بن قائم بن مہدی العبیدی، ابو طاہر قرمطی نینگ برادری احمد بن ابو سعید قرمطی غہ ایلچی بیاریب، حجر الاسود نے اورنیغہ یاندورگیل دیب الیک مینگ طلا بیرای دیب استدعا قیلمش ایدی قبول ایتمادی، وشونکا اوخشہ خلیفۂ بغداد نینگ آدمی یکم ترکی حجر الاسود نے اورنیغہ یاندورگیل دیب الیک مینگ طلا بیاریب ایدی قبول قیلمای، دیدیکہ بیز موندن خدا نینگ امری ایلہ آلیب کلگانمیز یاندوروب آلیب باریکمیز ہم خدا نینگ امری ایلہ بولا دور دیب، سونکہ قرامطہ باقتی کہ ہیچ بر مسلمان دار الہجرہ غہ حج اوچون کلمادے۔ ناچار مأیوس بولوب ۳۳۹ سنہ دہ خلیفہ مطیع لدن زمانیدہ حجر الاسود نے نگہ غہ یاندور دیلار، سنبر بن حسن قرمطی یوم النحر دہ ذو الحجہ نینگ اونیدہ سنہ مذکورہ دہ اوز قولے برلہ حجر الاسود نے محلی غہ قویدی، ودیدیکہ اللہ نینگ قدرتے ایلہ مونے آلیب ایدیک الآن اللہ نینگ مشیتی ایلہ محلی غہ اعادہ قیلدوق، قرامطہ نینگ بقیۂ حالاتے کتب تواریخ دہ مذکور بو مقام غہ مجملا شونچہ لیک بیان قیلما قغہ اکتفا قیلندی۔

اے دینی برادر لار باقینگ کہ بو قرامطہ طائفہ سی کیم لار دور، وکیم لار دن ظہور اتمیش لار ہمہ تواریخ بیاناتی غہ باقساک، بولار نینگ اصل لاری نصاری یا یہود یا مجوس ایماس، بلکہ اسلام غہ منتسب بولغان مسلمان لار دن ایمیش لار، بولار نینگ مسلمان زمرہ سی دن بولوب تو روب اوز دین لاری نینگ قبلہ سے بولغان کعبۂ معظمہ غہ موندا غ حرمت سیز لیک قیلماق لاری باعث، واوز بیدین لاری بولغان مسلمان لار نینگ قان لارینی توکوب اموال لارینی غارت قیلماق غہ سبب، یعنی موندا غ ضلالت گہ توشمک لاری غہ داعی وحامل بولغان نرسہ اولار نینگ اسلام قانون ہمایو نے نینگ تعالیم حقہ سی نے کما ہو حقہ بیلماگان لیک لاری، وقرآن وحدیث دہ بیان قیلینغان صاف وخالص عقائد واحکام ایلہ متدین اولمای، جہالت سببی ایلہ بدعت وخرافات غہ مبتلا اولمک لار ے ایکانیکی دہ شبہ یو قتور۔

یو قاریدہ ذکر قیلینغان بیانات دن معلوم بولدیکہ، بو فرقۂ ضالۂ مبتدعہ نینگ ظہور یغہ منشاء دنیا اوچون دینی نے ساتا دور غان، وغرض نفسانی اوچون اوزی نے اہل ریاضت وعبادت کورساتا دور غان، بر درویش شیطنت کیش ایمیش، دانکا تابع بولغان گمراہ لار ایسہ دین اسلام نینگ

تعلیمی دن مطلقا بیخبر ساده دل اعراب و اهل بادیه بولغان جاهل لار ایمش لار۔

اے برادرِ عزیز لار اگر مسلمان لار کتاب سماوی بولغان قرآن مجیده بیور ولغان علم و معرفت تحصیلی غه کوشش قیلغان بولسه لار۔ دقرآن مبین داکی احکام و اخلاق لار نے کما ینبغی بیلکان بولسه لار مسلمان لاردن بو تنکلیغ قرامطه و ملاحده وغیر غیر اهل بدعت لار ظهوری متصور اولور موایدی و مسلمان لار میانه سیده اندک جزئی بر بهانه ایله اختلاف و افتراق لار حاصل اولوب احوال لاری بو تنکلیغ زبون لیق غه عائد اولور موایدی۔

اگر قرامطه تنک ابتدای ظهور قیلغان عصر داکی آدم لار عقیده لاری نی قرآن و حدیث داکی عقائد غه موافق ایتیب صاف عقیده دا بولسه لار و احکام دین نے اصلاحد و شرع دن تجاوز قیلمای محکم توتسه لار خلاصهٔ کلام احکام دینیه لاریدن واقف بولسه لار اول درویش ابلیس کیش اگرچه عبادت ده ملک دن فائق بولسه موَ انکا مفتون بولماس ایدیلار بالفرض انینک ریاضت و عبادتی غه اخلاص قیلیب اندن امید خیر قیلسه لار موَ اول ابلیس تنک عقائد فاسده لار تلقین ایتمک غه باشلا غاینی کورگاچ بو تلقینِ ضلالت قرین شریعت احکامی غه مخالف دور دیب اندن یوزاویورور ایدی لار شک یوقیکم اسلام تنک تعالیمی دن بیخبر بولغان لیقدن موندا غ ضلالت غه توشوب مسلمان لار تنک باشی غه بلا بولمیش لار۔

بعدی بو تنکلیغ قصه لاردن بیز مسلمان لار غه حصه بوکیم اسلام اولادی دن بولوب دینیغه اخلاص و عقیده سے و ملتی غه خیر خواه لیقی و محبتی بارکیشینغه لازم دورکه ایکی دنیا سعادتی غه تیوشمک اوچون شریعت امریتی محکم توتسون عقیده سی نے قرآن و حدیث ده بیان قیلینغان صاف و خالص اعتقاد غه موافق قیلسون و خرافات و بدعات دن اجتناب ایتسون و اعمال شرعیه سی نے اوبدان مضبوط بیلمک غه کوشش ایلاسون تاکه بعضی دینی نے دنیا غه ساتقوچی زاهد نما گمراه قیلغوچی لار تنک فریبی غه آلدانماغای۔

بیز تنک بو زمانه میزده هم ذکر قیلینغان مرد درویش غه اوخشه دنیا موالی غه یتمک غرضی ده اوزینی اهل ریاضت و اهل عبادت کورساتکوچی شیطان روش آلداچی لاریق ایماس دور خصوصا صحرا خلقی و ایلاتیه قیر غیز لار ارسیده تولا دور قیلماق ده دیکز مک ده بولا دور لار۔ اول سادهدل ایلاتیه لار احکام دینیه دن بیخبر بولمک سبی ایله کمال جاهل لیق لاریدن اول عبادت فروش آلداچی لار غه اخلاص قیلیب بساط لاریده بارسه لار ینی اولار غه بیریب دعالار ینی آلمک اوستینغه صاف عقیده لاری دن آیریلیب خرافات ایله بدعات غه مبتلا اولوب راه راست دن اداشمک ده دور لار۔

ای مسلمان لار بیز لار غه ایمدی کور میز نے آچیب دیدهٔ بصیرت تمیز آلدیدن غفلت پرده سی نے آلیب تاشلایدور غان زمان کلدی آگاه لیق ایله سعی و اجتهاد ایتمکیمیز واجب بولدی

کورامیز کہ بر طرف دن نصاری سیونیر لاری یورتیمیز غہ کلیب اسلام علیہندہ ہر نوع افترا و بہتان لارنے توقوب نادان مسلمان لارنے یولدن آزدورمک قصدیدہ، و بیر طرف دن اوغول و قیز صغیر ہالالارنے تربیہ ایلاب اوقوتوب اوز آئینی نے تلقین ایتیب، نصرانی قیلماق دہ، و بر طرف دن دہریت سیلابی موج اوروب، مسلمان نینگ یاش لارے ناداتلیق بلیہ سی شو ملوغیدن اول موج ایچرہ غرق اولمکدہ، و شونکا اوخشہ آفات و حوادث لار اسلام ضرری قصدیدہ ہر طرف دن باش کوتارمک دہ دور، پس بیز اہل اسلام غہ واجب دور کہ کونکلو میز ایچرہ دین مقدس میز محبتی و دردی نے جای بیریب، اوز آرا اختلاف و افتراق ایلامک دن یراق بولغایمیز، و اولاد لار میز نے او قوتوب دین مقدس میز نینگ عقائد و احکامی نے مضبوط بیلدورکایمیز، خصوصًا صحرا و ایلاتیہ اہل لارے نینگ بالالارینی تعلیم علم و تربیہ قیلماق اوچون مکتب سالماق غہ ترغیب و تشویق ایلاکایمیز، و آلدا مچی متشیخ لار بلیہ سی دن اول سادہ دل لارنے خلاص ایتمک غہ اجتہاد کورگوزکایمیز۔

اگر بو ایش لار چارہ سینہ تشبث قیلینمای تغافل و تکاسل گورگوزولسہ، بو ولایت لار دا کی اہل اسلام اولادی مدت قلیلہ دہ آیین دین لاری دن بیخبر قالماق سببی ایلہ، خوار و زبون بولمک لارے کورولوب تورادور، رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَّهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا۔ تمام بولدی سورۂ فیل تفسیری بمنہ و توفیقہ تعالیٰ۔

سورۂ قریش مکہ دہ نازل بولمیش آیت لارے تورت کلمہ لارے اون یتہ حرف لارے تیمیش اوچ دور

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

لِاِيْلٰفِ قُرَيْشٍ ۝ اٖلٰفِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَآءِ وَالصَّيْفِ ۝ (اے محمد رینگ، اصحاب فیل غہ ذکر قیلینغان کیفیت دہ عذاب تو شوروب، اولارنے عصف مأکول دیک نابود قیلدی) قریش قومی نینگ الفت لاینب لازم تو تمکی اوچون، یعنی اول قوم نینگ قیش سفری و یاز سفرلیغہ مداومت کورگوزوب انے لازم تو تمک لاری اوچون۔

یعنے اللہ تعالیٰ نینگ قصد تخریب حرم قیلغان حبشہ قومی نے کیفیت مذکورہ دا خارق العادہ بر امر ایلہ ہلاک و نابود قیلماقی، قریش قومی نینگ قیش دہ یمن سفری نے لازم تو توب، یا زدہ شام سفرلیغہ مداومت کورگوزوب، اوشبو ایکی نوع سفرغہ الفت آلمک ایلہ اندہ مواظبت ایلامک لارے

اوچون دور۔ زیرا کہ اگر حبشہ لار کعبہ نے بوزمک وحرم نے ویران وخراب قیلماق بار اسیدہ مصمم قیلغان قصد لاریدہ متمکن بولوب انکا دست تاپسہ لار قریش قومی نینک امر معاش لاری نینک انتظامی اوچون لازم تو تغان اوشبو ایکے سفر لاریغہ دوام قیلماق لاری ممکن بولماس ایدی، اینینک اوچونکہ اہل مکہ نہ اہل زرع ونہ اصحاب ضرع بولماغان جہتدن، اولار غہ تجارت دن باشقہ معاش یولی یوق ایدی، قریش قومی سکونی معاش لارینی تحصیل ایتمک اوچون ییل دہ ایکی مرتبہ یمن وشام غہ سفر قیلور ایدی لار، وہر ایکی نوع سفر اولار غہ سہولت ایلہ یوز کلتور ور ایدی، چونکہ قریش قومی نے اہل مکہ وجیران بیت اللہ دیب سائر عرب لار وجزیرۃ العرب نواحی سی واکی ملوک لار تعظیم وحرمت ایلاب جان لاریغہ ومال لاریغہ تعرض قیلماس ایدیلار، شول سبب ایلہ قریش قومی سفر لاریدہ عرب ملتی آرا سیدہ شایع اولمک دہ بولغان نہب وغارت کبے ضرر وتلف دن سلامت بولوب یورور ایدیلار، حاصل کلام تمامی عرب ملتی ارا سیدہ بیت اللہ نینک معظم ومحترم بولمک لیکے۔ قریش قومی غہ اولار نینک جیران بیت اللہ بولغان لیق لارے جہتیدن برمعنوی قوت حاصل ایتکان لیکی اوچون، قریش قومی نینک نفس لارمی بو سفر لار غہ الفت آلغان ایدی، اگر اللہ تعالے اصحاب فیل غہ عذاب مذکور نے تو شوروب اولار نے ہلاک ایتمای کعبہ نے بوزمک غہ اولار نے متمکن قیلسہ ایدی، البتہ اہل مکہ دن بو عز وشرف نار زایل بولوب، سائر عرب نینک حرمت قیلماق لاری، وملوک نواحی نینک تعظیم واحترام لارے۔ اولار دن منقطع بولور ایدی، کعبۃ اللہ نینک حرمتی زائل بولمک ایلہ، بکہ اہلی نینک قدر وشرفی منقطع بولغاچ، قریش قومی ہم سائر بلاد اہلی دیک ہر جانب دن قتل نفوس ونہب اموال ایلہ جفا وآزار غہ معروض اولور ایدی لار، ومونداغ جفا واغیریق لار غہ نفس لارے تحمل قیلالماي، سفر غے بکرہ کوروب، الفت بدلیدہ اندن نفرت اظہار قیلور ایدی لار، پس بوسبب ایلہ، اول قوم نہ اصحاب ضرع ونہ اہل زرع ونہ صناعت وثروت ارباب بولماغان لیقدن، کسب معاش یولی اولار غہ باغلانیب، رزق لاری تنگ اولوب محتاج لیق غہ تو شار ایدی لار۔

اللہ سبحانہ محض فضلی ایلہ قصد ہدم بیت اللہ قیلغان اصحاب فیل نے ہلاک قیلغاچ، مکہ اہلی نینک رفعت قدری زیادہ اولوب، دل لار دہ اولار نینک ہیبتی آرتدی، اول الفت آلغان ایکی نوع سفر لاریغہ دوام کور گوزوب، اندہ مستمر بولدیلار، قیش دہ یمن غہ یاز دہ شام غہ سفر قیلماق بنے لازم تو تتی لار،

قولہ لایلاف داکی لام نینک متعلقی بارا سیدہ تفاسیر اہلی برنچہ وجہ لار بیان قیلیب دور لار۔ بعضے لار انے ماقبل داکی فجعلہم کعصف ماکول غہ متعلق دیب دور لار، بوایسہ

سلہ شیخ محمد عبدہ بوقول نے وجیہ دیب دور ۱۲ منہ

زجاج وابو عبیدہ نینک قولی دور آیت کریمہ نینک تفسیریدہ بیز نینک بیان قیلغان ترجمہ میز بو قول غہ کورہ دور۔

امام رازی بو وجہ نینک تأییدی دہ ایتا دور کہ اوشبو سورہ نینک ایچیدہ ذکر قیلینغان قولِ الٰہی فلیعبدوا ربّ ھذا البیت الذی اوشبو قول نینک صحتی غہ دلالت قیلا دور چونکہ اول سورۂ فیل نینک اولی غہ اشارت دور گویا اللہ سبحانہ ایتا دور کہ پس کرک کیم قریش قومی اوشبو بیت نینک ربّی غہ عبادت قیلما قنی لازم تولسون لار انداغ بیتِ شریف کہ اصحاب فیل انے ہدم قیلماق نے قصد ایتکاچ بو بیت نینک ربّے اولار نینک اول قصدی نے دفع قیلدی قریش قومی نینک ایلافی و نفعی اوچون دینب۔

پس بو معنی دلالت قیلا دور کہ بو سورہ نینک اولی سورۂ متقدمہ غہ متعلق دور لیکن بو وجہ تے ابن جریر طبری رد قیلا دور ضعیف استدلال لار بزلہ۔

بعضی لار لایلاف نینک لامی نے فعل محذوف غہ متعلق دور تقدیری ففعلنا باصحاب الفیل ما فعلنا لایلافِ قریشٍ دیب دور لار بو قول نینک مآلی اولغی وجہ نینک عینی دور

بعضی لار لام نے مابعدی واکی فلیعبدوا غہ متعلق[1] دیب دور لار بو قول خلیل و سیبویہ نینک قولی دور بو قول غہ کورہ فلیعبدوا واکی فاء کلام دہ شرط نینک معنے سے مقدر بولغان جہتدن داخل بولوب دور یعنے قریش قومی اوزرہ اللہ تعالیٰ نینک اللہ تعالیٰ نینک نعمت لاری غیر محصورہ دور پس اگر قریش قومی اول ربّ منعم نینک سائر نعمت لاری نینک شکری اوچون انکا بندہ لیق قیلماسہ لار پس کرک کیم اوشبو برگینہ نعمتِ ظاہرۂ جلیلہ سے اوچون انکا بندہ لیق قیلماق نے لازم بیلگای لار دیمک دور اکثر مفسر لار بو قول نے ترجیح ایتیب دور لار۔

بعضے لار دیب دور کیم لام تعجب دور تقدیری اعجبوا لایلاف قریش دیمک دور دیب بو قول امام کسائی و اخفش و فراء نینک اختیاری دور و ابن جریر طبری بو بارہ دا کی قول لار نینک بزنینک نزدیمیزدہ صوابی بو قول دیب دور معنے سے قریش نینک شتاء و صیف نینک سفرلغہ الفت آلمک ایلہ انکا ملازمت کورگوزوب اولار نے آچ لیق دن تویدورغان و تورقوتیخ دن امین قیلغان اوشبو بیتِ معظم نینک ربّے غہ عبادت قیلماق نے ترک ایتکا نیدن تعجب دہ بولونک لار اولار غہ لازم دور کہ کفرانِ نعمت قیلماق دن یا تسون لار اوشبو بیت معظم نینک مالکی غہ عبادت قیلسنون لار کیم اولار نے آچلیق دن تویدوروب قورقونچ دن امین قیلیب دور دیمک دور

وجہ تعجب بو کیم قریش قومی ہر چند شرک غہ اصرار ایلامک و عبادتِ اوثان غہ استمرار کورگوزمک

---

[1] شیخ محمد عبدہ بو وجہ نے خلاف دیب دور ۱۲ منہ

ایله کفران پیشه یق نیلسه لارمو الله تعالی قریش قومی غه معاش لاری یولینی آسان قیلدی، ومحل تجارت لاریغه تیکونچه، اثنای سفرده قطاع طریق تعرضی دن وسائر قورقونچ دن اولارنے ساقلادی، انداغ که سائر مسافرلاریول لاردہ تعرض وخطردن امین بولمایدورلار۔

پس اولقوم لار اوزی نینک هر مکان ده تعظیم کورمک لاریغه باعث بولغان بیت معظم نینک ربّیغه بنده لیک قیلماق نے ترک ایتیب، یمن وشام سفرلاریغه قیش ویاز ملازمت کورساتیب، امور تجارت غه مشغول بولمک لاریدن عجب لانمک لازم دورکه۔

علامه نظام الدین قمی بووجه لار نینک بارچه سی نے ذکر قیلغاندن کین دیب دورکه، واوزگه علما لار ایتادور لارکه بوایکی رحله دن مراد آدم لار نینک اهل مکه غه رحلت قیلماق لارے دور، یارجب ده عمره اوچون، ویاذی الحجه ده حج اوچون سفر قیلیب کلمک لارے دور، واول ایکی سے نینک بری قیش ده و بری یازده واقع اولور، مکه نینک منفعت وفائده آلادورغان موسم لاری بوایکی سے ایله حصول غه کیلور، پس اگر اصحاب فیل نینک قصدی اولار نینک مراد قیلغانے دیک بولسه ایدی، البته اوشبو منفعت بیکار بولور ایدی دیب، آه

قریش که مکرمه دن برقبیلهٔ عظیمه نینک نامی دورکیم، اولار نینک انساب وعظمت لاری همه غه معلوم، واکثر معمورهٔ عالم ده نام لاری مشهور دور، جناب رسول اکرم صلی الله علیه وسلم نینک اون ایکنجی باباسی نضر بن کنانه نینک اولادی نے قریش آتار لار، کیمکه نضر نینک اولادی دن بولسه قریش تسمیه قیلنور، اماکنانه واینک یوقاری سیداکی لار نینک اولادلاری قریش آتالماس لار، چنانچه ابن هشام ایتادور النضر قریش فمن کان من ولده فهو قرشیٌ ومن لم یکن من ولده فهولیس بقرشی اصلا

وامام شافعی مولبوقول غه قائل اولمیش، وعراقی بوقول نے اکثر علماغه نسبت بریش۔ امام نووی صحیح مشهور اوشبو قول دور دیمیش، وحافظ صلاح الدین العلائی هم بوقول نے تصحیح ایلاب انے اکثر علماء غه نسبت بریش، وبعضی لار دیمیش کیم قریش فهر ابن مالک نینک اسمی دور، قبائل قریش انکا منتهی بولادور دیب، چنانچه برزنجی مولد شریف نوی ده فهر واسمه قریش، والیه تنسب البطون القرشیة، وما فوقه کنانیٌ فخ الیه الکثیر وارتضاه دیدور، لیکن ابن هشام بوقول نے ضعف غه نسبت بریب، ویقال فهر بن مالک قریشٌ دیدور۔

قریش آتامک نینک وجهی ده برنیچه قول لار بیان قیلیب دور لار، یا تجارت واکتساب معنی سی ده بولغان تقریش دن ماخوذ دور، چنانکه فلانٌ یقرّش لعیاله دیر لار، هر قیجان اهل وعیالی نینک نفقه سی اوچون کسب وتجارت غه مشغول بولسه، بومعنی غه کوره نضر نینک قریش لقبی ایله لقب اولمکی انینک کسب وتجارت ایشی غه اشتغال کورگوزمکی جهتیدن بولادور، یا تجمع معنے سی ده بولغان تقرش دن ماخوذ دور، چنانکه برجماعه تفرق دن سونک اجتماع ایلاسه تقرّش القوم دیر لار، بومعنی غه کوره نضر نینک قریش آتامکی تفرقه ده بولغان اوز قومی نے اجتماع اتیمک دائره سی غه کیرگوزوب،

ہمہ لارینی حرم غہ جمع ایلاکی جہتیدن بولادور۔ یا تفتیش معنی سیدہ بولغان قریش دن ماخوذ دور چونکہ نضر اہل حاجت لارنے تفتیش ایتیب اولارنینک احتیاج لاری نے دفع ایتمک دہ ملی نے اتفاق قیلور ایدی، وانینک اولادی مو موسم اہلی نینک محتاج لارینی ایستاب تاپیب اولارنینک حاجت لارینی روا قیلور ایدیلار، وابن سبیل لارغہ احسان وعطا ایلاب اولارنینک احتیاج لاری نے کیتکوزور ایدیلار، پس بوخصالِ حمیدہ سببی ایلہ نضر نینک اوزی واولادے قریش آتالمیش لار، حسبی سیر تیدہ قریش آتالمک وجہی بار سیدہ اوشبو وجہ نے ذکر ایتیب دور، موندن باشقہ وجہ نے دیماب دور ابن اسحٰق تفرق دن سونک تجمع جہتیدن قریش آتالغان دیمیش، یعنے تجارت اوچون اطراف بلادغہ تفرق قیلغاندن کین، حرم شریف غہ کلیب متقرش یعنے مجتمع بولغان جہتدن قریش آتالمیش لاردیب دور۔

ایتا منکہ نضر نینک واولادی نینک قریش آتالمک لیکے، اولار دائما آدم لارنینک حوائجی نے تفتیش ایتیب، دفع احتیاج، وقضای آمالِ اہل فقر ومحتاج، ایلاکان جہتدن بولغان لیقیغہ کورہ قریش دیمک مدائنِ امور دن تنزہ معنی سیدہ بولغان تقرش دن ماخوذ اولوب، اولار مروت سیر لیک کبی خلقِ پلید دن تنزہ ایلاب، خلق نینک احتیاجی نے دفع ایتیب مروت پیشہ لیک قیلغان جہتدن بولغان دور دیساک ہم روادور، یا قریش آتالغان حیوان بحری غہ تشبیہ قیلنیب تعظیم جہتیدن لفظ تصغیر ایلہ قریش آتالمیش دور، قریش دینگیز حیوانا تیدن برعظیم جانور دور کہ مقابل کلگان کیمہ نے اونیا تیب غرق قیلیب، دینگیز داگی بارچہ حیوانات غہ غالب بولادور، وقدرت تاپکان حیوان نے بیدور، واوت دن اوزگہ نرسہ انے دفع ایتا لمایدور ویرلار، نضر وانینک قومی ہم عزت واحترام جہتیدن ہمہ قبائل غہ غالب بولغان لیق لاری اوچون قریش آتالمیش لار۔

روایت قیلادور لارکہ معاویہ رضی اللہ عنہ ابن عباس رضی اللہ عنہما دن سورمیش کیم نہ اوچون بو قوم مشہور قریش آتالدیلار دیب، ابن عباس دیمیش کہ دینگیز داگی برجانور اسمی برلہ آتالمیش لارکہ اول جانور سائر حیوانات نے بیدور، وباشقہ لارغہ اوزینی بیدور مایدور غالب بولادور مغلوب بولمایدور یعنی قریش نینک اول جانور نامی ایلہ آتالمکی اوشبو صفتِ غالبیت ایلہ متصف بولمکی اوچون دور، انداغ کہ برشاعر ایتیب دور۔ شعر

وقریشٌ ھی الّتی تسکن البحر ✦ بھا سُمِّیَتْ قریشٌ قریشا
تاکل الغثّ والسمین ولا تتـ ✦ ـرُکُ فیھا لذی الجناحین ریشا[1]
ھکذا فی البلادِ حیّ قریش ✦ یاکلون البلادَ اکلًا کمیشا[2]
ولھم اٰخر الزمانِ نبیٌّ ✦ یکثر القتلَ فیھم والخموشا[3]

---

[1] ریش پھاح طائر معنی سیدہ ۱۲ [2] سریع معنی سی دہ ۱۲ [3] خموش خدوش یعنے جراحت معنی سی دہ ۱۲

فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِ ۝ الَّذِيْٓ اَطْعَمَهُمْ مِّنْ جُوْعٍ ۙ وَّ اٰمَنَهُمْ مِّنْ خَوْفٍ ۝ پس قریش قومی کرک کیم بندہ لیک قیلماق نے لازم بیلکای لار، اوشبو بیتِ معظم نینک ربّی غہ، آنداغ رب کیم اولار نے چونک برآچ لیق دن تویغوزدی، واولوغ قورقونچ دن اولار نے امین قیلدی۔

امام رازی رحمہ اللہ ایتیب دور بیلگیل کہ انعام ایکی قسم اوزرہ دور، بری دفع ضرر، ایکنجی سے جلبِ منفعت، اولغی سی اہم واقدم دور، شونینک اوچون علما لار دفع ضرر از نفس واجب دور دیمش لار، اما جلبِ منفعت واجب ایماس دور، اوشبو سبب دن اللہ تعالیٰ سورۂ فیل دہ دفعِ ضرر نعمتی نے بیان قیلیب بو سورہ دا جلبِ منفعت نعمتی نے بیان قیلیب دور، انعام ثابت اولوب انگا شکر وعبودیت ایلہ مقابلہ قیلماق لابدی ایکان لیکی تقریر تاپقاچ، لاجرم نعمت ذکری دن سونگ عبودیت طلبی نے ذکر ایتیب فلیعبدوا دیب دور۔ انتہیٰ۔

یعنی اگر قریش قومی اللہ تعالیٰ نینک اولار غہ انعام قیلغان ہر بر نعمتی اوچون شکر ایتیب اللہ تعالیٰ غہ بندہ لیک قیلماق نے لازم تو تماسہ لار مو، پس البتہ اولار غہ لازم دور کہ قیش ویازامین لیک برلہ تجارت قیلماق نعمتی نے اللہ تعالیٰ اولار غہ میسّر قیلیب بیرگانی اوچون، انینک شکرینی ادا ایلامک جہتیدن، اوشبو بیتِ مکرّم نینک ربّی غہ بندہ لیک قیلغای لار، آنداغ ربِّ کریم غہ کیم اول ایکی نوع سفر سببی ایلہ اولار نے قتیغ آچلیق دن تویغوزدی، واولوغ قورقونچ دن اولار غہ امان بیردی، موندا غ نعمتِ عظیمہ غہ شکر اتیمک بو دور کیم، انے عطا قیلغان منعِم حقیقی غہ خالص توحید صرف برلہ بندہ لیق قیلغای لار، نہ اینکہ منعمِ حقیقی بولغان معبود یگانہ نے اونوتوب، ہیچ بر وقت انے یاد ایتمای، اوزلاریغہ تیوشمک دہ بولغان ہمہ سود ومنافع نے اوز سعی وتدبیر لاری نتیجہ سیدن دیب اعتقاد قیلماق دہ بولغای لار۔

اوشبو آیت کریمہ نینک مضمونے بیز لار غہ تذکیر قیلا دور کہ ای مؤمن لار تجارت واکتساب اوچون ارتحال ایتیب مقصد ینگیز غہ امن وسلامت لیک ایلہ باریب کلما کنگیز، اول منعم حقیقی بولغان پروردگارِ کریم ینگیز نینک سیز گا برگان اولوغ نعمت لاری دن دور، و تجارت ایشیدہ سود ومنفعت حاصل قیلما قینگیز ہم، اول ربِّ منعم ینگیز نینک ارادہ وفضلی ایلہ وجود پذیر اولور، اوزینگیز نینک تجارت ایش لاری بار اسیدا کے مہارتینگیز دن ایماس دور، پس سیز نے محلِّ خطرناک لار دن حرزِ امان دہ ساقلاب، امورِ معاشیہ لار ینگیز نینک سعت وتأمینی اوچون سود ومنافع لار عطا قیلغان، پروردگار ینگیز نینک بو اولوغ نعمتی غہ شکر ایلاب، بندہ لیک ادا ینی بجا کلتورمک نے لازم بلینگ، معبودِ یگانہ بولغان معطیِ حقیقی دن غافل بولمانگ، انینک بو نعمتِ عظیمہ سیغہ شکر قیلما قینگیز بو دور کیم، حاصل قیلغان سود ومنافعینگیز نے محض اوز معاشینگیز نینک

صنعت و رفاہیت ایلہ اوتماکینہ منحصر بیلمای، ملّتِ اسلام نینگ فقیر و مسکین لارینغہ احسان اتیمک بے غنیمت بیلگای سیز، و ملّتِ حنفیہ نگیز نینگ ترویجی بارسیدہ انفاق ایلاگای سیز دیب۔

آے مؤمن لار سیرو تواریخ مضمونیغہ باقساک، بو سورۂ کریمہ شأن لاریدہ نازل بولغان قریش قومی نینگ آدمیت پیشہ جوانمرد لارے کسب لاریدن حاصل قیلغان ربح لارینی، اوزلاری بیرلہ فقیر لارے میانہ سیدہ قسمت ایلاب احسان لاریدن اولارنے بہرہ مند قیلور ایمیش لار، حتی کہ اولار نینگ فقیر لاری ہم غنی لاری کبی سعتِ عیش ایلہ روزگار کیچورمیش لار، بنابرین قریش جوانمرد لاری حقی دہ ایتیلگان قصیدۂ مدحیہ لارا بیاتے ایچرہ موندا غ شعر لار ایتیلیب دور، شعر

والخالطین غنیّہم بفقیرھم ؛ حتی یکون فقیرھم کالکافی

قریش قومی ایسہ اسلام دینی ظہور غہ کیلیشدن ایلگری مجرد اوزلاری نینگ سجیہ مروّت آئین لاری مقتضاسی چہ، مواساتِ فقرا و اطعام و احسان شیمہ سی سنے اوز ذمہ لاریغہ فرض کبی لازم بیلمک ایلہ، اوسیغہ مبادرت اتیمک اجتہادی دہ بولمیش لار۔

بیز اہل اسلام نینگ قرآن مجید یمیز اوامری ذہ احسان و مواساتِ فقراء و مراعاتِ احوالِ مساکین و بینوا لارغہ امر و ترغیب بولوب توزوب، اندن اغماض و امتثالی نے اہمال ایلاگیمیز بسی عجیب دور۔

امام رازی رحمہ اللہ ایتیب دور تولہ رب ھذا البیت دہ اسماء الٰہیہ دن رب نے تخصیص اتیمک شاید کہ قریش قومی نینگ ابرہہ غہ ان للبیت ربًّا سیحفظہ دیکان قول لارینی تقریر اللہ رب العالمین نینگ رب البیت ایکانیغہ قیلغان اقرار لارینی تذکیر اوچون دور، چونکہ اولار بیت نے محافظہ قیلماق بارسیدہ اللہ غہ اعتماد قیلدی لار، وبیت نینگ ایچیدہ واطرفیدہ پرستش اوچون قویلغان بت لارغہ تکیہ قیلمادی لار، پس اوز اقرار لاری موجبنچہ یلغوز رب البیت نینگ عبادتی غہ اشتغال کورگوزمک اولارغہ لازم بولدی، گویا اللہ تعالیٰ ایتادور بیت نے ساقلاماق بارسیدہ منکا تمام اعتماد ہ بولدینگیز، پس عبادت و خدمت نے منینگ جنابیم غہ قیلماق نے ہم لازم بیلینگ دیب، انتہیٰ۔

قولہ من جوع دن مراد بعض علما لار تولیغہ کورہ اول قتیغ آچلیق دورکیم، بازان بولمای. یل قوروق کلمک سببی ایلہ قریش قومی غہ عارض اولمیش، اول زمان دہ رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم نینگ چونکہ باباسی ہاشم آدم لار نے اطعام ایلاب توبغوزار ایمیش، دستورخانے سرّاء و ضرّاء دہ سالیغ لیق بولغان جہتدن بادح لارا نینگ شائیدہ قصیدہ لارانشاد قیلیب دیمیش، شعر

عمرو العلیٰ ھشم الثرید لقومہ
قوم بمکۃ مسنتین عجاف

ودیگری دیمیش۔ شعر

عمرو العلی ذو الندی من کان سابقہ ٭ مرّ السحاب ولا ریح تجاریہ
اجفانہ کالجوابی للوفود اذا ٭ لبّوا بمکۃ ناداھم منادیہ
واخملوا اخصبوا منھا وقد ملئت ٭ قوتا لحاضرہ منھم وبادیہ

ڈاوشبو قحط لیک وآچلیق زمانیدہ رحلتین مذکورتین غہ قریش نے یول کور گوزگان ہاشم ایمش، قولہ من خوف دن مراد۔ بعض لارا اصحاب فیل خوفی دن دیب دور، وبعضی لار وطن لاریدہ یا سفر لاریدہ خطر غہ یولوقماق خوفیدن دیب دور۔

صحیح بخاری دہ من کل عدو فی حرمہم دیب دور یعنے اولار نینک حرم محترم لاریدہ سوء قصد قیلغوچی ہر بر دشمن دن امین قیلدی دیمک دور۔

بارچہ غہ معلوم دور کہ کعبۂ معظمہ نے امر الٰہی ایلہ ابراہیم خلیل اللہ اوز اوغلی اسماعیل ذبیح اللہ اعانتی ایلہ قیلدی، ابراہیم علیہ السلام اوغلی اسماعیل ذبیح اللہ برلہ اینک آناسی ہاجرنے مکہ دہ فرمان خداوندی ایلہ ساکن قیلدی، حضرت ابراہیم کعبہ بناسی نے تمام قیلغاندن سونک قرآن کریم افادہ سیغہ کورہ امر الٰہی ایلہ آدم لار نے کعبۂ معظمہ نینک زیارتیغہ چرلادے، واسماعیل علیہ السلام مکہ دہ جرہم قبیلہ سی دن اودی غہ جفت اختیار ایتیب اندن برنچہ اولادی بولدی، حضرت اسماعیل نینک نسلی بارگانچہ آرتیب برنچہ قبیلہ غہ شعبہ لاندی لار، ہمہ سیدن مشہور قبیلہ قریش بولمیش کہ نضر نینک اولاد لاری دور، بالآخرہ بو قبیلہ ہم متعدد قبیلہ لار غہ منقسم بولدی لار، بولاردن اینک مشہوری ایکی قبیلہ ایدی کہ بری بنی ہاشم وبری بنی امیہ دور لار، جاہلیت ایامی دہ بنی امیہ عدد جہتیدن بنی ہاشم دن اکثر بولغان جہتدن حروب وغزوات دہ معروف ومشہور، دروز ہیجاء دہ منصور ایدی لار، لیکن بنی ہاشم جزیرۃ العرب دہ ساکن غرب ملتی آرا سیدہ تعظیم واحترام جہتی دن بنی امیہ دن اعز واشرف ایدیلار، رسول اکرم نینک آباء واجداد کرامی قریش قومی آرا سیدہ ریاست صفت شرفیہ سی ایلہ ممتاز ومعروف ذوات عظام لار ایدی لار، قریش قومی فخذ وبطن لار غہ بولانمک ایلہ بنی ہاشم شعبہ سیدن عبد اللہ بن عبد المطلب بن ہاشم دن نور محمدی عالم وجود غہ شعشعہ پاش اولوب، وہب قیزی حضرت آمنہ زہریہ بطنی دن عالم کون غہ زینت آرا بولدی۔ صلوات اللہ وسلامہ علیہ وعلی آلہ۔

بولانمک

حضرت اسماعیل نینک اولادی ارا سیدہ بت پرست لیک آیینی رسم اولوب، رسول اکرم منعتی غہ قریب غایت کمالی غہ یتیب، طبع بشر غہ رسوخ تاپمیش ایدی، اول ہادی امم، رسول اکرم نینک ہمت سعادت رہنمونے ایلہ شرک وکفر دوری محو اولوب، بر دورۂ ہدایت رہین ظہور غہ کلیب صدق وحقیقت مہری انسان لار اوزرہ پرتو افشان بولدی، مکۂ مکرمہ دہ ساکن بنی اسماعیل نینک اولادی عرب مستعربہ نینک امور معاشیہ لاری کسب وحرفہ لار نینک افضل واعلی سی بولغان تجارت امر لیغہ منحصر ایدی، یل دہ ایکی دفعہ تجارت اوچون سفر قیلور ایدلار، قیش فصلی دہ

یمن غہ یاز فصلی دہ شام غہ رسول اکرم ہم تجارت غہ مشغول اولوب حضرت خدیجہ رضی اللہ عنہا نینک سرمایہ سے ایلہ ایکی دفعہ شام غہ تجارت اوچون بارگان لاری روایت قیلینا دور۔

قریش قومی دن اینگ اوّل تجارت امر لغہ مشغول اولوب قیش دہ یمن غہ یاز دہ شام غہ سفر قیلغان کشی ہاشم بن عبد مناف دور دیمش لار، ہاشم تجارت امر بنی قریش قومی غہ تعلیم ایلاب اوزی دن انے یادگار قالدورمیش، انداغ کہ بر شاعر عبد مناف اولادی نے مدح ایتیب تجارت امری نے ہاشم اولار اوچون یادگار قالدورغانینی بیان قیلادور، شعر

قُلْ للذی طَلَبَ السماحة والنّدٰی ۞ هلا مررت بآلِ عبدِ مَنافِ
هلا مررت بهم تُرِیدُ قِراهُمُ ۞ منعوكَ من ضُرٍّ و مِن اقرافِ[1]
الرائشینَ[2] ولیس یوجَدُ رائشٌ ۞ والقائلین هَلُمَّ للاضیافِ
والخالطین غنیّهُمْ بفقیرهم ۞ حتی یعودَ فقیرهم کالکافی
والقائمین بکلِّ وعدٍ صادقٍ ۞ والراحلین برحلة الایلافِ
عَمْرٌو العُلٰی هَشَمَ الثّریدَ لقومِهِ ۞ قومٍ بمکةَ مُسْنِتِینَ عِجافِ
سفرین سَنَّهما له ولقومه ۞ سَفَرَ الشتاءِ ورحلةَ الاَصْیافِ

بو شعر مضمونیدن ہاشم نینک نامی عمرو ایکانلیکی بیلندی، درحقیقت سیر کتاب لاریدہ ذکر قیلیب دور کیم ہاشم نینک نامی عمرو دور، ہاشم دیب تسمیہ قیلمانی مکدہ پیدا بولغان آچلیق زمانی دہ خلق نے یغیب نان وکلچہ لارنے مہیّدہ قیلیب ثرید طعامی نے بیشوروب اطعام قیلغانے اوچون دور دیب دور لار۔ تجارت الیشی ایسہ ہاشم قرار برگان قاعدہ اوزرہ قریش آراسیدہ جاری اولمک دہ بولدی، اللہ تعالیٰ قریش قومی نینک حالتِ اَمن دہ تجارت غہ مشغول لیق قیلمانی ایلہ امرار معیشت ایلامک لارینی، اولار غہ طرف الٰہی سیدن انعام قیلینغان براولوغ نعمت ایکان لیکی نے بیلدوروب بو سورہ دا اولار نے اوشبو نعمت سببی ایلہ اوزلیغہ عبادت قیلمانی غہ اَمر ایتیا دور، یعنی نعمت نینک مقابلیدہ شکر قیلمانی لازم دور، شکر نینک اولغی مرتبہ سی اللہ تعالیٰ غہ عبادت ایتمک دور، کرکب کیم بندہ منعمِ حقیقی سی بولغان معبود یگانہ غہ خالص عبادت ایلاسون، تابندہ لیک علامتی اندن ظاہر بولسون دیب۔ اسلام اولادی بولغان مسلمان لار نینک بو معنی دن عبرت گیر اولمک لارے لابدّی دور، اوقیانوس دہ ایتیب دور قولہ تعالیٰ لایلاف قریش ایلاف فہم ایت کریمہ سی دہ واقع ایلاف دن مراد عہد و امان، وقور قونج یول دن ابناء سبیل نینک اَمن و سلامت لیک ایلہ ایاب وذہاب لاری ضمنیدہ یسانجی لیک طرزیدہ بیریلگان اجازہ نما امر و رخصت دور، معنای

---

[1] یقال قَرَفَ علیہم اذا بغی علیہم۔ قرف لعیالہ ای کَسَبَ لہم ۱۲ [2] الرّیش جمع المال والاثاث یقال راشَ الرجلُ ای جمع المال والاثاث راش الصدیق ای اطعمہ وسقاہ وکساہ راس فلانا ای اصلح حالہ ونفعہ ۱۲

عمّ ۱۷ جزء بن ۱۲ عمّ یتساءلون ۱۲

الفت دن مأخوذ دور ابتدا اول باب دہ عہد و امان نے ہاشم بن عبد مناف ملک شام دن اخذ ایلادی قریش خلقی اہل تجارت ایدی لار لیکن تجارت لاری نگہ نینک اطرافیدہ غنیہ بولمک غہ منحصر ایدی بردفعہ ہاشم مذکور شام طرفیغہ عزیمت ایتیب بو رالوصول شرف وشانی حکمران شام بولغان قیصر غہ مسموع اولغاندہ حضورلیغہ چیرلاب کما ینبغی رعایت ایلا کاچ ہاشم قریش سوداگر لاری نینک بعض امتعۂ یمن و حجاز ایلہ شام اولکہ سی غہ ایاب و ذہاب لاری خصوصی نے اثناء ایلاب اولار نینک بالامن والسلامۃ کلیب کتمک لاری بابیدہ عہد و امان غہ متضمن بر قطعہ رخصت نامہ نیاز ایتمکی ایلہ قیصر ہم اینک وفق مطلوبی اوزرہ نامۂ موسوم نے اعطا ومن بعد قریش سوداگر لاری نینک شام طرفیغہ کلیب کتمک لاریغہ مساعدت ایلادی۔ آنداغ کیم عبد شمس حبش غہ ومطلب یمن غہ ونوفل فارس طرفیغہ تجارت ایلہ بارماق وکلمک روشی نے تومیش ایدی لار اولار ہم الفت آلغان مملکت لاری نینک حکمران لاریدن ہاشم غہ اوخشہ برار قطعہ امان نامہ آلمیش ایدیلار مناقریش قبیلہ سے اوشبو تورت برادر نینک خفارت لارے ایلہ دائما مذکور جانب لارغہ تجارت ایلہ ذہاب وایاب ایتار لار ایدی وآیت مرقومہ دامعنی مشروح نینک تأویلی بو طرز ایلہ دورکہ بو تورت برادر نینک مذکور خفارت لاریدن مقدم ومؤخر نگہ اہلی بولغان قریش اطراف دن ذخیرہ کلتورمک تو غریدہ وصیفی وشتوی تنقل لاری خصوصی دہ نگہ حوالی سیدہ بولغان طوائف نے نہب وغارت ایتیب پریشان قیلغوچی اعراب بادیہ یغما گر لاریدن مصئون الساحۃ ایدیلار زیراکہ اولار اول طرزدا کی حرامی ورہزن لارغہ اوچراگان وقت لاریدہ نحن اہل حرم اللہ دیب اوزلاری نینک حرم شریف ساکن لاریدن ایکانیلک لاریغی بیلدورگان لاریدہ ہیچ برفرد اولارغہ دست تعرض دراز ایتماس ایدی گویا انداغ آدم لاردن ہم خفارت نامہ آلمیش ایدیلار وبعض مفسر لار لایلاف قریش کلمہ سیدا کی لام نے تعجب معنی سیدہ قیلماق ایلہ اعجبوا لایلاف قریش تقدیری دہ دوردیمیش لار انتہی

ابن اثیر جزری نہایہ دہ ایتیب دور وقد علمت قریش ان اول من اخذ لہا الایلاف لہاشم الایلاف العہد والذمام کان ہاشم بن عبد مناف اخذہ من الملوک لقریش۔ اھ۔

یوقاریدہ بیان قیلینغان تقریر لار مضمونیغہ فراغاندہ قولہ تعالی لایلاف قریش دن مراد ہاشم بن عبد مناف نینک قریش سوداگر لاری خصوصیدہ اولار بارمک وکلمک غہ الفت آلغان مملکت لار حکمران لاریدن اولار نینک امن وسلامت لیک لاری بارا سیدہ عہد و امان نامہ آلمکی و تجارت یولی نے اولار غہ تأمین ایلا کی دور۔ من جوع دن مراد ہاشم مذکور زمانیدہ وقوعغہ کلکان قحط لیق وآچلیق دن ہاشم نینک تشبثی ایلہ قریش قومی سخت لیک چیکمای تأمین روزگار ایلا مک لاری دور من خوف دن مراد ہاشم نینک تجارت بارا سیدہ پادشاہ لردن امن وسلامت تجار اوچون

عہ خفارت یولباشچی لیق ۱۲

خفارت یعنی یولباشچی

سوداگر لاری نینک قریش دیار سفرلاری

عہد و امان نامہ آلمکی ایلہ، قریش نینگ تجارت ایشی خصوصیدہ اوز لاریغہ برخطری یتوشمک خوفیدن امین بولمک لازی دور۔ گویا رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم نینگ ظہور نبوتیغہ زمان جہتیدن یقین بولغان ہاشم نینگ زمانیدہ قریش غہ عطا قیلینغان انعام لاری نے اللہ تعالیٰ اولارغہ تذکیر ایتیب ایل نعمتہ لارشکر بنی ادا قیلماق اوچون عبادت اللہ نے لازم بیلمک لازی نے اولازغہ امر قیلیب دور۔

ایلاف نینگ لغت دہ ذکر قیلینغان معنی سی غہ کورہ، سورۂ شریفہ نینگ معنی سی بو بولغای کیم قریش نینگ معیشت بابی دہ آچلیق و تنگ لیکغہ دوچار اولماسلیق اوچون ایکی نوع سفر نے یعنے قیش ویاز موسمی دہ یمن و شام غہ سفر نے اختیار ایتیب تجارت ایشی غہ سعی و اجتہاد ایلہ اشتغال کورگوزمک لاریدن، و اول تجارت خصوصیدہ وقوعی محتمل بولغان ہر ہر خوف دن امان ایچرہ بولمک اوچون، محل تجارت لاری نینگ ملوک لاریدن، و مرور گاہ لاریدا کی رؤساء قبائل دن عہد و امان تذکرہ سی آلمک لاریدن، و بو تو غریغہ کمال اہتمام ایلامک ایلہ رب البیت نینگ عبادتینی ترک ایتمک لاریدن تعجب قیلینمک لازی۔

کرک کیم قریش قومی اللہ تعالیٰ نینگ اوز لاریغہ انعام قیلغان عطاسی غہ کفران قیلماق نے ترک ایتیسون لار، و اوشبو بیت نینگ ربّی نینگ عبادتیغہ اشتغال قیلسون لار، یعنے اینگ سبب و یگانہ یکی نے اعتقاد ایتیب، اول توحید موجبینچہ انگا عبادت قیلسون لار، اندا غ رب غہ کیم اولار نے آچلیق دن اول تو نجو رودی، یعنی بلد لارینی حرم آمن و بلد لاریدا کی بیت محترم نے اہل آفاقغہ قبلہ قیلماق ایلہ طوافی نے بارچہ غہ فرض قیلدی، و ہر طرف دن سبب معاش بولا دورغان ارزاق و اقوات نے تیکورودی، و وارد و صادر لار سببی ایلہ اول بلد آمن اہلی نے آچلیق از لیغہ سیدن فارغ قیلدی۔

و خوف دن یعنے اصحاب فیل زحمتی دن اولارنے امین قیلدی، یاکہ ابراہیم علیہ السلام نینگ قیلغان دعاسی ربّ[1] اجعل ھذا البلد اٰمنًا مو بینچہ بلد لاریغہ حرم آمن قیلماق ایلہ اولارنے اہل حرم دن بولماکان انسان لارغہ واقع بولا دورغان ہر ہر قورقوچ دن امین قیلدی، بو معنی نے قولہ تعالیٰ اَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَّهُمْ حَرَمًا اٰمِنًا يُّجْبٰٓى اِلَيْهِ ثَمَرٰتُ كُلِّ شَيْءٍ رِّزْقًا مِّنْ لَّدُنَّا آیت کریمہ سی، و شول مضمون داکی آیات لار، و کعبہ نینگ بناسی، و حج نینگ بندہ لارغہ فرض قیلینماقی بارسیدہ وارد بولغان آیت لار تایید قیلا دور، محلی غہ رجوع قیلینسون۔ و العلم عند اللہ و ھو اعلم بما فی کتابہ۔ تمام بولدی سورۂ قریش تفسیری، بمنہ تعالیٰ۔

---

[1] اے ربیم اوشبو شہر نے یعنے مکہ نے ہر بلا و آفت دن امین قیلغیل ۱۲

[2] معنی آیت آیا بیز اولارغہ ہر ہر خوف دن امین بولغان حرم نے مکان قیلیب بیر مادوک سو اندا غ حرم آمن کہ انگا ہر طرف دن ہر تورلوک یمیش لار جمع قیلینا دور بیز نینگ قاشیمیزدن اولار وچون رزق بولغان حال دہ ۱۲

سورۂ ماعون مکہ دہ نازل بولمیش، آیت لاری یتہ، کلمہ لاری یگرمہ بش، حرف لاری بر یوز اون بش دور

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

أَرَءَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِ ۝ آیا بیلدینگ موانداغ آدم نیکہ دین نے تکذیب قیلادور۔

خطاب رسول اللہ غہ دور، بعضے لار خطاب بویردہ مخاطب بولمک غہ صلاحیتی بار[1] بر عاقل غہ دور دیمیش لار، یعنی آے مخاطبِ عاقل آیا کور دینگمو انداغ بر کیشی نے کہ اول تکذیب قیلادور اول دینِ مقدس اسلام نے کہ دلائلی غایت دہ آشکار و واضح، و براہینی نہایت دہ ظاہر و لایح دور، ایا بوکشی نینگ موندا غ روشن تورگان حق دین نے تکذیب ایتمکی، ہیچ بر غرض نے ملاحظہ و تفکر قیلمای واقع اولمک دہ مودور یا بر غرض ملاحظہ سی ایلہ مودور، اگر تکذیبی بے ملاحظۂ غرض ایسہ پس عقل دن اندک بہرہ سی بار انسان، ہیچ بر غرض و مقصود نے ملاحظہ قیلمای اوزینی عقوبتِ ابدیہ غہ تو شورمک غہ جرأت ایتیب، اوزلیغہ انے روا کورارمو، و اگر انینگ تکذیبی غرضِ دنیوی اوچون بولسہ، پس عاقل کیمسہ اندک گینہ لذتِ فانیہ طمعی دہ اوزینی عذابِ مؤبدغہ گرفتار ایتمک غہ پخوک راضی اولور دیمک دور۔

دین دیب انسان لار نینگ دنیوی و اخروی ایش لارینی اصلاح ایتمک اوچون پیغمبر لار خدا طرفیدن امت لارغہ تبلیغ ایتکان نرسہ لار نے ایتور لار۔ علما لار دیمیش کہ دین مطلق وارد بولغان دہ اسلام معنی سی دہ استعمال قیلنور، چنانچہ اللہ تعالیٰ إِنَّ الدِّينَ عِندَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ دیب دور۔ اسلام ایسہ معبود یگانہ نینگ الوہیتی غہ خضوع و انقیاد ایلامک دور، و ہم دین ہر کشی دینیا دہ قیلغان نواہی خیر و نواہی شر عملی غہ موافق جزا کور مک لیک لار نینگ روز حساب نے ایتور لار۔

دین لغت، دہ متعدد معنی لار دہ کلیب دور، بیز بو بیردہ دین پیغمبر لار دنیوی و اخروی ایش لار اصلاحی اوچون خدا طرفی دن تبلیغ ایتکان نرسہ دور دیدوک، چونکہ پیغمبر لار تبلیغ ایتکان نرسہ کائنات نے خلق ایتکان صانع قدیر نینگ باریکی غہ و بریکی غہ۔ و اول صانع قدیر انسان لار نینگ ہدایتی و اصلاحی اوچون پیغمبر لار نے ارسال، و کتاب سماوی لار نے انزال قیلغان لیکی غہ، و روزِ آخرہ انسان لار قیلغان اعمال لار لیغہ موافق جزا کور مک لیک لار لیغہ، ایشانیب انے قطعی تصدیق قیلماق دن

---

[1] شیخ محمد عبدہ بو قول نے اختیار ایتیب دور ۱۲ منہ

واول اعتقاد موجبنجہ اطاعت وانقیاد ایتیب احکام عملیہ تے بجا کلتورمک دن عبارت دور، بوایسہ اہل اسلام نینک اصطلاحی غہ وقرآن عظیم نینک بیانائی تغہ کورہ اسلام نینک عینی دور، بنا برین اللہ تعالیٰ اِنَّ الدِّینَ عِندَ اللّٰہِ الاسلام دیب دور، یعنی طرف الٰہی دن انسان لارنینک اصلاح وارشادی اوچون انبیالار تبلیغ ایتکان نرسہ بے شبہ اسلام دور، اسلام نینک غیری گویا دین ایماس دور، یعنی اسلام دینی دن اوزگہ آئین لار برلہ متقید اولوب بیز لار دین اہلی دور میز دیب اوعادہ بولغان گروہ لار نینک دینی، یوقاریدہ ذکر قیلینغان اعتقاد وعمل لاردن عبارت بولغان خضوع وانقیاد دن عبارت بولغان جہتدن دین ایماس دیمک دور۔

زیرا کہ دین نینک لغت دہ بیان قیلینغان معانے سیدن بری دأب وعادت وسیرت وطریقت دور، اہل اسلام نینک غیری انسان لار نینک دین دیب اعتقاد قیلیب توتغان روش وآئین لارے اولار نینک طریقہ وعادات لاری بولمک لازم کورہ بحسب لغت دین یہود ودین نصاری ودین مجوس دیب تقیید برلہ اطلاق قیلنسہ مولیکن مطلق دین خدا نینک نزدیدہ اسلام دور، اینک غیری انسان لار ایچرہ عادات وآئین قیلینماق دہ بولغان مذاہب لار دین ایماس دور، چنانچہ جناب رسول اکرم صلے اللہ علیہ وسلم نینک زمان سعادت اقترانیدہ بولغان یہود ونصاری ومشرک لار، بیز نینک دینیمیز بار، بیزینگی بر دین غہ محتاج ایماسمیز دیب زعم قیلماق ایلہ اوزلاری نینک دین دیب اعتقاد قیلغان نرسہ لاری حقیقت دین دن، وحقیت دن، نہ قدر یراق بولسہ ہم اوزلارے نینک ظاہری عبادات وعادات لاری برلہ مغرور لاندی لار۔ وہم اوشبو اوچ طوائف متخالفہ نینک ہر بری اوزی نینک توتغان روش وآئینی نینک رضائی الٰہی غہ مقرون بولوب، باشقہ لار نینک توتقان یول لاری اللہ تعالیٰ نینک سخطی دہ ایکان لیکی نے ظن واعتقاد قیلدیلار، بنا برین اللہ تعالیٰ اوزی نینک قاشیدہ معتبر دین الخ، اسلام ایکان لیکی نے بیلدورو ب ان الدین عند اللہ الاسلام دیدی، بعضے لار بو آیت دہ ذکر قیلینغان دین دن مراد اسلام دیمیش لار، وبعضے لار حساب وجزا دیمیش لار۔

امام رازی ایتا دور دین دن مراد حساب وجزا دور دیمک اکثر مفسرین نینک قولی دور، اولار ایتا دور لار کہ انے بو وجہ غہ حمل ایتمک اولی دور، چونکہ اسلام غہ انکار قیلغان فرقہ لاردن قیامت وبعث غہ اقرار لاری بارکشی لار ہم بولور، واولار موگاہا افعال حمیدہ نے بجا قیلور لار، وافعال قبیحہ دن احتراز ایتار لار، اما ہیچ بر باک توتمای ہر بر قبیح عمل غہ اقدام قیلغوچی بدکردار نینک بعث وقیامت غہ منکر ایکانیدہ اصلا شبہ یوقتور، انتہیٰ یعنے بعث وقیامت غہ ایشانمایدورغان منکر الخ ہر بر یمان عمل غہ بے باکانہ اقدام قیلغوچی کیشے غینہ دور۔[1]

---

[1] یعنے انسان نینک طاعت غہ اقدام قیلماقی، ومناہی دن اوزی نے تارتماقی، (باقی بر صفحہ ۵۸۲)

خلاصۂ کلام اللہ تعالیٰ بیزامتِ محمدیہ غہ بو سورۂ کریمہ نے توشوروب دین نے تکذیب قیلغوچی نینک نچوک کشی ایکان لیکی نے بیان قیلدی، اللہ تعالیٰ نینک بیانی ایلہ دین نے تکذیب قیلغوچی قیداغ کیشے ایکان لیکی بیلینگاچ، دین نے تصدیق قیلغوچی نینک ہم قیداغ کشی ایکانلیکی بیلینادور۔

اللہ سبحانہ اول دین نے تکذیب قیلغوچی نینک قیداغ کشی ایکان لیکی نے تانیتماق اوچون آیتا دور۔

...فَذٰلِكَ الَّذِيْ يَدُعُّ الْيَتِيْمَ ۙ وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِيْنِ ۝ اگر اول تکذیبِ دین قیلغوچی نے تانوماسانگ، یا اگر انے تانومک نے ارادہ قیلسانگ، پس اول دین نے تکذیب قیلغوچی انداغ کشی دورکیم، یتیم نے قتیغ دفع ایتیب خوارلاب اچیغ برلہ ودرشت لیق برلہ قاشیدن حیدایدور، وہم مسکین ومحتاج لارنینک احوالی نے تفقد ایلاب اوزی نینک اہلی نے و خویش واقرباسی نے واتباع واحبّاءسی نے اولارغہ طعام بیرمک غہ ترغیب ایتمایدور، واول ایش غہ قیز یقتورماي دور، واوزی ہم طعام بیرمایدور۔

یعنی دین قیسی برمعنی بیلان کہ بولسہ انے تکذیب قیلغوچی کیشے انداغ کشی دورکہ، اگر براریتیم انکا اظہارِ حاجت ایتیب کلسہ، اول کشی قتیغ سوزلار ایتیب اچیغی کلیب یتیم نے حیداب بیارادور، یتیم کبی محلِ ترحم بولغان برضعیف وعاجز نے خوارلاب آچیغلاب حیدا گان کشی نینک، ہربرضعیف واہلِ احتیاج نے بطریق اولیٰ حیدامکی دہ ہیچ شک یوقتور۔ وہم دین نے تکذیب قیلغوچی انداغ کیشیدورکہ مسکین غہ طعام بیرمک غہ خلق نے ترغیب قیلمایدور، خلق نے فقرا ومساکین غہ احسان ایتمک غہ ترغیب قیلماغان کشی نینک، عادت دہ اوزی نینک احسان قیلماسلیکی موشبہ سیزدور۔

آیتِ کریمہ نینک مفہومی ای بندہ اگر برارمسکین سندکا اظہار حاجت قیلسہ، اول مسکین نینک حاجتی نے روا قیلماق غہ اوزنیک نینک قدرتے یتماسہ، خلق نے اول مسکین غہ اعانت قیلماق غہ ترغیب قیل، یاکہ خلق دن انکا برنرسہ یغیب برگین دیمک معنی سی دہ کنایہ طریقیدہ وارد بولوب دور ویساک ہم روا اولور۔ دَعّ لغت دہ عُنف وآزار ایلہ دفع قیلماق معنی سی دہ دور۔

امام رازی ایتیب دور، بیلگیل کیم اللہ تعالیٰ دین نے تکذیب قیلغوچی نینک کیم ایکانلیکی نے تانوتمک بارسیدہ ایکی وصف نے بیان قیلیب دور، بری قیلماس لیقی واجب بولغان ایش نے

(بقیہ حاشیہ صـ۵۸۱) دمناہی دن اوزی نے تارتماقی انجق قیامت دہ کورادورغان ثواب غہ رغبت قیلماق وعقاب دن حذر قیلماق اوچون دور، پس تحقیق برانسان طاعت غہ میل کورگوزماي انواع مناہی نے بے باکانہ قیلماقدہ بولسہ اول ایش بے شبہ اینک منکر بعث وقیامت ایکانے نینک نشانہ سیدور، چونکہ بعث وقیامت غہ انکار قیلغوچی شقاوت پیشہ، انواع مشتہیات نفسانیہ ولذات حیوانیہ دن ہیچ بری نے قویماي قیلماق دہ بولور ۱۲۔ سنہ۔ اھ

قیلماق برلہ کہ، اول یتیم نے عُنف و آزار ایلہ دفع ایتمک دور۔ ایکنجی سے قیلماقی ضرور بولغان ایش نے قیلماس لیق برلہ کہ، اول مسکین غہ اعانت ایتمک غہ ترغیب ایتماس لیک دور، بو ایکی خصلتِ مذمومہ نینک ذکری غہ اقتصار قیلماقی، بو ایکی خصلت قبیحہ نی کہ بحسبِ شرع قبیح دور لار، اینچنین بحسبِ مروت وانسانیت موقبیح و مستنکر دور لار۔ انتہیٰ۔

سونگرہ اوشبو ایکی وصف ایلہ متصف بولغان مکذّب دین بر شخصِ معین غہ مختص مودور، یا ہر بر مکذّبِ دین حقیدہ عام مودور، مفسر لار بو باب دہ برنیچہ قول لار بیان قیلیب دور لار،

مفسّر لار دن تولاسی انے ہر بر مکذّبِ دین حقیدہ عام دیب دور۔ بعضی لار انے عاص بن وائل شانیدہ، و بعضی لار ولید بن مغیرہ حقی دہ، و بعضی لار ابو جہل حقی دہ وارد بولغان دیب دور لار، تفاسیر و سیَر کتاب لاریدہ روایت قیلا دور لار کیم، ابو جہلِ اثیم، بر عاجز یتیم غہ، وصی ایدی، اول یتیم تنی دہ لباسی یوق یلانکاچ لیق حال دہ اول لعین نینک قاشیغہ کلیب منینک مالیم دن منکا برار لباسِ تن پوش قیلیب برگیل دیب التماس قیلدی، ابو جہل قتیغ سوز لار برلہ اول یتیم نے خوار قیلیب حیدادی، و انینک حالی غہ ہیچ ترحّم قیلماندی، پس اول یتیم بینوا مأیوس بولوب یاندی، قریش اکابر لاری نینک بعضی سی اول یتیم غہ دیدی کہ بو حال نے محمد غہ دیگیل، تا سینینک حقینک دہ شفاعت قیلغای دیب، اولار نینک بو سوز دن غرض لاری جناب رسول اکرم غہ استہزاء قیلماق ایدی، و یتیم بیچارہ اول قوم معاند لار نینک غرضی غہ واقف ایماس ایدی۔ پس اول یتیم رسولِ اکرم نینک عاداتِ شریفہ سی دن بیری جنابیغہ عرضِ احتیاج ایتیب کلکان کشی نے اصلا رد قیلماس لیق ایدی، پس اول حضرتِ رسالت منقبت اول یتیم بیلہ ابو جہل نینک منزلیغہ بار دی، ابو جہلِ لعین اول رسولِ امین نے کورگان ہمان اوزیندن تو روب مرحبا دیب بشاشت تکریم کورگوزدی، و یتیم مذکور نینک مالی نے تافشو روب بردی، بو واقعہ نے قریش اکابر لاری آنگلاب، ابو جہل نے عیب لاب اوزدینِ قدیمینک دن یوزاو یوروب دینِ جدیدغہ راغب بولوب سن دیب سرزنش قیلدیلار، اول لعین دیدیکہ واللہ کہ من دینِ قدیمیم دن یانمادیم، (اندہ جبل ابے قبیس دیک راسخ دورمن) لیکن محمد نینک اونگ وسول جانب لاریدہ نیزہ لار ے کوردوم، تور قتوم کہ اگر سوزینی تو تما سام اول نیزہ لار نے منکا سانچیدور لار دیب، بو روایت غہ کورہ الّذی دن مراد ابو جہل لعین دور،

اَمّا فقیر نینک نظریم دہ بو سورہ داکی فعل مذموم لار نینک بارچہ سی الذی یُکَذِّبُ بالدین نینک وصفی اولمک حسبے ایلہ الّذی نینک جنس اولمکی ارزح دور، انداغ کہ اکثر مفسرین بو وجہ نے اختیار ایتیب دور لار، چونکہ الذی نے عہد اوچون دیب اندن مراد ابو جہل یا عاص بن وائل یا ولید بن مغیرہ دور دیمک غہ، مابعدی داکی قولہ تعالیٰ فویلٌ للمصلین الذین ہم عن صلاتہم ساہون ۝ و انینک مابعدی داکی آیت لار اباقیلا دور لار، چونکہ ابو جہل و انینک امثالی شرک برلہ کیتکان مشرک لار نینک مُصلّی ایماسلیک لار ے آشکار دور،

نقاشیغہ کلیب مقصودی اول حضرت غہ بلدورای جناب رسول اکرم نینک

مفسّر لارنینک الذی یدُعُّ الیتیم دن مراد ابوجہل دور دیمک لاری۔ سیر کتاب لاریدہ یتیم مذکور ینک قصدسی نے ذکر ایتمک لازم نظراً دور، اما اہل سیر لار ہم مذکور قصہ نے ذکر قیلغان دہ بو سورۂ ینک نزولی غہ اول سبب ایکان لیکی نے بیان قیلمات دور لار۔

قولہ ولا یحضّ ینک مفعولی نے ذکر ایتیلماگان لیکی افادۂ تعمیم اوچون دور، گویا معنی آیت موندا غ بولور کیم اوّل مکذّب دین۔ مسکین لارنینک طعامی نے بیرمک غہ اوزینی قوزغامایدور، واوزگہ لارنے اول ایش نے قیلماق غہ قیز یقتورماي دور، موندا غ قیلماس لیقے روز جزانے تکذیب قیلغانلیقی اوچون دور، انینک اوچونکہ اگر اول منکر بحث غہ، وروز جزا دہ اعمال ینک جزاسی نے کورمک غہ یقینًا اعتقاد قیلسہ ایدی، البتہ اوزی مباشرت قیلماق ایلہ ویا اوزگہ لارنے ترغیب ایلامک ایلہ موندا غ مائل سعادت آخرت قیلا دور غان برامر خیر غہ مسارعت قیلور ایدی۔

طعام نے مسکین غہ اضافہ قیلماق ایکی معنی غہ اشعار اوچون دور، بری اول مسکین غہ بیرمایلا دور غان طعام اول مسکین ینک اوزی ینک حقی ایکان لیکی غہ۔ وینہ بری اول مسکین ینک اوز حق مخصوصی نے بیرمای منع قیلغان کشی ینک نہایت بخیل لیقیغہ، وکونکلی ینک غایت دہ قتیغ لیقی غہ، وطبعی ینک خسیس لیکے غہ۔ وکلام الٰہی دہ مواضع متعددہ دا طعام نے مسکین غہ اضافہ قیلماق دن مفہوم اولدیکہ غنی لار ینک مال لاریدہ مسکین لار ینک حقی وشرکتی بار ایمش چنانچہ تفسیر روح البیان دہ ایتادور، وفی العدول من الاطعام الی الطعام واضافتہ الی المسکین دلالۃ علی ان للمساکین شرکۃً وحقًا فی مال الاغنیاء وانّہ انما منع المسکین مما ھو حقہ وذلک نہایۃ البخل وقساوۃ القلب وخساسۃ الطبع۔ آہ موندا غ ایسہ مسکین ویتیم لار ینک احوالی دن خبر آلمای، واولار غہ احسان ومواسات کورگوزمای بخل نے پیشہ قیلغان کونکلی قتیغ غنی لار، اوز شریک لاری ینک نصیبہ سی غہ خیانت قیلغان خائن لار دور دیمک غہ سزاوار دور لار، روز جزا غہ راست ایشانچی بارکشی مسکین لار ینک حقی غہ خیانت ایلامک جنایتی دن اجتناب قیلور۔ پس نہ یردہ کہ مسکین لار غہ شفقت سیز تاشدل مالدار بولسہ، اینک اول فعلی بے شبہ اینک روز جزا غہ تصدیقی وایمانی یوقلیغی ینک علامتی دور،

تدبّر قیلماق کرک کیم اللہ تعالیٰ بو سورۂ مبارکہ دہ عاجز یتیم نے خوار لاب عنف وآزار ایلہ دفع قیلماق نے، ومسکین وفقیر لار غہ احسان ایتمک غہ خلق نے ترغیب ایلاماس لیک نے، روز جزانے تکذیب قیلماق، یعنے قیامت نے تصدیق قیلماس لیق علامتی دن دیب دور، یعنے اگر برکشی ینک روز جزا غہ راست ایشانچی بولوب، انده بولا دور غان وعید الٰہی غہ قطعی تصدیقی بولسہ، البتہ اول کشی اللہ ذوالجلال دن، واول ندا۔ ے متعال وعید قیلغان عذاب ونکال دن قورقا دور، وطرف الٰہی دن نہی بیور ولغان ایش غہ اقدام قلمایدور، ہر قچان کہ بر کیمسہ دن بو افعال ذمیمہ غہ اقدام ایلامک صادر اولوب، موندا غ ایش نے پیشہ ایلاسہ، اول کشی ینک روز جزا غہ اصلا تصدیقی یوق لیقی ینک

نشانہ سی دور۔

ای مؤمن لار بو کلام الٰہی مؤمن لار نے معاصی دن یاندورماق بارسیدہ نہاتیدہ تشدید لیک برکلام، ومفہومی نے تدبر قیلغان کیشیغہ انذاری عجیب بروعیدِ تہدید انجام دور، دمونینگ مضمونے برلہ استدلال قیلینسہ بولادور، بندہ لار نینگ ایمانے نینگ ضعفی دقوّتیغہ، وروزِ جزاغہ یقین لاری عقدی نینگ سست یقی ومحکم لیکی غہ۔

بو آیتِ کریمہ مضمونیدن بے شبہ معلوم بولادورکہ قرآن کریم دہ بیان قیلینغان اخلاقِ فاضلہ واعمالِ صالحہ نے ترک اتیمک، روز جزا قیامت کونیغہ تصدیق واعتقاد یوق لیق نینگ علامتی دور۔

ایمدی بویردہ بر دقیقہ بارکیم انے کشف ایتیب مؤمن دیانت شعار لار نظر لیغہ کورسا تیب اولار نے آگاہ لاندورمک ضرور دور، واول دقیقہ بوکیم، اوشبو سورۂ شریفہ نازل بولغان وقت داکی، یعنی رسول اکرم صلے اللہ علیہ وسلم تبلیغ رسالت قیلغان ہنگام داکی، مکذّب دین و منکرِ نبوت بولغان مشرک لار دن، بحکم جاہلیت اوشبو سورہ داذکر قیلینغان بونوع افعال ذمیمہ لار صادر اولمک دہ بولوب، مصدّقِ دین بولغان مؤمن لار، اوامرِ دینیہ لاری مقتضاسی چہ موندا غ افعالِ ذمیمہ لار دن احتراز اتیمک دہ بولغان لار نہ حالا بوزمان لار دہ ایش مونینگ عکسی چہ جاری اولمک دہ دور، یعنے مسموع ومشاہد اولمک دہ دورکہ، آخرت داکی حساب وجزاغہ منکر غیر دین لار، بلکہ بالکلیہ صانع تعالیٰ نینگ وجودیغہ انکار قیلغوچی دہریہ لار، علم وتمدّن سایہ سیدہ اوزانسانیت لاریني اظہار ایتیب، یتیم ومسکین لار نینگ احوالی نے تفقّد ایلاب، اولار نینگ تأمینِ معاش وتربیہ لاری اوچون جمعیتِ خیریّہ لار آچیب، ہر دیارده دارالایتام ودارالمساکین بنا ایلاب، اولار نے ہرگونہ تربیہ لار برلہ باقیب، انسانیت شعار لیک وشفقت پرورانہ لیک لاریني عمل غہ کلتوروب، انظارِ عالم غہ کورساتمک دہ دور لار، بولار بحکم انسانیت موندا غ مروّت پرور لیک مرتبہ سیدہ بولغان حال دہ۔

افسوس کہ مسلمان لار روزِ جزا غہ ایمان کلتوروب انینگ بے شک بولوشی نے تصدیق ایتیب تورہ غلوق، وکتاب کریم لاری نینگ اینگ مقتضی بہ امری موندا غ افعال خیریہ لار غہ ترغیب وتشویق اتیمک بولغان حال دہ اولار بو باب دہ غفلت پیشہ لیق قیلماق دہ، وبے اعتنا لیق کورساتمک دہ دور لار، بولار نینگ غفلت وبے اعتنا لیق لاری نینگ اثری دن اسلام اہلی نینگ یتیم ومسکین وبینوا لاری غایتِ رذالت ایلہ امرارِ روزگار ایلاب شئینِ اسلام بولوب بورمک دہ دور لار۔

آے برادرِ دینی لار اوشبو آیاتِ بیناتِ قرآنیہ نے انصاف ایلہ برفکر قیلنگ، آغزینگیزدہ بیزلار قرآنِ کریم غہ تابع امت اسلامیہ میز دیب ادّعاء دہ بولاسیز، حالبوکہ اوامرِ قرآنیہ غہ عمل قیلماقدہ سست یق قیلاسیز، کورماسموسیز کہ قرآنِ کریم نینگ آیتی اوشبو اساسِ دین بولغان قرآنِ کریم غہ

عمل قیلماس لیق نے انکا تصدیق یوق لوق نینگ نشانہ سی دور دیب تنبیہ قیلا دور، بوزمان لاردہ اہلِ اسلام رسیدہ قرآنِ مبین نینگ تمام قوانین ارشاد آیینی غہ عمل قیلماق نہ یردہ۔

انصاف ایلہ ملاحظہ قیلینگ کیم مسلمان لار آرا سیدہ قرآنِ کریم نینگ تمام احکامے غہ عمل قیلماق بویان تورسون آیا نینگ اوشبو سورہ سیدہ ذکر قیلنغان احکامیغہ عمل قیلماق بارمو نہ یردہ اہلِ اسلام نینگ اغنیا لاری بوزمان لاردہ یتیم وفقیر لاری نینگ احوالِ مسکنت اشتمال لارنیغہ ترحم ایلاب اولار نینگ دردی غہ دلسوز لیق ایلہ یتوشا دور لار۔ یتیم ومسکین لار نینگ دردی غہ یتوشمک اولا مالحاح و زاری ایلہ سوال قیلغانده برار درہم یا برار نان یا برار کہنہ لباس بیرمک ایماس دور، چونکہ موندا غ بولغان دہ بعض حالی معلوم بولماغان مسکین وبینوا لار احسان اغنیادن محروم بولا دور لار، بلکہ اولار نینگ دردیغہ دلسوز لیق ایلہ یتوشمک عموم یتیم وفقرا لار نینگ احوالی نے تفقد ایلاب مسکین و فقیر لار نینگ بالا لاری یتیم لاری اوچون دار الایتام ومکاتب والور لاری اوچون دار المساکین ترتیب بیریب اولار نینگ معاش لارینی تأمین وتہیہ ایلامک دور، آیا موندا غ برعمل خیر بیز مسلمان لار نینگ بو دیارو اکی اماکے اسلامیہ سی دن ہیچ ظہور غہ کلمیش مو بلکہ زمانِ سابق دہ فقرا ومساکین لار اوچون تؤنده وآینده غہ دیب مزارات غہ قیلنغان وقف لار، زمانہ میز داکی ارباب نفوذ لار نینگ بے اعتنا لیک لارے سبی ایلہ غیرِ مستحق لار نینگ دستِ غاصبانہ لاریدہ تلف اولمک دہ، وفقرا ومسکین لار اہل واولاد لاری ایلہ کوچہ لاردہ خوار لیق ایلہ اسلام غہ حقارت کلتورد یورمک دہ دور لار۔

آے برادرِ دینی لار آگاہ بولونگ کہ اسلام اہلی نینگ ارباب ثروت واصحابِ اقتدار لاری نینگ سعادتے موندا غ کار خیر لار غہ مباشرت کورگوزوب عمومی طرزدہ خیرات ومبرات وجودغہ کلتورمک دہ دور، یوقسہ غافل لیق وبخیل لیق برلہ فولاد صندوق لاردہ دنیا لارینی کنز قیلیب یتیم ومسکین لار سوال قیلغان دہ برار قل ہم برمک نے روا کورماي، قتیغ سوز لاب دفع قیلماق دہ، موندا غ شخص لار، بو سورۂ کریمہ داکی آیت شریفہ مضمونیچہ مکذبِ دین دور لار، عصر میز نینگ مفسر لار، ن بعضی لاری بو آیتِ کریمہ ومونگا اوخشہ آیاتِ بینات لار مضمونیدن، فقرا ومساکین لار نینگ تأمینِ معاشی اوچون جمعیت خیریہ لار وجودغہ کلتورمک جایز لیغی نے استنباط قیلیب دور، بو وجہ برلہ کیم آیتِ کریمہ نینگ مفہومی دین نے تصدیق قیلغان کیشی فقیر لار غہ اعانت قیلماق غہ خلق نے ترغیب قیلا دور، اگرچہ خلق دن مال یغماق بیلہ بولسہ مومسکین لار معاشی نینگ تأمینی غہ سعی کورگوزا دور دیمک دور، بوایش ایسہ البتہ جمعیتِ خیریہ برلہ وجود پذیر اولا دور، پس جمعیتِ خیریہ لار نینگ اصلی بو آیت شریفہ برلہ، وہم سورۂ والفجر داکی کَلَّا بَل لَّا تُکْرِمُوْنَ الْیَتِیْمَ وَلَا تَحٰٓضُّوْنَ عَلٰی طَعَامِ الْمِسْکِیْنِ آیتی برلہ ثابت بولا دور، فقیر لار غہ اعانت اینگ ومسکین لار نینگ حاجت لارینی روا قیلماق اوچون جمعیتِ خیریہ دن افضل طریق بولماس۔ آہ

فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ ۝ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ۝ (وقتیکہ یتیم نے عنف وآزار ایلہ حیدامک، ومسکین غہ احسان ایلامک غہ ترغیب قیلما سلیق دین غہ انکار قیلماق دلیل لاریدن بولسہ) پس قبیح عذاب وہلاکت دور انداغ نمازاو قوغوچی لارغہ کیم اولار نماز لاریدن غافل دور لار۔

بعضی لار ساہون نینگ معنی سیدہ دیب دورکہ اولار نماز نے اول قدر سہل وخوار کورگوچی لار دورکہ نماز نینگ فوت بولمکی دن ہیچ فروا قیلماس لار، وانینگ فوت بولغانینگہ کونگل لاریدہ ندامت اثرینی تاپماس لار، انینگ اداسی فوتر کی دن پروا لارے یوق، ادا قیلغاندہ اندن ثواب امید اتیماس لار، وترک ایتکان دہ انینگ عقابی دن خوف قیلماس لار۔

بومعنی نے ابن جریر طبری قتادہ دن ومجاہد دن نقل ایتیب دور، وابو برزۃ الاسلمی دن مرفوع آیت نینگ بار سیدہ اوشبو معنی دہ بر حدیث مرفوع نے روایت قیلیب دور۔

وبعضی لار دیب دورکہ مراد نماز نے وقتیدین تاخیر قیلغوچی لار دورکہ نماز دن غافل بولمک ایلہ انینگ وقتی نے ضایع قیلور لار، حتی کہ نماز نینگ وقتی چیقیب کیتیا دور، بو قول نے ابن جریر طبری مصعب بن سعد دن، وابن عباس دن، وابن ابزی دن، ومسروق دن، ابی الضحی دن، ومسلم ابن صبیح دن نقل ایتیب دور، وسعد بن ابی وقاص دن اوشبو معنی دہ بر حدیث مرفوع نے روایت قیلیب دور۔ وبعضی لار دیب دورکہ مراد بالکلیہ نماز نے ترک ایتکوچی لار دورکہ آدم لار نینگ حضوری دہ ادا قیلا دور لار، تنہا بولغان دہ اصلا او قوماید ور لار، بومعنی نے ابن جریر ابن عباس دن ومجاہد دن نقل ایتیب دور، بسونگرہ دیب دورکہ بو بارہ دا کی قول لار نینگ منینگ نزدیمدہ صوابرغہ یقین راقی ساہون نینگ معنی سے لَاهُونَ يَتَغَافَلُونَ عَنْهَا دیمک دور، یعنے نماز دن تغافل قیلیب اوزگہ نرسہ غہ تمام مشغول بولغانده گا نماز نینگ اوزی نینگ ضایع بولمکی، وگاہا انینگ وقتی نینگ ضایع بولمکی موجود دور، بومعنی بیلان بولغانده موندن مراد وقتی نے ضائع قیلماق دور دیگان لار نینگ قول لاری، وہم بالکلیہ نماز نے ترک ایتکوچی لار نینگ قولی درست بولور دیب، آھ۔ لیکن امام رازی ساہون دن مراد نماز نے ترک ایتکوچی لار دور دیگان قول لار نے رد قیلیب دور، و دیب دورکیم ساہون نے ترک صلاۃ غہ تفسیر قیلماق روا الماس دور، چونکہ اللہ تعالیٰ اوز قول کریمی فویل للمصلین بیلہ اولارغہ نماز نے اثبات ایتیب دور۔ اھ

وبعضے لار دیب دورکہ ساہون دن مراد نماز دہ خشوع وخضوع ودرعایۂ ارکان، ومحافظہ آداب قیلمای معراج المؤمنین بولغان نماز دن ہم اہم الیشی بار دیگ، انے تیز تیز رکوعی وسجودی نے تمام اتیمای ادا قیلغوچی لار دورکیم، نماز ایچیدہ نیمہ او قوغانینی اصلا بیلماس، وکیم نینگ درگاہی دہ ادای عبادت اوچون تورگانینی قطعًا ملاحظہ قیلماس، یعنے تقلید قیلغان رسم وعادتے بیوچہ ادا قیلینا دور غان

نماز دن عبارت بولغان افعال مخصوصہ نے حقیقتی دن غافل بولغان حال دہ قیلماق نے، واول افعال مخصوصہ ایچرہ اوقولادورغان مخصوص کلمات نے معنی سیدن بیخبر بولغان حالدہ اوقوب ادا ایلاک نے، نماز دیگوچی لاردور، حالبوکہ کونکل لاری، اول ادا قیلغان افعالِ مخصوصہ حقیقتی دن غافل، واو قوغان کلمات لاری نینگ معنی سی دن تمام بیخبر وذاہل دور، معبود دیگانہ غہ عبودیت دہ تذلل ومسکنت ویچارلیق لاری نے اظہار ایلاب رکوع قیلغاندہ، کونکل لاری اول رکوع نینگ حقیقت وسرّی دن تمام بیخبر، وربّ ذوالجلال نینگ عظمت وجلالی آلدیدہ اوزخضوع ونیازلاری نے اظہار ایتیب، سجدہ غہ باش قویغاندہ، سُبحان ربی الاعلیٰ دیب ایتکان تسبیح لاری نینگ معنی سی وسرّی دن آگاہ اولمک دن کونکل لاریدہ نہ براثر، نماز نینگ حقیقتی دن ونماز دہ بولغان حکمت لاردن غافل لاردور۔

بونیکلیغ نماز اوقوغوچی لار نینگ مثالی یول دہ ہیچ ملاحظہ سیز یورگوچی، ویول یورمک دن مقصودی نیمہ ایکان لیکی نے بیلماگان برکشی نینگ یول یورمکی غہ اوخشہ دور، پس بو صفت وہیئت دہ نماز اوقوغوچی لار نینگ نماز لاری نینگ ہیچ فائدہ سی بولماس، ومونداغ نماز اول نماز اوقوغوچی لارنے دین نے تکذیب قیلغوچی لار جملہ سیدن چیقارماس۔

فائدہ سی یوقلیغی بوکیم، تولا مصلی لار بار دورکیم نمازنے ہیچ ترک ایتماسی ادا قیلادورلار، اما انسانیت شاینغہ عار بولادورغان اخلاقِ رذیلہ وافعالِ شنیعہ لارنے ارتکاب ایلاک دن اصلا باک توتمایدورلار، ومؤمن لیق مقتضاسی جہ اندن یاتمایدورلار، معاملات بارہسیدہ، ومعاشِ زندگانی توغریسیدلکے ایش لاردہ، ہمہ یمان اخلاق، وافعالِ پلید لار اکثر وقت دہ تولا نفل اوقویدورغان غافل لاردن صادر اولمک دہ دور۔ بوہمہ سی اولار نینگ اوقوغان روح سیز نماز لاری نینگ تأثیری یوقلیغی دن دور، اگر اوقوغان نماز لاری نینگ اول مصلی لار نینگ دل لاریغہ برتأثیری بولسہ ایدی، ہیچ برامور دہ مسلمانلیق آدابی غہ نامناسب ایش لار غہ مرتکب اولماس ایدیلار، وخیانت وبہتان، ومؤمن برادرلار حقیدہ بدخواہ لیق، وبے شفقت لیق کبی ایش لاردن احتراز قیلور ایدیلار، چونکہ اللہ تعالیٰ کلامی دہ اِنّ الصلوٰۃ تنہیٰ عن الفحشاء والمنکر دیب دور، معنی سی محقق دور کہ نماز فحشاء ومنکردن یاندورادور، ومونداہیچ شبہ یوقتور دیکان بولور، پس مسلمان لار بوقول الٰہی نے میزان قیلیب، اوزلاری نینگ افعال واخلاق لارینی، واوقوغان نماز لاری نے چاغلاب کورسون لار، قرآن دہ اللہ تعالیٰ طرفیدن بندہ لار غہ بیورولغان، وتوحید الٰہی دن سونگ ذمہ لاریغہ واجب قیلنغان، ارکانِ اربعۂ اسلام نینگ اوّلی واشرف واعظمی اقامتِ صلاۃ دور، وجودِ صلاۃ ایماس دور، اقامت ایسہ نماز نینگ فرائض وسنن وآداب کبی حدودِ ظاہرہ سی نے رعایہ قیلماق، وخشوع وخضوع وحضورِ دل غہ اوخشہ حقوقِ باطنہ سی نے محافظت ایلاک دور، چونکہ معتبر نماز انجق قرآن دہ ذکر قیلینغان بندۂ خاشع لار نینگ نمازی دور، غافل لار نینگ نمازی

ایماس دور کہ، اندہ اوشبو مقاصدِ مذکورہ لار وجودغہ کلمایدور۔

نماز نینگ ہمہ عبادت لار نینگ اصلی، وہمہ خیرات نینگ اساسی، بولمک لیکی ذکر قیلینغان ہیئت دہ ادا قیلینماقی ایلہ دور، انداغ کہ اللہ تعالیٰ ایتیب دور اَقِمِ الصَّلٰوۃَ لِذِکْرِیْ یعنی نماز نے اقامت قیلغیل منے یاد قیلماق اوچون۔

اللہ سبحانہ نینگ بو امری ایلہ بیلندی کہ اقامتِ نماز دن مقصود اللہ تعالیٰ نے یاد اتیمک دور، درحقیقت نماز نینگ فرض قیلینماقی، وحج وطواف غہ امر قیلینماق، وشونکا اوخشہ مناسک وعبادت لار غہ امر قیلینماق، بندہ اوز معبودِ حقیقی سے بولغان اللہ نے ذکر اتیمک اوچون دور، بومعنی دہ روایت قیلنغان اخبار مو بار دور، شول جہتدن پیغمبر میز صلے اللہ علیہ وسلم وقُرَّۃُ عینی فی الصلوٰۃ دیب دور۔

ومصلی غافل لار نینگ نماز لاری، اولار نے مکذّبِ دین بولغان جاہل لار نشانہ سی دن پاک قیلماس لیکی، بوجہ دن دور کہ، اگر اول مصلی غافل اوقوغان نمازی نینگ حقیقتی دن آگاہ بولوب دین نے تصدیق قیلغوچی لار دن بولسہ ایدی، اول مصلی اول اوقوغان نمازینی البتہ، عظمت وجلال والوہیت دہ ہیچ برشریکی یوق براللہِ ذوالجلالِ بے نیاز غہ یعنے انسان لار نینگ سعادتے اوچون شریعت حقہ احکامی نے صدق وحق غہ متضمن برروش وآیین دہ شرع قیلغان، واغنیا وصاحب اقتدار لار ذمہ لار یغہ فقرا ومساکین غہ اعانت وترحّم ایلامک نے فرض اتیکان، اول خدایِ متعالِ بے انباز بندہ لیک ونیاز علامتی ایکانلیکی نے بیلور ایدی، پس اوقوغان نمازی بوایش لار نے یادلیغہ کلتورماگان، وکونکلی غہ ہیچ برتأثیر قیلماغان، مُصَلّی اقوالی دہ کاذب، وافعالی دہ ریاکار دور، بنابرین انداغ کاذب ریابیشہ لار مذمتی دہ اللہ ذوالجلال ایتیب دور،

اَلَّذِیْنَ ھُمْ یُرَآءُوْنَ ۝ (اول نماز لاریدن غافل بولغوچی مصلی لار) انداغ کیشی لار دور کیم۔ اولار قیلغان عمل لاریدہ ریا قیلادور لار، یعنی ہر برعمل خیر نے قیلسہ لار محضِ آدم لار غہ کورکوزوب آدم لار نینگ مدح اتیمکی اوچون قیلادور لار، اللہ تعالیٰ امر قیلغان عبادت نینگ حقیقت وسرّی دن تمام بیخبر دور لار،

کشاف دہ دیب دور کہ عملِ خیر اگر فرائض جملہ سی دن بولسہ، فرائض نینگ حقی انے آشکارا عمل غہ کلتورمک، وخلق غہ انے مشہور ایلامک دور، چونکہ فرائض اسلام نینگ نشانہ لاریدن، ودین نینگ شعائری[1] دن دور، وفرائض نے ترک اتیکان کشی مذمت قیلینماق غہ ودشمن تو تولمک غہ مستحق دور،

پس انسان اوزی دن تہمت نے یراق قیلماق اوچون فرائض نے اظہار قیلماق واجب دور، وفرائض نے آشکارا قیلماق ایلہ مرائی سنالمایدور، واگر عمل خیر نفلی بولسہ، نوافل نینگ حقی انے پوشیدہ قیلماق دور، چونکہ نوافل نے ترک اتیمک ایلہ کشی ملامت قیلینمایدور واندہ تہمت مو یوقتور،

---

[1] شعائر علامات ودلائل معنی سیدہ ۱۲۔

پس اگر برکشی نفل نے آشکارا عمل غہ کلتورسہ، نیتی بوالیش وہ آدم لار منکا اقتدا قیلسون دیمک بولسہ، پس اول ایشی خوب و مرغوب دور، اوّل آدم نے ریاکار دیب مذمت قیلغالی بولمایدور، زیرا کہ ریا آدم لارکورروب مدح اتیسون لار دیکان غرض برلہ عمل نے اظہار اتیمک دور۔ انتہیٰ۔

وبو آیت دن مراد واللہ اعلم نماز نینک حقیقت وسرّی دن غافل لیق ایلہ صورت نماز نے عمل غہ کلتورگوچی شخص لار بولغای کیم، نماز اوقوماق دن غرض لاری خواہ فرض بولسون خواہ نفل مجرد آدم لارغہ کورگوزمک، وآدم لار نینک مدح وثنا لاری نے کوزتوتمک دور، مقصود لاری اندن ذمہ لاریغہ واجب قیلینغان عبودیت وظیفۂ مقدسہ سی نے اخلاص قلب برلہ اوا قیلماق ایماس دور، شونینک اوچون مسجدہ مردم قاشیدہ ادا قیلسہ لار رعایۂ تعدیل ارکان ایلہ ترتیب تمام اوزرہ اوقورلار، دخلوت دہ ادا ایلاسہ لار رعایۂ آداب وسُنَن قیلمای خشوع وخضوع سیز، مرغ حریص خائف دانہ چوقوغان دیک سجدہ لار برلہ، وقومہ سیز رکوع لار برلہ، وکمال کسالت دن ہر برکن دہ متعدد خمیازہ لار، وسقال وجامہ لارنے اوینامک کبی غافل لیق لار برلہ اوقورلار، ونیچہ رکعت ادا قیلدی لار، ونماز دہ نیمہ نے اوقودی لار، بیلماس لار، اکثر ریاکار لار نینک ایش لاری بو دور۔

مونداغ ریاکار لار نینک نماز لاری حقیقدہ ابتلیب دور ؎

کلید درِ دوزخ ست آن نماز ✦ کہ در چشم مردم گذاری دراز

وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ۝ وزکات نے بیرمایدور لار، یاکہ عرف وعادت دہ آدم لار بربیدن عاریت آلیب ایشلاتادور غان (بالطہ وتیشہ وقزان وسوغا وینگنہ وطبق وغلبیر واوت وسوو توزغہ اوخشہ) نرسہ لار نے عاریت بیرمک نے منع قیلادور لار۔

ماعون نینک تفسیریدہ علماء اثر بربنیچہ اثر لار نقل قیلیب دور لار، چنانچہ ابن جریر طبری حضرت علی دن، وعبداللہ بن عمر دن، ومجاہد دن، سعید بن جبیر دن، قتادہ دن، وحسن بصری دن، ومحمد بن الحنفیہ دن، ضحاک دن، وابن زید دن، ہر بری دن متعدد روایت لار ایلہ نقل قیلیب دور کیم ماعون زکات مفروضہ دور دیمیش لار۔

عبداللہ بن مسعود دن اون توقوز طرق برلہ، وابن عباس دن اون طرق برلہ، وغندر دن وسعد بن عیاض دن وسعید بن جبیر دن ومجاہد دن نقل قیلیب دور کہ ماعون عاریت سور الیب آلینا دور غان متاع بیت دور، بالطہ وقزان وسوغہ غہ اوخشہ نرسہ لار دور دیمیش لار۔

محمد بن کعب قرظی دیمیش کیم ماعون وف دیمک دور، سعید بن المسیب وزہری دیمیش لار کیم ماعون قریش لسانی دہ مال دیمک دور۔ ماعون بارسیدہ اہل اثر لار نینک قول لاری بو ندکو قول لار دور، بو قول لارغہ کورہ ماعون نینک معنی سی خواہ زکات بولسون خواہ عاریت الینا دور غان متاع بیت بولسون ہمہ سی نے مونده جمع اتیمک ممکن دور، بو طریقہ دہ کیم اول وصف قیلینغان مصلی لار اوز مال لاری دہ اللہ تعالیٰ اہل مسکنت واہل حاجت اوچون واجب قیلغان حق لار نے منع قیلادور لار،

اہل مسکنت نینک بحکم شرع واجب بولغان حقی نے منع قیلادورلار، واہل حاجت نینک بحکم انسانیت عاریت برمکی مناسب بولغان حق لارینی منع قیلادورلاردیمک اولور۔

علامۂ زمخشری دیب دورکہ وبوذکر قیلینغان (عاریت آلینادوہ رغان نرسہ کبی) اشیاءلار اگر مضطر لیک جہتیدن عاریت سورالسہ انے منع قیلماق شرعًا حرام دور، واگر حالت ضرورت بولماسہ منع قیلماق مروءۃً قبیح برایش دور، انتہیٰ۔

مقصود بوآیت دن بندہ لار نے اوشبو اشیاءِ حقیرہ لارنے عاریت بیرمک دن منع کورگوزوب بخیل لیق قیلماق دن زجر وہنی اتمک دور، چونکہ موندا غ نرسہ لارغہ بخیل لیق قیلماق غایتِ دناءت و نہایتِ خساست وخباثت دور۔ مؤمن نینک کاری ایماس دور، منافق نینک شعاری دور۔

علما لاردیب دورلارکہ کشی اوزمنزلی دہ ہمسایہ لاری محتاج بولادورغان نرسہ لارنے تولاراق تیلیب حاجت روا لیق اوچون آلیب قویماق، وہمسایہ لارلیغہ انے عایت بیرمک، فضائل جملہ سی دن دور کرک کیم جوامرد لیق شیوہ سی نے تولکان کشی اوزلیغہ ضرور وہم نرسہ لارنے آلیب تومک غہ غنیمت اقتصار اتیای، غیرلار محتاج بولادورغان نرسہ لارنے ہم مردم لارنینک حاجت لارینی روا اتیمک اوچون آلیب ساقلاماق غہ اہتمام قیلغای۔

علامۂ زمخشری دیب دورکیم قولہ تعالیٰ فویلٌ دا کی فاء جزائیہ دور، معنے آیت موندا غ بولورکیم وقتیکہ یتیم نے عُنف وآزار ایلہ حیدامک دن باک تومتاسلیق، ومسکین وفقراءغہ احسان ومواسات قیلماسلیق، روزِ جزاغہ اعتقاد یوق لیق جہتیدن واقع بولمک ایلہ، موجبِ ذم وتوبیخ بولسہ، پس دین اسلام نینک عمادی، وایمان وکفر میانہ سی دہ فارق بولغان نمازدن غافل بولمک، وشرک دن شعبۂ بولغان ریانے شعار ایلامک، ونماز نینک شقیقی[1] واسلام نینک قنطرہ[2] سی، بولغان زکات نے منع قیلماق، بوفعل لارنے ارتکاب اتیکوچی لارنینک روزِ جزاغہ منکر ایکان لیکی نینک علامتی ونشانہ سے بولمکی اولی واحق دور۔ اسلام صفتِ زاکیہ سی ایلہ متصف ومتسم اولمیش انسان لارنینک تولاسی سے، بلکہ علماء لاردن اکثری نے کوراسن کیم اولار بوذکر قیلینغان صفتِ شنیعہ ایلہ متصف دورلار، دامصیبتاہ۔ انتہیٰ

بوسورۂ کریمہ مضمونیدن معلوم بولغان معنے بودورکیم، روزِ جزاغہ اعتقادی وایشانچی یوق کشی نینک علامتی اولدورکہ، محل ترحم بولغان بےکس یتیم غہ رحم قیلمای قتیغ سوز بیلہ ایدور، و مسکین وبینوا محتاج لارغہ اوزی ہم طعام بر مایدور، واوزگہ لارنے ہم اولارغہ احسان قیلماق غہ ترغیب قیلمایدور، ومعراجِ مؤمنین بولغان نمازنے سرّ وحقیقتی دن غافل لیق ایلہ تقلید وعادت طریقی دہ ادا قویدور، واعمالی دہ ریا قیلادوز وزکاتِ مفروضہ نے بیرمایدور، یاکہ نہایتِ دناءت وخساستی دن

---

[1] شقیقی یعنے برادری دیمک اولور برنرسہ اورتاسیدن برابر بارلیب ایکی شق بولسہ ہربرشق نے شق دیگر نینک شقیقی دیرلار ۱۲ منہ

[2] قنطرہ کو پروک ۱۲۔

بعضی عادیت سورہ لادور غان آز برنرسہ لارنے اہل احتیاج دن دریغ توتا دور۔

ایمدی بوخصال رذیلہ لار روزِ جزانے تکذیب قیلماق وانکا اعتقادیو قیلیق نینک علامتی ایکان لیکی بیلینگاچ، امتیاز قیلندی کہ روزِ جزانے تصدیق قیلغوچی لار وانے راست دیب اعتقاد قیلغوچی لار، انداغ ذواتِ سعادت سیمَ دور لار کیم، موندا غ یمان فعل لاردن اوز وجودلاری نے پاک قیلماق غہ اجتہاد دہ بولور لار، وموندا غ یمان کردار گردی غہ یولا مایور لار۔ پس ہر بر مسلمان غہ لازم دورکہ بوسورۂ کریمہ نینک معنی سی نے بیلیب، اوزی نینک روزِ جزانے تصدیق قیلغوچی لار جملہ سیدن مو، یاکہ تکذیب اتیکوچی لار زمرہ سی دن مو، ایکانینی تفکر وتدبر قیلغای۔

ای برادرِ دینی لار اگر بوسورہ نے جبریلِ امین واسطہ سے ایلہ طرف الدرب العالمین دن خاتم النبیین صلی اللہ علیہ وسلم غہ نازل قیلینغان قرآنِ مبین دن دیب تصدیق قیلسانگیز، و انینک کلامِ الٰہی ایکانینی، ہیچ شک وشبہ سیز اعتقاد ایتسانگیز، مونینک معنی سیغہ سمع اعتبار سالیب فکرِ صحیح ایلہ برتفکر یورو تینک کیم دیدور، سونکرہ انصاف ایلہ تأمل قیلینک کیم کرۂ زمین اوستیدہ ہر قطر دہ سکونت قیلماق دہ بولغان اسلام اہلی نینک اکثریدہ بوسورہ دا ذکر قیلینغان یمان صفت یو قمو دور، تولا مسلمان لار بوسورۂ کریمہ نینک معنی سیدن مطلقا بیخبر دور لار، بنابرین یتیم لار احوالی دن خبر آلماس لیق، وبیچارہ مسکین لار غہ رحم وشفقت قیلماس لیق، سائرِ ملتِ غیر متمدنہ ایچرہ ہمہ دن تولا راق مسلمان لار دہ دور، عجبا مسلمان لار کتاب سماوی لاریدہ موندا غ یمان فعل روزِ جزانے انکار قیلماق علامتی دور دیب صراحۃً تہدید وارد بولوب تورو غلوق، ہیچ بر پروا سیز لانے از کتاب ایتمک دہ دور لار، گویا یتیم ومسکین غہ بے رحم لیق وشفقت سیز لیق اولار غہ جبلی بولغان عادت طبیعیہ دیک طبع لار یغہ اورناب دور، غیر دین لار مجرد انسانیت مقتضا سیچہ یتیم لار ومسکین لار احوالی نے تفقد ایلامک لے اوز لار یغہ لازم بیلیب اینک چارہ سی نے قیلیب دور لار، چنانچہ یوقاریدہ اندک اشارت قیلینندی۔

اما مسلمان لار کوچہ لار دہ آچ وزار ویالانکاچ وخوار وافتادہ بولوب تیلورو ب یورگان مسکین لار نینک احوالِ فلاکت اشتمال لارینی کوروب تورو ب ہیچ بر دل لاری آچینیب رحم وشفقت قیلماس لار، سبحان اللہ مسلمانلیق بویلہ مودور، قرآن عظیم غہ تبعیت قیلغان اہل اسلام نینک کاری موندا غ بے پروالیق اولورمو۔

ای مسلمان لار سیز لار نینک اعتقاد نیکیزدہ قرآن غہ عمل قیلماق اوائلِ اسلام مسلمان لار یغہ منحصر بولوب، ایمدی سیز لار نینک زمانینگیزدہ اول کلامِ قدیم نینک حکمی منسوخ اولمیش مو، حاشاکہ موندا غ بولغای۔ خاتم النبیین رحمۃ للعالمین بولغان رسولِ اکرم صلی اللہ علیہ وسلم غہ تابع بولمک نے لازم تولغان اہل اسلام نینک ایشی شوندا غ بولمک مناسب مودور، سیرۃ رسول اللہ غہ باقماس موسیز کہ رسول اللہ عمری دہ ہیچ بر مسائل نے احسانیدن محروم ایتیب ردّ قیلماب دور، نزدیدہ انکا بر گانی برار نرسہ بولماسہ اصحاب کرام نے انکا احسان واعانت قیلماق غہ تشویق ایتیب دور، اہل حاجت لار

احتیاجی نے تأمین ایتمک اوچون اوزآرام واستراحتی نے غذا تیلیب دور۔ اوزی آچ بولوب تو روب آچ لارنے تویغوزوب دور۔

رسول اللہ نینک عادتِ شریفہ سے یاش وقتیدن تارتیب بیوہ و یتیم وعاجز لارغہ امداد ومعاونت قیلماق، واولار نینک حالی نے تفقد قیلماق بولمیش، یتیم لار حالی دن خبرآلمک غہ امت لارنے تشویق ایلاب، ریتیم نے تربیہ قیلغوچی آدم برلہ منینک اورتام داکی قربیت اوشبو ایکی بارماغیم ارسیدا کی قربیت مقداری دہ دور) دیب شہادت بارماغی ایلہ اورتا بارماغی نے بربری غہ جفت لاب کورساتیب دور، اوشبو خُلق ایلہ متصف بولغان رسول کریم غہ طرف الٰہی دن نازل قیلینغان قرآن مجیددہ یتیم لار، ومسکین لارغہ شفقت قیلماق غہ ترغیب بارا سیدا کی آیت لار تولا دور۔ وبو سورہ دا قرآن کریم اوچون بیلدوروب ایتا دور کہ (آیا کوردینک مودین نے تکذیب قیلغوچی کیم دور، منادین نے تکذیب قیلغوچی، یتیم غہ سوءِ معاملہ کورگوزوب آزار برگان، ومسکین غہ احسان قیلماق اوچون خلق نے تشویق قیلماغان کیشیدور) پس امتِ اسلامیہ نینک سعادتِ دنیوی واُخروی سی غہ رہبر بولغان پیغمبر رحمت گستر نینک خُلقِ شریفی یتیم ومسکین لار بارا سیدہ موندا غ احسان پرورلیک بولوب تورو ب، واول پیغمبر مسکین پرور نینک کلتورگان قانونِ سعادت رہنمونیدہ عاجز وضعیف یتیم ومسکین لار امدادی بارا سیدہ موندا غ ترغیبات لار تورو غ لوق، اہل اسلام نینک بوزمان لاردہ مسکین لار بارا سیدہ بے اعتنا لیق قیلماق لاری بسی عجیب دور۔

بزاہل اسلام نینک خدا نینک مخلوق لاری بارا سیدہ بولغان معاملہ میز موندا غ اسلامیت شأنی غہ بلکہ انسانیت شانیغہ بیک نامناسب بولغان دیک، خالقی میز بولغان معبود کریمی میز غہ قیلا دورغان عبادتیمیز موبندہ لیق شانیغہ اصلا لایق ایماس بر روش دہ دور، مثلاً بو سورہ دہ اللہ تعالےٰ مکلف لار ذمہ لاریدہ ایکی تورلوک وظیفہ بولوب، بری ہمنوعی بولغان انسان لارغہ کورساتا دورغان وظائفِ واجبہ سے، ودیگری اوزی نے یراتغان خالقی غہ ایفا قیلا دورغان وظائف لازمہ سی، بارلیغی نے بیان قیلا دور، وبو ایکی نوع وظائف نے کما ینبغی ادا قیلماغان نے دین نے تکذیب قیلغوچی ایکان لیکی نے بیلدورادور۔

انسان نینک اوز ہمنوعی غہ نسبتہً قیلا دورغان وظیفہ سی اولار غہ خیرخواہ لیق واعانت، وخالقی غہ ایفا قیلا دورغان وظیفہ سے انکا عبادت دور۔

عبادت انسان نینک اوز خالقی غہ نسبتہً ایقا یتا دورغان وظائفی نینک روحی دور۔

عبادت انسان نینک خالقی نینک عظمتی واحسانی غہ قارشو کونکلی داکی تعظیم واحترام حسیاتی دن فائض اولغان ظاہری اثری دور، وجناب خالقی غہ اول حسیاتِ تعظیم آیاتینی اظہار ایتیب قیلغان صمیمی تضرعی دور۔

عبادت انسان نینگ ذکر الٰہی غہ واصل اولوب اندن راحت تاپمک غہ نائل بولادورغان مسلکی وطریقی بولغان قلبی نے پاک ایتمک غہ حقیقی واسطہ دور۔

معرفت الله دن سونگ عبادت لارنینگ اشرفی نماز دور، نماز بنده نے الله تعالیٰ نینگ مناجاتی غہ نائل ایتمک غہ حقیقی واسطہ بولغان جہتدن معراج مؤمنین آتالمیش دور، والله سبحانہ رسول کریمی غہ اوز کلام قدیمی ده خطاب قیلیب اُتْلُ مَا اُوْحِیَ اِلَیْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللّٰهِ اَكْبَرُ دیب دور، (ای محمد قرآن دن اوزونگ غہ وحی قیلنغان آیت لارنے تلاوت قیل، ونماز غہ مداومت ایتمک نے لازم بیل، چونکہ محقق دور کہ نماز انسان نے ہر یمان لیق دن وہمہ شایان عقوبت وتوبیخ بولغان الیش لاردن یاندورادور، والبتہ الله نے ذکر ایتمک ہمہ عبادت لارنینگ اینگ چونکی دور) بو آیت کریمہ مضمونیچہ نماز ذکر الله غہ مشتمل بلکہ عین ذکر الله بولغان جہتدن ہمہ عبادت لارنینگ اکبری بولوب دور۔ انسان نینگ تعالیٰ اخلاقی سی غہ واسطۂ حقیقی بولغان اوچون الله تعالیٰ انسان لارنے نماز غہ والکامداومت کورگوزمک غہ امر قیلیب دور، مناسبت اسلامیت نینگ امر قیلغان عبادتے، شوندائے تعالیٰ اخلاق انسانیہ غہ واسطہ بولادورغان، وانسان نینگ روحی نے مناجاتِ الٰہی غہ واصل ایلاب اندن حضور وراحت تاپمک غہ نائل قیلادورغان، اشرف وافضل عبادت بولغان حقیقی برنماز دور، یوقسہ برمونچہ افعال واقوال لارنے بحسب عادت تکرار قیلماق دن عبارت بولغان، جان سیز وصمیمیت سیز برسم تقلیدانہ دن عبارت بولغان نماز ایماس دور، موندائے نماز اوقوغوچی نے الله تعالیٰ قرآن کریم ده ذم قیلیب فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّيْنَ الَّذِيْنَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُوْنَ الَّذِيْنَ هُمْ يُرَآءُوْنَ دیدور، اوشبو وَيْلٌ کلمہ سے غایتده قبیح برگناه صدوری ده گینہ استعمال قیلینا دور، قرآن کریم ده وَيْلٌ کلمہ سے استعمال قیلنغان موضع لارنے تتبع قیلغان کیشیغہ بو معنی آشکار دور۔

ایماسای اوشبوذکر قیلینغان آیات کریمہ نے، ونماز نینگ نیمہ اوچون امر قیلینغان لیقی نینگ سِرّی وحکمتی نے میزان قیلیب، اوزیمیز نینگ بو عبادت شریفہ بارا سیدا کی کیفیت احوالیمیز نے، توغری سی خالقی میز غہ قارشو ایفا قیلادورغان وظیفہ میز نے، اولچاب کورساک، موندہ ہم غایت تقصیرده دوریمیز، چونکہ بیزاہل اسلام نینگ بعض برار باب ذوق وحضور عبادت بولغان خواص آگاه لاریدن باشقہ، ہمہ عوام لار آئین عبودیت لاری نینگ اشرفی بولغان نماز نے ادا قیلماق ده، تمام غافل لیق ایلہ اوتار لار، حتی کونکل لاری اوقوغان نماز لاری نینگ نیمہ یعنی دن کمال غفلت ده بولغان جہتدن، امام بعض رکعت ده قیسی سوره وقیسی آیت نے اوقوغانی یاذلاریده بولمایدور، نماز نے اوزاورتالاریده آباء واجداد لاری دن رسم بولوب قالغان طرزه روش ده اوتار لار، اکثر لاریده رکوع وسجود ناقص وناتمام، وقومہ وجلسہ دن ہیچ برنشان یوق، گویا ذمہ لاریغہ حکومت طرفیدن قویولغان آلبان اورنیده کراہت وکسالت برله اوقورلار، وتیز راق توگاتیب اندن قوتولماق نے ایستالار،

نمازدہ نیمہ نے اد قویدزلار، واوقوغان کلمات لاری نینگ معنی سے نیمہ اصلا بیلمایدورلار۔

آول غافل لار اوقمایدورلار کہ اول شروع قیلینغان نماز، بندہ لار نینگ خالق بیچون تعالیٰ وتقدس غہ ایقا قیلادورغان وظیفۂ مقدسہ سے نینگ اینگ احسنی واکملی دورٗ نماز ضمینده انسان نینگ وجودی داکی ہمہ جوارح لاری ایلہ خالق تعالیٰ غہ عبادت وتعظیم ادا قیلینا دورٗ انداغ کہ تیل، وایکی قول، وایکی آیاغ، وباش، وحواس ظاہرہ، وسائر اجزالار، ہربری اوشبو عبادتِ عظیمہ داکی فیوض وحکمت دن اوزوظیفہ سی نے ادا قیلماق ایلہ بہرمند بولادورٗ وحواس باطنہ ہم اندن بہرہ سی نے آلادورٗ ودل ہم اندہ عبودیت راحتی ایلہ حضور تاپادورٗ نمازدہ پروردگار کریم معبود غہ حمد وثنا وتمجید وتسبیح وتکبیر وشہادت ایتمک ایلہ مصلی گویا حضورِ الٰہی غہ یول تاپادورٗ وانکا تضرع ایلہ مناجات قیلادورٗ

نماز داکی قیام بندۂ ذلیل خاضع[۱] نینگ اوز ربِّ جلیل قدیری آلدیدہ تذلل[۲] ومسکنت[۳] کورسانیب خضوع[۴] تمام برلہ تورمکی دن عبارت دورٗ وقراءت اوشول حال دہ، کلام پروردگار تلاوتی ایلہ ربِّ سمیعی غہ مناجات ایلاب، درگاہی غہ تقرب ایتامکی دن عبارت دورٗ ورکوع، سونکرہ اول ربِّ عظیمی نینگ عظمت وجلالی آلدیدہ، اوزی نینگ ذل[۵] وخشوع[۶] ومسکنتی نے اظہار ایتیب، ایگیلماقیدن عبارت دورٗ وقومہ سونکرہ اولغی خضوعی دن ہم کامل راق خضوع غہ آمادہ بولمک اوچون قائم بولوب قدی نے راست قیلیب، رکوع نعمتی نے میسّر قیلغانی اوچون ربی نینگ ثنای تمجیدی غہ قائل بولمکی دن عبارت دورٗ وسجدہ اندن سونگ مصلی اشرف اعضاسی بولغان یوزی نے پروردگاری نینگ جلالی وعلویتی آلدیدہ تو فراق غہ قویوب، قلبی خینوق، وجسمی ذلیل، وجوارحی خاشع، بولغان حال دہ اظہار خشوع ومسکنۃ ایلامک ایلہ، عظمت وعزتِ معبود یگانہ اوچون تذلل ونیاز کورسامکی دن عبارت دورٗ وجلسہ سونکرہ تمام مستوی اولوب اولتوروب زبانِ حال ایلہ پروردگاری غہ تضرع قیلماقی، ودرگاہی دہ شکستہ وبیچارہ لیق کورسامکی، وفضل ورحمتی نے سوال ایلامکی دن عبارت دورٗ وایکنچی سجدہ بازاولغی کبی اظہارِ ذل وخضوع ومسکنت ایلامک ایلہ، یوزینی تفراق غہ قویوب، روز حساب اوچون تفراق دن تورگوزولمکی نے یادلیغہ کلتورمک دن عبارت دورٗ

مصلی تانمازینی ادا قیلغونچہ بوینگلیغ بندہ لیق رسم وآیینی برلہ بولوب، آخریدہ قعدہ غہ اولتوروب،

---

[۱] بیون ایگیب توبن لیک قیلغوچی ۱۲۔ [۲] خوارلیق کورگوزمک ۱۲

[۳] فقرہ وبیچارہ لیک۔ [۴] خضوع توبن لیک ایلہ بیون ایگمک۔

[۵] ذل خوارلیق وحقیرلیق ۱۲ [۶] خشوع خضوع معنے سی دہ دور بعضے لار دیمیش کیم خضوع اعضاء وجوارح برلہ تواضع ایلامک وخشوع صوت ونظر برلہ تواضع ایلامک دور ۱۲ منہ

پرورد گار یغہ تنا و پیغمبر و عباد صالحین غہ سلام ایتیب، باز رسولی غہ درود و بارکات سونکرہ برکی دن مغفرت تیلاب، و فضلی نے سوراب، عالم عبودیت دن یا نیب عالم معاش غہ رجوع قیلما قیغہ اشارۃً یا نیدا کے یاران لار یغہ سلام بیریب، بو عبادتِ عظیمہ سی نے تمام قیلا دور، منا افضل عبادت بولغان نماز نینگ مجملاً ہیئت و حکمتی نینگ بیانے بو دور، پس بو عبادت دن اشرف عبادت بولور مو، و بو کمال دن اکمل قمداغ بر کمال موجود دور۔

ہر کون بیش مرہ بو حکمت لار نے فکر قیلیب، بو ہیئت دہ بندہ لیق وظیفہ سی بنے ادا قیلماق اوچون، درگاہِ معبود برحق غہ توجہ ایلامک ایلہ اوزی نینگ عجز و نیازینی اظہار اتیکان انسان دن، ہیچ بر یمان اخلاق و ناشایستہ افعال وقوعغہ کلماس، زیرا کہ نماز دہ رتبہ قیلغان مناجاتی دن و لیغہ فائض اولغان آگاہ لیق، انے یمان فعل و بیہودہ قصد لاردن منع قیلور، شایان مؤاخذہ بولا دور غان ایش لاردن البتہ انے ساقلار۔ پس انسان ہر کون بش مرہ شوندائ آگاہ لیق نے تکلف بیلہ بولسہ مواوزی غہ لازم تولسہ، بارغانچہ آگاہ لیک انکا ملکہ و طبیعت اولور، اول وقت آیت کریمہ إِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ نینگ نتیجہ سے ظہور غہ کلور،

السلام اہلی نینگ تولاسی نینگ اوتاگان نماز لاری، بو حکمت لاردن غافل لیق بر لہ ادا قیلینیب روح سیز و صمیمیت سیز بولغان جہتدن، اول نماز مصلی نے یمان فعل لار ارتکابی دن توسالما یدور۔

نماز نینگ عبادت لار اشرفی، و طاعت لار اکملی، بولکی نینگ یتہ برجہتی بو کیم، نماز دہ عبادت قلبیہ و بدنیہ و مالیہ انواعی نینگ بارچہ سے مندرج دور، انداغ کہ نماز دہ تحصیلِ طہارت و ستر عورت بار اسیدہ مال صرف اتیمک زکات اورنیدہ دور، و موضع مناجات دہ قائم اولمک اعتکاف اورنیدہ، و قبلہ غہ متوجہ بولمک حج اورنیدہ، و خدا و رسولی نینگ ذکری، ایمان اوچون ایتولا دور غان شہادتین اورنیدہ، عبودیت وظیفہ سی نے ادا قیلماق دہ حبسِ نفس قیلماق و مناجاتِ پروردگار دہ خواطر و افکار نے مجاہدہ بر لہ توسوب شیطان نینگ وسوسہ سینی دفع قیلماق، جہاد اورنیدہ، طعام و شراب و جماع دن امساک ایلامک، صوم اورنیدہ دور۔ منا نماز دین اسلام نینگ ارکانی دن بولغان، اوشبو عبادت لار نینگ بارچہ سیغہ مشتمل بولغان جہتدن، اللہ تعالیٰ انے اقامت قیلماغ لیق غہ امر قیلیب، انے محافظت ایلامک نے تاکید اتیب دور، و نے حقیقت و سری دن بیخبر اولمک ایلہ غافلانہ ادا قیلغان لار نے ویل بر لہ تہدید قیلیب دور،

و بارچہ غہ پوشیدہ ایماس دور کہ، بیز اہل اسلام نینگ ایچیدہ اعمالی دہ ریا قیلغوچی لار ہم تولا دور۔ ریا یلغوز نماز بار سیغہ منحصر ایماس دور، بلکہ بو دیار لار دا کی بیز اہل اسلام نینگ امور معیشت لار یمیز نینگ تولاسی ریا بر لہ آغشتہ دور، چنانچہ آدمیت جرکہ سی غہ زور بر لہ اوز لاری نی کیر گوزمک نے اہم امور دن، بیدگان مغرور لار نینگ خیانت و طوی و نذر لاری ہمہ سی ریا دن

پُر دور، حتی رمضان کون لاریده آدم لارنے افطار قیلدورماق لاری، ومولد آیی ده عرس البنی دیب اعلام واعیان لارنے تکلیف قیلماق لاری، وشونکا اوخشه ایش لار بارچه سے، ریادن خالی ایماس دور، بلکه عین ریادور۔

وینه معلوم دورکه بیز اهل اسلام لایحره تجّارواغنیالارنینک اکثری، حتی ثروت وغنا اریابے بولغان علمالارنینک بعضے سے، مانع زکات دورلار، اهل اسلام نینک زکات بیرادورغان لاری مو کمابینبغی تمام بیرمایدورلار، ومستحقی غه تیکوزمایدورلار۔

پس بیز اهل اسلام نینک آرامیزده جاری بولمک ده بولغان اوشبو اخلاق مذکوره لارغه انصاف ایله تفکر نظری له سالساق، گویا بو سورۂ شریفه بیز غافل لارغه تنبیه وتهدید اوچون نازل قیلینمیش دور۔

آی برادر دینی لار مونے تدبّر ایلاب آگاه لانمکیمیز لازم دور۔ احتمال که بعض بر علماغه انتسابی بار ظاهر پرست لار ایتور لارکه بو سوره مشرک لارحقیده نازل بولمیش دور، مؤمن لارحقیده ایماس دور دیب، آیا اولار آیت کریمه نینک ظاهر نظمی غه نظر تامل ایله قرامایدورلارموکه فویلٌ للمصلین الذین هم عن صلاتهم ساهون دیدور۔ مشرک لارقچان نماز اوقوب مُصلّی دیمک غه قابل ولایق اولمیش لارکه اولارنے نماز نے غافل لیق ایله اداقیلغوچی لاردیب مذمت قیلور۔

بالفرض بعض مفسرلار قول لاریچه سوره نینک اوّلی دن علی طعام المسکین غچه مشرک لارحقیده وقوله فویلٌ للمصلین دن آخر سوره غچه منافق لارحقیده، نازل بولمک ایله بو سوره نینک نزولی مشرک لاروه منافق لارشانی ده بولمکی محتمل بولسه مو، بیز نینک عزّت وسعادتیمیز اوچون توشورولغان مسلمان لارنینک اندن متّنبه ومتّعظ اولمکیمیز اوچون دور، گویا الله تعالی ایتادورکه بو سوره ده ذکر قیلنغان یمان فعل لارروزِ جزانی تکذیب قیلغوچی ودین اسلام غه اعتقادی یوق مشرک لاروه منافق لارایشی دور، دین نے راست اعتقاد قیلغان مؤمن لارموندا غ فعل لارنے قیلمایدور، مناسبت اعتبار ایله آیت نینک نزولی مشرک لارشانی ده بولسه مو، مفهومی مؤمن لارغه تنبیه وتهدید دور، موندے هیچ کیمسه انکار ایتا لماس، قرآن کریم نینک آیت لاری نینک موردی خاص بولغان بیله حکمی عام دور، بوسهر بر اهل علم غه معلوم بر مسئله دور۔

سورۂ مذکوره نینک منافق لارحقیده نازل بولغان دیب بعض مفسر لاردن نقل قیلنغان قول شایان حجت بولغودیک معتمد قول ایماس دور، زیراکه سورۂ شریفه مکّی النزول دور، مکه ده منافق دن اثر یوق ایدی، ومنافق لارنینک ظهوری مدینه ده بولغان لیقی معلوم، لیکن الله تعالی نینک علم ازلی سیده منافق لارنینک ظهوری معلوم لیقی جهتیدن، اولار نینک ظهوریدن مقدم اول طائفه نینک احوال واخلاقی نے

بیان، وکردارینی ذمّ قیلیب، سورہ نے نازل قیلیب دور دیب،

پس انکا ایتا میز کہ بمنافق لارنینگ وجودی عالم دہ ظاہر بولمای توروب، علم ازلی سے دہ اولار نینگ ظہوری معلوم ایکانے جہتیدن، اول طائفہ نینگ ظہوریدن مقدم شأن لاریدہ آیت نازل قیلغان اللہ علیم، بیز اسلام اہلی نینگ آراسیدہ ہم، یو صفاتِ قبیحہ لار ایلہ موسوم ومتصف بولغوچی آدم لار موجود بولمکی نے علم ازلی سیدہ بیلگان جہتیدن، اولار نینگ وجودی دن ایلکاری، انداغ کیشیلار غہ تہدید وتنبیہ اوچون، کتاب کریمیدہ آیت لار نازل قیلماقی، مستبعد ایماس دور،

اوّل معترض لار زعمی چہ قرآن کریم نینگ سورہ وآیت لاری، یلغوز زمانِ تبلیغ داکی بر آوچ حجاز مشرک لاری نینگ احوالی غہ عائد امر لار اوچون گینہ نازل بولمیش مو، قیامت غہ قدر عالم وجودغہ کلگوچی انسان لار احوالی غہ عائد امر لار بیانی اوچون اماس مودور،

بو مقام دہ برجکایہ خاطریم غہ کلدی، بروقت کاشغر شہریداکی چین حکومتی نینگ والی سے، شہر نینگ اعیان لاریغی قیچقریب، رعیتہ لارنے ربا خوار ہندہ وچین لیک لاردین قوتقوزمک اوچون، اول لارینگیز بربانکہ آجیب مثلاً دہ نیم فائدہ برابرلیغہ رعیہ لارغہ امداد ومعاونت قیلسانگ لار دیمیش، اولار اینگ جوابیدہ ایتمیش لار کیم بوایش بزنینگ شریعتی میز حکمی چہ حرام دور، والی چینی اولارغہ دیمیش کیم ای غافل لار سیز نینگ خیالینگیز چہ، شریعت قانونے نے شرع قیلغان پیغمبر ینگیز، سیز لار وبیز لار دیک اوز زمانہ سی داکی آدم لار نینگ احوالی غہ کورہ حکم چیقارغوچی برکیشی مودور، شبہ سیز بیلینگ کیم پیغمبر ینگیز وجودی عقلِ مجسّم بولغان، انداغ اعقل عالم ایدی کہ تا القراضِ عالم غچہ موجود بولا دور غان امت لاری نینگ احوالِ آیتہ سی نے ملاحظہ ایلاب شریعت احکامی نے قانون قیلمیش دور، سیز لار دیک امت لاری، بیز لار دیک اجنبی لار نینگ تحتِ حکومت لاریدہ محکوم لیق بیلہ یشاماک لاریغی ہم، خدا نینگ بیلدورمکی ایلہ بیلیب، انداغ آدم لار نینگ احوالِ حیاتیہ سی نے ملاحظہ قیلماق ایلہ قانون دین نے بیان قیلغان دور، انسان لار نینگ ہدایتی غہ مأمور بولغان پیغمبر نینگ تبلیغ اینگان شریعتی وسیع بولماسہ، انکا اتباع قیلغوچی البتہ کم بولا دور، شریعت احکامی کینگ عالم شمول بولغانده اینگ اتباعی کوب بولا دور، عالم دہ سیز اہل اسلام نینگ دینی دیک جہان شمول وسیع بردین یوقتور دینگیز نینگ احکامی غایت دہ جہان شمول دور، ایتا سانگیز اندہ ہر برحکم نے تاپا سیز دیب،

قرآن کریم دہ وارد بولغان آیاتِ الٰہیہ دن اوشبو سورہ داکی آیت لار غہ اوخشہ وعید وتہدید آیت لاری نینگ بعضی سی نے ابوجہل یا ابولہب یا ولید نیکلیغ شقی ابدی لار حقی دہ نازل بولغان دیب، اسلام اولادی نینگ قرآن کریم انداری دن فارغ البال بولمک لک لاریغہ حامل بولغان بعض مفسّر لار حقیدہ نیمہ دیمک کرک،

اسلام اہلی محقّق بنیلسون لار کیم قرآن بیز امتِ اسلامیہ نینگ کتابیمیز، ودستورِ ہدایت مظہریمیز دور، موندا غ بولغاندن سونگ انینگ خواہ تبشیری وخواہ وعید وانداری بولسون

البتہ اول بیرنینگ شأنیمیز دہ دور، قرآن دہ اُمم ماضیہ نینگ قصہ لاریني، واولار نینگ سبب ہلاک وباعثِ عقوبت لاریني، ذکر قیلماق، بے شبہ بیزامتِ اسلامیہ نے تنبیہ ایلاب انداغ موجبِ ہلاکت وعذاب بولادورغان افعالِ قبیحہ لاردن تحذیر ایتمک اوچون دور۔

موندا غ بولغانلرن کیین بیز مسلمان لارنینگ بو سورۂ شریفہ دن آلا دورغان حظّی میز بو دورکہ اوشبو سورہ دہ ذکر قیلینغان اخلاق شنیعہ لاردن کہ دین نے تکذیب قیلماق نینگ نشانہ سی دور اجتناب ایتمک نے اوزیمیزغہ صرور واہم وفرضِ محتّم بیلگا یمیز۔ تمام بولدی سورۂ ماعون تفسیری بمنہ وتوفیقہ تعالیٰ۔

تم تم

سورۂ کوثر مکہ دہ نازل بولمیش آیت لاری اوچ کلمہ لاری اون حرف لاری قرق ایکی دور

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اِنَّا اَعْطَيْنٰكَ الْكَوْثَرَ ۝ ای محمد تحقیق بیز سنگا کوب خیر لارنے عطا قیلدوق یعنے علم وعمل دن ودنیا وآخرت نینگ شرف وسعادتی دن کوب لیک دہ درجۂ نہایت دہ بولغان بخشی ایش لارنے سنگا عطا قیلدوق۔

کوثر بارسیدہ علماء تفسیر تولا قول لارنے کلتوردوب دور لار چنانچہ کوثر جنت دہ بر نہر مشہور یا نبوت یا قرآن یا اصحاب وامت یا علم وحکمت یا معجزات یا اجابتِ دعا یا رسول اکرم نینگ دل مطہری نینگ نوری وانشراحی یا مبارک نامی وسنّتی نینگ بلند ومشہور عالم بولمکی یا شفاعت کبری یا تسہیل شرایع دین یا اولادِ کرام یا کثرۃ اتباع واشیاع یا فضائل کثیرۂ یا خلق حسن یا مقام محمود وشونکا اوخشہ اقوال لارکیم تفاسیرنی تزیہ لاردہ مذکور دور۔

امام رازی بو بارہ دہ ذکر قیلینغان وجہ لارنینگ اولی دہ کوثر نینگ جنت داکی بر نہر ایکانے نے ذکر ایتیب بو قول سلف وخلف تزدیدہ مشہور ومستفیض دور دیب دور۔

لہ شیخ محمد عبدہ رحمہ اللہ تفسیر جزء عم دہ کوثر بارا سیدہ وارد بولغان تفسیر لاردن ایکی قول نے اختیار ایتیب دور بر نجی قول کوثر دن مراد نبوت یا علم وحکمت یا نور قلب کیم ہدایت ورشاد دن عبارت دور دیگنجی قول کوثر دن مراد خیر دنیوی واخروی دور دیب دور۔

ابن جریر طبری کوثر دن مراد نہر جنت یا خیر کثیر یا حوض مشہور دیگان قول لار بار سیدہ روایت قیلینغان اثر لار نے ذکر قیلیب، سونگرہ دیب دور کہ منینگ نزدیم دہ اوشبو قول لارنینگ صواب غہ یقین راقی کوثر جنت دہ رسول اللہ غہ عطا قیلینغان نہر نینگ اسمی دیکان کیشیلار نینگ قولی دور، بو قول نی ہمہ قول لار دن اولی دور دیمک لیکیم بو بارہ دا رسول اللہ دن وارد بولغان خبر لار نینگ تتابعی جہتی دن مورکہ اخبار وارد لار دہ شوندا غ کلیب دور، سونگرہ ابن جریر بو بارہ دہ حضرت انس روایتی ایلہ وارد بولغان خبر لار نے متعدد طرق لار بر لہ ذکر ایتیب دور، لیکن فقیر بو یرد دہ کوثر خیر کثیر معنی سیدہ بولغان دہ، بو بارہ دا بیان قیلینغان، وہم بیان قیلماق غہ مناسبت وگنجایشی بار جمیع عطایای کثیرہ و مواہب وفیرہ غہ شامل بولمک لیکی نے، وجناب رسول اللہ غہ عطا قیلینغان دنیویہ واخرویہ انفسیہ وآفاقیہ عطایای ظاہرہ وباطنہ لار اندن خارج اولماس لیکی نے، اعتبار غہ آلیب خیر کثیر معنی سی نے ترجیح واختیار قیلدیم، حالبوکہ کوثر دن مراد خیر کثیر ایکانینہ وارد بولغان اثر لار موبار دور، چنانچہ صحیح بخاری دہ ایتیب دور، ابو بشر سعید بن جبیر دن اول ابن عباس رضی اللہ عنہما دن روایت قیلیب دور، ابن عباس جناب لاری ایتیب دور کوثر خیر کثیری دور کیم اللہ تعالیٰ انے پیغمبر صلے اللہ علیہ وسلم غہ عطا قیلیب دور دیب، ابو بشر ایتا دور سعید بن جبیر غہ دیدیم کہ آدم لار کوثر دن مراد جنت دہ بر نہر دور دیب گمان ایتا دور لار، (سن انے خیر کثیر دور دیر سن) پس سعید بن جبیر دیدیکہ جنت داکی نہر ہم رسول اللہ جنابی غہ عطا قیلینغان خیر کثیر جملہ سیدن بر خیر دور دیب۔

ابن جریر طبری بو معنی دہ وارد بولغان اثر لار نے ابن عباس دن، مجاہد دن، عکرمہ دن، سعید بن جبیر دن، وعطاء بن السائب دن، متعدد طرق لار ایلہ نقل ایتیب دور۔

مناسبتی کوثر نے خیر کثیر معنی سیغہ حمل قیلغان دہ سعید بن جبیر رحمہ اللہ جناب لاری دیکان دیک، نہر کوثر ہم اینگ ضمنی غہ داخل بولا دور۔ چونکہ کوثر ہم رسول اکرم صلعم غہ طرف الٰہی دن عطا قیلینغان عطایای کثیرہ وخیرات دنیویہ واخرویہ جملہ سی دن ہر گینہ عطیہ دور۔

پس کلام الٰہی نینگ اعجازی جہتی غہ، وہم کلام عرب دہ کوثر نینگ خیر کثیر معنی سی دہ استعمال قیلینغان لیقی غہ، کورہ کوثر نے خیر کثیر معنی سیغہ حمل ایتمک، واول معنی نے روایۃً ودرایۃً ترجیح ایتمک، اولی دور دیمک نے اختیار ایتیم۔ زیرا کہ کوثر کثرت دن صیغۂ مبالغہ دور، کوثل ثقل دن وجوہر جہر دن صیغۂ مبالغہ بولغان دیک۔

عرب لار دہ ہر بر نرسہ کہ اینگ عددی تولا وقدر واولوغلوقی کوب بولسہ کوثر دیر لار، کوثر صیغہ سے کثرت دہ مبالغہ نے واندہ افراط نے افادہ قیلا دور غان بر کلمہ دور۔

لہ تتابع پے در پے بری آرقہ سیدن بری کلمک معنی سی دہ ۱۲ منہ

قاموس ده ایتادور که کوثر بهر نرسه نینک تولاوکوبلغنه ایتورلار، اَعْطَاهُ الکوثر ای الکثیر
بربدوی عرب نینک خاتونلغنه غه اوغلونک سفردن نیمه لارنی آلیب کلدی دیکان لاریده رجع
بکوثر دیدی، یعنی تولانرسه لارنی آلیب کلدی، ورآغب اصفهانی مفردات ده ایتادورکه سخی و
جوانمردکیشی نی هم کوثر دیرلار، اهـ.

اوقیانوس ترجمۂ قاموس ده ایتادورکه خیروحسناتی وانعام ومبراتی کوب آدم نی هم کوثر
دیرلار دیب،

ایتامنکه کمیت نام شاعرنینک اوشبو شعریده واقع بولغان کوثر شاید که بومعنی ده
بولغای شعر

وانت کثیرٌ یا ابن مروان طیّبٌ ۔ وکان ابوك ابن العقائل کوثرا

ایمدی بووجه لار ایله کوثر نینک خیرکثیر معنی سی ده بولمکی صحیح ومُرَجَّح بولغاچ، پس ایتامیزکه
اول حضرت رسالت منقبت غه دنیاده عطا قیلینغان خیرکثیر جمله سیدن بعضی سی، اول حضرت
نی بنوّت نعمت شریفه سی ایله ممتاز ایلاب، انبیالارنینک خاتمی قیلماق ایله دین مبینی نی تاابد
باقی ونافذ ایتمکی، ونام شریفی نی الله سبحانه اوز نام جلیلی برله معًا منارہ لاروه منبر لاردہ ونماز لار
ایچیده مذکور وجاری ایلامکی، وعدوّالله بولغان مشرک ومعاند لارغه اوتغالب ایتیب دین عالی
قدرینی کرهٔ زمین اوستیده اکثر اقطارده نشر وظاهر قیلماقی، وجمیع عالم نینک سعادتی اوچون اول
حضرت غه نازل قیلغان قانون هدایت مشحونی نی، یعنی کتاب کریمی نی، تحریف وتبدیل دن ساقط
حکمی نی تاابد نافذ، واسرار اعجازی نی ارباب حقیقت وتدقیق نزدیده آناًفاناً ظاهر ایلامکی، ودین
حقانیت تلقینی غه داخل بولغوچی لارنی بارگانچه تزیید ایلاب، شعائری نی دیار اجنبیهٔ بعیده
لاردہ ظاهر قیلماق ایله، حکمی نی قوانین سائره لار اوزره غالب قیلماقی، وشونکا اوخشه عطایای
جلیله ومواهب جزیله دن عبارت دور، وآخرت ده تخشیده قیلینغان عطایای کثیره لاردن بیری،
شفاعت کبری مرتبه سی نی عطا قیلماقی، ومقام محمود درجهٔ عالیه سینه اوتغه کوتارماکی، وامت اسلامیه
سی اوچون ذخیره قیلغان دعاسی نی اول کون اجابت قیلماقی، ونهر کوثر نی وحوض مشهور نی خاصةً
اول حضرت غه کرامت ایلامکی، کبی خصائص جلیله لاردن عبارت دور، عطایای اخرویه لارنینک
بارچه سی، ومواهب جزیلهٔ دنیویه لارنینک اکثری، هنوز اول حضرت غه حاصل اولماے تورو ب،
صیغهٔ ماضی ایله اعطینا دیمکی، اول عطایای دنیویه واخرویه لارنینک وقوعی متحقق ایکان لیکن غه
والبته وجود پذیر اولمک لیکے غه، شعار ایلامک، وبو تمهید ایله اول حضرت غه الله تعالی اوزی نینک
حفظ ونصرتی ایله وعده وبشارت بیرمک اوچون دور،

وکلمهٔ انا اعطینا نی لفظ جمع برله ایراد ایتمک، معظی تعالی نینک عظمتی غه، واول جناب کبریادن
عطا قیلینغان عطیه نینک اولوغ لوقی غه تنبیه اوچون دور،

فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ پس ای محمد شبو خیر کثیر ینک شکرانہ سے اوچون، ہیچ احدی غہ عطا قیلماغان عطایای جزیلہ وخصائص جلیلہ لارنے سنکا عطا قیلغان ربینک غہ غینہ خاص خالص عبادت قلماق دہ دائم بول، یعنی ہمہ عبادت لارنینک انواعی غہ جامع بولغان نمازغہ مداومت قیل، وہم اول خیر کثیر افاضہ سیغہ شکر اتیمک اوچون، یتوہ لارنے قربان لیق، و گوشتے نے یتیم ومسکین لارغہ اطعام ایت۔

نماز اقسام شکر ینک ہمہ سی غہ جامع بولغان جہتدن اولاً اینک ایلہ امر اتیمش، چونکہ اقسام شکر اوچ دور، بر نجی دل برلہ شکر قیلماق دور، شکر قلب اول عطا قیلینغان نعمت نے منعم تعالیٰ محض فضل وکرمی برلہ منکا عطا قیلغان انعام مخصوصی دور، اندن اوزگہ دن ایماس دور، دیب اعتقاد قیلماق دور، ایکنجی تیل برلہ شکر قیلماق دور، تیل برلہ شکر اتیمک، اللہ تعالیٰ ینک اوزیغہ لایق حمد وثنا سیغہ قایل بولمک دور۔ اوچنجی جوارح برلہ شکر اتیمک دور، جوارح بیلہ شکر اتیمک، شارع بیان قیلغان طرزدہ معبود یگانہ ینک خدمتی غہ وعبادتیغہ خضوع وخشوع برلہ قیام کورگوزمک دور، ونماز اوشبو اوچ قسم شکر لارینک ہمہ سیغہ جامع دور، ویتوہ عرب لارینک قاشیدہ قدر لیک بولوب، اولارینک أعز اموالی بولغان جہتدن، اللہ نے تحرایتیب محتاج لارغہ بیدورمک غہ امر ایتیب دور، گویا بو سورۂ مکرمہ، سورۂ متقدمہ مضمونے ینک مقابلی دہ وارد اولمیشدور، اندا غ کہ بو سورہ داکی قولہ تعالیٰ وَانْحَرْ سورۂ متقدمہ داکی الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ وہم دیمنعون الماعون قول شریفی ایلہ، ذکر قیلینغان مکذب دین بولغان شخص لارینک اوصافی غہ مقابل دور، زیرا کہ عرب ینک قاشیدہ أعز اموال بولغان یتوہ لے تحریان لیق قیلیب، گوشتے نے محتاج لارغہ بیدورمک اول مکذب دین بولغان شخص لارینک یتیم ومسکین لارنے ردّ قیلماق لاریغہ وزکات نے برماس لیک لاریغہ مقابل دور۔

وبو سورہ داکی فَصَلِّ لربك، سورۂ متقدمہ داکی فویلٌ للمصلين الذين هم عن صلوتهم ساهون الذين هم يراءون غہ مقابل دور، یعنی محض رضای پروردگار نے ایتاب خالص معبود یگانہ غہ بندہ لیق ادا سی دہ نمازغہ مداومت کورگوزمک، نماز لاری دن غافل بولغان، ونماز ادا سیدہ پیشہ لاری ریا بولغان، مکذب دین لارینک اوصاف ناشایستہ سی غہ مقابل دور، گویا اللہ تعالیٰ ابتا دورکہ ای محمد بیزینک بیلدورمکیمیز ایلہ روز جزانے تکذیب قیلغوچی لارینک کیملار ایکان لیکی نے بیلدینک، وسنکا اول گروہ خسران مآل لارینک اوصافی معلوم بولدی، پس ایمدی بیزینک طرف الٰہی میزدن سنکا عطا قیلینغان عطایای عظیمہ لار شکرانہ لاری اوچون، اول گروہ کفران پیشہ لار ینک خلافیدہ، سن ہمہ عبادت لارینک اشرفی بولغان نمازغہ خالصاً لوجہ اللہ کمال عبودیت ایلہ مداومت قیل، یتیم لارنے عنف وآزار ایلہ ایشیک لاری دن حیدا گان ومسکین بینوا لارغہ طعام بیرمای مال لاری ینک زکاتی نے اولاردن منع قیلغان سنگدل بے شفقت قوم لار ینک خلافیدہ

ربتنگ نینگ رضاسی لے ایتاب، تیوہ لارنے نحر ایتیب یتیم و مسکین و محتاج لارغہ صدقہ قیلغیل دیب
قولہ تعالیٰ فصلِّ لربك، تعظیم امر اللہ غہ اشارت، وقولہ وانحر خلق اللہ غہ شفقت ایلامک غہ
اشارت دور دیمیشلار۔

اوشبو روایت کریمہ داکی فصلِّ وانحر تاویلی دہ اہل تاویل اختلاف قیلیب دورلار، بعضے لار دیب
دور کہ آیت کریمہ صلاۃِ مکتوبہ غہ مداومت قیلماق غہ دائر محافظت ایلامک غہ امر دور، وانحر نماز دہ اونک
قول نے چپ قول نینگ اوستیغہ قویوب صدر دہ تومک غہ امر دور دیب، بو قول نے طرقِ متعددہ ایلہ
ابن جریر طبری حضرت علی کرم اللہ وجہہ دن نقل ایتیب دور، بعضی لار دیب دور کہ وانحر افتتاح صلاۃ
دہ ایکی قولی نے سینہ سی نجہ کو تاریب نماز غہ داخل بولمک غہ امر دور، بو قول نے ابو جعفر دن نقل ایتیب دور،
بعضے لار دیب دور کہ فصلِّ دن مراد نماز فرض لے ادا قیلماق، وانحر دن مراد تیوہ لارنے نحر
قیلماق دور دیب۔ بو قول نے مجاہد دن نقل ایتیب دور، بعضے لار دیب دور کہ فصلِّ لربك
دن مراد مزدلفہ دہ نماز بامداد نے اوقوماق، وانحر دن مراد منی دہ تیوہ لارنے قربان لیق قیلماق دور،
بو قول نے سعید بن جبیر دن و حجاج بن منہال دن و عطاء دن و ابن عباس دن و حکم دن نقل
ایتیب دور، بعضے لار دیب دور کہ فصلِّ لربك دن مراد نماز عید نے اوقوماق، وانحر دن مراد
قربان لیق قیلماق دور۔ بو قول نے انس بن مالک دن و عکرمہ دن و ربیع بن انس دن و عطاء دن
حسن بصری دن قتادہ دن و مجاہد دن نقل ایتیب دور۔

ایتامن کہ اوشبو کین کے ایکی قول غہ کورہ سورۂ کریمہ مدنی النزول سورہ لار و آیت
لار دن بولا دور، چنانچہ صحیح مسلم دہ مختار بن فلفل طریقی ایلہ حضرت انس دن روایت قیلینغان حدیث
سورہ نینگ نزول مدینہ دہ واقع اولغان یقینی نے تأیید قیلا دور، اندائ کہ انس رضی اللہ عنہ دیمیش کہ
بر وقتی پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم نینگ مبارک کوزی اندک اویقو غہ باردی، سونکرہ تبسم قیلیب
باشی نے کوتاردی، بیز لار دیدوک کیم یارسول اللہ تبسم قیلما قینگ غہ سبب نہ دور، دیدیکیم اللہ تعالیٰ
منکابر سورہ نے نازل قیلدی دیب انا اعطیناك الکوثر نے آخری نجہ اوقودی، سونکرہ دیدیکیم
آیا کوثر نینگ نیمہ ایکانے نے بیلاسیز لار مو، دیدوک کہ اللہ و اینگ رسولی دانا راق دور، دیدیکہ کوثر بر
نہری دور کیم ربیم انے منکا وعدہ قیلدی، اندہ خیر کثیر بار دور، اول بر حوض دور کیم امت لاریم قیامت
کونے اول حوض غہ وارد بولا دور دیب۔ مناسبو حدیث غہ کورہ نزولِ سورہ مدینہ دہ واقع ادلمیش،
لیکن ابن ہشام سیرتیدہ بو سورہ نینگ سبب نزولی بارہسیدہ ذکر قیلینغان نقل بو سورہ نینگ مکدہ
نازل بولغان یقینی نے بیلدورا دور، اندائ کہ ابن اسحٰق ایتیب دور منکا یتکان خبر دہ، عاص بن وائل
ہر قچان رسول اللہ نینگ ذکری مجلس لاردہ بیان قیلینسہ، مجلس داش لاریغہ دیر ایدی کہ، تویونگ لار
اینگ سوزینی اول انجق بر مردِ ابتر دور اینگ عقبیدہ یادگاری یوقتور، اگر اولوب کتسہ اینگ نامی
توگایدور، سیز لار اندن قوتولاسیز لار دیب۔

پس اللہ تعالےٰ اول توغریدہ انا اعطیناک الکوثر نے نازل قیلدی، یعنی ای محمد سنکا دنیا وما فیہادن یخشراق واولورغ راق نرسہ نے عطا قیلدیم دیدی، کوثر عظیم معنی سی ده دور، آھ

وشولنکا اوخشہ محدّث لاردن عبد الرزاق وابن جریر وابن منذر وبزار وابن ابی حاتم وابن مردویہ وابن سعد وابن عساکر وطبرانی رحمہم اللہ عبد اللہ بن عباس دن وسعید بن جبیر دن مجاہد دن قتادہ دن وابو ایوب سختیانی دن ومحمد الباقر دن وعکرمہ دن وسُدّی دن روایت قیلیب دورلار کیم، ان شانئک ھو الأبتر عاص بن وائل سہمی حقیدہ نازل بولوب دوردیب،

بو روایت لار ہم سورہ نینگ مکّی النزول ایکان لیکی نے تأیید قیلادور، پس ایمدی یوقاریقی صحیح مسلم ده روایت قیلینغان حدیث نینگ ظاہری اوشبو اصحاب حدیث وسیّر نینگ قول لاریغہ مخالف نماکور ولنسہ مو، معنیً مخالف ایماس دور، میانہ سی نے جمع قیلماق ممکن دور،

بو طریقہ بیلان کہ بو سورہ نینگ نزولی مکہ ده بولغای، وبو سورہ دا ذکر قیلینغان کوثر ضمنی ده داخل بولغان جنت داکی نہر کوثر کہ رسول اللہ غہ طرف کریم الٰہی دن وعدہ قیلینمیش دور، انس رضی اللہ عنہ نینگ روایتی حسبی چہ مدینہ ده جناب رسالت مآب غہ اویقوده کورگوزولکان بولغای، سونکره اول حضرت سورۂ مبارکہ نے اوقوب کوثر نینگ تفسیرینی اولارغہ بیان قیلغان بولغای، وحدیث داکی اُنزِلَتْ عَلَیَّ سورۃٌ جملہ سی نینگ تقدیری دگا نَتْ قد اُنزِلَتْ عَلَیَّ سورۃٌ بولغای، موندا غ تأویل وتقدیر قیلغان ده ایکی روایت میانہ سیده مخالفت کورولمایدور، یاکہ نہر کوثر نے اول حضرت غہ رؤیا سی ده کورگوزولوب پس تذکیراً للنعمۃ ایکنجی بار ملک وحی طرفیدن سورۂ مبارکہ اول جناب غہ تلقین قیلینغان بولغای، چنانکہ قرآن نینگ بعض سورہ وبعض آیت لاری نینگ تکرار نزولی غہ علما لار قائل بولمیش لار، بو سورہ ہم شول جملہ دن بولغای، اگر موندا غ قیلماق ممکن بولماسہ اول حال ده ناچار اول ایکی گونہ روایت قیلینغان خبر لار نینگ بری نے اصطلاح حدیث ده واصول ده معروف علل دن بعض بر علت لار موجود بولمک لیکی ایلہ اعتماد قیلماق غہ شایان ایماس وجہ مرجوح دیب حکم قیلماق کرک بولادور،

اگر حضرت انس دن روایت قیلینغان حدیث نے بعض علت جہتیدن شایان حجت ایماس دیب اعتماد دن ساقط قیلینسہ، سورہ نینگ نزولی مکہ ده واقع بولوب، فصلّ لربک دن مراد محض ربینگ اوچون خالص نماز غہ مداومت قیلماقینگ ده ثابت بول دیمک، وانحر دن مراد ربینگ نینگ رضاسی اوچون تیوہ لارنے نحر ایتیب مسکین لارغہ بید ورگیل دیمک بولور، یعنے مکہ مشرک لار سے عبادت لارینی وقربان لاری نے خدا نینگ غیری بت لار اوچون ایقا قیلور لار، سن نماز ینگ نے محض ربینگ غہ عبودیت اداسی اوچون قیل، وقربانی نحر قیلماقینگ ربینگ نینگ رضاسے اوچون بولسون دیمک ایلہ جنس صلاۃ مراد اولور،

وقولہ ان شانئک ھو الأبتر عاص بن وائل حقّی ده ویا شونکا اوخشہ بر مشرک معاند جاہل

حقیقده وارد بولغان یعنی احتمال تو تولور یعنی مکه ده رسول الله نینک قاسم و طیب و طاهر نام لیق اوغول بالا لاری یاش لیک حال لاریده وفات بولوب اول حضرت نینک بناتِ طاهرات دن باشقه اوغول اولادی بولماغلیچ، دشمن دین بولمیش مشرک لار غایت دشمن لیک دن اول حضرت نے اَبتر دیمک غه تو تو زگان لار، انداغ هَذیان نے دیگوچی نینک اوزینی غینه اَبتر ایکانلیکی نے الله تعالے پیغمبری غه بیلدوزوب بو آیت لار نے تو شورغان بولور۔

و اگر سیز کتاب لاریده ذکر قیلینغان مذکور نقل و اوزگه کتب مأثوره دا بو باره ده روایت قیلینغان اثر لار نے بعض علت لار سببی ایله ساقط دیب حجت قیلمای، صحیح مسلم ده انس رضی الله عنه دن روایت قیلینغان حدیثِ مذکور حجت قیلینسه، سوره نینک نزولی مدینه ده بولوب، فصَلِّ دن مراد نماز عید، و انحر دن مراد قربان لیق قیلماق بولوب، اِنَّ شانئك هو الا بتر دن مراد مدینه داکی دشمنِ دین لار دن بری بولا دور۔ یعنی مدینه ده رسول الله نینک اوغول اولادی بولماغانینی حتی اوچ بناتِ طاهراتی وفات بولوب حضرت فاطمه دن باشقه اولادے قالماغان لیقی نے کوروب وقیز نینک بالاسی عرب لار قاشیده کشی نینک اوز ذرّیت و نسلی دن سنالماغان حیثیتی دن، دشمنِ دین لار اول حضرت غه اَبتر لیقی نے اوزآرا اسناد قیلغان لار، الله تعالیٰ اولار نینک اول طعنه سے نے نحر لار لیغه اوروب، انداغ قولِ نالائق نے دیگوچی شقی نینک اوزی گینه اَبتر ایکانینی بیلدوروب، بو سوره نے نازل قیلغان بولور والله اعلم)۔

بعضی لار دیب دورکه رسول الله غه فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ دیب امر قیلینماقی اینک اوچون دورکه مشرک لار عبادت لاریني خدا نینک غیر لیغه قیلیب نحر لے هم غیر الله اوچون قیلور ایدیلار، الله تعالیٰ رسولی غه امر قیلدی که سن نماز ینک لیغ و نحر ینک نے محض خدا اوچون قیلغیل، چونکه کافر لار انے خدا نینک غیری اوچون قیلادور لار دیب، بو قول نے محمد بن کعب القرظی دن نقل ایتیب دور۔

بعضے لار دیب دورکه اوشبو آیت یوم حدیبیه ده رسول الله و صحابه لار طواف بیت الله دن توسولوب محصور بولغانده نازل بولمیش دور، الله تعالیٰ امر قیلیب دورکه نماز نے اوقوب قربان لیق نے نحر قیلیب یا نفیل دیب، پس رسول الله شوندای قیلدی دیب۔

بو قول نے سعید بن جبیر دن نقل ایتیب دور۔ بعضے لار دیب دورکه بلکه مونینک معنی سی پس نماز غه مداومت قیل، و ربّینک درگاهی غه دعا قیل، واندن سؤال ایلا دیمک دور دیب، بو قول نے ضحاک دن نقل ایتیب دور۔

سونکره ابن جریر طبری ایتیب دورکیم اوشبو قول لار نینک مینینک نزدیمده صواب غه یقین راقی، اول کیشی نینک قولی دورکه ایتا دور (مونینک معنی سے ای محمد ربّینک سنکا عطا قیلغان مثلی یوق بے نهایه کرامت و خیر لار غه خصوصًا کوثر نے انعام قیلماق یقی غه شکر قیلماق اوچون، همه نماز ینک نے محض بنده لیک اداسی اوچون خالص ربّینک اوچون گینه قیلغیل، و اینچنین قربان

لیقینک نے خالص ربینک اوچون قیل دیمک دور)۔

بو قول نے صواب غہ یقین دور دیماکیم اینک اوچون دور کہ، اللہ جلّ ثناہ پیغمبری محمد علیہ الصلوٰۃ والسلام غہ اوزی نینک عطا قیلغان کرامت وعطیّہ لارینی، وکوثرنے انعام قیلغانینی، خبر بریب سونکرہ اینک عقبیدن نماز غہ ونحر غہ امر قیلیب دور۔

پس معلوم بولدیکہ اول امر قیلینغان نماز ونحر عطا وکرامت الٰہی نینک شکری اوچون دور، بعضِ نمازِ مخصوص، وبعضِ نحر مخصوص، مراد ایماس دور، زیراکہ نعمِ الٰہیہ نینک شکری غہ ترغیب اوچون وارد بولوب دور۔

پس تأویلِ کلام موندا غ بولورکیم ای محمد بیز اوز طرف کریمیمیزدن سنکا انعام وکرامت یوزاسیدن کوثرنے عطا قیلدوق، پس عبادتینک نے خالص ربینک غہ غینہ قیلغیل، ونماز وقربان یقینک نے تنہا ربینک غہ قیلغیل، اول قوم مشرک آیین لارنینک خلافیدہ کہ اولار غیر اللہ غہ عبادت ایلاب بت لار اوچون نحر قیلورلار۔ انتہیٰ۔

منالہ شیخ المفسرین نینک قولی نماز ونحردن مراد جنسِ نماز وجنسِ نحر ایکانینی تأیید قیلادور۔

اِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ ۝ ای محمد تحقیق سنی دشمن تونکوچی وسنکا مخالفت کورگوزوب سنی یمان کورگوچی کیشی، اول دور جہان دن نامی بے نشان بولوب اثری اوزولگوچی کیشی، یعنی کیمکہ سنینک بُغضینک نے پیشہ قیلسہ عاقبت عالم دہ اندن براثرِ خیر قالماس، ودنیا دہ مقصود یدن اوزولور، وادلگانے دن سونک نامی دنیادن کیسیلور، نہ اینکہ اَبتَرسن بولغای سن، بلکہ سنینک نام شریفینک رفیع وشہرت گیر اولوب، منابر ومنائرہ ومسجد لاردہ بتون نوعِ بشر نینک تیل لاریدہ اَبدُالدہر مشہور ومذکور بولغوسیدور۔

درحقیقت اللہ کریم نینک وعدِ صادقی غہ کورہ کُرّۂ ارض دہ سکونت توتغان ملل مختلفہ اور تاسیدہ، جناب رسولِ اکرم نینک نامِ عالی شانے منتشر اولوب، ہربرلسان دہ وہربر لغت دہ ذکر اولونمک دہ دور، بومعنی البتّہ اول جناب رسالت مآب نینک صدقیغہ وحقانیتی غہ اَعظم دلیل واَتم برہان دور۔

شَانِئُ مُحِبّ نینک ضدی مُبغِض معنی سیدہ دور۔ اَبتَر اصل دہ کیسیلگان معنی سی دہ اما تویہ وغی کیسیلگان حیوان دہ استعمال شایع دور، بحُکمِ اَبتَر ای مقطوعُ الذنب، بو استعمال غہ کورہ اوزی دن سونک یخشی نامی وآثارِ خیری قالماغان انسان نے، تویہ وغی یوق مَقطوعُ الذنب حیوان غہ تشبیہ قیلنیب دور۔

چونکہ حیوان نینک دُمی حیوان غہ تابع اولوب انکا زینت بولغان دیک، انسان نینک موہ اوزیدن کین قالدورغان یخشی نام وآثارِ خیری انکا تابع بولوب، اینک زینتی وشرفی بولور،

بو استعمال قرینہ سے ایلہ یخشی نام واثر خیردن محروم انسان نے عرب لار ابتر آتامیش لار، درواقع بو کلام الٰہی نینگ اخبار حقیقت اشعاری موجبنچہ، رسول اکرم صلے اللہ علیہ وسلم غہ دشمن لیک قیلغان معاند شقی لار نینگ تولاسی نینگ نام شقاوت التسامی صفحۂ روزگاردن بالکلیہ محو و بے نشان بولوب، ذکری نسیاً منسیاً اولمیش دور، بعض ابوجہل وابولہب ووالیدبن مغیرہ وامیۃ بن خلف کبی دشمن دین حق بولغان شقی لار نینگ نام لاری صفحات تواریخ وسیر دہ تا ابد نفرین ولعنت ایلہ یاد اولونمک دہ دور۔

اما حضرت رسول اکرم نینگ، واول حضرت نینگ ہدایتی غہ تابع اولوب یار ونصیری بولغان اصحاب سعادت شیم نینگ، ودین مقدسی نینگ ترویج وترقی سیغہ جان سپارانہ خدمت لار کورساتکان مجتہدین اعلام، ومجاہدین کرام لار نینگ، نام نامی وذکر سامی لاری، الی الابد امت لار میانہ سی دہ رحمت وخیر ایلہ مذکور اولونمک دہ دور شعر۔

ماعاش من عاش مذموماً لخصائلہ ✦ ولم یمت من یکن بالخیر مذکورا

فرد

بخیر کوش کہ نام تو جاودان ماند ✦ نمرد آنکہ ازو در جہان نشان ماند

ای برادر دینی لار انسان عالم دن کیتکان دہ اندن بر آثار خیر قالماسہ، اول انسان گویا قویروغی کیسیلگان حیوان اوزلیغہ عائد زینت ومنفعت دن محروم بولغان دیک، روحی غہ یتادور غان نفع دن بے بہرہ قالیب نامی بے نشان اولادور غان ایسہ، پس ہر بر بندہ غہ لازم دور کہ، عالم حیات نے مغتنم بیلیب، ملتی غہ منفعت تیکوزمک بارا سیدہ بقدر طاقت اجتہاد کورگوزوب، اوزیدن کین بر نام نیک قالدورماق تشبثی دہ بولغای، ودین وملت فائدہ سی غہ خواہ مالیہ وخواہ بدنیہ خدمت لار کورساتمک غہ سعی ایتیب، تواریخ ایام دہ قرن لار وعصر لار ذکر خیر ایلہ مذکور اولمک غہ استعدادی باریچہ اجتہاد کورگوزگای، وصدقۂ جاریہ لار وجود غہ کلتورمک ایلہ اوزیدن کین عالم دہ بر آثار خیر قالدورمک غہ سعی وغیرت قیلغای، تا اول آثار باقیہ سببی ایلہ نامی نے عمر لار احیا ایلامک اوزاسیغہ اینینگ ثواب جاری سی ایلہ روحی ہمیشہ منعم اولمک شریفہ فائز اولغای، مقصورۂ دریدیہ شعر

وللفتی من مالہ ما قدمت ✦ یداہ قبل موتہ لا ما اقتنی

وانما المرء حدیث بعدہ ✦ فکن حدیثاً حسناً لمن وعی

وامیر ابوالفضل المیکالی ایتیب دور۔ شعر

عمر الفتی ذکرہ لا طول مدتہ ✦ وموتہ خزیہ لا یوم مولدہ

فاحی ذکرک بالاحسان توزعہ ✦ تجمع بذلک فی الدنیا حیاتان

فرد۔ خرم آنکس کہ برین دفتر پاک از ہمہ حرف ✦ رقم خیر کشید واثر خیر گذاشت

باریچہ غہ معلوم دور کہ تواریخ وتراجم دہ قصہ وذکر لاری مدح وثنا ایلہ مرقوم بولغان

بعض ملوک وسلاطین، و اکثر مردان دیانت گزین و مجاہدین، اینک نام لاری باقی اولوب، رحمت ایله یاد قیلینماقی، اولار اینک عقبیده قالغان اولاد لاری اینک تولا لیقی جہتیدن ایماس دور، بلکه اوز عصر لاریده دین وملت اینک ترویجی واسلام اہلی اینک منافعی بارسیده کور ساتکان خدمات دینیه لاری، و آثار خیر واحسان ومنافع ملیه لاری جہتیدن دور، تواریخ وتراجم گه نظر مطالعه تاشلاساک، اول نام دار لار اینک تولاسیدن خلف قالمایمیز، اما ملتی غه صمیم قلب ایله قیلغان خیر خواہانه خدمتی اینک نامی صفحۂ روزگاردن اوچماس لیک غه باعث اولمیش دور، یراق غه فکر یورتمک لازم امماس، ہر قیسی دیار ومملکت اہلی اوز دیار ومملکتی داکی آثار باقیه لار غه نظر اعتبار نے سالسه لار، البته کور اور لار که بنای عالم دن بیری ہر مملکت ودیارده اوتکان عدد لاری مجہول تولا ارباب سلطنت واصحاب ثروت لار جمله سے دن نام لاری مذکور ومشہور بولغان لاری، انجق اوزلاریدن کین عالم ده آثار خیر قالدورغان لاری بولمیش لار، اثر لاری یوق لاری اینک نام لاری مو یوتصور،

آثر قالدورمک غه سعی قیلغان لاری اینک اثر لاری، یعنی ملت فائده سے اوچون قیلغان وقف وتکیه ومدرسه کبی آثار لاری موجود دور، اما اکثر لاری اینک نسل واولاد لاری قالماب دور، پس موندا غ بولغان کیین ابتر اولمک دن یعنی دنیادن نشانی وخیری یوق بولوب بے نشان کیتمک لیک دن حذر قیلیب، یخشی نام واثر خیر قالدورمک غه بقدر استعداد سعی کورگوزگانلار، نه عجب سعادتمند انسان لار دور،

بلبل شیراز بوستان ده موندا غ سایر اب دور، نظم

نیامد کس اندر جہان کو بماند ✦ مگر آنکه زو نام نیکو بماند
نمرد آنکه ماند پس ازوی بجای ✦ پل وخانی وخوان ومہمان سرای

الحمد لله

تمام بولدی سورۂ کوثر اینک تفسیری

متوفیقه وارشاده تعالی

وسبحانه

ثم

تم

قابدۇلجەلىل تۇران كۇتۇبخانىسى
مكتبۂ عبدالجليل توران
Abdulcelil Turan Kütüphanesi
www.uyghurweb.net

سورۃ الکافرون مکہ دہ نازل بولمیش، آلتہ آیت دور، کلمہ لاری یگرمہ آلتہ، حرف لاری توقسان تورت دور،

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

قُلْ يٰٓاَيُّهَا الْكٰفِرُوْنَ ۙ لَآ اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُوْنَ ۙ اے محمد (حق غہ انکار ایلاب تمرد و عناد پردہ سی برلہ حقانیت نے یانغوچی، وسنی اوز آلۂ باطلہ لاری غہ عبادت قیلماق غہ ترغیب اتیکوچی، مشرکین مخصوص لارغہ) ایتغیل کیم ای کافرلار من زمان آینده ده عبادت قیلمایدورمن اول بت لارغہ کہ سیز لار الآن انکا عبادت قیلماق ده دور سیز لار،

یعنی سیز کافرلار معبود لاردیب زعم ایتکان بت لارغہ عبادت قیلماق، قیداغ کہ موندن ایلگاری ہیچ وقت مندن وجود غہ کلمادی، زمان مستقبل ده ہم اینیک من دن وقوع غہ کلماکی نے کوز توتماک زیرا کہ سیز لار معبود دینگیز نے صورت وجسم ومکانے بار، وبر صورت دیگر غہ حلول قیلا دور، وبالاسی بار دیر سیز، وایتچنین اوصاف نالایقہ الوہیت برلہ وصف قیلا سیز، وشونداغ برذات موہوم بے آلہ دیب زعم ایتیب عبادت قیلا سیز، ومینینگ معبودیم ایسہ واجب الوجود، شریکی یوق، جسم وصورت دن منزہ، وخلق دن، ہیچ برنرسہ غہ اوخشامایدور، وہیچ برمخلوق انکا اوخشامایدور، ہمہ اشیاء غہ قادر، سمیع وبصیر وعلیم وجمیع صفات کمال ایلہ متصف، وسیز لار صفتلاگان اوصاف نالایقہ دن وجمیع نقائص دن پاک ومقدس دور، ومن شونداغ خالق کائنات بولغان ذات قدیر غہ عبادت قیلادورمن پس موندا غ بولغانن سونگ آلۂ باطلہ لارینگیز غہ ستایش وپرستش قیلماق نے مندن طمع قیلمانگ،

لہ شیخ محمد عبدہ رحمہ اللہ بو سورہ نینگ تفسیریدہ موندا غ دیب دور قل یا ایہا الکافرون لا اعبد ما تعبدون یعنے اول معبودیکہ سیز لار انکا اوزز عمینگیز ده عبادت قیلا سیز، اول من عبادت قیلا دور غان معبود ایماس دور چونکہ سیز لار عبادت قیلا سیز اداغ معبودی غہ کہ اول شفیع لارنے اتخاذ قیلا دور، یا اتخاذ ولد قیلا دور، یا بر شخص ده ظاہر بولا دور، یا بر صورت معینہ ده تجلی قیلا دور، یا شونگا اوخشہ نرسہ لارده بولا دور، انداغ کہ سیز لار زعم قیلا سیز، ومن الحق انداغ معبود حقیقی غہ عبادت قیلا من کہ اول سیز لار معبود دینگیز نے وصف قیلغان اوصاف لارنینگ بارچہ سیدن منزہ دور، ولا انتم عابدون ما اعبد یعنے شبہ یوقیم سیز گرچہ اوزز عمینگیز ده مینینگ معبودیم غہ عبادت قیلماق نے ادعا قیلا سیز مؤمن سیز نے عبادتیغہ دلیل قیلغان مینینگ معبودیم غہ عبادت قیلغوچی ایماس دور سیز، زیرا کہ سیز لار اوزز عمینگیزده عبادت قیلغان معبود غہ واسطہ لار تعظیمی ایلہ تقرب تاپماک نے زعم ایتا سیز، پس اول واسطہ لار ایلہ انکا رسیلہ ایتا سیز، اول واسطہ لار نینگ توسطی اللہ نینگ نزدیده مقبول بولا دور دیب اعتقاد قیلا سیز، پس سیز نینگ اوشبو زعم ایلہ عبادت قیلغان معبود دینگیز، من عبادت قیلماقده بولغان معبود ایماس دور، شونینگ اوچون من عبادت قیلغان معبود غہ عبادت قیلمایدور سیز (بقیہ بر صفحہ ۶۱۰)

وَلَآ اَنْتُمْ عٰبِدُوْنَ مَآ اَعْبُدُ ۚ وسیز لار مومنلدن بویان منکا تابع بولوب عبادت قیلغوچی ایماس دور سیز لار من الآن عبادت قیلماق ده بولغان معبودِ عظیم الشان غه یم اینیک عظمتی نینک کثنی غه ثیکالی بولمایدور (احوال واطوار ینکیرلدن وافعال تمرد شعار ینکیرلدن شوندا غ معلوم بولادور) بو کلام دن مراد شریعت حقده معتبر عبادت ایله عبادت قیلماس سیز لار دیمک دور چونکه خدای بے شریک غه مثل وشریک نسبت ایلاب عبادت قیلماق آیین وحدت تلقین اسلام ده معتبر ایماس دور مشرکین عرب اگرچه خدانینک وجودی غه اقرار ایلاب قیلغان عبادتیمیز آسمان وزمین نے یراتکان اللہ اوچون دور دیب اِدّعا قیلسه لار مو بُت لار نے خدا غه واسطه قیلیب واسطه لار نے تعظیم ایلاب لار سببی ایله عبادت لاری خالص برذاتِ واجب الوجود غه بولماغان لیق دن معتبر ایماس دور شونینک اوچون قرآن ده رسول اللہ نے عبادتِ الٰہی غه امر قیلغان ده فَاعْبُدِ اللّٰهَ مُخْلِصًا لَّهُ الدِّيْنَ دیب دور (پس اے محمد اللہ جل شانه غه عبادت قیلغیل دین نے یلغوز اللہ اوچون گینه خالص قیلغان حال ده) ومؤمن لار غه فَادْعُوْهُ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ دیب امر قیلیب دور (یعنی اللہ ذوالجلال غه بنده لیک قیلینگ لار دین نے یلغوز برا اللہ اوچون گینه خالص وشرک وریادن صاف قیلغان حال ده)

پس مسلمان لار آیین بنده لیک لاری نے اوا قیلماق ده طاعت وعبادت لاری محض خدا اوچون بولغان خالص مو یا باشقه غرض لارد واسطه لار قاتیشغان چاغلاب کورسون لار وَلَآ اَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُّمْ ۙ ومن زمان جاهلیت ده بعثت دن ایلگری وثه الآن زمان سعادت نشان اسلام ده هرگز عبادت قیلغوچی ایماس دور من اول بُت لار غه که سیز لار ایام جاهلیت ده اول بُت لار غه پرستش

(بقیه حاشیه ص۶۰۹) یلکه انکا نافرمانینک ایلاب امر الٰهی مخالفت قیلماقده دور سیز وَلَآ اَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُّمْ ما مصدریه دور یوقاره سے ذکر قیلینغان ماللار دیمک موصوله ایماس دور یعنے من سیز لار نینک عبادتینکز کبے عبادت قیلغوچی ایماس دور من وَلَآ اَنْتُمْ عٰبِدُوْنَ مَآ اَعْبُدُ سیز لار نینک عبادتیم نینک مثلی ده عبادت قیلغوچی ایماس دور سیز لار پس اولغی ایکی جمله نینک مفادی معبوده اختلاف دور وکیین کے ایکی جمله نینک مفادی عبادت ده تمام اختلاف دور یعنی سیز نینک وبیز نینک معبودیمیز موبرایماس وعبادتیمیز موبرایماس چونکه منینک معبودیم اندا غ آکه واحد ودور که اول شریک وشفیع دن مترہ بر شخص ده ظاهر اولمکدن متعالی دور وسیز نینک عبادت قیلماقده بولغان معبودینکز مونینک خلافیده دور ومنینک عبادتیم یلغوز برا اللہ نینک اوزی غه خالص قیلغان عبادت دور سیز لار نینک عبادتینکز شرک برله قاتیشغان اللہ دن غافل لیک برله بولغان عبادت دور بوسبب دن سیز نینک عبادتینکز حقیقة عبادت آتامک غه اصلا لایق بولماغاچ پس منینک عبادتیم کبی بولمک نه یرده دور لکم دینکم سیز لار نینک دینینکیز اوزینکیز غه خاص دور اول منکا تجاوز قیلمایدور پس منی اول دینکیز دن برار نرسه ده دور دیب گمان قیلمانکیز ولی دین ومنینک دینیم منکا خاص دور

سیز نینک دینینکیز ایله منینک دینیم اورتاسیده هیچ

مشارکت یوقتور ۱۲ منه

قیلماق نے آیین قیلمیش سیز لار (یعنی جاہلیت زمانیده موندغ برامرنا شایسته غه اقدام ایتماب دورمن ایمدی نبوت ایله مخصوص قیلینیب مبلغ اسلام بولغان زمانیم ده بت لارغه پرستش قیلماقنی مندن بخوک طمع قیلاسیز) وَلَآ أَنتُمْ عَٰبِدُونَ مَآ أَعْبُدُ ۝ وسیز لار مو هیچ وقت ده عبادت قیلغوچی بولما دینک لار اول معبودِ واجب الوجود یگانه غه که من انکا همیشه عبادت قیلماق ده دورمن، بعضے لار اولغی ایکی آیت داکی مانے الذی معنی سیده بولغان موصوله کین کی ایکی آیت داکی مانے مصدریه دیب دورلار (بو باره داکی تحقیق لار کشف البیان ده مذکور دور)

لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ۝ (ای مشرک لار من سیز لارنے حق ونجات طریقه دعوت ایتمک اوچون خدائے یگانه بے شریک طرفیدن مبعوث بولوب دورمن، کورامن که سیز لار منینک دعوتیمنی قبول قیلمای، منکا تبعیت قیلماق نے ایستامایدور سیز، بلکه آلهه باطله لارینگیز عبادتیغه منی ترغیب قیلور سیز، ایمدی امید ینگیز نے مندن اوزوب منی شرک طریقه دعوت ایتمانک سیز نینگ شرک وتقلید اوزره بولمیش دینگیز سیز نینگ اوزینگیز اوچون دور، منینگ اخلاص وتوحید اوزره بولمیش دینیم منینگ اوچون دور (تا اول حال نچه کیم الله تعالی اوز قدرت کامله سے ایله هیز نینگ آرامیزده حکم قیلور) سورهٔ کریمه نینگ خلاصهٔ افاده سی، ای کفرهٔ مخصوصه لار شک وشبه سیز محقق بیلنگ کیم من هیچ وقت سیز نینگ معبودینگیز بولغان اصنام غه پرستش قیلماق غه میل کورگوزماسمن، وسیز لار مومینینگ معبودیم بولغان واجب الوجود یگانه غه موحدانه عبادت قیلمای کفر اوزره هلاکت غه یولوقور سیز ایمدی امید ینگیز نے اوزونگ، وبت لارینگیز ساری منینگ خاطریم میلان قیلماقی نے اصلا کوز تومانگ سیز لار نینگ ترک اتیمک یکی نے رواکورماگان اول روش ضلالت آیینگیز اولارینگیز غه غینه مقصور دورهٔ منینگ عین توحید ویقین بولغان دینیم اوزوم غه مقصور دور، انے اصلا ترک اتیماس من دیمک دور یومعنی غه کوره اوشبو سوره داجهاد دن منع یوقتور، وآیت سیف ایله منسوخ ایماس دور، انداغ که بعض مفسر لار ذکر قیلا دورلار،

رسول اکرم صلی الله علیه وسلم امر الهی برله مشرک لار غه موندغ تکلم ایلاب، اولاردن اعراض ایتی ودعوت وتبلیغی ده استقامت اوزره تورووب، بوتوغریده اوزلیغه یتوشکان هر قسم آزار وجفا لار غه تحمل کورگازیب، اول حضرت نینگ اوزی واصحابی امور دینیه اجرا سیده ابوقبیس دیک راسخ وبرقرار تورمی لار دین مبین اسلام نے انتشار وتبلیغ ایلانک ده عزیز جان لاری نے فدا اتیمک صددی ده بولوب، هر بر مقام ده لیل ونهار قولوا لا اله الا الله کلامی غه متکلم اولمک ایله برآنی ونفسی تغافل وتساهل نے رواکورمادی لار، تا آنکه الله تعالی اول جناب لار نینگ سعی واجتهاد لارینی ضایع ایتمای، دین اسلام نے کرهٔ زمین نینگ هر نقطه سیده منتشر ایلانک ایله، اولار نینگ سعی لارینی مشکور، ونام نامی لارینی الی الابد خیر ایله مذکور ایلادی، منا آی اهل اسلام نینگ ورثة الانبیا، بولغان هادی لاری، بو ذوات کرام لار نینگ سیرت سنیه لاریغه اقتدا قیلماق لار ینگیز لازم ولابدی دور، بو سورهٔ مکرمه نینگ نزولی بارا سیده

احادیث وسیر لاردہ دیب دورکہ، برکون رسولِ خدا صلے اللہ علیہ وسلم کعبۂ معظمہ نے طواف قیلیب یورگانلان حال دہ، قریش نینک سال دہ ورای دہ چونک لاریدن۔ اسود بن مطلب بن عبد عزی وولید بن مغیرہ وامیہ بن خلف وعاص بن وائل سہمی اول حضرت غہ اوتروکلیب، ذید یلارکہ ای محمد کیل بیز لار برلہ موافقت ایلامک یولینی توت، کرک کیم بیز لار سنینک معبودینک غہ بریل عبادت قیلغایمیز، وسن ہم بیز نینک معبودلاریمیز غہ بریل عبادت قیلغای سن، سنینک بیلان بیز بو طریقہ اتفاق ایلامک ایلہ، عبادت امریدہ اشتراک ایتالوک، پس اگر سنینک معبودونک غہ عبادت قیلماق، بیز لار نینک تولکان آیین وروشیمیزدن خیرلیک بولسہ، بیز لار اول خیردن بہرمند بولغان بولورمیز، واگر بیز نینک لازم تولکان آیینمیز سنینک دینیک داکی بندہ لیق آیینی دن خیرلیک ایسہ، بے شبہ سن اول خیردن بہرمند بولاسن دیب۔

اللہ تعالیٰ اول کافرلار نینک کلام ضلالت انجام لاری نینک ردّی دہ بو سورہ نے نازل قیلدی، سونکہ رسولِ اکرم حضرت لاری مسجد الحرام غہ باریب، مذکور جماعت قریش اکابر لاری ایلہ ہمہ حاضر بولغان مجلس دہ، اولار نینک اوستیدہ قائم بولغان حال دہ، بو سورہ نے تمام آخری نچہ قراءت قیلدی، قریش جماعتی موتے ایشیتمک ایلہ مأیوس اولوب، جناب رسول اللہ غہ واصحاب کرامی غہ اذیت تیکوزمک غہ قصد قیلماق غہ باشلادی لار۔

بو سورہ نینک اولی مشرک لار غہ ندا قیلماق دہ، اول قوم نینک قاش لاریدہ وشہر لاریدہ غایت دہ حقارت سنالادورغان لفظِ کافرون ایلہ اولمکی دہ، بو معنی غہ اشعار باردورکہ، اول مشرک لار اگرچہ اوز لاری نے اصحابِ عزت وشرف، وارباب حشم واعوان، چاغلاسہ لار موحقیقت دہ قلیل وذلیل وحقیر دور لار۔

وجناب رسول اللہ نینک اول مشرک لار غہ، اوز مکانِ عزت ومحلِ شوکت لاریدہ، اولار نینک قاشیدہ اینگ مکروہ سنالغان لفظ برلہ خطاب قیلماق، وانداغ قوم مَعَانِد لار غہ موندا غ بر خطاب نے قیلماق غہ جرأت کورگوزماکی، اول حضرت نینک حفظ وامدادِ ربانے ایلہ، اول مشرک لار جانبی دن مصون ومحفوظ ایکان لیکی غہ، وصیانتِ حق ایلہ اولار دن اوزیغہ آسیبی یتوشماسلیکی غہ، تمام ایشانجی باریلیکی غہ دلیل، ویقینِ کامل سببی ایلہ جنانِ مطہری نینک قوتیغہ برہان دور، وبو معنی بنوت علامت لاری دن بر علامت واضحہ ایکانیدہ شک یوقتور۔

بو سورۂ کریمہ مضمونیغہ کورہ بو سورہ اول مشرک لار دن جماعۂ نینک ابدًا ایمان شعاری نے قبول قیلماسلیقی اللہ تعالیٰ نینک علم ازلی سیدہ معلوم اولوب، شقاوت لاریغہ قلمِ تقدیر سبقت قیلغان کیشی لار شانیدہ نازل اولمیشن دور، پس بو خطاب اول قوم دن مخصوص ومعیّن شخص لار غہ نسبۃً توجیہ قیلینمیش دور، مونینگ دن ہر بر مسلمان نینک ہر بر کافر غہ بو خطاب نے قیلماقی درست اولمایدور، (بو سورہ بارہسیدا سائر تحقیق لار کشف البیان دہ مسطور دور)

سورۂ کریمہ نینگ فضیلتی طبرانے معجم صغیر دہ وبیہقی شعب الایمان دہ سعید بن عاص دن روایت قیلیب دور لار، رسولِ اکرم صلی اللہ علیہ وسلم ایتیب دور، کیمکہ قُلْ یاایھا الکافرون نے

او قوسہ گویا اول کیشی رُبع قرآن نے او قوغان دیک بولور، وکیم کہ قل ھو اللہ احد نے او قوسہ گویا اول کیشی ثلثِ قرآن نے او قوغان دیک بولور۔ بو سورہ نینگ رُبع قرآن بولمک لیکی نینگ وجہی دہ مونداغ دیب دور لار کیم، قرآن کریم نینگ مضامینِ عالیہ سے مامورات غہ امر قیلماق غہ و منہیات دن نہی ایتمک غہ مشتمل دور، و بو ہر ایکی سے قلوب غہ تعلقی بار و جوارح غہ تعلقی بار احکام لار غہ منقسم دور، و بو سورہ افعالِ قلوب غہ متعلق محرمات دن نہی غہ مشتمل دور، پس بو وجہ ایلہ رُبع قرآن بولور دیب۔

ابن ابی شیبہ و امام احمد و ابو داود و ترمذی و نسائی و ابن انباری مصاحف دہ، و حاکم مستدرک دہ، و بیہقی شعب الایمان دہ، و ابن مَرْدَوَیہ فروۃ بن نوفل بن معاویۂ اشجعی دن اول آتاسی دن روایت قیلیب دور، نوفل دیمش کیم یا رسول اللہ منکا فراشیمغہ یاتا دور غان چاغ دہ او قویدور غان بر کلمانی نے تعلیم بر گیل، رسول اللہ دیدی کیم قل یا ایھا الکافرون نے او قوغیل اینینگ خاتمہ سیدہ او خلاغیل، چونکہ بو سورہ شرک دن بیزار لیق دور۔

و بیہقی شعب الایمان دہ انس رضی اللہ عنہ دن روایت قیلیب دور انس رضی اللہ عنہ ایتیب دور کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم معاذ بن جبل غہ دیدیکہ ای معاذ او خلایدور غان ہنگاینگ دہ قل یا ایھا الکافرون نے او قوغیل کہ بو سورہ شرک دن براءت دور۔

و ابو یعلی و طبرانی ابن عباس رضی اللہ عنہما دن روایت قیلیب دور لار، ابن عباس جناب لار سے ایتیب دور، رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دیدیکہ آیا سیز لار نے اللہ تعالیٰ غہ شرک کلتور مک دن نجات بیرادور غان کلمہ غہ دلالت قیلایمو، اول کلمہ بو دور کہ قل یا ایھا الکافرون نے کیچہ دہ او خلایدور غان چاغ لار ینگیز دہ او قوغای سیز لار، بو معنیٰ دا کی حدیث لار تولا دور او شبو لار غہ اکتفا قیلیندی، واللہ اعلم بمانی کتابہ، تمام بولدی سورۂ کافرون تفسیری بمنہ و توفیقہ تعالیٰ و تبارک۔

سورۂ نصر مدنی النزول سورہ لاردن بیمش لار آیت لاری اوچ، کلمہ لاری یگرمہ توقوز، حرف لاری توقسان توقوز دور

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ ۝ ای محمد قیغان کہ اللہ تعالیٰ نینگ وعدہ قیلغان نصرت و یاردمی سنگا کلسہ، و مکہ نینگ فتحی سنگا یتور سہ، مفسر لار و اکثر محدث لار اتفاق قیلیب دور لار کہ والفتح دن مراد فتح مکہ دور کیم انے فتح الفتوح و فتح اعظم دیر لار۔ فتح مکہ سکز نجی سنہ ہجریدہ رمضان مبارک نینگ یگرمنجی کونیدہ رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم کوکبۂ عظیمہ ایلہ مکہ غہ داخل او لوب، کعبۂ معظمہ نے اوتان لار و اصنام دن پاک و مطہر ایلاب، مکہ نے تشریفنہ و ادارۂ امر لیغہ کیرگوزگانیدن عبارت دور۔

فتح مکہ قصہ سیدہ ارباب عقول و اصحاب دانش غہ عبرت عظیمہ، در رسول اکرم نینک صدق و حقانیتی غہ و صفح و عفو و مرحمتی نینک غایت اولوغ لیقی غہ اعظم دلیل، و اتم برہان، بارلیغی اوچون الے مونده ذکر قیلماق نے مناسب کوردوم، فتح مکہ قصہ سی اینک بیانی بو کیم ہجرت نینک آلتنجی یلی نینک آخریده ذوالقعده دا حضرت رسول اللہ حدیبیہ ده قریش ایله اون سنه لیک صلح قیلدی، شرط لاری موجبنچه بنو بکر جماعه سے قریش نینک اتفاقی غہ، و خزاعه جماعه سی رسول اللہ نینک اتفاقی غہ داخل اولمیش ایدی لار، (اوشبو ایکی قبیله زمان لاردن بری بربری نینک خصم جانی ایدی) رسول اللہ حدیبیه دن یاتیب مدینه ده ساکن بولدی، (حدیبیه قصه سی انا فتحنا سوره سیده مفصل ذکر قیلندی) ایکی سنه غہ قدر حدیبیه مصالحه نامه سی نینک احکامی غہ رعایه قیلنیب صلح و آسائش حکم اتمک لیکی سایه سیده اسلام نینک ترقی و تعالی سی کون بکون اعتلا قیلماق غہ باشلادی، قریش قومی شوکت اسلامیه نینک مونداغ زیادت غہ یوز تویمایه قیغه موغوق قانلی لیق ایله چیدای تور المای، مصالحه نامه دا کی بعض شرائط غہ خلل کلتورمک غہ اقدام قیلدیلار، بونکا بر بہانه پیدا قیلماق آلی ده اہل اسلام نینک اتفاقی ده بولغان خزاعه قبیله سینه اوز اتفاق لاریدا کی بنو بکر جماعه سی نے تجاوز قیلدورمک حیله سینی تورديلار، بو باعث ایله سکز نجی سنه نینک شعبانی ده معاہدۂ مذکوره نینک بوزولمکی غہ موندا غ برسبب واقع اولدی، و اول سبب بو کیم خزاعه قبیله سے مکه نینک اسفلی طرفیده اوز لارینه مخصوص سویر نام سو نینک اوستینه نزول قیلمیش ایدی لار بنو بکردن نوفل بن معاویه نام برکشی معیتی غہ بنی بکردن برجماعه نے آیب خزاعه قبیله سیدن انتقام قدیمی لاری نے آلمک اوچون خفیةً اولار غہ شبیخون اوردی لار، و خزاعه دن برمونچه آدم لارنے اولدوروب اموال لاری نے غارت قیلدیلار، بو باعث ایله ایکی قبیله میانه سیده قتیغ قتال و مصادمه قوزغالدی، قریش قومی متفق لارینی موندا غ برماجرا تجاوزدن منع قیلماق غہ تشبث ایلامک دن تاشقاری، حدیبیه مصالحه نامه سے نینک شرائطی خلافیده، بنو بکر غہ سلاح بیریب معاونت بیرگان نینک اوستینه اولاری موکیچه ده مخفی بارب محاربه غہ اشتراک ایتی لار، مدینهٔ منوره یراق بولغانیق دن خزاعه قبیله سے رسول اللہ غہ شول حادثه ہنگامی ده خبر تیکوزوب، استمداد قیلا المادی لار، قتال غہ اشتراک امکان قریش قومی نینک چونک لاری صفوان بن امیه، و حویطب بن عبد العزی، و بکر بن حفص غہ، اوخشه کیشی لار ایدی، بولار قتال غہ اشتراک ایتیب بنی بکر غہ فعلاً ہم یاردم بیرمک لاری ایله خزاعه قبیله سے ایزیلیب مغلوب اولوب، ناچار حرم غہ پناه آلدیلار، بو امید ایله کہ بلکه حرم نینک حرمتی نے توتوب، بنو بکر قتال دن قول لاری نے تارتار لار دیب، اما نوفل و اینک اتباعی قتال دن قول لارینی تارتمای قان توکمک ده اصرار قیلدیلار، خزاعه جماعه سی حرم غہ التجا قیلغانلاردن سونک بنو بکر لار اول فتنه نے قوزغاغان نوفل غہ ای نوفل بیز لار حرم غہ داخل بولدوق نیمه نهار آلینک دن قور قتیل دیب تکرار قیلغالی توردی لار، نوفل اولار نینک جوابیده انسان نینک اعضاسے لرزه غہ کیلادور غان برکلمهٔ عظیمه نے دیدی کہ، اول کلمه بوکون نوفل نینک الٰہی یوقتوره یمکدن

عبارت ایدی، سونکره نوفل بنو بکر نے قتال غه تحریض ایلاب دیدی کہ ای بنی بکر تیز راق انتقامینکیز نے آلینک، من اوز جانیم حرمتی بیلان قسم قیلامن کہ خزاعه لار حرم شریف نینک ایچیغه کیرگاندن کین اسیز لار انتقامینکیز نے آلالمای قالاسیز دیب، خلاصهٔ کلام خزاعه جماعه سیدن قدرت لاری تیکان چه قتل قیلدی لار، بقیه سی قاچیب بُدَیل بن ورقاء نینک حولی سیغه، واینک اُتباع وموالی لاری نینک مکان لاریغه پناه آلدی لار، بنو بکر اول قاچقان لار نینک اموالی نے تاراج وغنیمت قیلدیلار۔

(تنبیه۔ خزاعه جماعه سے رسول الله نینک عهدیده ایکانینی بیلیب توروب، قریش وبنو بکر جماعه لاری رسول خدا بیلان قیلغان معاهده شرائطی نے بوزوب، موندا غ برامر شنیع غه اقدام ایلاب خزاعه قبیله سے نینک قانی نے تو کمک نے حلال بیلدیلار، حالبوکه خزاعه قبیله سے هم اول وقت ده اوزلاری کبی مشرک ایدی لار، دین اسلام غه داخل بولغان لاری هم یار ایدی، لیکن اولار آز ایدیلار، حدیبیه صلحی ده خزاعه قبیله سے نینک یارچه سے یعنے مسلم ومشرک لار همه سی رسول الله عهدلیغه داخل بولوب، رسول الله نینک اتفاقی ده بولغان جهتدن، صلح نامه نینک بوزولمک لیکی غه سبب ایلستا گوچی دشمن لار طرفیدن، موندا غ جفالار غه معرض بولدی لار، پس موندا غ برامر شنیع غه اقدام ایلامک سببی ایله نقض عهد قیلغان بد عهدلار نینک تأدیب وتنکیل غه مستحق ایکان لیکی غه هیچ بر منصف کیشے انکار ایتماسه کرک، اگر بو کون داکی مدنیت وعو سیده بولغان دُوَل متمدنه لار حقیده بالفرض موندا غ برایش وقوع بغه کلسه، البته اولار اول جنایت کار قوم نینک بیگناه صبی وعاجز خاتون وبالالاری نے تماگا قتل وحریق ایلاکان نینک تاشیده، اول دیار نینک خاکی نے بادغه ساورو ایدی لار، موندا غ وحشیت نمایلیش لار، اول مدنیت ادعالاردن صدور غه کلیب تورکی مسموع اولمک ده دور، ایمدی بیز بو قصه نینک سیاقی غه اعتبار ایله نظر قیلا لوک کیم، اوشبو جنایت کار بد عهدلار حقیده، جناب رحمة للعالمین بولغان رسول اکرم صلی الله علیه وسلم قیداغ انسانیت پرور معامله قیلادور، اسلام دینی قیلیچ سایه سی ده نشر قیلیقان، ودائم بنی بشر نینک قانینی تو کمک غه هیورا دور دیب، اوقرا قیلغوچی معاندلار، اسلام دین مقدس نینک مبلغی بولغان فخر عالم نینک روشنی نیمه ایکانینی بیلیب، اول ذات متعالی درجات نینک فخر عالم لقبی غه بے شبه احق ایکانیغه اقرار قیلسون لار، سونکر خزاعه قبیله سیدن عمرو بن سالم نام برکشی معتبیده بر هیئت شتاب برله مدینه غه یبار یلدے، رسول اکرم صلی الله علیه وسلم مسجده اصحاب سعادت انتساب لار برله اولتوروب ایردی لار، عمرو بن سالم رسول الله نینک حضور سعادت گنجور لاریغه حاضر اولوب قریش وبنو بکر نینک معاهدهٔ شرائطی نے بوزوب، خزاعی لار نے قتل ایتیب، مال لارینی غارت قیلغانینی بیلدوروب، آرالاریداکی اتفاق احکامی غه عملاً اوزلارینی مدافعه ایلامک بارهسنده یاردم سورادی، رسول الله انگا یاردم بیریلدینک دیدی، پس رسول اکرم بو ایش تو غریسیده قریش غه اوشبو اوچ امر نینک بری نے قبول ایتمک نے تکلیف ایتی، خزاعه قبیله سی دن مقتول بولغان لار نیک دیتی نے بیرمک، یا بنی بکر جماعه سیغه یاردم بیرمک دن اوزلاری نے تارتمک، یا حدیبیه مصالحه نامه سی نینک حکمی نینک فسخ قیلینغانلیغی)

بیلدورمک، قریش بواوچ شرط دن اوچنجی سنی نے قبول قیلغان لیقی نے بیلدوردی لار۔
ابوسفیان حدیبیہ مصالحہ سی نینگ شرائطی آشکارا خلل پذیر اولوب، حکمی بالکلیہ فسخ اولمکی دن، تہلکہ لیک نتیجہ لار وقوع غہ کلکمی نے ادراک ایتمک ایلہ، قریش نینگ موندا غ مخالفِ احتیاط بولغان حرکتی نے اصلاح ایتمک نے قصد ایتی، بناءً علیہ درحال مکہ دن حرکت ایلاب مصالحہ نے تجدید، و مدّتی نے تمدید ایلامک اوچون، مدینہ غہ عازم بولدی، لیکن قریش طرفی دن تکرارً نقضِ عہد و غدر و قوعۂ کلیب ہمکار لاری اہل اسلام علیہیدہ حیلہ دن عبارت بولغان جہتدن ابوسفیان نینگ اول استدعاسی ردّ قیلندی، پس ابوسفیان خائب و خاسر یانمک غہ مجبور بولدی۔
ابوسفیان مکہ دن کیتکان کین رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم خلق نے سفر تدارکیغہ امر قیلدی، و اہل اسلام ایلہ متفق قائل لارنے دعوت ایتی، مکہ فتحی غہ بارمک غہ براولوغ قوت جمع ایلادی، و خلق شتاب برلہ سفر تدارکی غہ مشغول بولدی لار، (قریش قومی نینگ یگرمی برسنہ دن بیری اہل اسلام غہ قیلمغان یمان لیق لاری قالماغان ایدی، اولار نے ہر بر ظلم و عذاب و آزار غہ دوچار ایلامیش ایدی لار، اسلام نے و اہلی نے محو ایتمک اوچون اوچ بار مدینہ غہ تعرض قیلغان ایدن لار، شوندا غ برقوم نینگ اوستیغہ بارمک اوچون رسول اللہ نینگ بو دفعہ دا کی استحضاراتِ عسکریہ سے نے کورکان لار، بے شبہ اول ظالم قوم لار نینگ جزای اعمالِ قبیحہ لاریغہ دوچار بولمک لیک لاریغ گمان قیلمور ایدی لار، درواقع اسلام نینگ امحاسی، و بتون مسلمان لار نینگ ابلاک و افناسی، اوچون جان و مالِ لاری نے صرف ایتیب، سعی قیلغان ظالم لار نینگ جزای بدلاریغ یرمک لیکنی کوز تو توب تورمک طبیعی برایش دور، لیکن کورامیز کہ اول صاحبِ خلقِ عظیم بولغان پیغمبرِ کریم قیداغ عالی جنابانہ اجرایِ حکم قیلادور، تدارکِ عسکر غہ مشغول لیق دن اندک فراغت تاپغاچ رسول اللہ مکہ اہلی نینگ بوایش دن خبرتاپماسلیکی غہ اہتمام ایتی، و جاسوس لاریولی نے باغلامک غہ بیوردی، و درگاہِ الٰہی غہ دعا قیلدیکہ یارب جاسوس لار نے و خبر لار نے قریش قومی دن توسکیل، اولار غہ منینگ عزیمہ تمیاسون، تا اولار نینگ اوستیغہ من آگہسیز دن ناگہانی تیکایمن دیب، رسول اللہ نینگ مقصدی مکہ مشرک لاری غہ بوخبر تیسہ اولار مدافعہ قیلماق غہ تشبث قیلیب عسکر یغماق ایلہ ایش مقاتلہ غہ انجام تاپیب قان توکولمک غہ عائد اولماسون دیمک ایدی، البتہ اولار غہ خبر تیسہ مقابلہ و مقاومت قیلماق لاری، و بوسبب ایلہ برمونچہ مردم لار نینگ قان لاری توکولمکی آشکارا تورگان برایش ایدی)
رسولِ اکرم نینگ مکہ سفری بارسیدہ قیلغان تجہیزاتِ عسکریہ سی نے کورگاچ، یوقاریدہ ذکر قیلینغان مطالعہ مضمونیچہ، جنایت کار قریش قومی نینگ مستحق بولغان جزای بدلاری بریلمک غہ ارادۂ نبویہ صادر بولغان حال دہ، مکہ دا کی اہل و عیالیم مشرک لار طرفیدن برفلاکت غہ اوچرامامسون دیگان اندیشہ سیلہ، حاطب بن ابی بلتعہ مکہ غہ برمکتوب یازیب رسولِ اکرم نینگ مکہ سفری نینگ ارادہ سی دہ قیلغان

سلہ یعنے حدیبیہ مصالحہ نامہ سی نینگ حکمی فسخ قیلینغان یعنی نے ۱۲ منہ۔

استحضار اتیدن قریش غہ خبر برمک نے ایتادی، ومکتوبے نے سارہ نام لیک برکنیز غہ تا فشوروب
انے قریش غہ تیکوزمک بارا سیدا کے خدمتی غہ اجرہم بیردی، اول کنیزک مکتوب نے ساچی نینک آرا سیغہ
اوروب یاشوردی، ویول غہ روان بولدے، اگر بو مکتوب قریش غہ باریب تیبب مسلمان لار نینک ارادہ
سی دن مشرک لار خبردار بولسہ لار، بولار غہ مقابلہ ومقاومت قیلماق اوچون قریش ہم حاضر لیقدہ بولوراییدی
وبو مناسب ایلہ ہرایکی طرف دن برموچہ جان لار تلف اولمک وعدد وعدد جہتیدن نقصان تمک، بلکہ
واقع اولورایدی. لیکن جناب صانع حکیم تعالیٰ اوشبو فتح اعظم نینک موندا غ برایش لار ظہور غہ کلمای
وقوع غہ کلما کلیکی نے تقدیر قیلغانلیق دن، حاطب نینک یازگان مکتوبی دن رسول اللہ غہ وحی
واسطہ سی ایلہ خبر بیردی، رسول اکرم درحال مکتوب مذکور نے کوتارگوچی خاتون دن آلیب کلمک
اوچون شیر خدا علی رضی اللہ عنہ بیرلہ زبیرین العوام نے بیوردی لار، بولار باریب رسول اللہ تعیین
قیلغان موضع دہ حاملہ مکتوب بولغان خاتون غہ تیوشوب مکتوب نے کلتوردی لار، مکتوب مضمونیغہ واقف
بولمک ایلہ برابر حاطب نے حاضر قیلدوردی لار، پس رسول اکرم دیدی کہ ای حاطب نہ سبب دن
بو مکتوبینک نے یازدینک، حاطب زبان معذرت آچیب دیدی کہ، یارسول اللہ قسم بنام اللہ کہ من
ہیچ برشک وشبہہ سیز اللہ غہ واینک رسولی غہ ایمان کلتورگان مؤمن کامل ودرسن، ایمان نوری
کونکلوم اویی غہ پرتو سالیب یارو تکان دن بیری، دینیم دن یانمک نے ہیچ بروقت خیال قیلغان
ایماسمن، وتصدیقیم نے اصلا تبدیل اتماديم ولیکن من قریش نینک اصلی دن ایماس، اولار غہ ملحق
برغریب کیمہ دورسن، مکہ اہلی نینک میانہ سیدہ مینک اہل وعیالیم بار، واولار نے حمایہ قیلغوچی ہیچ برحامی
واقربائیم یوقتور، وسینک معتینک داکی مہاجر لارنینک بارچہ لاری نینک خویش واقربا لاری بار اولار
نینک مال وعیال لارینی اول حامی مخاطب قیلا دور، منینک موندا غ برحمایت قیلغوچی کیشیم
یوق اوچون قریش غہ برمنت وخدمت کورسالتسام عوضیدہ مینک اہل وعیالیم نے مخاطب قیلور لار دیکان
مقصود ایلہ بو مکتوب نے یازدیم حال بوکہ من یقین صادق ایلہ ہیچ برشبہہ سیز جزمی بیلمن کہ اللہ تعالیٰ
اول قوم غہ اوزی نینک غدابینی تورشورگانده، منینک بو مکتوبیم اولار غہ ہیچ برفائدہ برماگوسی دور
دیب۔

رسول اللہ خدا صلے اللہ علیہ وسلم اینگ اوشبو سوزی نے تصدیق اتیب عذری نے
قبول قیلدی (چونکہ رسول اللہ محکمۂ شرعیۂ محمدیہ سی دیوان حرب ایماس ایدی، واول محکمہ بنویہ دہ اجرای
محکم قیلغوچی ذات رسالت منقبت مو گان بذبرلہ برکشی نینک قتلی غہ درحال استعجال قیلغوچی برحکمدار
ایماسلیکی مو آشکارا برامر دور، رسول اللہ نینک استحضار اتیکان قوۂ عسکریہ سی مو دشمن دن انتقام
الملک قصدیدہ احضار قیلینما غانلیق نینک تاشیدہ بلکہ اینگ عفو وصیم دشمن لار غہ اینگ عالی جنابانہ
برصفح وعفو، واینگ رأفت مآبانہ برلطف وکرم کورساتمک ارادۂ سنیہ سی ایلہ احضار قیلینغانلیقی غہ فتح
اعظم واقعہ سیدہ اجرا قیلینغان معاملہ لار شاہد عدل دور۔

اگر موندا غ بولماسہ حاطبؓ نینگ ارادۂ بنویہ ینگ خلافیدہ دشمن لارغہ فائدہ سی غہ قیلغان خیانت ناکرداری عفو قیلناق، دیوبارہ داکی عذری شایان قبول اولمک ممکن ایماس ایدی، اوشبو مذکور معنی غرض ایکانلیکی غہ آیدی برنونہ بولمک لیکی جہتدن حاطب نینگ معذرتے قبول قیلینیب، عفو قیلینماس لیق مرتبہ سیدہ بولغان تقصیری عفو قیلندی۔

حضرت عمر رضی اللہ عنہ حاطب نینگ حقی دہ اینگ بوکردا ری نے اسلام غہ خیانت غایت صلابت دینیہ سیدن اورنیدن تورد یدی کدیا رسول اللہ منکا اذن بیرگیل کہ مونینگ گردنینی شمشیر عنایت تسخیر یم برلہ قطع قیلغایمن، چونکہ باللہ تعالیٰ وانینگ رسولی غہ خیانت ایلامک ایلہ منافق بولوب دور، حضرت رسول اللہ دیدیکہ تحقیق بو مرد بدر غزاتیدہ اعلاء کلمہ اللہ اوچون ابتغاءً لمرضاۃ اللہ جہاد قیلغان مجاہدین اسلام دن دور، سن بیلمایدرسن شاید کہ اللہ تعالےٰ بدر دہ حاضر بولغان مجاہدلارغہ مطلع اولوب اظہار رضا ایلاب دیب دور کہ اِعْمَلُوْا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ یعنے خواہا کان الیشینگیزنہ الیسہ انے قیلینگیز تحقیق من سیزلارنے مغفرت قیلدیم، رسول نینگ زبان حقیقت بیانیدن بو عنایت نے الیشتیب فارق اعظم نینگ کوزلاری دن یاش آقیب دیدی کہ اللہ تعالےٰ وانینگ رسولی عالم راق دور[۵] اینا مین کہ حاطب بن ابی بلتعہ نینگ اوشبو قصہ سیدن ایکی مہم مسئلہ استنباط قیلینا دور، برنچی بوکیم جاسوس اگرچہ مسلمان بولسہ موناد شاہِ اسلام نینگ اخباری نے اعداء دین غہ تیکوزسہ انے قتل قیلماق جائز دور، زیرا کہ حضرت عمر حاطب نے قتل قیلماق بار اسیدہ اذن سوراگان دہ رسول اللہ انکا جاسوس مسلمان نے قتل قیلماق جائز ایماس دیب منع قیلادی بلکہ انینگ اسلام اولغی وقتی دہ اینگ مہم برزمان دہ قیلغان خدمت دینیہ سی نے بیان قیلیب قتل دن منع قیلدی، رسول اللہ نینگ بوجوابی دن معلوم بولا دورکہ، موندا غ برمالغ موجود بولماغان برمسلمان دن اگر جاسوس لیق واقع اولسہ قتل قیلینا دور،

بو مسئلہ دہ مجتہدین کرام لاردرمیانہ سیدہ اختلاف بار دور، صحیح بوکیم مسلمان جاسوس نے اولدورمک امام مسلمین نینگ رائیغہ راجح دور، اگر امام اول جاسوس نینگ قتلی دہ مسلمان لارغہ برخیر و منفعت بار یغنی نے بیلسہ اول جاسوس نے اولدورادور، واگر اولدورولماسلیکی نے اصلح کورسہ اولدورمایدور، ۵

ایکنجی مسئلہ بوکیم ملتی غہ خیرخواہ دیانت پیشہ برمسلمان عموم مسلمان لارنینگ فائدہ سیغہ عائد اولادورغان ودین اسلام نینگ حمایہ سی وترقی سی عد راجع بولادورغان، برخدمت نے وعدہ دی لیکن خدا اوچون قیلسہ، سونرہ بحکم بشریت یا بمقتضائے اجتہاد خطا اندن بریرامس ایش صادر بولسہ، اول

---

[۵] صحیح بخاری دہ باب غزوۃ الفتح دہ حاطب نینگ مکہ غہ یاگان مکتوبی نے کلثوم گا نینگ بار اسیدا کے واقعہ نے فقد غفرت لکم نچہ ذکر قیلغان دن کین پس اللہ تعالےٰ یا ایہا الذین آمنوا لا تتخذوا عدوی وعدوکم نے تا فقد ضل سواء السبیل نچہ نازل قیلدی دیب دور ۱۲ منہ۔

امر خطا غہ ارتکاب ایلامک دہ اگرچہ خطا بولسہ موانینگ اوزا جتہادی غہ برغذری بولسہ، پس واجب دور کہ اُمرا و حکام اسلام انینگ اُو لغی خدمت دینداراسی نے رعایت ایتمک ایلہ انینگ اول قصوینی عفو قیلغای لار،

انداغ کہ اوائل حال دہ اسلام حمایہ غہ اینگ محتاج اولوب دین اسلام دن دشمن لار نینگ تعرض وقصد ینی مدافعہ قیلماق بارا سیدہ جان لارینی فدا ایتمک نے غنیمت بیلیب معرکہ جہاد غہ حاضر بولغان مجاہدین اسلام غہ امداد تیکوزمک عین ضرور بولغان ہنگام دہ، حاطب رضی اللہ عنہ نینگ ایمان دہ کمال ثبات ورسوخی جلسی ایلہ، اللہ نینگ رضاسی نے، ورسول اللہ نینگ تبعیت ومحبتی نے، ایتاب کورگوزگان فدویانہ خدمتی نے رسول اللہ انینگ جاسوس لیق زلتی دن آرتوق کوروب، اول خطاسی نے عفو قیلدی،

درحقیقت حاطب رضی اللہ عنہ نینگ حالی غہ تائل ایلہ نظر قیلینسہ، انینگ اول قیلغان خدمت جان سپارانہ سی نے تقدیر ایتمای، وقوت ایمانیغہ اعتراف ایلامای چارہ یوقتورہ

چونکہ حاطب رضی اللہ عنہ اسلام غہ انداغ برمہم منکام دہ اعانت وخدمت قیلدی کہ اول غزات مؤمن لار غہ برنجی ونا گہانے یوز کلتورگان برجہاد ایدی، واول وقت دہ مؤمن لار اوزلاری نینگ عدد و عددی غایت دہ آز، ودشمن لاری نینگ عددی نیچہ چندان کوب وقوی ایشکیمہ بولغان جہتدن، امداد امداد واعانت غہ اینگ احتیاج دہ ایدی لار، شوندا غ برحال دہ حاطب رضی اللہ عنہ اسلام غہ نصرت بیرمک اوچون جانینی آیامای کفار جفاشعار لار ایلہ مبارزہ قیلدی، حالیوکہ انینگ اہل وعیالی واقربا وعشیرتے اوشول محارب مشرک لار نینگ دیاری دہ ایدی، اول فدوی اسلام بولغان حاطب ایلہ اہل واقربا سی غہ اوزی نینگ محاربہ ومقاتلہ غہ اشتراک ایلامکی ایلہ، کفار لار طرفیہ آزار وتعرض تیمکی نے ہیچ فروا سی غہ آلمادی، بوہمہ سی انینگ ایمان دہ غایت دہ ثابت دہ ثابت ورا سخ لیقی غہ واسلام غہ محبتی کامل لیقی غہ، والدورسولی نینگ رضاسی نے صمیم قلب ایلہ ایستامکی غہ خلاصہ سی اینگ کامل برمؤمن ایکانیغہ علامت دور،

پس انینگ اسلام نصرت واعانت غہ غایت احتیاج دہ ایکان حال دہ کورگوزکان شوندا غ برخدمت مبجلہ سے اسلام قوت وشوکت دہ بولغان ہنگام دہ اجتہاد خطا برلہ قیلغان زلاتینغہ غالب کلمک ایلہ انے کأن لم یکن ایلامکی طبیعی دور، اوشبو حقیقت لار ملاحظہ سی ایلہ رسول اللہ انینگ اول زلتی نے عفو بیوروب، عذری نے قبول قیلیش،

عرب شاعر لاری دن بیری بومعنی دہ نہ عجب اوبدان اتیب دور شعر

واذا الحبیب اتی بذنب واحد ✤ جاءت محاسنہ بالف شفیع

القصہ تجہیز تمام بولغاندن سونگ رسول اللہ مدینہ غہ قضا یاد احکام اوچون اباڑہم نے ومنارا وچون عبداللہ بن ام مکتوم نے خلیفہ قیلیب، سکز نجی یل نینگ اونونجی رمضانیدہ ازواج

مطہرات دن ام سلمہ نے ہمراہ آلیب معیت ہمایونیدہ اون مینک مجاہدین نصرت قرین بولغان حال دہ مدینہ دن مکہ غہ توجہ ایلاب عزیمت ایتی (موندن ایکی مینک میل مقدم حضرت موسیٰ نینک زبان حقیقت ترجمانی ایلہ بیان قیلینغان بشارت الٰہی بوصورت ایلہ بے شبہہ ظہور غہ کلدی چنانچہ سفر استثنا نینک اوتوزاوچنجی باہیدہ آیتی دہ ایتادور (رب سینا دن کلدی واولارغہ سعیر دن طلوع ایتی فاران تاغی دن تجلی ایلادی داون مینک متقی لار (پاک لار) برلہ کلدی) حضرت موسیٰ دن سونک اوتکان دۆرلارایچرہ تاتاریخ مذکور غہ قدر بو پیغمبر کلیم نینک سوزی تحقیق قیلدورغان موندغ برحادثہ فاران تاغی دہ وقوع غہ کلماب دور مگر کہ مولدی ومبعثی جبل فاران بولغان اوشبو نبی امی مکی صلی اللہ علیہ وسلم نینک اوشبو سفر ہمایونے اول نبی کلیم اللہ نینک لسانی ایلہ تبلیغ قیلینغان مژدۂ الٰہی نے حقیقت عرصہ سیدہ تجلی قیلدورمیش سبحان اللہ بو نہ ینگلیغ محیر العقول بر واقعہ دور۔ معیت ہمایون ہمایون رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم دہ مکہ غہ متوجہا عزیمت قیلغان اصحاب کرام لار نینک عددی اون مینک ایدی بارچہ لاری حضرت موسیٰ خبر برگان دیک متقی ایدیلار کہ اولار نینک ہیچ بری نینک قصدی تجاوزاً حرب ایتمک وظلم ایلہ قان توکمک ایماس ایدی۔ بلکہ بارچہ سی نینک مقصودی سلامت وانقاء ئے اساس لاندورو ب بنی نوع لاری ایچرہ نشر ایتمک ایدی)۔

رسول اللہ مدینہ دن چیقغان دہ صائم ایدی وعاکر نصرت تاثر لار ہم صائم ایدی لار سرعت برلہ قطع راہ ایلاب تاکدید غہ یتوشتی لار کہ یوم خلق اول موضع نے قدید آتایدورلار، اندہ رسول اللہ روزہ سی نے افطار قیلدی وخلق لار ہم روزہ لاری نی آچتی لار۔

حضرت رسول اکرم نینک عم محترمی سیدنا عباس رضی اللہ عنہ اول زمان دہ مکہ دہ ساکن ایدی بو واقعہ دن ایلگاری اہل وعیالی ایلہ ہجرت اختیار ایلاب مدینہ غہ متوجہا سفر قیلمیش ایدے برقول دہ جحفہ دہ وبرقول دہ ذوالحلیفہ دہ رسول اللہ غہ ملاقات بولدی عیال واثقالی نے مدینہ غہ یبار یب اوزی معیت نبوی دہ مکہ جہتی غہ یاندی حضرت عباس نینک اسلامی مقدم واقع بولمیش ایدی اما نینک بو وقت نچہ ہجرت قیلمای مکہ دہ اقامت قیلماقی رسول اللہ نینک امری ایلہ مکہ داکی ہجرت دن عاجز بولغان ضعیف مسلمان لار نے مایہ قیلماق وسقایہ امر ینی اجرا قیلیب تورمک اوچون دور۔

وہ مکہ دن مدینہ غہ ہجرت لاردن بری حضرت رسول اللہ نینک عمکزادہ سی ابوسفیان بن حارث بن عبد المطلب وعمہ زادہ سی عبد اللہ بن امیۃ المخزومی ایدیلار۔

وبو ہر ایکی سی مکہ دہ رسول اللہ غہ آزار وجفالار یتکوزگان وہ نچوا تیب اذیتیب لار بیرگان لار نینک اشتدی ایدیلار وبو ایکی سی رسول اللہ غہ اکواء موضعی دن بولغتی لار حضور مرحمت نشور نبوی غہ کیریب

---

[1] کذا بہ حدیث در نسخہ ۱۲ [2] موضع زمرو در نسخہ ۱۲

صدقِ دل برلہ داخل اسلام بولدی لار،

القصہ رسول اللہ عساکرِ نصرت آماثری ایلہ قطع راہ ایلاب، مکہ دن برکون لیک مسافہ دہ بولغان مرّ الظہران غہ نزول ایلاب قرارگاہ لارینی قوردی لار، ہر برعسکر اسلام ینگ چادری آلدیدہ برادت یا قماق غہ امر قیلدی، مرّ الظہران موضعی دہ اون مینگ اوت یاندورولدی (بو منظرہ اسلام قوتے عددی نے واہمیتی نے قریش غہ کورساتیب، دشمن لار اوزرہ صیحی برتأثیر اجرا ایتمک، واولار نی مقابلہ اولوب مقاومت کورگوزمک ایلہ قان توکمک غہ باعث اولمک دن منع ایتمک غہ بروسیلہ ایدی درواقع مطلوب بولغان تأثیر حاصل بولغان جہتدن اہل مکہ بے مقاومت تسلیم اولوزریلار)

اللہ تعالیٰ ینگ ارادۂ مقدرہ سی ایلہ قریش غہ ہیچ برطرف دن خبر یتوشمای رسول اللہ ینگ بوقدر توشونِ ظفر رہنمون ایلہ ارادۂ فتح مکہ ایلاب کللی ینگ خبری اولار دن قطع قیلینمیش ایدے لیکن قریش اوزلاری ینگ قبلغان نقص عہد لاری جہتدن نہایت خوف وسراسیمہ لیک دہ بولوب اہل اسلام ینگ کلمکی نے کوزتوتار ایدیلار، وابوسفیان نیچہ نفر آدم ایلہ کیچہ لاردہ مکہ دن چیقیب اطراف دہ اطراف دہ ہریان کیزیب رسول اللہ ینگ خبرینی تحسّس قیلورایدی، اتفاقاً عساکر اسلام مرّ الظہران غہ نزول قیلغان کیچہ ہم ابوسفیان معیتی دہ برایکی کشی بیلہ تجسّس غہ چیقیش ایدی، ناگاہ مرّ الظہران غہ کلیب اون مینگ اوت یاندورولغان چادر لیک عسکر نے کوروب حقیقتِ حال نیمہ الکائنی بیلالمای حیرت واضطراب ایچرہ تورمیش ایدی،

بویان دن حضرت عباس جناب رسولِ اکرم ینگ موندا غ برکوکبۂ عظیمہ سی نے مشاہدہ قیلغاچ بودقت نیچہ قریش قوی ینگ موندن غافل توروب ایرتہ بوقدر عساکرِ مسلّحہ طنطنہ ہائلہ ایلہ لفتۃً مکہ غہ باسیب کیرکان دہ، رسول اللہ ینگ عرضِ کرم معرضی نیمہ ایکانیدن بیخبر بولغان قریش ینگ بعض غرور وتخوت غہ مغرور یاش وسفہالاری، وخودبین متکبر جہالاری مقابلہ قیلیب قویماق ایلہ مجابلہ اسلام ینگ شمشیرلاری برلہ باشلاری مقطوع، وجسمی لاری غازی ینگ لگاورلارے سُمّی دہ پائمال اولماسلایدی دیب اندیشہ قیلیب رسول اللہ ینگ بیضاء نام قچریغہ مینیب مکہ طرفیغہ تجسّس اوچون چیقتی، بوغرض بیلان کہ ساید برارا توپچی نے دیابر غیر کیتے تاپسہ مکہ اہلی غہ خبر یاریب اولانے، ناگاہ قبلغای، تا اولار جناب رسولِ اکرم ینگ مکہ غہ بغتۃً باسیب کیرلیدن ایلگاری مکہ دن چیقیب حضور نبوی غہ کلیب استعطافِ عفو جرائم واستیمان قبلغای لار، اوشول کیچہ عسکر قرا قول لیقی حضرت عمر رضی اللہ عنہ غہ تعیین قیلینیش ایدی، حضرت عباس دیمیش کیم کیچہ قرا قولیقی دہ قچیرغہ مینیب عسکرگاہ دن چیقیب کتیب توروب ایدیم، ناگاہ ابوسفیان ینگ آوازینی نے ایشیتم کہ ہمراہی بدیل بن ورقاء برلہ سوزلاشیب ایتادورمن بوکیچہ دیگ دیگ تولاادت ینے دیکوب عسکر نے ہیچ کورماديم بدیل دیدیکہ بوخزاعہ قبیلہ سے ینگ اوتی دور، ابوسفیان ایتادورکہ خزاعہ قبیلہ سی ینگ موبچہ عسکری بولورمو، اولار قلیل دوئیں دور،

حضرت عباس ایتا دورمن بوحال ده ابوسفیان نینک کینه سی نے توتوب ابا حنظله دیدیم، اول هم مینینک آوازیم نے ابا الفضل دیدی، من بلی دیدیم، دیدی که آتا و آنام سنکا فدا بولسون حال نه دور، دیدیم که منا رسول الله اون مینک عدد عساکر اسلام برله کلدی، قریش حالی غه وای کیم، اگر اولار بو اهل اسلام عسکری غه مقابله قیلماق غه جرأت قیلسه، مونکا اولار نینک طاقت و قدرت لاری نینک تیماسیلیکی شبهه سیز دور، ابوسفیان دیدی که پس چاره نه دور، دیدیم که والله که اگر اولار سنکا دست تاپه لار سینینک قیلغان کردار بدینک نینک جزاسی اوچون سینینک گردنینک نے اوزا دورلار، (چونکه سیز لار حدیبیه مصالحه نامه سی نینک سرائطی نے بوزوب خزاعه قبیله سی نے دشمن لاری قتل و غارت قیلماق غه باعث بولدینگیز لار، واول باره دا اول غارت چی قاتل لار غه امداد قیلدینگیز) کیل بو قچیرینک آرقه سی غه سوار بول. تا من سنے کرم و مرحمت نینک تمثال مجسّمی بولغان رسول الله نینک حضور رحمت نشور یغه آلیب باریب استیمان حاصل قیلامی

پس ابوسفیان آرقام غه سوار اولدی، حضرت عباس ایتا دور، پس من الے ردیف ایلاب عسکر گاه غه کلدیم، قوشون نینک آراسیدن هر برا وت نینک آلدیدن اوتکانیم ده عساکر اسلام بو کیمدور دیب تفتیش قیلیب، منی رسول الله نینک قچیری اوستیده کورگاچ، رسول الله نینک عمکی سی رسول الله نینک قچیر یغه راکب بولوب کلیب دوردیب بر برلار یغه سوز قیلیب قالوایدی لار، تا بو حالت ایله یوروب عمر بن الخطاب نینک چادری آلدیدا کی اوت غه یتوشتوم، عمر بو کیم دوردیب اورنیدن تورّدی منی کوردی، و آرقام دا کی ابوسفیان نے کورگاچ دیدیکه بو دشمن خدا ابوسفیان دور، الله ذوالجلال غه سپاس بیقیاس که هیچ بر صلح و عهد سیز منی سنکا مسلط قیلدی دیب، ابوسفیان نینک قتلی بارا سیده رسول الله دن اذن حاصل قیلماق امیدی ده، رسول الله طرفیغه شتاب برله یوگوردی، من هم قچیر نے قتیغ یوگورتوب الدن اوزدوم، تیزلیک ایله قچیر دن توشوب رسول الله نینک حضور یغه کیردیم، مینینک آرقاچه عمر موکیردی، و دیدی که یا رسول الله منا خدا نینک دشمنی ابوسفیان مونده کلتورولوب دورمنکا اذن بیرگیل تا اینینک گردنینی اوزگایمن.

عباس ایتا دورمن دیدیم یا رسول الله ابوسفیان غه من امان بیریب الے پناهیم غه آلدیم سونگره رسول الله نینک آلدیده اولتوردوم، و مبارک باشی نے توتوب دیدیم قسم بنام خدا که بو کیچه مندن باشقه هیچ برکیشی نے سینینک بیله سوز لاشمک غه قویمایدور من، اما عمر ابوسفیان نینک تو غریسیده رسول الله غه کوب سوز لار نے قیلدی، عاقبت من دلتنگ بولوب دیدیم که ای عمر ساکت بول ابوسفیان نینک قتلی بارا سیده موندا غ اصرار قیلما قینگ، الحق مونینک عبد مناف اولادی دن بولمکی اوچون گیمسه دور، اگر بنی عدی بن کعب کیشیلاریدن بولسه ایدی مونینک قتلی ده موندا غ اصرار قیلما قینگ نے روا کورماس ایدینگ، عمر دیدی که ای عباس ساکت بول قسم بنام خدا که هر آئینه سینینک داخل اسلام بولغانینک منکا آنام خطاب نینک اگر اسلام غه کیرسه ایدی داخل اسلام بولغانیدن محبوب راق دور، چونکه

من محقق بیلادورمن کہ سنینک اسلامینک نے رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم خطاب نینک اسلامی دن آرتوق دوست توتادورہ

تنبیہ حضرت عمر رضی اللہ عنہ نینک بوسوزدن مرادی بودورکیم، من قومیت وقرابت ملاحظہ سی ایلہ خدمتِ دینیہ نے ملاحظہ قیلغوچی ایماس دورمن، اگر قومیت ملاحظہ سینی قیلغوچی بولسام ایدی، اتام خطاب نینک اسلام غہ کلمکی نے سنینک اسلامینک دن آرتوق راق دوست توتارایدیم، بلکہ رسول اللہ نینک دوست توتغانینی دوست توتامن، ودشمن توتغانینی دشمن توتامن مینک ایشم خدمتِ دینیہ وہ رسول اللہ نینک محبت ورضاسی نے ایستامک دن اوزگہ ایماس دور، حقیقتہً عمر رضی اللہ عنہ نینک اسلام غہ داخل بولغانیدن باشلاب، تا القضای اجلی عنچہ۔ اوتکان ایامنم تواریخی غہ تأمل نظری ایلہ باقیلسہ، واول جناب نینک اسلام غہ قیلغان خدمات دینیہ سی نے تتبع قیلینسہ اول جناب شوندای برذات عالی منقبت ایکانلیکی شبہہ سیز ظاہر بولادور

ای دعوای اسلامیت وہ بولغان ذواتِ مسلمین حضرت عمر رضی اللہ عنہ نینک اوشبو کلام حقانیت اشعاری دن عبرت آلینک، امور دینیہ اجرا سیدہ، وخدماتِ ملیہ اداسی وہ، غرضنیکیر وعصبیت بولمای تبعیت سنت واجرای امر شرعی بولسون، ورضای خدانے تاپمک ومحبت واتباع پیغمبر غہ تیمک مرعی توتولسون۔)

سونگرہ رسول اللہ بیوردی کہ ای عباس بوکیچہ سن ابوسفیان نے منزلینک وہ ساقلاب صبح وقتیدہ منکا کلتور، عباس رضی اللہ عنہ ایتادورپس ابوسفیان نے منزلیم غہ ایلتیب کیچہ سی ساقلاب ایرتہ برلہ رسول اللہ نینک حضوریغہ کلتوردوم، رسول اللہ ابوسفیان نے کورگان ہمان دیدیکہ ای ابوسفیان ہنوز اول وقت یتوشمادی موکہ اللہ تعالیٰ نینک بیرلیکی غہ شہادت بیرگای سن، یعنی دیدی کہ آتام وآنام سنکا فدا بولسون نہ عجب حلیم وکریم، وصلۂ رحم نے رعایہ قیلغوچی دورسن، واللہ اگر اللہ دون باشقہ مستحق عبادت معبود بولسہ ایدی، البتہ منکا برفائدہ بیردرایدی، ہیچ برشک وشبہہ سیز بیلدیم کہ اللہ تعالیٰ دن باشقہ ہیچ برمعبود رلوقتور،

رسول اللہ دیدی کہ ای ابوسفیان آیا اول وقت یتوشمادیموکہ منی اللہ تعالیٰ طرفیدن ارسال قیلینغان پیغمبر دوردیب شہادت بیرگای سن، ابوسفیان دیدیکہ اما سنینک پیغمبر لیکینک توغریسیدہ دیلیم داکی شبہہ م ہنوز ایل بولغان یوق دور،

بوحاصل دہ عباس رضی اللہ عنہ انے تہدید ایلاب گردنینک کیسیلیشدن بورون شہادتین نے اتیب مسلمان بول دیدی،

پس ابوسفیان شہادتین نے اتیب مسلمان بولدی، پس حضرت عباس دیدیکہ یا رسول اللہ ابوسفیان فخرنے دوست توتادورغان برکیشیدور، اینیک اوچون باعث افتخار بولغودیک برایش نے قرار بیرمک غہ امر قیلغیل رسول اللہ دیدیکہ آری قیلورمن دخل دارابی سفیان فہوامن، ہرکیمکہ مکہ دہ

ابوسفیان نینگ حربلی سیغہ کیرسہ اول کیشی امان دہ دور، وہر کیشیکہ اوزالیشیکی نے محکم قیلیب اوزاویدہ اولتورسہ اول کیشی امان دہ دور، وہر کیشیکہ مسجد الحرام غہ داخل بولسہ اول کیشی امان دہ دور،

(رسول اللہ نینگ سیرتیدن باخبر واحوال ووقایع تاریخیہ سیغہ واقف، بارچہ اہل دانش غہ کون کبی آشکار براہ دور کہ رسول اکرم صلے اللہ علیہ وسلم نینگ حضور مرحمت نشور یغہ کلتورلوب مظہر عفو جرائم ومحل لطف وکرم بولغان، اوشبو رئیس قریش ابوسفیان ابوجہل شقی دن کین اعدای دین اسلام نینگ رئیس لیقی نے عرہ سیغہ آیب اسلام نینگ امحاسی، ومسلمان لار نینگ افناسی، اوچون اتحاذ قیلینغان ہیچ برتشبثت خائبانہ دن تارتینما غان برکیشیدور، خصوصاً اُحُد غزاتیدہ حضرت حمزہ رضی اللہ عنہ نینگ جگر شریفی نے پارچہ قیلماق، ودل وجگری نے کیسیب آلمک درجہ سیغہ تیکان وحشی لیق ایش لارنے وجودغہ کلتورگان برکیشی ایدی، شوندا غ اسلام اہلی نینگ جگرلاری نے نیش جفا برلہ آزاد قیلغان برتجاوز پیشہ مے عفو قیلماق، والکا بشاشت کو رسا یتیب انے محل عاطفت واحسان ایلامک ہیچ ممکن مودور، بوکون واکی اعلای تمدن دہ بولغان دؤل متمدنہ دن موندا غ ایش وقوع پذیر اولمکی اولور، مونینگ ممکن ایماسلیکی تویاش کبی ظاہر دور، لیکن رسول اکرم نینگ عفو وصفح ولطف وکرم، روحی ایلہ تولغوزولغان فطرت کاملہ سی دوست ودشمن نے فرق ایتمای بارچہ غہ برابر فیضان ایتمک دہ بولغانلیق دن ابوسفیان نینگ رسول اللہ نینگ واسلام حقیدہ ارتکاب ایتکان جرائم عظیمہ سے اصلا یوزیغہ اورولمای، محل عفو بولمک نینگ تاسیدہ اول مظہر لطف بولدی، منا موندا غ فضیلت عالیہ وجود مسعودی ایتمک دہ بولغان برذات کریم صاحب خلق عظیم آتالمک غہ ورحمۃ للعالمین لقبی ایلہ سرفراز قیلینماق غہ، سزاوار ایماس مودور)

اندن سونگ رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت عباس غہ بیوردی کہ ابوسفیان نے عساکر اسلام نینگ محل مروری بولغان ایکی تاغ آراسیدا کی یول نینگ کنداری دہ توختاتکیل، تا اللہ تعالے نینگ جنود نصرت مرفودی انینگ آلدیدن اوتکان دہ اولار نینگ شوکت وسطوتینی کورسون، حضرت عباس ایتادور، پس ابوسفیان نے ایلتیب امر بنوی ایلہ مقام مذکورہ دہ توختاتیم، ہر بر قبیلہ رنگارنگ بیراق لارا نینگ آلدیدن کیچورایدیلار، ہر بر قبیلہ اوتکانده ابوسفیان مندن سورارایدی کہ یا عباس بوقیسی قبیلہ دور، من ایتورایدیم بوفلان قبیلہ، اول ایتورایدیکہ مینینگ بوقبیلہ ایلہ یمہ ایشیم بارتاہمہ قبیلہ لارا دتوب بولوب مہاجر وانصار دن مؤلف بولغان رسول اللہ نینگ کتیبۃ الخضراء نام لیق آلایی کوزی کوزی دن باشقہ تمام جدلاری تیمور ایلہ مسلح بولغان حال دہ، برشکوہ سکندرستوہ ایلہ اوتتی لار ابوسفیان ایتی سبحان اللہ یا عباس بولارکیمدورلار، دیدیم کہ بولار مہاجرین وانصار مردان سعادت نشان لاری دورکیم رسول اللہ بولار نینگ ایچیدہ کلیب تورو ب دور، ابوسفیان دیدی کہ بولار غہ مقابلہ قیلماقغہ ہیچ کمنی نینگ طاقتی کلماس یا اباالفضل واللہ کہ بردار نینگ نینگ اوغلی نینگ الیوم سلطنتی غایت عظمت دہ بولوب دور، دیدیم کہ اندا غ دیمہ بوسلطنت ایماس نبوت دور، دیدی آری نبوت دور،

(ابوسفیان موندن بریم یل مقدم قیصر حضوریغه چاقیریلیب رسول اکرم نینگ حقیده سوز سورولگان زمان ده، قیصر نینگ رسول اکرم دعوتی نینگ صحتی غه تمایل کورگوزگانینی، دیمز کون ده اسلام نینگ منتشر بولمک لیکی بارا سیده هیچ شبهه یوقلوغنی ئے بیلدورگانینی، کوروب ابوسفیان نینگ کونکلی غه اسلام نینگ چقلیغی نینگ تأثیری نفوذ قیلمیش ایدی، بوکون پیغمبر علیه الصلاة والسلام نینگ عفو وکرمی غه مظهر اولمک ایله، بوقدر شکوه وعظمت مآل احوال نینگ مشاهده سی، انکا اسلام نینگ علویتی نے وقدرت وحقانیتی نے تماماً بیلدوردی، دیگرهیچ دن بیری اسلام غه قارشی دلی تنگ وعداوت برله پرده لانگان ابوسفیان، بوکون اسلام نینگ بوقدرت وحقانیتی آلدیده بیون ایگیب حق لیقیغه یقیناً، اعتقاد قطعی حاصل قیلدی)

عباس رضی الله عنه ایتا دور سونگره دیدیم که، ایمدی تورمه مکه غه تیز یتیب قریش غه خبر بیرکلیب ایمان ایلتاسون لار، (بو قصه ده رسول اکرم صلے الله علیه وسلم نینگ عسکر لارنے تولا اوت لاریاندورمک غه امر قیلماق لیغی دن، وابوسفیان نے عسکر نینگ گذرگاهی ده تورغوزوب، عساکر اسلام نینگ سطوت وحشمتی نے، والله نینگ یولیده جان لاری نے نثار قیلغوچی مجاهد لار نینگ شوکتی نے، کورساتمک غه بیورمک لیکی دن، استنباط قیلینا دورکه، اسلام عسکر لاری اوزه بدبه وعظمتی نے اظهار اتیب دشمن دین کفار ایچره هیبت مهابت آوازه سی نے توشورمک، وکفار ایلچی لاریغه مسلمان لار نینگ کثرت وقوت وشوکت لاری نے وعده وهیئت لارینی کورگوزمک، جائز بلکه مستحب دور، انداغ که زمان سابق ده غرب وشرق داکی ملوک اسلام قبلورایدی لار ه)

تنبیه ای مؤمن لار، اعتبار نظری الله سبحانه نینگ اوز رسولی غه بیرگان وعده نصرتینی منصهٔ ظهور جلوه گر قیلیب متحقق ایلاگانینی تماشا قیلینگ کیم سوندن سکزیل مقدم قریش قومی نینگ آزار واذیتی شدتیدن، وقتل وهلاک اتیمکغه قصد قیلغانلیقی دن، ترک خانمان ایلاب، مدینه غه اذن الهی ایله هجرت اختیار اتیکان، وکفار جفاکار لار تعقیبی دن قورقوب صاحبی ایله غار ده اختفا ایلاب کیچه لار غیر جاده ایله قطع راه اتیب، هجرت گاهی غه تیکان، رسول الله بو مدت قلیله ظرفیده امداد الهی ایله بوقدر عساکر نصرت مآثر ایله کلیب، جزیرة العرب ایچره بارچه نینگ اشرفی ومحترمی بولغان قریش قومی اوزره بوکون تمام غالب لیق ایله داخل بولادور،

بوآیش اول رسول کریم نینگ اوزی بے شبهه صدق وحق لیق اوزه بولوب کلتورگان شرعی نینگ بے شبهه راست لیقیغه وحقانیتی غه آشکارا دلیل وبرهان دور،

پس ای مؤمن لار سیز لار موهر باب ده امداد آلهی دن مأیوس اولمای اجرای امور دینیه ده ثبات ورسوخ اوزره بولمکینگیز لازم دور،

صحیح بخاری ده اتیب دور (کتیبهٔ خضراء ده) انصار نینگ بیراقی سعد بن عباده رضی الله عنه ده ایدی، ابوسفیان قاشیدین اوتکان چاغده سعد رضی الله عنه دیدی که یا اباسفیان الیوم یوم الملحمة

تستحل الکعبہ یعنی بوکون قیتغ برقتال بولادور غان کون دور، بوکون کعبہ ٹینک حرمتی حلال سنا لادور غان کون دور۔

پس ابوسفیان دیدیکہ ای عباس جبذا یوم الذمار، نہ اوبدان اولوردی قوم واتباع حمایہ سنی چون حرب ایتمک، وقدرت بولسہ اولار غہ یاردم بیرمک، دمہا جرلار ٹینک بیراقی زبیر بن العوام رضی اللہ عنہ ده ایدی، رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم ابوسفیان نینگ روبروسیغہ کلگان چاغ ده ابوسفیان دیدیکہ سعد بن عبادہ نینگ دیگان سوزی نے ایشیتدینگ مو رسول اللہ دیدی کہ سعد نیمہ دیدی ابوسفیان سعد موندا غ موندا غ سوز قیلدی، دیب نقل ایتی، رسول اللہ دیدی کہ سعد خطاب دیب دور، ولیکن بوکون انداغ برکون دور اندہ اللہ سبحانہ کعبہ نینگ تعظیمی نے ظاہر قیلا دور، وائدہ کعبہ غہ پوشش یا پیلا دور ۵ اھ۔

سونگرہ رسول اللہ دماء غہ مانع بولمک اوچون، سعد بن عبادہ غہ کیشی یبا ریب بیراق نے اینیک قولی دن آلیب اوعلی قیس غہ تافشورمک غہ امر قیلدی،

بوواقعہ لاردن سونگ اسلام نینگ شوکت وسطوت حقانیہ سیدن قلبی تأثر برلہ مالا مال بولغان ابوسفیان، شتاب بیلان یوگوروب مکہ غہ وارد بولدی، وآواز بلند برلہ قریش غہ ندا قیلیب دیدی کہ ای معشر قریش مناسیز ٹینک اوستیگیز غہ محمد اول قدر قوتشون برلہ کلدی کہ، اول عساکر ظفر مظاہر غہ مقابلہ قیلماق غہ سیز لاردہ ہیچ طاقت یوقتور، قریش دیدیلار کہ اندا غ الیسہ مو ٹینک چارہ سی نہ دور، ابوسفیان دیدی کہ محمد موندا غ امر بیردی کہ ہرکیشیکہ ابوسفیان نینگ حویلی سی غہ کیرسہ، اول کیشی امان ده دور، قریش دیدی لار کہ برتنہا سی ٹینک جویلی نگ غہ بوقدر خلق پیخوک التجا قیلا آلا دور، ابوسفیان دیدی کہ کیمکہ مسجد غہ پناہ آلسہ، اول کشی امانده دور، وکیمکہ اوز ایشیگی نے محکم برکیتیب اویی ده اولتورسہ، اول کشی امان ده دور بوسوز لار نے آنگلاب آدم لار متفرق بولوب مسجد غہ وادی لاریغہ پناہ آلمک گہ باشلادی لار،

تنبیہ اسلام دین حقانیت تلقینی نے عیب دار اتیمک غہ چالیشیب، ناحق افترا لار وبہتان لار نے انکا استناد ایلاب، انصاف دائرہ سی دن چیقیب تنقید قیلغوچی اجنبی لار، ابوسفیان جانب نبوی وعہد بیورولغان اوشبو عفو وصفح دن مستفید بولغوچی قریش جماعہ سی اوچون اسلام نے قبول ایتمک شہرطی نے ذکر قیلماغان لیقی نے کوروب، اوز لاری ٹینک اسلام علیہ ده قیلغان افترا لار نے ثابجا ایکانلیکی نے اوراک ایتمک ایلہ، بشر مسار اولمک لاری لازم دور ۵)

بوطرف دن رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم زبیر بن عوام نے مہاجر وانصار غہ تعیین ایلاب، اوزیغہ مخصوص بیراق سنے مکہ نینگ یوقاری طرفیدہ

---

۵ ذمار انسان غہ حفظ وحمایتی لازم بولغان نرسہ نے ایتولار عرض وناموس وآبرو حرم غہ اوخشہ کہ اینیک اضاعتی آدم لار اورتاسیدہ بیہودہ فضاحت نے استلزام ایلار ۱۲ منہ۔

جُحُن[1] نام یرده نصب ایلاب قبۂ نبوی سنے اندہ تیکمک غہ مأمور قیلدی، وخالد بن ولید بے یرنچہ قبائل غہ امیر قیلیب جیوش میمنہ ایدہ مکہ نینگ تو بان طرفیدن کیرمک غہ امر قیلدی، وابو عُبَیدۃ بن جَرّاح رضی اللہ عنہ بے پیادہ سلاح سیز عسکر لار غہ امیر قیلدی، پس عساکر اسلام محلف محل لاردن مکہ غہ قدم تویلق غہ باشلادی لار،

— مکہ نینگ تو بان طرفیدہ خالد بن ولید کیرادور غان محل دہ خزاعہ قومی غہ تجاوز قیلغان لار عساکر اسلام غہ قتال ایتمک اوچون تورگان ایدیلار، بولار نینگ ارا سیدہ صفوان بن اُمیّہ وعکرمۃ بن ابی جہل وسُہیل بن عمرو کبی برمونچہ آدم لار برمونچہ جماعت برلہ اعلان قیلیغان عفو عمومی غہ رغماً مقاتلہ اوچون حاضر بولمیش ایدی لار، بولار حضرت خالد نینگ تیغ لیق ایدہ کچمک لیکی غہ مانع بولوب مقابلہ قیلماق ایلہ مقاتلہ غہ باشلادی لار، حضرت خالد هم بولیدن مانع بے یراق قیلماق اوچون مقابلہ کورگوزمک غہ مجبور بولدی وتوزع غہ کلگان محاربہ اثنا سیدہ حضرت خالد نینگ جالد نینگ عسکری دن ایکی نفر شہید، ومشرک لاردن اون ایکی ایلہ یگرمہ تورت میانہ سی دہ مقتول بولمیش دور، شہیدان اسلام کُرز بن جابر فہری رض وخُنَیس[2] بن خالد بن ربیعہ رضی اللہ عنہما دور، بولار عسکرون یراق توشوب باشقہ برپول غہ کیرمک ایلہ شہید بولمیش لار، سونگرہ مشرک لار منہزم بولوب آرقہ غہ چیکینمک غہ باشلادی،

بو آرادہ رسول اکرم صلے اللہ علیہ وسلم مکہ نینگ بلند طرفی عقبہ دہ تورروب مکہ نینگ اسفلی دہ مضارب قیلماق دہ بولغان لار نینگ قیلیچ لاری نینگ لمعان وچاقنی سے کورروب، بو نیمہ ایش دور، من تأکید برلہ قتال دن منی قیلمادیم مودیب، فوق العادہ متأثر بولدی، چونکہ رسول اللہ قان تو کولماسلیک اوچون قطعی امر لار برمیش ایدی، اصحاب کرام دیدی لار کہ شاید کہ خالد بن ولید غہ مشرک لار طرفیدن مانع لار مقابلہ قیلیب مقاتلہ قیلغان بولغای لار، وخالد موچارہ تاپمای اولار نے مدافعہ قیلماق غہ مجبور بولغاندور، حضرت رسول اللہ دور حال خالد نے چرلامک غہ یوردی، حاضر بولغاچ دیدی کہ ای خالد نیچون قتال غہ مبادرت قیلدینگ حالبوکہ من سنی قان توکمک دن منع ایتیب ایدیم خالد رضی اللہ عنہ دیدی کہ قریش نینگ مُعاند فرقہ لاری یا نلاریغہ، جمع قیلغان مُعاند لاری ایلہ بیز گہ قتال باشلادی لار، وتیغ چیکیب بیز لار غہ حملہ کورگوزدیلار حالبوکہ من قلیم بار یچہ اوزومنی قتل دن توختاتیم،

ابن اسحٰق ایتادور رسول اکرم صلے اللہ علیہ وسلم نینگ یراق ہدایت اشراقی جوبن غہ مسجد الفتح قاشیغہ رکز قیلندی، حضرت رسول اللہ ثانۃ قصوا غہ مینیب، آرقہ سی غہ اسامۃ بن زید رضی اللہ عنہما نے مینددوروب، مکہ نینگ اعلی طرفیدا کی کدا[3] دن مکہ غہ داخل بولدی، رمضان نینگ یگرمنچی سے دوشنبہ گونیدہ

---

[1] جُحُن حاء مہملہ نینگ فتحی وجیم نینگ ضمی ایلہ مکہ نینگ مقبرہ سینہ یقین برمکان معروف دور ۱۲ منہ

[2] خنیس صحیح بخاری دہ حاء مہملہ نینگ ضمی سونگرہ باء موحدہ نینگ فتحی سونگرہ یاء ونونین معجمہ ایلہ مصغر اُحُبَیش بن الاشعر دیب دور کہ اشعر عالد نینگ بقی امیمش ۱۲ منہ

قزیل یول لوق بُرُوِ یمانے نینک برشقّہ سی نے مغجر قیلغان، ومبارک باشیدہ قراسلہ، وسلّہ نینک تختیدہ مغفرایدی، ولوای شریفی آق، ورأیتِ نصرت آیانے قرا، ونامی نے عقاب آثار ایدی لار حضرت رسول اللہ نینک بریانیدہ حضرت ابوبکر صدیق، وینہ بریانیدہ اُسید بن حُضیر رضی اللہ عنہما برگہ ایدی لار جناب رسول اللہ سورۂ فتح نے ترجمع ایلہ قراءت قیلیب کلورایدی،

اللہ ذوالجلال تعالے کمال لطف وعنایتی برلہ اوز پیغمبر یغہ عناد کورساتکان قریش قومی نے زبون ومغلوب قیلیب، مکہ فتحی نے مُیسّر قیلغانیغہ، وسلمان لار نینک غلبہ وشوکت وکثرتی غہ اظہار شکر دابراز تواضع ایلاب، باشی نے خم قیلیب، رحلی غہ ایگیلیب عاجزلیق پیش قیلورایدی،

(ای امتِ اسلامیہ جناب سیدالرسل صلے اللہ علیہ وسلم نینک زیادت تواضعی غہ وکرم اخلاقی غہ باقینک کیم، شوندای غ بر موکبِ عظیم، وشرفِ جسیم، برلہ دشمن لار اوستیغہ کلیب اولار غہ شکوہ وجلالی نے کورساتا دورغان ہنگام دہ ہم، ناقہ سی نینک آرقہ سیغہ اوزخادمی نینک بالاسی برخادمی نے میندوروب تواضع برلہ کیرمیش، بیز نینک زمانہ میزواکی متکبر لار وقارو عزتیمیز غہ خلل یتا دور دیکان اندیشہ ایلہ اوزاوغول لاری نے آرقہ میندوروب آلمک نے عار بیلادورلار، موندای غ کبر دن اللہ تعالے جناب پیغمبری نینک وجودمسعودی نے پاک قیلمیش دور، پس اہل ایمان نینک ہر فردی غہ واجب دورکہ جمیع امور دہ رسول اللہ نینک سیرت وروشیغہ اقتدا قیلمای، آخرت دن ہیچ برنصیب دہرہ سی یوق اہل تکبر وطغیان لار سیرتیغہ اقتدا قیلماق دن پرہیز ایلاگای لار۔

سونکرہ رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم خیمہ سیغہ نزول قیلیب ساعتی آرام آلغاندن کین قوقب ناقہ سی غہ سوار اولوب، آرقہ وآلدی دچورہ سیدہ مہاجر وانصار از وحامی ایلہ مسجد الحرام غہ داخل بولدی کعبۂ معظمہ غہ تیپ قولیدا کی تیاقی ایلہ حجر اسود نے استلام ایلاب تکبیر ایتی، اول حضرت نینک تکبیری غہ موافقۃً مسلمان لار ہم ترجیع برلہ تکبیر ایتی لار، حتی تکبیر آوازی دن مکہ زلزلہ غہ کلدی، ومشرک لار تاغ اوستیدہ نظر قیلیب تورار ایدی لار، رسول اللہ اوستیدہ طواف قیلدی، ناقہ نینک زمامی محمد بن مسلمہ رضی اللہ عنہ نینک قولیدہ ایدی، یتی شوط ایلہ طوافی نے تمام قیلیب ہر برشوط دہ قولی واکی مجنی ایلہ حجر نے استلام قیلورایدی، حالت طواف دہ رسول اللہ احرام دہ ایماس حلال ایدی دیمیش لار

صحیح بخاری دہ روایت قیلیب دور، ابن مسعود رضی اللہ عنہ دیمیش کہ فتح مکہ کونے رسول اللہ مکہ غہ داخل بولدی، حالبوکہ بیت اللہ چورہ سیدہ اوچیوز التمیش بت بارایدی، رسول اللہ قولیدا کی یغاچ بیلان اولارنے سانجیب آیتورایدی کہ جاء الحق وزہق الباطل ط جاء الحق ومایبدئ الباطل ومایعید اہ

وعبد اللہ بن عباس رضی اللہ عنہما دن روایت قیلیب دور، ابن عباس جناب لاری اتیب دورکہ رسول اللہ یوم الفتح دہ مکہ غہ داخل بولدی، حالبوکہ کعبہ غہ قویلغان اوچیوز آلتمیش بت بارایدی عرب قبیلہ لاری دن ہر برقبیلہ غہ مخصوص بت لار کیم قدم لاری تورغاشیم ایلہ محکم بیر کیتیلکان، پس رسول کلیب قولیدا کی یغاچی برلہ اول بت لار دن ہر برینہ اشارت قیلسہ اول یغاچ انکا تیگماس دن برون

اول بت یوزی برلہ یرغہ یقیلور ایدی،

القصہ رسول اللہ طوافی نے تمام قیلغاندن کین بنی عبدالدار دن بولغان عثمان بن طلحہ نے حاضر قیلدوردی، اندن کعبہ نینگ آچقوسی نے آلیب باب شریف نے آچتوروب کعبہ نینگ ایچیغہ داخل بولدے، وکعبہ نینگ ایچیدہ صورت لار نے کوردی، واول صورت لار ایچرہ حضرت ابراہیم و اسماعیل علیہما السلام صورت لار ینی ہم کوردی کہ استقسام ازلام قیلیب تورغوزدلوب دور لار رسول اللہ دیدیکہ مشرک لار نے اللہ لعنت قیلسون قسم بنام اللہ کہ بو ذات لار ہرگز استقسام ازلام قیلغان لار، دینہ کعبہ نینگ ایچیدیغاچ دن یاسالغان برکبوتر نینگ صورتینی کوردی، دانے اوزقولی برلہ سیندوروب تاشلادی، اندن اوزگہ صورت لار نے ہم محو قیلماق غہ بیوردی، سونگرہ باب شریف ایلیدی وکعبہ معظمہ نینگ ایچیدہ جناب رسول اللہ واسامۃ بن زید وبلال قالدی لار، پس رسول اللہ باب شریف مقابلی داکی جدار غہ یقین باردی، تا اول حد نجہ کہ رسول اللہ بیلہ جدار میانہ سیدہ اوچ ذراع مقداری قالدی اولجایدہ توروب نماز اوقودی سونگرہ بیت معظم نے دور قیلدی، وہر کنجی دہ تکبیر ایتی، واللہ سبحانہ نے وحدانیت برلہ یاد ایلادی، سونگرہ باب شریف نے آچتی، حالبوکہ امان ایتاب کلگان قریش جماعہ سی مسجد الحرام غہ تولوب صف در صف بارچہ سی جمادوک سکوت وسکونت اوزرہ بولوب رسول اللہ نینگ حقیمیزدہ نیمہ ایش قیلادوردیب انتظار دہ تورمیش ایدی لار،

پس رسول اللہ باب شریف نینگ ایکی بازوسی نے تولوب توروب یوزی نے آدم لار غہ قیلیب خطبہ اوقودی، ودیدی کہ لا الہ الا اللہ وحدہ لاشریک لہ صدق وعدہ ونصر عبدہ وہزم الاحزاب وحدہ خطبہ ایچرہ برمونچہ احکام لار نے بیان قیلغان دن کین دیدی کہ، ای معشر قریش اللہ تعالے جاہلیت نانی نینگ کبر وغروری نے، وآتا وبابا لار برلہ فخر قیلیشماق نے، سیزدن کیتکوردی، ہمہ انسان لار آدم اولادی دن دور، وآدم ایسہ تفراق دن یراتیلمیش دور، سونگرہ بو آیت نے اوقودی یا ایہا الناس انا خلقناکم من ذکر وانثی وجعلناکم شعوبا وقبائل لتعارفوا ان اکرمکم عند اللہ اتقاکم ان اللہ علیم خبیر، سونگرہ آلدیدہ

---

۱ استقسام ازق لار ایلہ فال آچمق دور ۲ ازلام جاہلیت ایامی دہ عرب لار فال اسباب قیلغان، ازق لار دور مثلاً بر کیرسہ برایش غہ شروع قیلماق نے ارادہ قیلسہ ازق نینگ بریغہ قیل دیکان امر نے وبریغہ قیلمہ دیگان نہی نے یازیب برنرسہ نینگ ایچیغہ اے تو یا لار ایدی سونگرہ قولی نے سایب ازق نے آرایدی واول ازق دن قیسی برکہ قولیغہ چیقسہ اینگ حکمی برلہ عمل قیلور ایدی ۱۲ منہ،

۳ معنی آیت ای آدم لار تحقیق بیز سیز لار نے بر ایرہ بر خاتون دن یراتدوق وسیز لار نے شعب لار (یعنی برنسل غہ تابع اولوغ جماعت لار) وقبیلہ لار قیلدوق تا سیز انسان لار بر برنگیز ایلہ تانوشقالیسیز تحقیق خدا نینگ قاشیدہ سیز نینگ اینگ حرمت لکینگیز گناہ دن اینگ ساقلانغانگیز دور تحقیق اللہ تعالے سیزدہ نینگ ظاہر وباطن لار نینگیز نے بیلگوچی دور ۱۲ منہ،

ہیچ بر عفو قیلینماس لیق مرتبہ دہ جنایت لارغہ ارتکاب ایلہ گناہکار بولوب قیلغان قبائح لاریغہ نہ یتکلیغ جزا لارغہ مستحق اولمک لازمینی کوزتوتوب تورگان قریش قومی غہ دیدی کہ ای معشر قریش سیز لار نینگ قیلغان نقص عہد نیکیز و اسلام علیہیدہ اصرار ایلہ قیلغان بدکردار لیقینگیز مقابلیدہ اوزلار نیکیز غہ مندن نہ نیکلیغ معاملہ ظہور غہ کلمکی نے کوزتوتاسیز ۵

قریش جماعتی رسول اللہ نینگ نسبًا و حسبًا اصیل و کریم ایکانلیکی غہ وعفو و لطف ایلہ فطرت عالیہ سے مجبول ایکانیغہ ایشانچ واعتماد لاری تمام راسخ بولغانلیقدن اول نبی کریم نینگ اوزلاری حقیدہ قیتیغ بر معاملہ کورگوزمکی نے کوزتوتماس ایدی لار بنابرین جوابیدہ دیدی لار کہ بیز نینگ گمانیمیز لارغہ و بدان معاملہ قیلا دور کرم دہ کمال مراتب دہ بولغان برقرداش دور واصیل برقرداش نینگ اوغلی دور دیمک دن باشقہ ایماس دور (یعنے اوزونگ کرم و مرحمت صفت سنیہ سی ایلہ متصف بولغانینگ تاشیدہ آباء و اجداد ینگ مواصالت و کرم برلہ مشہور دور لار سن عالا کمال غلبہ و قدرت تمام برلہ بیز لارغہ غالب و مسلط بولدینگ و بیز نینگ قیلغان کردار ناہموار یمیز مرکافاتیدہ قیلدارغ کہ جزائے خوالا سانگ بر مک غہ متمکن دور سن اصالت و کرمینگ غہ تمام اعتماد یمیز بار لیغی دن سندن خبردن اوزگہ نے کوزتوتماس میز و گمان قیلماس میز ۵)

رسول اللہ نینگ عالی جناب لیغی قریش غہ معلوم ایدی اول جناب نینگ فضائل اخلاقیہ سی نے بعثت دن مقدم کوب یل لار تجربہ قیلغان قریش قومی نبوت دن سونگ ہم اول عالے جناب لیق سجیۂ عالیہ سی نے ہیچ بر طرز ایلہ یوتکالما گانلیکی نے قطعی بیلور ایدی لار بنابرین موندارغ اوزلاری نینگ گناہکار لیک جزاسی نے کورماسلیک لازمینی کوزتوتوب بو جواب نے بیردی لار اما رسول اللہ اولار نینگ گمانی نینگ فوقیدہ اولار غہ بر عالی جناب لیق کورساتتی اندارغ کہ قیلغان کردار لاری نینگ برابریدہ اولار برجزا غہ دوچار ایتمک دن تاشقاری ارتکاب ایتکان بتون جنایت لاری بار اسمدہ اولار نے مؤاخذہ قیلماق و سرزنش و عتاب ایتمک ہم لایق ایماسلیکی نے اولار غہ بیلدوردی و دیدی کہ بوکون من سیز لارغہ اول سوز نے ایتورمن کہ برادریم یوسف مصردہ اوزخویش لاریغہ ایتمیش ایدی لا تثریب علیکم الیوم یغفر اللہ لکم و ہو ارحم الراحمین ۵ بوکون سیز لارغہ ہیچ بر سرزنش و ملامت یوقتور اللہ تعالے سیز لار نینگ گناہ لار یکیز نے مغفرت قیلا دور زیرا کہ اول اللہ ارحم الراحمین دور اذ ہبوا فانتم الطلقاء باچہ لاریکیز آزاد دور سیز

ای بصیرت و ہوش ارباب انصاف و وجدان رہنمالیقی ایلہ نظر قیلینگ کیم جناب رسول اللہ نینگ قریش قومی غہ کورساتکان اوشبو عالی جناب لیقی نہ قدر بیوک مراحم پروزلیق و عفو آئین لیق دور

معلو بینگیز دور اوشبو توقع عفو اتیت کلیب مرحمت بنوی دن لائل لاری نینگ فوقیدہ نائل کرمت اولگان قوم لار اندارغ بر جنایت کار رقوم ایدی لار کہ بو لار نینگ اسلام اہلی غہ قیلما غان ہیچ وحشی کردار لیق لاری قالمایش دور بو لار نینگ دست آزار یستیدن مسلمان لار نے تضییق و تعذیب

ایتمک اوچون اولارنینک بوتون حقوقِ قومیه لاری نے وقواعدِ اخلاقیه لاری نے ہیچ فروا سیز یا
ایتکان لار، حتی مسلمان لار، اولارنینک طاقت فرسا جوروا ذیت لاریغه چیدایالمای، ترکِ خانما
ایتمک غه مجبور اولوب نیچه بارجبشه غه ہجرت قیلغان لار، بوظالم لاراول مظلوم لارغه وطن لاریده قیلغان
آزار وجفالاریغه قناعت قیلمای ہجرت قیلیب بارگان محل لازیدن ہم قوزغاب، اولارنے جان ده سرسان
وپریشان قیلماق غه ممکن قدر تشبث ایلامک ده بولغان لار، مسلمان لار بولارنینک ظلم وجورید ن قاچیب
نه یرغه کیتسه لار اولارنینک یعقبی دن قوتولالمای غان لار، رسول الله نینک اوزی ہم عاقبت ہلاکیغه اجماع
ایله جزماً قصد ایتکانلاریده بولارنینک شرّی دن ترکِ وطنِ مألوف ایلامک غه مجبور اولوب، مدینه غه ہجرت اختیار
ایتکان، اول بے امان اعدالارنینک تعقیبی خوفیدن نیچه کون لارغاروه اختفاء ایلاب، کیچه لاریول سیز چول لارنے
قطع اتیب راهِ مقصد غه یوز کلتورمک مشقت لاریغی چیککان، باوجودِ وطنِ مألوفی دن کیچیب غربت نے
لازم توتمکی غه ہم قویمای، اول معاندِ لاراول حضرت نینک امری نے باطل ومحو ایتمک بارا سیدا استطاعت
لاری باریچه اجتهاد ایتمک غه کیرشکان لار، نیچه بارجنودِ بیشمار ایله مدینه اوستیغه ہجوم ایلاب، اسلام ومسلمان
لارنینک زوال واضمحلالی غه سعی قیلغان لار، واوزلاری نینک سعی لاری نتیجه سیز قالغان ده باشقه دشمن
لارنے مسلمان لارنینک قصدواذیتی غه اعزاء ایلاکان لار،

منار رسول الله نینک عفوومرحمتِ کریمانه سیغه ہیچ لوم وعتاب سیز مظهر بولغان مکه اہلی لارے موندا غ
برجنایت کارِ وحشی کردار ایله یلار، واولارنینک مسلمان لارحقی ده قیلغان جنایت لاری بوقدر وحشیانه
ایدی ۵ پس حقوقِ انسانیه نے بتون پایمال قیلغان وبیگناه انسان لارنے ہرگونه ظلم وتضییق غه دوچار
ایلاگان، موندا غ قباحت پیشه برقوم، اینگ مدنے ملت لارنظریده، واینگ عدالت اساس بولغان قانون
حکمی ده اینگ قبیح جزا غه لایق کورولمکی مقرر ومحقق دور ۵

بولارنینک اول کردارناہموار لاریغه مقابل بیریلادورغان اینگ کیچیک جزا کردوساء لاری نینک
قیلیچ دن کیچورولمک لاری، وبرمونچه لاری نینک اوزون زمان لارحبس ایتیلمک لاری، وسائرلاری نینک
علی قدرحال اوزگه لارغه عبرت بولادورغان طرزده برارگونه عقوبت غه دوچار قیلینماق لاری سونگره من بعد
برارطریقه خصمانه حرکت ده بولماسلیک لاری اوچون قوت لاری نے ایزمک دن عبارت بولمکی نے ایجاب
ایتارایدی،

موندا غ بدکردار قوم غه قارشو مطابق قیلینا دورغان اینگ مدنی معامله بولارنینک ہیچ بولماغان ده
برقسمی غه مستثنا برجزا ابرمک وقالغانلے نے شدت لیک برعقوبت غه دوچارایتمک ایدی، دائماً غالب
لارنینک مغلوب لارغه روا کورگان معامله سی موندن عبارت ایرکانی دیک، اینگ مدنی قوم لارنینک محکوم
ملت لارغه قارشو قیلا دورغان حرکت لاری بودور، نبی لبشر فطرتے نینک اینگ قوت لیک سائق لارے
دن بیری انتقام آرزوسیدور، خصوصاً دشمن مغلوب وپایمال بولغان زمان بوآرزو بتون قوتی ایله حکم
فرماا ولور،

سنا اُمیدی عفو وکرم نینگ تمثالِ عجیبی بولغان رسولِ رحمۃ للعالمین شوندغ اعداءِ لدود عفو لاری مغلوب بولوب بیچارہ لیق ومسکنت کورگوزوب حضوریغہ کلگان چاغ دہ، انتقام آلمق آرزوسی نے قیلمای اول دشمن لارنینگ قیلغان بیحرمت لیک لاری نے بالکلیہ عفو اتیب، اصلا بے ادب لیک صادر بولماغان کیشیلار قطاریدہ ایلاب کوم وعتاب غہ ہم شایان ایتمادی، حتی اولِ حال وہ مہاجرین نینگ غصب قیلینیب آیغان اموال واملاکی نے ہم قریش دن استرداد ایلامک بارسیدہ بر سوز قیلمادی بلکہ بالعکس مہاجرلارنینگ اول حق لاری دن فراغت ایتمک لاری طلب قیلیندی، آیا موندن اولوغ عفو وحلم، وموندن زیادہ لطف وکرم بولورمو،

درحقیقت رحمۃ للعالمین لقبِ ہمایونے ایلہ وصف قیلغان نبیِ کریم نینگ شانِ عالی سی غہ شوندغ معاملہ لایق وسزاوار دور، بناءً علیہ فخرِ عالم اولمک غہ سزاوار اول دور، ابتدایِ عالم دن تابو آن غہ قدر صفحاتِ تواریخ غہ نظر مطالعہ سالینسہ، رسولِ اکرم دیک اصلا اوزی نینگ بے امان دشمن لاری نے اینگ عالی جنابانہ بر عفو وکرم غہ لایق کورگان بیہ برکشی اولمکانلیکی کورولمایدور،

حضرت عیسی نینگ زمانیدہ اوزی نینگ خصمِ جانے بولغان انسان لارغہ بوقدر انسانیت پرور ومساعد ایلہ معاملہ ایلامک، وبو طریقہ عالیجنابانہ عفو وصفح کورسامک، مثال لاری اولمکانلیکی نے تواریخ ایام ذکر قیلناب دور، تو غریسی بوکیم حضرت عیسے علیہ السلام اوز فطرت کریمہ سیدا کی جبلی بولغان عفو وصفح شیمہ سینی اظہار ایتمک غہ فرصت تاپالماب دور، چونکہ اول جناب اوزی غہ ظلم ایتکان دشمن لارنیغہ قارشو غالب بولمک موقعی غہ نائل بولالماب دور،

اللہ تعالے نینگ وعدِ صدقی ایلہ رسول اللہ غہ اوشبو فتح اعظم یوز کلتوردی، لیکن مکہ نینگ فتحی دن ہم مہم نصرت مکہ لیک لارغہ بیرلیکان عفو عمومی ایدی، بو عفو خلق نینگ کوکلی نے تسخیر قیلدی، ابوسفیان دیک اسلام نینگ اینگ دشمن خصیمی بولغان آدم لار، اسلام نینگ بویلہ عالے جناب لیغی دن متأثر بولدی لار،

تعالیم اسلامیہ نینگ اوشبو اخلاقِ علویہ سی، اسلام دشمن لاری نے ہرگونہ اسباب محالفت دن مجرد قیلدی، مکہ اہلی مسلمان لارنے ہر قسم عقوبت وعذاب غہ دوچار قیلغان زمان لاردہ، بو گروہ ظلم دیدہ دیدہ لارغہ تسلیہ اوچون طرفِ الٰہی دن وارد اولغان وعودِ الٰہیہ نینگ نیچوک متحقق بولغانلیقی نے اولارا وزکولاری برلہ کوردی لار، اسلام نینگ اینگ دشمن لاری قوایِ متحدہ ایلہ اسلام اہلی غہ ہجوم قیلغان دہ اولارغہ انجق جزئے برضرر تیکوزمیش ایدی لار، الحق فعلو مضمونیچہ بوکون اولار، اسلام اہلی قاشیدہ تمام مغلوب بولوب ہیون ایگیب عفو طلبی دہ تورالار بو حادثہ دین اسلام حق لیقی غہ اینگ قطعی بر دلیل بولغان جہتدن، مکہ اہلی نینگ دلی داکی آخرتی شبہہ اثری نے ہم ازالہ ایلادی،

بوزمان لاردہ موعالمِ اسلام تمام مشکلات ایلہ احاطہ قیلنماق دہ دور، بوتون اعدایِ اسلام اتفاق یریوزیدن یوق قیلماق غہ سعی قیلورلار، بلکہ دنیا نینگ تمام دُوَلِ اجنبیہ لاری اتفاق نے محو ایتمک غہ

قصد قیلورلار، لیکن کورامیزکہ قدرتِ الٰہیہ اسنے عصرِ اول دہ حفظِ ربانی سیدہ دشمن لارنینگ قصدیدن محافظت قیلغان دیک ساقلاب تورادور، دین حق نے بتون بنی بشر نینگ قدرت وقوہ سی محو ایتمک غہ مقتدر بولالماسلیغی نے تمام عالم غہ اثبات ایتادور)

پس حقایق اسلامیہ مکہ اہلی نینگ کونکل لاری نینگ اینگ سویدا سی غہ یرلاشیب شبہہ دن ہیچ براثر قالماغاچ، ہمہ لاری فوج فوج کلیب دائرۂ اسلام غہ داخل اولمک غہ باشلادی لار،

ابن اسحٰق اتیب دور رسول اللہ یوم الفتح دہ صفادہ اولتوروب اہل مکہ دن بیعت آلدی، چونک و کیچیک ار وخاتون ہمہ کلیب، کلمۂ شہادت نے دیب بیعت قیلدی لار، بیعت قیلغانی کلگان آدم لاردن بیری، رسول اللہ نینگ قاشیغہ کلگان وقت دہ ہیبتِ نبوّت دن قولی واعضاسی تیتراگانی توردی، رسول اللہ انکا دیدی کہ سکونت وآرام اوزرہ بول، من پاوشاہ ایماس دورمن، من بوسام آفتاب دہ قاقلاغان گوشت نے ییب یورگان عربیہ برخاتون نینگ بالاسی دورمن،

(ای مؤمن لار باقینگ حضرت رسول اللہ نینگ اوشبو کلام تواضع انضمامی غہ کہ، اول حضرت رسالت منقبت ہیچ برموضع دہ ہضمِ نفس واضع دن خالی بولمباب دور، بیزاہل اسلام نینگ ارباب مناصب وجاہ لاریمیز، رعایای مسلمین غہ معاملہ قیلماق دہ، واصحاب ثروت ودستگاہ لاریمیز، فقرا ومساکین غہ کلام وخطا ایلامک دہ، رسول اللہ نینگ موندا غ کلام دُرربار تواضع مداری نے یادلاریغہ گلتوروب روش رسول اللہ غہ اقتدا قیلماق دہ بولسہ لار، نہ عجب اوبدان بولورایدی)

رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم ایرگاک لاردن بیعت آلیب بولغاندن سونگ خاتون لار بیعت قیلدی لار، (خاتون لار بیعت لاری نینگ ذکری، واول ہنگام دہ ہند رضی اللہ عنہا نینگ قیلغان سوز لاری، ان شاء اللہ سورۂ ممتحنہ تفسیریدہ ذکر قیلینما دور)

(یوم الفتح دہ واقع بولغان لارنینگ فوج فوج کلیب بیعت قیلماق لاری وداخل اسلام بولمک لاری یارچہ سی اختیاری واوزمیلِ قلبی لاری برلہ بولوب تورمک دہ ایدی، وہیچ برفرد جبر واکراہ ایلہ اسلام نے قبول قیلماق غہ شوق قیلمادی، اہل ایچیدہ اسلام نے قبول قیلغان لارہم بارایدی لیکن بولارنینگ ہیچ بری بوبارہ دا آدمی برتجاوز غہ ہم اوچرامادی لار، بولار اوزلاری نینگ قدیمکی آئین بت پرست لیک لاریدہ ثابت قدم بولوب تورمیش لار، شونداغ بولسہ موا اہل اسلام طرفیدن اینگ مشفقانہ معاملہ کورمیش لار طرفین نینگ آراسیدا کی مناسبات اول قدر دوستانہ ایدیکہ مکہ فتحی دن سونگ واقع بولغان حُنین غزاتیدہ[1] ہرایکی طرف نیان میان توروب یعنی بربریغہ معاونت بیرمک دہ بولوب حرب ایمیش لار،

حاصل کلام مکہ نینگ فتحی اسلام نینگ ہیچ بروقت قیلچ کوچی برلہ انتشار اتماگانلیگی غہ اینگ قطعی دلیل دور، اگر واقع دہ اسلام نے ہرکیشیغہ جبراً قبول ایتدورمک بولسہ ایدی انے وجود غہ۔ کلتورمک غہ فتح مکہ دیک

---

[1] یعنی اہل اسلام وادرزآمینی دہ ثابت قالغان مشرک لکی لار ۱۲ منہ۔

مناسب برفرصت تاپیلماس ایدی، البته بوایش اندہ وقوع غہ کلتورایدی، حالبوکہ فتح مکہ اثنا سیدہ برار آدم غہ اسلام نے کرہا قبول قیلدور دلغانیقی اصلا کُتُبِ احادیث وسیَرده مَروِی ایماس دور، یاورو عالم لاری موجود عوامیز نینگ صدقیغہ شہادت بیرادورلار، چنانچہ انگلیز مؤرخی مُویر موندا غ دیب دور رمکہ شہری غہ پیغمبر نینگ نفوذی یرلاشمک ایلہ برابر مکہ خلقی یڭگی دین نے ہنوز قبول ایتماگان نینگ نبوتینی تصدیق قیلماغان، ایدی لار، بلکہ حضرت محمد مدینہ ایچرہ تو تمک بولغان مسلکی نے بویردہ ہم ہری ایلاب، خلق نینگ ہیچ برجبر واکراہ دورچار اولماس دن اوز اختیاری ایلہ ہدایت تاپمکی نے ترجیح ایتمیش ایدی ۵)

رولینسون ایتادور (مسلمان لار ممالک مفتوحہ دہ مظالم ارتکاب ایتماب دورلار وہیچ برملت غہ اسلام نے قبول ایتدورنک اوچون جبر واکراہ ایلاب اولارنے قیلیچ دن کیچورماب دورلار د)

یوقاریدہ یازیلمیش ایدی کہ اسلام عسکرلاری مکہ غہ کیرادورغان ہنگام دہ عکرمۃ بن ابی جہل معیتی غہ برموپچہ آدم لارنے یینجب عفو عمومی اعلانی غہ رغماً اسلام اہلی برلہ مقاتلہ ایلامک نے ایستاب، خالد بن ولید نینگ عسکریغہ تجاوز نے باشلاب ہجوم ایتمیش ایدی دیب، مسلمان لار شہر مکہ نے ضبط ایتکان اثنا دہ اول اوز قیلمیشے نینگ جزاسی دہ قتیغ برعقوبت غہ دوچار اولمک دن قورقوب جانینی قوتقارماک اوچون فرار اختیار ایتمیش ایدی، عکرمہ نینگ خاتونے رسول اکرم صلے اللہ علیہ وسلم غہ مراجعت ایلاب، ایری نینگ جنایتی عفو قیلیمساق لیغی بار اسیدہ رجاء قیلماق ایلہ، رسول اللہ نینگ نہایت میہر عفوی دن[1] قابلِ عفو بولماغان بوجنایت کردار ہم قابلِ مخطوظ وبہرمند بولدی عفو بولدی، حتی عکرمہ استیمان اوچون حضور نبوی غہ کلکان دہ انکا اورنیدن تورروب بشاشت کورساتیب مرحبا دیدی، ورداِی مبارکینی انکا تاشلادی، عکرمہ شہادتین سے اتیب حیاء دن باشی نے توبن سالیب اولتورگاندہ دیدی کہ، ای عکرمہ مینینگ قدر تیم تیکان ہربرنرسہ نے کہ سورا سانگ البتہ من انے سنکا عطا قیلامن، عکرمہ دیدی کہ ہربرعداوتی کہ سنینگ حقینگ دہ روا کوروب دورمن انینگ مغفور بولماکی نے منینگ اوچون خداون تیلاگیل، رسول اللہ دیدی کہ ای اللہ عکرمہ ہربرعداوتیکہ منینگ حقیم دہ قیلمیش ایدی، وہربر سوزی کہ منینگ شانیم دہ دیمیش ایدی، انے اندن مغفرت قیلغیل، دیپ دعوۃ عفو نینگ نے انینگ گناہی اوزرہ یافغیل، پس عکرمہ فضلاء صحابہ دن بولدی،

رسول اللہ نینگ عم محترمی سیدنا حمزہ رضی اللہ عنہ نینگ قاتلی وحشی واول سید الشہدا انینگ جگر نبی پارچہ لاب چاینا گان وقانینی ایچکان ہند، بنت عُتبہ ہم بوعفو عمومی دن بہرمند اولدی لار

---

[1] چونکہ عکرمہ رسول اللہ غہ اینگ قتیغ اذیت قیلغوچی لاردن ومسلمان لار نینگ ضرریغہ اینگ کوب سعی ایتکوچی لاردن ایدی بوجنایتی نینگ اوستیغہ اول عفو عمومی اعلانیغہ رغماً خالد بن ولید عسکریغہ تجاوز ایلاب ہجوم غلبہ کان برجانی ایدی ۱۲ منہ،

دہم رسول اللہ غہ قبل الہجرۃ قتیغ عداوت وتورلوک وتورلوک اذیت دہ بولمک نینک تاشیدہ
مکہ دن مدینہ غہ ہجرت قیلماق غہ چیقغان رسول اللہ نینک کریمہ سی زینب رضی اللہ عنہا نینک مینگان
تیوہ سی نے یولدہ توسوب قورساقیغہ نیزہ چیقغان، رسول اللہ نینک کریمہ سی زینب رضی اللہ عنہا نینک
مینگان تیوہ نے سانجیب آزار قیلغاچ، تیوہ اول بانوی جہان نے برتاش نینک اوستیغہ یقیتیب
انینک ضربیدن حملی ساقط اولوب، بوسبب ایلہ اول سیدۂ امت بیمار بولوب اندن ساقایالمای
عالم دن کیتکنی غہ باعث بولغان، یعنی رسول اللہ نینک کریمہ سی نینک وفاتیغہ سبب بولغان، ہبار
بن اسود ہم، حضور مرحمت نشور نبوی غہ کلیب یارسول اللہ سندن قاچیب اوزومنی ہریان یاشوروم
بلادِ عجم غہ چیقیب کیتمک نے ہم ارادہ قیلدیم سونگرہ سنینک لطف وکرمینک نے، وحقینک وہ تادانیلیق
ایلہ بیجرمت لیک کورگوزکان لارنینک جنایتی دن کیچمکینک نے یادیم غہ کلتوردوم، یارسول اللہ بیزلارے
شبہہ اہل شرک ایدوک، اللہ تعالیٰ سنینک سببینک ایلہ بیزلارنے توغری یول غہ ہدایت قیلدی
وہلاکت دن بیزنے قوتقازدی، پس ایمدی منینک نادان لیغیم نے کیچ، ومنینک جانیم دن طرف گرمینک
غہ تیگکان نالایق جنایت لارنے عفو قیل، تحقیق من قیلغان کردار بدیم غہ مُقِرّ، وگناہیم غہ معترف دورمن ہیمی
پس رسول اللہ انکا البتہ من سنینک جنایتینک نے عفو قیلدیم، اللہ سبحانہ سنے اسلام غہ ہدایت
قیلماق ایلہ سنکا احسان ایتی، اسلام ایلگاری اوتکان یمان ایش لارنے عفو قیلادور دیب، عفو عامی
دن انے ہم بہرمند قیلدی، بولارنینک بارچہ سے صمیم قلب ایلہ ایمان کلتوروب اہل اسلام زمرہ سیغہ داخل
بولدی لار، (رسول اللہ اوزلیغہ واتباعی غہ موندائ جفاکیشی نے اوروب سینہ سی نے مجروح ایتیب
دل دن چیقاس آزار لارنے بیرگان بے امان دشمن لارینی ہم عالیجناب لیق ایلہ عفو جہان شمولی
دن برخوردار ایلاب دور)

یوم الفتح دہ اوزینی یاشورگان لار جملہ سیدن ابولہب نینک ایکی اوغلی عُتْبہ ومُعَتِّب ایردی لار
عباس رضی اللہ عنہ اول ایکی سی نے حضور نبوی غہ کلتوردی، ہرایکی سی اسلام غہ داخل بولدی لار
حضرت رسول اللہ بوایکی سے نینک اسلامی غہ غایت دہ مسرور بولوب، ہرایکی سی نینک قولی دن
توتوب، ملتزم شریف نینک قاشیغہ آلیب کلیب ساعتی دعا قیلدی

یوم الفتح دہ رسول اللہ مسجد دہ اولتورگان چاغ دہ ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ باریب آتاسے
عثمان نے یتاکلاب آلیب کلدی، کوزی عاجز بولوب قالمیش ایدی، کنیہ سی ابوقحافہ دور، رسول اکرم
صلے اللہ علیہ وسلم ابوبکر صدیق غہ احترام کورکوزوب، دیدی کہ نیچون بوقری آدم نے اویدہ قویمای تصدیع
بیریب موندہ کلتوردینک، من مونینک زیارتیغہ اوزوم بارورایدیم، حضرت ابوبکر دیدی کہ یارسول اللہ
سنینک مونینک طرفیغہ قدم رنجہ قیلیب بارگانینک دن، مومینک سنینک جنابینگ غہ کلمکی احق
واَولی دور،

پس ابوقحافہ نے رسول اللہ نینک قاشیغہ اولتورغزدی، رسول اللہ انینک سینہ سی نے

مبارک قولی برلہ سیلاب، دنیا و آخرت نینگ سعادتیغہ تیمک داخل اسلام اولمک ایلہ مُبَشَّر بولوشی نے انکا بیان قیلدی، پس ابو قحافہ اسلام غہ داخل بولدی ابو قحافہ نینگ حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ دن باشقہ بالاسی یوق ایدی، رسول اللہ حضرت ابوبکرنے اسلام ایے قحافہ ایلہ مبارکباد قیلدی، حضرت ابوبکر دیدی کہ، یا رسول اللہ قسم بنام خدای یگانہ کہ سنی حق یلیق برلہ مبعوث قیلیب دور، ابو طالب نینگ اسلام بیلہ سرافراز اولمکی بے شبہہ، منکا اتام ابو قحافہ نینگ اسلامی دن زیادہ راق سرور بخش ایدی، زیراکہ ابو طالب نینگ اسلامی سینگ سرورینگ نینگ زیادتیغہ باعث دور، (باقینگ کہ اصحاب لار نینگ اقصای مراد مراد و اعلای مطلوب لاری، رسول اللہ عینگ خوشلوقی یمہ دہ بولسہ انے ایستاک و انینگ ایلہ خورسند اولمک، بولمیش دور، الحق تاریخ بولمک نینگ لازمہ سی بو دور)

ابو قحافہ نینگ باشی وسقالی کافور دیک آپ آق بولغان ایدی، رسول اللہ دیدی کہ انے قرارنگ دن باشقہ قیسی برنگ بیلان کہ بولسہ تغییر بیرینگ لار دیب،

(بو حدیث دن سقال نے قرارنگ نینگ غیری برلہ بویاماق نینگ جایز لیقی ہم بیلیندی)

صحیح بخاری دہ زہری دن روایت قیلیب دور، اول آتیب دور، عروۃ بن زبیر منکا خبر بیردی کہ عزوہ فتح دہ برخاتون اوغوریق قیلمیش، اول خاتون بنی مخزوم قبیلہ سی نینگ اشراف لاریغہ منسوب برعائلہ دن ایمیش، اول خاتون رسول اللہ نینگ می شیغہ کلتوروب اوغوریوی اوغوریقی اشباب قیلینغاندن کین رسول اللہ اینگ تولینی قطع ایتمک غہ حکم قیلمیش، اول خاتون نینگ قومی رسول اکرم نینگ اینگ یختشی کورا وورغان مُتَقَرَّبی اسامہ بن زید غہ التجا کلتوروب، انے رسول اللہ غہ شفیع قیلمیش لار، اسامہ رضی اللہ عنہ اولار نینگ الحاح والتجاسی موجبینچہ رسول اللہ غہ اولباب دہ زبانِ شفاعت آچغاچ رسول اللہ نینگ مبارکی یوزی متغیر اولوب، آیا حدود اللہ دن بولغان برحدنے دفع قیلماق بارا سیدہ منکا سوز قیلاسن مودیمیش، اُسامہ رضی اللہ عنہ رسول اللہ نینگ غضبی نے مشاہدہ قیلیب زبان معذرت آچیب یالباریب دیمیش کہ، یا رسول اللہ من خطا قیلیب دورمن، گناہیم نینگ مغفرت قیلینماقینی اللہ دن سورا گیل دیب پس پیشین دن سونگ کیچہ دہ رسول اللہ برخطبہ اوقومیش اللہ سبحانہ نینگ عظمۃ وجلالی غہ لایق حمد و ثناء ایتکاندن کین دیمیش کہ، ایہا الناس آگاہ بولونگ کیم سیزلار دن ایلگاریکی امت لار نینگ ہلاکت غہ دوچار بولمک لاری نینگ باعثی موندن باشقہ ایماس دور کیم، ہرقچان اولار نینگ ایچیدہ برار آبرولیک کیشی اوغوریق قیلسہ انکا قصاص قیلمای قویدی لار، وہرقچان برار بیچارہ آدم اوغوریق قیلسہ انکا اقامت حد قیلدی لار قسم بنام اول خدای یگانہ کہ محمد نینگ جانے اینگ قبضۂ قدرتیدہ دور، اگر فرضاً فاطمہ بنت محمد اوغوریق صلہ البتہ اینگ قولی نے کیسا دورمن دیب، سونگرۂ اول مرأۃ مخزومیہ نینگ قولی اسرپیغمبر ایلہ قطع تعلینمیش۔ اھ

(بو حدیث شریف مضمونیدن برنیچہ فائدہ لار مستفاد بولادور، چنانچہ حدودِ شرعیہ نے دفع قیلماق بارا سیدہ شفاعت قیلماق نینگ درست ایماسلیکی، وشرع دہ حدّ واجب بولغان کیشیغہ حدنے اقامت قیلماق دہ

محاباۃ کورگوزمک نینک اصلا جائز ایماسیلیکے اگرچہ اول کیشے پادشاہ نینک اوغلی بولسون یا قرینداشی یا اعیان شہردن برار قدر و اعتبارلیک کشی بولسون،

وہم حدّ واجب بولغان کیشی نینک حقیدہ شفاعت قیلماق نے ایستاگان یا بوبارہ دار خصت سولمگان آدم غہ انکار قیلماق، دبو توغریدہ تشدید کورگوزمک نینک ضروریتی، وہم امم سابقہ احوالی دن خصوصا شریعت آلہیہ امریغہ مخالفت ایلاب ہلاکت غہ دوچار بولغان قوم لار اخباری دن عبرت آلمک نینک ضرور ولازم لیقی کبی ایش لار،

درحقیقت قرآن وہ واحادیث نبویہ وہ قیسی برافعال قبیحہ نے کہ امم سابقہ ہلاکیغہ سبب اولمیش دور دیب ذکر قیلسہ، مؤمن لار غہ لازم دورکہ اول سبب ہلاک وباعث عقوبت بولغان افعال شنیعہ دن اجتناب نے اوزلاریغہ واجب بیلگای لار، اول جملہ دن اُمم سابقہ نینک ہلاکی غہ سبب بولغان اوشبو فعل دن، یعنے بو حدیث دہ ذکر قیلینغان اقامتِ حدود بارا سیدہ محابات ایلامک فعلے دن ہم اجتناب قیلماق لاری واجب دور،

موندا غ ایسہ پس امور دینیہ اجرا سی دہ محابات نے اوزلاریغہ عادت وآئین قیلغان بیز نینک بلادِ ترکستانیہ میز نینک قضات ورؤسا لاری نینک، بو حدیثِ شریف مضمونیدن عبرت واتعاظ آلمک لاری وحکم وقضاء امریدہ بو حدیث فرمانیغہ اقتدا ایلامک لاری، آلزم واَوجب دور، زیراکہ اللہ نینک قرآن کریم نے دانہ ذکر قیلینغان بو معنی دا کی حکم ایلامک لارے، دچون دور، ونبینا صلے اللہ علیہ وسلم امورِ شرعیہ نے بیان ایلاب حرام وحلال نرسہ لارنے بیز لار غہ بیلدوروب تبنیہ قیلماق، ہمہ امور دینیہ ودنیویہ دہ امت لار اول امر غہ اتباع واقتدا قیلماق لاری جہتیدن دور،

پس ایمدی شریعت مندی دہ اولتورگان قضاۃ عظام لار غہ دور لازم دورکہ فصل احکام واجرای عدل اتیمک دہ، محابات وخوش آمدیولی غہ کیتماگای لار، ورؤساء واعیان کرام لار نہ واجب دورکہ حق نے اظہار ایلامک دہ واصلاح ذات البین قیلماق دہ تعصّب قومی وحمیّتِ نفسانیہ غہ میل اتیماگای لار، اگر قرآن مجید نینک حکمی غہ حقّ اتباع ایلہ تابع بولغوچی، ورسول اللہ نینک رَوِش وسنت غہ اقتدا قیلغوچی، واَتباع کامل لاریدن بولمک نے ایستاگوچی، بولسہ لار دہ

باز تکرار اَتاکید ایلہ ایتامیزکہ قضاۃ وحکام لار ذمہ لاریغہ اوجب واَلزم دورکہ اللہ تعالے اوزرسولے محمد علیہ الصلاۃ والسلام غہ نازل قیلغان کلامِ قدیم نینک اَحکامی غہ موافق حکم قیلماغای لار، ورسولِ اکرم نینک سنتِ سنیہ سی غہ اتباع ایلاگای لار، اربابِ جاہ وغنا لار نینک رضای خاطر لاری نے تاپمک، واغنیاءِ صاحب مکنت لار کونکل لاری نے آلمک، اوچون زینہار فقرا وضعیف لار غہ جَور وظلم

ملہ محاباۃ برکیمسہ غہ میل وتوجہ اتیب انکا مخصوص یا ردوم ومساعدہ ایلامک دور، مراد بو مقام دہ حاکم وقاضی لار نینک یوزلوک کیشیغہ حکم وقضا دہ میل کورگوزوب مساعدہ قیلماق لارے دور ۱۲ منہ

تیوشدورماگای لار، چونکہ قاضی لار نینگ موندا غ افعالِ خدلان مآل لاری، اولار نینگ اوزلارینی معرضِ ہلاک وخسران غہ تاشلامک دن ورحمت اللہ دن یراق قیلماق دن، تاشقاری، امتِ اسلامیہ نے ہم دوچار ہلاک قیلماق غہ سبب بولا دور، قضات وحکام نینگ محابات وخوشامدنے پیشہ قیلماق لاری عدل نینگ انواری اوچمک غہ، وحقانیت آثاری محو اولمک غہ منجر بولمکیدہ ہیچ شبہہ یوقتور، اولار نینگ حق نے رعایہ واظہار قیلما سلیق لاری دن دین غہ نقصان وضعف عارض اولمکیدن قورقولا دور، زیرا کہ دین امری غہ اہتمام ایتمک نے اہمال ایلامک، ومسلمان لار میانہ سی دہ حکم قیلماق دہ محابات جانبی نے رعایہ قیلماق، عدل نینگ یوق بولمکی غہ، ویریدہ جور قایم اولمکی غہ، باعث بولا دور، مسلمان لار اورتاسیدہ خصوصًا فیصلِ قضا دہ عدل نینگ یوق بولمکی، نعوذ باللہ امتِ اسلامیہ نینگ ملاکیغہ سبب بولمکی مقرر دور ۵

بزامتِ اسلامیہ نینگ اکثر معمورۂ ربع مسکون دہ چار خدلان، وگرفتار خسران، بولوب معرضِ فلاکت وفتنہ بولمک لیکیمیز، واجانب لار تحت تسلطی دہ مقہور ومغلوب شیمن اسلام بولوب یشاماکیمیز، ہمہ سی قضات وحکام وامرالار یمیز نینگ عصر لار دن بیری قوانینِ عالیۂ اسلام بولوب اسلام وفقیچہ اجرای حکم قیلما غانلیق لاریدن، ومیانہ میزدن عدل صفت مرضیہ سے مفقود بولغانلیقی جہتیدن دور، فاتعظوا یا اہل الاسلام، واعتبروا یا معشر القضاۃ والحکام۔

سونگرہ نکتہ ایشی سرانجام تاپکاندن کیین رسول اللہ نکہ غہ عتاب بن اُسید رضی اللہ عنہ نے والے قیلیب نفقہ سی اوچون روانہ بردرہم تعیین ایتی، حضرت عتاب نینگ یاشی اول حال دہ یگرمہ دہ ایدی (روایت قیلا دورلار کہ عتاب بن حضرت اُسید والی بولغاندن کیین خلق غہ خطبہ اوقوب دمیش کہ ایہا الناس رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم منکا ہر کونلیک نفقہ اوچون بیت المال دن بردرہم وظیفہ تعیین قیلدی، پس مینینگ ایمدی معاش جہتیدن ہیچ کیم غہ حاجتیم یوقتور، برتنکہ معاش غہ تویما غان قورساق نے اللہ تعالی تویغازماسون دیب)

باقینک کہ زمانِ سعادت دہ اصحاب سعادت انتساب لار بوطریقہ قناعت وعفت ایلہ کیچنیمیش لار، بوسعادت یاوزکامل مسلمان لار موندا غ ایکان لار، اما بولاردن سونگ اسلام ملتی نینگ خدمتی نے عہدہ لاریغہ آلغان اہل اسلام نینگ اکثر والی وامیر وحاکم لاری، اوزلاریغہ بیت المال دن یا خزینۂ سلطنت دن تعیین قیلینغان وظائفِ متعینہ لاریغہ قناعت قیلمای ظلم وجور غہ میل قیلیب رشوہ خوارلیق ایلامک لاری ایلامک لاری، ویا ہر برطرزایلہ دولت خزینہ سی غہ خیانت قیلماق لاری، حاجت بیان ایماس دور، بولار نینگ احوالی تاریخ اسلام دہ مسطور، وحق نینگ تیل لاریدہ مذکور، اولمک نینگ تاشیدہ ہر زمان دہ انظارِ ملت دہ مشاہدہ اولونمک دہ دور، اکثر مسلمان لار ملت حنیفیہ لاری اساسیدن بیخبر، وروزِ حساب محاسبہ سیدن مطلقا غافل یا متغافل ایرسہ لار نہ قیلماق کرک ۵

رسول اللہ نکہ دہ اون توقوزکون تورمی، واوشول مدت ایچیدہ نمازلنے قصر ادقومی، چونکہ ہوازن قومی نینگ اہل اسلام بیلان حرب ایتمک قصدیدہ طیار لانغانلیک لاری آنکلا نیب، اول

قوم نینک محاربہ سیغہ چیقاق نے کوز تو توب تورمیش، ایدی، پس مکہ دن ہوازن وحُنین غزاتی غہ چیقیب کتی (حنین قصہ سی سورۂ براءہ واذکر قیلینور) فتح مکہ قصہ سی اوشبو طرزدہ اختصارًا بیان قیلیندی، تفصیلی نے خواہلاگان لار سیر کتاب لاریغہ رجوع قیلسون لار،

بو سورہ داکی والفتح دن مراد مفسرلار نزدیدہ اوشبو فتح مکہ دور، چنانچہ ابن جریر طبری وابن المنذر مجاہد دن، وبیہقی دلائل دہ ابن ابی شیبہ ومسلم وابن جریر وابن المنذر حضرت عائشہ دن، روایت قیلیب دورلار کیم والفتح دن مراد فتح مکہ دور،

سونگدہ والفتح دن مراد فتح مکہ بولغان تقدیردہ بو سورہ نینک نزولی دہ ایکی قسم قول بیان قیلیب دورلار، بری بو کیم بو سورہ نینک نزولی مکہ دہ واقع بولمیش دور اللہ سبحانہ بو سورہ نے تو شوروب پیغمبرینغہ وعدہ قیلیب دورکہ، اہل مکہ اوزرہ سنی منصور قیلامیز، ومکہ نے سنکا فتح قیلیب بیرامیز دیب،

بو قول صحیح بولغان تقدیردہ، بو آیت کریمہ معجزات قرآنیہ دن بولا دور، بو وجہ دن کیم بو قول آلہی خبر بیرگان مُخبَر بہٖ (یعنے نصرت وفتح) اخبار آلہی غہ مطابق وقوع غہ کلیب دور، وغیب دن خبر برمک ایسہ معجز دور، پس بو واقعہ نبوت نینک صدقیغہ دلالت قیلغوچی برہان لاردن بربرہان ایکانیدہ شبہہ یوقتور ایکنجی قول بو کیم بو سورہ اونوبنجی سنہ دہ نازل بولمیش حتی بعضے لار دیب دورکیم بو سورہ نینک نزولی دن کیین حضرت رسول اللہ تیمیش کون قدر حیات تورمیش دور، بو جہتدن بو سورہ نے سورۃ التودیع آتامیش لار دیب، چنانچہ ابن ابی شیبہ وعبد بن حمید وبزار وابو یعلی وابن مردویہ وبیہقی عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہما دن روایت قیلیب دورلار، ابن عمر دیب دورکہ اوشبو سورہ رسول اللہ غہ حجۃ الوداع دہ ایام تشریق اورتاسیدہ منی دہ نازل بولدی، رسول اللہ بیلدی کہ بو وداع دور،

ابن مردویہ ابن عباس دن، وبنیہ عبد اللہ بن زبیر دن، وابن جریر عطاء بن یسار دن، بو مضمون داکی اثرلار نے روایت قیلیب دور، دبو معنیدہ وارد بولغان حدیث لار تولا دور،

صحیح بخاری دہ عبد اللہ بن عباس رضی اللہ عنہما دن روایت قیلیب دور، ابن عباس جناب لاری اتیب دور عمر رضی اللہ عنہ (زمان خلافتیدہ) اہل بدر نینک چونک مُسِنّ لاری بیلان برگہ منی ہم مجلسی غہ داخل قیلور ایدی اولار نینک بعضے سی نینک بو ایش غہ دلی دہ نا راضی یق اثری پیدا بولوب ایتور ایدی کہ نیمہ اوچون بو یاش بالانے بیز لار بیلان برگہ مجلس غہ کیرگوزاسن، حالبوکہ بیز نینک مونینک دیک اوغول لاریمیز بار دور، حضرت عمر دیر ایدی کہ بو بالانے مجلسیم غہ کیرگوزیکیم اینک اوچون دورکہ سیز لار انے بیلا سیز، پس بزکو نے حضرت عمر اشیاخ بدر نے مجلسی غہ چیرلادی، ومنی ہم اولار بیلان برگہ مجلسی غہ کیرگوزدی، من اوشول کون حضرت عمر نینک اکابر اصحاب برلہ منی مجلسی غہ قیچقیرماقی، اولار غہ منی کورساتمک دن باشقہ ایش اوچون ایماس دور دیب گمان قیلمدیم پس حضرت عمر دیدی کہ ای اشیاخ بدر اللہ تعالے نینک قولی اذا جاء نصر اللہ والفتح بارا سیدہ نیمہ سوزنے ایتا سیز لار، صحابہ لار نینک بعضی سی دیدیکہ اللہ تعالے بیز لار غہ امر قیلیب دورکہ ہر قچان بیز لار غہ نصرت آلہی تیسہ وفتح بیز لار غہ میسر قیلسہ اللہ تعالے غہ حمد

ایکا ایمیز، و مغفرتینے طلب قیلغایمیز، و صحابہ لارنینگ بعضی سی ہیچ برنرسہ دیمای سکوت قیلدی لار، پس حضرت عمر منکا ویدی کہ ای ابن عباس سن موشوندای سوزلایتاسن مو، من دیدیم یوق من اندای دیماسمن حضرت عمر ویدی کہ سن نیمہ ایتاسن، من دیدیم کہ بو جناب رسول اللہ غہ اللہ تعالے طرفیدن اجلی نینگ اعلامی دور، اللہ تعالے اذا جاء نصر اللہ والفتح دیدی، یعنے اللہ تعالی نینگ نصرت و فتحی سنکا تمام میسّر قیلنماقی سینگ اجلینگ نینگ یقین یعنی نینگ عامتی دور۔ پس ربینگ غہ حمد اتیب انکا تسبیح ایت، و ربینگ دن مغفرت تیلاگیل، تحقیق اول ربینگ توبہ قیلغوچی لارنینگ توبہ سی نے قبول قیلغوچی دور دیمک دور دیب، پس حضرت عمر دیدیکہ من ہم بو سورہ دن سن آیتکان سوزدن باشقہ نے فہم قیلماسمن اھ

امام احمد و سعید بن منصور روایت قیلغان حدیث دہ بو جملہ زیادہ قیلیب دورکہ (سونگرہ حضرت عمر صحابہ لارغہ ویدیکہ مناکورا سیز لار مومن شوندای برباللغہ محت قیلیب انے مجلیسم غہ کیرگوزسام ملامت قیلاسیز لار مو) اھ

" مناکو حدیث لار جہتیدن اکثر مفسرین بو سورہ نے جناب حضرت نینگ ارتحالی دن خبر دور دیمیش لار، بو سورہ دن اول معنی نینگ استنباط قیلینماقی بار اسیدہ امام رازی برنیچہ وجہ لار بیان قیلیب دور، برنچی وجہ بو کہ بو سورہ نینگ نزولی دن سونگ رسول اللہ نینگ اوقوغان خطبہ سیدن بو معنی فہم قیلینا دور، انداغ کہ (محدث لار) روایت قیلیب دور لارکہ بو سورہ نازل بولغاندن سونگ رسول اللہ خطبہ اوقودی ودیدکہ تحقیق اللہ تعالی بر بندہ نے دنیا دہ حیات لیک اوزہ تورمک بیلان اوزی نینگ درگاہی غہ آخرت غہ بارمک آرا سیدہ مخیّر قیلیب ایدی، اول بندہ لقاء اللہ نے اختیار ایتی دیب اوشبو خطبہ دا کی اول بندہ لقاء اللہ نے اختیار ایتی دیگان جملہ دن رسول اللہ نینگ اجلی نینگ یقین یقی نے استنباط قیلمیش لار، ایکنچی وجہ بو کیم بو سورہ دا نصرت و فتح نینگ حاصل بولمکی نے و آدم لارنینگ گروہ گروہ دین اللہ غہ کیرمکی نے، بیان قیلیب دور بو ایسہ دین امری نینگ اکمال و اتمامی غہ دلالت قیلادور، و ہم بو سورہ دا تسبیح و حمد و استغفار غہ امر قیلیب دور، و بو ایش لار غہ مشغول بولق ایلاک، امر ائمت غہ اشتغال اینمک دن مانع بولادور،

پس بو ایش موگویا امر تبلیغ اتمام و اکمال مرتبہ سی غہ یتی دیمک دور، و امر تبلیغ نینگ اتمام و اکمال غہ تیمکی رسول اللہ نینگ بو دنیا دن رحلت اتمکی غہ دلالت قیلادور، چونکہ امر تبلیغ تمام بولغاندن سونگ باقی قالماق، رسالت دن معزول بولغان دیک بولادور، بو ایسہ جائز ایماس دور،

اوچنچی وجہ بو کیم اللہ تعالے نینگ قولی و استغفرہ اجل نینگ یقین یقی غہ تنبیہ دور، گویا تعالی اللہ وقت یقین کلدی، و رحلت ہنگامی یتوشتی، پس کلمگ غہ طیار بول دیب آگاہ لاندورا دور بو قول آنی دہ عاقل کیشیلار غہ اجل یقین کلمگان ہنگام دہ توبہ و استغفار غہ مشغول بولی لایق لازم ایکانلیکی غہ تنبیہ بار دور، انتہی

و بعضی لار و الفتح دن مراد طائف نینگ فتحی دور دیمیش لار،

وبعضی لار بو سورہ دا کی نصر و فتح دن مراد معہود نصر و فتح ایماس دور، بلکہ جنس نصر مطلق فتح دور یعنے ہر قچان اللہ تعالے نینگ یار دمی ایلہ دشمن دین لار اوزرہ غالب اولمک ہنگامی یتوشسہ، داعداء لار نینگ بلادی نے فتح ایتمک زمانی یوز کلتورسہ، دیمک مراد دور دیمیش لار،

نصر بیلہ فتح نینگ فرقی بو دور کیم نصر مطلوب نینگ تحصیلی غہ یار دم بیرمک دور، و فتح تحصیل مطلوب نینگ اوزی دور،

فتح مکہ دہ معیتِ نبوی دہ بولغان مجاہدینِ فداکار، یعنی مہاجرین و انصار، واوزگہ قبائل جان سپار لار نینگ نصرت و اعانتی برلہ بو فتح عظیم یوز کلتورمکی ذہن لار دہ ثابت بولوب توروب نصر نے اللہ تعالے غہ اضافہ قیلینما قیدہ بیر بو دور کیم، اول مجاہدین اسلام نینگ اعلای دین بارا سیدہ قیلغان اول کردار حقانیت مدار لاری، حقیقت دہ اللہ نینگ فعلی دور، بو وجہ دن کہ اولار نینگ افعالی غہ باعث اولانینگ کونکل لاری دا کی دواعی و خواہش دور، واول دواعی ایسہ توحید حقیقی نینگ آفریدہ قیلماقی ایلہ ظہور غہ کلمکی دہ شبہہ یو قتور، پس بو اعتبار ایلہ اول مجاہدلار دن صادر بولغان نصرت بعینہ اللہ غہ اضافہ قیلینیب دور واللہ اعلم،

وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا ۝ وہر قچان اللہ نینگ دینی غہ آدم لار نینگ گروہ گروہ بولوب کیرگان لیک لاری نے کورسانگ ۵

مفسر لار و یب دور لار کہ الناس دن مراد اہل مکہ و طائف و یمن و ہوازن و سائر قبائل عرب دور مکہ فتحی دن ایلگاری آدم لار بیر بیرلاری ایکی کلیب اسلام غہ داخل بولور ایدی لار، مکہ فتح بولغاندن کیین عرب قبیلہ لاری دیدی لار کہ محمد اوزی نینگ معتید اکی اہل اسلام ایلہ مکہ اہلی غہ ظفر تاپتی، حالبوکہ اللہ تعالی اہل مکہ نے اصحاب فیل شرّی دن ساقلاب، اولار نینگ فضیلت و شرفی نے اہل عالم غہ ظاہر قیلیب ایدی دانچنین بو چاغ عچہ اولار غہ قصد قیلغان لار معرض ہلاک و دوچار بلا و فنا بولمیش ایدی لار، ایمدی محمد شوندای غ بر محترم شہر نے فتح اتیب موندای غ مغظم بر قوم اوزرہ غالب بولغاندن سونگ، انکا ہیچ بر قوم مقاومت قیلالماس دیب، قبائل عرب ہمہ بے قتال فوج فوج اسلام غہ داخل بولمک غہ باشلادی لار، بو اعتبار ایلہ والفتح دن مراد ہمہ فتح لار نینگ اولوغی بولغان فتح مکہ دور دیمیش لار ۵

درحقیقت مکہ نینگ فتحی ہمہ فتوحات نینگ اعظمی ایکانلیکی دہ شبہہ یو قتور کیم انینگ ظہوری ایلہ اللہ تعالے

لہ شیخ محمد عبدہ رحمۃ اللہ اتیب دور کتاب الدہ مفرداً واقع بولغان خطاب گا باخاصتہ رسول اللہ غہ بولور دگا باخطاب فی فہم قیلماق غہ لایق ہر بر انسان غہ بولور، قولہ تعالے أرأیت الذی ینہی عبداً اذا صلی أرأیت ان کان علی الہدی او امر بالتقوی و قولہ أرأیت الذی یکذب بالدین غہ اوخشہ، دگا باخطاب رسول اللہ غہ بولور اول جناب نینگ نفس شریفلرینے اوزی برلہ برگہ بولغان اصحاب سعادت مدار لارینے دامت لاری نینگ اخلاص شعار لارینے قو شولوب اول خطاب راہ مقصود بولغان حال دہ، و بو سورۂ نصر دا کی خطاب اوشبو اخیر قی قسم دن دور ۱۲ منہ

اوزی نینگ قاشیدہ معتبر بولغان اسلام دینی غہ قوت بریب عزیز قیلدی، ورسول اکرمی انے قوی و رسول اکرمی نے قوی و غالب ایلادی، وجنودِ سعادت نمودی نے غالب و منصور ایتی، وحرم آمنی نے محترم ایلادی، وبلدِ امینی وبیت شریفی نے مشرک لار نینگ آثار شرکی دن پاک قیلدی،

بو فتح اعظم اندا غ بر فتح سعادت منح دور کیم انینگ ظہوری ایلہ اہلِ آسمان وارباب ایمان مسرور و مستبشر اولدی لار، وجناب سید المرسلین انینگ ظہوری ایلہ ہمۂ اعدالاری اوزرہ غالب بولوب فتح ونصرت تاپتی، وجزیرۃ العرب نینگ اطراف وجوانبی داکی عرب لار دیدۂ انتظار نے راہ امتحان واغتیار ساری آچیب تورو ب ایدی لار کہ، اگر محمد اوز قومی غہ غالب کلیب، بلدِ معظم وبیتِ محترم نے قبضۂ تصرفیغہ کلتورسہ، بیز لار موانینگ تحت تبعیتی غہ داخل بولامیز، وتوقف وتردد قیدی دن چقیب اسلام دینی غہ کیرامیز دیب، پس بو نصرِ عظیم وفتح مبین وجود غہ کلگانیدن باشلاب، آوم لار ہر طرف دن فوج فوج وہر جانب دن جوق جوق کلیب اسلام غہ داخل بولغالی تورد ی لار،

بو فتح اعظم دن سکز یل ایلکاری قریش قومی نینگ آزار وجفاسی دن، وتعصب وحمیتِ جاہلیت نماسی دن، مکہ دہ تورمک غہ امکان تاپالمای، ترکِ خانمان ایلاب صاحبی برلہ غار غہ اختفاء ویول سیز قطع راہ ایتیب مدینہ کیتکان پیغمبر خدا، بو مدتِ قلیلہ ایچیدہ دین حق نے نشر واظہار ایتمک سببی ایلہ، بو قدر قدرت واستعداد حاصل ایلاب بلدِ امین اوزرہ جیش عظیم ایلہ کلیب ہمہ قبائل عرب نینگ اشرف و محترمی بولغان قریش غہ نصرت الہی برلہ غالب بولوب، جزیرۃ العرب اہلی نینگ قبلہ گاہی بولغان مکہ نے فتح اتمکی، اللہ کریم نینگ اوز رسولی غہ قیلغان انعام عجیب آوری دن بولغان السبحان انکا تعجبًا سبحان اللہ وشکرًا الحمد للہ دیمک غہ امر قیلیب دیب دور کیم فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ پس ای محمد ربینگ نینگ حمد وثناسی غہ قائل بولمک ایلہ انے ہمۂ عیب ورَیب دن تنزیہ وتقدیس ایت ۵

تسبیح لغت دہ تنزیہ معنی سیدہ دور، یعنی اللہ تعالے نے ذات وصفات وافعال دہ انینگ شانِ پاکی غہ نارواسہ لار دن منزہ اعتقاد قیلماق، واوشبو معنی غہ مشعر ذکر لار برلہ انے یاد ایلامک دور،

تسبیح نینگ تنزیہ معنی سیدہ بولمکیدہ قصۂ فتح غہ انینگ مناسبتی بو دور کہ، جناب سید المرسلین صلی اللہ علیہ وسلم حق اوزرہ بولوب تورو ب، مشرک لار اوزرہ غلبہ تاپمک میسّر اولمای، فتح مکہ نینگ تاخیر غہ توشمکی دل غہ بسی آغیر کیلا دور غان ایش لار دن ایدی، واحتمال بعض مؤمن لار نینگ کونگل لاریغہ بو معنی اغیر کلیب خطور قیلور ایدی کہ، اگر بیز اسلام اہلی حق اوزرہ بولساک نیمہ اوچون مشرک لار اوزرہ نصرت تاپمک بیز لار غہ میسّر اولمایدور، واول اعدای بے امان ومشرکِ بے ایمان لار نیمہ اوچون مسلمان لار اوزرہ تسلّط کورگوزادور دیب،

مناسبتی اوشبو خطورات نینگ اعتذاری اوچون اللہ تعالی تسبیح غہ امر قیلیب دیدور کہ، ای مخاطب بینگ نینگ شانی غہ لایق ایماس خطورات دہ میہ دن انے تنزیہ ایلاب دیگیل کہ، پروردگارا احدی برار شئی

دہ سنکا دعوایِ استحقاق قیلماق دن پاک ومُنزّہ دورسن، بلکہ ہر نرسہ نے کہ قیلاسن بے شبہہ اسنے مشیتِ آلیہ نک مقتضاسی چہ قیلاسن، مشیتینک مقتضاسیچہ خواہلاگانینک نے قیلماق دہ مالک الملک حقیقی دورسن، جنابِ قدسیتِ آبینک دن بیبار یلگان دینِ حق دہ بولغان، اہل اسلام غہ فتح نے تأخیر قیلما قینک، مشیتینک تقاضا قیلغان حکمت ومصلحت سبی غہ راجع دور، نُجُل دن یاکہ باطل نے حق غہ ترجیح ایلاک دن ایماس دور، بو تسبیح نے دیگیل، ربینک سنکا عطا قیلغان انعام واحسانے ئینک شکری اوچون حمد وثنا غہ قایل بولغان حال دہ۔ دروا قع اوائل اسلام دہ اسلام نینک تاریخ لاری ضعف واختفا دہ بولوب، کفارِ عناد آئین لار تسلّط واعتلا اوزرہ ایکانینی مشاہدہ قیلمک واستماع ایلاک ایلہ، بعض بر عادت اللہ نینک خلق اوزرہ حکمت ایلہ جاری اولمکیدن غافل وحِکَمِ آلیہ اسراری دن بیخبر جاہل، شخص لار نینک، کونکل لاریغہ اوہام فاسدہ خطوراتِ نالایق نے سالیب حق نے باطل دن امتیاز قیلدورماسی اسنے شک وتردُّد دہ قویماقی، وبو سبب ایلہ اولار ایمان ایمان واعتقاد لاریدہ مذبذب اولمک لاری، یراق ایماس دور، انداغ کہ بیز نینک بو زمانہ میز دہ مؤہر اقطار دہ کفار نینک غلبہ وتسلّطی نے، واسلام اہلی نینک محکوم ومقہور لیغی نے کوروب، اکثر حقیقت دن غافل یا متغافل کفار لار، وبعضی کور باطن تقلیدِ یاور دپالنے پیشہ قیلغان فجار لار، اسلام دین مقدسی غہ زبانِ طعن دراز ایلاب ہذیان سرایق قیلماق دہ، واسلام اہلی نینک موندا غ مغلوب ومنکوب واسیر لیق لاری نے دینِ مقدّس اسلام غہ اسناد ایلاک دہ دور لار، حتی الدرب العالمین نینک شأنیغہ نالایق سوز لار نے دیمک ایلہ اول ذاتِ واجب الوجود نینک وجودیغہ صراحۃً انکار ایتمک دہ دور لار، گویا اللہ تعالے نینک بو کلامی نینک مضمونی مؤمن لار غہ موندا غ تنبیہ قیلا دورکہ، ای مؤمنِ وحدت شعار لار، معاند کفار لارِ نینک وجاہل ظاہر بین حقانیّت انکار لار، نینک ہذیانیغہ قولاق سالیب، اعتقاد ینگیز غہ خلل یتکوزمک نے روا کورمانگ، وایمانینگیز دہ شک وتذبذب دہ بولوب، رب حکیمی حکیمینگیز نینک شأنیغہ نالایق خطور لار نے کونکلونگیز غہ یول برمانگ، انداغ خطرۂ نا شایستہ دن ربینگیز نینک شأنی نے تنزیہ قیلینگ، ودینِ پاک اسلام نعمتی نے سیز گہ بیرگانیغہ حمد وثنا اوزرہ بولوب اجتہاد وسعی دہ راسخ بولونگ،

سیز اہل اسلام غہ نصرتِ آلہی ظاہراً یوز کلتورماسی تأخیر قیلما قیدن مأیوس لیق ورطہ سی غہ توشمانگ کورماسمو سیز کہ محمد علیہ الصلوۃ والسلام کفارِ جفاکردار نینک غایتِ آزاری دن وطنِ مألوفی دن کیچیپ غربت نے اختیار ایتی، لیکن مأیوس اولمای مدام دینِ حق نینک ترویجی اوچون سعی واجتہاد دہ بولدی عاقبت مشیت الہیہ اقتضا قیلغان بر زمانِ سعادت اقتران کلگان دہ دشمن لار اوزرہ غالب بولدی وانینک غلبہ ونصرتینی کور گاچ غیر دین لار دن توفیق ایمان نصیب بولغان لار ے فوج فوج اولوب دینِ اسلام غہ داخل بولدی لار،

سیز اسلام اولادی موایمان دہ راسخ، وتصدیقینگیز دہ ثابت بولوب آیین دین مبینگیز اجرا

دہ صلابت کورگوزوب، دین امریدہ تہاؤن نے رواکورمانک، نیز مؤمن لارنڈام ترویج دین و ترقی اسلام بارا سیدہ سعی و اجتہادہ بولسانکیز قانون سعادت رہنمون سعادی بولغان قرآن ہدایت ضمان دہ بیان قیلینغان اوامرغہ بناءً علم غہ اشتغال قیلماق دہ، دتقویت دین و اعلاء کلمۃ اللہ بارا سیدہ بیورولغان قوت و استعداد نے کما ینبغی استطاعت لارینگیز باریچہ تحصیل ایلامک دہ جد وجہد نے لازم تو تسانگیز، ہیچ برشبہہ یوق کیم وکان حقاً علینا نصر المؤمنین وعدالہی سی مضمونیچہ بنصرت و یاردم ہرجہت دن سیز لارغہ یوز کلتوروب، نہ یرغہ توجہ قیلسانگیز لار، فتح ابوابے یوز لارینگیزغہ آچیلیب، حکمت پروردگار حکیم اقتضا قیلغان برزمان ہمایون نشان بولادورکہ، دشمن لاراوزرہ غالب بولان بولورسیز، اول ہنگام دہ اجانب قوم لارفوج فوج دین اسلام غہ داخل اولورلار،

سیز اہل اسلام غہ فتح ایشیکی اچیلیب، عالم غہ حقانیت صبحی وحقیقت آفتابی نمایان بولمک لیکی ایلہ، اجنبی لارینگ دل لاریدن موآراء فاسدہ واوہام باطلہ ظلمتی کوتاریلیب، دین اسلام نینگ حق لیقیغہ انقیاد قیلورلار،

ہردقت اول مشرک ومذبذب لارنے دین مقدس اسلام بارا سیدہ شک غہ توشورگان، والد واجب الوجود حقیدہ نالایق سوز لارنے دیمک لاریغہ سبب بولغان نرسہ، سیز اہل اسلام نینگ دین مبین اسلام اوامری ایلہ عمل قیلماغان لیقینگیز دور،

موندا غ بولغاندن کین قصورنے اوزینگیزدہ کورونگ، اللہ تعالی نینگ نصرت و فتحی نے سیز لاردن تاخیر قیلماقیدہ اول علام حکیم ستائیغہ نالائق نرسہ لارنے نسبت برمک دن، انینگ ذات الوہیت آیاتی نے تنزیہ قیلینگ،

ہرآئیش نے تاخیر قیلمہ بے شبہہ اول علام الغیوب برحکمت غامضہ جہتیدن تاخیر قیلا دورکیم انے اول قادر حکیم دن باشقہ ہیچ کشی بیلمایدور، و موندہ قیداغ اسرار خفیہ لاربارا نینگ اوزی گینہ بیلا دور)

تنبیہ بو آیت کریمہ تسبیح نینگ و تحمید نینگ فضیلتی غہ دلالت قیلا دور، بو وجہ ایلہ کہ اللہ تعالے نینگ محض اوز فضل والغامی ایلہ مُیَسَّر قیلینغان نصرت و فتح نعمتی اوچون بندہ غہ واجب بولغان شکر نینگ اوا سی دہ تسبیح و تحمید غہ امر قیلماقی، مقام شکر دہ انینگ کافی ایکانیلکی غہ اشعار دور۔ چنانچہ حدیث دہ کلیب دورکہ رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم دیمیس لار اَحَبُّ الکلام الی اللہ سُبحان و اللہ والحمد للہ بو کلام نینگ اَحَبُّ الکلام بولمکی نینگ وجہی بوکیم سُبحان اللہ دیمک اللہ جَلّ جلالہ نینگ جلالی غہ لایق ایماس نرسہ لاردن اے تنزیہ قیلماق، وصفات علیہ سی نے نقائص دن تقدیس ایلامک دور والحمد للہ دیمک جمیع فضل وافضال نے اللہ ذوالجلال غہ خاص بیلمک، وہمۂ انعام وافضال نے اندن گینہ دیب ایشانمک، واندن باشقہ ہیچ کیم نینگ بوبارہ والا صلا قدرت مطلقہ سے یوقتورلیب اعتقاد ایلامک دورلہ

(منا بو کلمات مبارکہ نے یومعنی لارنے ملاحظہ وتدبّر ایلاب ایتکان دہ حدیث لاردہ بو کلمات بارا سیدہ

بیان قیلینغان فوائد وخاصیت لار مترتب بولا دور، بولماسہ دل اغراض دینویہ فکری دہ بولوب مجرد تلفظ لسان برلہ انے ایتمک دہ ہیچ بر فائدہ مترتب اولماس)

ابن حجر عسقلانے صحیح البخاری نینگ شرحی فتح الباری دہ نقل قیلیب دور، خطابی ایتیب دور کیم شوندا غ ذکر لار نینگ فضیلتی دہ وارد بولغان اوشبو طریقہ فضائل لار، الحق حرام دن ومعاصی رجیمدن پاک بولوب، دیانت بارا سیدہ شرف وکمال ارباب بولغان ذات لار اوچون گینہ دور، پس انداغ ذکر لار عہ مداومت قیلیب بازاوزی خواہلاگان شہوات نفسانیہ غہ اصرار قیلغان، ودین نینگ حرمتی نے یرتغان، بے پرواکیشیلار غہ ہیچ بر تقوی وعمل صالح سیز مجرد تہلیل دہ جاری قیلغان موندا غ ذکر دور لار سبب ایلہ، مذکور مطہر ومقدس لار غہ لاحق بولمک لیاک نے واولار نینگ مرتبہ لاریغہ یتمک لیک نے گمان قیلماغیل انتہی،

اللہ تعالے نینگ صفاتِ علیہ سی ایکی قسم غہ منحصر دور، سلبیہ وثبوتیہ تسبیح صفات سلبیہ سیغہ اشارت دور کیم اول صفاتِ جلال دور، عظمت وکبریاء وملک وعزّ وجبروت وعلم وسمع وبصر وشونکا اوخشہ صفات لار، وتحمید صفات ثبوتیہ سیغہ اشارت دور کیم، اول صفاتِ اکرام دور، رحمن ورحیم وغفار ورزاق وتواب وباسط وغنی وشونکا اوخشہ صفات لار کیم اولار نینگ اثر لاری نینگ خلق وجودی غہ تعلقی بار دور،

بو تقریر ایلہ اللہ تعالی نینگ کلامی دہ تسبیح نے تحمید غہ مقدم قیلماقی نینگ سری ہم بیلیندی، زیراکہ سلب ایجاب غہ تقدیم قیلینور، وبو جہتدن اللہ تعالی اوزی نینگ جلالی نے اکرامی غہ مقدم قیلیب ذوالجلال والاکرام دیب دور،

بو کلمات فضیلتی بارا سیدہ صحیح بخاری دہ ابوہریرہ دن روایت قیلیب دور، رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم دیب دور کہ کیشیکہ ہر کون دہ یوز مرتبہ سبحان اللہ وبحمدہ دیسہ، اول کیشی نینگ گناہ لاری کیچیلا دور، اگرچہ خطالاری کوب لیکدہ دریا نینگ کوپوکی دیک بولسہ، ودینہ ابوہریرہ دن روایت قیلیب رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم ایتیب دور ایکی کلمہ بار دور کہ رحمن تعالی غہ محبوب وتیل غہ ینگیل ومیزان دہ اغیر دور لار، اول ایکی کلمہ سبحان اللہ العظیم سبحان اللہ وبحمدہ دور،

بو حدیث شریف دہ بو تسبیح غہ مداومت قیلماق غہ ترغیب ایتمک دالے انینگ ہمیشہ لازم تو تمک غہ قیز یقتورمک بار دور، زیراکہ بو تسبیح نے ایتمک تیل غہ ینگیل بولوب تورو ب توا بی میزان دہ اغیر بولسہ، پس بو تسبیح نے ایتمک دہ تفریط نے رواکورمک لایق ایماس دور،

وبو ایکی کلمہ نینگ اللہ غہ محبوب لیقی دن مراد بو تسبیح نے دیگوچی نینگ خدا غہ محبوب بولمکی دور، اللہ تعالے نینگ بندہ غہ محبتی بندہ غہ خبر بیتکوزمک نے ارادہ قیلماقی، وبندہ نے اکرام ایلہ مخصوص ایلامکی دور،

واسماء حسنیٰ دن رحمن اسمی نے خاص قیلماقی، پروردگار کریم نینگ صفتِ رحمتی غہ تنبیہ اوچون دور، یعنے اول اللہ مہربان اندا غ واسع الرحمہ دور کیم اندک عمل غہ تولا ثواب ایلہ مکافات قیلا دور دیمک

اوچون دور،

وَاسْتَغْفِرْهُ دربینک دن مغفرت تیلاگیل،

بو آیت ده الله تعالی رسول الله غه خطاب قیلیب ربینک دن مغفرت تیلاگیل دیب دور، ایکم اوچون استغفار قیلماقی نے ذکر قیلماب دور، اگر مُسْتَغْفِرُهُ لَهُ نے لِأُمتک تقدیر قیلینسه معنی بلا اشکال ظاهر بولا دور، واگر مُسْتَغْفِرُهُ لَهُ نے لک تقدیر قیلینیه اول حال ده معاندِ مُنَقِّد لار تنقیدی دن قوتولماق اوچون برموخه تاویل وبیان لارغه حاجت توشا دور، لیکن سورۂ کریمه نینک سیاقی غه نظر تدبّر نے فهم سلیم ایله سالسا قِ مُسْتَغْفِرُهُ له للذین یَدْخُلُونَ فی دین الله اَفْوَاجًا بولمک لیکی اینگ مناسب کورولا دور،

واول حال ده سورۂ کریمه نینک معنی سی موندا غ بولا دور (ای محمد الله نینک نصرتے سنکا یورگاکلتورگا ده، وکه فتحی مُیَسَّر قیلینغان هنگام ده، وخلق لار نینک گروه گروه دین اسلام غه کیرگان لاری نے کورگا نینک ده موندا غ اولوغ برنعمت نے سنکا آسان لیق ایله میسّر قیلغان ربنیک نینک حمدیغه قایل بولغان حال ده انے جمیع نقائص دن تنزیه وتقدیس ایت، واول دین اسلام غه فوج فوج کیرمک ده بولغان مؤمن لار اوچون استغفار ایت، تحقیق اول واسع المغفره بولغان ربنیک خلقتِ عالم دن بیری توبه قیلغوچی لار نینک توبه سی نے قبول قیلیب گناه لاری نے یارلقا غوچی دور، شونکا اوخشه اوشبو واخلِ اسلام بولغوچی لار نینک موالیگاریکی قیلغان خطا لاری نے کیچیب توبه لاری نے قبول اتیکوچی دور)

• • اوشبو امر الهی غه امتثالاً رسول الله صلی الله علیه وسلم یوم الفتح ده یا معشر قریش ایمدی مندن نیمه نے کوز توتاسیز دیگان ده، قریش قومی خیرًا اخٌ کریمٌ وابن اخ کریم دیگاچ لا تثریب علیکم الیوم یَغْفِرُ الله لکم وهو اَرحم الراحمین دمیش، تقدیری منکا ربیم سیز لار اوچون مغفرت تیلامک نے امر قیلدی، بنا برین من سیز لار اوچون خدادن مغفرت تیلامین دیمک دور،

بو یرده یه نه برا حتمال بار دور، واول احتمال بوکیم یوقاریده ذکر قیلدوق که بعضی علما لار نصر و فتح دن مراد معهود نصر و فتح ایماس بلکه اهل اسلام غه طرف الهی دن مُیَسَّر قیلینا دور غان جنس نصر و مطلق و فتح دور دیمیشلاریدیب بو قول غه کوره ورأیت الناس دا کی خطاب مخاطب اولمک غه صلاحیتی بار کُلَّ مَنْ اٰمَنَ غه توجه قیلینسه اول حال ده سوره کریمه نینک معنی سی والله اعلم موندا غ بولور کیم (الله تعالی نینک یارد می مؤمن لار غه تیکان وقت ده ومشرک لار نینک دیاری نے فتح اتیمک نے الله تعالی مؤمن لار غه میسر قیلغان هنگام ده وای مخاطب اهل اسلام غه مُیَسَّر قیلنغان اول فتح ونصرت ایله اجنبی فوج فوج دین اسلام غه کیریب تورمک لاری نے کورگا نینک ده، ربنیک نینک اهل اسلام غه عطا قیلغان اول فتح ونصرتے نِعَم عظیمه سی نینک شکریده حمد وثنا غه مشغول بولغان حال ده، انے همهٔ نقائص دن تنزیه وتقدیس ایت، وترویج دین ونصرت اسلام بارا سیده سعی واجتهاد ایتمک دن تکاسل کورگوزگا نینک اوچون گناهینک نے یارلاماقی نے ربنیک دن تیلاگیل دیمک دور)

ویه بو احتمال نے ذکر قیلینسه موگنجائشی بار دور (الله تعالی نینک نصرتے بنده لار غه یتوشکان هنگام

دہ، وبندہ لارنینک دل لاریني اللہ تعالےٰ علوم ومعارف بیلہ آچکان زمان کلگان دہ، ومعرفت انوارے مؤمن لارو کافرلار کونکل لاریغہ حقیقت پرتوی نے سالیب یارو تمک ایلہ اسرار کائنات ہمہ انسان لار غہ منکشف اولوب، بو کائنات بدیعہ نینک البتہ برصانع حکیمی باریغی شبہہ معلوم بولغاچ، انکار صانع قیلغوچی لار نینک وحقیقت ابطال ایتمک غہ سعی ایتکوچی لارنینک، گروہ گروہ دین اسلام غہ داخل اولمک لاریني کورگانینک دہ، ای مخاطب ربینک نینک بو نعم عظیمہ سے شکر دیدہ حمد وثنا سی غہ قائل بولغان حال دہ اني جمیع نقائص دن، وشائبہ نالایق اوصاف دن تنزیہ وتقدیس ایت، وعلوم واخلاق فاضلہ تحصیلی بارہسیدہ سعی واجتہاد ایتماگان زلاتینک، واستعداد وقوۃ انسانیہ نک نے اہمال وضایع ایلاگان خطا لارینگ اوچون ربینک دن مغفرت تیلاگیل، دیمک دور)

اِنَّهٗ كَانَ تَوَّابًا ○ تحقیق اول ربینک مکلف بندہ لارنے یراتکان بری اندن مغفرت ایستاگان بندہ لارنینک توبہ سی نے قبول قیلغوچی بولغان،

ای بندہ آیا اول رب توآب سینینک توبہ واستغفارینک نے قبول قیلمایدورمو، پس کرک کیم ہمیشہ استغفار وتوبہ دہ بولغای سن، وقبولینی ربینک دن امید قیلغای سن،

اللہ سبحانہ نینک توآب اسمی بارا سیدہ علما لارنینک قول لارے کبار علماء شافعیہ دن بولغان حلیمی ایتیب دور، اللہ تعالیٰ نینک تواب اسمی نینک معنی سی اول دورکیم، ہر قچان بندہ معصیت دن ندامت اتیب طاعت غہ رجوع قیلسہ، اللہ تعالیٰ اول بندہ غہ فضل ورحمتی ایلہ رجوع قیلغوچی دور، واول بندہ نینک ایلگاریکی قیلغان عمل خیری نے بیکار قیلمایدور، وطائع بندہ لاریغہ وعدہ قیلغان احسانیہ دن اصلا انے محروم ایتمایدور دیمک دور،

امام خطابے دیب دورکہ توآب نینک معنی سی اول دورکہ، ہر قچان بندہ گناہ غہ عود قیلسہ سونگرہ اندن توبہ ایلاسہ، اللہ تعالےٰ انینک توبہ سی نے قبول قیلماق غہ رجوع ایتکوچی دور

امام حجۃ الاسلام ابو حامد غزالی رحمۃ اللہ علیہ المقصد الاسنی دہ ایتیب دور، التواب انداغ واسع المغفرہ دورکیم بندہ لارغہ مرۃً بعد اخری اسباب توبہ نے تیسیر قیلادور، وتوبہ قیلماق غہ اولار نے موفق ایتادور، بو طریقہ بیلان کیم بندہ لارغہ معاصی وغفلت دہ ایکانلیک لاری نے بیلدورادور غان علامت لارنے اظہار اتیب، اولارنے خوف غہ توشوروب معصیت دن حذر قیلدورادور غان نرسہ لاربرلہ اولارنے تخویف ایتادور، وبو سبب ایلہ اولار نے خواب غفلت دن بیدار قیلادور، ومعاصی نینک عاقبتی غایتدہ یمان ایکانلیکی نے تنبیہات ایلہ بندہ لارغہ بیلدورادور، بندہ لار تنبیہات الہیہ برلہ معاصی نینک سوء عاقبتی غہ آگاہ بولغاچ، کونکل لاریغہ خوف یوز لانیب توبہ غہ رجوع قیلورلار، وندامت وخجالب ایلہ اول ایش دن درگاہ الہی غہ یانادورلار، پس اللہ تعالیٰ ہم فضل وکرمی ایلہ اینک توبہ سی نے قبول قیلادور

پس ایمدی بو اسم شریف ایلہ متخلق اولمک نے واندن برنصیبی آلمک نے ایستاگان کیشی، رعیتہ لاریدن ودوست وآشنا لاریدن اوزلیغہ عذر ومعذرت کلتورگان کیشیلارنینک عذر لاری نے قبول قیلماق

اَتَمّ بیلسون ہ اھ

امام غزالی نینگ بو تقریری دن معلوم بولدیکہ حقیقت دہ اللہ تعالےٰ نینگ فضل و رحمت ایلہ رجوع قیلماق، بندہ نینگ توبہ ایلہ درگاہ الٰہی غہ رجوع قیلماق گہ سابق دور، انداغ کہ اللہ تعالیٰ کلامی دہ دیب دور، ثُمَّ عَلَیْہِمْ لِیَتُوْبُوْا موندا غ ایسہ بندہ غہ لازم دورکہ ہمیشہ امید دہ بولغای و نومید بولغاسے و نومید بولغای، وجناب حق دن توبہ نے مُیَسَّر قیلماق نے طلب قیلغای، و قیلغان گناہ لاریدن ندامت ایلاگای، و توبہ نے تأخیر ایتمک نے روا کورماگای ہ

و بو آیت دہ خواتیم اعمال نینگ توبہ استغفار بولمک لیکی ضرور ایکانیغہ تنبیہ بار دور ہ پس کرک کیم مؤمن لار عمرلاری نینگ ہر ساعتی نے آخرِ وقت و زمان رحلت چاغلاب توبہ و استغفار غہ مشغول لیق نے اَہَم بیلگای لار،

صحیح بخاری دہ روایت قیلیب دور حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا اتیب دور، اذا جاء نصر اللہ والفتح نازل بولغاندن کین رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم ہیچ نمازنے اوقومادی، مگر کہ اول نمازدہ سُبْحَانَکَ رَبَّنَا وَبِحَمْدِکَ اللّٰھُمَّ اغْفِرْلِی نے یتورایدی ہ

و ینہ حضرت عائشہ اتیب دور رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم رکوعی دہ و سجودی دہ سبحانک اللھم ربنا وبحمدک اللھم اغفرلی نے تولا ایتورایدی، قرآن دہ امر قیلینغان تسبیح و تحمید و استغفار نے اینگ اولوغ ادعات و احوال ایچیدہ عمل غہ کلتورورایدی، ہ اھ

ابن ابی شیبہ و مسلم و ابن جریر و ابن منذر و ابن مردویہ روایت قیلیب دور لار، حضرت عائشہ اتیب دور رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم سُبْحَانَ اللہِ وَبِحَمْدِہٖ اَسْتَغْفِرُ اللہَ وَاَتُوْبُ اِلَیْہِ نے تولا ایتورایدی، من دیدیکہ یارسول اللہ کورامن کہ بو کلمات نے تولا ایتورسن (سبحی نیمہ دور) رسول اللہ دیدی کہ پروردگاریم منکا یقین دہ اتیم تو غریدہ بر علامتی نے کورماگلیکیم نے خبر بردی، و اول علامت نے کورگانیم دہ او شبو کلمات نے تولا ایتماگلینگ نے منکا امر قیلدی، تحقیق من کوردوم کہ اللہ نینگ نصرتے یزگہ کلدی و فتح یعنے فتح مکہ مُیَسَّر قیلیندی، و کوردوم کہ آدم لار اسلام غہ گروہ گروہ بولوب داخل ولک دہ دور لار، (بنابر بن بذکور کلمات نے تولا ایتورمن)

ابن جریر و ابن مردویہ روایت قیلیب دور لار ام سلمہ رضی اللہ عنہا اتیب دور، رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم آخرِ عمریدہ ہر قچان اورنیدن تورسہ، و اولتورسہ، دیورسہ، ہیچ بر حال دہ ترک ایتمای سُبْحَانَکَ اللّٰھُمَّ وَبِحَمْدِکَ اَسْتَغْفِرُکَ وَاَتُوْبُ اِلَیْکَ دیرایدی من مونینگ سببی نے اول حضرت دن سوردوم، دیدیکہ من بو کلمات نے آیتمک غہ مأمور بولدوم، سونگرہ اذا جاء نصر اللہ والفتح نے سورہ نینگ آخریغہ چہ اوقودی،

عبد الرزاق و محمد بن نصر و ابن جریر و ابن منذر روایت قیلیب دور لار، عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ اتیب دور، اذا جاء نصر اللہ والفتح نازل بولغان وقت دن بیری رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم سبحانک

اللھم وبحمدک اللھم اغفرلی انک انت التواب الغفور نے تولا ایتورا پدی ۵

حاصل بو کہ بو حدیث لار مضمونیچہ رسول اللہ نینگ ہر ندا غ توبہ و استغفار غہ داوست ایلا نگی بیزامت لار غہ تشریع اوچون دور، زیرا کہ اول فخر عالم با وجود گناہ صغیر و کبیر دن معصوم بولوب تور و غلوق ہر ندا غ توبہ و استغفار غہ دامت کورگوزوسہ، امت لار نینگ استغفار و توبہ نے ہمیشہ اوزلاریغہ لازم تو توب لاسے دائم پیشہ قیلماق لاری ضرور و اہم ایکانے آشکار بر امر دور، پس ای مومن لار غفلت و تکاسل دہ بولماغای اوزلاریگیز غہ ہمیشہ استغفار و توبہ نے لازم تو تمک نے ضرور و واجب بیلینگ لار ۵

استغفار و توبہ نینگ لغوی و شرعی معنی لاری

استغفار غفر دیگن سوزدین چیققان سین طلب قیلماق دور، غفر لغت دہ بر نرسہ نے چرک و غبار دن ساقلاماق اوچون پردہ اپچہ اوراب قویماق دور، واللہ تعالیٰ دن غفران طلب قیلماق نینگ معنی سے اللہ تعالیٰ بندہ نینگ جرم و گناہی نے عفو پردہ سیغہ یا غورو ب بندہ نے عذاب مساس قیلیشدن ساقلاماق دور،

و توبہ لغت دہ یانمک، و شرع دہ و عرف دہ بندہ نینگ گناہ لار دن بیزو ب اللہ تعالیٰ طرفیغہ رجوع ایلاماک دور،

بو معنی توبہ نینگ بندہ غہ اسناد قیلینغان حال واکی معنی سی دور، اما اللہ تعالیٰ نینگ صفت علیہ سی تواب مغادیچہ توبہ خداوند تعالیٰ چا بیغہ اسناد قیلینغان دہ، اینگ معنی سے اللہ تعالیٰ بندہ غہ توبہ نے میسر قیلیب انکا نے موفق قیلغوچی، یا بندہ سی نینگ توبہ سی قبول قیلیب عفو و غفران نیکورگوچی دینگ اولور، چنانچہ ایتورلار تاب فلان من ذنبہ اذا رجع عن المعصیۃ و ندم و استغفر و تاب اللہ علیہ ای غفر لہ او وفقہ للتوبۃ اورجع علیہ بفضلہ و کرمہ، لیکن شریعت نظریدہ معتبر توبہ اول دور کہ بندہ گناہ نے قبیح و یمان لیغی جہتیدن خدا او چون ترک ایتکای، و انے قبلغانیغہ ندامت قیلغای، و من بعد اول گناہ غہ عود قیلماسلیق غہ عزم ایلاگای، و مظالم لار نے اگر اوزی بو سہ صاحبی غہ یاندورو ب بیرگای، و اگر اوزی بولماسا صاحبی دن برادت طلب قیلغای اگر حقوق اللہ سے ضایع قیلغان بو لسہ قضا و یا کفارت ایلہ فوت بولغان عمل لار تدارک نے قیلغای مناتوبہ شرط لار نینگ کمالی بو تورت نرسہ نینگ جمع کلکی بیلان بولور، زیرا کہ بو شرط لار نینگ بعضے سی بولماگان دہ توبہ معتبر ایماس دور، چنانچہ گناہ دن توبہ قیلماق اگر گناہ لینگ یمانلیغی جہتیدن خدا او چون بولماسا، بلکہ گناہ دن یانمک مال غہ محبت و حرصی بولک ایلہ بخل لیق جہتیدن بو سہ یا آدم لار نینگ عیب قیلماق لاری نینگ اندیشہ سی برلہ بولسہ اول گناہ خدا نینگ غیری او چون ترک قیلینگان جہتدن، اندا غ کیسہ بالاتفاق تائب بولماید ور، زیرا کہ توبہ شرعیہ نینگ صحتی نینگ شرطی اینگ اخلاص بیلان بولکی دور،

تو شو نکا او خشہ کیشی نینگ توبہ قیلماقی، گناہ دن بالکلیہ یا نیب انکا ایکینچی با عود قیلماسلیق ایلہ بولماس بلکہ او تکان ایشیغہ ندامت ایلاماک غہ اکتفا قیلیب باز کو نکلیدہ اول گناہ غہ عود قیلماق عزمی بو لسہ اول کشی بالاتفاق تائب بولماید ور،

پس ایمدی اگر توبہ قیلیسنا دورغان گناہ شرب خمر و زنا و شونکا اوخشہ منہیات لار بولسہ بولار دن توبہ قیلماق دہ شرط توبہ بو دور کہ مذکور منہیات نینگ یمان ایش ایکانلیکی سیزدین محض خدا اوچون اے توک اتیکای، وایام ماضیہ دہ انکا الدتکاب اتیکانلیکی غہ ندامت قیلغای، ومن بعد اول گناہ غہ عود قیلماس لیق غہ عزم ایلاگای،

واگر توبہ قیلیسنا دورغان گناہ حقوق عباد جملہ سی دن بولسہ یعنی آدم نینگ حق نے قیمی برطرز نایلہ کہ آلگان بولسہ واندن توبہ قیلماق نے قصد اتیسہ) موندن توبہ قیلماق نینگ شرطی یو قاریدا کی اوچ شرطنے بجا کلتورگان دن کین اول حق نے صاحبی غہ تیکوزمک دور، اگر انداغ قیلماسہ اول گناہ نینگ ضرری دن خلاص بولمایدور، لیکن حق العبد نے صاحبی غہ یتکوزمک دہ جدّ وجہدی نے باریچہ صرف اتیب ایکاسینغہ دیا اولادی غہ یتکوزالماگان کیشیلار حقیدہ اللہ تعالی نینگ عفوی امید قیلینا دور،

اوشبو شرط لارنے رعایہ ایلاب توبہ قیلغان کشی نینگ توبہ سینی خداوند تو آب قبول قیلماقی نینگ معنی سی بو کیم اول بندہ اول گناہ نینگ ضرری دن خلاص بولوب ہیچ گناہ قیلماغاندیک بولور،

ای برادر دینی لار کو رو نکیز کیم شریعت دہ معتبر توبہ اوشبو شرط لار ایلہ وجود غہ کلگان توبہ ایرور کو نکل ماضی عیالدہ بولوب، بلکہ اول معاصی دن اوزولماي تورو ب، مجرد تیل برلہ توبہ قیلدیم دیب استغفار ایتمک نینگ ہیچ فائدہ سی یو قتور، بو جہتدن اللہ تعالی بندہ لار غہ تنبیہ ایلاماک اوچون بو سورہ نینگ آخرے دہ تو آبانے کلتورو ب دور، یعنی گویا اپتا دور ای بندہ مندن مغفرت طلب قیل، و شریعت دہ معتبر توبہ ایلہ منینگ درگاہم غہ رجوع اینلا من سنکا فضل و رحیتم ایلہ رجوع قیلغوچی ایرور من دیب، واللہ اعلم بمرادہ کتابہ سورہ نصر تفسیری تمام بولدی بارستا دہ و توفیقہ تعالی ۱۳۴۴ھ ۱۱ اشہر شعبان

سورۂ تبت مکہ دہ نازل بولمیش، آیت لاری بش، کلمہ لاری یگرمہ اوچ، حرف لاری سکن بر دور

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

تَبَّتْ يَدَآ اَبِيْ لَهَبٍ وَّتَبَّ ۝ ابولہب ہلاک بولسون، والبتہ اول ابولہب مستحق ہلاک بولدی،

یاکہ ابولہت نینگ ایکی قولی شلّ بولوب ہلاک اولسون، واوزی ہم ہلاک اولسون دیمک دور یاکہ ابولہب نینگ قیلغان عملی وانکا مترتب بولا دورغان منفعت لار ہلاک وضایع بولدی، وانینگ اوزی ہم ہلاک بولدی، اول ملعون دنیا وآخرت دہ ہالک وضایع دور دیمکدور،

صحیح بخاری دہ سورۂ شعرا تفسیریدہ روایت قیلیب دور، ابن عباس رضی اللہ عنہما ایتیب

دور، اول ہنگام کہ وَاَنْذِرْ عَشِيْرَتَكَ الْاَقْرَبِيْنَ آیتی نازل بولدی، رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم صفا تاغی چیقتی، وآوازِ بلند ایلہ، ای بنی فہر، ای بنی عدی دیب قریش، وآوازِ بلند ایلہ، ای بنی فہر، ای بنی عدی دیب قریش داکی ایچکی قبیلہ لارنے ندا فیلماق غہ باشلادی، قریش قومی بوکیمدور دیب رسول اللہ قاشیغہ کلیب جمع بولدی لار، کلماک غہ قادر بولالماغان کیشی لار واقعہ یہ ایکانلیکی نے بیلیک اوچون اوزطرف لاری دن آدم یبارودی لار، ابولہب ہم بومقام غہ قریش بیلان برگکلدی، پس رسول اللہ دیدیکیم منکا معلوم قیلینگ لار کیم، اگر من سیز لارغہ اوشبو تاغ ینگ ایتاکیدہ آطلیق دشمن لاربار دور، سیز لارنے قتل وغارت قیلماقی نے ارادہ قیلادور لار دیب خبر برسام، آیا منی تصدیق قیلاسیز لارمو، قریش دیدی لار کہ بیز لار سنی تولا تجربہ قیلدوق سندہ راستلیق دن باشقہ نرسہ نے تاپمادوک (البتہ بوسوزونگ دہ ہم سنے تصدیق قیلامیز) رسول اللہ دیدی کہ انداغ ایسہ من سیز لارنے آلدنکیزدہ بولادورغان قبیح عذاب برلہ قورقوتقوچی دورمن ابولہب ملعون یغدینگ مو، پس تَبَّتْ يَدَا اَبِيْ لَهَبٍ وَّتَبَّ مَآ اَغْنٰى عَنْهُ مَالُهٗ وَمَا كَسَبَ نازل بولدی ہ انتہی،

وینہ صحیح بخاری دہ ابوہریرہ رضی اللہ عنہ روایتی ایلہ اوشبو معنی وہ برحدیث کلتوروب دور وسیر کتاب لاریدہ اوشبو روایت دموندن باشقہ طرزدہ روایت لار باردور،

ابولہب ملعون نینگ اسمی عبدالعزی دور، ابولہب کینہ قیلماقی، ایکی منگزی اوت دیک قیزاریب تاب اوروب تورکی جہتدن دور دیمیش لار، اوق ملعون نے کنیہ سی بیلہ ذکر، یتمک قریش آراسیدہ اول کینہ سی ایلہ مشہور یتی جہتدن دور، ابوطالب غہ اوخشہ کہ نامی عبدمناف بولمک لیک ایلہ کنیہ سی مشہور دور، اصحابِ سعادت انتساب لار ایچرہ ہم ابوبکر ابوہریرہ ابوذر ابودجانہ ابوالاسود کبی لار کینہ لاری برلہ مشہور بولغان جہتدن نام لاری معلوم ایماس دور ہ

ابولہب ملعون نسب دہ رسول اللہ غہ اینگ یقین قریندا ش ایکانلیکی، یعنی اول عبدالمطلب نینگ اوغلی وسیدنا رسول اللہ نینگ آتاسی عبداللہ نینگ علّاتے برادری ایکانلیکی بارچہ غہ معلوم دور۔ باوجود شوندا غ قرابت ایلہ اول ملعونِ ابدی جناب رسول اللہ غہ اینگ اولوغ جفا کار، وبدخواہِ اذیت کردار، لاردن ایردی، عادۃ اللہ شوندا غ جاری دولیش انبیا لار نینگ اینگ دشمن آلدلاری، واولیاء لار نینگ خصمِ جان لاری یقین قریندا ش لاری وازواج وولد لاری دلیش لار، حدیث شریف دہ کلیب دور ابن عساکر ابودرداء رضی اللہ عنہ دن روایت قیلیب دور، رسول اکرم صلے اللہ علیہ وسلم دیمیش لار اَشَدُّ النَّاسِ فِی الْاَنْبِیَاءِ وَاَشَدُّهُمْ عَلَیْهِمُ الْاَقْرَبُوْنَ۔

اللہ سبحانہ نینگ قولی تَبَّتْ يَدَا اَبِيْ لَهَبٍ دہ اول یعنی نینگ ایکی قولی ہلاک بولسون دیمک بارسیدہ

ہ معنی آیت اوزونگ نینگ یقین خوشیاوندلار نینگ نے عذاب آخرت برلہ انذار قبل (یعنی قورقاتقیل) ۱۲ منہ،

مفسرلار بر نیچہ وجہ لار ایرا دایتیب دورلار، بر یکی وجہ مراد ماندن اول ملعون نینگ اوز شخصی پلیدی دور، ایکی قول عادت دہ ایش قیلماق غہ اسباب بولغان جہتدن، ایکی قولی نینگ ہلاک بولمکی گویا انسان نینگ تمام وجودی ہلاک بولمکی دیک اولور غرب لار انسان نینگ ایکی قولی نینگ ہلاک بولمکی نے انسان نینگ بتون وجودی نینگ ہلاک بولغانے نینگ اورنیدہ حسابلایدورلار، بناءً علیہ (یعنے عرب استعمالی غہ موافق) اول ملعون نینگ بتون وجودی نینگ ہلاک بولمکی، انینگ ایکی قولی نینگ ہلاک بولمکی ایلہ تعبیر قیلیب دور، یا یکی وجہ جملہ اعمالی نینگ ہلاک بولمکیدن، وجملہ ثانیہ دن مراد انینگ اوزی نینگ ہلاک بولمکی دن اخبار دور، یعنے ابولہب نینگ قیلغان عملی ہلاک وضایع بولدی، وانینگ اوزی موہلاک بولدی دیمک دور، انینگ قیلغان اعمالی دن ہیچ برہ عبارت کلتورمک، اکثر اعمال عادت دہ ایکی قول برلہ حاصل بولمکی اوچون دور، اوچنچی وجہ نی حکیم جناب رسول اللہ، اول ملعون گمراہ نے عذاب آخرت برلہ انذار ایلاب توحید الٰہی غہ دعوت قیلغان دہ، اول شقی ایکی قولی غہ تماش آلیب، رسول اللہ غہ آتمک نے ایستاگان اوچون، انینگ ایکی قولی غہ ہلاکت برلہ بد دعا وارد بولوب دور، یعنی ابولہب نینگ ایکی قولی ہلاک اولسون (چونکہ اول لعین ایکی قولیغہ تماش آلیب جناب رسول رحمۃ للعالمین نے اورمک غہ قصد ایتا دور، غالبوکہ اول بنی امین اول شقی ضلالت آئین نے شقاوت ابدی دن قوتقوزوب ایکی دنیا نینگ سعادتیغہ یتکوزمک نے ایستایدور، ونعیم سرمدیغہ چیرلایدور) واول لعین نینگ اوزی موہلاک بولسون دیمک دور، تفسیر اتقان دہ ذہبی دور ابولہب دن باشقہ بیچ برکسیہ قرآن دہ یوقتور دیب سورۂ کافرون نے قل برلہ مصدر ایلاب یوسورۂ کریمہ دہ قل تبت دیمایگانیغہ سبب بولدور کہ جناب حبیب اکرم صلے اللہ علیہ وسلم اوزی نینگ آتاسی اورنیدہ بولغان عمکی سی غہ مشافہۃً دشنام ودرشت لیق تیمایگانی، اگرچہ عمکی سی اول جناب رسالت مآب غہ بے ادب لیک کورگورو ب دشنام قیلسہ ہو، زیراکہ عمک نینگ حرمتی آتا نینگ حرمتی غہ اوخشہ دور، بوسبب دن کہ کشی نینگ آتاسے دنی براصل دن بولغان دیکی شارح دورلار، اندراج کہ حدیث: کلمیش کہ عم الرجل صنو ابیہ۔

۷ — منصب رسالت دہ، وخلق نے دین حق غہ دعوت قیلماق دہ بولغان برگزیدۂ درگاہ حق بولغان ذوات کرام لار نینگ شان عالی لاریغہ مناسب امر انسان لار نینگ ہمسیغہ لطف وملایمت برلہ معاملہ قیلماق دور، چنانچہ حضرت موسیٰ وہارون علیہما السلام غہ اللہ تعالیٰ خطاب قیلیب دورکہ فقولا لہ قولا لینا[1] وحضرت رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم غہ دیب دورکہ ولو کنت فظاً غلیظ القلب لانفضوا من حولک پس بو امر الٰہی موجبنچہ رسول اللہ غہ عامۂ قوم ایلہ یومشاغلیق نے رعایہ قیلماق واجب ایسہ، پس تعظیم وتکریم غہ مستحق بولمک لیک دہ اما حکیمدہ بولغان عمک غہ یومشاغلیق نے رعایہ ایلامک یوک لایق اولماسون خصوصاً خلیق عظیم ایلہ مبعوث بولغان ورحمۃً للعالمین صفتی ایلہ موصوف بولغان، رسول اکرم صلے اللہ علیہ وسلم جناب کارم مآبی دن،

---

[1] پس ای موسیٰ وہارون اوا، فرعون غہ یومشاق سوز قیلینگ لار ۱۲ منہ

پس بو سبب دن اگرچہ عم خبیثی اول حضرت دن اگر عم خبیثی اول حضرت غہ تبا لک الہذا دعوتنا دیب دشنام بیرسہ مو، اللہ تعالی اول حبیب اکرمی نے اوز عمی غہ مشافہۃً درشت سوز قیلماق دن ساقلامک ایلہ سورۂ تبت نے قل برلہ مصدر قیلماپ دور، واوز طرفیدن انے دشنام قیلیب اول خبیث نینگ شانیدہ تبت یدا ابی لہب وتب دیب دورہ ۵

تنبیہ بو تقریردن مستنبط اولدیکہ کیمکہ برسفیہ دل آزار نینگ ناحق قیلغان دشنامی غہ مشافۃً جواب قیلمای، انینگ ایشی نے خدا غہ قولسہ، اللہ تعالی اول کیشی نینگ جانبیدن اول دل آزار غہ دشنامی نینگ جوابی نے بیرگوسی دور، واول کیمسہ غہ نصرت واعانتی نے تیکور گورسی دور، خانچہ حدیث دہ وارد بولوب دور کیم، ابو بکر صدیق رضہ نینگ عادات سنیہسی دن بری بو ایدیکیم، ہر قچان برکشی اول جناب غہ آزار ودشنام برسہ، جواب قایتارمای خاموش تورار ایدی، برکونے برکشی اول جناب نے دشنام قیلدی، حضرت رسول اللہ اول دشنام قیلغوچی نے دفع وزجر قیلماق غہ باشلادی، پس ابو بکر صدیق اول شاتم نینگ جوابے نے دیمک غہ شروع قیلغان دہ، رسول اللہ خاموش بولدے، حضرت ابو بکر اول حضرت نینگ سکوت قیلماقی نینگ سببی نے سوروی، رسول اللہ دیدیکہ سکوتیم انینگ اوچون دورکہ مادام کہ سن خاموش ایدینگ سینگ جانبینگ دن ملک جواب بیرور ایدی، اوبوقت کہ سن جواب بیرور ایدی اوبوقت کہ سن جواب غہ شروع قیلدینگ ملک یاندی وشیطان کلدی ۵ ای برادر دینی لار، بو حدیث مضمونے دن پند آلینگ وملاحظہ قیلینگ کیم معاملات تو غریبدہ، ویا بر باشقہ سبب لار برلہ اورتالار نیکیز دہ ایش مجادلہ ومخاصمہ غہ انجام تاپیب برمہ نیکیز ایلہ دشنام قیلیشماق دہ، حدّدن تجاوز ایلاب بلندا وز ایلہ بر بر نیکیز نے تیل لاشماق، ویا قاوغان تو توشماق، وتابجا الفاظ لارنے بیر بیر نیکیز نینگ شانیدہ ایتوشماق، آیا خدا نینگ امری غہ ورسول اللہ نینگ سنتی غہ، موافق ایکان مو، چین مؤمن کامل ایسانکیز، موندغ وحشیانہ عادات اوسلیمانہ اخلاق دن یراق بولمک نے لازم وضروری سیلینگ،

مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ ۵ اول ابو لہب نینگ مالی وانینگ کسب قیلغان نرسہ سی ہلاکت نے اندن دفع قیلمادی، ورسوالیق نے اندن کتکور ماوے یاکہ اول ابو لہب نینگ مالی وکسب قیلغان نرسہ سی اندن قیسی برنرسہ نے دفع قیلدی، وقیسی بر عذاب نے اندن کیتکوزدی دیمک دورہ ۵ ابن جریر طبری بو معنی نے اختیار اتیب دور ای بال دار لار عبرت برلہ ایشینگ کیم اللہ سبحانہ اتیب دور، ابو لہب مالی غہ ایشانیب دین حق نے قبول قیلماق دن باغ تارتتی، واللہ نینگ رسولیغہ تکبر کورساتیب ناسزا سوز لار نے قیلدی انکا اول افعال خسران مآلی نینگ جزاسی اوچون عذاب وہلاک ابدی توشکان دہ، انینگ اول مالی اندن ہیچ بر عذاب نے دفع قیلا آلدی مو، وانکا ذرّہ فائدہ بیرالادی مو دیب ۵

اخبار الٰہی واخبار نبوی ایلہ معلوم اولدی کہ اول لعین غہ مالی واتباعی ذرّہ قدر نفع قیلمامیش بلکہ

انکا عذابِ الٰہی کلتورمک غہ باعث بولغان نرسہ بے شبہہ انینک اوشبو سبب تکبر و غرور بولغان مال وأتباعی ایمیش، اگر اول ملعون مالِ دنیا غہ مغرور، اولمای مسکین دل بولسہ ایدی، موندائ ہلاکتِ ابدی غہ گرفتار بولماس ایدی ۵

عاقل کیشے نچوک دنیا مالی غہ کونکل بیریب حق نے قبول قیلماق دن اباکورساتا دور، حوادث روزگار حلول قیلغان دہ مال نینک اندن برار نرسہ نے دفع قیلالماسلیغی بدیہی دور، آیا عالم دہ قارون دن زیادہ مالدار کیشی اولمیش مو حالبوکہ انکا عذابِ الٰہی یتوشوب انے یرلوکان دہ مالی انینک دادی غہ یتالماد وانکا ہیچ برفائدہ بیرمادی، پس ایمدی اوزنیکیز دن سونک خلق اورتاسیدہ ماأغنی عنہ مالہ دیمک ایلہ حکایہ بولمک نے ایستاناسانکیز، دین و ملتینکیز فائدہ سیغہ وخیرات یولیغہ صرف اتیب ذکرِ خیر ایلہ یاد اولونمک غہ سعی کورگوزدنک، واوزنیکیز نے اللہ تعالیٰ نینک کلامی اولنک یسارعون فی الخیرات وہم لہا سابقون آیت کریمہ سیدہ مشار الیہ بولغان سُعَدالارزمرہ سیغہ قاتماق غہ اجتہاد قیلینک ۵

قولہ تعالیٰ وماکسب باراسیدہ مفسرلار بر نیچہ احتمال لاربیان قیلیب دورلار، چنانچہ دیب دورلار احتمال کہ مالہ دن مراد قیسی برنوع مال دن کہ بولسہ انینک رأس المالی وَمَاکَسَبَ دن مراد اول بیلان عاصل قیلغان نتیجہ وفائدہ لاری دور، یا احتمال کہ مالہ دن مراد آتاسی دن میراث آلغان مالی وَماکسب دن مراد اوزی کسب اتیب حاصل قیلغان مالی بولغای، یا احتمال کہ مالہ دن مراد مطلقا انینک تصرفی والکی مالی وَمَاکَسَبَ دن مراد اعمال وأولاد وأتباعی بولغای، یا ماکسب دن مراد اول لعین نینک رسول امین نینک عداوتیدہ ہرنوع کیدلار قیلماق تو غرلیدہ وجودغہ کلتورگان عمل خبیثی دور (یعنی ابولہب نینک قیلغان اعمال بدی نینک جزاسی اوچون انکا ہلاکت ورسوالیق کلکانده، انینک مالی ورسول غہ دشمن لیک قیلماق باراسیدہ قورغان کیدویمان عمل لارے انکا ہیچ فائدہ بیرمادی دیمک دور)

یاکہ ماکسب دن مراد اول لعین نینک اوزی غہ منفعت و فائدہ سی یتاردیب گمان قیلماق ایلہ قیلغان عملی دور (یعنے ابولہب غہ عذاب الٰہی نازل بولغانده انینک مالی واوزاعتقاد دیدہ عمل خیردیب امیدِ نفع ایلاب قیلغان عملی مخالف دین حق بولغان جہتدن انکا ہیچ فائدہ بیرمادی دیمک دور) چونکہ اول لعین بیلادی کہ عمل نینک فائدہ بیرماکی الحق شریعت قویمہ أوامریغہ موافق بولغان تقدیرغلینہ دور، شریعت غہ مخالف بولغان عبادت نینک وانسان اوززعمیچہ عمل خیردیب اختراع اتیب قیلغان عمل نینک فائدہ وثمرہ سی بولمایدور ۵

پس بعض اختراع وتکلف ایلہ تعبد نے اوزلاریغہ شیوہ قیلغان لار، بومعنی دن اتعاظ حاصل قیلسون لارکیم، عبادت وعمل شرع شریف نبوی امریغہ موافق بولمک معتبر دور شریعت دہ اصل واساسی یوق نرسہ لارنے اوززعم لاریچہ ریاضت تارتیب عبادت اتخاذ اتیمک لاری اساس اسلام غہ موافق ایماس دور۔ پیغمبر یمیز صلی اللہ علیہ وسلم نینک مَنْ أَحْدَثَ فِی دِیْنِنَا ہٰذَا مَالَیْسَ مِنْہُ فَہُوَ رَدٌّ قولی مضمونیچہ بلکہ اول بے اساس عبادت لار مردود دور ۵

یا احتمال ماکسب دن مراد اینک ولدی بولغای دیمیشلار، چنانچہ ابن ابی حاتم روایت قیلیب دور، حضرت عائشہ اتیب دور، تحقیق کشی اینک یگان طعامی اینک پاکیزہ سی اوزکسبی دن یگان طعامی دور، و تحقیق کیشنے اینک اوزاوغلی کسبی جملہ سیدن دور دیب، سونگرہ حضرت عائشہ ما اغنی عنہ مالہ و ما کسب نے اوقوب دور، و دیب دور، و ماکسب اینک ولدی دور دور،

و عبد الرزاق روایت قیلیب دور عطاء بن ابی رباح اتیب دور ما اغنی عنہ مالہ و ما کسب تفسیر اینک کسبی ولدی دیرلار، مجاہد و عائشہ ماکسب ولدی دور دیمیشلار،

ابن جریر طبری ماکسب دن مراد ولدی دور دیگان تاویل نے اختیار اتیب دور، و بو معنے نے ابن عباس دن و مجاہد دن طرق متعددہ برلہ روایت قیلیب دور، ۵

تنبیہ ابو لہب اینک ولدی دن مراد جناب سرور کشور رسالت صلی اللہ علیہ وسلم غہ نسبتہ بے ادب لیک کورگوزوب، اول حضرت اینک دعای بدی غہ معرض اولمک سببی ایلہ دوچار ہلاک بولغان عتیبہ دور، اکثر مفسیر لار و محدث لار ذکر قیلغان عتبہ ایماس دور، زیرا کہ عتبہ و برادری معتب ہرایکی سی یوم الفتح دہ اسلام غہ داخل بولوب صحابہ لار زمرہ سی غہ داخل بولغانلار، و صحابہ لار لینک ذکریغہ مخصوص تالیف قیلینغان کتاب لار دہ علماء فحول لار تحقیق و تصریح لارے ایلہ اصحاب عداوید ہ ذکر قیلینما دور لار، چنانچہ مولوی عبد الحق دہلوی رحمۃ اللہ تعالے مدارج دہ روضۃ الاحباب دن نقل اتیب بو مدعا میزنے تصحیح قیلا دور، و سیرۂ حلبیہ دہ ہم عتبہ اینک یوم الفتح دہ داخل اسلام بولغانینی و عتیبہ اینک دوچار ہلای بدبولمک ایلہ ہلاکت غہ تیکانینی، تصریح قیلا دور، ۵

طبرانے روایت قیلیب دور قتادہ دیمیش کہ حضرت رسول اللہ اینک کریمہ سی ام کلثوم نے ابو لہب اینک اوغلی عتیبہ تزوج قیلدی دینہ برکریمہ سی رقیہ اینک برادری عتبہ دہ ایدی، اللہ تعالی رسول کریمی غہ تبت یدا ابی لہب و تب نے نازل قیلغانده، ابو لہب اوزی اینک و اوغل لارے عتیبہ و عتبہ غہ دیدی کہ، من سیز لاردن بیزار دورمن، اگر محمد اینک قیز لاری نے طلاق قیلماسنکیز والا اینک آنا سی حمالۃ الحطب ہم دیدی کہ ایکینکیز خاتون لار نیکیز نے قویوب بیرینک، چونکہ اول ایکی سے قریش اینک آئین قدیمی دن آیریلیب دین جدید غہ مائل بولغان لار، پس ابو لہب اینک ایکی اوغل لاری اول ایکی نوردیدۂ رسول اللہ نے طلاق قیلا یلار، و ہنوز دخول قیلمامیش ایدی لار دیب، ۵

عتیبۂ ملعون اینک جناب رسول اللہ اینک دعای بدینہ دوچار اولغانے اینک بیانے بو کیم سورۂ والنجم نازل بولغانده، عتیبہ بن ابو لہب جناب رسول اللہ اینک حضوریغہ کلیب، ای محمد من النجم اذا ہوی اینک ربیعہ کافر دورمن دیب رسول اللہ اینک مبارک یوزیغہ تو کوردوب لے حرمت لیک کورگوزدی پس رسول اللہ انکا دعای بد قیلیب دیدیکہ اللہم سلط علیہ کلبا من کلابک (خدایا ایت لار اینک ان برایت سے انکا مسلط قیلغیل دیب) احتمال کہ بعض معترض لار رسول اللہ اینک عتیبۂ خبیث حقیدہ دعای بد قیلمامینی، اول جناب مرحمت مآب اینک وجود مسعود سے دہ جبلی بولغان حلم و عفو تیجہ

گزیدہ مسیغہ منانی زعم ایتمک دہ بولور، آیتامیز کہ آری البتہ قرآن دہ خلق عظیم اوزرہ دورسن دیب وصف ایتیلگان پیغمبر کریم جنابیدن، وانینگ عفو و مرحمت جہان شمولیدن، بو معاملہ عجیب سنالسہ عجیب ایماس، اما اول شقی ابدی اول شاہ سدہ رسالت نینگ کریمۂ مطہرہ سی نے مجرد اللہ عۂ ایمانے جہتیدن دشمن تو توب بے وجہ طلاق قیلیب، خاتون لار شائیغہ عار بولادور غان برلیش نے ارتکاب تیکان نینگ تاشیدۂ رسول اللہ جنابیغہ حضور ناس دہ غایتدہ ادب سیزلیک کورساتیب بے حرمت لیک قیلغان جنایتی نے حلم نبوی سے ایلہ کیچیب تحمل کورگوزسہ مو، لیکن اول گمراہ جہنمی اوزی نینگ شقاوت ابدی دہ ایکانلیکی نے اظہار ایلاب، واجب الوجود تعالی عۂ بیشنگ کافر ایکانلیکی نے آشکارا اعلان ایتیب کفریدہ اصرار ایتمک سببی ایلہ مستحق عقوبت بولغاچ الینگ اول کفری نینگ جزاسی نے اللہ تعالی نینگ اوزیغہ حوالہ ایلاب، یارب اینگ جزاسی نے اوزونگ بیرگیل، دانکا ایت بارینگ دن براتیلینگ بے سلط قیلغیل، دیب درگاہ الہی عۂ التجا قیلسہ عجیب ایماس دور، چونکہ اینگ کفر ایلہ دنیا دن کتیکی، قیلغان کرداری دن بے شبہہ نمایان بولغاریک، جناب رسول اللہ عۂ وحی برلہ اعلام قیلینغان بولسہ ہم نیاق ایماستور،

۰۰ اوشبو آیت کریمہ لار دہ ذکر قیلینغان اخبار آتی نینگ واقع عۂ مطابق ظہور عۂ کلمک ایلہ، اوزے نینگ صدق و حق لیغی نے ایراز ایتماگلیکی نے، تدبر و ملاحظہ قیلینگ کیم، درحقیقت ابولہب لعین نینگ مالی انکا فائدہ و برماگان و نینگ اولدی ہم انکا فائدہ بتکور المای، اینگ اوزیدن ایلگاری اسوء حال دہ دوچار بلاک و گرفتار وعای بدشاہ سریرہ لاک بولدی،

اندائغ کیم اول شکام کہ اول لعین جناب رسول امین، عۂ سحر مت لیک قیلماق ایلہ، اول حضرت نینگ وعای بدی عۂ معرض اولدی، اول مجلس دہ ابوطالب حاضر ایدی، دیدیکہ من سیلایمن کہ محمد نینگ دعاسی نینگ اولیدن سنی قیسی نرسہ تو تقاریب آور، دول اشنا دہ اول ملعون تجارت اوچون شام عۂ بارمک قصدیدہ ایدی، کمدن کاروان لار برلہ شام سفریغہ چیقیب یولدہ بر منزل عۂ یتکان لارکہ اندہ شیر تولا ایدی، اول دیزدن راہب چیقیب دیدی کہ بو یردہ منزل قیلیب سیز، اما بو یردہ شیر درندہ لار کوب، تمام احتیاط دہ بولونگ ابولہب بو سوزنے ایشتیب، اوغل نینگ حقیدہ رسول اللہ نینگ قیلغان دعای بدی یادیغہ کلدی، پس کاروان اہلی عۂ دیدیکہ، ای یاران لار بو کیچہ منکا یاری بیرینگ لار، دمن اوغلوم عۂ شیر طرفیدن یرتیسی بتو شمگ دن الدینغہ قیلا دور من، پس کاروان اہلی بوک لارینی جمع قیلدیلار بر براوستیغہ تویوب جای قیلدیلار، و مکان لاری نینگ اطرافی عۂ توہ لاری نے دائرہ طرز یدیا تقوزدی لار، و خیمہ نے بوک نینگ اوستیغہ چیقاریب

سہ یہ حدیث نے ابوالفرج اصفہانی کتاب الاغانی دہ عکرمہ دن روایت قیلیب دور و بو حدیث عۂ شاہد لار بسیار دور کیم بیہقی سی نے دلائل دہ طریق متعددہ ایلہ ذکر قیلیب دور و شونگا اوخشہ عبدالرزاق و عبد ابن حمید و ابن جریر طبری سر طرقی ایلہ قتادہ دن روایت قیلیب دور لار، امنہ،

یا تقوروب، اوزلارے اے اور تاغہ آلیب اطرافیدہ کورینی انکا تیکیب اولتوردی لار، کیچہ دن برموچہ وقت اوتکاندن کین اولار غہ اویقو غلبہ قیلیب اوخلادی لار، ناگاہ برشیر کلدی، اولار نینگ بیچ بریغہ تعرض قیلمای سکراب یوک نینگ اوستیغہ عتیبہ باتغان جای غہ چیقتی، چنگالی ایلہ عتیبہ نینگ کوکراکی نے یارتیلدی بر روایت دہ باشی نے اوزوب آلدی، بازکلگان یولی بیلان کتی، ایرتہ برلہ کاروان اہلی تودوب عتیب نے مقتول کوردی لار، ۵

حسان بن ثابت رضی اللہ عنہ بر قصیدہ سی دہ بو قضیہ غہ اشارت ایلاب دیب دور مضمر

مَنْ یَزْجُرِ الْعَامَ اِلٰی اَہْلِہٖ ۔ فَمَا اَکِیْلُ السَّبُعِ بِالرَّاجِعِ

کَانَ لَکُمْ فِیْ ہٰذِہٖ عِبْرَۃٌ ۔ لِلسَّیِّدِ الْمَتْبُوْعِ وَالتَّابِعِ

دامّا ابولہب نینگ اوزی نینگ ہلاک بولمک لیکی ایسہ، بدر کبری غزاتیدن برنیچہ کون کیین عرب مینہ سیدہ غدسہ آتالغان برنوع قزیل زسہ بدینغہ چیقیب اینینگ عذابے ایلہ ہلاک اولدی، عرب خلقی اول مرض طاعون نینگ انواعی دن سناب اینینگ سرایتی دن قورقوب طاعون دن اجتناب قیلغاندیک اندن اجتناب قیلوردی لار، ابولہب اولگاندہ اوغلانلاری اول مرض نینگ سرایتی دن قورقوب اینینگ جیفہ سینہ یقین کلمای متفرق دہ بولدی لار، بوسبب ایلہ اینینگ مردار جسدی اوچ کون توروب سابسیب کیتتی، آخر الامر خلق نینگ مذمتی دن قورقوب آیاغی غہ آرغامچی باغلاب سودراب بلید جشہ سی نے قازیلغان حفیرہ سینہ یغاچ بیلان تورتوب توشوروب اوستیغہ تفراق تاشلاب دفن قیلدی لار، دنیا دہ کورگان خسارت ورسوائیغی موند اغ بولدی، اینینگ آخرت دا کی عذابینغہ اول اللہ تعالے اوزی دانا دور،

مثال اللہ تعالیٰ نینگ کلامی ما اَغْنٰی عَنْہُ مَالُہٗ وَمَا کَسَبَ مضمونیچہ ابولہب نینگ مالی وو صدری نینگ ہیچ فائدہ سی بولمادی، بو ایسہ رسول اللہ نینگ معجزلرنے جملہ سیدن دور، چونکہ اول حضرت غیب دن خبر بردی، دا اول حضرت نینگ بیرگان خبری، واقع غہ مطابق ظہور غہ کلدی، اندغ کہ سورۂ تبت یدا نزول کہ دہ دا اہل رسالت دہ واقع اولغان دابولہب نینگ ہلاکی ایسہ ہجرت دن بیلی زمان سونگرہ واقع اولیک دور،

قرآن کریم نینگ وجوہ اعجازی دن بری اینینگ غیب دن بیرگان خبرلاری نینگ صدق وصواب اوزرہ واقع اولمک لیکیدور، قرآن کریم خبر بیرگان اخبار غیبیہ لار، صدق وصواب اوزرہ مطابق واقع ظہور غہ کلگانے بہرقیسی سی اوزموردی دہ شونکا اوخشہ تفصیل ایلہ ذکر قیلیندی ۵

اِغناء لغت دہ فائدہ بیرمک ومنفعت تیکوزمک معنی سی دہ دور، بو تفسیر غہ کورہ بعضے لار دیب کہ ابولہب غہ اینینگ مالی، وکسب قیلغان شر وخبیث عمل لار ے رسول اللہ غہ دشمن لیک تحیماق دہ ہیچ نفع قیلمادی، دانے ایلامادی دیمک دور،

ابولہب لعین نزدیدہ امر مہم رسول اللہ غہ عداوت قیلماق، دا اول جناب نینگ نشر دین حق

ایلاکی غہ مال وکوچ برلہ مانع اولمک ایدی، حتی رسول اللہ قریش نے اسلام غہ دعوت قیلماق اوچون چیقغانده ابولہب لعین، اول رسول امین، نینگ آرقہ سی دن باغورایدی، رسول اللہ قریش غہ من سیزلارغہ معبودیگاز طرفیدن بیار یلگان نذیر دورمن، اسلام غہ داخل بولسانگیز نجات ابدی غہ فائز بولاسیز دیسہ، ابولہب لعین زینہار مونینگ سوزی نے قبول قیلمانگ کہ ساچرمجنون دور دیب، خلق نے منع قیلورایدی، وانینگ تاشیدہ ہرقبیلہ دن کلکان وفود لارنے ہرقسم یلغان وبہتان لارایلہ مغرور ایلاب رسول اللہ نینگ حضورینغہ تیمگہ دن منع قیلیب یانغورارایدی، انینگ اوشبو کیدوسعی لاری اولوب انکا ہیچ برفائدہ بیرمادے بلکہ دنیا وآخرت دہ گرفتار عذاب اولمکینغہ سبب اولدی، دنیادہ گرفتار عذاب بولغانے اولکہ مال وکسبی انکا ہیچ فائدہ بیرمای، رسوالیق ایلہ گرفتار موت بولوب مردہ جیفہ سی آیاغی دن سودرامک ایلہ، حفرۂ جہنم غہ وفن قیلیندی، وآخرت دہ گرفتار عذاب اولمکی دن خبر بریب اللہ تعالی آیتا دور، سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ ۝ یعنی دورکہ اول ابولہب، حقیقی خلایق نینگ اوراکی دن بیرون بزادلوغ حرارت لیک اوت غہ کیرادور،

اوشبو اوچ آیت کریمہ دہ اوچ وجہ ایلہ غیب دن خبر بریلیب دور، اولغی آیت دہ ابولہب لعین نینگ ہلاکت ورسوالیق غہ گرفتار اولمکی دن خبر بریش، دہ واقع اول ملعون اخبار الہی مضمونیچہ گرفتار ہلاک وخسار اولدی، ایکنجی آیت دہ انینگ مالی وولدی انکا ہیچ برنفع بیرماسلیکی دن خبر قیلدی، درواقع شوندای بولدی، اوچونچی آیت دہ اول لعین نینگ اہل نار دن ایکانلیکی برلہ خبر بردی، حقیقت دہ بو خبر ہم مطابق واقع ظاہر اولدی، الحاصل اغیکم اول لعین کافر ایلہ ہلاک بولدی ۵

پس بو آیات کریمہ لار نینگ اخباری صدق وحق لیق ایلہ آشکارا اولغاچ قرآن کریم نینگ ہر بر آیتی طرف الہی دن نازل قیلینغان کلام الہی ایکانلیغی اندای ثابت ومحقق دورکیم، اندہ اصلا شبہہ قیلماق روا ایماس دور، قرآن نینگ کلام الہی ایکانلیکے شبہہ سیز ثابت بولغاچ، مونے تبلیغ ایتکان نبینا محمد صلے اللہ علیہ وسلم نینگ ہم طرف الہی دن مبعوث قیلینغان پیغمبر ایکانلیکی دہ ہیچ شک وشبہہ غہ یول قویمور زیراکہ تبلیغ غہ مأمور بولغان ذات رسالت منقبت نینگ تبلیغ ایلاگان کلامی مطابق واقع اولوب حق وصدق لیقی آشکارا اولغاچ، بالضرورہ معلوم اولدیکہ انینگ طرف الہی دن کلتورگان سائر احکامی واخبارے ہم حق وصدق دور،

پس اول مبلغ امین نے مورب العالمین، طرفیدن بیاریلگان رسول صادق دور دیب تصدیق قیلماق، وجمیع اقوال وافعالی غہ اتباع ایلامک واجب دور، اي اولوالالباب بو مبلغ اکرم صلے اللہ علیہ وسلم نینگ طرف الہی دن کلتورگان قوانین جامعہ دبراہین قاطعہ سی، غہ انصاف وحقانیت ایلہ فکر ونظر قیلغان دہ انینگ نبوتے نینگ حقیقی دہ، وراست لیغی دہ، وتبلیغ ایتکان احکام متقنہ، وشرع قیلغان آئین شریفی نینگ خدا طرفیدن وحی قیلینغان شریعت صادقہ، قویمہ ایکانیدہ عقل دن اندک بہرہ سے بارکیشی شک قیلمایدور، مگر حق نے بیلیب تورو ب انکار قیلغوچی معاند مکابر، یا امر باطل اوزرہ علی التعیین

اصرار ایتکوچی جہالت پیشہ کافر،

بو اوچ آیت ده ابولہب لعین، جناب رسولِ امین صلے اللہ علیہ وسلم غہ آزار ایتکوزمک ده، واول حضرت نینک تبلیغ رسالت قیلماق غہ مانع اولمک ده، نفسی نے مشقت غہ سالیب، ومالی نے صرف ایتیب سعی ومانعت کورسا تکانے نینک جزاسی اوچون معرض ہلاک بولغانینے وکثرت اموال وسامانی انکا ہیچ برفائده بیرماگانینے، وآخرت ده نارسوزانِ جہنم اگیرکی بے اللہ تعالی خبر بیردی

ایمدی اول شقی نینک خاتونے ام جمیل ملعونہ نینک رسول خدا غہ عداوت قیلماق ده، وہر نوع اذیت لار بیرلہ آزار ایتکوزمک ده، ایری غہ تمام موافقت قیلغان جندن، معاوده ہم قرارگاہی ایری غہ موافقت ده بولمکیدن خبر بریب اللہ تعالی ایتا دور وَامْرَأَتُهُ ۚ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ۚ واولہب نینک خاتونے ہم اول قتیغ شعلہ لیق نارِ جہنم غہ انینک ایله برگه کیرادور، یعنی خس وخاشاک واوتون کوتارگوچے سغله خاتونے،

اول مرأۃ خبیثہ نے حمالۃ الحطب آتاک، یا اول خبیثہ نینک حطبِ جہنم نے کوتارمکیدن کنایہ دور یعنے جناب رسول اللہ نینک عداوت وآزاری نے لازم توتمک سببی ایله وزروگناه لارنے کوتارمکے وایریسی خدا نینک پیغمبر یغہ آزار برمک غہ حمل ایتمکی دور، گویا اول ملعونہ نینک عداوتِ رسول اللہ سببی ایله حاصل قیلغان وزروآثامی نے حطب غہ تشبیہ قیلیب دور، بو وجہ ایله کہ مشبّہ ومشبّہ بہ نینک ہر بری اوت یاندورمک غہ سبب دور دنیا نینک اوتے نینک تاب غہ کلکی غہ سبب حطب بولغان دیک، جہنم اوتے نینک حرارت واشتعالی غہ سبب گناه واوزار دور، بو وجہ ایله اول خبیثہ استعاره طریقیده حمالۃ الحطب آتالمیش دوره

یا آنے حمالۃ الحطب دیمک سخن چین دیمک دور، یعنی حطب یمنمه دن کنایہ دور، بو وجہ ایله کہ دنیا نینک اوتے نینک تاب غہ کلکی غہ حطب سبب بولغاندیک، خصومت وعداوت اوتی نینک شعله

لہ ابولہب ملعون نینک خاتونے ام جمیل حرب ابن امیہ نینک قزی وابوسفیان نینک ہمشیره سی ایدی ام جمیل نینک اسی عوراء ایدی دیمیشلار وبعضی لار اسمی اروی دیکینه سی عوراء دور دیمیش لار دالے عوراء دیمک کوزی کورلیک دن ایماسی دور بلکه اول خبیثه نینک حسنی اوچون دور دیمیشیل لار اول بدبخت جناب رسول اللہ غہ اینک قتیغ لیک قبیغوچی لار دن ایدے غایت عداوت ونہایت شقاوتیدن رسول اللہ نینک ایشکی غہ ویورادورغان مخصوص یول لار یغلار وخاشاک لار نے کیچہ ده توکوب قویارایدی تا انکا ویاپ رسول اللہ نینک مبارک آیاغ لاری آزار چیکسون دیمک اوچون ۱۲ منه

لہ شیخ محمد عبده رحمۃ اللہ اتیب وکانت امرأته ام جمیل بنت حرب اخت ابی سفیان وعمة معاویه تسعی عند القوم بالنمیمة علی رسول اللہ صلعم تحقد علیه قلوب القوم والعشیرة والسامع بالنمیمة یلقب بحامل الحطب قال الراجز ان بنی لاذرء حمالو الحطب هم الوشاة فی الرضاء والغضب، وفی کلامهم کثیر من الشواهد علی ذلک

اهـ ۱۲ منه

اور کی غہ سخن چین لیک سبب دور، چونکہ تمام برساعت ایچیدہ انداغ فساد نے وجود غہ کلتورا دور کہ ساحرانے برآتی دہ ہم قیلالمایدور،

منقول دور کہ ام جمیل ملعونہ آدم لار اور تاسیدہ سوز تو شوب خلق اور تاسی نے بورنک غہ سعی ایتارایمیش، انداغ کہ ابن جریر وابن ابی حاتم روایت قیلیب دور لار، قتادہ دیمیش کہ حمالۃ الحطب معضی آدم لار نینک سوزنے بعضی غہ تاشو غوچی ویمک دور،

وینہ ابن جریر وابن منذر وابن ابی حاتم روایت قیلیب دور لار مجاہد[1] موحمالۃ الحطب نے سوز تو شاغوچی ویب دور،

وابن ابی حاتم روایت قیلیب دور حسن بصری دیب دور کہ اول مرأۃ خبیثہ بطون قریش ایچرہ سخن چین لیک قیلیب فتنہ وفساد تو شورمک غہ سعی قیلورایدی دیب،

وصحیح بخاری دہ ایتیب دور وقال مجاہد حمالۃ الحطب تمشی بالنمیمۃ اھ یعنی مجاہد دیمیش کہ حمالۃ الحطب سخن چین لیک قیلا دور دیمک دور اھ

ابن حجر فتح الباری دہ ایتیب دور، فریابی بوقول نے مجاہد دن موصولاً روایت قیلیب دور وسعید بن منصور محمد بن سیرین طریقی دن نقل ایتیب دور کیم ایتیب دور ابولہب نینک خاتونے پیغمبر صلے اللہ علیہ وسلم نینک واصحاب سعادت شیم نینک حقیدہ مشرک لار غہ سوز تو شورایدے فراد اغیتیب دور کیم اول خاتون سوز تو شوب قریش آراسیدہ عداوت اوتینے یاندورو یب خصومت سالورایدی، پس بوجہتدن اینک سخن چین لیقیدن حمالۃ الحطب دیب کنایہ قیلیندی اھ انتہی

خلاصہ کلام ام جمیل ملعونہ نینک مردم اور تاسی غہ سوز یورو تو ب فتنہ اوتینی یا قیب شر و فساد قوزغاماغلیقی ہیزم کش غہ تشبیہ قیلیب دور، یعنے اینک حمالۃ الحطب آتماقلی سوز تو شوب مردم میانہ سی غہ خصومت اوتینی یاندورمک لیکی اوچون دور بنابر بوبارہ دہ دیب دور لار نظم

میانِ دو کس جنگ چون آتش ست ✻ سخن چینِ بدبخت ہیزم کش ست

پس سخن چین نینک مذمتی غہ دلالت عادت قبیحہ سینی پیشہ قیلماقی بولیش۔

حقیقت حال مونداغ ایسہ، مؤمن لار غہ واجب دور کہ موندا غ یمان خلق دن پرہیز قیلغای لار حالبوکہ احادیث نبویہ دہ نمیمہ نینک یمانلیقی، ونام نینک مذمتی بارا سیدہ، تو لا حدیث لار دوارد بولوب دور اول جملہ دن شیخین روایت قیلیب دور لار کیم پیغمبر صلے اللہ علیہ وسلم ویمیش لار کیم لایدخل الجنۃ نمام، وبر روایت دہ قتات، یعنے سخن چین کشی جنت غہ کیرمایدور، قتات نمام معنی سیدہ دور،

---

[1] ابن جریر طبری تفسیرید، بوقول نے مجاہد دن طرق متعددہ برلہ روایت قیلیب دور ۱۲ منہ

بعضی لار تمام ایله قنات آراسینی فرق اتیب دیمیش کیم تمام برسوزنے سوز لاشیب اولتورگان جماعه جمله برکه اولتوروب اولار نینک سوزینی توشوغان کیشیدور، وقنات سوز لاشیب اولتورغان جماعه غه بیلدورمای سوز لاریغه قولاق سالیب الشتیب اولار نینک سوز لارینی توشوغان کشی دور دیب،

ابن حبان صحیحی ده روایت قیلیب دور، ابوہریره رضی الله عنه اتیب دور، رسول الله صلے الله علیه وسلم بیلان بارور ایدوک یول ده ایکی عدد قبر نینک آلدیدن اوتتوک، پس رسول الله اول جایده توردی، وسبز لار مواول حضرت بیلان برگه توردوق، رسول الله نینک رنگی متغیر بولدک غه باشلادی، حتی قمیض شریف لاری نینک یرگی تیتر امک غه باشلادی، پس سبز لار دیدوک یارسول الله بوحال نینک روی برماکی غه سبب نیمه دور دیب، دیدی که آیا من ایشتیب تورگان نرسه نے سبز لار ایشتمای سیز مو، سوردوق که یارسول الله اول نیمه دور، دیدی که اوشبو ایکی قبر نینک صاحبی اوزگان لاریده مینگیل سنا لغان برگناه سبب ایله قبر لاریده قتیغ عذاب قیلینماق ده دور لار، سوردوق که بو ایکی کشی نینک معذب بولمک لاریغه سبب بولغان گناه نیمه دور، دیدیکه مونینک بری بول دن اوزینی پاک قیلماس ایدی، ویه بری خلق اورتاسیده نمام لیق قیلیب تیلی برله خلق آزار بیرور ایدی، سونگره نرمانینک شاخ لاریدن ایکی شاخ نے آلدوزوب هربری نینک قبری نینک اوستیغه برشاخ نے قادادی، سوردوق که بو ایش نینک اوشبو قبر نینک صاحب لاریغه برار فائده سی بولا دور سو دیب، دیدی که آری فائده سی بولا دور، مادام که قورو مای هول تورسه لار، بولار نینک تخفیف عذاب لاریغه سبب بولا دور لار، بو حدیث غه شاهد لار بارور کر شیخان وسُنن اربعه صاحب لاری وغیر لار روایت قیلیب دور لار،

خلاصه کلام سخن چین لیک کبائر جمله سی دن دور، حافظ منذری دیب دور که سخن چین لیق نینک حرام ایکانلیکی غه، والله سبحانه نینک نزدیده نینک اعظم ذنوب ایکانیغه امت لار اجماع قیلیب دور لار، اهـ

پس برگناهی که جنت غه کیرمک غه مانع بولسه، وآتش سوزان جهنم غه کیرمک غه سبب اولسه، دقبردہ معذب اولمک غه باعث ایسه، البته عقل دن وایماندن اندک بهره سی بار، بلکه انسانیت دن طبعی ده اثری بار، کیشی اندن احتراز اتیمک نے اوزیغه واجب بیلور،

ای مؤمن برادر لار اوشبو آیت وحدیث لار مضمونینی برتدبر قیلیب کوره نک، بوخلق مذموم نے پیشه قیلغان کیسه نینک خدا نینک نزدیده کی عذاب وعقوبتی مذکور طرزده بولغان نینک اوستیغه اندیشه کیشی بو دنیا ده خلق لار نظریده موصنفور و ممقوت اولور، وانینک ایله برگه اولتورمک دن آدم لار حذر قیلور لار،

سلے حالبوکه نفس الامره اول گناه لار کبائر جمله سیدن دور ۱۲ منه

یا احتمال کہ حمالۃ الحطب حقیقتی عنہ حمل قیلینغای، انداغ کہ ابن جریر طبری ابن عباس دن یزید بن زید دن عطیۃ الجذلی دن، وابن زیدون، وضحاک دن، روایت قیلیب دورکیم، ابولہب نینگ خاتونے حمالۃ الحطب تیکن لارنے کوتاریب کلیب کیچہ دہ رسول اللہ نینگ یولیغہ تاشلارایدی تارسول اللہ نے بیلمانی باسیب آزارچکسون، واصحاب لاری جفاکورسون لاردیمک اوچون،

سیرۃ ابن ہشام اول لعینہ نے حمالۃ الحطب دیمک عنہ وجہ رسول اللہ نینگ یورادورغان یولی عنہ تیکن تاشلاب تویماتی اوچون دوردیمیش، بو احتمال عنہ کورہ آیت نینگ معنی سی وابولہب خاتونے ہم اول زبانہ چیکیب تورغان اولورغ اوت عنہ کیرادور، یعنی اوتون کوتارگوچی سفلہ خاتون نے مذمت قیلامن دیمک اولور،

یا اینک خاتونے جہنم نینگ اوتون لارینی کوتارگان حال دہ مذکوراوت عنہ ایری برلہ کیرادور، یعنی رسول اللہ نینگ یورادورغان یولی عنہ آزارلیک تیکن لارنے تاشلاب اذیت تیکوزگانے اوچون دوزخ نینگ زقوم وضریع لاری نے کورتاگان حالدہ عذاب قیلینوردیمک دور،

ابن جریر طبری بوبارہ دا کی ایکی احتمال نینگ متینگ نزدیم دہ صوابغہ یقین راقی اول خاتون تیکن لارنے کوتاریب کلیب رسول اللہ نینگ یولیغہ تاشلارایدی دیگان کیشیلارنینگ قولی دور، چونکہ بوقول معنی جہتدن ظاہرراق دوردیمیش،

فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ ۝ اول خاتون نینگ بوینی دہ محکم اورولغان آرغامچی دن برآرغامچی بولغان حال دہ،

مسد لغت دہ یتوہ نینگ تیرہ سیدن خرمانینگ یعنی دن ویغراغی دن توقولغان ارغامچے نے ایتورلار،

وشونکا اوخشہ تیمورون قیلغان زنجیرنے مسد دیرلار چنانچہ ابن جریر وابن ابی حاتم وابن انباری روایت قیلیب دورلار عروۃ بن زبیر اتیب دور، فی جیدہا حبل من مسد دوزخ نینگ تیموری دن بولغان زنجیر دورکہ طولی یتمیش ذراع دور،

اوشبو قول الحمی اول شقیہ نینگ یابودنیا داکی حال شقاوت اشتمالی دن عبارت دور، یا الیسہ اینک آخرت داکی احوال خسران مآلی دن اخبار دور، اگر اینک بودنیا داکی حالی دن عبارت دیسہ آیت نینگ معنی سے، اول مرأۃ جبلیۃ رسول اللہ نینگ یولیغہ تاشلامک اوچون خس وخارنے کوتارگوچی دور، بوینی دہ لیف خرمادن توقولغان آرغامچی بولغان حال دہ دیمک دور،

بوایسہ اول شقیہ نینگ حال شقاوت اشتمالی نینگ پست ورذیل لیقی عنہ اشعار دور یعنی اول شقیہ خدا نینگ رسولیغہ دا اینک اتباعی عنہ آزار بیرمک قصدیدہ غایت عداوتیدن اوتونجی لار لاردیک بوینی عنہ آرغامچی نے باغلاب بر باغ خاروخس نے آرقہ سی عنہ کوتاریب کلادور، کمال شقاوتیدن شوندارغ حقارت اشتمال احوال عنہ توشمک عنہ راضی بولادور، موندارغ خسیس لیک

وسفلہ لیک بولورمو دیمکدور،

واگر بو آیت انینگ جہنم داکی احوالِ خسران مآلی دن عبارت ایسہ، آیت نینگ معنی سے خاتون ایری برلہ جہنم غہ کیرادور، جہنم نینگ ضریع وزقوم کبی حطبی دن بر باغ ارقہ سیغہ کوتارگان حال دہ، بویتی دہ اوت دن بولغان زنجیر برلہ محکم باغلانگان حال دیمک اولور،

یعنی قیداغ گہ بو دنیا دہ اول شقیہ اللہ سبحانہ نینگ دوست لاریغہ آزار بیرمک اوچون آرقہ سی غہ تیکن کوتاریب، بوینیغہ آرغامچی سالیب ایدی، اوشبو عمل قبیحی غہ موافق، قیامت کونے آرقہ سی غہ زقوم درختی دن اوتون کوتاریب بوینی دہ اوت دن قیلینغان زنجیر بولغان حال دہ جہنم غہ کیریب، مدمّی شول حال دہ معذّب بولادور،

سیرۃ ابن ہشام دہ یازیب دور، ابن اسحق اتیب دور، ام جمیل ملعونہ، ملعون ایری، نینگ شانیدہ نازل بولغان بو سورہ نے ایشتیکاچ، رسول اللہ نینگ طرفیغہ روان بولدی حالبوکہ رسول اللہ کعبۂ معظمہ نینگ قاشیدہ مسجد دہ ابوبکر صدیق برلہ اولتوروب ایدی، واول ملعون قولیغہ ہاون تاشی دیک برتاش نے آلیب توتوب کلدی، بو ایکی یار غار نینگ قاشیغہ کلیب توختاغان حال دہ اللہ تعالی رسولی نے انینگ کوزی دن پوشیدہ قیلدی، پس اول لعینہ اول جایدہ حضرت ابوبکر رضی عنہ دن باشقہ کیشینی کورماي، دیدیکہ ای ابوبکر صاحبینگ یردہ دور، تحقیق منکا موندا غ یتی کہ صاحبینگ منی ہجو قیلغان ایمیش، واللہ کہ اگر انے تاپسام البتہ اوشبو تاش ایلہ انینگ آغزی غہ اورار ایدیم، آگاہ بولغیل کہ من ہم بے شبہہ شاعر دورمن دیب بوہذیان نے انشاد قیلدی شعر ؎

مُذَمَّماً عَصَيْنَاهُ ✦ وَأَمْرُهُ أَبَيْنَا ✦ وَدِينَهُ قَلَيْنَا ✦

سونگرہ یانیب کیتی، پس حضرت ابوبکر دیدی کہ یارسول اللہ آیا اول خاتون سنی کور دیمو رسول اللہ دیدیکہ اللہ تعالی انینگ کوزی نے مندن دفع قیلدی ۱۲ھ

ایتامن کہ کاشکی اول ملعونہ کفر وعدوان غہ متضمن بولغان مذکور شعر خبیث نے دیمای انینگ اورنیدہ تصدیق وایمان غہ متضمن بولغان موندا غ بر سوزنے دیسہ ایدی، شعر ؎

مُحَمَّداً أَطَعْنَا ✦ وَأَمْرَهُ سَمِعْنَا ✦
وَدِينَهُ اتَّبَعْنَا ✦ بے شبہہ زمرۂ اہل

ایمان غہ داخل بولمک ایلہ ایکی عالم سعادتیغہ فائز ہ الوب موندا غ رسوائے دنیا واخرت وآخرت اولماس ایدی)

ابن اسحق اتیب دور قریش، جناب رسول اللہ نے مُذَمَّم آتارایدی لار، سونگرہ مذمم دیب دشنام قیلورایدی لار، رسول اللہ اصحاب حقیقت اگاہ غہ ایتورایدیلار کہ اللہ سبحانہ قریش نینگ دشنام ولعنی نے مندن قیداغ دفع قیلغانیدن تعجب قیلماسمیسزکہ قریش مُذَمَّم نے دشنام

ایلاب مذمم نے لعن قیلور لار، ومن ایسام محمد دور من ۱۲

بو نقل نے بخاری رحمہ اللہ صحیحی ده ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ دن روایت قیلیب دور، ابو ہریرہ اتیب دور، قال رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم اَلَا تَعْجَبُوْنَ کیف یَصْرِفُ اللّٰہُ عَنِّیْ شَتْمَ قُرَیْشٍ ولعنہم یَشْتِمُوْنَ مذمّماً و یلعنون مذمّماً وانا محمدٌ ۱۲

باقینک کہ قریش کافرلاری رسول اللہ عنہ غایت عداوت دن، واول جناب نینک ذکری عنہ اشدّ کراہت لاری دن، اول جناب نینک نامی مذمّم عنہ دلالت قیلا دورغان اسمی برلہ آتاماي لار نینک ضدی ایلہ آتاب مذمّم دیرایکانلار، حالبوکہ اول جناب نینک اسم شریفی محمد دور، مذمّم ایماس دور،

تنبیہ اوشبو سورۂ کریمہ نینک نزولی بارا سیدہ روایت قیلینغان اخبارلار نے فکرِ صحیح ایلہ تدبر ایلاگان کیشیلار عنہ، جناب رسولِ اکرم صلے اللہ علیہ وسلم، نینک مکۂ معظمہ وہ خلق نے اسلام عنہ دعوت قیلماق بارا سیدہ نہ مرتبہ وہ آزار وجفالار چیککانے روشن معلوم اولور،

داعی اسلام صلے اللہ علیہ وسلم عنہ اوز مسقطِ رأسی وہ اوزی نینک عکے سی، وانینک خاتونے وا وغلان لاری، طرفیدن موندغ آزار وجفالار کورولسہ، باشقہ خلق لاردن انکا موندن زیادہ عذاب وکلفت یتوشکانیدہ، وطاقت فرسا اذیت لار واکورولگانیدہ شبہ قیلماق عنہ محل یوقتور،

اول داعی حق خویش وبیگانہ دن موندغ طاقتِ بشردن تاشقاری کلفت وجفالارنے کوروب توروب اوزی نینک قوتکان مسلکیدن آیریلمک نے اصلا ایتاماي، اندہ ثبات اوزرہ بولمکی شبہ سیز انینک اوزی نینک اول مسلکِ مختاری نینک حق لیقیغہ وراست لیکیغہ کمال ایشانچی، ومسلک حقانیت تلقینی نینک مایۂ سعادت وفلاح ایکانلیکی عنہ یقین جازمی، بارلیق نینک لشانہ سیدور

پس جنابِ رسول اکرم نینک، اوشبو دینِ اقوم نینک اظہار ونشری بارا سیدہ حدون فزون جفا ومشقت لارغہ تحمل ایلاب دعوت امریدہ ثبات کورگوزوب مقصد یغہ اقدام ایتمک دہ ذرۂ فتورنے اہتمامی عنہ رواکورماس لیکی، وبو دینِ مبین عنہ مشرّف بولوب اسلام ایلہ متدین بولغان اصحاب کرام لارقبول اسلام قیلغان لاری اوچون مشرک لار طرفیدن غایت دن تاشقاری عذاب وعقوبت لارغہ دوچار بولمک ایلہ، بازاول دینِ مبین گوہرینی قول دن بیرماسلیک عنہ طاقت لاری باریچہ تشبّث وتعصّب کورساتمک لاری، البتہ بو دینِ حق نینک طرف آلہی دن کلتور ولگان بر دین قویم وسعادت ابدیہ عنہ تیمک عنہ میکفل برصراط مستقیم ایکانیغہ اینگ آشکار ودلیل وبرہان قاطع دور

ای اولادِ اسلام دیدۂ بصیرتینکیز دن پردۂ غفلت نے کوتاریب انصاف ایلہ باقینک کہ بو دینِ مبین اسلام نے ابتدا نشر قیلورده پیغمبر یمیز نہ درجہ ده آزار وجفالارغہ تحمل ایلاب انے اقامت ایلایش واصحابِ کرام لارنہ قدر کلفت وعذاب لار چیکیب بو دینِ مبین نینک قوانین سعادت آئینی نے عالم عنہ نشر قیلیش، پیغمبر یمیز، ومقتدای دین بولغان سلف لاریمیز، شولقدر سعی وجان کندلیق ایلہ

بیز لارغہ تیکوزگان دین حق نینک گوہر گران قدرینی، بیز خلف لار دنیای بیوفای دنیۂ نینک زخارفیغہ فریفتہ بولمک ایلہ، یا ایسہ دیانت امورینی اجرا ایلامک بارا سیدہ اعدای دین لاردن طاقت کلتور الماسلیک مرتبہ دہ برار اذیت تیمک خوفی نینک وہمی ایلہ رایگان قول دن برمک غہ راضی بولسق عالم انسانیت دہ نامیمیز نے مسلمان دیمک دن تاشقاری، انسان دیمک غہ لایق اولورمیز مو؟

ای مسلمان لار آتا دبابا لار ینگیز نینک آئیں لاری شعار اسلام وشیوۂ مسلمانلیق ایکانینی واسلام دین مبینی نینک حقیقی نیمہ، وقیدلرغ سعادت لارغہ میکفل ایکانینی، اویلاب کورونک، ومونداغ بردین سعادت رہین نینک احکام منیفہ سی نے رایگان ضایع بولمکی نے رواکورمانک، اسلام دینی بیز لار نینک دنیا نینک سعادتیغہ تیمکیمیز غہ مانع اولدی دیگوچی، بعض براجانب تقلیدی نے استحسان قیلغوچی، نادان لار، عیب ونقصان نے اوزلاری نینک دین سیزلیک لاری دن کورسون لار، دین مقدس اسلام غہ مونداغ ہذیان سرایق ایلہ افترا قیلماسون لار، اول افترا پیشہ بوزینہ لار، دین اسلام نینک قیسی برحکم وامری نے توتوب عمل قیلمیش لارکیم اول عمل، اولارغہ مانع ترقی ونیل سعادت اولوب دور، بے شبہہ محقق بیلسون لارکیم مونداغ خسران شیم لار نینک سعادت دنیویہ دن محروم لیق لاری، عین دین اسلام غہ عمل قیلماسلیق لاری نینک نتیجہ سیدور ہ اکثر مسلمان لار احکام اسلام نیمہ ایکانینی، وانکا اعتنا قیلمای، دیانت بارا سیدہ سست لیق کورگوزگان جہتدن، تعصب دینی لاریدن آیریلیب فلاکت غہ اوچرامیش لار، اہل اسلام نینک سلف لارے دین مبین اوامری غہ تشبث ایلاب تعصب دینی لاری سایہ سی دہ مالک عز وشان اولمیش ایدی لار، خلف لاروین مبین اوامری نے توتمای، نفاق وشقاق، واختلاف وافتراق، بلیہ سیغہ گرفتار اولمک ایلہ، مونداغ رذالت لارغہ دوچار اولدی لار، باز عیب نے اوزلاریدن کورمای، دین غہ اسناد ایتمک لارے خسارت اوزرہ خسارت دور ہ

اللہ سبحانہ نینک بو سورہ نے ابولہب برلہ خاتونی نینک دین اسلام غہ قیلغان عناد وعداوت لاری توغرسیدہ نازل قیلماقی، بعض برہوای نفسی غہ تابع اولوب اوزی نینک اعتقادیدہ صحیح کورگزگان باطل عقیدہ وعادت لارنے اختیار ایتمک ایلہ اللہ تعالی اوز پیغمبر یغہ یارگان دین قدیمی غہ دشمن لیق کورگوزگان، وانے خواہلاماگان کیشیلار غہ عبرت بولسون دیمک اوچون دور

بو سورۂ کریمہ مضمونیدن بطریق اعتبار مستفاد اولادورکہ کیمکہ دین اسلام غہ دشمن لیک یولی نے توتسہ، وصراط مستقیم غہ چرلاغوچی حقانیت اوزرہ بولغان داعی لار غہ ممانعت کورگوزسہ ودین حق غہ اتباع ایلامک دن وکتاب اللہ غہ عمل قیلماق دن خلق لارنے منع قیلسہ، واولباب دہ جدّ وجہد کورگوزب حتی اموالی نے صرف ایسہ، واتباع واشیاع یعنیب دین اسلام نینک نشر یغہ مانع اولسہ، بے شبہہ اول کشی ہم ابولہب دیک ہلاکت وخسار غہ اوچراب، اموالی وتباعی سخط الہی دن اینے قوتقوزالماس، وانکا ہیچ فائدہ یتکوزالماس ہ وشونکا اوخشہ ہر برخاتون کہ خلق میانہ

سیده خصومت قورغاماق اوچون سوز توشاسه دا وزگه بوزوق ایش لار بیله جماعت مسلمین اورتاسیغه فساد پیدا قیلسه ابولهب نینگ خاتونی ام جمیل نینگ حکمی ده بولور ۵ واللہ اعلم

تمام بولدی سورۂ تبت تفسیری بمنه وتوفیقه تعالیٰ

سورۂ اخلاص نکه ده نازل اولمیش آیت لاری تورت کلمه لاری اون بش وحرف لاری قرق یتمه دور

بسم اللہ الرحمن الرحیم

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ ج ای محمد مشرک لارغه دیگیل کیم (هیچ برشک یول تاپماغان وقطعی دلیل برله ثابت بولغان) حق وراست خبر بو دورکیم اللہ بر دور

یاکه سیز لارنے توحید وعبادتیغه دعوت قیلغان معبودیم شریکی دلنظری یوق برمعبودِ برحق دورکیم یمک دور ۵

مفسر لار بو سورۂ کریمه نینگ نزولی بارا سیده دیمیش لارکیم مشرک لار رسول اللہ غه دیدیلارکه ای محمد اول معبودینگکه سیزنے اینینگ عبادتیغه چاقلایدورسن اینینگ ماهیتی وصفتی نیمه دور سیز لارغه انے وصف قیلغیل دیب پس اللہ تعالیٰ بو آیت نے نازل قیلدی دیب ۵

بو قول نے ابن جریر ابی بن کعب دن وعکرمه دن وابو العالیه دن نقل اتیب دور

وبعضی لار بو سوره نینگ نزولی غه سبب یهود لار نینگ سوال لاری دور دیمیش بو قول نے ابن جریر طبری سعید دن وقتاده نقل اتیب دور ۵

آیتا منکه بو باره ده نقل قیلینغان آثار لار صحیح بولسه فبها ونعمت والا بو سورۂ کریمه نینگ مضمون توحید اخباری ایمان نینگ اصلی واساسی بولغان توحید دیتیریه غه مشتمل بولغان اللہ تعالیٰ اینینگ مضمونے نے خلق غه تبلیغ اتیمک غه رسول اللہ نے امر قیلیمش برار سائل نینگ سوالی وجوابی اوچون نازل بولمایش ولساک موگنجایش بار دور ۵ (بو قول آلهی بارا سیده کی سائرِ تحقیق لار کشف البیان ده مفصلاً مبین دور)

اَللّٰهُ الصَّمَدُ ۝ الصمد دیمکنے جمیع صفاتِ کمال غه جامع معبودِ برحق اهر امور ده جنابیغه خلق احتیاج ومحتاجی نے عرض قیلادور غان برمالک علی الشان بی نیاز دور ۵

امام غزالی رحمة اللہ علیه المقصد الاسنی ده دیب دور صمد اول ذاتِ بی نیاز دورکه همه حوائج ده اینیمک درکاهی غه رجوع قیلینا دور ورغائب ده اینینگ جنابیغه روی قصد کلتورولا دور چونکه شرف وجلال اینینگ منشاسی اینینگ جنابیغه قیینه منتهی اولور وبنده لاریدن سرکیمه نے که اللہ تعالیٰ خلق نینگ مهماتِ دینیه ودنیویه سی بارا سیده مرجع ومقصد بولمک لیک مرتبه سیغه یتکورسه دخلق نینگ حاجت لاریغی اینینگ یتیلی وقولے

برلہ جاری وروا قیلدورسہ بے شبہہ اول کیمسہ غہ اوزی نینک اوشبو وصف صمدی سی نینک معنی سیدن بہرۂ انعام قیلیب دور، (پس اول کیمسہ اوشبو انعام جلیل شکری نے مغتنم بیلیب شکریغہ مواظبت قیلماق لازم دور) لیکن صَمَد مطلقی کہ ہمۂ حاجات دہ انینک جنابیغہ خلق قصدورجورغ قیلا دور اول السد جلّ شانہ گینہ دور ۵ انتہی،

اوشبو جملہ دہ الصمد نے معرفہ کلتورمک عالم وجودہ اللہ تعالیٰ ون باشقہ جنابیغہ عرض حاجات ایتمک غہ مستحق برذات یوقتور دیمک اوچون دور، یعنی عالم دہ قیلدارغ برحوائج و مہمات بار ایسہ اول اللہ تعالےٰ دن باشقہ غہ راجع و متوجہ بولمایدور، وہر قیدارغ برصاحب احتیاج کہ بولسہ اوز حاجتی نے اللہ تعالےٰ جنابیدن باشقہ دن ایتاکی، وانینک روا اولمکیدہ باشقہ غہ توجہ والتجا قیلماقی درست ایماستور دیمک غہ اشارت دور ۵،

کارخانۂ عالم دہ سبب غہ تشبّث ایلامک ایلہ وجود پذیر اولمک غہ مربوط قیلینغان بعض برامور مسبّبہ لار بلکہ لار بلکہ پوشیدہ ایماس دور، لیکن بندہ لار نینک اول امور مہمّہ لاری حصولی بار ایسہ اسباب مقدّرہ غہ تشبّث ایلامک لاری موحقیقت دہ اللہ تعالےٰ تقدیر ایلاگان اللہ تعالیٰ جنابیغہ عرض حاجات قیلماغلیق دن سنالا دور ۵ (اوشبو جملۂ کریمہ بار ایسہ اکی سائر تحقیق لار موکشف البیان دہ مفصّلاً مذکور دور)

اللہ سبحانہ اوزی نینک الوہیتی نے واحدیتی نے وصمدیتی نے بیان قیلغان دن کیین اول ذکر قیلینغان احکام تحیغہ مندرج بولا دورغان بعض احکام جزئیہ نے بیان قیلیب دیدی کہ،

لَمْ يَلِدْ ۙ وَلَمْ يُوْلَدْ ۙ اللہ تعالےٰ ہیچ بربالانے تو غمادی واوزی ہم برکیشیدن تو غولمادی ۵

اللہ تعالیٰ نینک ہیچ بربالانے تو غما غینغہ علت بوکیم، اللہ تعالےٰ ہیچ برمخلوق مجانس ایماستور تاانکا اوزجنیسیدن زوجہ بولوب ایکی سیدن اولاد وجود غہ کلکای، مجانست منتفی بولغاچ بالضرورہ ولادت نینک انتفاسی ہم لازم کلور ۵

وہم ولادت براحتیاج غہ مبنی وجود غہ کلورکہ اول والد نینک حیاتیدہ انکا ولدی نینک معین اولمکی، وفاتیدن سونک ادرنیدہ خلف بولمکیدن عبارت دور، اللہ تعالےٰ جنابیغہ احتیاج وفایول تاپماس پس انینک جنابیدین صدور ولادت محال دور

اللہ تعالےٰ نینک برکیسہ دن متولد اولمک دن منزّہ ایکانیغہ علت بوکیم، مولود اولمک والد نینک وجودی غہ محتاج دور، وہم عدم سبقت قیلغان حادث بولمک لیک لے تقاضا قیلا دور، اللہ تعالےٰ ہیچ نرسہ غہ محتاج ایماس دور، وحدوث وجسمیّت دن منزہ دور ۵

واقع دہ اوّل مولودیّت سونکرہ والدیت ظہور غہ کلمک دہ بولوب تورو غلوق نفی والدیّت نے نفی مولودیت دن مقدم قیلماقی، انینک اوچون دورکہ کفرہ ومشرک لار اللہ تعالےٰ نینک ولدی باردیب اِدّعا قیلدی، والدی باردیب ادّعا قیلمادی لار اندارغ کہ عرب مشرک لاری ملائکہ نے بنات اللہ

دیدیلار، ویہود طائفہ سی عزیر ابن اللہ دیدی لار، ونصاری طائفہ سی مسیح ابن اللہ دیدیلار، پس اللہ تعالیٰ امر اہم برلہ ابتدا ایلاب لم یلد دیدی، سونگرہ الکا حجت کلتورمک غہ اشارت ایلاب ولم یولد دیدی کویا ایتی کہ اللہ جل شانہ نینگ والد ایماسلیکی غہ حجت بوکیم اول باشقہ کیشیدن تو غولمادی، یعنے ہمہ خلق اتفاق قیلا دورلار کہ اللہ تعالےٰ غیر دن مولود ایماس دور پس ثابت بولدیکہ اول جل جلالہ غیر غہ والد موایماس دور، زیراکہ اول جل جلالہ نینگ مولود ایماسلیکی غہ اعتراف قیلماق قضیہ سیدن دور کہ نینگ والد ایماسلیکی غہ ہم اقرار قیلغای لار، معہود بو دورکہ برنرسہ نے توغمان نرسہ اوزی مو برنرسہ دن نوغولغان بولا دور اوزی برنرسہ دن توغولماغان یینہ برنرسہ نے توغمایدور،

لم یلد نے ماضی نے افادہ بیرا دورغان کلمہ برلہ ایرادا تیمک، مشرک لار نینگ ولد اللہ دیکان سوزلاری نینگ ردی اوچون دور، چنانچہ قرآن کریم دہ ایتا دور الا انہم من افکہم لیقولون ولد اللہ وانہم لکاذبون ۵

اللہ سبحانہ سورۂ بنی اسرائیل دہ ولم یتخذ ولدا دیمیش ایدی، بو سورہ دہ لم یلد دیدی مونینگ وجہی بو کیم بالا آیکی نوع دور بری والد دن متولد بولغان ولد حقیقی دور، ایکنجی سی والد دن متولد ایماس لیکن انگے بالا تو تو ب ولد نامی برلہ آتار

نصاری جماعہ سی خدا غہ ولد نسبت بیرکدہ ایکی فرقہ ایدی لار، بر فرقہ سی حضرت عیسےٰ نے اللہ تعالےٰ نینگ حقیقی ولدی دیب اعتقاد ایلار ایدی لار، وینہ بر فرقہ سی حضرت عیسیٰ نے اللہ تعالےٰ نینگ تشریف واکرام جہتی دن ولد اتخاذ قیلغان، ابراہیم علیہ السلام نے تشریف جہتیدن خلیل اتخاذ قیلغانی دیب اعتقاد ایدیلا، اللہ تعالےٰ لم یلد قولی ایلہ ولد حقیقی نے نفی قیلدی، ولم یتخذ ولدا قولی برلہ نوع ثانی نینگ نفی غہ اشارت ایلادی،

ولم یکن لہ کفوا احد ۵ واللہ تعالیٰ غہ ہیچ احدی مثل وشبیہ بولمادے

اللہ سبحانہ بو سورہ نینگ اولیدہ اوزی نینگ احدیتی نے بیان قیلغاندن کیین قضاء حوائج دہ ہمہ خلایق نینگ مرجع ومقصدی اوزی نینگ جنابی گینہ ایکانینی ذکر قیلدی، سونگرہ لم یلد ولم یولد قولی برلہ وسائطنے نفی قیلدی، سونگرہ سورہ نے بوجملہ بیان ختم قیلدیکہ موجودات دن ہیچ برنرسہ صفات جلال وعظمت دن برار صفت دہ چنانچہ وجود وعلم وقدرت دہ، وصفات اکرام دہ اول ذات واجب الوجود غہ نینگ اولمک ممتنع دور دیب، اما وجود دہ ہیچ نرسہ اول ذات واجب الوجود غہ نینگ ایماسلیغی بووجہ دن دورکیم اللہ تعالیٰ نینگ وجودی اول ذات بیچون نینگ حقیقت الہیہ سی مقتضاسیدن دور، واول ذات

---

۵ یعنی آیت آگاہ بولونگ کیم حقیقت دہ اول مشرک لار نینگ چونگ یلغان وبہتان لاری دن بری بولدورکیم ہر آئینہ اولار اللہ تعالےٰ بالا تو غدوردی دیب ایتا دور لار وتحقیق اول مشرک لار بو سوزلاریدہ البتہ البتہ یلغانچی دور لار ۱۲ منہ،

بیچون نینگ حقیقتی عدم شائبہ سیدن منزہ دور، وسائر حقیقت لار ایسہ عدم نے قبول قیلا دور لار واما علم دہ ہیچ نرسہ نینگ انکا مساوی اولماسلیقی بو وجہ دن دورکیم اللہ تعالے نینگ علمی ضروری واستدلالی ایماس دور، وحس ورؤیت دن مستفاد ایماس دور، وہم معرض غلط وزلل اولمک دن منزہ دور، ومحدثات نینگ علم لارے بولاردن خالی ایماس دور، واما قدرت دہ ہیچ برنرسہ نینگ انکا مساوی بولماسلیقی حاجت بیان ایماس دور، وشونکا اوخشہ جود ورحمت وعدل وفضل واحسان دہ دہ ہم انکا ہیچ برنرسہ مساوی ایماس دورہ ۵

شیخ الاسلام عزالدین بن عبدالسلام رحمۃ اللہ اتیب دور، اللہ تعالی اوز قولی ولم یکن لہ کفوا احدٌ دہ جمیع صفاتی نینگ مثلی نے غیردن نفی ایتمک ایلہ اوز ذات مقدسہ سی نے مدح ایتیب دور زیراکہ آیت کریمہ نینگ معنی سی لایساویہ احدٌ فی ذات ولا فی صفۃٍ من صفاتہ دیمک دور، (یعنے ہیچ کیمسہ اللہ تعالے غہ مساوی ایماس دور، نہ اینینگ ذاتیدہ ونہ صفتی دن برار صفتیدہ) وقولہ تعالے لیس کمثلہ شیءٌ اوشبو آیت غہ اوخشہ دور، چونکہ معنی سے لیس مثلہ شیءٌ فی ذاتہ ولا فی شیءٍ من صفاتہ دیمک دور، (یعنے ہیچ برنرسہ اللہ تعالے غہ مثل ایماس دور نہ اینینگ ذاتی دہ ونہ صفاتیدن برار نرسہ دہ) انتہی،

•• امام فخرالدین رازی اتیب دورکیم اوشبو سورہ تورت آیت دور، وبو آیت لار نینگ لار نینگ ترتیبی دہ برنیچہ نوع فائدہ لار بار دور، اولغی فائدہ بوکیم برنجی آیت اللہ تعالے نینگ بیرلیکی غہ دلیل دور واکینجی آیت اول معبود یگانہ نینگ کریم ورحیم ایکانلیکی نے بیلدورادور، چونکہ اول معبود یگانہ نینگ جمیع خلق غہ منتہی ومصمودٌ[1] الیہ بولمکی اینینگ فضل واحسان ایگاسی ایگاسی ایکانینی اقتضا قیلا دور، واوچونجی آیت اول معبود یگانہ نینگ غنیٌ مطلق، ونقائص وتغیرات دن منزہ ایکانلیکی غہ واصلا ہیچ برنرسہ غہ بخل قیلماسلیقی غہ، وہم اینینگ جود واحسانی جرِّ نفع یا دفع ضرر اوچون بولمای، بلکہ خلق غہ محض احسان اوچون ایکانیغہ دلالت قیلا دور، تورتینجی آیت اول معبود یگانہ نینگ جانبیغہ جایز ولایق ایماس صفت لار نے نفی ایتمک غہ دلیل دور،

اکینجی فائدہ بوکیم اللہ تعالی اوز قولی احدٌ برلہ اوز ذات مقدسہ سیدن انواع کثرت نفی قیلدی، والصمد ایلہ نقص ومغلوبیت نے نفی قیلدی، لم یلدْ ولم یولدْ برلہ معلولیت وعلیت نے نفی قیلدی، ولم یکن لہ کفوًا احدٌ برلہ اضداد واندادنے نفی قیلدی،

اوچونجی فائدہ بوکیم قولہ احدٌ نور وظلمت غہ قائل بولغان ثنویہ لار نینگ مذہبی نے وتثلیث غہ قائل بولغان نصاری لار نینگ اعتقادی نے، وافلاک ونجوم نے مدبّر عالم دیگوچی صابی لار نینگ مذہبی نے باطل قیلا دور، واولار نینگ ہر بری نینگ توتکان مذہبی وقیلغان اعتقادی عین گمراہ لیق

---

[1] مصمود الیہ یعنے درگاہی ہمہ احتیاج ومہمات بار اسیدہ خلق نینگ مقصدی بولغان ۱۲ منہ،

ایکانینی بیلدورادور، واللہ الصمد معبودِ مطلق جَلّ شأنہ دن باشقہ خالق اثبات قیلغوچی فرقہ لارنینگ مذہب لاری باطل ایکانینی تقریر قیلادور، چونکہ اگر عالم دہ اللہ دیگانہ دن باشقہ یہ برخالق موجود بولیہ ایدی، البتہ خلایق نینگ قضاءِ حوائج و مہماتی بار اسیدہ یلغوز الصمد احد نینگ جناب قدسیت مآبے گینہ مرجع و مقصد بولماس ایدی، واوچونجی آیت حضرت عزیر نے ابن اللہ دیگوچی یہود جماعہ سی نینگ اعتقاد باطلی نے، وحضرت عیسےٰ نے ابن اللہ دیگوچی نصاری طائفہ سی نینگ عقیدہ فاسدہ سی نے وعرب مشرک لاری نینگ ملائکہ بنات اللہ دیکان قولِ افک آئینی نے وہم اللہ تعالےٰ نینگ والدہ سی بار دیگوچی ہذیان پیشہ لارنینگ اعتقادِ ضلالت تلقینی نے رَدّ و باطل قیلادور، وتورتینجی آیت آلہۂ باطلہ لارینی اللہ کبیر متعال غہ اکفاء و شرکاء دیب اعتقاد قیلغوچی مشرک لارنینگ عقیدۂ لاری نینگ باطل لیغی نے بیان قیلادور، اھ

خلاصۂ کلام اللہ تعالیٰ بو سورہ داشرک نینگ ہمہ انواعی نے نفی قیلیب توحید و تنزیہ نینگ تمامۂ اصل لارینی تقریر ایلاب دور، مناہل اسلام نینگ جمیع موجودات نے یراتغان برخدای قادر حکیم بارلیغ اعتقاد صادق ایلاب عبادت قیلماق دہ، وعذابیدن قورقوب لطف ورحمتی دن امیدا تیمک دہ بولغان اللہ ذوالجلال لاری نینگ صفاتِ جلالیت آیاتے اوشبو دور، یعنی دین مقدسِ اسلام ایلہ متدین بولغان مسلمان لاراوشبو صفاتِ مقدسہ برلہ موصوف برخدای متعال غہ ایمان کلتوروب انینگ عبادتی نے اوزلاریغہ فرض محتّم بیلمک دہ وہمۂ کائنات نے یراتغان الخق شئول خدای قادر علیم گینہ دور دیب اعتقاد ایلامک دہ دورلار،

اسلام اہلی یہود و نصاری و باشقہ مشرک لار و غیر دین لار اسناد قیلغان صفات نالایقہ دن جمیع عالم نے یراتغان خالق قدیر نینگ جنابِ الوہیت مآبی نے تنزیہ قیلادورلار، وہمۂ نقائص دن انینگ ساحۂ کبریاسی نے تقدیس ایلامک نے واجب بیلادورلار،

اسلام اہلی ذاتِ واجب الوجود نے یہود مجسّمہ لاری وصف قیلغان دیک عرش اوستیدہ قرار آلمک دن، والنسان صورتیدہ بولوب قراساچ لیق و جلینگلہ موہی لیک مجسّم بولمک دن پاک ومنزّہ اعتقاد قیلادورلار، واللہ ذوالجلال صورت دن وجسمیت دن پاک دور دیب ایمان کلتوردورلار،

لہ بیز بویردہ بوسوز لارنے تحریر قیلغاندن کین برتقریبی ایلہ فرانسہ نینگ سیاسیونیدن بولغان موسیو لیون روش نینگ (اسلام دہ اوتوزسنہ) نام اثریدن اقتباس قیلینغان بوجملہ لارمطالعہ سیغہ تصادف ایتدوک، انے موندہ یازمک نے مناسب کوردوک اول ایتادور (اسلام نینگ اساسی توحید خالص غہ مبنی دور بوآچیق حقیقت غہ انقیاد ایتمک عقل صحیح اوزرینہ واجب دور اسلام نینگ توحیدی اوزلاریغہ مخصوص برآلہ اتخاذ ایتکان یہودلار نینگ توحیدیغہ اوخشاماغان دیک، برنینگ اڈپ اوچ نینگ براولمک لیکے کبی عقل دن یراق اعتقاد لاردن موپاک دور ۱۲ منہ،

اسلام اہلی معبود یگانہ لارینے نصاری گمراہ لاری افترا قیلغان مریم کبی صاحبہ سی وعیسی کبی انبی بولمک دن پاک ومُنزّہ بیلا دور لار،

بر نیچہ زمان لاردن بیری نصاری قومی نینک اوزدین لاری نینک بے دیانت پوف لار طرفیدن اویدورمہ ہذیان وخرافات لار ایلہ تحریف قیلنغان اساس سیز بر طریق باطل الیکا نینی ادراک آتیب اندا غ بے اساس دن بیزادلمک لاری وعاقبت اندا غ دین باطل غہ تقیّد نے ترک اتیب، دہریت مسلک باطلی غہ کیریب انے آئین اتخاذ اتیمک لاری، مسموع ومشاہدا اولنمک دہ دور، مذکور قوم نینک غایت تنفر ایلہ دین اسمی دن موندا غ بیزمک لاریغہ سبب تمام خرافات ایلہ مملوّ بولغان اساس سیز دین باطل لاری، وشوندا غ بر بے اساس آئین ضلالت قرین نے دین سماوی عوام غہ تلقین قیلغوچی وجدان سیز دیانت فروش شیطان روش روحانی لاریدور، اگر اول دین اسمی دن بیزگان قوم لار ہر آینیہ اسلام دین مقدسی نینک حقیّت وحقیقتی دن خبردار اولسہ لار، واول دین مقدّس نینک سعادت دنیوی واخرو غہ متکفل بر دین خیریت تلقین الیکا نمنی بیلیسہ لار ایدی البتہ اولار موندا غ اصرار وقہقری ایلہ دین اسمی دن بیزماس ایدی لار، ۵

ای دہریّت مسلکی غہ میلان قیلغان انسان لار، راست انصاف وحقیقت جوی لیق ایلہ فکر قیلیب کورسانگیز بیلاسیز کہ، سیز لار نینک موندا غ دین دن بیزیب دہری لیک نے شعار ایلا مگینگیز نینک سبب یگانہ سی آباً عَنْ جَدٍّ ایچیدہ تربیہ لانیب کلگان، وعادت لانمک دہ بولغان اساسی یوق باطل نصرانیت ویہودیت نامی داکے دین لار نینگیز دور سیز لار روحانی لار نینگیز نینک دین نامی دن یورو تمک دہ بولغان عجائز واطفال فریب قصص وافسانہ واہیہ لار ینی آنکلاب عقلینگیز میزانی غہ موافق کلما گاچ اندا غ خرافات لار غہ الیشا نما سلیک ایلہ بالکلیہ دین اسمی غہ قلم نسخ چیکمیش سیز، درحقیقت سیز لار عادت قیلماق دہ بولغان اندا غ باطل آئین لار قلم نسخ چیکمک غہ شایان بر آیین ضلالت تلقین دور، حیف کہ مسیونیر لار شوندا غ بر بے اساس آئین ضلالت رہین نینک رواجی غہ وترقی سیغہ چالیشمک دہ بیہودہ عمر ومال حرف اتیا لار، اولار نینک بو باب داکی سعی وجان کندہ لیک لاری سواو سیتغہ خط یازمک غہ، ویلْ نے ترازو برلہ اولچامک غہ سعی اتیمک کبی برایش دور، ۵

ای عقل وفطانت دعواسی دہ بولغان انسان لار، انصاف میزانی نے عدالت ایلگیغہ توتوب فکر صحیح ایلہ برموازنہ ایلاب کورونگ کیم اجمع ملت نینک عقلا لاری قاشیدہ روشن ومُبرہن دور، کہ مدنیت عالمیدہ حیرت اندازِ عقول اولمک دہ ایجاد واختراع قیلینمک دہ بولغان طرفہ طرفہ صنعت لار، دگوناگون ماگینہ وآلات لار، ودریالار نینک تسخیر وسیری اوچون انشاء اتیلمک دہ بولغان انواع سفائن، ودرید ناوُط وتحت البحر وسائر حربی منشآت لار بر مخترعِ حکیم ذوفنون ماہر نینک وجودی

لہ یعنے اتا بوبا دین ۱۲ منہ،

سیز ظہور عرصہ سیدہ جلوہ گر اولمکی ہرگز ممکن ایماس دور، ہرگاہ انسان نینک صنعتی ایلہ وجودغہ کلمک
دہ بولغان بوہمہ آثار عزیبہ لارنے اوزیچہ پیدا اولمیش دیب اِدّعا ایتمک اصلا ممکن بولماسہ
پس بو کائنات عالمی ایچرہ وجود پذیر بولغان مونچہ مکونات عجیبہ لارنے مو، ہیچ بر وقت بر صانع حکیم
قدیر وجودی سیز اوزیچہ امکان صحنہ سیدہ وجود آرا بولمیشدور دیمک ممکن اولور مو؟
مثلاً ہیچ برانسان نینک قدمی تماگان، بلکہ انسان نینک اندہ موجود ایکانینے متصوّر بولماغان
برجزیرہ غایت دہ بدیع برطرزدہ بنا بولغان برقبۂ عالیہ تافیاسہ کہ سقفی انواع زینت وایلکیترلیق لار
ایلہ مزّین، وفرشی غایت دہ مُمطّر اگوناگون گل لار و نبات لار و اصناف حیوانات لار صورتے ایلہ بیزلگان
بولسہ، آیا بو قبہنے تصادفاً اوزیچہ وجودعہ کلگان دیب اِدّعا قیلامیز مو، یا ایسہ بربانی حکیم صانع
طرفیدن بنا قیلنغان دیب اعتقاد میز مو، البتہ اندک عقلی بارکشی اول قبّہنے برمؤثر حکیم مبدع نینک
صنعتی ایلہ وجودعہ کلگانلیکی نے آثاری دن استدلال قیلور، اگر برکشی مذکور قبّہ اول جزیرہ دہ اوزیچہ
تصادفاً پیدا بولغان اینک ہیچ بربانی سی یوقتور دیسہ، البتہ عاقل لار اینک عقلی نینک یوقلیغی غہ حکم
ایتار لار، دانے مجنون دیر لار، پس باشی میز اوستیدا کی غاتیدہ برفیع وسیع لاجوردی گون قبّہنے
وانینک ہر طرفیدہ حدوحسابی یوق یولدوز لارنے، وعالمنے یاروتمک دہ بولغان نورانی قویاش
وآی لارنے، واولار نینک ہربری نینک اوزیغہ مخصوص برمنتظم قانون لار داخلی دہ سیر وحرکت ایتما
کلیکی نے، وتحتی میز داکی زمین واندا گی دریا لار وتاغ لارنے، وانواع نباتات وحیوانات ومعدنیات
نے وغیر غیر صنایع وبدایع لارنے مشاہدہ قیلیب توروب بو لارنے یراتکان صانعی یوق، بو لار تصادفاً
اوزیچہ بولغان دیگان کیشیلار بے شبہہ عقل سیز واحمق ومجنون آتالماس لار مو، بلکہ مونداغ کیشیلار
نے انسان دیمک دن تاشقاری حیوان دن ہم دون دیمک لازم دور، چونکہ حیوان ہم اوز خالقی نے
تانوید ور۔

ای عقل ودانش اربابی بولغان انسان لار، اگر بزیول اوستیدہ برایز یا بر بَعْرہ نے کورسانگیز
اول ایزنے انسان نینک یا برحیوان نینک ایزی، واول بَعْرہ برحیوان نینک بعرہ سی دیب اول
اثر نینک مشاہدہ سی ایلہ برمؤثر نینک وجودی غہ دلالت ایتا سیز مو یا یوق، وانمّا اثر نینک مؤثر نینک
وجودی غہ دلالت ایتمکی شبہہ سیز برامر بولوب، عالم وجاہل مونکا اتفاق لاری جہتدن اگر برکیشی اول
ایزنے واول بعرہ نے اوزیچہ تصادفاً وقوعی نے اِدّعا ایتسہ، البتہ ارباب دانش لار اثر نیمہ اوچون
مؤثرغہ دلالت قیلماید ور دیب انے جون غہ نسبت بیرمک لاریدہ شبہہ یوقتور، پس عالم کائنات ذاکی
بوقدر حدّ وحساب سیز آثار وعلامت لار، بو عالم نینک برمؤثر صانعی وخالق بدیعی بار لیقی غہ نیمہ اوچون
دلیل اولماسون، بو کائنات عالمی نے یا تصادفاً اوزیچہ موجود بولغان، یاکہ طبیعت کبی حیات دن
محروم موہوم قوّت لار یراتکان، دیمک عقل قاشیدہ ہیچ برلایق ومناسب سوز ایماس دور۔
دہری لیق مسلکی غہ مَیل کورساتکان سیز دانش اِدّعا لار نینک بعضی سیدن بو آسمان رفیع بے

ستون لے، واندہ ظاہر بولمیش آثار عجیبہ لارنے، وبوکرۂ زمین نے، ومونده موجود انواع حیوانات وصنوف نباتات واقسام معدنیات وسائر بدایع غریبہ لارنے، کیم ایجاد ایتکان، وبو ہشیالارنے موندا غ نظام بدیع وتنسیق عجیب اوزره اداره قیلغوچی کیم دیب سوال قیلینسہ، اولار البتہ بو ایش لار طبیعت نینک ایشی دور دیب جواب بیرادورلار، طبیعت آتاغان نرسہ اول موجود ومرئی ومحسوس مودور کائنات دن برار نرسہ غہ مشابہتی بارمو، انے کیم یراتکان، اول نہ یرده تورادور دیب، ہکذا سوال قیلینسہ، البتہ اولار جواب بیرادورلار کہ طبیعت دیگان عالم ده موجود برقوۂ غالبہ دورکہ، انینک فوقیدہ ہیچ قدرت یوقتور، اول کوزغہ کورونمایدور، عالم داکی اشیادن ہیچ برنرسہ غہ ادخشامایدور، انینک مکانی معلوم اماس، اماتاثیری ہمہ مکان ده جاری وساری، انے ہیچ کیم یراتکان ایماس، وانکافنا وزوالی یول تایمایدور دیب، اگر اولار اوشول طبیعت دیب تعریف قیلغان قوت نے حیات وسمع وبصر وقدرت وارادت وتکوین او صافی برلہ وصف ایلاب جمیع صفات عظمت وجلال برلہ موصوف، وجمیع نقائص دن منزہ دیب اعتقاد قیلا دورغان بولسلار، اول طبیعت دیب تعریف قیلغان قوۂ قاہرہ لاری نے اہل اسلام نینک ہمہ عالم لارنے یراتکوچی برصانع قدیر دیب وجودی غہ وحدانیتی غہ ایمان کلتوروب، عبادتینی اونرلاریغہ فرض بیلگان ذات واجب الوجود نینک عینی دور دیساک روا اولور ایدی، لیکن اولارانے حیات وعلم وقدرت وارادت وسمع وبصر کبی صفات دن محروم برقوت دیب اعتقاد قیلا دورلار، اولار نینک بو اعتقادلارے نینک بے شبہ باطل لیقی نے دلائل واضحہ لار برلہ بیان قیلا میز، آندا غ کہ بو سورۂ کریمہ مضمونیچہ، وہم قرآن داکی آیات آلہیہ لار مآلی چہ، اہل اسلام نینک اعتقادی ده کائنات نے یراتغوچی برصانع واجب الوجود بار دور، واول صانع قدیر ذاتی ده وصفاتیده وافعالی ده بیر دور، جہت وحیز وجسمیت دن پاک دور، وجمیع خلائق نینک توجہ والتجاسی حوائج وہمات بارسیده انینک جنابیغہ گینہ دور، اول واجب الوجود نینک ولدی ووالدی یوقتور، وجود وعلم وقدرت وافعال ده انینک اصلا شریکی وضدی یوقتور،

جمیع کائنات نے یراتکان اللہ تعالیٰ ہمہ صفت کمال برلہ متصف، ونقصان غہ دلالت قیلا دورغان صفت لاردن چہ سیدن منزہ دور، آول صفت کمال دن بیری قدم صفتی دور، یعنے اللہ تعالیٰ قدیم وازلی دور، یعنے وجودی نینک ابتدا سے یوق دور، واجب الوجود دور، یعنی وجودی اوزی نینک ذات آلہیہ سے نینک مقتضاسی دور، تمامی وجود لار نینک خالقی ومؤثری اول دور، صفت کمال دن بری بقا وابدیت دور، جناب واجب الوجود تعالیٰ قدیم وازلی بولغان دیک باقی وابدی دور، یعنے بقا نینک ضدی بولغان فنا اصلا انکا یول تاپماس، وجودی ذاتی نینک مقتضاسی دن بولغاچ، انکا فنا عارض اولمک عقلاً محال دور، قولہ تعالیٰ ہوالاول والآخر بو ایکی صفت ثبوتیہ غہ دلیل قاطع دور،

صفاتِ کمالیہ دن بیری مخالفۃٌ للحوادث دور، یعنی اللہ تعالیٰ موجودات دن ہیچ برنرسہ غہ ہیچ برصورت ایلہ اوخشاماس و اینچنین ممکنات ایچرہ ہیچ برنرسہ اللہ تعالیٰ غہ مماثل ومشابہ ایماس دور۔

صفاتِ کمالیہ دن بیری قیام بنفس دور یعنی اللہ تعالیٰ قائم بنفس دور، وممکنات بارچہ سے اینینک ایلہ قائم دور، ہمہ کائنات انکا محتاج دور، اللہ تعالیٰ بارچہ دن غنی وبیحاجت دور، قولہ تعالیٰ ان اللہ لغنیٌّ عن العالمین بومعنی غہ برہان ساطع دور۔

صفاتِ کمالیہ دن بیری حیات دور یعنی اللہ تعالیٰ حیّ دور، ہمہ موجودات غہ حیات بخش اینکان اللہ تعالیٰ نینک اوزی نینک بوصفت دن محروم اولمکی نے عقل تجویز ایتماس، بتون موجودات غہ حیات افاضہ قیلغان قدرتِ مطلقہ صاحبی دہ البتہ حیات بولمک لازم دور، اوزی دہ حیات بولماغان برشئی باشقہ لارغہ حیات بیرالماس لیکی دہ شبہ یوقتور، اللہ تعالیٰ صفتِ کمال ایلہ متصف بولغاچ، صفت کمال دن بولغان حیات صفتی ایلہ متصف بولمک لیکی مقرر دور، حیات نینک وجود غہ کمال ایکان لیکی غہ ہیچ کیمسہ انکار ایتالماس، چونکہ حیاتے یوق بر وجود ناقص دور، ناقص دن کامل و تام برشی صادر اولماس، بناءً علیہ بو قدر نظامِ تام اوزرہ تورولغان ذی روح وغیرذی روح بتون موجودات نینک خالقی واجب الوجود نینک حیات صفتی ایلہ متصف بولمکی لازم دور، اللہ تعالیٰ نینک تیریک لیکی جسم وجان واسطہ سے ایلہ ایماس دور، بلکہ حیات صفتی اینینک ذاتِ الٰہیہ سی غہ لایق بر صفتِ کمال دور۔

صفات کمالیہ دن بیرے علم دور، اللہ تعالیٰ علیم دور، یعنے بیلگوچی دور یحیثیتی کہ کائنات دن ہیچ بر ذرّہ اینینک علمِ محیطی دن خارج ایماس دور، جمیع کلیات وجزئیات وحسّیات ومعنویاتِ کائنات غہ اینینک علمی شامل دور، خاطر غہ کیچکان سرّلار، وضمیر غہ یول تاپغان اندیشہ لار، انکا معلوم دور، بیلمکی عقل وذہن وحواس واسطہ سے ایلہ ایماس دور، بلکہ علم اینینک ذاتِ الٰہیہ سینغہ لایق بر صفت دور، اللہ تعالیٰ صفاتِ کمالیہ ایلہ متصف دیدوک، علم صفاتِ کمال دن بولغاچ، پس علم صفتی ایلہ اللہ تعالیٰ نینک متصف اولمکی لازم دور۔ اللہ تعالےٰ نینک علم صفتی ایلہ متصف ایکان لیکی غہ اینگ چونک دلیل، کائنات نینک ہر ذرّہ سیدہ مشاہدہ قیلینمات دہ بولغان نظام وانتظام دور، وہر نرسہ نینک برسبب ونظام غہ مربوط، برحکمت وہر مصلحت غہ وہر مقصد غہ کورہ ترتیب ایتیلکان بولمکی دور، بتون موجودات دہ آپ اوچق مشاہدہ قیلینماق دہ بولغان مقصد وحکمت، غایت دہ واضح دلیل برلہ کورساتادورکہ، بولارنے یراتکان صانع نینک علمی نامتناہی، وہیچ بر ذرّہ اینینک حیطۂ علمی دن خارج ایماس دور، موجودات دن ہر برسی اینینک علمی غہ موافق وقوع غہ کلور، اللہ تعالیٰ نینک علمی ہمہ بار بولغان نرسہ لارغہ، ومونداق سونک بار بولادورغان نرسہ لارغہ علیٰ سبیل الاجمال والتفصیلی شامل دور، چونکہ مخلوقات نینک بارچہ سی نے اختیار برلہ یاراتغوچی

خالق تعالیٰ اولار نینگ تمامی احوال وکیفیتی غہ عالم و اولار اوزرہ قادر اولمک صفتی ایلہ متصف بولمکی لازم دور، چونکہ اختیار غہ علم شرط دور، مشروط بدون شرط موجود اولمایدور، وہم ہر شی نے اختیار ایتکوچی اگر شوشئ غہ قادر اولماسہ، اول اختیار ایتکان نرسہ سی وجود غہ کلمایدور، حالبوکہ اشیاء کونیہ لارنینگ کلی سی ہیچ بر تعذر سیز موجود اولمیش، پس دلالت قیلدی کہ اللہ تعالیٰ عالم وقادر دور۔ مثلاً قولیمیز غربر صنعت برلہ ایشلانگان قوتے ویا جام اور اوورغان بر ساعت نے آلساک، البتہ اول نرسہ لارنینگ بر استاد ماہر عالم صنعتی ایکانینی غہ قناعت تامہ حاصل قیلامیز، موندا غ مصنع بر اسباب نینگ ویا بر ساعت نینگ اوزیچہ حاصل اولمک لیکی نے، یاکہ علمی یوق بر کیمسہ انے وجود غہ کلتورگانے نے، عقلی میز قبول اپتمایدور، وانے امکان دن خارج کورادور، البتہ عقلی بار ہر بر انسان انے شوندا غ فکر قیلادور پس بو قدر مصنوعات کونیہ نینگ علمی بولماغان بر وجود وصفات حیات وعلم واختیار وقدرت دن محروم بر قوت، طرفیدن خلق قیلینغان لیقی، یاکہ اوزیچہ تصادفاً موجود اولمکی نچوک ممکن بولور، وعقل انے نچوک قبول قیلا آلور، بر کیچیک گینہ مصنع قوتے یا بر ساعت حقیدہ بو حکم نے قیلماق ممکن اولماسہ اینگ عالی عقل لار نے حیرت اندر حیرت قیلغان بو کارخانۂ عجیبۂ کائنات بار سیدہ، واینگ حیرت انگیز ماشینہ وآلات لار نے اختراع اتیمک دہ بولغان انسان لار حقیدہ موندا غ بر حکم قیلماق ممکن اولور مو، خالق مکونات بولغان صانع تعالیٰ دہ علم صفتی بولماس یمی متصور اولور مو البتہ متصور اولماس، موندا غ ایسہ بس بتون موجودات نینگ بر خالق علیم حکیم طرفیدن خلق قیلینغان لیقی دہ ہیچ بر شبہ یوقتور، پس ثابت بولدی کہ موجودات کائنہ نے یراتگان صانع تعالیٰ علیم دور، حکیم دور، اینگ علم وسیعی دن ہیچ نرسہ پوشیدہ ایماس دور، بو معنی غہ عقل شہادت بیرگان دیک، نقل ہم موندن خبر بیرور، چنانچہ قرآن کریم ایتا دور وهو بكل شئ عليم۔ عالم الغيب والشهادة، عالم الغيب لا يعزب عنه مثقال ذرة في السموات ولا في الارض وشونکا اوخشہ آیت لار۔

صفات کمالیہ دن بری ارادہ دور، یعنی اللہ ارادہ صفتی ایلہ متصف دور، یعنی اللہ سبحانہ علمی دہ ثابت بولمیش اشیادن بری نے اختیار ایتیب انے وجود غہ کلتورمک نے ایلتار، واول ایلتامکی غہ موافق اول شئ نے قیلور دیمک دور۔ اللہ تعالیٰ ممکنات دن بعضی سی نے تخصیص ایلاب علمی غہ موافق بر صورت دہ ایلتاگان طرزیدہ خواہلاگان وقتی دہ انے قیلا آلور، چنانچہ قرآن دہ فعال لما یرید دیب دور۔ اللہ تعالےٰ آری فعال لما یرید دور، لیکن ہر ایشی بر حکمت غہ مستند دور، اینگ ارادہ قیلغان ایش لاری نینگ ضمنی دہ عقل بشر احاطہ قیلا لمایدور غان تولا فائدہ وحکمت لار بار دور، ارادہ سی خیر غہ مصروف دور، دنیا وآخرت دہ بولغان وبولادور غان صغیر وکبیر، قلیل وکثیر، خیر وشر، فائدہ وضرر ایش لارینگ بارچہ سے اینگ ارادۂ ازلیہ سی ایلہ حاصل بولور۔

صفات کمالیہ دن بری قدرت دور، اللہ تعالےٰ قادر دور، ہر بر ایش غہ کوچی یتکوچی دور، یعنی علمی غہ موافق بولمک لیکی ایلہ ایلتاگان ہر بر ایشنی قیلماق غہ قدرتے بتا دور دیمک دور،

قدرت، ایجاد و اعدام اینینک ایله حاصل بولا دورغان برصفت دور، پس اللہ تعالےٰ موجود ایماس برنرسه نے موجود قیلماق غہ، ویا موجود دبرنرسه نے یوق قیلماق غہ مقتدر دور، قدرتے تیمایدورغان ہیچ برنرسه یوق دور، عقل ونقل موئے اقتضا ایلار، انداغ کہ قرآن وھو علیٰ کل شیٔ قدیر دیب دور۔

صفات کمالیدہ دن برى اختیار دور، یعنی اللہ تعالیٰ فاعلِ مختار دور، انداغ کہ اللہ تعالےٰ قرآن و ربک یخلق ما یشاء ویختار دیب دور۔

مناسبت بویرغنچہ ذکر قیلینغان صفات کمالیہ لارنینک ہربری ہم دلیل عقلی، وہم دلیل نقلی برلہ ثابت دور۔ مونکا اینگ چونک دلیل عقلی بیز لارغہ مشاہدہ قیلینماق دہ بولغان موجودات نینک وجودی دور، چونکہ کائنات نے یراتغوچی ذات دہ بو صفت لاردن قیسی برى نینک یوق لیغی فرض ایتیلسہ، موجودات دن ہیچ برى وجودغہ کلمک ممکن اولماس، شولکا بناءً اوشبو موجودات نینک وجودی وانتظامی آشکارا اثبات ایتادورکہ، خالق کائنات بو صفت لارنینک بارچہ سے ایلہ متصف دور، بو صفت لاراوزیدہ بولماغان ہرذات، البتہ کائنات غہ موجد ومبدع بولماس۔

وینہ قرآن کریم خبر بیرادورکہ کلام، وسمع وبصر اللہ تعالیٰ نینک صفت لاریدن دور، اللہ تعالیٰ متکلم دور، قرآن اللہ نینک کلامی دور، لیکن اللہ تعالیٰ نینک سوز لاماکی، بیز لارنینک سوز قیلما قیمیز دیک ایماس دور، بلکہ کلام، اینینک ذاتِ الٰہیہ سیغہ مخصوص برصفت دور۔

اللہ تعالیٰ سمیع دور، یعنے ایشیتکوچی دور، اینینک ایشکی غہ فوق وتحت وجہر وخفی وقرب و بُعد برابر دور، یعنے اللہ تعالیٰ نینک ایشیتکی غہ ملأ اعلیٰ داکی فرشتہ لارنینک تسبیحی، وتحت الثریٰ داکی مخلوق لارنینک مناجاتے، آشکار ومخفی سوزلار ہمہ سی تینگ دور، حتی اینگ عاجز فرض قیلینغان برمورچہ نینک یورگان وقتی داکی آیاغ لارے نینک آوازی نے ایشیتادور، اینینک ایشیتمک لیکی قولاق برلہ ایماس دور، بلکہ اوز ذاتِ الٰہیہ سیغہ مخصوص برصفتِ قدیمہ سی دور۔

اللہ تعالےٰ بصیر دور، یعنی کورگوچی دور، مخفی وآشکار نرسہ، اینینک کورمکی دن یاشورون ایماس دور، اللہ تعالیٰ نینک کورمکی کوز بیلہ ایماس دور، بلکہ اوز ذاتِ مقدسہ سی شأنیدن بولغان برصفتِ قدیمہ سے بیلان دور، یعنی بَصَر کورولمک شأنی دن بولغان ہمہ نرسہ لار اوزیغہ منکشف بولغان برصفت دور، جنابِ اللہ بَصَر بیرلہ، یعنی شأنی کورولمک بولغان شئی لار اوزی غہ منکشف بولغان برصفت برلہ متصف دور، بناءً علیہ اللہ سبحانہ ہر شئی نے بیلگان دیک ہر شئی نے کورادور وایشیتادور، اینینک علمی وبصری وسمعی ہمہ اشیاغہ محیط دور، منا اللہ واجب الوجود جلّ شأنہ نینک وجودیغہ ایمان ایتمک ہرعاقل ومکلّف ذمہ سی غہ قیداغ فرض ایسہ، عقل وشرع تقریر ایتکان اوشبو صفت لاربرلہ اللہ تعالیٰ نینک متصف ایکان لیکی غہ ایمان ایتمک ہم شوندا غ فرض دور۔

اللہ تعالےٰ نینک ذاتی نے حقیقتِ الٰہیہ سی نے، ادراک ایتمک قیداغ کہ بیزغہ ممکن ایماس دور، شونکا اوخشہ صفات الٰہیہ سے نینک حقیقتی نے آنکلامک ہم ممکن ایماس دور۔

اللہ تعالیٰ اوشبو صفات لارٗ و موندن اوزگہ صفات جلال و اکرام لارایلہ متصف دوردیب اقرار قیلماق فرض دورٗ لیکن بو صفت لارنینگ حقیقتی نیمہ مثلاً اللہ نینگ بیلمکی ارادہ ایتمکی قادر اولمکی سوز قیلماقے کورمکی ایشیتمکی نہ صورت دہ دورٗ منا بو جہت نے عقل بشر اصلا ادراک ایتا الماس ٗ شوقدر بیلا میز کہ اللہ نینگ علمی ارادہ سی قدرتے کورمکی ایشتمکی بیز نینگ کبی ایماس دورٗ چونکہ بیز لار داکی بو صفت لارہمہ حادث و عاریت دورٗ اللہ تعالیٰ نینگ صفت لارے ایسہ قدیم دور ذاتے دورٗ

خلاصۂ کلام بیز مسلمان لار نینگ اعتقادیمیز بو کیم بو کائنات مصنوعہ و موجودات مخلوقہ نینگ یلغوز بر خالقی بار دورکہ اول خالق بدیع الصفات حیات ٗ و علم و ارادہ ٗ و قدرت ٗ و کلام ٗ و سمع و بصر ٗ صفات کمالیہ سے ایلہ متصف بر ذات اعلیٰ دورٗ اینینگ وجودی و قدرتے و عظمتی اوچون ہر بر موجود ٗ و ہر بر ذرۂ کائنات بر آیینہ دورٗ عقل بشر ہر بر ذرۂ از ذرات موجودات ایلہ اینینگ بار لغی نے بر لیکی نے تعقل قیلا آلور ٗ لیکن حقیقت ذاتیہ و صفانیہ سی نے ادراک ایتا الماس ٗ

آی دانش اوّعالار جلگانچہ تورلوک تورلوک اختراعات عجیبہ لارنے وجود صحنہ سیدہ انظار عالم غہ ظہور آرا ایلامک ایلہ ٗ ادعای ذکاءت و تنوّر افکار و ترقی عقول ایتا سیز ٗ با وجود زمین و آسمان و اشجار و ازہار و نباتات و حیوانات خلقتی داکی عجایب و بدایع لارنے مشاہدہ قیلیب تورو با بو کائنات عجیبہ نینگ بر صانع حکیمی بار لیقی غہ نیمہ اوچون اقرار و اعتراف ایلاماس سیز ۔ عقل بصیرتے و اعتبار بصری ایلہ کورماسمو سیز کہ عالم کون دہ ہر ذرّہ صانع قدیر تعالیٰ نینگ بار لیغی نے آشکارا بر صورت دہ اثبات ایتمک دہ دورٗ ۔ عقلی سلامت ٗ و فکری صحیح ٗ ہر بر انسان غہ قیسیے بر زمان دہ و قیسی بر مکان دہ بولسہ بولسون ٗ عالم داکی حیوانات نباتات جمادات کبی اشیالردن ہر بریدہ گے صانع عالم نینگ بار لیقی غہ و بر لیکی غہ دلالت قیلادور غان بے نہایت آثار لاردن استدلال ایلاب ٗ اولار نینگ خلقتی غہ دقت ایلہ قراب ٗ اولار نینگ حقیدہ عمیق بر تفکر یوراتوب ٗ بو صورت ایلہ واجب الوجود بر خالق نینگ بار لیغی نے بیلمک فرض ضروری دورٗ موندا غ قیلما غان کشے اوز وظیفۂ اصلیہ سی نے ادا قیلما غان سنا لادورٗ ۔ بو خصوص دہ ہیچ بر عذر مقبول ایماس دورٗ

اللہ تعالےٰ بندہ لارے نینگ اوشبو وظیفہ نے ادا ایتمک اصولی نے اورگا نمک لاری اوچون ٗ محض فضلی ایلہ انبیا لارا رسال ٗ و کتاب لار انزال ایلاب ٗ اوزی نینگ بار لیغی نے و بر لیکی نے اولار غہ بیلدورماگان دہ ہم ٗ انسان لار عقل لارے ارشادی ایلہ بو حقیقت نے ادراک ایتمک لارے لازم و واجب ایدی ٗ حالبوکہ اللہ تعالیٰ پیغمبر لار یبا ریب بندہ لار نیغہ خالق کائنات نے تانوک نے بیلدورو دورٗ

آیا عقلی سالم ٗ و فکری صائب ٗ بر انسان اوشبو محسوس اولمک دہ بو لغان عجایب و صنائع غہ مشتمل عالم کائنات نے ٗ و ذی روح و غیر ذی روح گوناگون موجودات نے ٗ کیم یراتکانینی ٗ و بو لار نینگ خالقی و صانعی کیم ایکانینی ٗ فکر قیلما سمو ٗ حدّو غایتی یوق بو قدر مخلوقات نینگ بر موجدی بر خالقی و صانعی بولمک لیکی نے فکر قیلما یدورغان بر انسان بولوشی نہ بنکلیغ عجیب بر ایش دورٗ

بر بیابانِ مجہول دہ کورونگان برایز یا بر بَغرہ برانسان نینگ ایزی یا بر حیوان نینگ اثری ایکان لیکی غہ ہیچ بر تردّد سیز ایشانا دورغان انسان لار، نیمہ اوچون بو قدر موجوداتِ بلانہایہ نے براتغوچی بر صانع قدیر باریلیغی غہ ایشانمایدورلار، آیا حدّ وحسابی یوق بو قدر مخلوقات نینگ، وعدّ واحصاسی اللہ دن باشقہ کیشیغہ معلوم بولمایغان مونچہ اصنافِ موجودات نینگ اہمیّتی بیابانِ مجہول دہ کورونگان برایز یا بَغرہ قدر ایماسمودور، یول دہ کورولگان براثر بر مؤثر نینگ وجودیغہ دلالت قیلادورغان بولسہ، پس بو حدّ وحسابے یوق عالمِ کائنات بخوک بر صانع حکیم قدیر وجودی غہ دلالت قیلماسون، وادزیچہ تصادفًا وجودغہ کلگان بولسون، البتہ اوشبو عالمِ کائناتِ مصنوعہ نینگ بر خالقی باردور کہ اوّل علیم وحکیم وقدیر دور، وبے شبہ اول ہمہ نینگ معبودِ حقیقی سی بولغان اللہ واجب الوجود۔

اَلْحَاصِل بصر وبصیرتے آچیق، وہر نرسہ نے دقّت ایلہ فکر قیلغوچی، وہر نرسہ نینگ سرّ وحکمتی نے فہم اتیمک غہ اجتہاد اینگوچی، انسان لار اوچون، خواہ اوز نفسیدہ وخواہ آفاق داکی موجوداتِ خارجیہ دہ لاتُعَدّ ولاتُحْصٰی آیات وعلامت لار باردورکہ، بارچہ صانع عالم نینگ وجودی غہ ووحدانیتی غہ اینگ آشکار بر طرزدہ دلالت اتیمک دہ دور، چونکہ عالم داکی مونچہ موجوداتِ متنوّعہ کوز یمیز نینگ آلدیغہ آچیب قویولغان برکتاب دور، قیداغ کہ ہر برکتاب اوزی نینگ بر مؤلّف محرری نینگ باریلیغی غہ دلالت قیلادور، اینچنین بوکتابِ عجایب المخلوقاتِ عالم مواوزینی وجودغہ کلتورگان بر موجدی وخالقی باریلیکی غہ دلالت اتیمک دہ دور، بوکتاب نے تدقیق ایلہ مطالعہ قیلغان لار، بے شبہ کورورلارکہ، اینگ ہر صحیفہ سنی، ہر سطری، ہر کلمہ سے، بلکہ ہر حرفے جہان دہ بر قوّۂ عالیہ نینگ بر قدرتِ مطلقۂ معظّمہ صاحبی نینگ حکمران ایکانینی، وسر نرسہ اینگ ارادہ سی ایلہ موجود بولغانلیغی نے، وہیچ بر ذرّہ اینگ علمی دن خارج ایماس لیقی نے، غایت دہ آچیق بر صورت دہ بیلدورمک دہ دور، بو معظّم کتاب یعنی بو عالم عجیب الآثار نے دقت ایلہ مطالعہ قیلیب، معنی سی نے تعقّل قیلماق صورتے ایلہ اوقوب، رمزِ دقیق لاری نے ادراک قیلغان لار، بشر نینگ کوزی نینگ آلدیدہ حدّی نامعلوم اوزالیب یاتکان وادی ودرّہ لاردن، واولدرنے تحدید اتیب تورگان ایگیز تاغ لاردن، وبولار نینگ ایچیدہ یشاگان نہایت سیز مخلوقات دن، اسرار حکمت نے ادراک قیلغان انسان لار دورکہ، خالق تعالیٰ نینگ باریلیغی نے، واینگ قدرت وعظمتی نے حقیقۃً ادراک ایلاب، انگا لایقی وجہ ایلہ عبادت اتیمک غہ مبادرت کورگوزورلار، قرآنِ کریم نینگ دائما بیز انسان لارنے مطالعۂ کتابِ کائنات اتیمک غہ تشویق اتیمکی بوجہتدن دور، بناءً علیہ دنیا یراتیلگان بیری، بتون بنی بشر ہر نرسہ دن مقدم، بودنیا نینگ بر خالقی صاحبِ حقیقی سی باریلیغی غہ ایمان کیتورمک غہ حاجت باریلیغی نے حس اتمیش لار، وہر عصر دہ موجود انسان لار اوز ادراک لاریغہ کورہ اول خالقِ کائنات غہ عبادت اتیمک غہ سعی کورگوزمیش لار۔

خلاصۂ کلام بوکیم عالم کون دا کی مصنوعاتِ عجیبہ نے یراتکان، وجمیع موجودات غہ وجود نعمتی نے فائض ایلاگان، بز خالق واجب الوجود بار دور، انسان نینگ خالق کائنات نینگ وجودی ده شبہ ایتماگلیکی اوزی نینگ وجودی بار سیده شبہ ایتمکی ایله برابر دور،

کائنات نینگ ہر بریده، خصوصاً ذی روح اقسامی ده، تمام برانتظام مشاہده قیلینماق ده دور، خارج دن صرفِ نظر، مجرد انسان اوز نفسی غہ مراجعت قیلغان ده ہم، بو معنی نے اینگ آشکار بز طرز ده ادراک ایتار، اندک برفکر وتدقیق قیلساق کورامیزکہ، بتون اعضائے وجودیمیز بر مقصد غہ وبر غایت غہ کوره ترتیب وتنظیم قیلینمیش، کوزلار کورمک، قولاق لار ایشیتمک، مقصد لیغہ کوره یراتیلگان ویک، سائر اعضالار نینگ ہر بریده ہم برار مقصدِ معقول بار لیغی محقق دور، خلاصہ کائنات نینگ ہر ذرّه سی دن مقصدِ معقول برنظامِ بدیع بار لیغی عیاناً کورولمک ده دور، بو بدیع نظام وانتظام اوزیچہ بوک حاصل اولور،

دہری لیک مسلکی غہ مبتلا اولمیش سطحی نظرلار، بو کائنات عالمی نینگ برصانع قدیر طرفیدن وجود غہ کلتورولماسی، اوزیچہ تصادفاً وجود غہ کلگانینی تصور قیلورلار، کائنات نینگ اگر برخالقی بار ایسہ بیزلارانے کورماسمو ایدوک دیب، مستہزیانہ بذیانِ کفر اعلان کلام لارنے سوزلارلار، اولار نینگ جوابیده ایکی حکیم ارا سیده جریان ایتکان حکیمانہ برمحاوره نے بویروده درج ایتمک نے مناسب کوردوم،

حکیم سائل سورمیش کیم جہان ده علم وصنعت لاریغہ مفتون بولمک ایله اوزلاریغہ زیاده حرمت ومحبت اینگان ہیچ بر ممدوح ومحمود ینگ بار مودور، حکیم مجیب دیدیکہ آری بار دور، سائل سوردی کہ کیم لارنے لایق حرمت ومستحق تعظیم وثنا کوراسن، مجیب دیدیکہ شعراء دن ہیکل تراش لاردن رسام لاردن برمونچہ ذات لار بار دورکہ اولارنے لایق حرمت وشایانِ تعظیم کورامن، سائل سوردی کہ کیم نے اینگ شایانِ تعظیم کوراسن، ادراک سیز نطق سیز صورت لار ورسم لار وکتاب لار وجود غہ کیلتورگان لارنے مو، یا ایسہ انسان دینگلیغ عاقل مدرک ذی روح مخلوقات نے یراتکان خالق نے مو، مجیب دیدیکہ حقیقۃً اینگ زیاده شایان تعظیم وتقدیس اولان ذات، البتہ مدرک ومتعقل مخلوق لارنے خلق اینگان کیشیدور، مونده شبہ اینمک اصلا درست ایماس دور، لیکن عقلیم یتوشمایدورکہ اوشبو مخلوقِ ذی روح برلہ سائر موجودات نے برخالق یراتکان مو یا ایسہ تصادف قبیلی دن بولوب اوزلاریچہ وجود غہ کلیشن لارمو،

سائل سوردی کہ ایکی نوع نرسہ نے کورسانکیزکہ بریده معقول برغایہ ومقصد بار، دیگری ده ہیچ برنرسہ یوق، بولاردن قیسی بری نے تصادفاً بولغان، وقیسی بری نے برصاحب علم وقدرت وصنعت طرفیدن وجود غہ کلتورولگان دیرسیز، یا ہر ایکی سی نے ہم تصادفاً بولغان لاردیرسیزمو، یا ایسہ ہر ایکی سی ہم برصاحب ادراک طرفیدن قیلینغان لاردیرسیزمو، مجیب دیدیکہ وجود لاری

محاورہ بین السائل والمجیب

برمقصد غه دلالت قیلغان نرسه لار نینگ هر حال ده علم وصنعت صاحبی برذات طرفیدن وجود غه کلتورولگان لیکی ده شبه یوقتور۔ سائل سوردی که انداغ ایسه انسان نینگ اعضای وجودی نینگ هر بری برمقصدِ معیّن غه دلالت قیلغان مخلوق، تصادفاً موجود بولغان لارمو؟ یا ایسه بر قدرتِ مطلقه وبرحکمتِ بالغه صاحبی برمؤثر طرفیدن یراتیلغان لارمو؟ بوایکی شق نینگ قیسی برینی قائل بولاسیز؟

مجیب دیدیکه وقت برله فکر قیلینسه، بوموجودات خصوصاً انسان نینگ بتون اعضای وجودیده مقصد وغایه غایت ده آچیق بولغان مخلوق لار، البته علیم وحکیم برخالقِ موجد نینگ اثری بولمک نے اقتضا قیلور، موندن باشقه طرز ده فکر صحیح برفکر ایماس دور۔

سائل سوردیکه نوع انسان، هم داخل بولغان حال ده اوشبو کائنات ده، وبو نامتناهی موجودات ده، بیزغه مشاهده قیلینماق ده بولغان بو قدر انتظام لار نینگ، وبو قدر مصنوعاتِ موزونه نینگ، تصادف غه حمل ایتیلمکی، یعنے یراتغان برخالقی بولمای اوزیچه موجود بولمکی، توغری برتصوّر مودور، موندا غ برتصور رنے عقل وانصاف دن بهره سی بار برانسان نینگ عقلی قبول قیلور مو؟ مجیب دیدیکه آری کائنات غایت ده منتظم هر بر نرسه اوزیریده، ومنتظم برصورت ده جریان ایتمک ده دور، وبوحیثیت دن کائنات نینگ برصانع علیم وحکیم طرفیدن یراتیلغان لیقی ادّعا قیلینا دور، لیکن من صانع ماهر بولغان انسان لارنے دائم کوروب تورمکیم ایله، بوکائناتِ نامتناهیه نینگ صانعی دیب ادعا قیلینغان الله قدیر نے هیچ برو قت کورمادیم، وبوجهتدن انینگ بارلیقی غه ایشانمک نے ایستاماس من۔

سائل دیدی که انداغ ایسه، سن دن باشقه برسوال قیلادورمن، آیا سنینگ عقلینگ بار مودور، مجیب دیدیکه البته عقلیم بار۔ سائل سوردی که عقلینگ نے کوزونگ بیله هیچ کورمینگ مو، مجیب دیدیکه هیچ کورمادیم۔ سائل دیدیکه انداغ ایسه عقلینگ نینگ بارلیغی نے نه یرذن بیله لینگ وقیسی بردلیل برله انینگ وجودی نے فهم ایتینگ۔ مجیب دیدیکه اوزوم دن صادر بولغان افعال وحرکاتِ معقوله دلالتی ایله فهم قیلامن که البته منینگ عقلیم بار، اگر عقلیم بولماسه ایدی، حرکات وافعالیم موندا غ معقول ومنتظم بولماس ایدی۔ سائل دیدیکه عقلینگ نے کوزونگ بیله کورمای توروب محض آثاری دن انینگ بارلیقیغه استدلال قیلورسن، حرکات وافعالیم نینگ معقول ومنتظم اولمک لیکی دن عقلیم نینگ بارلیقی غه ایشانامن دیرسن، نیمه اوچون بوقدر منتظم برصورت ده مشاهده قیلینمک ده بولغان عالمِ موجودات دن، خصوصاً اوزینگ نینگ وجودینگ داکی آثار وآیات دن، استدلال ایلاب، البته بولارنے یراتغان برخالق علیم حکیم بارلیبی اقرار قیلماس سن، انسان دن صادر بولغان حرکاتِ معقوله انینگ برقوهٔ عاقله طرفیدن وجود غه کلکان لیکی غه دلالت قیلسه، کائنات داکی بوقدر آثارِ منتظمه ومعقوله، اوزی نینگ برمؤثرِ علیم حکیم نینگ قدرتے ایله

وجود نہ کلگان لیکی نہ دلالت ایتماس مو، اگر آثارِ معقولہ و منتظمہ بر مؤثرِ حکیم نینک وجودی نے اثبات قیلما یدورغان بولسہ، پس اوزینک نینک عقلینک نینک باریقی نہ ہم انکار قیلماغ لیقینک لازم کلور، عقلی یوق انسان نینک وجودِ صانع تعالےٰ نہ انکار قیلماق نہ ہیچ حقی یوقتور، مادام کہ اوز کوزونک بیلہ کورماي تورروب عقلینک نینک آثار منتظمہ سیدن استدلال ایلاب باریقی نہ قانع بولورسن، پس کائنات داکی مشاہدہ قیلینماق دہ بولغان بوقدر آثارِ منتظمہ دلالتی ایلہ بے شبہ بیلگای سن کہ، بولار نے اندازہ قیلغان بر علم و حکمت صاحبی مؤثر باردور، و ہر بر نرسہ اول ذاتِ علیم و حکیم نینک اثری دور دیب؛

وبو مقام دہ ایکنجی ینہ بر فیلسوف نینک مطالعہ سے نے درج ایتمک نے مناسب کوردوم،

ایتادوز خالقِ عالم اوزی نینک اولوغ بر قدرتِ کاملہ نہ مالک ایکان لیکی نے عقل و انصاف صاحبی بولغان لارغہ کورساتمک اوچون، ہر انسان نینک کوزی نینک ایچیغہ اینک اولوغ بر دلیل قویوب دورکہ، اول کوز قراقی آتالغان کیچیک بر نقطہ دور، اول کوز قراقی نینک جرمی کیچیک بر نرسہ بولوب تورروب، نیچہ مینگ یل لیق مسافت دہ وسعت دہ بولغان اجرامِ سماویہ نے آنِ واحد دہ کورالایدور، اگر بو غریب و عجیب حال نے بیلماکاق خصوصًا اوز وجودِ ممیزدہ مشاہدہ قیلماغان بولساق ایدوک، مونداغ بر نرسہ نینک حیّز امکان نہ داخل بولمک لیکینی ہم قبول ایتماس ایدوک، وکیچیک کینہ بر نقطہ نینک بتون بر عالم نے وہلۃً کورالاشی غہ اینانماس ایدوک، چونکہ مونداغ بر نرسہ نے، ہیچ بر عاقل تصوّر ایلاماس، حالبوکہ بیز لار مونے اوز وجودِ ممیزدہ کورامیز، بناءً علیہ اگر بو نقطۂ غریبہ نے یراتغان صانع تعالےٰ علیم و حکیم بر ذات بولماسہ ایدی، جرمی کیچیک، فعلی چونک، مونداغ بر علامتِ حیرت بخشانے پچوک ترتیب غہ کلتورا آلارایدی؛

کائنات نے یراتغان علیم و حکیم قادر و قیوم بر ذاتِ واجب الوجود باریقیغہ، اوز جسمی میزدہ تورلوک تورلوک دلائلِ کثیرہ، وشواہدِ وفیرہ لار، تاپا آلورمیز، لیکن بصیرت لارے کور بولغان کوردللار نینک کوزلاری، اوز جسمی لارے نینک ایچیدا کی جسمی صغیر، واثرِی عظیم، بولغان کوز قراقی ینکلیغ بر اثرِ صنعِ ربانی دن ہم بے خبر بولوب، محیّر العقول بولغان مونداغ صنائع خارقہ نے جسم و مادّہ نینک تصادفی غہ حمل ایتارلاردیب؛

خلاصۂ کلام خواہ انسان اوز نفسی نے و خواہ سائر موجوداتِ آفاقیہ نے تفکر ایتارایسہ، وبولار نینک نہ صورت ایلہ حصول غہ کلگان لیک لارینی عریض و عمیق فکر قیلورایسہ، مطلقًا قادر و قیوم علیم و حکیم بر واجب الوجود صانع تعالیٰ نینک باریغی نے ادراک ایلار، و موندہ ذرہ قدر شبہ سے قالماس، مناسبۃً بوجہت دن قرآن کریم انسان نینک اوز نفسی دہ، و کائنات نینک ہر ذرہ سی دہ، اللہ واجب الوجود نینک باریغی غہ و بریلکی غہ دلالت قیلادورغان نیچہ علامات و آیات لار باریغی نے بیان قیلادور، و بیز لار نے اول آیت لار نے تفکر ایلاپ غہ دعوت ایتادور، انفس و آفاق غہ امعان نظر ایلہ امر

قیلادور چنانچہ ایتادور سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ ۵ - وفی الارض آیات للموقنین وفی انفسکم افلا تبصرون۔
بادر وپانینگ حقیقت شناس عالم لارے بوبارہ دلائل وایضاحات لارکتاب لاریدہ یازیب دورلار چنانچہ سکیز ارسطالیس دن نقل قیلادورکہ اول ایتیب دورکہ اگر یرنینگ اینگ تختیدہ یاشاگان برقوم نے فرض قیلساق کیم اولار یرنینگ آستیدہ جمیع انواع زینت لار واقسام شکل وصورت لار برلہ مزین بولغان منزل لاردہ یشاسہ لار ومعیشت بار اسیدہ ہم اسباب ولوازم حیاتیہ لارے وفرت ایلہ بریلیکان بولسہ بجیثیتی کہ اولار ینینگ احوالی غہ اطلاع حاصل قیلغان کیشیلار اول قوم نے معاش انسانیہ بابیدہ اینگ مسعود وبختیار ومنازل جہتیچہ اینگ عالی وترقی آثار سنایدورغان مرتبہ دہ بولسہ لار سونگرہ بالفرض یریار یلیب یرینگ آستیدن چیقسہ لار وبو عالم کائنات نینگ جمالی غہ نظر قیلیب بدائع حیرت فزاسی نے کورسہ لار ہیچ شبہ یوقیم یرینگ آستیداکی منزل لاری نے اونوتیب معاش راحت بخشا لاری نے ترک ایتیب یرینگ اوستیغہ چیقماق غہ تعجیل قیلورلار وعالم کائنات تماشاسی نے راحت وحضور بیلورلار اول قوم زمین نینگ اوستیدہ آثار رحمت ایلہ یاشناب اظہار جمال ایتکان انواع اشجار واثمار ونباتات غہ دیقگز لارنینگ دہشت اندازِ عقول بولغان وسعتی غہ وتموجی غہ وزمین اوستیدہ ہرساری جریان ایتمک دہ بولغان انہار لارغہ واولارنینگ ہیئت عجیبہ ایلہ جاری اولمک لاری غہ ویل لارنینگ ہر طرزدہ وزیدہ قیلماق لارغہ دامطار ایلہ تولغان بولوت لارنینگ ہیئتی غہ وطرز عجیب ایلہ سوساچمک لارغہ وآفتاب تابان نینگ ضیاسی غہ وجمالی غہ واول خورشید درخشان نے بوطرز بدیع دہ یراتغان خالق تعالیٰ نینگ عظمتی غہ نظر اعتبار ایلہ قراغاندہ وآی نینگ اولاً ینیکچکی ظاہر اولوب بارگانچہ تکامل ایلہ بدر بولغان لیقی نے تامل ایلاگاندہ وشونکا اوخشہ باش لارے اوستیداکی قبۂ لاجوردی دہ بہجت تمام برلہ پاریلاب تورگان یولدوزلارنے کورگاندہ واولارنینگ شروق وغروب داکی سیر وحرکت ونظام لارغہ واقف بولغان دہ اول قوم غہ یوزلانگان فرح وخرسندلیک وراحت نینگ نہایتی غہ کیم نینگ علمی وتخمینی یتا آلور اولقوم اوشبو اشیاء عجیبہ لارنے فکر صحیح ایلہ تامل قیلغان دہ البتہ اوشبو کائنات نینگ اولوغ قدرت لیک وچونک تدبیر لیق برخالق مدبر قادری بار و بوکائنات اول صانع علیم حکیم نینگ مصنوعاتی دور دیب استنتاج قیلورلار انتہیٰ۔

• • ایتامن کہ حکماء یونانیہ نینگ پیشوالاریدن سنا لغان فیلسوف مطلق ومعلم اول ارسطو دن نقل قیلینغان اوشبو کلام گویا قرآن کریم نینگ اوشبو ایتی نینگ مضمونے دن برقبسہ دور چنانچہ اللہ تعالےٰ اوزی نینگ بیریکی غہ دلیل مقامی دہ ایتیب دور وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ۝ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ

من السماءِ من ماءٍ فاَحیا به الارضَ بعد موتها وبثَّ فیها من کلِّ دابةٍ و تصریفِ الریاح والسحاب المُسَخَّرِ بین السماءِ والارضِ لاٰیاتٍ لقومٍ یعقلون ○ وسیز لارنینک معبود دینگیز برگینه معبود دور، هیچ برعبادت قیلماق غه لایق ذات یوق دور مکر، هیچ شریکی یوق اول الله دورکیم جمیع موجودات نی غه اوز حالی غه کوره نعمت واحسانی نے افاضه قیلغوچی، واول رحمت واحسان نینک منشأی دور، تحقیق آسمان وزمین لارنے یراتماق ده وکیچه وکوندوز نینک مختلف بولمکی ده (یعنے بحسب فصول برجی نینک اوزون وبری نینک قسقه بولمکیده) وانسان لارغه فائده بخش اولمک ایله دینگیز ایچره یورادورغان کیمه وپراخود لارده والله قادرِ علیم نینک آسمان دن سوئے توشورمک اول یامغور سببی برله یرنے اولگانیدن سونگ تیرگوزمکی ده، (یعنی بولوت دن سولارنے توشورب قوروق وخالی زمین دن نباتات واشجار وزراعات اوندورمکی ده) واول زمین ده اجناس مختلفه جنبنده لارنے نشر ایتمکیده، وانواع شمال نے (هرنوع ده قیلیب ارادهٔ الهیه سے تعلق تاپگان جهت ده) ایسدورمکی ده، دهم یربیلان کوک ارسیده یورماک غه خداینینک امری برله تعیین قیلینغان بولوت لارنے هرطرف غه یورگوزمکی ده، البته همه کائنات نے یراتگان الله قدیر نینک بیرلیکی غه وقدرتے نینک اولوغ یقینی غه دلیل لار باردور، عقل لارے کوزی برله قراب فکرلاری نے یوروتوب عبرت آلادورغان قوم لاراوچون،

وینه الله تعالی ایتیب دور اِنَّ فی السمٰوٰت والارضِ لاٰیاتٍ للمؤمنین ○ وفی خلقکم وما یبثُّ من دابةٍ اٰیاتٌ لقومٍ یوقنون ○ واختلاف اللیل والنهار وما انزل الله من السماءِ من رزقٍ فاحیا به الارض بعد موتها وتصریف الریاح اٰیاتٌ لقومٍ یعقلون ○ تلک اٰیات الله نتلوها علیک بالحق فبأیِّ حدیثٍ بعد الله واٰیاته یؤمنون ○ تحقیق آسمان وزمین لارده البته خداوند عالم نینک بریلیکی غه وقدرتیغه دلیل لار باردور وز ایمان کلتورکان بنده لاراوچون (یعنی آسمان نینک بو قدر رفعت وعظمتی ایله فضاء علوی ده بے ستون معلق تورمکی ده، ومضابیح نجوم نیره ایله مزیّن بولمکیده، وکواکب سیّاره بر نظام وقانون اوزره بولوب نظام لاریغه هیچ برخلل عارض بولماهی حرکت دائمی ده بولمکی ده، وزمین نینک اوستیدا کی جمیع اشیا موزون ومدبّج بولوب محض انسان لار نینک فائده سی اوچون خلق قیلینماقده، الله حکیم نینک وحدانیتی غه وقدرتیغه چونک دلیل لار وعلامت لار باردور اهل ایمان لاوچون)۔

وینه ای انسان لار سیز لارنینک اوز خلقت لارینگیز ده، (یعنے برقطره ماءِ بی قدردن احسن تقویم اوزره بوهیئتِ بدیعه ده یراتیلماقینگیز ده) ویراوستیده، سیز انسان لارنینک منفعت لارینگیز اوچون یراتیلغان حیوانات لارنینک الله تعالے هرجنسی نے اوزلیغه لایق ومناسب هیئت ده یراتماق ده، صانع قدیر تعالے نینک باریلغی غه وبریلیکی غه وقدرتیغه هیچ شک وشبه سیز جزمی اعتقاد برله ایشانادورغان قوم لاراوچون البته اولوغ دلائل باردور (کیم اول دلیل لارنینک هربری الله قدیر

نینگ قدرتِ قاہرہ سیغہ وحکمت باہرہ سیغہ برہانِ قاطع دورلار)۔ وینہ کیچہ برلہ کوندوز نینگ مختلف بولمکی دہ، (یعنے فصول اربعہ حسبی چہ بری نینگ اوزون وبری نینگ قیسقہ بولمکی دہ) واللہ تقدیر نینگ بولوت دن سببِ رزقِ مخلوقات بولغان سولارنے توشوروب، اول سونینگ سببی ایلہ زمین نے قوروق وخالی بولغانی دن سونگ انواع نباتات وزراعات واشجار ایلہ سرسبزہ قیلماقی دہ، وشمال لارنے ہرنوع دہ قیلیب ارادۂ الٰہیہ سے تعلق تاپکان سمت غہ دوندورمکیدہ، آفریدۂ کائنات نینگ قدرتیغہ ووحدانیتی غہ اولوغ دلیل لارو علامت لار بار دور، عقل کوزی برلہ قراب تفکر قیلا دورغان شخص لار اوچون، ای محمد بوآیت لار اللہ نینگ دلیل وبرہان لاری دورکیم، حق وحکمت برلہ انے سندکا تلاوت قیلامز، اگر مشرک لار اللہ قدیر نینگ اوشبو آیاتِ متلوہ سی غہ ایمان کلتورماسہ لار، پس اللہ نینگ کلامی دن وآیاتی دن سونگ قیسی برسوزغہ ایمان کلتورادورلار، موندغ حق وحکمت غہ مشتمل کلام غہ ایمان کلتورمای، لغووباطل سوزلارغہ ایمان کلتورادورلارمو، اندغ کہ ہوای نفسانی لارلیغہ تابع بولوب باطل غہ اعتماد قیلماقدہ دورلار، منافقون سورہ قرآن کریم دہ بومعنی دا کی آیت لار تولا دور، خلص بوکیم مقصودی عالم دہ حق لیک نے تاپمک، وسعادت غہ یتوشمک، بولوب حواس وقوی سی نے مہمل قویمای استکشاف وطلب دہ بولغان لار، عقل ارشاد آیین نینگ رہبر لیقی ایلہ صراط مستقیم نے تاپادورلار، آما محض لذات وشہوات فانیہ غہ مغرور اولوب، استعدادِ فطری سی نے بالکلیہ ضایع وبیکار قیلغان لار، یاکہ باطل غہ تقلید ایلامک ایلہ عناداً عقل لاری نینگ مقتضاسی چہ استکشافِ حقیقت قیلماق نے ایتاماگان لار، اوزلارے نینگ قیداغ مسلک دہ ایکانلیک لاری نے، وعاقبت لاری نینگ نیمہ لیغی نے، جان لاری حلقوم غہ یتیب دنیادن اوزولمک ہنگامی کلیب حقیقت حال بیلینگان چاغ دہ، انیق بے شبہ بیلیب حسرت بیہودہ چیکارلار۔

کورا سیز موہمہ بنی بشر نے دنیا وآخرت نینگ سعادتی غہ ایریشتورمک اوچون طرف رب العالمین دن ارسال قیلینیب رسولِ اُمّی امین واسطہ سے ایلہ امت غہ تبلیغ قیلینغان قرآن مجید، صانع عالم واجب الوجود جل شأنہ نینگ وحدانیتی نے، وانکا محبت وبندہ لیق ایتمک لزومی نے بیان قیلغانده کائنات نینگ حکمتی نے، وعالم نینگ نظامی نے، اندغ بربیان ومثال عجیب ایلہ ادا قیلادورکہ، عقلی نے عمل غہ کلتورگان انسان، اللہ نینگ معرفتی نے تفکر ایتکان اشنادہ عالم دہ بولغان نظام بدیع وعجائب غہ مشتاق وعاشق بولادور، وہم قرآن مجید جمیع انسان لارنے مساوات وعدالت غہ، وحقانیت وحفظِ حدود اللہ غہ دعوت قیلادور، دنیا وآخرت سعادتی ایسہ بوامورِ مذکورہ غہ مترتب دور، موندغ بولغاندن سونگ اگر زمین اوستیدہ بنی بشر متدین اولمک اوچون بردین باقی قالسہ البتہ بے شبہ عالم دہ سیاستِ حقیقیہ غہ متضمن بولغان اوشبو دین اسلام قالور، موندن باشقہ ادیانِ مختلفہ لارزوال غہ یولوقور، چونکہ سائرِ دین لارنینگ

کتابی قرآن مجید دیک مصالح دینیه ومنافع دنیویه نے مزج ایتامیش دور، چنانچه یاورد پا پروفسور لاریدن فرنسوز غاستونقار، وانگلیز ئید موندبورق، کبے حقیقت شناس عالم وسیاسی لار، بومعنی غه اعتراف ایتمک ده، وانے آشکارا بیان قیلماقده دورلار؛

آی دهری لیق مسلکی غه میل قیلغوچی، وانے آئین اتخاذ اتیکوچی انسان لار شبه یوقیم علم ومعارف نوری برله کونکل لارینکیز هیچ برغبا وسیز متنور اولغاچ، وفنون وصنائع ده ترقی ایلاب علم ومعرفت لارینکیز مرتبهٔ عروج غه ایرلیشمک ایله کائنات نینک اسراری هم پردهٔ خفادن چیقیب کماهی سیزلار غه بیلینگاچ، البته بو صنعت خانهٔ عالم کون نینک برصانع قدیری باردیب اعتراف قیلماق غه وجدانینکیز سیز نے مجبور قیلور، عقل حقیقت بین ارشادی ایله واجب الوجود صانع نینک باریقی غه اقرار قیلورسیز، اول وقت اوزینکیز غه دنیوی واخروی سعادت غه ایرلیشمک یولی نے کورساتمک اوچون رهبر بولادورغان بردین طلب ایلاب بردین سماوی ایزلامک چاره سی ده بولورسیز، (چونکه انسان غه دین دن اصلا چاره یوقتور، دین انسان لارا وچون آب وهوا مثل لیک اولار نینک حیات لاریغه ضروری بولغان برنرسه دور، انسان برجسم فرض ایتوله دین اول جسم نینک جانی مثابه سیده دور، جان سیز جسم غه تیریک لیک بولماگاندیک، انسان غه مودین سیز یشامک ممکن ایماس دور، دین غه احتیاج انسان لار نهادی ده طبیعی برامر بولغان جهتدن، ابتدای خلقت دن باشلاب انسان لارا وزدانش وعقل لاریغه کوره برنوع دین ایله متدین بولمک ده اولمیش لار، بوایسه دین تومتک انسان لارا وچون طبیعی ایکان لیغی غه دلیل بولسه کرک، حالبوکه دین غه انکار قیلغوچی سیز دهری لار غه دین سیز لیک موبرنوع دین دور)

شبه سیز محقق بیلینگ کیم سیز نینک اوچون ایکی عالم سعادتیغه متکفل بولادورغان دین البته اسلام دینی دور، اسلام دینی نینک حقیقتی نے وفضائلی نے ادراک ایتمک لے ایستاسانکیز، قرآن کریم نے لایقی چه مطالعه قیلسانکیز، کلامی میز صدقی نزدینکیزده آشکارا اولور، اگر وجدانینکیز عناد واعتساف دن صاف ودور، وحقانیت وانصاف ایله مجبول ومفطور بولسه،

بوسورهٔ شریفه باوجود قیسقه لیقی ایله جمیع مصارف الهیه غه متضمن، ودهم اول معارف الهیه ده الحاد کورگوزگان لارنینک ردی غه مشتمل بولغانے اوچون حدیث نبوی ده بوسوره نے قرآن نینک ثلثی غه برابر دیمیش، زیراکه مقاصد قرآن اوچ نرسه ده محصور دورکیم، اولار بیان عقائد واحکام وقصص دور، بوسورهٔ شریفه اول مقاصد ثلاثه نینک بری، واینگ اشرفی بولغان بیان عقائد غه کافل بولغان جهتدن ثلث قرآن غه معادل بولمیش، یعنی بوسوره نینک احادیث نبویه ده بیان قیلینغان فضیلتی نینک سببی، بوسورهٔ مبارکه الله تعالی نینک توحیدیغه وصفات جلالیغه مشتمل بولمک لیکی اوچون دور، هربرعلم نینک شرافتی اول علم برله معلوم بولغان نرسه نینک شرافتی غه موقوف دور، توحید وصفات علیهٔ واجب الوجود دن اشرف برنرسه بولماغان

جہت دن، اول نرسہ نے بیان قیلادور غان علم جمیع علم لاردن اشرف بولغوسی دور۔
بو سورۂ شریفہ تمامہا توحید وصفات علیۂ الہیہ دن عبارت بولغان اوچون ثلث قرآن غہ برابر اولمیش دور، اگرچہ سائر سور قرآن مو توحید وصفات الہیہ غہ شامل بولسہ لار ہم، لیکن بو سورۂ مبارکہ نینگ بتون مندرجاتی توحید وصفات الہیہ دن عبارت بولمکینغہ نظراً، سائر سورہ لار غہ برنوع تفوق وعلو درجۂ معنویہ ایلہ تعریف قیلینمیش، وسورۂ شریفہ نے قرآن نینگ کلی سی غہ برابر دیگان لاز شاید کہ مقاصد ثلاثہ دن مقصود بالذات بولغان توحید وصفات نے اعتبار قیلغان بولغای لاز واللہ اعلم بمرادہ۔ تمام بولدی سورۂ اخلاص تفسیری بمنہ تعالیٰ۔

الحمد للہ

سورۂ فلق محل نزولی مختلف فیہ دور، آیت لاری بش، کلمہ لاری یگرمہ اوچ، حرف لاری تہمیش بر دور

بسم اللہ الرحمن الرحیم

قُلْ اَعُوْذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ۙ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ۙ اے محمد ایتغیل کیم عدم قرانغولیقی دن وجود صحنہ سیغہ چیقاریلگان ہمۂ ممکنات نینگ ربی غہ سیغینامن، وانینگ حفظ وعنایتی غہ پناہ آلامن، اول رب عالم خلق دہ یرالگان ہر بر مخلوق نینگ ضرری وآزادی وشرّی دن۔

یاکہ قرانغولیق نے یرتیب ظاہر قیلینغان صبح نینگ ربی غہ سیغینامن، اول رب یرالگان ہر بر مخلوق نینگ شرّی دن دیمک دور۔

مفسر لار فلق تفسیری دہ بو معنی دہ وارد بولغان اثر لار غہ کورہ برنیچہ معنی لار بیان قیلیب دور لار، اول معنی لاردن بعضی سی نے بیز دلائل لار سے بیرلہ کشف البیان دہ ذکر قیلغاندن کین، اوشبو ایکی معنی نے بو یردہ اختیار ایتیب ذکر قیلدوق۔

فلق ہمۂ ممکنات غہ عام بولغان خلق معنی سی دہ دور، بو معنی نے ابن جریر وابن المنذر وابن ابی حاتم عبد اللہ بن عباس حضرت لاریدن روایت قیلیب دور، فلق مفلوق عنہ معنی سیدہ دیب دور، بو معنی غہ بناءً ظلمت عدم نے یرتیب وجود غہ چیقاریلگان موجودات لار دیمک دور،

بو معنی غه بناءً ظلمتِ عدم نے یرتیب وجود غه چیقاریلگان موجودات لار دیمک دور، چونکه همهٔ ممکنات الله تعالیٰ نینگ علمی ده اعیانِ ثابته دور کیم ظلمتِ عدم آستیده پوشیده دور، الله تعالیٰ تکوین وایجاد نوری برله اول ظلمات نے یرتیب آچقوچی، وبکونات جمله سی دن اوز علمی ده ثابت نرسه لارنے اظهار قیلغوچی دور، پس بو اعتبار ایله ممکنات نینگ بارچه سی مفلوق عنه آتالمق غه لایق دور، اندا غ که کیچه نینگ قرانغولیقی صبح دن فجر هنگامی ده شق قیلینماق سببی ایله صبح فلق آتالیب دور، یعنی مفلوق عنه دیمک دور،

پس بو مناسبت ایله مفلوق عنه جمیع ممکنات غه عام دور، خصوصًا اصل دن چیقادورگان نرسه لارده ظاهر راق دور، چنانچه زمین دن چیقغان عیون، وسحاب دن چیقغان امطار، ودانه ونوی دن چیقغان نبات، وارحام دن چیقغان اولاد غه اوخشه نرسه لارده مفلوق عنه معنی سی اظهر واولیٰ دور،

همهٔ ممکنات دن عدم قرانغولیقی نے آچمک غه پروردگارِ عالم دن باشقه کشی نینگ قدرتے یتمایدور، عالم امکان ده وجود پذیر اولغان ممکنات دن یو قلوق قرانغولیقی نے آچیب ظاهر قیلماق غه قدرتی تیکان پروردگار قادر، مخلوقاتی نینگ شریدن درگاهی غه سیغینگان بنده سی نے ساقلامق غه البته قادر ایکانیده شبه یوقتور، بنابرین رب الفلق غه سیغینما من دیمک غه امر قیلیب دور،

امام فخر الدین رازی فلق جمیع ممکنات غه عام دیب تأویل قیلماق نیچه وجه لار دن اقرب دور دیدور، درحقیقت فلق نے جمیع ممکنات غه عام دیب تأویل قیلغانده، مستعاذ به نینگ تعظیمی غه اشعار ایلامک ایله، معنی نینگ اعظم واقوی اولمک لیکی آشکار، وهم صبح مواوشبو عام ایچره داخل بولمیش امور جمله سی دن ایکانے پوشیده ایماس دور، شوندا غ بولوب توروب مفسر لار فلق نے صبح غه تخصیص قیلیب دور لار، چونکه عُرف ده فلق صبح غه تخصیص قیلینادور، چنانچه جلّ وآشکارا نرسه غه اَبْيَنُ مِنْ فَلَقِ الصُّبْحِ ومِنْ فَرْقِ الصُّبْحِ دیيلادور، وهم بو معنی اثر لار ایچره سلف دن روایت قیلنیب دور، چنانچه ابن جریر طبری تفسیری ده ابن عباس دن، حسن بصری دن، سعید بن جبیر دن متعدد روایت لار برله وجابر دن متعدد روایت لار ومحمد بن القرظی دن، ومجاهد دن وقتاده دن، وابن زید دن نقل قیلیب دور کیم فلق دن مراد صبح دیمیش، وصحیح بخاری ده وقال مجاهد الفلق الصبح دیدور، لغتِ عرب مساعده قیلغان معنی نے اثر لار ده وارد بولغان روایت لار هم تأیید قیلغان جهتدن، اکثر مفسر لار بو معنی نے اختیار ایتیب دور لار، بیز هم بو جهتدن یوقاری ده یازیلگان ایکی معنی نے اختیار ایتیب تحریر قیلدق، صبح نے تخصیص ایتمک نینگ مستعاذ منه غه بولغان مناسبتی توغریسیدا کی وجه لار خیلی تفصیل ایله کشف البیان ده ذکر قیلینمشدی)۔

قولہ من شر ما خلق دن مراد جمیع عالم خلق نینک شری دن دیمک دور کہ انس و جن و اصناف حیوانات مؤذیات و امراض و اسقام و قحط و انواع محن و آفات دن عبارت دور یعنی اللہ تعالیٰ عالم دہ خلق ایتکان جمیع مخلوقات نینک رنج و آزار و ضرری دن پناہ تیلایمن دیمک دور عالم خلق نے استعاذہ غہ خاص قیلماقی شر و فساد عالم خلق غہ منحصر بولغان یقی جہتدن دور زیرا کہ عالم امر نینک کلی سی خیر محض اولوب شوائب شر دن بالکلیہ منزہ دور۔ عالم خلق غہ اضافہ قیلینغان شر ایسہ ایکی قسم دور طبیعی و اختیاری شر طبیعی اوت نینک کویدورمکی وزہر نینک اولتورمکی غہ اوخشہ نرسہ لار دور۔ و شر اختیاری ایسہ ایکی قسم دور اختیاری لازم و اختیاری متعدی اختیاری لازم انداغ شری کہ انینک اثری فاعلی دن باشقہ غہ تجاوز قیلمایدور بلکہ فاعلی نینک اوزیدہ بولادور کفر و سائر آثار لازمہ غہ اوخشہ اختیاری متعدی انداغ شری کہ اثری فاعلی دن باشقہ غہ تجاوز قیلادور ظلم غہ اوخشہ خواہ اول مال غہ و خواہ بدن غہ و خواہ آبرو غہ تعلق تافسون ہمہ سی برابر دور درندہ لار نینک یاریب تاشلاشی و تیشلاکی و یکی ویلان و ژیان نینک چاقماقی بو قسم غہ داخل دور کلمہ ما عموم نے افادہ بیرمک سببی ایلہ عالم خلق داکی ہمہ شر لار غہ بو آیت داکی مستعاذ منہ شامل دور حتی انسان نینک مزاجی غہ موافق کلمگان طعمہ و اشربہ لار نینک ضرر یاتی واوت و سو نینک ضرری ہم بو جملہ غہ داخل دور۔

سوال عالم داکی ہمہ مخلوق لار رب کائنات نینک وجود غہ کلتورمکی ایلہ وجود غہ کلیب دور اللہ سبحانہ نینک افعالی ایسہ بارچہ سی عین حکمت و صواب اوزرہ دور۔ پس نچوک انے شر ما خلق یعنے اللہ تعالےٰ یراتکان نرسہ لار نینک یمان یقی دن دیب ایتولادور یعنے اللہ تعالےٰ یراتکان نرسہ نے یمان دیمک نچوک جایز بولادور۔

جواب۔ اللہ تعالےٰ اوزی نینک یراتکان مخلوق لاری دن بعضی سی نینک خلقت و وجودی دہ بولغان حکمت و مصلحت لار نے بیز انسان لار غہ بیلدورگان دیک تولا مخلوق لار نے بیز نینک دراتی میز ادراک قیلا لمایدورغان حکمت و مصلحت لار اوچون مویا راتیب دور اللہ تعالیٰ عالم دہ ہر بر مخلوق نے انینک اوزی اوچون مقدر قیلینغان نصیب و قسمتی حصول غہ کلمک ایلہ کمالی غہ باعث بولادورغان اسباب لار نے عطا قیلیب دور پس ہر بر مخلوق عالم وجود دہ اوزیغہ مقدر قیلینغان مکان نے و اسباب نے آلغان جہتدن حد ذاتیدہ خیر دور شر ایسہ انجق مخلوق غہ عارض بولغان امور نسبتیہ دن دور پس عمرو غہ نسبتہ شر بولغان مخلوق نینک زید غہ نسبتہ خیر بولمکی ممکن دور مثلا بر مخلوق نے بر درندہ یرتیب یسہ البتہ اول مخلوق آزار چیکیب ہلاک بولا دور و اول مخلوق نینک ابتداع و اولادلار ے غہ غمگین لیق یوز لانادور و مؤنتی داکی کیشیلار دن انینک اعانتی اوزولادور پس بو سبب ایلہ اول درندہ دن اول مخلوق غہ تیکان آزار انینک اوزیغہ و تولا بعیغہ نسبتہ شر دور اما درندہ غہ نسبتہ اول ایش خیر دور و ہم اول درندہ عالم وجودہ اوزیغہ

مقدر قیلینغان نصیب و قسمتی نے کامل قیلغان سنالادور، بوجہتدن اللہ تعالےٰ شرّنے اوزی یرانگان نرسہ غہ اضافہ قیلیب دور، چونکہ شرّ مخلوق غہ اضافہ قیلینماق مناسبتی ایلہ گینہ بولادور، والا افعال اللہ نینگ بارچہسی حدّ ذاتیدہ خیر دور، پس بو معنی ایلہ عالم خلق دہ وجود غہ کلگان شرّ دن اللہ تعالیٰ نینگ جنابیغہ پناہ آلمک، واول شرّلارنینگ رنج و ضرر تیکوزکی دن ساقلاماق نے اللہ تعالیٰ دن تیلامک، بندہ عاجز غہ لازم دور۔

سونگرہ رب الفلق تعالیٰ اوزی خلق ایتکان نرسہ لاردن بعضی سے نے خاصّۃً ذکر قیلیب ایتادور، وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ۝ دیمہ دیگیل کیم رب الفلق غہ سیغینا من قرانغو کیچہ نینگ ضرر دیمان لیقی دن، ہر قیچان اول کیچہ نینگ ظلمتی ہر بر نرسہ نے قاپلاب آلسہ، قولہ غاسق نے ابن اثیر نہایہ دہ گاہا اول لیل برلہ وگاہا کیچہ نینگ قتیغ قرانغولیقی برلہ تفسیر قیلیب دور، وقوب قرانغولوق باسماق معنی سیدہ دور، وبعضی لار غاسق دن مراد قمر دور، وانینگ وقوب قیلماقی کسوف غہ داخل اولمکی دور دیمیش لار، ابن جریر طبری بو آیت تفسیرید ایتیب دور، ومن شرّ مظلم اذا دخل وہجم علینا بظلامہ، اھ۔

سونگرہ بو بارہ دہ وارد بولغان مختلف قول لارنے، واول قول لارنینگ تأییدی دہ کلتورولگان اثرلارنے، ذکر قیلغاندن کیین دیب دور، منینگ نزدیمدہ بو بارہ داکی قول لارنینگ صواب غہ یقین راقی بولکیم، اللہ تعالیٰ اوزی نینگ پیغمبری غہ امر قیلیب دور کیم شرّ غاسق دن استعاذہ قیلغای غاسق ایلہ مظلم معنی سی دہ دور، وانے تعیین قیلماب دور، واول ہمہ مظلم غہ عام دور، اھ۔

قولہ تعالیٰ من شرّ ما خلق عالم خلق غہ تعلقی بار طبیعی و اختیاری بولغان جمیع شرور غہ شامل بولمک ایلہ، شرّ غاسق ہم اول عام نینگ تحتینہ داخل بولوب تورور غ لوق، باز شرّ غاسق نے خاصّۃً ذکر ایتیب اندن ہم، بخصوصہ استعاذہ قیلماق غہ امر ایتمک، کیچہ نینگ شرّی نینگ یمان لیقی اوچون دور، چونکہ کیچہ دہ یمان لیق لار تولا وقوع غہ کیلادور، وکیچہ دہ واقع بولغان شرّ لارنے دفع ایتمک دشوار بولادور، وکیچہ دہ انسانغہ وہم وقور قونچ یوز لانادور، مثلاً کیچہ دہ شرّ نینگ تولا وقوع غہ کلمکی بوکیم کیچہ دہ درندہ لار مکانی دن صید ایتاب چیقادور، ویرنینگ ایچیدہ مکان تونگان حشرات وہوامّ لار کیچہ دہ اوا سیدن قوزغالادور، وانچنین اوغری لار، وفرصت ایتایدورغان بدخواہ دشمن لار، اضرار قصد یدہ ہریان غہ کمین آلادور، وجن نینگ سرکش لاری کیچہ دہ قویوب بیریلادور۔

وامایکیچہ نینگ شرّی نے دفع ایتمک نینگ دشواریلیقی بوکیم، کیچہ نینگ قرانغولیقی انسان نے ناگہانی غفلت غہ توشوروب ضرر نیکوزمک قصدی برلہ کلگان بدخواہ نینگ مقصدیغہ تیمکی غہ پردہ ومعین بولادور، کیچہ نینگ قرانغولیقی دن استفادہ ایلاب اوزیغہ فجأۃً قصد ایتکان دشمن نینگ دفعی غہ انسان قادر بولالمایدور، وباشقہ کیشینی یاردم غہ چیقیرمک ایلہ دفع ایتمک دشوار بولادور، زیراکہ کیچہ دہ ضریاد غہ تیب یاردم برگوچی کم بولمکی مقرر دور، شونینگ اوچون

عرب لار اشتالی دہ اللیل، اخفی للویل + دیر لار (کیچہ ہلاک وعقوبت غہ باعث بولادور غان نرسہ لار غہ اینگ یاشورون بردہ دور) بنابرین ہلاکت غہ سبب بولادور غان الیش لار، وقور قوبخ لوق ضرر لار، کیچہ دہ تولاراق واقع بولادور، وشول جہت دن اگر کیچہ دہ برانسان غہ برکیمسہ شمشیر حوالہ قیلسہ اول انسان اول شاہر سلاح نے اولتورسہ، قاتل غہ قصاص لازم کلمایدور، واگر کوندوزدہ شمشیر حوالہ قیلغان کیشینی اولتورسہ، قاتل غہ قصاص لازم کیلادور دیمیشلار، چونکہ کوندوزدہ فریاد لیغہ یتیب تولقوز غوچی لار تاپیلادور، وکیچہ دہ ہوام مؤذیہ لار، وجن وشیاطین منتشر اولکی متحقق بولغان جہتدن، پیغمبریمیز صلے اللہ علیہ وسلم کیچہ نینگ اولی دہ یول یورمک دن نہی قیلیب دور، وکیچہ دہ اوی لار نینگ ایشیکی نے محکم بیرکیتمک غہ، وقاچالار نینگ آغزی نے یاپمک غہ، ویاش بالا لارنے تلاغہ چیقارماس لیق غہ، امر قیلیب دور، واوشبو امرو نہی لار نینگ بارچہ سے کیچہ نینگ شر وبلاسی دن حذر قیلدورماق اوچون دور۔

خلاصۂ کلام کیچہ نینگ قرانغولیقیدہ بولادورغان ضرر ویمان لیق لار حد واحصادن بیرون دور شونینگ اوچون اللہ تعالیٰ کیچہ نینگ شری دن استعاذہ ایلامک غہ خاصۃً امر قیلیب دور، چونکہ قرانغو کیچہ نینگ ضرری وخوفی دن بندہ لاری نے خلاص قیلمک غہ اول اللہ قدیر نینگ اوزی غینہ قادر دور۔

سونگرہ اللہ تعالےٰ اوزی نینگ مخلوق لاری جملہ سی دن ضرر لاری قوتی بولوب اندن ساقلانماق انسان غہ قیین بولادورغان بعض بر مخلوق لار نینگ شری دن اوز جناب عظمت مآبی غہ استعاذہ ایلامک غہ خاصۃً امر قیلیب آیتادور۔

وَمِنْ شَرِّ النَّفّٰثٰتِ فِی الْعُقَدِ ۙ وینہ ایتغیل کیم عقدہ لار غہ (توگون لار غہ) دم اوروب خلق نے آلداغوچی نفس لار نینگ یمان لیقی دن جمیع کائنات نینگ ربی غہ سیغینامن۔

اکثر مفسر لار النفاثات نے النفوس السواحر دیمیش لار، یعنی سحر قیلغوچی نفس لار کہ یف لار غہ توگون لار قیلور لار، واول توگون لار غہ کلمات سحریہ لار نے اوقوب دم اودار لار، پس بو آیت شریفہ مضمونے غہ قراساک رمال لیق قیلیب خلق نے یعنی سوز لار غہ ایشاندوروب غافل قیلغوچی لار، ومیدہ تاش لار نے سالیب اندن استنباط علم غیب ایلامک دعواسی ایلہ آدم لار نے آلداگوچی لار، واصلی یوق یعنی کلمات سحریہ لار نے یازیب طومار قیلدوروب بغض ویا محبت امیدیدہ نادان غافلہ خاتون لار غہ تعویذ قیلغیل دیب فریب بیرگوچی افسون خوان لار مو، بو آیت واکی مستعاذ منہ بولغان نفوس سواحر جملہ سیدن دور لار، درحقیقت اسلام اولادی میانہ بی وہ جہریان ایتمک دہ بولغان بعض احوال غہ نظر تامل ایلہ باقساک، فال بین لیق ایلاب غیب دن خبر بیرمک نے حرفہ قیلغان لار دن، یاکہ رمل کتاب لار غہ یا قیب طالع دن نشان بیرمیپ معنی سے معلوم بولما غان

کلماتِ جنّیۃ لارنے اوقوب دم سالادور غان، وتعویذ باطل نے بتیب خلق نے آلدایدور غان افسون خوان لاردن، شریر راق وفاسق راق کیشیلار بولماس، قُطّاع الطریق دن، وشارب الخمرلار دن، وناحق قتل نفس قیلغوچی لاردن، بوذکر قیلینغان کشی لارشریر راق وفاسق راق دورلار، زیراکہ قطاع الطریق وانینک امثالی بولغان شریرلارنینک شرارتے وکردار بدی، ضرر مالی ویانفسی دن اوزگہ ایماس دور، دین واٰئین غہ اولارنینک ضرری وارداولماس، امایوندکورشریرلارنینک ضرر وفساد لارے، دینِ اسلام نینک اصولی غہ رخنہ اوروب، خلق نے توحیدوایمان دن چیقاریب، شرک وکفر ورطہ سی غہ توشورادور، وظلمتِ غفلت وجہالتِ ابدی غہ گرفتار قیلادور،

بوشریرلارنینک تاثیر بدی ایلہ توحید وایمان غہ منافی کذب وباطل اعتقاد وعادت لار، وبوزوق عمل لار، خلق نینک باطن لاریغہ انداغ اورناشیب دورکہ آیاتِ الٰہیہ نینک تذکیری واحادیث نبویہ نینک وعظ وتنبیہی ایلہ، اولارنے انداغ کفرانجام نرسہ لارغہ ایشانمک دن منع وزجرایلاک ممکن ایماس دور، جناب واجب الوجود ربِّ کائنات عزّ شأنہ نینک خلق غہ مالی، ونفسی، ودینی، ضررتیکور گوچی ساحرلار، وافسون خوان لارنینک شرّی دن استعاذہ ایتمک غہ بوسورۂ شریفہ دہ امر قیلماق دلیل قاطع، وبرہان ساطع دورکیم، بوشریرلارنینک کاری دن آرتوق شرارت واضرار تصوّر غہ کلمایدور، پس مؤمن لارنینک موندا غ ایش لاردن اجتناب ایتمک لارے واجب دور، وموندا غ امورِ شرارت ایراث غہ ارتکاب ایتکوچی، وانے اوزی غہ کسب وحرفہ قیلغوچی لارنے منع وتأدیب قیلماق حکّام شرع ذمہ لاریغہ لازم دور، زیراکہ کُتُبِ حدیث دہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ دن روایت قیلینیب دور کہ ایتیب دور، رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دن ایشتیم کہ ایتور ایدی لار اِنَّ الرُّقٰی وَالتَّمَائِمَ وَالتِّوَلَةَ شِرْکٌ، ابن مسعود نینک یاران لاری سوردی لارکہ یاابا عبد الرحمٰن اوشبورقی و تمائم نینک نیمہ ایکانے نے بیلامیز، اماتولہ دیکان نیمہ دور، ابن مسعود دیدیکہ تولہ برنرسہ دورکہ خاتون لار، ایرلارے نینک محبتی نے اوزلاریغہ جلب ایتمک اوچون قیلادورلار، بوعمل، سحر نینک برنوعی دور دیب،

امام قاضی خان رحمہ اللہ بوفعل نینک حرام لیقیغہ تنصیص قیلیب دور، وابن وہبان مونینک حرام ایکان لیکی نینک علتی بوفعل، سحر نینک بیر نوعی بولمک لیکی دور دیمیش،

اکثر خاتون لار، وبعض نادان ایرلار، زعم لاریدہ جاہل افسون خوان وتعویذ نویس لار بتیب برگان کلماتِ بے معنی جہلہ لارنے، واشکالِ مثلثہ ومربعہ لارنے تعویذ وطومار قیلیب، اوزیغہ تعلیق ایلاک، وایتخین بعض مونیاق وقلادہ لارنے بویون غہ آسماق، دفع بلیات و رفع آفات قیلورایمیش، کلّا، ہیچ شک یوقکیم اوشبو اعتقاد عین جہالت ومحض ضلالت واکبر کبائر دور، زیراکہ موندا غ فعل واعتقاد اگرچہ عین شرک بولماسہ مو، اول فعل، شرک غہ مؤدی دور، چونکہ مؤمنِ موحّد نینک اعتقادی بویلہ اولمک لازم دورکہ عالم وجودہ واجب الوجود قدیر دن باشقہ

ضار و نافع و مانع و دافع یوقتور، صاف اعتقاد و خالص توحید ایله، اسلام دینِ وحدت تلقینی ده بولغان مسلمان اولادی نینگ دفعِ آفات یا جلبِ منافع و خیرات قیلا دور دیب اعتقاد ایلاسه تعویذ و طومار نے تعلیق قیلماق، واجب الوجود دن باشقه ضار و نافع هم بار دیمک غه منجر بولا دور، بو ایله شرک دور، مناسب تعلیق قیلینا دور غان تمیمه نینگ حکمی بو دور۔

اما او قولا دور غان افسون، اگر اول لغاتِ عربیه دن باشقه، معنی سی معلوم ایماس کلماتِ اعجمیه دن ایسه، البته اول حرام دور، انداغ که علماء شافعیه دن خطابی و بیهقی اینگ حرام لیقی نے تصریح ایتیب دور لار، اما اگر مفهوم المعنی بولغان دعواتِ ماثوره دن، یا آیاتِ قرآنیه دن ایسه، اول مستحب دور و متبرک دور، چنانچه رسول الله صلی الله علیه وسلم دن رقیه بارا سیده سوال ایتیلش لار، دیمیش کیم رقیه لار اینکار نے منکا عرض قیلینگیز لار، پس رقیه لاری نے اولجاب غه عرض قیلیش لار، ایتیلش که سیز لار دن کیمکه اوز مؤمن برادری غه نفع تیکوزمک غه اینک قدرتے تیسه، کرک کیم اول اوز برادریغه نفع تیکورسون، سونکره دیمیش کیم رقیه او قوماق نینگ هیچ باکی یوقتور، مادام که اول شرک غه مؤدی بولماسه۔

ابن حجر هیتمی فتاوی حدیثیه ده آیتا دور، (لو قولا دور غان یا پتولا دور غان هر عزائمی که اینگ ایچیده معنی سی مفهوم ایماس اسم لار بولسه، انے او قوماق و پتوماق حرام دور، و اگر عزائم و رقیه اسماء الله غه یا آیاتِ قرآنیه غه مشتمل بولسه، اینگ قراءت و کتابتی جائز دور، و موندن اوزگه افعالِ (شرک اشتمال لار) چنانچه سحره لار، و ادعاءِ غیب ایتیکوچی فجره لار، عادت قیلغان ایش لار، تجوز و توتاتکه سالماق، صرف حرام، بلکه کبیره، بلکه کفر دور، معنی سی مفهوم ایماس اسم اعجمی لار ایله افسون او قوماق حرام لیقی نے تصریح قیلغوچی علما لار، ابن رشد مالکی، و عز بن عبد السلام شافعی، و جماعه از ائمه شافعیه و غیر هم دور لار۔ انتهی۔

ابن حجر مذکور باز کتاب زواجره آیتا دور، (ارواح ارضیه استعانتی ایله عمل قیلغوچی، یعنے عزائم خوان لیق و تسخیرِ جن برله اظهارِ اعمالِ غریبه ایلاب مردم نے مغرور قیلغوچی کشی، اگر فعلِ مذکور نے مباح اعتقاد قیلسه، کفری جهتیدن اول واجب القتل دور، زیرا که دینِ اسلام احکامی دن بالضروره حرمتی معلوم بولوب حرام لیقی غه اجماع قیلینغان حرام نے حلال اعتقاد قیلماق کفر دور، و اگر اول کیمسه اول فعلی نے حرام اعتقاد قیلیب تورو ب انکا ارتکاب ایلاسه، امام شافعی رحمه الله نزدیده اول فعلی جنایت دور، و امام اعظم رحمة الله علیه نزدیده اول دور کی ساحر مطلقا واجب القتل دور، زمین ده فساد غه سعی قیلغانے جهتیدن۔ انتهی۔

رد المحتار دا ایتیب دور حاصل بو کیم کاهن دیب انداغ کشی نے ایتور که سبب لار واسطه سے ایله غیب نے بیلک نے ادعا قیلور، و اول سبب لار مختلف دور، شونینگ اوچون کاهن هم اقسام متعدده غه منقسم اولیش بعضی سی عراف دور که استدلال سیز ادعاء علم غیب قیلور، و بعضی سی

رمّال دورکہ نقاط کثیرہ لارنے کاغذ چیزیب برربغہ اے قوشوب برشکلی استخراج ایلامک ایلہ غیب دن خبر برور، وبعضی سے منجم دورکہ فلک داکی یولدوزلارنینک طلوع وغروبی ایلہ حوادثِ آتیہ دن خبیر بیرور، وبعضی سے تولکی چی دورکہ اوشاق تاش لارنے سالیب اندن برمعنی نے تخمین واستنباط قیلاق ایلہ غیب دن خبر بیرور، وبعضی سی جن دن بری کلیب حوادثِ آتیہ دن منکا خبر بیرادور دیب ادّعا قیلور، وبولارنینک بارچہ سے شرعًا مذموم، وبوکشی لارغہ وبولارنے تصدیق قیلغان کشی غہ شریعت دہ کفر بیلان حکم قیلینا دور۔ انتہیٰ۔

وزمانہ میزدا کی اکثر شہر وقریہ لاردہ بعض برگمراہ ایروخاتون لارنینک خمیزنے اوت غہ سالیب چاچرا تغودیب آتاب اینک ایلہ غیب دن خبر برمک لارے، ویادف چالیب روحانی لارنے یغیب غیب دن خبر بیرامیز دیمک لارے، وشونکا اوخشہ باطل لاربرلہ ادعاءِ علم غیب ایتمک لاری بارچہ سے شرعًا مذموم ومؤدّی شرک بولغان نرسہ لاردن دور۔

اما علم حساب واسطہ سی ایلہ کسوفِ شمس وخسوفِ قمردن خبر بیرمک دہ، وشونکا اوخشہ عادت اللہ اقتضا قیلغان علامت مُظَرِدہ ایلہ کواکب لارنینک اقتران وافتراقی مستقبل دہ فلان ایش نینک وقوعی غہ دلالت قیلا دور، وگاہی تخلّف موقیلا دور دیب سَیرِ نجوم برلہ حوادثِ آتیہ غہ ستدلال ایلامک دہ، ہیچ بربابک یوقتور دیب علماءِ محققلاد تصریح ایتمیش لار، وشونکا اوخشہ علم نجوم دن مشاہدہ طریقی ایلہ ادراک قیلینا دورغان نرسہ لاردن خبر بیرمک دہ، چنانچہ معرفتِ زوال، وجہتِ قبلہ ووقت دن قنچہ اوتوب قنچہ باقی قالغانی غہ اوخشہ شرسہ لارنے دیمک دہ ہیچ برگناہ یوقتور، بلکہ نجوم دن بونرسہ لادینک تعلّمی فرضِ کفایہ دور دیمیش لار۔

بعضِ مفسّر لار النفّاثات دن مراد النساء الساحرات (یعنے سحر قیلغوچی خاتون لار) دیمشلار بوجہت دن کہ سحرنی کونکل باغلاماق دہ، وقصد وہمت نے انکا حکم قیلماق دہ، وانینک تأثیری بارلیغی غہ اعتقاد راسخ ایلامک دہ، خاتون لار اصلِ اعظم دور لار۔

بوایش نینک خاتون لار جانبی دن کوبراق وقوع غہ کلمکی انجق اولارنینک دانش بارسیدہ اینگ ناقص وشہوات توغریسیدہ زیادہ افراط دہ ایکان لیک لاری دن ناشی دور، شونینک اوچون بوایش اولار طرفیدن قوّت آلمک دہ، وتولاراق وجودغہ کلمک دہ دور، وہیچ برعصر دہ وہیچ بلدہ دہ نلوان خاتون لار بوعملِ حرام دن خالی بولماب دورلار، وایماس دورلار، وابوعبیدہ النفاثات دن مراد یہودی لبید بن اعصم نینک قیزلاری دور کیم جناب رسول اللہ نے سحر قیلمیش ایدی لار دیب دور۔

جناب رسول اللہ نینک سحر قیلینغان یقی بارسیدہ صحیح بخاری دہ ام المؤمنین حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا دن روایت قیلیب دور، حضرت عائشہ ایتیب دور، بنی زُرَیق قبیلہ سیدن لبید بن الاعصم دیلگان برکشی جناب رسول اللہ نے سحر قیلدی (لبید نینک سحری رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم غہ بعض برقیلماغان ایش لاری قیلغان دیک خیال قیلنور ایدے۔ (یعنے بعض قیلماغان

جناب رسول اللہ نینک سحر قیلینغانی حدیث کی روایت

ایش لاری نے قیلغان من دیب خیال قیلور ایدی) حتی کہ برکونے یا برکیچہ اول حضرت منینگ قاشیدہ ایدی، لیکن دعاغہ مشغول لوق قیلیب تکرارًا دعا قیلور ایدی، دعادن سونگ دیدیکہ ای عائشہ آیا بیلہ نیک موکہ اللہ تعالیٰ بیلدوردی منکا برایش نے کہ من اول ایش نے بیلمک نے الدن طلب قیلور ادیم، (یعنے اللہ تعالیٰ برایش تو غریسیدہ بارہا درگاہی غہ قیلغان دعائم نے اجابت قیلدی) منکا ایکی کشی کلدی بری باشیم طرفیدہ وبری آیا فیم طرفیدہ اولتوردی، سونکرہ بری بیہ بری غہ دیدیکہ بو مردنینگ بیمار لیقی بیمہ دور، اول بری دیدیکہ بو مرد سحر قیلینمیش دور، سوردی کہ قیداغ نرسہ دہ سحر قیلینیب دور، دیدیکہ تراغ دہ وترالگان حال دہ توشکان موی دہ وایرکک خرما نینگ چیکی نینگ قپوغیدہ سحر قیلنمیش، سوردی کہ اول نرسہ نے نیردہ قویوب دور، دیدی کہ بئر ذروان غہ قویمیش۔ پس رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم یاران سعادت نشانی دن برمونچہ آدم لار بیرلہ بئر ذروان غہ باردی، الدن یا نیب کلیب دیدیکہ ای عائشہ اول بئر نینگ سوبے گویا حنا چیلاغان سو دیک بولوب دور، واول بئر نینگ خرما درخت لاری نینگ باش لاری زشت لیق دہ شیاطین باش لاری دیک بولوب دور، دیدیم کہ آیا نیمہ اوچون انے چیقاریب نشر قیلما دینگ، رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم دیدی کہ بتحقیق اللہ تعالیٰ منکا عافیت عطا قیلدی پس[1] من خوش کور مادیم کہ بو تو غریدہ آدم لار میانہ سی دہ ہر فتنہ نے قوزغاگای من، سونگرہ رسول اللہ بیوردی پس اول بئر دفن قیلندی۔ اھ

مازری دیب بدور کہ بو حدیث غہ بعض مبتدعہ لار انکار قیلا دور لار، وزعم ایتا دور لار کہ بو حدیث دہ ذکر قیلینغان واقعہ منصب نبوت نے پست لاتا دور، واندہ شک یول تاپمک غہ سبب بولا دور، و ہر نرسہ کہ بو معنی غہ مؤدی بولسہ اول نرسہ باطل دور دیب، وہم اہلار زعم ایتا دور لار کہ بو واقعہ بے تجویز ایتمک، (وانینگ وقوعی نے تصدیق ایلامک) رسول اللہ نینگ طرف الٰہی دن تبلیغ ایتکان احکام شریعہ سینغہ اعتماد نے ساقط قیلا دور، چونکہ بو حدیث مضمونیغہ کورہ احتمال قیلسہ بولور کہ اول حضرت حامل وحی جبرئیل علیہ السلام نے کورگان خیال قیلنغان بولغای، حالبوکہ اول خیال قیلنغان شخص جبرئیل علیہ السلام بولماغای، سونکرہ اول حضرت غہ برشئی وحی قیلنغان دیک خیال قیلینغان بولغای، دہیچ برنرسہ وحی قیلینغان بولماغای۔

مازری ایتیب دور کہ بو زعم لار نینگ بارچہ سے مردود دور، زیرا کہ جناب رسول اللہ نینگ وحی الٰہی نے تبلیغ ایتمک دہ صادق ایکانینغہ، وتبلیغ ہنکامی دہ عصمت الٰہی ایلہ معصوم لیقی غہ ہیچ برشتباہ سیز روشن دلیل قائم دور، واول حضرت نینگ صدقیغہ معجزات بینات لار شاہد دور، پس موندغ بولغاچ مونینگ خلافیغہ قائم بولغان دلیل نے تجویز ایلامک باطل دور، وامادنیا الیش لار نیغہ تعلقی بار بعض نرسہ لار کیم اول حضرت نینگ بشتی انینگ اوچون ایماس دور، ورسالتی اول نرسہ

اوشبو حدیث مروی غہ بعض لار نینگ طعنی و علماء حدیث و اہل تفسیر نینگ اول طعن غہ جوابی

---

[1] بو بارادا کی روایت لار اختلافی کشف البیان دہ ذکر قیلندی ۱۲ منہ۔

جہتی دن بولماب دور، پس موندا غ نرسہ لاردہ اول حضرت بنی بشرغہ عارض بولا دور غان امراض تیکلیغ نرسہ لارغہ یولوقا دور، موندا غ کہ ایسہ، پس امور دنیا جملہ سیدن بعض برایش لاردہ حقیقتی یوق نرسہ لار اول حضرت غہ خیال قیلنسہ، یراق ایماس دور، حالبوکہ امور دین دہ موندا غ نرسہ لار عارض اولمک دن او لحضرت معصوم دور۔ اھ

وفہلب ایتیب دور کہ رسول اللہ نینک شیاطین نینک شری دن عصمت الٰہی دہ ایکانے، شیاطین اول حضرت غہ ارادۂ کیدا یتمک غہ مانع ایماس دور، چونکہ حدیث صحیح دہ کلیب دور کیم بر شیطانی اول حضرت نینک نمازی نے فاسد قیلماق نے ارادہ قیلمیش، پس اللہ تعالیٰ اول حضرت نے اول سوء قصد ایتکان نے دستگیر ایتمک غہ متمکن وقادر ایلامیش، پس شونکا اوخشہ سحر اول حضرت رسالت منقبت نینک نفس شریف سیغہ تبلیغ رسالت غہ تعلقی بار نرسہ لار بار سیدہ برار نقصانے ایراث ایتا دور غان برحضرتے تیکوز مایدور، بلکہ سحر سببی ایلہ سائر امراض ضرری جسیدن بولغان اثر یتوشا دور، اندا غ کہ سوز قیلماق دہ ضعیف لیق یوز لانمک، وبعض ایش دن عاجزلیق رو برمک، یاکہ سریع الزوال برتخیلی حادث اولمک غہ اوخشہ نرسہ لار، واللہ تعالیٰ شیاطین کیدینی باطل قیلا دور۔ اھ

وابن القصار اول حضرت غہ عارض بولغان اثر نینک مرض جنسیدن ایکان لیکی غہ حدیث صحیح نینک آخریدا کی رسول اللہ نینک قد عافانی اللہ قولی برلہ دلیل کلتوروب دور۔

ابن القیم الجوزی رحمہ اللہ زاد المعاد دہ ایتا دور، (آدم لاردن برطائفہ رسول اللہ نینک سحر قیلیندی دیگان روایت غہ انکار قیلیب دور لار، وایتیب دور لار کہ رسول اللہ جنابیغہ یوسوز نے تجویز ایلامک درست ایماس دور، واول طائفہ بو واقعہ نے شان نبوی غہ برعیبی ونقصانی دور دیب گمان قیلا دور لار، حالبوکہ ایش اولار گمان قیلغان دیک ایماس دور، بلکہ اول واقعہ جناب رسول اللہ غہ یتوشا دور غان استقام واو جاع جملہ سیدن دور، ومسحور اولمک ہم امراض عارضہ دن بولغان برمرض دور، جناب رسول اللہ نینک سحر نینک تاثیری ایلہ بیمار بولمک لیکی، اول جناب نینک یہودیہ خاتون طرفیدن بریلگان زہر برلہ آزار ودرد چیککانے غہ اوخشہ دور، ایکی سی نینک آرا سیدہ ہیچ برفرق یوقتور، وبو واقعہ ایسہ صحیحین دہ حضرت عائشہ دن روایت قیلینغان حدیث صحیح ایلہ ثابت دور۔

قاضی عیاض ایتیب دور کہ سحر امراض عارضہ جملہ سے دن برمرض، وعلل معتریہ دن بولغان بر عارضی دور کہ، انواع امراض نینک اول حضرت غہ عارض اولمکی جائز دور، انکار قیلینا دور غان نرسہ دن ایماس دور، وامر نبوت غہ طعن ودخل ہم باعث اولمایدور، وامااول حضرت غہ بعض بر قیلما غان ایش لاری نینک قیلغان دیک خیال قیلینماقی ایسہ، پس مونده اصلا اول حضرت نینک صدقی دن برار نرسہ غہ دخل تیکوزا دور غان برشبہ یوقتور، چونکہ تبلیغ احکام الٰہی بابیدہ اول حضرت نینک معصوم ایکان لیکی غہ دلیل قائم واجماع ثابت دور، وانجق اول سحر نینک تاثیری ایلہ اول

تخیل سریع الزوال عارض اولکی دنیوی ایش لار قوغریسی دہ غینہ دور کہ اول حضرت نینگ بعثتی انداغ ایش لار اوچون ایماس دور، واول حضرت انداغ ایش لاردہ سائر بشر دیک آفات کونیہ غہ معرض دور، پس موندا غ ایسہ امور دنیویہ دن ہیچ حقیقتی یوق بعض نرسہ لار سحر تأثیری برلہ اول حضرت غہ خیال قیلینیب، سونگرہ اول عارضہ اول جناب دن زائل اولوب کمال بولمک نیکی یراق ایماستور، اوشبو سحر نینگ تأثیری نینگ غایتی ایکنچی اول حضرت نینگ جسدی دہ وظاہر جوارحی دہ ایدی، عقلی وقلبی غہ اینینگ ہیچ سر تأثیری یوق ایدی، شو نینگ اوچون اوزیغہ تخیل قیلینغان نرسہ لار نینگ صحتی نے اعتقاد قیلماس ایدی، بلکہ اینینگ ہیچ بر حقیقتی یوق بر خیال ایکانی نے بیلور ایدی، موندا غ حال لار امراض سائرہ دن بعضی سی نینگ جہتیدن ہم گاہا پیدا بولادور۔ واللہ اعلم انتہی۔

امام فخر الدین رازی رحمہ اللہ تفسیر کبیردہ ایتادور (بیلگیل کیم معتزلہ تماما بو قصہ غہ انکار قیلیب دور لار، قاضی ایتیب دور کہ اوشبو روایت باطل دور، و مونینگ صحتی غہ قائل بولمک نجوک ممکن بولادور۔ بر نجی وجہ بوکہ اللہ تعالیٰ واللہ یعصمک من الناس دیدور، وہم ولا یفلح الساحر حیث اتی دیب دور، ایکنچی وجہ بوکہ بو امر نے تجویز قیلماق نبوت غہ طعن ودخل غہ مفضی بولادور، اوچونچی اگر بو قصہ درست بولسہ، البتہ دشمن لار بو یول ایلہ جمیع انبیاء وصالحین غہ ضرر تیکوزمک غہ قادر بولوب، بو وسیلہ ایلہ اوز لاریغہ اولوغ ملک وقدرت حاصل ایلامک غہ متمکن بولور ایدی لار، بو فرض لار بارچہ سی باطل دور، تورتینچی وجہ اولکہ کفار تمرد شعار اول رسول مختار نے مسحور دیب عیب قیلور ایدی لار۔ پس اگر بو واقعہ راست بولسہ، البتہ اول مشرک لار نینگ اول قول لاریدہ صادق بولمک لاری لازم کیلادور، وحضرت رسالت منقبت جنابیغہ اول معاند لار اسناد قیلغان عیب یول تافغان بولادور، حالبوکہ ارباب عقل لار نزدیدہ اول اسناد غیر جائز دور۔

علماء محقق لار دیب دور لار کہ اوشبو قصہ نینگ صحت غہ تیکان لیکی جمہور اہل نقل نزدیدہ محقق دور، بو قصہ نینگ صحتی کفار طرفیدن رسول اللہ مسحور دیلگان سوز نینگ صدق نے استلزام قیلماید ہ، بو جہت دن کفار نینگ رسول اللہ نے مسحور دیمک دن مراد لاری، سحر سببی ایلہ عقلی زایل بولغان مجنون دور، بنابرین آبا واجدادی نینگ دین وآئین قدیمی نے ترک اینکان دیمک دور، اما اول حضرت نینگ بدن مبارکی غہ برآلمی یتیب مسحور بولمکی ایسہ، ہیچ بر کیمسہ انکار قیلادور غان نرسہ لار دن ایماس دور، خلاصۂ کلام اللہ تعالےٰ رسول کریمی غہ بر شیطانینی ونہ بر انسی نے ونہ بر جنی نے مسلط قیلماب دور کہ اول مسلط قیلینغان نرسہ، اول حضرت نینگ نبوتی غہ وعقلی غہ تعلقی بار نرسہ لار بارہ سیدہ بر آزاری اول حضرت غہ تیکوزگای، وانا اول حضرت نینگ بشریتی وبدنی حیثیتی دن برار عارضی سببی ایلہ ضرر رسیدہ بولمکی دہ ہیچ بر بعد بو قتور، وسحر نینگ اول حضرت غہ تأثیر قیلماقی ایسہ، شبہ یوق کہ اول حضرت نینگ نبوتی بارہ سیدہ بولمایدش، وانچہ اول حضرت

نینگ انسان و بشر لیک جهتیدن اثر قیلمیش، زیرا که اول حضرت غه بشریتی جهتیدن، سائر بشر غه عارض بولا دور غان صحت و مرض، اکل و شرب، ودفع فضلات، وموت غه اوخشه نرسه لار عارض بولا دور۔ واوّل حضرت غه بشریتی جهتیدن اثر سحر نینگ ظاهر اولمکی، نبوّتیغه طعن و دخل تیکوزمک غه مؤدی اولما یدور، انجق اینینگ نبوت غه طعن اولمکی ممکن بولور ایدی، اگر سحر نینگ تأثیری نبوت غه راجع ایش لارده موجود بولسه ایدی، حالبوکه اَثَرِ سحر انده موجود بولمادی، امرِ نبوّت ده اَحَدی اول حضرت غه ضرر تیکوزمک دن الله تعالیٰ پیغمبری نے اوز پناهِ عصمتی ده ساقلاب دور، وبو واقعه نینگ وقوعی الله تعالیٰ نینگ قولی و الله یَعْصِمُكَ من الناسِ غه قادح بولما یدور، انداغ که اُحُد جنگی ده اول حضرت نینگ دندانِ مبارکی شکست اولوب عارض مبارکی نینگ مجروح اولمکی، الله تعالیٰ نینگ قولی و الله یعصمك من الناس مضمونیجه ضمانِ الٰهی ایله عصمت ده بولمکیغه قادح اولمادے، زیرا که عصمت دن مراد، انجق نبوت امریغه خلل ایراث ایتا دورغان نرسه دن اول حضرت نے ساقلاماق دور۔ انتهیٰ۔

اسماعیل حقی روح البیان ده کشف الاسرار دن نقل قیلیب ایتا دور، (اگر دیسه لار که سحر نینگ نفوذی ده، اینینگ اثری رسول الله نینگ جسدِ مبارکیده ظهور غه کلمکی ده حکمت نیمه دور، ونیمه اوچون الله تعالیٰ اول کیشی قیلغوچی نینگ کیشی نے باطل ایلاب اینینگ مکری نے وسحری نے اینینگ اوزکوکراکی غه قایتارمادی دیب،

ایتامیز که موندا کی حکمت جناب رسول الله نینگ صدقی نے، ومعجزاتی نینگ راست ودرست یقی نے، سحر غه کهانت غه اولحضرت نے نسبت برگان لار نینگ کذبی نے، ظاهر قیلماق دور، چونکه (حدیثِ صحیح مضمونیجه) سحر اول حضرت غه تأثیر قیلمیش، حتی اینینگ اخری ایله بعضے ایش لار تخییل قیلنیب نوعی بیمار لیق عارض اولمیش، رسولِ خدا اینینگ نیمه دن ایکان لیکی نے بیلمامیش، حتی که ربّی غه تکرار تکرار دعا قیلمیش، الله تعالےٰ اول حضرت نینگ دعاسی نے اجابت ایلاب سببِ بیمار لیق نیمه ایکانینی بیلدورمیش، اگر اول حضرت دن صادر اولغان معجزات خوارقِ عادات لار دشمنِ دین لار گمان قیلغان دیک سحر بابی دن بولسه ایدی، بوحال ده اثرِ سحر ایله اوزلیغه یتوشکان احوال اینینگ نیمه ایکانے اول حضرت غه مشتبه بولماس ایدی، و البته اوز طرفیدن اینینگ دفعی غه یتوشار ایدی، وبو امر محمد الله تعالیٰ اول جنابِ رسالت مآب نینگ صدقِ نبوتے غه اینگ قوی برهان لار دن دور، انتهیٰ۔

ابن حجر عسقلانی فتح الباری ده ایتا دور که، (ابن سعد روایت قیلغان عبد الرحمٰن بن کعب حدیثِ مرسلی ده ایتیب دور که، پس لبید بن اَعْصَم نینگ همشیره سی دیدی که اگر محمد بولسه پس تیز دور که سحر نینگ واقعه سی انکا وحی برله خبر بیریلا دور، واگر انداغ بولماسه، تیز دور کیم بوسحر انے همه دن ذاهل وغافل قیلا دور، حتا که اینینگ عقلی بالکلیه ذاهب بولا دور دیب، (ابن حجر ایتا دور)

ایتامنکہ شقِ اوّل واقع اولدی، انداغ کہ اوشبو حدیث صحیح دہ ذکر قیلیندی۔ انتہی)۔
یعنی اوشبو واقعہ ظہور غہ کلمک سببی ایلہ بے شبہ اول حضرت نینک نبوّتے نینک صحتے واوزی نینک دعوایِ رسالت دہ صادق لیقی ظاہر اولدی۔

ایمدی بو واقعہ نی قطعاً رد قیلغوچی مفتی دیار مصریہ شیخ محمد عبدہ رحمہ اللہ نینک بوہارہ دا کی حقیقۃ الجام کلامی نے نقل وترجمہ ایتا میز، محقق مذکور ایتا دور، (مخفی ایماستور کہ سحر نینک اول سرورِ انبیا نینک نفسِ شریفہ سی غہ بو مرتبہ دہ تاثیر قیلماقی، یعنے سحر تاثیری ایلہ رسول اللہ نینک قیلماغان ایشی نے قیلدیم دیب ظن وخیال قیلور لیک درجہ غہ ایش نینک تیمکی، امراضِ سائرہ نینک ابدانِ نبی بشر غہ اثر قیلماقی قبیلیدن ایماس دور، وہم بعضِ عادی ایش لار دہ سہو ونسیان عارض اولک قبیلی دن موایماس، بلکہ اول تاثیر رسول اللہ نینک عقلِ شریفی غہ مساس وروح لطیفی غہ تاثیر دور، وبو تاثیر غہ قائل اولک، مشرک لار نینک رسول اللہ حقی دہ ان تتبعون الا رجلا مسحورا دیکان سوز لاری نے اعتبار وتصدیق قیلماق نے لازم تو تا دور، چونکہ مشرک لار قاشیدہ مسحور دن مراد، انچ عقلی غہ وہم وخیال غلبہ ایلاک ایلہ عقلی مختلط بولغان، وقوعہ کلماگان ایش نے واقع بولدی یاکہ واقع اولا دور دیب اتباعِ خیال وظن قیلغان، کشی دیمک دور۔ پس سحر نینک تاثیری ایلہ رسول اللہ قیلماغان ایشی نے قیلدیم دیب خیال قیلور لیک درجہ غہ ایریشکان دیساک مشرک لار قول لازیچہ (العیاذ باللہ) اول حضرت مسحور بولغان جہتدن اوتہ لیغہ وحی قیلنماغان نرسہ لار نے وحی قیلنمدے دیب ظن وخیال ایلاگان بولغان لیقی درست بولمک لازم کیلا دور، (بو قصہ صحتی غہ قائل بولغان دہ معاندِ اسلام اولغان بیگانہ لار دن وارد اولا دور غان اعتراض وطعن لار موندا غ بولوب، اندن کلگان نتیجہ لار اینگ ضرر لیک بولکیدہ شبہ یوقتور) حالبوکہ نبوّت نینک ماہیتی نیمہ دن عبارت ایکان لیکی غہ، اول نبوّت اوچون نیمہ نرسہ لار واجب ایکان لیکی غہ، عقلی ایریشماید ورغان مقلد لار نینک تولاسی اتیمیش لار کہ، (رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم نینک نفسِ شریفہ سی غہ سحر اثر قیلغان لیقی بارا سیدہ ایراد قیلینغان خبر نینک صحیح لیقی محقق دور، پس انکا اعتقاد قیلماق لازم، وانکا ایشانماس لیک اہل بدعت نینک رد شیدن دور، زیراکہ بو خبر نے تصدیق قیلماس لیق سحر غہ انکار قیلماق نینک اقتضاسی دور، حالبوکہ سحر نینک ثبوتے وصحتی قرآن دہ کلیپ دور دیب) پس[1] عبرت نظری ایلہ باقینک کہ دینِ صحیح وحقِ صریح مقلد نینک فکری دہ پنجوک بدعت غہ اویرولا دور۔

اول بے خبر سحر نینک ثبوتیغہ قرآن برلہ دلیل وحجت کلتورا دور، اما قرآن نینک رسول اللہ دن سحر نے نفی ایتکان، ورسول اللہ نے مسحور دیمک نینک مشرک لار نینک افتراسی دن ایکان لیکی نے

---

[1] یعنی محقق نامی نے کو تارگان مقلد لار نینک فکری برلہ دین صحیح وحق صریح نینک بدعت غہ اویرولگانی نے عبرت نظری ایلہ باقیب۔ تعجب قیلینک ۱۲ منہ

بیان قیلغان حکمی دہ' اول تنزیل حکیم دن یوزا ویورا دور' قرآن نینگ حکمی نے تأویل قیلا دور۔
و حدیث دہ روایت ایتیلگان قصہ نے با وجود مشرک لار قصد ایتکان معنی اندہ ظاہر تور وغ لوق تأویل ایتمک نے اصلا روا کورما یدور' مشرک لار نینگ مؤمن لار غہ سیز لار سحر قیلینغان ہر مردغہ غینہ تبعیت ایتا سیز دیگان سوز لاری دن مقصود لاری ظاہر و معلوم دور' چونکہ مشرک لار نینگ مذکور قول دن ارادہ و قصد لار ے محمد غہ شیطان غالبہ قیلا دور دیمک ایدی' و شیطان نینگ غالبہ سی اولار نینگ قاشیدہ سحر بیلہ معروف ایدی' و سحر نینگ انواعی دن ہر نوعی آتا لور ایدی' و مشرک لار ایتکان سوز بعینہ لبید بن اعصم غہ نسبت بیر یدکان سحر نینگ اثری دور' چونکہ اولار نینگ زعمیدہ اول سحر نینگ تأثیری ایلہ رسول اللہ نینگ عقلی و ادراکی مختلط بولمیش دور۔
اسلام اہلی غہ اعتقاد قیلماق واجب بولغان نرسہ بو دور کہ' قرآن قطعًا خدا نینگ کلامی' و پیغمبر معصوم امین جانبی دن تواتر ایلہ بیزگہ ایریشکان کتاب سماوی الٰہی دور' پس موندا غ بولغاچ اول کتاب مبین نیمہ نرسہ نے اثبات قیلسہ اول نرسہ نے اعتقاد قیلماق' و نیمہ نے نفی قیلسہ اول نرسہ نے اعتقاد قیلماس لیق واجب دور' حالبوکہ قرآن نینگ رسول اللہ جناب لبید بن سحر نے نفی ایتکا نے محقق دور' بو حیثیت ایلہ کہ' قرآن رسول اللہ غہ مسحور لیک نے اثبات ایتمک نے' اول حضرت نینگ دشمن لاری بولغان مشرک لار غہ نسبت بیر دی' و اولار نے اوشبو زعم باطل لار ے اوچون سر زنش قیلدی' پس قرآن نینگ اوشبو بیانی غہ کورہ رسول اللہ قطعًا مسحور ایماس دور' آما رسول اللہ نینگ نفس شریفہ سی غہ لبید بن اعصم نینگ قیلغان سحری نینگ تأثیری حقیدہ روایت قیلینغان حدیث ایسہ' اول صحیح اولغان تقدیر دہ خبر آحاد دور' اعتقادیات یا بیدہ خبر آحاد حجت ایماس دور' و سحر نینگ تأثیری اول حضرت نینگ عقلی غہ اثر تیکوزمک دن اول حضرت نے معصوم اعتقاد قیلماق نینگ اوزی' البتہ عقائد لار جملہ سی دن علی حدہ بر اعتقاد دور' پس بو اعتقاد نے نفی ایتمک دہ خبر یقین دن اوزگہ نرسہ حجت تو تو لما یدور' و عقائد بارا سیدہ ظن و مظنون نے حجت تو تمک روا اولما یدور۔
انینگ اوستیغہ بو ہم بار کہ آحاد طریقی ایلہ بیزگہ تیکان اول حدیث' صحیح بولغان تقدیر دہ' نزدیدہ اول حدیث نینگ صحتی ثابت بولغان کشی اوچون' ظن دن باشقہ نے افادہ بیر مایدور' اما اول حدیث نینگ صحیح ایماس لیغی غہ نزدیدہ دلیل لار قائم بولغان کشی اوچون' اولی ہیچ برحجت اولہ آلما یدور' پس ایمدی قیلسی حال دہ کہ بولسہ بیزگہ روا دور' بلکہ بیزگہ لازم دور کہ' بو حدیث حقیدا کی ایش نے اللہ غہ تفویض قیلغا یمیز' و عقیدہ میز بارا سیدہ انے حاکم و حجت قیلما غا یمیز نص قرآن نے و دلالت عقل نے تو تغا یمیز' یعنے قرآن کریم نینگ نصی و عقل صائب ارشادی

لہ یعنی رسول اللہ نینگ عقل شریفیغہ سحر تأثیر قیلماق دن رسول اللہ قطعًا معصوم دور دیب اعتقاد قیلماق نینگ اوزی علی حدہ بر اعتقاد دور ۱۲ منہ

ایلہ عمل قیلیب، اول خاتم انبیا نینگ مسحور بولغان لیقی نے اعتقاد قیلماس لیقیمیز لازم دور، چونکہ مشرک لار و بعض تقلید آئین لار زعم قیلغاندیک، اگر رسول اللہ نینگ عقلی غہ ظنّ و وہم عارض بولدے دیمیسہ، رسول اللہ نینگ تبلیغ ایتماکان نرسہ سینی تبلیغ قیلدیم دیب گمان قیلماق، و طرف الٰہی دن نازل قیلینماغان نرسہ نے نازل ایتیلدی دیب ظنّ و خیال ایلاکی روا تو تولسہ کرک (نعوذ باللہ من ہذا الاعتقاد الباطل)۔

سونگرہ مخفی اولماسون کیم سحر نے بالکلیہ نفی قیلغان کشی نینگ اہل بدعت دن سنالماقی روا ایماستور، چونکہ اللہ تعالےٰ مؤمن لارغہ اعتقاد قیلماق واجب بولغان مؤمن بہ نے، سورۂ بقرہ نینگ آخری اٰمن الرسول آیتی، و مؤمنون بولمک آیت لاردہ بیان قیلدی، و مسلمان لارغہ مسلمان لیق آئینی غہ داخل بولمک لارے اوچون ایمان کلتورمک واجب بولغان نرسہ لار بار اسیدہ امر لار وارد بولدی، اما اولار نینگ ہیچ یریدہ سحر نینگ ہر بر ملت ایچیدا کی و ثبوتون اعتقاد قیلغان وجہ اذرہ ثابت و واقع ایکانیغہ ایمان کلتورمک ہم واجب دور دیب ہیچ ذکر قیلنمادی، بلکہ حدیث صحیح دہ سحر نے اور گانمک کفر دور دیب وارد بولدے۔ یعنی شارع بیز امت اسلامیہ دن طلب قیلدی کہ آدم لار اورتاسیدہ سحر دیب معروف بولغان نرسہ غہ، و سحر آتالغان امر غہ ہیچ بر نظر سالماغایمیز، اری قرآن کریم دہ اللہ تعالیٰ مواضع مختلفہ دہ سحر نے ذکر قیلدی، لیکن بیز لار نینگ اول ذکر قیلینغان سحر دن اوشبو کور باطن لار فہم ایتکان معنے نے فہم قیلماقیمیز واجب ایماس دور، چونکہ سحر نینگ معنی سی لغت دہ بر نرسہ نے حقیقتی دن اوپورمک دور، اندا غ کہ امام فراء رحمہ اللہ اللہ تعالےٰ نینگ قولی فَاَنّٰی تُسْحَرُوْن نے اَنّٰی تُؤْفَکُوْن و تُصْرَفُوْن دیب تفسیر ایتیب دور، سَحَرَہٗ وَاَفَکَہٗ ایکی سے بر معنی دہ دور، (ہر قچان بر آدم نے بر نرسہ دن اوپورسہ، یا اندیشہ و رأیی نے اندن یاندورسہ، اَفَکَ فلانًا عنہ اِذَا کَ دیر لار ضَرَبَ با بیدن ای صَرَفَہٗ و قَلَبَہٗ او قَلَبَ رَأیہ دیمک دور)۔

و بیز گہ نیمہ ایراویوز لانا دور اگر بیز قول الٰہی ما یُفَرِّقُوْنَ بہ بین المرء و زوجہ دن ایر بیلہ خاتون آرا سینے تفریق قیلا دور غان سحر دن فہم قیلساق، اوشول[1] پلید و نازک طریق لار نے کہ اول طریق پلید ایر نے خاتونی دن، و خاتون نے ایر یدن آیریدور، آیا شوندا غ طریق پلید لار نینگ تعلّم ایتیلا دور غان نرسہ لار جملہ سیدن بولمکی، و انینگ تعلّمی او چون استاذ لار طلب قیلنماقی یراق تو تولا دور مو، (آیا بو ایش عالم انسانیت دہ وجود پذیر

---

[1] یعنی اندا غ مکر و حیلہ یول لار نینگ کہ بعض فساد پیشہ شہوانی ایر کیشیلار پلید دللار واسطہ سے ایلہ اول مکر و حیلہ یولی بر لہ بعض خاتون لار نے ایر یدن آیریدور، بعض یمان خاتون لار اول مکر و دسیسہ القاسی بر لہ بعض سادہ دل ایر لار نے و فایق خاتون لار یدن آیریدور، بو ایش لار انسان لار ایچرہ او توب تورمک دہ دور ۱۲ منہ

ایماس دیب گمان قیلینام دور) غالبوکہ بیزلار بعض[1] حکومت لار ایچیرہ سیاست عامل لاری دن بولمک لیک نے ایستاگان کیشی لار غہ، آدم لار اورتاسی غہ تفرقہ وفتنہ سالمک اسلوبینی اورگاتمک اوچون، درس لار بیرلیگان لیکی نے، وبوبارہ دہ تألیف قیلینغان کتاب لار نے کور امیز، احتمال کہ آیت دہ مرء وزوج آراسی نے آیرید ورغان نرسہ نے اورگانا دور لار دیب ذکر قیلماق، تمثیل قبیلی دن اولغای، دایش نے اینگ قبیح طرزدہ اظہار ایلامک طریقیدن بولغای، یعنے اولار نینک انواع حیل وطریق فساد دن تعلم ایلاگان نرسہ لاری نینک غایتی، اول درجہ غہ یتی کہ، انینک ایلہ ایر بیلہ خاتون اورتاسی غہ تفریق سالماق غہ قادر بولا آلور لار دیمک دور، وآیت کریمہ نینک سیاقی مواوشبو احتمال دن ابا قیلمایدور، وشیاطین نینک ذکری ہم بیزنے مواغ فہم دن منع قیلمایدور، زیراکہ اللہ تعالیٰ انسان نینک منافق خبیث لارینی شیاطین آتاب دور، انداغ کہ دیب دور، وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ ویندا تیب دور شَيَاطِينَ الْإِنسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ - وفرعون نینک ساحرلار ے نینک سحری حیلہ نینک برنوعی ایدی، شونینک اوچون اللہ تعالیٰ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِن سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَىٰ دیب دور، أَنَّهَا تَسْعَىٰ بِسِحْرِهِمْ دیماب دور،

یونس نحوی ایتیب دور عرب لار ما سَحَرَک عن وَجْہِ کذا دیدور لار، اے ما صَرَفَک عنہ دیمک دور، اگر اول مقلد لار اللہ تعالےٰ نینک کتاب کریمی نے اوز قدر یغہ مناسب روش دہ تعظیم قیلہ لار ایدی، ولغت دن عقلی بار آدم اوچون تکلم قیلماق غہ کفایہ قیلغودیک نے بیلسہ لار ایدی، موندا غ نابجا ہرزہ سرالیق قیلماس ایدی لار، ودین مقدس اسلام نے اوشبو عیب وعار ایلہ عیب ناک اتماس ایدی لار،

وبوسورہ نے رسول اللہ نینک سحرلانمکی بارا سیدہ نازل اولغان دیمک بچوک درست اولا دور،

---

[1] یعنی یاور وپادولت لار ے نینک بعضے سے اوزلاری نینک سیاسی عامل لار یغہ اجنبی حکومت تبعہ لاری نینک اورتاسی غہ، خصوصًا دنیا دن بیخبر اسلام اہلی میانہ سی غہ تفرقہ وفتنہ سالمک اسلوبینی درس قیلیب اوقوتا دور لار، وبوبارہ دہ تألیف قیلینغان کتاب لاری بار بنابرین اسلام اہلی برلہ مسکون مملکت لار ہمیشہ تفرقہ وشقاق بلاسیدن خالی بولمایدور، غافل مسلمان لار انے ادراک اتمایدور لار کیم نینک وسیسہ سے ایلہ کیم غہ دشمن لیک قیلماقدہ ایکان لیکی غہ ہیچ توشنمایدور لار، یعنے قول کریم الٰہی عدوّ اللہ وعدوّکم مضمونیچہ دشمن خدا وبدخواہ مسلمین بولغان اجانب نینک مکر ووسیسہ سی ایلہ، بحکم قول الٰہی انما المؤمنون اخوۃ اوز لار ے نینک برادر دینی لاری غہ دشمن لیک وبدخواہ لیق قبیلیب تورغان لیک لارینی اصلا خیال لار یغہ کلتورمایدور لار، سبحان اللہ بومرتبہ دہ غفلت وجہالت اولورمو،

حالبوکہ عطاء وحسن وجابر قول لاریدہ، وابن کریب نینک ابن عباس دن قیلغان روایتی دہ، بوسورہ مکہ دہ نازل اولمیش، حالبوکہ اول مقلدلار زعم لاریچہ اول حضرت غہ واقع اولغان سحر نینک وقوعی ایخی مدینہ دہ دور، لیکن محال برلہ سوز قیلماق نے عادت ایلاگان کیمسہ برلہ ہیچ حال دہ سوز لاشمک ممکن ایماس دور، نعوذ باللہ من الخیال انتہیٰ۔

اوشبو محقق فیلسوف نینک شاگردے محمد رشید رضا ایتا دور، (مذاہب متبعہ غہ اطلاعی بارہر برکشی البتہ بیلا دور کہ، ہر مذہب نینک تابع لاری اوز امام لارے نینک قیاس غہ بنا قیلینغان بعض قول لارینی اخذ قیلماق دہ، صحیح بخاری ومسلم کبی کتب صحاح دہ روایت قیلینغان بعض حدیث لار غہ عمل نے ترک ایتمیش لار، مونداغ ایسہ پس نبوت دن کافر لار شبہ لارینی دفع قیلماق اوچون، قرآن قطعی غہ موافقت ایلاک نے لازم تو توب، کتب صحاح داکی بعض حدیث آحادی نے ترک ایتمک اولی دور۔ وبو قضیہ غرائب دن دور کہ اوشبو مسئلہ دہ بیز لار، اسلام غہ اعتراض قیلغوچی کافر لار دن بعضی سی نے کورامیز کہ، رسول اللہ دن سحر نے قرآن نفی ایتمک لیکی غہ قیلا دور، وقرآن نینک خبرینی حدیث دہ روایت قیلینغان خبر اوزرہ حجت بیلا دور، اما بعض مسلمان لار غہ بو ایش دشوار کیلا دور۔ نیز بیلماس میز کہ اوشبو بعض مسلمان لار، اول معترض کفار لار نینک اعتراضی غہ تسلیم ایلاب، رسول اللہ نینک مسحور لیکی غہ اعتراف قیلغان دن کین، اولار نینک اعتراضی نے دفع ایتمک غہ نیمہ برلہ حجت ودلیل کلتورا دور، واول معترض کفار لار رسول اللہ نینک روحی غہ سحر تاثیر اعتمادی دیگان قول دہ مسلمان لار غہ تقلید قیلماید ورلار، حالبوکہ علامہ ابن القیم تیب دور کہ سحر ارواح عالیہ غہ تأثیر قیلماید ور دیب۔ انتہی یعنے رشید رضا نینک سوزے تو گادی۔

ایتا من کہ رشید رضا نینک فکری صواب وقولی صحیح دور، انینک اوچونکہ رسول اللہ نینک سحر لانگان لیکی اگرچہ صحیح بخاری دہ روایت قیلینغان حدیث دہ بولسہ مو، حدیث آحاد دور، تواتر درجہ سیغہ تیماکان حدیث لار آحاد دن سنالا دور، حدیث آحاد قطعی دلیل بولماي

ظنی دلیل بولا دور، علماء اصول اصطلاحیچہ اگر دلیل ظنی ہر ار اصل قطعی غہ مخالف بولور ایسہ، بالاتفاق انینک ساقط بولمکی دہ شبہ یوقتور، احادیث کتاب لاریدہ وکتب فقہیہ دہ مونینک مثال لاری تولا دور، امام مذہبی میز امام اعظم رحمہ اللہ اوز قیاسی غہ مخالف تولا حدیث لار نے اصل کلی غہ مخالف دور دیب رد قیلیب دور، وانچنین امام مالک، وامام شافعی، وبولار دن مقدم وپیشوا بولغان مجتہد لار، صحابہ وتابعین لار دن بعضی سی، اصل کلی غہ مخالف دور دیب حساب دن بیزون صحیح حدیث لار نے رد ایتمیش لار، چنانچہ فاطمہ بنت قیس دن (ان المطلقۃ ثلاثا لیس لھا سکنی ولا نفقۃ) دیب روایت قیلینغان حدیث صحیح نے، حضرات عمر وعائشہ اسامۃ بن زید عمر بن عبد العزیز وفقیہ لار نینک اکثری، لا تخرجوھن من بیوتھن ولا یخرجن اسکنوھن من حیث سکنتم آیت لاریغہ مخالف دور گمانی ایلہ رد قیلمیش لار۔

ابن عمر رضی اللہ عنہما دن روایت قیلینغان ان المیت لیعذب ببکاء اھلہ علیہ حدیثی نے کہ صحیح دور آیت کریمہ ولا تزر وازرۃ وزر اخری غہ مخالف دور دیب حضرت عائشہ رد قیلیش۔ اینچنین حضرت عائشہ انما الشوم فی ثلثۃ حدیثی نے قل ان الامر کلہ للہ آیتی غہ مخالفتی اوچون رد ایتیش اذا استیقظ احدکم من نومہ فلا یغمسن یدہ فی الاناء حتی یغسلہا نے ام المؤمنین حضرت عائشہ وابن عباس جناب لاری وما جعل علیکم فی الدین من حرج آیتی غہ مخالفتی اوچون رد قیلیش لار پس شونکا اوخشہ اینگ اولوغ صحابۂ کرام اینگ چونک مجتہدین عظام اکثر احادیث صحیحہ نے بعض برآیت لارنینگ اطلاقی غہ ویا اصل کلے دن عبارت بولغان قیاس غہ مخالفتی اوچون رد قیلغان ایہ لار پس بو حدیث سحر نے موآیت کریمہ ان تتبعون الا رجلا مسحورا غہ مخالفتی اوچون رد قیلنہ ینمہ محظور لازم کیلا دور۔ حدیث مذکور نے تاویل ایتیب سحر رسول اللہ نینگ عقلی غہ وروحی غہ تاثیر قیلمایدور دیگوچی علمالارنینگ سوزلاری اولارنینگ اوزلارینغہ دلیل قطعی دیگ کورولسہ مو لیکن بو قول لاری معترض لارنے قناعت قیلدور غودیگ دلیل اقناعی اولمایدور چونکہ اولاران نینگ سحر تاثیری ایلہ بعض وہم وخیال خطرہ سی غہ معرض اولمکی سحر نینگ عقلی وروحی غہ تاثیر اتیمکی دن دیب بیلادورلار پس بو معترض لارنے قناعت لاندور غودیگ البتہ برحجت لازم دور قناعت بخش حجت قرآن غینہ دور

ایتامن کہ فرعنا یوقاریدہ ذکر لاری سبقت ایتکان علماء لارنینگ قول لاریچہ سحر جناب رسالت مآب نینگ روح لطیفی غہ تاثیر قیلمای مجرد جسم شریفی غہ اثر قیلماق ایلہ مذکور وقوعات لارحصول غہ کلیش دیب تسلیم قیلغان دہ ہم بو ایراد اعتراضنہ وارد اولمکی دہ شبہ یوقتور کیم بر یہودیہ نینگ سحری ایلہ مسحور اولمک سببیدن اول جناب عصمت مآب رنجور اولوب قیلماغان ایش لارینی قیلدیم دیب خیال قیلادورغان مرتبہ غہ دوچار اولغان ایلہ ودشمن لار سحری اول حضرت غہ بو مرتبہ دہ تاثیر اتیمک حدی غہ یتوسہ اعدای دین حق بولمیش معاند مشرک لار برآنی اول عالی جناب نے یر یوزیدہ تندرست تو رب حرکت ونشر دین اتیمک غہ یارایدی لارمو اول رسول کریم نینگ بالکلیہ عالم وجود دن یوق بولوشی نے قصد ایتیب بزغالہ گوشتے غہ زہر سالیب بیرگان اعدای بدخواہ لار تاثیر سحر ایلہ اول حضرت نے بیمار صاحب فراش یا اعضاء مبارکہ سیدن برار عضوی نے حرکت دن بیکار اولمک لیکی غہ قدر جد واجتہاد کور گوزماس ایدی لارمو حالبوکہ علماء محقق لارنینگ زبدہ سی ومدقق اہل تحقیق لارنینگ عمدہ سی علامہ ابن القیم زاد المعاد دہ علاج صرع بارسیدہ ایتادور (واکثر تسلط الارواح الخبیثۃ علی اہلہ تکون من جہۃ قلتہ دینہم وخراب قلوبہم والسنتہم من حقائق الذکر والتعاویذ والتحصنات النبویۃ والایمانیۃ فتلقی الروح الخبیثۃ الرجل اعزل لاسلاح معہ وربما کان عریانا فیؤثر فیہ

ہذا۔ آھ۔) وعلاج سحر فصلی دہ ایتادور (انما یتم تأثیر السحر فی القلوب الضعیفۃ المنفعلۃ والنفوس الشہوانیہ التی ہی متعلقۃ بالسفلیات، ولہذا غالب مایؤثر فی النساء والصبیان والجہال و اہل البوادی ومن ضعف حظہ من الدین والتوکل والتوحید ومن لانصیب لہ من الاوراد الالٰہیۃ والدعوات والتعوذات النبویۃ۔ اھ) منا بو علامہ محقق نینک کلامیچہ ارواح خبیثہ وسحر نینک تسلطی وتاثیری، انجق اللہ تعالیٰ نینک یادی دن غافل، واوراد واذکاردن بے خبر جاہل، کیمسہ لارغہ بولورایمیش، (درحقیقت شوندای بولمک کرک) ہیچ شبہ یوقیکم جناب رسول اللہ ہمیشہ ظاہر وباطن دہ بندگی حق ایلہ مشغول ومغمور، وکونکلی دائما ذکر اللہ مشروح ویر نور، وسری مہبط وحی ربانے بولغان برذات قدسی صفات دور، پس نچوک اول فخر عالم نینک جنابیغہ یہود عنود نینک سحری تأثیر قیلادور۔

اگر دشمن لارنینک سحری وکیدی پیغمبر لارغہ تأثیر قیلماغ لیق امکان پذیر بولادورغان الیہ، ایلگاری اوتکان انبیاء لارنینک بارچہ سیغہ دشمن لار طرفیدن شوندای سحر سببی ایلہ سوء قصد بولمکی محتمل دور، حالبوکہ اول انبیاء لاردن ہیچ بری نینک دشمن دین لار سحری ایلہ بیمار بولغان لیق لاری منقول ایماس دور، خصوصا عصر رسالتی دہ اوشبو فن اینگ رواج وترقی دہ بولغان حضرت موسیٰ علیہ الصلاۃ والسلام ساحرلار طرفیدن خستہ لیق غہ وبیمار لیق غہ دوچار قیلینہ ممکن ایدی، زیراکہ زمانیدہ سحر علمی غایت دہ شہرت گیر، وساحرلار خواص وعوام نزدیدہ اقصی الغایہ رواج واعتنا لیق اولمک ایلہ، ہمہ سحار دانالار اول جناب نے عاجز ومسحور ایلامک غہ اجتماع واجماع ایلامیش ایدی لار، باوجود آنہمہ اجتماع واعتنا اول جناب نینک عصائے معجز نماسی امر حق برلہ ثعبان عظیم اولغان خارق العادہ نے گورگان ہمان، ہمہ ساحر دانالار، آمنا برب العالمین دیب اقرار ایلامک ایلہ، سجدۂ تذلل واذعان غہ توشتی لار، واولار نینک اجتہاد تمام برلہ قیلغان سحر لاری، ولا یفلح الساحر حیث اتی۔ اخبار الٰہی سی مضمونیچہ ہیچ براثر قیلامای بیکار اولدی، حضرت موسیٰ کلیم اللہ عون الٰہی ایلہ اوقدر ساحرلار نینک سحری دن عصمت پروردگار دہ بولغان الیہ، پس جناب حبیب اکہ محمد صلے اللہ علیہ وسلم نیمہ اوچون یہود عنود لارنینک سحری دن عصمت ربانیدہ بولماسون، حقیقت حال موندای بولغاج، پس رسول اللہ جنابی غہ لائق ایماس موندای روایت نے اول شاہ رسالت نینک ساحۂ عصمتی غہ اسناد اتیمک نے مناسب کورمایمیز نہ قیلماق کرک کیم علماء اسلافیمیز بربر لاریغہ تقلید ایلہ، اوشبو واقعہ بارا سیدہ وارد اولمیش نقل لارنے احادیث وسیر کتاب لاریدہ نقل ایلاب اوز لاریغہ تقلید قیلغوچی لارنے، اول نقل غہ ایشاندورمیش لار، وہر نرسہ نینک حقیقت وحقیقتی نے تفتیش قیلغوچی بعض طالب لارنے حیرت ورطہ سیغہ توشورمیش لار، وکتب احادیث دہ روایت قیلینغان حدیث لارنینک کثرۃ طرقی غہ واسنادی نینک صحیح یقینی غہ مغرور اولوب، اول حدیث نینک متنی اصل قطعی غہ، بدیہی ویقینی

دلیل لارغہ، خلاف موخلاف ایما سموانے مطلقاتیکشار ماب دورلار، بوبارہ دہ ہمہ دن غلو قیلغوچی شارح صحیح ابن حجر عسقلانی دور، حالبوکہ متنی اصول قطعیہ غہ مخالف بولغان حدیث نینگ سندی ہرچند صحیح بولسہ موٴاول اعتبار دن ساقط دور، حقیر نینگ بوباب داکی تحقیقاتیم بودور، واللہ الموفق والمعین۔

وبعض اہل تأویل دیب دورکیم النفاثات فی العقد دن مراد جنس خاتون لار دورکہ انواع حیلہ لار ایلہ، یعنی کلمات لطیفہ ومکرہائی خفیہ ایلہ، ایرلار نینگ بعض ایش لارغہ باغلاغان عزیمت لاریغہ دم اوروب، زوج لاریغہ غلبہ قیلا دورلار، واولار نینگ رأی لارینی اول مصمم ایلاکان عزیمت لاریدن یا ندورا دورلار، یعنی خاتون لار مکر وحیلہ دہ اینگ ماہر لغان جہتدن، دایرلار نینگ کونکل لاریدہ خاتون لار نینگ محبتی بحسب طبیعت ارتے بولغان حیثیتی دن، خاتون لار، ایرلار نے ہر طرز وآئین دہ تصرف قیلا آلورلار، وایرلار ینی لطائف الحیل ایلہ برأی دن یینہ برأی غہ، وبرعزیمت دن یینہ برعزیمت غہ، یوتکا آلورلار، انداغ کہ خاتون لار حقیدہ اِنَّ کَیْدَکُنَّ عَظِیْمٌ دیب دور، رسول اللہ نینگ یا معشر النساء تصدقن فانی رأیتکن اکثر اھل النار فقلن وبم یارسول اللہ قال تکثرن اللعن وتکفرن العشیر ما رأیت من ناقصات عقل ودین أذھب للب الرجل الحازم من احداکن قول شریفی بوتفسیر نے تأیید قیلا دور۔

بوتاویل دہ ایرلار نینگ تصمیم ایتکان عزیمت ورأی لاری الف لار نینگ توگولغان عقدہ سی غہ اوخشاتیلیش، بنابرین انکا عُقْدَہ اسمی اطلاق قیلینمیش، وخاتون لار نینگ انواع مکر وحیلہ برلہ اول عزیمت ورأی لار نے باطل قیلماق لاری، اول الف لار نینگ توگونینی یشمک اوچون اندک توذوک برلہ عُقْدَہ غہ دم قیلماقغہ اوخشاتیلیش، زیراکہ ایرلار نینگ طبیعت لاری خاتون لار غہ مائل اولمک دہ بولغان سبب دن، خاتون لار نینگ اِلْقَائِ شیطنت ایماسے ایلہ، ایرلار نینگ تصمیم ایتکان رأی وعزیمت لاریدن یوتکالمک غہ امر قیلیب دور، لیکن حقیقت دہ بو امر امت غہ راجع دور، تالی الیہ امت اسلامیہ خاتون لار نینگ مکری دن، واولار نینگ فتنہ وشری دن، دائم پروردگار عالم طرفیغہ پناہ ایستاب حذر دہ بولسون دیمک دور۔

وبعضی لار النفاثات فی العقد دن مراد خلق اورتاسیدا کی رابطۂ الفت ومحبت نے یشمک واوزمک اوچون سخن چین لیک قیلغوچی لار، وتمام یق افسون پلیدی برلہ آدم لار اورتاسیدا کی بربر لاریغہ بولغان مودت ومعاونت عقدۂ لازمہ سی نے یشمک غہ سعی ایتکوچی شرارت آئین لار، دیمیش دور، پس بوتاویل غہ کورہ آیت کریمہ نینگ معنی سے ای محمد سخن چین لار نینگ یمان لیغی دن پروردگار عالم غہ سیغینامن دیگیل دیمک دور۔

اللہ سبحانہٗ نینک بوآیت دہ نمّام دن النّفّاثات فی العقد ایلہ تعبیر ایلاکی بووجہ دن دور کیم، سوز توشوغوچی الیف نینک توگون لارغہ دم اوروب سحر قیلغوچی غہ اوخشہ دور، چونکہ سحر قیلغوچی لار ایربیلہ خاتون آراسیدہ بولغان محبت رابطہ سی نے، والفت ووفاق عقدہ سی نے یشمک نے ارادہ قیلسہ لار، اوّلاً الیف نے توگوب عقدہ قیلادور لار، سونکرہ اول عقدہ غہ عزائم اوقوب دم اوروب اول عقدہ نے یشادور لار، اول عقدہ نے یشمک ایلہ ایربیلہ خاتون اورتاسیدا کی محبت و الفت، عقدہ سی نے یشمک نے قصد ایتادور لار۔

شونکا اوخشہ سخن چین لیک ہم سحر نینک برنوعی بولغان حیثیتی دن سخن چین لیک قیلغوچی کیمسہ ایکی دوست اورتاسیدہ بولغان الفت ومحبت عقدہ سی نے نمام لیق افسونی برلہ یشیب، دوست لوق نے دشمن لیک غہ اویورادور، پس پس بومناسبت ایلہ سخن چین نے النّفّاثات فی العقد عبارتے برلہ تعبیر ایتیب دور۔

وینہ سخن چین پوشیدہ یلغان سوز لانے توشوب، ایکی دوست نینک محبت نوری برلہ روشنالیق دہ تورگان کونگلی غہ قرالغولیق توشوروب، ایکی دوست نینک محبتی بربریدن۔ اداشمک غہ باعث بولادور، انداغ کہ قرالغوکیچہ نینک قرالغولوقی، یول یورگان آدم لارنے یول لاریدن، یاکہ یولداش لاری دن، اداشتورمک غہ سبب دور۔

پس بومناسبت ایلہ نمام نینک شرّیدن استعاذہ ایلامک غہ امرنے، قرالغوکیچہ نینک شرّی دن استعاذہ ایلامک دن سونک، ذکر قیلینماقے نینک حکمتی ہم بیلندی، چونکہ سخن چین شریر شرارت دہ کیچہ نینک ظلمتی غہ اوخشہ دور۔

پس موندن فہم قیلیندی کہ سخن چین شری دن ساقلانمک غایت دہ اغیر دشوار ایش دور، اینینک اوچونکہ نمّام بر انسان نینک آیتغان سوزینی اینینک دوستی غہ تیکوز ادور، اول انسان نمّام نینک سوز تاشوغانیدن، وینہ سوز لار نے آیتغانیدن حالبوکہ تمام بے خبر دور، وآنے بیلمایدور، اول نمام تاشوغان سوز اول دوست غہ تیکاچ، اول نیمہ دیمکی نے بیلمای متحیر وپریشان افکار بولادور، اینینک تاشوغان سوزی نے رَدّ قیلای دیب اویلاسہ، اول فتنہ انگیز نینک نقل قیلغان سوزی نینک بعضی سی راست غہ اوخشایدور، بوجہتدن انے تکذیب قیلماق غہ یول تاپمایدور، بوحال یوز کلتورمکی ایلہ اول انسان تمام کدورت انگیزہ بولا دور، دوستے بار اسیدا کی محبتی عداوت غہ، ومَودّتی منافرت غہ، موانستی افتراق ووحشت غہ، اویرولادور، پس نمّام بدفرجام نینک حرکتی بوطرز ایلہ، ایکی دوست نینک اورتاسی نے بوزوب وحشت وافتراق غہ سبب بولادورغان موندا غ حیران لیق وپریشان لیق غہ

باعث اولغاچ، البتہ انینک شرّی دن قوتولماق اوچون انسان غہ اوز قوّتیدن باشقہ تمام قدرت لیک براولوغ قوّت غہ سیغینماق کرک دور شبہ یوق کیم ہمہ دن اولوغ قوّت اللہ قادر عظیم نینک قوّتے دور، بنابرین اللہ سبحانہ سخن چین نینک یمان لیغی دن اوزلیغہ سیغینماق غہ امر قیلیب دور،

وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ۝

وینہ دیگیل کیم پروردگار عالم غہ سیغینا من، حسد قیلغوچی نینک شرّی دن، ہر قچان اول حاسد حسدی نے اظہار ایلاب اینک مقتضاسی چہ بدخواہ لیق قیلماق نے ایتاسہ، قولہ اذا حسد برلہ قید ایتمک نینک وجہی بودور کیم، ہر قچان حاسد حسدی نے اظہار ایلاب محسود نینک ضرر لیغہ سعی قیلسہ، شرّی محسود غہ یتادور، اما حسدی نے اظہار ایتماسہ، و اینک مقتضاسی چہ محسود نینک ضرر لیغہ حرکت قیلماسہ، ضرری محسود غہ تیماس، بلکہ محسوس نینک وجودیدہ مخصوص قیلینغان نعمت وسرور غہ غمگین بولمک ایلہ، حسدی نینک ضرری حاسد نینک مخصوص اوزلیغہ عائد اولور، اندآغ کہ معاویہ رضی اللہ عنہ ایتیب دور، یمان خلق لار ایچیدہ حسد دن عادل راق برخُلقِ بَدْیوق دور کیم، اول خُلق محسود دن ایلگاری حاسد لے اولتورا دور،

و ایتیب دور لار کہ حسود دنیا و آخرت دہ بہبود لوق کورماس، بلکہ ہر ایکی دنیادہ حسد نینک ضرری حاسد غہ عائد دور،

فقیہ ابواللیث سمرقندی رحمہ اللہ ایتیب دور حاسد نینک حسدی محسود غہ (حسد قیلینغوچی آدم غہ) یتوشدن ایلگاری حاسد نینک اوزلیغہ لبش عقوبت یتادور، اوّلاً اوز ولماس غم، ثانیاً، بیچ براجری و ثوابی یوق مصیبت والم، اوچونجی مردم اورتاسیدہ مذمت و بدنام لیق، تورتینجی غضب پروردگار عالم غہ سزاوار اولمک ایلہ بدفرجام لیق، بشنجی توفیق ایشیکی یوزلیغہ باغلانماق ایلہ خیر و فلاح دن ناکام لیق،

حضرت عمر رضی اللہ عنہ دن روایت قیلینیب دور ایتیب دور، حاسد غہ بولادورغان عقوبت لار جملہ سی دن بوعقوبت کفایہ دور کیم اول سینینک خوشلوقینک نے کوروب غمگین بولور،

ایتا منکہ اوشبو کلام فاروقی مضمونے دہ برشاعر ایتیب دور، شعر

اِصْبِرْ عَلٰی حَسَدِ الْحَسُوْدِ فَاِنَّ صَبْرَكَ قَاتِلُہ
كَالنَّارِ تَأْكُلُ بَعْضَهَا + اِنْ لَمْ تَجِدْ مَا تَأْكُلُہ

حسد برانسان غہ خزینۂ عطایاے الٰہیہ دن عطا قیلینغان دولت نینک زایل بولمک

لیکی نے تمنا قیلماق دور، خواہ اول دولت دینی بولسون خواہ دنیوی، خواہ اول نعمت اینک اول انسان دن زائل بولمکی غہ اول حاسد سعی اتیسون خواہ ایتماسون، مطلقا انینک زوالی نے تیلامک دور، اگر حاسد اول نعمت نے محسود دن زایل ایتمک غہ سعی اتیسہ اول باغی ظالم دور، واگر انینک زوالی غہ سعی ایتماسہ، وحسدی نے اظہار قیلماسہ، وبر انسان نینک حقیدہ یمان لیق ساغینماقغہ باعث بولادور غان نرسہ لارنے تاکید قیلماق غہ، سبب مولماسہ، پس بو قبیح غریدہ اولکشی نینک حالی غہ نظر قیلینا دور، اگر اول حاسد نینک اوز حسدی نے اظہار قیلماس لیقی غہ باعث انینک عاجز لیقی بولسہ، بحیثیتی کہ اگر اول قدرت تاپسہ حسدی نے اظہار ایلاب عمل غہ کلتورادور، بو کشی آثم و مأزور دور، واگر اول کشی نینک حسدینی اظہار ایتمکی غہ مانع بولغان نرسہ تقوی و خدا نینک غضبی دن قورقماغ لیق بولسہ، بو کشی معذور دور، چونکہ انسان خواطر نفسانیہ نے دفع ایتمک غہ قادر بولا آلمایدور، خواطر نفسانیہ نے دفع ایتمک بارسیدہ مجاہدہ ایلاب خواطر مقتضاسی چہ عمل قیلماس لیق، وانینک بیلہ عمل قیلماق غہ عزیمت ایتماس لیق، انسان غہ کفایہ دور، زیرا کہ عبد الرزاق روایت قیلیب دور، رسول اکرم صلے اللہ علیہ وسلم دیمیشلار، اوچ خصال بار دور کہ ہیچ بر کیمہ اندن سلامت ایماس دور، طیرۃ وظن وحسد، اصحاب کرام سوردی لار کہ یارسول اللہ اوشبو اوچ خصال دن قوتولمک نینک یولی نہ دور رسول خدا دیمیش کیم، قچان کہ طیرہ غہ مبتلا بولسانگ ارادہ وقصد ینک دن یانمہ، وہر قچان گمان کو نکلونک غہ خطور قیلسہ، گمانینک نے محقق ایلمہ، وہر قچان حسد قیلسانگ، باغی وظالم بولمہ،

حسن بصری رحمۃ اللہ دن مروی دور کہ دیمیش ہیچ بر آدمی یوقتور کہ مگر اندہ حسد شیوہ سے موجود دور، پس کیمکہ حسد دہ بغی و ظلم غہ تجاور قیلماسہ، اول حسد دن انکا ہیچ بر نرسہ یتوشمایدور، مثلا بو تقریر لار دن من شر حاسد نے اذا حسد قیدی ایلہ مقید لیغی نینک فائدہ سی ہم معلوم بولدی،

حاسد مومستعاذ منہ بولغان عالم خلق جملہ سی دن بولوب تورو غ لوق، بازانے خاصتہ ذکر قیلماق اینک اوچون دور کیم، انسان غہ ضرر تیکوزمک غہ، بلکہ حیوان ینہ بر حیوان غہ آزار بر مک غہ سبب بولادور غان نرسہ نینک معظمی وعمدہ سی حسد دور، یعنی باعث اضرار بولادور غان اسباب لار نینک بارچہ سینہ سبب اوشبو میان خلق دور،

درحقیقت تامل نظری ایلہ، قیلسہ، ہمہ اوصاف ذمیمہ لار نینک اینک یمانی، واینک خبیث و پلیدی، وعالمدہ وجود پذیر اولمک دہ بولغان ہمہ شور وشر نینک باعث اعظمی، حسد صفت مذمومہ سیدور، تولا مال لار نینک تاراج وجان لار نینک تلف اولمکی، بو خلق بد نینک داعیہ سیسہ ایلہ وقوع غہ کلمک دہ دور،

بو انداغ صفتِ شوم دور کہ مونینک ضررِ اعظمی اولاً حاسدینک اوزی اوچون بر چونک مرض دور، موندن پرہیز ایتیب، بو مرض نینک معالجہ سیغہ تدارک ایلاب انے دفعی نے قیلماق، ہر بر انسان غہ انسانیت وجیبہ سیدور، چونکہ حسد انسان نے غایت دہ اولوغ بر دشوار لیق غہ، و بے نہایت غمگین لیق و افگار لیق غہ تو شورادور، چونکہ اعتبار ایلہ تدبّر قیلغان انسان بے شبہ بیلادور کہ حسد اللہ اعظم تعالیٰ غہ ربوبیتی بار اسیدہ اظہارِ خصومت قیلماق دور، و حدای علّام الغیوب اوز علم و حکمتی ایلہ خزینۂ فضلی دن بر بندہ سی غہ عطا قیلغان قسمتی غہ راضی اولماس لیق دور، قرآن کریم دہ بیورغان قولِ شریفی نحن قسمنا بینہم معیشتہم فی الحیاۃ الدنیا و رفعنا بعضہم فوق بعض درجات غہ ایشانماغان لینک نے اشعار قیلادور، بو جہتدن مشایخ لار نینک بعضے سے ایتیب دور کیم حاسد منکرِ قضای الٰہی دور، چونکہ اول پروردگار یگانہ نینک قضاسی غہ راضی اولمایدور، حکما لار نینک بعضے سے آیتیب دور کہ، ایمان نے محو قیلماق دہ، و پردۂ ناموس نے یرتمک دہ، ہیچ نرسہ حسد دن زیادہ راق ایماس دور، بو وجہ دن کیم ہیچ شک و شبہ یو قتور کہ حاسد اللہ رب العالمین نینک محضِ حکمت ایلہ بولغان حکمی غہ اونامای قارشو لیق قیلغوچی، و خدا نینک بندہ لاری غہ ستم و جفا خواہلاغوچی، و پروردگار تعالیٰ غہ تجبّر اظہار اینکوچی دور، اللہ تعالیٰ نینک نعمت لارینی نقمت سنایدور، و زیادہ و تکثیری نے تغییر دیدور، و عدل برلہ قیلغان حکمی نے جور گمان قیلادور، حاسد نینک حالی اوزگہ آدم لار نینک حالی دن بالکلیہ باشقہ راق دور، حاسد کیچہ دہ ساکن بولوب آرام آلمایدور و اوخلامایدور، و اوز عیشی نینک منفعتی نے کورمک نے ایستامایدور، اللہ سبحانہ محضِ فضلی برلہ انینک اوزیغہ عطا قیلغان نعمت لارینی حقیر کورادور، و تقدیرِ الٰہی برلہ آدم لار اوستاسیدہ جاری بولوب تورگان ایش لار غہ خشمگین بولادور، کوراکی دا کی آتشِ حسدی پست اولماسدور، پس انینک مکروشری دن امین بولمک آسان کورولمایدور، چونکہ اگر سن انینک بیلہ مصالحہ ایستاسانگ، اول سنینک بیلہ محاربہ ایستایدور، و اگر سن انکا اولانمک نے خواہلاسانگ، اول سن دن اوزولمک نے خواہلایدور، و اگر سن اندن اوزولمک نے خاطر ینگ غہ کلتورسانگ، اول سندن ایدگاری راق اوزولور، حاصلِ کلام شریر لار ایچیدہ حاسد دن یمان ضرر لیک شریر یوق دور، چونکہ انسان انے ہیچ بروجہ برلہ اوزیدن راضی قیلماق میسّر ایماس دور، بو جہتدن حضرت معاویہ رضی اللہ عنہ ایتیب دور، ہر انسان نے راضی و خوشنود قیلماق غہ قادر دورمن، مگر حاسد نے کیم اول منینک دولتیم نینک زوال اولمکیدن اوزگہ ایش برلہ خوش بولمایدور۔ بلبل شیراز شیخ سعدی نینک گلستانیدہ برحکایت اوشبو معنی دہ کلیب دور کہ خلاصہ سے بو دور، سلطان آغلمش سرائی دہ بر سرہنگ نینک اوغلی بار ایدی کیم عقل و کیاست و فہم و فراست دہ وصف دن زیادہ بولغان جہتدن، سلطان نینک مقبولِ نظری ایدی، اول سرہنگ زادہ نینک قرب و مرتبہ سیغہ ابنای جنسی حسد ایلاب انکا ہر نوع افترا و بہتان لار لے اسناد ایتی لار،

برکون سلطان اندن سوردی کہ بولار نینک سندکا دشمن یعنی نینک سببی نیمہ دور، اول سرہنک زادہ جواب بیردی کہ، جناب سلطانیم نینک سایۂ دولت لارے دہ ہمہ نے اوزوم دن خوشنود ایلادیم، مگر حسود نے کہ اول نینک نعمت و منصبیم زایل بولمکی دن باشقہ ایش برلہ خوش بولمایدور، شعر۔

توانم آنکہ نیازارم اندرون کسی ✤ حسود را چہ کنم کوز خود برنج درست
بمیر تا برہی اے حسود کاین رنجی ست ✤ کہ از مشقت آن جز بمرگ نتوان رست انتہی۔

✤ اکابر لار نینک بعضی سی ایتیب دور کہ حاسد نینک نے اوزینک غہ دوست قیلامن دیب زینہار کلفت چیکمہ کیم، اول سنینک یخشی لیغینک نے قبول قیلمایدور۔ حکماء لار نینک بعضی سی دن سوال اتمیشلار کیم دشمن لار دن قیسی بیری نے اوزونک غہ دوست بولمک لیکینے اوبدان کورا دورسن، ایتی کہ حاسد نینک دوست بولمک لیکینی اوبدان کورا دورمن، انینک اوچونکہ اول منینک دولت و نعمتیم نینک آفت زوال غہ اوچراکی نے آرزو قیلادور، منآ بو بیان، لار دن ہیچ برشبہ سیز عیان، اولدیکہ حاسد محسود نینک وجودی و نعمتی نینک بتون زوالی نے ایستاگوچی برشریر عنید، وہم اوز حسدی نے اظہار قیلغان حال دہ ہیچ وجہ برلہ انے راضی قیلماق، محسود نینک طاقتی دن کلماس درجہ دہ ضرر لیک اینگ بدخواہ بر پلید دور، حال مونداغ بولغاچ، بویلہ بر دشمن عنید شریر دن پناہ تیلامک ضروری دور، البتہ بو دشمن بدخواہ نینک عداوتے غایت دہ قتیغ، وحیلہ سے تولا مخفی، ومکری اینگ دقیق وضرر لیک بولغاچ، اندا غ حسد پیشہ نینک شریدن قوتولماق اوچون سیغینا دورگان "ملجأ" پروردگار عالم درگاہی دن باشقہ ایماس دور، بنابرین اللہ تعالیٰ حاسد نینک شری دن اوز جنابیغہ گینہ سیغینماقغہ بیورو ب دور۔

حسد نینک مذمتی بارا سیدہ احادیث وارد تولا دور، اول جملہ دن ابن ماجہ وابو داود روایت قیلیب دور لار، رسول خدا صلے اللہ علیہ وسلم ایتیب دور، زینہار حسد دن پرہیز قیلینک لار کیم، بے شبہ حسد حسنات نے، یعنے، ہمہ یخشی عمل لار نے یید ور، اوت اوتون نے یگان دیک، (یعنے اوت اوتون نے ہر قنچہ تولا بولسہ موکوید وروب نابود ایلاگان دیک حسد بتون حسنات نے یوق قیلادور)

دیلمی مسند الفردوس دہ معاویہ بن حیدہ دن اوشبو طرزدہ روایت قیلیب دور، رسول خدا صلے اللہ علیہ وسلم ایتیب دور حسد ایمان حلاوتے نے فاسد قیلادور، انداغ کہ صبر سقوطری عسل حلاوتے نے فاسد قیلادور، خلاصہ حسد نینک اینگ یمان برخلق بدایکان یکی غہ، اللہ سبحانہ نینک اوشبو قولی وَمِن شَرِّ حَاسِدٍ اِذَا حَسَدَ کفایہ دور، مونینک مذمتی داکی احادیث واردہ لار نینک بارچہ سے نے ایرادا تیمک غہ حاجت یوقتور۔

آیمدی بو خلق بد اینگ حرام فعل لار جملہ سیدن، وامراض قلبیہ نینک اولوغی دن بولغان سونگ، انسان غہ اندن پرہیز قیلماق نینک ضرور لیقی نے، وبو مرض نینک علاجی دن برا ندک نے، بیان قیلماق لازم دور، اسلام اولادی غہ بیلمک واجب دور کہ حسد امراض قلبیہ نینک چونک لاریدن ادور، قلبیہ امراض نینک دواسی الخ، اینینک علمی نے بیلمک، وانے عمل غہ کلتورمک ایلہ بولور، حسد مرضی

نینک دواسے اوچون نافع علم اول دور کیم، ہیچ شک و شبہ سیز بیلگای سن کہ حسد حاسد غہ دنیوی و اخروی جہت دن ضرر قیلا دور، اما محسود غہ نہ دین و نہ دنیا جہتی دن ہیچ ضرر قیلمایدور، چونکہ حسد سببی ایلہ محسود نینک نعمتی اصلا زایل بولمایدور، اگر حاسد نینک حسدی ایلہ محسود دن نعمت زایل بولا دور غان بولسہ، البتہ دنیادہ ہیچ بر کیمسہ دہ مُنعِم تعالیٰ عطا قیلغان نعمت دن برار اثری باقی قالماس ایدی، حتی ایمان نعمتی ہم مؤمن لار دن زایل بولوب ایدی، زیراکہ کافر لار اہلِ ایمان دن ایمان گوہری زایل اولمک نے آرزو قیلا دور، اندا ع کہ قرآن کریم دہ متعدد آیت لار دہ بو معنی بیان قیلینیب دور، بلکہ اول حاسد نینک حسدی ایلہ محسود اخروی جہتیدن فائدہ مند اولور، زیراکہ محسود حاسد جانبی دن مظلوم دور، (اینینک لغتِ الٰہی ایلہ مخصوص قیلنماق دلن باشقہ دشمن تو تولا دور غان ایشی یو قتور) خصوصًا اگر حاسد حسدی نے خارج دہ اظہار ایلاب، غیبت گوی لیق و عیب جوی لیق کبے انواع ایذا و الم ایلہ محسود غہ ضرر بیرمک غہ سعی قیلسہ، اینینک بو ایش لاری محسود غہ یار گان ہدیہ لار دور کہ، بو ایش لار سببی ایلہ حاسد حسنات نے اوز محسودی غہ ہدیہ قیلا دور، حتی قیامت کونے جمیع نعمت لار دن اول محروم اولوب مفلس لیک حال دہ، درگاہِ الٰہی دہ شرمندہ لیق ایلہ تورا دور، دیدۂ بصارتے دن پردۂ جہالت کو تاریلکان، و آئینۂ دلی دن نفسانیت زنگی کیتکان، حق لیقنی ایستاگان، انسان اوشبو معنی نے تأمل قیلسہ، وحسد شوملوغی دن اول اوز نفیغہ دشمن بے امان اولوب دشمنی غہ اینگ شفقت لیک دوست ایکانینی تصور ایلاسہ، البتہ حسد دن بالکلیہ یوزا و یورا دور، حسد سببی ایلہ ورطۂ عظیمہ غہ گرفتار اولمک دن حذر ایلاب قطعًا حسد دن اجتناب ایتادور، اول ورطۂ عظیمہ بو دور کیم حاسد اللہ حکیم نینک حکمت غہ مبنی بولغان حکم و تقدیری غہ خشمگین لیک ایلہ اعتراض قیلا دور، و پروردگارِ عالم نینک قسمت و عدلینی مکروہ کورا دور، بو ایش ایلہ غایتدہ قبیح بر جنایت دور کیم بے شبہ اخلاص و توحید غہ مخالف و مُضرّ دور، و دینِ اسلام غہ جنایت اولمک غہ تنہا اوشبو ایش کفایہ دور، بو ایش بنوک دینِ اسلام غہ قبیح جنایت اولماسون کیم، حاسد اوشبو خُلقِ بَد سببی ایلہ خدا نینک بندہ لاریغہ نعمت و خیر تیمک نے دوست تو تقوچی انبیاء و اولیاء و علماءِ عاملین نینک یول لاریدن آیریلیب، مؤمن لار غہ بلا و حوادث و نقمت و پریشان لیق و زوال نعمت تیمک نے خواہلاغوچی ابلیس و شیطان لار مسلکی غہ مشارکت قیلیش، شبہ یوقیکیم انسان نینک کونلی دہ اور ونلا شقان موندا غ برخباثت، البتہ اوت اوتون نے کو یدورو ب یوق قیلغا ندیک، انسان نینک ہمۂ اعمال حسنہ سی نے یوق قیلا دور۔

حسد نینک موندا غ دینی ضرری نینک اوستیغہ اینینک دنیوی ضرری ہم بار، اندا ع کہ حاسد محسودی نینک دولت و نعمتی نے زیادت دہ کورگانچہ اینینک غم و اندوہی آرتیب روحی، و عقلی نقصان دہ بولور، اوشبو ذکر قیلینغان آفت لار نینک بارچہ سی حسد نینک آفت لاریدن دور، حاسد دایم تنگدل لیک و خاطر پریشان لیق دہ، و نہایتِ غم و اندوہ دہ دور۔

پس موندا غ کہ بولسہ ای برادر فرض قیلدوق کہ سینینک قیامت کونے قبرون مبعوث بولمک لیکنہ، و محاسبۂ اعمال اوچون درگاہِ الٰہی دہ تورغوزولماق غہ، تصدیقینک یو قتور، فرضًا شوندا غ بولغانده ہم البتہ احتیاط کار لیق و عاقل لیق مقتضاسی اول ایماسمو دور کہ حسد نے ترک

اینکای سن، تا عقوبتِ اخرویہ دن ایلگاری دنیادہ یتوشادورغان عقوباتِ مذکورہ دن سلامت بولغای سن، محقق بیلگیل کیم دنیا و آخرت دہ اوزینک غہ ضرر نے خواہلاب، ہر ایکی عالم دہ دشمینک غہ فائدہ بخش برفعلِ بد نے قیلماق ایلہ، خلق قاشیدہ منفور اولوب، خالق تعالیٰ نزدیدہ دنیا دہ و آخرت دہ شقی اولمک نے اختیار اتیمکینک اوزینک غہ دشمنِ بے امان، و دشمینک غہ دوستِ مہربان، ایکانینک غہ دلیل ظاہر دور، حسد مرضی غہ دوا بولا دورغان علم نافع بودور۔

۴ آما اول مرض غہ عمل نافع بودور کیم محسود بیلہ معاملہ و معاشرہ اتیمک دہ، اوز نفسینک نے حسد اقتضا قیلغان نرسہ نینک ضدّی نے قیلماق غہ کوندورگای سن، انداغ کیم ذم نے مدح غہ، و تکبر نے تواضع غہ، ابرازِ خشونت و کراہیت نے زیادتِ ملایمت و اظہارِ مہربانی لیق غہ، و شول مشابہ دہ ہر قبیلیمان اخلاق نے و افعال نے اوزی نینک ضدّی بولغان یخشی خلق و فعل غہ مبدّل قیلغای سن، بو عمل ایلہ حسد بیماریلیکی ضعف غہ یوز توتادور، حسن خلقینک زیادہ بولغانچہ حسد نقصان غہ یوز توتوب، تابالکلیہ معدوم بولادور، بو عملِ نافع نے وجود غہ کیتورسانک، حسد بیماریلیقی دن سلامت دہ بولورسن۔

تنبیہ۔ اللہ سبحانہ بو سورۂ مبارکہ دہ عالمِ خلق اچیرہ داخل بولغان جمیع مخلوقات نینک اشرار لاری نینک شرّیسی دن استعاذہ ایتیب، پروردگارِ عالم غہ پناہ و التجا ایلامک نے اوز پیغمبر اکرمی غہ امر قیلیب دور، لیکن حقیقت دہ بو امورِ شرارت ظہوردن استعاذہ ایتمک غہ امرِ امتِ اسلامیہ غہ بولوب، موندا غ خبیث الیش لاردن اجتناب ایلاب، موندا غ امورِ منفورہ نے ترک اتیمک نے اولارغہ توصیہ و تعلیم ایلامک مقصد و مراد دور، واللہ اعلم۔

آے مسلمان لار باقینک کیم اوشبو سورۂ شریفہ باوجودِ اقصرِ سُوَرِ قرآن جملہ سی دن اولمک ایلہ عالم خلق اچیرہ وجود پذیر اولغان جمیع شرّ لاردن، خصوصًا اخلاق ذمیمہ اولغان لارنینک اینگ یمانی بولغان بعضِ پلید خلق لاردن اجتناب اتیمک امری غہ مشتمل بولوب دور، نہ اوندان سورۂ شریفۂ سماویہ، و نہ گوزل نصایحِ الٰہیہ و مواعظِ ربانیہ دور، پس بیزِ اہلِ اسلام نینک موندا غ آیاتِ کریمہ لارنینک اینگ اولوغ مضامین عالیہ سیدن اغماض ایلاب غفلت دہ بولمکیمیز عجیب الیش دور۔

اللہ سبحانہ یو قاریدہ ذکر قیلینغان شیطان صفت آزدورغوچی گمراہِ حیلہ باز
اولغان لارنینک ریشہ لارے نے اسلام اہلی آراسیدن قلع قیلسون،
آمین۔ آمین۔ سورۂ فلق تفسیری تمام
اولدی بمنّہٖ۔

الناس سورۃ سی نینگ محل نزولی مختلف فیہ دور آیت لار ے آلتہ، کلمہ لاری یگرمہ، حرف لاری تمیش توقوز دور

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

قُلْ اَعُوْذُ بِرَبِّ النَّاسِ ۙ مَلِكِ النَّاسِ ۙ اِلٰهِ النَّاسِ ۙ اے محمد دیگیل کیم من پناہ آلامن، (سیغینامن) آدم لارنینگ ربّی غہ (یعنے انواع نعم و اصناف مصالح ایلہ آدم لارغہ اوز استعدادی غہ موافق تربیہ قیلغوچی ذات غہ) وآدم لارنینگ پادشاہی غہ (یعنی ملک کامل، وتصرف شامل، وحکم نافذ وقاہر، برلہ بارچہ غہ فرمانینی یورو تکوچی ذات غہ) وآدم لارنینگ حق معبودی اللہ غہ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ۙ انسان نینگ دلی غہ بیہودہ خاطرہ لارنے القاء قیلغوچی، واول القاء بیہودہ ایلہ انسان نے عبادت الٰہی دن، وذکر اللہ غہ مشغول لیق دن، ودین ودنیا نینگ خیر وصلاحی غہ باعث بولا دور غان اعمال غہ قیام کورگوزمک دن، یاندورگوچی، وسواس وارتقاء یولی دن کیین غہ چیکدورکوچی نینگ یمان یغی دن،

الَّذِيْ يُوَسْوِسُ فِيْ صُدُوْرِ النَّاسِ ۙ الداغ وسواس خناس کیم اول آدم لارنینگ کوکراک لاریدہ وسوسہ قیلا دور،

مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ۝ اول وسواس خناس جن طائفہ سی دن وانسان لار زمرہ سی دن دور،

بو سورۂ شریفہ بارا سیدا کی تحقیق لار۔ اللہ سبحانہ سورۂ متقدمہ دہ لفظ ربّ نے جمیع ممکنات معنی سی دہ بولغان خلق غہ اضافہ قیلدی، وبو سورہ دہ لفظ ربّ نے ناس غہ اضافہ قیلدی، حالبوکہ اول اللہ ذوالجلال جمیع عالم نینگ ربّی وملکی والٰہی دور، امّا نینگ ربوبیت ومالکیت والٰہیتی یلغوز انسان غہ گینہ خاص ایماس دور،

مونینگ وجہی دہ بعض مفسر لار دیب دور کیم سورۂ متقدمہ دا کی استعاذہ اجسام غہ عام دور، بوجہت دن اول سورہ دہ لفظ ربّ نے جمیع ممکنات غہ عام بولغان الفاظ لفظی غہ اضافہ قیلیب دور، وبو سورہ دا کی استعاذہ انسان نینگ نفوسی غہ عارض بولا دور غان خاص ضرر لاردن استعاذہ دور، بوجہتدن بو سورہ دہ لفظ رب اضافتی نے الناس غہ خاص قیلیب دور، گویا طرف الٰہی دن ابتلیب دور، ای محمد دیگیل کہ انسان لار غہ القاء وسوسہ قیلیب اولار نے اسباب سعادت بولغان عمل لاردن یاندورغوچی مفسد نینگ شرّی دن، انسان لار نے تربیہ قیلغوچی ذات متعالی صفات غہ پناہ آلامن،

انداغ ربّ مستعان غه کیم اول انسان لارنینک همه ایش لارینه تصرّف تام وحکم نافذ الاحکام، برله مالک مطلق، واولارنینک اظهار آئین بنده لیک ایلاب عبادت قیلماق لارینه مستحق معبود برحق دور،

الله سبحانه نینک انسان لارنینک ربّی بولمک یلکی نینک معنی سی، الله تعالیٰ انسان لارنے انواع نعم واصناف مصالح وحکم برله تربیت قیلیب، ودنیا ودین سعادتینه ایریشتورمک اوچون انواع وعید وتخویف لارایله تأدیب ایلامک دور، والله سبحانه نینک انسان لارنینک پادشاهی ایکانے نینک معنی سی، الله تعالیٰ انسان لارغه حکم نافذی نے یورتکوچی، واولارنینک عمل لارینی ضبط، وفعل لارینی تدبیر قیلغوچی، وهم انسان لارغه شریعت لارتعیین قیلیب، اول شریعت لاربیانی ایله تجاوز ومخالفت اتیمک روا ایماس حدود عامّه نے تحدید ایلاب، امر ونهی قیلغوچی دیمک دور،

ومینه الله سبحانه نے انسان لارنینک الٰهی دیمک نینک معنی سے، الله تعالیٰ انسان لارنینک کونکل لارینه عظمت وکبریای استیلا ایلامک ایله غالب، انسان لاراول القدیر ذوالجلال نینک قدرت تامّه وعظمت کامله سی نینک حقیقتی نے ادراک ایتمک دن بالکلیه عاجز، وانینک عذابی قیسی جهت دن کلمک لیکیدن تمام بے خبر وجاهل دور لار، زیراکه الله سبحانه انسان لارایچره احیا وامانه ایجاد واعدام کبی تصرّف کلی قیلماقغه قدرت تامّه سی بارقادر مطلق دور،

پس الله تعالیٰ انسان لارنینک اوزبنده لیک لوازم لارینی قیلماق لاری غه مستحق یگانه معبود برحق دور، وهم تنگ لیق ومضطریق هنگامی ده جنابینه پناه آلادورغان معاذ وملجاء مطلق دیمک دور،

الله رب العالمین جلّ شأنه نینک جمیع عالم نینک ربّی یلکی، ومعبودی بولوب توروب، اوشبو صفات علیّه لاری نے یلغوز انسان غه اضافه ایلاب، تخصیص قیلماقی نینک وجهی بارسیده، شیخ محمد عبده رحمه الله ایتیب دورکه (انسان لارالله تعالیٰ نینک صفات متعالیه سے حقیقده وهم غه تابع اولوب، اول صفت لارنینک معنی لارے نینک حقیقتی دن ادراشیب، اول صفات الوهیّت آیات لارنے بعض برآدم لارغه نسبت بیریب اولارنے رب ومالک وآله آتاگان لار، وهم بعض برتنگ لیق ومضطریق حالتی ده شول صفت لارنے نسبت بیرگان ذوات لارغه پناه آلیب سیغینگان لار، شونینک اوچون الله تعالیٰ بوصفات الوهیّت آیات لارنے انسان لارغه اضافه قیلماق ایله تخصیص ایلامیش دور، یعنی انسان لارنینک ربّی ویلکی ومعبودی بولمک غه مستحق هیچ شریک ونظیری یوق الله دور، بوصفت لار انگاگینه خاص دور، اندن اوزگه ده بوصفت لاریوقتور، پس انسان لاروهم لارینه تابع اولوب، راه مستقیم دن ادراشیب الله سبحانه دن باشقه ربّ لاروپادشاه لار، ومعبود لار، اختراع ایلامک، واینے اعتقاد اتیمک اولوغ جنایت ایکان لیکی نے اشعار ایتمک اوچون دور، ص

قوله ربّ الناس نے ملک الناس الٰه الناس بیله توضیح ایلامک نینک وجهی وحکمتے بودورکیم، ربّ نینک مفهوم مُنبئی یلک نینک مفهومی دن اعم دور، چونکه ربّ هروقت یلک معنی سی ده بولمایدور، یعنی ربّ نینک مفهومی سیاست وفوقیّت معنی سی ده بولغان تربیت وپادشاه لیق نے لازم توتمایدور

وربّ گاہا تعلیم وارشاد ایلہ تربیہ قیلغوچی غہ ہم اطلاق قیلینا دور، اندا غ کہ اللہ تعالیٰ ایتیب دور، اتخذوا احبارھم ورھبانھم اربابًا من دون اللہ شونینک اوچون رب الناس نینک توضیحی نے بیان ایتمک اوچون ملک الناس نے کلتوروب دور،

سونگرہ ملک لفظی آلہ لفظی دن عام دور، چونکہ الوہیّت شانی دن یراق بولغان مدبّر امور بنی بشر بولغان کیشیغہ ہم ملک لفظی اطلاق قیلینا دور، پس انینک توضیحی نے بیان ایتمک اوچون، حق سبحانہ وتعالیٰ نینک غیر لغہ اطلاق قیلینما یدور غان الٰہ الناس نے کلتوروب دور، چونکہ مقصود آوم لارنینک ربّ وملکی بولغان ذات واجب الوجود الوہیّت صفتِ خاصہ سے شانیغہ خاص بولغان معبودِ مطلق ایکانینی انسان لارغہ معلوم قیلماق دور، وہم بو معنی نے اشعار ایلامک اوچون دور کیم، بندہ لارغہ ظاہری وباطنی گوناگون نعمت لارعطا ایلامک ایلہ ربّ حقیقی بولغان، وبندہ لاریدہ خواہلاگانیچہ تصرّف کلّی قیلماق غہ قادر پادشاہِ غالب بی انباز، وجمیع ماسوا اینینک جنابیغہ محتاج ومفتقر اولوب اول ہمہ دن بے نیاز، بولغان جمیع موجودات نینک خالقی، وجملہ مخلوقات نینک مدبّر امورِی وراز قی، بولغان جہتدن عبادت غہ مستحق بولغان یگانہ معبودِ برحق، درگاہی غہ بندہ لار پناہ آلمک غہ بے شبہ لایق، ودرگاہی غہ سینغینگان بندہ لارغہ پناہ بیرمک غہ البتہ اول ذاتِ متعالی صفات قادر دور،

وہم بو صفاتِ ثلثہ نینک نظمی دہ، یعنی ربّ وملک والٰہ صفت عالیہ لارینی ترتیب ایلہ تیرمکدہ اللہ سبحانہ نینک وجودی نے والوہیّتی نے بیلدورا دورغان دلیل لارغہ تأمل برلہ نظر قیلغوچی لار نینک مراتبی غہ اشعار بار دور، بو طرز ایلہ کیم دلائلِ معرفت غہ نظر تأمل برلہ قراغوچی اوّل نظرِی دہ اوزی نینک ایش لارینی تدبیر قیلغوچی، ومصالحی نے استعدادی غہ کورہ اوزلیغہ تیکوز گوچی، وانواعِ نعمت لار ایلہ تربیہ قیلغوچی، بر ربّی بار ایکانینی بیلادور، سونگرہ دلائلِ معرفت غہ تعمّق ایلہ نظر ایلاگاچ، اول رب نینک جمیع عالم دن بے نیاز پادشاہِ قادر، وہمہ ماسوا اینینک درگاہی غہ محتاج ومفتقر، وہر بر موجودات نینک مصارفِ امری اینینک حکمِ نافذی ایلہ وجود پذیر وظاہر، ایکانیغہ تیقن حاصل قیلا دور، پس بو یقین جازم واسطہ سے ایلہ اول تربیہ قیلغوچی پروردگارِ کریم نینک ملکِ حق ایکانیغہ اعتقاد پیدا ایتا دور،

یعنے ہر قچان انسان اوزیغہ اعطا قیلینغان جمیع نعم ظاہرہ وباطنہ اول ربّ مستعان دن گینہ افاضہ قیلنغان یقی نے بیلسہ، سونگرہ نظرِ معرفت دہ ترقی قیلیب بیلادور کہ ہمہ موجودات نینک وجودی، وہر بر موجود نینک اصلِ بودی غہ متفرع بولغوچی انواعِ فضل واصنافِ احسان لار، اوّل ربّ مستعان نینک گینہ خزائنِ رحمتِ واسعہ سی دن افاضہ قیلینا دور،

بو دلائل لار نے دیدہ متحقق بولغاچ اول انسان انیق اعتقاد قیلا دور کہ اوزی بر عاجزِ مربوبِ مملوک دور، وصانع عالم جمیع عالم دن غنی پادشاہِ بی نیازِ قادر دور، سونگرہ بو دلائل لار ارشادی ایلہ یقین حاصل قیلا دور کہ بندہ لار عبادت اینیک غہ مستحق اول اللہ سبحانہ دور، اندن اوزگہ نرسہ مستحق عبادت ایماس دور، بو الیہ اللہ سبحانہ نینک آلہ ایکانینی اعتقاد ایلامک دور، مناسبت قرآن کریم

نینک اوشبو اقصر سوریدن بولغان سورۂ ناس نینک اولی مؤمن بندہ لارغہ الدرب العالمین نینک ربوبیت وملکیت والوہیت برلہ متصف ہر ذات واجب الوجود بے شریک ایکانینی بیلدورمک دہ، و عالم وجودہ اندن اوزگہ رب مطلق وملک واله برحق یوقلوغینی بندہ لارغہ تنبیہ ایلامک دہ دور، عجب کہ بصیرت لاری نے جہل وغفلت پردہ سی قافلاغان گمراہ معاند لار، قرآن کریم نینک موناغ صفات علیہ برلہ موصوف واجب الوجود نینک وجودی غہ وحدانیتی غہ دلالت قیلادورغان آیت لاریدن عبرت آلیب، باری تعالیٰ نینک وجودیغہ ووحدانیتی غہ اقرار قیلماس لار،

لفظ الناس نے تکرر کلتورمک دہ، انسان نینک زیادت شرفینی اظہار ایلامک بار دور، یعنی اگر انسان اشرف مخلوقات واعز مظاہر ملکیہ والٰہیہ بولماسہ ایدی، ہر مرہ دہ انسان نے اسم ظاہر ایلہ ذکر قیلماس ایدی دیمیش لار،

بعضے لار دیمیش لار کیم اوشبو ذکر قیلینغان الناس کلمہ لاری نینک ہر بری بر باشقہ معنی دہ دور، چنانچہ اولغی الناس دن مراد اطفال دور، وکلمۂ رب انکا دلالت قیلادور، چونکہ انسان طفل لیک حالتیدہ تربیہ غہ تولا راق محتاج بولادور، ایکنجی الناس دن مراد یاش یگیت لار دور، امور معاش ومعاملات دہ اکثر وقت سیاست وعدالت غہ محتاج بولادور، بنابرین سیاست دن خبر بیرگوچی ملک کلمہ سے نے انکا اضافہ ایلاب دور، اوچونجی الناس دن مراد قری آدم لار دور، چونکہ انسان قریغان حالت دہ عبادت غہ مایل بولادور، بنابرین عبادت دن خبر بیرگوچی کلمۂ الٰہ نے انکا اضافہ قیلیب دور، تورتنجی الناس دن مراد صالح آدم لار دور، چونکہ شیطان صالح بندہ لار نے اغوا ایلامک غہ حریص دور، بشنجی الناس دن مراد مفسد بدکار لار دور، چونکہ اول شرّی دن پناہ تیلانگان موسوس نینک بیانیدور، انتہی،

الوسواس موسوس یعنے وسوسہ قیلغوچی دیمک دور، موسوس نے اسم مصدر ایلہ آتامک، وسوسہ ایلہ متصف بولمک دہ مبالغہ نے ارادہ اتیمک اوچون دور، گویا وسوسہ مدام اینیک صنعت وشغلی اولمک جہتیدن اول عین وسوسہ دیمک دور، وسوسہ لغت دہ ہیچ بر خیر ونفعی یوق خاطرہ نی دل غہ القاء ایلامک، وخفیہ لیک برلہ یمان ایش غہ چرلامک دور، الخناس خنوس دن مشتق صیغہ مبالغہ دور، خنوس رجوع وتأخر معنے سیدہ دور دیمیش لار، یعنے وسواسی کہ اینیک صفتی انسان پروردگارینی ذکر قیلغان دہ آرقہ سی غہ پانیب اوزینی کین تارتماق دور، بو معنی احادیث مأثورہ لار ایچرہ ذکر قیلینیب دور، بو معنی غہ کورہ وسوسہ وخنوس بنی آدم نینک دلیدا کی ایکی حالت غہ کورہ شیطان نینک ایکی صفتی دور، اگر بنی آدم نینک دلی عاقل وذاکر بولسہ، شیطان خناس دور، واگر بنی آدم نینک دلی غافل وناسی بولسہ شیطان وسواس دور،

خناس اثر لار دہ رجوع وتأخر معنے سیدہ کلگان جہت دن، ہمہ مفسر لار اول معنی نے اختیار ایتیب دور لار، اما بیز لغت عرب دہ خنس نینک متعدی ہم ذکر واستعمال قیلینغان لیقی غہ

کوره متعدی معنی سی نے اختیار ایلاب، خناس نے متعدی معنی سی ده ترجمه قیلدوق، انداغ که یوقاریده ترجمه ده تحریر قیلیندے، اگر اوشبو لغت ده وارد بولغان معنی غه روایت هم مساعده قیلسه مقام غه اینگ مناسب بولور ایدے۔

بعض کبار علماء ایتیب دورکیم انسان نینگ دلی غه القاء قیلینغان خطورات یا صحیح بولور یا فاسده، القاءِ صحیح اگر علوم و معارف غه متعلق بولسه، اول القاءِ ربانی دور، واگر القاءِ صحیح طاعت غه وخیر وصلاح غه متضمن عمل لارغه باعث بولسه اول القاءِ ملکی روحانی دور، ومونداغ القاء صحیح نے الهام آتارلار،

والقاء فاسد اگر نفس نینگ منفعتی وبهره سے بارنرسه ده بولسه اول نفسانی دور که انے باعث آتارلار، واگر اول القاءِ فاسد معصیت وفساد غه چرلاید ورغان نرسه ده بولسه اول شیطانی دور که انے وسواس آتارلار، اهـ (وبو باره داکی باشقه تحقیق لار کشف البیان ده تفصیل ببین دور)

بیلگیل کیم بو مقام ده هر لطیفه دیگر بار دورکیم انینگ بیانی موفائده دن خالی ایماس دور، واول لطیفه بوکیم اولغی سورۂ فلق ده مستعاذ به بر صفت برله رب الفلق دیب ذکر قیلیندی، ومستعاذ منه انواع آفاتِ عالم خلق دن اوچ نوعی بولدی که اولار غاسق ونفاثات وحاسد دور، آما بو سورۂ ناس ده مستعاذ به اوچ صفت برله ذکر قیلیندیکه اولار رب وملک واله دور، ومستعاذ منه بر آفت دشوار دورکیم، اول وسواسِ خناس نینگ خاطر یجانی القاء ایلامکی دن عبارت دور، ارباب دانش غه معلوم دورکیم هر قچانکه مطلوب اهم بولسه، رغبت انکا اکثر واتم بولوب، اول مطلوب نے طلب قیلیشدن ایگاری طالب نینگ ثنا ومدح غه اعتناسی اوفر واکثر اولور، سورۂ متقدمه داکی مطلوب آفاتِ مذکوره دن انسان نینگ بدنی نینگ سلامت بولمک لیکے، وبو سوره داکی مطلوب شیطان خناس نینگ وسوسه سی دن دین نینگ سلامت بولمک لیکے دور، پس بو بیان دن بے شبه عیان اولدیکه شیطان نینگ وسوسه سیدن دین نینگ سلامت بولمکی اگرچه تنها برگینه ایش بولسه مو لیکن حقیقةً اول ایش مراد لارنینگ اعظمی ومطلوب لارنینگ اهمی دور، وسورۂ متقدمه ده ذکر قیلینغان آفات دن بدن نینگ سلامت بولمکی اگرچه امورِ متعدده بولسه مو لیکن بنده مستعیذ نینگ مطلوب مهمی بولمک ده سلامتِ دین مثابه سیده ایماس دور، اللهم اجعل امر الدین اعز مطلوب لجمیع المسلمین، وثبتهم علی نهج الاستقامة والیقین، واعذهم من موجبات الندامة یوم الدین۔

آکام المرجان ده اینیا دورکه اوشبو سوره انداغ برشر دن پناه تیلامک غه مشتمل دورکیم، اول شر همه گناه ومعاصی لارغه سبب، واول شر دنیا وآخرت عقوبت لارے نینگ منشای دور،

---

۵۱ مستعاذ منه استعاذه قیلینما قغه بیور ولغان نرسه لارانواع آفات دن اوچ آفت لاردور ۱۲ منه

پس سورۂ فلق انداغ یمان لیق لاردن پناہ تیلامک غہ متضمن دورکیم، اول یمان لیق لار بندۂ مستعیذ غہ غیر نینک سحر و حسد سببی ایلہ ظلم قیلماغ لیقی دن عبارت دور، مونکا کورہ بو یمان لیق لار بندہ غہ خارج دن یتوشادور غان شرّ لار دور۔ وسورۂ ناس انداغ بو یمان لیق غہ متضمن دورکیم، اول شرّ بندہ نینک اوز نفسی غہ ظلم قیلماقے دن عبارت دور، بو یمان لیق بندہ غہ داخل دن یتوشادور غان یمان لیق دور، اولغی سورہ دہ مستعاذ منہ بولغان یمان لیق لار تکلیف تحتیغہ داخل ایماس دور، واول یمان لیق لاردن منع قیلماق مستعیذ دن طلب ہم قیلینمایدور، چونکہ اول یمان لیق لار بندہ نینک اوزکیدن ایماس دور۔ وبو سورۂ شریفہ دہ مستعاذ منہ بولغان شرّ تکلیف تحتی غہ داخل دور، وانکا ہنی تعلق تاپادور، انتہی۔

معوذات نینک فضائلے

فضائلِ سُورِ شریفہ

صحیح بخاری دہ روایت قیلیب دور، حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا ایتیب دور، رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ہر قچان کہ فراشی غہ کیرسہ قل ھو اللہ احدٌ وقل اعوذ برب الفلق وقل اعوذ برب الناس لے بو لار نینک بارچہ سے نے اوقوب ایکی کفیغہ دمیدہ قیلیب، سونکرہ ایکی کفینی یوزلیغہ وجسدی دن قولی تیکان جای لار غہ مسح قیلور ایدی، حضرت عائشہ ایتیب دور حضرت رسول اللہ آخر بیمار لیق جاغیدہ ہم شول منوال دہ سورۂ مذکورہ لار نے اوقوب اوزلیغہ دم قیلماق نے منکاہر قیلور ایدی۔ بو حدیث نینک راوی لاریدن بولغان یونس دیب دورکہ ابن شہاب زہری فراشی غہ کیرگان چاغ دہ شوندای قیلور ایدی، (یعنے معوذات نے اوقوب ایکی کفیغہ دم قیلیب سونکرہ ایکی کفی برلہ یوزینی مسح قیلور ایدی، وقولی تیکانچہ تمام جسدینی سیلار ایدی دیب)۔

بیہقی شعب الایمان دہ روایت قیلیب دور، ابن مسعود رضی اللہ عنہ ایتیب دور، رسول اکرم صلے اللہ علیہ وسلم معوذات دن باشقہ ادعیہ لار برلہ رقیہ اوقوماق نی مکروہ کورار ایدی دیب۔ اھ

(معوذات واونینک کسری بیرلہ سورۂ اخلاص، سورۂ فلق، سورۂ ناس دور، اگر سورۂ اخلاص نے قوشمای ایکی سورۂ اخیرہ نے ارادہ قیلسہ لار معوذتین دیرلار)۔

اصحاب سنن دن ترمذی ونسائی وابن ماجہ روایت قیلیب دورلار، ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ ایتیب دور، رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم جن نینک شرّی دن، وانسان لار نینک چشم بدی دن، ادعیہ لار برلہ تعوذ قیلور ایدی، تا اول ہنگام غچہ کہ قل اعوذ برب الفلق وقل اعوذ برب الناس نازل اولدے، بو ایکی سورہ نازل بولغاندن کین بو ایکی سورہ ایلہ تعوذ قیلیب، مونینک غیریسنی ترک ایتی دیب،

ابن حجر عسقلانی ایتادورکیم بو حدیث مضمونے اوشبو ایکی سورہ دن باشقہ آیات وادعیۂ مأثورہ لار برلہ تعوذ قیلماق دن منع غہ دلالت قیلمایدور، بلکہ بو ایکی سورہ برلہ تعوذ قیلماق اولے ایکان لیکی غہ دلالت قیلادور، خصوصًا بو ایکی سی نینک غیری برلہ تعوذ قیلماق رسول اللہ دن

وارد اولغان حدیث لارده ثابت اولمک ایله بوک منع غه دلالت قیلسون، رسول الله دنینک تعوّذ بابیده بوایکی سیغه اکتفا قیلماقی، بوجهتدن دور کیم، بوایکی سورۂ شریفه جملةً وتفصیلاً جمیع آفات و مکاره دن استعاذه غه جامع بولغان آیاتِ شریفه دور، چونکه سوره لار سحر وحسد وشرّ وسوسۂ شیطان ومونلدن اوزگه یمان لیق لارنینک بارچه سی غه مشتمل دور، شونینک اوچون حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم مونکا اکتفا قیلمیش دور، اهـ

ابن سعد یوسف بن محمد بن ثابت بن قیس بن شمّاس دن روایت قیلیب دور کیم، ثابت بن قیس بیمار بولمیش، پس اینیک بیماریق هنگامی ده حضرت رسول الله اینیک عیادتیغه کلمیش، معوّذات ایله رقیه اوقوب انکادم قیلمیش، ودیمیش کیم اللهم ربّ الناس، اِکشِفِ[1] الباس، عن ثابت بن قیس بن شماس، سونگره اول قوم نینک محله سے نینک تفراقی دن آلیب الغے سوغه سالمیش، واول سونے بیمار غه ایچورمیش، (معوذتین فضیلتے واینینک ایله تعوّذ ایلامک بارهسیده وارد بولغان حدیث لار کشف البیان ده خیلی کوب ذکر قیلنیب ایردی، مونده مونچه لیک غه اکتفا ایلامک مناسب کورولدی)۔

ایتامن کہ احتمال که بعض برکوته نظر اوزرعیده متنوّر الافکار بولغان، مقلّدِ اهل یاور وپالار، بوذکر قیلینغان حدیث شریف لار مضمون لاریغه انکار قیلمورلار، احتمال ایماس، بلکه اول ظاهربین لارنینک واقع ده مونداغ تعویذ ورقیهٔ قرآنیه غه استهزاء نظری ایله باقیب، مونے قیلغوچی لارنے، ومونکا اعتقاد قیلغوچی لارنے، حمق وبلادت غه نسبت بیرمک لارے مشاهد و مسموع اولونمک ده دور۔

بیز امتِ اسلامیه نینک یاوروپا تربیه سیده تهذیبِ اخلاق وتنویرِ افکار قیلغان دانش پرور لاریمیز، اظهارِ ملّیت ایلاب اوز ملّتی غه اعانت بیرمک، ومراسمِ دینیه سے نینک ترویج وتصدیقی بارا سیده تعصّب وحمیت کورسا تمک، اورنیده دائم اوز ملت داشلاریغه اکثر مراسم دینیه اجراسی توغریسیده استهزاء ایلامک ده، وبعض آئین ورسوم شرعیه لاریغه متغشّانه[2] طعن وتشنیع ایتمک ده دور لار، مونے عادت قیلماق لارے، یاوروپادین سیز لاریغه قیلغان تقلیدِ ضلالت پسندانه لارنے نینک تأثیر قباحت مصیری دور۔ اول سطحی نظر تقلید پیشه لارنینک بیلمک لاری لازم دور که الله تعالیٰ عالم وجوده هر بر نرسه نے برسبب غه مربوط ایلاب دور، وهر بر درد غه بر نرسه نے شفا ایتیب دور، چنانچه ترمذی روایت قیلیب دور حضرت رسول الله دیمیش کیم، تحقیق الله تعالیٰ هیچ بر درد نے وضع قیلمادی، مگر که اینینک مقابلی ده بر شفائی وضع قیلدی، مگر بر کسل غه شفا قویمادی،

---

[1] نسخه اشفِ الباس بغیر الکاف۔

[2] یعنے سرکش لیک وکج بین لیک۔

صحابہ لارسوردی لارکہ اول شفا سے یوق کسل نہ دور، رسول اللہ دیمیش کہ اول کسل قری لیق دور،
منا بوحدیث شریف دہ ذکر قیلینغان داء (دَرد) قلب وروح وبدن نینک بارچہ سینغہ عام بولغان دیک، انینک مقابلیدہ وضع قیلینغان دوالار ہم طبیعی وروحانی دور۔ طبِ کتاب لاری نینک بعضی سی دہ بعضی محقق عالم لار طبیعت نینک حاذق لیقی نے بیلدورادور غان دلائل لار بار اسیدہ ایتا دورکہ (طبیب حاذق اول دورکہ علاج قیلماق دہ اوشبو یگرمہ ایش نے رعایہ قیلغای، وذکور ایش لارنے بیان وتفصیل ایلاب دیدورکہ، اوّل تینچی بوکیم طبیب قلوب وارواح علت لاری دن، واول علت لارنینک دوالاریدن، آگہ وباخبر بولغای، وبولاردن خبردار وآگاہ اولمک، بدن غہ علاج قیلماق دہ اصل عظیم دور، زیراکہ بدن نینک متأثر بولمکی، وانینک طبیعتی نفس وقلب دن ایکانی امر مشہود دور، وہرگاہ طبیعت قلب وروح امراضی غہ واول مرض لارنینک علاجی غہ دانا بولسہ اول طبیعت کامل بولور، ومونداں خبردار وآگہ ایماس طبیب، اگرچہ علاج طبیعت دہ، واحوالِ بدن بابیدہ، حاذق بولسہ مو، یریم طبیب دور، وہر طبیبیکہ بیمارغہ انینک ولی نے وصلاح قلبی نے تفقد قیلماق ایلہ، وانینک ارواح وقوا سی نے صدقہ غہ وخیر واحسان غہ ترغیب ایلامک ایلہ، تقویہ ایلاب، واللہ تعالیٰ درگاہی غہ توبہ واستغفار ودارِ آخرت غہ استعداد ایلامک غہ توصیہ قیلماق ایلہ، انے آگاہ لاندوردب، دوا سازلیق قیلماسہ، اول طبیب ایماس دور متطبب قاصر دور، خیر واحسان غہ ترغیب ایتمک، وذکر ودعا وتوبہ غہ ودرگاہِ الٰہی غہ تضرع وابتہال ایلامک غہ امر قیلماق دقیلدورماق، مرض غہ قیلادورغان علاج لارنینک اینگ اولوغیدن دور، علت نے کیتکوزمک دہ، وبیمارغہ شفاء تیکوزمک دہ، بوایش لارنینک تأثیری، طبیعی دوالارنینک تأثیری دن اولوغراق دور، ولیکن اول دوا مؤمن لارنینک نفسی نینک استعدادیغہ باقیب، وبوایش لارنے قبول ایتیب موندہ نفع باردیب اعتقاد ایلامک لازیغہ کورہ بولور۔ انتہیٰ۔

منا طبیب حاذق غہ دوای روحانی برلہ دوا قیلماق ہم فائدہ بخش بولسہ پس جنابِ رسول اللہ بندہ لارغہ اللہ تعالیٰ طرفیدن بیماریلکان طبیبِ روحانی وحکیمِ الٰہی بولغان جہتدن، بعض بر مریض وعلیل لارغہ اولارنینک نفس لارے نینک استعدادی وقبولی وعقیدہ سی غہ کورہ ادویۂ الٰہیہ ایلہ دوا قیلسہ، اندن تعجب قیلماق غہ محل بار مودور۔

یوقاری ذکر قیلینغان حدیث مضمونیچہ اللہ تعالیٰ عالم دہ ہر بر دَرد اوچون بر دوائی معیّن قیلغان ایسہ، پس ہمہ دوالار نینک افضلی بولغان قرآنِ کریم ایلہ رقیہ اوقوب دوا قیلینسہ عجب قیلینمایدور، قرآن کریم نینک دوالار نینک افضلی، ومؤمن لار سینہ لاری نینک شفاسی، ایکانے احادیثِ نبویہ وکلام الٰہی دہ مبیّن دور، چنانچہ ابن ماجہ روایت قیلیب دور رسول خدا صلے اللہ علیہ وسلم دیمیش کیم، خیرُ الدواء القرآن یعنے دوالار نینک یخشی راقی قرآن دور، بارچہ ارباب عقل غہ معلوم دورکہ انسان لار نینک ایچیدہ بعض بر رقیہ اوقوغوچی لار نینک کلامی دہ خواص ومنافع

بارلیغی بخرہ قیلنغان نرسہ لاردن دور۔

موندا غ ایسہ ہمہ کلام لاردن اوستون و افضل بولغان کلام الٰہی دہ بعض خواص واثر لاربولمکیدہ شبہ قیلماق روا مودور، وکلام الٰہی بولغان قرآن کریم انداغ شفاءِ تام، وعصمتِ نافعہ ونور ہادی، ورحمتِ عامہ دورکیم اگر اول تاغ اوزرہ توشور ولسہ ایدی، البتہ اول کلام الٰہی نینگ عظمت وجلال وہیبتی دن تاغ پارہ پارہ لور ایدی۔

اللہ تعالیٰ قرآن کریم نینگ مؤمن لار اوچون شفا ورحمت وہدیٰ ایکانینی، اوز کلامی دہ مواضع متعددہ دا ذکر قیلیب دور، چنانچہ دیب دور وننزل من القرآن ما ھو شفاء ورحمۃ للمؤمنین، بو آیت دا کی کلمۂ من تبعیض اوچون امماس دور، جنس اوچون دور، چونکہ قرآن نینگ کلی سی شفاء دور، چنانچہ اللہ تعالیٰ ایتیب دور۔ قل ھو للذین اٰمنوا ھدًی و شفاءٌ، وینہ ایتیب دور، یا ایھا الناس قد جاءتکم موعظۃٌ من ربکم وشفاءٌ لما فی الصدور وھدًی ورحمۃ للمؤمنین ۝ آری قرآن مجید بے شبہ جہل وشک وریب بیمار لیق لاریدن کونکل لارنینگ شفاسی دور، اللہ تعالیٰ دُرُد نے بندہ دن کیتکوزمک دہ، قرآن دن عام راق، ونافع راق، واولوغراق، وبلیغ راق، برشفا نے ہرگز آسمان دن توشور ماب دور۔ قرآن کریم نینگ شفالیغی مؤمنین وحدت آئین اوچون دور، اما طبائع ردیئہ اربابی غہ اول رداءت دن باشقہ نے زیادہ قیلمایدور۔ انداغ کہ قرآن نینگ اوزی ایتادور، ولا یزید الظالمین الا خسارا[1] قرآن نینگ شفالیغی انسان لارنینگ طبیعت لاریغہ کورہ دور، طبیعتی صدق وایقان بولغان مؤمن لارنینگ قلبیہ وروحانیہ وابدانیہ امراض لاری غہ قرآن شفا، واوزلاریغہ ہدایت ورحمتِ خدا دور، اما طبیعتی شک وطغیان بولغان منکر لارغہ خسار وعمًی دور۔

علامۂ محقق ابن القیم الجوزی ایتیب دور، ہربنجہ مدت مکدہ اقامت نے لازم توتتوم، اشتای اقامتیم دہ ہرنوع بیمار لیق لارمنکا عارض اولور ایدی، ومن بیمار لیکیم نے ازالہ قیلماق چارہ سی دہ ہیچ برطبیب ونہ بردواء تاپماغاچ، ناچار سورۂ فاتحہ برلہ اوزوم غہ معالجہ قیلور ایدیم، یعنے سورۂ فاتحہ نے زمزم سوینی غہ اوقوب دمیدہ قیلیب ایچور ایدیم، ہربرنوع بیمار لیق یوز کلتورگان چاغدہ شبہ طرزدہ معالجہ برلہ شفا تاپار ایدیم، سورۂ فاتحہ نینگ عجب برتاثیری بارلیغی نے مشاہدہ قیلدیم، وبعض بردرد ومرض غہ مبتلا بولغان لارغہ مونے ذکر قیلور ایدیم، اولارنینگ تولاسی موسورۂ فاتحہ نینگ تاثیرِ عجیبی سببی ایلہ تیز شفا تاپار ایدی لار، انتہیٰ۔

اللہ سبحانہ کتابیدہ قرآن وعسل دن باشقہ نرسہ نے شفا دیب وصف قیلماب دور، الحق اللہ تعالیٰ نینگ کلامی مضمونیچہ بوہرایکی سے شفا دور لار، قرآن ایسہ دل لارنینگ شفاسی دور۔

---

[1] عمًی دل نینگ کوریلیقی ۱۲ منہ۔

یعنے انسان لارینک کونکل لاریغہ عارض بولغان ضلال[1] وغی[2] مرض لاری نینک وشبہات وشہوات بیماریق لاری نینک دواسی دور، وعسل الیسہ انسان لارینک بدن لاریغہ یتوشکان اکثر اسقام و اخلاط وآفات نینک دواسی دور، اللہ تعالیٰ نینک کلام قدیمی مضمونیچہ بو ایکی مبارک نرسہ نینک شفا ایکانیدہ ہیچ برشک یوقتور، آماکثر انسان لارنینک بولار برلہ استشفا قیلماس لیق لارے، بولارنینک اصل دہ شفاء ایکان لیک لاریغہ خلل ددخل بیرمایدور، مثلاً بر کیمسہ عسل برلہ استشفا قیلماسہ اینینک استشفا قیلماس لیقی، عسل نینک شفا ایکانینغہ خلل بیرماگاندیک، ولے شفالیق وصفی دن چیقار ماغان دیک، اکثر منکرمکابر لارنینک امراض قلوب غہ قرآن برلہ استشفا قیلماس لیق لاری، قرآن کریم نے شفالیق وصفیدن چیقار مایدور، اکثر بیمار دل لار اگرچہ قرآن برلہ استشفا قیلماسہ لار مو، لیکن اول کتاب عزیز شفاءٌ لما فی الصدور وصفی برلہ توصیف قیلنمیش برشفاء عجیب ایکانے شبہ دن مبرّا دور، چنانچہ کلمات حکمیہ دہ وامثال دہ ایتیب دور لار، (الحقّ حقٌّ وان جھلہ الوریٰ - والنہار نہارٌ وان لحربرۃ الاعمیٰ)۔

جناب سید انام، علیہ الصلاۃ والسلام، نینک وانینکین اصحاب کرام، سعادت انجام نینک سورۂ فاتحہ وسائر آیات قرآنیہ وادعیہ لار ایلہ لدیغ عقرب غہ، ومسحور غہ، وچشم بد سببی ایلہ مصیبت زدہ بولغان شخص لار غہ علاج قیلغان لاری، احادیث کتاب لاریدہ مذکور دور،

اوّل جملہ دن ابن ابی شیبہ مسندی دہ روایت قیلیب دور، ابن مسعود رضی اللہ عنہ ایتیب دور، بر وقتی رسول اللہ نماز اوقوب تورگان ایدی، سجدہ قیلغان چاغی دہ ناگاہ مبارک اصبغی غہ بر عقرب نیش اوردی، رسول اللہ نمازدن یانیب دیدیکہ اللہ تعالیٰ عقرب نے لعنت قیلسون کہ اول نیش اورماي قویماي دور، نہ پیغمبر نے ونہ غیرے نے، سونکرہ برقچہ غہ سوز توز قویدوروب عقرب نیش اورغان موضع نے اول نمک آب غہ قویدی، ومعوّذات نے اوقوغالی توردی، تا اینینک دردی ساکن بولدی۔ اھ

منا اوشبو حدیث دہ جناب رسالت مآب نینک طبیعی وآلہی بولغان ایکی امردن مرکب دوا برلہ علاج قیلغانے بیان قیلنیب دور، موندہ دواء الٰہی برلہ علاج قیلماقی نینک سرّی بو دورکیم، سورۂ اخلاص نینک مضمون بلاغت مشحونیدہ، اللہ تعالیٰ جنابی دن ہمۂ انواع شرک نے بالکلیہ نفی ایتیب، وحدانیت نے یلغوز اینینک جنابیغہ گینہ اثبات اتیمک، وہمہ خلایق حوائج ومہمات دہ اینینک جنابیغہ محتاج ومفتقر، بلکہ جمیع ممکنات علوی وسفلی تینک توجہ بودی ونمودی اینینک افاضۂ جودی غہ گینہ منحصر بولمک حیثیتی ایلہ، جمیع کمال نے اول اللہ بے نیاز غہ راجع ایکان یکی نے استلزام قیلا دور غان صمدیّت

---

[1] ضلال یولدن آزمک وگمراہ اولمک دور ہدایت نینک ضدی دور ۱۲ منہ

[2] غیّ اول ہم یولدن آزمک وگمراہ اولمک معنی سیدہ دور ۱۲ منہ

صفتِ علیۂ سی نے اثبات ایلامک۔ وہم اصل وفرع ونظیر ومماثل وشونکا اوخشہ شائبۂ نقائص بولادور غان نرسہ لارنے نفی اتیمک غہ متضمن بولغان نفیِ والد وولد وکفو قیلماق مندرج دور۔

بو سورۂ کریمہ اوشبو معنی لارغہ متضمن بولغان جہتدن ثلثِ قرآن غہ برابر دور دیلیمیش، خلاصہ بو کیم بو سورہ نینک ورودی، ہمۂ شریک نے اول ذات ذوالجلال دن نفی قیلماق، وجمیع کمال نے انکا اثبات اتیمک، وشبیہ ومثال دن اول اللہ لم یزل ولایزال نے تنزیہ ایلامک، عقیدۂ خالصہ سے نے انسان لارغہ تعلیم قیلماق اوچون دور، اوشبو اوچ اصل اسلام نینک عقیدۂ صافیہ سی بولغان توحید نینک جمع بولغان محلی دور۔

ومُعَوِّذَتَین نینک مضمونی، جمیع مکروہ وآسیب واندوہ دن جملۃً وتفصیلاً استعاذہ قیلماق غہ مشتمل دور، زیراکہ من شرِّ ما خَلَقَ خواہ ارواح وخواہ اجسام داکی استعاذہ قیلینا دور غان جمیع شرّ ومکروہات غہ عام دور، ومن شرِّ غاسقٍ اذا وقب کیچہ دہ منتشر بولادور غان انداغ ارواحِ خبیثہ لارنینک شرّ وآفاتیدن استعاذہ ایلامک غہ متضمن دور کیم، کوندور کیم، کوندوز نینک نوری اولارنینک انتشاری غہ حائل بولادور، کیچہ قرایرہ دہ سی نے پاپیب عالم غہ قرانغولوق سالیب قمر غایب بولغان دہ، اولار ہر جانب غہ منتشر بولوب ایذا وفساد تیکوزمک دہ اولورلار، ومن شرِّ النَّفّاثاتِ فِی العُقَدِ ساحرہ لارشریدن، واولارنینک سحریدن بولغان ضررلدن استعاذہ ایلامک غہ متضمن دور، ومن شرِّ حاسدٍ اذا حَسَدَ انداغ نفوس خبیثہ لارنینک شرّی دن استعاذہ قیلماقغہ متضمن دور کیم، اولار حسدلاری ونظرلاری ایلہ انسانغہ ضرر وآزار تیکوزادورلار۔

وایکنچی سورہ انس وجن دن بولغان شیطان لارشری دن استعاذہ قیلماق غہ متضمن دور، مناسبو ایکی سورۂ کریمہ ہمہ یمان لیق دن وآفات دن پناہ تیلامک غہ جامع دور۔ شرور وآفات وتوعیدن ایلگاری شرور وآفات دن ساقلانماق بارسیدہ بو ایکی سورہ دہ شانی عظیم بار دور، شونینک اوچون رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ہر نماز نینک عقبیدہ بو ایکی سورہ نے اوقوماق ایلہ عقبۃ بن عامر غہ توصیہ ایلامیش، چنانچہ ترمذی جامعی دہ ذکر قیلیب دور، وموسے اوقوماقغہ توصیہ قیلماق، ہر نمازدن بنہ ہر نماز غچہ بندہ عارض بولادور غان شرور وآفات نینک دفع بولمکی نے ایتامک توغریدہ ہر شرِّ عظیم بار لیغی جہتی دن دور۔

وآمایو قاریدہ ذکر قیلینغان حدیث دہ مذکور بولغان علاج طبیعی نینک سرّی، توزالیسہ اکثر سموم نے دفع قیلماق دہ فائدہ بخش دور، خصوصاً عقرب نینک زہری نے دفع اتیمک دہ اینک خاصیتی قوی دور، صاحب قانون دیمیش کیم عقرب نینک نیشی اوچون توزنے بذر الکتان برلہ ضماد قیلینا دور، توزدہ سموم نے جذب ایلاب اندین تحلیل قیلادور غان قوتِ جاذبہ بار دیمیش لار۔

عقرب نینک نیشی دہ قوتِ ناریہ بولمک ایلہ اول تبرید وجذب واخراج غہ محتاج بولغان جہتدن رسول اللہ نیش نینک اوتی نے پست قیلادور غان سوبنے، وجذب واخراج قوہ سی بار ملح نے، جمع

ایمک غہ بیوروب دور، و بو علاج ہمہ علاج لارنینک اتم و انیسر و اسہلی دور، و رسول اللہ نینک بو نیکلیغ علاج طبیعی قیلماقیدہ، اوشبو علت نینک علاجی تبرید و جذب و اخراج برلہ بولمک لیکی غہ تنبیہ بار دور۔

صحیح مسلم دہ روایت قیلیب دور ایتیب دور برکیشی حضرت رسول اللہ نینک قاشی غہ کلدی، بوکیچہ منی چیان چاقتی دیب شکایت قیلدی، رسول اللہ دیدیکہ اگر سن کیچہ غہ داخل بولغان ہنگام دہ أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَّاتِ من شر ما خلق دیسانک ایدی، سنکا چیان ضرر قیلماس ایدی دیب۔

بیلمک کرک کیم ادویۂ الٰہیہ ایلہ طبیعیہ اورتاسیدہ فرق بودور کیم، أدویۂ الٰہیہ انسان غہ درد و خستہ لیک عارض بولغان دن سونک بولسہ نفع بیرادور، و درد و خستہ لیق حصولیدن ایلگاری بولسہ، انینک وقوعی نے منع قیلادور، واگر فرضاً اول درد واقعہ بولسہ، وقوعی ضرر لیک بولمایدور، اگرچہ اول واقع بولغان درد و خستہ لیک آزار و رنج لیک درد بولسہ مو، أدویۂ طبیعیہ الحق درد و خستہ لیک حصولیدن سونک نفع بیرادور۔ پس تعوذ و اذکار لار تعوذ نینک کمالی و قوتی و ضعفی حسبی ایلہ یا اوشتول علل و آفات لار وقوعی نے منع قیلادور، یا کہ اول علل و آفات لار بیرلہ اولارنینک تأثیری نے منع قیلادور)۔

پس احادیث و آثار دہ وارد بولغان روایت و نقل لار مضمونیدن مستفاد بولادور کہ رقیہ و تعوذ لار انچہ یا حفظ صحت اوچون یا إزالۂ مرض اوچون استعمال قیلنیش لار، حفظ صحت اوچون استعمال قیلنغانے، چنانچہ صحیحین دہ روایت قیلنیب دور، حضرت عائشہ دیمیش کیم، رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فراشیغہ کیرگاندہ قل ہو اللہ احد و معوذتین نے اوقوب، ایکی کفیغہ دم اوروب یوزی غہ و جسدی دن قولی تیکان جای لارغہ مسح قیلور ایدی۔

و صحیح مسلم دہ روایت قیلنیب دور خولہ رضی اللہ عنہا ایتیب دور، رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دیدیکہ کیمکہ بر منزل غہ توشسہ و اندہ اعوذ بکلمات اللہ التامات من شر ما خلق دیسہ اول منزل دن کوچب کیتکونچہ اول کیشیغہ ہیچ بر نرسہ ضرر تیکوزمایدور۔

و سنن ابی داؤد دہ روایت قیلنیب دور کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سفر دہ کیچہ دہ ایتورایدی، یا أرض ربی و ربک اللہ اعوذ باللہ من شرک و شر ما فیک و شر ما یدب علیک اعوذ باللہ من أسد و أسود و من الحیۃ و العقرب و من ساکن البلد و من والد و ما ولد۔

و أما زالۂ مرض اوچون استعمال قیلینغانی، چنانچہ نیش عقرب[1] نینک علاجی بار، اسیدہ

[1] ما نذکرہ کہ توجہ صحیفہ یقادیدہ اوتی ۱۲ منہ

مسئلہ ابی شیبہ دن نقل قیلیندی، لیکن مونده برفہم امر بار ایرور کیم، انے فطانت ایله فہم ایتمک، وتأمل ایلاب کنہی غه تیمک، بو باب دا کی امورِ مہمہ دن دور، وآول امرِ مہم بودور کیم، استشفا قیلانادور غان رُقیہ، وتعوذ ایتا دور غان اذکار وآیات وادعیه لار، بنفسه نافع وشافی ایکانیده شبہ یوقتور، ولیکن محل نینک قبولی نے، وفاعل نینک ہمتی نینک قوت وتأثیری نے، طلب قیلادور، قیسے برجایده که ادعیه وآیات لار نینک شفا بیرمکی تخلف قیلسه، اول تخلف، یا فاعل نینک تاثیری نینک ضعیف لیقی دن بولور، یاکه منفعل نینک قبول قیلماس لیقی دن حصول غه کلور، یا آیسه اول منفعل ده دوا تأثیری نے منع قیلادورگان برمانع قوی بار لیغی جہتیدن بولور، انداغ که ادویه وادواءِ حسیه ده موشوندای مانع لار وقوع غه کیلادور، چونکه دوا نینک تاثیر قیلماس لیغی، گاہی طبیعت اول دوا نے قبول قیلماس لیقی جہتی دن بولور، وگاہا دوا نینک اثری نینک اقتضاسی نے منع قیلادورغان برمانع قوی جہتیدن حصول غه کلور، شو لجہت دن طبیعت ہرقیچان دوا نے قبولِ تام برله آلسه، بدن نینک اول دوا دن نفع آلمک لیکی اوشول قبول طبیعت جہتی ایله اولور، وشونکا اوخشه مؤمن نینک قلبی رُقیه وتعوذ نے قبول تام برله آلسه، ورقیه او قوغوچی غه اول دَرد نینک ازاله سی ده نفسِ فعّاله و ہمتِ مؤثره بولسه، علیل اول رقیه وتعوذ برله منتفع وشفایاب اولور،

دُعا ہم بو باب ده رقیه وتعوّذ غه اوخشه دور، چونکه دعا ہم دفع مکروه وحصول مطلوب ده اسباب لار نینک اینگ قوی سی دن دور، لیکن گاہا دعا نینک اثری موتخلف قیلور برنیچه وجه دن، یا اول دعا فی نفسه ضعیف بولغان جہتدن، بو طریقه ده که اول دعا ده بَغی وعدوان غه عائد طلب بولغان اوچون اول دعا نے خدا دوست تو تمایدورغان بر دعا بولغای، یاکه دعا قیلغوچی نینک وقتِ دعا خدا درگاہی غه اقبالی بولمای، وجمعیتِ خاطر یوز کلتورمای، قلبی نینک ضعیف لیقی اوچون بولور، چونکه داعی ہرقیچان وقتِ دعاده دلی حاضر وتوجّہی خدا غه تمام بولماسه، نہایتده سُست برگمان منزله سیده بولادور، سست گمان دن آتیلغان اوق غایتده ضعیف لیق برله چیقیب نشانه غه یتا لمایدور،

یا آجابت دن مانع حرام یمک، وظلم قیلماق، وگناه لار نینک دل لارغه زنگ باغلاماقی، وغفلت وسہو ولہو نینک دل لارغه استیلا وغلبه قیلماقی، جہتیدن دور، چنانچه حاکم مستدرک ده ابو ہریره دن روایت قیلیب دور، رسول الله صلی الله علیه وسلم ایتمیش لار، اجابت غه دلینگیز نینک جزمی ویقینی قوی سی بولغان حال ده دعا قیلینگ لار، وموننے شبه سیز بیلینگ لار کیم، الله تعالیٰ غفلت و لہو استیلا قیلغان دل نینک دعاسی نے قبول قیلمایدور دیب،

پس دعا ذوقے کیتکوزگوچی بر دواءِ نافع دور، ولیکن دل نینک خدادن غافل بولمک لیکے

---

۵۱ یعنی رقیه او قوغوچی ۱۲ منه ۵۲ یعنے بیمار وخسته ۱۲ منه

اول دو اینینگ قوتی نے باطل قیلا دور، وایخچین حرام یمک ہم اینینگ قوتینی باطل قیلا دور، وانے ضعیف لیق غہ توشورا دور، و دعا دواء لارنینگ انفعی، وبلاء نینگ دشمنی دور، و دعا دہ تضرع بیرلہ الحاح قیلماق ہم، دوالارنینگ انفعی دن دور۔ دعاء نینگ اثرینی منع قیلا دورغان آفات لار جملہ سی دن بیری، بندہ نینگ شتاب قیلماقی، واجابت نے تأخیر قیلدی دیب ملول بولوب دعانے ترک ایتمکی دور، مثلاً غ کشی نینگ مثالی زمین نے طیار لاب، دانہ ساچیب، یا بردرخت سالیب، انکا سو بیریب تربیت ایلاب، سونکرہ اول زراعت ومیوہ کمالی غہ یتکان حال دہ انے ترک ایتیب، محل قویغان کیشیغہ اوخشہ دور۔

صحیح بخاری دہ ابوہریرہ دن روایت قیلیب دور، رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دیمیش کیم، سیز نینگ برنیکز نینگ دعاسی مستجاب بولا دور، مادام کہ اول کشی شتاب قیلماسہ، ودیماسہ کہ دعا قیلدیم دعا ئیم اجابت بولمادی دیب۔ وہر قچان دعا حضورِ قلب ایلہ، وظاہر وباطن نے تمام مطلوب طرفیغہ متوجہ قیلماق ایلہ، بولسہ، وہم اینینگ اوستیغہ دعا اوقاتِ ستّہ[1] اجابت دن بروقت غہ توغری کلسہ، وہم اینینگ اوستیغہ دعا دل داکی خشوع غہ، وپروردگار تعالیٰ جنابیغہ کورگوزولگان انکسار وذلّ و تضرّع ورقّت غہ، مصادف بولسہ، و داعی قبلہ غہ اقبال قیلسہ، و طہارت برلہ بولسہ، وقولی نے درگاہِ الٰہی غہ کوتارسہ، ودعا نے حمد وثناء پروردگار ایلہ باشلاسہ، سونکرہ درود ایتسہ، سونکرہ حاجت مطلوبینی سوراش آلدیدہ توبہ واستغفار ایتسہ، سونگرہ جناب الٰہی غہ، روی توجہی نے کلتوروب سوال ایلامک دہ الحاح وتملّق نے پیشہ قیلسہ، وتمام رغبت ورہبت ایلہ دعا والتجا ایلاسہ، واللہ تعالیٰ نینگ اسماء وصفات وتوحیدی نے وسیلہ قیلسہ، ودعا قبولیتدن ایلگاری صدقہ برسہ، پس بے شک اوشبو دعا ہرگز مردود بولمایدور، خصوصاً قیلغان دعاسی احادیث بنویہ دہ منظۂ اجابت دیب خبر بریلگان ادعیۂ مأثورہ لارغہ موافق بولسہ، یا اسم اعظم غہ متضمن دیب بشارت بریلگان دعواتِ مشہورہ لارغہ مطابق کلیب قالسہ، اجابت غہ یولوقما قیدہ شبہ یوقتور۔

تنبیہ احادیث وآثار دہ تولا ادعیہ لارنے کورامیز، واولارنینگ خاصیت لارے توغریسیدہ یازیلگان نقل لارغہ کورہ مشاہدہ قیلامیز کہ اول ادعیہ لار بیلہ برگروہی دعا قیلمیش لار، ودعالاری اجابت غہ یتیب مطلوب لاری حصول غہ کلمیش، حالبوکہ نظرِ حقیقت وامعان ایلہ باقیلسہ، بے شبہ بیلنا دورکہ اول دعالارنینگ اجابت غہ یتکان لیک لارے، یا اوّل دعا اول داعی لارنینگ حالت اضطرار دہ درگاہِ الٰہی غہ تضرع وتذلّل ایلہ ازتہ دل اقبال کلتورمک لاری سببی ایلہ، یا اولاردن درگاہِ الٰہی غہ برحسنۂ تقدیم قیلمغان جہتدن، اللہ تعالیٰ اولارنینگ دعالاری نینگ اجابتی نے اول حسنہ لاریغہ

---

[1] اول اوقاتِ اجابت کیچہ نینگ ثلث اخیری و اذان اوقوغان وقت اذان برلہ اقامت اراسی فرض لار عقیبی جمعہ کونے امام منبرغہ چیقغان وقت تا نماز جمعہ نے اوقوغونچہ جمعہ کونے عصردن سونگ بولغان آخر ساعت دور ۱۲ منہ

شکراً اعطا ایلامک سببی ایلہ یا اول قیلغان دعالاری وقت اجابت غہ مصادف اولمک ایلہ، و شونکا اوخشہ سبب لار سببی ایلہ حصول غہ کلمیش دور، مناسب تأمل کوزی برلہ قراساک، اول ادعیہ لار نینک اجابت غہ تیمک لیک لار یغہ موندا غ سبب لار اولمیش ایکان، لیکن بعض بیخبر سادہ فہم لار، انجق سرّ اوشول ادعیہ لار نینک فقط لفظ لاریدہ گینہ دور، اول دعا لار نینک مجرد لفظ لاری نے اوقوسر اجابت غہ یتادور دیب گمان قیلماق ایلہ اول دعالار نینک مقام اجابت غہ تیمک لیک لارے، اول ذکر قیلینغان امور مقرونہ سببی ایلہ بولغان لیکی نے ملاحظہ قیلمای، فقط انینک لفظی غہ گینہ شغل کورگوزمک نے لازم تو تمیش لار، مؤنینک مثالی برکشی غہ اوخشایدور کہ اول کشی بر دواء نافع نے اوزیغہ مناسب بروقت دہ لایق بر طرزدہ، استعمال ایتیب اندن منفعت تاپمیش، وینہ بر سادہ فہم دواء مذکور نے وقت مناسب وطرز لایقی برلہ استعمال ایتمک شرطینی ملاحظہ قیلمای، استعمال قیلسہ، شروط مرتبہ سی رعایہ قیلینما غان جہتدن، اول دواء نافع منفعت بخش اولماسہ، پس اول کشی اول دوانے فائدہ سی یوق نرسہ دور دیسہ، البتہ اول کشی غلط فہم وخطا فکر دیلور۔

بو بارہ دہ تو لا آدم لار غلط غہ توشوب دور لار، وآوشبو غلط جملہ سیدن دور کہ، بعض بر آدم لار نینک کمال مضطر لیق برلہ، بعض کیشیلار نینک قبر لاری قاشیدہ قیلغان دعاسی گاہا اتفاقاً اجابت غہ یتادور، اول سادہ لوح گمان قیلادور کہ سرّ اوشبو قبر دہ ایکان دیب، حالبوکہ سرّ اول داعی نینک اوزی نینک غایت اضطرار وصدق التجا برلہ درگاہ الٰہی غہ توجہ قیلما قیدہ ایکانینی اول غافل بیلمایدور، پس ہر گاہ موندا غ اضطرار وصدق التجا برلہ دعا قیلماق بیوت اللہ دن برار بیت ایچرہ حصول غہ کلسہ، خدای تعالیٰ قاشیدہ افضل ومحبوب راق اولور۔

کتب اذکار وادعیہ دہ احادیث نبویہ مضمونے برلہ اجابت دعوات اوچون ازمنہ مبارکہ وامکنہ متبرکہ تعیین قیلینما قیدن مراد ومقصود مو۔ مقدس محل لار ومبارک زمان لار نینک تعظیم واحترامی، دعا قیلغوچی نینک غایت حضور قلب وخشوع وتذلل برلہ وکمال عجز وانکسار وصدق التجا بیرلہ اللہ تعالیٰ درگاہی غہ روی توجہ کلتوروب دعا قیلماقی غہ باعث اولمک حیثیتی ایلہ سبب اجابت بولسون دیمک اوچون دور، یوقسہ قلب غافل ساہی، ولسان ناطق لاہی، برلہ مذکور مکان مبارک وزمان مقدس لاردہ قیلینغان دعالار دن ہیچ بر اثر ظہور غہ کلماس لیکی مقرر دور۔

خلاصۂ کلام ادعیہ وتعوذات سلاح منزلہ سی دہ دور، وسلاح ایسہ ایشلاتکوچی ضاربی برلہ ایش غہ کلور، بے وجود ضارب سلاح نینک اوزتیز لیکی اثر بخش اولماس، پس ہر قچان کہ سلاح ہیچ بر آفت ونقصان سیز سلاح کامل بولسہ، وانے تو تکوچی بازو بازوی قوی ایسہ، وہیچ بر مانع بولماسہ، انینک ایلہ دشمن نے مغلوب ومنکوب ایتمک میسر اولور، وقچان کہ بو اوچ شرط دن بیری تخلف قیلسہ، (یعنی سلاح آفت ونقصان لیک بولسہ، یا انے تو تکوچی بازو قوت لیک بولمای ضعیف بولسہ، یا برار مانع موجود بولسہ) تاثیری موتخلف قیلور، شونکا اوخشہ اگر دعا نی نفسہ صالح

بولماسہ، یاکہ دعاقیلغوچی نینگ حالتِ دعادہ تیلی ودلی موافقت قیلماسہ، یاکہ اجابت دن منع قیلادورغان برار مانعی بولسہ، اول دعادن ہیچ براثر حاصل اولماس۔

بو مقام دہ برسوال مشہور بار، واول سوال بوکیم، وقوعی نے طلب قیلیب دعاقیلینغان نرسہ، اگر حکم الٰہی دہ مقدّر قیلنغان بولسہ، بندہ خواہ دعاقیلماسون، اول نرسہ واقع اولمای چارہ یوق، واگر حکم الٰہی دہ وقوعی مقدّر قیلینماغان بولسہ خواہ بندہ سوال قیلسون خواہ قیلماسون، اول اصلا واقع اولماس، بر طائفہ بوسوال نے صحیح گمان قیلماق ایلہ، دعانینگ ہیچ برفائدہ سے یوقتور دیب لاتے ترک ایتیب دورلار۔ بوطائفہ نینگ باوجودِ فرطِ جہل وغایتِ گمراہ لیق لاری ایلہ مذہب لاری متناقض دور، پس اگر اولار نینگ مذہب لارے جمیع امور دہ قاعدۂ مطّردہ بولسہ، البتہ عالَم وجود داکی جمیع سبب لار تعطیلی واجب بولادور، موندا غ ایسہ اول طائفہ نینگ بری غہ ایتولسہ ممکن دورکہ، اگر توقلوق وسیراب لیق سنکا مقدر قیلنغان بولسہ، سن برار نرسہ سیسانگ موسیماسانگ مو توقلوق وسیراب لیق سنکا واقع اولماے ہیچ برچارہ یوقتور، واگر مقدر قیلینماغان بولسہ، ہرچند یگانینگ بیلہ سنکا توقلوق واقع اولماس، اینچنین اگر سنکا فرزند تقدیر قیلینغان بولسہ خاتونینگ غہ یقین لیق قیلسانگ خواہ قیلماسانگ، فرزند بولماے چارہ یوقتور، واگر سنکا فرزند مقدّر قیلنماغان بولسہ، ہرچند یقین لیک قیلسانگ مو فرزند بولماس، موندا غ ایسہ خاتون آلمک غہ ہیچ حاجت بولماسہ کرک، عالَم وجود داکی اسباب وجودی غہ مربوط سائر نرسہ لار، ہم شول روش دہ بولوب اسباب غہ حاجت توشماس لیکی لازم کیلادوردیب، آیا بوقول غہ ہیچ برعاقل یاآدمی قائل بولورمو، بلکہ عقل شریفیدن محروم یراتیلغان حیوان لار ہم، اوزی نینگ حیاتے وقوامی غہ باعث اسباب لارنے ایستانگ غہ وقیلماقغہ بحکمِ فطرت مجبول ومجبور دور، بوتقریرغہ باقساک اول طائفہ بلادت پیشہ دن حیوانات اعقل واقہم کورونادور۔

واوّل طائفہ دن بعضے لاری نوعی اظہارِ دانالیق ایلاب دیدورلارکہ، دعاغہ اشتغال ایلامک تعبّد محض بابیدن دورکیم، اول دعانینگ مطلوب غہ ہیچ بروجہ ایلہ تأثیری بولماسہ مو، اظہارِ تعبّد قیلغانی اوچون اللہ تعالیٰ اول دعاسببی ایلہ داعی غہ ثواب عطا قیلادوردیب۔ پس معلوم بولدیکہ اوشبو دانانینگ نزدیدہ، مطلوب نینگ حصولی غہ تأثیر قیلماق دہ، دعاقیلماق نینگ ودعادن دل وتیل برلہ امساک ایلامک نینگ ہیچ فرقی یوقتور (یعنی برمطلوب نینگ حصولی بارسیدہ دعاقیلغان وقیلماغان نینگ ہیچ فائدہ سی یوق دیمک دور)۔

وبوطائفہ قاشیدہ دعانینگ حصول مطلوب غہ ارتباطی سکوت نینگ ارتباطی غہ اوخشہ دور، ایکی سے نینگ آرا سیدہ ہیچ برفرقی یوق دور۔

وبوطائفہ نینگ اکثر دانا راق آتالغان لاری ایتادورلارکہ، دعا حاجت نینگ روالیقی غہ اللہ تعالیٰ طرفیدن نصب ایتیلغان برعلامتِ مجردہ دور (یعنی دعا حصولِ مطلب غہ سبب

ایماس، بلکہ مطلوب نینگ حاصل اولمکی اوچون نصب قیلینغان برنشانہ دیدورلار۔)

پس قچانکہ بندہ غہ توفیق دعا نصب قیلینسہ اول دعا اینینگ حاجت لاری نینگ روایتی و مطلوبی حاصل اولمکی نینگ علامتی دورر، وسوینینگ مثالی اول دورکیم سوغوق قرابولوت کوردلسہ اول بولوت ہوا نینگ یاغماق غہ دلیل و علامت بولغانیغہ اوخشہ وظائفہ مذکورہ ایتادورلارکہ ثواب برلہ طاعت نینگ، وعقاب ایلہ معصیت نینگ حکمی مواوشبو طریقدہ دورر طاعت ومعاصی ثواب وعقاب نینگ وقوعی غہ محض نشانہ دورر انکا سبب ایماس دورر دیب، بوطائفہ نینگ نزدیدہ انکسار برلہ کسنر واحراق ایلہ حرق، وقتل ایلہ ازہاق، مواوشبو غہ اوخشہ دورر بولاردن ہیچ برنرسہ قطعاً سبب ایماس دورر۔

بوطائفہ برشئ برلہ اول شئ نینگ وجودی غہ مترتب بولغان نرسہ لار اورتاسی دہ ہیچ برارتباط یوقتورر مگر ارتباط الحق اقتران عادی برلہ دورر سبب نینگ تأثیری برلہ ایماس دورر دیرلار۔

بوطائفہ اوشبوزعم لارے ایلہ حس غہ وعقل غہ وشرع غہ وطوائف عقلا نینگ بارچہ سی غہ مخالف دورلار، بلکہ عقلاء روزگارنے اوزلاری نینگ رکیک الاعتقادلیق لاریغہ کولدورمیش لار۔

بوبارہ داکی قول صواب اوشبو دورکیم عالم وجودہ مقدر قیلینغان نرسہ لار نینگ تولاسے اسباب وجودی برلہ تقدیر قیلینیب دورر اشیاء مقدرہ لار اسبابی دن بری دعا دورر، مقدر قیلینغان اشیاء سبب دن مجردہ خالی تقدیر اتیلماب دورر، بلکہ سبب بیلہ برگہ تقدیر قیلینیب دورر پس قچانکہ بندہ مقدور نینگ سببی نے قیلسہ اول مقدور وقوعغہ کلورر وقچانکہ سببی نے قیلماسہ اول مقدور منتفی اولورر۔ وسوینینگ مثالی اولکہ توقلوق وسیراب لیق وجودی اکل وشرب ایلہ مقدر قیلینیب دورر۔ وفرزند وجودی خاتون ایلہ مقارنۃ ایلامک وجودی ایلہ مقدر قیلینیب دورر زراعت نینگ حصولی دانہ ساچماق ایلہ مقدر قیلینیب دورر وشونکا اوخشہ جنت غہ کیرمک اعمال صالحہ بیلہ ودوزخ غہ مستحق اولمک اعمال سیئہ بیلہ مقدر قیلینیب دورر منافی حق بو دورر پس مونکا کورہ دعا ہمہ سبب لار نینگ اقوی سے دن ومقدرات جملہ سی دن دورر چنانچہ مسند امام احمد دہ وسنن اربعہ دہ روایت قیلیب دورر۔ ابوخزامہ ایتیب دورر رسول اللہ غہ دیدیم کہ یارسول اللہ بیزلار غہ بیلدورگیل کہ بیزلار رقیہ لاربرلہ استشفا قیلامیز ودوالار بیلہ دوا قیلامیز وپرہیز لار ایلہ اوزیمیز نے ضرر لیک نرسہ لاردن سقلامیز آیا اوشبو نرسہ لار اللہ تعالیٰ نینگ مقدر ائی دن برار نرسہ نے دفع ورد قیلا آلادورمودیب رسول اللہ دیدیکہ اوشبو نرسہ لار مواللہ تعالےٰ تقدیر قیلغان نرسہ لار جملہ سیدن دورر دیب منابو حدیث نینگ ومونکا اوخشہ احادیث نبویہ نینگ مضمونیچہ ہرگاہ کہ مطلوب نینگ وقوعی دعا برلہ مقدر قیلینغان بولسہ پس ایمدی دعادہ ہیچ برفائدہ یوقتورر دیمک درست اولمایدورر عالبوکہ عالم وجودہ بندہ غہ دعا ایلہ درگاہ

پروردگار غه التجا و تضرّع قیلماق دن، نافع راق برنرسه یوقدور، و مطلوب حصولیده دعا سائر اسباب دن ابلغ دور، چونکه بنده دعا بیله درگاه الهی غه عجز و افتقار کورگوزوب، التجا قیلماق لیق امدادی ایله مطلبی نینک حصولی غه تشبّث قیلیب عمل غه کلتورگان سائر اسباب لارنی، الله تعالی نینک توفیق و هدایتی دن دور دیب بیلا دور؛

بو وجه ایله دعانی اسباب لار نینک انفع و ابلغی دیمک صحیح، بلکه واجب دور دیبله البته مؤجّه اولور، پس مؤمن وحدت آئین غه لازم دورکه امور عادیه نینک بعضی سی ده اسباب لازمه غه تشبّث ایلامک ایله برگه، باز اوشبو سبب غه یعنی از روی رغبت و رهبت دعا غه قیام کورگوزگای، چونکه عجز و نیاز ایله درگاه الهی غه دعا قیلماق، حصولی اسباب عادیه وجودی غه مترتب بولغان مطالب کونیه دن، بنده غه یوز کلتورگان فرج و راحت، فتح و نصرت، امن و فراغت، رفاهیت و وسعت، ینگلیغ حاصل بولغان مطلوب مرغوب نی، منعم حقیقی تعالی شأنه نینک انعام و عونی دن دور دیب بیلمک غه باعث و رهبر بولور، و بنده نی همه امور ده الله تعالی نینک یار دمی غه گینه آشکا ایلاب، انینک جنابیغه تمام التجا ده بولمک غه و دین حق نینک ترویج و اعانتی بارا سیده بذل وسع ایلامک عزیمتی غه شوق مند بولمک لیکه، قوزغار، مؤمن وحدت گزین لار هیچ برحال ده و هیچ برکارده اصلا اوز حول و قوت لاریغه ایشانیب، و آماده قیلغان اسباب عادیه لاریغه کونگل قویوب، خدادن البته غافل بولماس لار، و انینک جنابیغه التجا و نیاز برله دعا قیلماقدن تغافل نی روا کورماس لار؛

انسان غه دنیاده یوز کلتورگان، فرج و راحت عزّ و ثروت، فتح و نصرت، کبی مطالب رغائب لار، انینک امور دینیه ده داهر لیکی، و اسباب و سامان و عدد و عُدد یار اسیده افزون لیقی، جهتیدن ایمس دور، بلکه الله حکیم نینک حکم و مشیّتی ایله دور؛

اگر موندا غ بولسه ایدی، البته رسول الله نینک اصحاب سعادت انتساب لاری، حُنین غزاتیده کفار دن هزیمت ایلاب، پریشان لیق غه دوچار اولماس ایدی لار، چنانچه الله تعالی سورۂ براءه دا مذکور واقعه دن خبر بیریب ایتا دور، لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ ۝ ثُمَّ أَنزَلَ اللّٰهُ سَكِينَتَهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنزَلَ جُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ۝ مناً بو آیت ده الله تعالی حقیقت ده نصرت نی اوزی عطا قیلغانینی، عساکر اسلام نینک زیادت حشمت و وفرت شوکتی دن حاصل بولماغانینی، بیزلار غه اخبار قیلا دور؛

اصحاب کرام، امت محمدیه نینک احکام الهیّه غه اعلیٰ و امور دینیه یا بیده همه دن افقهی بولغان

جهتدن اوشبو سبب غه (یعنی دعاغه) وانینگ شروط و آدابی غه باشقه لاردن اقوم ایدیلار۔
امیر المؤمنین سیدنا عمر رضی الله عنه اعدای دین اورزه عساکر نصرت مآثر یارگان ده اعدا غه نصرت تایمک باراسیده درگاه الهی غه دعا برله التجا قیلور ایدی، وادلجناب نینگ جنود منی نینگ اینگ، اولوغی دعا ایدی، صحابه لارغه ایتور ایدی که سیز لار تولا یتینیکیز سبی ایله دشمن غه غالب اولماس سیز، وانجق سیز نینگ نصرت تایما قینگیز، آسمان دن توشوروله غان عون و نصرت الهی ایلا دور۔

ایتا من که بیز نینگ بو تقریر ایتمیز نینگ مآلی امور دنیویه ده انسان لار اسباب غه تشبث ایتمای مهمل لیک ایله دعا غه اشتغال ایلامک غه اوقات لاریخی منحصر قیلسون دیمک ایماس دور، بلکه استطاعت لارے باریچه اسباب غه تشبث ایلامک غه اهتمام ایتسون لار، وارل اسباب معده لاری نینگ تاثیر بخش اولمک لیکی نے الله تعالی دن تیلاب، سر بسر عجزه انکسار وتمام التجا و افتقار ایله دعا ده بولسون لار، و بنده لیق آداب و رسومی نے پیشه قیلماق ایله درگاه رب العالمین غه تقرب کور گوزمک نے ایتا سونلار دیمک دور، (اوشبو سوره باراسیدا کی سائر تحقیق و بیان لار کشف البیان ده مذکور دور)۔

اوشبو سورۂ کریمه تفسیریده موندن زیاده سوزنے تطویل قیلماق غه مطالعه قیلغوچی لار سآمتی دن اندیشه ایلاب، مونچه لیک غه اکتفا قیلماق نے مناسب کوردوم، وجناب حکیم سنائی رحمه الله نینگ بربیت فریدی ایله سوزنے ختم ایلامک نے اولی بیلیب، انگا اکتفا قیلدیم، چنانچه ایتیب۔

بیت

اول و آخر قرآن زچه با آمد دسین ✤ یعنی اندر ره دین رهبر تو قرآن بس

یعنی قرآن کریم نینگ اول بسم الله نینگ باسی ایله ابتدا قیلینیب، آخری والناس
دین اسلام نینگ ترویج و اعلاسی، و اساس ملت نینگ ترقی و اعتلاسی بارسیده سنگا دلیل و رهبر اولمک غه قرآن بس و موندن اوزگه نرسه دن سعادت ایستامک هوس دیمک اوچون دور، ایمدی موندارغ الیسه پس امت اسلامیه غه لازم دورکه جمیع امور ده اوامر و آداب قرآنیه نے دستور العمل ایلاب، انینگ ارشادی ایله سلوک ایتکای لار، تا اسلاف ماضیه لارے کبے فضل و سعادت غه یتکای لار، الله تعالی قرآن عظیم نے انسان لارنے سعادت ساری غه باشلامک اوچون توشوروب دور، مناعبرت نظری ایله باقینگ که قرآن کریم، اوزیغه اتباع قیلغان انسان لارنینگ هدایت و سعادت تایمک لاری اوچون، الله رب العالمین طرفیدن جبرئیل امین واسطه سے ایله رسول الله جناب غه وحی قیلندی، رسول الله اوزیغه طرف الهی دن وحی قیلینغان اول قرآن کریم نے، اوزی و تابع لاری اوچون دستور و قانون ایلاب، عمومی و خصوصی جمیع امور ده انگه دلیل و رهبر قیلدی، قرآن نے رسول الله و صحابه لار همه امور ده اوزلاریغه دلیل و دستور قیلغان لاری نینگ نتیجه سے، اول

بولدیکہ اوشبو کون دہ علی اینگ مشہور و عظیم تاریخی اثر لار نینگ صاحبی بولغان چونکہ امت اسلامیہ اوشبو قرآن نینگ ارشادی برلہ حیات اخلاقی و مدنی تاپیب کوزینی آچتی اخلاقینی تہذیب واعمالی نے شائستہ ایلامک ایلہ عالم غہ توحید خالص و عدالت نوریسی ساچتی قرآن کریم نینگ امریسی بجا کلتورمک ایلہ اتحاد و اتفاق حاصل قیلدی تعاون و تناصر امر الہیہ تثبت قیلماق ایلہ الفت و وفاق پیدا ایتی قرآن کریم نینگ تعلیمی ایلہ علم و فن انواعی غہ اشتغال قیلماق سایہ سیدہ حیرت انداز عقول بولغان وفنون بابیدہ تالیف لار اتیب امی برامت اوزینی عالم اہلی غہ استاد لیق مرتبہ سیغہ تیکوردی خلاصہ کلام ملت بیضاء اسلامیہ قرآن نینگ ہدایتی بیلہ ترقی و مدنیت کسب ایتی حتی دولت و حشمت و صنعت بارا سیدہ اجانب غبطہ قیلغودیک مرتبۂ علیا غہ یتی قرآن امت اسلامیہ نینگ جانی و حیاتی بولوب اسلام اہلی نینگ بودی و نمودی قرآن بیلہ گیسہ بولدی

مسلمان لار نینگ قرآن نینگ ہدایت و ارشادی ایلہ صنعت و مدنیت دہ عالم اہلی غہ استاذ لیک مرتبہ سی غہ تیکان لیکی غہ ارباب دانش و انصاف اولغان اکثر اجنبی لار اعتراف قیلیش لار چنانچہ انگلترہ نینگ اینگ چونکہ متفکر و محرر لاری دن اولیش ویلس اتیمش قرآن اوامر الہیہ توفیقاً مسلمان لار نے اینگ صمیمی اخوت رابطہ لاری ایلہ باغلامیش اتحاد براخوت وجودغہ کلتورمیش دور کیم عرق رنگ لسان فرق لاری نینگ فوقیدہ دور اسلام اخوتے نینگ صمیمیتی غہ خریستیان لار آراسیدا کی رابطۂ اخوت ہیچ برلہ قیاس قیلینمایدور اسلام اہلی نے معدنیات ہندسہ ہیئت معماریق صنائع نفیسہ نے کشف اتیمک غہ سائق بولغان اینگ برنجی راہبر انجق قرآن نینگ انسان لار نے اتفاق و اتحاد دائرہ سیغہ کیرگوزوب اولار نے فضل و عرفان ثروتینی قول غہ کلتورمک غہ سوق اتیمک لیکی دن حاصل اولمیش دور اھ

آمریکا نینگ مشہور دین سینز لاریدن میر آلای (انگریسال) ہیچ بر دین برلہ علاقہ دار اولمغان جہتدن تمام بیطرف لیق ایلہ اسلام حقیدہ اتیب دور (اسلام اہلی میلاد مسیح دن کوب مسنہ لار کیین معظم بر دولت وجودغہ کلتورمیش لار ایران دہ عراق دہ سوریہ دہ مصر دہ مغول ملکتی دہ تاتارستان دہ شمالی آفریقا دہ فاس دہ اسپانیا دہ مدرسہ لار تاسیس اتیمش لار

مسلمان لار نینگ دینی احتشام و حرمت اعتباری ایلہ معظم روما امپراطور لیغی دن کوب عالی ایردی مسلمان لار یلغوز مدرسہ تاسیس اتیمک غہ اکتفا قیلمادی لار علوم طبیعیہ تعلیم قیلینما دور غان رصد خانہ لار ہم وجودغہ کیتورمیش لار اسلام اہلی رقم لار نے تثبیت اتیمیش لار جبر و مثلثات نے اورگاتیمش لار فن مساحہ دہ استاد اولمیش لار

مسلمان لار یولدوز لار نینگ خریطہ سینے رسم اتیب اولار نینگ حرکاتینی کورساتمیش لار اول یولدوز لار عہ اسم لار بیرمیش لار اول اسم لار بوکون غچہ پایدار دور مسلمان لار کرۂ ارض نینگ

مقیاسی نے کورسا تمیش لار، شمس نینک طریقی نینک اعوجاج لینی نے آنکلامیش لار، سنہ نینک امتدادِ حقیقی سی نے، خسوف وکسوف نے، حساب اتمیش لار، کیچہ وکوندوز نینک تخالفی نے اینچنین مدار سرطان نے، مدار جدی نے، یولدوز لار نینک قرآنی نے، تثبیت اتمیش لار، ینگی آلاتِ رصدیہ وجود غہ کیتورمیش لار، مختلف ساعت لار یسامیش لار، ساعت لار نینک رقاصی نے اختراع اتمیش لار، کیمیا علمی غہ ترقی بیرمیش لار، دنیادہ اینگ ابتداختہ خانہ بنا قیلغان لار اسلام اہلی دور، مسلمان لار میخانیک فنی نے تاسیس اتمیش لار، طبیعت داکی اجساد ارسیدکی جاذبیت نے آنکلامیش لار، فنِ مایعات نے ہم تعلیم قیلمیش لار، مختلف جسم لار نینک اوزان مخصوصہ سی نے ہم قیلمیش لار، علمِ مناظرہ دہ ضیا نینک انعکاسی کوزدن اشیا غہ ایماس، اشیادن کوزغہ انعکاس اتیمکی نے کشف اتمیش لار، موندن باشقہ فخته دن یونک دن تیری دن اختراع اتمیش نرسہ لاری بار دور، کاغذدن وفولادون برمونچہ فائدہ لیک مادہ لار اعمال اتمیش لار، شطرنج اویونینی اختراع قیلغان مسلمان لار دور۔

خلاصہ مسلمان لار مختلف موضوع لار اوزرہ قلم اوینا تمیش، (میر آلای انکرسال بوسوز لار نے تحریر اتیکان دن سونکرہ ایتادور)۔

اوشبو یوقاریدہ تعداد اتیلگان موفقیت لار غہ دسترس بولغان انسان لار، خرستیانلار ایماس ایدی لار، لیکن اولار خرستیان بولماسہ لار مو، دار الفنون لار تاسیس اتمیش لار، آثار عتیقہ لار جمع قیلمیش لار، قوانین طبیعیہ نے درک اتمیش لار، دنیا نینک نظرِ دقتی نے الحاصل علوم طبیعیہ جلب قیلمیش لار، بیز لار نینک اونوتماس لیکمیز لازم دور کہ، اساسِ فنون نے قورماق، وعصری علم لار نینک قاعدہ سی نے توزمک، شرقی، حضرت محمد نینک اتباعی غہ عائد دور، بوکون استفادہ قیلماق دہ بولغان نرسہ لار میز نینک، ہیچ بری نے اصلا خرستیان لیق غہ ویا کلیسا غہ نسبت بیر الماس میز۔ اھ۔

اینچنین (علم ودین منازعہ لاری) عنوان لیق اثر نینک محرری دوقتور (دِرِپر) آیتادور، اسلام اہلی نینک تحریاتِ علمیہ غہ باشلامک لارے، ۶۳۶ دہ اسکندریہ نینک فتحی ایلہ باشلانمیش حضرت محمد بوحادثہ دن آلتہ سنہ اول ارتحال اتمیش ایدی، ایکی عصر ایچیدہ مسلمان لار، یلعوز یونانستان نینک طبیعیون دن بولغان فیلسوف لاری نینک اثر لاری نے اوقوماق ایلہ اکتفا اتیماب دور لار، ہر قیو علمی مسئلہ نے محاکمہ وتنقید ایلامک قابلیتی نے احراز اتمیش لار، بیزانس امپراطوری اوچونچی میخائیل ایلہ المأمون ارسیدہ عقد قیلینغان معاہدہ دن، المأمون نینک بیزانس دن بطلیموس نینک اثر لارینی کیتورتوب، لنے ترجمہ قیلدورغانینی آنکلا ایمیز۔ بالآخر بو اثر اسلام ہیئت شناس لاری نینک مأخذی اولمیش، علوم طبیعیہ مسائلی اینک ایلہ حلّ قیلا تورایدی، مسلمان لار ارض نینک حجمی نے اولچامیش لار، یولدوز لار نے تثبیت اتمیش لار، چونک یولدوز لار نینک اسم لارینی

تعیین قیلمیش لار، انعکاس ضیا قانون لارینی کشف اتمیش لار، یولدوز لار نینک ضیا لارینی تخمین اوچون استعمال قیلینغان آلات نے عصرے لاشدورمیش لار، آفتاب وآی نینک افق دہ ظہوری مسئلہ سے نے مناقشہ ایتیب، بولار نینک نیمہ اوچون طلوع وغروب دن اینگری کورونمک لاری نے ایضاح اتمیش لار، ضیا شعاع لاری نینک ہوادن برخطِ مستقیم شکلی دہ ایماس، بلکہ قوس لار شکلی دہ کیچیک لیکی اساسینی تلمیمیش لار، ہوای نسیمی نینک ارتفاعی نے اولچامیش لار، اینک ۵۸ میل ایکان لیکی نے کورساتمیش لار، یولدوز لار نینک پیریلدالمک لیکی نینک اسبابینی آنکلا میش لار، آورو پادہ اوّل رصدخانہ نے اولار وجودغہ کیتورمیش لار، اجرامِ سماویہ نے تدقیق خصوصیدہ مسلمان لار نینک احراز ایتکان خارق العادہ لاری، اوشبو دلیل برلہ ثابت دورکہ، عصر یمیز نینک اینگ متبحر ہیئت شناس لارے، اہل اسلام نینک حسابانی غہ اعتماد ایتمک دہ دورلر انتہیٰ ملخصًا۔

(آورو پادہ مغرب دولتی نینک تاریخی) عنوان لیق اثر نینک مؤلفی مشہور مستشرق (اسقوت) اثرندہ اہل اسلام نینک ترقے سے بارا سیدہ برمونچہ سوز لار بیان قیلغاندن سونک آیتادور، آفریقا نینک قلبگا ہندہ بت پرست لیک نے محو قیلغان، ہمہ غہ وحدانیت نے اورگاتکان، قاتولیک لیق دینی مجلس لاری نے برطرف ایتیب، اولار غہ دین نینک حقیقی اساس لارینی تبلیغ ایلاگان، نصاری لار نینک کلیسا لار ندہ زیبا کمنید لار نینک انشاسی نے اختراع ایتکان، کرۂ زمین نے دقت واصابت ایلہ اولچاغان، سمادہ پاریلداغان یولدوز لار نینک اسم لارینی تعیین قیلغان، آورو پا نینک لسان لارے اوزرہ اینگ صمیمی تأثیر لار اجرا قیلغان، اسلامیت نے واسلام اہلی نے تقدیر ایتمکیمیز کرک چونکہ کیگان لباس لاریمیز، ایکمکان دانہ لاریمیز، یغقان میوہ لاریمیز، بویلاگان چیچک لاریمیز، بیز نینک اسلامیت غہ مدیونِ شکر ایکان لیکی میزنے افادہ قیلادورلر۔

اسلام اہلی عصر لار چہ عدالت نے یایغان دولت لار، نسل لار نے عرفان ایلہ تجہیز قیلغان مملکت لار، وجودغہ کلتورمیش لار، دماغِ بشری نے اشیاغہ حکمران قیلغان دہ لار تیشدورمیش لار۔ اھ

بنگالہ نینک اینگ مشہور سیاسی وخطیب لاریدن بولغان (بوینیشاندر پال) ایتادور، حقیقتِ حال دہ اسلام اہلی نینک تعلیم ایتکان مساوات واخوت کبی اخلاقِ برگزیدہ سے، اول قدر قوت لیق اول قدر جان لیک دورکہ سائرِ ادیان دہ انینک مقابلیغہ تصادف ایتمک ممکن اولماس۔ آھ۔

اجانب نینک اقرار وتقریری غہ کورہ، منا اسلام اہلی نینک اوائلِ حالی موندارغ حیرت اندازِ عقول ایکان، وآسفاکہ ایمدی بوعصر لار دہ امتِ اسلامیہ ہر اقطار دہ اسیر وزبون، اخلاق لاری بوزوق وہمت لاری دون، عزیمت لاری مردہ آراء وعقل لاری پژمردہ، ہمہ توغری یول دن آزغان

باشلاغالی مرشدیوق، وملت استعدادی سونغان، نا امید لیک حدّدن آرتوق، اسلام اولادی همه بیمار طبیب جاهل لارنینگ ادویۂ ناگوار لاریدن حال لاری ناچار لیق ده، واصل مرض دن خبر دار لاری ایسه، قول لاریده انکا دواقیلماق چاره سی یوقلوق دن، ملت حالی تنگ دیگان صدای ناخوش نے ایشتیب، هردم ملّت دردیغه ایچلاری اورتانیب غم غه گرفتار لیق ده، واعجبا اوّل ده عالم غه شوکتِ عظیمه سے ولوله سالمیش شوندای غ امتِ اسلامیه نیمه اوچون اول قدر اَوْج عزّ واعلادن بوقدر حضیض ذُلّ ومسکنت غه توشتے، ونیمه اوچون اینینگ چراغِ همت وعزیمت لاری سونوب، موندای غ نا امید لیک تیره لیکی انکا یتوشتے، دیب سورسانگ، ایتامیزکه اول ملتِ عظیمه دشمنِ خانکی لار نینگ (تلقینی) بیرله راهِ هدایت دن آزیب، اوزآرانا اتفاق لیک مسلکی نے توتتی، واعدای دین لارنینگ دسیسه سے ایله حیله ایله رَوش وآئین اسلام دن دیب، دین نامیدن یوروتولگان خرافات لارغه میل کورگوزمک ایله، قرآن اوامری نینگ ارشادی چه سلوک اتیمک نے ترک ایتی، قرآن نینگ ارشادی دن آیریلمک ایله، بومصیبت لار اسلام اهلی غه یتی،

ایمدی مونینگ چاره سی ملّت اسلام، همهٔ امورده قرآنِ کریم غه تمسّک ایلاب، اینینگ اوامروآدابی ایله سلوک اتیمک وقرآن نه ینگلیغ یول غه هدایت قیلسه، اول باشلاغان یول غه کیتمک دور، ملتِ اسلامیه غه تاقرآن کریم نینگ ارشادی ایله عمل قیلمای، اوشبو زبون لیق دن نجات تاپمک یوقلیغی مقرر، شبه یوق کیم اسلام اولادی غه البته حقیقةً جانی بولغان قرآن غه یاپوشمای، حیات تاپمک امکان دن یراق لیغی محقق دور،

اللّهمّ انا نسألك ان تجعل القرآنَ حياةَ قلوبنا وشفاءَ صدورنا
وجلاءَ احزاننا وربيعَ سرورنا وسائقَنا الى سعادة
الدنيا والدين وشائقَنا الى اخلاص الموقنين
واعمال الصالحين وقائدَنا الى رضاك و
غفرانك وهادينا الى فضلك
واحسانك ـ تمام

بولدی
تفسیر روزِ چهارشنبه
۲۱ ماه ذی القعده سنه ۱۳۴۴ هجری
المفسر الحقير الضعيف الراجی عفو ربه اللطيف
القاری محمد ظریف
بلدهٔ کاشغر
تم

قابدولجليل تۇران كۇتۇپخانىسى
مكتبة عبد الجليل تۇران
Abdulcelil Turan Kütüphanesi
www.uyghurweb.net

کتاب نینگ غلط وصحح لریکہ متعلق الفاظ لار

صحیفہ	سطر	خطا	صواب
۱	۵	سکف	سلف
۱	۱۲	بیار یلکان	ایپار یلکان
۲	۴	بوقاریقی	بوقاریغی
۴	۱	یونے	بونے
۴	۲	بورمک	یورمک
۵	۹	اینکی	اینکی
۷	۲۱	قتیح	قتیغ
۱۳	۷	قاغ	تاغ
۱۴	۱۷	قورغاتیب	قورغاتیب
״	۱۸	بوکاس	بولباس
״	۱۹	احوال دہ	احوال دہ
۲۱	۱۱	معنی دور	معنی دور
۲۲	۱۶	اینت دور	ایتب دور
۲۳	۱۴	اونس جن	انس جن
۲۵	۲۴	بوزوق	بوزوق
۲۶	۲۰	ماقدمت	ماقدمت
۴۶	۱۳	بنگز	ربنگیز
۶۳	۲۶	بنگز	ربینک
۶۳	۲۹	چقبنک	تقینک
۷۲	۲۳	اظہار ینے	اظہار ینے
۷۵	۷	انواغ	انواع
۸۷	۸	الیتب دور	الیب دور
۹۵	۱۵	چاندہ	جاغدہ
۹۵	۳۰	حشروحوس	حشروحوش
۹۷	۳	برنینک	ہیلنک
۹۷	۱۹	بیان دوزغان	بیان قیلا دوغان
۱۰۱	۴	قاسی دہ	قاشیدہ
۱۰۴	۱	پاشورمک	یاشورمک
۱۰۵	۱۰	لرنینگز	ارادہ لرنینگز

صحیفہ	سطر	خطا	صواب
۱۱۴	۱۱	کبر	کبی
۱۱۶	۱۷	فانہاتتی	فانہاتمی
۱۳۱	۴	جیم	جمیم
۱۴۳	۴	کول	کون
۱۵۲	۸	دبر	دبر
۱۸۰	۵	گوزدی لر	کورگوزدی لر
۱۸۲	۲۱	عالم بولغای	عام بولغای
۲۰۹	۷	الکہ	انہ
۲۵۲	۱۲	بمیش کہ	دیمیش کہ
۲۵۳	۱۵	بوبادہ	بوبارہ دہ
۲۷۲	۲۸	ایلات	ایلاب
۲۷۷	۲۳	طرفیغہ قب	طرفیغہ باتیب
۳۶۱	۳	دوزغان وقت	کرادوزغان وقت
۳۴۶	۴	معضوم	معصوم
۴۳۷	۲۲	ساحدٗ	ساجدٗ
۴۳۱	۲۰	واجب الاوغان	واجب الادغان
۴۴۵	۸	ایسان	انسان دین
۵۹۱	۲۲	منہوم	مفہوم
۵۹۳	۹	اینا	اپتا دور
۵۹۴	۲۹	سجود	سجوہ
۶۲۵	۱۳	ایلچی	ایلہ
۶۶۱	۱۰	نیشتای	ایشتمای